T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KAYSERİ'DE BULUNAN SELÇUKLU DÖNEMİ SUR DIŞI KÜLLİYELERİNİN KORUMA VE ONARIM TARİHİ

Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU

DOKTORA TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Rölöve ve Restorasyon Programı

Danışman

Prof. Dr. Can Ş. BİNAN

Mart, 2022

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KAYSERİ'DE BULUNAN SELÇUKLU DÖNEMİ SUR DIŞI KÜLLİYELERİNİN KORUMA VE ONARIM TARİHİ

Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU tarafından hazırlanan tez çalışması 07.03.2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve Restorasyon Programı **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Can Ş. BİNAN
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Can Ş. BİNAN, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Ebru OMAY POLAT, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. OĞUZ CEYLAN, Üye
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi _____

Prof. Dr. Zeynep Gül ÜNAL, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. Gonca BÜYÜKMIHÇI, Üye
Erciyes Üniversitesi _____

Danışmanım Prof. Dr. Can Ş. BİNAN sorumluluğunda tarafımca hazırlanan "Kayseri'de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi" başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU

İmza

Duru'ma,

Biricik eşime

ve

Aileme…

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim sürecinde, bilgi ve yardımını esirgemeyen, deneyimleriyle beni yönlendiren, hoşgörü ve anlayışıyla beni her zaman motive edip ilerlememi sağlayan değerli danışmanım Prof. Dr. Can Ş. BİNAN' a verdiği bilimsel destek ve rehberlikten dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım sürecinde bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım, bilimsel katkıları ile bana yol gösteren, tezimi olgunlaştırmama katkı sağlayan ve her zaman şanslı olduğumu hissettiren değerli Tez İzleme Komite hocalarım Prof. Dr. Oğuz CEYLAN ve Doç. Dr. Ebru Omay POLAT' a teşekkürü bir borç bilirim. Savunma jürimde bulunan ve doktora tez çalışmama katkıda bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Zeynep Gül ÜNAL ve Prof. Dr. Gonca BÜYÜKMIHÇI'ya çok teşekkür ederim.

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı öğretim kadrosunun desteği için ayrıca teşekkür ederim. Akademik kariyerimin başından itibaren bana her konuda yardımcı olan ve destekleyen, deneyimleri ile beni yönlendiren, doktora tezimim sonuçlamasında da katkısını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Gonca BÜYÜKMIHÇI' ya, tezi sonuçlandırmamda sabırla yardımcı olan, her konuda anlayışla bilgi ve deneyimini paylaşan değerli hocam Doç. Dr. Hale KOZLU' ya gösterdikleri sonsuz sabır ve anlayış için özellikle teşekkür ederim. Çalışmamın sonuçlanması sürecinde anlayış gösteren, bilgi ve birikimi ile destek olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Leyla KADERLİ' ye ve çalışma arkadaşım Melikşah KOCA' ya çok teşekkür ederim.

Hem bu uzun ve zorlu süreçte, hem de hayatım boyunca yanımda olan ve ideallerimi gerçekleştirmemi sağlayan, bana inanarak maddi manevi her türlü desteği veren babam Gazi KILIÇ ve annem Hatun KILIÇ'a, kardeşlerim Fatma GENÇ, Uygar GENÇ ve M. Mert KILIÇ'a ve kuzenim Ayfer DÖNMEZ' e sonsuz teşekkür ederim. Tüm süreç boyunca sabırla yanımda olan, tezin her aşamasında elinden gelen desteği tüm özverisiyle gösteren, teşekkürlerimi satırlara sığdırmamın mümkün olmadığı kendimi hep çok şanslı hissettiren sevgili eşim Faruk AKŞEHİRLİOĞLU' na ve vaktinden çaldığım, varlığı ile hayatımı her gün daha anlamlı hale getiren, canım kızım Duru AKŞEHİRLİOĞLU'na sonsuz minnettarım.

Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU

İÇİNDEKİLER

SİMGE LİSTESİ vii

KISALTMA LİSTESİ viii

ŞEKİL LİSTESİ ix

TABLO LİSTESİ xixv

ÖZET xxvi

ABSTRACT xxviii

1 GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti 5

1.2 Tezin Amacı 11

1.3 Hipotez 14

1.4 Kapsam 15

1.5 Yöntem 20

2 SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARININ İLK ONARIMLARI VE OSMANLI DÖNEMİ ONARIMLARI 23

2.1 Selçuklu-Beylikler Dönemi Koruma ve Onarım Yaklaşımları 23

2.2 Osmanlı Dönemi Koruma ve Onarım Yaklaşımları 32

2.2.1 Klasik Osmanlı Dönemi 32

2.2.2 Osmanlı Batılılaşma Dönemi 59

3 SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARININ CUMHURİYET'İN KURULMASINDAN GÜNÜMÜZE KORUMA VE ONARIM TARİHİ 87

3.1 1920-1930 Yılları Arası Koruma ve Onarım Yaklaşımları 87

3.1.1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi 87

3.1.2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları 92

3.2 1930-1951 Yılları Arası Koruma ve Onarım Yaklaşımları 96

3.2.1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi 96

3.2.2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları 127

3.3 1951-1973 Yılları Arası Koruma ve Onarım Yaklaşımları 160

3.3.1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi 160

3.3.2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları 187

3.4 1973-1983 Yılları Arası Koruma ve Onarım Yaklaşımları 217

3.4.1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi 218

3.4.2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları 227

3.5 1983'ten Günümüze Koruma ve Onarım Yaklaşımları 239
3.5.1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi 240
3.5.2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları 251
4 İNCELENEN KÜLLİYELERİNİN KORUMA VE ONARIM TARİHİ 273
4.1 Hunat Hatun Külliyesi 273
4.1.1 Tarihçesi 274
4.1.2 Mimari Özellikleri 279
4.1.3 Onarım Tarihi 295
4.2 Gevher Nesibe Külliyesi 362
4.2.1 Tarihçesi 362
4.2.2 Mimari Özellikleri 366
4.2.3 Onarım Tarihi 380
4.3 Gülük Külliyesi 441
4.3.1 Tarihçesi 441
4.3.2 Mimari Özellikleri 449
4.3.3 Onarım Tarihi 460
4.4 Hacı Kılıç Külliyesi 495
4.4.1 Tarihçesi 495
4.4.2 Mimari Özellikleri 500
4.4.3 Onarım Tarihi 509
5 SONUÇ VE ÖNERİLER 536
5.1 Değerlendirme 536
5.2 Sonuç 585
KAYNAKÇA 600
A KAYSERİ MERKEZDE BULUNAN ANITSAL YAPI ONARIMLARI 623
B İNCELENEN YAPILAR İLE İLGİLİ BELGE VE FOTOĞRAFLAR 636
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR 655

SİMGE LİSTESİ

m.	Metre
cm.	Santimetre

KISALTMA LİSTESİ

AAN	Asar- ı Atika Nizamnamesi
AKK	Anıtları Koruma Komisyonu
ASÜA	Ali Saim Ülgen Arşivi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EEMGM	Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
EEMUM	Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü
EEMBDK	Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
H	Hicri
ICOMOS	International Council of Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
KŞS	Kayseri Şer'iyye Sicili
KVKBK	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KTVKBK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
MAAE	Muhafaza-i Asarı Atika Encümeni
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VBM	Vakıflar Bölge Müdürlüğü

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Tez Çalışmasında Kullanılan Kaynakların Diyagramı 11

Şekil 1.2 Albert Gabriel planında Kayseri Merkezde yer alan yapıların gösterimi 17

Şekil 1.3 Tez Kapsamında İncelenen Sur Dışı Külliyelerin Diyagramı 19

Şekil 2.1 Gülük Külliyesi onarım kitabesi (Akşehirlioğlu, 2021)..... 29

Şekil 2.2 1884 yılında Anadolu'yu gezen arkeolog John Henry Haynes'in fotoğrafladığı Aksaray Sultanhanı'nın anıtsal taç kapısı (sol) (MİMDAP, 2019) , 2019 yılındaki onarım hali (sağ) (Akşehirlioğlu, 2019) 30

Şekil 2.3 Emir Sultan Zaviyesinin 1645 yılındaki keşfinin mahkeme kaydı (Aydın, 2013, 530)..... 36

Şekil 2.4 Hassa Mimarlığında onarım süreci..... 41

Şekil 2.5 Vakıf Onarım Süreçleri ve Gerçekleştirilen İşlemler 51

Şekil 2.6 Vakıflarda Onarım Süreci 58

Şekil 2.7 Mimar Kemalettin'in çekimi ile Heyeti Fenniye Üyeleri (Yavuz, 2015, 17) 72

Şekil 2.8 Sahabiye Medresesi'nin 20. yüzyıl başlarındaki durumu (VGMA)..... 78

Şekil 2.9 Akşehir Taş Medrese'nin taçkapısının yıkılmadan önce ve yıkıldıktan sonra tekrar inşasına ait fotoğraflar (Eldem, 1911, 229)..... 79

Şekil 2.10 Alaeddin Köşkü'nün Yıkılmadan önceki ve sonraki hali (Tekeli, İlkin, 1997, 94-95) 81

Şekil 2.11 Evkaf-ı Hümayun Nezaret komisyonunun yaptığı incelemeler sonucu oluşturduğu rapor (BOA., İ. MVL. 119/2942-5.)..... 84

Şekil 3.1 Mescid-i Aksa restorasyonu şefi Mimar Kemalettin ve çalışma ekibi (Tekeli, İlkin, 1997, 181)..... 93

Şekil 3.2 Mimar Kemalettin Bey tarafından hazırlanan Mescid-i Aksa plan rölövesi (Yavuz, 2015, 21). 94

Şekil 3.3 Mimar Kemalettin Bey tarafından hazırlanan Mesciid-i Aksa öneri restorasyon projesinin kesit ve görünüşü (Yavuz, 2015, 21)..... 94

Şekil 3.4 Edirne Üç Şerefeli onarım talebine, Mustafa Kemal Atatürk verilen izni gösteren belge (BCA. 030.18.01.02.1.12.025) 95

Şekil 3.5 Atatürk'ün Konyadan Başvekil İsmet İnönü'ye çektiği telgraf (BCA, 030.10.00.213.445.12)..... 97

Şekil 3.6 1 Nisan 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararı (BCA, 030.10.00.213.445.11) 98

Şekil 3.7 Komisyonun Haziran ayında hazırladığı rapor (BCA, 030.10.00.213.445.11).....100

Şekil 3.8 30.07.1931 tarihli Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü'nden Dâhiliye ve Maarif Vekâletlerine gönderilen tezkere (BCA, 030.10.00.213.445.12) 101

Şekil 3.9 03.08.1931 tarihli Maarif Vekili'nin Baş Vekâlete yazısı (BCA, 030.10.00.213.445.12)....103

Şekil 3.10 Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar (İnan Ocak, 2018, 77) 104

Şekil 3.11 Atatürk tarafından Rölöve Bürosu'nun kurulmasına dair imzalanmış belge (BCA.030.18.01.02.68.76.5)....111

Şekil 3.12 Eski Eserler Umum Müdürlüğü'ne Hamit Zübeyr Koşay'ın tayini ile ilgili kararname (BCA.030.11.0.168.20.18) 112

Şekil 3.13 Ali Saim Ülgen'in Anıtlar Şube Müdürlüğü teşkilat yapılanması için hazırladığı taslak (ASÜA, TASUDOC0123032) 113

Şekil 3.14 Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan EEMGM'nde çalışan mimarların listesi (ASÜA, TASUDOC1353). 114

Şekil 3.15 Ali Saim Ülgen'in Erzurum Gezisi Sonrası Hazırladığı Raporlar (ASÜA, TASUDOC1444, TASUDOCA0234)....115

Şekil 3.16 Anıtların iyi bir şekilde korunması için Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan şartlar (ASÜA, TASUDOC0123002)....121

Şekil 3.17 Ali Saim Ülgen tarafından belirlenen teknik kadro (ASÜA, TASUDOC0486027). 123

Şekil 3.18 Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan eleman ihtiyaçları ve maaşlarını gösteren tablo (ASAÜ, TASUDOC0486057-58). 124

Şekil 3.19 Ali Saim Ülgen Arşivi'ndeki anıtların dağıtıldığı kurumların listesi (ASÜA, TASUDOC0486024). 124

Şekil 3.20 Ali Saim Ülgen Arşivi'ndeki anıtlar konusunda halkı bilinçlendirmek için yapılmış program (ASÜA, TASUDOC0486029). 125

Şekil 3.21 Türkiye'de Yapılması Gereken Harita, Arşiv, Atölye vb. etkinliklere dair tablolar (ASÜA, TASUDOC0486033-34). 126

Şekil 3.22 Ali Saim Ülgen Tarafından hazırlanan kanun tasarısı (ASÜA, TASUDOC0486039-40)....127

Şekil 3.23 Ülgen'in "Anıtların Korunması ve Onarılması I" (1943) isimli kitabında, Maarif Vekaleti Müzeler Dairesi ve İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü tarafından yaptırılan tamirler (Ülgen, 1943, 57)....128

Şekil 3.24 VGM'nün Başvekalete yazdığı 1933-1939 yılları arası onarım bütçe ve anıt programına ait rapor (BCA, 030.10.00.213.447. 8). 129

Şekil 3.25 1940 yılı VGM onarılacak camilerin keşif bedelleri (Öztürk, 1995, 236). 130

Şekil 3.26 EEMGM'nin 1933-42 yılları arasında yaptığı onarım ödenekleri (ASÜA, TASUDOC0432001). 131

Şekil 3.27 Ali Saim Ülgen'in "Anıtların Korunması ve Onarılması I" isimli kitaptan betonarme uygulamalara ait görseller (Ülgen, 1943, XCIII ve XCII, LXII). 136

Şekil 3.28 Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bulunan eski eserlere ait listeler (ASÜA, TASUDOC0486065-6) 137

Şekil 3.29 1943-44 yılları arasında Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün genel durumunu anlatan kitapçıkta listelenen 1942 yılında yapılan istimlaklar 139

Şekil 3.30 Ülgen'in kitabında yer alan bir restorasyon dosyası içerisinde bulunması gereken belgelerin listesi (Ülgen, 1943, 78) 142

Şekil 3.31 1937 tarihli vakıf onarımları ile ilgili şikayetler üzerine hazırlanan rapor (BCA 030.10.00.213.447.6.) 145

Şekil 3.32 Amasya Bimarhanesinin istimlakten önceki hali (Gabriel, 1934), istimlakten sonraki hali (VGM Arşivi) 146

Şekil 3.33 1948 yılında bayındırlık emrindeki 646/8. bölümden anıtlara ayrılan ödenek (Aktur, 2010, 403) 147

Şekil 3.34 Yapıya ait hazırlanan hakkediş (sitüasyon) raporundan örnekler (ASÜA, TASUDOC0696-22, 35). 148

Şekil 3.35 Amasya Bimarhanesi için hazırlanmış fenni şartname (ASÜA, TASUDOC0696-078-080). 149

Şekil 3.36 Sivas Çifte Minareli Medrese 1924 (Eski Sivas Resimleri, 2015) ve günümüzdeki hali (Vikipedi, 2021) 150

Şekil 3.37 Sivas Gök Medrese ana eyvan üzerindeki yapı (ASÜA, TASUDOC1162005-6). 151

Şekil 3.38 Cacabey Medresesine ait 1948 yılı keşif raporu (BCA.30.100.117.737.2). 152

Şekil 3.39 Divriği Ulu Camisi'nin çatı onarımından önceki ve sonraki hali (VGMA). 154

Şekil 3.40 Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin kümbet kısmının onarımı için Ülgen tarafından hazırlanan çizimler (Ülgen, 1943) 155

Şekil 3.41 Sivas Ulu Camiye ait sözleşme projesi ve kapalı zarf usulü eksiltme şartnamesi (ASÜA, TASUDOC10630-04-10). 156

Şekil 3.42 Sivas Ulu Cami Fenni Şartname ve Keşif Hülasası (ASÜA, TASUDOC1063032-46) 157

Şekil 3.43 Konya iplikçi Cami 1938-39 yılı restorasyon kararı (BCA. 030.18.01.02.86.25.12) 158

Şekil 3.44 Mimar Sedat Çetintaş tarafından hazırlanan rapor örnekleri (BCA. 030.10.213.446.06) 160

Şekil 3.45 Ülgen'in arşivinde bu konuda yapılmış çalışmalara dair çeşitli örnekler (ASÜA, TASUDOCA00600- 23- 45) 162

Şekil 3.46 GEEAYK'ın 1955 ve 1957 yıllarına ait iki örnek kararında yer alan kurul üyeleri (ASÜA, TASUDOC0655004-007-015). 165

Şekil 3.47 1956 yılı Vakıflar Bütçe düzenlemesinde onarımlar için verilen bütçe teklifleri (1956 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1956, 444). 170

Şekil 3.48 1958 yılı Vakıflar Bütçe düzenlemesinde onarımlar için verilen bütçe teklifleri (1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1956, 291) 170

Şekil 3.49 1965 yılı Vakıflar Bütçe düzenlemesinde yer alan başlıklar (1965 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1956, 291). 171

Şekil 3.50 1958 ve 1964 Bütçe Kanununda yer alan Abide Şubesi kadrosu (sol: 1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1958, 42 sol:1964 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1964, 180). 172

Şekil 3.51 1924-2002 yılları arasında VGM'nün onarıma ayırdığı bütçe oranları (Akar, 2011, 15) 173

Şekil 3.52 Ali Saim Ülgen'in "Nüfus Örneği" (sol) ve Güzel Sanatlar Akademisi yüksek mimarlık diploması, 1938 (Sağ), ASÜA, TASUDOC1030 176

Şekil 3.53 1940 GSA öğretim üyeleri, Ali Saim Ülgen ikinci sıra, sağdan ikinci, Sedat Hakkı Eldem ikinci sıra, soldan ikinci (Ahunbay, 2015) 179

Şekil 3.54 Ali Saim Ülgen'in 01.10.1944 tarihli EEMGM Anıtlar Şubesi Müdürü olduğuna ilişkin belge ve Resim. Ali Saim Ülgen'in VGM İnşaat Müdürlüğü'nde görevlendirme belgesi (ASÜA, Aktur, 2010, 203). 180

Şekil 3.55 Ali Saim Ülgen tarafından çekilen Divriği Ulu Cami Fotoğrafı (ASÜA, TASUH3838007) ve Çizilen Rölöve Krokileri (ASÜA, TASUDOC0709006). 182

Şekil 3.56 VGM Arşivi'nde Sadi Bayram, Abdülkerim Erdoğan, Yılmaz Önge, Süheyl Ünver, Gülbin Mesera (Bayram, 2015, 100) 187

Şekil 3.57 Kayseri'de EEMGM tarafından yapılan onarımlar (BCA, 030.10. 00.91.568.11) 188

Şekil 3.58 Gevher Nesibe Medresesi Taç Kapısı'nın 1969 yılında onarım sonrası görünümü (VGMA). 193

Şekil 3.59 Hacı Kılıç Cami Taç Kapısı'nın onarım öncesi ve sonrasına ait fotoğraflar (VGMA) 194

Şekil 3.60 İsa Bey Cami Taç Kapısının onarım öncesi ve sonrası (Antbilgi, 2019, Semerkanddan Bosnaya, 2021). 195

Şekil 3.61 Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı çizimi (Akok, 1969, 26). 196

Şekil 3.62 Vakıflar Rölöve Bürosu tarafından hazırlanan projeler listesi (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 37-49) 197

Şekil 3.63 Sahabiye Medresesi'nin 1930'lu yıllardaki hali (Gabriel, 1954, Planş XV) ve 1970'li yıllarda onarım sonrası hali (VGMA) 200

Şekil 3.64 VGM tarafından hazırlanan 1966 tarihli onarım fişi (VGMA) 201

Şekil 3.65 VGM tarafından hazırlanan onarım fişi (VGMA) 202

Şekil 3.66 Sahabiye Medresesi'ne ait rölöve, restitüsyon, restorasyon çizimleri (VGMA).....204

Şekil 3.67 Köşk Medrese'nin Gabriel tarafından çekilmiş taç kapısı (Gabriel, 1954, Planj XXV) ve 1960'lı yıllardaki onarımları sırasındaki fotoğrafları (VGMA).....204

Şekil 3.68 Köşk Medresesi'nin 1961 yılında Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (VGMA).....205

Şekil 3.69 Köşk Medrese'nin VGM tarafından hazırlanan onarım fişi (VGMA) 206

Şekil 3.70 Tuzhisarı Sultan Han'ın Gabriel (1954, Planj XXVIII) ve Ali Saim Ülgen tarafından çekilmiş fotoğrafları (ASÜA, TASUH0010001) 207

Şekil 3.71 Tuzhisarı Sultan Han'ın Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (Akok, 1969a, 24-34).....209

Şekil 3.72 Seyyid Mahmud Hayrani Türbesinin 1960 yılındaki hali (ASÜA, TASUH5550), 1964 onarımı sonrası (Önge, 1975) ve günümüzdeki hali (Kozan, 2012, 63).....210

Şekil 3.73 Kırşehir Cacabey Medresesi'nin plan, kesit ve fotoğrafı (Ülgen, 1942, 261-264). 211

Şekil 3.74 Eksiltme Usulü ile yapılan ihale belgesi (BCA, 30.18.01.02.156.14.10) 212

Şekil 3.75 Ali Saim Ülgen tarafından Cacabey Medresesi Onarımları için hazırlanan belge (ASÜA, TASUDOC0057) 213

Şekil 3.76 Yılmaz Önge ve Nedim Onat tarafından hazırlanan onarım fişi (VGMA). 214

Şekil 3.77 Yapının 1968 yılı onarımlarına ait fotoğraflar (VGMA) 215

Şekil 3.78 Lala Muslihiddin Cami rölöve planı ve elektirik tesisat projesi (VGMA) 215

Şekil 3.79 Lala Muslihiddin Cami rölöve cephe ve kesiti (VGMA) 215

Şekil 3.80 Lala Muslihiddin Cami Güney Cephesi için hazırlanan iki restorasyon önerisi.....216

Şekil 3.81 Lala Muslihiddin Cami güney cephesi için hazırlanan betonarme projesi (VGMA).....216

Şekil 3.82 Ali Saim Ülgen Arşivi'nde Niğde Sultan Hanı onarımları ile ilgili belgeler (ASÜA, TASUDOC0687, TASUDOC70003).....217

Şekil 3.83 Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan belge (ASÜA, TASUDOC0443008).219

Şekil 3.84 VGM Ankara Merkez Örgütü'nde mimar başına düşen onarım sayısı (Madran, 1982, 21).....225

Şekil 3.85 Konya Sırçalı Medrese'nin 1885 yılındaki hali (sol, Digital Collections, 2021), 1870 yılında G. Berggren tarafından çekilmiş halleri (orta, Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi, 2022a, sağ, Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi, 2022b).....232

Şekil 3.86 Konya Sırçalı Medresesi'nin Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (Akok, 1969b, 18-19). 232

Şekil 3.87 Konya Sırçalı Medresesi'nin Mahmut Akok tarafından çizilen restorasyon çizimleri (Akok, 1969b, 26-30, Akok, 1977, 48-52). 233

Şekil 3.88 Konya Sırçalı Medrese'nin onarım öncesi Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan fotoğrafları (sol, ASÜA,TASUH5888, orta, TASUH6152) Güncel hali (sağ, Okuryazarım, 2017a). 234

Şekil 3.89 Konya Karatay Medresesi'nin Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan onarım öncesindeki halini gösteren fotoğraflar (ASÜA, TASUH6166, TASUH6237, TASUH6193) 235

Şekil 3.90 Konya Karatay Medresesi'nin Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (Akok, 1969c, 12-18). 235

Şekil 3.91 Konya Karatay Medresesi'nin Mahmut Akok tarafından çizilen restorasyon çizimleri (Akok, 1977, 55-59). 236

Şekil 3.92 Konya Karatay Medresesi'nin onarım sırasında ve sonrasında Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan fotoğrafları (sol, ASÜA, TASUH0481001, orta, TASUH5896002) Güncel hali (sağ, Konya Bülteni, 2020) 237

Şekil 3.93 Konya İnce Minareli Medrese'nin Ali Saim Ülgen Arşivi'nde onarım öncesindeki halini gösteren fotoğraflar (ASÜA, TASUH6065, TASUH6201, TASUH5453002). 237

Şekil 3.94 Konya İnce Minareli Medrese'nin Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (Akok, 1970, 16-24). 238

Şekil 3.95 Mahmut Akok tarafından hazırlanan İnce Minareli Medrese'nin restorasyon plan ve cephe çizimi (sol ve orta: Akok, 1977b, 60-69) 238

Şekil 3.96 Konya İnce Mianareli Medrese'nin onarım sırasında Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan fotoğrafları (sol, ASÜA, TASUH0481002A001, orta, TASUH5898003) Güncel hali (sağ, Vikipedi, 2021) 239

Şekil 3.97 VGM 2003-2010 arası yaptığı onarımların önce ve sonrası halleri (Kayseri Hacip Çavlı Kümbeti, Kayseri Haydarbey Köşkü, Tokat Halef Sultan Zaviyesi) (2003-2010 Restorasyonlarımız, 2011) 257

Şekil 3.98 Afgunu Medrese Planı (Gabriel, 1931, Kuran, 1969, Sözen, 1970) 263

Şekil 3.99 Avgunu Medresesinin 1930'lu yıllarda onarım öncesi hali (VGMA) 264

Şekil 3.100 Avgunu Medresesinin tescil fişi (VGMA). 265

Şekil 3.101 Avgunu Medresesi'nin Abicel tarafından çizilen rölöve çizimleri (VGMA) 267

Şekil 3.102 Avgunu Medresesi'nin 1988-89 yılları çalışmaları sırasındaki durumu (VGMA) 268

Şekil 3.103 Avgunu Medresesi'nin 1991 restorasyon projeleri (VGMA) 270

Şekil 3.104 Avgunu Medresesi'nin 1991 yılı restorasyonuna ait fotoğraflar (VGMA) 271

Şekil 3.105 08.03.1991 tarih ve 971 sayılı kurul kararı (VGMA) 272

Şekil 4.1 Hunat Hatun Külliyesinin genel görünümü (Okuryazarım, 2017b, Havadan Kayseri, 2019a) 274

Şekil 4.2 Hunat Hatun Külliyesi'nin batı taç kapısı (sol), doğu (sağ) taç kapısında bulunan inşa kitabeleri (Akşehirlioğlu, 2019) 275

Şekil 4.3 Hunat Hatun Külliyesi'nin 20. yüzyıl başlarında görünümü (VGMA). 276

Şekil 4.4 Hunat Hatun Cami'nin 20. yüzyıl başlarında minaresiz hali (Otuzsekiz, 2021) 277

Şekil 4.5 Hunat Hatun Külliyesi'nin dış mekândan genel görünümü (Akşehirlioğlu,2018) 279

Şekil 4.6 1834 yılında Texier tarafından yapılmış kesit çizimi (Texier, 1835) 280

Şekil 4.7 Hunat Hatun Cami ve Medresesi'nin Haziran 1909'da Getrude Bell tarafından çekilmiş fotoğrafları (Getrude Bell Arşivi, 1909) 281

Şekil 4.8 Hunat Hatun Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla 1834 Ch. Texier (Texier, 1835), 1931 Gabriel (Gabriel, 1954) 282

Şekil 4.9 Hunat Hatun Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla 1955 Ülgen (ASÜA, TASUDOC1146010, 1955), 1967 Akok (Akok, 1967), 1976 Karamağaralı (Karamağralı, 1976), 2007 VGM Arşivi (VGMA) 283

Şekil 4.10 Hunat Hatun Külliyesi genel görünümü (Akok, 1967) 284

Şekil 4.11 Hunat Hatun Cami iç mekan fotoğrafları (VGMA, Kişisel Arşiv, Okuryazarım, 2017b) 286

Şekil 4.12 Hunat Hatun Külliyesi (Havadan Kayseri, 2019a) 287

Şekil 4.13 Huand Hatun Medresesi'nin eski ve yeni iç mekân görünümü (VGMA, Akşehirlioğlu, 2021) 289

Şekil 4.14 Hunat Hatun Medrese cümle giriş kapısı ve eyvan motifleri (Akşehirlioğlu, 2019, Akok, 1968) 291

Şekil 4.15 Hunat Hatun Türbe'nin plan çizimleri, sırasıyla Ch. Texier (1882)(Kültür Envanteri, 2021), Barut İnşaat ve Mühendislik (2007) (VGMA) 292

Şekil 4.16 Hunat Hatun Türbesi görünümleri 293

Şekil 4.17 Hunat Hatun Türbesinden önceki türbe ve günümüzdeki hali (Karamağaralı, 1976) 293

Şekil 4.18 Hunat Hatun Hamamı eski ve günümüzdeki hali (Karamağralı, 1976) 294

Şekil 4.19 Hunat Cami'nin 1847 yılında yapılan onarımlarına dair belgeler (BOA., İ.MVL. 2942-1, BOA., İ.MVL. 2942-2) 301

Şekil 4.20 Hunat Hatun Camisi'nin tamire gereksinim duyan mahallerini gösteren keşif defteri (Aydın, 2013, 88) 303

Şekil 4.21 Hunat Cami'nin 1847-48 yılında yapılan onarımlarına dair belgeler (BOA., İ. MVL. 119/2942-3, BOA., İ. MVL. 119/2942-4, BOA., İ. MVL. 119/2942-5). 304

Şekil 4.22 Büyük Minarenin yapımına ilişkin belge (BOA., DH. MKT. 2316/60) .. 306

Şekil 4.23 Hunat Hatun Külliyesi'nin 20. yüzyıl başından fotoğrafları (VGMA)....307

Şekil 4.24 Albert Gabriel tarafından yapılan Hunat Hatun Medrese ve Türbesine ait çizim ve fotoğraflar (Gabriel, 1954) 308

Şekil 4.25 Albert Gabriel tarafından yapılan yapının üç boyutlu çizimi ve çizimde gösterilen mazgalların fotoğrafı (Gabriel, 1954, Akşehirlioğlu 2021) 309

Şekil 4.26 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde Hunat Hatun Cami'sinin batı ve doğu taç kapısının görünümü (Gabriel, 1954) 310

Şekil 4.27 Ali Saim Ülgen'in Hunat Hatun Cami onarımıyla ilgili kısa raporu (VGMA) 311

Şekil 4.28 Ali Saim Ülgen'in Hunat Cami onarımları hakkındaki raporu (ASÜA, TASUDOC0062004) 312

Şekil 4.29 Hunat Hatun Külliyesi'nin Ali Saim Ülgen'e ait fotoğrafları (ASÜA, TASUH2122017). 313

Şekil 4.30 İhsan Akçay'ın yapıya dair hazırladığı vakıf eski eser fişi (VGMA) 315

Şekil 4.31 Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve projesine ait çizimler 1959-1960 (VGMA)....316

Şekil 4.32 Yapının 20. yüzyıl başındaki durumu ve 1960'lı yıllardaki durumu (Akok, 1967) 317

Şekil 4.33 Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve projesine ait çizimler 1959-1960 (VGMA)....319

Şekil 4.34 Üst örtünün Mahmut Akok tarafından yapılan onarımlar sırasında taş kaplama görünümü (Akok, 1967, VGMA)....320

Şekil 4.35 Mahmut Akok tarafından yapılan çatı projesine ait çizimler 1961 (VGMA) 323

Şekil 4.36 Mahmut Akok tarafından yapılan onarımlara ait fotoğraflar 1959-1960 (VGMA)....321

Şekil 4.37 Mahmut Akok tarafından gerçekleştirilen rölöve çizimleri 1959-1960 (VGMA)....322

Şekil 4.38 Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve projesine ait çizimler 1959-1960 (VGMA)....323

Şekil 4.39 Nedim Onat tarafından yapıya dair hazırlanan Vakıf Eski Eser Fişi (VGMA)....324

Şekil 4.40 Mahmut Akok tarafından yapılan Hunat hamamına ait çizimler (VGMA) 325

Şekil 4.41 Çeşme'nin yıkılmasına dair rapor (VGMA) 325

Şekil 4.42 Çeşme'nin yıkılma istemine karşı Sebahattin Teomete tarafından rapor (VGMA)....326

Şekil 4.43 Çeşme'nin yıkılma istemine karşı Sebahattin Teomete tarafından rapor (VGMA)....327

Şekil 4.44 Çeşme'nin yıkılma istemine Mühendisi Kamil Başoğlu tarafından hazırlanan rapor (VGMA). 328

Şekil 4.45 Çeşme'nin yıkılmadan önce ve sonrasını gösteren fotoğraf (VGMA) ...328

Şekil 4.46 Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen hamam rölövesi (VGMA) ...329

Şekil 4.47 Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen hamamın onarım projesi plan çizimleri (VGMA) 330

Şekil 4.48 Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen hamamın onarım, restorasyon projesi kesit ve görünüş çizimleri (VGMA) 330

Şekil 4.49 1970 yılına ait hamam sahiplerinin avukatına ait dilekçe (VGMA) 331

Şekil 4.50 1970 yılında Erol Yurdakul'un hamam onarımına dair hazırladığı rapor (VGMA) 332

Şekil 4.51 Erol Yurdakul tarafından yapılan hamam onarımları sırasındaki fotoğraflar (VGMA) 334

Şekil 4.52 1969 yılına ait hamam çinilerine ait fotoğraflar (VGMA) 335

Şekil 4.53 1969 yılına ait hamam çinilerine ait kurul kararı (VGMA) 336

Şekil 4.54 H. Akmaydalı tarafından hazırlanan çeşme projesi (VGMA) 337

Şekil 4.55 1993 yılında yapılan çatı yenileme projesine ait belge (VGMA). 338

Şekil 4.56 1994 yılında yapılan çatı yenileme projesi hakkında Emine Altuntaş tarafından yazılan rapor (VGMA) 341

Şekil 4.57 2004 yılı Hunat Hamamı onarımına dair karar (VGMA) 344

Şekil 4.58 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan rölöve çalışması (VGMA) 345

Şekil 4.59 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan hasar- tespit çalışması (VGMA) 346

Şekil 4.60 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan restitüsyon projesi (VGMA) 348

Şekil 4.61 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan restorasyon projesi (VGMA) 350

Şekil 4.62 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan türbenin rölöve projesi (VGMA) 351

Şekil 4.63 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan türbenin hasar- tespit çalışmaları (VGMA) 352

Şekil 4.64 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan türbenin restitüsyonu (VGMA) 352

Şekil 4.65 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan türbenin restorasyon projesi (VGMA) 353

Şekil 4.66 2012 Yılına Ait Kurul Raporu (VGMA)) 357

Şekil 4.67 Hunat Hatun Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022) 359

Şekil 4.68 Gevher Nesibe (Çifte) Külliyesinin genel görünümü (Havadan Kayseri, 2019) 363

Şekil 4.69 Gevher Nesibe Külliyesi'nin şifahane kapısında bulunan kitabe (Akşehirlioğlu, 2021) 364

Şekil 4.70 Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1950'lerin sonunda görünümü (VGMA). 366

Şekil 4.71 Gevher Nesibe Külliyesi, tıp medresesi bölümündeki taşçı işaretleri (Gabriel, 1954) 367

Şekil 4.72 Gevher Nesibe Külliyesi'nin dış mekândan genel görünümü (Akşehirlioğlu, 2018). 368

Şekil 4.73 Gevher Nesibe Külliyesi Şifahane Taç Kapısının Haziran 1909'da Getrude Bell tarafından çekilmiş fotoğrafları (Getrude Bell Arşivi, 1909, URL 13) 370

Şekil 4.74 Gevher Nesibe Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla Gabriel (1954), Ülgen (1955), Akok (1968a), Kuran (1969), Yurdakul, Onat (1970), Erciyes Üniversitesi (2006) 372

Şekil 4.75 Huand Hatun Külliyesi genel görünümü (Akok, 1968a) 374

Şekil 4.76 Şifahane avlu ve ana eyvan görünümü (Akşehirlioğlu, 2021) 375

Şekil 4.77 Şifahane Öğrenci Odaları, Tedavi Odaları, Revaklar ve Hamam Görünümü (Akşehirlioğlu, 2021) 376

Şekil 4.78 Medrese Ana Eyvan Görünümü (Akşehirlioğlu, 2021) 376

Şekil 4.79 Gevher Nesibe Hatun Kümbetinden görünüm (Kayseriden Biz, 2006, Akşehirlioğlu, 2018) 377

Şekil 4.80 Yapının güney (üst) kuzey (alt) cephesinden görünümler (Akşehirlioğlu, 2018) 378

Şekil 4.81 Gevher Nesibe şifahane kapısı (sol), medrese kapısı (sağ) (Akşehirlioğlu, 2018) 379

Şekil 4.82 Konya evkaf defteri no. 584, s.87 (Yinanç, 1984) 382

Şekil 4.83 Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1886 yılı onarımına dair keşif evrakı (BOA., İ. Ş.D. 80/4724–1) 385

Şekil 4.84 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde yapı planı ve fotoğrafları (Gabriel, 1954) 388

Şekil 4.85 Afet İnan'ın 1946'da çektiği yapıya ait fotoğraflar (Tıp Medresesi taç kapısı- Tıp Medresesi ana eyvanı) (İnan, 1956) 389

Şekil 4.86 Afet İnan'ın 1946'da çektiği yapıya ait fotoğraflar (Üst şifahane eyvanı- şifahane avlusundan taç kapı tarafı) (İnan, 1956) 389

Şekil 4.87 Taç kapının 1930'larda ve 1940'lardaki görünümü (Gabriel, 1954, İnan, 1969) 390

Şekil 4.88 Afet İnan'ın 1946'da çektiği yapıya ait fotoğraflar (üst- tıp medresesi giriş cephesi, alt- tıp medresesi giriş sol cephe) (İnan, 1956) 391

Şekil 4.89 Ali Saim Ülgen'in onarıma dair hazırladığı rapor (VGMA) 395

Şekil 4.90 Ali Saim Ülgen'in 1955 yılında yaptığı yapıya ait çizimler (VGMA) 396

Şekil 4.91 Ali Saim Ülgen'in 1956 yılında yazdığı dilekçe (VGMA) 398

Şekil 4.92 Ünver tarafından yazılan mektuplar (Kılıç, 2018, 90).....399

Şekil 4.93 Mahmut Akok'un 1960 yılında yaptığı yapıya ait rölöve çizimleri (VGMA). 400

Şekil 4.94 Mahmut Akok tarafından yapılan restorasyon projesine ait çizimler 1959-1960 (VGMA).....401

Şekil 4.95 Mahmut Akok'un incelemeleri sırasında çekilen yapıya ait fotoğraflar (VGMA).....402

Şekil 4.96 Mahmut Akok tarafından yapılan incelemeler sırasında çekilen yapıya ait fotoğraflarda Osmanlı Döneminde eklenen kapı görünüşü (1960) ...403

Şekil 4.97 Mahmut Akok'un restorasyon uygulamasına ait fotoğraflar (VGMA)..406

Şekil 4.98 Restorayon sonrası 1990'lı yıllarda üst örtünün yassı taşlarlar kaplanmış hali (VGMA) 406

Şekil 4.99 Mahmut Akok tarafından yapılan restorasyon projesine zemin döşemesi ve dam planı çizimleri 1959-1960 (VGMA).....407

Şekil 4.100 Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve - restorasyon çizimlerinin birlikte gösterilmesi (Akok, 1968a).....407

Şekil 4.101 Nedim Onat tarafından hazırlanan rapor (VGMA).....409

Şekil 4.102 Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1958-1968 yılları arasında onarımına harcanan giderler (VGMA) 410

Şekil 4.103 1966 yılında İlhan Akçay tarafından doldurulan Vakıf Eski Eser Fişi (VGMA).....411

Şekil 4.104 1968 yılında Erol Yurdakul tarafından çizilen kuzey cephesi hafriyat rölövesi (VGMA). 412

Şekil 4.105 T.R.T' ye verilen not (VGMA). 413

Şekil 4.106 Erol Yurdakul tarafından 1970 yılında yapı hakkında yazılan rapor (VGMA).....414

Şekil 4.107 Erol Yurdakul tarafından yapılan restorasyon çizimleri (VGMA).....416

Şekil 4.108 1977 yılına ait kurul kararı (VGMA).....416

Şekil 4.109 1993 yılındaki incelemeler sırasında yapının durumu (VGMA).....420

Şekil 4.110 1995 yılında avlu üst örtüsü için önerilen proje (VGMA) 422

Şekil 4.111 1995 yılında Kenan Bilici tarafından yazılan muhalefet şerhi 423

Şekil 4.112 Hilal Angay tarafından 1996 yılında hazırlanan üst örtü projesi.....424

Şekil 4.113 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan rölöve çalışmasına ait planlar (VGMA).....425

Şekil 4.114 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan rölöve çalışmasına ait kesit ve cephe çizimleri (VGMA).....426

Şekil 4.115 Kurulun 2006 tarihli 540 sayılı kararı (VGMA) 427

Şekil 4.116 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan hasar tespit çalışması (VGMA) 427

Şekil 4.117 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından yapılan restorasyon projesi detay çizimleri (VGMA) 428

Şekil 4.118 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan restorasyon projelerine ait plan zemin kat ve çatı planı çizimleri (VGMA) 429

Şekil 4.119 Restorasyon öncesinde meydana gelen bozulmalar (VGMA) 430

Şekil 4.120 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından yapılan restorasyon projesi detay çizimleri (VGMA) 431

Şekil 4.121 Restorasyon projeleri kapsamında önerilen drenaj detayı 432

Şekil 4.122 Medrese avlu, eyvan, revak üst örtü ve zemin için önerilen proje (VGMA) 434

Şekil 4.123 10.07.2007 sayılı kurul kararı (VGMA) 434

Şekil 4.124 Gevher Nesibe Külliyesi için hazırlanan teşhir, tanzim, tefriş projesi ve elektrik projesi (VGMA) 435

Şekil 4.125 İç Mekan üç boyutlu görseller (VGMA) 437

Şekil 4.126 2014 Yılına Ait Kurul Raporu 438

Şekil 4.127 Gevher Nesibe Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022) 439

Şekil 4.128 Gülük Külliyesi'nin genel görünümü 2018-2021 (İlan.gov, 2018) 442

Şekil 4.129 Gülük Külliyesi'nin köşe taç kapısında bulunan onarım kitabesi (Akşehirlioğlu, 2019) 443

Şekil 4.130 Gülük Külliyesi'nin 1960'larin sonunda görünümü (VGMA). 444

Şekil 4.131 Gülük Hamamının 1935, 1950-60 görünümü (Wowturkey, 2006, Kayseri yenihaber, VGMA). 445

Şekil 4.132 Kuban'ın Gülük Camisi plan analizi (Kuban, 2002, 133). 446

Şekil 4.133 Gülük Külliyesi'nin Yurdakul tarafından çizilmiş restitüsyonu (VGMA). 448

Şekil 4.134 Gülük Külliyesi'nin dış mekân görünümü (Akşehirlioğlu,2018) 449

Şekil 4.135 Gülük Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla Gabriel (1954), Kuran (1969) Yurdakul (1970), VGM (Barut İnşaat, 2007). 451

Şekil 4.136 Gülük Camii İç Mekan (VGMA, Kişisel Arşiv, Wowturkey, 2021) 453

Şekil 4.137 Gülük Cami Mihrabı (VGMA, Akşehirlioğlu 2021) 454

Şekil 4.138 Gülük Medresesi İç Mekan Fotoğrafları (Akşehirlioğlu, 2021) 455

Şekil 4.139 Gülük Medresesi İç Mekan Fotoğrafları (Akşehirlioğlu, 2021) 456

Şekil 4.140 Gülük Cami Batı Cephesi (solda), doğu cephesi (sağda) (Akşehirlioğlu, 2021) 456

Şekil 4.141 Gülük Cami güney cephesi (solda), kuzey cephesi (sağda) (Akşehirlioğlu, 2021) 457

Şekil 4.142 Gülük Cami kuzey cephesinde cami ve medrese kapıları (Akşehirlioğlu, 2021) 457

Şekil 4.143 Gülük Cami Taç Kapısı (VGMA, Akşehirlioğlu 2021) 458

Şekil 4.144 Gülük hamamının restitüsyon planı, günümüzdeki hali, Ali Saim Ülgen tarafından çizilmiş krokiler (Toker, 1994, Akşehirlioğlu, 2021, ASÜA, TASUH5967001-2)..... 459

Şekil 4.145 Külük Cami Yurdakul tarafından yapılan restitüsyon- rölöve çizimleri (VGMA)..... 461

Şekil 4.146 Medresenin doğu ve batı tonozlarının gösterildiği kesit (VGMA) 462

Şekil 4.147 Gülük çeşmesinin eski ve yeni hali (VGMA, Akşehirlioğlu, 2019)..... 465

Şekil 4.148 Gülük Cami kuzey cephenin batı köşesindeki tamir kitabesi (Akşehirlioğlu, 2021) 466

Şekil 4.149 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde yapı taç kapısı ve yapının kesiti (Gabriel, 1954)..... 467

Şekil 4.150 H. 735 tarihli Külük Şemseddin Vakfı tercümesi (VGMA)..... 468

Şekil 4.151 Ali Saim Ülgen'e ait fotoğraflar (ASÜA- TSUH2991, ASÜA-TASUH238001-2) 469

Şekil 4.152 İstimlak Edilecek alanları Gösteren Çizim (VGMA). 470

Şekil 4.153 Yurdakul tarafından batı cephede tespit edilen kapı (VGMA)..... 472

Şekil 4.154 Erol Yurdakul tarafından 1968-70'de yapılan onarımlar (VGMA) 473

Şekil 4.155 Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen rölöve çizimleri (VGMA) . 474

Şekil 4.156 Gülük Külliyesi için düzenlenen Vakıf Eski Eser Fişi (VGMA) 475

Şekil 4.157 Batı cephe duvarının onarım projesinde kapatılmış halinin ve taç kapının kotunun gösterilmesi (VGMA)..... 476

Şekil 4.158 Kuzey cephede cami ve medrese kapısına yapılan onarımlar (VGMA, Akşehirlioğlu, 2021) 477

Şekil 4.159 Hafriyatta çıkarılan Medreseye ait orijinal giriş kapısının eşiği, üst kata çıkan merdiven, merdiven üstündeki kemer (VGMA)..... 477

Şekil 4.160 Işıklık iç mekanda sıva raspası yapılmadan önce ve sonra, dış mekanda avlu ışıklığını örten camekan fotoğrafları ve projesi (VGMA)..... 479

Şekil 4.161 Medrese avlusu, giriş eyvanı ve üst kat koridorundan görünüm (VGMA) 479

Şekil 4.162 Medrese alt kat revak tonozu izleri (sol-bu kısım tamamen toprak altından çıkarılmıştır), medrese hücresinin sonradan yapılan cephesi (sağ) (VGMA) 481

Şekil 4.163 Cami giriş kısmı, alçak olan kemer (sol), cami orta sahnı ve arkada mahalli dernek tarafından yapılan betonarme kadınlar mahfili (VGMA) 481

Şekil 4.164 Çini mihrap üst kısmı ve kubbe eteğindeki dişli friz, mihrap üstü kubbesi dıştan görünüş (VGMA) 482

Şekil 4.165 Sıva raspası altından çıkarılan orijinal taş mihrap (VGMA) 482

Şekil 4.166 Mihrabın doğu tarafındaki en güneydeki deformasona uğramış sahın (sol), mihrabın doğusundaki çarpık kemer (orta), mihrabın doğusundaki kemerler (sağ)(VGMA) 483

Şekil 4.167 Köşk minare ve dam hafriyatından görünüş, ahşap çatı projesi VGMA) 483

Şekil 4.168 Yapılması düşünülen minare çizimleri (VGMA).....485

Şekil 4.169 1985 yılına ait onarım fişi.....486

Şekil 4.170 Gülük Çeşmesi'nin 1986 yılında çizilen rölövesi (VGMA) 486

Şekil 4.171 Gülük Külliyesi'ne 1997 yılında eklenen minare (VGMA).....487

Şekil 4.172 Gülük Külliyesi'nin 2013 yılı rölöve çizimleri (VGMA). 488

Şekil 4.173 Gülük Külliyesi Restorasyon ve Müdahale Çizimleri (VGMA) 491

Şekil 4.174 Gülük Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022) 493

Şekil 4.175 Hacı Kılıç Külliyesi'nin genel görünümü (Havadan Kayseri, 2019, Akşehirlioğlu, 2021) 496

Şekil 4.176 Hacı Kılıç Cami Kitabesi (Akşehirlioğlu, 2021). 497

Şekil 4.177 Hacı Kılıç Medresesi Kitabesi (Akşehirlioğlu, 2021) 497

Şekil 4.178 Hacı Kılıç Külliyesi'nin 1950'lerin sonunda görünümü (VGMA) 498

Şekil 4.179 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde İnşa Sürecine Ait Yazışma (BOA., İ. DH. 87/4340., ve Güherçile Fabrikası'nın 1897 yılındaki görünüşü (Karakaya, 2002, 63). 499

Şekil 4.180 Hacı Kılıç Külliyesi'nin dış mekândan genel görünümü (URL 19, Akşehirlioğlu, 2018, 2021) 500

Şekil 4.181 Hacı Kılıç Külliyesi'nin minaresiz halinin görünümü (Kültür Envanteri, 2020) 501

Şekil 4.182 Hacı Kılıç Cami ve Medresesi'nin Haziran 1909'da Getrude Bell tarafından çekilmiş fotoğrafları (Getrude Bell Arşivi, 1909)) 503

Şekil 4.183 Hacı Kılıç Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla Gabriel (1954), Sözen (1959-62), Öney (1966), Kuran (1969), VGM (1971), ERÜ Restorasyon Ana Bilim Dalı (2018).....504

Şekil 4.184 Hacı Kılıç Cami iç mekan genel görünümü (Akşehirlioğlu, 2021) 505

Şekil 4.185 Hacı Kılıç Cami iç mekan genel görünümü (Akşehirlioğlu, 2021) 506

Şekil 4.186 Cami ve medrese birleşiminin görünümü (Akşehirlioğlu, 2021). 506

Şekil 4.187 Medrese ana eyvan, giriş eyvanı, revak görünümleri (Akşehirlioğlu, 2018) 507

Şekil 4.188 Camii ve Medresenin taç kapıları (Akşehirlioğlu, 2021) 509

Şekil 4.189 Yapının onarımına ve onarım maliyetine ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan evraklar (BOA., MVL. 330/35., BOA., MVL. 332/56, BOA., İ. MVL. 228/7831) 512

Şekil 4.190 1863 ve 1865 yıllarında Güherçile fabrikasının bakım ve tamiri için gerekli olan meblağ için yapılan talepler (BOA., A. MKT. MHM. 279/92-001/002., BOA., A. MKT. MHM. 341/22-001/002.)....514

Şekil 4.191 Güherçile Fabrikası'nın 1882 ve 1897 tarihli tamir masraflarının tesviyesi (BOA., İ. DH. 858/68732–1., BOA., İ. TPH. 5/1314) 515

Şekil 4.192 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde yapı planı ve yapının yol cephesinden görünüm (Gabriel, 1954) 516

Şekil 4.193 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde cami ve medrese taç kapıları (Gabriel, 1954) 517

Şekil 4.194 1933 yılı imar mühendisi Burhanettin Çaylak'ın 1/2000 ölçekli Kayseri Şehrinin Müstakbel Planı-Avan Projesi ve İstasyon Meydanı (Sönmez, 2012, TCBCA- 1933). 518

Şekil 4.195 1945 yılı, 1/5000 ölçekli, Aru İmar Planı (Sönmez, 2012, 49)....519

Şekil 4.196 1956 yılı onarımları sırasında Hacı Kılıç Cami'ye ait fotoğraflar (VGMA, ASÜA, TASUH2120036, TASUH2126002)....520

Şekil 4.197 Hacı Kılıç Medresesi'nin onarımlarına dair hazırlanan Eski Eser Fişleri (VGMA)....521

Şekil 4.198 1958-9 yılı onarımları sırasında Hacı Kılıç Medresesi'ne ait fotoğraflar (VGMA, ASÜA TASUH2120003, TASUH2120015, TASUH2120029) .522

Şekil 4.199 Ali Saim Ülgen tarafından yazılan rapor (ASÜA- TASUDOC0055002) 523

Şekil 4.200 1959 yılında Ali Saim Ülgen tarafından yazılan rapor (ASÜA-TASUDOC0055002) 524

Şekil 4.201 Hacı Kılıç Külliyesi'nin Ali Saim Ülgen'e ait fotoğrafları (ASÜA, TASUH2120001) 525

Şekil 4.202 Hacı Kılıç Külliyesi'nin 1959-64 restorasyon sonrası fotoğrafları (VGMA, ASÜA TASUH2120001). 526

Şekil 4.203 Erol Yurdakul tarafından yapılan külliyeye ait rölöve çizimleri (VGMA) 527

Şekil 4.204 Erol Yurdakul tarafından yapılan külliye rölöve çizimleri (VGMA) ...528

Şekil 4.205 1995 Hacı Kılıç Cami üst örtü onarımına dair karar (VGMA)....529

Şekil 4.206 Hacı Kılıç Cami üst örtüsünün yıllar içindeki değişimi (VGMA) 530

Şekil 4.207 Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 30 Eylül 2004 tarih ve 33 sayılı kararı 531

Şekil 4.208 Medresenin 2004 yılına ait fotoğrafları (VGMA) 531

Şekil 4.209 2007 yılı onarım öncesi ve sonrasına ait fotoğraflar (VGMA). 532

Şekil 4.210 Hacı Kılıç Külliyesi'nin Güncel Hali (Akşehirlioğlu, 2019) 533

Şekil 4.211 Gülük Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022) 534

Şekil 5.1 Koruma tarihinde önemli zaman aralıkları ve kırılma noktalarının zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021) 556

Şekil 5.2 Hunat Hatun Küliyesi koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021) 575

Şekil 5.3 Hunat Hatun Küliyesi koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021) 576

Şekil 5.4 Gevher Nesibe Küliyesi koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021) 577

Şekil 5.5 Gevher Nesibe Küliyesi koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021). 578

Şekil 5.6 Gülük Küliyesi koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021) 579

Şekil 5.7 Gülük Küliyesi koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021) 580

Şekil 5.8 Hacı Kılıç Küliyesi koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021) 581

Şekil 5.9 Hacı Kılıç Küliyesi koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021) 582

Şekil 5.10 İncelenen dönem ve yapıların karşılaştırmalı koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021) 583

Şekil 5.11 İncelenen yapıların koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021) 584

TABLO LİSTESİ

Tablo 4.1 Hunat Hatun Külliyesi Genel Bilgileri (Akşehirlioğlu, 2021) 273
Tablo 4.2 Gevher Nesibe Külliyesi Genel Bilgileri (Akşehirlioğlu, 2021) 362
Tablo 4.3 Gülük Külliyesi Genel Bilgileri (Akşehirlioğlu, 2021) 441
Tablo 4.4 Hacı Kılıç Külliyesi Genel Bilgileri (Akşehirlioğlu, 2021) 495

ÖZET

Kayseri'de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi

Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU

Mimarlık Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Can Ş. BİNAN

Tarih boyunca taşıdıkları sembolik anlamları yüzünden anıtsal yapılar, korunmaları zorunlu varlıklar olarak kabul edilmişlerdir. Bu kapsamda, anıtsal yapıların koruma ve onarım tarihinin bilinmesi, doğru koruma yöntemlerinin belirlenmesi ve uygulamaların gerçekleştirilmesi için temel şart haline gelmiştir. Altı çizilen kabul ile hazırlanan tez çalışmasında koruma tarihi araştırılması yapılmış; çalışma Türkiye'de anıtsal yapıların onarımı ve restorasyonu konusunda var olan koruma anlayışını, etkili olan kurumlar, kişiler ve yayınların mercek altına alınmasıyla Kayseri merkezinde bulunan anıtsal yapılar özelindeki uygulamalarla ortaya çıkarmak üzerine kurgulanmıştır. Çalışmanın temel hedefi; koruma ve onarım konusuna dönemsel yaklaşımları şekillendiren etkenlerin belirlenmesi, ülke koruma tarihindeki önemli tarih aralıklarının ve dönüm noktalarının tespit edilmesi, süreçte yaşanan sorunların belirlenmesi, yapıların taşıdıkları değerler ile geleceğe aktarılması konusunda doğru stratejiler geliştirilmesine katkı sağlamaktır.

Birinci bölümde; çalışmanın amacı, sınırları, kullanılan yöntem, örneklerin seçilme nedenleri ve tez kapsamında faydalanılan önemli kaynaklar tanıtılmıştır. İkinci

bölümde, onarım tarihinin sağlıklı bir okumasını yapabilmek amacıyla, çağdaş koruma yaklaşımları ile yapılan onarımlar öncesindeki süreç irdelenmeye çalışılmış, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e koruma konusunda aktarılan miras ve genel çerçevenin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde, Cumhuriyet'ten günümüze uzanan süreç, anıtsal yapıları etkileyen değişim ve dönüşümler göz önüne alınarak, koruma konusunda önemli kırılma noktaları ve zaman aralıklarına göre dönemlere ayrılmıştır. Tez Anadolu Selçuklu yapıları üzerine odaklandığı için, yasal, kurumsal yapılanma ve onarımlar sıralaması ile yapılan dönem anlatımlarında Selçuklu eserlerini etkileyen gelişmelere daha çok yer verilmiş, örnekler özellikle bu eserlerden seçilmiştir.

Dördüncü bölümde, Kayseri'de bulunan anıtsal yapıların koruma ve onarım süreçlerinin değerlendirilmesi amacıyla, koruma ve onarım tarihi adına detaylı bilgi edinilebilecek dört külliye yapısı ele alınmıştır. Yapıların tarihçesi ve mimari özellikleri, inşa edildikleri tarihten günümüze kadar geçirdikleri onarım süreçleri, detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Tezin son bölümünde, ülke koruma tarihinin değerlendirmesi ve anıtsal yapıların onarım süreçlerinin değerlendirilmesi yapılarak, dönemsel eğilimler saptanmaya çalışılmış, bunların uygulamaya nasıl yansıdığı sorgulanmıştır. Sonuç kısmında ise, değerlendirmeler doğrultusunda çalışma sürecinde elde edilen bilgi ve verilerin sonuçları yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koruma, onarım tarihi, Selçuklu Mimarisi, anıtsal yapı, Kayseri

ABSTRACT

Conservation and Restoration History of Seljuk Period Social Complexes outside the Kayseri City Wall

Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU

Department of Architecture

Doctor of Philosophy Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Can Ş. BİNAN

Monumental structures have been accepted as assets for conservation throughout history due to their symbolic meanings. Therefore, it has been essential to know the conservation and restoration history of monumental structures to determine the correct conservation methods and realize the required practices. For the thesis, research was done on the history of conservation to establish the current conservation approach to repairing and restoring monumental structures in Turkey. It determined the practices specific to monumental structures in the center of Kayseri by examining related institutions, individuals, and publications. The main objective of the study was to determine the factors shaping periodic approaches to conservation and restoration, to identify important date intervals and milestones in the conservation history of Turkey and the problems experienced in the process, and to contribute to the development of correct strategies for transferring the structures to the future with their value intact.

The first chapter introduces the purpose and limits of the study, the method, the reasons for choosing the samples and the important resources used within the scope of the thesis. The second chapter addresses restoration history comprehensively. It

examines the historical process before the repairs made with contemporary conservation approaches, and determines the general framework and heritage transferred from the Ottoman Empire to the Republic. In the third chapter, the historical process from the Republic to the present is divided into periods according to the important conservation milestones and time intervals, considering the changes and transformations affecting monumental structures. Because the thesis focuses on Anatolian Seljuk structures, the developments in legal and institutional structuring and repairs as they affect Seljuk works are stressed in the period narrations, and examples are mainly selected from these works. The fourth chapter considers four social complexes built outside the Kayseri city walls that exemplify the conservation and restoration processes applied to the monumental structures in Kayseri. Between them, the four social complexes provide detailed information on the area's history of conservation and restoration. The history and architectural features of the buildings, and their repair processes since they were built, are discussed in detail. In the last chapter of the thesis, the researcher evaluates the conservation history of Turkey and the restoration processes applied to monumental structures to determine the periodical trends and how they reflect conservation practices. In the conclusion chapter, the information and data obtained during the study are interpreted based on the evaluations.

Keywords: Conservation, restoration history, Seljuk Architecture, monumental structure, Kayseri

1
GİRİŞ

Kentler, tarihsel süreç içinde yer almış olan çeşitli uygarlıkların yaşam biçimleri, kültürleri, teknolojik olanakları, inanışları, sosyo-demografik yapıları çerçevesinde gelişerek ve zamana bağlı etkenler altında dönüşerek oluşmuştur. Tarih boyunca birbirinden farklı birçok uygarlığın yaşadığı değişim-dönüşüm ve buna bağlı olarak doğan soyut ve somut eylemler geçmiş uygarlıklara ait izleri taşıyan tarihi çevreyi oluşturmakta, kentin kendine özgü karakterini belirleyen otantik değerlerini kazandırmaktadır. Geçmişle gelecek arasında köprü niteliği taşıyan tarihi çevrelerde, güçlü yer ve bağlam duygusu barındıran, kentsel algı ve kent kimliğinin belirleyicisi olan, önemli hafıza noktaları oluşturarak röper niteliği taşıyan anıtsal yapılar, tarihin önemli olaylarını ve o yerin kimliğini açığa çıkarmakta temel veri niteliğindedir. Yapıldıkları dönemden günümüze ilettikleri izlerle, geçmiş-günümüz ve gelecek arasındaki sürekliliği sağlayan anıtsal yapılar, sosyal, kültürel, ekonomik, tarihsel boyutlarıyla çevresel etki yaratan kültürel varlıklardır. Tarih boyunca taşıdıkları sembolik anlamları yüzünden korunmaları zorunlu varlıklar olarak kabul edilmişlerdir.

Türkiye anıtsal mimari miras açısından çok zengin bir konumda olmakla birlikte, bu yapıların özgün değerleri ile korunarak yaşatılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması üzerinde durulması gerekli önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Koruma; tarihsel, ekonomik, bağlamsal, yasal, yönetsel, ulusal ve uluslararası birçok boyutu barındıran, insanların geçmişe ve geleceğe karşı sorumluluk üstlendikleri bir olgudur. Koruma olgusunun evrimsel süreci incelendiğinde, koruma kavramının kapsam ve içeriğinin değiştiği görülmektedir. İlk olarak tek ve anıtsal yapı ölçeğinde olan koruma düşüncesi zamanla toplumsal tarihe ait diğer yapı grupları, sit alanları ya da sivil mimarlık örneklerinden oluşan tarihi dokuları kapsar niteliğe bürünmüştür.

Koruma kavramı Avrupa kökenli bir olgu olup, 19. yüzyılda Avrupa'da tarihe olan ilgi artmış, koruma konusunda ilkesel, yöntemsel, örgütsel zemin oluşturma çabaları ortaya çıkmış, bu çabalar sonucunda mimari korumanın yapı taşlarını

oluşturan 1931 Atina Kararları, 1932 Carta del Restauro, 1933 Atina Antlaşması, 1964 Venedik Tüzüğü vd. gibi uluslararası ilkeler ve kararlar üretilerek, konuya ilişkin disipliner bir yapı oluşturulmuştur (Binan, 2001). Tarihi çevre koruma konusunda uluslararası ölçekte belirlenmiş temel ilkeler ve alınmış yaklaşım kararları aracılığıyla anıtların belgeleme yöntemlerinin belirlenmesi, anıtları koruma ve onarım yöntemi, anıtın fiziksel bütünlüğünü sağlayan her türlü özelliğin korunması ve geleceğe aktarılması konusunda evrensel ilkeler oluşturulmuştur. 21. yüzyılda korunması gerekli tarihi değerler arasında yapıya sonradan eklenmiş ancak yapının kimliği ile bütünlük sağlamış ekler de yer almıştır. Bu açıdan bakıldığında koruma konusunda doğru kararlar alabilmek yapının onarım tarihini de bilmeyi zorunlu hale getirmiştir.

Koruma tarihinin ülkemizde sürecine bakıldığında Vakıf onarımları ile başladığı görülmekte, asıl eylemsel ve uygulama döneminin başlangıcı ise 19. yüzyıl başı olarak kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıla kadar bilinçli bir koruma anlayışı olmamakla birlikte Avrupa'da koruma konusunda oluşan ilkesel, yönetsel, örgütsel yaklaşıma yasal olarak katılma süreci 1839 yılında Tanzimat Fermanının ilanı ile oluşmaya başlamış ve batılılaşma döneminde gerçekleşmiştir. 1869'da ilki yayınlanan sırasıyla 1874, 1884, 1906 yıllarında çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnameleri ve diğer düzenlemelerle, koruma konusunda yeni bir yasal, yönetsel zemin kurulmaya çalışılmıştır (Madran, 2002). Bu dönemde koruma daha çok anıtsal yapılarla, arkeolojik eserlere yönelmiş ve anıtsal mimari mirasın korunması genelde amaca hizmet etmesi için bakım niteliğinde gerçekleştirilmiştir. Koruma, bu süreçte, kökeni batıya dayanan yasal, yönetsel örgütlenme biçiminde şekillenmiş, uygulamada güçlü bir eylem alanına dönüşememiş olsa da ülkemizdeki koruma tarihinin alt yapısını oluşturmakta ve başlangıç sayılmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, ulus devlet anlayışının bir yansıması olarak, ülkenin yeni kimliğinin belirleyicisi olacak anıtsal yapıların korunmasına yönelik bazı önlemler alınmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, korumada daha çok Türk kimliğini vurgulayan anıtsal binaların restorasyonu ve yeniden işlevlendirilmesi söz konusu olmuştur. Atatürk'ün 1931 yılında Başvekil İsmet İnönü'ye yolladığı telgrafta, Selçuklu mirası ile arkeolojik eserlerin uzmanlar eliyle korunması gerektiğini vurgulaması ve sonrasında anıtsal yapıların bakım, onarım ve

korunmaları için yapılan çalışmalar bu duruma bir örnektir (Madran, 1996). Telgrafın peşi sıra kurulan komisyon, anıtların korunmasında merkezi yönetim gerekliliğini ve halkın bilinçlendirilmesinin önemi gibi konuları vurgulamıştır. Ayrıca 1933 yılında kurulan Anıtları Koruma Komisyonu bünyesinde çalışan, Y. Mimar Sedat Çetintaş, Macit Kural gibi önemli restoratör mimarlar anıtsal yapıların envanter, rölöve, restorasyon çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. 1938 yılında hazırladığı bir raporla Albert Gabriel dönemin anıtsal yapı korumasını ortaya koymuş, Ali Saim Ülgen hem yaptığı çalışmalar hem yayınladığı kitapla anıtsal yapıların korunmasına dair önemli çalışmalar yapmıştır (Binan, 2001). Bu dönemde Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bağlı cami, medrese gibi yapıların onarımlarına bir düzenleme getirmek amacıyla bir nizamname hazırlanmış ve anıt eserlerin restorasyonu konusunda ilkeler belirlenmiştir.

Türkiye'de 1940'larda çok partili döneme geçiş olmuş, korumada II. Ulusal Mimarlık Akımının etkileriyle tarihsel sivil mimariye eğilim gerçekleşmiştir. 1951 yılında, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, ilke koymak, uygulamaya yönelik kararlar almak için kurulmuş, 1973'te Türkiye'nin ilk koruma yasası olan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu kabul edilmiş ve çok sayıda tespit, tescil çalışmaları ve bazı koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. 1983'te bu kanunun yetersiz olduğu görülerek, günümüzde de geçerliliğini koruyan 2863 sayılı Koruma Kanunu kabul edilmiştir. Koruma alanında, Türkiye Dünyadaki gelişmelere paralel nitelikte yasalar oluşturmakta, ancak bunların uygulamaya geçirilmesi konusunda gecikmeler yaşanmaktadır.

Korumanın tarihsel süreci incelendiğinde, coğrafi, teknik, siyasal, ekonomik şartların korumayı etkilediği ve bunların yarattığı izlerinin yapılar üzerindeki yansımaları görülmektedir. Koruma tarihinin okunmasında İstanbul'un ağırlığı görülmekle birlikte, koruma konusunda bütüncül etkiyi görebilmek adına Anadolu'nun da inceleme altına alınması gerekliliği kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda korumanın kuramsal, yasal süreci incelenmiş olsa da her anıtsal yapı için özellikle Anadolu'da bulunanlar için nasıl bir sistematik yöntem izlendiği bilinmemektedir.

Cumhuriyetin erken yıllarında anıtsal yapılar, savaş ve yeni devlet düzeni kurma çalışmaları nedeniyle ihmal edilmiş olduklarından fiziki olarak yıpranmış durumda

olup, acil bakım ve onarım yapılması gerekmektedir. Albert Gabriel'in "*Monuments d'Anatolie Paris (1931)"* adlı eserinde Kayseri'deki tarihi eserlerden şu şekilde söz edilmektedir:

> "*Tarihi eserlerin ekserisi acınacak bir haldedir. İçlerinden bir kısmı henüz harabe halinde ayakta duruyor. İbadete tahsis olunanları baştaki vazife ve vaziyetlerini muhafaza ediyorlar. Fakat onlar da maharetsizce tamir gördüklerinden insan üzerinde fena bir tesir bırakıyorlar. Rengarenk badanalarla çirkinleştirilen medreseler depo yahut ahır yapılmıştır. Metruk türbeler mezarlıkların tenhalığında dağılarak büsbütün mahıv ve harap olmaktadır (...)"* (Zübeyr, 1932).

Kayseri, çeşitli kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış, Anadolu'nun ortasında ve ipek yollarının kesiştiği düğüm noktasında bulunan bir şehirdir. Anadolu'da ticari aksların kesiştiği yerde kurulmuş olması, bu bölgenin çeşitli milletlerin saldırısına uğramasına ve eline geçmesine sebep olmuştur.

Kayseri Prehistorik çağlardan başlayarak Asurlar, Hititler, Persler, Roma, Bizans, Danişmendli, Selçuklu, Eratna, Dulkadiroğulları, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde yerleşime sahne olmuştur. (Şaman Doğan, 2012, Çakmakoğlu, 1998). VII. Yüzyılda Arapların saldırılarına maruz kalan kentin Türkler tarafından fethi Selçukluların Anadolu'ya girdiği ilk yıllara rastlamakta olup, 1071 Malazgirt Savaşı sonrası kent erken beyliklerden Danişmendliler' in hâkimiyetine girmiştir (Çakmakoğlu 1998, Ahmet Nazif Efendi 1987). Kentte ilk imar hareketlerinin Bizans surları ve saraylarının onarılarak kullanılması ile Danişmendliler tarafından başladığı söylenmektedir (Eravşar, 1998). 1075 yılında Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın İznik'i fethederek Anadolu'da yeni bir devlet kurması ile Kayseri Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir parçası olmuş, I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında önemli bir merkez durumuna gelmiştir. En parlak dönemini 1220 yılında sultan olan Alâeddin Keykubat zamanında yaşamıştır (Çakmakoğlu 1998). Sultan Yıldırım Bayezid tarafından ilk kez Osmanlı topraklarına katılan şehir, kesin olarak 1515 tarihinde I. Selim tarafından Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur (Eldem, 1982).

Tarihsel süreç boyunca, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kayseri, Anadolu Türk tarihine ait çeşitli bileşenleri barındırmaktadır. Selçuklular

döneminde sultanların tahta geçme merasimlerinin yapıldığı ve Selçuklu ordusunun toplanması için asgari karargâh niteliğinde olan önemli bir kent durumundadır (Yanar, 2008). Bu açıdan, Selçuklu şehirlerinin tipik örneği olarak nitelendirilmekte, çarşıları, cami, medrese, hamam gibi sosyal-kültürel yapıları, surların dışında inşa edilen külliyeleri, giriş kapıları yanında yer alan Pazar yerleri, dar sokakları ile Orta Çağ kent görüntüsünü taşımaktadır (Akşit, 1996). Bu durum tarihsel süreçte kentte farklı işlevlerde kullanılan pek çok eser yapılmasına zemin hazırlamış olup, bu eserler ulusal kültür varlığı envanterimizde önemli bir yer teşkil eden yapı gruplarını oluşturmuştur.

1.1 Literatür Özeti

Literatür araştırması kapsamında;

- Vakıflar Genel Müdürlük Arşivi,
- Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi,
- Koruma Bölge Kurulu Arşivi,
- Ali Saim Ülgen Arşivi,
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi,
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,
- Çeşitli kitap, tez, makale, seminer ve uluslararası kabul görmüş koruma belgelerinin taraması,
- İlgili kurumların arşivlerinden elde edilen yapıların onarım ve bakımına ait yazışmalar,
- İlgili kurumların arşivlerinden elde edilen yapıların fotoğrafları,
- İlgili kurumların arşivlerinden ve konuyla ilgili birincil kaynaklardan elde edilen rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri,
- Ulusal-uluslararası belgeler, şartnameler, yasalar
- Fotoğraflar

kapsamında derinlemesine bir araştırma yapılmıştır. Konu ile ilgili olarak yurt içi ve yurt dışında yapılmış, bu çalışmanın kuramsal çerçevesine katkı sağlayacağı düşünülen temel çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca geniş bir literatür taraması tezin bölümleri ve alt başlıkları referans alınarak tablo haline getirilmiş, detaylı incelemesi yapılmıştır.

Tez çalışmasında yararlanılan kaynakların başında arşiv belgeleri gelmektedir. Bu kapsamda Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bölge Müdürlüğü, Koruma Kurulu arşivlerinde araştırmalar yapılmıştır. Ancak ülkemizde kurumların arşivleme sistemlerindeki yetersizlik, belge kayıplarından kaynaklanan nedenlerden dolayı erişilen bilgilerde eksiklikler söz konusudur. Bu arşivler dışında il halk kütüphanesindeki eski gazetelerden yapılar hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Salt Araştırma bünyesinde 2012 yılında erişime açılan Ali Saim Ülgen arşivi de önemli bilgi ve belgelere ulaşılmasını sağlamıştır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivleri yapıların Osmanlı dönemindeki bilgilerine ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde ise yapıların Cumhuriyet döneminde geçirdiği bakım ve onarımlarına dair veri sağlayan belgelere ulaşılmıştır.

Ülkemizde ve dünyada koruma kavramının gelişimini konu alan kapsamlı birçok çalışma bulunmaktadır. Bu başlık altında ana kaynak niteliği taşıyan pek çok kaynaktan faydalanılmıştır. Feridun Akozan'ın çalışmalarından olan "*Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar*" ve Üstün Alsaç'ın "*Türkiye'de Restorasyon*" başlıklı yayınları tezin önemli kaynaklarındandır. Ali Saim Ülgen'in arşivi yanı sıra, yayınlarından da tez genelinde yararlanılmıştır. "*Anıtların Korunması ve Onarılması*" (1943) ve "*Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler*" (1974) başlıklı yayınlar da tezin kuramsal alt yapısının oluşturulmasında temel kaynak niteliğindedir. Bu çalışmalar ile benzer nitelikte, özellikle yapıların 1950-1970 yılları arasındaki onarımlarında görev Mahmut Akok'un bizzat yazmış olduğu makaleler tez çalışmasının birincil kaynağını oluşturmaktadır.

Ülkemiz koruma tarihi ile ilgili birçok çalışma mevcut olup, günümüz koruma anlayışını daha iyi ifade edebilmek için Osmanlı döneminde koruma anlayışına kadar inilmiştir. Bu kapsamda, konuyla ilgili olarak; Emre Madran'ın "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi, 16-18. Yüzyılar*" isimli kitabı temel referans olarak kullanılmıştır. Osmanlı onarımlarının ele alındığı bölümde, yüksek lisans tezleri kapsamında transkripsiyonu gerçekleştirilen şer'iyye sicillerinden ve çeşitli seyyahlar tarafından hazırlanan seyahatnamelerden de faydalanılmıştır. Koruma ile ilgili erken tarihli gelişmeler hakkında bilgi edinilen kaynaklardan, Selahattin Kandemir'in "*Tarihi Eserleri Araştırma ve Koruma*

Kılavuzu" Halit Zübeyr Koşay'ın "*Tarihi Abidelerimizi Koruyalım, Tarihi Abidelerimizi Korumağa Mecburuz*" isimli eserleri yön gösterici ve aydınlatıcı olmuştur.

Koruma çalışmalarında Cumhuriyet döneminin ele alındığı bölümde de Emre Madran'ın çalışmaları koruma tarihçesinin oluşturulmasında çok önemli ana kaynaklardan olmuştur. "*Tanzimat'tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler 1800-1950*" (2002) adlı kitabı cumhuriyet dönemi koruma tarihi için çok önemli bilgiler barındıran temel kaynak niteliğindedir. Yine aynı konular üzerine hazırladığı 1996 tarihli "*Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I*", ve "*Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-II*", isimli makale çalışmaları da en önemli kaynaklardandır. Çalışmalarında Türkiye'de, 1920 yılından bu yana kültür varlıklarının korunması konusundaki politikaları, yasal düzenlemeleri, örgütleri ve parasal kaynakları belirlemekte, özetle 80 yılın genel bir resmini vermektedir. Bu kapsamda, tezin kuramsal alt yapısının oluşturulmasında birincil kaynak niteliğindedir. Halit Çal'ın 1990 yılında tamamladığı "*Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası*" isimli eseri bu bölümde faydalanılan birincil kaynaklardan bir diğeridir. Tez kapsamında; günümüze kadar koruma konusunda farklı yönleriyle söylenen bütün fikirlerin bir araya getirilmesi ve bunları belgelere, rakamlara dayandırmak hedeflenmiştir. Bu kapsamda, kurumların arşivleri taranarak onarımlar konusunda rakamsal veriler çıkarılmıştır. Tez çalışmasının kuramsal alt yapısının oluşturulmasında önemli bir kaynak niteliğindedir.

Bu konu ile ilgili önemli kaynaklardan diğerleri ise, Can Binan tarafından 1999 yılında hazırlanan "*Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Düşünsel Gelişmenin Uluslararası Evrim Süreci*" isimli kitaptır. Doğan Kuban' ın 2000 tarihli "*Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*" adlı kitabında; koruma düşüncesinin evrimi, çağdaş bir yaşam felsefesi olarak koruma kavramı ile ilgili kuramsal yargılar ve koruma olgusunun bileşenleri üzerinde durulmaktadır. Sanatsal, kültürel ve tarih belgesi gibi özgün özellik taşıyan kültür varlıklarının nasıl restore edileceği ve bu kapsamda çeşitli uygulama örnekleri verilmektedir. Bu kapsamda tez de sıkça referans verilen kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu bölümde veri sağlayan önemli kaynaklardan biri de Ahmet Mumcu'nun "*Eski Eser Hukuku ve Türkiye*" isimli çalışması olmuştur.

Vakıfların anlatımında yararlanılan temel kaynaklar ise Nazif Öztürk'ün 1995 tarihli "*Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesi*" isimli kitabı ve Abdülkadir Dündar'ın "*Mimari ve Vakıflar Arasındaki İlişkiye Bakış*", "*Vakıf Mimarları ve Meremmetçiler*", "*Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar*" isimli yayınları olmuştur. Ayrıca Ömür Bakırer'in 1985 tarihli "*Vakfiyelerde Binaların Tamiratı ile İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması*" isimli çalışması da bu kapsamda yararlanılan ve önemli beri sağlayan kaynaklardan biridir.

Tez çalışmasında, konu ile ilgili lisansüstü tezlerden de yararlanılmıştır. Zeynep İnan Ocak tarafından hazırlanan "*Anadolu Selçuklu Dönemi Anıtsal Yapılarında 20. Yüzyıl Başından İtibaren Gerçekleştirilen Onarımlar*" adlı doktora çalışması tez için önemli kaynaklardan olmuştur. Amasya ve Sivas'ta bulunan Selçuklu dönemi yapılarının 20. Yüzyıldaki onarımlarını detaylı bir şekilde incelemiştir. Kavramsal ve kuramsal alt yapı olarak benzer nitelikte olması ve onarım tarihi araştırması yapan bir çalışma olması açısından tezin hazırlanmasında önemli bir kaynak niteliğindedir. Burcu Selcen Coşkun'un "*İstanbul'daki Anıtsal Yapıların Cumhuriyet Dönemindeki Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine Bir Araştırma*", isimli doktora çalışması, İstanbul'daki anıtsal yapılar üzerinde 1923'ten günümüze kadar olan süreçte koruma konusunda kuramsal ve uygulama boyutunda gerçekleşen süreci İstanbul özelinde analiz etmiştir. Yapılan çalışmanın kuramsal alt yapı olarak benzer nitelikte olması, tezin hazırlanmasında birincil kaynak olarak önemli bir konumdadır.

Yararlanılan lisansüstü tezlerden bir diğeri, Tuba Akar tarafından 2009 yılında hazırlanan "*The Role Of Vakıf Institution In The Conservation of Vakıf Based Cultural Heritage*" isimli doktora tezidir. Bu başlık altında yararlanılan önemli kaynaklardan biri de Nur Altınyıldız tarafından 1997 yılında hazırlanan "*Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye'ye Özgü Koşulları (İstanbul 1923-1973)*" isimli doktora tezidir.

Can Binan tarafından 1990 yılında hazırlanan "*13. Yüzyıl Anadolu Kervansarayları Koruma Ölçütleri Üzerine Bir Araştırma*" adlı doktora çalışması da birincil kaynak niteliğindedir. Araştırmanın Selçuklu yapıları üzerine olması, koruma süreç ve sorunlarına dair irdelemelerin yapılması açısından oldukça önemli bir kaynaktır. İpek Durukan'ın 2004 tarihli "*Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Sonrası Kültür Mirası Korumasının Gelişimi ve Uygulama Sorunları*" adlı

doktora çalışması, Elif Örnek Özden'in 2005 tarihli "*Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Planlama-Koruma İlişkisi Üzerine Yeni Bir Sistem Önerisi*" isimli doktora çalışması ve Özge Özgür Sarıoğlu'nun 2012 tarihli "*Trakya'da Roma Bizans Dönemi Yerleşmeleri, Anıtları, Erken Cumhuriyet Döneminde Koruma ve Restorasyon Modaliteleri Üzerine Bir Araştırma (1923-1950)*" isimli doktora çalışması da yararlanılan kaynaklardandır. Esra Yaldız tarafından hazırlanan 2013 tarihli "*Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi"* isimli doktora çalışmasında kullanım sürecinde değerlendirme yaklaşımı ile koruma eylemini bir araya getirerek, özgün işlevini kaybeden anıtsal yapılara yeni işlev verilmesi durumunu değerlendirmektedir. Bu grup arasında önemle üzerinde durulması gereken tezlerden biri Remzi Aydın'ın 2013 tarihli "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği*" adlı doktora çalışmasıdır. Tez kapsamında incelenen örnekler içerisinde Kayseri'de bulunan Selçuklu Dönemi anıtsal yapılarının yer alması, bu tez kapsamında ele alınan yapıların Osmanlı Dönemi'nde geçirdiği onarımların anlatıldığı bölümde sıkça referans verilen kaynak olmasını sağlamıştır.

Ayrıca Vakıfların kendi yayınları, tezin kaynakçasına önemli derecede katkı sağlamıştır. Bunlardan "*Cumhuriyetimizin 50. Yılında Vakıflar*" (1978), "*Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz*" (1973), "*Son On Yılda Vakıflar*" (1990), "*Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*" (1937) ve "*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*" adlı eserler tez çalışması için önemli kaynaklardır. *Türk Arkeoloji Dergisi, Önasya Dergisi, Eski Eserler ve Müzeler Bülteni, Vakıflar Dergisi, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Vakıf Haftası Dergisi ve Belleten Dergileri* de hem araştırılan yapılar üzerine bilgi içermesi hem de koruma tarihine dair bilgileri içermesi bakımından önemlidir. Bu dergilerde yer alan yapılar ile ilgili birçok makaleden faydalanılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri Mahmut Akok tarafından yapılan restorasyon çalışmalarının yine kendisi tarafından anlatıldığı makalelerdir. Yapılar üzerine yapılan onarım hakkında detaylı bilgi içermesi ve o dönemi aydınlatması açısından önemli bir kaynak durumundadır. Onarım tarihlerinin ele alındığı bölümde yardımcı olan temek kaynaklardan biri de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararları ve daha sonrasın Koruma Bölge Kurulları tarafından alınan kararlar olmuştur.

Hem Kayseri hem de Selçuklu mimarisiyle ilgili olarak yapılan araştırmalarda da birçok kaynaktan faydalanılmıştır. Bu kaynakların en önemlileri arasında Metin Sözen'in "*Anadolu Medreseleri (Selçuklu ve Beylikler Devri)*", Aptullah Kuran'ın "*Anadolu Medreseleri*" ve Oktay Aslanapa'nın "*Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*", Doğan Kuban'ın "*Anadolu-Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunlar*", "*Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*", isimli çalışmaları yer almaktadır. Gönül Cantay' ın "*Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*", Alev Çakmakoğlu Kuru'nun 1998 yılında yayınladığı "*Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi*" isimli kitabı, Mehmet Çayırdağ'ın "*Kayseri Tarihi Araştırmaları*" adlı kitabı referans verilen kaynaklar arasındadır. Bu konu ile ilgili olarak Halit Erkiletlioğlu'nun 2006 tarihli "*Geniş Kayseri Tarihi*" adlı kitabı da birincil kaynak niteliğindedir. Kayseri'nin tarihini eski çağlardan başlayarak, Roma, Bizans, Danişmendli, Türkiye Selçukluları, Moğol, Selçuklu, Eretna Beyliği, Dulkadiroğlu, Karamanoğlu, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi başlıkları altında geniş bir şekilde ele almaktadır.

Kayseri'deki Selçuklu yapılarının cumhuriyetin erken dönemdeki durumlarına dair en önemli kaynaklar ise, Halil Edhem'in 1982 tarihli "*Kayseri şehri-Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm-, K. Göde (Haz.)*" ve Albert Gabriel'in "*Kayseri Türk Anıtları*" isimli kitaplarıdır. *Edhem Kayseri şehri-Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm-*, K. Göde (Haz.) adlı kitabında, Kayseri'nin Osmanlı dönemine kadar olan tarihi gelişmesi kapsamlı bir şekilde anlatılmaktadır. Gabriel ise, Kayseri'de bulunan anıtsal yapıların detaylı anlatımları, plan şemaları ve fotoğrafları bulunmaktadır. Gabriel, Anadolu'da bulunan birçok anıtsal yapı için en erken tarihli gözlemleri aktarmakta; fotoğraf ve çizimlerle belgelemektedir. Bu kapsamda çalışmanın örneklem alanı için ana kaynakça niteliğindedir.

Yukarıda bahsedilen eserler Anadolu anıtsal yapılarını belgeleyen ve yapılar hakkında detaylı bilgiler veren önemli çalışmalar olup, tez kapsamında bu eserlere sıkça referans verilmiş, çalışmasının genel çatkısı ve kullanılan temel kaynak grupları gösterilmiştir (Şekil 1.1).

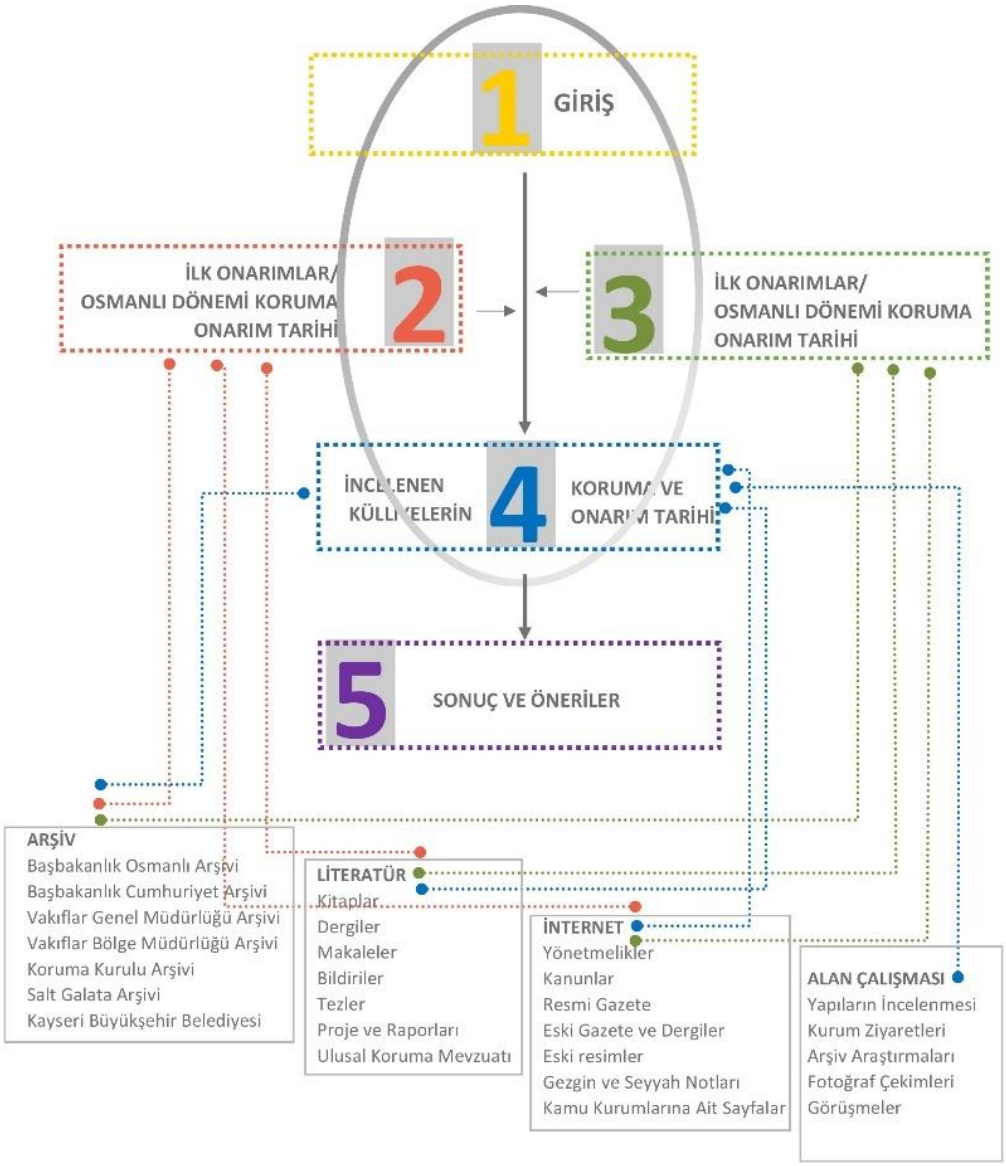

Şekil 1.1 Tez Çalışmasında Kullanılan Kaynakların Diyagramı

1.2 Tezin Amacı

Avrupa ülkelerine göre, kültürel miras koruması konusunda bilinçlenmenin geç geliştiği Türkiye, uluslararası koruma ölçütlerini benimsemiş olmasına rağmen bu belgelerde belirtilen kriterlere uyum konusunda gecikmeler yaşamaktadır. Bu konudaki kurumsallaşmasını uluslararası koruma ilkelerini takip ederek büyük ölçüde tamamlamış olsa da ülkede onarım, restorasyon konularında artan farkındalık düzeyi ve olanaklarına rağmen, anıtsal binaların korunması konusunda yönetimsel ve uygulama boyutunda var olan sorunlar günümüzde de hala geçerliliğini korumaktadır. Kültürel sürekliliğin sağlanması için gerekli çalışmalar olan onarımların doğru yapılmaması, geriye dönülmesi zor sonuçları doğurmakta,

uzun bir tarihsel süreç sonucu günümüze ulaşan anıtsal yapıların sadece ayakta kalması için yapılan uygulamalar yapıların özgün değerlerini zedelemektedir.

Cumhuriyet'in kurulmasından günümüze uzanan tarihsel süreçte, ekonomik olanaksızlık, uzman eleman azlığı, yasal oluşumların yetersizliği ve gelişmekte olan onarım yöntemlerinin uygulamaya yansıtılamaması gibi sebepler nedeniyle sağlıklı bir koruma politikası oluşturulamamış, koruma ve onarım konusundaki tutum farklı alanlarda, farklı işleyiş ve uygulamalardaki eksikliklerle süregelmiştir. Cumhuriyetin ilanı öncesi ve sonrasındaki dönemde anıtların korunması ve onarılması tutumunun nasıl olduğu üzerinde çok durulmayan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, sürecin incelenmesi sahip olunan anıtsal yapıların tespitine, süreç boyunca geçirdikleri koruma ve onarım uygulamalarına, güncel durumlarına ve korunmaları için doğru öneriler geliştirilmesine ışık tutacaktır.

Bu bağlamda çalışma konusunun ele alınış nedeni, Türkiye'de anıtsal yapıların onarımı ve restorasyonu konusunda ülkede var olan koruma anlayışını, etkili olan kurumlar, kişiler ve yayınların mercek altına alınmasıyla Kayseri merkezinde bulunan anıtsal yapılar özelindeki uygulamalarla ortaya çıkarmak, bu süreçte bölgede koruma bağlamındaki bakışı tanımlamaya çalışmaktır. Tez anakronik bir eşleştiri tezi olarak ele alınmamış, dönemsel eğilim ve durum tespiti yapmak ana amaç olarak belirlenmiştir. Genel koruma mekanizmasındaki sorunların tespiti ve tek yapı ölçeğindeki müdahale kararlarının doğru değerlendirilmesi için nitelikli ve detaylı irdeleme yapılması gerekmektedir. Çalışma ile Anadolu'da daha çok sanat tarihi ve mimarlık tarihi yönünden ele alınan yapılara koruma konusunda dikkat çekilerek, geçirdikleri koruma, onarım uygulamaları ile günümüzdeki durumları sorgulanmıştır. Bir anlamda onarım tarihi araştırması olarak değerlendirilebilecek çalışmada, yapıların geçmişten günümüze geçirmiş oldukları temelden üst örtüye, tüm yapı elemanlarındaki sorunlara müdahale biçimleri ve müdahaleler sonrasındaki yapılarda meydana gelen değişim irdelenmiştir. Ayrıca koruma konusunda önemli bir girdi olarak tüm genelge ve tüzüklerde karşımıza çıkan yapıların yeniden işlevlendirilmesi konusu da yapılardaki işlev değişiklikleri ile sorgulanmıştır. Çalışma kapsamında, uluslararası düzeyde kabul gören ve koruma konusunda var olan tüzük ve anlaşmalardaki yaklaşımlar ile Kayseri merkezdeki

anıtsal yapılar üzerine yapılan uygulamalar karşılaştırılarak, yapılan uygulamaların seviyesi belirlenmiş ve Türkiye'de anıtsal mimari miras koruma konusunda tarihsel bir okuma gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ele alınış nedenlerini maddeler halinde şöyle sıralanabilir;

- Anıtsal yapıların korunması, onarılması ve uygulama hakkında oluşmuş bilgi boşluklarının araştırılması, ilgili belgelerin ortaya konması,
- İncelenen geniş tarih aralığında, koruma bağlamında genelde eski esere özelde Kayseri Merkez'deki anıtsal yapılara bakışın analiz edilmesi, böylelikle ülkemizde koruma ve onarım konusunda uygulanan yöntemlerin ve dönemsel eğilimlerin saptanmaya çalışılması,
- Yapıldıkları dönemden günümüze, Kayseri Merkezinde bulunan anıtsal yapılara uygulanan koruma ve onarım uygulamalarının ve etkinliklerinin yoğunlaştığı sürecin tespit edilmesi, süreç boyunca anıtsal yapılarda meydana gelen değişimlerin ve kaybedilen özgün değerlerin tespit edilmesi,
- Anıtsal yapıların, yapım teknikleri, malzemeleri, bilinen onarımları, bugünkü kullanımları ve çevreleriyle birlikte korunma sorunlarıyla ilgili verilerin saptanması,
- Yapıların koruma ve onarım süreçlerinde yaşanılan sorunların belirlenmesi, mevcut eski eser koruma etkinliğinin irdelenerek, koruma kapsamındaki olumsuz noktaların tespit edilmesi,
- Yapılan uygulamaların, uluslararası ve ulusal alanda geçerli tüzük ve anlaşmalara uyum seviyesinin belirlenmesi,
- Kayseri merkezdeki anıtsal yapılara koruma ve onarım uygulamalarını yapan otoritenin ve bu erkin kuramsal, uygulama ve yönetimsel yaklaşımının belirlenmesi,
- Tarihsel süreçte gerçekleştirilen koruma, onarım yaklaşımlarının ortaya çıkarılmasında Türkiye mimarlık tarihi adına, yerel örnekler ve mimarlık tarihi açısından katkısı, (Türkiye anıtsal mimari miras koruması, merkezler (İstanbul, Ankara vb.) üzerinden incelenerek ortaya konulmaya çalışılırken, Kayseri özelinde anıtsal yapıların geçirdiği sürecin incelenmesi merkezin dışındaki yaklaşımlar değerlendirilmesinde katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Bu kapsamda tezin mimarlık tarihine de katma değerde bulunacağı düşünülmektedir).

- Anıtsal yapıların süreç içinde geçirdikleri onarımların ardından güncel durumdaki özgünlük durumlarının belirlenmesi,
- Anıtsal yapıların korunması konusunda var olan güncel sorunların belirlenmesi,
- Anıtsal yapı mirasının korunması ve geleceğe aktarılması konusunda daha sonra yapılacak çalışmalara yol gösterici ve aydınlatıcı nitelikte olması için durum değerlendirilmesinin belgelenmesi olarak sıralanabilir.

1.3 Hipotez

Koruma ve onarım tarihinin bilinmesi, doğru restorasyon yöntemlerinin belirlenmesi ve uygulamaların gerçekleştirilmesi için temel şart haline gelmiştir. Günümüzde anıtsal yapıların korunması kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda, yapıların ilk yapıldıkları dönemden günümüze uzanan tarihsel süreçte mimari tarihiyle birlikte koruma tarihine de hakim olmak gerekmektedir. Anıtsal yapıların geçirdikleri uzun süreçte, doğru bir değerlendirme ve irdeleme yapabilmek, sağlıklı koruma kararları vermek tarihsel sürecin detaylı araştırılmasını gerektirmektedir. Genel koruma mekanizmasındaki sorunların tespiti ve tek yapı ölçeğindeki restorasyon uygulamalarının kalitesi bu gerekliliği desteklemektedir. Bu doğrultuda, koruma ve onarım konusuna bakışın tariflenmesi, ülke koruma tarihindeki önemli tarih aralıklarının ve dönüm noktalarının tespit edilmesi ve süreç boyunca yaşanan sorunların belirlenmesi, anıtsal yapıların taşıdıkları değerler ile geleceğe aktarılması konusunda doğru stratejiler geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Vurgulanan kabulden çıkarımla, bu doktora tez çalışmasının temel hipotezi; anıtsal yapıların inşa edildikleri dönemden günümüze kadar olan tarihsel süreçte, koruma ve onarıma bakışın, fiziksel, sosyo-kültürel, ekonomik, politik ve teknik ölçütlere bağlı olarak türlü nitelikler barındırdığı ve bu nitelikler ışığında dönemsel farklılıklar ve yaklaşımlar tanımladıklarıdır. Belirtilen hipotezi sorgulamak için, genelde Anadolu Selçuklu Anıtsal yapılarına koruma ve onarım konusundaki yaklaşımın tespit edilmesi, özelde ise Kayseri'de bulunan dört külliye üzerinden süreç okumasının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Altı çizilen hipotezten yola çıkarak genelde kurgulanan çalışma, koruma ve onarım tarihi konusundaki farkındalığı artırmak üzere var olan koruma yazımı için yeni

bakış açısı kazandırmak vurgusunu yapmaktadır. Tez çalışmasının daha geniş kapsamda ve farklı coğrafi bağlamlarda kendinden sonra aynı konuda gerçekleştirilecek ardıl çalışmalar için yeni bir yol göstereceğini öngörmek mümkündür. Bu çalışmaların, koruma ve onarım tarihinin doğru ve sağlıklı restorasyon yaklaşımları için temel gereklilik olarak koruma biliminin gündeminde tutmaya devam edeceği düşünülmektedir.

1.4 Kapsam

Geçmişten günümüze uzanan tarihsel süreçte koruma kavramının sınırlılıkları ve tarihi çevrelerin kapsamı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Venedik Tüzüğü'nün 1. Maddesinde; "*Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar*" (ICOMOS, 1964) şeklinde tanımlanmıştır. 1973 tarihli 1710 Eski Eserler Kanunu'nda ise, "anıt" terimi, "*önemli tarihi olaylara sahne olan veya arkeoloji, tarih, sanat bakımından bir önemi ve özelliği bulunan, korunması ve değerlendirilmesi gerekli her türlü taşınmaz mimari eserlere ve aynı nitelikteki heykeller*" (TBMM, 1973) olarak ifade edilmiştir. Bu çalışma kapsamında inceleme altına alınan anıtsal ölçekli yapılar, Türkiye'de 1999 yılında 660 sayılı ilke kararı ile gruplandırma esasları ve müdahale biçimlerine göre 1. grup olarak belirlenmiş olan yapılardır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1999). Müzelerde zaman ve mekândan soyutlanmış olarak sergilenen parçalar yerine, bütün olarak kavrayabileceğimiz yaşamsal birikimlerden oluşan ve daha ilgi çekici, etkileyici olan anıtsal yapılar bu özellikleri ile mutlaka korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken tarihi birikimlerimizdir (Ahunbay, 1999).

Günümüze kadar Kayseri kenti üzerine yapılan çalışmalar geleneksel mimari, modern mimari miras koruması veya yalnızca anıtsal yapıların betimlemesi ve sanat tarihi açısından ele alınmasıyla sınırlı kalmıştır. Koruma kapsamında ise İstanbul odaklı yapılmış birçok koruma tarihi çalışmasının bulunması sebebiyle tez kapsamında Anadolu'ya ağırlık verilmek istenmiş ve Orta Çağ mimari örnekleri bakımından zengin olan Kayseri kent merkezi tercih edilmiştir. Orta Çağ'da inşa edilen anıtsal yapılarda sürecin uzun olması nedeniyle eskime, bozulma,

onarımların daha fazla olması ve onarımın tarihsel okumasının yapılmasına daha elverişli olması tez konusunun aktarımı için fırsat olarak değerlendirilmiştir. Onarımlar açısından katmanlı niteliğe sahip olarak değerlendirilebilecek bu yapılarda koruma çalışmalarının daha hassas yürütülmesi gerekli olup, önemli kültürel miras kayıplarına neden olunmaması gerekliliği konunun önemini daha net bir biçimde ortaya koymaktadır. Çalışmada Kayseri'de sur dışında yer alan Orta Çağ anıtsal mimari örneklere koruma konusunda yaklaşımlar üzerine tespitler yapmak ve bu tespitler üzerinden analizler ve sonuçların çıkarılması hedeflenmektedir.

Türkiye anıtsal yapı çeşitliliği açısından oldukça geniş yelpazeye sahip bir ülke konumundadır. Bu kültürel miras çeşitliliği içerisinde, Roma, Bizans, Selçuklu, Beylikler, Osmanlı dönemlerinde ana yerleşim yerlerinden biri olan Kayseri merkezde bulunan anıtsal yapılar önemli bir yer tutmaktadır. Çalışma kapsamında Kayseri merkez olarak nitelendirilen alan, Cumhuriyet döneminin başlangıcında Albert Gabriel tarafından hazırlanan plan esas alınarak belirlenmiştir (Şekil 1. 2).

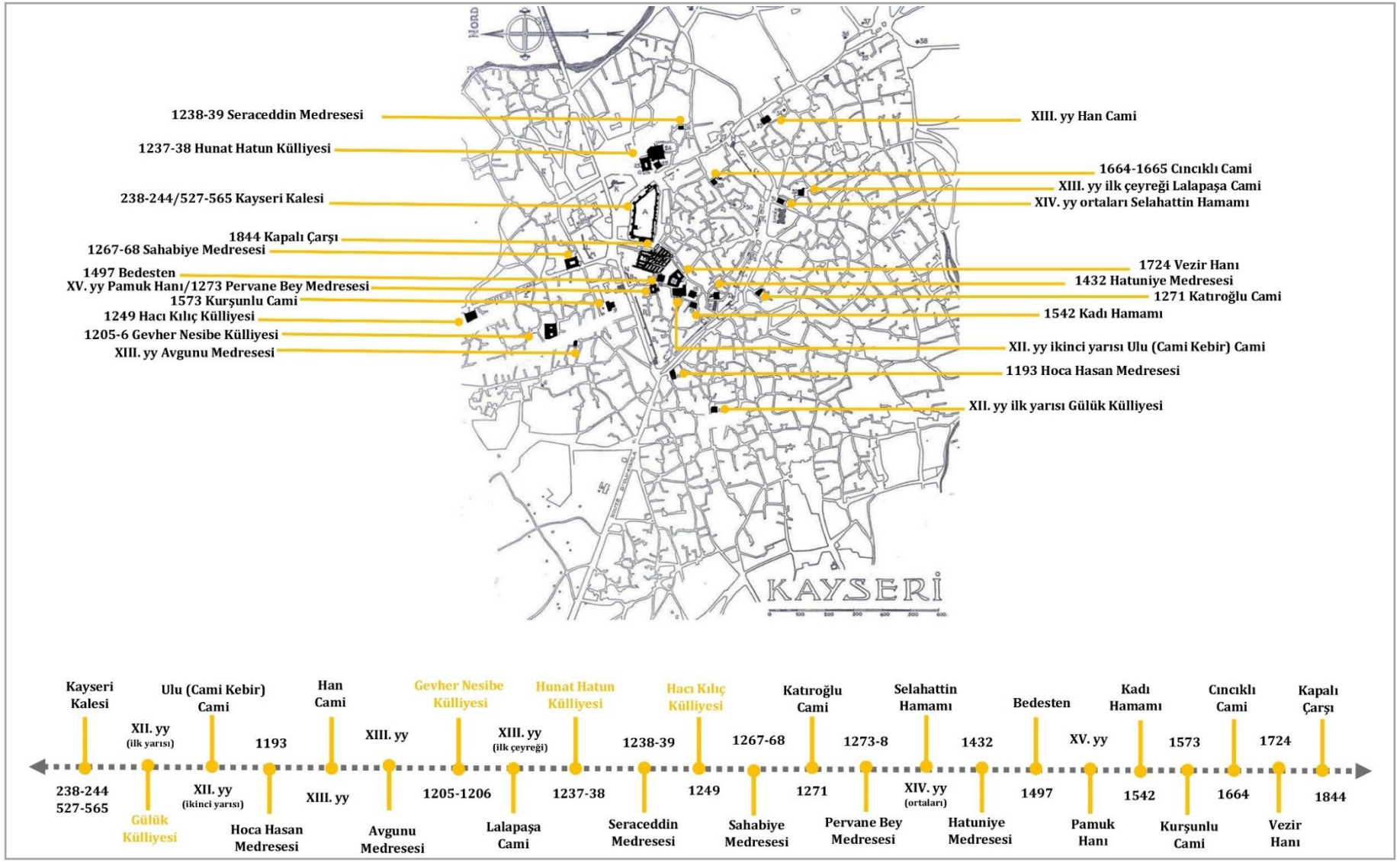

Şekil 1.2 Albert Gabriel planında Kayseri merkezde yer alan yapıların gösterimi

Kentin tarihsel dokusunun yaratılmasında ve gelişiminde külliyeler önemli yer tutmakta olup, surlarla çevrili Türk-İslam şehirlerinin varlığı dikkate alındığında zamanla büyüyen kentin sur dışına taşmasında en önemli etken külliyeler olmaktadır. Sur dışındaki yerler çoğunlukla kapıların yakınına, önüne gelecek şekilde seçilmiş olup, gelişmiş tarihsel dokusunu yansıtan kentlerin çoğu Kayseri gibi sur dışına taşan özelliğe sahiptir (Tanyeli, 1987). Kayseri'de tekil ve bağımsız yapılardan çok külliye niteliği taşıyan anıtsal yapılar karşımıza çıkmaktadır. Bu külliyelerin çoğu Selçuklu Dönemine ait ya da Beylikler baniliğinde yapılmış olan ancak Selçuklu mimari geleneğinin devam ettiği yapı gruplarıdır. Bu kapsamda Kayseri'deki kent merkezinde ve sur dışında bulunan Hunat Hatun, Gevher Nesibe/Çifte, Gülük ve Hacı Kılıç külliyeleri çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Örnek yapıların seçiminde tüm külliyelerin Selçuklu mimari geleneğinde yapılmış olması ve hepsinin sur dışında ancak sura yakın konumda bulunması temel kriter olarak ele alınmıştır. Kayseri'de kale surlarının dışında Gevher Nesibe Külliyesi kuzeybatıda, Gülük Külliyesi güneybatıda, Hacı Kılıç Külliyesi kuzeyde, Hunat Hatun Külliyesi ise kuzeydoğuda sur kapılarının açıldığı meydanlarda inşa edilerek Selçuklu dönemi kent dokusunun oluşumuna katkı sağlamaktadır (Gabriel, 1954). Çalışma kapsamında incelenecek olan Gülük Külliyesi Danişmendli, Gevher Nesibe Külliyesi ile Hunat Hatun Külliyesi Selçuklu, Hacı Kılıç Külliyesi ise İlhanlı dönemlerinde inşa edilmiş eserler olup, her yapı Selçuklu mimari geleneğinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir.

Yukarda da ifade edildiği gibi, Kayseri şehir merkezinde bulunan, kentsel algı ve kent kimliğinin belirleyicisi olan, kentin toplumsal hafızada yer etmiş ve konu içeriğini en iyi ifade edecek 4 anıtsal bina kompleksi bu tezin kuramsal çatkısının oluşumuna destek olması amacıyla örnek olarak seçilmiştir. Anıtsal yapıların seçiminde tarihsel süreçte koruma, onarım konusunda en çok işlem görmüş, kararlar alınmış ve toplum tarafından benimsenmiş yapılar olması göz önünde bulundurulan temel kararlardan olmuştur. Çalışmanın kapsamı, Kayseri merkezde bulunan önemli 4 külliye ile sınırlı tutulmuştur (Şekil 1.3).

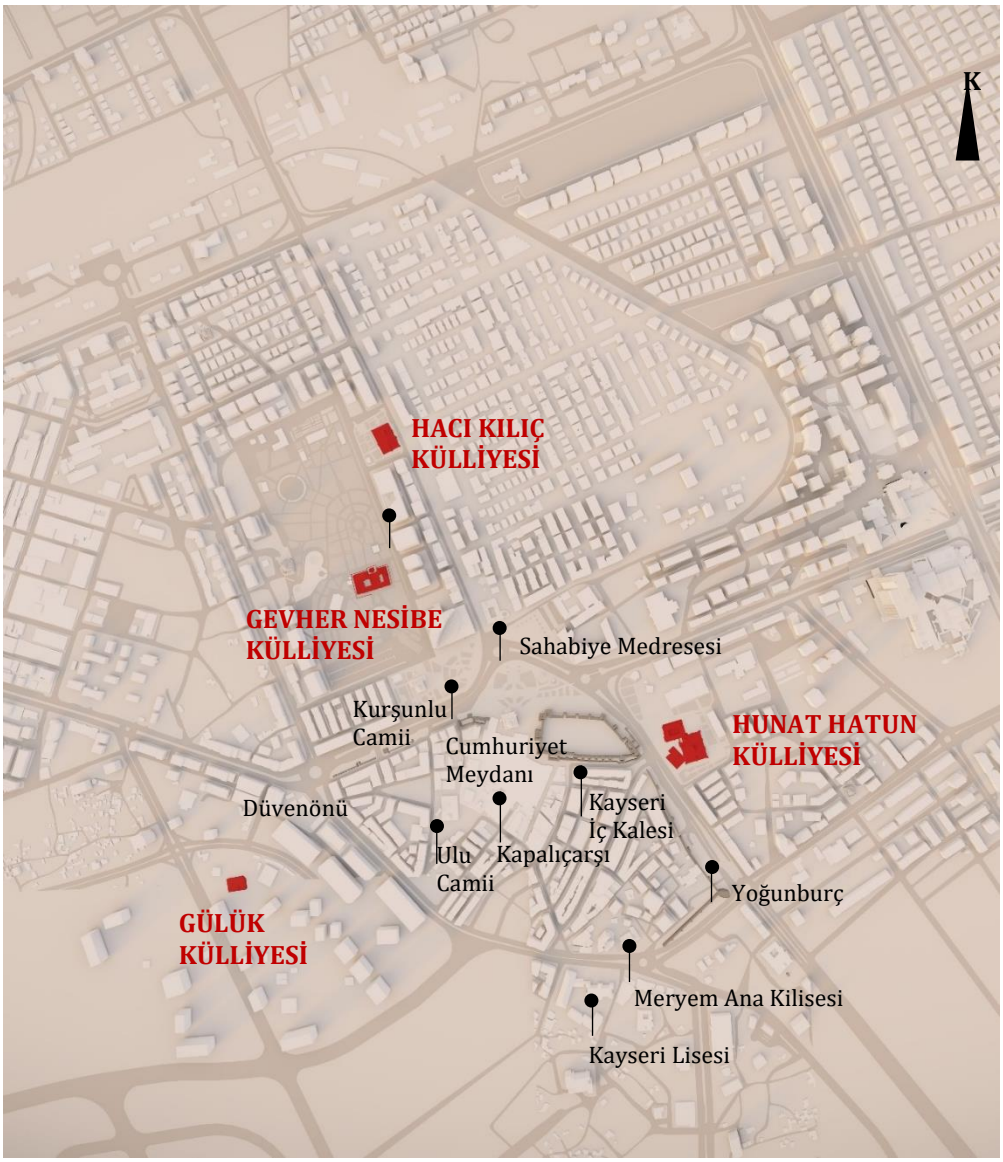

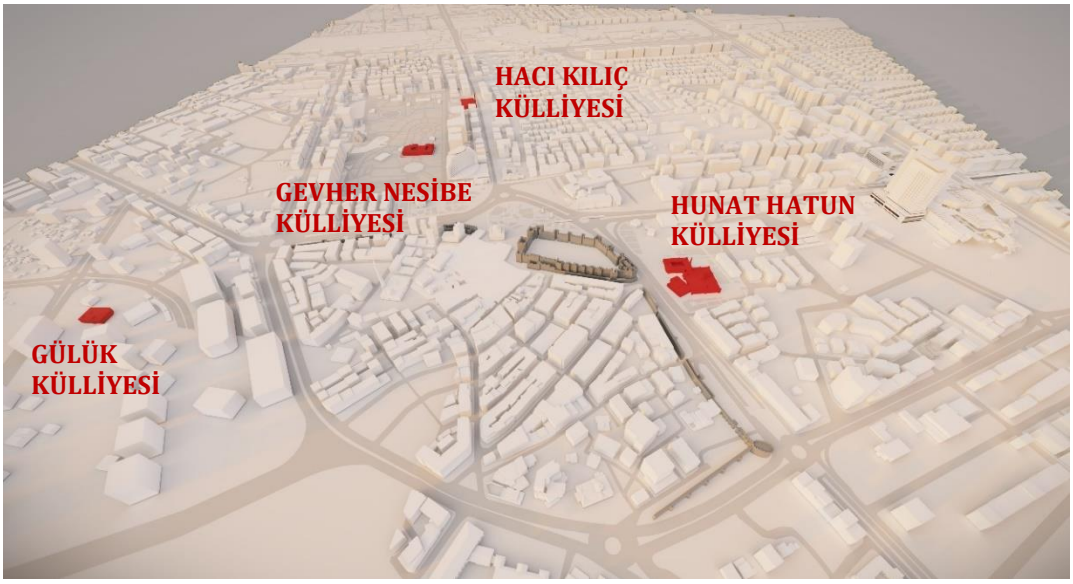

Şekil 1.3 Tez Kapsamında İncelenen Sur Dışı Külliyelerin Diyagramı

Sınırları belirlenmiş araştırma alanında yapı sayısının fazlalığı, analiz edilecek yapıların seçilmesine yardımcı olması amacıyla yapıların geçirdikleri onarım süreçleri tablolaştırılmıştır (Ek A). Elde edilen veriler tezin kapsamının belirlenmesine yardımcı olduğu gibi Kayseri'de bulunan mevcut Orta Çağ yapılarının onarım yoğunluğunu gösteren bir etüt olmuştur. Alan çalışmasını oluşturacak örnek yapıların seçiminde tezin gelişimi ve sonucuna en fazla veriyi sağlayacak ölçütlere ve tablodan elde edilen verilere göre ilk dört yapı çalışılacak örneklem alanı olarak saptanmıştır. Bu kapsamda ölçütler;

- Simgesellik
- Şehrin gelişiminde, tarihsel dokunun yaratılmasında külliyelerin büyük önemi,
- İç Anadolu Bölgesinde Külliye yapılarının yoğun olarak yer alması ve diğer şehirlerdeki Külliye yapılarına örnek teşkil edecek olması,
- Açık avlu- kapalı avlu gibi değişik plan tiplerine sahip olması,
- Kent kimliğinde önemli etkiler yaratmaları,
- Dönemin mimari karakterini taşımaları,
- Onarım tarihini okutabilecek en çok veriye sahip olmaları,

Olarak belirlenmiştir.

1.5 Yöntem

Çalışma kapsamında ele alınacak materyalin, sorunu ortaya koyarak sonuca ulaştıracak nitelikte en çok veriye sahip olması ana ilke olarak belirlenmiştir. Araştırmada, kavramsal çerçeve, uygulama ve kurumsal işleyiş sürecini en iyi yansıtacak bir model kurgulanmıştır.

Bu kapsamda, konu ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili literatür taraması yapılmış, ilgili tanımlar, kavramlar, bu konuda uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar ve alınan kararlar ortaya konmuştur. Tarama-betimleme metodu ile seçilen anıtsal yapıların tarihsel süreci tanımlanmış, geçirdiği onarımlar önemli değişim noktalarının oluşturduğu kırılma noktaları olarak belirlenen tarihlere göre açıklanmıştır. Koruma ve onarım tarihinin uygulama boyutundaki gelişim ve değişimini açık bir şekilde görmek için anıtsal yapıların ilk yapım tarihinden günümüze dek geçirdikleri onarımlar aktarılmıştır. Kaynak araştırmasına dayanan

bu kısımda, incelenen yapılarla ilgili kurumlar olan, Kayseri Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu, Kayseri Vakıflar Bölge Kurulu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı, Müzeler Müdürlüğü, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri, Salt Galata'ya ait arşivlerde belge araştırmaları yapılmış, yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine ve kurumlar arası yazışma, rapor örneklerine ulaşılmış ve süreçte yapılan müdahaleler belgelenmiştir. Yerinde inceleme, izleme ve fotoğraf yaklaşımı ile seçilen anıtsal yapıların günümüzdeki durumları tespit edilmiş, sorunları ve çözümlerinin neler olabileceğinin irdelenmesi için bir ön çalışma yapılmıştır. Alan çalışması sonucunda süreç içinde yapılan müdahaleler sonucu anıtsal yapıların durumlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Yapıların süreç içinde geçirdiği onarım ve bu onarımların detaylandırılması grafik teknikler ile tablolaştırılmış ve son olarak elde edilen verilerin analitik yöntem aracılığı ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma bütününde ilk aşamada çalışılacak örnekler belirlendikten sonra yapının tarihçesi, mimari özellikleri ve onarım tarihi detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Metin olarak sunulan bu bilgiler, yapıların geçirdiği onarımların daha kolay anlaşılması için dönemsel olarak gördüğü onarımlar renklendirme yöntemi ile şematik olarak gösterilmiş ve küçük notlar ile ifade edilmiştir. Yapının gördüğü müdahalelerin daha detaylı ve kapsamlı ifade edilmesi amacıyla, incelenen örneklerin ilgili kurum arşivlerinden elde edilen çizimleri, bilgi ve belgeleri ayrıca literatürde yer alan yapı ile ilgili diğer dokümanlar kullanılarak plan kesit ve görünüşleri üzerinde her onarımda gördüğü değişimler işaretlenerek analitik anlatım yoluyla ifade edilmiştir.

Tezin inceleme altına aldığı dönemlerin etkilerini analiz edebilmek ve yansımalarını okuyabilmek amacı ile koruma tarihinde kırılma noktası olarak kabul edilebilecek tarih aralıkları saptanmıştır. İlk onarımlar ve Osmanlı dönemi onarımları bir bütün olarak ele alınırken, Cumhuriyet'in kurulmasından günümüze kadar olan süreçte çeşitli kırılma noktaları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, ilk dönem 1920'den Atatürk tarafından çekilen ve kurumsallaşma açısından önemli yeri olan Konya Telgrafı'na kadar olan 1930 yılları arasını kapsamaktadır. İkinci dönem 1930 yılından ulusal koruma otoritesi boşluğunu dolduran Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun kurulduğu 1951 yılları arasına denk gelen yıllar olarak saptanmıştır.

Üçüncü dönem Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Kanuni düzenlemesi olan 1973 yıl ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile kapanan 1951-1973 yılları arasını kapsamaktadır. Dördüncü dönem 1973 Eski Eser Kanunu'nun bırakılıp, 1983 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun kabul edildiği 1983 yılları arasındaki süreci, son dönem ise 1983-günümüzü kapsayacak nitelikte belirlenmiştir. Belirlenen dönemlerde yapılara ne gibi onarımlar yapıldığı ve bu onarımların yıllara göre detaylı ve net bir şekilde ifade edilmesi yine tablolar aracılığıyla sağlanmıştır. Yapılar üzerine yapılan detaylı araştırmalardan elde edilen bilgilere göre tek yapı ölçeğinde incelenen her yapı için oluşturulan koruma ve onarım zaman çizelgesinin oluşturulduğu tablo bunlardan ilkini oluşturmaktadır. İncelenen tüm yapılar için hazırlanan ve onarımlarda tercih edilen restorasyon yöntemleri, yapı elemanlarındaki koruma ve onarımlar ve yapıdaki değişimlerin ele alındığı çalışma ise diğer bir tabloyu oluşturmaktadır. Tek yapı ölçeğinde gerçekleştirilen müdahale çalışmalarını dönemsel olarak gösterildiği bu tablolar, dönem okumasının gerçekleştirilmesi ve karşılaştırma yapılabilmesi amacı ile birlikte de ele alınmıştır.

Belirlenen yöntem içeriği kapsamında, çeşitli kurum ve kuruluşlardan ulaşılan belgeler üzerinde yapılan incelemelerin sentezi ve değerlendirilmesi sonucunda, yapıların geçirdiği onarımların belgelenmesi, mevcut durumun tespit edilmesi ve denetim, yönetim, uygulama mekanizmalarına ilişkin sorunların tespit edilmesi, genel olarak anıtsal yapıların korunması için öneriler getirilmeye çalışılmaktadır.

2
SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARININ İLK ONARIMLARI VE OSMANLI DÖNEMİ ONARIMLARI

2.1 Selçuklu-Beylikler Dönemi Koruma ve Onarım Yaklaşımları

Tarihsel süreklilik içinde yer almış tüm uygarlıklar, kendi oluşturdukları ya da kendilerinden önceki uygarlıkların oluşturduğu kentsel ve mimari değerlerle ilgilenmişlerdir. Eski uygarlık eserlerine duyulan ilgi dini kökenli korku ya da saygı, sanatsal değer, mimari değer, ekonomik değer, kullanım değeri, tarihi değer vb. birçok etmene bağlı olarak şekillenmiş olup, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarına karşı bir tavır takınılmasına neden olmuştur (Madran, 1985, 503).

Osmanlının Anadolu'daki egemenliği öncesinde bölgede hüküm süren Selçuklu ve Beylikler de bu mimari ve kentsel eserlere karşı koruma ve kullanma anlamında bir duruş geliştirmişlerdir. Bu duruş bilinçli bir altyapıya oturmaktan çok, günlük kullanım değeri ağır basan taşınmazların, aynı işlevle kullanılmasından ve "yararlılık" düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Madran, 1985, 503). Selçuklu ve Beylikler dönemi koruma onarım çalışmaları hakkında bilgi verecek yazılı kaynaklar yönünden oldukça fakirdir. Yapıların yapım süreçleri ve onarımları konusunda döneme ait temel kaynaklar inşa, onarım kitabeleri ve yapıların vakfiyelerinden oluşmaktadır.

Anadolu Türk sanatının ve mimarlığının oluşumunda, şekillenmesinde ve günümüze gelmesinde en büyük etkenlerden biri "*vakıf*" kurumudur (Kunter, 1969, 9). Bu kurumun idari, hukuki, iktisadi, dini ve sosyal yönleri incelenirken, XIII. yüzyıldan itibaren mimari eserlerin yaratılmasındaki temel etken olduğu, mimarlara ilham ve yön vermede ön plana çıktığı sık sık belirtilmiştir (Bakırer, 1973, 113). Bakım ve onarım konularında günümüz koruma bilinciyle hareket edilmeyen bu süreçte yapıların sürdürülebilmesi ve devamlılığın sağlanabilmesindeki en önemli etken de vakıf sistemi ve inşa edilen yapıların vakıf malı olmalarının getirdiği pozitif etkilerdir. Kamu yararı gözetilerek yapılan ve yasal açıdan değiştirilemez hükümlere bağlanan bu kurum, mimari yapıtların oluşması,

devamlılığının sağlanması, yenilenmesi ve onarılması konusunda çok önemli bir yere sahiptir (Madran, 1985, 518).

Sözcük anlamıyla "*hapseylemek, alıkoymak*" anlamına gelen vakıf, bir malın şahıs mülkiyetinden çıkarılarak, belirli koşullarla dini, sosyal, insani ya da hayır amaçlı olarak sürekli olarak tahsis edilmesidir (Cansel, 1988, 321). Vakıf kavramı Berki tarafından; "*Vakıf, bir malı âmmenin mülkü hükmünde olmak üzere bir veya birkaç gayeye müebbeden tahsis etmek*" olarak (Berki, 1962, 9), Arsebük tarafından ise menfaati halka ait olan, ebedi olarak Allah'ın mülkü olmak üzere, başkasının mülküne geçirilemeyen ve geçirilmesinin yasak kılındığı varlıklar olarak tanımlanmıştır (Arsebük, 1938, 304). Bu tanımları "*Bir hayır işinin sürüp gidesiye yapılması için belli koşullarla ve resmi bir yoldan ayrılıp kişi ya da kuruluşlar tarafından bırakılan mülk ya da para*" (Hasol, 2016, 302) ifadesiyle de pekiştirebiliriz.

Orta Çağ Anadolu'sunda mimari yapım etkinliğinin en önemli bileşeni olan ve kamu yararı oluşturmak üzere yapılan vakıf tesislerinin uzun yıllar varlığını sürdürmesi için, hizmetlerin yerine getirileceği vakıf yapılarının korunmaları, vakfın önde gelen arzusudur. Bu nedenle, vakfın niteliğine, işleyişine, yönetim ve kaynaklarına ait şartların ve usullerin belirtildiği esaslar arasına binaların devamlı tamir ve bakımını öngören maddeler de konmuştur (Bakırer, 1973, 113). Vakıflar konusunda yapılan tüm çalışmalar, herhangi bir şart olup olmamasına bakılmaksızın, harap olmuş ya da yıkılma tehlikesinde olan vakıf mallarının tamirini, mütevellinin tek başına yapabileceği en önemli tasarruf olarak kabul etmişlerdir. Hatta vakıf tamir edilmemesini şart koşsa bile, böyle bir uygulamanın yapılamayacağı, vakfın tamirinin bütün hayır işlerinden önce geldiği belirtilmiştir (Akgündüz, 1994, 115).

Eski Temyiz Mahkemesi Başkanı Ömer Hilmi Efendi tarafından hazırlanan eserde, onarım konusunda yer alan hükümlerde vakıflarda onarım konusunun ne kadar ciddi ve titizlikle ele alındığının önemli bir göstergesidir. Onarım konusunda düzenlenen hükümlerde, onarım giderlerinin görevlilere ödenecek tüm ödemelerden önce geldiği, mütevellinin bunun aksine bir davranış sergilemesinin yasak olduğu, böyle bir durumda ödenecek tutarın mütevellinin kendisinden karşılanacağı belirtilmiştir. Ayrıca, mütevelli gelirleri evlat ya da akrabalara bırakılmış olan vakıflarda, onarım için bir harcama yapmak isterse, vakıf üzerinde

hak sahibi olan akrabalar da bu onarıma karşı çıkamamaktadır (Ömer Hilmi, 1977, 411, 413).

Günümüze kadar oluşturulan vakıflarda, birçok bilgi bulunmakta olup, XIII. yüzyıldan itibaren düzenlenen vakfiyelerde onarım bilgilerine yer verildiği görülmektedir (Madran, 1985, 520). XIII. ve XIV. yüzyıl vakfiyelerinde, vakıf gelirinin ilk önce binaların devamlı bakımları için gerekli tamirlerin yapılmasına harcanacağını öngören bir şart bulunmakta olup onarım konusu ayrıntılara girilmeden genel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Tamirlerin nerelerde, kim tarafından, hangi malzeme ve ücretlerle yapılacağına dair detaylı bilgi verilmemiştir (Bakırer, 1973, 121). XV. Yüzyıldan itibaren ise vakfiyelerde genel şartların yanı sıra, tamirlerin detayları hakkında ve kimlerin yapacağı konusunda da bilgiler verilmeye başlanmış ve XV. Yüzyıldan sonra vakıfların kurumsallaşması ve kuralları tam olarak şekillenmiştir (Bakırer, 1973, 121). Bu nedenle Vakıf kurumunun işleyiş sistemi ve detayları Osmanlı Koruma anlayışının anlatıldığı bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

Vakfiyelerde yer alan ve Beylikler döneminde oluşturulmuş en erken tarihli onarım belgesi Karahanlı Türk hükümdar Tamgaç Buğra Karahan tarafından, H. 458/M. 1066 yılında Semerkant'ın Suğut Çarşısı'nda yaptırılmış olan Daru'l Merda isimli hastaneye ait vakıf kayıtlarında bulunmaktadır (Şahin, 2008, 231). Yapı Anadolu'da yer almamakla birlikte, o dönemdeki onarıma bakış açısını tanımlamasından dolayı önem taşımaktadır. Vakfiyede onarım ile ilgili olarak;

> *"Allah'ın(c.c.] vereceği gelir, gasb ve kötüye kullanma bertaraf edilerek, öncelikle, bakım ve onarımlara harcanır; artan 100 hisseye bölünecek, (bunun 15 hissesi) belirlenmiş kurallar doğrultusunda bakım için, 15 hissesi hastahaneye yatırılan hastaların yiyeceği için, 8 çorbalarının eti için, 10 hastalan sürekli ve gecikmeksizin tedavi etmekle görevli doktor için yıllık..."* bilgiler yer almaktadır (Şahin, 2008, 236).

XIII. ve XIV. Yüzyıllarda kurulmuş olan ve günümüze kadar gelebilmiş vakıflara ait belgelerde Orta çağ Anadolu yapılarının onarımları ile ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır. Bu belgelerden en erken tarihlisi, XII. Yüzyıl başlarında yaşamış olan Selçuklu emirlerinden Mübarizeddin Halifet Gazi'nin H. 606 / M. 1209 yılında yaptırmış olduğu medrese ve türbeye ait vakfiyedir (Yinanç, 1982, 5, 7). Vakfiyede

medreseye ait gelirler, medresenin yönetim ve öğretimine ait şartlar, vakfiyeyi onaylan kadı ve şahitlerin bilgileri verilmiştir. Daha sonra onarım ile ilgili olarak

> *"Medrese yıkılır -Allah korusun- imari ve eski haline iadesi çeşitli engeller yüzünden zorlaşırsa, imaret ve ıslahından sonra bu evkaftan elde edilen gelir Muhammed -Allah'ın salat ve selamı ona olsun— ümmetinden fakirlere ve miskinlere sarfedilsin. Bu mevkuf olan sadakanın sonuncusudur. Vakfın gelir, kâr ve icarından ekle edilen hasılat önce medreseyi şimdiki duruma getirmek mümkün olursa, buna sarfedilsin. Sonra, tamirden artan hasılat zikri geçen yerlere harcansın. Bütün bunlarda vâkıfın—Allah ona acısın- şartlarına uyulur."* ifadesi yer almaktadır (Yinanç, 1982, 14).

Orta çağ Anadolu yapılarında Selçukluların onarım yaklaşımını ifade eden önemli belgelerden bir diğeri I. İzzeddin Keykavus döneminde H. 614 / M. 1217 yılında yapılan Darüşşifaya ait H. 617 / M. 1220 yılında hazırlanan vakıf belgelerinde bulunmaktadır (Cevdet, 1938, 35). XIII. Yüzyıl hastanelerinin idaresi hakkında günümüze gelebilmiş tek belge özelliği taşıyan vakfiyede, vakıf gelirlerinin harcanması kısmında, hasılatın ilk önce vakıf yapısının harap olan ya da yıkılan kısımlarının yenilenmesine, tamirat ve düzeltilmesine harcanması not edilmiştir. Bu metnin orijinali *"Vakıf hasılatının sureti sarfına gelince: Hasılat evvela mezkur evkafın imaretine, yıkılan bir şey olursa binasına, harap olan kısmın tecdidile lazım gelen tamirat ve islahata; haceti hissolununca gallatı vakfın tezyidine sarf olunur*" şeklinde olup, bundan arta kalan gelirlerin ise vakfın imaretine harcanması şart koşulmuştur (Cevdet, 1938, 38). Bu bilgilerden Darüşşifa binasının devamlı bakım ve onarımının yapılmasına öncelik verildiği, harcamaların ilk önce bu iş kalemlerine yapılması gerektiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Benzer nitelikte bir şart Türkiye Selçuklularının en parlak dönemine denk gelen vezirlerden Celalettin Karatay'ın H. 638 / M. 1240 yılında yaptırdığı Karatay Kervansarayı'nın, H. 643 / M. 1245 ve H. 645 / M. 1247 tarihlerini taşıyan vakfiye kayıtlarında mevcuttur (Turan, 1948, 51). Vakfiye 295 maddeden oluşmakta ve ilk maddelerde vakfın gelir kaynakları anlatıldıktan sonra, 145. Maddesinde onarım ifadesine şöyle yer verilmektedir;

> *"Daima mütevelli elinde bulunan mezkûr vakıflardan hasıl olan gelir önce zikredilen vakıfların imarına ve yıkılanın yapılmasına, bozulan binanın tamirine,*

zaruri olan ziraat aletleri ce (çift sürecek) öküzlerin alınmasına ve vakfın gallesinin artmasına, sonra herhangi bir zaman icap ederse hanın ve yıkılmış olan binanın tamirine sarfedilsin" (Turan, 1948, 113).

Bu maddeden sonra ise vakıf yapılarına alınması gerekli eşyalar, vakıf çalışanlarına yapılacak ödemeler ve vakıf yönetiminin kime devredileceği anlatılmıştır (Turan, 1948, 113).

Celalettin Karatay'ın H. 649 / M. 1251 yılında II. İzzeddin Keykavus döneminde yaptırdığı medreseye ait H. 651 / M. 1253 tarihli vakfiyesinde de onarım ile ilgili hükümle bulunmaktadır (Turan, 1948, 72). Medrese vakfiyesinin 40. maddesinde onarım ile ilgili;

"Gelir ve mahsulden ilk önce vakıfların muhafazası ve imarına, eğrilen ve yıkılanın tamirine ve şüphesiz yıkılmış binaların tanzimine, geliri istihsal[1]edenlerin, amele ve reislerin ücretlerine sarf etmekle başlanır; sonra bundan artandan adı geçen medresenin imârına, yıkılanın yapılmasına, açılan gediklerin tamirine sarfedilir"

ifadesi yer almaktadır (Turan, 1948, 142). Bu madde gelirlerin ilk önce vakfın ayakta kalması için gerekli olan ve gelir getiren ikincil yapıların onarımına harcanması gerektiği, daha sonra artan gelir ile medreseye ait onarımların yapılması gerektiği dikkat çekmektedir.

Vakfın oluşumunda ve sürdürülebilmesinde iki önemli unsur bulunmakta olup, bunlardan ilki doğrudan hizmet sunan vakıf yapıları ve kuruluşlardan oluşan hayrât (ana yapı); ikincisi ise bu kuruluşların ebedî olarak yaşaması ve topluma hizmet sunulabilmesi için vakfedilen gelir kaynaklarını oluşturan akarâttır (ikincil yapı) (Yediyıldız, 1999, 23). Celalettin Karatay tarafından yapılmış her iki vakıf yapısına ait vakfiyede onarım önceliğinin ana yapıya gelir getirecek yapılara verilmiş olması önemlidir. Böylelikle ana yapının bakım ve onarımının sürekliliğini sağlayacak maddi kaynakların devamlılığı sağlanabilmektedir (Madran, 1985, 521). Birçok eski yapının harap olma ya da tümüyle yok olma nedenlerinin onarımlar için gerekli kaynakların bulunmaması olduğu göz önüne alındığında, esas yapıdan önce ikincil

[1] İstihsal: elde etme, üretim

yapıların yaşatılması için oluşturulan bu sistem akılcı bir politika olarak değerlendirilebilir (Madran, 1985, 521).

Orta çağ Anadolu yapılarının en önemli banilerinden olan Selçuklu veziri Sahip Ata'nın Konya İmaretine ait, H. 663 / M. 1264 başında tahsis edilen ve H. 664 / M. 1265, H.679 / M. 1280 tarihlerinde ilaveler yapılarak oluşturulan vakfiyesinde, onarım ve onarımı yapacak mimarın alacağı ücret hakkında bilgiler yer almaktadır (Bayram, Karabacak, 1981, 32). Vakfiyede vakfa gelir getirecek ikincil yapılar anlatılmış, daha sonra bu vakıfların gelirinden tahsildar ve mimara her ay otuz dirhem verilmesini ve kişilerin, dürüst ve emin kişiler olması şart koşulmuştur. Vakfiyede devam eden metinlerde "Vâkıf'ın nesil münkariz olduktan sonra, mütevellinin vazifesine ayda on dirhem, mimar ile cabi'nin[2] istihakına günde yarım batman ekmek ilâve edilecektir" ifadeleri ile mimarın alacağı ek ücret de tarif edilmektedir (Bayram, Karabacak, 1981, 40).

Anadolu Selçukluları döneminde Amasya'da valilik görevinde bulunmuş olan Seyfeddin Turumtay'ın yaptırdığı ve vakıf kayıtlarında Gök Medrese olarak geçen yapının H. 665 / M. 1266 tarihini taşıyan vakfiyesinde onarım ile ilgili kayıtlar mevcuttur (Kayaoğlu, 1978, 91). Vakfiyenin teşkilat ve görevlilerin anlatıldığı kısmında bakım ve onarımdan sorumlu meremmetçiye yılda 4 mud buğday verileceği belirtilmiştir (Kayaoğlu, 1978, 101, 105).

Vakfiye kayıtlarında onarım, mimar ifadelerinin geçtiği ve onarım yapacak mimara verilecek ücretin belirtildiği bir diğer kayıt ise, yine Sahip Ata'nın H. 670 / M. 1271 tarihinde inşa ettirdiği Sivas Gök Medrese'ye ait H. 678 / M. 1279 tarihli vakfiye belgelerinde bulunmaktadır (Bayram, Karabacak, 1981, 36). Vakfiyede vakfedilen gayrimenkullerden elde edilecek hasılatın mütevelli tarafından toplanacağı, vakıf yapılarının tamir ve bakımından sonra kalan miktarla diğer işlerin yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca vakfın bakım ve onarımına bakan ustaya ayda gümüş elli dirhem sultan parası verileceği ifade edilmiştir (Bayram, Karabacak, 1981, 55).

XIV. yüzyıl Karamanoğlu Ali Bey ve Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından hazırlanan vakfiye kayıtlarında ise, tamirat hakkında genel bir şart konmuştur. Karamanoğlu Ali Bey'in Ak Medrese vakfiyesinde onarım ile ilgili;

[2] Tahsildar

"Evkafın iradından hasıl olan menafi evvelâ akaratının rakabe ve asıllarının bakasını temin edecek ve menfaatinin teksirine hizmet edecek cihetlerine sarfoluna. Bundan sonra geri kalan irat medresenin rakabesinin olarak bakasını temin eden cihetlere ve anın masalihinden kandil, kilim ve saire gibi zarurî olan yerlere…" (Uzunçarşılı, 1942, 60) ifadesi yer almaktadır.

Anadolu Selçuklu döneminde yapılan bakım ve onarımlara dair bilgi edindiğimiz bir diğer temel kaynak yapı üzerinde bulunan inşa ve onarım kitabeleridir. Onarım kitabelerinden yapının geçirdiği onarım çalışmalarını öğrenebildiğimiz ilk örnek, tez kapsamında incelenen örneklerden olan ve Kayseri'de bulunan Gülük Külliyesi'ne aittir (Şekil 2.1). XII. Yüzyıl ilk yarısında inşa edildiği düşünülen Külliyenin Selçuklu Dönemi onarımları ile ilgili bilgi veren en erken tarihli kaynak, kuzeydoğu taç kapısı üzerinde bulunan tamir kitabesidir. Bu kitabe 1210-1211 yılında Atsız Elti Hatun'un yapıyı tamir ettiğini ifade etmekle birlikte, tamir detayına ait bir bilgi vermemektedir (Çakmakoğlu Kuru, 1998, 200).

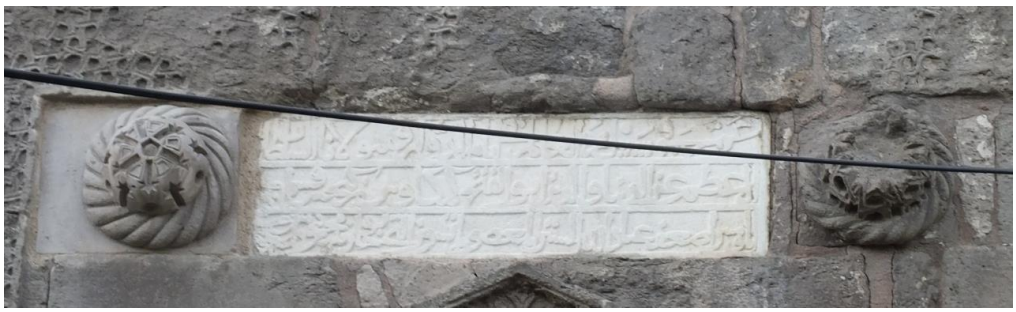

Şekil 2.1 Gülük Külliyesi onarım kitabesi (Akşehirlioğlu, 2021)

Gerçekleştirilen onarımı yapı üzerindeki onarım kitabesinden öğrendiğimiz bir diğer örnek, Niğde Aksaray'daki Sultanhanı'dır (Şekil 2.2) H. 626 / M. 1229 tarihinde Sultan I. Alaaddin Keykubad tarafından dönemin ünlü mimari Şam'lı Havlanoğlu Muhammed'e inşa ettirilen yapı, Sultan II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıç Arslan arasındaki mücadele sırasında kale gibi kullanılmış bu esnada kapısı yıkılmıştır (Gordlevski, 1988, 217, Önge, 1985, 42). Kuşatma ve savaş sırasında zarar gören yapı H. 667 / M. 1268 yılında Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kısmen yenilenerek tamir ettirilmiş ve bu tamire ait kitabe yapıya eklenmiştir. 1268 yılındaki onarım Seraceddin Ahmed ibn-ül Hasan tarafından yapılmıştır (Binan, 1990, 190). Yapının tamir kitabesinde de yapıyı onaran mimarın ismi geçmektedir. Tamir kitabesinde;

"Yakılmak suretiyle harap olduğundan bu mübarek kapı, Kılıç Arslan'ın oğlu Sultan, din ve dünyanın yardımcısı, fetih babası, Keyhüsrev'in Hükümdarlık günlerinde -Allah saltanatını muhalled etsin- 667 yılında Sultanın Mütevellisi, zayıf kulu, Allah'ın rahmetine muhtaç Hüseyin oğlu Siracüddin Ahmed'in eliyle yenilendi" denilmektedir (Konyalı, 1974, 1121).

Önge onarımdaki esas amacın, hanın tekrar kullanılabilmesi, eski ile yeni kısımların yapının özgün durumuna aykırı düşmeyecek şekilde uyumlu birlikteliği olduğunu belirtmiştir (Önge, 1985, 43). Sultan Han taç kapısının düz atkı kemer altında kalan kısmı, bugünkü görünümünü onarım sonrasında almıştır. Orijinal şekli bilinmeyen kapı açıklığı, tamir sırasında kullanılabilecek durumdaki eski taşlar ve yeni taş ilaveleri ile sivri kemerli olarak yapılmış olup, onarım kitabesi kemerin üstüne yerleştirilmiştir (Önge, 1985, 43). Onarımda eski kapı taşlarının sağlam olanları aynen kullanılmış, eksik olan kısımlar kullanılabilecek mevcut taşlarla ve kısmen yeni taşlarla tamamlanmıştır (Önge, 1985, 43). Eski ve yeni taşlar arasındaki renk farklılıkları, bezemelerdeki düzensizlikler ve yapının mimarının adının yazılı olduğu kısımda yazının devam ettirilmemesi, tamiri gerçekleştiren yapı ustasının bilemediği bir kompozisyonu hatalı olarak tamamlamamak için gerçekleştirilen bilinçli bir yaklaşım olarak yorumlanmıştır (Önge, 1985, 43). Bu yaklaşımı modern koruma anlayışı ile ilişkilendiren Önge (1985, 43), 1248 tarihli kapı onarımında yapılan tamiratta Venedik Tüzüğü'nün 12. ve 13. maddesinde belirtilen prensiplere çok yakın kararlar alındığını vurgulamıştır (Önge, 1985, 43).

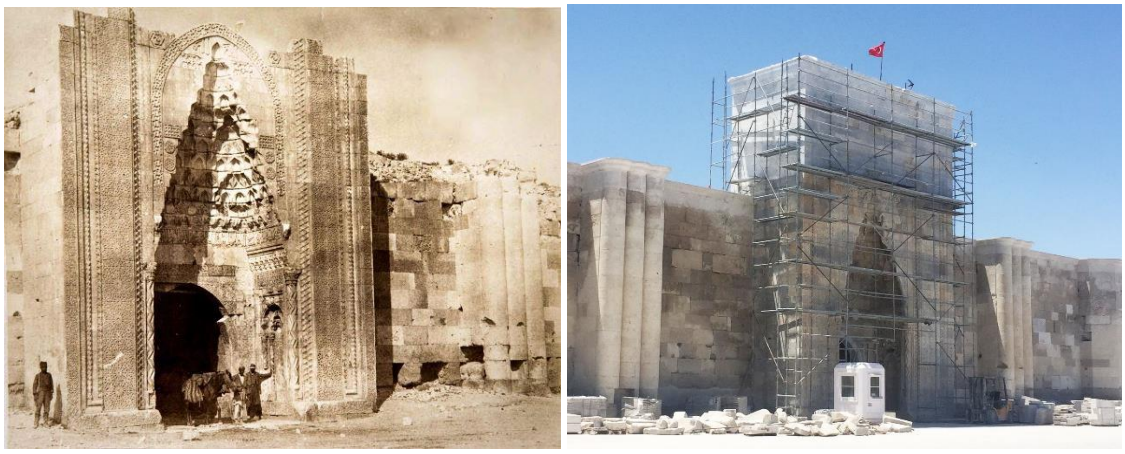

Şekil 2.2 1884 yılında Anadolu'yu gezen arkeolog John Henry Haynes'in fotoğrafladığı Aksaray Sultanhanı'nın anıtsal taç kapısı (sol) (MİMDAP, 2019), 2019 yılındaki onarım hali (sağ) (Akşehirlioğlu, 2019)

Anadolu Selçuklu Döneminde onarım geçirdiğini kitabesinden anladığımız örneklerden biri de Konya'da bulunan ve XIII. Yüzyılın ortalarından itibaren önemli bir dini merkez haline gelen İplikçi Cami'dir (Mülayim, 2000, 374). İplikçi Cami üzerinde bulunan onarım kitabesine göre H. 733 /M. 1333 tarihlerinde Kişçi[3] Mesudzade Hacı Ebubekir tarafından yenilenmiş ve genişletilmiştir (Mülayim, 2000, 374).

XII. yüzyılın ikinci yarısında Melik Mehmet Gazi tarafından inşa ettirilen Kayseri Ulu Cami'nin kuzeyinde kapının ol üstünde bulunan kitabesinden de yapının H. 602 / M. 1206 yılında Yağıbasanoğlu Muzafferiddin Mahmut tarafından tamir edildiği öğrenilmektedir (Çakmakoğlu Kuru, 1998, 45).

Selçuklu ve Beylikler dönemini kapsayan uzun sürece ait onarım hakkındaki birincil kaynaklar vakıflar ve onarım kitabeleri olup, onarımla ilgili kısıtlı bilgiler taşımaktadır. Onarım konusunda kısıtlı bilgi içermelerine rağmen, vakıf hükümlerinden onarımın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. XIII. Yüzyıl vakfiyeleri ile onarımın öncelikli yeri açıkça görülmekte, harcamaların en başında vakıf binalarının ve vakıf binalarına gelir getiren ikincil yapıların bakımları ve onarımları yapılacak masraflarda en önde yer almaktadır (Bakırer, 1973,115). Vakfiyelerde, vakıf tesislerinde diğer hizmetlerde bulunacak olan imam, müderris, faraşçı gibi personelin sahip olması gereken özellikler ve bu hizmetler karşılığında alacakları ücretler detaylı bir şekilde anlatılırken, bakım ve onarım ile ilgili kurallar genel anlamıyla ele alınmıştır (Önge, 1985, 42). Tamirat işlerinden sorumlu olan kişilerin ve ne kadar ücretle görev alacakları bazı vakfiyelerde belirtilmekle birlikte, genel olarak görev tanımları, tamirat işlerine harcanacak miktar, bu işlerde kaç kişinin görevlendirileceği ve görevlerinin sürekli olup olmadığı konusunda netlik yoktur (Bakırer, 1973, 115, Önge, 1985, 115, 42). Bu nedenle, tamirat işlerinde görevlendirilecek mimar ya da meremmetçi gibi çalışanların lazım oldukça ve yeteri miktarda temin edildiği düşünülmektedir (Önge, 1985, 42).

Orta Çağ Anadolu'sunda onarım süreci ve tekniklerini tanımlamak zor olmakla birlikte, dönemin mevcut yapım sistemi ve tekniği kullanılarak onarım yapıldığı ileri sürülebilir (İnan Ocak, 2019, 47). Onarımların tam olarak hangi malzemeyle,

[3] Somuncu

yapıların hangi kısmına ve hangi tekniklerle uygulandığının tespiti zor olmakla birlikte, bu onarımların yapıların zaman içinde kazandığı tarihi değer ve katman niteliği taşıdığı dikkat çekici niteliklerdendir (İnan Ocak, 2019, 49).

2.2. Osmanlı Dönemi Koruma ve Onarım Yaklaşımları

Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok alanda olduğu gibi koruma alanında da yasal düzenlemelerin en önemli dönüm noktası, Tanzimat Fermanı'nın ilanı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilanına kadar İmparatorlukta var olan koruma anlayışı ve onarım etkinlikleri, koruma yasalarının oluşum gelişim süreci Tanzimat öncesi Klasik Dönem ve Tanzimat sonrası Batılılaşma Dönemi olmak üzere iki ayrı dönem olarak ele alınmıştır.

2.2.1. Klasik Osmanlı Dönemi

Klasik Dönemde Eski Eser ve Koruma Politikaları

Klasik dönemde yapılan bakım onarım çalışmaları günümüz koruma anlayışı ile yapılmamakla birlikte, koruma ve onarım konusundaki genel görüş, yapının taşıdığı özelliklere, sahibine, konumuna, onarımın yapıldığı döneme göre farklı yaklaşımların uygulandığıdır (Durukan, 2004, 11).

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde taşınmaz kültür varlıklarına dönemin anlayış ve tutumuna bağlı olarak faydacı bir bakış açısıyla yaklaşılmış ve daha çok yapıların "*kullanılma*" değerlerinden dolayı önem verilmiştir (Madran, 1985, 513). Çal da (1990a, 30) Osmanlıların eski eser anlayışının temelinde yatan gerekçenin eski eserlerin günlük hayatın bir parçası olarak çoğunun aynı işlev ile kullanılması olduğunu söylemekte ve onarım yaklaşımlarının dönemin şartlarına göre değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Osmanlı koruma yaklaşımı günümüz restorasyon anlayışı ve hareketiyle bilinçli olarak kurgulanmamakta, eski eserlerin geleceğe aktarılma kaygısından çok geçmişi yaşatma isteği ile ilgi ve saygı görmekte ve eskilerden kalmış bir eser işlevsel özelliklerini sürdürebildiği sürece önem görmektedir. Konu ile ilgili, harap bir hamamın onarımına dönem yaklaşımı örnek olarak verilebilir. Hamamın onarımı gerektiğinde, tamir edildikten sonra elde edilecek gelir ve satılması durumunda elde edilecek gelir karşılaştırılmakta, eğer satılması durumunda daha çok gelir getirecekse satılabileceği öngörülmektedir (Çal, 1990a, 30). Dönemin bakış açısını yansıtan bir diğer örnek, 1560 tarihli divan

kararında karşımıza çıkan, İznik de yeni hamam yapmak yerine, mevcut olanların tamir edilerek kullanılması isteğidir (İnan Ocak, 2019, 64). Madran aynı zamanda "eskilik" ve "sanat" değerinin de kültür varlıklarının günümüze kadar gelebilmesinde önemli rol oynadığını ifade etmiştir (Madran, 2004, 30).

Yapıların bozulma nedenleri

Madran (2004, 19) tahribatı oluşturan nedenler ve buna karşın takınılan tavırları, eski eser konusundaki bilincin oluşum ve gelişim göstergesi olarak belirtmiştir. Klasik Osmanlı toplumunda eski eserlere karşı çeşitli nedenler olumlu ya da olumsuz tavır takınılmasına neden olmuştur.

Klasik dönemde bu konuda oluşturulan olumsuz yaklaşım nedenlerinden ilki "bilgisizlik/ bilinçsizlik ve kayıtsızlık" olarak ifade edilebilir (Madran, 1985, 505). Osmanlı o dönemde eski eserlere önceki uygarlıklardan kalmış bir mal olarak yaklaşmakta ve onarımlarda da koruma bilincini değil yapının kullanım ve yarar dengesini göz önünde bulundurmaktadır. 1673 yılında Şeyh Ahmed isimli bir kişi Konya ve yakınında mermer bulunamadığından, Alâeddin Köşkü yöresindeki eski mermerleri yeni bir hamam yaptırırken kullanmak istediğini dile getirmiştir. Bu isteğe *"tamamen toprak altında kalmış ise ve burası da kimsenin malı değilse ..."* şartı ile izin verilmiştir (Atçeken, 1998, 22). 1676 yılında bilirkişiler ve yöre halkının şahitliği ile Alâeddin Köşkünün yer üstünde hizmet veren bir yapı olmadığı, yapının yer altında kalan kısımlarından 150 araba ve 2200 merkep yükü taşın alındığı anlaşılmaktadır (Atçeken, 1998, 22). Bu tutumdan bilirkişiler de dâhil olmak üzere halkın, bu konudaki bilinçsizliği ve yer altında kalan kısımların umursanmadığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Osmanlı toplumunda eski eserlere karşı takınılan olumsuz tavırların bir diğer nedeni ise din ögesi ve bu konudaki bağnaz yaklaşımlardır. Genel anlamda farklı din ve mezheplere hoşgörü yaklaşımının mevcut olduğu dönemde, eski eserlere karşı takınılan bazı tavırlar eserlerin büyük zararlar görmesine neden olmuştur (Madran, 2004, 25). IV. Murat'ın H. 1045/ M. 1635 tarihli seferinde ele geçirilen Tebriz kentinde, yapılar yakılıp, yıkılmış, yıkılmak istenen bir cami Şeyhülislam'ın verdiği fetva neticesinde kurtarılmıştır (Naima Mustafa Efendi, 1968, 1314).

Yapıların tahrip nedenlerinden biri de ekonomik etkenlerin de önemli bir yer tuttuğu vaktinde gerçekleştirilmeyen bakım onarımlardır. Osmanlı belgelerinde

"mürur-u eyyam, mürur-u ezman veya zeman, kürur-u avam, müddet-i medide / ile müşrif-i harab" (Aydın, 2013, 421) ifadeleriyle zamanın getirdiği doğal yıpranma sıkça karşılaşılan tahrip nedenlerindendir. Finansman zorlukları ve ekonomik kaynaklardaki kötüye gitme eski eserlerin korunması konusunu negatif yönde etkilemiştir. En önemli parasal kaynak olan vakıf gelirlerinin azalması ya da amacı dışında kullanılması eski eserlerin bakım ve onarımlarının yapılamamasına ve gün geçtikçe harap hale gelmesine neden olmuştur. Bunlara verilecek en iyi örneklerden biri mütevellilerin onarım için aldıkları paraları kendi kişisel işlerine harcamaları, onarım için hiçbir gelir bırakmamaları ve vakfa gelir getirmesi için yapılan dükkânların mütevellinin bilgisizliği ve ilgisizliği nedeniyle çeşitli kimseler tarafından zapt edilmesidir (Erdoğan, 1968, 176, 181, 193). Ankara naibine yazılan şu hükümde bu durum açıkça görülmektedir (Erdoğan, 1968, 176);

> *"Medine-i Ankara'da vâki' Ahi Şerefüddin câmii evkafının meşrutiyet üzre mütevellisi Seyyid Abdülhâdi gelüp Medine-i Ankara'da sakin sâbika vakf-ı mezburun mütevellisi Seyyid Ahmed vakf-ı mezburun bazı harabe müşrif olan mahallerin ta'mir ıitmek üzre mâl-i vakftan 1500 kuruş ahz ve ta'mir itmeyüp meblağ-ı merkumu kendü ümuruna sarf ve istihlâk ve mâl-i vâakf zimmetinde olmakla…"*

Bu konuya verilecek çarpıcı örneklerden bir diğeri ise, tez kapsamında detaylı bir şekilde ele alınan Gıyasiye ve Şifaiye Medreselerinin 1645 yılındaki belgelerinden elde edilmektedir. 1645 yılında yapıların vakıf mütevellisi olan Mevlana Hüseyin Efendi, yapıların harap durumda olduğunu ve kendisinden önce aynı görevi yapan mütevellinin yapıların bakım ve onarımlarını gerçekleştirmediğini dile getirmiştir[4] (Aydın, 2013, 423).

Osmanlı döneminde kültürel varlıkların tahrip olmasının en önemli nedenlerinden biri de doğal afetler ya da insan kaynaklı zararlardır (Madran, 2004, 29). Doğal afetler belgelerde *"zelzele-i azîme, ihrak-ı azîm, şiddet-i rüzgâr, kesret-i emtar, şiddet i şıta, istilâ-i Kefere"* (Erdoğan, 1942, 150) gibi ifadelerle yer almaktadır. 1660 yılında gerçekleşen büyük İstanbul ve Galata yangınında 120 saray ve konak, 40 hamam, 360 cami, 100'den fazla mahzen, birçok kilise, medrese ve ev yanmıştır (Cezar, 1963,

[4] KŞS., 55/86-225

338). Deprem nedeni ile hasar gören ve onarılan bir diğer önemli yapı XII. Yüzyılın ikinci yarısında Danişmend Emiri Melik Mehmet Gazi tarafından inşa ettirilen Kayseri Ulu Cami'sidir (Ahmet Nazif Efendi, 1987, 14). Yapının doğu kapısı üzerinde bulunan kitabe 1714-1715 yıllarında bir deprem meydana geldiğini göstermekte olup, deprem yapıya büyük zarar vermiştir (Aydın, 2013, 104). Yapı sarayda Matbah Emini olan Hacı Halil Efendi tarafından 1722-1723 yıllarında onarılmış ve bu onarıma ait kuzey kapısı üzerine iki ayrı kitabe eklenmiştir (Aydın, 2013, 105). Yapıda yer alan kitabeden; *"…Gökyüzüne benzeyen bu ma'bed zelzeleden yıkılmışken / En iyi onarımla bu harabe binayı yeniledi, Güzel kubbesi, duvarı ve üst örtüsü yıkılmıştı / Yine eski şekli gibi binası meydana geldi.."* yapının nerelerinde onarım yapıldığına dair detaylı bilgi edinilebilmektedir. Kitabede dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise, yapının onarım şekline açıklık getirmesi ve yapı onarılırken özgüne sadık kalınarak onarımın yapılmış olmasıdır (Aydın, 2013, 107).

Yangın nedeni ile zarar görüp onarım geçiren bir diğer yapı örneği, Kayseri Cumhuriyet Mahallesi'nde bulunan ve 14. yüzyıl ortalarında inşa edildiği düşünülen Emir Sultan Zaviyesi'dir (Cirtil, 2001, 274). Yapının onarımına dair Kayseri Şeri'yye Sicil Defteri'nde bulunan 20 Ekim 1645 tarihli mahkeme kaydında (Şekil 2. 3);

> *" … mütevellî olan hafız'û-haze'l-kitâb Ali Çelebi ibn-i İlyas târîh-i kitâbdan meclis-i şer'îde hazır olub evkâf-ı mezbûrenin mescid ve zaviyesi bundan akdem muhterik olub ihtirâkdan harabe olmağla tevliyetim hasebiyle izni şer'île istizan eyleyüb ta'mîr ve tecdid eylemiştim ile'l-an ta'mîr ve meremmet eylediğim binaya…[5]"* (Aydın, 2013, 397) ifadesi yer almaktadır.

[5] KŞŞ., 55/87-230

Şekil 2. 3 Emir Sultan Zaviyesinin 1645 yılındaki keşfinin mahkeme kaydı (Aydın, 2013, 530)

Bu ifadelerden, yapının bahsi geçen tarihten önce bir yangın geçirdiği ve yangın sonrasında harap olduğu anlaşılmaktadır. Yapının vakıf mütevellisi Ali Çelebi İbni İlyas kadıya başvurarak onarım izni almış, yapının iç-dış duvarları, tavan ve taban döşemeleri, mertekleri, merdiveni onarılmış, yapı büyük ölçekte tekrar yapılmıştır (Aydın, 2013, 397-398). Bu belgeden ayrıca, onarım için gerekli aletler alındığı, malzemelerin maliyetlerin dair bilgiler de edinilebilmektedir.

Anlatılan tüm bu olumsuz tutumlara rağmen birçok tarihi eser günümüze kadar gelebilmiş olup, bu durum bakım, onarım, tamirat işlemlerinin her dönem belli bir düzeyde olduğunun somut göstergesidir (Madran, 2004, 30). Çal da (1990a, 31) bu görüşe paralel nitelikte, yapıları yangın, deprem vb. afetler dışında en az 20-30 yılık periyotlarla düzenli olarak bakım ve onarım geçirdiklerini ifade etmiştir.

Koruma ve Onarım Sebepleri

Onarım sürecinin ve onarıma bakış açısının tam olarak tanımlanabilmesi, öncelikle onarıma sebep olan etkenlerin ifade edilmesi ile mümkün olabilecektir. Osmanlı

onarımlarındaki genel tutum yapıların kullanım ömrünü uzatan faydacı yaklaşım olmuş, yapım üretim sistemlerinde ve teknolojilerinde, toplumsal yapının biçimlenişindeki değişim ve dönüşümlerin yavaş olduğu bu dönemde yapıların kullanım değerleri korunmaları için itici gücü oluşturmuştur (Binan, 1994, 281). Necva Akçura da (1972, 39) eski eserlerin taşıdıkları sembolik değerler açısından özellikle dini ve askeri nedenlere bağlı olarak korunduğunu, toplum yararına olan koruma anlayışının benimsendiğini ve o dönem korumaya bakış açısının günümüz koruma anlayışından farklı olduğunu ifade etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra Ayasofya'nın ismini olduğu gibi koruması, Ayasofya'nın avlusundaki mermerleri kıran askere "*ganimetleri siz bıraktım, fakat binalar benimdir*" (Ubicini, 1977, 78) demesi ve 15. yüzyıl tarih yazarlarından Dursun Bey'in aktardığı yine Fatih Sultan Mehmet'in *"... evlerin ve kasırların tamiri ve maur olması asıl muradımızdır*" (Madran, 1985) ifadelerinden koruma için aldığı tedbirler görülmekte ve koruma duyarlılığı sezinlenmektedir.

Koruma konusunda kaygıların sezinlendiği bu tutum bilinçli olmakla birlikte, bu bilinç korumaya yönelik olmaktan çok mevcut yapılardan en verimli şekilde yararlanma ve devletin kaynaklarına katkı koyma isteğinden kaynaklandığı görülmektedir (Madran, 1985, 514). Bu nedenle yapıların koruma ve onarım nedenlerinin arasında ilk ve en önemli etkeni, eski yapıların kullanılma, yararlılık değerlerinden kaynaklanan faydacı yaklaşım tutumu oluşturmaktadır. Orta Çağ Anadolu uygarlıklarında taşıdığı işlevleri sürdüren cami, medrese, imaret, hamam vb. yapıların onarım gerekçeleri bu durumu iyi bir şekilde örneklemektedir. Balıkesir kadısına yazılan H. 963 / M. 1555 tarihli bir hükümde Zağanos Pasa Cami'nin minberinde, direklerinde ve kubbesinde yıkılmalar olduğu bunun için nasıl ve ne kadarlık bir onarım yapılması gerektiği şu ifadelerden net bir şekilde anlaşılmaktadır;

> "*Zikrolunan camilerin ve muallimhanenin üzerine varup ve bilcümle tecdide muhtaç olanları ve tecdide muhtaç olmayup ta'miri lâzım olanları onat veçhile tahmin-i sahihle tahmin ittirüp ne mikdarr akçe ile tecdid ve ta'mir olunacağın bildiresin*." (Erdoğan, 1968, 167)

Kayseri merkez Cumhuriyet Mahallesi'nde bulunan Çiğdelizade Hacı Ahmed Ağa tarafından 1664-1665 yıllarında inşa edilen cami (Ahmet Nazif Efendi, 1987, 29)

üzerinde çeşitli tarihlere ait dört adet onarım kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabelerden üçü Osmanlı Klasik Dönemde yaptırılan onarımlara aittir. Kitabelerde onarımların tarihi ve yaptıran kişilere dair bilgiler bulunmakla birlikte, onarımların tam olarak nerelere uygulandığına dair net ifadeler bulunmamaktadır (Aydın, 2013, 60). Ancak caminin üç kez onarım geçirmesi, yapıların işlev sürekliliğinin sağlanması kaygısını ve korumadaki faydacı bakış açısını yansıtması açısından önem arz etmektedir.

Osmanlılarda Batılılaşma Dönemine kadar geçen süreçte eskiye ilgi duyulmasının en önemli sebeplerinin biri merak olup, taşınır ya da taşınmaz kültür varlıklarına duyulan bu ilginin asıl kaynağı gerçek değerlerinin anlaşılması değil, onlara karşı belirli bir talep olmasından kaynaklanmaktadır (Madran, 2004, 32).

İncelenen dönemde koruma ve onarım sebeplerinin en önemlileri arasındaki bir diğer en önemli etken din kavramıdır. Din, Osmanlı devletinde siyasi iktidara, görevlerine, toplumsal değer yargısına yön veren önemli bir meşruiyet ve güç aracı olmuştur (Baş, 2011, 55). Bu nedenle dini nitelikli yapıların onarılması, bir görev olarak nitelendirilebilir. Çünkü Tanrı buyruğunun her şeyden önemli olduğu bir toplum yapılanmasında, onarımın ancak imanlı olan kişilere tanınan bir hak olduğu düşünülmektedir (Madran, 1985, 516). Bu nedenlerle dini işlevli cami, mescit gibi yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, bakım ve onarımlarına diğer yapı grupları içinde daha çok önem ve öncelik verilmiştir. İstanbul yangınında ilk onarılan yapıların cami ve mescitler olması (Cezar, 1963, 363) ve 1573 yılında Ayasofya onarımı ile ilgili II. Selim'in "*İstanbul Kadısına ve Ayasofya Mürevellesine hüküm ki: mescidlerin ve mabedlerin onarılması, yaratan ve tek olan Tanrı'nın emri olup..*" (Refik, 1977, 25) ifadesi bu tutumu örnekleyen önemli belgelerdir.

Din Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Orta Çağ Anadolu devletlerinde de koruma için en önemli itici güçlerden birini oluşturmaktadır. O dönem oluşturulan birçok vakfiyede Allah yolunda mal, mülk harcayanların rıza kazanacağı gibi düşünceler yapıların sürekli bakım ve onarım geçirmesine ve sürekliliğinin sağlanmasına büyük etki etmişlerdir (Madran, 2004, 34). Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi'nde Hazret-i Peygamberin *"Ademoğlu öldüğü vakitte onun âmâli hayriyesi üç şeyden maada fiillerden kesilir. 1- devam eden sadaka [yani çeşme, imaret, hastane ve saire gibi*

şeyler], 2- Menfaat veren ilim, 3- Kendisine dua edecek hayırlı evlât" (Uzunçarşılı, 1942, 58) buyruğunun yer alması buna verilecek iyi bir örnektir.

Osmanlı toplumunda dini değer yargılarının yanı sıra, eski eserlerin korunmasındaki bir diğer neden geleneklere bağlılık, "ata yadigârı" düşüncesinden kaynaklanan saygı ve dolayısı ile yapıların eskilik değerleridir (Madran, 2004, 34). Sinop'ta 1709 yılında Sultan Alaeddin Camisi için kadıya başvuran halk, yapının onarımı için "*Sultan Alâüddin câmi-i şerifi ma'bed-i kadim olup*" (Erdoğan, 1968, 178) ifadelerini kullanmışlardır. Yine Taraklıborlu kadısına yazılan hükümde, Gazi Süleyman Paşa'nın camisinin 400 yıllık mabed-i kadim olduğu vurgulanmış ve harap olan yerlerinin onarılması istenmiştir (Erdoğan, 1968, 193).

Osmanlı İmparatorluğu'nda eski eserlere bakış açısı ve koruma yaklaşımı incelendiğinde, bunların günümüz çağdaş koruma değerleri olan tarihsel değer, artistik ve teknik değer, mitolojik değer, özgünlük değeri, enderlik değeri, teklik değeri ve belge değeri vb. (Madran, Özgönül, 2005) gibi değerlerden kaynaklanmadığı görülmektedir. Osmanlılarda Tanzimat öncesi Klasik Dönemde bakım, onarım sürekliliği ve koruma kaygısı daha çok yaşam biçimi, inanışlar, gelenekler gibi soyut ve moral değeler çerçevesinde şekillenmiştir (Madran, 2004, 37). Binan (1994, 281), Osmanlı'da Tanzimat öncesi onarımları genellikle bozulma nedenlerinin yok edilmesi olarak ifade etmiştir. Yıkılan veya kaybolan kısımların aynı onarım tekniği ile yeniden yapıldığını, açma ve oturma gibi yapısal problemlerde ise iç ve dıştan kuşaklama yöntemlerinin kullanıldığını belirtmiştir.

Onarım Örgütlenmesi ve Onarım Şekilleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda mimari koruma kavramının genel sürecine bakıldığında, 19. yüzyıla kadar bu konuda kuramsal bir yaklaşımın ve bilinçli bir çabanın var olmadığı görülmektedir (Binan, 2005). Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş birçok eski eserin bakım ve onarımları için çok etkin mekanizmalar ve süreçler yaratabilmiş, onarım alanında güçlü bir örgütlenme kurgulamıştır (Madran, 1996, 59).

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı İmparatorluğunda, bugün taşınır ve taşınmaz eski eserler olarak nitelendiren kültür varlıklarına dair yasal ve hukuksal düzenlemeler Fıkıh hükümlerine göre ele alınmaktadır. Fıkıh hükümlerine göre taşınmaz eski eserler vakıflara, devlete (miri mallar) ya da özel şahıslara ait olup,

sahiplerinin eski eserler üzerinde her türlü kullanım hakkı bulunmaktadır (Mumcu, 1969, 66). Boş arazide bulunan taşınmazlardan ise herkesin yararlanabilmekte, bu durum da eski eserler için olumsuz bir ortam yaratmaktadır (Mumcu, 1969, 66). Devlet ya da özel şahıslara ait olan tarihi eserlerde, sahibi yapıyı istediği gibi onarabilmekte hatta yıkabilmektedir (Mumcu, 1969, 66). Vakıf kurumuna ait yapılar ise vakfın kendine özgü şartlarından dolayı belli güvenceler altına alınabilmiştir (Madran, 2002, 14).

Osmanlı İmparatorluğu'nda XV. Yüzyılın ikinci yarısından, XIV. yüzyıl ortalarına kadar mimarlık etkinliklerinin Hassa Mimarlar Ocağı tarafından yürütüldüğü görülmektedir (Can, 2010, 103). Sarayın Birun[6] teşkilatı içerisinde yer alan ve şehreminine bağlı olan Hassa Mimarlar Ocağı, padişahların ya da diğer hanedan üyelerinin yaptıracağı her türlü inşaat ve tamirattan sorumludur. Bu işler için gerekli planların hazırlanması, keşif bedellerinin hesaplanması, hazırlanan projeler kabul edildikten sonra bu sisteme göre inşaatın yürütülmesi görevleri arasındadır (Turan, 1963, 163). Bu görevlerin yanı sıra, azınlıklara ait ibadet yerlerin onarılması, bendler ve su yollarının yapılması, sokakların onarım gereken yerlerinin düzenlenmesi, ordu sefere çıktığında gerekli inşaat, bakım, onarım işlemlerinin yürütülmesi de Hassa Mimarlar Ocağı'nın vereceği hizmetler içindedir (Coşkun, 2012, 45).

Hassa Mimarlar Ocağı'nın en üst yetkilisi Ser-Mimaran-ı Hassa olarak adlandırılan mimarbaşı olup, diğer hassa mimarlarının, eyalet mimarlarının, tüm ustaların denetimi ve tayinlerinden sorumludur. Ayrıca, ocak dışı mimar, usta ve kalfalara ehliyet verilmesi, inşaat usta ve işçilerinin gündelik alacaklarının hesaplanması, yapı malzemelerinin kalite denetimi gibi işler de baş mimarın görevleri arasında bulunmaktadır (Arslanoğlu, 1984, 41).

Hassa Mimarları daha çok sultan tarafından yapılan saray, cami, han, hamam, dükkan, köprü, kale gibi yapıların inşa, bakım ve onarımlarından sorumludur (Turan, 1963, 164). Bu birim tarafından gerçekleştirilen onarımlarda ilk iş olarak inşa ve tamire esas olacak 1. keşif raporları hazırlanarak, mimarbaşı tarafından Defterdarlığa sunulurdu. "*Keşif defteri*" adı verilen bu raporlar, Defterdarlıkça

[6] İdari teşkilat, Osmanlı İmparatorluğu'nda en büyüğünden en küçüğüne devlet memurları birunu, saray müstahdemi de enderunu oluşturuyordu (Pakalın, 1983, 236).

incelendikten sonra, onarım için gerekli maddi kaynağın hangi bütçeden verileceğine karar verilerek Sadrazama arz edilirdi (Turan, 1963, 166). Bu şekilde oluşturulan keşif defterleri inşaat bitiminde gerekli kontrollerin yapılması amacıyla Defterdarlık tarafından Baş muhasebe Kalemine kaydedilir, bir kopyası da mimarbaşına verilirdi. İnşaat Hassa Mimarlar Ocağı'nda görevli baş mimar ya da sorumluluğundaki diğer mimarlar tarafından tamamlandıktan sonra son keşif yani 2. Keşif raporu hazırlanarak tekrar Defterdarlığa iletilirdi. Ayrıca şehremini ya da bina emini tarafından tutulan defterlerde Defterdarlığa teslim edildikten sonra, ilk ve son keşifler karşılaştırılarak hesap kapatılırdı (Turan, 1963, 167). (Şekil 2. 4)

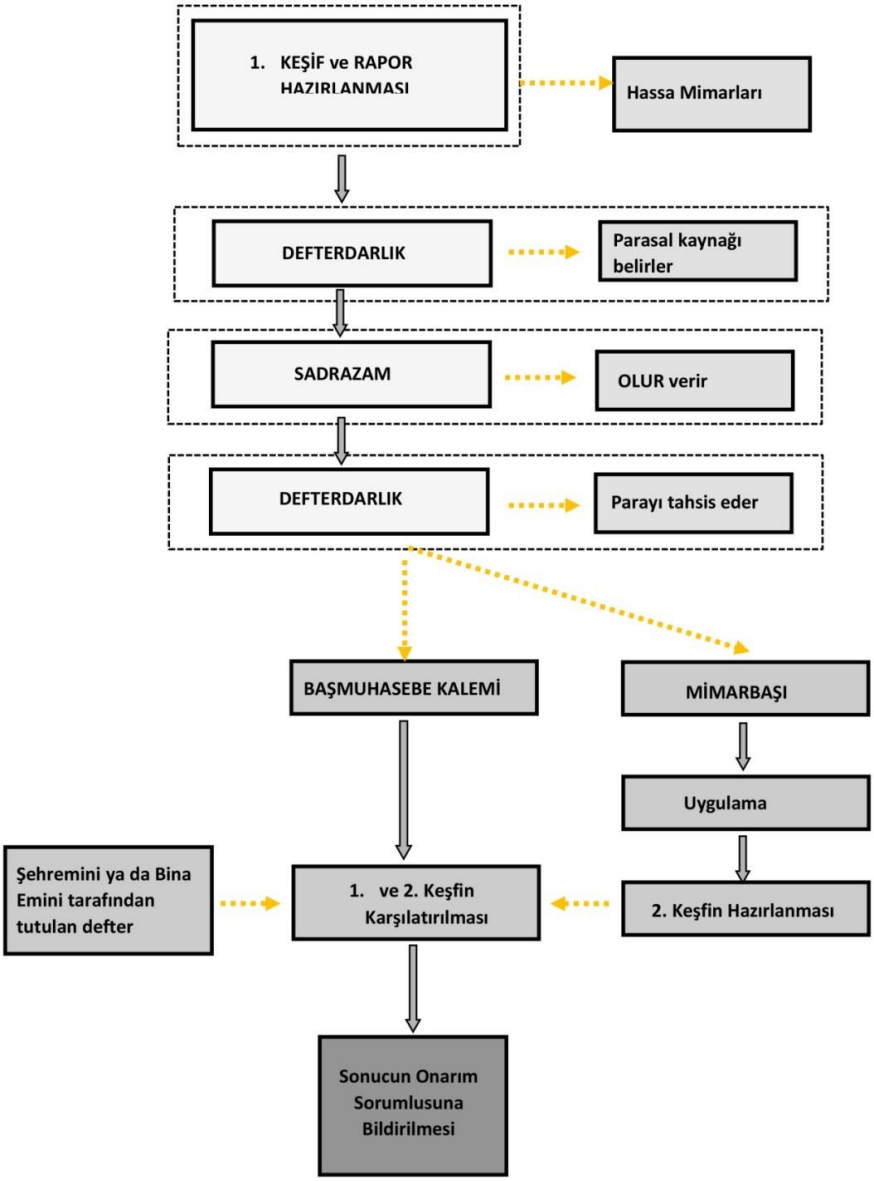

Şekil 2. 4 Hassa Mimarlığında onarım süreci (Emre Madran'dan düzenlenerek oluşturulmuştur)

Osmanlı onarım etkinliklerinde, Hassa Mimarlar Ocağı'nın yanı sıra öne çıkan en önemli kurum Vakıflar olup, tez kapsamında incelenen yapıların onarımında daha etkin rol aldıkları için, korumayı sağlayan ana kurumlardan olan Vakıflarda onarım süreci daha detaylı olarak ele alınmıştır. Vakıflar iyi yönetildikleri dönemde, bir taraftan Hassa Mimarlar Ocağı'nın önemli bir unsurunu oluştururken, öteki yandan devletin bakım, onarım konusundaki yükünü hafifletmişlerdir (Dündar, 2001, 269). Dündar (2000, 69) Osmanlı imar sisteminde vakıf eserlerin bakım ve onarımından sorumlu bu mimarları "*vakıf mimarları*" olarak adlandırmıştır. Vakıf mimarları da hassa mimarlarının atanma usulleri ile sadrazam veya Divan-ı Hümayun tarafından atanmaktadır (Turan, 1963, 160). Vakıf mimarlarının en önemli görevleri vakıf eserlerinin tamirleri ve yapıda meydana gelen hasarların keşiflerini hazırlamaktır (Durukan, 2004, 25). Vakıfta bu işler ile sorumlu mimarlar 18. yüzyıl ortalarında, hak ettikleri ücretleri vakıfların kötü mali durumundan dolayı alamamış ve aynı işi daha düşük ücretle meremmetçilerin yapması, görevlerini onlara bırakmalarına neden olmuştur (Orhonlu, 1981, 30).

Klasik Osmanlı Döneminde bakım, onarım uygulamaları için üç finansal kaynak olduğu görülmektedir. Bunların en önemli ve en büyük bütçeye sahip olanı vakıf kaynaklarıdır (Madran, 1996, 60). Akar (2010, 33) vakıf yapılarının tamirinde kullanılan maddi kaynakları; vakfın akarlarından sağlanan kaynaklar, mütevelli, kullanıcı, kiracı, vakıf personeli, hayırsever ve yöre halkının katkıları ile sağlanan kaynaklar olarak detaylandırmıştır. Devlete ait miri inşaatlar olan bayındırlık yapıları, savunma yapıları, saraylar gibi mekânların tamirlerinde, doğal afetlerin meydana gelmesi gibi beklenmeyen olağanüstü durumlarda ve vakfın kaynağının kalmaması durumunda hazine kaynakları kullanılmaktadır. Son kaynak ise çok az bir öneme sahip olan kişisel kaynaklardır (Madran, 1996, 60).

Çağdaş koruma yaklaşımında onarım ya da restorasyon olarak kullandığımız terim, Osmanlı arşiv belgelerinde, kitabelerde ve şer'iyye sicil defterlerinde "*tamir, termim, meremmet ve ihya*" gibi farklı kelimeler ile ifade edilmektedir (Aydın, 2013, 27). Farklı kelimelerle ifade edilen onarım faaliyetinin ölçek ve niteliği, bakım ve onarımı gerektiren nedenlere göre çeşitlenmektedir. Yapıların durumları ve tamirlerin hangi üslup üzerine yapılacağı ise yapılan keşifler sonucu oluşturulmaktadır

(Dündar, 2001, 273). Osmanlı döneminde yapılan onarımları Dündar (2001), sekiz başlık altında gruplandırmış olup bunlar şu şekildedir;

1. Heyet-i Asliye Üzere Tamir: Bu tamir şekli, yapının özgün biçimine sadık kalınarak, asıl duruma zarar vermeden koruma ve onarım yapma anlamına gelmektedir (Dündar, 2001, 274, Aydın, 2013, 30). Cafer Çelebi tarafından hazırlanan Risale-i Mimariye adlı eserde, III. Murad zamanında Kâbe onarımı için görevlendirilen Mimar Sinan, yapının etrafını kuşaklarla çevrelemek istemiştir. Bu onarım için çizimler hazırlayarak padişaha sunan mimara, devrin ileri gelen din adamları "*vaz-i kadime taarruz etmek ol kadar emr-i müstahden değildir*" diyerek karşı çıkmışlardır. Bu ifadeden yapının özgün haline zarar vereceği için, önerilen tamirata karşı çıkıldığı anlaşılmaktadır (Cezar, 1971, 48).

Bu onarım şeklinin uygulandığı bir diğer örnek Selçuklu yapılarından olan Uluborlu Alaeddin Cami'dir. Uluborlu kasabası halkı, 1231 yılında Alaeddin Keykubat zamanında Tuğrul Şah'ın kızı Melike Adile'nin mal varlığı ile yaptırılan[7] caminin, harap durumda ve dört duvarının yıkılmak üzere olduğunu belirtilerek kadıya başvurmuştur. Kadı ise İstanbul'a yazdığı yazıda *"heyet-i asliye üzere tamir olunmak lazım gelse masarıf-ı kebireye muhtaç olur"* ifadesine yer vermiştir. H. 1195 / M. 1781 yılında iki mimar halifesi tarafından keşif defteri hazırlanan caminin, özgün şekline göre onarıldığında çok fazla masraf yapılması gerektiği belirtilmiştir. Yapının vakfının olduğu ancak gelirinin bulunmadığı belirtilmiş olmasına rağmen, baş muhasebe yazısı üzerine eserin keşif defterinde belirtildiği şekilde "heyet-i asliye üzere tamir" edilmesi istenmiştir (Dündar, 2001, 274).

2. Tarz-ı Kadim veya Vaz'ı Kadim Üzere Tamir: Tarz, usul, şekil, üslup, suret, biçim gibi anlamlar ifade etmektedir (Develioğlu, 1988, 429). Bu tamir şeklinde de yapının özgün haline, eski hal ve şekline (inşa edildikleri dönem mimari özelliklerine) göre onarım yapılması esas olup, tarz-ı kadim veya vaz'ı kadim terimleri heyet-i asliye üzere tamirin arşiv belgelerinde farklı ifade şekillerini göstermektedir (Dündar, 2001, 275). Diyarbakır Ulu Cami'nin 1713 tarihli onarım çalışmaları sırasında hazırlanan keşif defterinde namaz kılınan bölümün "*vaz'ı kadimi üzere*" tamir edilmesi istenmiş, tamir için ne kadar malzeme kullanılacağı ve bu malzeme

[7] Bakır, A. (2013). Orta çağda Bir Türkiye Selçuklu Kenti Uluborlu, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30, 62

bedellerinin kimler tarafından karşılanacağı detaylı bir şekilde anlatılmıştır (Dündar, 2001, 276).

Ayrıca Kayseri'de bulunan Everek Ermeni Kilisesi'nin 1895 yılı onarım belgelerinde de "*Şekl-i (vazı) kadimi dairesinde tamir"* ifadesi yer almaktadır[8] (Aydın, 2013, 33). Kayseri'nin Tomarza ilçesinde yer alan Tomarza Bogos Bedros Kilisesi'nin 1835 yılına ait onarımları için alınan fetvada da "*Vazı kadim ve heyet-i asliyesi bir karış ve bir parmak tecavüz itmemek üzere tamir"* cümlesine yer verildiği görülmektedir. Bu ifadeden, keşifte belirtilen ölçülere sadık kalınarak, herhangi bir genişletme ya da değiştirme yapılmaması gerektiği anlaşılmaktadır (Aydın, 2013, 32)

3. Evvelki Vaz'ı Üzere Bina ve Tamir: Harap durumda bulunan yapıların, harap olmadan önceki hallerine göre tamirinin yapılmasıdır. Mühimme defterlerinde yer alan, H. 967 / M. 1568 tarihli İznik kadısına gönderilen hükümde, kasabada yeni hamam yapılmaması ancak harap olan hamamların "*yine yerlerinde evvelki vaz'ı üzre bina ve tamir itmek*" isteyenlere de engel olunmaması gerektiği ifade edilmiştir (Dündar, 2001, 276). Bu kavram, Osmanlı devletinde sık sık yangın geçiren ve yangınlar sonucu kapsamlı bir yenileme faaliyeti ile karşılaşan İstanbul'un inşa sürecinde de karşımıza çıkmaktadır (Yıldız, 2015, 371). Ayrıca Osmanlılar döneminde kilise tamirlerinde temel kriter de vaz'ı kadim yaklaşımı olup, bir bölümü yıkılan, harap olan, yok olan kiliselerin keşifleri yapıldıktan sonra, ilk hallerinin durumları belirlenmiş ve buna göre tamir izinleri oluşturulmuştur (Yıldız, 2015, 376).

4. Heyet-i Kadim Üzere Tecdid: Sözlük anlamıyla "yenilemek" anlamına gelen tecdid, bir işi ciddiyetle ve belli bir yöntemle, aslına uygun bir biçimde yenileme faaliyetini ifade eder (Görgün, 2011, 234). Bu onarım şekli ise, içine girilemez derecede harap olan yapıların özgün durumlarına göre tamir edilmesidir (Dündar, 2001, 276). Bu onarım türü oldukça masraflı olduğundan, Nuruosmaniye Camisi'nin yerinde bulunan Fatma Hatun Mescidinin bu onarım türüne göre onarım yapıldığında çok masraflı olacağı keşiflerde ortaya çıkınca, bu mescit yerine Nuruosmaniye Cami inşa edilmiştir (Öngül, 1994, 128-129).

[8] BOA. Fon Kodu: Ş.D., Dosya: 1344 Gömlek: 18–3

5. Ol Havali Ebniyesi Misillü[9] Tamir ve İnşa: Bu tamir şeklinde eserin yenilenmesi gereken bölümleri, yöredeki benzer yapılara bakılarak tamir edilmektedir (Dündar, 2001, 277). Yapıların özgün özelliklerinin dikkat edilmediği onarım yönteminde, yapıların etraftaki hangi dönem yapısına göre tamir edileceği konusunda da netlik bulunmamaktadır (Dündar, 2001, 277). Arşiv belgelerinden Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin han ve dükkânlarında bu onarım yönteminin kullanılması kabul edilmiştir (Küçükdağ, 1997, 64).

6. Müceddeden Bina, İnşa, İhya ve Tekmil: Yapıların özgün plan şemasında, mimari özelliklerinde önemli değişikliklerin yapıldığı, genişleme ve eklemelerin olduğu, yeniden inşaya kadar gidebilen tamirlerdir (Dündar, 2001, 277, Aydın, 2013, 34). Konya Alaeddin Cami'nin 1685-1687 tarihli onarımlarında, caminin doğu bölümünü kapsayan büyük bir onarım faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Bu onarımla yapının doğu bölümündeki mimari özellikler değişikliğe uğramış, kuzey duvarı onarılmış güney duvarı ise yeniden inşa edilmiştir. Ayrıca 1685 yılındaki keşifte "*doğu tarafta müceddeden altı paye*" yapıldığı ifade edilmektedir (Uysal, 1987, 101).

Kayseri'de ise Talas Şah Ali Camisi'nin 1859 yılındaki onarımına "*müceddeden inşa*" olarak başlanılmış, Hacı Bekir Paşa Cami ise zaman içinde çok harap duruma geldiği gerekçesi ile 1870 yılında müceddeden yapılmıştır (Aydın, 2013, 35).

Üsküdar Kazası, Karamürsel naibine H. 1132 / M. 1719 yılında yazılan hükümde, Ferhad Ağa'nın yaptırmış olduğu caminin deprem nedeniyle yıkılmış olduğu belirtilmiş ve "*müceddeden bina eylemeleri*" için izin istenmiştir (Erdoğan, 1968, 188).

7. Çeşidi Belirtilmeyen Tamirler: Selçuklu ve Osmanlı yapılarına tarihsel süreç içerisinde birçok kez onarım yapılmış olup, bu onarımlara arşivdeki belgelerde de sık sık yer verilmiştir. Ancak arşivde bulunan çoğu belgede hangi üslup üzerine tamir edildiği belirtilmeyen birçok onarım bilgisi yer almaktadır (Dündar, 2001, 278).

8. Tamiri Mümkün Olmayan Yapıların Durumu: Yapıların durumlarının incelenmesi ve oluşturulan keşifler neticesinde, bakım ve onarımı mümkün olmayan yapılar tamamen yıkılmakta ya da yerlerine yenileri inşa edilmektedir (Dündar, 2001, 278).

[9] Gibi, benzer, eş

Aydın (2013, 35) bu yapım şeklinin "*Atik binasının (külliyen) hedmiyle müceddeden inşa"* ifadesi ile arşiv belgelerinde yer aldığını ve 1486 yılında harap vaziyette olan Kayseri Askeri Kışlasının kullanılamayacak derece harap olmasından dolayı yıkılarak yeniden yapılması gerektiği kararının alındığını belirtmiştir[10] (Aydın, 2013, 35).

Ayrıca Aydın (2013, 30) Osmanlı belgelerinde görülen onarımlarda Dündar'dan farklı olarak, "*tevsian tamir*", "*kaimen tamir*", "*Temin-i efkâr ve muhafaza-i hayat edecek surette tamir*", "*Mehma-emken tamir ve ıslah*" gibi başlıklara da yer vermiştir. Mazlum (2001, 41) ise, 18. yüzyıl onarım belgelerinde karşılaşılan müdahale türlerini;

> "*Tahtire muhtaç (temizleme gerekli), tamir ve termime muhtaç/tamire eşedd-i ihtiyacı var, meremmata muhtaç (onarım gerekli), fena-pezir (kötü durumda), şikest (kırılmış), rahnedar (bozulmuş, zarara uğramış), inhidama/haraba mütemayil (yıkılmaya yüz tutmuş), müşrif-i harab/ haraba müşrif (harap durumda), gayet-ül gaye harab (son derece harap durumda), münhedim (yıkılmış), külliyen münhedim (tümüyle yıkılmış), kabil-i tamir değil, müceddeden binaya (/tecdide) muhtaç (onarılması mümkün değil, yenilenmesi gerekli)"* şeklinde sınıflandırmıştır (Mazlum, 2001, 41).

Vakıf Sistemi ve Onarım

Türk mimarisini oluşturan yapıların biçimlenmesinde, bu yapı/yapı gruplarının düzenli bakım ve onarımlarının yapılarak sürekliliğinin sağlanmasında ve günümüze ulaşabilmelerinde en etkili unsur vakıf kurumu olmuştur (Madran, 2004, 37). Vakıf kurumunun korumaya yönelik tutum ve eylem geliştirmesindeki temel yaklaşım vakfın tanımında kendini net bir şekilde göstermektedir. Vakıf *"kişinin mallarını veya öz varlığını şahsi mülkiyetinden çıkararak belirli şart ve gaye ile hayır hizmetine ebediyen tahsis etmesidir*" (Yiğitgüden, 1984, 103). Bir diğer vakıf tanımı ise "*hukuki bir akid olup bununla, bir kimse, Allah 'a yakın olma gayesiyle, menkul veya gayrimenkul mülk ve emlakini, dini, hayri ve içtimai bir gayeye müebbeden tahsis etmesi...*" şeklinde ifade edilmiştir (Yediyıldız, 1986, 154). Bu tanımlardan da

[10] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Doya: 83 Gömlek:1669-1, 2; BOA., Fon Kodu: İ. DH. Dosya:151 Gömlek: 7847

anlaşılacağı üzere, vakıf en genel anlamıyla bir malın kamu yararına tahsis edilmesi ve sonsuza dek hizmet etme anlayışına dayanmaktadır (Akar, 2010, 90). Vakıf kurumu bu kapsamda türbe, medrese, imaret, kütüphane, kervansaray, darüşşifa, hamam, muvakkithane gibi birçok dini, sosyal, sağlık ve kültürel hizmetlerin gerçekleştirileceği mekânlara hayat vermiştir (Kunter, 1938, 110,111).

Anadolu Türk Sanat ve Mimarisinin oluşumunda ve Osmanlı İmparatorluğu'nun imar, inşa ve onarım faaliyetlerinde aktif rol oynayan vakıflar, yapıların korunmasında da önemli bir görev üstlenmişlerdir (Cezar, 1983, 261). Bu bağlamda Osmanlı Klasik Döneminde onarımlar vakıf sistemi koruma döngüsü içinde gerçekleştirilmiş olup, Klasik Dönemde onarım alanında kurumsallaşmanın vakıflar aracılığı ile olduğu söylenebilir (Madran, 2004, 92).

Vakıf kurumunda devamlılığı sağlama kaygısı; kurum tarafından karşılanan sosyal hizmetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve devlete sağlanan ekonomik, sosyal, kültürel kaynağın sürekliliğini kapsamaktadır. Bu bağlamda vakıf kurumu aracılığıyla verilen hizmetlerin sorunsuz bir şekilde devam etmesindeki en önemli şart, bu hizmetlerin verildiği vakıf yapılarının korunması, bakım ve onarımlarının gerçekleştirilmesidir (Yılmaz, 2017, 37). Osmanlı dönemi vakfiyelerinde, vakfın niteliğinin, amacının, yönetim ve işleyiş sisteminin açıklandığı esaslar arasında vakıf gelirlerinin öncelikli olarak vakıf binalarının bakım ve onarımına tahsis edilmesi konusunda kurucu hükümler bulunmaktadır (Hızlı, 1993, 222).

Daha önceki uygarlıklara ait vakfiyelerde olduğu gibi Osmanlı vakfiyelerinde de, dikkat çeken ilke, onarımın tüm harcamalardan önde gelmesidir. Koruma faaliyetleri kapsamında vakıf yapılarının işlevselliğinin sürdürülmesi ve bir sonraki döneme ulaştırılma arzusu vakıf yapılarının kendileri kadar, vakıf yapılarına gelir getiren akar yapıların (ikincil yapıların) da korunmasını şart kılmaktadır. Birçok vakfiyede bu durumun sağlıklı bir şekilde çözülebilmesi için, akar yapıların onarımları, vakfın ana yapılarının onarımlarından önce yapılması gereken bir koşul olarak belirlenmiştir. Gelir getiren akar yapılar tamir sırasında daha önde yer aldığından sürekli bakım ve onarımın en önemli sorunlarından olan finansman ve işin ekonomik boyutu kendiliğinden çözülmüş olmaktadır (Madran, 1985, 522). H. 1160 / M. 1747 ve H. 1164 / M. 1751 tarihli Karamanoğlu Mustafa Ağa'ya ait vakfiyelerde bu konu "*hasıl-ı icarattan akarat-ı mezburenin ta'mîr ve tecdide muhtaç*

olan mevâzi'..... ta'mir ve tecdid olduktan sonra..." ifadeleri ile net bir şekilde anlatılmaktadır (Aktepe, 1971, 376).

Onarım öncelikli olarak vakfın kendi kaynakları ile gerçekleştirilirken vakfın geliri yoksa ya da acil ek harcama gerektiren durumlar mevcutsa onarım devlet tarafından gerçekleştirilebilmektedir (Madran, 1985, 534). Onarım konusunun vakıflarda çok önemli olduğunun bir diğer göstergesi ise vakfın tamirinin bütün hayır işlerinden önce gelmesi ve vakfın gelirinin yeterli olmadığı durumlarda vakıf çalışanlarının alacakları durdurularak, önce onarım masraflarının karşılanmasıdır (Akgündüz, 1994, 155). Bu şekilde vakıf gelirlerinin onarıma harcanarak, çalışan bütün personelin alacaklarının bir süre askıya alınmasına Osmanlı vakıf sisteminde "*rakabe*" denilmektedir (Hızlı, 1994, 56). Mütevelli bunun aksine bir tutum sergiler ve harcamaları ilk olarak onarımlara yapmazsa, onarım masraflarını karşılamakla yükümlü kılınmıştır (Ömer Hilmi Efendi, 1977, 411).

Klasik Dönemde, koruma konusunda geliştirilmiş olan mekanizmada, yapıların korunmasına yönelik kurallar, yapıların bakım ve onarımından sorumlu idari ve teknik personelin tanımı ve alacağı ücretler, onarım için gerekli bütçenin karşılanacağı kaynakların kurgulandığı sistemin vakfiyeler aracılığı ile yapıldığı görülmektedir. Vakfiyeler, vakfa ait her türlü şartı içeren yasal belgeler olup genellikle, vakfın yararlarının anlatıldığı ilk bölümden başlamak üzere, vakfedilen malların, malların yönetim biçiminin, gelirlerin miktar ve harcama yöntemlerinin, vakfın idari kuruluşunun, kadı ve şahit beyan ve imzalarından oluşmaktadır. Vakıflarda onarım hükümleri çoğunlukla gelirlerin harcanmasının ve ne şekilde harcanacağının anlatıldığı bölümde yer alır (Madran, 1985, 520).

Osmanlı öncesinde Anadolu'da hüküm sürmüş Selçuklu ve Beylikler Döneminde oluşturulmuş vakfiyelerde de sıralama anlatıldığı şekilde olmakla birlikte, 15. yüzyıldan itibaren düzenlenen vakfiyelerde bakım, onarım şartlarının daha iyi saptandığı ve ayrıntılı olarak ele alındığı görülmektedir (Bakırer, 1973, 116). Bu kapsamda, vakıf kurumunda koruma ve onarım mekanizmasının daha düzenli hale geldiği çıkarımı yapılabilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bakım, onarım ve koruma işlemleri, Osmanlı Klasik Çağları olarak isimlendirilen, 16. yüzyıl ve 19. yüzyıl aralığını kapsayan dönemde gelenekselleşmiş uygulamalar halinde sürdürülmüştür. Hızlı (1993, 229) da bu konuda yaptığı araştırmasında 400 yıllık

bir dönem içinde vakıf eserlerinin tamiri ve korunması konusunda çok büyük değişiklikler olmadığını ifade etmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde Sultanlar ve üst düzey yöneticiler tarafından yapılan vakıflar, Osmanlı Devleti'nde ise 16. yüzyıldan itibaren sultanlar ve üst düzey yöneticilerin yanı sıra, kadılar, ulemalar, taşra yöneticileri gibi değişik gruplar tarafından oluşturulmuştur (Madran, 2004, 40). Bu durum vakıf yapılarının işlevsel ve mekânsal sürdürülebilirliğini sağlayan önemli bir etken olmuştur. Çünkü vakıflar devletin önde gelen kişileri tarafından kurulduğundan, inşa ettirdikleri yapıların bakımlı ve iyi olması siyasi iradenin gücünü de yansıtan bir nitelik olarak düşünülmektedir (Singer, 2004, 86).

Osmanlı Dönemi öncesinde vakıf belgelerinde onarım konusundaki şartların genel bir tutumla ele alındığı görülmektedir (Madran, 1985, 520). 15. yüzyıldan itibaren ise, onarım konusunun daha detaylı ele alındığı, onarımın nasıl yapılacağı ve onarım personeli ile ilgili detaylı bilgiler verilmeye başlanmıştır (Bakırer, 1973,116). Vakfiyelerde onarım detayları olarak tamirat işlerine harcanacak para miktarı ve bu paranın nasıl paylaştırılacağı ilk kez H. 866 / M. 1460 tarihli Zağanos Paşa vakfiyesinde yer verilmiştir (Berki, 1958, 26). Vakıf gelirleri ile hangi yapıların tamir edileceği anlatıldıktan sonra "*Ve yine vâkıf tamirat için Muhammedi dirhem olmak üzere sülüs malinden yüzbin dirhem vassiyet eyledi"* ifadelerine yer verilmiştir (Berki, 1958, 26). Bu ifadelerden vakıf tamiratı için harcanacak para miktarı anlaşılabilmektedir.

Yıldırım Beyazıd'ın 15. yüzyıl vakfiyesinde "gelirlerin harcanması" bölümünün 15. maddesinde tamirat için görevlendirilecek mimarlara günde iki dirhem ve her ay 1 mud buğday verileceği belirtilmiştir (Ayverdi, 1969, 41). Bakırer (1973, 117), vakfiyede görevli mimarların gündelik alacaklarının belirlenmiş olmasını, mimarların devamlı hizmetliler kadrosunda çalışacaklarının kanıtı olarak değerlendirmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanında ileri gelen devlet adamlarından olan İshak Paşa'nın H. 891 / M. 1486 yılına ait vakfiyesinde, mimarların sayıları ve alacakları ücretlerin yanında hangi şehirde görev yapacakları belirtilmiştir. Vakıf imaret kadrosunda sayılan mimarlara ait, madde 14'de "*Lâzım gelen onarımı yapacak iki mimar, (bunlardan biri İnegöl Kasabası'nda diğeri Ankara'daki evkafı tamir edecek)"* ifadesi yer alırken, madde 18 ve 19'da da İnegöl'deki vakfın mimarına

2 dirhem, Ankara'daki vakfın mimarına ise 3 dirhem ücret verileceği belirtilmiştir (Tamer, 1958, 114). Aynı vakfiyede imaretin ve vakfın kadrosu kısmında 13. madde de ise Selanik ve Sidre kapısında tamir ve meremmet işlerinden sorumlu iki mimarın olacağı ve hizmet görevlilerin ücreti kısmının 16. maddesinde ise bu iki mimara günde ikişer dirhem verileceği ifade edilmiştir (Tamer, 1958, 121).

İlerleyen dönemler de Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan vakıflara ait vakfiyelerde sadece bakım onarımdan sorumlu mimarlar değil, kurşuncu, su yolcu gibi hizmetlilerin de yer aldığı görülmektedir (Bakırer, 1973, 117). II. Bayezid'in H. 911 / M. 1505 tarihli vakfiyesinde ise yalnızca ustalar değil, ustaların yetiştirecekleri çıraklar da düşünülmüş olup bakım ve onarım konusunda uzman yetiştirmeye önem verilmiştir (Bakırer, 1973, 119). H. 929 / M. 1522 tarihli Kanunu Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı medrese, cam, imaret, hankah ve sıbyan okulundan oluşan külliyesinin vakfiyesinde 27 ve 28. maddelerde yapıların onarımlarından sorumlu olacak mimar ve su yolcuları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilere göre medrese, imaret ve zaviyenin tamiratından sorumlu bir mimar olacağı ve günlük üç dirhem alacağı, iki su yolcunun bulunacağı ve günlük bir dirhem alacakları belirtilmiştir (Konyalı, 1969, 47-49). 17. yüzyılda düzenlenen Yeni Cami vakfiyesinde ise bu çalışanların yanı sıra taş, cam tamiratı yapacak ustalar belirtilmiştir (Ülgen, 1942, 396).

Tamirat işlerinde görev bölümünün yapılmaya başlamış olması ve uzman yetiştirilmesi gibi etkenler, Bakırer tarafından bakım ve onarım konusunda uzmanlaşmaya gidildiğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Bakırer, 1973, 118). Ayrıca vakfiyelerde yer alan ücretlerin detaylı belirtilmiş olması, "*yapı esnafı*"nın diğer meslekler içindeki konumunun belirlenmesi açısından dikkate değerdir (Madran, 1985, 523).

Vakıflarda Onarım Uygulamaları / Süreçleri

Vakıf yapılarında onarım sürecinin başlayabilmesi için yapının onarım ihtiyacının ortaya çıkması gerekmektedir. Yapılarda onarım ihtiyacı, önceki bölümlerde de ele alındığı gibi doğal bir süreç içerisinde zamanın ve kullanımın etkisiyle yıpranma, aşınma, bakımsızlık, gibi nedenlerle, deprem, sel, rüzgâr, yangın gibi doğal afetler nedeniyle ya da insan eliyle yapılan tahribatlar sonucunda oluşmaktadır. Bu

durumların yanı sıra yapının sürekliliğinin sağlanabilmesi için yapı en az 20-30 yıllık periyotlarla düzenli bakım ve onarıma ihtiyaç duymaktadır (Çal, 1990a, 31).

Onarıma karar verilmesi ve onarım sonucu işlevini sorunsuz bir şekilde sürdürmeye devam etmesi arasındaki süreç, hukuki, idari, mali işlemler bakımından oldukça zengin olup, bu konularda çeşitli alt sistemlerin oluşturulduğu bir döngü söz konusudur (Madran, 1985, 523). Bu kapsamda arşiv belgelerinden edinilen verilere göre onarım çalışmalarında üç temel alt sistemin bulunduğu söylenebilir (Yılmaz, 2017, 41). Buna göre ilk aşama, onarım çalışmalarında onarım isteklerinin meydana gelmesi ile başlayan, onarım kararının alınarak onarım uygulamasında kullanılmak üzere hazırlanan keşif, rapor ve projelerin yapıldığı süreçtir. İkinci aşama, onarım uygulamalarının ve yapım işlerinin gerçekleştiği süreç olup, son aşama ise son keşfin yapılması, kesin kabul yapılarak onarımın aklanması ve bunun sonucunda yapının yeniden kullanılmasının sağlandığı onarım sonrası süreçtir (Yılmaz, 2017, 41)(Şekil 2. 5)

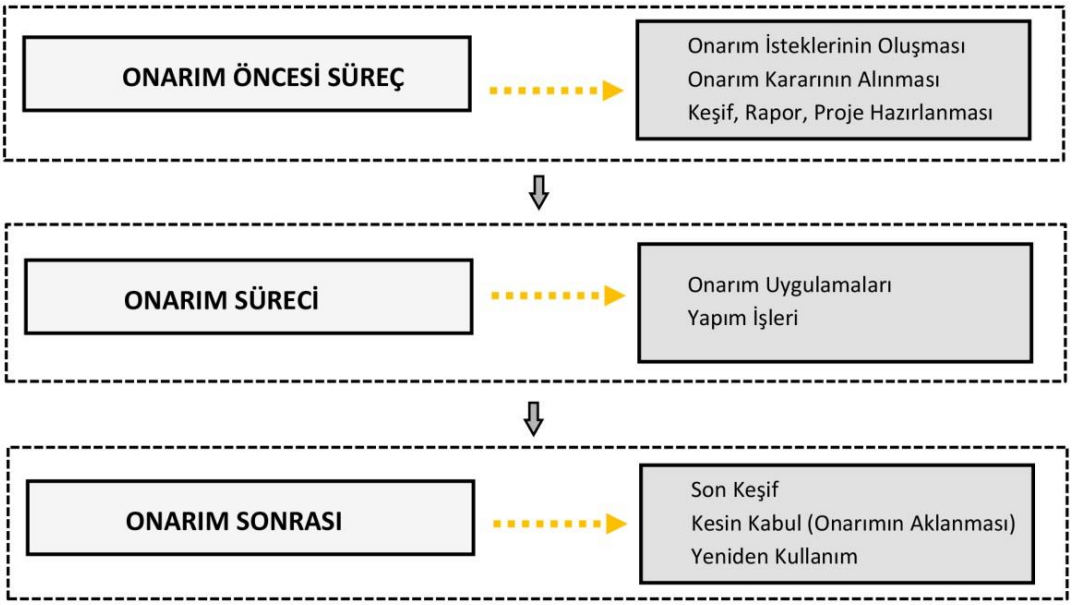

Şekil 2.5 Vakıf Onarım Süreçleri ve Gerçekleştirilen İşlemler

Uygulama/Onarım Öncesi Süreç

Onarım sürecinin başlayabilmesi, onarım isteğinin resmi olarak yapılması ile gerçekleşmektedir. Onarım isteği vakıf yapılarının tamirinden sorumlu mütevelli tarafından olabileceği gibi vakıf görevlileri, vakıf nazırı, vakıf kullanıcıları, cemaat, yöre halkı, yöneticiler, kadılar, naibler tarafından da istekte bulunulduğu

görülmektedir (Erdoğan, 1968, 164- 187, Akar, 2010, 96). Yapı grubunun niteliği, türü ve kime ait olduğu onarım isteğini oluşturan kişileri belirleyen önemli faktörlerdir. Dini içerikli yapılarda halk, ileri gelen din adamları, yapının mütevellisi, yerel yöneticiler vb. birçok alandan kişiler etkili olurken sosyal ve ekonomik işlev taşıyan yapıların onarım isteğinde daha çok yapıyı kullananlar ya da yapının mütevellileri tarafından istekte bulunulduğu örnekler söz konusudur (Madran, 2004, 45). İster kamu ister vakıf yapısı olsun tümünün onarımı için Divanı-ı Hümayun'a başvurma zorunluluğu bulunmaktadır (Aydın, 2013, 427). Kayseri Köşk Hankahı'nın 1651 yılı onarımı için vakıf mütevellisi[11], Kayseri Mancusun Melik Arslan Camisi'nin 1653 yılı onarımı için vakıf nazırı[12], Kayseri Çiğdelizade (Cıncıklı) Camisi'nin 1715-1716 yıllarına ait onarımı için ise vakıf çalışanlarının onarım talebinde bulunduğu görülmektedir (Aydın, 2013, 429). Kayseri İç Kalesi'nin H. 960 / M. 1153 yılında bazı bölümlerinin yıkılması üzerine şehir halkı kendilerinin de yardımda bulunacaklarını beyan ederek onarım için kadıya başvurmuşlardır (İnbaşı, 2000, 841). Konya İplikçi Medresesi'nin H. 1114 / M. 1703 tarihli onarımında yapının mütevellisi ve müderrisi olan el-Hac Ali Efendi oğlu Ahmed Efendi meclise gelerek tamir keşfinin yapılmasını istemiştir (Atçeken, 1998, 202). H. 1058 / M. 1649 tarihli Yıldırım Bayezid vakıf mütevellisi, vakıf yapılarının harap olmaya yüz tutması nedeniyle keşif yapılmasını istediğini belirtmiştir (Hızlı, 1993, 227).

Klasik Osmanlı Döneminde onarım isteğinin oluşmasından sonra, vakıf yapısının keşif ve raporlarının hazırlanması için kadı tarafından heyet oluşturulmaktadır. Heyet kadıyı temsilen naip, hassa mimaralar ocağından bir mimar, ehl-i vukuf kimseler, bina işlerinden anlayan konularında uzman Müslümanlardan oluşmaktadır (Yılmaz, 2017, 45). Heyette Hassa Mimarlar Ocağı'ndan üyenin olması mütevelli tarafından onarım sırasında yapılabilecek olası suiistimalleri engellemek içindir (Turan, 1963, 170). Yönetim işleri ve teknik işleri yapacak elemanlardan oluşan kurulda eleman çeşitliliği ve sayısı onarım görecek yapının önemine ve yapılacak işin niteliğine göre belirlenmektedir (Madran, 1985, 528).

[11] KŞS., 66/88–185.
[12] KŞS., 63/125–428.

Onarım öncesi işlemlerinin bir sonraki ve en önemli aşaması heyet tarafından onarılacak yapının tespitinin yapılarak keşif ve raporlarının oluşturulmasıdır. Necipoğlu (2013, 215) keşif raporunu tamir raporu olarak da ifade etmektedir. Keşif raporu günümüzde yapılan hasar-tespit çalışmaları olarak düşünülebilir. Alanında uzman kişiler tarafından oluşturulan keşif raporlarında yapının hangi bölümünde tamir gerçekleştirileceği ne tür ve ne kadar malzeme kullanılacağı, onarımda çalışacak personel sayısının ve alacakları ücretlerin miktarının detaylı olarak hesaplaması yapılmaktadır (Alsaç, 1992, 15). Kayseri Kurşunlu Cami şadırvanının H. 1054 / M. 1645 yılında yapılan tamirinde, su yolları üzerinde ehli vukuftan oluşan heyet çalışmalar yapmış, onarımda kullanılacak malzeme türü, miktarı ve maliyetini belirleyerek mahkemeye bildirmişlerdir[13] (Aydın, 2013, 435). Caminin H. 1114 / M. 1703 tarihli onarımında mimar vekili tarafından keşif yapılmış ve kubbe kurşunları ve örtü ağaçlarının değiştirilmesi gerektiği belirlenmiştir. Onarımda kullanılacak malzeme cinsi, miktarı ve fiyatı mahkemeye verilen keşif raporunda gösterilmiştir[14] (Aydın, 2013, 437). Konya Hoca Fakih Mescidinin H. 1104 / M. 1692 tarihli onarımı için hazırlanan keşif raporunda 4000 adet kerpiç, usta ve işçilere ödenecek ücretler, hamamın iki halvetinin kubbeleri için gerekli tuğla, işçilerin yemek masraflarının bedeli 10 kuruş olarak hesaplanmıştır (Atçeken, 1998, 55).

Onarım keşifleri değişik içeriklerde ve detaylarda hazırlanmakta olup bazı vakıf yapılarına ait ayrıntılı tamir metinleri, onarım yapılacak yerin çizimleri, gerekli malzeme türü ve maliyeti gibi bilgilerin detaylı yer aldığı görülmekte, bazı durumlarda keşiflere ek onarım raporları da hazırlanabilmektedir (Madran, 2002, 50). Hazırlanan bazı keşif defterlerinde malzeme türü, cinsi, miktarı, birim fiyatı, temin edildiği yer, kullanılacağı bölüm, işçilik ve taşıma ücretleri vb. gibi çok detaylı bilgiler yer aldığı görülmektedir (Aydın, 2013, 440). Kayseri Kalesi'nin 1507 tarihli onarımına ait keşif defterinde malzemeler, malzemelerin getirildikleri yerler, çalışacak usta ve işçilerin günlük yevmiyeleri, çalışacakları gün sayısı net bir şekilde öğrenilmektedir (İnbaşı, 2000, 825-848).

Yapıların durumları ve hangi üsluba göre tamir edileceği, eserlere ne gibi müdahaleler yapılacağı da keşif defterlerine kaydedilmektedir (Dündar, 2001, 273).

---

[13] KŞS., 55/27–75.
[14] KŞS., 126/136–2

Uygulamada gerekli tamir maliyetinin belirlenerek ortaya çıkabilecek suistimallerin engellenmesi, onarımın hangi kaynaklardan ve nasıl karşılanacağının kurgulanması ve yatırımın garantiye alınması, yapım öncesi süreçte planlama ve kontrol olanağının sağlanması gibi nedenlerde keşif defterlerinin hazırlanmasındaki önemli etkenlerdir (Yılmaz, 2017, 46). Keşif raporları çizili belgeler konusunda fakir olmakla birlikte kapsamlı onarımların, hesap karşılaştırmalarının sağlıklı yapılabilmesi için ölçeği ne olursa olsun belli çizimlerin yapılmış olması gerekmektedir. Tez kapsamında incelenen yapıların da keşif raporlarına ulaşılmış ancak keşif raporlarına ek olarak hazırlanmış herhangi bir çizime rastlanmamıştır. Tez kapsamında incelenen örneklerden olan Gevher Nesibe Darüşşifası'nın 1645 yılındaki onarımlarında müderrisi ve vakfın mütevellisi Es- Seyyid Ahmed Efendi mahkemeye başvurarak onarım keşfi yapılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine mimar ve ehl-i vukuf tarafından yapılan keşiflerde onarım için gerekli bütçe hesaplaması yapılmıştır[15] (Aydın, 2013, 435).

Oluşturulan keşif raporları naip başkanlığında, hassa mimarları, uzmanlar, yöre halkı, konuyla ilgili olan diğer kişilerin de katılımı ile yöresel mahkemede onaylanıp, şer'iyye sicillerine işlendikten sonra, kesin onay için Divan-ı Hümayun'a gönderilmektedir (Yılmaz, 2017, 47-49). Divan'ı Hümayun'a gönderilen belgeler İstanbul'da ilk önce Hassa Mimarlar Ocağı'nda mimar ağanın kontrolünden geçmektedir (Dündar, 2000, 90). Madran, onarım öncesi süreçte kadının temsil ettiği "meclis-i şer" tarafından verilen onarım kararını yerel ölçekte verilen birinci karar, Divan tarafından verilen kararı ise ikinci karar aşaması olarak ifade etmiştir. Divan onarım kararını verirken, vakfın maddi gücünün, izinlerin, keşif ve belgelerin tam olup olmadığını ve mütevellinin izin belgesini kontrol etmektedir (Madran, 1985, 525). Divana sevk edilen keşif raporları incelendikten sonra alınan onarım kararı, onarımı yapılacak yapıdan sorumlu mahkemeye, yörenin naibine ve kadısına gönderilmektedir. Bazı durumlarda kararların bir örneği yörenin bağlı bulunduğu sancak ya da eyalet yöneticisine de gönderilmektedir (Madran, 1985, 526). Onarım onay yazılarında, onarımın kim tarafından ve nasıl yapılacağı detaylı bir şekilde ifade edilmekte olup, divandan gelen onarım yazısı kadı tarafından vakfın sorumlusu olan mütevelliye iletilerek onarım öncesi süreç sonlandırılmaktadır

[15] KŞS., 55/86-225

(Yılmaz, 2017, 50). Konya'da bulunan Karatay Medresesi'nin onarımında Es-Seyid Hasan Efendi, Mimar Mustafa ve diğer bilirkişiler tarafından yapılan keşifte, medrese, mescid, türbe ve mezarda yapılacak tamirler için seksen kuruş bedel belirlemişler ve meclise başvuruda bulunmuşlardır. Meclise yapılan gerekli açıklamadan sonra, mütevelliye tamir için gerekli izin verilmiştir (Atçeken, 1998, 228).

Diğer taraftan onarım yapılacak yapı "miri" bir yapı ile ilgili ise, yapılan keşif mimarbaşı ya da örgütteki farklı bir kişi tarafından defterdarlığa sunulmakta ve tamir için gerekli paranın, bütçe gelirlerinin nereden sağlanacağı karar verildikten sonra Sadrazam tarafından onay alınmaktadır. Onaylanan keşfin son keşifle karşılaştırılabilmesi için bir örneği Başmuhasebe Kalemi'ne, bir örneği ise Mimarbaşına verilmektedir (Turan, 1963, 166).

Uygulama / Onarım Süreci

Onarım talebinde bulunulan yapı için Divan'ı Hümayun'dan gelen onay yazısı kadı tarafından onarım sorumlusu mütevelliye iletilerek, onarım izni verilir. Onarım izni alan mütevelli, gerekli personel ve parasal kaynağın sağlanmasından sonra onarım uygulamasına başlamaktadır (Madran, 2004, 54). Vakıf yapılarının onarım sürecinde, mütevelli onarım bürokrasisinde üst düzey sorumluluğa sahip olmakla birlikte, uygulama sürecinde de onarımın teknik ve ekonomik alt yapısının kurgulanması, şantiye örgütlenmesi, idari yapılanmayı kurgulamak ve onarım sürecini takip etmekle sorumludur (Akar, 2010, 97). Vakfın akar yapılarından elde edilen gelirlerin dağılımından sorumlu olan mütevelli, onarım için gerekli personel ve malzemeyi çeşitli yollardan temin edebilmektedir. Onarım için gerekli teknik personel ve malzeme ihtiyaçlarının yerel ölçekte çözümlenmesi onarım uygulamalarına hız kazandırabilmektedir (Akar, 2010, 97). Vakıf yapılarının onarımlarında malzemenin bazen mahalli olarak temin edildiği görülse de çoğunlukla başka yerlerden getirildiği, malzeme fiyatlarına eklenen taşıma ücretlerinden çıkarılabilmektedir (Bakırer, 1973, 126). Bazı vakıflarda ise periyodik gerçekleştirilen düzenli bakım ve onarım çalışmaları için malzeme stoku yapılmakta ve onarım için gerekli malzeme bu depodan temin edilmektedir (Madran, 2004, 58). Bu tutum, kapsamlı onarıma gerek kalmadan anında müdahale ve periyodik bakım yapılarak yapıların sürdürülebilir olmasını sağlamıştır (Kunter, 1959, 265).

Malzeme konusunda dikkat çekilecek önemli bir nokta, dönemin mimari yapım tekniklerine bağlı olarak onarım alanında kullanılan malzeme ile yeni yapı yapımında kullanılan malzemenin aynı özellikte olmasıdır. Bu nedenle yeni yapı alanında kullanılan tüm malzemelerin nitelik ve fiyatları, onarım malzemeleri ile aynı özellikleri taşımaktadır (Madran, 2004, 58).

Vakıf yapılarının onarımlarında kullanılacak malzemenin temini kadar tamirat işlerinde çalışacak teknik personelin ayarlanması da önemlidir. Onarım alanının örgütlenmesinde değişik görev tanımlarıyla hizmet veren birçok teknik personel görev almaktadır[16] (Madran, 2004, 73). Onarımlarda mimar, mühendis, suyolcu, dülger, neccar, marangoz, sıvacı, duvarcı, kargıcı, benna, meremmetçi gibi farklı alanlarda hizmet veren kişiler çalışmaktadır[17] (Aydın, 2013, 472). Onarımlarda çalışan bu teknik personelin onarım konusunda uzmanlaşmış kişiler olmadığı, zaten hâlihazırda yeni inşaatlarda kullanılan yapı tekniği ve malzemesinin onarımda da kullanıldığından, bu kişilerin yapı alanında uzmanlaşmış kişiler olduğunu göz önünde bulundurmakta fayda vardır (Madran, 2004, 73). Onarım işlerinde görev alacak teknik personelin bazıları, alacakları ücretler ve çalışacakları yerler belirtilmiş olarak vakıfların sürekli kadrosunda yer almaktadır (Akar, 2010, 98). Ancak her vakıfta her zaman için onarımdan sorumlu personelin istihdamı söz konusu olmayıp, onarım ihtiyacı oluştuğu zaman geçici hizmet alımı şeklinde bu duruma çözüm üretilmektedir (Bakırer, 1973, 121). Vakıf personelinin yetersiz kaldığı geniş kapsamlı bakım onarım çalışmalarında da geçici personel temini yapılabilmektedir (Madran, 1985, 540). Bunlara ilave olarak, vakıf kadrosunda bulunmayıp sadece onarımın gerektirdiği süre içinde çalışan, ücretlerini götürü olarak[18] ya da günlük ücret[19] üzerinden alan geçici onarım hizmeti veren inşaat esnaflarının varlığı da bilinmektedir (Madran, 2004, 89). Masrafları devlet hazinesinden ödenecek sultan vakıflarının onarım işlerini yürütmek ve onarım

[16] Madran (2004, 73) onarım alanında çalışacak kişileri yönetsel/yargısal kademede görev alanlar ve mesleği gereği görev alanlar olarak iki ayrı sınıflamada ele almıştır.
[17] Aydın (2013, 472) onarım alanında çalışan personeli belirli bir eğitimden geçmiş olanlar ve usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş olanlar olarak iki ayrı grupta ele almıştır.
[18] Götürü yöntemde, belli bir imalatın belli bir ücret karşılığı yapılması kabul edilmektedir. İşvereni ilgilendiren hizmetin süresi değil imalatın tutarıdır.
[19] Günlük ücret yönteminde ise, çalışan kişi çalıştığı gün başına saptanan belli bir ücreti almakta olup, burada işvereni ilgilendiren hizmetin tutarı değil işin en kısa sürede tamamlanmasıdır.

sürecinin kontrolünü yapmak ise hassa mimarlarının sorumluluğundadır (Turan, 1963, 170).

Vakıf yapılarında onarım çalışmaları günümüz koruma ölçütleri ile değerlendirildiğinde bakıma yönelik müdahaleler, esaslı onarım olarak tanımlanan müdahaleler ve tümüyle yeniden yapım olarak ayrıldığı görülmektedir (Madran, 2004, 54-58). Yapının mimari ve strüktürel özelliklerine yönelik değişiklik içermeyen, yapıda esaslı müdahale gerektirmeyen sıva yenilenmesi, camların eksiklerinin giderilmesi, derz onarımı, kurşun değiştirilmesi, taş, tuğla gibi ögelerin küçük ölçekte yenilenmesi bakıma yönelik müdahaleler kapsamındadır (Madran, 2004, 54-55). Vakfiyelerde onarım hükümlerinin incelenmesi sonucunda da yapılarda genellikle bakıma yönelik müdahaleler olan, üst örtü (Kurşun, kiremit, toprak malzemenin bakımı) ve suyollarının tamiratının yapıldığı görülmektedir (Bakırer, 1973, 125). Yapılarda esaslı onarımlar deprem, sel, yangın, savaş gibi yoğun tahribat sonucu gerçekleştirilen müdahalelerdir (Madran, 2004, 56).

Uygulama / Onarım Sonrası Süreç

Onarım sonrası süreç, onarım bittikten sonra yapılan kontroller ve kesin kabulleri içeren çalışmalardır. Onarım sonrası süreçte yapılması gereken işlemler, bakım ve onarım işlemlerinin dökümlerinin yapılması, onarım raporunun hazırlanması, belgelerin izin ve onaylar için iletilmesi ve onaylarının alınması, gelir-gider dengesinin kontrol edilmesini kapsamaktadır (Madran, 2004, 58). Bu nedenle, onarım sonrası süreç onarımın aklanma süreci olarak da ifade edilebilmektedir (Yılmaz, 2017, 52). (Şekil 2. 6).

Onarımın aklanabilmesi için, vakıf sorumlusu nazır ya da mütevelli mahkemeye başvurarak, son keşfin yapılmasını talep etmekte, bu talep doğrultusunda kadı tarafından ikinci keşfi (son keşif) yapacak heyet kurulmaktadır. Gerçekleştirilen bir tamir çalışmasında ilk keşfi hazırlayan ve onarımı denetleyen heyetler farklı kişilerden oluşmaktadır (Madran, 1985, 542). Kurulan heyet ilk keşifte olduğu gibi hassa mimarı, ehl-i vukuf ve konusunda uzman kişilerden oluşmaktadır (Yılmaz, 2017, 52). Yapılan ikinci keşifte heyet, onarımın usulüne uygun yapılıp yapılmadığını, maliyet hesabını ve yapının son halini kontrol etmektedir (Yılmaz, 2017, 52). Yapılan son keşif ve ilk keşif arasında karşılaştırma yapıldıktan sonra, keşifler arasında tutarlılık sağlanması yapılan imalatın aklanması anlamına

gelmekte olup, aklanmış imalatın kadı ve divan tarafından kayıt altına alınması ve durumun mütevelliye bildirilmesi ile süreç tamamlanmış olmaktadır (Madran, 2004, 59-61).

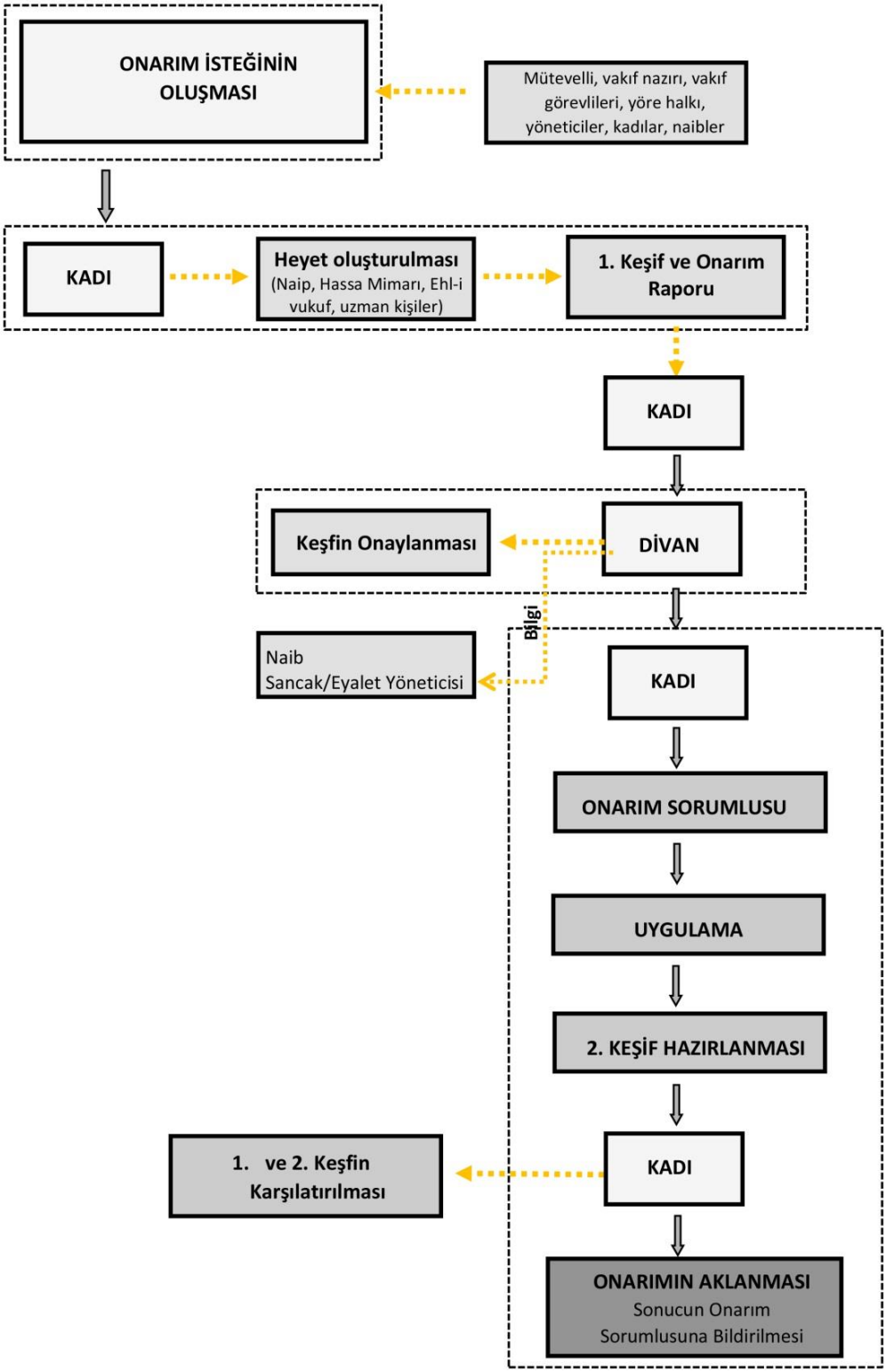

Şekil 2. 6 Vakıflarda Onarım Süreci (E. Madran'dan düzenlenerek oluşturulmuştur).

2.2.2. Osmanlı Batılılaşma Dönemi

18. yüzyılın son çeyreği ile 19. yüzyılı kapsayan batılılaşma süreci devletin her kurumunda olduğu gibi mimarlık kurumunda da köklü değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur (Madran, 2002, 6). Mimarlık ve koruma alanlarında yasalaşma ve kurumsallaşma faaliyetlerinin yoğunlaştığı, bu kapsamda birçok düzenleme yapıldığı görülmektedir.

Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapı

1839 tarihli Tanzimat Fermanı ve bunun tamamlayıcısı niteliğinde 1856 tarihli Islahat Fermanı Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilen yenileşme hareketlerinin ilk esaslı başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Tahiroğlu, 1985, 589). Tanzimat dönemini şekillendiren en önemli ilkelerin başında "yasalaşma" ve "kurumlaşma" gelmektedir (Madran, 2002, 2). Devlet düzeni kişilere bağlı olmaktan çıkarılarak, örgütlenme düzeyine getirilmeye çalışılmıştır (Batur, 1985, 1046). Tanzimat fermanının ilanı ile Padişahın yetkileri sınırlandırılmış, Padişah ülke yönetiminde kendi iradesini değil, belirlenen kanunları esas alacağını kabul etmiştir (Tahiroğlu, 1985, 589). Bu duruma işaret etmek için kanunlaştırmanın ve yeniden yapılanmanın gerçekleştiği bu döneme, devlet işleyişine verilen tertip, düzen, nizam anlamına gelen "Tanzimat" ismi verilmiştir (Tahiroğlu, 1985, 589). Bu düzenin temellendiği ana kaynak Batı hukuku ve kültürü olduğu için dönem Batılılaşma dönemi olarak da adlandırılmaktadır.

İlk Yasal Düzenlemeler

Bugün taşınır ve taşınmaz kültür varlığı olarak nitelendirilen eski eserler, 19. yüzyıl ortalarına kadar Fıkıh hükümleri kapsamında ele alınmış, bu kapsamda kişilere ya da devlete ait olan eski eserler yeterince korunamamıştır. Bu eserlerden vakıflara ait olan, taşınmazlar ise vakıfların kendilerine özgü şart ve kurallarından dolayı diğerlerine göre daha şanslı konumda olmuş ve günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Madran, 2002, 15). Günümüzde geçerli olan koruma hukukunun ve yaklaşımının temellerini oluşturan birçok kural, yasa, yönetmelik Tanzimat sürecinde oluşturulmuştur. Daha önce doğal afetler sonrasında ve gerektikçe çıkarılan ferman ve hükümler ile yapım ve onarım işlerine belirli kurallar ve sınırlamalar getirilirken, Tanzimat dönemi ile birlikte bu kuralların bir yönetmelik kapsamına ulaştığı görülmektedir (Batur, 1985, 1047). Tanzimat'ın iki temel ögesinden biri konumundaki yasalaştırma kapsamında, süreç boyunca korumayla

doğrudan ya da dolaylı ilişki kuran 42 yasal yönetsel düzenleme yapılmıştır (Madran, 2002, 15). Bu tutum süreç boyunca yasalaştırma eyleminin etkin bir araç olarak kullanılma isteğinin önemli bir göstergesidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eski eserlerle ilgili ilk yasal düzenleme 1840 tarihinde çıkarılan ve 1858 yılında son şeklini almış olan Ceza Kanunu'nun 133. maddesidir. Bu madde de *"...hayrat-ı şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye veasar-ı mevzuayı hedm ve tahrib ve yahud bazı mahallerini kırıb rahnedar..."* edenlerin cezalandırılacağı belirtilmiştir (Çal, 1997, 391). Bu hüküm kentin siluetinde önemli yere sahip anıtsal yapıları ve cami, mescit, türbe gibi İslami yapıları kapsamaktadır (Madran, 2002, 16). Millî Eğitim Bakanlığı görevinde bulunmuş olan Hasan Ali Yücel, bu maddenin eski eserlerle ilgili yapılmış ilk kanun kaydı olduğunu ifade etmiştir (EEMBDK, 1945, 7). Kanunun 254. maddesinde ise yıkık ve harap durumdaki yapılarını tamir etmeyenlerin para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir (Ortaylı, 2000, 202). Madran (2002, 16) bu hükümlerin koruma anlayışını yansıtmaktan çok tehlikelerin önlenmesi ve yapıların işlevsel sürekliliğinin sağlanması açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.

1848 yılında çıkarılan 1. Ebniye Nizamnamesi ve bir yıl sonra çıkarılan 2. Ebniye Nizamnamesi ile ilk kez yapım işleri bütünlük içinde ele alınarak belirli kurallara bağlanmış; yapım, bakım, onarım usulleri ve işleyişleri konusundaki ölçütler belirlenmiştir (Batur, 1985, 4017). Nizamnamelerde kentlerin fiziksel oluşumunda etkili olan cadde ve sokak düzenlemeleri, yeni inşa edilecek konutların nasıl yapılması gerektiği gibi maddelerin yanı sıra anıtsal binalar ve eski eserler ile ilgili maddeler de bulunmaktadır (Ceylan, Arpacıoğlu, 2017, 151). 1849 tarihli 2. Ebniye Nizamnamesinde cami avlularında yapılaşma yasağı getiren madde bunların en önemlilerindendir (Madran, 2009, 7). Ebniye Nizamnameleri koruma ile ilgili nitelikli bir hüküm içermemekte daha çok kentsel düzenin sağlanmasını esas almaktadır.

Dönemin koruma alanında en önemli gelişmelerinden biri korumanın yasal olarak başlangıcı sayılan ve doğrudan eski eserler ilgili olan Asar-ı Atika Nizamnamelerinin[20] oluşturulmasıdır.

[20] 1860'ların sonundan sonra oluşturulmaya başlanıp 1906'da sonuncusu hazırlanan Asar-ı Atika Nizamnameleri, devletin giderek arsızlaşan Avrupa kökenli kültürel talana karşı kendini savunması olarak değerlendirilebilir (Madran, 2002, 19, Kayın, 2008).

I. Asar-ı Atika Nizamnamesi

Doğrudan eski eserler ile ilgili olan ve eski eserler ile ilgili bir kurumun varlığını tanımlayan ilk Nizamname I. Asar-ı Atika Nizamnamesidir ve 13 Kasım 1869 tarihinde yürürlüğü girmiştir (Çal, 1990a, 12). 7 maddeden oluşan bu nizamname, Osmanlı Devleti'nde temelleri atılmaya başlanan koruma mevzuatının ilk yasası niteliğindedir (Çeçener, 1995, 236). Taşınmaz eski eserler ile ilgili hüküm bulunmayan bu nizamname, daha çok arkeolojik alanlara ve kazılara yönelik maddeler içermektedir. Çıkarılan nizamnamenin maddelerinde eski eserlerin yurt dışına çıkarılamayacağı ancak yurt içinde satılabileceği, arazisinde eski eser bulan kişinin o eserin sahibi olduğu gibi hükümler yer almaktadır. Nizamnamenin korumayla ilgili çok yetersiz de olsa tek maddesi 5. madde olup, bu madde ile eski eserler aramasında sadece yer altında araştırma yapılmasına izin verilmiş, yer üstünde bulunan eserlerden parça koparılması yasaklanmıştır (Madran, 2002, 21).

Nizamnamenin önsöz bölümünde antika olarak bahsi geçen taşınır eski eserlerin her türlü gereksinimini karşılamak için Maarif Nezareti bütçesine ödenek konulması gerektiği belirtilmiştir (Mumcu, 1969, 68). Nizamnamenin ilk maddesinde ise eser aramak isteyenlerin Maarif Nezareti'nden izin alması gerektiği koşul olarak belirtilmiştir. Bu madde ile Maarif Vekâleti eski eserlerin maddi, yasal, örgütsel tüm işlemlerinden sorumlu tutulmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda vakıf eserlerinin de eski eserler kapsamında dâhil edilmesi, Maarif Vekâleti ve Evkaf Nezareti arasında görev karmaşasına sebep olacaktır (İnan Ocak, 2018, 60). Koruma konusunda oldukça ilkel ve sığ hükümlere sahip olan nizamname yetersiz kalmış ülke genelinde yeterli bir örgütlenme sağlayamamıştır. Mumcu (1969, 69) buna rağmen nizamnamenin o döneme kadar yürürlükte olan fıkıh hükümlerinin sakıncalı yönlerini bir dereceye kadar hafiflettiğini ve Eski Eser Hukukunun kuruluşu için bir başlangıç olduğunu ifade etmiştir.

II. Asar-ı Atika Nizamnamesi

İlk nizamnamenin koruma konusunda yetersiz kalması yeni bir çalışma yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda 4 Nisan 1874 tarihinde, dört bölüm ve bir sonuç kısmı olmak üzere 36 maddeden oluşan II. Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Birçok "ilk"i içeren bu nizamnamenin en önemli yanlarından biri eski eser tanımının ilk kez yapılmış olmasıdır. Nizamnamede eski eser tanımı "*ezminei kadimeden kalan her nevi eşyayı masnua*" şeklinde yapılmış olup bu tanımdan değer

ölçüsü olarak sadece eskilik kriterinin göz önüne alındığı, diğer değerlere yer verilmediği görülmektedir (Madran, 2002, 24). Günümüz kültür varlığı tanımı ile örtüşmemekle birlikte eski eserin bilimsel bir tanımının yapılmış olması oldukça dikkate değer bir özelliktir (Mumcu, 1969, 72). Nizamnamede "eski" den kasıt Türk-İslam Çağı öncesi kültürlerini kapsamakta, Selçuklu yapılarını ve Osmanlı'nın kendi dönem yapılarını içine almamaktadır (Madran, 2002, 24).

36 maddeden oluşan nizamnamenin eski eser tanımını yapan ilk iki maddesi dışında genel olarak tüm maddeleri kazılar ve arkeolojik çalışmalar ile ilgili olup, sadece üç madde de taşınmaz eski eserler ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Nizamnamede doğrudan taşınmaz eski eserlerin korunması ile ilgili hükümler 6., 14., ve 35. maddeler de yer almaktadır (Çal, 1997, 392). 6. maddede *"... Asar-ı sabiteden sahipli yerlerde bulunan ve mükemmel olan bazı maabid ve ebniye-i sairenin muhafazası için hükümetten mahalline icabına göre memur dahi tayin olunacaktır*" ifadesi yer almaktadır (Mumcu, 1969, 71). Bu madde "mükemmel" ifadesi gibi tayini zor olan, değişken bir ölçüt getirmesi ve sadece sahipli yerleri kapsaması bakımında yetersiz kalmaktadır (Madran, 2002, 25). Mumcu (1969, 71) bu ölçütün birçok eleştirel yanının bulunması ile birlikte taşınmaz eski eserlerin korunması gerektiğinin devletçe kabul edildiğini gösteren ilk düzenleme olması bakımından önemli bir aşama olduğunu ifade etmiştir. 14. maddede medreseler, mabetler, tekkeler, kabirler ve suyollarında kazı yapılamayacağı, 35. Madde de ise eski eserleri tahrip eden, yıkanların ceza kanunun 133. maddesine göre cezalandırılacağı belirtilmiştir (Çal, 1990a, 14).

Nizamnamede üzerinde durulması gereken bir diğer önemli madde 3. Maddedir. Bu maddeye göre kazıdan çıkarılan eserlerin üçte biri kazıyı yapana, üçte biri devlete, üçte biri ise toprak sahibine bırakılmaktadır (Çal, 1997, 392). 1869 tarihli nizamnameye göre daha kapsamlı ele alınmış olmasına rağmen, II. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde arkeolojik alanlarda koruma konusunda geri adım atılmıştır. Çal (1990a, 14) bu duruma neden olan en büyük etkenin Osmanlı'dan eski eser çalmayı dış politika haline getiren Avrupa devletlerinin baskısı olarak ifade etmiştir. O dönem Müze Müdürlüğü görevinde bulunan Dethier'in de bu baskıya aracılık ettiğini ileri sürmektedir.

III. Asar-ı Atika Nizamnamesi

II. Asar-ı Atika Nizamnamesinin yürürlükte olduğu 1881 yılında Dethier'in vefatı sonrası Osman Hamdi Bey'in müze müdürü görevine gelmesi eski eser koruması için önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Döneminin ilk önemli etkinliği, yürürlükteki 1874 tarihli Nizamnamenin yetersiz olduğunu gören Osman Hamdi Bey'in 21 Şubat 1884 yılında III. Asar-ı Atika Nizamnamesine yürürlüğe koyması olmuştur (Mumcu, 1969, 73). Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesinin hazırlanmasında Müze-i Hümayun'un ilk Türk müdürü, arkeolog ve ressam Osman Hamdi Bey'in çabaları önemli bir yer tutmaktadır (Eldem, 2010, 58). 5 bölüm ve 37 maddeden oluşan nizamnamenin en önemli özelliği küçük değişikliklerle 1973 yılına kadar yaklaşık 100 yıllık bir süreçte yürürlükte kalması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin koruma alanındaki yasal çerçevesinin temelini oluşturacak ana ilkeleri ortaya koymasıdır (Çal, 1990a, 15). Mumcu (1969,73) da bu nizamnamenin Türk Eski Eserler Hukuku'nun temelini oluşturduğunu ifade etmiştir.

Tüzüğün getirdiği en önemli hükümlerden biri eski eserlerin mülkiyetinin kayıtsız şartsız devlete ait olması, kazı yapana, arazi sahibine pay verilmesi hükmünü ortadan kaldırarak eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklamasıdır (Cezar, 1971, 297). Konunun tüzükte net bir şekilde belirtilmiş olmasına rağmen o dönem şartlarından dolayı yabancı kazılarda elde edilen birçok eserin padişahın izni ile yurtdışına çıkarılması devam etmiştir (Akurgal, 1992, 31).

37 maddeden oluşan tüzükte ilk madde de eski eser tanımı içerdiği dönemler, zaman boyutu açısından bir öncekine göre daha kapsamlı ele alınmış, somut örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır (Madran, 2002, 42, Çal, 1997, 393). Eski eserlere verilen örnekler altın, gümüş paralar, oyma resimler, sanat ve süslemeli eşya, silah, aletler, yazıların kazındığı levhalar, köprüler su kemerleri, dikili taşlar, eşya ya da insan gömülü tepeleri Tümülüsler'dir (Akozan, 1977, 26). Ancak bu tanımda da Türk-İslam Çağı eserleri eski olarak görülmemekte ve verilen dökümün içinde yer almamakta, eski eser olarak sıralanan yapılar incelendiğinde yaşamayan kültürlerin ürünlerinin kastedildiği anlaşılmaktadır (Madran, 2002, 42). Tüzüğün taşınmaz eski eserler ile doğrudan ilgili iki maddesi 4. ve 5. maddelerdir. 4. maddede şahıs ve cemaatlerin sahip olduğu eski eserleri yıkamayacakları, devletin bu yapıların asıl halini sürdürmekle yükümlü olduğu belirtilmiş, 5. maddede ise eski eserlerin tahrip edilemeyeceği, yakınlarında taş ocağı açılamayacağı, depo olarak kullanılmayacağı

hükme bağlanmıştır (Çal, 1997, 393). Buradaki yaklaşım Anadolu Orta Çağ eserlerini kapsamamakta, eski eser tanımı yapan madde de düşünüldüğünde bu nizamnamenin de arkeolojik nitelikli alanlara yönelik olduğu açıkça görülmektedir (Madran, 2002, 42). Tüzüğün korumayla ilgili sınırlı sayıdaki maddelerinden ikisi de 33-35. Maddesidir. Bu maddeler ise eski eserlere zarar verenlerin haktan mahrumiyet, tazminat ve para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir (Mumcu, 1969, 74).

IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi

Osman Hamdi Bey zamanında yapılan son yasal düzenleme IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi olup 24 Nisan 1906 yılında yürürlüğe girmiştir (Mumcu, 1969, 75). 1884 tarihli Nizamnamede görülen bazı eksiklikler üzerine mevcut nizamnamenin ana esaslarını yenileyen, ancak uygulamada kolaylık sağlamak için bazı durumların daha açık ve kesin ifade edildiği yeni nizamname hazırlanmıştır (Çal, 1990a, 16). İlk üç tüzükten elde edilen deneyimler, koruma konusunda uzman meslek adamların yetişmeye başlaması gibi etkenler yeni bir yasal düzenlemeyi zorunlu kılmış, yeni nizamnamede idari yönden merkez ve taşra teşkilatı daha net bir şekilde ortaya konmuştur (Akçura, 1972, 40). Son nizamname özelliği taşıyan bu düzenleme, Cumhuriyetin ilk koruma mevzuatı olan 1973 tarih ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'na kadar Cumhuriyet Dönemi'nde de kullanılacak, tek koruma mevzuatı olma özelliğine sahiptir (Önge, 2018, 12).

IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi 6 ana bölüm ve 1 Ahkâmı Müteferrika bölümünden oluşmakta olup, ilk bölümde eski eserlerden sorumlu mekanizmanın Müze Müdürlüğü olduğu ifade edilmektedir (Madran, 2002, 43). Bu hüküm ile giderilen en önemli eksik bütün eski eserlerle ilgili işleri yürütmekle yükümlü kurumun tanımlanmış olmasıdır (Çal, 1997, 393). Ancak müze örgütünün taşrada yeterli etkinliğe ulaşamaması bu görevi Maarif Müdürlüğü'nün yerine getirmesine neden olmuştur (Madran, 2002, 43).

Nizamnamenin ikinci bölümünde eski eserin tanımı daha kapsamlı olarak ele alınmış, 1. maddede eski eserlerin devlet malı olduğu ifade edilmiştir. Nizamnamenin temas ettiği en önemli husus 4. maddede karşımıza çıkmaktadır. Bu madde ile ilk kez İslam Çağına ait sanat eserleri de "eski eser" olarak nitelendirilmiş ve 20. yüzyılın başına kadar olan tarihsel süreçte kendi çağı ve kendinden önceki dönemlerde yaşayan İslami toplumlara ait yapılar yasal düzenlemelere konu

edilmiştir (Madran, 2002, 43). Anadolu Orta Çağ eserlerinin korunması gerekli eski eserlere dâhil edilmesi için, ilk nizamnamenin ilanından sonra bu maddenin ilan edildiği 1906 tarihine kadar, yaklaşık 40 yıl beklemek gerekmiştir. Bölümün 5. maddesinde eski eser tanımı yapıldıktan sonra taşınır ve taşınmaz eski eserler tek tek sıralanmaya çalışılmıştır (Çal, 1997, 393). Verilen listeye göre camiler, sinagoglar, kiliseler, kümbetler, hanlar, evler, kale burçları, hamamlar vb. taşınmaz eski eserler ve tarihi değere sahip silah, vazo, alet edavat, yazma eserler, süs eşyası, yüzükler, sikkeler vb. taşınır eski eserler asar-ı atika olarak ifade edilmiştir (Akozan, 1977, 29). Nizamnamedeki eski eserler kapsamında evlerin de bu kapsamda değerlendirilmesi, tüzüğün önemli bir özelliğidir (Önge, 2018, 12).

Nizamnamenin üçüncü bölümünde eski eserlerle ilgili kısıt ve yaptırımlar anlatılmış, 8. maddede korumayla doğrudan ilişkili olan ifadelere yer verilmiştir. Buna göre, eski eserleri yerinden oynatmak, yıkmak, harap etmek, yıkımdan kalan alanı ele geçirmek, üç yüz metreden daha yakına kireç ocağı, tuğla harmanı yapmak, ölçmek amacıyla izinsiz iskele kurmak, ahır vb. işlevler vermek yasaklanmıştır (Madran, 2002, 44).

Nizamnamelerin kapsamının tümüyle arkeolojik alanlar ve kazılara yönelik olması, henüz Anadolu'daki bir medresenin korunması konusuyla ilişkilenmeyecektir. Hatta İstanbul'da yer alan bir selatin camisinin korunması konusunda bile Asar-ı Atika Nizamnameleri ile ilişki kurulamayacaktır. Ancak bu nizamnamelerin geliştirilmesiyle birlikte koruma anlayışında değişiklikler yaşanmıştır.

Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi

Bu dönemde oluşturulmuş bahsedilmesi gerekli bir diğer tüzük 28 Temmuz 1912 yılında yürürlüğe giren ve 1936 yılına kadar yürürlükte kalan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesidir (Mumcu, 1969, 75). Nizamname, Osmanlı Devleti'nin sadece taşınmaz eski eserler ile ilgili çıkarılmış ilk yasal düzenlemesidir (Madran, 2002, 72). Çal (1990a, 20) bu nizamnamenin çıkış nedenini 1906 tarihli son Asar-ı Atika Nizamnamesinin yetersizliğine ve devlette etkin olan Türkçülük akımı sonucu gelişen Neo- Klasik akımın etkisine bağlamaktadır. Mumcu (1969,75) ise bu Nizamnamenin taşınmaz eski eserlerin ayrıntılı koruma esaslarını geliştirilmek için çıkarıldığını ancak bunun sözde bir amaç taşıdığını ifade etmiştir. Madran (2002, 75) ise 1906 Asar-ı Atika Nizamnamesinin koruma yaklaşımı ve kuralları açısından, bu düzenlemeden çok daha olumlu ve gelişmiş içeriğe sahip olduğunu belirtmiştir.

8 maddeden oluşan Nizamnamenin 1. maddesi ile Asar-ı Atika Nizamnamesinin 5. maddesinde bahsedilen kale, burç, sur, cami vb. eserlerin hangi devlete ait olursa olsun eski eserler kapsamına girdiğine değinilmiş, 2. madde ile ise bu eserlerin yıkılamayacağı karara bağlanmıştır (Çal, 1990a, 20). Bu maddeleri ile olumlu özellik gösteren Nizamnamenin en büyük zaafını oluşturan ve aksayan yönü 3, 4, ve 5. maddelerdeki ifadeler ile eski eserin yıkımına açık kapı bırakmasıdır. Nizamnamenin 3. ve 4. maddelerine göre eski eserlerin kesin yıkılması gerekiyor ise, içlerinde müze memurunun da bulunacağı bir komisyon kurulacak ve bu komisyonda görevli ilgili uzmanlar eserin plan, kesit, fotoğraf vb. belgelerini Maarif Vekâletine gönderecektir. Maarif Nezaretince eserin yıkım kararının onaylanması durumunda, eserin değerli parçalarının müzeye alınmasından sonra kısmen ya da tamamen yıkılabileceği ifade edilmiştir (Çal, 1990b, 353). Bu madde nizamnamenin zayıf noktası olup, birçok eser komisyonların gerçeğe dayanmayan raporları sonucunda yıkılmıştır (Mumcu, 1969, 76).

5. maddede ise yıkılacak yapının "mail-i inhidamı" durumunda olan eski eserlerin, tehlikenin giderilmesi amacıyla madde 3 ve 4'te belirtilen işlemlerin yapılmadan, mahalli idare izin olmadan, yapı üzerindeki bezemelerin çıkartılması ve fotoğraflarının çekilmesinden sonra yıkılabileceği ifade edilmiştir (Çal, 2005, 256). Nizamname bu maddeleri ile eski eserlerin yıkılmadan onarılması, korunması ilkesini göz ardı etmiş, yıkımı yasallaştırmıştır (Madran, 2002, 73).

Nizamnameye 31 Ocak 1915 yılında "*Esvar ve Kila-i Atika'dan Vilayata Terk Olunacak Yerler Hakkında Kanunu Muvakkat*" kanunu ile yeni bir düzenleme yapılmıştır (Durukan, 2004, 19). Düzenlemeye göre taşınmaz eski eserlerin korunması konusu derinleştirmiş, bu madde ile eski eserlerin arsalarının Belediyelere veya yerel idarelere bırakılması hükmü bu yıkımların hızlanmasına ve çoğalmasına neden olmuştur (Gülekli, 1948, 21). Muhafaza-i Abidat Nizamnamesine bağlı olarak yapılan bir diğer düzenleme 25 Haziran 1912 yılında çıkarılmış kanun ile gerçekleştirilmiş olup, buna göre camilerin içinde ya da kenarında bulunan yapıların, hiçbir düzenleme ve inceleme yapmaksızın Evkaf Nezareti'nce kamulaştırılıp yıkılabileceği belirtilmiştir (Madran, 2002, 73).

Asar-ı Atika Kanun Tasarısı

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, İstanbul'un işgal altında olduğu ve Anadolu'da savaşların sürdüğü süreçte 1921 tarihli yeni bir yasa tasarısı hazırlanmıştır (Çal,

1997, 394). Asar-ı Atika Kanun Tasarısı, Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi hükümlerinin de 7. 8. ve 9. maddelerine aynen alarak oluşturulmuştur. Bu kanun tasarısının getirdiği en önemli yenilik, ilk maddede eski eser tanımına zaman sınırlama getirmesi ve eski eserin zaman ve nitelik boyutlarının tanımlanmasıdır (Madran, 2002, 74). Bu maddeye göre, 17. yüzyıl sonuna değin üretilen güzel sanatlar, ilim, edebiyat ve sanat değeri olan varlıklar ve 18. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olan İslami eserler eski eser olarak sayılmış ve korumaya değer bulunmuştur (Çal, 1990a, 18). Madran (2002, 74) bu maddedeki zaman kısıtlamasını Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'ndaki korunacak değer ölçütleri arasında yer alan 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olması ile eşdeğer görmektedir. Nizamnamenin 7. ve 8. maddesinde bir eski eserin yıkımında izlenecek süreç, 9. maddesinde ise yıkım sonucu geride kalan bezemeli ögelerin müzelerde saklanması hükmü getirilmektedir (Madran, 2002, 75). Tasarıda dikkat çeken en önemli hususlardan biri de 29. madde ile getirilen, kazıyı yapana bir hisse verilmesi ve isterse bu hisseyi yurt dışına çıkarabileceğine dair hükümdür (Çal, 1990a, 18).

1921 tarihli düzenleme Çal (1997, 394) tarafından 1874 tarihli nizamnameye geri dönüş olarak yorumlanmış; bu durumun sebeplerini de yıkımı teşvik etmek ya da işgal kuvvetlerinin baskısıyla hazırlanmış olmasına bağlamaktadır. Görüldüğü gibi 1921 tarihli Asar-ı Atika Kanun Tasarısı, kendinden önceki nizamnameden daha gelişmiş bir koruma anlayışı tanımlamamakla birlikte son üç maddesinde eserin nasıl yıkılabileceğini tarif eden bir niteliğe sahiptir (Madran, 2002, 75). Bu kanun tasarısının gerçekleştirilememiş olması, eski eserlerin korunması için bir kazanım olarak değerlendirilebilir.

Kurumsal Yapılanma

Tanzimat Fermanı'nın yenilikçi ve reformcu niteliği yasalaştırmaya ve kurumlaşmaya yönelme olarak ifade edilebilir (Tahiroğlu, 1985, 589). Tanzimat ile başlayan yasalaşma ve kurumlaşma hareketleri, 19. yüzyıla damgasını vuran eylemler dizisi olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nda korumanın kurumsal yapılanma süreci de Tanzimat ile başlamış ve pek çok alanda yaşanan yenileşme ile birlikte gündeme girmiştir. Belirtildiği gibi dönemi biçimlendiren en önemli oluşumlardan biri de her konu ve düzeyde yeni kurumların oluşturulması, merkezi örgütlenme ve yerel örgütlenme sistemlerinin kurgulanmaya başlanmasıdır (Madran, 2002, 3). 1780'li yıllardan başlayarak devletin değişen ekonomik, idari ve sosyal yapısına

bağlı olarak birçok yeni kurumun oluştuğu gözlenmektedir (Ortaylı, 1974, 2000). Tanzimat döneminde, nitelik ve işlevini kaybeden kuruluşlar yerine, dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak yeni kurumlar oluşturulmuştur. Yeni kurumların oluşturulmasında başkaları tarafından uygulanan sitemler kullanılmış olup özellikle Batı etkisi olduğu görülmektedir. Tanzimat aydınları Batıdaki toplumsal kurumları yakından tanıdıkça, kurumsal biçimlenmeyi buna göre oluşturmuştur (Ertop, 1985, 335).

Vakıf Kurumundaki Değişim ve Dönüşüm

Mimari alanda koruma, yapım, bakım ve onarım konusundaki değişim ve dönüşümlerin incelenmesinde, kamusal nitelikli Anadolu Orta Çağ yapılarının oluşum ve onarımında öncelikli rol oynayan vakıf kurumunun konuyla ilişkisinin incelenmesi çok önemli bir yer tutar. 17. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan vakıf kurumu, 18. yüzyıla gelindiğinde vakıf sisteminin karmaşıklığı, vakıf oluşturma sürecindeki ölçütlerin net olmaması ve yolsuzluk gibi nedenlerle çıkmaza girmiş ve yeni bir yapılanmaya gitmesi gerekmiştir (Durukan, 2004, 23).

Batılılaşma sürecinde tüm alanlarda olduğu gibi vakıflarda da kurumsallaşma ve merkeziyet eğilimi kendini göstermiş; Klasik Dönemde vakfiye koşullarına göre bakım ve onarımdan sorumlu mütevellilerin yetkilerinin kısıtlanması ve merkezi örgütte toplanması bu dönemin önemli uygulamalarından olmuştur. 18. yüzyılının sonundan itibaren, hanedan üyeleri tarafından kurulan vakıflar için merkeziyetçi eğilimin belirginleşmeye başlaması da vakıf yönetimindeki değişimin habercisi niteliğindedir (Hatemi, 1985, 1668). Osman III (1754-1757) ve Abdülhamid I (1774-1789)'in vakıfları için idari binalar inşa ettirmeye başlaması, vakıflarda yönetimin merkezi bir çatı altında toplanmasına doğru atılan ilk adım olarak değerlendirilmektedir (Öztürk, 1995, 67). Hasbiye Kadın ve Nevres Sultan vakıflarının yönetimi, I. Abdülhamid'e ait Hamidiye Vakfına bırakılmış, daha sonra Hamidiye vakıfları ile Sultan III. Mustafa'nın Laleli vakıflarının idaresi 1788 yılında birleştirilmiştir (Öztürk, 2019, 16). II. Mahmud'un da kurduğu vakıfların idaresini 1809 yılında bu kurumlara bağlaması ile devam eden süreçte idari daireye bağlanan vakıfların sayısı elliye yükselmiştir (Öztürk, 1995, 67). Bu gelişmeler sonucunda "Evkaf-ı Hamidiye ve Mülhakatı İdaresi" 1815'te nezaret şubesi haline getirilmiş ve Darphane-i Amire nezaretine bağlanmıştır (Yediyıldız, 1986, 164). Yeniçeriliğin kaldırılması ve yeniçerilerin nezaretinde bulunan vakıf idarelerinin de bu yönetime

sevk edilmesi üzerine teşkilat iyice genişlemiş ve 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulmuştur (Akgündüz, 1988, 360-364). Yapılan kurumsallaşmanın en önemli göstergelerinden biri Tanzimat'tan hemen sonra nitelik ve işlevini yitirmiş kurumlar için uzmanlaşmaya gidilmesi ve değişik alanlar için nezaretler oluşturulmasıdır. Bu kapsamda kurulan ilk nezaret vakıfların bakım, tamir ve onarımına ilişkin görevleri yerine getirecek olan "Evkafı Hümayun Nezareti" dir (Madran, 2002, 4).

Nezaretin kurulması ile vakıf yönetimlerinin özerk yapısına son verilmiş, 1836 yılı sonlarına gelindiğinde nezaret birkaç istisna dışında mazbut ve mülhak vakıfların tek yetkilisi haline gelmiştir (Öztürk, 1995, 77).

Vakıf kurumu Tanzimat döneminde ilk ve köklü değişikliklere uğrayan yapılanma olmuş ve nezaretin ilk kuruluşunda merkez örgütlenmesinde Kesedarlık, Zimmet Halifeliği ve Sergi Halifeliği olmak üzere üç ana birim oluşturulmuştur (Öztürk, 1995, 77). Vakıf kökenli cami, mescit, imaret gibi hayır yapıların onarımı için oluşturulan ilk merkezi birim olan "Ruznamecilik" ise sonradan oluşturulmuştur (Akgündüz, 1988, 283).

Tanzimat dönemine kadarki süreçte, binaların bakım ve onarımları vakfiye şartlarına göre yapılmakta ve bu sistemde en etkin görevde mütevelliler bulunmaktadır. Ancak yeni yönetimde idari yönetim sisteminin değiştiği ve mütevellinin yetkilerinin kısıtlandığı görülmektedir. 1845 yılında çıkarılan bir talimatla "*mütevellilerin vakıf hayratlarının onarımı ve zorunlu giderleri için 500 kuruşa kadar harcama yapabilecekleri, bunun üzerindeki harcamalarda Evkaf Müdürlerinin yetkili olduğu, 2500 kuruşun üzerindeki onarımlarda ise, Evkaf Nezaretini olurunun alınması*" şartı getirilmiştir (Madran, 2002, 9).

Nezaretin oluşturulmasından sonra vakıf onarımları ile ilgili yapılan düzenlemelerden ilki 1847 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezaretine bağlı olarak kurulan ve vakıf kökenli cami, imaret vb. gibi hayır yapılarının bakım ve onarımından sorumlu olan Bina Eminliği Müdürlüğü'dür (Madran, 2002, 13). 1858'de vakıf onarımları ile ilgili mali içerikli bir düzenleme yapılmıştır. "*Masarif-i Hazain-i Şahanede Rüyut Olunan Bil-cümle Ebniye Hakkında Nizamname*" isimli belgeye göre vakıf yapılarının tamir masraflarının hazineden karşılanması ve tamir masrafları İstanbul'da 1000 kuruşu, taşrada ise 2000 kuruşu aşmıyorsa hazineden izin alınmasının gerek olmadığı belirtilmiştir. Tamir masrafı bu ücretleri aşıyorsa

Evkaf Nezareti tarafından yapılacak birinci ve ikinci keşiflerden sonra ihale yapılarak tamirin gerçekleştirileceği, böyle bir durumda mevcut düzenin devam ettirileceği belirtilmiştir (Akgündüz, 1994, 117).

Bu düzenlemelerin ardından çıkarılan 1863 tarihli Evkaf Nizamnamesi aynı konuları ele alan nizamnamelerin yeniden düzenlenmesi ve daha detaylı olarak şekillendirilmesi ile oluşturulmuştur (Koç, 2019, 23). Buna göre tamir gereksinimi olan vakıf yapıları, Evkaf Müdürünün onayı ile mahalli meclise danışılarak ve uzmanlardan oluşan bilirkişi tarafından birinci ve ikinci keşifleri yapılacaktır. Vakfın kendi geliri varsa onarımda bu kaynak kullanılacak, eğer vakfın geliri yok ise Evkaf Nezaretine bildirilecektir (Akgündüz, 1994, 117). Nizamnamede mülhak ve mazbut vakıflarda yapılacak işlemler ayrı ayrı tanımlanmış, buna göre mazbut vakıfların 2500 kuruşu geçmeyen bakım onarım işlemleri Evkaf Müdürü'nün aracılığı ile vakıf gelirinden yapılacak, onarım giderinin 2500 kuruşu geçmesi halinde ise Evkaf Nezareti'nin görüşü alınacaktır (Madran, 2002, 36). Mülhak vakıfların ise 500 kuruşu kadar olan onarım giderleri mütevelli tarafından karşılanacak, 2500 kuruşu aşması halinde ise hazineye haber verilecektir (Madran, 2002, 36, Akgündüz, 1994, 117). Nizamnamede vakıf yapılarının Evkaf Müdürlerince her yıl düzenli olarak denetlenmesi ve küçük onarımların ivedilikle yapılması, anıtsal yapıların bakım ve onarımlarındaki sürekliliği sağlaması açısından önemlidir (Madran, 2002, 36).

Bu nizamnameden sonra yapılan yasal düzenleme 31 Temmuz 1877 tarihli "*Ebniye-i Emiriye ve Vakfiye İnşaat ve Tamiratı Hakkında Nizamname*"'dir (Akman, 2007, 99). 23 maddeden oluşan nizamname onarım ile ilgili hükümleri daha ayrıntılı bir şekilde işlemekte olup onarım izni sürecinde onarım masrafları bir önceki düzenlemede olduğu gibi ön plana çıkmaktadır. Buna göre, 5000 kuruşa kadar olanlar bakım ve onarımlar için Vali'nin, daha fazla tutarlarda ise Dahiliye Nezareti'nin onayının alınması gerekmektedir. Ödeneği bulunmayan ancak gerçekleştirilmesi zorunlu olan onarımlar için de Dahiliye Nezareti'nin izni gereklidir. Nizamname'de ayrıca tamir ihtiyacı olan yapıların ölçüleri ile kullanılacak malzemenin niteliği ve ihalelerde pazarlık yönteminin kullanılacağı da belirtilmiştir. Gerekli işçiliğin tutarlarının bir deftere geçirilmesinin de gerektiği belirtilmiş olup belgelerin onaylanması İstanbul'da Şehremaneti, taşrada ise Meclis-i İdare'yi Vilayet tarafından gerçekleştirilecektir (Madran, 2002, 37). Madran (2002, 37) bu nizamnamenin en önemli özelliğini; yapılacak onarımların bir yüklenici

tarafından gerçekleştirilmesi ve Klasik Çağlarla günümüz sistemi arasında bir geçiş belgesi niteliğini taşıması olarak ifade etmiştir.

Çıkarılan nizamnamelere ek olarak örgütlenme konusunda çaba gösteren ve bu nedenle iç yapılanmasında düzenleme ve değişiklikler yapan önemli kurumlardan biri Evkaf Nezaretidir. Dönemin Evkaf Nazırı Halil Hamdi Hammade Paşa "*Asar-ı Atika-i İslamiye Muhafaza ve Tamirat-ı Teşkilatı*" kurmak istemiş ve bu konuda o dönem Harbiye Nezareti Başmimarı olarak görev yapan Kemal Bey'e rapor hazırlatmıştır (Tekeli, İlkin, 1997, 7). 1908 tarihinde hazırlanan rapor "*Evkafı Hümayun Tamiratının Sureti icrası Hakkında Mimar Kemalettin Beyefendi Tarafından Nezarete Takdim Olunan Layiha*" ismini taşımaktadır. Mimar Kemalettin raporda; yeni bir örgüt yerine var olan örgütün geliştirilmesini, sürekli bakımın gerekliliğini, liyakat esasına göre seçim yapılmasını ve koruma, onarım uygulamalarının konunun uzmanları tarafından yapılması gerektiğini dile getirmiştir (Madran, 2002, 51-57). Raporun hazırlanmasından sonra, Evkaf Nazırı Halil Hamdi Hammade Paşa vakıf yapılarının bakım ve onarımı ile ilgilenecek İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü kurma gereği duymuş ve bu müdürlüğün başına 1 Mayıs 1909'da Kemalettin Bey'i atamıştır (Yavuz, 2015, 17). Kemalettin bey bu dönemde Sultanahmet, Fatih, Ayasofya gibi birçok büyük külliye ve küçük cami ve mescidin onarılmasında görev almıştır (Yavuz, 1981, 62).

Mimar Kemalettin'in Evkaftaki çalışma kapsamını ve anlamını büyük ölçüde etkileyen değişim Ürgüplü Hayri Efendi'nin 1910 yılında nezaretin başına gelmesi ile gerçekleşmiştir (Tekeli, İlkin, 1997, 7). Bu dönemde vakıfların politikası değişmiş, onarımın yanı sıra yeni yapı faaliyetleri artmış, bu kapsamda müdürlük bünyesinde birçok yeni büro kurulmuş, kadro sayıları genişletilmiştir (Yavuz, 1981, 63). Kemalettin örgütü diye adlandırılan bu örgüt, ulusal mimarlık anlayışını ülkenin bütün bölgelerinde uygulayan mimar, mühendis, yapı ustası yetiştirmiş ve böylece örgüt Birinci Ulusal Mimarlık Akımının odak noktası haline gelmiştir. Bu örgütte Mimar Kemaletti'in aynı zamanda öğrencisi olan Ali Talat, Hüsnü ve Cemal beyler, Mehmet Nihat (Nigizberk) gibi isimler daha sonra vakıf yapılarının onarımında da görev almıştır (Yavuz, 2015,18). 1919'da Kemalettin Beyin nezaretteki işine son verilmiş, yerine Ali Talat Bey getirilmiştir (Dastarlı, 2015, 389). Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin günümüzdeki Bakanlık teşkilat yapısına benzer merkezi yapılanmaya kavuşması, 1912 tarihli "*Evkaf Nezareti İdare-i Merkeziyesi*

Teşkilat ve Vezaifi Hakkında Nizamname" ile olmuştur (Öztürk, 1995, 79). Nezaretin merkez teşkilatı, nazır, nazır yardımcısı olan müsteşarlar, danışma ve hizmet birimlerinden oluşmakta, nezaret ayda bir nazırın başkanlık ettiği ve tüm üyelerin katıldığı "*Encümen-i Mahsus*" isimli toplantılar gerçekleştirmektedir (Öztürk, 1995, 79). Söz konusu nizamnamenin 11. maddesinde "*İnşaat ve Tamirat Müdüriyet-i Umumiyesi*" nin merkeze bağlı birimlerden olduğu ifade edilmiş ve bu düzenleme ile daha önce kurulan Ebniye Müdürlüğü yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemede kurumun görevi, inşaat ve tamirat işlerini organize etmek, keşifleri yapmak, İstanbul ve taşrada yapılacak proje, keşif ve planları kontrol etmek ve onaylamak olarak belirtilmiştir (Öztürk, 1995, 193). Nizamnamede 1915 yılında değişiklik yapılmış ve bu müdürlükten ayrı korumaya yönelik "*Mebani-i Hayriye Müdüriyeti*" adında yeni bir birim daha oluşturulmuştur (Madran, 2002, 57).

Şekil 2. 7 Mimar Kemalettin'in çekimi ile Heyeti Fenniye Üyeleri (Yavuz, 2015, 17).

Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü 23 Mart 1919'da kaldırılarak yerine vakıflar ile ilgili imar işlerine bakacak "*Heyet-i Fenniye*" isimli yeni bir birim kurulmuştur (Can, 2010, 110) (Şekil 2. 7). Bu birim altında Merkez Heyet-i Fenniye ve İnşaiyesi, Taşra Heyet-i Fenniyesi ve İnşaiyesi gibi alt birimler oluşturulmuştur. Merkez teşkilatının alt yapılanmasında proje (mühendis, mimar), keşif, hesap tasdik, mutemetlik, muhasebe ve ambar bürosu, baş kitabet bürosu gibi birimler bulunmaktadır. Nezaretin taşra birimlerinde ise İstanbul ve diğer illerin

gruplarından oluşturulan beş bölge bulunmaktadır. İstanbul'da kadroların kaçar tane ve hangi meslek grubuna ait olduğu ifade edilirken, taşra teşkilatlanmasında mıntıkalarda bulunan şehir isimleri belirtilmiştir. Taşra teşkilatlarının hiçbir mıntıkasında Kayseri bulunmamakla birlikte, III. Mıntıka Konya, Sivas, Ankara gibi Kayseri'ye yakın şehirlerden sorumludur (Öztürk, 1995, 34).

Vakıflardaki bu değişimlerin, dönemin iç ve dış etkilerine bağlı çok yönlü sebepleri bulunmaktadır. Bunları, çok dağınık durumda bulunan vakıf yönetimlerinin tek elde toplanması, vakıf kurumundaki yolsuzlukların ortadan kaldırılması, devletin idari teşkilatının merkezi anlayışta yeniden düzenlenmesi, vâkıfın maddi potansiyelinden diğer sektörlerinde yararlanması fikri, batılı ülkeleri memnun etme çabası ve harap nitelikteki vakıf yapılarının bakım, onarımının yapılması olarak özetlemek mümkündür (Öztürk, 1995, 67-75).

Olumlu etkiler yapılmak üzere gerçekleştirilen değişiklikler, amaçlananın aksine yolsuzlukları azaltmamış, vakıfların idaresi iyileştirilememiş, vakıf yapılarındaki sosyal, ekonomik ve doğal şartların meydana getirdiği harabiyet ortadan kaldırılamamış ve güçsüz vakıflara kaynak aktarımı yapılamamıştır. Tam aksine devletin mali yapısındaki bozulmaya paralel olarak vakıf gelirlerinin bir bölümü devletin ihtiyacı olan diğer sektörlerine aktarılmış bu da koruma odaklı yaklaşımın daha da zayıflamasına neden olmuştur (Öztürk, 2019, 19-20).

Nezaretin kurulmasıyla vakıf hükümlerine göre yönetimin sağlandığı sistemde de farklılıklar yaşandığı görülmektedir. Vakıfların yönetimlerinin birleştirilmesi ile değişen kaynak kullanımı klasik dönemde vakıf hukukuna bütünüyle aykırıdır. Eski hükümlere göre bir vakfın yapıları için, bir diğer vakfın gelirlerinin harcanması (Ömer Hilmi Efendi, 1977) yasaklanmıştır. Evkaf Nezareti bünyesinde yapılan değişiklikler ile bu ilke tamamen yok sayılmış ve kaynakların hazinede birleştirildiği bir çeşit havuz oluşturulmuştur (Madran, 2002, 11). Bu uygulamalara paralel olarak vakfiye hükümlerinin değiştirilemez olması hükmü de geçersizleşmiş ve ata yadigârı kavramı ile korumaya verilen önem giderek yitirilmiştir. Hatemi (1985, 1668) ise, kamu yapılarının devlet denetim ve yönetimi altında olmasının doğru bulmakla birlikte bu durumun vakfın amacına ve vakfiye şartlarına uyumu zayıflattığını, gelirlerin yersiz harcandığını ve gereksiz kadrolar oluşturulduğunu belirterek, bu durumun vakıf yapılarının bakım ve onarımından çok yıkılıp gitmesine yol açtığını ifade etmektedir.

Diğer bir önemli mesele de vakıf eserlerinin yıkılması ile ilgilidir. Eski vakıf hükümlerinde vakfedilen yapıların ve ağaçların yıkılıp kaldırılması yasaklanmıştır (Ömer Hilmi Efendi, 1977, 110). Nezaret dâhilinde yapılar kısmi ya da tamamen yıkılmış, 1909'da çıkarılan 1909'da "*Müstağn-ı Anha Evkaf Hakkında Kanun*" önerisi ile kullanılmayan ve artık yarar sağlamayan vakıf yapıları ve arsaları satılabilir hale gelmiştir (Madran, 2002, 13). Bu öneri ile oluşturulan kurul, onarım gereken vakıf yapılarını belirlemenin yanı sıra satılması uygun görülen eski eserlerin yerlerine yapılacak yeni yapılara da karar verecektir (Madran, 2002, 14). Devlet, bu yasa ile bir yapıyı onarma, yeniden işlevlendirmeye göre nispeten daha kolay olan satım ve yıkım yolu ile yeni yapı yapma yöntemini tercih etmiştir.

Bu dönemde çıkarılan yasal düzenlemeler ile getirilen bir diğer değişiklik ise vakıf yapılarının ihale sisteminde görülmektedir. Nizamnamelerden ve onarım belgelerinden inşaat işlerinde, açık eksiltme (münakaşa), kapalı zarf usulü, emanet usulü ya da pazarlık usulü olmak üzere farklı şekillerde ihalelerin yapıldığı görülmektedir (İnan Ocak, 2018, 59). Münakaşa usulü ile kapalı zarf usulünde iş için yapılan tekliflerden en düşük öneriyi veren işi gerçekleştirmektedir. Bu iki yöntem arasındaki tek fark kapalı zarf usulünde tekliflerin yazılı olarak bildirilmesidir. Pazarlık usulü ise daha çok yangın, deprem vb. gibi doğal afetler ve özel durumlar sonucu ihalenin hızlı gerçekleştirilmek istendiği durumlarda yapılmaktadır (Şenyurt, 2011, 127). Emanet usulü ise yapım ve onarım işinde müteahhit araya girmeksizin işin güvenilir kişilerden tarafından gerçekleştirilmesidir (Şenyurt, 2011, 128).

Hassa Mimarlar Ocağı'nda Değişim ve Dönüşüm

Hassa Mimarlar Ocağı Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecinde düzenlemeye tabi tutulan kurumlarından biri olmuştur. 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren tüm alanlarda olduğu gibi mimari alanda da köklü değişimlere sahne olan bu dönemde ilk değişim, mimarların görev tanımlarında gerçekleşmiş 1802 tarihli Hatt-ı Hümayun ile 45 Hassa mimarı Hendesehane[21]'ye bağlanmıştır. Bu uygulamayla Hassa Mimarlık örgütünün görev ve yetkileri bu kuruma aktarılmıştır (Dündar, 2000, 15). İmparatorluğun merkez teşkilatının Avrupa kaynaklı yeniden düzenlenmesi Tanzimat öncesinde II. Mahmud zamanında başlamış; bakım, onarım

[21] Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda kurulan ilk teknik eğitim ve mühendislik eğitimi veren askeri okuldur (Kaçar, 1998, 82).

ve yapımdan sorumlu örgütler saray kurumu olmaktan çıkarılmış ve yeni devlet teşkilatı içinde yer almıştır (Turan, 1963, 178, Madran, 2002, 7).

Devletin yeniden yapılandırılması politikaları kapsamında 1826 yılında Yeniçeri Ordusu'nun kaldırılmasından sonraki düzenlemelerde mimarlık kurumu ele alınmış, görev ve yetkisi azalan, ihtiyaçlara cevap veremez nitelikte ve saray teşkilatına bağlı olan Hassa Mimarlar Ocağı 1831 yılında kapatılmıştır (Can, 2010, 109). Bu düzenleme doğrultusunda Osmanlı Klasik Döneminde yapım ve onarım işlerinin teknik sorumlusu Hassa Mimarlar Ocağı, yönetsel, parasal hizmetlerin düzenlenmesinden sorumlu Şehreminlik ve Kıla Nezareti'nin birleştirilmesiyle "*Ebniye-i Hassa Müdürlüğü*" ismi ile 1831 yılında yeni bir kurum oluşturulmuştur. Hassa Başmimarı Abdülhalim Efendi yeni kurulan müdürlüğün başına getirilmiştir (Dündar, 2000, 16). Ebniye-i Hassa Müdürlüğü bünyesinde 1848 yılında 13 asil ve 2 yedek üyeden oluşan "*Ebniye Meclisi*" kurulmuş ve bu meclis, yapılması planlanan binaların münakaşa usulü ile müteahhitlere verilmesi, inşaat malzemelerinin kalite ve fiyat kontrollerinin yapılması gibi işlerden sorumlu olmuştur (Can, 2010, 107). Nafia Nezareti'nin kurulmasından sonra Ebniye Meclisi 1849 yılında bu nezarete bağlanarak Ebniye Müdürlüğü, Enbiye Muavinliğine dönüştürülür. Bu değişimin amacı; müdürlüğün yeni inşa çalışmaları ile nezaretin sorumluluğu altında bulunan tamirat, bakım ve onarım gibi işlerin koordinesinin sağlanmak istenmesidir (Can, 2010, 108). Ancak bu birleşmeden istenen verim alınamaz, bina ve tamir işlerinde yolsuzluklar tespit edilir ve 1852 yılında Ebniye Muavinliği kaldırılır (Can, 2010, 108). Muavinliğin kaldırılmasından sonra Ticaret Nezaretine bağlanan meclisteki yolsuzlukların önüne geçilemediğinden, eski yapılanmaya tekrar dönülmüş ve 1861 yılında hazırlanan bir nizamname ile Ebniye Müdürlüğü tekrar kurulmuş[22] ve varlığını imparatorluğun sonuna kadar sürdürmüştür (Can, 2010, 109). Ayrıca o dönem, Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendi mimarlık eğitiminin nasıl olması gerektiği ve mimarlık eğitiminin belli bir sistem çerçevesinde verilmesi için dönemin padişahı II. Mahmud'a bir öneri sunmuş, sultan öneriyi kabul etmiş ancak okul kurulamamıştır (Cezar, 1971, 63).

Bu düzenlemeler sonucunda vakıf onarımları ile de ilişkili kurum olan Hassa Mimarlar ocağının görev ve sorumlulukları farklı birkaç kurum üzerine

[22] BOA., Fon Kodu: C. SM. Dosya: 77 Gömlek: 3853

dağıtılmıştır. Osmanlı mimarlık teşkilatının geçirdiği değişim dönüşüm süreci kapsamında oluşturulan yeni kurumların olgunlaşması zaman almış, müdürlük yeni bir kuruluş olmasına rağmen, onarım ön hazırlıklarında eski yöntemlerin kullanılması devam etmiştir (Madran, 2002, 7). Yapım ve onarım işlerinin taşra örgütlenmesi ise, Hassa Mimarlar Ocağı'nın değişiminden etkilenmemiş, dini ve sosyal nitelikli vakıf yapılarının keşfinin hazırlanması, bilirkişi olarak görev alınması vb. hizmetlerine devam etmişlerdir (Özdemir, 1998, 212).

Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında oluşturulan yeni örgütlerin en önemlilerinden biri Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi[23] olup, dönemin Müze-i Hümayun Müdürü Halil Edhem Eldem'in önerisi üzerine 30 Mayıs 1917 tarih ve 19 no'lu kararı ile kurulmuştur (Madran, 2002, 75). Bu komisyonun kurulması, Halil Edhem Bey'in, taşınmaz eski eserlerin yıkımı karşısında Müze'nin yetersiz kalması ve mevcut personelin müze işleriyle daha iyi ilgilenebilmesi isteği ile Maarif Nezareti'ne başvurması ile gerçekleştirilmiştir (Durukan, 2004, 26). Encümen'in ilk görevi İstanbul'da bulunan ve zamanla yok olma tehlikesi altında bulunan taşınmaz eski eserlerin saptanması, bu eserlerin her türlü çizim, fotoğraf ve bilimsel araştırılmasının yapılarak arşivlenmesinin sağlanmasıdır (Mumcu, 1969, 77).

Encümen ilk toplantısını 11 Haziran 1917 yılında Maarif Nezareti Binasında yapmıştır (Ogan, 1947, 18). Toplantıya katılan üyeler arasında, Müze Müdürü Halil Edhem Bey ve Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürü Mimar Kemalettin Bey'de bulunmaktadır (Durukan, 2004, 27). 1924 yılında Encümen'in görevlerini, yetkilerini ve işleyişini belirleyen 17 maddelik bir tüzük oluşturulmuştur (Ogan, 1948, 96). Encümen'in görev tanımı İstanbul ile sınırlı olmakla birlikte, kuruluşun önemi savaş ve yokluk ile mücadele edilen bir dönemde eski eser koruma ve onarımı konusunda atılmış olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

Gerçekleştirilen Onarımlar ve Dönemin Koruma Yaklaşımı

18. yüzyılın sonundan Cumhuriyetin ilanına kadar olan sürede, Osmanlı İmparatorluğu her sektörde köklü değişimlere ve gelişmelere sahne olmuş; kültür varlığı olarak tanımlanan yapılara karşı takınılan tavırlarda bu dönüşümden etkilenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma sürecinin başlangıcı olan 18.

[23] Daha sonra Eski Eserleri Koruma Encümeni olarak isimlendirilecektir.

yüzyılın son çeyreğinden itibaren izlenen onarım süreçlerinde, daha önceki dönemlerde uygulanan yöntemlerin bazılarının devam ettiği, bazı durumlar da ise değişik yöntemlere başvurulduğu görülmektedir.

Klasik Osmanlı Döneminde bakım, onarım sebebiyle yapılan uygulamaların günümüz koruma anlayışı ve restorasyon uygulamalarıyla paralel olmadığı açık bir şekilde görülmekte birlikte korumaya ilişkin doğrudan, dolaylı yasaların çıktığı ve kurumsallaşmanın başladığı batılılaşma döneminde de bazı aşamalarda benzer yaklaşımların devam ettiği görülmektedir. Bu durum, modern dünyaya ait bir kavram olan koruma olgusunun kapsam ve niteliğinin Osmanlı Batılılaşma Döneminde de tam karşılığını bulamadığının bir göstergesidir.

Dönemin koruma örgütleri olan Evkaf Nezareti ve Müze-i Hümayun'da görev alan Mimar Kemalettin ve Halil Edhem'in çalışmaları ve yazdıkları Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda korumaya bakış açısını tariflemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Her iki ismin de Anadolu Orta Çağ anıtları üzerine yapılmış olan çalışmaları, tez kapsamında incelemeye alınan yapılara dönem yaklaşımının açıklanması adına da büyük katkı koymaktadır.

Halil Edhem Eldem dönemin koruma konusunda öne çıkan aydınlarından biri olup, Şehbal dergisinde "*Asar-ı Atika-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor?*" isimli makalesinde "milli" olarak nitelendirdiği Selçuklu ve Osmanlı eserlerinin korunmalarına yönelik çözüm önerilerini aktarmaktadır (Edhem, 1911, 226-230). Bu kapsamda vilayetleri iki senede hatta bazı yerleri senede iki defa olmak üzere ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştur (Karaduman, 2004, 293). Halil Edhem genellikle İç Anadolu bölgesinde bulunan Selçuklu eserleri ve kitabeleri üzerine araştırma yapmış, birçoğu vakıf binası olan tarihi yapıların durumları ve korunması için gerekli önlemleri aktarmıştır (Karaduman, 2004, 295). Yapıların çoğunlukla kayıtsızlıktan harap durumda olduğunu, bu eserlerin deftere geçirilerek envanterlerinin hazırlanması, kanun ve yasalarla koruma altına alınması gerektiğini ifade etmiştir (Karaduman, 2004, 295). Ayrıca bakımsız kalan yapıların değerli eşyalarının ve mimari süsleme yönünden zengin ögelerinin çalındığı dile getirmiştir (Karaduman, 2004, 293). Eldem'in Orta Çağ anıtsal yapılarına dair yaptığı bu çalışmalar dönemin koruma yaklaşımı ve uygulamalarını aydınlatması bakımından oldukça dikkate değerdir.

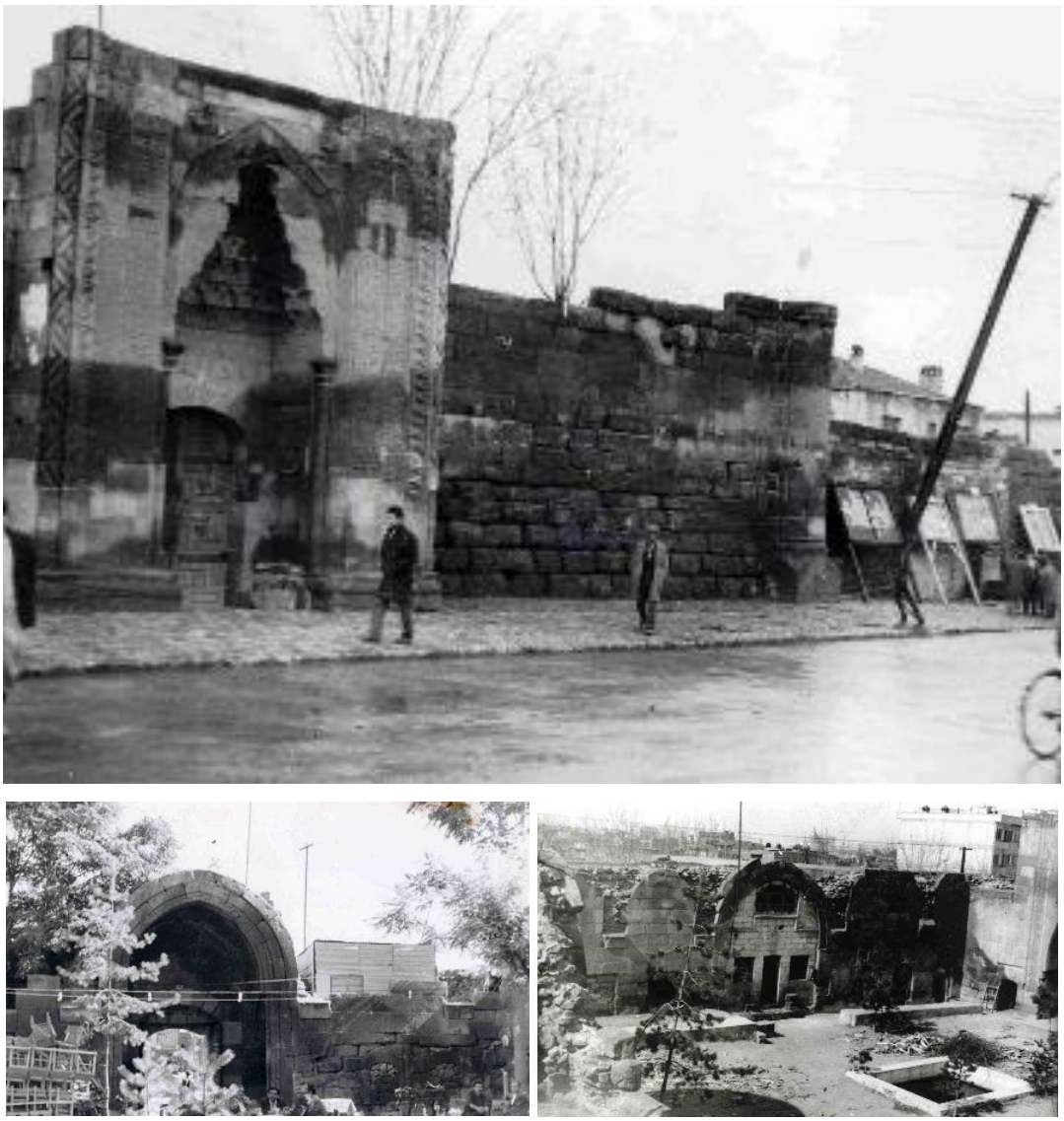

Şekil 2.8 Sahabiye Medresesi'nin 20. yüzyıl başlarındaki durumu (VGMA)

Osman Hamdi Bey'den sonra Müzeler Müdürü olan Halil Edhem Eldem Bey, 1911 yılında yayınlanan bu makalesinde, Anadolu'da bulunan birçok anıtsal yapının maddi olanaksızlıklar nedeniyle tahrip olduğunu veya yıkıldığını ifade etmiştir. Bu nedenle yıkılmış veya yıkılmaya yüz tutmuş olan Anadolu anıtsal yapılarına örnekler veren Eldem, Sivas'ta Şahne Kümbetinin 4-5000 kuruş bulunamadığı için 1906 yılında yıkıldığını ifade etmiştir (Karaduman, 2001, 294). Karaman İbrahim Bey İmaretinin ise tüm çevresinin satıldığını ve yapının 300-400 liraya kurtarılabileceğini aktarmıştır (Madran, 2002, 66). Yine Konya Kılıçarslan Köşkünün ödenek olmadığı için yıkıldığını, Konya Beyhekim Mescidinin çini mihrabı için 1910 yılında 1500 kuruş ödenek ayrılsa da onarım zamanında gerçekleştirilmediğinden mihrabın tümüyle yok olduğunu ifade etmiştir. Onarımın gecikmesi nedeniyle, çinili mihrabın yerine çamurdan bir mihrap yapılmış, cami

kapılarının çinili süslemeleri, işlemeli kanatları çalınmıştır (Karaduman, 2004, 294). Ayrıca Halil Bey, incelemede bulunduğu dönemde Kayseri Sahabiye Medresesi'nin büyük cephesinin önüne kulübeler yapılarak yapının çirkin bir görünüme kavuşturulduğunu ve bakımsızlık nedeni ile günden güne harap olan yapılar içinde olduğunu aktarmıştır (Karaduman, 2004, 294-295) (Şekil 2. 8).

Halil Edhem Eldem'in eski eserlerin korunmasına yönelik tespitlerinden biri de Akşehir Taş Medresesi ile ilgilidir. Anadolu Orta Çağ anıtsal yapılarının önemli bir örneğini oluşturan bu yapının da yıpranmasının maddi olanaksızlıklar ve kayıtsızlıktan kaynaklandığını, ön cephesinin Alaeddin Köşkü'ne benzer biçimde onarım göreceği sırada yıkıldığını ifade etmiştir. Halil Edhem, tekrar inşa edilmek üzere yıktırılan Akşehir Taş Medresesi'nin taç kapısını eleştirmiş ve bu yapının tekrar inşasının mümkün olmayacağını dile getirmiştir (Eldem, 1933, 9) (Şekil 2.9).

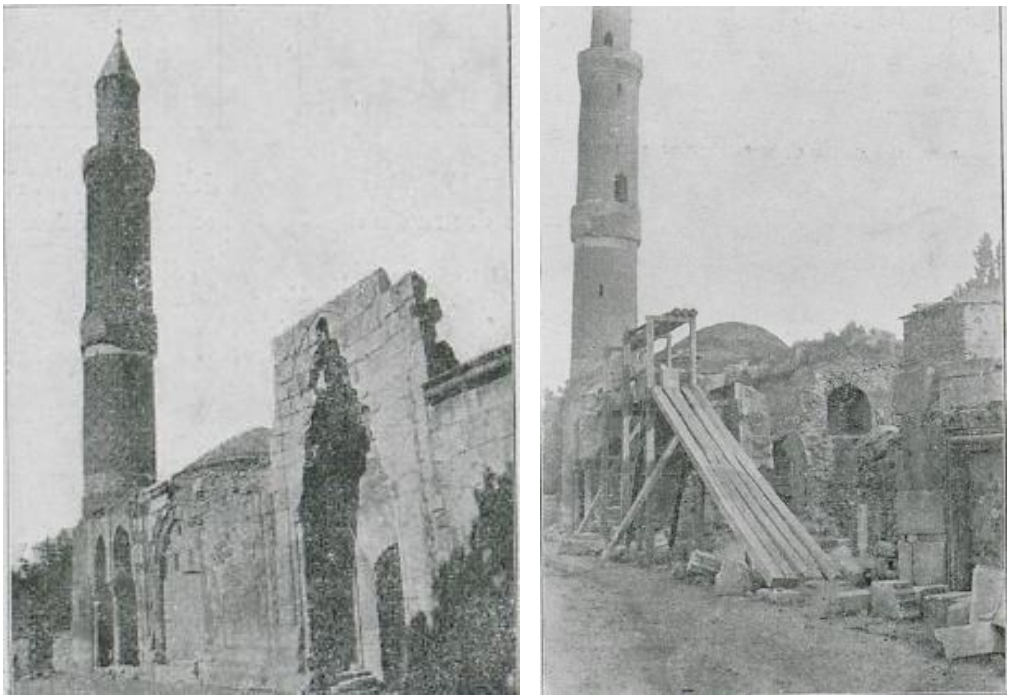

Şekil 2.9 Akşehir Taş Medrese'nin taçkapısının yıkılmadan önce ve yıkıldıktan sonra tekrar inşasına ait fotoğraflar (Eldem, 1911, 229).

Maddi sıkıntılar nedeniyle dönemin onarımlarında meydana gelen aksamalara verilecek en önemli örneklerden biri Orta Çağ anıtlarının önemli bir örneği olan Sivas Çifte Minerali Medreseye yapılan uygulamalardır. 19. Yüzyılda vakıf geliri olmayan yapı, bakımsızlık nedeniyle harap hale gelmiş ve yıkım kararı alınmıştır. Sivas Valisi Sırrı Paşa tarafından medresenin hücre kısmı yıktırılmış, daha sonra asıl cephenin karşısında bulunan kısım maili inhidam olduğu gerekçesiyle 1853 yılında yıktırılarak enkazından kalanlar Hacı İzzet Paşa Cami'sinde kullanılmıştır

(Uzunçarşılı, Edgüer, 1928, 122). 1882 yılında yapının sadece ön cephesi ayakta kalabilmiştir (İnan Ocak, 2018, 279). 1904 yılında Çifte Medrese'nin tamiri için yazışmalar yapılmış olup, Sivas Valisi'nin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği raporda parasal kaynağın yetersizliği en önemli konu başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapının onarımı için toplam 47.027 kuruşa ihtiyaç olduğu, masrafın düşürülmesi için Başmühendislik keşfine göre eski eserden sayılmayan minarelerin yıktırılabileceği ifade edilmiştir (İnan Ocak, 2018, 281-282). Bu raporda en dikkat çekici özellik ortaçağ anıtsal yapılarının en önemli örneklerinden olan Sivas Çifte Minerali Medrese'nin eski eser kapsamında değerlendirilmemesi ve minarelerin eski eser olmadığı ile ilgili Başmühendislik makamının görüşünün bulunmasıdır. Çifte Minareli Medrese'nin hücre kısmı yıkıldıktan sonra yerine Askeri Rüşdiye binası yapılmış olduğundan medrese onarımının 1905 tarihli isteğinde, yapının onarım masrafının Askeri Daire tarafından karşılanması kararı çıkarılmış ancak bu karar gerçekleştirilmemiştir (İnan Ocak, 2018, 283). Medreseye ait minarelerin onarımı ancak 1910 yılında Müzeler Müdürü Halil Eldem'in yoğun çabası sonucu gerçekleştirilebilmiştir (Uzunçarşılı, Edgüer, 1928, 113).

Edhem, Anadolu orta çağ anıtsal yapılarından biri olan Konya Alaeddin köşkü (Keykubat Sarayı)'nın bir şahnişini kalmış olduğunu, pencerelerinin birinde çini bezemesinde İzzeddin Kılıç Arslan'ın resminin okunabildiğini anlatmıştır. Bu yapı kalıntısının korunmaya çalışıldığını ancak maddi olanaksızlıklar yüzünden korunamadığını ifade etmiştir. Gerekli bakım ve onarım için maddi kaynak sağlanana kadar yapının çok yıpranmış durumda olan yarısı yıkılmış daha sonra ise diğer yarısı yıkılmıştır (Edhem, 1911, 226-230, Karaduman, 2004, 4, Coşkun, 2012, 64). Bu örnekte de açık bir şekilde görüldüğü gibi dönemin en önemli problemi olan maddi olanaksızlar nedeniyle, zamanında müdahalelerin geciktiği ve yapıların bakımsızlık nedeniyle tahrip olduğu görülmektedir. Edhem Bey tarafından çizilen geç Osmanlı dönemine ait koruma tablosunda, 20. yüzyılda vakıf kaynaklarının neredeyse tamamen tükendiği görülmektedir (Madran, 2002, 66).

Kemalettin Bey de Türk Yurdu dergisinde yazdığı "*Bir Türk Akropolü*" isimli makalesinde bu köşkün İslam mimari eserlerinin en kıymetlilerinden olduğunu ifade etmiştir. Bu eserin temellerinden yol ve bina yapımı için taş çıkarmanın hata olduğu ve korunması gerektiğini hükümete bildirdiğini ancak bu uyarının hiçbir etkisi olmadığını belirten Kemalettin Bey, bu kıymetli eserin sonunda tamamen

yıkıldığını aktarmıştır (Şekil 2. 10). Ayrıca, köşkü ziyaret eden Asar- Atika mütehassıslarından birinin eserin muhafazası için zamanın valisine başvuruda bulunduğunu "*merak etmeyiniz tepenin üzerine acele bir yenisini yaptıracağım*" cevabını aldığını ifade etmiştir. Verilen cevap dönemin ileri gelenlerinde bile koruma konusundaki eksikliğin, koruma anlam ve kapsamının henüz oturmadığının açık bir göstergesidir (Mimar Kemalettin, 1911, 333, Tekeli, İlkin, 1997, 93). Eski eserlerin ve Selçuklu Anıtsal yapılarının kültürel ve tarihi değerlerini, bir örneğinin daha yapılamayacağını belirten Kemalettin Bey, tahribat bu hızla devam ederse bu eserlerden elimize hiçbir örnek kalmayacağından duyduğu endişeyi dile getirmiştir (Mimar Kemalettin, 1911, 336, Tekeli, İlkin, 1997, 96). Bu eserlerin korunması ve geleceğe aktarılması için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması gerektiğini ve bu görevin milli bir vazife olduğunu ifadesi koruma konusundaki ileri görüşlülüğünü ve duyarlığını açık bir şekilde yansıtmaktadır.

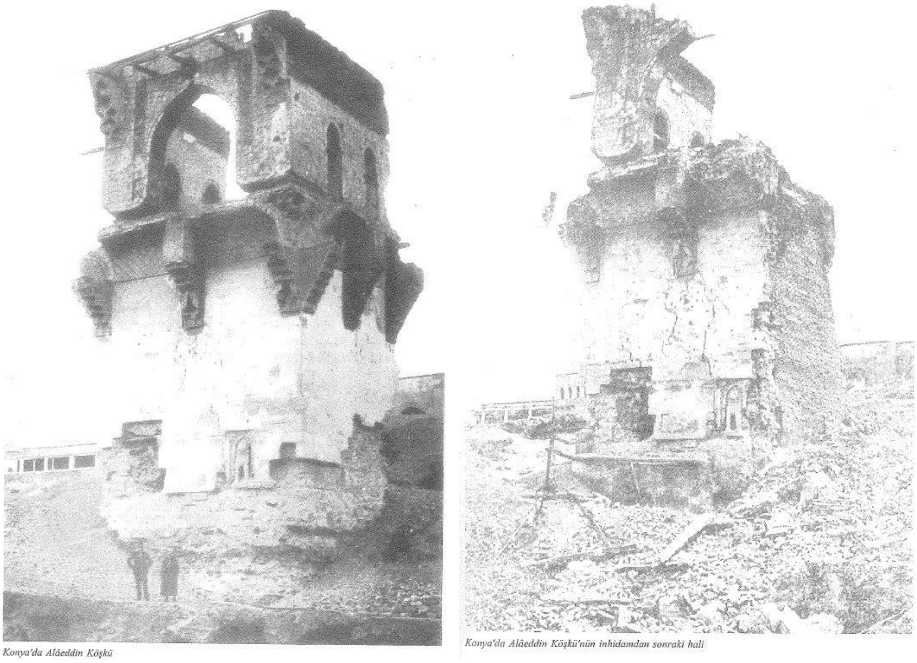

Şekil 2.10 Alaeddin Köşkü'nün Yıkılmadan önceki ve sonraki hali (Tekeli, İlkin, 1997, 94-95)

Mimar Kemalettin'in koruma anlayışını okuyabileceğimiz bir diğer örnek 1917 yılında Yeni Mecmua dergisine yazdığı "*Konya'da Alaeddin Sarayı Asar-ı Bakiyesi Karatay Medresesi*" isimli makalesinde yer alan Karatay Medresesi'nin korunması ile ilgili uygulamalardır. Kemalettin Bey, Selçuklu eserlerinin en kıymetlilerinden biri olan yapının bilinçsizce harap edildiğini, kırma taş yapmak için yapının temellerinin ve mermerlerinin parçalandığını aktarmıştır. Dönemin valisine uygulamaların bu

şekilde devam etmesi neticesinde elde kıymetli hiçbir parçanın kalmayacağını aktarmış, vali "*o harabenin yerine yüzelli, iki yüz lira ile eskisinden daha güzel bir köşk yaptıracağını*" söylemiştir (Mimar Kemalettin, 1917, 31, Tekeli, İlkin, 1997, 123). Bu uygulamalar sonucunda, yapının giriş kapısı ve kapalı avlu dışındaki bölümleri yıkılmış, yıkılan bölümleri kerpiç ile tamamlanmıştır. Kemalettin Bey, bu kerpiç yapıların kaldırılması gerektiğini, kalan kısımların özgünlüğünün bozulmaması gerektiğini ve kubbeli mekânların eski temellerinin araştırılması gerektiğini ifade etmiştir. "*Bu eski binalar ve harabeler bir tarih ve mimari kitabı*" olduğunu, bu nedenle korunması gereken değerlerini yanıltacak ve yapının estetik değerini bozacak her türlü müdahaleden kaçınılması gerektiğini belirtmiştir (Mimar Kemalettin, 1917, 34, Tekeli, İlkin, 1997, 126).

Mimar Kemalettin'in koruma konusundaki düşüncelerini ifade eden bir diğer önemli belge ise "*İstişare*" adlı haftalık derginin 1908 tarihli 17. sayısında da yer alan yazısıdır. Bu metinde, Kemalettin Bey, eski eserlerin korunması ve tamir edilmesinden Evkaf'ın sorumlu olduğunu belirtmiştir. Koruma uygulamalarında yapıların özgün şekilleri ile kalması ve devamlı bakım yapılması gerektiğini, aksi takdirde bakım, onarım uygulamaları için daha çok masraf yapılacağını ifade etmiştir (Mimar Kemalettin, 1908, 788, Tekeli, İlkin, 1997, 91). Aslına uygun onarım yapılmasını sık sık vurgulayan Kemaleddin Bey, bu düşüncesini şu cümleler ile ifade etmiştir;

> *"...binanın marifet-i nefise ve asar-ı atika nokta-i nazarndan kıymeti yalnız yapıldığı zamanki şekil ve hey'ete ve (Mimar)'ının eserine vermek istediği meslke-i inşai ve tarz-ı tezyinine hiçbir teferruatına halel gelmemek ve tamamiyle aslına mutabık olmak şartıyla inşa ve ikmaliyle..."* (Mimar Kemalettin, 1908, 789, Tekeli, İlkin, 1997, 92).

Ayrıca, onarım uygulamaları öncesinde derinlemesine ve detaylı incelemeler yapılması, bu konuda uzman mimarlardan oluşan komisyonların görüşleri doğrultusunda onarımların gerçekleştirilmesi gerektiğini de belirtmiştir (Mimar Kemalettin, 1908, 789, Tekeli, İlkin, 1997, 92). Mimar Kemalettin'in bu ifadeleri günümüz koruma anlayışındaki sürekli bakım, yapının özgün özelliklerine zarar vermeden koruma ve koruma uygulamalarında uzmanlaşma düşüncesi ile örtüşmektedir.

Osmanlı vakıf kurumunun en önemli özelliklerinden biri, parasal kaynakların sürekliliğinin sağlanması ve böylece yapıların bakım yoluyla ayakta kalmalarına katkı koyulmasıdır. Klasik Çağlarda titizlikle uygulanan bu yöntemin, batılılaşma sürecinde bazı aksamalar yaşadığı görülmektedir. Osmanlı'nın son döneminde Kayseri'de bulunan Orta Çağ anıtlarının önemli örneklerinden olan yapı onarımlarında da bu aksamanın çeşitli örneklerini görmek mümkündür. Kayseri Ulu Cami 19. Yüzyılda 1814'ten başlayarak 1835, 1837-1838, 1857, 1874, 1885, 1898, 1901, 1915 yıllarında olmak üzere sık sık onarım geçirmiştir (Aydın, 2013, 107-113). 1885-1886 yılına kadar yapılan onarım uygulamalarına dair bilgiler yapı üzerindeki kitabelerden ve çeşitli kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu onarımlar daha çok bakım niteliğinde olup süslemedeki eksiklikler, sıva ve duvar onarımları olarak gerçekleştirilmiştir. 1898-1899 yılında yapılan onarıma ait belgede yapının üst örtüsünün, halk tarafından 30000 kuruş harcanarak tamir edildiği ve mihrap içinde gerekli tamir masrafının 10500 kuruş olduğu ifade edilmiştir. (Aydın, 2013, 111). Zamanın yıpratıcı etkisiyle yıpranan yapılar vaktinde gerçekleştirilmeyen onarımlarla harap duruma gelmiştir. Bu tutumun belirgin örneklerinden biri de Kayseri Ulu Cami'nin 1901 yılına ait evrak kaydında "*yüz seksen seneden berü tamir olunmayan camii şerifin gayet tehlikeli bir halde olduğu…*" ifadeleri ile yer almaktadır[24]. Benzer bir durum, 1900 tarihli Kayseri Yeşilhisar Ulu Camisi'nin onarım belgesinde "*cami-i şerifin yüz seneden berü tamir görmediği cihetle müşrif-i harab olduğu*…" şeklinde ifade edilmiştir [25] (Aydın, 2013, 423). Bu belgelerde verilen bilgilerde; onarımın halk tarafından karşılanmış olması ve onarımların zamanında gerçekleştirilememiş olması, 19. yüzyıla ait onarımlarındaki ekonomik sıkıntıyı ve vakıfların maddi kaynaklarındaki azalmayı açık bir şekilde göstermektedir.

Osmanlı arşivlerinde Kayseri'deki önemli Orta Çağ anıtlarının tamirleri ile ilgili belgelerde de dönemin onarım ve koruma anlayışı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan ve Hunat Hatun Cami'nin bakım ve onarımı ile ilgili 1847 tarihli belge bu durumu örneklendirmektedir[26]. Belgede; yapının üst örtüsünde meydana gelen bozulmalar nedeniyle yapının iç mekân duvar ve zeminlerde meydana gelen harabiyet

[24] BOA., Fon Kodu: Y. MTV. Dosya: 214 Gömlek: 149.
[25] BOA., Fon Kodu: Y. MTV. Dosya: 234 Gömlek: 79.
[26] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler Hunat Hatun Cami Osmanlı Dönemi Onarımları başlığın altında yer almaktadır.

anlatılmış ve yapıya bir minare eklenmek istendiği dile getirilmiştir (Aydın, 2013, 88).

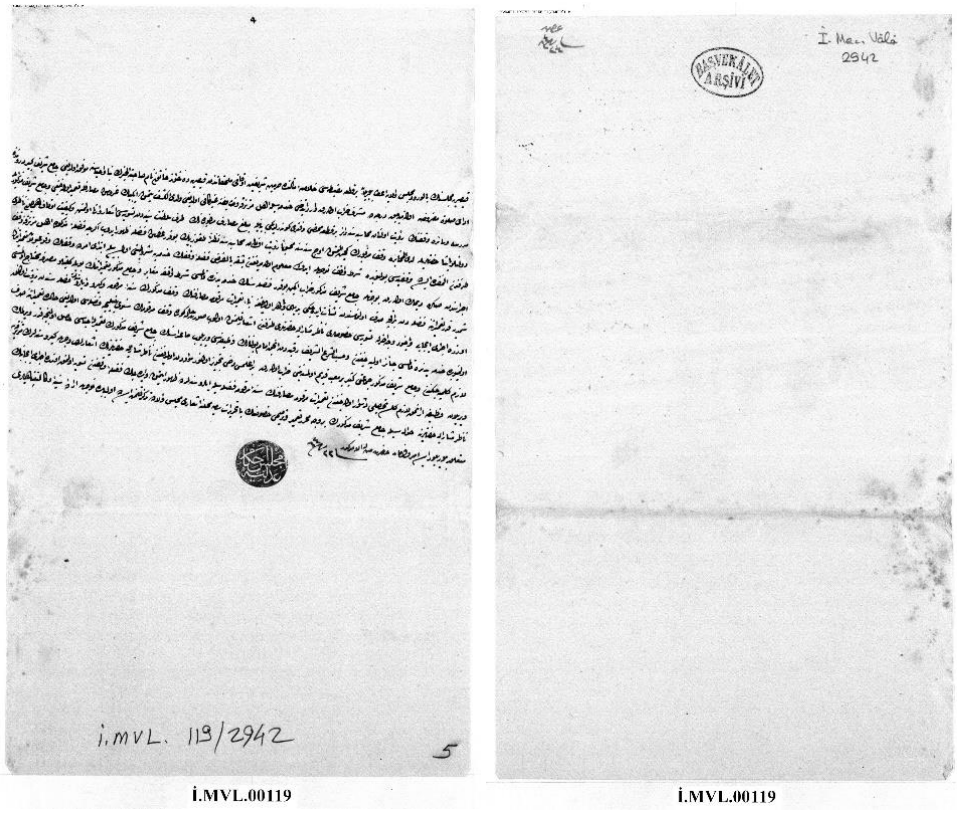

Şekil 2. 11 Evkaf-ı Hümayun Nezaret komisyonunun yaptığı incelemeler sonucu oluşturduğu rapor (BOA., İ. MVL. 119/2942-5.)

Belgenin devamında bu onarım istekleri için yapıya ait vakfın gelirlerinin yetersiz olduğu ifade edilerek, yapının tarihi değerine, kullanıcı çokluğuna vurgu yapılarak dönemin padişahından yardım talebinde bulunulmuştur (Aydın, 2013, 88). Onarım öncesinde şehrin Ebniye kalfası tarafından onarım ve ölçümler yapılmış, tamir için gerekli malzeme ve işçilik maliyetleri belirlenmiştir[27]. Hazırlanan keşif defteri Meclis-i Vala'da görüşülerek Evkaf-ı Hümayun Nezaretine havale edilmiştir. Nezaret komisyonunun yaptığı incelemelerde yapının vakıf gelirinin olduğu ancak yapı onarıma muhtaç bir durumdayken fazla paranın görevlilere aktarıldığı tespit edilmiş ve yapının onarımı bitene kadar imam hariç hiçbir görevliye ödeme yapılmayacağı kararlaştırılmıştır[28] (Aydın, 2013, 88-91) (Şekil 2. 11). Bu belgede,

[27] Bu belgeler, ilk olarak Kayseri'deki anıtsal yapıların Osmanlı onarımları hakkında yapılan bir doktora çalışmasında gün ışığına çıkmıştır. Remzi Aydın, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği" (Erü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Kayseri, 2013.
BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-1, BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-2

[28] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-5.

Klasik Osmanlı Dönemi onarım sistemindeki bazı uygulamaların devam ettiğine şahit olunmakla birlikte onarım konusundaki maddi sıkıntı da açık bir şekilde görülmektedir. Hunat Hatun Cami'sindeki maddi sıkıntı vakfın gelirinin kalmamasından değil gelirin amacı dışında harcanmasından kaynaklandığı için, sistemdeki bozulmanın ve onarım konusundaki özensizliğin önemli bir göstergesini oluşturmaktadır.

Kayseri'nin Develi ilçesinde bulunan ve Sivasi Hatun tarafından 1282 yılında inşa ettirilen Sivasi Hatun Camisi'ne ait onarım belgelerinden de Osmanlı son döneminde koruma konusundaki yaşanan olumsuzluklar tespit edilebilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan 1898 tarihli belge, Keskin Kaymakamı Mehmed Emin tarafından, padişahın özel kalem müdürlüğüne yazılmıştır (Aydın, 2013, 126). Belgede yapı hakkında detaylı bilgi verildikten sonra, onarım için gerekli inşa masraflarının 5000 lira olduğu ifade edilmiş ve yapının vakfının olmamasından yapının bakım, onarım göremediği ve bu sebepten yıkılmaya yakın olduğu belirtilmiştir. Yöre halkının onarımı yapacak gücünün olmamasını dile getiren kaymakam, bu kapsamda padişahtan övgü dolu sözlerle yardım talebinde bulunmuştur[29] (Aydın, 2013, 126).

Osmanlının batılılaşma dönemi onarım süreçlerinde, daha önce klasik dönemde uygulanan yöntemlerin kullanıldığına dair iyi örneklerden biri de Bor Alâeddin Cami onarım belgelerinde karşımıza çıkmaktadır. 1834 tarihli Bab-ı Ali tarafından Bor Kazası Naibine gönderilen belgede onarım öncesi işlemlerin klasik dönemde yürütülen işlemlere benzediği görülmektedir (Madran, 2002, 34). Bu belgede Bor Alaeddin Cami onarımı için gerekli masrafın vakfın gelirlerinden karşılanamayacağı ancak yöre halkının kendi olanaklarıyla yapmak istediği belirtilmekte ve bu amaçla Meclis-i Şer'e başvurulmaktadır. Naip tarafından başvuru iletilmiş ve Evkafı Hümayun nazırı tarafından incelenerek onarım izni verilmiştir (Erdoğan, 1968, 203). Başka bir örnekte ise bu dönemde çıkarılan yasal düzenlemeler ile getirilen iş veriliş yöntemindeki değişikliği izlemek mümkündür. Bursa'da Hayrettin Paşa Cami'sinin 1862-63 tarihli onarım keşif belgesinde gerekli onarım tutarı 49169,5 kuruş olarak belirlenmiş, bu bedelden daha az teklif veren kişilere işin ihale edileceği belirtilmiştir. Eğer bu durum gerçekleşmezse onarımın yerel meclis ve

[29] BOA., Fon Kodu: Y. MTV. Dosya: 214 Gömlek: 149.

Evkaf Müdürü aracılığı ile yapılacağı kararlaştırılmıştır (Erdoğan, 1968, 205). Bu uygulamada, dönemin iş verme şeklindeki değişim görülmekte, günümüz ihale yöntemlerinin kullanılmaya başlandığı izlenmektedir (Madran, 2002, 35).

Osmanlı son döneminde koruma uygulamalarından karşılaşılan bir diğer önemli sorun da onarım uygulamalarındaki bilgisizlik, bilinçsizlik ve özensizliktir. 1855 yılında Osmanlı Devleti'ni gezen Ubicini, Türklerde eski yapılara kireç badana uygulaması yapıldığını ve bu uygulamadan Ayasofya'nın da kendini kurtaramadığını ifade etmiştir (Madran, 2002, 65). Tez kapsamında incelenen yapılardan olan Hunat Hatun Camisi'nin Osmanlı son dönem onarımlarında da taç kapıların belli bir bölüme kadar kireç badana ile boyandığı görülebilmektedir. Onarım konusundaki bilinçsizliğe verilecek bir diğer örnek olarak; Ayasulukta İsa Bey Camisinin kubbe içi çinilerine kurşun sıkılarak tahrip edilmesidir. Halil Edhem Bey, bu olay üzerine valinin kapı ve pencerelere parmaklık taktırmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. (Madran, 2002, 65).

3
SELÇUKLU DÖNEMİ ANITSAL YAPILARININ CUMHURİYET'İN KURULMASINDAN GÜNÜMÜZE KORUMA VE ONARIM TARİHİ

3.1 1920-1930 Yılları Arası Koruma ve Onarım Yaklaşımları

Bu bölümde 1920'de Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulmasından 1931 tarihli Atatürk'ün Konya telgrafına kadar Türkiye'deki kültürel varlıkları koruma yaklaşımlarının gelişimi, dönüşümü ve bu kapsamda kurumsallaşma, yasal düzenleme ve uygulama boyutlarında yapılan çalışmalar incelenecek ve dönem yaklaşımı belirlenmeye çalışılacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin koruma konusundaki etkinliğinin 1920 yılından itibaren başlaması ve 1920-23 döneminin kurumsallaşma ve yasal düzenleme boyutunda önemli gelişmelere sahne olması, dönem başlangıcının 1920 olarak kabul edilmesinin ana nedenidir. 1931 telgrafının peşi sıra kurulan komisyon, anıtların korunmasında merkezi yönetim gerekliliğini ve halkın bilinçlendirilmesinin gibi önemli konulara vurgu yapılması nedeni ile bu dönemin bittiği tarih 1930 olarak kabul edilmiştir.

3.1.1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi

Eski eserler ve koruma konusunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e kalan en önemli miras Batılılaşma Döneminde gerçekleştirilmiş olan yasal düzenleme ve kurumsallaşma çabalarıdır. Yeni kurulan hükümetin de her konuda olduğu gibi bu konuda da başarısını ve yetkinliğini göstermesi için çalışmalar yapması gerekmektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'na ait tüm yasal ve kurumsal düzenlemelerin kaldırılıp yenilerinin oluşturulması ve bu düzene göre uygulamaya geçilmesi zaman alacağı için mevcut sistemin yok sayılması mümkün olmamıştır (Durukan, 2004, 29). Bu nedenle, İmparatorluğun bu konuda çıkarmış olduğu son Asar-ı Atika Nizamnamesi (1906), Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi gibi bazı yasalar, kurumlar ya da kurumlarda görev alan uzmanlar küçük düzenlemelerle varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de kuruluşundan, 30 Ekim 1922 yılında çıkarılan 307 sayılı *"Osmanlı İmparatorluğu'nun İnkıraz Bulup Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet*

Meclisi Hükümeti'nin Teşekkül Ettiğine Dair Heyet-i Umumiye Kararı" na kadar yaklaşık 2,5 yıl Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İstanbul'da Osmanlı Hükümeti olmak üzere ikili bir yönetim mevcut olmuştur (Durukan, 2004, 29). Türkiye Cumhuriyeti'nde koruma konusunda ilk kurumsal çalışmaların ve yasal düzenlemelerin 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından hemen sonra başlatıldığı görülmektedir. Meclisin oluşmasından hemen sonra 2 Mayıs 1920'de "*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına (seçim yöntemine) Dair Kanun*" çıkarılmış ve geçici bakanlar kurulu oluşturulmuştur. Bu kanunun 1. maddesinde, koruma ile yakından ilgili iki bakanlık olan "*Şeri'ye ve Evkaf Vekâleti*" ile "*Maarif Vekâleti*" bakanlıkları da yer almıştır (Madran, 1996, 63). Yeni Cumhuriyet'in erken döneminde yapılan bu düzenleme ile İmparatorlukta korumadan sorumlu iki ana kurumun görevlerine devam ettiği görülmektedir. Maarif Vekâleti, Osmanlı'daki Maarif Nazırlığı yerine oluşturulmuş, Şeriye ve Evkaf Vekâleti ise Osmanlı'daki Evkaf-ı Hümayun Nezareti ve din işlerinin birleştirilmesi ile yeniden kurgulanmış bakanlıklardır (Durukan, 2004, 31). 1920-1922 yılları arasında Osmanlı Hükümeti bünyesinde bulunan Evkaf-ı Hümayun Nezareti de görevine devam etmiş, ikili yönetime 20 Ekim 1922 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti kapatılarak son verilmiştir (Madran, 2002, 96). 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanun ile Şeri'ye ve Evkaf Vekâleti, Evkaf Umum Müdürlüğü olarak Başvekâlete bağlanmıştır (Öztürk, 1995, 379).

TBMM'nin kuruluşundan hemen sonra ilk Bakanlar Kurulu 9 Mayıs 1920'de hükümetin programını okumuş, Maarif Vekâleti[30]'ne bağlı olarak 1 Müdür ve kâtip kadrolu Türk Asar-ı Atika Müdürlüğü kurulmuştur (Önder, 1989, 1837). Müdürlük 1921 yılında Hars Müdürlüğü adını almıştır. Müdürlüğün koruma alanındaki ilk önemli adımı aynı yıl Anadolu Medeniyetler Müzesi'nin kurulması olmuştur (Çetin, 2007, 117). Müdürlüğün görevleri, eski eserlerin ve ören yerlerinin korunması, tarihi anıtların belgelenmesi, uzman yetiştirilmesi, konu ile ilgili olarak yayınların üretilmesi, kütüphanelerin korunması ve geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (Arık, 1953, 7, Önder, 1989, 1837, Yücel, 1999, 67). Dönemin eski eserler ile ilgili tek merkezi örgütü konumunda olan Hars Dairesi amaçlarını tam olarak gerçekleştirememiş, neredeyse tamamen müzecilik ve kazı hizmetleri alanlarında

[30] Milli Eğitim Bakanlığı

faaliyet göstermiştir (Madran, 1996, 63). Hars Müdürlüğü 1922 yılında Asarı Atika ve Müzeler Müdürlüğü ile Kütüphaneler ve Güzel Sanatlar Müdürlüğü olarak ikiye ayrılmasından sonra koruma çalışmalarının yürütülmesinde etkin olarak rol almıştır (Madran, 2002, 97). Maarif Vekâlet'inin eski eserlerin korunması konusunda ilk çalışmaları 1922 yılında çıkardığı iki ayrı genelgedir. Bu genelgelerden ilki "*Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat*" başlıklı olup, koruma ile ilgili yapılması gereken çalışmaların işleyiş ve yönetim sistemi açıklanmıştır (Arık, 1953, 46-47). 1922 tarihli diğer genelgede ise İslam öncesi uygarlıklara ait kalıntıların çizim ve fotoğraflarının hazırlanması, Osmanlı ve öncesine ait tüm tarihi eserlerin, yerel yönetimlere devredilen vakıf eserlerin listelenmesi ve mevcut cami, medrese, çeşme, köprü, kervansaray, şifahane vb. yapıların durum tespitinin yapılması istenmektedir (Arık, 1953, 46-47). İlk genelge Vekâletin konuya bakışını açıklaması açısından önem taşırken, aynı yıl çıkarılan diğer genelge ise ülke genelinde bir envanterin hazırlanması kapsamında ilk adım olması açısından dikkate değerdir (Madran, 2002, 96- 97). 1925-1929 yılları arasında Hars Dairesi kaldırılmış ve Asarı Atika ve Müzeler Müdürlüğü ile Kütüphaneler ve Güzel Sanatlar Müdürlükleri bağımsız olarak hizmet vermeye başlamıştır (Gerçek, 1999, 147).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Müze Müdürü Halil Edhem Bey tarafından kurulmuş olan ve Türkiye'de korumayı denetleyen ve karar organı olarak görev yapan ilk kurum olarak değerlendirilebilecek Muhafaza-i Asarı Atika Encümeni (MAAE) ile ilgili de yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1924 tarihli Encümen'in görevlerini, yetkilerini ve işleyişini belirleyen 17 maddelik bir talimatname yayınlanmıştır (Ogan, 1948, 96). Bu talimatname ile Encümenin ana görevleri; İstanbul ili içerisinde bulunan eski eserlerin ve anıtların belgelenmesi, yapılarla ilgili yayınların hazırlanması, eski eserlerin onarımı, taşınması, yıkılması konularında karar alınması ve doğal değerleri bozulmasına karşı önlemler alınması olarak tanımlanmıştır (Madran, 1996, 64). Osmanlı döneminde Encümenin ilk üyelerinden olan Halil Edhem Bey, Celal Esad Bey, Mimar Kemalettin Bey gibi kişiler Cumhuriyet döneminde de görevlerine devam etmiştir (Yerasimos, 2005, 50). Daha sonraları "*Eski Eserleri Koruma Encümeni*" olarak adlandırılan bu birimin üyeleri ömür boyu üyelik sistemi ile seçilmekte ve ancak üyelerin istifası ile görevlerine son verilmektedir. Görev alanı İstanbul ile sınırlı olsa da Cumhuriyet döneminin korumayı denetleyen, gözetleyen karar organı olarak görev yapan ilk kurum olan

MAAE, üyelerde aranan özellikle, üyelerin seçim yöntemi vb. yönlerden 1951 yılında kurulacak olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nu hatırlatacaktır (Madran, 2002, 98-99).

Yeni hükümetin oluşumundan sonra kurumsal yapılanmalarda gerçekleştirilen değişim ve dönüşümler neticesinde eski eserlerin bakım ve onarım sorumlulukları farklı kurumlara dağıtılmış, bu değişiklik kurumların kullandıkları binalarda da kendini göstermiştir. Bu kapsamda 1924 yılından itibaren oluşturulan kanunlar ile binalar farklı kurumların hizmet alanı içine dâhil edilmiştir. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm medrese ve medrese arsaları Maarif Vekâletine devredilirken, eski eser özelliği bulunmayan mekteplerin ve arsaların İl Özel İdarelerine verilmesi kararlaştırılmıştır (Madran, 1996, 65). Maarif Vekâleti, bunlara ek olarak uygun görülen cami, mescit enkazlarının ve bunların arsalarında bulunan medreselerinde kendilerine bırakılmasını istemiştir (Madran, 2002, 100). Bu kapsamda, Vali başkanlığında Maarif Müdürü, Evkaf Müdürü, Başmühendis ve Hükümet Tabiplerden oluşan bir komisyon "*tarihi ve bedii kıymeti*" olmayan eserlerin saptanması ve bu eserlerin satılarak ya da yıkılarak yerlerine okul yaptırılması ile görevlendirilmiştir (Öztürk, 1995, 384). Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nün itirazı üzerine durum başvekâlete bildirilmiş, başvekâlet yayınladığı bir önerge ile tarihi ve bedii kıymeti yetkili makamlarca saptanacak eserler dışında olanların, Maarif Vekâleti ve Özel İdarelere devredilmesini, kullanılacak olanların kullanılmasını, hiçbir şekilde kullanılması mümkün olmayanların satılmasını öngörmüştür (Öztürk, 1995, 384). Bu yasa ve yönetmelikler kapsamında, valiliklerinin tahmin edilenden daha hızlı olarak uygulamaya başladığı, bazı durumlarda yasa dışına çıkmayı göze alarak mektep ve medreseleri sattığı görülmektedir (Öztürk, 385- 390). Buna önemli bir örnek Kastamonu Abdülbaki Medresesi'ne yapılan uygulamadır. 1925 yılında sağlam ve kullanılmakta olan medrese ve caminin satışı yasak olmasına rağmen, Vali Yardımcısı başkanlığındaki Maarif, Nafia ve Hükümet Tabiplerinden oluşan komisyon merkezde bulunan Külliyeyi satışa çıkarmışlar; satış işleminin durdurulması için Diyanet İşleri Başkanlığı Evkaf Umum Müdürlüğü'ne başvurmak zorunda kalmıştır (Öztürk, 1995, 389). Anıtsal yapıların korunmasına konusunda olumsuz uygulamalardan biri de 1925 yılında Sinop'un çeşitli kasabalarında bulunan altı medresenin satılması, sadece merkezde yer alan Alaeddin

Medresesi'nin tarihi kıymeti nedeni ile korunması kararı alınmasıdır (Öztürk, 1995, 386). Devri kararlaştırılan vakıf binalarının kapsamının belirlenmesinde ve satış işlemlerinin yapılmasında kurulan komisyonların acımasızca davrandığı görülmekle birlikte, Vakıflar İdaresi başlangıçta bu tavra direnmeye çalışsa da zaman geçtikçe bu hassasiyetini kaybetmiştir (Öztürk, 1995, 391).

1925 yılında çıkarılan kanun ile tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış ancak; bu yapıların hangi kurumların gözetimi altında olacağı belirtilmemiştir (Madran, 1996, 65). 1925 yılında çıkarılan 2413 sayılı bakanlar kurulu kararına göre, cami ve mescitlerin özgün işlevleri ile sürdürülmesi, okul olarak kullanılacak durumda olanlar ve değerli olanlar Maarif Vekâlet'ine bırakılması, kalanların ise Evkaf Müdürlüğü tarafından satışı yapılarak, elde edilen gelirle yeni okullar yapılması kararı verilmiştir (Öztürk, 1995, 407).

İşlev değişikliğinin yok denecek kadar az rastlandığı ve yönetim değişikliklerinden en az etkileneceği düşünülen camiler içinde farklı yasal düzenlemeler yapılmış, bu kapsamda ilk kez 1924 tarihli 429 sayılı yasaya göre, cami, mescit, tekke ve türbeler Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmıştır (Madran, 2002, 101). Bu yapıların yönetimi 1931 yılında tekrar Evkaf Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

1926 tarihli 931 sayılı kanun ile belediyeler anıtsal nitelikli çeşme, şadırvan, sebil gibi yapıların suları ile birlikte sahibi durumuna gelmiş, 1930 tarihli "Belediyeler Kanunu" nun 159. Maddesi uyarınca da yıkılmış kale ve surların, varsa gelirleri ile birlikte sahibi olmuştur (Madran, 1996, 66). Bu yasaların verdiği yetki ile ilerleyen yıllarda Belediyeler tarihi açıdan kıymetli şadırvan, sebil gibi yapıların koruma kurulu kararlarına aykırı olarak yıktırılmasına karar vermiş, çeşitli kale kalıntıları yok edilmiştir.

Tarihi eserlerin farklı kurumların yönetimlerine bırakılması, oluşturulan yasanın esasıyla ters düşen uygulamaların gerçekleştirilmesi koruma konusunda birçok olumsuz duruma da sebep olmuştur. Uzmanlar tarafından karar verilmesi gerekli çeşitli konuların yerel kurullar tarafından alınması, bu kapsamda bir medrese, cami ya da şifahane yapısının "tarihi ve bedii kıymeti" olup olmadığının bu kurullar tarafından belirlenmesi tartışmaya açık bir konudur (Madran, 2002, 102). Çünkü yapı hakkında olumsuz alınan bir karar, özgün nitelikli anıtsal bir yapının satılmasına ya da yıkılarak tamamen yok olmasına neden olmaktadır. Yapıların onarım uygulamalarında karşılaşılan bir diğer problem ise, Külliye gibi çeşitli

işlevlere sahip yapıların farklı kurumların yönetimi altında bulunmasıdır. Birkaç kuruluşun yönetimi altında bulunan Külliye gibi yapıların onarım keşiflerinin hazırlanması ve onarımlarının yapılması için komisyonlar oluşturulmuş ancak sağlıklı bir çalışma elde edilememiştir. Kurullar bir araya gelememiş, geldiğinde ise caminin onarım ödeneğinin Vakıflar Umum Müdürlüğü, medrese, kütüphane, türbe gibi yapıların onarım keşif bedellerinin Maarif Vekâleti, okulların onarım keşif bedellerinin İl Özel İdareleri'nden istenmesi, her kuruluşun çalışma ve uzmanlık alanlarının, bütçe ayırım oranlarının farklı olması nedeniyle sorunlar yaşanmıştır (Öztürk, 1995, 417).

3.1.2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Kurtuluş Savaşı sırasında koruma ve onarım konusunda fazla bir etkinlik gerçekleştirilememiş, onarımların giderek hız ve kapsamı azalmıştır (Madran, 1996, 63). Bunun en önemli gerekçelerinden biri ardı ardına girilen savaşlar olup (Madran, 2002, 99), durum vakıflar açısından irdelendiğinde ise belli bir süre iki ayrı vakıf yönetiminin olması ve vakıflar açısından önemli bölgelerin düşman işgali altında kalması olarak gösterilebilir (Öztürk, 1995, 87).

Cumhuriyetin ilk yıllarında koruma ile ilgili çalışmalar yapan ana kurumlardan biri olan Evkaf Umum Müdürlüğü'nde en önemli isimlerden biri olan Mimar Kemalettin Bey, 1919'da son verilen kurumdaki görevine 15 Temmuz 1923 yılında yeniden atanmıştır (Tanyeli, 2007, 265). Mimar Kemalettin bu dönemde müdürlükteki en etkin kişi olarak görev almış, kendisinden sonra gelen isimler çalışmalarında Mimar Kemalettin'in izini takip ettiklerinden "*Kemalettin Mektebi*" olarak isimlendirilmişlerdir (Cengizkan, 2007, 200). Cumhuriyetin başlangıç yıllarında Mimar Kemalettin Bey tarafından gerçekleştirilen anmaya değer önemli bir uygulama çalışması, 1920-27 yılları arasında Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa ve Kubbet-üs- Sahra onarımlarıdır (Tekeli, İlkin, 1997, 246). 1919'da İngiliz yönetimine geçen Kudüs'te, Mescid-i Aksa'nın restorasyonu için Kudüs Müftüsü Müslüman bir mimar istemiş, bu kapsamda önemli çalışmalarıyla tanınan Mimar Kemalettin görevlendirilmiştir (Yavuz, 1981, 68-69) (Şekil 3. 1).

Şekil 3. 1 Mescid-i Aksa restorasyonu şefi Mimar Kemalettin ve çalışma ekibi (Tekeli, İlkin, 1997, 181)

1922 - 1925 yılları arasında Kudüs'te kalan Kemalettin Bey, Mescid-i Aksa'nın tarih içindeki ilk rölöveleri olarak nitelendirilebilecek çalışmalarını gerçekleştirmiş ve onarım için radikal değişiklikler içeren öneri projeler hazırlamıştır (Yavuz, 2015, 21). En önemli rölöve çizimi caminin onarımında başlangıç aşamasında gerçekleştirilen plan çizimleridir (Şekil 3. 2). Mescidin onarımı için hazırlanan üç ayrı restorasyon projesinin birinde Mimar Kemalettin Bey, Mescidin orta bölümüne, Osmanlı geleneğinde yüksek, orta kubbeli bir yapı inşa edilmesini önermiştir (Şekil 3. 3). Bu öneri proje ile birlikte, Mescid-i Aksa'nın en eski bölümlerinden biri kaldırılmakta, yüzyıllar boyu çok az değişikliğe uğramış strüktürel yapısına çok ciddi müdahalelerde bulunulmaktadır (Yavuz, 2015, 22). Bu proje ile Mescid-i Aksa'ya Kudüs'ün her yerinden görülebilecek şekilde daha anıtsal bir nitelik kazandırılmakta ve kentin geleneksel biçimlenmesine karşı tavır sergilenmektedir. Bu nedenle öneri proje kabul edilmemiş ve özgün duruma uygun bir restorasyon çalışması gerçekleştirilmiştir (Yavuz, 2015, 22). Yavuz (2015, 22), Mimar Kemalettin'in restorasyon ilkelerini iyi bilen ve uygulayan bir mimar olarak böyle bir öneri proje geliştirmesini ülkesinin işgal altında bulunmasından duyduğu rahatsızlığa bağlamaktadır. Nitekim, Kemalettin bey uyguladığı restorasyon projesi ile ünlü İngiliz mimarlık tarihçisi Creswell 'den övgü dolu sözler almış ve onarımlarında gösterdiği başarı nedeniyle İngiliz Kraliyet Mimarlar Akademisi RIBA'ya üye seçilmiştir (Yavuz, 2015, 21-22).

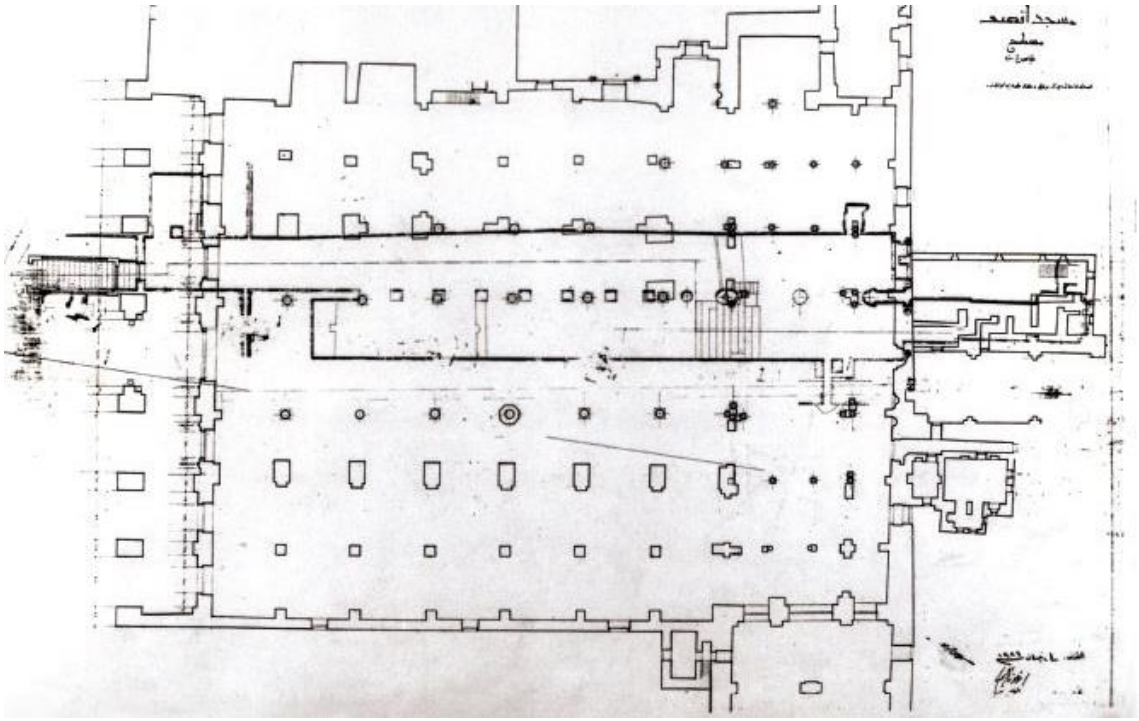

Şekil 3.2 Mimar Kemalettin Bey tarafından hazırlanan Mescid-i Aksa plan rölövesi (Yavuz, 2015, 21).

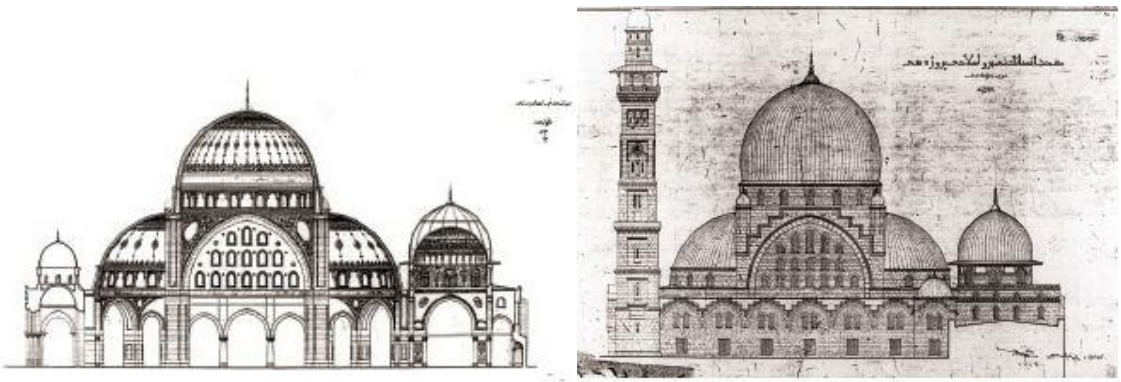

Şekil 3. 3 Mimar Kemalettin Bey tarafından hazırlanan Mesciid-i Aksa öneri restorasyon projesinin kesit ve görünüşü (Yavuz, 2015, 21).

1922-1932 yılları arasında Mimar Kemalettin Bey'in yönetiminde gerçekleştirilen önemli onarımlardan bir diğeri ise Ayasofya'dır. Bu yapının ardından, İstanbul'da Sultanahmet, Ortaköy ve Beylerbeyi Camileri, Edirne'de Selimiye, Ulucami ve Üç Şerefeli Camileri, Manisa'da Muradiye Camisi ve Konya Mevlana Türbesi onarımları gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 1995, 202). Belirtilen tarihler arasında muhtelif yörelerde 2.115.660 lira harcanarak 3788 hayrat onarımı yapılmıştır (AKK, 1933, 29). Bu bilgilere ek olarak, Çal (1990a, 197) Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yaptığı araştırmalarda ilk 10 yılda vakıflar tarafından 8 cami onarımı yapıldığına ulaşmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yapılan incelemelerde Edirne Üç

Şerefeli camisinin bu tarihlerdeki onarım talebine, Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1929 tarihinde izin verildiği bilgisine ulaşılmıştır. 9 Ocak 1929 tarihli belgede, Üç Şerefeli Cami'nin kubbelerinin önemli eski eserlerden olduğu belirtilerek, yapı üzerine yapılan keşfe göre yapının tamir masrafının 17.900 lira olduğu ve bu tamirin emaneten icrasının yapılması istendiği belirtilmektedir[31] (Şekil 3. 4).

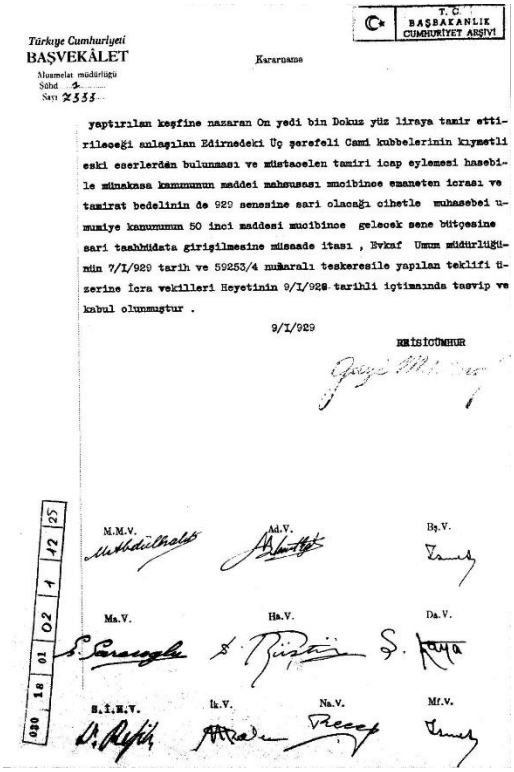
T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Müamelat müdürlüğü
Şube
Sayı 2555

Kararname

yaptırılan keşfine nazaran On yedi bin Dokuz yüz liraya tamir ettirileceği anlaşılan Edirnedeki Üç şerefeli Cami kubbelerinin kıymetli eski eserlerden bulunması ve müstacelen tamiri icap eylemesi hasebile münakasa kanununun maddei mahsusası mucibince emaneten icrası ve tamirat bedelinin de 929 senesine sari olacağı cihetle muhasebei umumiye kanununun 50 inci maddesi mucibince gelecek sene bütçesine sari taahhüdata girişilmesine müsaade itası , Evkaf Umum müdürlüğünün 7/I/929 tarih ve 59253/4 numaralı teskeresile yapılan teklifi üzerine İcra vekilleri Heyetinin 9/I/929 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

9/I/929

REİSİCÜMHUR

M.M.V. Ad.V. Bş.V.

Ma.V. Ha.V. Da.V.

S.İ.H.V. İk.V. Na.V. Mf.V.

030 18 01 02 1 12 025

Şekil 3. 4 Edirne Üç Şerefeli onarım talebine, Mustafa Kemal Atatürk verilen izni gösteren belge (BCA. 030.18.01.02.1.12.025)

Koruma alanında diğer bir örgüt olan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü de cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli onarım uygulamaları gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet'in koruma ve müzecilik ile ilgili ilk on yıllık bütçesi üçe ayrılarak değerlendirildiğine, 1920-23 yılları arasının çok ayrıntı vermediği ve sadece çalışan ücretlerinin ödenmesi dışında uygulama etkinliğinin olmadığı görülmektedir. 1924-25 yılları arasındaki bütçenin koruma ile ilgili en kapsamlı bütçe olduğu, 1926-1930 yılları bütçelerinde ise ödeneklerin alt bölümlere ayrılmasından vazgeçildiği incelemeler sonucu ulaşılan verilerdir (Madran, 2002, 104-105). Bu kapsamda, 1924-25 yıllarında koruma ve müzecilik için ayrılan ödenek Maarif

[31] BCA. Fon Kodu: 030.18.01.02, Kutu: 1 Gömlek: 12 Sıra: 025, Edirne'deki 3 şerefeli cami kubbelerinin, kıymetli eserler olması sebebiyle tamir ettirilmesi.

Vekaleti bütçesinin ancak ortalama % 1,2'si ve genel bütçenin %0.05 oranındadır. Hatta bu bütçe daha sonraki yıllarda Vekalet bütçesinin %0.7 ve genel bütçenin % 0.025 oranına kadar gerilemiştir (Madran, 1996, 67). Evkaf Umum Müdürlüğü'nün koruma ile ilgili ödeneklerinin Maarif Vekaletine göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Evkaf Umum Müdürlüğü'nde 1924-25 yıllarında bütçenin yaklaşık %10'u, 1926-29 yıllarında ise %28'i onarım ve inşaat giderlerine ayrılmıştır. Ancak 1930 yılında bu oranın %16'a düştüğü görülmektedir (Madran, 2002, 105).

3.2 1930-1951 Yılları Arası Koruma ve Onarım Yaklaşımları

1950 yılı, ülkede çok partili demokrasiye geçiş olması, koruma konusunda oluşturulan kurumların tekrar şekillenmesi ve koruma konusunda farklı politika ve yaklaşımların sergilenmeye başlamış olması gibi nedenlerle dönüm noktası ve bu dönemin bittiği tarih olarak kabul edilmiştir. 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kuruluşuna kadar ülke koruma yaklaşımlarının gelişimi, dönüşümü ve bu kapsamda kurumsallaşma, yasal düzenleme ve uygulama boyutlarında yapılan çalışmalar incelenecek ve dönem yaklaşımı belirlenmeye çalışılacaktır.

3.2.1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi

Cumhuriyet dönemi koruma etkinliklerine büyük ivme kazandıran ve kurumsallaşmaya katkı koyan en önemli gelişmelerden biri Atatürk'ün 19.02.1931 tarihli Konya gezisi sırasında Başvekil İsmet İnönü'ye gönderdiği telgraftır (Önder, 1989, 1839). 1930 yılının Kasım ayında başlayan ve 3 aydan fazla süren gezi sırasında, Konya'daki anıtların harap durumunu gören Mustafa Kemal Atatürk, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu ve Afet İnan'ın görüşlerini alarak bahsi geçen telgrafı çekmiştir (Madran, 1996, 69) (Şekil 3. 5).

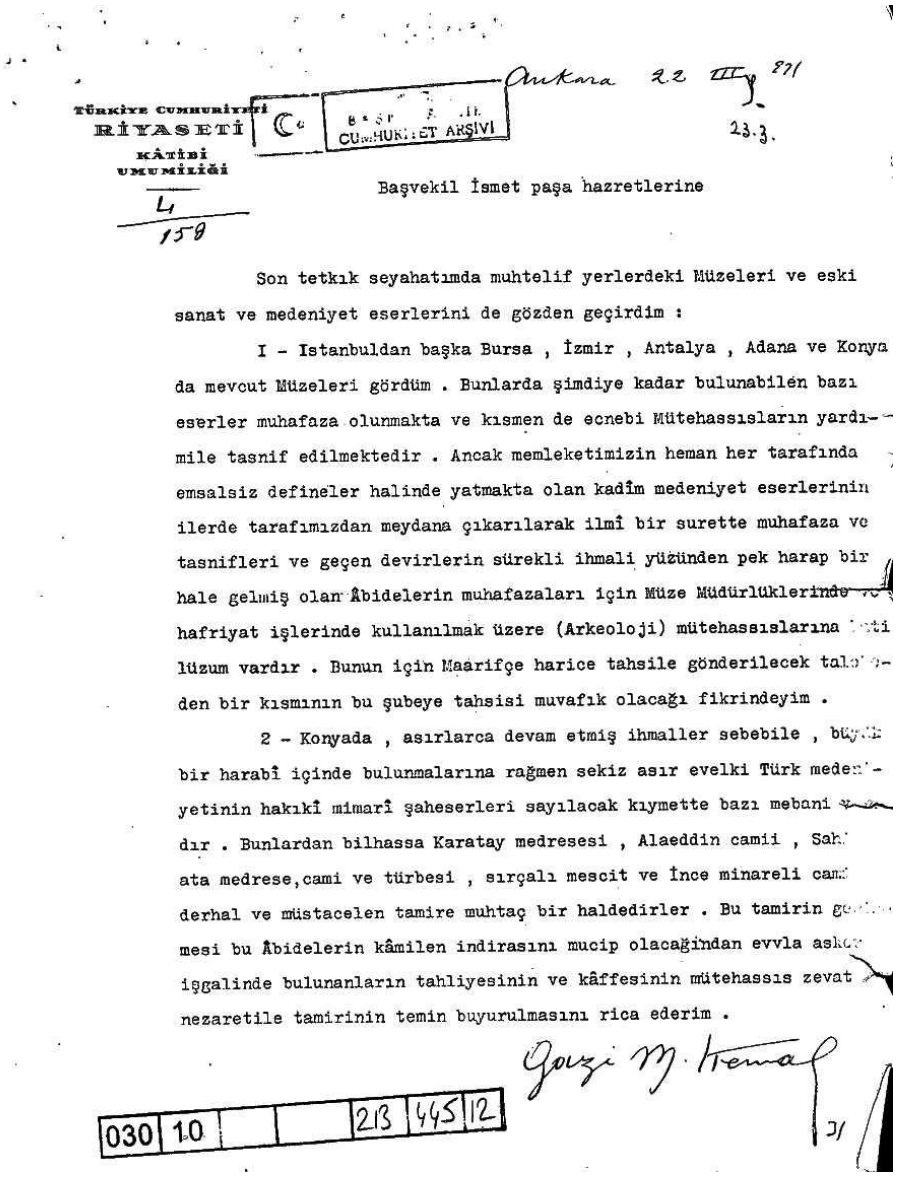

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti Kâtibi Umumiliği

Ankara 22 III 931

23.3.

Başvekil İsmet paşa hazretlerine

Son tetkik seyahatımda muhtelif yerlerdeki Müzeleri ve eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim :

I - Istanbuldan başka Bursa , İzmir , Antalya , Adana ve Konya da mevcut Müzeleri gördüm . Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi Mütehassısların yardımile tasnif edilmektedir . Ancak memleketimizin heman her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadîm medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmî bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan Âbidelerin muhafazaları için Müze Müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere (Arkeoloji) mütehassıslarına [illegible]ti lüzum vardır . Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim .

2 - Konyada , asırlarca devam etmiş ihmaller sebebile , büyük bir harabî içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evelki Türk medeniyetinin hakıkî mimarî şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebani [illegible]dır . Bunlardan bilhassa Karatay medresesi , Alaeddin camii , Sahipata medrese,cami ve türbesi , sırçalı mescit ve İnce minareli cami derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedirler . Bu tamirin gecikmesi bu Âbidelerin kâmilen indirasını mucip olacağından evvla askeri işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kâffesinin mütehassıs zevat nezaretile tamirinin temin buyurulmasını rica ederim .

Gazi M. Kemal

030 10 213 445 12

Şekil 3. 5 Atatürk'ün Konyadan Başvekil İsmet İnönü'ye çektiği telgraf (BCA, 030.10.00.213.445.12)

İlk paragrafta arkeolojik değerler, ikinci paragrafta Anadolu Selçuklu uygarlığının eserleri olmak üzere iki farklı uygarlığın eserlerinden bahsedilen telgrafta, temel olarak koruma uygulamalarının uzmanlar tarafından yürütülmesi gerektiğine değinilmiştir. Bu nedenle eserlerin gelecek nesillere ulaştırılabilmesi, bakım, onarımlarının yapılabilmesi için arkeolog, mimar gibi uzmanlar görevlendirilmesi gerektiği, Karatay Medresesi, Alâeddin Camii, Sahipata Cami ve Medresesi gibi önemli Selçuklu eserlerinin askeri birimlerin kullanımından alınması ve yapıların

tamir edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[32] Tarihi öneme sahip eserlerden askeri birimlerin tahliye edilmesi, askeriyeye ait eşyaların nasıl ve nereye taşınacağı, bu işlemlerin gerçekleştirilirken yapılara zarar verilmeden gerçekleştirilmesi gerektiği o dönem yazışmalarında ulaşılan bilgilerdendir [33]

Telgrafın hemen ardından koruma ile ilgili çalışmalar bahsedildiği üzere hız kazanmış ve tarihi eserlerin korunması, bakım ve onarımlarını yapılması amacıyla 1 Nisan 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararı neticesinde bir komisyon kurulmuştur [34] (Şekil 3. 6). Komisyon Başbakanlık Müsteşarı başkanlığında, Vakıflar Umum Müdürü, Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı, Antikiteler ve Müzeler Müdürü, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı ve Etnografya Müzesi Müdüründen oluşmaktadır.

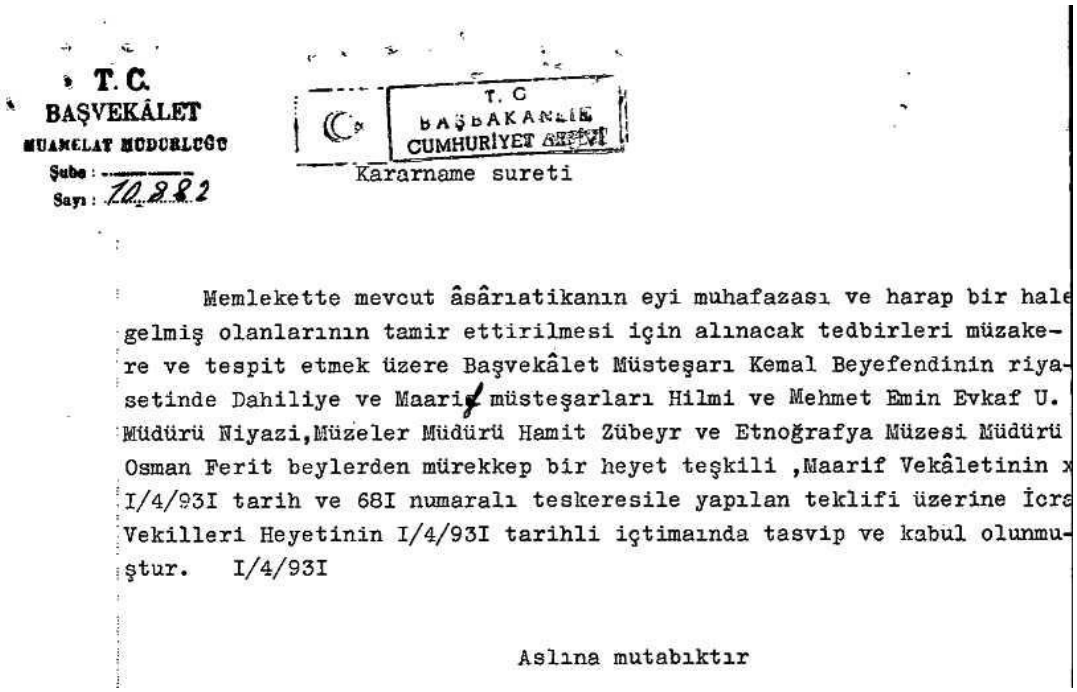
T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı : 10282

T. C
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname sureti

Memlekette mevcut âsârıatikanın eyi muhafazası ve harap bir hale gelmiş olanlarının tamir ettirilmesi için alınacak tedbirleri müzakere ve tespit etmek üzere Başvekâlet Müsteşarı Kemal Beyefendinin riyasetinde Dahiliye ve Maarif müsteşarları Hilmi ve Mehmet Emin Evkaf U. Müdürü Niyazi,Müzeler Müdürü Hamit Zübeyr ve Etnoğrafya Müzesi Müdürü Osman Ferit beylerden mürekkep bir heyet teşkili ,Maarif Vekâletinin x I/4/93I tarih ve 68I numaralı teskeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin I/4/93I tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur. I/4/93I

Aslına mutabıktır

Şekil 3. 6 1 Nisan 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararı (BCA, 030.10.00.213.445.11)

Bu komisyon kuruluşundan kısa bir süre sonra haziran ayında rapor hazırlamış; ilk maddede anıtların bakım ve onarımlarının çeşitli kurumlara bırakılmasının sakıncalarını, bırakılan kurumların bakım ve onarımları karşılayacak yeterli ödeneğinin olmadığını, ödenek olduğu durumlarda dahi uzmanlar tarafından

[32] BCA, Fon Kodu: 030.10.00. Kutu: 213 Gömlek: 445 Sıra: 12, Konya'daki Türk medeniyet ve sanatını gösteren cami, medrese ve mescitlerin askeriye tarafından boşaltılmaya başlanıldığı ve bu eski eserlerin korunmasıyle ilgili tedbirlerin alındığı.

[33] BCA, 030.10.213.445.12, 24.04.1931 tarihli ve 15.12.1931 tarihli Muamelat Müdürlüğü'nün Baş Vekalet'e yazısı, 1.12.1931 tarihli Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Reisinin Başvekil İsmet Paşa'ya yazısı,

[34] BCA, Fon Kodu: 030.10.00. Kutu: 213 Gömlek: 445 Sıra: 11, s. 2, Türkiye'de mevcut eski eserlerin korunması ve zarar görenlerin de tamir ettirilmesi için alınacak tedbirleri tespit etmek gayesiyle bir komisyon kurulması.

bilimsel onarım gerçekleştirilemediğini belirtmiştir (Şekil 3. 7). İkinci madde de ise, belediye ve özel idarelerin tarihi eserlerin değerleri ve korunması gerekliliğine dair yeterli bilgiye sahip olmadıklarından bu önemli anıtsal yapıların yol açmak, satmak vb. nedenlerle tahrip olduğunu ifade etmiştir [35]. Ayrıca taşınır eski eserlerim müzelere nakli sırasında devletin nakil araçlarının ücretsiz olarak kullanıma tahsis edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Komisyon bu tespitleri yaptıktan sonra bazı iyileştirme önerileri getirmiş ve bunları da maddeler halinde sıralamıştır;

- Anıtların korunması ve bakımı ile ilgili işler merkezden yürütülmelidir. Bu yönetimde, yeni kurulması öngörülen Abideleri Muhafaza Heyeti'nin onarım programlarını hazırlaması, Müzeler Müdürlüğünün uygulamaları gerçekleştirmelidir.
- Eski eserlerin korunması ve onarılması için yeterli kaynak sağlanmalıdır. Bu nedenle her yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesinde iki yüz bin lira, genel bütçeye ise yüz bin lira konulmalıdır. İl Özel İdare bütçesinin de % 0.5'inin anıtların korunması için ayrı korunması için ayrılmasını uygun bulmuştur.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü anıtların korunması ve onarılması işini öncelikli iş olarak kabul etmeli, kaynaklar ilk olarak bu işlemler için kullanılmalıdır.
- Millî Savunma Bakanlığının kullanımında bulunan tarihi eserler boşaltılmalıdır.
- Mülki idarelerin korumayı daha iyi yapabilmesi için Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan kanunun bir an önce meclisten geçmesi gerekmektedir.
- Maarif Vekâleti, tarihi eserlerin tecil işini bir an önce bitirmeli ve belgeleme işlemi tamamlanmalıdır.
- Kültür Bakanlığı, anıtların değerlerini ve korunmasını anlatabilmek için yayınlar yapmalıdır. [36]

[35] BCA, Fon Kodu: 030.10.00. Kutu: 213. Gömlek: 445. Sıra: 11, s. 5
[36] BCA, Fon Kodu: 030.10.00. Kutu: 213. Gömlek: 445. Sıra: 11, s. 5, 7

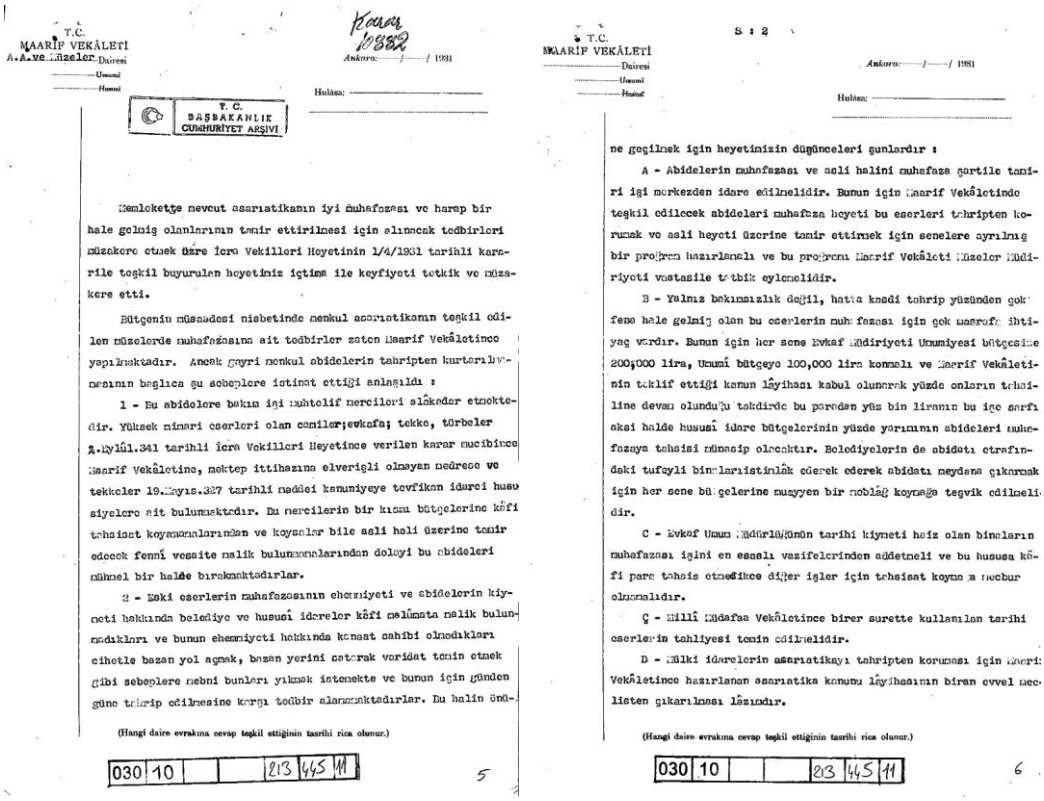

T.C.
MAARİF VEKÂLETİ
A.A. ve Müzeler Dairesi
Umumi
Hususi

Karar
10882

Ankara: / / 1931

Hulâsa:

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Memlekette mevcut asarıatikanın iyi muhafazası ve harap bir hale gelmiş olanlarının tamir ettirilmesi için alınacak tedbirleri müzakere etmek üzre İcra Vekilleri Heyetinin 1/4/1931 tarihli kararile teşkil buyurulan heyetiniz içtima ile keyfiyeti tetkik ve müzakere etti.

Bütçenin müsaadesi nisbetinde menkul asarıatikanın teşkil edilen müzelerde muhafazasına ait tedbirler zaten Maarif Vekâletince yapılmaktadır. Ancak gayri menkul abidelerin tahripten kurtarılmasının başlıca şu sebeplere istinat ettiği anlaşıldı :

1 - Bu abidelere bakım işi muhtelif mercileri alâkadar etmektedir. Yüksek minari eserleri olan camiler;evkafa; tekke, türbeler 2.Eylûl.341 tarihli İcra Vekilleri Heyetince verilen karar mucibince Maarif Vekâletine, mektep ittihazına elverişli olmayan medrese ve tekkeler 19.Mayıs.327 tarihli maddei kanuniyeye tevfikan idarei hususiyelere ait bulunmaktadır. Bu mercilerin bir kısmı bütçelerine kâfi tahsisat koymamalarından ve koymalar bile asli hali üzerine tamir edecek fennî vesaite malik bulunmamalarından dolayı bu abideleri mühmel bir halde bırakmaktadırlar.

2 - Eski eserlerin muhafazasının ehemmiyeti ve abidelerin kıymeti hakkında belediye ve hususî idareler kâfi malûmata malik bulunmadıkları ve bunun ehemmiyeti hakkında kemaat sahibi olmadıkları cihetle bazan yol açmak, bazan yerini satarak voridat temin etmek gibi sebeplere mebni bunları yıkmak istemekte ve bunun için günden güne tahrip edilmesine karşı tedbir alamamaktadırlar. Bu halin önü-

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tarihi rica olunur.)

030 10 213 445 11

5

T.C.
MAARİF VEKÂLETİ
Dairesi
Umumi
Hususi

S : 2

Ankara: / / 1931

Hulâsa:

ne geçilmek için heyetinizin düşünceleri şunlardır :

A - Abidelerin muhafazası ve asli halini muhafaza şartile tamiri işi merkezden idare edilmelidir. Bunun için Maarif Vekâletinde teşkil edilecek abideleri muhafaza heyeti bu eserleri tahripten korumak ve asli heyeti üzerine tamir ettirmek için senelere ayrılmış bir proğram hazırlamalı ve bu proğram Maarif Vekâleti Müzeler Müdiriyeti vasıtasile tatbik eylemelidir.

B - Yalnız bakımsızlık değil, hatta kasdi tahrip yüzünden çok fena hale gelmiş olan bu eserlerin muhafazası için çok masraf ve ihtiyaç vardır. Bunun için her sene Evkaf Müdiriyeti Umumiyesi bütçesine 200,000 lira, Umumî bütçeye 100,000 lira konmalı ve Maarif Vekâletinin teklif ettiği kanun lâyihası kabul olunarak yüzde onların tahsiline devam olunduğu takdirde bu paradan yüz bin liranın bu işe sarfı aksi halde hususî idare bütçelerinin yüzde yarımının abideleri muhafazaya tahsisi münasip olacaktır. Belediyelerin de abidatı etrafındaki tufeyli binalarıistimlâk ederek ederek abidatı meydana çıkarmak için her sene bütçelerine muayyen bir mebläğ koymağa teşvik edilmelidir.

C - Evkaf Umum Müdürlüğünün tarihi kıymeti haiz olan binaların muhafazası işini en esaslı vazifelerinden addetmeli ve bu hususa kâfi para tahsis etmedikce diğer işler için tahsisat koymamaya mecbur olmamalıdır.

Ç - Millî Müdafaa Vekâletince birer surette kullanılan tarihi eserlerin tahliyesi temin edilmelidir.

D - Mülki idarelerin asarıatikayı tahripten korunması için Maarif Vekâletince hazırlanan asarıatika kanunu lâyihasının biran evvel meclisten çıkarılması lâzımdır.

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tarihi rica olunur.)

030 10 213 445 11

6

Şekil 3. 7 Komisyonun Haziran ayında hazırladığı rapor (BCA, 030.10.00.213.445.11)

Antikiteler ve Müzeler Müdürü Halit Zübeyr Koşay, 1932 yılında yayınladığı "*Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*" adlı eserinde, komisyonca belirlenmiş bu önerilere paralel tavsiyeler geliştirmiştir. "*Abidatı Koruma Çareleri, Abidatın Tescili, Türkiye Abidatı Koruma Heyetinin Teşkili, Abidatın Heyeti Asliyesi Üzerine Tamir vb.*" alt başlıklarda, tarihi eserlerin korunması için halkın bilinçlendirilmesi, tarihi eserlerin tam bir envanterlerinin çıkarılarak tescil edilmesi, İstanbul'dan sorumlu Muhafaza-ı Asarı Atika Encümen'i gibi çalışacak ama tüm Türkiye'yi kapsayacak bir koruma heyeti kurulması gerektiğine değinmiştir (Koşay, 1932, 24-27). Ayrıca, bu kapsamda bazı öneriler getirmiştir. Bunlar;

- Onarılacak yapıların sadece bizim için değil tüm insanlık için kıymetli olduğu, bu nedenle bakım ve onarım için gerekli maddi destek için Amerika gibi uluslararası kaynaklara başvurulmalı,
- Vakıflar idaresi, onarıma ihtiyaç duyan yapılar ile ilgilendiğinden bu görev ile Maarif Vekâleti ilgilenmeli,
- Anıtların tamiri için sabit bir gelir sağlanmalı,

- Anıtların rölöveleri öncelikli ve titizlikle hazırlanmalı, onarım ve rölöve çalışmalarının ayrılmaz bir bütünlükle ele alınmalıdır. Kaybedilen bir eser böylelikle yeniden yapılabilecektir (Koşay, 1932, 29).

Tarihi eserlerin korunması kapsamında geliştirilen öneriler incelendiğinde iki temel nokta dikkati çekmektedir. Bunlar; onarımın gerçekleştirilmesi için gerekli maddi kaynağın bulunması ve vakıf kurumunun bakım ve onarım konusunda üstleneceği görevlerdir. Bu kapsamda, vakfın ana koşullarından biri olan onarım hizmetlerinin tüm diğer yapılacak eylemlerden önce gelmesi gerektiği belirtilmiş olmakla birlikte, uygulanma alanında ne kadar hayata geçirilebildiği tartışmaya açıktır (Madran, 2002, 108).

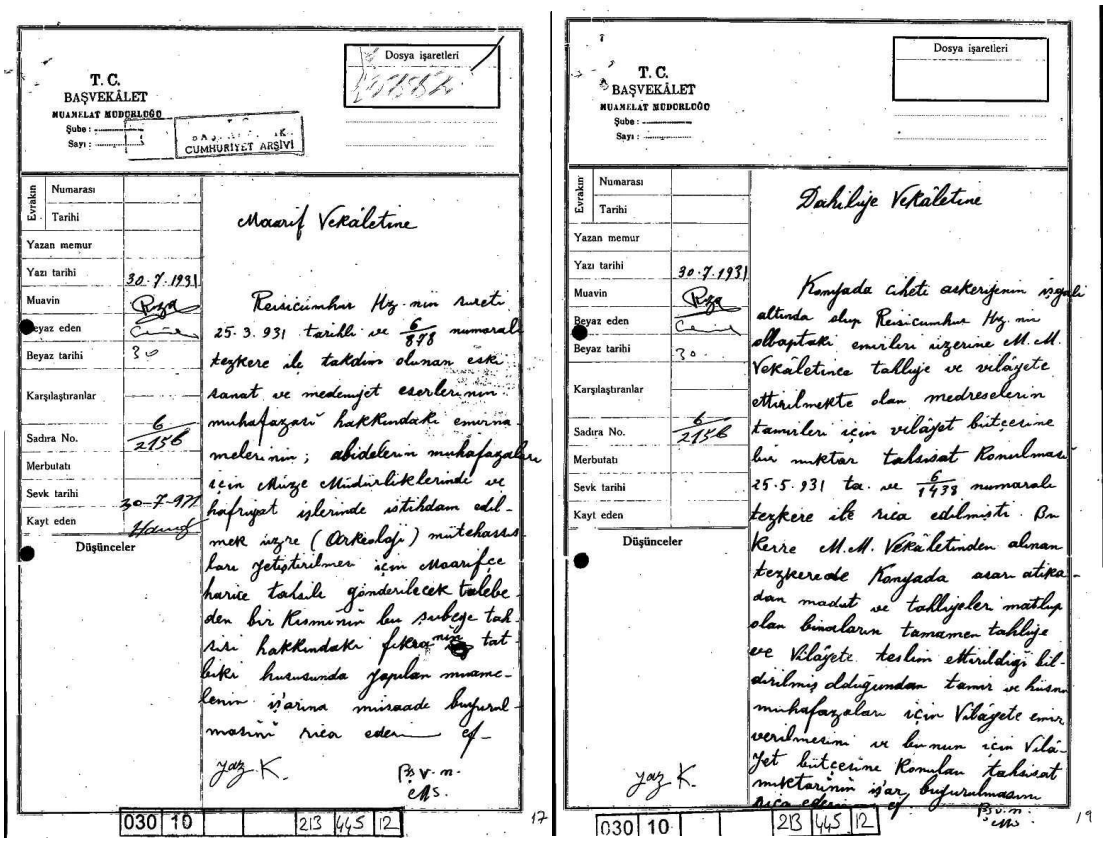
T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı :
Dosya işaretleri
CUMHURİYET ARŞİVİ
Evrakın Numarası
Tarihi
Yazan memur
Yazı tarihi 30.7.1931
Muavin
Beyaz eden
Beyaz tarihi
Karşılaştıranlar
Sadıra No. 6/2156
Merbutatı
Sevk tarihi
Kayt eden
Düşünceler
Maarif Vekâletine
Dâhiliye Vekâletine
030 10 213 445 12

Şekil 3. 8 30.07.1931 tarihli Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü'nden Dâhiliye ve Maarif Vekâletlerine gönderilen tezkere (BCA, 030.10.00.213.445.12).

Bu tarihlerde anıtların korunması ve onarılması kapsamında önde gelen çalışmalardan biri de, farklı kurumların kullanımında olan eserlerin boşaltılması için gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda, askeriyenin kullanımında olan yapıların tahliye ve teslimi için, gerekli bakım ve onarımın gerçekleştirilmesi için Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü'nden Dâhiliye ve Maarif Vekâletlerine 30.07.1931 tarihli

tezkere gönderilmiştir[37] Dâhiliye Vekilliği tarafından Baş Vekaleti Celileye cevap olarak 24.08.1931 tarihli bir yazı yazılmış, bu yazıda bahsi geçen işlemler için Vilayet bütçesine 1500 lira bütçe konulduğu belirtilmiştir [38] (Şekil 3. 8).

Maarif Vekilliği 03.08.1931 gün ve 85602 sayılı yazı ile eski eser korunması ve uzmanlar konusunda Cumhurbaşkanı tarafından istenilenler konusunda bilgi verilmiştir[39]. Bu kapsamda "*Abidelerin İyi Muhafazası*" ve "*Arkeolog Yetiştirmek Meseleleri*" olarak iki ana başlıkta yapılan ve yapılacak eylemler sıralanmıştır (Şekil 3. 9). Abidelerin iyi muhafazası için; vilayetlere eski eserlerin korunması ve onarımı ile ilgili genelge gönderilmiş, askeriyenin kullanımında bulunan müesseselerin bazıları boşaltılmış ve diğerleri için gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Mevcut eserlerin tespit ve tescillerinin yapılabilmesi için gerekli evraklar düzenlenmiş, koruma ve onarım işlerinin mali bütçe hesaplamaları için bir komisyon ve yeni bir Asar-ı Atika Kanun tasarısı oluşturulduğu ifade edilmiştir. Bu durum izah edilirken "*Otuz kırk sene evvel yapılmış ve bugünün ihtiyaçlarına uymayan Asar-ı Atika Nizamnamesinin yerine kaim olmak üzere Vekâletimizce ayrıca yeni bir Asar-ı Atika Kanunu layihası ihzar edilmiştir. Bu layiha da önümüzdeki devrede yüksek makamlarına arz ve takdim olunacaktır[40]"* ifadeleri kullanılmıştır.

Uzman yetiştirilmesi konusunda ise, Avrupa'ya eğitim için gönderilen arkeologların görevlendirilmeleri, öğrencilerin bu alanlara yönlendirildiği, antropoloji alanı için de Avrupa'ya öğrenci gönderildiği ifade edilmiştir. Ayrıca Gabriel tarafından yürütülen bir Arkeoloji Kürsüsü olmakla birlikte, İstanbul Müzeler Müdürü Halil Ethem Bey'in başkanlığında, Gabriel ve diğer uzmanlardan oluşan kadro ile Arkeoloji Enstitüsü kurulması için girişimlere başlandığı belirtilmektedir.

---

[37] BCA, 030.10.00.213.445.12, 30.07.1931 tarihli Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü'nden Dâhiliye ve Maarif Vekâletlerine gönderilen tezkere
[38] BCA, 030.10.00.213.445.12, 24.08.1991 tarihli Dahiliye Vekili'nin Baş Vekalete yazısı
[39] BCA, 030.10.00.213.445.12, s.17-19, 03.08.1931 tarihli Maarif Vekili'nin Baş Vekâlete yazısı

[40] BCA, 030.10.00.213.445.12, s.15

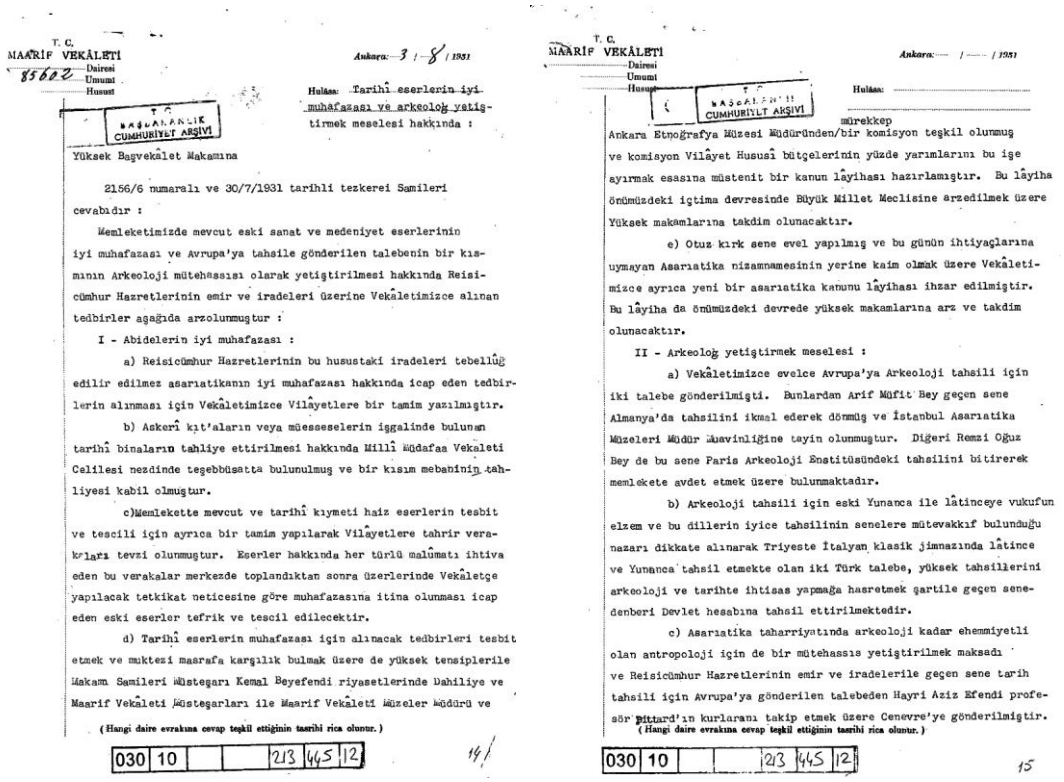

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
85602
Dairesi
Umumî
Husus

Ankara: 3 / 8 / 1931

Hulâsa: Tarihî eserlerin iyi muhafazası ve arkeolog yetiştirmek meselesi hakkında :

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlet Makamına

2156/6 numaralı ve 30/7/1931 tarihli tezkerei Samileri cevabıdır :

Memleketimizde mevcut eski sanat ve medeniyet eserlerinin iyi muhafazası ve Avrupa'ya tahsile gönderilen talebenin bir kısmının Arkeoloji mütehassısı olarak yetiştirilmesi hakkında Reisicümhur Hazretlerinin emir ve iradeleri üzerine Vekâletimizce alınan tedbirler aşağıda arzolunmuştur :

I - Abidelerin iyi muhafazası :

a) Reisicümhur Hazretlerinin bu hususteki iradeleri tebellûğ edilir edilmez asarıatikanın iyi muhafazası hakkında icap eden tedbirlerin alınması için Vekâletimizce Vilâyetlere bir tamim yazılmıştır.

b) Askerî kıt'aların veya müesseselerin işgalinde bulunan tarihî binaların tahliye ettirilmesi hakkında Millî Müdafaa Vekaleti Celilesi nezdinde teşebbüsatta bulunulmuş ve bir kısım mebanînin tahliyesi kabil olmuştur.

c) Memlekette mevcut ve tarihî kıymeti haiz eserlerin tesbit ve tescili için ayrıca bir tamim yapılarak Vilâyetlere tahrir verakları tevzi olunmuştur. Eserler hakkında her türlü malûmatı ihtiva eden bu veraklar merkezde toplandıktan sonra üzerlerinde Vekâletçe yapılacak tetkikat neticesine göre muhafazasına itina olunması icap eden eski eserler tefrik ve tescil edilecektir.

d) Tarihî eserlerin muhafazası için alınacak tedbirleri tesbit etmek ve muktezi masrafa karşılık bulmak üzere de yüksek tensiplerile Makam Samileri Müsteşarı Kemal Beyefendi riyasetlerinde Dahiliye ve Maarif Vekâleti Müsteşarları ile Maarif Vekâleti Müzeler Müdürü ve

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur.)

030 | 10 | | | 213 | 445 | 12

14

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
Dairesi
Umumî
Husus

Ankara: — / — / 1931

Hulâsa:

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

mürekkep

Ankara Etnoğrafya Müzesi Müdüründen/bir komisyon teşkil olunmuş ve komisyon Vilâyet Hususî bütçelerinin yüzde yarımlarını bu işe ayırmak esasına müstenit bir kanun lâyihası hazırlamıştır. Bu lâyiha önümüzdeki içtima devresinde Büyük Millet Meclisine arzedilmek üzere Yüksek makamlarına takdim olunacaktır.

e) Otuz kırk sene evel yapılmış ve bu günün ihtiyaçlarına uymayan Asarıatika nizamnamesinin yerine kaim olmak üzere Vekâletimizce ayrıca yeni bir asarıatika kanunu lâyihası ihzar edilmiştir. Bu lâyiha da önümüzdeki devrede yüksek makamlarına arz ve takdim olunacaktır.

II - Arkeolog yetiştirmek meselesi :

a) Vekâletimizce evelce Avrupa'ya Arkeoloji tahsili için iki talebe gönderilmişti. Bunlardan Arif Müfit Bey geçen sene Almanya'da tahsilini ikmal ederek dönmüş ve İstanbul Asarıatika Müzeleri Müdür Muavinliğine tayin olunmuştur. Diğeri Remzi Oğuz Bey de bu sene Paris Arkeoloji Enstitüsündeki tahsilini bitirerek memlekete avdet etmek üzere bulunmaktadır.

b) Arkeoloji tahsili için eski Yunanca ile lâtinceye vukufun elzem ve bu dillerin iyice tahsilinin senelere mütevakkıf bulunduğu nazarı dikkate alınarak Triyeste İtalyan klasik jimnazında lâtince ve Yunanca tahsil etmekte olan iki Türk talebe, yüksek tahsillerini arkeoloji ve tarihte ihtisas yapmağa hasretmek şartile geçen senedenberi Devlet hesabına tahsil ettirilmektedir.

c) Asarıatika taharriyatında arkeoloji kadar ehemmiyetli olan antropoloji için de bir mütehassıs yetiştirilmek maksadı ve Reisicümhur Hazretlerinin emir ve iradelerile geçen sene tarih tahsili için Avrupa'ya gönderilen talebeden Hayri Aziz Efendi profesör Pittard'ın kurlarını takip etmek üzere Cenevre'ye gönderilmiştir.

(Hangi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur.)

030 | 10 | | | 213 | 445 | 12

15

Şekil 3. 9 03.08.1931 tarihli Maarif Vekili'nin Baş Vekâlete yazısı (BCA, 030.10.00.213.445.12).

Bu gelişmeler ve 15 Haziran 1931 tarihli komisyon raporu sonucunda Maarif Vekili tarafından bir çalışma programı hazırlanmıştır. Bu program içeriğinde, Kültür Bakanlığı bütçesine anıtların tescil işlemleri, onarımları, bilimsel yayınlar yapılması, tarihi eserlerin rölöve çizimleri, fotoğraf çekimleri vb. işlemler için 50.000 tl ödenek konmuştur (Madrani 2002, 108). Koruma çalışmaları için, Türkiye merkezi olmak üzere Ankara, İstanbul, İzmir ve Elazığ'dan oluşan dört bölgeye ayrılmış ve müzelere bağlı olarak her bölgede bir arkeolog, iki mimar, bir fotoğrafçı, bir tasnifçi ve yazı işleri müdüründen kurulu bir komisyon görevlendirilmiştir (Akçura, 1972, 41). Ülkenin arkeolojik haritalarının yapılması ve bu işlemler sırasında yerel kaynakların kullanılması kararlaştırılmıştır.

Bu program içeriğinde yer alan en önemli faaliyet "*Anıtlar Koruma Komisyonu*"nun kurulmasıdır. Dönemin Maarif Vekili tarafından, 28 Haziran 1933 gün ve 1464 sayılı karar ile kurulan komisyonun ilk üyeleri, Mimar Sedat Çetintaş, Viyana Arkeoloji Enstitüsü Genel Yazmanı Profesör M. F. Miltner, Mimar Macit Kural, Tescil Uzmanı Selahattin Kandemir, Fotoğraf Uzmanı Schüler'dir (Madran, 1996, 70). İstanbul'da çalışan ve köken itibari ile Osmanlı Kurumu olan Eski Eserleri Koruma Encümeni ile

benzer görev tanımına sahip komisyonun görev alanı tüm Türkiye'dir. Tarihi eserler ile ilgili yasal düzenlemeler, rölöve, onarım, belgeleme ve yayın olmak üzere beş görev bölümüne sahip olan komisyon (Madran, 2002, 109), 1933-35 yılları arasındaki çalışmalarında 3500 eserin tescilini yapmış, onarım raporlarını hazırlamıştır (Akçura, 1972, 41). Maarif Vekâleti elde edilen bu bilgilere dayanarak 1933 yılında "*Acilen Tamire İktiza Eden (Gereken) Tarihi Binaları Listesi*" ni yayınlamıştır (Eldem, 1933, 12-18, Örnek Özden, 2005, 49) (Şekil 3. 10). 95 il ve ilçede, 250'den fazla anıtsal yapıyı içeren bu listede, Vakıflar İdaresi sadece içinde ibadet edilen camilerin onarımdan sorumlu olup, diğer anıtsal yapıların onarımından Maarif Vekâleti sorumlu tutulmuştur (Madran, 1996, 71).

ACİLEN TAMİRİ İKTIZA EDEN
TARİHİ BİNALAR LİSTESİ

(Bugün içinde ibadet olunmuyan tamiri Evkafa aittir. Diğerlerinin bakımı Maarifin vazifeleri meyanındadır).

Aksaray — Zinciriye Kadın Medresesi, Zarıhane, Koç Aslan Türbe ve Sarayı, Darülhuffaz
" — Konya yolu üstünde Sultan Hanı
" — Saadettin Hanı
" — Cami, Hapishane

Amasya — Bayazıt Paşa Camii
" — Gök Medrese
" — Burmalı Minare
" — Trumtay Türbesi
" — Bimarhane
" — Halfet Gazi Türbesi
" — Şah Gelidi Çeşme ve Makberi
" — Mehmet Paşa Camii
" — Yürgüç Paşa Camii (Evkaf)
" — İkinci Bayazıt Medresesi

Erzurum — Çifte Minare
Hatuniye, Üç Kümbetler

Kayseri — Hovant Medresesi ve Camii
" — Hatuniye Medresesi
" — Ali Cafer Köşkü
" — Sırçalar Kümbeti ve diğer kümbetler
" — Emirzade Mehmet Bey Türbesi
" — Çifteler Medrese ve Şifalyesi
" — Emir Ali Beşiri Kümbeti
" — Hacı Kılıç
" — Döner Kümbet ve diğer kümbetler
" — Bünyanda Karatay Medresesi
" — Kale ve surlar
" — Sahan Medresesi
" — Köşk Medrese
" — Hacı Hasan

Kırşehir — Âşık Paşa Türbesi

Konya — Sahip Ata
" — İnce Minare
" — Sırçalı Medrese
" — İpilkci Camii
" — Karatay Medresesi
" — Hasbey Darülhuffazı
" — Akhan
" — Karamanda Nefise Sultan Medresesi
" — Karamanda Emir Musa Medresesi
" — Ermenakta Musa Bey Medresesi ve Dul Medrese
" — Mevlâna Türbesi (Müzedir)
" — Ilgında Bedesten Kervansaray, Hamam

Sinop — Kale, Sultan Alâeddin Medresesi

Sivas — Gök Medrese
" — Bürücüye Medresesi
" — Şifaiye Medresesi
" — Alu Emir Türbesi
" — Şifaiye ve Bürücüye Kümbetleri
" — Çifte Minare, keşfi 1926
" — Kütük Minare
" — Camii Kebir (Evkaf)
" — Yıldız Eli Han
" — Şehir Kışlada Şah Ruh Köprüsü
" — Divrikte Beş Cami (Evkaf)

Tokat — Hisariye Medresesi
" — Gök Medrese, Çukur Medrese, Ali Tusi Türbesi
" — Pervane Hamit Türbesi, Açık Baş Türbesi, Halef Gazi Türbesi, Güdük Minare, Alaca Mesçit, Adsız Kümbet, Sefer Paşa Türbe ve Mesçidi, Hatuniye Camii, Kemer Ali Paşa Camii (Evkaf)

Şekil 3. 10 Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar (İnan Ocak, 2018, 77).

Vakıf Kurumundaki Değişim ve Gelişim

Vakıflar, 1920'li yıllarda Şer'iye ve Evkaf Vekâleti döneminde, vekâlet içerisinde "*Evkaf Müdüriyeti Umumiyesi*" olarak yer almıştır (Öztürk, 1995, 86). 1932 yılında ise Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış ve Evkaf Umum Müdürlüğü onun yerine geçmiştir (Madran, 1996, 78). Evkaf Umum Müdürlüğü ile ilgili ilk düzenlemelere bakıldığında 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanun ile kurulduğu daha sonra görev tanımlamalarının ve teknik kadrosunun oluşturulduğu görülmektedir (Durukan, 2004, 41). Osmanlı Batılılaşma Döneminde Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin merkeze bağlı birimlerinden biri olan İnşaat ve Tamirat Müdüriyeti, 1926 yılında yapılan düzenlemeler ile Evkaf Umum Müdürlüğü (Vakıflar Genel Müdürlüğü) bünyesinde "*İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü*" olarak yeniden düzenlenmiş, 1930 yılında ise "*İnşaat*

Müdürlüğü" ismini almıştır (Öztürk, 1995, 193). Bu birimde bir müdür, iki mimar, iki mühendis, bir sürveyan ve iki kâtip kadrosu bulunmaktadır (Madran, 2002, 110). Vakıf mallarının çokluğu, bunların yönetim ve maddi sorunlarının çözümü gibi nedenler yeni bir düzenleme yapılmasını gerektirmiştir ve 5 Mayıs 1936 yılında 2762 sayılı "*Vakıflar Kanunu*" çıkarılmıştır (Madran, 1996, 78). Bu yasanın 1. maddesi ile 1926 yılından önce kurulmuş tüm mazbut vakıfların yönetim, mülhak vakıfların ise denetimleri Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. Koruma ile ilgili, 4. maddesinde "*vakıf malları ve mimari veya tarihi değere sahip olup idaresi vakfa ait olan eserleri muhafaza ve imar eder*" , 10. maddesinde ise " *... mimari ve tarihi değeri haiz eserler satılmaz*" hükümleri bulunmaktadır (Madran, 2002, 221-222). Ayrıca bu yasa ile Osmanlı dönemindeki vakıf anlayışının temelini oluşturan bir vakfın gelirinin diğerine harcanmayacağı kuralı değiştirilmiş, bütçesi yeterli olmayan vakıflara koşulları uygun olanlardan aktarım yapılabileceği belirtilmiştir. Vakıflar Kanunu ile koruma konusunda olumlu adım atılmak istense de Cumhuriyet'in ilk yıllarında birçok vakıf kökenli yapının başka kurumlara bırakılması nedeniyle kanunun kapsamı sadece vakıflara bırakılan ibadethaneleri içine alabilmiştir.

Bu kanundan kısa bir süre sonra kurumun işleyişine yönelik ayrıntıları netleştirmek için 17 Temmuz 1936 tarihli Vakıflar Nizamnamesi oluşturulmuştur. 10 bölüm ve 66 maddeden oluşan Nizamnamede, 3. Bölüm "*Vakıf Mallarının Korunması ve Gayelerine Göre Yaşatılması*" başlığını taşımaktadır[41] . Bu bölümün ilk maddesi olan 14. maddede Evkaf müdür ve memurları, tarihi değeri olup vakıf yönetimi altında bulunan eserlerin her sene bulundukları durumları ve tamire ihtiyaçları gösteren izahlı birer cetvel hazırlamaları gerektiği belirtilmiştir. Kazalarda görevli memurların hazırladıkları belgelerin il müdürlüklerinde toplanarak, genel müdürlüğe gönderilmesi gerektiği ve tamirleri için her yıl bütçesine yeterli tahsisatın konulabilmesi için zamanında hazırlanılması gerektiği ifade edilmiştir.

Bundan sonraki maddede vakfa ait yapılar, "*A- Doğrudan doğruya hayrattan olanlar, B- Bu hayratın ve sair vakıf işlerinin masraflarını karşılayan gelir kaynağı mahiyetinde bulunanlar"* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 16. madde ile değerli tarihi eserlerin dosyalarının düzenlenmesi, fotoğraflarının ve diğer evraklarının

[41] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3371.pdf

hazırlanması vakıf teşkilatının başlıca görevi olarak tanımlanmıştır. Bu bölümün son maddesi olan 17. maddede ise, akar niteliği taşıyan yapıların vakfa en faydalı şekilde kullanılması ve bakım, onarım, yenileme gibi işlemlerinin zamanında yerine getirilmesi gerektiği açıklanmıştır. Bu yapıların satılması veya değiştirilmesi durumunda merkezden izin alınması zorunlu tutulmuştur[42]. Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından da 1933-1935 yılları arasında Anıtları Koruma Komisyonu tarafından envantere dayalı onarım programının benimsenmiş olmasını Madran (1996, 78), sınırlı para ve insan kaynağının en akılcı şekilde kullanılması olarak yorumlamıştır.

1936 yılında çıkarılan ve vakıfların çalışma sistemi hakkında bilgi veren önemli belgelerden bir diğeri "*Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşalarına ait Fenni Şartname*" adı ile geçen resmi çalışmadır. Bu şartnamenin ilk maddesinde tarihi değere sahip camilerin şeriat dairesi tarafından onarılacağı belirtilmiş, madde 2'de ise onarım sürecinin nasıl işleyeceği detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Buna göre öncelikle bir keşif özetinin hazırlanarak mahalli Evkaf Müdüriyetine onaylatılması gerektiği, daha sonra genel müdürlüğün onayı ile eksiltme usulü ihaleye çıkarılacağı açıklanmıştır (Madran, 2002, 223). Vakıflar kurumunun hukuksal, yönetimsel konulardaki yeniden düzenleme işlemleri, bu kurumun örgütsel olarak da baştan kurgulanmasını gerektirmiştir. Bu gereksinim doğrultusunda 17 Haziran 1938 tarih ve 3461 sayılı "*Vakıflar Umum Müdürlüğü Teşkilatı Hakkında Kanun*"[43] çıkarılmıştır (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 12). Kanun ile inşaat ve tamirat ile ilgili keşif dosyalarının oluşturulması için Vakıf Fen Memurları görevlendirilmiş, bu kapsamda yeni kadrolar açılmış; ancak merkez ve taşradaki tüm mimarlar düşünüldüğünde dahi kadroların yetersiz kalması nedeniyle bu tür işlerde kurum dışı kişilerin görevlendirilebileceği görüşü oluşmuştur. Bu iki düzenlemede yer alan bazı maddeler ile dışarıdan iş alımı yapılması, koruma alanında özel çalışan kişilere yönelik ilk düzenlemeler olarak kabul edilmektedir (Madran, 2002, 112).

Vakıflar kurumunun tarihsel gelişim sürecini, hukuksal, yönetsel boyutlarını ve uygulama alanında yaptığı işlerin anlatıldığı "*Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*" adlı yayında da İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü ve Eski Eserleri Koruma

[42] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3371.pdf
[43] Bu kanunda 3821, 4136, 5114, 5832 sayılı kanunlarla değişiklik yapılmıştır.

Heyeti'nin uzun süreli fikir alışverişi ve ortak çalışmaları sonucunda belli kurallar oluşturulmuştur. (Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, 1937, 31). Osmanlı döneminde bakımsızlık, ihmaller yüzünden yıkılan veya harap duruma gelen eski eserlerin kurtarılması için tamiratta izlenecek iki ana esas şu şekilde ifade edilmiştir;

- "*Ciddi ve acil tehlike karşısında bulunan eserlerin, ehemmi mühimme takdim edilmek sureti ile kurtarılması,*
- *Yüksek değerli eserler üzerinde vakti ile cehalet ve zevksizlik eseri olarak yapılan ve eserin bütün güzelliğini ve asaletini kaybettiren ve adeta bir tahrip manzarası arzeden çirkinliklerin tedricen ortadan kaldırılması*" (Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, 1937, 31-32).

Koruma adına iyi niyetli bir çalışma olarak değerlendirilebilecek bu çalışmada, hangi eserlerin kaldırılması gerektiğine dair net bir anlatım olmadığı için, önemli dönem eklerinin de bu madde ile kaldırılabilmesine olanak sağlandığı söylenebilir. Ancak bu olumsuzluğa rağmen belge Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Eski Eserleri Koruma Heyeti'nin ortak çalışması olması açısından kıymetlidir.

Vakıflar kurumunun yapılanmasını ayrıntılı bir şekilde ele alan resmi belge 17 Şubat 1940 gün ve 2/12870 sayılı kararla çıkarılan "*Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Nizamname*" dir (Madran, 2002, 145). Nizamnamenin 15. maddesi ile müdürlükte koruma uygulamalarından sorumlu İnşaat Müdürlüğü'nün görevleri; merkezde ve illerde yapılacak her türlü bakım onarıma ait keşif çalışmaları, projelerin hazırlanması, proje ve keşif çalışmalarının onaylanması ve uygulamaların denetlenerek sonuç raporlarının hazırlanması olarak belirlenmiştir. Nizamname İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nü İstanbul'daki eski eserlerin dokümanlarını ve bu eserlerin durumlarını inceleyerek altı aylık periyotlarla raporlarını hazırlamak ile görevlendirmiştir. Bölge müdürlükleri de kendi bölgelerindeki tarihi eserler ile ilgili raporlar vermekle sorumlu tutulmuşlardır. Taşradaki yapıların onarım projelerinin merkezde hazırlanacağı, taşradaki yeni yapı ve onarım uygulamalarının oradaki mimarlar tarafından gerçekleştirileceği belirtilmiştir (Madran, 2002, 145-146).

Bahsedilen tüm olumlu atılımların gerçekleştirilmesinin yanı sıra 1935 yılında çıkarılan ve olumsuz bir gelişme olarak nitelendirilebilecek "*Cami ve Mescitlerin*

Tasnifine ve Tasnif Harici Kalacak Cami ve Mescit Hademesine Verilecek Muassasat Hakkındaki Yasa"dır (Öztürk, 1995, 485). Bu yasa ile cami ve mescitlerin sınıflandırılması, sınıflandırma dışında kalan yapıların ise satılması öngörülmektedir (Madran, 1996, 76). Yasanın sınıflandırma dışında kalmaması için; cemaatinin olması ve ibadete açık olması, en yakınındaki cami ile arasında 500m. mesafe bulunması, onarım gerektirmemesi ve imar durumunun sorunsuz olması şartları belirlenmiştir (Öztürk, 1995, 478). Yasa Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından da benimsenmiş ve gerekçe olarak şu ifadeler kullanılmıştır;

> *"..Bazen bir yol üzerinde kısa mesafelerde birçok cami ve mescidin sıralandığı görülüyordu. Bunların çoğunun kendilerine mahsus geliri olmadığından veya bakımsızlık yüzünden mahvolduğunda harabiye yüz tutuyor, hizmetlerine iyi bakılamıyordu. Bunların hakiki ihtiyaca göre tasnifiyle kadro içinde kalacakların imarı ve kadro dışında kalanların da başka işe tahsisi veya satılmaları suretiyle esaslı bir tasfiye yapılması lüzumu kendini şiddetle göstermekte idi."* (Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, 1937, 28).

Sınıflandırmanın yeterli uzmanlığa sahip olmayan kişiler tarafından gerçekleştirilmesi, tarihi eser niteliği taşıyan birçok yapının sınıflandırma dışı kalarak harap olmasına, amaçları dışında kullanılmasına olanak vermiştir (Madran, 2002, 129).

Eski Eserler Koruma Encümenindeki Değişim ve Dönüşüm:

Osmanlı'nın son döneminde kurulan ve 1924 yılında oluşturulan tüzüğü ile göreve devam eden Eski Eserleri Koruma Encümeni (Muhafaza-i Asarı Atika Encümeni) de cumhuriyetin ilk yıllarında koruma konusunda etkin olarak çalışmalar yapan kurumlardan biridir. Encümenin görevleri; İstanbul Belediyesi, Maarif Vekâleti ve İstanbul Vakıflar Müdürlüğü'nden gelen başvuruları değerlendirmek, yapıların tescil kararlarını vermek ve onaylamaktır (Madran, 2002, 113). Encümenin tescil işlemlerinde kullandığı yöntem günümüzde yapılan işlemler ile benzer sistem ile gerçekleştirilmekte olup bu kapsamda birçok tescil fişi hazırlanmıştır. Kurul bu kimliği ile günümüz Koruma Kurulları'nın görevini yerine getiren en erken tarihli kurum olmuştur. Bu görev 1945 yılında toplanan Eski Eserler ve Müzeler I. Danışman Komisyonu gündeminin önemli konu başlıklarından biri konumundadır (Madran, 2002, 113).

Encümen'in çalışma alanı İstanbul ile sınırlı olsa da, 1939[44] yılında hazırladığı rapor koruma olgusuna yaklaşımı sergilemesi bakımından önem taşımaktadır. Madran (1996, 80) bu yaklaşımda *"milletin kültürel aşamalarının somut göstergeleri olan eski eserleri korumak*" ve "*eski eserlerin korunması ile kent güzelliklerinin de korunarak sürdürülebilmesi*" olarak iki ana hususun önem kazandığını vurgulamıştır. Ayrıca aldığı koruma kararları nedeni ile "*köhneperest*" olarak nitelendirilen encümen; bir ülkenin tarihe tanıklık eden en önemli varlıklarının eski eserler olduğunu, her eser grubundan birkaç örnek korumanın yeterli olacağı düşüncesinin hatalı olduğu ve koruma da bütüncül yaklaşımın önemli olduğunu ifade ederek kendini savunmuştur. Korumaya önem vermenin bilimsel ilerlemede önemli bir yapı taşı olduğu da belirtilmiştir. Ayrıca savunmada dikkat çeken en önemli maddelerden biri eski eserlerin sınıflandırılması ile ilgili olandır. Bu madde de;

> "*Bazı yapıları, mimari değerlerine göre birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü derece biçiminde sınıflandırıp, bunlardan birinci derece olanlar dışındakilerin eski eser değerini düşürerek yıkılmalarını öngören fikirler de bulunmaktadır. Eski eser ve arkeoloji noktasından hareket ederek "daha güzel", "daha sanatkarane", "daha eski / daha yeni" gibi ölçütler geliştirmek ve eski eserleri buna göre sınıflamak benimsenebilir, ancak bunlardan yola çıkarak az değerli eserleri yok etmek doğru değildir*" (Madran, 2002, 114) ifadeleri yer almaktadır.

Bu yaklaşım 2863 sayılı yasanın 7. maddesinde belirtilen devletin imkânlarının yettiği ölçüde yeteri kadar eserin koruma kapsamına alınması gerektiği yaklaşımından çok daha ileri nitelikte olması açısından önem taşımaktadır (Madran, 1996, 81). Savunmanın son maddesinde yer alan "*yıktıktan sonra imar*" anlayışı yerine "*Yıkılmadan, geliştirerek, düzenleyerek imar*" anlayışı da dönem için oldukça ileri görüşlü bir tutum olarak nitelendirilebilir (Madran, 1996, 80).

1940-41 yıllarında Sedad Hakkı Eldem Encümen üyeliğine seçilmiş, Mimar Vasfi Egeli ile Profesör Celal Esat Arseven Vakıflar Genel Müdürlüğü adına danışman olarak Encümen'de görev almışlardır (Madran, 2002, 170). Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Dönemine kalan kurum, 1942 yılında 41, 1943-47 arasında 164, 1949

[44] Encümen'in o dönem kadrosu içinde başkan olarak Aziz Ogan, üye olarak ise İstanbul Arkeoloji Müzeleri Genel Müdürü Tahsiz Öz, Müze Mimari Avni Erbabacan gibi isimler bulunmaktadır (Madran, 2002, 169).

yılında ise 72 eser tescil etmiştir (Çal, 1990a, 199). Bu yıllarda İstanbul'da yapılan tescil ve onarım işleri ile ilgili de Encümen tarafından bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporun en önemli özelliği Encümen'in onarım ve müdahale yöntemleri hakkında fikir vermesidir (Madran, 1996, 81).

Eski Eserler Müzeler Genel Müdürlüğündeki Değişim ve Dönüşüm

Osmanlı Devleti'nin Müze-i Hümayun örgütünün devamı niteliğinde olan ve 1923 yılında Asarı Atika ve Müzeler Müdürlüğü ismini alan kurumun, 1933 yılında çıkarılan 2287 sayılı "*Maarif Vekâleti Merkez ve Taşra Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun* [45]" ile görev tanımı yapılmış ve kurum merkez örgüt olarak kabul edilmiştir (Durukan, 2004, 38). Kanunun 16. Maddesine göre kurumun görevleri; tarihi ve estetik değerlere sahip eserleri içeren müzelerin yönetimini ve sürekliliğini sağlamak, tarihi anıtların koruma ve onarım işlerini yerine getirmek, arkeolojik kazı başvurularını incelemek ve kazı sırasında kontrolörlük olarak tanımlanmıştır (Madran, 1996, 81).

Kurum 1935 tarih ve 2773 sayılı kanun ile Kültür Bakanlığı'na bağlanmış ve "*Öntükler ve Müzeler Direktörlüğü*" ismini almıştır. 1937 yılında "*Antikite(ler) ve Müzeler Direktörlüğü*" olarak adlandırılan kurum (Durukan, 2004, 39), 22 Eylül 1941 tarih ve 4113 sayılı yasa ile tekrar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve ismi "*Antikite ve Müzeler Müdürlüğü*" olarak değiştirilmiştir (Madran, 2002, 116). Kurum, 1940'lı yıllarda Anıtları Koruma Komisyonu'nun çalışmalarını düzenlemek, Topkapı Sarayı, Türk İslam Eserleri Müzesi, Ayasofya Müzesi'ni yönetmek, yabancı bilim kurullarının kazılarını denetlemek ve çıkarılan eserleri müzeye almak, anıtların tescil ve onarım hizmetlerini yapmak ve yayın oluşturmak gibi görevleri üstlenmiştir (Çal, 1990a, 93). Koruma ile ilgili pek çok konuda görev sahibi olan kurum hükümet değişiklikleri kapsamında bakanlıkların kurulması, birleştirilmesi, ayrılması gibi nedenlerle sürekli farklı bakanlıkların sorumluluğunda bulunmuştur[46] (Durukan, 2004, 39).

---

[45] RG 22.6.1933, No. 2434; Düstur III/XIV s.1459 (Durukan, 2004, 38).

[46] Müdürlüğün bağlı olduğu bakanlıklar şu şekildedir; 1920-35- Maarif Vekâleti, 1935-41- Milli Eğitim Bakanlığı (Bu dönemde bu bakanlık Kültür Bakanlığı olarak isimlendirilmektedir.) 1941-1946 Maarif Vekaleti'ne, 1946-71 Millî Eğitim Bakanlığı, 1971-72 yeni Kurulan Kültür Bakanlığı, 1972- Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1972-74 Kültür Bakanlığı, 1977- Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1978- Kültür Bakanlığı, 1981- Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1989- Kültür Bakanlığı ve 2003- Kültür Turizm Bakanlığı (Çal, 1990a, 94).

Bu dönemki önemli gelişmelerden biri 1936 yılında İstanbul'da Maarif Vekâlet'ine bağlı olarak görev yapacak olan (Anıtları Koruma Kurulu) Rölöve Bürosu'nun kurulmasıdır (Şekil 3. 11). Sultan Mahmut Türbesi'nde çalışan Büro'nun başına Mimar Sedat Çetintaş şef olarak atanmış olup büro Bursa, Edirne ve İstanbul'da bulunan Osmanlı anıtsal binalarına ait rölöveleri hazırlamıştır (Tanyeli, 2007, 55-56).

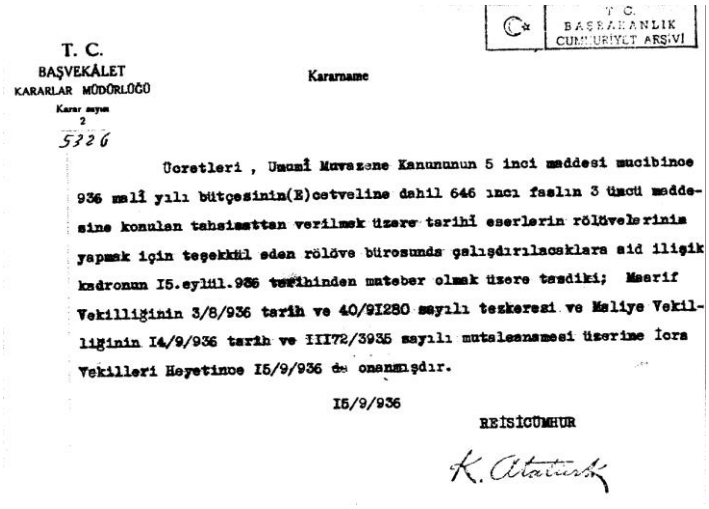
T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
5326

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

Ücretleri , Umumî Muvazene Kanununun 5 inci maddesi mucibince 936 malî yılı bütçesinin(E)cetveline dahil 646 ıncı faslın 3 üncü maddesine konulan tahsisattan verilmek üzere tarihî eserlerin rölövelerinin yapmak için teşekkül eden rölöve bürosunda çalışdırılacaklara aid ilişik kadronun 15.eylül.936 tarihinden muteber olmak üzere tasdiki; Maarif Vekilliğinin 3/8/936 tarih ve 40/91280 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 14/9/936 tarih ve III72/3935 sayılı mutalaasnamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 15/9/936 da onanmışdır.

15/9/936

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Şekil 3. 11 Atatürk tarafından Rölöve Bürosu'nun kurulmasına dair imzalanmış belge (BCA.030.18.01.02.68.76.5)

Antikite ve Müzeler Müdürlüğü, 18 Temmuz 1944 tarih ve 4624 sayılı kanun ile "*Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü (EEMUM)*" ismini almıştır (Gerçek, 199, 175). Müdürlüğün hizmetlerini çok dar bir kadro ile yürütemeyeceğinden aynı yasa ile yeni kadrolar oluşturulmuş; merkezde görev yapmak üzere 12, taşrada görev yapmak üzere ise 57'si uzman 116'sı idari görevli olacak şekilde toplam 185 kadro tahsis edilmiştir (Madran, 1997, 75). Bu yasa kapsamında müzeler; kazı ve yayın; anıtların korunması ve onarılması ismini taşıyan üç şube müdürlüğü kurulmuştur (Durukan, 2004, 40). Bir süre sonra kurumun Genel Müdürü olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Hamit Zübeyr Koşay atanmıştır [47]. Bu atama;

> "*4624 sayılı kanunla yeniden ihdas olunan Maarif Vekilliği 100 lira asli maaşlı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğüne, kanuni müddetini doldurduğu zaman almak üzere 80 lira maaşlı Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler*

[47] 31 Temmuz 1944 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan, 24 Temmuz 1944 Tarihli Kararname https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5770.pdf

Müdürü Hamit Zübeyir Koşay'ın naklen ve terfian tayini tensip edilmiştir" ifadeleri ile gerçekleştirilmiştir (Şekil 3. 12).

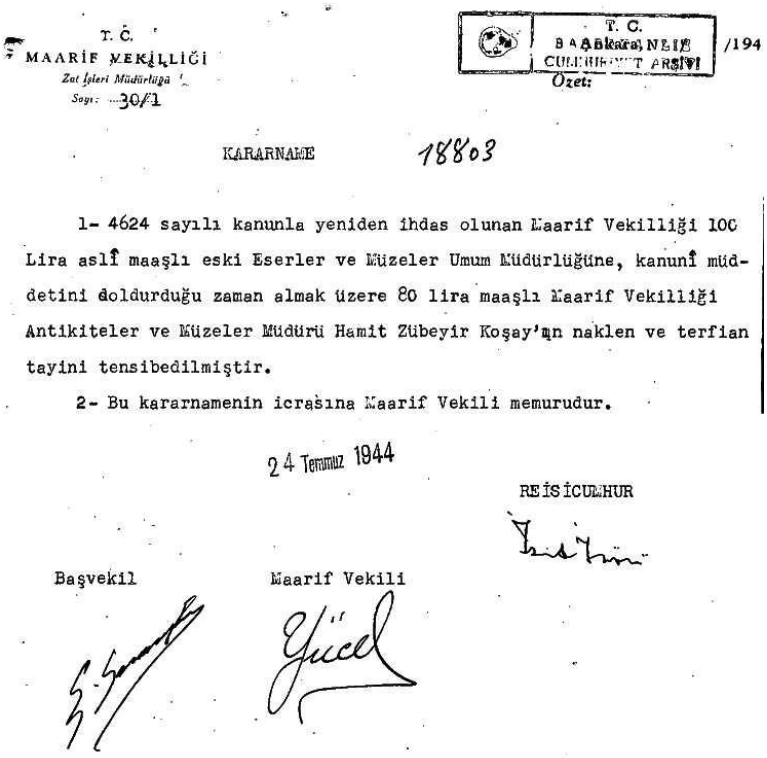

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Zat İşleri Müdürlüğü
Sayı: 30/1

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ
Özet:
/194

KARARNAME 18803

1- 4624 sayılı kanunla yeniden ihdas olunan Maarif Vekilliği 100 Lira aslî maaşlı eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğüne, kanunî müddetini doldurduğu zaman almak üzere 80 lira maaşlı Maarif Vekilliği Antikiteler ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Koşay'ın naklen ve terfian tayini tensibedilmiştir.

2- Bu kararnamenin icrasına Maarif Vekili memurudur.

24 Temmuz 1944

REİSİCUMHUR

Başvekil

Maarif Vekili

Şekil 3.12 Eski Eserler Umum Müdürlüğü'ne Hamit Zübeyr Koşay'ın tayini ile ilgili kararname (BCA.030.11.0.168.20.18)

Daha önce Mimar Sinan'ın eserlerinin belgeleme çalışmaları yapan Ali Saim Ülgen, 1944 yılında dönemin Maarif Bakanı Hasan Ali Yücel'in ekibinde çalışmaya başlamış ve 1946 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü altındaki üç şubeden biri olan Anıtlar Şubesi'ni kurmuş ve şubenin müdürü olmuştur (Ahunbay, 2016, 13). Anıtlar şube müdürlüğünün teşkilat yapılanmasına taslak bir çizelge hazırlayan Ülgen, müdürlüğü Bölge Onarım Büroları, Anıtları Kütüğe Geçirme Merkez Bürosu, İdari Büro, Topoğrafı ve Rölöve Merkez Bürosu, Malzeme Bürosu olmak üzere beş ana birime ayırmıştır. Bu bürolar altında da onarım ekipleri (sürveyanlık-şantiye), tarihi anıtları belgeleme işlemi için şehir ekipleri ve otolu ekipler, muhasebe işleri, hukuki işler, hesap işleri, topografi ekibi, rölöve ekibi, malzeme etüdü ekip ve laboratuvar, malzeme depoları, mutemetlik ve hesap memurları, onarım kursları, merkez uzman usta ekibi ve atölyeleri gibi alt birimler oluşturmuştur[48] (Şekil 3. 13).

[48] ASÜA, TASUDOC0123032.

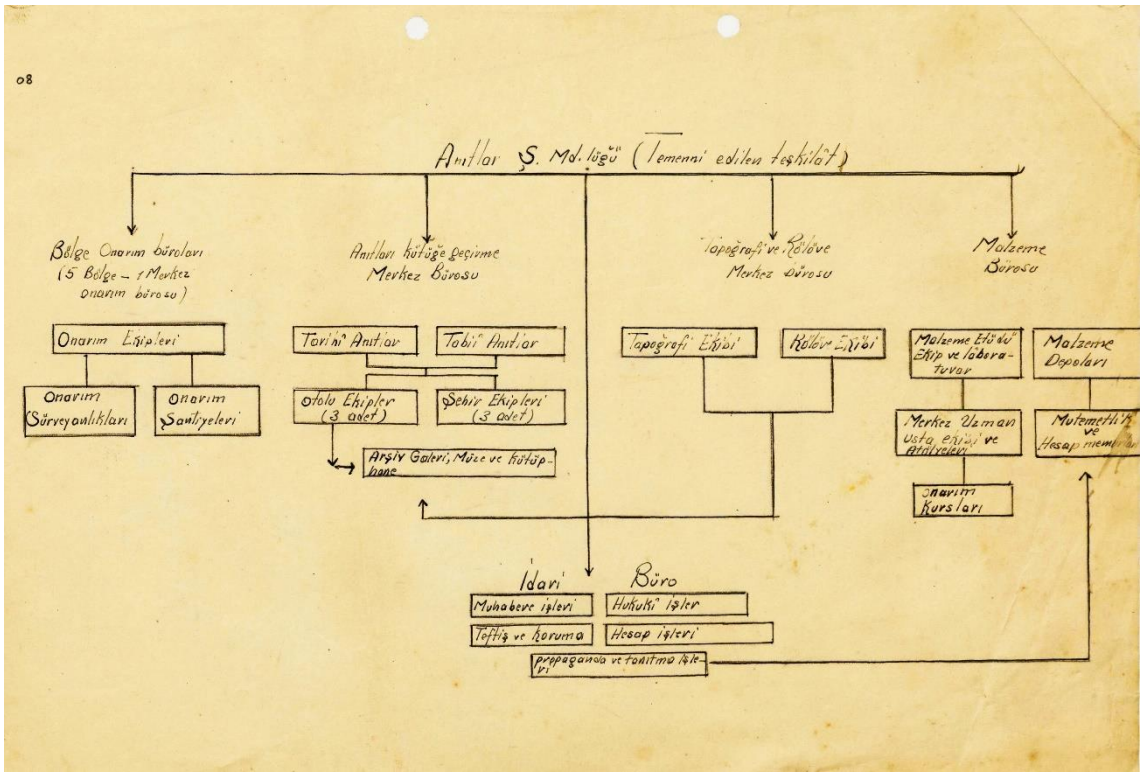

Şekil 3. 13 Ali Saim Ülgen'in Anıtlar Şube Müdürlüğü teşkilat yapılanması için hazırladığı taslak (ASÜA, TASUDOC0123032)

Ali Saim Ülgen Arşivi'nde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde çalışan diğer mimarların öğrenileceği listeler mevcuttur[49]. 1940 tarihli belgede "*Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde çalışan Y. Mimarlar*", "*Halen Türkiye'de Eski Eserlerle ilgisi olan Y. Mimarlar*", "*Türkiye'de Eski Eserlerle meşgul olmak isteyen hevesli mimarlar*" ve "*Müşavir olarak meslek ve şehircilik bilgilerinden faydalanılabilecek Y. Mimarlar*" başlığı altında çalışan mimarların isimleri listelenmiştir (Şekil 3. 14). Bu listede tez kapsamında incelenen yapılar üzerinde birçok çalışması bulunan Fatih Uluengin, Nedim Onat gibi isimler dikkat çekmektedir. Listede ki isimlerin koruma konusunda uzmanlıklarının yeterli olduğu düşünülse de, ülke genelinde bulunan tarihi eser yoğunluğu düşünüldüğünde bu sayıların yeterli olamayacağı açık bir şekilde görülmektedir.

[49] ASÜA, TASUDOC1353.

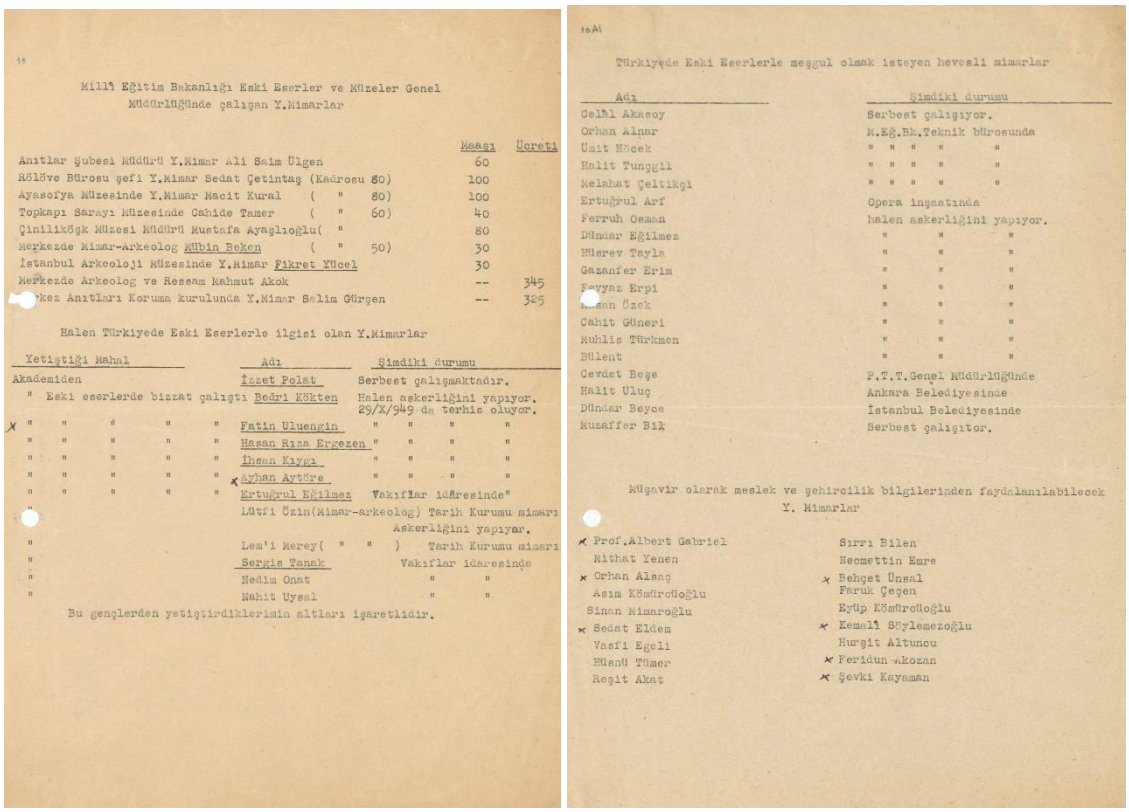

Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde çalışan Y.Mimarlar

	Maaşı	Ücreti
Anıtlar Şubesi Müdürü Y.Mimar Ali Saim Ülgen	60	
Rölöve Bürosu şefi Y.Mimar Sedat Çetintaş (Kadrosu 80)	100	
Ayasofya Müzesinde Y.Mimar Necit Kural (" 80)	100	
Topkapı Sarayı Müzesinde Cahide Tamer (" 60)	40	
Çinilikköşk Müzesi Müdürü Mustafa Ayaşlıoğlu("	80	
Merkezde Mimar-Arkeolog Hübin Beken (" 50)	30	
İstanbul Arkeoloji Müzesinde Y.Mimar Fikret Yücel	30	
Merkezde Arkeolog ve Ressam Mahmut Akok	--	345
Merkez Anıtları Koruma kurulunda Y.Mimar Selim Gürgen	--	325

Halen Türkiyede Eski Eserlerle ilgisi olan Y.Mimarlar

Yetiştiği Mahal	Adı	Şimdiki durumu
Akademiden	İzzet Polat	Serbest çalışmaktadır.
" Eski eserlerde bizzat çalıştı	Bedri Köksen	Halen askerliğini yapıyor. 29/X/949 da terhis oluyor.
" " " "	Fatin Uluengin	" " " "
" " " "	Hasan Rıza Ergezen	" " " "
" " " "	İhsan Kayga	" " " "
" " " "	Ayhan Aytöre	" " " "
" " " "	Ertuğrul Eğilmez	Vakıflar idâresinde"
"	Lütfi Özin(Mimar-arkeolog)	Tarih Kurumu mimarı Askerliğini yapıyor.
"	Lem'i Merey(" ")	Tarih Kurumu mimarı
"	Sergis Tanak	Vakıflar idâresinde
"	Nedim Onat	" "
"	Nahit Uysal	" "

Bu gençlerden yetiştirdiklerimin altları işaretlidir.

Türkiyede Eski Eserlerle meşgul olmak isteyen heveslî mimarlar

Adı	Şimdiki durumu
Celâl Akasoy	Serbest çalışıyor.
Orhan Alnar	M.Eğ.Bk.Teknik bürosunda
Üzeit Hücek	" " " " "
Halit Tunçgil	" " " " "
Melahat Çeltikçi	" " " " "
Ertuğrul Arf	Opera inşaatında
Ferruh Osman	halen askerliğini yapıyor.
Dündar Eğilmez	" " "
Hüsrev Tayla	" " "
Gazanfer Erim	" " "
Feyyaz Erpi	" " "
Hasan Özek	" " "
Cahit Güneri	" " "
Muhlis Türkmen	" " "
Bülent	" " "
Cevdet Beşe	P.T.T.Genel Müdürlüğünde
Halit Uluç	Ankara Belediyesinde
Dündar Beyce	İstanbul Belediyesinde
Muzaffer Bilâ	Serbest çalışıtor.

Müşavir olarak meslek ve şehircilik bilgilerinden faydalanılabilecek Y. Mimarlar

Prof.Albert Gabriel	Sırrı Bilen
Mithat Yenen	Necmettin Emre
Orhan Alsaç	Behçet Ünsal
Asım Kömürcüoğlu	Faruk Çeçen
Sinan Mimaroğlu	Eyüp Kömürcüoğlu
Sedat Eldem	Kemalî Söylemezoğlu
Vasfi Egeli	Hurşit Altuncu
Hüsnü Tümer	Feridun Akozan
Reşit Akat	Şevki Kayaman

Şekil 3. 14 Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan EEMGM'nde çalışan mimarların listesi (ASÜA, TASUDOC1353).

1944 yılında Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye'yi kapsayan bir gezi düzenlemiş, Erzurum'a yapılan geziye çeşitli uzmanlık alanlarındaki kişiler katılmıştır. Bu gezide, kentteki tarihi ve mimari yapılar incelenmiş ve gezi sonrası açılan sergide 37 rölöve paftası sergilenmiştir. Sergide halka tanıtılan rölöve paftaları Ali Saim Ülgen, Dündar Beyce, H. Kemali Söylemezoğlu ve arkeolog Mahmut Akok tarafından hazırlanmıştır (Alsaç, 2001, 4). Rölöve hazırlama konusundaki kurumsallaşma ve uzmanlaşma çabalarına rağmen o dönemden günümüze ulaşan çok fazla çalışma mevcut değildir. Ayrıca, Ali Saim Ülgen gezi sonrasında Erzurum'un "*Erzurum'un şehircilik ve anıtları yönünden incelemesi*" başlığını taşıyan iki adet rapor yayınlamıştır. Bu raporlarda, Erzurum tarihi, arkeolojisi hakkında genel bilgilendirme vermiş, sonrasında İç Kale, Ulu Cami, Emir Şeyh Türbesi, Saltık Türbeleri (Üç Kümbetler), Saltık Mescidi, Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesi vb. birçok yapının mimari betimlemesini yapmış ve o dönem onarım ihtiyacı gösteren bölümlerini ifade etmiştir[50] (Şekil 3. 15).

[50] ASÜA, TASUDOC1444, ASÜA, TASUDOCA0234

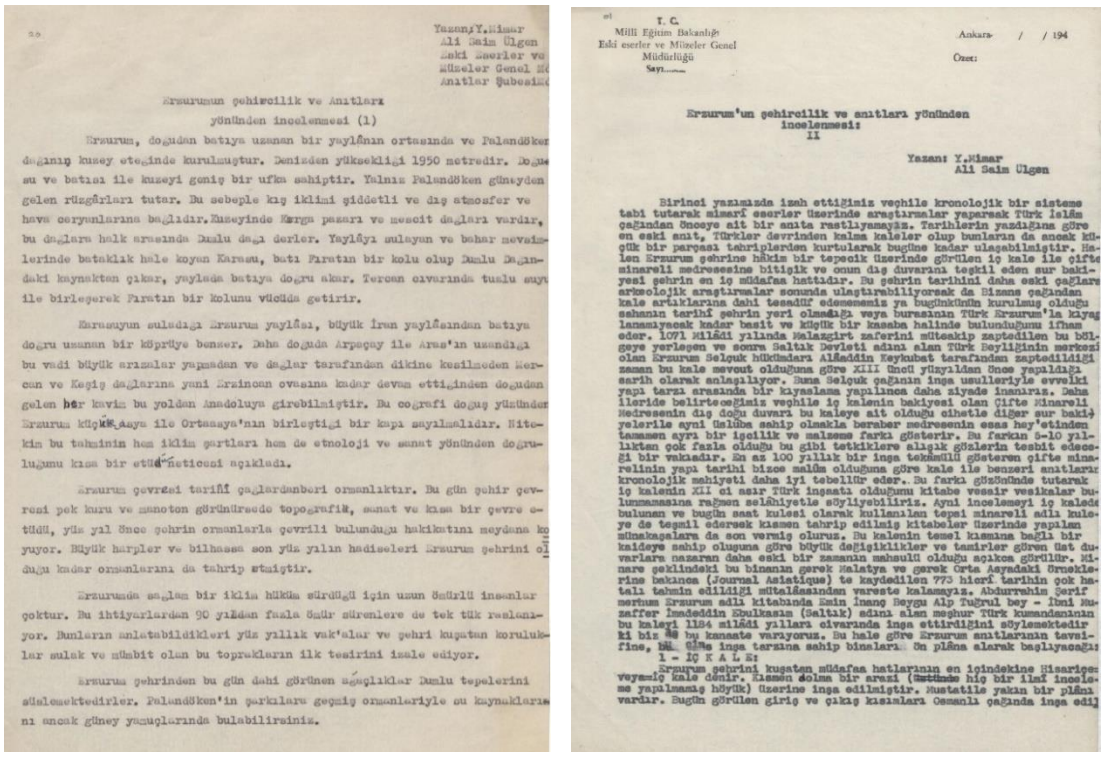

Yazan: Y.Mimar
Ali Saim Ülgen
Eski Eserler ve
Müzeler Genel M
Anıtlar Şubesind

Erzurumun şehircilik ve Anıtlarına
yönünden incelenmesi (1)

Erzurum, doğudan batıya uzanan bir yaylânın ortasında ve Palandöken dağının kuzey eteğinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 1950 metredir. Doğu su ve batısı ile kuzeyi geniş bir ufka sahiptir. Yalnız Palandöken güneyden gelen rüzgârları tutar. Bu sebeple kış iklimi şiddetli ve dış atmosfer ve hava cereyanlarına bağlıdır. Kuzeyinde Kırga pazarı ve mesecit dağları vardır, bu dağlara halk arasında Dumlu dağı derler. Yaylâyı sulayan ve bahar mevsimlerinde bataklık hale koyan Karasu, batı Fırat'ın bir kolu olup Dumlu Dağındaki kaynaktan çıkar, yaylada batıya doğru akar. Tercan civarında tuzlu suyu ile birleşerek Fırat'ın bir kolunu vücûda getirir.

Karasuyun suladığı Erzurum yaylâsı, büyük İran yaylâsından batıya doğru uzanan bir köprüye benzer. Daha doğuda Arpaçay ile Aras'ın uzandığı bu vadi büyük arazılar yapmadan ve dağlar tarafından dikine kesilmeden Kercan ve Keşiş dağlarına yani Erzincan ovasına kadar devam ettiğinden doğudan gelen bir kavim bu yoldan Anadoluya girebilmiştir. Bu coğrafi doğuş yüzünden Erzurum küçük Asya ile Ortaasya'nın birleştiği bir kapı sayılmalıdır. Nitekim bu tahminin hem iklim şartları hem de etnoloji ve sanat yönünden doğrulunmu kısa bir etüd neticesi açıkladı.

Erzurum çevresi tarihî çağlardanberi ormanlıktır. Bu gün şehir çevresi pek kuru ve manoton görünmesede topografik, sanat ve kısa bir çevre etüdü, yüz yıl önce şehrin ormanlarla çevrili bulunduğu hakikatını meydana koyuyor. Büyük harpler ve bilhassa son yüz yılın hadiseleri Erzurum şehrini olduğu kadar ormanlarını da tahrip etmiştir.

Erzurumda sağlam bir iklim hükûm sürdüğü için uzun ömürlü insanlar çoktur. Bu ihtiyarlardan 90 yıldan fazla ömür sürenlere de tek tük rastlanıyor. Bunların anlatabildikleri yüz yıllık vak'alar ve şehri kuşatan korulukler sulak ve münbit olan bu toprakların ilk tesirini izale ediyor.

Erzurum şehrinden bu gün dahi görünen ağaçlıklar Dumlu tepelerini süslemektedirler. Palandöken'in şarkıdaki geçiş ormanlarıyle su kaynaklarını ancak güney yamuçlarında bulabilirsiniz.

T. C.
Milli Eğitim Bakanlığı
Eski eserler ve Müzeler Genel
Müdürlüğü
Sayı.....

Ankara / / 194
Özet:

Erzurum'un şehircilik ve anıtları yönünden
incelenmesi:
II

Yazan: Y.Mimar
Ali Saim Ülgen

Birinci yazımızda izah ettiğimiz veçhile kronolojik bir sisteme tabi tutarak mimarî eserler üzerinde araştırmalar yaparak Türk İslâm çağından Önceye ait bir anıta rastlıyamayız. Tarihlerin yazdığına göre en eski anıt, Türkler devrinden kalma kaleler olup bunların da ancak küçük bir parçası tahriplerden kurtularak bugüne kadar ulaşabilmiştir. Halen Erzurum şehrine hâkim bir tepecik üzerinde görülen iç kale ile çifte minareli medresesine bitişik ve onun dış duvarına teşkil eden sur bakiyesi şehrin en iç müdafaa hattıdır. Bu şehrin tarihini daha eski çağlara arkeolojik araştırmalar sonunda ulaştırabiliyorsak da Bizans çağından kale artıklarına dahi tesadüf edemesemiz ya bağınkürün kurulmuş olduğu sahanın tarihî şehrin yeri olmadığı veya burasının Türk Erzurum'la kıyaslanamayacak kadar basit ve küçük bir kasaba halinde bulunduğunu ifham eder. 1071 Milâdi yılında Malazgirt zaferini müteakip zaptedilen bu bölgeye yerleşen ve sonra Saltık Devleti adını alan Türk Beyliğinin merkezi olan Erzurum Selçuk hükümdarı Alâeddin Keykubat tarafından zaptedildiği zaman bu kale mevcut olduğuna göre XIII üncü yüzyıldan Önce yapıldığı sarih olarak anlaşılıyor. Buna Selçuk çağının inşa usulleriyle evvelki yapı tarzı arasında bir kıyaslama yapılınca daha ziyade inanırız. Daha ilerde belirteceğimiz veçhile iç kalenin bakiyesi olan çifte minareli Medresenin dış doğu duvarı bu kaleye ait olduğu cihetle diğer sur bakiyelerile aynı üslûba sahip olmakla beraber medresenin esas hay'etinden tamamen ayrı bir işçilik ve malzeme farkı gösterir. Bu farkın 5-10 yıllıktan çok fazla olduğu bu gibi tetkiklere alışık gözlerin tespit edeceği bir vakıadır. Ancak 100 yıllık bir inşa tekâmülü gösteren çifte minarelinin yapı tarihi bizce malûm olduğuna göre kale ile benzeri anıtların kronolojik mahiyeti daha iyi tebellür eder. Bu farkı gözönünde tutarak iç kalenin XII ci asır Türk inşaatı olduğunu kitabe vesâir vesikalar bulunmamasına rağmen selâhiyetle söyliyebiliriz. Aynı incelemeyi iç kalede bulunan ve bugün saat kulesi olarak kullanılan tepsi minareli adlı kuleye de teşmil edersek kısmen tahrip edilmiş kitabeler üzerinde yapılan münakaşalara da son vermiş oluruz. Bu kalenin temel kısmına bağlı bir kaideye sahip olusuna göre büyük değişiklikler ve tamirler gören üst duvarlara nazaran daha eski bir zamanın mahsulü olduğu açıkca görülür. Minare çeklindeki bu binanın şerek Malatya ve şarek Orta Asyadaki Ornekleri ne bakınca (Journal Asiatique) te kaydedilen 775 hicrî tarihin çok hatalı tahmin edildiği mütalâasından vareste kalamayız. Abdurrahim Şerif merhum Erzurum adlı kitabında Emin İnanç Beygu Alp Tuğrul bey - İbni Muzeffer İmadeddin Ebulkasım (Saltık) adını alan meşhur Türk kumandanının bu kaleyi 1124 milâdi yılları civarında inşa ettirdiğini söylemektedir ki biz de bu kanaate varıyoruz. Bu hale göre Erzurum anıtlarının tavsifine, bu güne inşa tarzına sahip binaları On plâna alarak başlıyacağız:

1 - İÇ K A L E:

Erzurum şehrini kuşatan müdafaa hatlarının en içindekine Hisariçi veya iç kale denir. Kısmen dolma bir arazi (üstünde hiç bir ilmî inceleme yapılmamış höyük) üzerine inşa edilmiştir. Mustatile yakın bir plânı vardır. Bugün görülen giriş ve çıkış kısımları Osmanlı çağında inşa edil

Şekil 3. 15 Ali Saim Ülgen'in Erzurum Gezisi Sonrası Hazırladığı Raporlar (ASÜA, TASUDOC1444, TASUDOCA0234)

Bu dönem gerçekleştirilen önemli toplantılardan biri de Maarif Vekâleti tarafından yürütülen, eski eser, müzeler ve koruma konularının ele alınması amacıyla 1945 yılında gerçekleştirilen "*Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu*" (EEMDK) toplantısıdır. Kurul ilk toplantısını 15 Kasım 1945 yılında, Millî Eğitim Bakanlığı binasında, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında yapmıştır (EEMDK, 1945, 1). Bu komisyonun üyeleri, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürü Hamit Koşay, EEMUM şube müdürü Ali Saim Ülgen, Ankara Etnografya Müzesi Müdürü Remzi Oğuz Arık, Abideleri Koruma Heyeti üyeleri Y. Mimar Sedat Çetintaş ve Y. Mimar Macit Kural, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Aziz Ogan gibi isimlerden oluşmaktadır (EEMDK, 1945, 1). Toplantı Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in konuşması ile başlamış, Yücel yaptığı konuşmada eski eserlerin koruma tarihi, bakım ve onarımı, korumanın nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği gibi konularda birçok tespit yapmıştır (EMDK, 1945,1-9).

Eski eserleri, millete ve tüm dünyaya karşı korumanın ve tanıtmanın çok önemli olduğunu ifade eden Yücel, modern anlamda korum anlayışının bir yüzyıllık tarihi olduğunu belirtmiş, Osmanlı Döneminde toplanan müzede toplanan eser sayısının 109.000 civarındayken Cumhuriyet Döneminde bunun yaklaşık 7 katına yakın

olduğunu ifade etmiştir (EEMDK, 1945, 2). Bu durumun, Cumhuriyet yönetiminin bu konudaki dikkatli, bilgili, kıymet bilen tutumunu sergilemesi açısından önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Eski eserlere karşı bu ilginin en önemli iki kaynağını diğer konularda olduğu gibi Atatürk ve İnönü olduğunu *"..fikir olarak ve iş olarak bu işte de başta gelen iki uyandırıcı insan…"* cümleleri ile ifade etmiştir (EEMDK, 1945, 3). Atatürk ve İnönü tarafından bu konuda çekilen telgraflardan alıntılar yapan Yücel, eski eserlerin onarımının başlı başına bir dava ve iş kolu olduğunu, anıtın onarımının sadece kalfa, dülger, mimar işi olmaktan öte disiplinler arası yüksek bilinç ile gerçekleştirilmesi gereken kültür ve anlayış temelli bir iş olduğunu vurgulamıştır (EEMDK, 1945, 4). Bu anlayış eksikliğinin korunması gerekli mimari eserlere çok büyük zararlar verdiği aktarılmıştır. Korumanın büyük mali bütçeler gerektirdiğini, koruma konusunda İl Özel İdare, özel kurumlar gibi tüm alanların gelişme içinde olduğunu ve tüm kurumların her kademesinde uzman kişilerin bulunmasının nitelikli bir koruma eyleminin gerçekleştirmenin en temel dayanağı olduğunu söylemiştir (EEMDK, 1945, 5,6). Yücel'in bu konuya yaklaşımı modern koruma kapsamında değerlendirildiğinde, ne kadar ileri nitelikli olduğu açıkça görülebilmektedir.

Yücel bu ifadelerin ardından, Danışma Komisyonundan koruma ve onarım konusundaki beklentilerini şu şekilde sırlamıştır;

- Bütün ülkede sanat ve tarih değeri bulunan eski eserlerin haritalar üzerinde tespitinin yapılması,
- Eski eserlerin onarımında üstün nitelikli ve yıkılma tehlikesi en yüksek olan yapılardan başlanması,
- Müzelerdeki eserlerin kayıt altına alınması,
- Onarılacak eserlere günün şartlarına göre yeni işlevler verilmesi,

Kimsesizlik ve terk edilmenin anıtları yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığını ifade eden bakan, "*asırlardan kalma müesseseleri dejenere ve perişan edip bir tarafa atmak, ondan sonra yenisini yapmak, millet ölçüsünde israfın en fena şeklidir*" (EEMDK, 1945, 8) sözleri ile konunun önemini vurgulamaktadır. Ayrıca edinilen tecrübelerde, kubbeli eserlerde yıkım ve yok olma tehlikesinin birincil nedeninin kurşun örtüsünün kaybolması olduğunu, bu nedenle bu konuda Gümrük ve Tekel Bakanı ile çalışmaların yapıldığını dile getirmiştir (EEMDK, 1945, 7,8)

Yücel mevcut mevzuatın eksikliğine değinmiş; 40 yıl önceki şartlara ve ihtiyaçlara göre düzenlenmiş nizamnamenin yeterli olmadığını aktarmıştır. Bu kapsamda hazırlanacak programda Genel Müdür Hamit Zübeyir Koşay'ın hazırlamış olduğu yeni kanun tasarısının dikkate alınması gerektiğini ve eski eserlerin üç bölüme ayrılarak onarıma en çok ihtiyaç duyulanlara öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (EEMDK, 1945, 9). Yücel'den sonra konuşma yapan Koşay da eski eserler mevzuatının çok dağınık ve yetersiz olduğunu ifade etmiş, bu kapsamda EEMUM tarafından 80 maddelik Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Tasarı Faik Reşit Unat, Aziz Ogan, Tahsin Öz, Nurettin can, Cahit Kınay, Ali Saim Ülgen, Macit Kural gibi isimlerden oluşan bir komisyon tasarıyı incelemiş, son şeklini alması için hukuk uzmanları tarafından kontrol edilmiştir (EEMDK, 1945, 11). Koşay'ın değindiği önemli konulardan biri de yılda iki defa toplanarak Eski Eserler ve Müzeler alanındaki teknik işlerin görüşen Danışma Kurulu'na destek olacak "*Tarihi Anıtlar Yüksek Komisyonu*" kurulması konusundaki düşünceleridir (EEMDK, 1945, 10).
Hamit Zübeyir Koşay başkanlığında devam eden toplantı "*Müzeler*" ve "*Anıtlar*" ana başlıkları altında tartışılmaya devam edilmiştir. Anıtlar başlığı altında anıt ve eski eser tanımı;

> "*Gelip geçmiş kavimlerin ve atalarımızın yaşayışlarına, maddi ve manevi kültürlerine tanıklık eden, yer altında ve yer üstünde bulunan belgelere genel olarak eski eser denir. Eski eserlerden gayrimenkul olanlar içinde, tarihi ve mimari değeri olup da korunması kamunun menfaati icabı olan yapılara ve tesislere tarihi anıt adı verilir. Anıt vasfına haiz eserler kütüğe geçirilir*" ifadeleri ile yapılmıştır (EEMDK, 1945, 18-19).

Bu tanımlama günümüzde kültürel miras olarak nitelendirilen yapıların taşıması gereken tarihi belge niteliğine karşılık gelmektedir.

1945 yılında Maarif Vekaleti tarafından düzenlenen Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu (EEMDK) toplantısında, anıtların onarımı ve tescili için genel bir yönerge hazırlanması gereken yönergenin maddeleri şu şekilde belirlenmiştir;

- Eski eserlerin plan ve harita üzerinde tespit şekilleri,
- Anıtların mimari, tarihi değerlerini ve son durumlarını ifade eden anıt fişlerinin hazırlanması,

- EEMUM iletilen fişlerin kurul tarafından incelenmesi ve anıt niteliğinde olanların listelenmesi,
- Anıt listelerinin Başbakanlığa arzından sonra Bakanlar Kurulunca onaylanması ve ilgili makamlara bildirilmesi,

Toplantıda, anıt niteliğinde hiçbir eserin yok edilmemesi için, eski eserler kanun tasarısına gerekli maddelerin konulması gerektiğine de değinilmiştir. Ayrıca, bir eserin onarımından sorumlu mimarın, eserin rölöve, restorasyon ve onarım keşiflerini yaparak Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde kurulan teknik bir komisyona karşı savunması gerektiği ve onarım kararının bu komisyon tarafından alınmasının uygun olduğu dile getirilmiştir. Onarım projeleri hazırlanırken, maddi olanaklar ve yapıya verilecek yeni işlevin sürekliliği önemle üzerinde durulması gereken konular olarak belirtilmiştir (EEMDK, 1945, 19).

Madran (2002, 142, 143) bu yaklaşımların korumanın farklı boyutlarını değerlendirecek karar ve denetim mekanizması arayışının göstergesi olarak değerlendirmiş, anıt kavramının tanımlanması ve projelerin kurul kararı ile uygulanabilmesi ilkelerinin 6 yıl sonra kurulacak olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Antlar Yüksek Kurulu'nun görevlerinin öncül adımları olarak nitelendirmiştir.

Komisyon bu konuların dışında hangi eserlerin korunacağı, yapılacak onarımların belirlenmesi, hangi eserlerin yıkılacağı gibi konularda kararlar almış, İstanbul'un Fethi'nin 500. Yılı kutlamaları için detaylı çalışmalarda bulunmuştur (EEMDK, 1945, 20-46).

Danışma Kurulu toplantısından sonraki yıl Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından "*Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı)*" isimli çalışma gerçekleştirilmiştir. Danışma Kurulu toplantısında olduğu gibi tasarı, Bakan Hasan Ali Yücel'in konuşması ile başlamaktadır. Belge, Anadolu'nun arkeolojik önemi, anıtların turizm sermayesi ve medeniyet göstergesi olduğu, anıtların başka ülkelerdeki koruma koşulları, anıtların ülkemizde korunması, korumada yaşanılan sorunlar ve gerekli maddi ödenekler gibi başlıklardan oluşmaktadır (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 3-23). Bu başlıkların ardından tarihi yapılar niteliklerine göre A, B, C olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Sanatsal ve tarihsel değeri yüksek olup esaslı onarım görmeleri gereken yapılar A grubunda yer alırken, onarımları geciktirebilecek nitelikte olan yapılar B ve C grubunda yer almıştır (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 23).

Belgede değinilen önemli konulardan biri anıtların bozulmalarına neden olan maddelerin açıklandığı ve onarıma dair maddelerin yer aldığı bölümdür. Anıtlarda meydana gelen bozulma sebepleri;

- Anıtların bakım ve onarım sorumluluğunun farklı kurumlara dağıtılması,
- Anıtların mülkiyet durumunun tam olarak belli olmaması, Anıtların kime ya da hangi kuruma ait olduğunun kesin olarak belirlenmesi, Anıtları tahrip edenlere karşı ceza uygulanması gerektiği,
- Halkın koruma konusunda bilinçlendirilmesi gerektiği, tarihi eser ve anıt sevgisinin topluma aşılanması,
- Anıtların sınıflandırılması ve kütüğe geçirilmesi,
- Eski eser niteliği taşıyan bu eserlerin onarımında, "*restorasyoncu mimarlara, ustalara, nakış, dekorasyon, çini işleri ustalarına, desencilere ve Anadolu anıtlarının karakterlerine uygun şekilde çalışmaya alışmış ihtisas kazanmış teknisyenlere*" ihtiyaç olduğu şeklinde sıralanmıştır (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 21-22).

Ali Saim Ülgen arşivinde Anıtlar Şube Müdürlüğünün yapısıyla ilgili yazışma ve notlar başlığı altında bulunan ve Ali Saim Ülgen tarafından 1947 yılında hazırlanan raporlarda da farklı kurum ve kişilerin elinde bulunan anıtların durumlarının gün geçtikçe kötü hale geldiği, 2287 sayılı Kanunun tam anlamıyla uygulanamadığı dile getirilmiştir.[51] Bunun en büyük sebebini detaylı bir program yapılamaması olarak ifade edilmiş ve Anıtlar Şube Müdürlüğü'nün bu işi layıkıyla yerine getirmesi ve sadece günü kurtarmak amacı ile çalışmaması için gerekli şartları sıralanmıştır (Şekil 3. 16);

- Türkiye'de yer alan eski eserlerin sayımı, miktarları ve durum tespitlerinin yapılması, böylece bilinir hale gelmesi,
- Tarihi anıtların doğru bir şekilde tespit edilerek, kütüğe geçirilmesi ve bunların ilgili tüm kurumlara ilan edilmesi,
- Tarihi anıtların rölöve çalışmalarının hazırlanması,
- Bütün anıtların ayakta durmasını sağlayacak onarımlarının yapılması, Devlet bütçelerine göre restorasyonların yapılması,
- Tüm tarihi eserlerin sürekli ve düzenli bakım ve kontrollerinin yapılması,

[51] ASÜA, TASUDOC0123002

- Anıt onarım işlerine ait arşivlerin oluşturulması,
- Anıtların tahrip olması ve harap duruma gelmesini önleyecek her türlü, bilgilendirme, sergi, galeri, müze vb. yapılması,
- Toplumun bilinçlendirilmesine yönelik eğitimler yapılması,
- Eski onarım düzenlemelerine uygun biçimde malzemelerin temin edilmesi ve depoların kurulması,
- Tarihi, doğal ve arkeolojik alanların sınırlarını gösterecek harita ve planların hazırlanması,
- Anıt koruma konusunda uzman mimar, ustabaşı, usta ve gerekli elemanların yetiştirilmesi,
- Tarihi anıtların en iyi şekilde onarımının gerçekleştirilebilmesi için emanet usulüne ilgili kanunlarda yer verilmesi ve bu konuda inşaat idare teşkilatlarının oluşturulması,
- Ülkedeki eserlerin karakterlerine göre düzenlenmiş uzmanlık bölgelerinin kurulması,
- Tarihi anıtların korunması ile ilgili kanun, tüzük ve genelgelerin oluşturularak, uygulamaya konulması,
- Anıtları korumaya elverişli ölçüde çevrelerinin de koruma altına alınması, kamulaştırma yapılması,
- Şehir imar planlarında anıtların gelecekteki durumunun göz önüne alınarak çevre düzenlemelerinin, özelliklerinin belirlenmesi ve uygulamalarının kontrolü,
- Anıt onarımında gerekli olan sanat dallarının kalkındırılması ve yeniden aktif hale getirilmesi,
- Tarihi malzemelerin dış etkilerden ve kimyasal etkilerden korunması çarelerinin aranması ve uygulamalarının yapılması,
- Tarihi ve doğal güzelliklerin sonradan yapılan suni tesislerle bozulmaması,
- Anıtların sahipleri ve derneklerle sıkı ilişkiler geliştirilmesi,
- Anıtların iç ve dış turizm için en iyi şekilde takdim edilmesi ve bu işler ile ilgili kurumlar ile işbirliği yapılması,

- Türkiye'de kurulacak tüm müzelerin inşa, onarım, tanzim gibi işleriyle bütünüyle ilgilenilmesi[52]

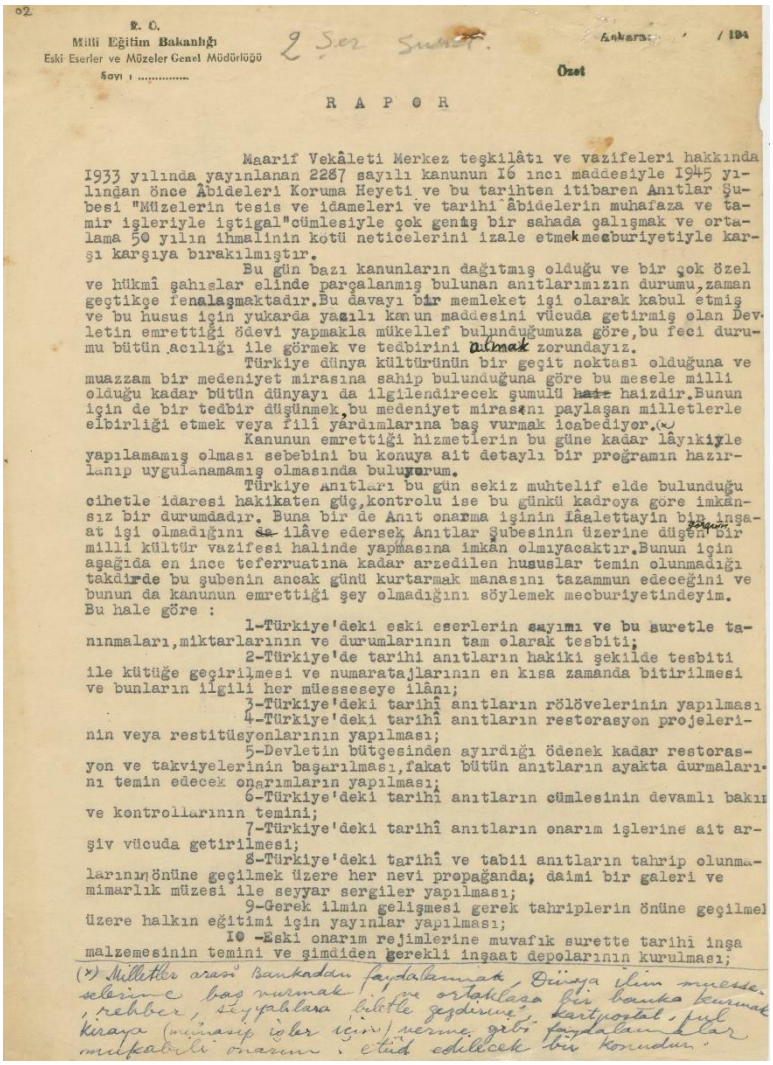

02

R. C.
Milli Eğitim Bakanlığı
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Sayı : .....

Ankara: / 194

Özet

R A P O R

Maarif Vekâleti Merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkında 1933 yılında yayınlanan 2287 sayılı kanunun 16 ıncı maddesiyle 1945 yılından önce Âbideleri Koruma Heyeti ve bu tarihten itibaren Anıtlar Şubesi "Müzelerin tesis ve idameleri ve tarihî âbidelerin muhafaza ve tamir işleriyle iştigal"cümlesiyle çok geniş bir sahada çalışmak ve ortalama 50 yılın ihmalinin kötü neticelerini izale etmek mecburiyetiyle karşı karşıya bırakılmıştır.

Bu gün bazı kanunların dağıtmış olduğu ve bir çok özel ve hükmî şahıslar elinde parçalanmış bulunan anıtlarımızın durumu,zaman geçtikçe fenalaşmaktadır.Bu davayı bir memleket işi olarak kabul etmiş ve bu husus için yukarda yazılı kanun maddesini vücuda getirmiş olan Devletin emrettiği ödevi yapmakla mükellef bulunduğumuza göre,bu feci durumu bütün acılığı ile görmek ve tedbirini alınmak zorundayız.

Türkiye dünya kültürünün bir geçit noktası olduğuna ve muazzam bir medeniyet mirasına sahip bulunduğuna göre bu mesele millî olduğu kadar bütün dünyayı da ilgilendirecek şumulü haiz haizdir.Bunun için de bir tedbir düşünmek,bu medeniyet mirasını paylaşan milletlerle elbirliği etmek veya fiilî yardımlarına baş vurmak icabediyor.(*)

Kanunun emrettiği hizmetlerin bu güne kadar lâyıkıyle yapılamamış olması sebebini bu konuya ait detaylı bir proğramın hazırlanıp uygulanamamış olmasında buluyorum.

Türkiye Anıtları bu gün sekiz muhtelif elde bulunduğu cihetle idaresi hakikaten güç,kontrolu ise bu günkü kadroya göre imkânsız bir durumdadır. Buna bir de Anıt onarma işinin lâalettayin bir inşaat işi olmadığını ~~sa~~ ilâve edersek Anıtlar Şubesinin üzerine düşen bir millî kültür vazifesi halinde yapmasına imkân olmıyacaktır.Bunun için aşağıda en ince teferruatına kadar arzedilen hususlar temin olunmadığı takdirde bu şubenin ancak günü kurtarmak manasını tazammun edeceğini ve bunun da kanunun emrettiği şey olmadığını söylemek mecburiyetindeyim.
Bu hale göre :

1-Türkiye'deki eski eserlerin sayımı ve bu suretle tanınmaları,miktarlarının ve durumlarının tam olarak tesbiti;

2-Türkiye'de tarihi anıtların hakiki şekilde tesbiti ile kütüğe geçirilmesi ve numaratajlarının en kısa zamanda bitirilmesi ve bunların ilgili her müesseseye ilânı;

3-Türkiye'deki tarihî anıtların rölövelerinin yapılması

4-Türkiye'deki tarihî anıtların restorasyon projelerinin veya restitüsyonlarının yapılması;

5-Devletin bütçesinden ayırdığı ödenek kadar restorasyon ve takviyelerinin başarılması,fakat bütün anıtların ayakta durmalarını temin edecek onarımların yapılması;

6-Türkiye'deki tarihî anıtların cümlesinin devamlı bakım ve kontrollarının temini;

7-Türkiye'deki tarihî anıtların onarım işlerine ait arşiv vücuda getirilmesi;

8-Türkiye'deki tarihî ve tabii anıtların tahrip olunmalarının önüne geçilmek üzere her nevi propağanda; daimi bir galeri ve mimarlık müzesi ile seyyar sergiler yapılması;

9-Gerek ilmin gelişmesi gerek tahriplerin önüne geçilmek üzere halkın eğitimi için yayınlar yapılması;

10 -Eski onarım rejimlerine muvafık surette tarihi inşa malzemesinin temini ve şimdiden gerekli inşaat depolarının kurulması;

(*) Milletler arası Bankadan faydalanmak, Dünya ilim müesseselerine baş vurmak ve ortaklaşa bir banka kurmak, rehber, seyyahlara bilette geçirme, kartpostal, pul kiraya (muayyep yerler için) verme gibi faydalanmalar mukabili onarım : etüd edilecek bir konudur.

Şekil 3. 16 Anıtların iyi bir şekilde korunması için Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan şartlar (ASÜA, TASUDOC0123002)

Ülgen belgenin devamında anıtların yaralarının sarılması için ve korunması amacıyla alınması gereken tedbirleri de 17 madde halinde bir kısmını el yazısıyla olmak üzere sıralamıştır. Bu kapsamda; yukarıda sıraladığı maddelerin detaylarını ve nasıl kurgulanması gerektiğini izah etmiştir. Anıtların tescil fişlerinin olmadığını, olanların çok eksik olduğundan dolayı kullanılamadığını ve tescil ekiplerinin oluşturulması gerektiğini dile getirmiş, anıtların kütüğe geçirilmesinden sorumlu sanat, estetik, ilim erbabından oluşan komisyonun kurulması gerektiğini

[52] ASÜA, TASUDOC0123002, ASÜA, TASUDOC0123003

açıklamıştır.[53] 1945 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü idarecilerinden kurulan komisyonun olumlu sonuç vermediğini, maddi ve manevi tesir altında kalmayacak kimselerden komisyonun kurulması gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca anıtların kendilerinin ya da arsalarının satılmaması, imar hareketlerinin hızından etkilenmemesi için bir an önce kütüğe geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[54]

Ali Saim Ülgen'in 1947 tarihli başka bir raporda değindiği bir başka konu da kurumsallaşma konusunda yaşanan zayıflığın önemli bir göstergesi niteliğindedir. Ülgen bu raporda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün resmi olarak üç şubesinin yanında bir de gayri resmi olarak Etnografya Bürosu'nun bulunduğunu belirtmiş ve bu büronun Anıtlar Şubesinin elaman ve malzeme bakımından aleyhine çalıştığını ifade etmiştir.[55] Çünkü bu büroya gönderilen daktilo vb. malzemeler ve elemanlar Anıtlar şubesinden gönderilmiş, anıtlar şubesinin zaten yetersiz olan kaynakları daha da azalmıştır. Belgenin devamında, Anıtlar Şubesi elemanlarının farklı işlere bölündüğünü, şube müdürünün nüfus ve çalışma programının hiçe indirgendiğini, çalışma programı tekliflerinin ciddiye alınmadığı ifade etmiş ve cümlesini şu şekilde tamamlamıştır;

> *"Genel Müdürlüğün idefikslerine göre hareket etmek için değil, bu müesseseye bir iş yapmak ve yurdun bu sahada benden istediklerini ifa etmek üzere bu müesseseye fikir ve meslek adamı olarak akademideki kürsümü bırakarak geldim. Yoktan şube kurdum. Bu şubemi iki yılda beri çökertmek için içten vurmağa çalışıyor, Müzeler Dairesinin en faal şubesi haline gelen ve kendini mesaisini gösteren bir şubesini nifak ile yıkmak istiyorlar.."* [56]

Ülgen ayrıca, anıt meselesi diye bir davanın kabul edilmeyip kendi çıkarları doğrultusunda davranıldığından, tescil işlemleri için yaptığı çalışmaların baltalandığından şikâyet etmiştir. Genel müdürlüğün kendisini kontrol eder korkusuyla tahakküm kuramayacağı bağımsız ve ilmi bir komisyonun kurulamasına izin vermediğini de eklemiştir (ASÜA, TASUDOC0486027). Bu sorunların çaresini de

[53] ASÜA, TASUDOC0123004
[54] ASÜA, TASUDOC0123004
[55] ASÜA, TASUDOC0486026
[56] ASÜA, TASUDOC0486026

az bir ödenekle, belirlediği teknik kadronun sağlanması ile çözeceğini dile getirmiştir (Şekil 3.17).

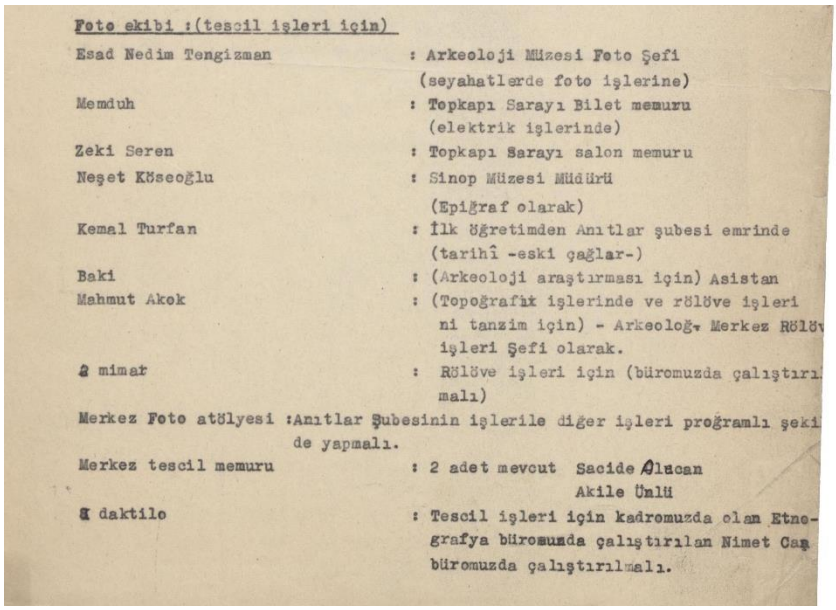

Foto ekibi :(tescil işleri için)

Esad Nedim Tengizman : Arkeoloji Müzesi Foto Şefi (seyahatlerde foto işlerine)

Memduh : Topkapı Sarayı Bilet memuru (elektrik işlerinde)

Zeki Seren : Topkapı Sarayı salon memuru

Neşet Köseoğlu : Sinop Müzesi Müdürü (Epiğraf olarak)

Kemal Turfan : İlk öğretimden Anıtlar şubesi emrinde (tarihî -eski çağlar-)

Baki : (Arkeoloji araştırması için) Asistan

Mahmut Akok : (Topoğrafik işlerinde ve rölöve işleri ni tanzim için) - Arkeoloğ. Merkez Rölöv işleri Şefi olarak.

2 mimar : Rölöve işleri için (büromuzda çalıştırı malı)

Merkez Foto atölyesi :Anıtlar Şubesinin işlerile diğer işleri proğramlı şeki de yapmalı.

Merkez tescil memuru : 2 adet mevcut Sacide Alacan Akile Ünlü

4 daktilo : Tescil işleri için kadromuzda olan Etnografya büromuzda çalıştırılan Nimet Cag büromuzda çalıştırılmalı.

Şekil 3. 17 Ali Saim Ülgen tarafından belirlenen teknik kadro (ASÜA, TASUDOC0486027).

Restorasyon uygulanması ve onarım kararlarına dair prensip kararlarını da detaylı bir şekilde anlatan Ülgen[57], onarımların denetlenmesi için Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya gibi ülkelerdeki teşkilatlanmaya benzer bir Anıtlar Komisyonu'nun kurulmasının zaruri olduğunu net bir şekilde sözcüklere dökmüştür.[58] Anıtların devamlı bakım ve onarımlarının yapılması gerektiğini izah edip, Milli Eğitim Bakanlığı, Özel İdareler, Vakıflar, Belediyeler gibi pek çok farklı kuruma bırakılan eserlerin kurumlardaki eleman eksikliğinden, eleman ücretlerinin yetersizliğinden, var olan elamanların ikincil bir iş yapması gibi nedenlerden bakımsız, kirli ve perişan durumda olduğunu ifade etmiştir.[59] Bu konudan Anıtlar Şube Müdürlüğü'nün teşkilatlanması hakkındaki raporda da bahseden Ülgen, mimar, arkeolog, epigraf, desinatör vb. çalışanların alacakları ücretleri ve gereken sayıları göstermiştir.[60](Şekil 3. 18).

[57] Bknz. 1923-1951 Onarım Çalışmaları Bölümü
[58] ASÜA, TASUDOC0123006
[59] ASÜA, TASUDOC0123007
[60] ASAÜ, TASUDOC0486057-58

Anıtları Koruma
Bölge Büroları Maaşlı Memurlar Kadrosu

Derece	Memuriyetin nev'i	Adet	Aslî Maaş	Yıllık Tutarı
3	Baş mimar	7	100	33.600
4	Mimar	7	90	25.200
5	Mimar	7	80	21.840
8	Arkeolog	7	50	11.760
7	Epigraf	7	60	14.280
8	Kalem âmiri ve muhasip	7	50	11.760
11	Memur	7	30	7.140
		Y e k ü n		125.580

Anıtları Koruma
Bölge Büroları D. Cetveli Kadroları

Memuriyetin nev'i	Adet	Ücret	Yıllık Tutarı
Topoğraf	7	210	17.640
Desinatör	7	170	14.280
Fotoğrafcı	7	170	14.280
Daktilo	7	100	8.400
Bekçi	50	50	30.000
Bekçi	50	40	24.000
Bekçi	100	30	36.000
		Y e k ü n	144.600

Şekil 3. 18 Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan eleman ihtiyaçları ve maaşlarını gösteren tablo (ASAÜ, TASUDOC0486057-58).

Tarihi anıtların farklı kurumlara dağıtılmasına başka bir raporun ilk maddesinde de değinen Ülgen, Türkiye anıtlarının 8 çeşit kuruma dağıtıldığını, bu yüzden bakım, kontrol ve korunmalarının zor olduğunu belirtmiştir. Eski eserler kanun tasarında yazıldığı gibi sahip sayısının azaltılarak, sürekli bakım, onarım ve kontrol işlerinin tek elde Milli Eğitim Bakanlığı'nda toplanması gerektiğini ifade etmiştir.[61](Şekil 3. 19).

Anıtlarımızın Sahipleri ve
Dağılış Durumları

1 - Bayındırlık B:	Tarihi yollar, köprüler
2 - Belediye :	Mezarlık (Müstakil) Suyolu, çeşme, sebil ve su tesislerile satın alınan hamamlar, hanlar
3 - Özel İdare:	Medreseler (Bir kısım) hanlar
4 - Vakıflar ve Müte-velliler:	Camiler, mescidler, hazireler, tekkeler, sebiller (Susuz)türbeler, hamamlar, hanlar, bedesten, arasta, çarşı, kütüphaneler, bazı meşruta evler, müsafirhane, köprü, tabhane, kaplıca, hastane, darüşşifa vesaire
5 - Maliye B. Millî Emlak:	Saraylar bazı kervansaraylar, bedesten, arastalar, kapalı ve boş bırakılmış kiliseler
6 - M.Eğitim B.Eski Eserler Gn. Md.	Türbeler, (115 adet yalnız kontrol ediliyor) Ayasofya, Topkapı sarayı,vakıflardan devralınan bazı camiler ve medreseler, kütüphane müdürlüğü (Kütüphaneler, üniversiteler bazı medreseler)
7 - Özel ve Tüzel şahıs elindekiler:	Han, hamam, kaplıca bazı tarihi evler konak ve yalılar evkafın sattığı kadro dışı camiler medrese ve tekklerin bazı kısımlarından özel idarelerce satılmış olanlar çarşı, arasta ve dükkanlar
8 - Millî Saraylar İdaresi:	Saraylar
9 - Millî Savunma B:	Kışlalar,bazı kasırlar, kaleler, medreseler,
10- Sahipsiz olanlar:	Kaleler, surlar, şehir harabeleri, suyolları kanallar, su kemerleri, köprüler(Gügergah dışı) yollar kervansaraylar, namazgahlar yol üstü ve dışı binalarım bazı türbeler ve kümbetler, yazılı kitabeler, kaya anıtları,bazı kiliseler, manastırlar, tersaneler, liman ve yeraltı yolları, ayazmalar

Şekil 3. 19 Ali Saim Ülgen Arşivi'ndeki anıtların dağıtıldığı kurumların listesi (ASÜA, TASUDOC0486024).

Belgenin devamında arşivin kurulması, bunun için uygun bir kâgir yapının belirlenmesi gerektiğine, Güzel Sanatlar Akademisi ve Üniversitelerde kendi öz mimarimizi öğretecek kürsünün olmadığına, eski eserleri onaracak mimarların

[61] ASAÜ, TASUDOC0486022

büyük bir özen ile yetiştirilmesi gerektiğine, toplumsal bilincin sağlanması için yayın, konferans, sergi, radyo, sinema, temsil ve afiş gibi etkinliklerin düzenlemesi zorunluluğuna dikkat çekmiştir.[62] (Şekil 3. 20, 3. 21).

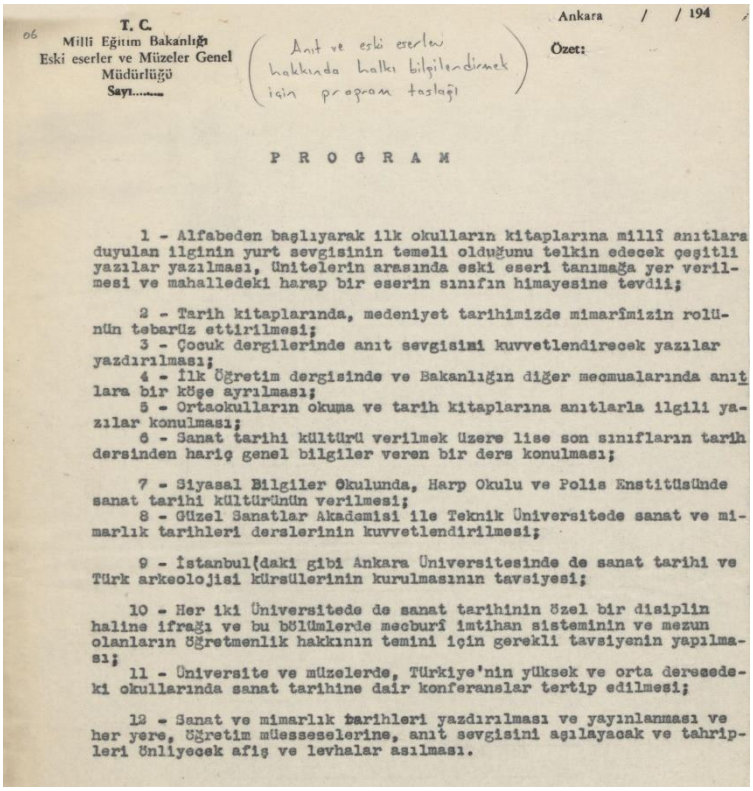

06

T. C.
Millî Eğitim Bakanlığı
Eski eserler ve Müzeler Genel
Müdürlüğü
Sayı.....

Ankara / / 194

Özet:

(Anıt ve eski eserler hakkında halkı bilgilendirmek için program taslağı)

P R O G R A M

1 - Alfabeden başlıyarak ilk okulların kitaplarına millî anıtlara duyulan ilginin yurt sevgisinin temeli olduğunu telkin edecek çeşitli yazılar yazılması, Ünitelerin arasında eski eseri tanımağa yer verilmesi ve mahalledeki harap bir eserin sınıfın himayesine tevdii;

2 - Tarih kitaplarında, medeniyet tarihimizde mimarîmizin rolünün tebarüz ettirilmesi;

3 - Çocuk dergilerinde anıt sevgisini kuvvetlendirecek yazılar yazdırılması;

4 - İlk Öğretim dergisinde ve Bakanlığın diğer mecmualarında anıtlara bir köşe ayrılması;

5 - Ortaokulların okuma ve tarih kitaplarına anıtlarla ilgili yazılar konulması;

6 - Sanat tarihi kültürü verilmek üzere lise son sınıfların tarih dersinden hariç genel bilgiler veren bir ders konulması;

7 - Siyasal Bilgiler Okulunda, Harp Okulu ve Polis Enstitüsünde sanat tarihi kültürünün verilmesi;

8 - Güzel Sanatlar Akademisi ile Teknik Üniversitede sanat ve mimarlık tarihleri derslerinin kuvvetlendirilmesi;

9 - İstanbul'daki gibi Ankara Üniversitesinde de sanat tarihi ve Türk arkeolojisi kürsülerinin kurulmasının tavsiyesi;

10 - Her iki Üniversitede de sanat tarihinin özel bir disiplin haline ifrağı ve bu bölümlerde mecburî imtihan sisteminin ve mezun olanların öğretmenlik hakkının temini için gerekli tavsiyenin yapılması;

11 - Üniversite ve müzelerde, Türkiye'nin yüksek ve orta derecedeki okullarında sanat tarihine dair konferanslar tertip edilmesi;

12 - Sanat ve mimarlık tarihleri yazdırılması ve yayınlanması ve her yere, öğretim müesseselerine, anıt sevgisini açıklayacak ve tahripleri önliyecek afiş ve levhalar asılması.

Şekil 3. 20 Ali Saim Ülgen Arşivi'ndeki anıtlar konusunda halkı bilinçlendirmek için yapılmış program (ASÜA, TASUDOC0486029).

Malzemelerin temini ve depolanması hakkında da tuğla, ahşap, taş malzemelerin nereden, nasıl ve hangi aşamada temin edilmesi gerektiği bilgilerini vermiş, onarım için gerekli malzemelerin depolanması gerektiğine değinmiştir. Ayrıca çimentonun yapılardan uzaklaştırılması gerektiği halde, birkaç yıl dinlenmesi gereken horasanlı harcın kıymeti olmadığı gerekçesiyle o dönem yapılan onarımlardan kaldırılamayacağını belirtmiştir.[63]

Türkiye'nin arkeolojik ve mimarlık haritalarının yapılmasının şehrin imar planlarına, turistik, bilimsel amaçlara hizmet edeceğini belirtmiş, uzmanların nasıl yetiştirilmesi gerektiği ve ihalelerin nasıl yapılması gerektiğini detaylandırmıştır.[64] İhtisas bölgelerinde göre merkezleri Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Sivas, Erzurum

[62] ASÜA, TASUDOC0123007-8
[63] ASÜA, TASUDOC0123009-TASUDOC0486013, Aynı metnin daktilo ile yazılmış hali Ali Saim Ülgen Arşivi'nde TASUDOC0486- TASUDOC0486021 sayfalarına denk gelen raporda da bulunmaktadır.
[64] ASÜA, TASUDOC01230010-16

ve Diyarbakır olan rölöve bürolarının kurulması gerektiğini belirtmiş, bu sayede hem yol hem onarım giderlerinden tasarruf edileceğini, kontrollerin daha iyi yapılacağını ve ihtiyaçların daha kolay tespit edileceğini söylemiştir. El ile hazırladığı raporda Kayseri'yi Sivas merkezli rölöve bürosu içine dâhil etmiştir.[65] Ancak sonraki raporlarda Kayseri'nin Konya Bölgesi içinde değerlendirildiği[66] hatta en son Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğüne yazılmış raporda bölge merkezi olarak ele alındığı görülmektedir.[67]

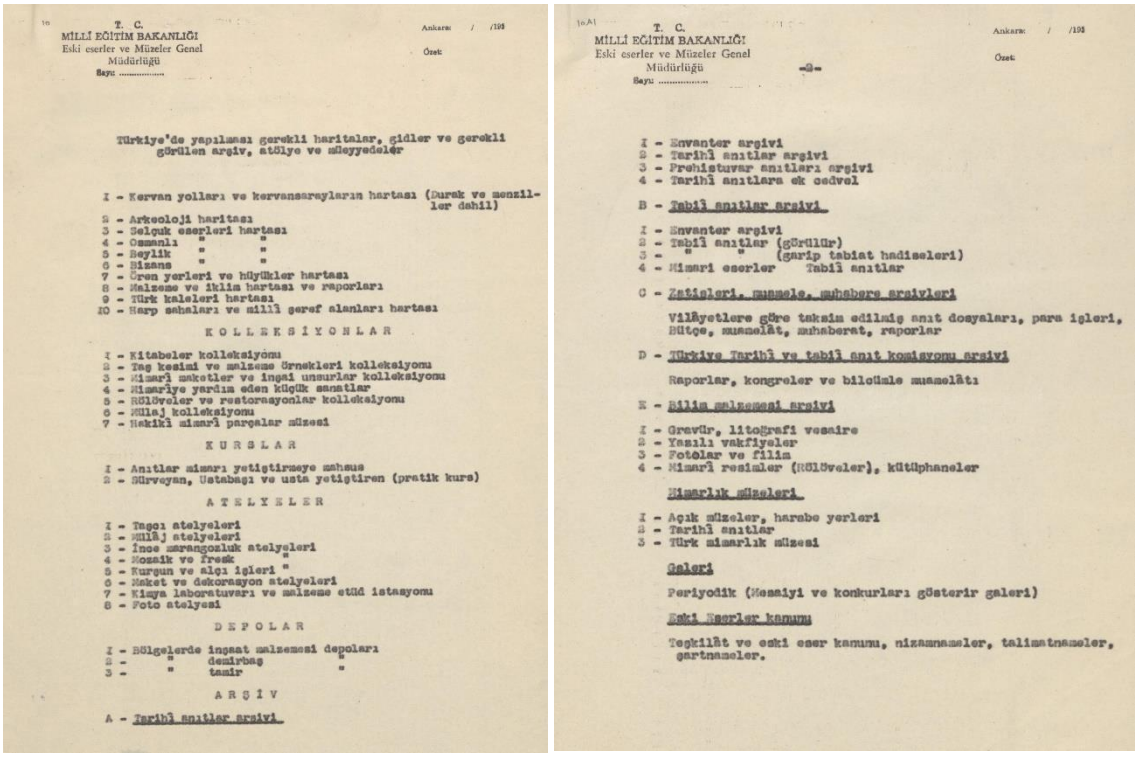

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eski eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Sayı: .....

Ankara: / /194
Özet:

Türkiye'de yapılması gerekli haritalar, gidler ve gerekli görülen arşiv, atölye ve müeyyedeler

I - Kervan yolları ve kervansarayların hartası (Durak ve menzillerler dahil)
2 - Arkeoloji haritası
3 - Selçuk eserleri hartası
4 - Osmanlı " "
5 - Beylik " "
6 - Bizans " "
7 - Ören yerleri ve hüyükler hartası
8 - Malzeme ve iklim hartası ve raporları
9 - Türk kaleleri hartası
10 - Harp sahaları ve millî geref alanları hartası

K O L L E K S İ Y O N L A R

I - Kitabeler koleksiyonu
2 - Taş kesimi ve malzeme örnekleri koleksiyonu
3 - Mimarî maketler ve inşai unsurlar koleksiyonu
4 - Mimariye yardım eden küçük sanatlar
5 - Rölöveler ve restorasyonlar koleksiyonu
6 - Mülaj koleksiyonu
7 - Nakiklî mimarî parçalar müzesi

K U R S L A R

I - Anıtlar mimarı yetiştirmeye mahsus
2 - Sürveyan, Ustabaşı ve usta yetiştiren (pratik kurs)

A T E L Y E L E R

I - Taşcı atelyeleri
2 - Mülâj atelyeleri
3 - İnce marangozluk atelyeleri
4 - Mozaik ve freşk "
5 - Kurşun ve alçı işleri "
6 - Maket ve dekorasyon atelyeleri
7 - Kimya laboratuvarı ve malzeme etüd istasyonu
8 - Foto atelyesi

D E P O L A R

I - Bölgelerde inşaat malzemesi depoları
2 - " demirbaş "
3 - " tamir "

A R Ş İ V

A - Tarihî anıtlar arşivi

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eski eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Sayı: .....

-2-

Ankara: / /194
Özet:

I - Envanter arşivi
2 - Tarihî anıtlar arşivi
3 - Prehistuvar anıtları arşivi
4 - Tarihî anıtlara ek cedvel

B - Tabiî anıtlar arşivi

I - Envanter arşivi
2 - Tabiî anıtlar (görülür)
3 - " " (garip tabiat hadiseleri)
4 - Mimari eserler Tabiî anıtlar

C - Zatişleri, muamele, muhabere arşivleri

Vilâyetlere göre taksim edilmiş anıt dosyaları, para işleri, Bütçe, muamelât, muhaberat, raporlar

D - Türkiye Tarihî ve tabiî anıt komisyonu arşivi

Raporlar, kongreler ve bilcümle muamelâtı

E - Bilim malzemesi arşivi

I - Gravür, litoğrafi vesaire
2 - Yazılı vakfiyeler
3 - Fotolar ve filim
4 - Mimarî resimler (Rölöveler), kütüphaneler

Mimarlık müzeleri

I - Açık müzeler, harabe yerleri
2 - Tarihî anıtlar
3 - Türk mimarlık müzesi

Galeri

Periyodik (Mesaiyi ve konkurları gösterir galeri)

Eski Eserler kanunu

Teşkilât ve eski eser kanunu, nizamnameler, talimatnameler, şartnameler.

Şekil 3. 21 Türkiye'de Yapılması Gereken Harita, Arşiv, Atölye vb. etkinliklere dair tablolar (ASÜA, TASUDOC0486033-34).

Ayrıca o dönem yürürlükte olan 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesinin faydadan çok zararı olduğunu belirtmiş, bunun için hazırlanan Eski Eser Kanunun bir an önce çıkarılması gerektiğine değinmiştir.[68] Kanun taslağı toplam 10 maddeden oluşmakta, Vakıflar Genel Müdürlüğü başkanında "*Tarihi Anıtlar Yüksek Komisyonu*" kurulması gerektiği ifade edilmektedir.[69] Kurulun hangi aralıklarla, kaç kişi toplanması gerektiğine dair bilgilerin de yer aldığı tasarıda alınmış kararların

[65] ASÜA, TASUDOC01230017-18
[66] ASÜA, TASUDOC0486035
[67] ASÜA, TASUDOC0486053
[68] ASÜA, TASUDOC01230017-19
[69] ASÜA, TASUDOC0486039

uygulamasından sorumlu olarak Genel Müdürlük İnşaat Dairesi gösterilmiştir.[70] (Şekil 3. 22).

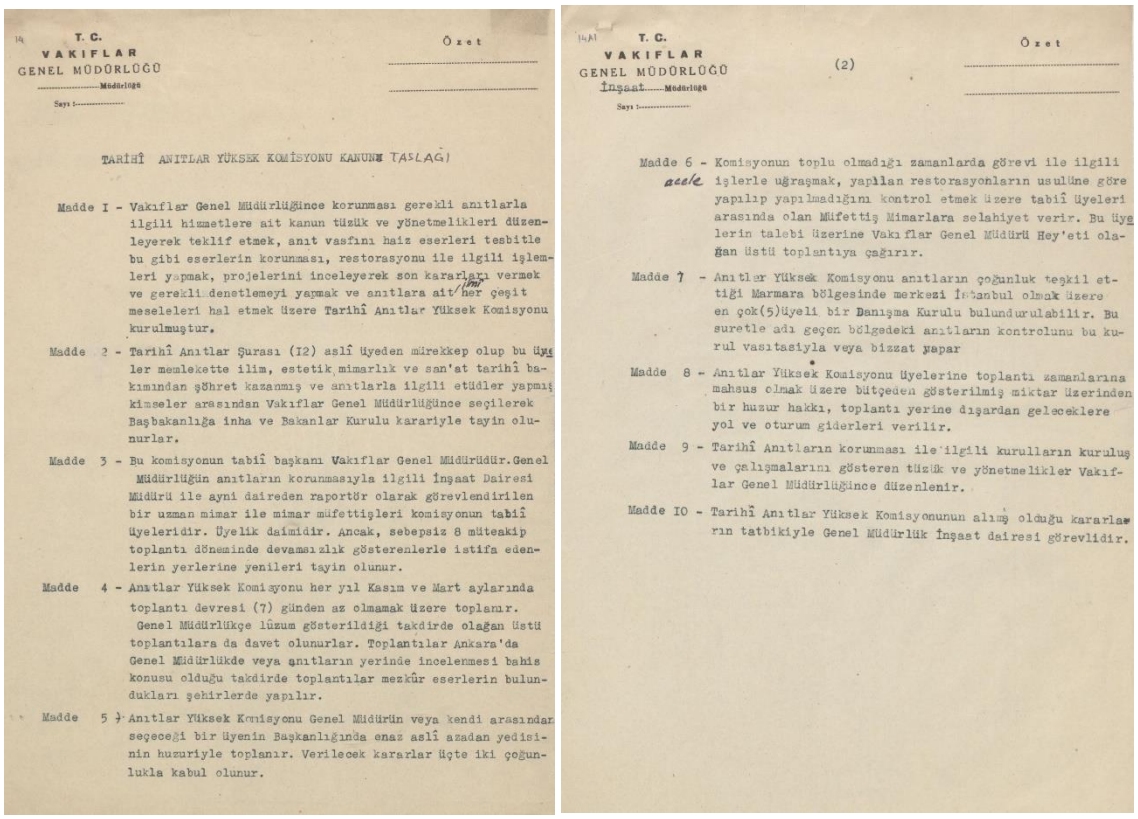

T. C.
VAKIFLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Müdürlüğü
Sayı :

Özet

TARİHÎ ANITLAR YÜKSEK KOMİSYONU KANUNU (TASLAĞI)

Madde I - Vakıflar Genel Müdürlüğünce korunması gerekli anıtlarla ilgili hizmetlere ait kanun tüzük ve yönetmelikleri düzenleyerek teklif etmek, anıt vasfını haiz eserleri tesbitle bu gibi eserlerin korunması, restorasyonu ile ilgili işlemleri yapmak, projelerini inceleyerek son kararları vermek ve gerekli denetlemeyi yapmak ve anıtlara ait her çeşit meseleleri hal etmek üzere Tarihî Anıtlar Yüksek Komisyonu kurulmuştur.

Madde 2 - Tarihî Anıtlar Şurası (12) aslî üyeden mürekkep olup bu üyeler memlekette ilim, estetik, mimarlık ve san'at tarihî bakımından şöhret kazanmış ve anıtlarla ilgili etüdler yapmış kimseler arasından Vakıflar Genel Müdürlüğünce seçilerek Başbakanlığa inha ve Bakanlar Kurulu karariyle tayin olunurlar.

Madde 3 - Bu komisyonun tabiî başkanı Vakıflar Genel Müdürüdür. Genel Müdürlüğün anıtların korunmasıyla ilgili İnşaat Dairesi Müdürü ile ayni daireden raportör olarak görevlendirilen bir uzman mimar ile mimar müfettişleri komisyonun tabiî üyeleridir. Üyelik daimidir. Ancak, sebepsiz 8 müteakip toplantı döneminde devamsızlık gösterenlerle istifa edenlerin yerlerine yenileri tayin olunur.

Madde 4 - Anıtlar Yüksek Komisyonu her yıl Kasım ve Mart aylarında toplantı devresi (7) günden az olmamak üzere toplanır. Genel Müdürlükçe lüzum gösterildiği takdirde olağan üstü toplantılara da davet olunurlar. Toplantılar Ankara'da Genel Müdürlükde veya anıtların yerinde incelenmesi bahis konusu olduğu takdirde toplantılar mezkûr eserlerin bulundukları şehirlerde yapılır.

Madde 5 - Anıtlar Yüksek Komisyonu Genel Müdürün veya kendi arasından seçeceği bir üyenin Başkanlığında enaz aslî azadan yedisinin huzuriyle toplanır. Verilecek kararlar üçte iki çoğunlukla kabul olunur.

T. C.
VAKIFLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İnşaat Müdürlüğü
Sayı :

(2)

Özet

Madde 6 - Komisyonun toplu olmadığı zamanlarda görevi ile ilgili acele işlerle uğraşmak, yapılan restorasyonların usulüne göre yapılıp yapılmadığını kontrol etmek üzere tabiî üyeleri arasında olan Müfettiş Mimarlara selahiyet verir. Bu üyelerin talebi üzerine Vakıflar Genel Müdürü Hey'eti olağan üstü toplantıya çağırır.

Madde 7 - Anıtlar Yüksek Komisyonu anıtların çoğunluk teşkil ettiği Marmara bölgesinde merkezi İstanbul olmak üzere en çok(5)üyeli bir Danışma Kurulu bulundurulabilir. Bu suretle adı geçen bölgedeki anıtların kontrolunu bu kurul vasıtasıyla veya bizzat yapar

Madde 8 - Anıtlar Yüksek Komisyonu üyelerine toplantı zamanlarına mahsus olmak üzere bütçeden gösterilmiş miktar üzerinden bir huzur hakkı, toplantı yerine dışardan geleceklere yol ve oturum giderleri verilir.

Madde 9 - Tarihî Anıtların korunması ile ilgili kurulların kuruluş ve çalışmalarını gösteren tüzük ve yönetmelikler Vakıflar Genel Müdürlüğünce düzenlenir.

Madde 10 - Tarihî Anıtlar Yüksek Komisyonunun almış olduğu kararların tatbikiyle Genel Müdürlük İnşaat dairesi görevlidir.

Şekil 3. 22 Ali Saim Ülgen Tarafından hazırlanan kanun tasarısı (ASÜA, TASUDOC0486039-40).

3.2.2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, Türkiye zengin kültürel mirası, henüz gelişmemiş inşaat sanayii ve yetersiz sayıda mimar ve teknik eleman kadrosu ile "harap" bir ülke konumundadır (Sey, 1998, 26). Kurtuluş Savaşı sonrasında azınlık mimarların ülkeyi terk etmesi, yüksekokullarda eğitimin aksaması, genç Cumhuriyetin kaynak yetersizliği gibi nedenlerden ötürü inşaat faaliyetleri oldukça kısıtlı kalmıştır. Bu durumdan tarihi yapılar da kendilerine düşün payı alarak yıpranmış ve korunmaya muhtaç durumda bulunmaktadır (Sey, 1998, 26).

1930-1951 yılları arasındaki dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımlar incelendiğinde 1940'lara kadar onarımların %90'ının İstanbul'da bulunan Osmanlı mimarlık mirası yapılarına gerçekleştirildiği görülmektedir (Çal,

[70] ASÜA, TASUDOC0486040

1990a, 443-449). Bu oran, ancak 1950'lilerden sonra değişmeye başlayacak ve Anadolu'da bulunan orta çağ anıtlarında da onarım çalışmaları yürütülecektir.

Maarif Vekaleti'ne bağlı olan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü 1928, 1929, 1930 yıllarında 1'er medrese olmak üzere toplam 3 yapı onarımı gerçekleştirmiştir (Çal, 1990a, 163). 1933 yılından 1950 yılına kadar ise onarım sayısı az da olsa artış göstermiş, onarım gören yapılar cami, imaret, şifahane, türbe vb. gibi işlevsel çeşitlilik kazanmıştır (Çal, 1990a, 163-166). Çal (1990a, 186) ilk dönemlere denk geldiği için bu dönemde yapılan onarım listelerinde eksiklikler olabileceğini, ancak bu durumun yanında onarım etkinliklerinin de bu yıllarda fazla olmadığını ifade etmiştir. EEMGM'nü tarafından yapılan onarımların sayısal verilerinin az olması bütçe, eleman eksikliği gibi nedenlerle, kapsamlı onarım çalışmaları konusundaki güç yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Çal, 1990a, 187).

Madran (2002, 136), 1930-1940 yılları arasında, EEMGM'nün onarımlarının büyük çoğunlukla Ankara Mahmut Paşa Bedesteni ve Topkapı Sarayı Müzesi olmak üzere iki yapı grubu üzerine yoğunlaştığını dile getirmiş, bu on yıllık süreçte Ayasofya, Bursa Yeşil Türbe, Sultanahmet Medresesi ve İstanbul'da bulunan bazı türbelerin de onarımları yürütüldüğünü ifade etmiştir.

Adı	Yılı	
Topkapı Sarayı kulesi	1933	(Şekil 78 - 79)
Ali Tusî türbesi, Tokat	1933	
Kayseri türbelerinin tamiri	1933	
Amasya'da bimarhane istimlâki ve Hılfet Gazi türbesi	1933	
Efes, İsabey camii ve türbesinin islâhı	1933	
Denizli, Akhan kervansarayının muhafazası	1933	
Jüvien sütununun nakli	1933	(Şekil 109-110)
Ayasofya kubbeleri	1934	
Hekimoğlu Alipaşa sebili	1934	(Şekil 82)
Ankara kalesinin onarımı	1934	
Kayseri'de ufak tamirler	1934	
Erzurum, Çifteminareler tamiri	1935	(Şekil 80, 81)
Bağdatköşkünün tamiri	1935	
Ayasofya minaresi	1935	
Karaman, Nefisehatun medresesi	1935	
Niğde, Akmedrese	1935	
Topkapı Sarayı mutfakları	1936	(Şekil 83, 84, 85)
Çinili köşkün tamiri	1936	
Türbelerde tamirler	1937	
Türbelerde tamirler	1938	

Şekil 3. 23 Ülgen'in "Anıtların Korunması ve Onarılması I" (1943) isimli kitabında, Maarif Vekaleti Müzeler Dairesi ve İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü tarafından yaptırılan tamirler (Ülgen, 1943, 57).

Ülgen ise Maarif Vekaleti Müzeler Dairesi ve İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü tarafından yapılan onarımlara ait bir tablo oluşturmuştur. Verilen listeye göre Kayseri türbeleri, Tokat Ali Tusi Türbesi, Amasya Hılfet Gazi Türbesi, Erzurum Çifte Minareler, Karaman Nefise Hatun Medresesi, Niğde Akmedrese gibi Anadolu Orta Çağ Anıtsal yapılarının da ele alınan yapılar arasında bulunduğu görülmektedir (Ülgen, 1943, 57). (Şekil 3. 23).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde 24 Mayıs 1938 tarihli Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "*Eski eserlerin korunması ve tamiratı için bütçeye konan tahsisatla yapılması düşünülen tamirat programı*" isimli raporda da tarihi anıt tamiratları için 1933-1939 yılları arasında bütçeye konulan kaynak ve bu yıllarda onarımı yapılacak anıt programına yer verilmiştir. Verilen bilgilere göre bütçenin her yıl artarak gittiği görülmekte, 1939 yılında bütçeye konulan miktarın yüz yıldan bu yana bu konuda tahsis edilmiş en yüksek miktar olduğu belirtilmektedir.[71](Şekil 3. 24).

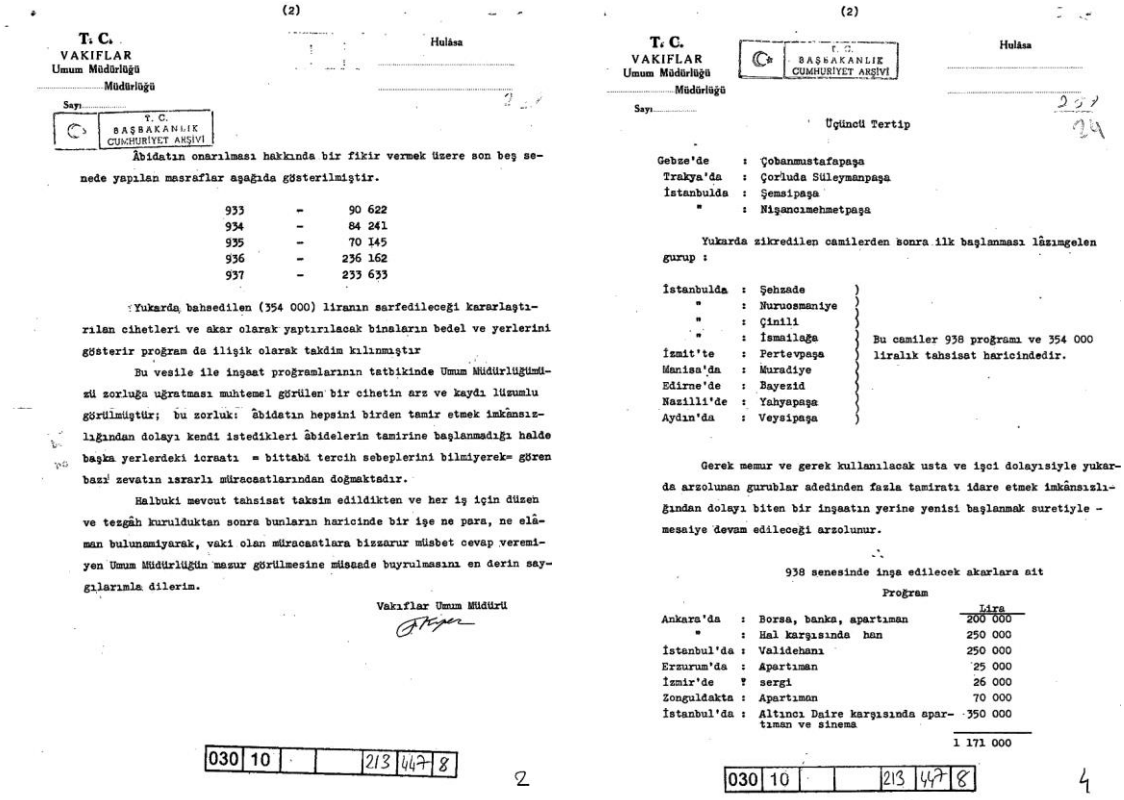

(2)

T. C.
VAKIFLAR
Umum Müdürlüğü
Müdürlüğü

Hulâsa

Sayı

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Âbidatın onarılması hakkında bir fikir vermek üzere son beş senede yapılan masraflar aşağıda gösterilmiştir.

933	-	90 622
934	-	84 241
935	-	70 145
936	-	236 162
937	-	233 633

Yukarda bahsedilen (354 000) liranın sarfedileceği kararlaştırılan cihetleri ve akar olarak yaptırılacak binaların bedel ve yerlerini gösterir proğram da ilişik olarak takdim kılınmıştır

Bu vesile ile inşaat proğramlarının tatbikinde Umum Müdürlüğümüzü zorluğa uğratması muhtemel görülen bir cihetin arz ve kaydı lüzumlu görülmüştür; bu zorluk: âbidatın hepsini birden tamir etmek imkânsızlığından dolayı kendi istedikleri âbidelerin tamirine başlanmadığı halde başka yerlerdeki icraatı = bittabi tercih sebeplerini bilmiyerek= güren bazı zevatın ısrarlı müracaatlarından doğmaktadır.

Halbuki mevcut tahsisat taksim edildikten ve her iş için düzen ve tezgâh kurulduktan sonra bunların haricinde bir işe ne para, ne elâman bulunamıyarak, vaki olan müracaatlara bizzarur müsbet cevap veremiyen Umum Müdürlüğün mazur görülmesine müsaade buyrulmasını en derin saygılarımla dilerim.

Vakıflar Umum Müdürü

030 10 213 447 8

2

(2)

T. C.
VAKIFLAR
Umum Müdürlüğü
Müdürlüğü

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Hulâsa

Sayı

Üçüncü Tertip

Gebze'de : Çobanmustafapaşa
Trakya'da : Çorluda Süleymanpaşa
İstanbulda : Şemsipaşa
" : Nişancımehmetpaşa

Yukarda zikredilen camilerden sonra ilk başlanması lâzımgelen gurup :

İstanbulda : Şehzade
" : Nuruosmaniye
" : Çinili
" : İsmailağa
İzmit'te : Pertevpaşa
Manisa'da : Muradiye
Edirne'de : Bayezid
Nazilli'de : Yahyapaşa
Aydın'da : Veysipaşa

Bu camiler 938 proğramı ve 354 000 liralık tahsisat haricindedir.

Gerek memur ve gerek kullanılacak usta ve işci dolayısiyle yukarda arzolunan gurublar adedinden fazla tamiratı idare etmek imkânsızlığından dolayı biten bir inşaatın yerine yenisi başlanmak suretiyle - mesaiye devam edileceği arzolunur.

938 senesinde inşa edilecek akarlara ait Proğram

			Lira
Ankara'da	:	Borsa, banka, apartıman	200 000
"	:	Hal karşısında han	250 000
İstanbul'da	:	Validehanı	250 000
Erzurum'da	:	Apartıman	25 000
İzmir'de	:	sergi	26 000
Zonguldakta	:	Apartıman	70 000
İstanbul'da	:	Altıncı Daire karşısında apartıman ve sinema	350 000
			1 171 000

030 10 213 447 8

4

Şekil 3. 24 VGM'nün Başvekalete yazdığı 1933-1939 yılları arası onarım bütçe ve anıt programına ait rapor (BCA, 030.10.00.213.447. 8).

[71] BCA, Fon Kodu: 030.10.00. Kutu: 213. Gömlek: 447. Sıra: 8

Onarıma ihtiyaç duyulan yapıların onarım bütçelerinin nasıl oluşturulduğu ve hangi sıra ile onarılmaya başlandığı değinilmesi gereken önemli bir konudur. Onarım programı olarak nitelendirilebilecek bu çalışmalar korumanın ekonomik boyutunun algılanmasında önemli veriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde koruma konusunda bütçesinde ödenek bulunan dört kurum, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Maarif Vekaleti, Nafia Vekaleti ve Vakıflar Umum Müdürlüğüdür (Madran, 1997, 79).

Vakıflar Umum Müdürlüğü'nde 1930-1940 yılları arasında onarım etkinlikleri var olmakla birlikte, 1940'lı yıllardan itibaren bu çalışmalarda artış görülmektedir. Vakıflar Müdürlüğü tarafından 1940 yılında yapılan bir araştırma sonucunda 871 camini onarım keşifleri ve keşif bedellerini gösterir tablolar oluşturulmuştur. Bu araştırmaya göre onarım için gerekli toplam maliyet 2.717.674 TL olarak hesaplanmış, bu kapsamda Kayseri merkezde 14 cami ve ilçelerinde 3 cami onarımları için ise 27.350 TL bütçe ayrılmıştır (Öztürk, 1995, 240) (Şekil 3. 25). Kayseri merkez camileri için öngörülen ödenek her yapı için 1.953 TL olarak öngörülmektedir. Yapılar için ayrılan ödeneklerin yetersizliği Madran tarafından yasak savma ya da bilgisizliğin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Madran, 2002, 133).

Sıra No	Yeri	İlçelere göre toplam cami sayıları ve keşif bedeleri			İllere göre toplam cami sayıları ve keşif bedelleri	
30	KONYA	Ilgın	1	3.190,00	14	28.140,00
		Akşehir	1	12.500,00		
		Karaman	4	2.500,00		
31	KAYSERİ	Merkez	14	17.200,00	17	27.350,00
		İncesu	1	10.000,00		
		Develi	2	150,00		
32	KOCAELİ	Merkez	2	53.772,88	12	93.094,49
		Adapazarı	4	6.470,00		
		Geyve	1	35,00		
		Karamürsel	1	150,00		
		[illegible]	1	263,00		

Şekil 3. 25 1940 yılı VGM onarılacak camilerin keşif bedelleri (Öztürk, 1995, 236).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yıllık toplam ödeneği göz önüne alındığında, sadece cami onarımları için 20 yıllık bir sürenin gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Vakıflar çeşitli yasa ve kanunlarla sık sık borç almıştır. Burada dikkat çeken en önemli nokta Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün borç aldığı kurumun "*Vakıflar Para İdaresi*" olmasıdır. Müdürlük, kendi yönettiği vakıfların gelirleri devlet eline geçtiği için ancak yasalar ile bütçe artırımı yapabilmiş, alınan borçlara teminat olarak

satılacak cami gelirlerini gösterilmiştir (Madran, 2002, 134). Öztürk (1995, 489) bu yaklaşımı, "*birini sat, diğerini onar*" şeklinde yorumlamıştır. Bu sistemin Osmanlı klasik çağlarındaki vakıf temel amaçları ile zıt bir işleyiş oluşturduğu görülmektedir. Vakıf yapılarının bakım ve onarımlarının yapılarak sürekli işlevlerinin sürdürebilmesi için; vakıf ve akar yapılardan gelen gelirler olan doğal kaynaklarının kaybedilip devlet kaynaklarından yardım alınması vakıf sistemindeki ciddi bozulmaların göstergesidir.

Maarif Vekaleti'ne bağlı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü de ilk yıllarda onarım konusunda etkin olan ve bütçesi bulunan önemli kuruluşlardandır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde olduğu gibi EEMGM'nün ödeneklerin de yeterli olmadığı görülmektedir. 1935-1940 yılları arasında koruma için ayrılan kaynak 370.000 TL OLUP, Maarif Vekâleti'nin tüm eski ser ve müzecilik hizmetleri için aldığı ödenek yıllık ortalama 110.000 TL'dir (EEMUM, 1945, 25). Ülgen'de EEMGM'nin 1933-47 yılları arasında yapılan onarım ödenekleri konusunda tablolar oluşturmuş (Şekil 3. 26), Kayseri'de bulunan üç kümbet için 14.200 TL bütçe ayrıldığını belirtmiştir. Toplam bütçeyi ise 1.121.096 TL olarak hesaplamıştır.

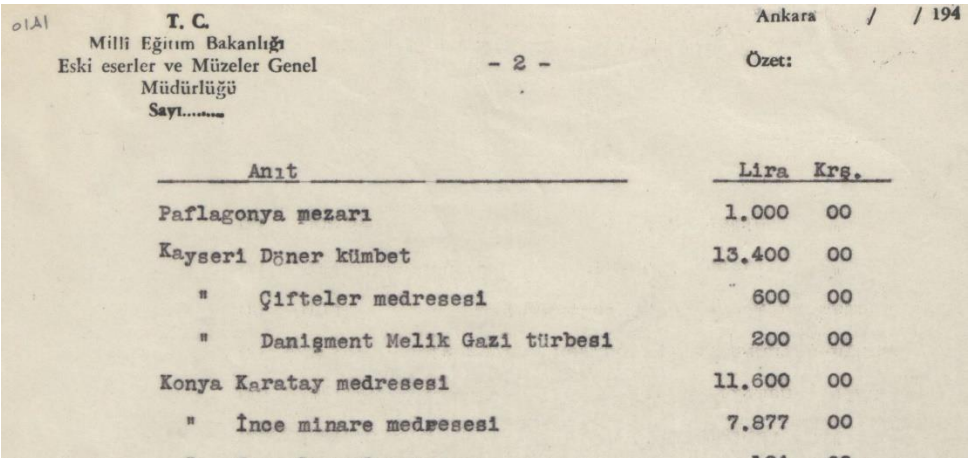

T. C.
Millî Eğitim Bakanlığı
Eski eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Sayı.....

- 2 -

Ankara / / 194

Özet:

Anıt	Lira	Krş.
Paflagonya mezarı	1.000	00
Kayseri Döner kümbet	13.400	00
" Çifteler medresesi	600	00
" Danişment Melik Gazi türbesi	200	00
Konya Karatay medresesi	11.600	00
" İnce minare medresesi	7.877	00

Şekil 3. 26 EEMGM'nin 1933-42 yılları arasında yaptığı onarım ödenekleri (ASÜA, TASUDOC0432001).

Onarımların programlanmasında, ekonomik boyut olan bütçelerin ayarlanması dışında, hangi sıra ve hangi yöntem ile onarım yapılacağı da önemli bir konudur. 28 Haziran 1933 tarihinde kurulan ve ülke çapında görev yapan, ilk üyeleri Viyana Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Miltner, Mimar Sedat Çetintaş, Mimar Macit Kural, İstanbul Müzeleri tescil uzmanı Selahattin Kandemir, fotoğraf uzmanı Schüller olan Anıtları Koruma Komisyonu restorasyon yöntemleri belirlemiştir.

Onarım hakkında bilgi edinebilecek önemli belgelerden biri de 1936 yılında VGM ve EEMGM tarafından ortak olarak çıkarılan "*Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşaalarına Ait Fenni Şartname*"dir. Bu şartname, Umum Müdürlüğü Fen Heyeti tarafından, İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü ve Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin ortak görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur (Cumuhriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, 1937, 31). Dönemin onarım restorasyon anlayışını, imalat türlerini, uygulama sürecini tanımlayan bu belgeden onarım konusunda yaklaşımlara dair önemli bilgiler elde edilmektedir. Madde 2 ve 3'te onarım yapılacak yapının heyeti fenniye tarafından tespit edilmesi gerektiği, Müzeler Müdürlüğü ve Evkaf Umum Müdürlüğü'nün ortak oluru alındıktan sonra işleme başlanacağı açıklanmaktadır (Vakıflar Fenni Şartnamesi, 1936, 3).

Madde 4'te yeni inşaat ya da mevcut kısımların tamirlerinin nasıl yapılması gerektiği maddeler halinde sıralanmıştır. Buna göre; A bendinde, muhdes, tarihi kıymeti olmayan, binaya çirkinlik veren eklerin Müzeler Müdürlüğü onayı ile kaldırılacağı belirtilmiştir. Devam eden bentlerde, binayı yağmur, kar gibi dış etkilerden koruyan çatı, dere, oluk, yağmur borularının tamir işleri, binanın duvarlarının taş, tuğla ya da almaşık olmasına göre aynı malzemeler ile tekrar tamir edilmesi, kurşun işleri, alçı işleri, çatlak kürsü, direk, başlık, kemer, pencere kapı onarımları, kısmen ya da temelden minare inşası, temelden şadırvan inşası veya tamirleri, demir gergilerin, korkulukların tamirleri, altında çini ya da değerli ağaç olan bölümlerde boyaların temizlenmesi, elektrik tesisatı vb. işlemlerde mümkün olduğunca taşlara zarar vermeden uygulama yapılması gerekli olan uygulamalar olarak sıralanmıştır (Vakıflar Fenni Şartnamesi, 1936, 3).

Şartnamede, onarıma yönelik de önemli ilkeler belirlenmiş; onarıma yönelik dikkat çeken kararlar madde 7 ve 8'de dile getirilmiştir. Madde 7'de tamir edilecek ya da yeniden yapılacak hiçbir bölümün değiştirilmemesi ve onarılacak kısımların özgünlüğünün zedelenmemesi gerektiği, eğer onarılacak bölüm mevcut değilse, o devre ait aynı kısmın tarz mimarisi ve şekli esas alınacağı hatta restitüsyon dönemi için Müzeler Müdürlüğü'nden bilgi alınması gerektiği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Binan (2001, 111) bu yaklaşımı "*Stil Birliği*" prensibi olarak yorumlamıştır.

1938 yılında Vakıflar Dergisi'nin ilk sayısında o dönem Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne danışmanlık yapan Albert Gabriel de "*Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası*" adlı makalesinde bu konuya değinmiştir. Bir duvarı onarmanın, bir kubbeyi yeniden inşa etmenin ve harap olmuş temelleri yeniden yapmanın ne kadar zor olduğu konuda uzman olmayanlar tarafından kolay sanıldığını ifade etmiş, bu işler yapılırken "*eserin evsafı mahsusasını ve hüviyeti zatiyesini muhafaza etmek icap eder*" demiştir (Gabriel, 1938, 11). Ülgen'in kitabındaki önsözde Gabriel, 1936 Evkaf Şartnamesi'nde konu ile ilgili görüşe karşıt şekilde üslup birliğini reddetmekte, Viollet-le-Duc'u eleştirmekte ve belgesel değerlere dayanmayan uygulamaların gerçekleştirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. "*Bir abideyi restore etmenin, bir harabenin yeni binaya tahvili demek olmadığı", "yeniden yapılmanın lüzumlu görüldüğü devir artık geçmiştir*" sözleriyle üslup birliğini reddetmiş aksi takdirde tarihi abidenin bütün karakterini kaybedeceği, eski olduğu halde yeni zannedileceğini aktarmıştır (Ülgen, (Gabriel ön sözü) 1943, 21-22).

Ali Saim Ülgen bu konu ile ilgili birbiri ile çelişen çeşitli görüş dile getirmiştir. "*Hayalhanesine güvenen bir mimar hiçbir zaman iyi bir restoratör olamaz. Hakikatı aramak, daima dikkatli ve sabırlı olmak, zayıf ve müphem delillerden netice çıkarmağa kalkmamak lazımdır*" (Ülgen, 1943, 80) sözleri ile üslup birliğine karşı çıkarken, kitabın bazı bölümlerinde Viollet-le Duc'e olan beğenisinden bahsetmiştir. 1948 yılında Rölöve ve Restorasyon dergisinin ilk sayısında yayımlanan makalesinde ise, anıtların asli şekillerinin değiştirilmeden gelecek nesillere aktarılması gerektiğini ifade etmektedir (Ülgen, 1974, 16).

Fenni Şartnamede Madde 8 de ise elemanların daha dayanıklı olması için betonarme yapılabileceği ifade edilmiştir;

> *"Evvelce horasan alçı ve kireçle temin edilen kemer, kubbe ve saire gibi mukavemet aranılan inşa ve tamirlerde çimento harcı kabul edilecektir. Ahşap yapılmasında hiçbir faide bulunmayan döşeme tavan ve saçak ve saire gibi aksamın orijinaliteleri değişmemek şartile metanet ve dayanıklılık Müzeler Müdürlüğü ile bilistişare betonarme yapılmaları belirlenecektir."* (Vakıflar Fenni Şartnamesi, 1936, 3).

Gabriel yukarıda sözü geçen yazısında bu uygulamaya karşı çıkmakta, sağlamlaştırma amacıyla betonarme kullanmanın zararlı olduğu ifade şu sözlerle etmektedir;

> *"Bugünkü inşaatımızda rolü o kadar mühim olan çimentonun Ortaçağa aid bütün eserlerin tamirinde asla ve katiyen kullanılmaması lazımdır. Hiç değilse gözle görülen kısımlarında kullanılmaması icab eder. Zira inhidama mail bir kubbenin tamirinde, bir destek tesisinde betonarmeden istifade tamamile doğrudur. Fakat bu takdirde de bu suretle vücude getirilen unsur, yaşını ve rolünü açıkça göstermek üzere tamamiyle meydanda tutulmalıdır. Bu suretle, abidenin hayatını temdid için elzem addedilmiş bir nevi tedbilden ibaret olduğu samimiyetle gösterilmiş olur"* (Gabriel, 1938, 12).

Gabriel Ülgen'in "*Anıtların Korunması ve Onarılması I*" kitabının önsöz yazısında, bu görüşüne tezat oluşturacak şekilde bir ifade kullanarak betonarme sistemlerin restorasyonlarda kullanımını şu cümleler ile olumlamaktadır;

> *" … tecrübe edilmiş modern inşaat usüllerinden mimar istifade edemez, demek değildir. Nitekim o zamana kadar gayri mümkün addedilen restorasyonların betornarme sayesinde başarıldığına dair birçok misaller verilebilir. Bu ise bir iş amirinin hakiki değerini tamamiyle ortaya koyan bir maharet, dirayet ve zevkiselim meselesidir"* (Ülgen, 1943, XXIII)

Betonarme kullanımı şartnamede yer almasına rağmen, Ali Saim Ülgen Abidelerin kubbelerine kasnakların kurşun kaplanması yerine çimento şap veya katran sürmenin sakıncalı olduğunu düşünmektedir (Ülgen, 1943, 46). Kurşun yapmaktaki eski usulleri her ne kadar tercih ve takdir etse de malzemenin üretiminde itinalı olunmadığını da ifade etmiştir (Ülgen, 1943, 47). Ülgen kitabında, sağlamlaştırma, anıtın kimliğine saygı gibi kuramsal yaklaşımlar yanı sıra dönemin yeni restorasyon tekniklerinden olan betonarme malzeme kullanımı ve çimento enjeksiyonu yöntemine de yer vermiştir. Ülgen'in kitabında Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin kümbet kısmındaki onarımlarda külahın sökülerek betonarme malzemeden tekrar yapıldığı görülmektedir (Şekil 3. 27). Ayrıca, bu konu ile ilgili olarak kitapta kubbe yapımındaki görüşüne ters düşecek şekilde,

> "*Toz haline gelmiş veya yapıştırıcı hassas kaybolmuş harcın kuvvetlendirilmek suretiyle bir duvarın kurtarılması, o duvara mavi çimento enjekte etmekten*

ibarettir. Bu çimento şerbeti duvara hususi aletlerle zerk edilir. Yalnız ameliyenin hangi şartlar dahilinde; ne gibi binalara tatbik edileceğini ve ne şekilde yapılacağını bilmek lazımdır. Aksi taktirde o eserin bünyesi bozulur ve fena neticeler hasıl olur. Avrupa'da bu sahada yapılan tecrübelerden fevkalede iyi neticeler elde edilmiştir. Bazı hallerde fena bir vaziyette bulunan inşaatın yıkılıp yeniden yapılmasına lüzum hissedilmiyor, ve bu usul ile kemer taşları, şakulden inhiraf etmiş ve içi ezilmiş moloz taşından ibaret bulunan ve suların tesiriyle harçları çürümüş yuğla duvarları muhafaza etmek imkanı hasıl olmuştur. Fena temeller bu suretle sağlamlaştırılmakta ve bazı topraklar aynı usul ile daha dayanıklı bir hale getirilmektedir." (Ülgen, 1943, 48) ifadelerine yer verilmiştir.

Ülgen 1974 yılında makalesinde ise, duvar onarımları sırasında kullanılan harcın kireç ve çimentodan oluşturulması gerektiğini dile getirmiş; *"dört veya beş kısım kireç bir kısım portlant çimentosu ve mümkün ise izolan silikatlı bir madde katımalıdır. Eğer taş sert ise çimanto harcı kullanılabilir. Bu taktirde karıştırma dozajı, bir kısım çimentoya dört kısım kum olur"* diyerek gerekli ölçüleri vermiştir (Ülgen, 1974, 18). Aynı makalede, bel veren duvarların onarımlarında, betonarme kirişlerin kullanılması ve imalattan sonra bu kirişlerin iyice kapatılarak izole edilmesi gerektiğini not etmiştir (Ülgen, 1974, 18). Makalenin devamında duvarda oluşan boşlukların tamirlerinde mavi çimento doldurmak suretiyle taşların sağlamlaştırılması önerilmekte, bu işlemin son derece dikkatli bir biçimde gerçekleştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Ülgen harçlamada kullanılan mavi çimento yöntemi ile ilgili olarak; "*müteakiben cazibe vetiresine göre mavi çimento enjekte etmek tecrübe edilmiş birkaç tecrübeden sonra çok memnuniyet verici netice alınmış ve seneler geçtikçe pratikleşmiştir. Halen Avrupa'daki bütün anıt onarımlarında tatbik edilmektedir*" (Ülgen, 1974, 19) cümleleri ile görüşünü net bir biçimde dile getirmiştir. Binan (2001, 112) Ülgen'in ve Gabriel'in kendi içlerinde ve birbirileri ile olan çelişkilerinin ortaya çıkma nedenini henüz tam yerine oturmamış kavramlar, ilkeler ve teknik gelişmeler olduğunu ifade etmiştir.

Fenni Şartnamede madde 9'da onarım başlamadan ve onarım bittikten sonra yapının fotoğraf ve çizimler ile belgelenmesi gerektiği, onarım yapacak kişilerin alanlarında uzman mimar ve mühendis olmaları şartına da madde 10 ve 11'de yer

verilmiştir. Bu görüşü destekler nitelikte Gabriel Ülgen'in kitabına yazdığı önsözde, restorasyonun yeniden yapmak olmadığını, planlı ve bilimsel yöntemlerle hazırlanmış rölöve, restitüsyon ve restorasyon sürecine dayanması gerektiğini vurgulamıştır (Binan, 2001, 112). Ayrıca bu belgede onarım keşfinin Evkaf Umum Müdürlüğü Fen Heyeti Memurlarına, onarım projesinin ise yüklenicilere hazırlatılabileceği hükmü yer almıştır.

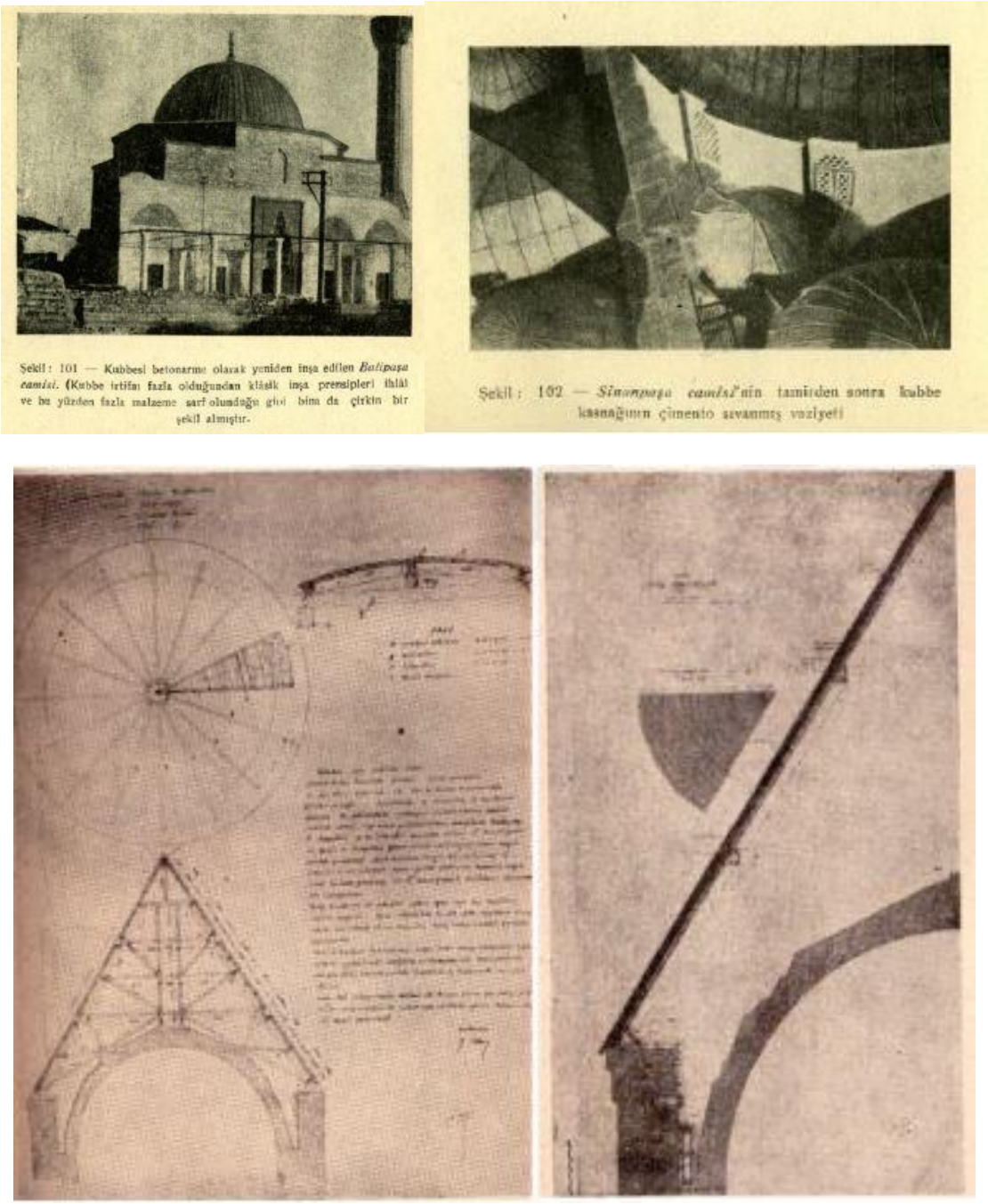

Şekil 3. 27 Ali Saim Ülgen'in "Anıtların Korunması ve Onarılması I" isimli kitaptan betonarme uygulamalara ait görseller (Ülgen, 1943, XCIII ve XCII, LXII).

1945 yılında toplanan EEMDK'da onarım önceliği konusu gündeme gelmiş ve bu önceliğin "üstün değerli" anıtlarda olduğu belirtilerek yıkılma tehlikesi en fazla olan yapılardan işlerin başlatılması gerektiği, onarılacak eserlere günün şartlarına göre yeni işlevler verilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca Danışma Kurulu toplantısının sonuç ürünü olan Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı) adlı belgede anıtlar önemlerine göre 3 derece olacak şekilde sıralanmış ve bunlar için ayrılan ödenekler ve takviye, onarım, tanzim, kurtarma, restorasyon, rekonstrüksiyon, istimlak tanımları ile yapılacak işler belirlenmiştir (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 23).

"*Sanat değerleri büyük olan ve esaslı yardım görmeleri gereken anıtlar*" A grubunda listelenmiş, bu kapsamda 48 ilde 200 yapı tespit edilmiş, bunların onarım masrafları çizelgeler ile gösterilmiştir. A grubu içinde Kayseri'de Ulu Cami, İç Kale, Köşk Medrese, Sahabiye Medresesi, Şifaiye Medresesi, İncesu Kara Mustafa Paşa Külliyesi gibi yapılar yar almakta olup, yapılacak işlemler için onarım, takviye terimleri kullanılmıştır. Onarım ücretleri ve yapıların mülkiyet durumları da yapıların karşısına belirtilmiştir (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 31). Kayseri kentinden tez kapsamında da ele alınan Şifaiye Medresesi'nin takviye işlemleri için gerekli miktar 165.000 inşaat tutarı olarak bahsedilirken, yine Kayseri'de bulunan önemli Selçuklu Uyagarlığı eserlerinden olan Ulu Cami için onarım işi 95.000, Sahabiye Medresesi'nin takviye işi için ise 165.000 tutarı yazılıdır (Şekil 3. 28).

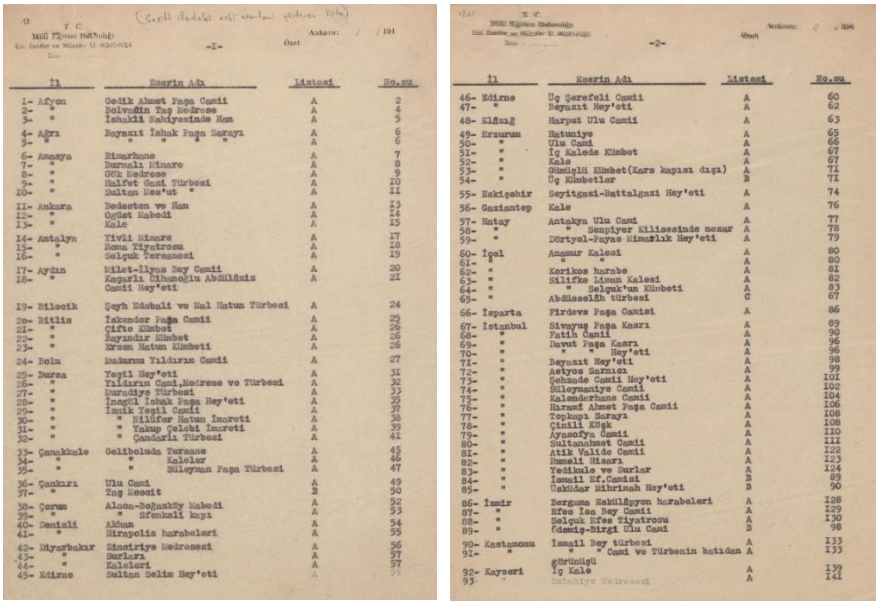

İl	Eserin Adı	Mıntıkası	No.su
1- Afyon	Gedik Ahmet Paşa Camii	A	2
2- "	Dolmadın Taş Medrese	A	4
3- "	İshaklı Kahiyesinde Han	A	5
4- Ağrı	Beyazıt İshak Paşa Sarayı	A	6
5- "	" " " "	A	6
6- Amasya	Bizarhane	A	7
7- "	Burnalı Minare	A	8
8- "	Gök Medrese	A	9
9- "	Halfet Gazi Türbesi	A	10
10- "	Sultan Reş'at "	A	11
11- Ankara	Bedesten ve Han	A	13
12- "	Oğlet Kabedi	A	14
13- "	Kale	A	15
14- Antalya	Yivli Minare	A	17
15- "	Roma Tiyatrosu	A	18
16- "	Selçuk Teraneesi	A	19
17- Aydın	Milet-Ilyas Bey Camii	A	20
18- "	Kaşgarlı Mahmud'lu Abdülhaiz Camii Hey'eti	A	22
19- Bilecik	Şeyh Edebali ve Mal Hatun Türbesi	A	24
20- Bitlis	İskender Paşa Camii	A	25
21- "	Çifte Kümbet	A	26
22- "	Sayındır Kümbet	A	26
23- "	Kıran Hatun Kümbeti	A	26
24- Bolu	Buharma Yıldırım Camii	A	27
25- Bursa	Yeşil Hey'eti	A	31
26- "	Yıldırım Camii,Medrese ve Türbesi	A	32
27- "	Muradiye Türbesi	A	33
28- "	İnegöl İshak Paşa Hey'eti	A	35
29- "	İznik Yeşil Camii	A	37
30- "	" Nilüfer Hatun İmareti	A	38
31- "	" Yakup Çelebi İmareti	A	39
32- "	" Çandarlı Türbesi	A	41
33- Çanakkale	Gelibolu'da Tersane	A	45
34- "	" Kaleler	A	46
35- "	" Süleyman Paşa Türbesi	A	47
36- Çankırı	Ulu Cami	A	49
37- "	Taş Kesdit	B	50
38- Çorum	Alaca-Boğazköy Kabedi	A	52
39- "	" Sfenkali kapı	A	53
40- Denizli	Akhan	A	54
41- "	Hirapolis harabeleri	A	55
42- Diyarbakır	Zinciriye Medresesi	A	56
43- "	Surları	A	57
44- "	Kaleleri	A	57
45- Edirne	Sultan Selim Hey'eti	A	[illegible]

İl	Eserin Adı	Mıntıkası	No.su
46- Edirne	Üç Şerefeli Camii	A	60
47- "	Beyazıt Hey'eti	A	62
48- Elâzığ	Harput Ulu Camii	A	63
49- Erzurum	Hatuniye	A	65
50- "	Ulu Cami	A	66
51- "	İç Kalede Kümbet	A	67
52- "	Kale	A	67
53- "	Gümüşlü Kümbet(Kars kapısı dışı)	A	71
54- "	Üç Kümbetler	B	71
55- Eskişehir	Seyitgazi-Battalgazi Hey'eti	A	74
56- Gaziantep	Kale	A	76
57- Hatay	Antakya Ulu Camii	A	77
58- "	" Sempiyer Kilisesinde mezar	A	78
59- "	Dörtyol-Payas Kimsesiz Hey'eti	A	79
60- İçel	Anamur Kalesi	A	80
61- "	" "	A	80
62- "	Korikos harabe	A	81
63- "	Silifke Limen Kalesi	A	82
64- "	" Selçuk'un Kümbeti	A	83
65- "	Abdüsselâh türbesi	C	67
66- İsparta	Pirdeva Paşa Camisi	A	86
67- İstanbul	Sinanüş Paşa Kasrı	A	89
68- "	Fatih Camii	A	90
69- "	Davut Paşa Kasrı	A	96
70- "	" " Hey'eti	A	96
71- "	Beyazıt Hey'eti	A	98
72- "	Aetyos Sarnıcı	A	99
73- "	Şehzade Camii Hey'eti	A	101
74- "	Süleymaniye Camii	A	102
75- "	Kalenderhane Camii	A	104
76- "	Hazanf Ahmet Paşa Camii	A	106
77- "	Topkapı Sarayı	A	108
78- "	Çinili Köşk	A	108
79- "	Ayasofya Camii	A	110
80- "	Sultanahmet Camii	A	111
81- "	Atik Valide Camii	A	122
82- "	Rumeli Hisarı	A	123
83- "	Yedikule ve Surlar	A	124
84- "	İsmail Ef.Camisi	B	89
85- "	Çakıdar Mihrimah Hey'eti	B	90
86- İzmir	Bergama Eskilâğryon harabeleri	A	128
87- "	Efes İsa Bey Camii	A	129
88- "	Selçuk Efes Tiyatrosu	A	130
89- "	Ödemiş-Birgi Ulu Cami	B	98
90- Kastamonu	İsmail Bey türbesi	A	133
91- "	" " Cami ve Türbenin batıdan görünüşü	A	133
92- Kayseri	İç Kale	A	139
93-	Sahabiye Medresesi	A	141

Şekil 3. 28 Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bulunan eski eserlere ait listeler (ASÜA, TASUDOC0486065-6)

"*Değerli eserler olmakla beraber şimdilik onarımları geciktirilebilen anıtlar*" B ve C listelerinde toplanılmıştır (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 23). B grubunda, 45 ilde 200 yapı ve onarım ücretleri tespit edilmiştir. Kayseri'de yer alan ve B grubunda değerlendirilen yapılar; Külük Camii, Tuzhisar Sultanhanı, Zennecioğlu Evi, Sarıhan'dır (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 40). C grubunda ise 48 ilde aynı şekilde 200 eser gösterilmiş, Kayseri'de Hatuniye Medresesi, Pamuk Han Çeşmesi ve Hacı Kılıç Camii bu listede gösterilmiştir (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 52). Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan eski eserleri gösteren listelerde de eserin dâhil olduğu grup numaralarını görmek mümkündür.[72]

Sonuç olarak A listesi için 49.692.000 lira, B listesi için 45.000.000 lira ve C listesi için 41.000.000 liralık bir tutar hesaplanmıştır. Devamlı bakım, denetleme ve teşkilat masrafları için hesaplanan 5.308.000 lira ile beraber genel toplam 141.000.000 lira olmuştur.

Belgede ülkedeki birçok anıtın mülkiyet durumları ve öngörülen müdahale türleri yer almaktadır. Buna göre, yapılar Vakıflar, Millî Eğitim Bakanlığı, Özel İdare, Belediye, Bayındırlık Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı gibi kurumların sorumluluğu altında bulunmaktadır. Yapı ve yapı grupları için öngörülen müdahaleler ise; onarım, onarım ve takviye, kurtarma, takviye ve tanzim, restorasyon, tanzim terimleri ile ifade edilmiştir (Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı), 1946, 24-57). Bu ifadelerden tanzim, takviye ve tanzim ifadeleri daha çok arkeolojik alanlar için kullanılmıştır (Madran, 1997, 76).

Onarım programlanmasında, teknik müdahaleler ve bütçe ayarlaması dışında anıtların çevre düzenlemeleri ile ilgili kararlar da gündeme gelmiş, bu kapsamda birçok anıtsal yapının çevresine istimlak yapılmıştır. 19. Yüzyılda Osmanlı'da başlayan bir anlayış olan Anıtlara bitişik yapılaşmanın kaldırılması bu dönemde de devam etmiştir (İnan Ocak, 2018, 93). (Şekil 3. 29).

[72] ASÜA, TASUDOC0486065-6-7

1942 Akçalı Yıl Sonuna Kadar Yapılan İstimlâkler:

Akçalı yıl	Lira	K.	
1935	2574	00	Amasyada Bimarhane çevresindeki evlerin istimlâki ve yıktırılması.
1938	2950	00	İstanbul Ayasofya yanındaki dükkânların istimlâki.
1938	6400	00	Sıvas Şifahiye ve Güdük Minare etrafının istimlâki.
1938	1000	00	Silifke Uzunburçtaki Zevs mâbedi yanındaki evin istimlâki.
1938	361	70	Bursa Yeşil Türbe etrafının istimlâki.
1939	640	00	Karacasu - Afrodisyas istimlâki.
1940	600	00	Silifke mozaikli evin istimlâki

Akçalı yıl	Lira	Kr.	
1940	4085	00	Ankara Mahmutpaşa Bedesteni yanındaki arsanın istimlâki.
1940	100	00	Bergama Bazilika şimal cephesi önündeki mozaikli sahanın istimlâki.
1941	900	00	Fatih - Kıztaşındaki (Saime Ateşman elindeki) Bizans sarnıcının istimlâki.
1941	600	00	Bergamada Bazilika önündeki sahanın istimlâki
1942	7072	00	Antalyada müze binası Yivliminare camii etrafının istimlâki.
1942	6500	00	Bursada Muradiyede Fatihin doğduğu zannolunan evin istimlâki.
1942	1854	00	Bursada II. Murat türbesi yanındaki arsanın istimlâki.
1942	3500	00	Kayseri Döner Kümbet etrafının istimlâki.
1942	350	00	İzmir Namazgâh hafriyatında bulunan Mehmet Tayoğluna ait arsanın istimlâki.
	39,486.70		

Şekil 3. 29 1943-44 yılları arasında Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün genel durumunu anlatan kitapçıkta listelenen 1942 yılında yapılan istimlaklar

Anıtların çevresi ile ilgili olarak Sedad Hakkı Eldem "*Abidelerin muhafazası yalnız asıl binanın harabiden kurtarılması ile bitmez. Abidenin muhiti mümkün olduğu kadar ya eski halini muhafaza etmeli veya asıl abidenin güzelliğini bozmayacak bir tarzda imar edilmelidir*" ifadelerini kullanmıştır (Eldem, 1931, 1-2). Ülgen ise, bu görüşe karşıt bir bakış açısı ile yaklaşmış ve anıtların etrafında belli boşluklar bırakılmasının iyi olacağını dile getirmiştir. Ülgen (1943, 64) bu konu ile ilgili görüşünü şu şekilde ifade etmiştir;

"*Restorasyon ve korumaya ait çalışmalara, o binanın çevresinin tetkik ve tanzimi gibi çok mühim ve şayanı dikkat bir mesele de dahildir Abidelerin restorasyonunu yaparken yalnız kırık taşları, eğri duvarları, tehlikeli kemerleri onarmak kafi gelmeyecektir. Eskilerin çizdikleri mimari çevreye tecavüz eden tufeyli yapıları, çirkinlikleri, zayıf ve sıska şeyleri de abidelerimizin hudutlarından uzaklaştırmamız lazım gelir. Binanın çevresi şu üç unsuru ihtiva etmelidir;*

- *Bina ile asıl çevre arasındaki boşluk,*
- *Dekoratif ve lüzumlu inşaattan terekkübeden çevre,*
- *Çevrenin civarı (şehrin diğer kısımalrıyla çevreyi birbirine bağlayan umumi yollar)"*

Bina ile çevresi arasındaki boşluğun kurgulanmasında, o binayı seyretmek isteyen kişinin binanın üslubunu ve kütlesel etkisini en iyi anlayacağı nokta ana kriter olarak değerlendirilmiştir. Anıtsal yapıların çevresine gerek üslup gerekse tarihi bakımdan saygılı yaklaşmak gerektiğini belirtmiş; anıtsal yapının birebir kopyasının yapılmasının da anıtın mimari değerini zedeleyen çok tehlikeli bir yaklaşım olduğunu vurgulamıştır (Ülgen, 1943, 65). Bu görüş, günümüzde hala geçerliliğini sürdürmekte, ICOMOS tarafından oluşturulan tüzüklerde de çeşitli maddeler ile bu konuya açıklık getirilmektedir.

Anıtların etraflarının boşaltılması ve istimlakler İstanbul'da bulunan anıtsal yapılar içinde bu dönemde sıkça uygulanan bir yaklaşımdır. 1943-44 Eminönü düzenlemesi sırasında Yenicami, Mısırçarşısı, Rüstempaşa Camii ve yanındaki hanın dışında tüm tarihi dokunun yıkılması ve geniş yollara açılması önerilmiştir (Coşkun, 2012, 107). Yerasimos (2005, 52) bu yaklaşımı "*anıt uğruna kent dokusu yok edilmiştir*" diyerek eleştirmiştir. Alsaç (1984, 8), Anıtlar Kurulu üyeliği zamanındaki deneyimlerine dayanarak Kültür Bakanlığı uzmanlarının sadece anıtsal yapıları çevrelerinden soyutlayarak saptayıp gösterdiğini, bazı değerli yapıların bilgisizlikten harap ve kullanılmıyor olduğu için planda gösterilmediğine dikkat çekmiştir. Kuban (1973, 6) ise, anıt niteliğindeki yapıların "tek yapı" ölçeğinde korunduğunu, baştan açılması önerilen ve genişletilen yolların tarihi dokuyu zedelediği görüşündedir.

Ülgen'in kitabında onarımın programlanması kapsamında değindiği bir diğer önemli konu ise, bu dönem yapılan onarımlarının şartları ve bu kapsamda yapılan

çalışmalardır. Bu onarım çalışmaları sırasında ilk yapılacak işlemin binaların durumlarının tespiti olduğunu söyleyen Ülgen (1943, 75), yapıları dört ana başlık altında ele almıştır. Bunlar şu şekilde gruplandırılmıştır;

- *"Çok iyi korunan,*
- *Kısmen harap halde,*
- *Eski halini kaybetmiş, değişikliğe uğramış halde,*
- *Harabe"*

Bu dört duruma göre çalışma ve onarım programının değişeceğini belirtmiş, ilk maddede yer alan çok iyi korunan yapılar için onarımın gerekli olmadığını, sadece kırılan kiremit yerine yeni bir çatı örtüsü yapılabileceğini, soğuk, sıcak, yağmur vb. dış etkilere karşı tedbirlerin alınmasının yeterli olduğunu açıklamıştır (Ülgen, 1943, 76). İkinci grupta bulunan yapılar için görünüşü bozulmuş yerlerin onarılması gerektiğini, üçüncü gruptaki yapılar için ise tamirin çok büyük bir uzmanlıkla yapılması gerektiğini ve bu nedenle ilmi, tarihi tüm sorumlulukların farkında olunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu eserlerin onarımının yapılması sırasında önceki dönemlere üslup birliği kaygısı ile yapılan uygulamaların doğru olmadığını, bu gibi tarihi anıtların onarımı için benzer dönemde yapılmış örnekler, minyatürler, gravürler ve arşivde bulunan harita, plan, resim, vakfiyede bulunan bilgiler vb. belgelere ulaşılması gerektiğini vurgulamıştır (Ülgen, 1943, 76). Onarılması gerekli olan bölümler hakkında kesin belgeler bulunmadığı durumlarda onarım yapılmamalı, o kısımlar olduğu gibi bırakılmalıdır. Eğer onarım yapılacak gerekli delillere ulaşılmış ise, yeni kısımların eskiden farkı hissettirilmelidir (Ülgen, 1943, 77).

Bakım ve onarım gerektiren yapıların durum tespiti yapıldıktan sonra, onarımları için "büro mesaisi" ve "şantiye mesaisi" olmak üzere iki aşama vardır. İlk aşama olan büro mesaisinde onarılarak bir yapının dosyasının nasıl olması gerektiği detaylı olarak açıklanmıştır (Ülgen, 1943, 78). (Şekil 3. 30)

Bu dosyayı hazırlamak için ilk önce rölövelerin alınması gerektiği, rölöve alırken gerekli aletlerin neler olduğu ve rölövenin ne anlama geldiği ifade edildikten sonra, kagir bina rölövelerinin 1/200, 1/100 ölçeklerde hazırlanabileceği, ahşap ve detayları çok olan binalarda ise rölövelerin 1/50 ölçek hazırlanmasının uygun olacağı ifade edilmiştir. Binanın önemli noktalarının gösteriminde 1/20, 1/10, 1/5,

1/2 hatta 1/1 ölçeklerde detay çiziminin yapılabileceğini açıklamıştır (Ülgen, 1943, 79). Ayrıca yapının geçirdiği tarihi değişiklikler, yapılan tamirlerin çizilen resimler üzerinde ayrı renk ve işaretlerle gösterilmesinin faydalı olacağını belirtmiş; yapıda harap olan ve değiştirilmesi gerekli kısımların detaylı olarak gösterilmesi gerektiğini açıklamıştır (Ülgen, 1943, 79).

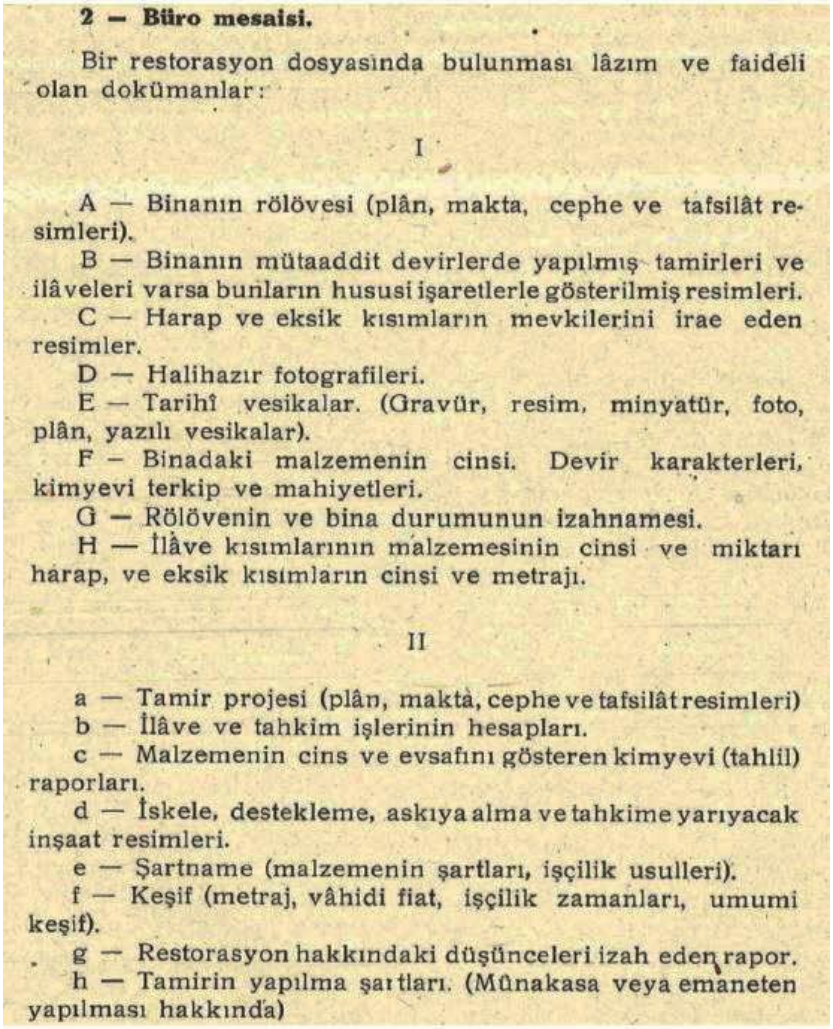

2 — Büro mesaisi.

Bir restorasyon dosyasında bulunması lâzım ve faideli olan dokümanlar:

I

A — Binanın rölövesi (plân, makta, cephe ve tafsilât resimleri).
B — Binanın mütaaddit devirlerde yapılmış tamirleri ve ilâveleri varsa bunların hususi işaretlerle gösterilmiş resimleri.
C — Harap ve eksik kısımların mevkilerini irae eden resimler.
D — Halihazır fotografileri.
E — Tarihî vesikalar. (Gravür, resim, minyatür, foto, plân, yazılı vesikalar).
F — Binadaki malzemenin cinsi. Devir karakterleri, kimyevi terkip ve mahiyetleri.
G — Rölövenin ve bina durumunun izahnamesi.
H — İlâve kısımlarının malzemesinin cinsi ve miktarı harap, ve eksik kısımların cinsi ve metrajı.

II

a — Tamir projesi (plân, makta, cephe ve tafsilât resimleri)
b — İlâve ve tahkim işlerinin hesapları.
c — Malzemenin cins ve evsafını gösteren kimyevi (tahlil) raporları.
d — İskele, destekleme, askıya alma ve tahkime yarıyacak inşaat resimleri.
e — Şartname (malzemenin şartları, işçilik usulleri).
f — Keşif (metraj, vâhidi fiat, işçilik zamanları, umumi keşif).
g — Restorasyon hakkındaki düşünceleri izah eden rapor.
h — Tamirin yapılma şartları. (Mûnakasa veya emaneten yapılması hakkında)

Şekil 3. 30 Ülgen'in kitabında yer alan bir restorasyon dosyası içerisinde bulunması gereken belgelerin listesi (Ülgen, 1943, 78).

Rölöve terimini Salahaddin Kandemir 1935 tarihli "*Tarihi Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu*" isimli kitabında "*bir yapıyı asli varlığı ile, mücessem bir halde kâğıt üzerinde canlandırmaktır. Yapının genel durumu, parçaları, süsleri ve başka kısımları ayrı ayrı tersim edilir. Bu resimler adeta bir fotoğraf gibidir*" şeklinde açıklamıştır (Kandemir, 1935, 138). Kandemir aynı kitabında restitüsyonun tarifini; *"Bugünkü harap veya aslı değişmiş bir yapının ilk hal ve şeklini göstermek üzere resmini yapmak demektir. Burada onarım işi yoktur, resimle bir yapıyı canlandırmağa restitüsyon*

denir" (Kandemir, 1935, 138) ifadeleri ile yapmıştır. Kandemir aynı kitabında rekonstrüksiyon teriminin de tanımı günümüzdeki anlamına çok yakın olacak şekilde yapmış olması önemlidir. Ülgen'in büro mesaisi kapsamında yapılacak iş tariflerinde rölöve ve restorasyon kavramlarını kullanırken, restitüsyon terimi geçmese de restitüsyon kapsamında yapılacak çalışmalardan bahsetmektedir.

Ülgen restorasyon projelerinin de planlar, kesitleri, cepheler ve detaylardan oluşması gerektiğini, hayal gücüne güvenerek onarım yapan bir mimarın iyi bir restoratör olamayacağını dile getirmiştir. Onarımlarda malzeme seçimlerinin de çok önemli olduğunu vurgulamış, yeni yapılacak bölümlerdeki malzemelerin binanın özgün durumu ile zıtlık meydana getirmemesi anıtın görülebilen bir yerinde yabancı ve basit bir malzeme kullanılmaması gerektiğini açık bir şekilde aktarmıştır. Mecburi durumlarda kullanmak zorunda kalınan malzemelerin saklanması gerektiğine vurgu yapmıştır (Ülgen, 1943, 80). Bunların yanı sıra restorasyon işinde gerekli teknik betonarme hesapların yapılmasını ve inşaat sırasında yapılacak askı ve destek iskelelerinin uygulanışını gösteren resimlerin çizilmesi gerektiğini belirtmiştir (Ülgen, 1943, 81).

Ülgen'in (1943, 82) onarımlarla ilgili dikkat çektiği bir diğer önemli konu şantiye uygulamalarıdır. Bu konuda Fransa, İngiltere, Almanya gibi Avrupa ülkelerinde koruma konusunda uzmanlaşmış ustaların, yetkili birimlerinin bulunduğu ifade etmiş, bu konuda Türkiye'de anıtların bugününü ve geleceğini düşünen teşkilat yapılanmasının eksikliğine, tarihte uygulanan inşaat sistemini bilen usta ve amelelerin azlığına işaret etmiştir. Uygulama esnasında karşılaşılan problemlerden biri de malzeme tedarik ve depolanmasında yaşanılan sıkıntılardır. Tarihi yapıların onarımında kullanılacak olan horasan harcı vb. malzeme yokluğu, gerekli malzemelerin depolanacağı alanların yokluğu uygulama için önemli eksikliklerdir (Ülgen, 1943, 82). Onarım uygulamalarının doğru bir şekilde tatbik edilmesi için bu konuda derslerin ve staj imkanlarının olması gerektiğine de değinmiş, restorasyon projesi yapılmadan hiçbir yapının tamirine başlanılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. En küçük onarım uygulamasında dahi restorasyon uygulamasının işi yapacak ustalara nümune, kalıp ve resimlerle anlatılması gerektiği, işçilerin sık sık teftiş edilmesi gerektiği üstünde durmuştur (Ülgen, 1943, 83).

Ali Saim Ülgen arşivinde Anıtlar Şube Müdürlüğünün yapısıyla ilgili yazışma ve notlar başlığı altında bulunan ve Ali Saim Ülgen tarafından 1947 yılında hazırlanan raporlarda da onarım konusu ile ilgili çeşitli açıklamalar yer almaktadır. Ülgen, Rölöve işleri ile ilgili Rölöve bürosu bulunmasına rağmen rölövelerin sadece onarılmakta olan anıtlara ait olması ve Rölöve Büro Şefinin kendi anlayış ve isteği doğrultusunda gerçekleştirilmesini eleştirmiş, programlı bir rölöve mesaisinin kurulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu güne kadar yapılan bu hızla devam edildiğinde eserlerin rölövelerinin 160 yıl gibi çok uzun sürede biteceğini, anıtların gelecekte emniyetlerinin de sağlam olmadığı düşünüldüğünde bu işin bir an önce en hızlı şekilde yapılması gerektiği açıklanmıştır.[73] Türkiye'de yapılan onarımların %90'nının restorasyon projesinin olmadığı, uygulamadaki başarıların bu projelerin varlığına bağlı olduğu ve rölöve çalışmaları ile birlikte gerçekleştirilmesi gerektiği ve Anıtlar şubesinin eleman eksikliği yüzünden bu projelerin yapılamadığı izah edilmiştir. Kendisinin de Anıtlar Şube Müdürü olarak Anadolu'nun her yerindeki anıtların kontrol ve onarımından, sürveyansız ve desinatörsüz olarak Ankara'daki anıtların kontrol mimarlığından, imar planlarından, yapılan tescillerin kontrol edilmesinden ve genç meslektaşların yetiştirilmesinden sorumlu olduğunu belirtmiştir.[74] Yukarıda bahsi geçen tüm yasalaşma ve kurumsallaşma çabalarına rağmen, bu süre zarfına kadar anıtsal yapılara nasıl müdahale edileceği ve müdahaleden sorumlu uzman kişilerin eksikliği açıkça görülebilmektedir.

Uygulamalar

Cumhuriyet'in ilk yıllarına ve II. Dünya Savaşı dönemine denk düşen bu zaman aralığında Türkiye'nin içinde bulunduğu yokluk durumu, inşaat ve onarım uygulamalarına da yansımış, bu dönemde koruma ve onarım uygulamalarında da yavaşlamalar meydana gelmiştir. Kayın (2008, 100), Cumhuriyet'in ilk yıllarında savaşın yıkıntıları üzerinde modern bir ülke tesis etmeye çalışan yönetimin, koruma alanındaki yasal ve uygulama boyutundaki çalışmalarla koşullarını zorlaşmış olduğunu, elindeki sınırlı kaynakları en verimli şekilde kullanmaya çalıştığını ifade etmiştir. 1923-1950 aralığında koruma devlet merkezli ve Cumhuriyet ideolojisini destekleyecek bir içerikle yürütülmüş, yönetim koruma konusunda ilgisini Osmanlı

[73] ASÜA, TASUDOC0123005
[74] ASÜA, TASUDOC0123005

anıtsal mirası ve ihmal edildiğini düşündüğü Anadolu'ya yönlendirmeye çalışmıştır (Kayın, 2008, 100).

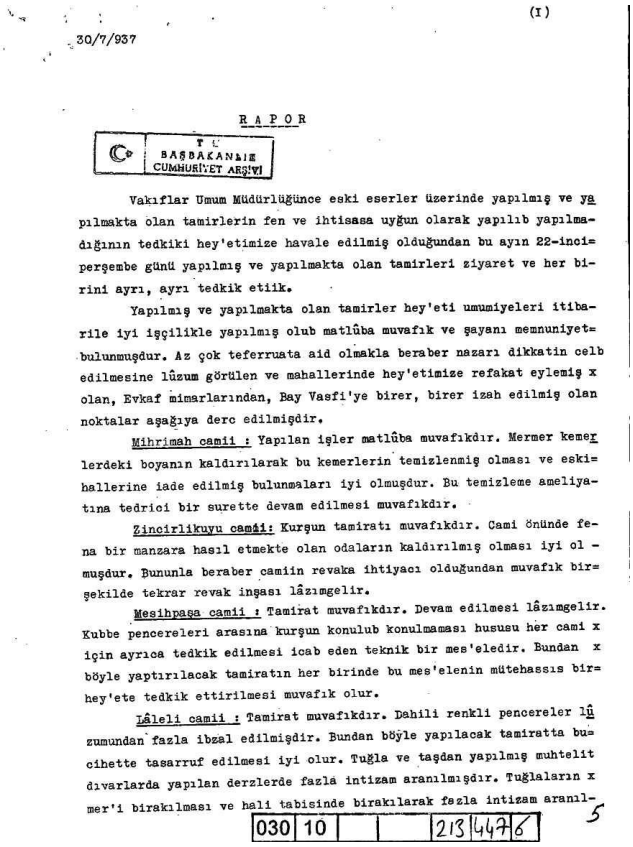

(I)

30/7/937

RAPOR

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Vakıflar Umum Müdürlüğünce eski eserler üzerinde yapılmış ve yapılmakta olan tamirlerin fen ve ihtisasa uyğun olarak yapılıb yapılmadığının tedkiki hey'etimize havale edilmiş olduğundan bu ayın 22-inci perşembe günü yapılmış ve yapılmakta olan tamirleri ziyaret ve her birini ayrı, ayrı tedkik etiik.

Yapılmış ve yapılmakta olan tamirler hey'eti umumiyeleri itibarile iyi işçilikle yapılmış olub matlûba muvafık ve şayanı memnuniyet bulunmuşdur. Az çok teferruata aid olmakla beraber nazarı dikkatin celb edilmesine lûzum görülen ve mahallerinde hey'etimize refakat eylemiş olan, Evkaf mimarlarından, Bay Vasfi'ye birer, birer izah edilmiş olan noktalar aşağıya derc edilmişdir.

Mihrimah camii : Yapılan işler matlûba muvafıkdır. Mermer kemerlerdeki boyanın kaldırılarak bu kemerlerin temizlenmiş olması ve eski hallerine iade edilmiş bulunmaları iyi olmuşdur. Bu temizleme ameliyatına tedrici bir surette devam edilmesi muvafıkdır.

Zincirlikuyu camii: Kurşun tamiratı muvafıkdır. Cami önünde fena bir manzara hasıl etmekte olan odaların kaldırılmış olması iyi olmuşdur. Bununla beraber camiin revaka ihtiyacı olduğundan muvafık bir şekilde tekrar revak inşası lâzımgelir.

Mesihpaşa camii : Tamirat muvafıkdır. Devam edilmesi lâzımgelir. Kubbe pencereleri arasına kurşun konulub konulmaması hususu her cami için ayrıca tedkik edilmesi icab eden teknik bir mes'eledir. Bundan böyle yaptırılacak tamiratın her birinde bu mes'elenin mütehassıs bir hey'ete tedkik ettirilmesi muvafık olur.

Lâleli camii : Tamirat muvafıkdır. Dahili renkli pencereler lûzumundan fazla ibzal edilmişdir. Bundan böyle yapılacak tamiratta bu cihette tasarruf edilmesi iyi olur. Tuğla ve taşdan yapılmış muhtelit dıvarlarda yapılan derzlerde fazla intizam aranılmışdır. Tuğlaların kemer'i bırakılması ve hali tabisinde bırakılarak fazla intizam aranıl-

030 | 10 | | | 213 | 447 | 6

Şekil 3. 31 1937 tarihli vakıf onarımları ile ilgili şikayetler üzerine hazırlanan rapor (BCA 030.10.00.213.447.6.)

Tezin odaklandığı bu dönemde daha çok Osmanlı anıtsal yapıları üzerine koruma uygulamalarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu dönemde; Sultanahmet Camii, Ayasofya, Bursa Yeşil Türbe, Sultanahmet Medresesi (Selcen Coşkun, 2012, 100), Ankara Mahmut Paşa Bedesteni ve Topkapı Sarayı Müzesi (Madran, 2002, 136), Azapkapı Sokullu Cami (Ekinci, 2000, 292) gibi yapıların restorasyonları yapılmıştır. Bu on yılık dilimde, bunların yanısıra Mimar Sinan Sebili ve Türbesi (Binan, Kıraç, 2011), Beşiktaş Sinan Paşa Cami, Beyazıd Camisi, Dolmabahçe Bezm-i Alem Valide Sultan Camii, (Beyoğlu) Ağa Camii ve Atik Ali Paşa Camii (Yücel, 2004, 55), gibi anıtsal yapıların onarımları da gerçekleştirilmiştir. Başbakanlk Cumhuriyet Arşivleri'nde bulunan 13 Ağustos 1937 tarihli Vakıf Onarımları ile ilgili şikayetler üzerine hazırlanan raporda da o döneme kadar yapılmış ve yapılmakta olan bazı Osmanlı eserlerinin onarım detaylarına ulaşılabilmektedir. Halil Edhem'in kontrolörlüğünde Vakıfların yaptığı onarımlarla ilgili "*fen ve ihtisasa uygun olarak*

yapılıp yapılmadığı" hakkında hazırlanan değerlendirme raporunda; Mihrimah Camii, Zincirlikuyu Camii, Laleli Camii, Atik Ali Paşa Camii, Yeni Camii gibi eserler yer almaktadır.[75] (Şekil 3. 31).

1930-1950 yılları arasındaki dönemde Anadolu'da Orta Çağ Anıtsal yapıları üzerine de sayı olarak İstanbul'dakilerden az olmakla birlikte, çeşitli koruma, restorasyon uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu tarihlerde restorasyon uygulamalarına ve detaylarına ulaşılan örneklerden biri Amasya Bimarhanesi'dir. Bimarhane 1308-09 yılında İlhanlı Sultanı Olcayto Mehmed Han ve eşi İlduz Hatun zamanında yaptırılmıştır (Kuran, 1969, 128). İlhanlı baniliğinde yapılmış yapı, Selçuklu medrese mimari şemasını taşıdığını ve biçimlenişi ve yapım tekniği nedenli ile bu kapsam içinde ele alınmaktadır (Aslanapa, 1989, 195, Kuban, 2002, 213). Yapının bu tarihteki onarım kayıtları incelendiğinde 1935 yılında Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün hazırladığı istimlak listesinde, "*Amasya Bimarhane çevresindeki evlerin istimlaki ve yıktırılması*" (EEMUM, 1945, 25) şeklinde kayıt düşüldüğü görülmektedir. İstimlak ile anıtın yanında bulunan ve henüz koruma kapsamında yer almayan geleneksel yapılar yıkılmış ve anıtın etrafı temizlenmiştir (Şekil 3. 32). İnan Ocak (2018, 224), koruma anlamında çok az uygulamanın yapıldığı bu dönemde bu işlemin yapılmış olmasını, Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren anıtların çevresini açma isteği olarak yorumlamıştır.

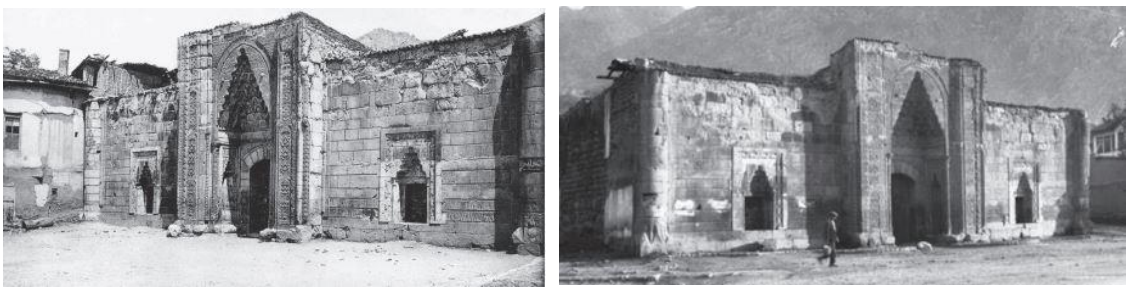

Şekil 3. 32 Amasya Bimarhanesinin istimlakten önceki hali (Gabriel, 1934), istimlakten sonraki hali (VGM Arşivi)

Yapı 1939 Erzincan depreminde ağır hasar almış, EEMGM'nün 1948 ve 1949 yıllarında onarım ile ilgili birçok listesi içinde yer almıştır (ASÜA, Aktur, 2010, 403-6). 1948 yılında bayındırlık tarafından hazırlanmış olan belgeye göre Amasya

[75] BCA, Fon Kodu: 030.10.00. Kutu: 213. Gömlek: 447 Sıra: 6

Bimarhanesi'nin cephe ve kapı kısmında çökme tehlikesi gösteren kısımların acil tamirleri için 24.590 lira 95 kuruş kaynak ayrılmıştır. 1949 yılında yapılması gereken zorunlu onarımlar belgesinde ise Amasya Bimarhanesi'nin onarımının devam etmesi için 50.000 TL bütçe oluşturulmuştur (Şekil 3. 33).

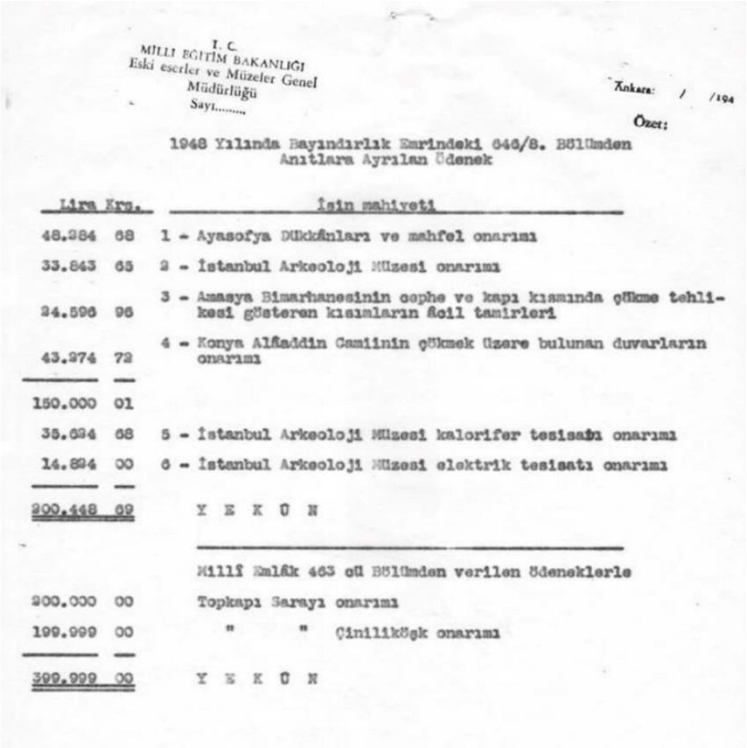

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eski eserler ve Müzeler Genel
Müdürlüğü
Sayı.....

Ankara: / /194

Özet:

1948 Yılında Bayındırlık Emrindeki 646/8. Bölümden
Anıtlara Ayrılan Ödenek

Lira	Krş.	İşin mahiyeti
48.284	68	1 - Ayasofya Dükkânları ve mahfel onarımı
33.843	63	2 - İstanbul Arkeoloji Müzesi onarımı
24.596	96	3 - Amasya Bimarhanesinin cephe ve kapı kısmında çökme tehlikesi gösteren kısımların âcil tamirleri
43.274	72	4 - Konya Alâaddin Camiinin çökmek üzere bulunan duvarların onarımı
150.000	01	
35.694	68	5 - İstanbul Arkeoloji Müzesi kalorifer tesisatı onarımı
14.894	00	6 - İstanbul Arkeoloji Müzesi elektrik tesisatı onarımı
200.448	69	Y E K Ü N
		Millî Emlâk 463 cü Bölümden verilen ödeneklerle
200.000	00	Topkapı Sarayı onarımı
199.999	00	" " Çinilikköşk onarımı
399.999	00	Y E K Ü N

Şekil 3. 33 1948 yılında bayındırlık emrindeki 646/8. bölümden anıtlara ayrılan ödenek (Aktur, 2010, 403)

1948 yılında o zamanlar Anıtlar Şubesi Müdürü olan Ali Saim Ülgen tarafından "*Amasya Bimarhanesi Restorasyonuna ait belgeler*" başlığı altında hazırlanan birçok evrakta da yapının onarım uygulamaları kapsamında yapılacak keşifler, iş kalemleri, malzemeler, bunların birim fiyatları ve tutarları hakkında bilgi verilmiştir.[76] Yapı için hazırlanan belgelerin yer aldığı bu dosyada dikkat çeken diğer bir belge 1948 yılında hazırlanmış olan "sitüasyon raporu" dur.[77] Bir tür hakkediş çalışması olarak nitelendirilecek bu belgede, istenilen iş kalemlerinin ne zaman teslim edilmesi gerektiği, bitmiş yapı işleri tutarının miktarı, müteahhitten kesilecek miktar vb. bilgilere yer verilmiştir. Bu belgeye göre yapının onarımlarının bitmesi gereken tarih 10 Aralık 1948 olarak belirtilmiş ve 30 Kasım 1948 tarihli başka bir hakkediş

[76] ASÜA, TASUDOC0696-234
[77] ASÜA, TASUDOC0696-21

belgesinde yapının onarılan kısımları için müteahhite 9869 lira 27 kuruş ödendiği not edilmiştir.[78] (Şekil 3. 34).

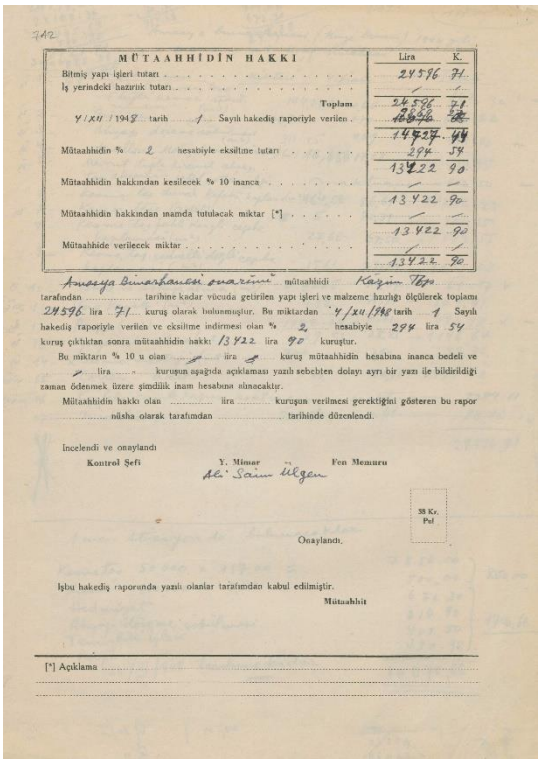

MÜTAAHHİDİN HAKKI

	Lira	K.
Bitmiş yapı işleri tutarı	24596	71
İş yerindeki hazırlık tutarı	—	—
Toplam	24596	71
4/XII/1948 tarih 1 Sayılı hakediş raporiyle verilen	10270	44
	14327	44
Mütaahhidin % 2 hesabiyle eksiltme tutarı	294	54
	13422	90
Mütaahhidin hakkından kesilecek % 10 inanca	—	—
	13422	90
Mütaahhidin hakkından inamda tutulacak miktar [*]	—	—
	13422	90
Mütaahhide verilecek miktar	—	—
	13422	90

Amasya Bimarhanesi onarımı mütaahhidi Kazım Top tarafından ..... tarihine kadar vücuda getirilen yapı işleri ve malzeme hazırlığı ölçülerek toplamı 24596 lira 71 kuruş olarak bulunmuştur. Bu miktardan 4/XII/1948 tarih 1 Sayılı hakediş raporiyle verilen ve eksiltme indirmesi olan % 2 hesabiyle 294 lira 54 kuruş çıktıktan sonra mütaahhidin hakkı 13422 lira 90 kuruştur.

Bu miktarın % 10 u olan — lira — kuruş mütaahhidin hesabına inanca bedeli ve — lira — kuruşun aşağıda açıklaması yazılı sebebten dolayı ayrı bir yazı ile bildirildiği zaman ödenmek üzere şimdilik inam hesabına alınacaktır.

Mütaahhidin hakkı olan ..... lira ..... kuruşun verilmesi gerektiğini gösteren bu rapor ..... nüsha olarak tarafımdan ..... tarihinde düzenlendi.

İncelendi ve onaylandı

Kontrol Şefi — Y. Mimar Ali Saim Ülgen — Fen Memuru

38 Kr. Pul

Onaylandı.

İşbu hakediş raporunda yazılı olanlar tarafımdan kabul edilmiştir.

Mütaahhit

[*] Açıklama .....

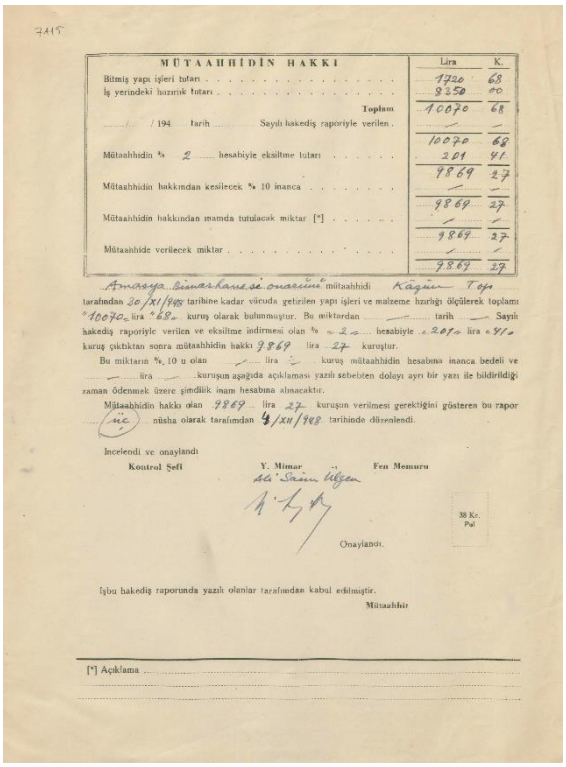

MÜTAAHHİDİN HAKKI

	Lira	K.
Bitmiş yapı işleri tutarı	1720	68
İş yerindeki hazırlık tutarı	8250	00
Toplam	10070	68
..... / 194 ..... tarih ..... Sayılı hakediş raporiyle verilen	—	—
	10070	68
Mütaahhidin % 2 hesabiyle eksiltme tutarı	201	41
	9869	27
Mütaahhidin hakkından kesilecek % 10 inanca	—	—
	9869	27
Mütaahhidin hakkından inamda tutulacak miktar [*]	—	—
	9869	27
Mütaahhide verilecek miktar	—	—
	9869	27

Amasya Bimarhane se onarımı mütaahhidi Kazım Top tarafından 30/XI/948 tarihine kadar vücuda getirilen yapı işleri ve malzeme hazırlığı ölçülerek toplamı 10070 lira 68 kuruş olarak bulunmuştur. Bu miktardan — tarih — Sayılı hakediş raporiyle verilen ve eksiltme indirmesi olan % 2 hesabiyle 201 lira 41 kuruş çıktıktan sonra mütaahhidin hakkı 9869 lira 27 kuruştur.

Bu miktarın %, 10 u olan — lira — kuruş mütaahhidin hesabına inanca bedeli ve — lira — kuruşun aşağıda açıklaması yazılı sebebten dolayı ayrı bir yazı ile bildirildiği zaman ödenmek üzere şimdilik inam hesabına alınacaktır.

Mütaahhidin hakkı olan 9869 lira 27 kuruşun verilmesi gerektiğini gösteren bu rapor (üç) nüsha olarak tarafımdan 4/XII/948 tarihinde düzenlendi.

İncelendi ve onaylandı

Kontrol Şefi — Y. Mimar Ali Saim Ülgen — Fen Memuru

38 Kr. Pul

Onaylandı.

İşbu hakediş raporunda yazılı olanlar tarafımdan kabul edilmiştir.

Mütaahhit

[*] Açıklama .....

Şekil 3. 34 Yapıya ait hazırlanan hakkediş (sitüasyon) raporundan örnekler (ASÜA, TASUDOC0696-22, 35).

Arşivde yer alan belgeler içinde, Amasya Bimarhanesi için fenni şartname oluşturulmuş ve şartnamede müteahhitten beklenen çalışmalar konusunda çeşitli maddelere yer verilmiştir. Ali Saim Ülgen Arşivi'nde Fenni Şartnamenin bir çok farklı nüshası olmakla birlikte, son hal, olduğu düşünülen belgede müteahhitten proje konusundaki beklenti "Kontrol mimarlığınca gösterilecek lüzuma binaen binanın 1/50 rölövesi ve 1/50 cepheleri, gerekli işlere ait betonarme resimleri ve detaylar müteahhit tarafından yapılarak ve kontrollüğü tasdikiyle tatbikine geçilecektir" cümleleri ile ifade edilmiştir.[79] Ayrıca şartnamede "*yıkım işleri, çürütme, ahşap döşeme sökülmesi, muellon moloz duvar (sıralı), mevcut tuğla, kiremit, ahşap ve taş aksamın istif ve temizliği, kesme taş küfeki kaplama, küfeki taştan kemer taşı, kesme taş pahlı, derzli cephe kaplaması, kesme taş cetvelli derzli cephe kaplaması,…., iskele ve askıya alma, raspa, çörten*" gibi 20 ana başlıkta yapılması

[78] ASAÜ, ASÜA, TASUDOC0696-21, 22, 35
[79] ASÜA, TASUDOC0696-078

gerekli iş detayları anlatılmış ve bu iş kalemleri için birim ücretler hesaplanmıştır.[80] (Şekil 3. 35). İnan Ocak (2018, 228), şartnamede farklı duvar örgülerinin ayrıntılı biçimde tanımlanmasını Ülgen'in onarım öncesinde bu örgü detaylarına yapı üzerinde görmesine bağlamıştır.

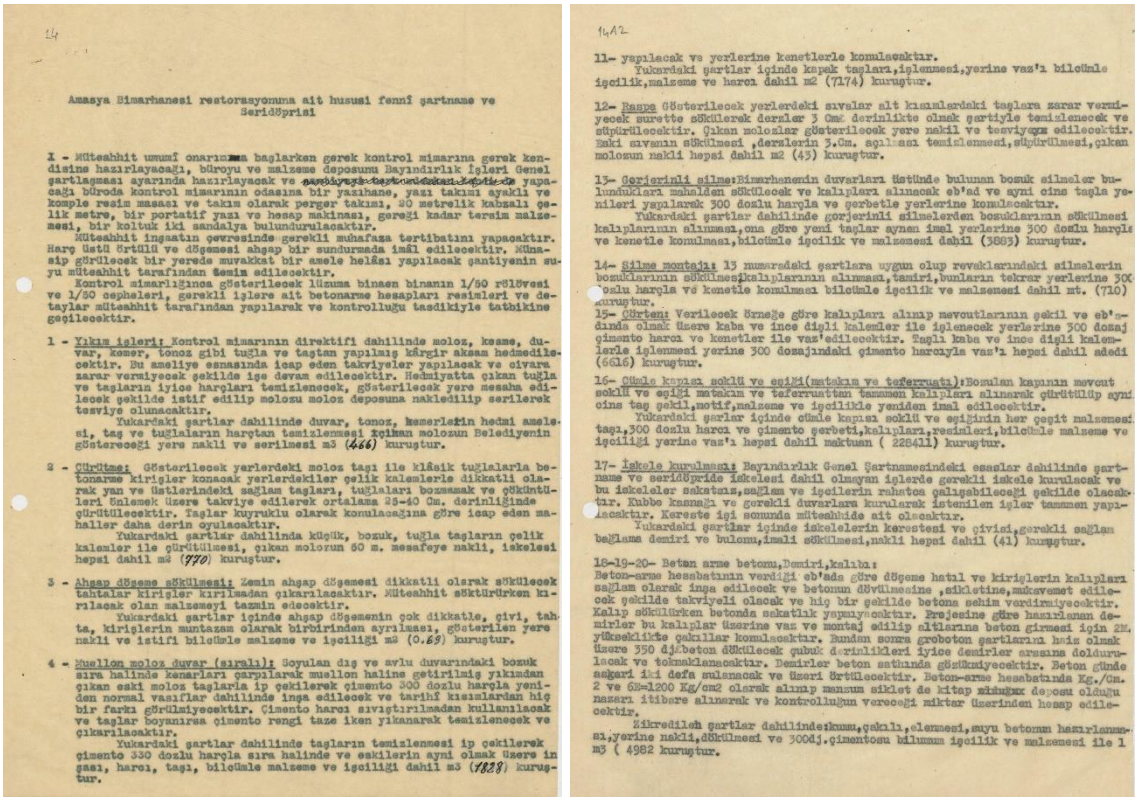

Amasya Bimarhanesi restorasyonuna ait hususi fennî şartname ve Seridöprisi

I - Müteahhit umumî onarıma başlarken gerek kontrol mimarına gerek kendisine hazırlayacağı, büroyu ve malzeme deposunu Bayındırlık İşleri Genel şartlaşması ayarında hazırlayacak ve yapacağı büroda kontrol mimarının odasına bir yazıhane, yazı takımı ayaklı ve komple resim masası ve takım olarak pergar takımı, 20 metrelik kabzalı çelik metre, bir portatif yazı ve hesap makinası, gereği kadar tersim malzemesi, bir koltuk iki sandalya bulundurulacaktır.

Müteahhit inşaatın çevresinde gerekli muhafaza tertibatını yapacaktır. Harç üstü örtülü ve döşemesi ahşap bir sundurmada imâl edilecektir. Münasip görülecek bir yerde muvakkat bir amele helâsı yapılacak çantiyenin suyu müteahhit tarafından temin edilecektir.

Kontrol mimarlığınca gösterilecek lüzuma binaen binanın 1/50 rölövesi ve 1/50 cepheleri, gerekli işlere ait betonarme hesapları resimleri ve detaylar müteahhit tarafından yapılarak ve kontrolluğu tasdikiyle tatbikine geçilecektir.

1 - Yıkım işleri: Kontrol mimarının direktifi dahilinde moloz, kısme, duvar, kemer, tonoz gibi tuğla ve taştan yapılmış kârgir aksam hedmedilecektir. Bu ameliye esnasında icap eden takviyeler yapılacak ve civara zarar vermiyecek şekilde işe devam edilecektir. Hedmiyatta çıkan tuğla ve taşların iyice harçları temizlenecek, gösterilecek yere mesafa edilecek şekilde istif edilip molozu moloz deposuna nakledilip serilerek tesviye olunacaktır.

Yukardaki şartlar dahilinde duvar, tonoz, kemerlerin hedmi ameleşi, taş ve tuğlaların harçtan temizlenmesi içinan molozun Belediyenin göstereceği yere nakli ve serilmesi m3 (466) kuruştur.

2 - Cürütme: Gösterilecek yerlerdeki moloz taşı ile kâbâk tuğlalarla betonarme kirişler konacak yerlerdekiler çelik kalemlerle dikkatli olarak yan ve üstlerindeki sağlam taşları, tuğlaları bozmamak ve çökmüşleri önlemek üzere takviye edilerek ortalama 25-40 Cm. derinliğinde cürütülecektir. Taşlar kuyruklu olarak konulacağına göre icap eden mahaller daha derin oyulacaktır.

Yukardaki şartlar dahilinde küçük, bozuk, tuğla taşların çelik kalemler ile cürütülmesi, çıkan molozun 50 m. mesafeye nakli, iskelesi hepsi dahil m2 (770) kuruştur.

3 - Ahşap döşeme sökülmesi: Zemin ahşap döşemesi dikkatli olarak sökülecek tahtalar kirişler kırılmadan çıkarılacaktır. Müteahhit söktürürken kırılacak olan malzemeyi tazmin edecektir.

Yukardaki şartlar içinde ahşap döşemenin çok dikkatle, çivi, tahta, kirişlerin muntazam olarak birbirinden ayrılması, gösterilen yere nakli ve istifi bilcümle malzeme ve işçiliği m3 (0.69) kuruştur.

4 - Müellon moloz duvar (sıralı): Soyulan dış ve avlu duvarındaki bozuk sıra halinde kenarları çarpılarak müellon haline getirilmiş yıkımdan çıkan eski moloz taşlarla ip çekilerek çimento 300 dozlu harçla yeniden normal vasıflar dahilinde inşa edilecek ve tarihî kısımlardan hiç bir farkı görülmiyecektir. Çimento harcı sıvıştırılmadan kullanılacak ve taşlar boyanırsa çimento rengi taze iken yıkanarak temizlenecek ve çıkarılacaktır.

Yukardaki şartlar dahilinde taşların temizlenmesi ip çekilerek çimento 330 dozlu harçla sıra halinde ve eskilerin aynı olmak üzere inşaası, harcı, taşı, bilcümle malzeme ve işçiliği dahil m3 (1828) kuruştur.

11- yapılacak ve yerlerine kenetlerle konulacaktır.
Yukardaki şartlar içinde kapak taşları,işlenmesi,yerine vaz'ı bilcümle işçilik,malzeme ve harcı dahil m2 (7174) kuruştur.

12- Raspa Gösterilecek yerlerdeki sıvalar alt kısımlardaki taşlara zarar vermiyecek surette sökülerek derzler 3 Cm. derinlikte olmak şartiyle temizlenecek ve süpürülecektir. Çıkan molozlar gösterilecek yere nakil ve tesviyesi edilecektir. Eski sıvanın sökülmesi ,derzlerin 3.Cm. açılması temizlenmesi,süpürülmesi,çıkan molozun nakli hepsi dahil m2 (45) kuruştur.

13- Gerçerinli silme:Bimarhanenin duvarları üstünde bulunan bozuk silmeler bulundukları mahallden sökülecek ve kalıpları alınacak eb'ad ve aynı cins taşla yenileri yapılarak 300 dozlu harçla ve çerbetle yerlerine konulacaktır.
Yukardaki şartlar dahilinde gorjerinli silmelerden bozukların sökülmesi kalıplarının alınması,ona göre yeni taşlar aynen imal yerlerine 300 dozlu harçla ve kenetle konulması,bilcümle işçilik ve malzemesi dahil (3883) kuruştur.

14- Silme montajı: 13 numaradaki şartlara uygun olup revaklarındaki silmelerin bozukularının sökülmesi,kalıplarının alınması,tamiri,bunların tekrar yerlerine 300 dozlu harçla ve kenetle konulması bilcümle işçilik ve malzemesi dahil mt. (710) kuruştur.

15- Cürteni: Verilecek örneğe göre kalıpları alınıp mevcutlarının şekil ve eb'adında olmak üzere kaba ve ince dişli kalemler ile işlenecek yerlerine 300 dozaj çimento harcı ve kenetler ile vaz'edilecektir. Taşlı kaba ve ince dişli kalemlerle işlenmesi yerine 300 dozajındaki çimento harcıyla vaz'ı hepsi dahil adedi (6616) kuruştur.

16- Cümle kapısı sokli ve eşiği(matakın ve teferruatı):Bozulan kapının mevcut sokli ve eşiği matakın ve teferruattan tamamen kalıpları alınarak cürütülüp aynı cins taş şekil,motif,malzeme ve işçilikle yeniden imal edilecektir.
Yukardaki şartlar içinde cümle kapısı sokli ve eşiğinin her çeşit malzemesi taşı,300 dozlu harcı ve çimento çerbeti,kalıpları,resimleri,bilcümle malzeme ve işçiliği yerine vaz'ı hepsi dahil maktuan (22641) kuruştur.

17- İskele kurulması: Bayındırlık Genel Şartnamesindeki esaslar dahilinde şartname ve seridöpride iskelesi dahil olmayan işlerde gerekli iskele kurulacak ve bu iskeleler sakatsız,sağlam ve işçilerin rahatca çalışabileceği şekilde olacaktır. Kubbe kasnağı ve gerekli duvarlara kurularak istenilen işler tamamen yapılacaktır. Kereste işi sonunda müteahhide ait olacaktır.
Yukardaki şartlar içinde iskelelerin kerestesi ve çivisi,gerekli sağlam bağlama demiri ve bulonu,imali sökülmesi,nakli hepsi dahil (41) kuruştur.

18-19-20- Beton arme betonu,Demiri,kalıbı:
Beton-arme hesabatının verdiği eb'ada göre döşeme hatıl ve kirişlerin kalıpları sağlam olarak inşa edilecek ve betonun dövülmesine ,sıkletine,mukavemet edilecek şekilde takviyeli olacak ve hiç bir şekilde betona zehim verdirmiyecektir. Kalıp sökülürken betonda sakatlık yapmıyacaktır. Projesine göre hazırlanan demirler bu kalıplar üzerine vaz ve montaj edilip altlarına beton girmesi için 2M. yükseklikte çakıllar konulacaktır. Bundan sonra grobeton şartlarına haiz olmak üzere 350 dağ beton dökülecek çubuk durulukleri iyice demirler arasına doldurulacak ve tokmaklanacaktır. Demirler beton satkında görünmiyecektir. Beton günde asgari iki defa sulanacak ve üzeri örtülecektir. Beton-arme hesabatında Kg./Cm.2 ve 6B=1200 Kg/cm2 olarak alınıp mazum sıklet de kitap mühendis deposu olduğu nazarı itibare alınarak ve kontrolluğun vereceği miktar üzerinden hesap edilecektir.
Zikredilen şartlar dahilinde:kumu,çakılı,elenmesi,suyu betonun hazırlanması,yerine nakli,dökülmesi ve 300dj.çimentosu bilumum işçilik ve malzemesi ile 1 m3 (4982 kuruştur.

Şekil 3. 35 Amasya Bimarhanesi için hazırlanmış fenni şartname (ASÜA, TASUDOC0696-078-080).

Yapı üzerine gerçekleştirilen bir diğer önemli müdahale Taç kapının bütünlenmesi işlemidir. 1949 yılında yapılan uygulamada taç kapının tamamının tamamlanmadığı görülmektedir. İnan Ocak (2018, 236) taç kapının kasıtlı olarak yarım bırakılmadığını, Ali Saim Ülgen'in tamamlamak isteği ile işe başladığını ancak müteahhit ile yaşanan problemlerin işin bitmesine engel olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca, taç kapının tamamlanmamasının günümüzde de geçerli olan modern koruma anlayışı ile paralellik gösterdiği için birçok araştırmacıya konu olduğunu ifade etmiştir (İnan Ocak, 2018, 237).

Yapının 1948- 50 yılları arasındaki onarımlar incelendiğinde, fenni şartnamede yapılması öngörülen işlemlerin bir kısmının gerçekleştirilebildiği, bir kısmına ise hiç başlanamadığı görülmektedir. Bu durumun en büyük nedeni, yazışmalardan da

[80] ASÜA, TASUDOC0696-078-080

edinilen bilgilere göre, müteahhiti ile yaşanan problemler ve müteahhitin işlerinin beğenilmemesi olarak açıklanmaktadır (İnan Ocak, 2018, 236).

Bu dönem yapılan onarımlara örnek oluşturan bir diğer yapı Sivas Çifte Minareli Medresesi'dir. Çifte Minareli Medrese, taç kapısında yer alan kitabesine göre, İlhanlı veziri Muhammed Şemseddin Cüveyni tarafından, 1271 yılında inşa edilmiştir (Kuran, 1969, 115). Yapının cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ilk onarımı yıldırım düşmesi sonucu minarelerin zarar görmesi neticesinde 1944 yılında gerçekleştirilmiştir (İnan Ocak, 2018, 286). 1944 yılında Sivas Çifte Minareli Medrese'nin minarelerinin onarımı için ayrılan tutar 3.000 TL olarak belirlenmiş, Sivas Valiliği'nin 23 Haziran 1945 yılında MEB'a yazdığı rapor ile onarımların yapıldığı kesinleşmiştir (Çal, 1990a, 648). Bu onarımlar sırasında minarelere ilk tasarımları dikkate alınmadan, şerefe ve kurşun külah eklendiği ve günümüzde minarelere ulaşmak için kullanılan merdivenlerin eklendiği anlaşılmaktadır (İnan Ocak, 2018, 286). (Şekil 3. 36).

Şekil 3. 36 Sivas Çifte Minareli Medrese 1924 (Eski Sivas Resimleri, 2015) ve günümüzdeki hali (Vikipedi, 2021)

Sivas'ta bulunan ve III. Gıyâseddin Keyhusrev devrinde vezir Fahreddin Ali b. Hüseyin Sâhib Ata tarafından 1271 yılında yaptırılan (Denizli, 1995, 92) Gök Medrese de bu dönem onarım geçiren yapılardan biridir (Şekil 3. 37). Çal'ın EEMGM

tarafından yapılan onarımlar hakkında hazırladığı raporlarda Gök Medrese'nin çatı aktarılması işlemi için 3.250 lira bütçe ayrıldığı öğrenilmektedir (Çal, 1990a, 638).

1937 yılında Sedat Çetintaş'ın yapıda restorasyon uygulamalarına yönelik çalışmalar gerçekleştirdiği, Maarif Vekaleti'ne yazdığı rapordan öğrenilmektedir (Özdural, 1968, 83). Çetintaş'ın onarım uygulamalarına yönelik yaptığı işlemler genel olarak temizlik çalışmalarından meydana gelmektedir. Bu kapsamda; sonradan yapılmış olan, mekanların içinde ve hücrelerin üzerinde yer alan kerpiç duvarlar temizlenmiş, havuz çevresindeki demir korkuluklar kaldırılmış, ana eyvandaki yapının kaldırılma işlemleri başlatılmış ve bulunan bezemeli ve kesme taşların yeniden kullanılmak üzere avluya taşınması işlemleri gerçekleştirilmiştir (Özdural, 1968, 82-83). Ekim 1944'de yapının çevresinde çeşitli düzenlemeler yapılmış, etrafını saran niteliksiz bina kalıntıları kamulaştırılarak kaldırılmış (Tanyeli, Kahya, 2015, 226), giriş kapısı önündeki zemin alçaltılarak taş parke döşenmiştir (Özdural, 1968, 83). Ayrıca Ali Saim Ülgen arşivinde "*1945 yılı Anıtların Onarımı*" başlıklı belgede Sivas'ta Çifte Minareler ve Gök Medrese'nin onarımı için 840 bin lira ödenek ayrıldığı ifade edilmektedir.[81]

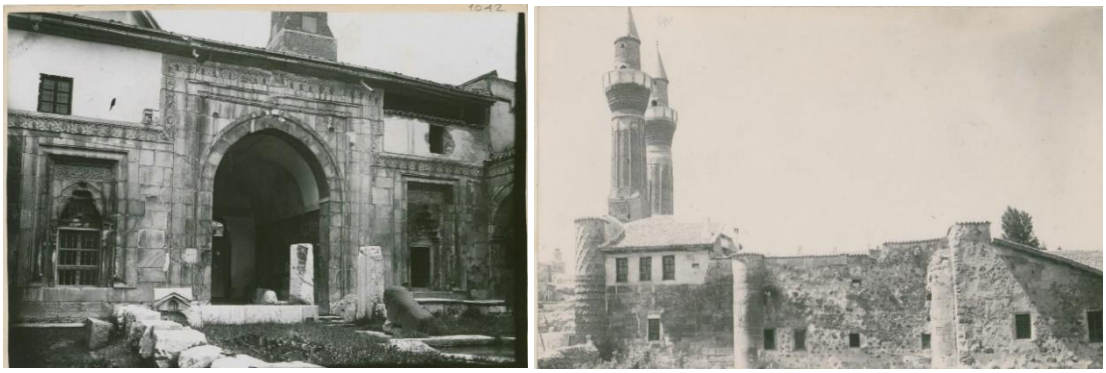

Şekil 3. 37 Sivas Gök Medrese ana eyvan üzerindeki yapı (ASÜA, TASUDOC1162005-6).

Bu dönem yapılan onarımlar hakkında bilgi edindiğimiz önemli kaynaklardan biri de 1942 yılında Vakıflar Dergisinin 2. Sayısında Ali Saim Ülgen tarafından yazılmış "*Kırşehir'de Türk Eserleri*" makalesidir. Ülgen bu makalede Kırşehirdeki tarihi anıtları üzerine 1940 yılında gerçekleştirdiği tetkikleri anlatmaktadır. 1272 yılında Selçuklu hükümdarlarından Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan zamanında Nureddin Cibril Cacabey tarafından inşa edilen Medrese'nin rölövesini hazırlamış ve

[81] ASÜA, TASUDOC1306

korunması için gerekli düşüncelerini aktarmıştır (Ülgen, 1942, 254). Yapının mevcut durumunda taç kapısının bir kısmının toprağa gömülü olduğunu, binanın üstündeki sıva tabakasının ve toprak damın tamir edilmemesinden kaynaklı olarak kubbeleri otlar bürüdüğünü ve yapının harabe halinde olduğunu aktarmıştır. Bu önemli eserin tamamı ile imar edilmesini temenni eden Ülgen, 1941 yılında damın vaziyetinin ıslah edildiğine dair dipnota yer vermiştir (Ülgen, 1942, 255). Ülgen makalesinde yapının plan, kesit, görünüş çizimlerini yapmış, ancak çizimlerde gerçekte olan bazı yerleri çizmemiş, minareyi tamamlamış olarak çizmiştir. Rölöve çalışmalarında olmaması gereken bu uygulamanın, dönemin anlayışını yansıtarak "idealize" edilmiş çizimler olduğu söylenebilir (İnan Ocak, 2018, 259).

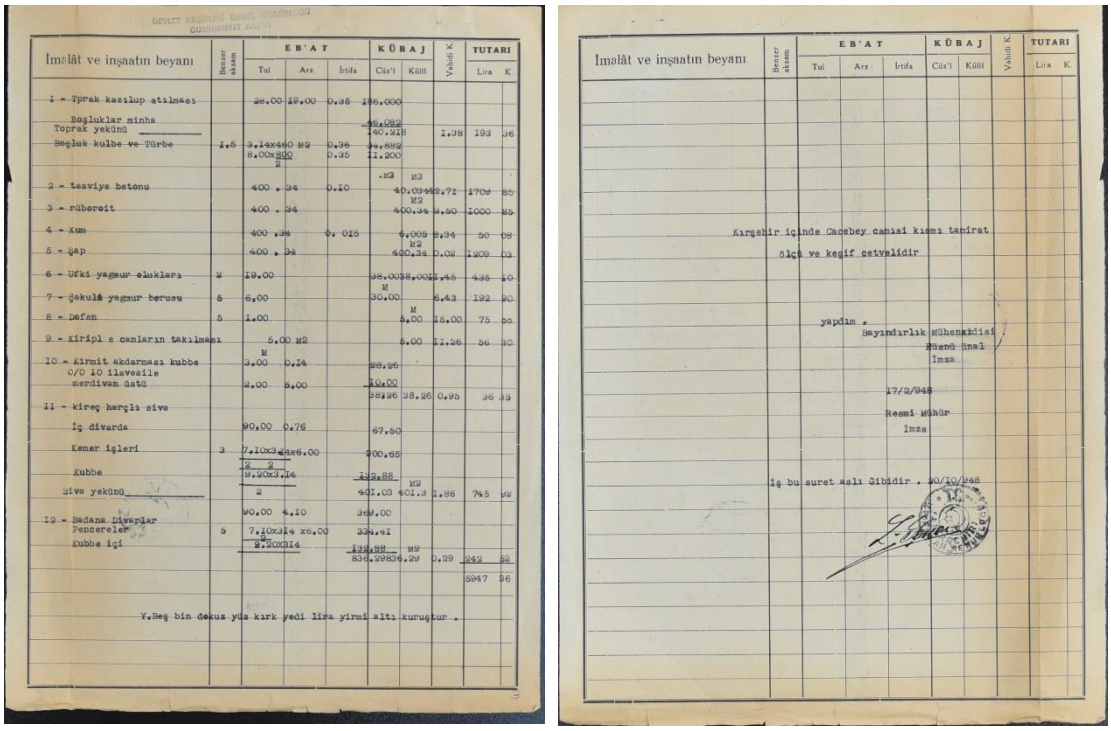

İmalât ve inşaatın beyanı | Benzer aksam | EB'AT: Tul, Arz, İrtifa | KÜBAJ: Cüz'i, Küllî | Vahidi K. | TUTARI: Lira, K.

1 - Toprak kazılıp atılması — 26.00 19.00 0.35 186.000
Boşluklar minha — 46.082
Toprak yekûnü — 140.918 — 1.38 — 193 36
Boşluk kubbe ve Türbe — 1.5 — 3.14x440 M2 — 0.36 — 74.882
8.00x800/2 — 0.35 — 11.200
M2 — M3
2 - tesviye betonu — 400 . 34 — 0.10 — 40.034 — 2.71 — 1709 85
M2
3 - rüberoit — 400 . 34 — 400.34 — 4.50 — 1800 85
4 - Kum — 400 . 34 — 0. 015 — 6.005 — 8.34 — 50 08
M2
5 - Şap — 400 . 34 — 400.34 — 0.02 — 1209 03
6 - Ufki yağmur oluklara — 2 — 19.00 — 38.00 — 38.00 — 11.45 — 435 10
M
7 - Şekulâ yağmur borusu — 5 — 6.00 — 30.00 — 6.43 — 192 90
M
8 - Defen — 5 — 1.00 — 5.00 — 15.00 — 75 00
9 - Kirişli e camların takılması — 5.00 M2 — 5.00 — 11.26 — 56 30
M
10 - Kirmit akdarması kubbe — 3.00 — 0.14 — 28.26
O/O 10 ilavesile
merdiven üstü — 2.00 — 5.00 — 10.00
38.26 — 38.26 — 0.95 — 36 33
11 - kireç harçlı sıva
İç divarda — 90.00 — 0.76 — 67.50
Kemer işleri — 3 — 7.10x3.14x6.00/2 — 200.65
Kubbe — 2 2 — 9.20x3.14/2 — 132.88
M2
Sıva yekûnü — 401.03 — 401.03 — 1.86 — 745 92
90.00 — 4.10 — 369.00
12 - Badana Divarlar
Pencereler — 5 — 7.10x3.14 x6.00/2 — 334.41
Kubbe içi — 2.20x3.14/2 — 138.98
M2
836.29836.29 — 0.29 — 242 58
5947 36

Y.Beş bin dokuz yüz kırk yedi lira yirmi altı kuruştur .

İmalât ve inşaatın beyanı | Benzer aksam | EB'AT: Tul, Arz, İrtifa | KÜBAJ: Cüz'i, Küllî | Vahidi K. | TUTARI: Lira, K.

Kırşehir içinde Cacabey camisi kısmı tamirat
Ölçü ve keşif cetvelidir

yapılan .
Bayındırlık Mühendisi
Rüşdü İmsel
İmza

17/9/948
Resmi Mühür
İmza

İş bu suret aslı gibidir . 20/10/948

Şekil 3. 38 Cacabey Medresesine ait 1948 yılı keşif raporu (BCA.30.100.117.737.2).

Süreçte Cacabey Medresesi onarımları ile ilgili ulaşılan bir diğer belge 1948 tarihli Kırşehir Valisi tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne yazılan dilekçedir. Kınay, dilekçede yapının kubbelerinin yıllardan beri tamir görmemesinden kaynaklı delik deşik harap durumda olduğunu, yabancı uzmanlar tarafından caminin tarihi kıymeti üzerinde durulduğunu, kubbelerin çökmesine meydan vermeden tamir yapılması

gerektiğini ve bu kapsamda yapılan 5947 lira 26 kuruşluk keşif belgelerinin olduğunu ifade etmiştir. [82] (Şekil 3. 38).

Bu dönem Onarım gören yapılardan biri de İzmir'de bulunan Aydınoğulları İsa Bey Cami'dir. Yapı, 1373 yılında Aydınoğlu İsa Bey zamanında, mimar Şamlıoğlu Ali tarafından yapılmıştır (Ogan,1956, 79). Yapıyı 1912 yılında inceleyen Ogan, yapının iki adet minaresinden doğu tarafındakini tamamen yıkıldığını, batı tarafındaki minarenin ise çanak kısmının yukarı tarafının kırıldığını, beden duvarlarının ise harap durumda olduğunu ifade etmiştir (Ogan, 1956, 78). Bu bozulmaları gören Maarif Vekaleti 1934 yılında İzmir Müzesi'ni restorasyon ile görevlendirmiş ve yıkılma tehlikesini ortadan kaldırmıştır. İzmir Vakıflar Müdürlüğü'nün 1934 yılında Maarif Vekaleti'ne verdiği ödenekte, yıkılmak üzere olan minarenin, eski malzemesine benzer şekilde tuğla ile tamir edildiği, tamir sırasında batı cephesindeki yıkılmak üzere olan duvarların yapıldığı ve kubbelerin yağmur sularının sızmasına engel olacak şekilde sağlamlaştırıldığı not edilmiştir (Ogan, 1956, 78). Onarımlar sırasında son cemaat yerindeki toprak, moloz yığıntıları kaldırılmış, bu temizleme sayesinde orta şadırvanın kaide ve revakları açığa çıkarılmıştır (Ogan, 1956, 78). Ogan ayrıca, 1935 yılında İzmir Halim Baki Kunter tarafından yazılan fişlerde Birgideki Aydınoğlulları ve İsa Bey Camii hakkında detaylı bilginin olduğunu ve İsa Bey camiinde ilerleyen yıllarda tekrar tamir ve sağlamlaştırma geçirdiğini dipnotlarda vermiştir (Ogan, 1956, 78).

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından o dönem yapılan onarımlardan biri de 1940'larda Sivas Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nda gerçekleştirilen koruma çalışmalarıdır. 1938 yılında Darüşşifa kısmı hububat deposu olarak kullanılan yapı 1940-45 yılları arasında depo olarak kullanılmıştır (İnan Ocak, 2018, 113). Cami son işlevinden önce Vakıflar tarafından onarım görmüş, bu onarım sırasında ilk olarak toprak dam dolgusu kaldırılmış ve çatı Kayseri'den getirilen bims taşı ile tesviye edilerek üzerine üzerine grobeton, şap ve yalıtım yapılmıştır. Divriği Ulu Cami onarımında kullanılacak taşların Kayseri'den gönderilmesi için gerekli miktarda

[82] BCA, Fon Kodu: 030.10.00. Kutu: 117. Gömlek: 737 Sıra: 2

vagon tesis edilmesine dair yazışmalar Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunmaktadır.[83]

Damın sal taşı ya da kurşun örtü kaplama uygulaması yeterli bütçe olmadığı için 1944 yılına kadar yapılamamıştır. 1944 yılında hazırlanan yeni bir raporda, damın açık bırakılan kısımlarında yalıtım malzemesinde çatlaklar oluştuğu gözlemlenmiş ve iç mekâna su girdiği tespit edilmiştir. Ayrıca cami duvarlarının ve taç kapılarda dışa doğru meyil olduğu belirtilerek, çatının kurşun kaplama işi bazı camilerden toplanan hurda kurşunların eritilip yeni levha haline getirilmesiyle elde edilmiş ve kaplanmıştır (İnan Ocak, 2018, 113). (Şekil 3. 39).

Şekil 3. 39 Divriği Ulu Camisi'nin çatı onarımından önceki ve sonraki hali (VGMA)

1930-1950 döneminde restorasyon geçiren önemli bir Orta Çağ Anıtsal yapısı ise, Erzurum Çifte Minareli Medrese'dir. Bu onarım uygulamaları sırasında minarelere betonarme malzeme ile içeriden mantolama tekniği uygulanmış ve kesit genişletilmesi yapılmıştır (Ülgen, 1943, XLVII). Bir diğer önemli koruma müdahalesi ise türbenin külahının sökülerek tekrar aynı formun betonarme ile tekrar inşa edilmesidir. Dışta ise mevcut taşlar kullanılmış ve yeni strüktür gizlenmiştir. Ülgen kitabında bu uygulamaların sistem detaylarını "*Erzurum Çifteminare Medresesi'nin kümbet külahının betonarme resimleri ve demir tevziatı"* ve " *Erzurum Çifteminare Medresesi'nin kümbet külahının betonarme kalıp teşkilatı*" isimleri ile vermiştir (Ülgen, 1943, XCII, XCIII). (Şekil 3. 40).

---

[83] [83] BCA, Fon Kodu: 030.10.00. Kutu: 192. Gömlek: 318 Sıra: 7

Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin 1935 ve 37 yıllarında yapılan onarımları için toplam 17.100 lira bütçe ayrılmıştır. (EEMUM, 1945, 25).

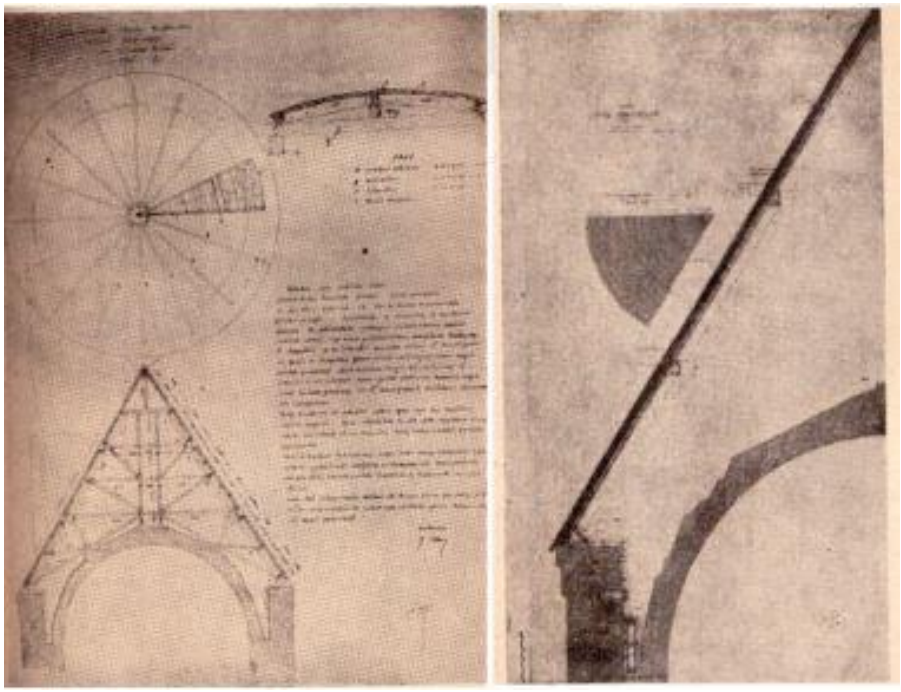

Şekil 3. 40 Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin kümbet kısmının onarımı için Ülgen tarafından hazırlanan çizimler (Ülgen, 1943)

Bu dönem onarım gören bir diğer yapı Sivas Ulu Cami'dir. Sivas Ulu Cami olan Kutbeddin Melikşah saltanatı zamanında Kızılarslan bin İbrahim tarafından 1196-1197 yıllarında Kul Ahi'ye yaptırılmıştır (Vikipedi, 2021). Sivas Ulu Cami, "*1946 yılında yıkılan veya yıkılma tehlikesi gösteren anıtlar*" listesinde yer alan yapılardan biridir (Aktur, 2010, 405-406). Bu belgeleri destekler nitelikte, Ali Saim Ülgen'in arşivlerinde yer alan 1948 yılına ait belgelerde, Bayındırlık Bakanlığı adına Sivas Valiliği ile müteahhit arasında yapılan anlaşmalara ulaşılmış ve onarımlar hakkında bilgiler elde edilmiştir. Sivas Ulu Cami'nin 100.000 lira tutarlı restorasyon işleri eksiltme usulü ile verilmiştir. Eksiltme usulünün nasıl yapılacağı, kimlerin katılabileceği, kullanılacak malzeme gibi birçok konuda bilgi veren şartnameler düzenlenmiştir.[84] (Şekil 3. 41)

[84] ASÜA, TASUDOC10630-49

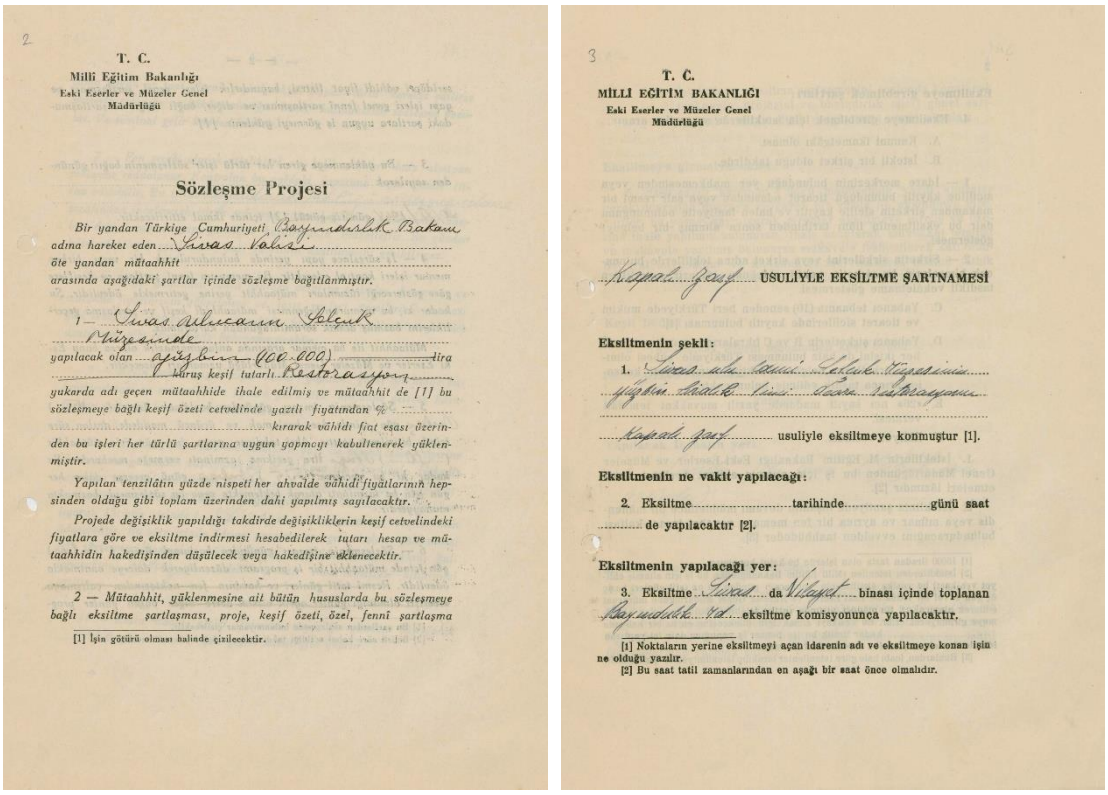

2

T. C.
Milli Eğitim Bakanlığı
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Sözleşme Projesi

Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Bakanı adına hareket eden Sivas Valisi öte yandan mütaahhit arasında aşağıdaki şartlar içinde sözleşme bağtlanmıştır.

1 — Sivas Ulucamii Selçuk Müzesinde yapılacak olan yüzbin (100.000) lira kuruş keşif tutarlı Restorasyon yukarda adı geçen mütaahhide ihale edilmiş ve mütaahhit de [1] bu sözleşmeye bağlı keşif özeti cetvelinde yazılı fiyatından % kırarak vâhidi fiat esası üzerinden bu işleri her türlü şartlarına uygun yapmayı kabultenerek yüklenmiştir.

Yapılan tenzilâtın yüzde nispeti her ahvalde vâhidi fiyatlarının hepsinden olduğu gibi toplam üzerinden dahi yapılmış sayılacaktır.

Projede değişiklik yapıldığı takdirde değişikliklerin keşif cetvelindeki fiyatlara göre ve eksiltme indirmesi hesabedilerek tutarı hesap ve mütaahhidin hakedişinden düşülecek veya hakedişine eklenecektir.

2 — Mütaahhit, yüklenmesine ait bütün hususlarda bu sözleşmeye bağlı eksiltme şartlaşması, proje, keşif özeti, özel, fenni şartlaşma

[1] İşin götürü olması halinde çizilecektir.

3

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Kapalı Zarf USULİYLE EKSİLTME ŞARTNAMESİ

Eksiltmenin şekli:

1. Sivas ulu Camii Selçuk Müzesinin yüzbin liralık keşif bedeli restorasyonu Kapalı zarf usuliyle eksiltmeye konmuştur [1].

Eksiltmenin ne vakit yapılacağı:

2. Eksiltme ..... tarihinde ..... günü saat ..... de yapılacaktır [2].

Eksiltmenin yapılacağı yer:

3. Eksiltme Sivas da Vilayet binası içinde toplanan Başvekâlet Vk. eksiltme komisyonunca yapılacaktır.

[1] Noktaların yerine eksiltmeyi açan idarenin adı ve eksiltmeye konan işin ne olduğu yazılır.
[2] Bu saat tatil zamanlarından en aşağı bir saat önce olmalıdır.

Şekil 3. 41 Sivas Ulu Camite ait sözleşme projesi ve kapalı zarf usulü eksiltme şartnamesi (ASÜA, TASUDOC10630-04-10).

Ulaşılan belgeler içinde Sivas Ulu Cami'nin restorasyonuna ait keşif özetleri, inşaat ölçü defterleri, ihrazat[85] cetveli, onarım fiyat tahlilleri ve fenni şartnamesi ile seri döprisi[86]'ne ait bilgiler yer almaktadır (Şekil 3. 42). Fenni şartnamede; toprak harfi, toprağın el arabası ile nakli, ahşap kirişlerin sökülmesi, ahşap döşeme sökülmesi, çürütme, raspa, küfeki kemer ayna taşı, yıkım işleri, ahşap son cemaat yerinin sökülmesi, iskele ve takviye işleri, küfeki kesme taş, moloz taş duvar, betonarme betonu, demiri kalıbı, 200 dozajlı grobeton, taş çörten, blokaj, temizlik şantiye kurulması gibi başlıklarla işlerin nasıl yapılacağı detaylı olarak tarif edilmiş ve işlere ait birim fiyatlar çıkarılmıştır.[87]

[85] İhzarat , herhangi bir imalat için gerekli malzemenin önceden alınarak şantiyede stoklan ması işlemidir.
[86] Birim Fiyat Cetveli
[87] ASÜA, TASUDOC1063046-49

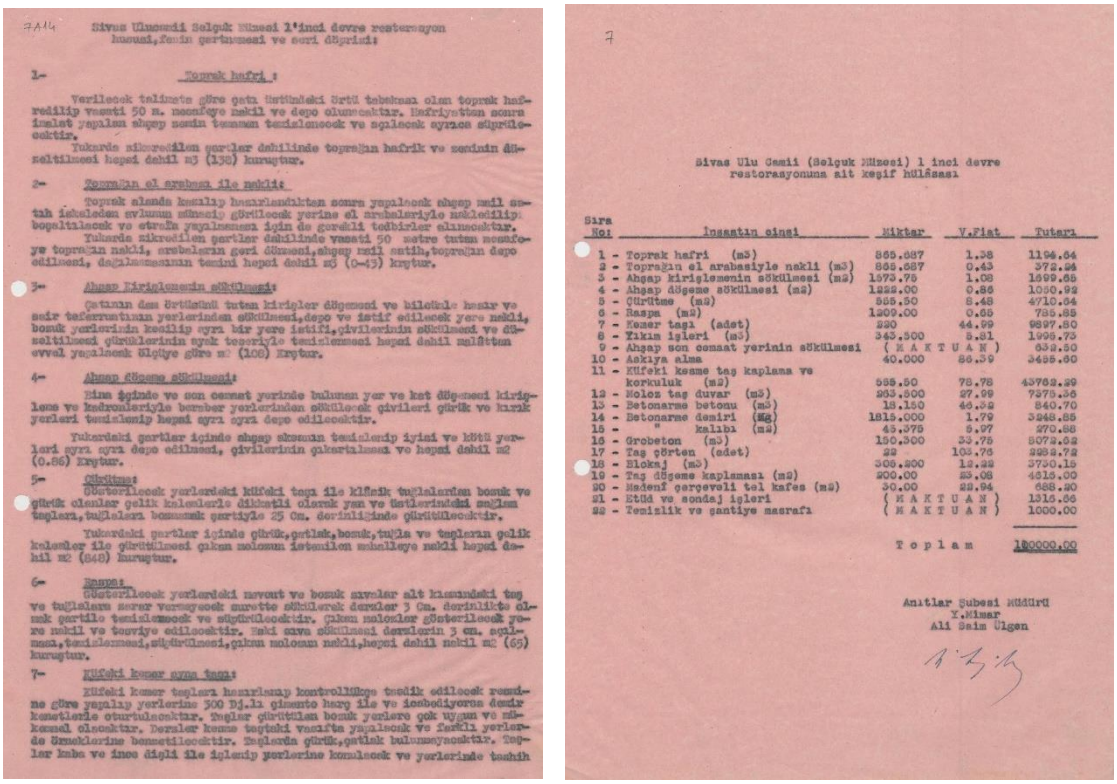

Sivas Ulucamii Selçuk Müzesi 1'inci devre restorasyon hususi,fenin şartnamesi ve keşif özeti:

1- Toprak hafri:

Verilecek talimata göre şeta Ortülüdeki Ortü tabakası olan toprak hafredilip vasati 50 m. mesafeye nakil ve depo olunacaktır. Hafriyattan sonra imalat yapılan ahşap nesin temamen temizlenecek ve açılacak ayrıca süpürülecektir.

Yukarda zikredilen şartlar dahilinde toprağın hafrik ve nesinin düzeltilmesi hepsi dahil m3 (138) kuruştur.

2- Toprağın el arabası ile nakli:

Toprak alanda kazılıp hazırlandıktan sonra yapılacak ahşap zemil satıh iskeleden aylunun müsait görülecek yerine el arabalarıyle nakledilip boşaltılacak ve etrafa yayılmaması için de gerekli tedbirler alınacaktır.

Yukarda zikredilen şartlar dahilinde vasati 50 metre tutan mesafeye toprağın nakli, arabaların geri dönüşü,ahşap zemil satıh,toprağın depo edilmesi, dağılmamasının temini hepsi dahil m3 (0-45) kuruştur.

3- Ahşap Kirişlemenin sökülmesi:

Çatının dam örtüsünü tutan kirişler döşemesi ve bilakıla kısır ve sair tecrumtanın yerlerinden sökülmesi,depo ve istif edilecek yere nakli, bozuk yerlerinin kesilip ayrı bir yere istifi,çivilerinin sökülmesi ve düzeltilmesi gürtüklerinin ayak teşeriyle temizlenmesi hepsi dahil m2(0.86) kuruştur.

4- Ahşap döşeme sökülmesi:

Bina içinde ve son cemaat yerinde bulunan yer ve kat döşemesi kirişleme ve kadromlarıyle berber yerlerinden sökülecek çivileri gürük ve kırık yerleri temizlenip hepsi ayrı ayrı depo edilecektir.

Yukardaki şartlar içinde ahşap aksamın temizlenip iyisi ve kötü yerleri ayrı ayrı depo edilmesi, çivilerinin çıkarılması ve hepsi dahil m2 (0.86) kuruştur.

5- Gürütme:

Gösterilecek yerlerdeki kifeki taşı ile kilmik tuğlalarının bozuk ve gürük olanlar gelik kalemlerle dikkatli olarak yan ve üstlerindeki malum taşları,tuğlaları bozmamak şartiyle 25 Cm. derinliğinde gürütülecektir.

Yukardaki şartlar içinde gürük,çatlak,bozuk,tuğla ve taşların gelik kalemler ile gürütülmesi çıkan malzeme istenilen mahalleye nakli hepsi dahil m2 (848) kuruştur.

6- Rapat:

Gösterilecek yerlerdeki mevcut ve bozuk sıvalar alt kısmındaki taş ve tuğlalara zarar vermeyecek surette sökülerek derzler 3 Cm. derinlikte olmak şartile temizlenecek ve süpürülecektir. Çıkan malzeme gösterilecek yere nakil ve tesviye edilecektir. Eski sıva sökülmesi derzlerin 3 cm. açılması,temizlenmesi,süpürülmesi,çıkan malzeme nakli,hepsi dahil nakil m2 (65) kuruştur.

7- Kifeki kemer yuva taşı:

Kifeki kemer taşları hazırlanıp kontrolluğe tasdik edilecek resmine göre yapılıp yerlerine 300 Dj.lı çimento harç ile ve icabediyorsa demir kenetlerle oturtulacaktır. Taşlar gürütülen bozuk yerlere çok uygun ve müsait olacaktır. Derzler kemer taştaki vasıfta yapılacak ve farklı yerlerde örneklerine benzetilecektir. Taşlarda gürük,çatlak bulunmayacaktır. Taşlar kaba ve ince dişli ile işlenip yerlerine konulacak ve yerlerinde tasdik

7

Sivas Ulu Camii (Selçuk Müzesi) 1 inci devre restorasyonuna ait keşif hülâsası

Sıra No:	İnşaatın cinsi	Miktar	V.Fiat	Tutarı
1 -	Toprak hafri (m3)	865.687	1.38	1194.64
2 -	Toprağın el arabasiyle nakli (m3)	865.687	0.43	372.24
3 -	Ahşap kirişlemenin sökülmesi (m2)	1573.75	1.08	1699.65
4 -	Ahşap döşeme sökülmesi (m2)	1222.00	0.86	1050.92
5 -	Gürütme (m2)	848.50	8.48	4710.84
6 -	Raspa (m2)	1209.00	0.65	785.85
7 -	Kemer taşı (adet)	220	44.99	9897.80
8 -	Tikim işleri (m3)	343.500	5.81	1996.73
9 -	Ahşap son cemaat yerinin sökülmesi	(M A K T U A N)		632.50
10 -	Aşkıya alma	40.000	86.39	3455.60
11 -	Kifeki kesme taş kaplama ve korkuluk (m2)	555.50	78.78	43762.29
12 -	Moloz taş duvar (m3)	253.500	27.99	7375.36
13 -	Betonarme betonu (m3)	18.150	46.32	840.70
14 -	Betonarme demiri (kg)	1815.000	1.79	3248.85
15 -	" kalıbı (m2)	43.275	6.27	270.88
16 -	Grobeton (m3)	150.300	33.75	5072.62
17 -	Taş çörten (adet)	22	103.76	2283.72
18 -	Blokaj (m3)	306.200	12.22	3730.15
19 -	Taş döşeme kaplaması (m2)	200.00	23.06	4613.00
20 -	Madenî çerçeveli tel kafes (m2)	30.00	22.94	688.20
21 -	Etüd ve sondaj işleri	(M A K T U A N)		1316.26
22 -	Temizlik ve çantiye masrafı	(M A K T U A N)		1000.00
	T o p l a m			180000.00

Anıtlar Şubesi Müdürü
Y.Mimar
Ali Saim Ülgen

Şekil 3. 42 Sivas Ulu Cami Fenni Şartname ve Keşif Hülasası (ASÜA, TASUDOC1063032-46)

Ali Saim Ülgen'in hazırlamış olduğu başka bir belgede çeşitli yapıların onarımlarına ait bazı küçük bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu belgede Erzurum Saltık Kümbetleri'nin onarımına, 1947 yılında 15.000 lira ile başlandığı ancak onarımın tamamlanabilmesi için 40.000 liraya daha ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiş, türbelerin yanında bulunan mescidin de külah kısmının yıkılma tehlikesinde olduğundan dolayı onarım önceliğinin bu yapılara verildiğini not etmiştir.[88] Aynı belgenin devamında, Konya anıtlarının 1947 yılına kadar bakımsız kaldığını, 1946 yılında 30.000 lira bütçe ile Şeyh Halili, Kesikbaş, Ulaşbaba Kümbetleri onarımlarına başlandığını ve İplikçi Cami'nin drenajının yapıldığını açıklamış, aralarında Mevlana Türbesi olmak üzere harap durumda ola 50 büyük eserin olduğunu ve bir an önce onarım yapılmadığı taktirde telafisi mümkün olmayan kayıplar yaşanacağını belirtmiştir.[89] İplikçi Cami'nin bu tarihten önce restorasyon geçirdiği bilgisine Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden edinilen bir belgeden ulaşılmaktadır. Reis-i Cumhur imzalı belgede Konya'da bulunan Selçuklu eserlerinden İplikçi Camii

[88] ASÜA, TASUDOC1419001
[89] ASÜA, TASUDOC1419001

restorasyon işinin 1939 yılında tamamlanamadığı, bir sonraki yıl için onarım bütçesine Maarif Vekaleti 1938 yılı bütçesi olan 52410 liralık tahsisatın yarısını geçmemek üzere kaynak konulabileceği beliritlmiş ve onarım işleminin devam etmesi onaylanmıştır.[90] (Şekil 3. 43).

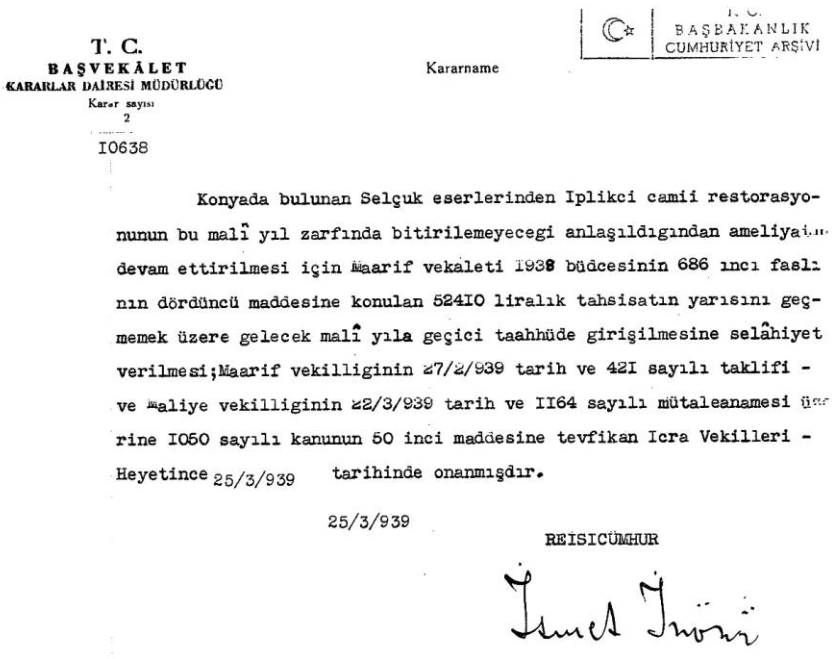

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

I0638

Konyada bulunan Selçuk eserlerinden Iplikci camii restorasyonunun bu malî yıl zarfında bitirilemeyecegi anlaşıldıgından ameliyatın devam ettirilmesi için Maarif vekaleti 1938 büdcesinin 686 ıncı faslının dördüncü maddesine konulan 524I0 liralık tahsisatın yarısını geçmemek üzere gelecek malî yıla geçici taahhüde girişilmesine selâhiyet verilmesi;Maarif vekilliginin 27/2/939 tarih ve 42I sayılı taklifi - ve Maliye vekilliginin 22/3/939 tarih ve II64 sayılı mütaleanamesi üzerine I050 sayılı kanunun 50 inci maddesine tevfikan Icra Vekilleri - Heyetince 25/3/939 tarihinde onanmışdır.

25/3/939

REISICÜMHUR

İsmet İnönü

Şekil 3. 43 Konya iplikçi Cami 1938-39 yılı restorasyon kararı (BCA. 030.18.01.02.86.25.12)

Bu dönemde koruma konusunda anlayış ve uygulamaların geliştirilmesi konusunda çabalar var olmakla birlikte uygulamalarda hala sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Üsküdar Mihrimah İmareti'nin ikazlara rağmen yıktırılması, Edirne'deki iki kapılı hanın ve Ürgüp-Kayseri yolundaki Sarıhan'ın aynı akıbete uğraması üzerine Başvekil İsmet İnönü'nün 27.01.1934 günü vilayetlere gönderdiği belgede şu şekilde bir hüküm yazılıdır:

> *"Milli varlığımızı ve medeniyetimizi bugün ve gelecek asırlarda dünyaya tanıtan ve tanıtacak olan kıymetli abidelerin manalı, manasız bahanelerle yıktırılması değil, bilakis beşerin ve tabiatın tahribatına karşı titiz bir itina ile korunulması mültezemdir; Yalnız kanunu bir vazife değil, milli bir borçtur.*
>
> *Bir eserin kıymetini, muhafazası lazım olup olmadığını ancak mütehassis olan dair tayin edebileceğinden bundan sonra şehir ve kasabalarda, köylerde ve*

[90] BCA, Fon Kodu: 030.18.01.02 Kutu: 86. Gömlek: 25 Sıra: 12

kırlarda mevcut bulunan eski eserlerin her gün tahribatına karşı muhafazaları itina olunmasını ve Maarif Vekâletinin muvafakatı alınmadıkça hiçbir eserin bir bahane ile yıktırılmasına katiyen meydan verilmemesini talep ve aksi takdirde yıktıranlar müsamaha edenler hakkında şiddetle takibat yapılaca(ktır).” [91]

Bu kapsamda, aynı konu ile ilgili olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde yer alan 1936 yılına ait bir başka belgede eski eserlerin korunması, yıkılmaması, cami ve medreselerin işgal edilmemesine dair baş vekalet ve dahiliye vekalaletlerinden yazılan genelgeler bulunmaktadır.[92]

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde 1934 yılında Abideleri Koruma Azası imzası ile Sedat Çetintaş tarafından "*Andığım Yüce Buyruğa Göre Bazı Anıtlarımızın Tahrip veya Büsbütün Yok edilmesi Hakkındaki Vak'a ve Teşebbüslere Dair Ulu Önderimiz Kemal Atatürk'e Maruzatımdır*" başlıklı raporlar bulunmaktadır.[93] (Şekil 3. 44). Çetintaş bu raporlarda; Bursa'daki Nilüfer (Abdallar köprüsü) ve Selçuk hatun (Mihraplı köprü) tarihi köprülerinin, yeni yapılacak kanal projeleri için ortadan kaldırılmasının tasdik edildiğini, eksiltme usulü ile bu işlerin ihale edildiğini açıklamış, yapıların tarihi kıymetlerini ve onarımlarının mümkün olduğunu gerekçe göstererek, bu işlemlerin durdurulması için Maarif Vekalaleti'ne başvuruda bulunmuştur.

Diğer belgelerde Edirne'de Yıldırım Köprüsü'nün yıkılıp yerine betonarme köprü yapılması istemine, Lüleburgaz'da yıkılmaya yüz tutmuş bahanesi ile kaldırmak istenilen Kadılar Cami yıkımına ve Sokullu Cami'nin yanlış kullanımına, Bursa'da Yeşil İmareti'nin özel bir kişiye satıldığı ve yıkılıp yerine bina yapılması istemine karşı çeşitli raporlar düzenlemiştir.[94]

[91] BCA, Fon Kodu: 030.10.00 Kutu: 117 Gömlek: 737 Sıra: 2
[92] BCA, Fon Kodu: 180.09 Kutu: 31 Gömlek: 168 Sıra: 16
[93] BCA, Fon Kodu: 030.10.00 Kutu: 213 Gömlek: 446 Sıra: 06
[94] BCA, Fon Kodu: 030.10.00 Kutu: 213 Gömlek: 446 Sıra: 06

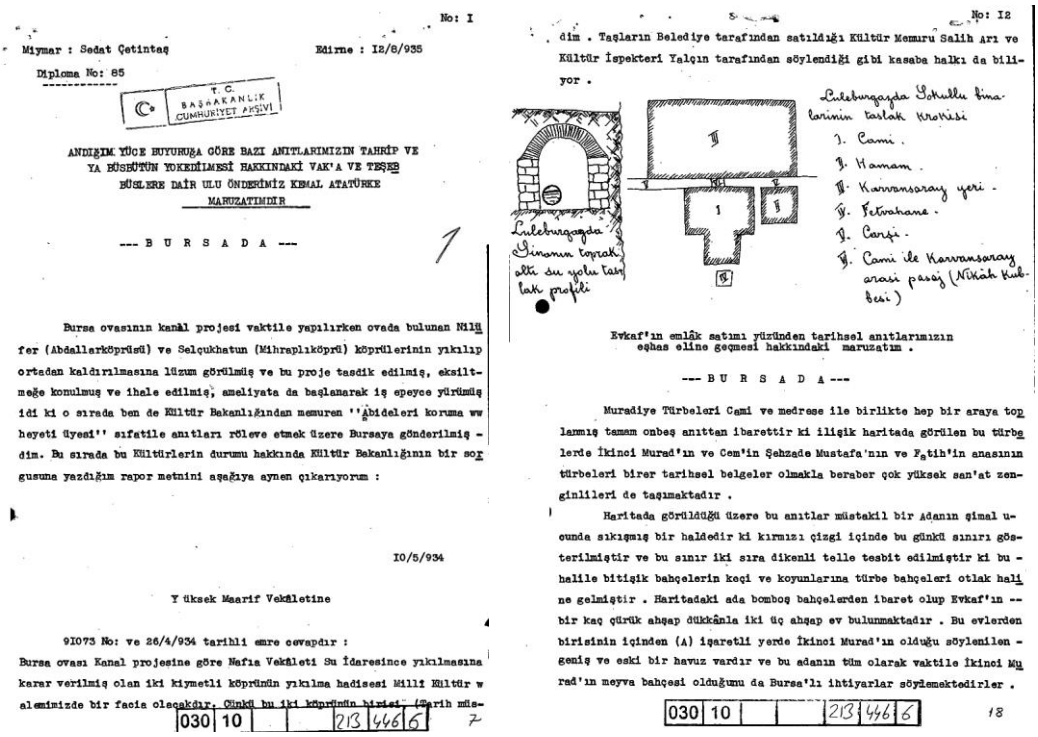

No: I

Mimar : Sedat Çetintaş Edirne : I2/8/935

Diploma No: 85

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

ANDIĞIM YÜCE BUYURUŞA GÖRE BAZI ANITLARIMIZIN TAHRİP VE YA BÜSBÜTÜN YOKEDİLMESİ HAKKINDAKİ VAK'A VE TEŞEBBÜSLERE DAİR ULU ÖNDERİMİZ KEMAL ATATÜRKE MAHUZATIMDIR

--- B U R S A D A ---

Bursa ovasının kanal projesi vaktile yapılırken ovada bulunan Nilüfer (Abdallarköprüsü) ve Selçukhatun (Mihraplıköprü) köprülerinin yıkılıp ortadan kaldırılmasına lüzum görülmüş ve bu proje tasdik edilmiş, eksiltmeğe konulmuş ve ihale edilmiş, ameliyata da başlanarak iş epeyce yürümüş idi ki o sırada ben de Kültür Bakanlığından memuren ''Abideleri koruma ww heyeti üyesi'' sıfatile anıtları röleve etmek üzere Bursaya gönderilmiş - dim. Bu sırada bu Kültürlerin durumu hakkında Kültür Bakanlığının bir sorgusuna yazdığım rapor metnini aşağıya aynen çıkarıyorum :

I0/5/934

Y üksek Maarif Vekâletine

9I073 No: ve 26/4/934 tarihli emre cevapdır :

Bursa ovası Kanal projesine göre Nafıa Vekâleti Su İdaresince yıkılmasına karar verilmiş olan iki kıymetli köprünün yıkılma hadisesi Millî Kültür w alemimizde bir facia olacakdır. Çünkü bu iki köprünün birisi (Tarih müs-

030 10 213 446 6

No: I2

dim . Taşların Belediye tarafından satıldığı Kültür Memuru Salih Arı ve Kültür İspekteri Yalçın tarafından söylendiği gibi kasaba halkı da biliyor .

Luleburgazda Yokullu binalarının taslak krokisi

I. Cami .
II. Hamam .
III. Karvansaray yeri .
IV. Fetvahane .
V. Çarşı .
VI. Cami ile Karvansaray arasi pasaj (Nikâh kubbesi)

Luleburgazda binanın toprak altı su yolu taslak profili

Evkaf'ın emlâk satımı yüzünden tarihsel anıtlarımızın eşhas eline geçmesi hakkındaki maruzatım .

--- B U R S A D A ---

Muradiye Türbeleri Cami ve medrese ile birlikte hep bir araya toplanmış tamam onbeş anıttan ibarettir ki ilişik haritada görülen bu türbelerde İkinci Murad'ın ve Cem'in Şehzade Mustafa'nın ve Fatih'in anasının türbeleri birer tarihsel belgeler olmakla beraber çok yüksek san'at zenginlileri de taşımaktadır .

Haritada görüldüğü üzere bu anıtlar müstakil bir adanın şimal ucunda sıkışmış bir haldedir ki kırmızı çizgi içinde bu günkü sınırı gösterilmiştir ve bu sınır iki sıra dikenli telle tesbit edilmiştir ki bu - halile bitişik bahçelerin keçi ve koyunlarına türbe bahçeleri otlak hali ne gelmiştir . Haritadaki ada bomboş bahçelerden ibaret olup Evkaf'ın -- bir kaç çürük ahşap dükkânla iki üç ahşap ev bulunmaktadır . Bu evlerden birisinin içinden (A) işaretli yerde İkinci Murad'ın olduğu söylenilen - geniş ve eski bir havuz vardır ve bu adanın tüm olarak vaktile İkinci Murad'ın meyva bahçesi olduğunu da Bursa'lı ihtiyarlar söylemektedirler .

030 10 213 446 6

Şekil 3. 44 Mimar Sedat Çetintaş tarafından hazırlanan rapor örnekleri (BCA. 030.10.213.446.06)

3.3 1951-1973 Yılları Arası Koruma ve Onarım Yaklaşımları

Türkiye koruma tarihi okumasında ve tarihi eserlerin korunması eylemlerinin incelenmesinde 1950 yılı; yeni yasa ve kurumların oluşturulması, çok partili hayata geçişin olması, Avrupa ve Amerika olan ilişkilerin sıklaşması, yeni eğitim kurumlarının oluşturulması ve korumaya ayrılan ekonomik bütçenin eskiye nazaran artmış olması gibi nedenlerden dolayı önemli bir düğüm noktasıdır. Sey (1998), 1950 yılında gerçekleşen bu değişim ve dönüşümlerden kaynaklanan ekonomik ve sosyal çıktıların mimarlık ve koruma konusunda da önemli dönüşümler gerçekleştirdiğini ifade etmektedir.

3. 3. 1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi

GEEAYK Kurulması

1950-1973 yılları arasında koruma alanında yapılan en önemli düzenleme, bu dönemin başlangıcında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'dur (Akozan, 1977, 21). Çal (1990a, 92), GEEAYK nun kuruluşunu, Cumhuriyet döneminde taşınmaz eski eser koruması ile ilgili olarak gerçekleştirilen en önemli olay olarak nitelendirmiş, bu konuda Osmanlılardan beri görülen

boşluğun doldurulduğunu ve tarihi eserlerin "sahibi" nin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Avcı (2001, 67) da 1951 yılını Türkiye'de korumada örgütlenme tarihinin en önemli tarihi olarak değerlendirmiştir.

02 Temmuz 1951 tarihli Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkilat ve Vazifelerine Dair 5805 sayılı kanun ile yürürlüğe giren GEEAYK'nun görevi "Yurtiçinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtların korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve bunlarla ilgili programları tespit etmek, uygulamasını genel olarak denetlemek, anıtlarla ilgili her türlü konu ve anlaşmazlık durumunda görüş bildirmektir" şeklinde tanımlanmıştır (Akozan, 1977, 45-46). 1951 yılında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu hem ilke koyan hem de uygulamaya yönelik karar alan yasayla oluşturulmuş ilk kurumdur.

1933 yılında kurulan ve sadece İstanbul'daki tarihi eserlerde sorumlu Eski Eserleri Koruma Encümeni'nin ve tüm ülkedeki eski eserlerle ilgili karar alma yetkisi bulunan Anıtları Koruma Komisyonunun faaliyetlerini sürdürdüğü 1945 yılında Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu toplantısında bahsedilen teknik komisyon kurulması fikri (EEMDK, 1945, 10), GEEAYK'nun ortaya çıkmasında ön ayak olmuştur. Kurul EEMDK'da bahsedildiği üzere, koruma konusunda hazırlanacak rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerini değerlendiren ve geçerlilik kazandıran, koruma ve onarıma yönelik ilke ve müdahale biçimlerini belirleyen, tespit, tescil, envanter kavramlarının oluşumunda çaba harcayan ve uzman yetiştirilmesi konusunda etkin olan bir pozisyon üstlenmiştir. Danışma Komisyonu toplantısından farklı olarak, kurul devletin mevcut organları içinde oluşturulmamış, örgütlenme dışında bağımsız bir kurum olarak ortaya çıkmıştır (Madran, 2002, 143).

Kurul çeşitli kereler gözden geçirilen bir yönetmelik çerçevesinde oluşturulmuş ve bu yasanın oluşturulması için EEMGM çalışan olan Ali Saim Ülgen görevlendirilmiştir. Ülgen, hazırladığı not ve raporlarında Carta del Restauro'da belirtildiği gibi, tüm tarihi eser onarımlarının bir uzmanlar kuruluna danışılarak ve bilimsel esaslara göre yapılması gerektiği konusunda açıklamalarda bulunmuştur (Ahunbay, 2016, 15). Ülgen'in arşivinde bu konudaki endişelerini ve isteklerini dile getirdiği yazıları ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

Talimatnamesi'nin düzeltmelerini yaptığı nüshaları bulunmaktadır.[95] (Şekil 3. 45). Ülgen, "*eski eserlerimizin muhafaza ve ihyası, milli künyemizin korunması ve medeniyet davamız bakımından en mühim ve en başta gelen bir hizmettir*"[96] sözlerini gerekçe olarak göstererek bu kapsamda eski eserlerin koruma ve onarımından sorumlu bir teşkilat yapılanmasının olması gerektiğini ifade etmiştir.[97]

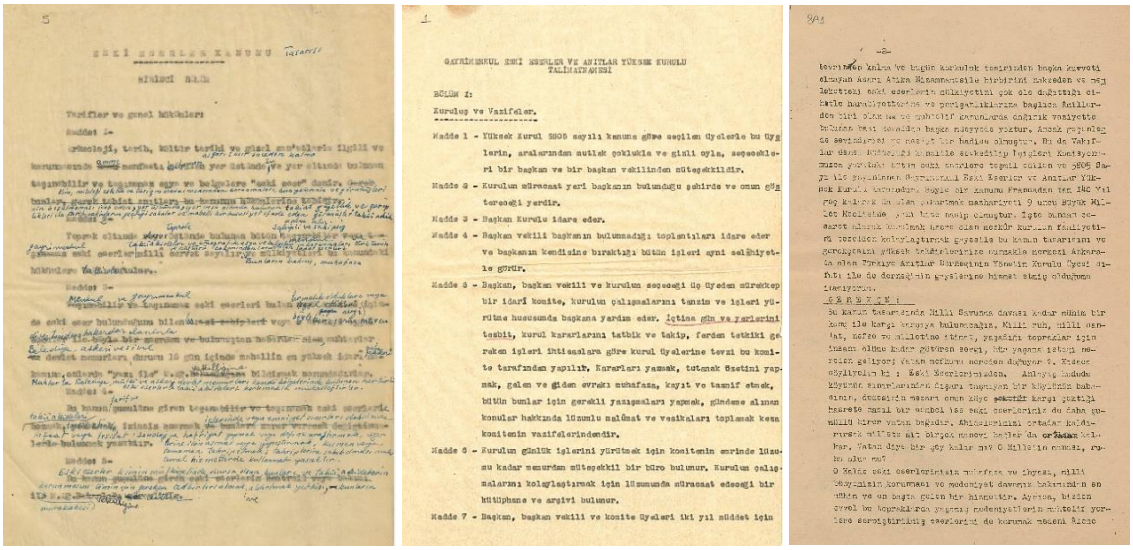

Şekil 3. 45 Ülgen'in arşivinde bu konuda yapılmış çalışmalara dair çeşitli örnekler (ASÜA, TASUDOCA00600- 23- 45)

5805 sayılı Kanuna göre, GEEAYK; Vakıflar Genel Müdürü, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü, Bayındırlık Bakanlığı gibi kurumlardan birer üye olmak üzere üniversitelerden seçilen toplam 15 üyeden oluşmaktadır. Kurula üyelik daimi olup, Başkan ve Başkan Vekili kurul üyeleri tarafından belirlenmekte, diğer üyeler çoğunlukla seçim ile göreve gelmektedir. Başkan ve Başkan Vekilinin çalışma süresi 2 yıl olarak belirtilmiş, Başkan ve Başkanın belirlediği bir üye dışında basına açıklama yapılamayacağı açıklanmıştır[98]. Kurulda gündemde konuşulacak konuyu araştıran raportörler bulunmakta, kurul kararlarını oy çokluğu ile almaktadır. Kurul ayda bir toplanacak ve ücret almadan çalışacak; kendi imkanları ile bilgi edineceği konularda karar alma yetkisine sahip olup, bu kararlara resmi ve özel kişiler uymakla yükümlüdür (Çeçener, 1992, 47).

[95] ASÜA, TASUDOCA0060
[96] ASÜA, TASUDOCA0060056
[97] ASÜA, TASUDOCA0060046
[98] GEEAYK Talimatnamesi Bölüm I, Kuruluş ve Vazifeler, Madde 1-8.

Kurul üyelerinin "*tarih, arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık ve şehircilik*" alanlarının bir veya birkaçında seçkin kişiler olması veya bahse konu alanlarda eserler vermiş olması aranan şartlardandır (Dişli, Günel, 2020, 5). Koruma konusunda yasal bir karar organının gerekliliğini ilk önce ortaya atan ve bu konuda çalışmalar yapan Ali Saim Ülgen, önemli şahsi gayret ve çabaları ile kurduğu kurulun yönetim kadrosunda da yer almıştır (Çeçener, 1992, 47, Tayla, 1982, 41). Söylemezoğlu, kurulun ilk üyelerini; Millî Eğitim Bakanlığı Abideler Müdürlüğü Başuzmanı Ali Saim Ülgen, Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı, Kemali Söylemezoğlu (İTÜ temsilcisi), Celal Esad Arseven, Tahsin Öz, Arif Müfid Mansel, Orhan Alsaç (müsteşar), Ekrem Akurgal (Ankara Üniversitesi temsilcisi), Mithat Yenen, Zeki Faik İzer (Güzel Sanatlar Akademisi temsilcisi), Ahmet Hamdi Tanpınar, Behçet Ünsal olarak sıralamıştır (Tanyeli, 2007, 286).

Kurul'un 1956 yılına kadar başkanlığını Arif Müfid Mansel yapmış, Tahsin Öz, 1951'de kurulan GEEAYK'na 1956'da başkan olarak seçilmiş ve 1969'a kadar kurul başkanlığı görevini, 1973'te yaş sınırı getirilinceye kadar ise kurul üyeliğini devam ettirmiştir (Eyice, 1993, 197). İlk dönemin raportörü ise Y. Mimar Mualla Eyüpoğlu'dur (Coşkun, 2012, 115). Kurulun Başkan, Başkan Vekili ve üyelerinin yer aldığı listelere Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bulunan 1955, 1597, 1959 yıllarındaki kararlardan da ulaşılabilmektedir.[99] (Şekil 3. 46). 1973 yılında çıkarılan 1741 sayılı kanun ile 5805 sayılı GEEAYK kanununda değişikliğe gidilmiş, başlangıçta on altı olan üye sayısı yirmi bire çıkarılmış, tabii ve seçilmiş üye kavramları getirilmiştir (Dişli, Günel, 2020, 5).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kuruluşundan itibaren, mimari, tarihi değer taşıyan anıtların koruma, bakım, onarım ve restorasyon uygulamalarında uyulacak ilke ve programları saptamak, uygulamaları izlemek ve denetlemek, taşınmaz eski eserlerle ilgili her türlü konuda bilimsel görüş bildirmek, tarihi eser konusunda uzman yetiştirilmesini sağlamak, koruma kapsamında hazırlanan tüm çalışma ve projelerin (rölöve, restitüsyon, restorasyon) hazırlanması ile yükümlüdür (Kejanlı, Akın, Yılmaz, 2007, 185).

[99] ASÜA, TASUDOC0655004-007-015

Kurulun en önemli görev yetkilerinden biri de eski yapıların tescillerinin yapılmasıdır. GEEAYK'dan önce eski eserlerin İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni ve EEMGM tarafından sadece tespiti yapılmış, 1945 yılında Eski Eserler ve Müzeler Danışma Komisyonu toplantısında tescil talimatnamesi hazırlanması ve tescili yapılan eserlerin Bakanlar Kurulu tarafından onaylanması gündeme gelmiştir (EEMDK, 1945, 19). Bu çalışma ile konunun hukuki yöndeki eksikliğinin giderilmesi düşünülmüştür. GEEAYK'nun yapının tescil görevi bir ilk olup, 26.07.1954 tarih ve 296 sayılı karar ile kurul üyesi Celal Esad Arseven'in önerisiyle tescil konusu detaylı olarak ele alınmıştır. Tescil işleminin diğer ülkelerde nasıl yapıldığı ile ilgili araştırma Ali Saim Ülgen, Celal Esat Arseven ve Tahsin Öz tarafından yapılarak tekrar kurul gündeminde görüşülmesine karar verilmiştir (Durukan, 2004, 51-52). Ali Saim Ülgen'in daha önce tespit ve tescil çalışmaları yaptığı Ülgen Arşivi'nde bulunan belgelerden de tespit edilebilmektedir[100].

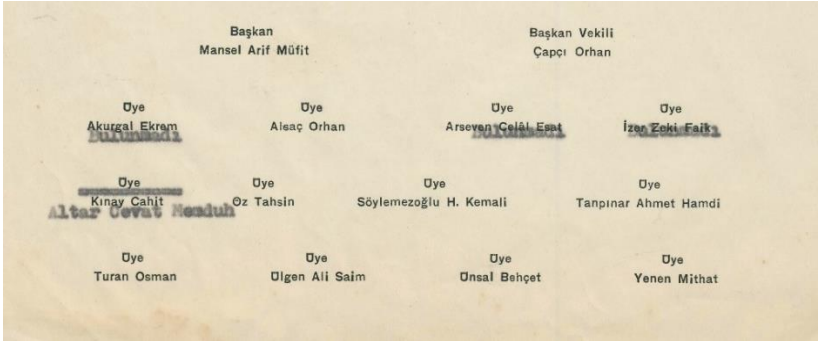
Başkan
Mansel Arif Müfit

Başkan Vekili
Çapcı Orhan

Üye
Akurgal Ekrem
Bulunmadı

Üye
Alsaç Orhan

Üye
Arseven Celâl Esat
Bulunmadı

Üye
İzer Zeki Faik
Bulunmadı

Üye
Kınay Cahit
Altar Cevat Nemduh

Üye
Öz Tahsin

Üye
Söylemezoğlu H. Kemali

Üye
Tanpınar Ahmet Hamdi

Üye
Turan Osman

Üye
Ülgen Ali Saim

Üye
Ünsal Behçet

Üye
Yenen Mithat

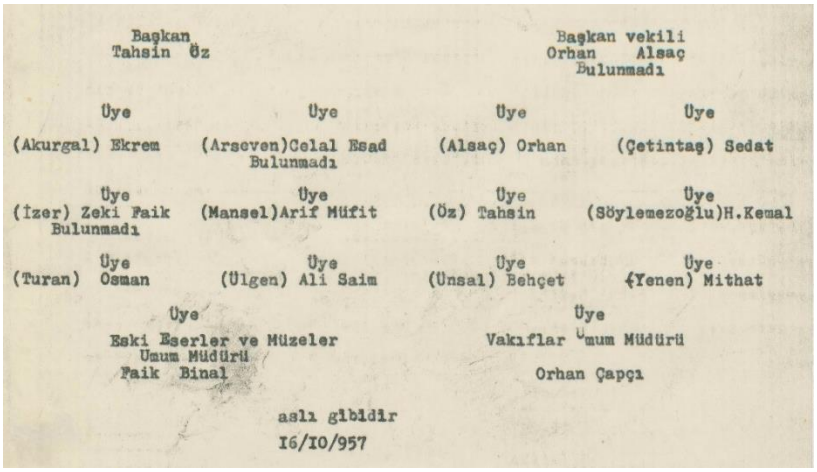
Başkan
Tahsin Öz

Başkan vekili
Orhan Alsaç
Bulunmadı

Üye
(Akurgal) Ekrem

Üye
(Arseven)Celal Esad
Bulunmadı

Üye
(Alsaç) Orhan

Üye
(Çetintaş) Sedat

Üye
(İzer) Zeki Faik
Bulunmadı

Üye
(Mansel)Arif Müfit

Üye
(Öz) Tahsin

Üye
(Söylemezoğlu)H.Kemal

Üye
(Turan) Osman

Üye
(Ülgen) Ali Saim

Üye
(Ünsal) Behçet

Üye
(Yenen) Mithat

Üye
Eski Eserler ve Müzeler
Umum Müdürü
Faik Binal

Üye
Vakıflar Umum Müdürü
Orhan Çapçı

aslı gibidir
16/10/957

[100] ASÜA, TASUDOC1322, ASÜA TASUDOC0457.

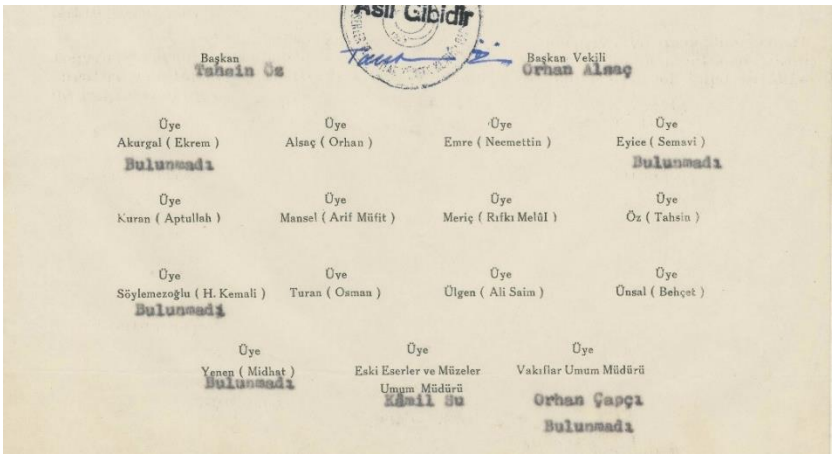
Asli Gibidir

Başkan
Tahsin Öz

Başkan Vekili
Orhan Alsaç

Üye
Akurgal (Ekrem)
Bulunmadı

Üye
Alsaç (Orhan)

Üye
Emre (Necmettin)

Üye
Eyice (Semavi)
Bulunmadı

Üye
Kuran (Aptullah)

Üye
Mansel (Arif Müfit)

Üye
Meriç (Rıfkı Melûl)

Üye
Öz (Tahsin)

Üye
Söylemezoğlu (H. Kemali)
Bulunmadı

Üye
Turan (Osman)

Üye
Ülgen (Ali Saim)

Üye
Ünsal (Behçet)

Üye
Yenen (Midhat)
Bulunmadı

Üye
Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürü
Kâmil Su

Üye
Vakıflar Umum Müdürü
Orhan Çapçı
Bulunmadı

Şekil 3. 46 GEEAYK'ın 1955 ve 1957 yıllarına ait iki örnek kararında yer alan kurul üyeleri (ASÜA, TASUDOC0655004-007-015).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ilk başta Millî Eğitim Bakanlığı'na, sonra Kültür Bakanlığı'na ve Başbakanlık Kültür Müsteşarlığına bağlı olmakla birlikte çalışmalarında bağımsızdır ve kurulduğu günden itibaren tarihi eserlerin korunması konusunda en yetkili kurum olmuştur (Kejanlı, Akın, Yılmaz, 2007, 186). Kuruluşundan hemen sonra taşınmaz eski eserlerin korunmasında etkin olan kurul, anıtların tek başlarına değil çevreleri ile birlikte korunması konusunda da çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda o dönem uygulamaya konulan 1956 tarih ve 6785 sayılı İmar Yasası'nın 25. maddesinde "Eski eserlere yaklaşma uzaklıklarının" özel nizamnameler ile belirlenebileceği ifade edilmiş (Örnek Özden, 2005, 51), ancak beklenilenin aksine bu yasa eski eser ve tarihi çevre korumanın uygulama boyutuna gerekli izahı getirememiştir (Zeren, 1981, 35). Söz konusu kanun 1957 tarih 4/9153 sayılı İmar Nizamnamesi ile tekrar düzenlenmiş ve bu düzenlemenin 39. maddesi ile GEEAYK'na eski eserlere yaklaşma mesafesini belirleme konusunda yetki vermiştir (Durukan, 2004, 53). Koruma konusunda önemli bir gelişme olmakla birlikte, Kurul bu yetkiyi kullanmakta zorlanmış, çeşitli karar metinlerinde bu kapsamda tekrarlayan uyarılar yapmak durumunda kalmıştır. Çeçener (1992, 47), konu ile ilgili olarak İmar Mevzuatının getirdiği bu yetkinin zaman içinde GEEAYK'nu "*Kentsel Sit*" kavramına götüren en önemli faktör olduğunu belirtmiş, ancak bu yetkinin bir fiziki planlama/şehircilik bilimi sorunu olduğunu, kurulda bu uzmanlığa sahip kimsenin olmadığını ve bu eksikliğin ileride önemli sorunlar yarattığını ifade etmiştir.

1972 yılında 1605 sayılı yasa ile İmar Kanunu'nda kapsamlı değişiklikler yapılmış, kanunun 6. maddesi ile tarihi değeri olan anıtsal eserlerin yanı sıra bunlarla bütünlük teşkil eden çeşme, eski sokak vb. oluşumların da korunması gerektiği belirtilmiştir (Durukan, 2004, 54). Bu kanunun eklerinde, açıklanan madde ile çelişkili ifadeler bulunsada, GEEAYK bazı kentsel dokuların korunması kararlarını bu maddeyi temel alarak oluşturabilmiştir. Çeçener de (1992, 47), bu kanun maddesini Anıtlar Yüksek Kurulu'nda oluşan Kentsel Sit kavramının yansıması olarak değerlendirmiştir. Ek Madde 6 ile mimari ve tarihi değeri GEEAYK tarafından saptanan tarihi eserlerin koruma koşullarının, GEEAYK görüşü alındıktan sonra Milli Eğitim, Turizm ve Tanıtma, İmar ve iskân ve Maliye Bakanlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü olmak üzere dört bakanlıkça ortak belirleneceği hükmü getirilmiştir (Kejanlı, Akın, Yılmaz, 2007, 189).

GEEAYK'nın getirdiği en önemi yeniliklerden biri de onarımı yapılması istenilen tarihi eserin projelerinin kurula sunulmasıdır. Kurul, projesiz onarım isteklerini değerlendirmeme kararı almış, 1956 tarih ve 506 sayılı kararı ile korunması gerekli olmayan yapılar için bile yıkılmadan önce rölövelerini hazırlanması gerektiği kararını almıştır (Akozan, 1977, 42). Kurul'un almış olduğu kararlar Türkiye'de korumaya yönelik yaklaşımın belirlenmesinde çok önemli olmakla birlikte, GEEAYK'nun yasal süreçler üzerindeki yetkisinin uygulama ve denetim alanlarında yeteri kadar hissedilmediği görülmektedir. Kendisi de kurul üyeliği yapmış olan Kuban, durumu destekler nitelikte önemli tarihi eserlerin yıkılmasına, tahrip olmasına ya da karakterinin bozulmasına neden olacak uygulamaların kurulun haberi olmadan gerçekleştirildiğini ifade etmektedir (Coşkun, 2012, 115).

1960'lı yıllarda koruma konusunda yaşanan önemli bir gelişme de 1961 Anayasası'dır. 1961 Anayasasının 50. maddesi ile devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlü tutulmuştur[101]. Bu anayasa ile devletin bazı kurumlarının işleyişinde değişikliğe gidilmiş ve yeni kurumsal yapılanmalar oluşturulmuştur. Asar-ı Atika Nizamnamesi ile tüm eski eserler devlet malı sayılmış ve sonrasında 1961 Anayasası ile yapıların koruma ve onarım sorumluluğu devlete büyük sorumluluklar yüklemiştir. Uygulama konusunda Kurul'un yaşadığı en önemli zorluklardan birisi de korunması gerekli tarihi eser ve anıtların

[101] https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm

mülkiyetinden kaynaklanan sorunlardır. Bütün eski eserlerin korunması dönemin teknik eleman ve şartları ile mümkün olamamış, hatta eski yapıların onarılmasında karşılaşılan zorluklar birçok yapının yok edilmesine neden olmuştur. Farklı devlet ya da özel kurumların sorumluluğunda bulunan yapılar "eski eser değildir" diyerek satılmış ve yok edilmiştir (Durukan, 2004, 55). Bu olumsuz örnekler de GEEAYK'nun uygulamalar konusundaki yetersizliğini gösteren önemli verilerdir. Kurul, özellikle 1973 yılından sonra gündemin yoğunlaşması nedeniyle acil ve günlük konuları dahi çözemez pozisyona gelmiştir (Tayla, 1982, 41).

1960 tarih ve 7463 sayılı kanun ile özel şahısların mülkiyetinde olan tarihi eserlerin kullanım hakları sınırlanmış, eser sahipleri GEEAYK görüşü alınarak hazırlanan projeler ile eserleri tamir ve restore ettirmekle yükümlü tutulmuşlardır (Zeren, 1981, 36).

Anlatılan yasal düzenlemelein yanı sıra, GEEAYK tarafından alınan ilke kararları da korum ve uygulama konusunda önemli yol göstericiler olmuştur. GEEAYK talimatnamesinde ilke kararı üretmek kurulu görevleri arasında olup, bu kararlar doğrudan konu ile ilgili olmakta, ancak benzer konularda da geçerli sayılabilmektedir (Durukan, 2004, 56). İlke kararlarının genellikle; tarihi eserlerin mail-i inhidam durumunda olsa bile yıkılmaması, eski eserlere reklam, fiş pano asılmaması, camilere hopörler, ampul vb. takılmaması ve kurul işleyişi üzerine çıkarıldığı görülmektedir. 1951 yılında GEEAYK kurulmasıyla Kurul tarafından oluşturulmaya başlayan ilke kararları, 1983 yılında çıkarılan 3386 sayılı yasa ile Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından oluşturulmaya devam edilmiştir (Durukan, 2004, 57).

Vakıflardaki Değişimler, Dönemin Önde Gelen Vakıf Restoratör Mimarları

Bu dönem aralığında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde yapılan ilk yasal düzenleme 1956 tarihli 6760 sayılı "*Vakıflar Umum Müdürlüğü Vazife ve Teşkilatı Hakkında Kanun*"dur[102]. Bu kanun ile İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü, Abide ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı olarak isim değiştirilmiş ve yeniden kurgulanmıştır.

1951-1973 döneminde yapılan en önemli düzenlemelerden biri, uygulamalarda olumsuz gelişmelere neden oluşturan mülkiyet sorunlarını çözmek amacını da

[102] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6760&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3

taşıyan, 13.09.1957 tarih ve 7044 sayılı "*Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanun*" dur[103]. Altı maddeden oluşan kanunun 1. maddesi ile belediyeler, hazine, özel idarelerin elinde bulunan vakıf eserlerinin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçmesi sağlamıştır. Uğural (1990, 138), bu maddeyi kanunun aksayan tarafı olarak nitelendirmiştir. Vakıflara devredilen tüm eserlerin mülkiyetinin bu idarelere VGM tarafından geçmediğini, tamamın buraya devredilmesinin VGM aşırı yük getirmesini bu görüşüne gerekçe olarak göstermiştir. Ayrıca, Vakıf yapılarının gelirini sağlayan akar yapıların bakım, onarım ve işleyişi hakkında yeterli açıklığın getirilmemesi de yasanın olumsuz özelliği olarak nitelendirilmiştir (Uğural, 1990, 140).

2. madde ile kirada bulunan yapıların 6 ay içinde boşaltılarak VGM devredilmesi istenmiştir. Kanunun 3. maddesinde geçen;

> "*devre mevzu gayrimenkullerin intifa hakları lüzum ve zaruret görüldüğü takdirde Vakıflar Umum Müdürlüğünce sair amme idarelerine muayyen müddetlerle devredilebilir. Bu şekilde intifa hakları devredilmiş bulunan gayrimenkullerin lüzumlu tamirlerini devralan idareler Vakıflar Umum Müdürlüğünün nezaret ve murakabesi altında olmak kaydıyle kendi bütçelerinden yaptırmaya salahiyetlidirler*"

ifadesi ile farklı kurumlarda bulunan yapıların devredileceği tarihe kadar yapılacak onarımlarını VGM denetimi altında devredilen kurumların kendi bütçeleri ile gerçekleştireceği açıklanmıştır. Bu yasanın çıkarılmasına kadar birçok vakıf yapısının onarım çalışmalarını yürüten EEMGM, uygulamalarda karışıklık olmaması için, eski eserin mülkiyet durumunun kimde olduğu fark etmeksizin gözetim ve denetimlerin kendileri tarafından yapılması gerektiği görüşünü bildirmiştir. GEEAYK'nun ve kendilerinin ilmi bir makam olarak nitelendirilen Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmasını bu görüşün gerekçesi olarak göstermişlerdir (Eski Eserler ve Müzeler Komitesi Raporu, 1961, 23).

Kanunun 4. maddesinde, uzun yıllardır bakımsız kalan yapıların bakım ve onarımı için gerekli parasal kaynağın VGM bütçesini aşmasından dolayı hazineden bütçeye

[103] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9705.pdf

destek talep edilmiş, 5. maddede ise bu kanun hükümlerinin uygulanmasında Başvekili Dahiliye ve Maliye Vekilleri'nin sorumlu olduğu açıklanmıştır [104].

1957 yılında kabul edilen ve yürürlüğü giren Tüzüğün uygulama şeklini gösterir tüzük 3 Ocak 1964 yılında yayınlandığı için, yasanın uygulama tarihi çıkış tarihinden yaklaşık 6,5 yıl sonra gerçekleşebilmiştir. Bu nedenle, bu süreçte de bazı olumsuzluklar yaşanmış, eserlerin tespit ve tescil işlemlerinde gecikmeler olmuş ve bazı eserlerin sair idareler mülkiyetinde kalmıştır. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, Uğural (1990, 140) bu kanunun tarihi ve mimari değer taşıyan eski eserlerin korunması, onarılması ve sürdürülebilmesi için çıkarılan çok faydalı ve gerekli bir kanun olduğunu belirtmiştir. Öztürk ise bu kanunun daha önce yapılan tahribatların özrü niteliğinde olduğunu ve bu tarihe kadar Vakıflar lehine çıkaran tek kanun olduğunu ifade etmiştir (Uğural, 1990, 140).

1957 tarih 7044 sayılı yasanın etkileri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bütçe planlaması ve kurum içi personel düzenlemelerinde de gözlenebilmektedir. Yasa öncesinde 29 Kasım 1956 yılında düzenlenen VGM Bütçe Kanunu'nun A/2 Cetvelinde Yatırımlar başlığında "*onarma ve yapma işleri*" altında *"vakıf akarlara kira getirmeyen binalar onarımı ve küçük yapılar*" ve "*hayrat onarımı*" için belli miktar para kaynağı ayrıldığı görülmektedir[105]. Kanundan sonra düzenlenen 28 Kasım 1958 tarihli VGM Bütçe Kanununda ise yine aynı cetvelin "*yapma ve onarma işleri*" başlığı altında hayrat yapıların ve küçük binaların onarım giderlerinin yanı sıra, 7044 sayılı Kanunla devralınan eski eserlerin ve abidelerim onarımları için de kaynak ayrıldığı görülmektedir[106]. Yapım ve onarım işleri için ayrılan kaynak bütçesinin de yıldan yıla fazlalaştığı bütçe kanunlarında izlenebilmektedir. 1958 yılı bütçe kanununda, toplam 15.073.000 lira kaynak ayrılırken, 1959[107] yılında

[104] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9705.pdf
[105]https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc038/kanuntbmmc038/kanuntbmmc03806694.pdf
[106]https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc040/kanuntbmmc040/kanuntbmmc04007104.pdf
[107] 1959 Bütçe Kanunu: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d11/c007/tbmm11007047ss0042.pdf

19.073.000 lira, 1962[108] yılında 20.635.000 lira 1964[109] yılında ise 22.200.000 lira olduğu görülmektedir (Şekil 3.47- Şekil 3. 48).

No. 6694 — 444 — 3.III.1956

A/2 - CETVELİ

F.	M.	Tahsisatın nev'i	Lira
		Yatırımlar	
		I - Onarmalar	
701		**Onarma ve yapma işleri**	
	10	Vakıf akaarlarla kira getirmiyen binalar onarımı ve küçük yapılar	415 000
	20	Hayrat onarımı	500 000
		Fasıl yekûnu	**915 000**

F.	M.	Tahsisatın nev'i	Lira
702		**Şehzade Medresesi onarımı**	**200 000**
703		**Seyitbattal Gazi Mansumesi onarımı**	**100 000**
741		**Hayrat ve âbideler yapı ve onarımı**	**2 358 000**
		Yatırımlar yekûnu	3 573 000

Şekil 3. 47 1956 yılı Vakıflar Bütçe düzenlemesinde onarımlar için verilen bütçe teklifleri (1956 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1956, 444).

A/2 - CETVELİ

		Yatırımlar	
701		**Vakıf akaarlarla kira getirmiyen binalar onarımı ve küçük yapılar**	415 000
741		**Yapma ve onarma işleri**	
	10	Âbideler onarımı	2 573 000
	20	7044 sayılı Kanunla devralınan eski eserler onarımı	4 000 000
	30	Hayrat yapı ve onarımı	500 000
	40	Dernekler ve köyler tarafından inşa veya tamir ettirilecek hayrata yardım	8 000 000
		Fasıl yekûnu	**15 073 000**
752		**Taşıtlar satınalma karşılığı**	**74 000**
		Yatırımlar yekûnu	15 562 000

Şekil 3. 48 1958 yılı Vakıflar Bütçe düzenlemesinde onarımlar için verilen bütçe teklifleri (1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1956, 291).

1964 yılından itibaren yatırım harcamaları altındaki başlıklar daha detaylandırılmış, Etüt ve Proje Giderleri, Yapı, Tesis ve Büyük Onarım Giderleri

[108] 1962 bütçe kanunu: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc045/kanuntbmmc045/kanuntbmmc04500012.pdf

[109] 1964 Bütçe Kanunu: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc047/kanuntbmmc047/kanuntbmmc04700415.pdf

başlıkları altında, teknik personel ücretleri, teknik personel geçici görev yollukları gibi iş kalemlerine de bütçe ayrılmıştır[110] (Şekil 3. 49).

— 40 —

(A/2) YATIRIM HARCAMALARI

Bölüm	Madde	Ödeneğin çeş'di	1964 ödeneği Madde Lira	1964 ödeneği Bölüm toplamı Lira	1965 yılı için Hükümetce istenen Madde Lira	1965 yılı için Hükümetce istenen Bölüm toplamı Lira	1965 yılı için Komisyonca kabul edilen Madde Lira	1965 yılı için Komisyonca kabul edilen Bölüm toplamı Lira
21.000		**ETÜT VE PROJE GİDERLERİ**		150 000		150 000		150 000
		HİZMETLER VE TURİZM SEKTÖRLERİ						
	21.611	Etüt ve proje giderleri	150 000		150 000		150 000	
22.000		**YAPI, TESİS VE BÜYÜK ONARIM GİDERLERİ**		22 050 000		19 599 999		19 599 999
		Hizmetler ve turizm sektörleri						
		Kesim toplamı	**19 850 000**		**16 500 000**		**16 500 000**	
	22.621	Âbideler ile 7044 sayılı Kanunla devrahnan ve kudretsiz mülhak vakıflara ait âbidevi eski eserler onarımı	17 850 000		13 500 000		13 500 000	
	22.622	Teknik personel ücretleri	1 700 000		2 475 000		2 475 000	
	22.623	Teknik personel geçici görev yollukları (Toplam : 16 500 000)	300 000		525 000		525 000	
		Konut sektörü **Kesim toplamı**	**2 200 000**		**3 099 999**		**3 099 999**	
	22.721	Bina ve hayrat onarımı giderleri	1 950 000		2 500 000		2 500 000	
	22.722	Teknik personel ücreti	200 000		500 000		500 000	
	22.723	Teknik personel geçici görev yollukları (Toplam : 3 099 999)	50 000		99 999		99 999	

Vakıflar G. M. Bütçesi (S. Sayısı : 589)

Şekil 3. 49 1965 yılı Vakıflar Bütçe düzenlemesinde yer alan başlıklar (1965 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1956, 291).

Kanundan sonra onarım bütçelerinin düzenlenmesinin yanında kurumsal işleyiş ve teknik kadroların oluşturulmasında da yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Kanunun çıkarıldığı 1957 yılından önceki bütçe yasaları incelendiğinde İnşaat Müdürlüğü altında sadece ressam ve fotoğrafçının yer aldığı görülmektedir. 1958 yılından itibaren Abide ve Yapı İşleri Dairesi altında, 1 Restorasyon mütehassısı Y. Mimar (İhtisas mevkii), 1 Rölöve Mütehassısı Y. Mimar (İhtisas mevkii), 1 Y. Mimar (İhtisas mevkii) ifadeleri ile belirtilen uzmanlık alanları rölöve ve restorasyon olan mimar kadroları yer almıştır[111]. Bunların yanı sıra aynı daire altında, 1 Tesisat Mütehassısı Y. Mühendis, 1 Betonarme Mütehassısı Y. Mühendis ve 2 Y. Mimar veya Y. Mühendis, 1 Mühendis veya Mimar ve 1 ressam kadroları bulunmaktadır. 1959 yılında Abide ve Yapı İşleri Dairesi'ne mevcut kadrolara ek olarak 1 Başmimar veya Başmühendis kadrosu eklenmiş, bu kadronun yanına "*şube müdürlüğü vazifesini yapar, ihtisas mevkii*" not edilmiştir. 1957 tarih 7044 sayılı kanunla devri alınan eski eserlerin

[110]1965 Bütçe Kanunu: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS__/t04/c027/cs__04027077ss0589.pdf
[111]https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc040/kanuntbmmc040/kanuntbmmc04007104.pdf

bakım ve onarım işleri için bu kadroların yanı sıra, yapı ve onarım teknisyenleri, fotoğrafçı, eski eser tespit ve tescil memurları, sürveyan, destinatör ve işçiler için de geçici kadrolar oluşturulmuştur (1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1958, 47-48). 1960'lardan itibaren Vakıfların taşra teşkilatında teknik kadrolar oluştrulmuş; vilayetlerde çalışmak üzere "*Vilayetler Teşkilatı*" adı altında Y. Mimar ve Y. Mühendis kadroları oluşturulduğu görülmektedir[112]. (Şekil 3. 50).

D.	Memuriyetin nev'i	Aded	Aylık
	MERKEZ		
	Teftiş Heyeti		
10	Müfettiş muavini	2	35
	Hukuk Müşavirliği		
5	Avukat	1	80
	Âbide ve Yapı İşleri Dairesi		
	Âbideler Şubesi :		
4	Restorasyon mütehassısı Y. Mimar (İhtısas mevkii)	1	90
4	Rölöve Mütehassısı Y. Mimar (İhtısas mevkii)	1	90
5	Y. Mimar (İhtısas mevkii)	2	80
6	Y. Mimar (İhtısas mevkii)	1	70
	Yapı işleri şubesi :		
4	Başmühendis veya başmimar (Şube müdürlüğü vazifesini yapar, ihtısas mevkii)	1	90
4	Tesisat mütehassısı Y. Mühendis (İhtısas mevkii)	1	90
4	Betonarme mütehassısı Y. Mühendis (İhtısas mevkii)	1	90
5	Y. Mimar veya mühendis (İhtısas mevkii)	3	80
6	Mühendis veya mimar (İhtısas mevkii)	1	70

D.	Memuriyetin nev'i	Aded	Aylık
	MERKEZ		
	Âbide ve Yapı İşleri Dairesi		
	Âbide Şubesi		
4	Başmimar (Şube Müdürlüğü vazizifesini yapar, ihtısas mevkii)	1	1 250
4	Restorasyon Mütehassısı Yük. Mimar (İhtısas mevkii)	1	1 250
4	Rölöve Mütehassısı Y. Mimar (İhtısas mevkii)	1	1 250
5	Y. Mimar (İhtısas mevkii)	2	1 100
6	» » » »	1	950
	Yapı İşleri Şubesi		
4	Başmühendis veya Başmimar (Şube Müdürlüğü vazifesini yapar) (İhtısas mevkii)	1	1 250
4	Tesisat Mütehassısı Y. Mühendis (İhtısas mevkii)	1	1 250
4	Betonarme Mütehassısı Y. Mühendis (İhtısas mevkii)	1	1 250
5	Y. Mimar veya Mühendis (İhtısas mevkii)	3	1 100
6	Mühendis veya Mimar (İhtısas mevkii)	2	950
8	Başressam	1	700
9	Ressam	1	600

Şekil 3. 50 1958 ve 1964 Bütçe Kanununda yer alan Abide Şubesi kadrosu (sol: 1958 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1958, 42 sol:1964 Yılı Vakıflar Umum Müdürlüğü Bütçesi, 1964, 180).

1963 yılından itibaren Abide ve Yapı işleri Dairesi kendi içinde "Abide Şubesi" ve "Yapı İşleri Şubesi" olmak üzere ikiye ayrılmış, Abide Şubesinin altında Başmimar kadrosu açılarak "*şube müdürlüğü vazifesini yapar, ihtisas mevkii*" notu tekrar düşülmüştür. 1 Mimar kadrosu ile başlanılan süreçte 1964-1965 yıllarına gelindiğinde 6-7'si mimar olmak üzere yaklaşık 20 teknik personelin çalıştığı görülmektedir.

[112] Vakıfların Abide ve Yapı İşleri Kadroları 1950-1965 yılları Bütçe Kanunlarından elde edilmiştir.

1960'lı yıllardaki bir diğer üzerinde durulması gerekli konu ise Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıdır. DPT kurulmasından sonra birçok kurum için yıllık planlamalar oluşturulmuş, 1963 yılında VGM'nin eski onarım çalışmaları için de planlı döneme geçilmiştir. Beşer yıllık olarak hazırlanan planlar ile restorasyon politikaları DPT onayı ve denetimiyle oluşturulmuş, planlamalarda birinci beş yıllık planda 516 eserin, III. beş Yıllık planda 551 eserin olmak üzere her dönem yaklaşık 500 eserin onarım işlerinin yapılması kurgulanmıştır. Bu 5'er yıllık ve yıllık planlar çerçevesinde, hangi eserlerin ne ölçüde onarılacağı, bu onarımlar için harcanacak miktarlar belirlenmiştir (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 17). Planlama çerçevesinde onarım için ele alınacak yapıların kriterleri ise; başlanmış onarımların bitirilmesi, eserin konumunun dikkate alınması (turistik yer, kentin önemli bir noktası vb.) ve çok acil onarım gerektiren yapıların (statik yönden tehlikeli, mimari süslemesi yok olmak üzere olan vb.), onarımların gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir (Oğuz, 1984, 50, Şişman, 1985, 114).

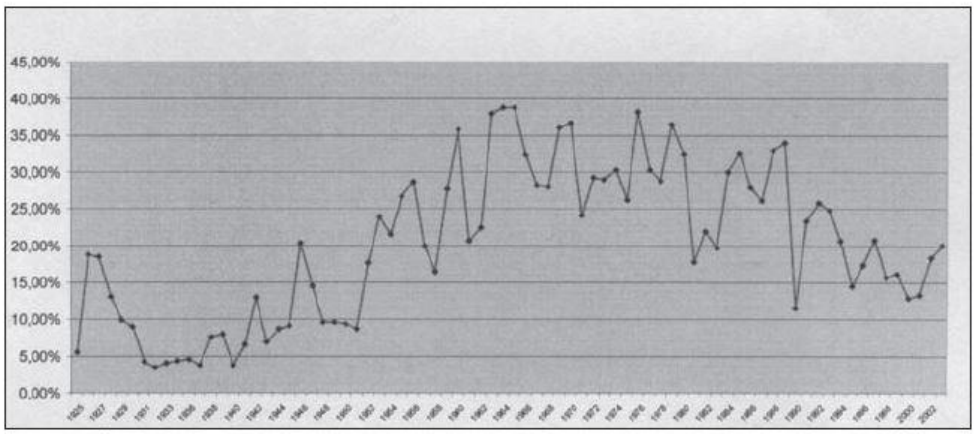

Şekil 3. 51 1924-2002 yılları arasında VGM'nün onarıma ayırdığı bütçe oranları (Akar, 2011, 15)

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik ayırmış olduğu payın yıllık bütçesi içerisindeki oranı 1950'lerden 1959'lara kadar yükselerek devam etmiş, 1959 yılında bütçenin %36'sına ulaşmıştır. 1960 yılında DPT kurulması ve 1963'ten sonra devletin tüm kurumlarında kalkınma planlarının oluşturulmaya başlanması ile, 1962, 63, 64 yıllarında tarihi eserlerin koruma ve onarılmasına ayrılan pay bütçenin %39'una ulaşarak en yüksek seviyeye çıkmıştır (Akar, 2011, 15). (Şekil 3. 51).

1954-2002 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün onarımlara ayırdığı bütçe oranları değerlendirildiğinde, 1950'lere kadar çok fazla kaynak ayrılamadığı, 1950-1960 yılları arasına ise planlı döneme geçişle birlikte onarımlar konusunda büyük bir atılım gerçekleştirildiği, onarımların en üst seviyeye ulaştığı görülmektedir. Tüm bu artan oranlara rağmen, planlamada onarım yapılacak yapı sayısı ve ödenek hesaplandığında, yapı başına yaklaşık 30-60 bin arasında bir bütçe düştüğü görülmekte olup, Madran (2013), bu ödeneğin herhangi bir türbede ancak derzleme işi ve drenajın yapılması için yeterli olduğunu ifade etmiştir. Bu durum restorasyonların planlama programlarında belirtilen sürelerden daha fazla sürmesinin sebebi olarak değerlendirilebilir (İnan Ocak, 2018, 126). Bu nedenle, her ne kadar 5 yıllık programlar yapılmış olsa de, yapıların korunmasına ayrılan ödeneğin yetersiz olması, VGM kadrolardaki teknik eleman yetersizliği, uygulama aşamasında nitelikli müteahhitlerin sayısının azlığı, korunması gereken yapı sayısının fazlalığı ve onarım malzemesini karşılayacak nitelikli esnaf sayısının bulunmaması gibi sebepler VGM tarafından gerçekleştirilen onarımların nitelik ve nicelik yetersizliğine sebep olarak gösterilmiş ve birçok vakıf haftası toplantısında dile getirilmiştir (Akar, 2011, 25).

Vakıflar Genel Müdürlüğü, cumhuriyetin ilk yıllarında onarım politikası olarak, bir önceki bölümde de değinildiği üzere, tarihi eserlerin hem satışını hem de elde edilen gelirle onarımı yapmak gibi bir anlayış benimsemiştir. Bu kapsamda birçok hayrat ve akar satışını gerçekleştirmiştir (Akar, 2011, 24). 1926-1972 yılları arasında toplam 3900 hayrat satışı yapılmış, 1920-1949 ve 1960-1970 yılları arasında da birçok akar yapı elden çıkarılmıştır (Öztürk, 1995, 435, 543). Vakıflar Genel Müdürlüğü 1954'e kadar genellikle hayrat nitelikli, tarihi değeri yüksek cami onarımlar gerçekleştirmiş, bu tarihten sonra akar nitelikli han, hamam vb. değişik işlevlere sahip yapıların onarımları yapılmaya başlanmıştır (Çal, 1990a, 192-204). Akar nitelikli yapıların onarımlarının ikincil plana atılması, mali kaynak yetersizliği, tarih ve kültür mirası olarak değerlendirilmemeleri gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Akar, 2011, 25).

Ali Saim Ülgen'in 1960 yılından itibaren Vakıflarda çalışmaya başlaması, kadrolarda meydana gelen değişimin en önemli sebebi olarak nitelendirilmektedir (İnan Ocak, 2018, 121). Koruma alanında yeniden yapılanma sürecinde az sayıda var olan

koruma uzmanı ve uygulamacı mimarların isimlerinin anılması yerinde olacaktır. İlk dönemde Sedat Çetintaş, Macit Rüştü Kural, Nihat Nigizberk, Vasfi Egeli gibi isimler öne çıkarken, daha sonra Ali Saim Ülgen'in yanı sıra, Süreyya Yücel, Nedim Onat, A. Müfid Marsel, Cahide Tamer, Fatih Uuengin, Eruğrul Eğilmez, Mustafa Rona, Orhan Cezmi Tuncer, Yılmaz Önge gibi isimler de Vakıflar da görev yapmış isimlerdir (Yücel, 1998, 233-235, Madran, 2013). Ali Saim Ülgen'den sonra yerine geçen Yılmaz Önge zamanında kurum yapılanmasında rölöve bürosu şefi Orhan Cezmi Tuncer olmuş, mimar kadrosunda ise Emre Madran, Filiz Aydın Oğuz, Alpay Özdural, sanat tarihçisi Erol Yurdakul ve desinatör Tuna Kaynak gibi isimler yer almıştır (Bayram, 2015, 100). İsmi geçen mimarlardan özellikle tez kapsamında incelediğimiz yapılar üzerinde çalışan ve dönemin koruma anlayışında etkin rol alan isimleri hakkında daha detaylı bilgi verilmiştir.

1965 yılına kadar restorasyon konusunda görev almış kişiler usta-çırak ilişki modeli ile yetişmiş olup, akademik olarak uzmanların yetişmesi Cevat Erder'in önderliğinde ODTÜ'de kurulan restorasyon programı ile başlamıştır. Görev yapan isimlerden Emre Madran ve Alpay Özdural restorasyon uzmanı unvanına sahip ilk isimlerdendir (İnan Ocak, 2018, 127). Bu gelişme restorasyonun ayrı bir uzmanlık alanı olarak ele alınmaya başladığının önemli bir göstergesi niteliğindedir.

Ali Saim Ülgen

Türk Mimarisinin önde gelen restoratör mimarlarından Ali Saim Ülgen, Dr. Tevfik Bey ve Adviye Hanım'ın oğlu olarak 15 Ağustos 1913 yılında İstanbul'da doğmuştur.[113] (Şekil 3. 52). Ülgen'in tarihi eserlere olan ilgisinin henüz çocukluk yıllarında başladığı görülmektedir. Ergezen (1963, 87), Ülgen'in daha 4 yaşındayken evlerinin yakınlarında bulunan Ayasofya'nın kubbelerini gezmek istediğini ve özel izin ile anne ve babası tarafından gezdirildiğini, 9-10 yaşları arasında ise Edirne'de bulunduğu dönemde birçok eski eser harabelerinde dolaştığını ifade etmektedir. Ülgen'in tarihi eserlere olan ilgi ve merakı lise yıllarında da devam etmiş, hatta bu dönemde "*Türk Mimarisi ve Asarı*" başlıklı yazısı İzmir Lisesi öğrencileri tarafından ayda bir çıkartılan "Mehtepli Mecmuası"nda yayımlanmıştır (Aktur, 2010, 29). Bu dönemde Ülgen tarafından tarihi eserler üzerine hazırlanan farklı metinler de

[113] ASÜA, TASUDOC1030

mevcuttur. 1932 yılında İstanbul Lisesi Mecmuası'nda yayınlanan "*Büyük Sinanın Açtığı Çığır ve Sanat Harikaları*" yazısı ve İstanbul Erkek Lisesi'nde öğrenim görürken hazırladığı 200 sayfalık "*İstanbul ve Eski Eseleri*" isimli kitabı bunlara örnek oluşturmaktadır (Yücel, 2015, 28).

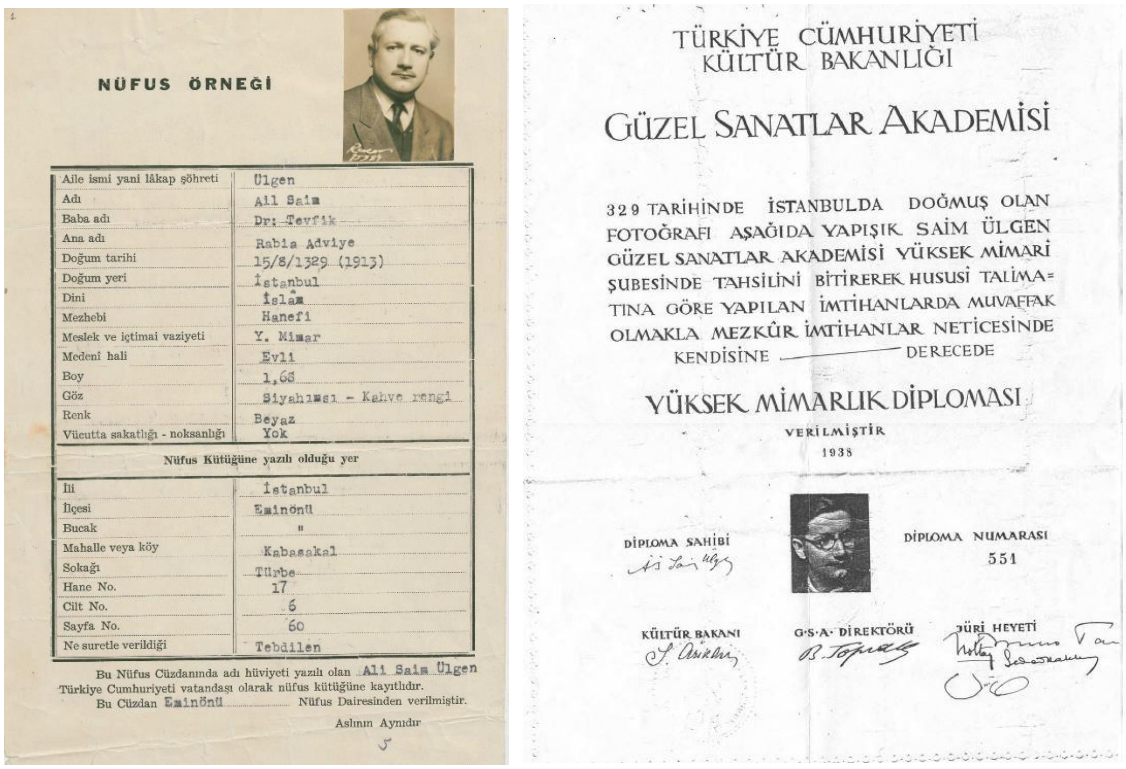

NÜFUS ÖRNEĞİ

Aile ismi yani lâkap şöhreti	Ülgen
Adı	Ali Saim
Baba adı	Dr. Tevfik
Ana adı	Rabia Adviye
Doğum tarihi	15/8/1329 (1913)
Doğum yeri	İstanbul
Dini	İslâm
Mezhebi	Hanefi
Meslek ve içtimai vaziyeti	Y. Mimar
Medeni hali	Evli
Boy	1,68
Göz	Siyahımsı - Kahve rengi
Renk	Beyaz
Vücutta sakatlığı - noksanlığı	Yok

Nüfus Kütüğüne yazılı olduğu yer

İli	İstanbul
İlçesi	Eminönü
Bucak	"
Mahalle veya köy	Kabasakal
Sokağı	Türbe
Hane No.	17
Cilt No.	6
Sayfa No.	60
Ne suretle verildiği	Tebdilen

Bu Nüfus Cüzdanında adı hüviyeti yazılı olan Ali Saim Ülgen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğüne kayıtlıdır.
Bu Cüzdan Eminönü Nüfus Dairesinden verilmiştir.
Aslının Aynıdır

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ
KÜLTÜR BAKANLIĞI

GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ

329 TARİHİNDE İSTANBULDA DOĞMUŞ OLAN FOTOĞRAFI AŞAĞIDA YAPIŞIK SAİM ÜLGEN GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ YÜKSEK MİMARİ ŞUBESİNDE TAHSİLİNİ BİTİREREK HUSUSİ TALİMATINA GÖRE YAPILAN İMTİHANLARDA MUVAFFAK OLMAKLA MEZKÛR İMTİHANLAR NETİCESİNDE KENDİSİNE ——— DERECEDE

YÜKSEK MİMARLIK DİPLOMASI
VERİLMİŞTİR
1938

DİPLOMA SAHİBİ

DİPLOMA NUMARASI
551

KÜLTÜR BAKANI | G.S.A. DİREKTÖRÜ | JÜRİ HEYETİ

Şekil 3. 52 Ali Saim Ülgen'in "Nüfus Örneği" (sol) ve Güzel Sanatlar Akademisi yüksek mimarlık diploması, 1938 (Sağ), ASÜA, TASUDOC1030

Ülgen tarihi eserlere duyduğu bu ilgi nedeniyle yüksek öğrenimde mimarlık mesleğini seçmiş ve kadrosunda Sedad Hakkı Eldem, Bruno Taut, Arif Hikmet Holtay gibi dönemin ünlü mimarlarının bulunduğu Güzel Sanatlar Akademisi'nden 1938 yılında yüksek mimar unvanı ile mezun olmuştur (Ahunbay, 2015, 1). Akademi'de Mimarlık eğitimine devam ederken, bir taraftan da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde Prof. Dr. A. Müfid Mansel'in derslerini de almıştır (Yücel, 2015, 29). Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olduktan sonra aynı fakültede Mimarlık Tarihi ve Şehircilik Kürsüsü'ne asistan olarak görev yapmaya başlamış, Maarif Vekâleti tarafından "*abideler ve şehircilik*" üzerine açılan sınavı kazanarak Almanya'ya gitmiştir (Ergezen, 1963, 87). 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Almanya ve Polonya arasındaki savaş genişleyince Fransa'ya giderek orada Notre Dame Kilisesi'nin restorasyonunda çalışmaya

başlamıştır. Savaşın Fransa'ya da yayılması üzerine oradaki çalışmalarını bırakarak Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştır (Yücel, 2015, 29).

Ali Saim Ülgen'in tarihi eser ilgi ve sevgisi, kültür varlıklarını belgeleme, onarma, koruma çalışmalarına Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki öğrencilik yıllarında başlamasına neden olmuş, bu kapsamda Eski Eserler Encümeni'nde yürütülen çalışmalara katılarak İstanbul ve Anadolu'da bulunan tarihi mirasımızın belgelenmesi ve yasal olarak korunması çalışmalarında görev almıştır (Ahunbay, 2015, 4). Bu dönemde, Ülgen İstanbul'da bulunan birçok yapının envanter fişlerini hazırlamış, çalışmaları İstanbul ile sınırlı kalmamış, 1937'de Anadolu'da gerçekleştirilen tespit işlemlerinde de görev almıştır. Anadolu Orta Çağ Anıtsal Yapılarının iki önemli örneğini oluşturan Sivas ve Erzurum Çifte Minareli Medreseleri'nin envanter fişleri bu kapsamda hazırlamış olduğu belgelerdir (Ahunbay, 2015, 5).

Ülgen'in koruma, onarım ve restorasyon konusunda hem kuramsal hem uygulama açısından derin izler bırakabilmesinde kişisel yetenekleri, ilgisi ve çalışkanlığının yanı sıra, bulunduğu ortamın ve çevrenin etkisinin önemli bir payı vardır. Yetiştiği kurumda Celal Esat Arseven gibi Türk Sanatı uzmanlarının olması, Sedat Çetintaş gibi Osmanlı eserleri üzerinde çalışan uzmanlarla yakınlığı bu açıdan kendisine çok şey katmıştır. Ülgen'in dönemin önde gelen isimlerinden olan Albert Gabriel ile tanışması da 1936 yılına dayanmaktadır. Bu tanışıklığın nasıl başladığı Reşit Saffet Atabinen tarafından "*Milletlerarası Türk Mimarisi Meşhur Mütehassısı Profesör Albert Gabriel araştırmaları için bizden genç bir yardımcı istediği zaman hemen aklımıza gelen Saim Ülgen olmuştu*" ifadeleri ile aktarılmıştır (Aktur, 2010, 30).

Gabriel Bakan'a yazdığı Temmuz 1937 tarihli mektupta;

> *"...İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi mimarlık öğrencisi Ali Saim Ülgen'i size tavsiye etmeye cüret ediyorum. Bu genç adam öğrenimini neredeyse bitirmiş ve sanatında derin bir bilgiye sahiptir. Kendisi, Vezirköprü'ye ilişkin yaptığı ve gerçekçi niteliklerini takdir etme imkânı bulduğum bir dizi rölöveyle bunu kanıtlamış bulunmaktadır. Bay Saim Ülgen'in gerçek bir desinatör kabiliyetine eklenen özen ve titizliği ile Tarihi Anıtlar Servisine atanmak için tamamen uygun vasıfları haiz olduğunu kanaatindeyim. ……..Bu durumda Sayın Bakan ricam, size tavsiye ettiğim bu genç mimara, özgür bir biçimde, kendisine verilen önemli*

görevi yerine getirebileceği şekilde banilik etmenizdir." (ASAÜ, Aktur, 2010, 30).

ifadeleri ile Ali Saim Ülgen'in alanında ne kadar kabiliyetli olduğuna dikkat çekmiştir. Gabriel, 1938 yılında Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan makalesinde de tarihi eserlerin korunması için yetişmiş uzman kadrolarına ihtiyaç olduğuna değinmiş (Gabriel, 1938, 8), bu kapsamda Ülgen yukarıda bahsedilen Millî Eğitim Bakanlığı'nın yurt dışı bursu ile Avrupa'ya gönderilmiştir.

Ülgen, yurt dışında bulunduğu 1938-1940 yılları arasında restorasyon teknikleri ve uygulama konusunda edindiği bilgileri, 1943 yılında "*Anıtların Korunması ve Onarılması I*" isimli kitabında yayına çevirmiştir. Ahunbay (2015, 6) bu kitabı, "*Cumhuriyet Türkiyesi'nin koruma alanındaki ilk kitabı*" olarak nitelendirmiştir. Kitabında, abide kavramının ne olduğunu ve niye korunması gerektiği, Avrupa'da ve Türkiye'de koruma yasaları ve uygulamaları, tarihi abidelerin koruma ve onarım yöntemleri, işlevsiz kalmış tarihi abidelerin ve harabelerin korunmaları gibi konulara dikkat çekmiştir (Ülgen, 1943).

Ali Saim Ülgen, Avrupa'dan döndükten sonra askere gidene kadar Güzel Sanatlar Akademisi'nde asistanlık görevine devam etmiş, bu göreve ek olarak 1940 yılından itibaren İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde mimar olarak çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde pek çok kazı ve sondaj çalışmalarında görev alan Ülgen, eski eserlerin plan ve rölöve çalışmalarını da gerçekleştirmiştir (Eyice, 1994, 336). 1940'lı yıllarda ülkenin kültür varlıkları olan eski eserler oldukça bakımsız, harap durumda bulunmaktadır. Ülgen bu tarihlerde, görevi dolayısıyla yıllarca yurdun dört bir köşesine gitmiş, Anadolu'da harap durumda olan pek çok anıtın belgelenmeleri ve onarımları konusunda çalışmıştır (Ahunbay, 2015, 13).

Askerlik görevini yapmak üzere tüm bu görevlerden ayrılmış, 1941-1943 yılları arasında Maraş'ta askerliğini yapmıştır. Askerlik süresi boyunca Maraş ve çevresinin *"…kendine has sivil mimarisi üzerinde etüdler…"* yapma fırsatı yakalamıştır (Ergezen, 1963, 87). Askerlik bitiminde tekrar GSA Mimarlık Şubesi Sanat Tarihi hocalığı yapmış, 1944 de ise Maarif Vekalati'nin isteği ile Ankara'da Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başlamıştır (Şekil 3. 53).

Şekil 3. 53 1940 GSA öğretim üyeleri, Ali Saim Ülgen ikinci sıra, sağdan ikinci, Sedat Hakkı Eldem ikinci sıra, soldan ikinci (Ahunbay, 2015)

Bu dönemde Ülgen, 01.09.1944 tarihinde EEMGM bağlı Anıtlar Şubesi'ni kurmuş, bu şubenin müdürü olarak koruma ve onarım işlerini takip etmiştir (Meriç, 1963, 787). (Şekil 3. 54). Aynı dönemde Sedat Çetintaş ise Maarif Vekaleti Eski Eserler ve Rölöve Bürosu müdürü olarak görev yapmaktadır (Yücel, 1997, 397). Anıtlar Şube Müdürü olarak bu şubenin teşkilatlanmasında ve kurumsallaşmasında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ergezen (1963, 88), Ülgen'in bu konuma geldikten sonra, tarihi eserler konusunda ilk rasyonel çalışma adımını atmış olduğunu; bu kapsamda yaptığı çalışma metodunu da etrafında bulunan ve kendinden sonra gelen meslektaşlarına aşılamaya başladığını ifade etmiş; meslektaşlarının da ondan aldıkları gittikçe artan heves ve tecrübe ile çalışma hayatı boyunca Ülgen'e yardımcı olduklarını söylemiştir (Ergezen, 1963, 88).

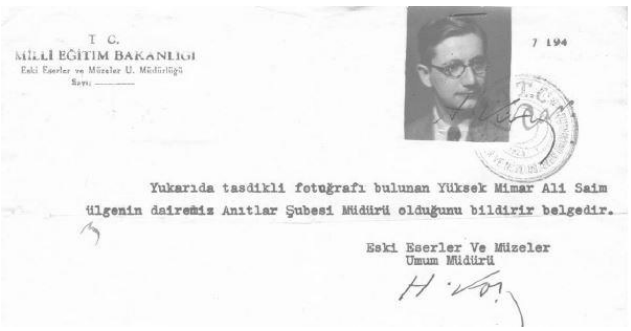

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eski Eserler ve Müzeler U. Müdürlüğü
Sayı: ———

7 194

Yukarıda tasdikli fotoğrafı bulunan Yüksek Mimar Ali Saim Ülgenin dairemiz Anıtlar Şubesi Müdürü olduğunu bildirir belgedir.

Eski Eserler Ve Müzeler
Umum Müdürü

T. C.
VAKIFLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İnşaat Müdürlüğü
Sayı: .....

Yukarda fotoğraf[illegible]lişik Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler [illegible]enel Müdürlüğü Anıtlar şubesi Müdürü Y.Mimar Ali [illegible]im Ülgon'in Vakıf abide ve hayrat binaların onarı[illegible]arile de görevlendirilmiş olduğuna bilgi edinilmesi[illegible],kendisine tetkikat ve her çeşit mesisinde Gene[illegible]ürlüğümüz mensuplarının kolaylık göstermesini[illegible]derim.

Vakıflar Genel Müdürü
Y.

Şekil 3. 54 Ali Saim Ülgen'in 01.10.1944 tarihli EEMGM Anıtlar Şubesi Müdürü olduğuna ilişkin belge ve Resim. Ali Saim Ülgen'in VGM İnşaat Müdürlüğü'nde görevlendirme belgesi (ASÜA, Aktur, 2010, 203).

Ülgen, EEMGM görevine devam ederken, o dönem daha geniş imkanlara sahip olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün restorasyon işleri ile de fahren ilgilenmiş, bakımsız kalan anıtlar üzerine raporlar düzenlemiştir. Bu raporlarda yer alan yapıların çoğu Maarif Vekaleti'n e aittir. Bu dönemde, VGM İnşaat Müdürlüğü bünyesinde bulunan, vakıf abide ve hayrat onarımlarına dair görevlendirme belgesi düzenlenmiştir (ASÜA, Aktur, 2010, 204).

Ülgen, Maarif Vekaleti'nde dokuz yıl çalıştıktan sonra, gelen teklif ile kurum değiştirerek Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesine 21.06.1956 yılında mütehassıs müşavir olmuştur. Bu unvan, yönetsel açıdan olmasa da müdürlüğün genel müdürlükten sonraki en kıdemli kadrosunu temsil etmektedir. Bu tekliften önce de Ülgen, mülkiyetleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan birçok tarihi eser hakkında görüş belirtmiş, danışmanlık yapmış ve onarım çalışmalarına katkı koymuştur (Yücel, 2015, 30). Yeni görevinde "*uzman danışmanı*" olarak görev almış, Türkiye'de bulunan tüm Vakıf eserleri üzerinde bakım ve onarım çalışmalarında bulunmuştur (Ahunbay, 2015, 15). Ülgen'in bu dönemde üyesi olduğu eski eserler ile ilgili bir diğer kurum da bireysel gayretleri ile kurulan GEEAYK'dur. 1963 yılına kadar bu kurumdaki görevine de aktif olarak devam eden Ülgen, Vakıflar ile GEEAYK arasındaki ilişkilerin düzenlemesinde ve her iki kurum arasındaki sorunların çözülmesinde ve çelişki kararların alınmamasında oldukça etkin rol almıştır (Yücel, 2015, 30). Bu dönemde, Süreyya Yücel, Mustafa Rona, Ertuğrul Eğilmez, Hüsrev Tayla, Fatih Uluengin Vakıflar'daki yeni yapılanmada geçen isimlerdir (Madran, 2013). Bir süre sonra Cahide Tamer (Vakıflar İstanbul

Başmüdürlük Baş Mimarı), de ekibe katılmıştır (Yücel, 2004, 91-94). VGM bütün yurt genelindeki onarımlarında odak noktası olan Ali Saim Ülgen'e çalışmalarında en çok yardımı dokunan isimlerden biri de Y. Mimar Yılmaz Önge'dir (Yücel, 2015, 31). Nedim Onat, Ülgen'in baş yardımcısı olarak Abide Şubesi'nde çalışan diğer bir isimdir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde yasal ve yönetsel şemanın bel kemiğini oluşturan ve kurumun çalışma sistemini organize eden Ali Saim Ülgen hakkında Akçura (1972, 42); onun sayesinde büro kurulduğunu ve ilk bilimsel çalışmaların yapıldığı ifade etmiştir. Kendisinden sonra da kurduğu sistem gelenek olarak devam etmiş, Ülgen'in yerine Y. Mimar Yılmaz Önge geçmiştir (Madran, 2013). Bu dönemde vakıfların taşra teşkilatında eleman olmamakla birlikte, Ankarada'ki Anıtlar Şubesi çalışanları kendi aralarında Anadolu'yu bölümlere ayırmış ve üstlerine düşen bölgelerde yapıların ihale dosyasının hazırlanmasından onarımın son aşamasına kadar tüm işlerin sorumluluğunu almışlardır. Anadolu'daki tarihi eserlerin yıllık programlara projelerinin hazırlanmasında bu büronun çok büyük payı olup, ilerleyen yıllarda Diyarbakır ve Erzurum gibi kentlerde teknikerlerin onarım ile ilgilenmeleri için teşkilat kurulmuştur. Bu da Vakıfların teşkilat şemasının ilkel adımlarını oluşturmaktadır (Madran, 2013).

Ali Saim Ülgen Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde çalıştığı dönemde birçok farklı medeniyet tarafından gerçekleştirilmiş eski eserlerin onarımı ile ilgilenmiş, özellikle Türk İslam eserlerinin tespit, bakım, onarım ve ayağa kaldırılmasında çok fazla emek harcamıştır (Eyice, 1994, 336). Ülgen hayatı boyunca Anadolu'daki Türk İslam eserleri de dahil olmak üzere 150'e yakın eserin onarımını yapmış, 300'den fazla eserin onarımında da büyük yardımlar da bulunmuştur (Ergezen, 1963, 88). Bu onarımlardan bazıları; Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Kayseri Hunat Hatun Külliyesi, Alanya Sultan Hanı, Aksaray Sultan Hanı, Köşk Medrese Kümbetleri, Hacı Kılıç Camisi, Süleymaniye Yapı Topluluğu, Nevşehir Hacı Bektaş-i Veli Külliyesi ve Alaeddin Camii'dir (Yücel, 2015, 32). (Şekil 3. 55).

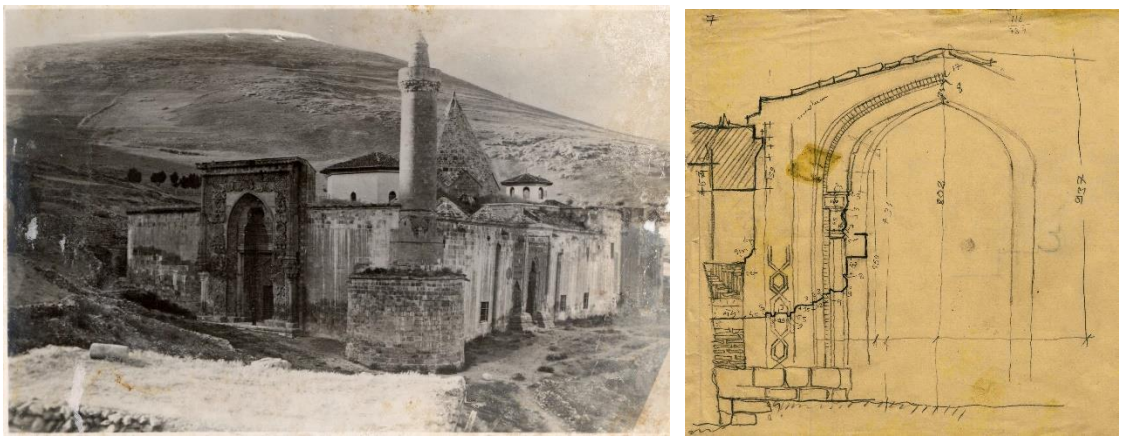

Şekil 3. 55 Ali Saim Ülgen tarafından çekilen Divriği Ulu Cami Fotoğrafı (ASÜA, TASUH3838007) ve Çizilen Rölöve Krokileri (ASÜA, TASUDOC0709006)

Ali Saim Ülgen ayrıca Klasik Osmanlı Mimarisinin en önemli mimarı olan Mimar Sinan yapılarının da detaylı incelemesini gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, Atatürk'ün isteği doğrultusunda "*Mimar Sinan*" kitabı ve monografisi çalışmaları için Mimar Sinan eserlerinin çizimlerini hazırlamaya ve olgunlaştırmaya başlamış ancak büyük araştırma o günün koşullarında gerçekleştirilememiş, çizdiği planlar ölümünden sonra yayınlanabilmiştir (Yücel, 2015, 33). Ülgen tarafından rölövelerinin hazırlandığı, restitüsyon çalışmalarının yapıldığı bazı eserler günümüze ulaşamamış oluşu onun çalışmalarının değerini daha da artırmaktadır. Bu yapılara örnek olarak; Beşiktaş Sinan Paşa Hamamı, Sapanca Rüstem Paşa Kervansarayı ile imareti, Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Kervansarayı, Kapıağası Cafer Ağa Medresesi, Fındıklı Kaptan Arap Ahmed Türbesi ve Hürrem Sultan Hamamı verilebilir (Yücel, 2015, 33). Mimar Sinan Mescidi ise 1976 yılında yıkıldıktan sonra onun çizdiği rölöveler dikkate alınarak tekrar yapılmıştır (Yücel 1970, 49-58).

Ülgen'in Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde çalışmaları sırasında onarım konusunda ilerleme kaydedilen çok önemli konulardan biri de birim fiyat listelerinin oluşturulmasıdır. Hüsrev Tayla ve bir grup mimar, birim fiyatlarının belirlenmesinde sorunlar yaşanması üzerine bir çalışma yapmışlar ve keşiflerin hazırlanmasında keyfi davranıldığını belli bir standartın göz önünde bulundurulmadığını tespit etmişlerdir (Tayla, 1982, 41). Ülgen fiyat analizlerini belirleyebilmek için ustaların çalışma süreleri ve yaptığı işleri hesaplamış, Tayla ve araştırma grubu tek tip fiyat analizleri ve şartname düzenlemeye çalışmıştır (Madran, 2013).

Ülgen'in yaşamının son on yılında onardığı eserlerde, bugün alışılmış şekilde hazırlanan rölöve, restitüsyon, restorasyon çizimleri ve hasar tespit analizlerinden oluşan proje niteliğindeki belgeler çok sınırlıdır (Ahunbay, 2015, 15). Vakıf anıtlarının onarımları sırasında Ülgen, bazı tartışmalı kararlara imza atmıştır. Eserlerin duyarlı davranılmadan etrafını saran, parazit olarak nitelendirdiği yapılardan arındırılması gerektiğini vurgulamış, yapılara sonradan ilave edilen kısımların temizlenmesi gerektiği fikri üzerinde durarak uygulamalarda bunu gerçekleştirmiştir (Yücel, 2015, 30). Bu yaklaşımla, "*stilistik rekompozisyon*" un temsilcisi Viollet-le-Duc'un izinden gittiği söylenebilir. Fransa'daki çalışmaları sırasında Üslup Birliğine Varış ekolünün önde giden bu isminin tüm yapılarını inceleyen Ülgen, onun büyük bir restoratör mimar olduğunu düşünmektedir (Ülgen, 1943, 42). Nitekim bazı uygulama örneklerinde bu yaklaşımın izlerine rastlanmaktadır. Zeyrek Cami restorasyon çalışmalarında, Zeyrek Cami'nin narteks batı cephesini geç Osmanlı müdahalesinden arındırarak aslına çevirmiş, Süleymaniye Külliyesi restorasyonun da ise Fossati'nin ana kubbeye uyguladığı Barok bezemenin bir dilimini tutup geri kalanını kapatarak, 16. Yüzyıl karakterini öne çıkarmayı hedeflemiştir (Ahunbay, 2015, 15-16).

Ali Saim Ülgen akademik anlamda da birçok çalışma gerçekleştirmiş; mimarlık, sanat tarihi, şehircilik gibi konularda "*Vakıflar Dergisi, Mimarlık, Arkitekt, Ülkü, TTOK Belleteni, Millet, Yeni Adam, Gençlik, İslâm Ansiklopedisi Dergisi* ve *Tasviri Efkâr, Zaman, Ulus"* gibi dergi ve gazetelerde makaleler yayınlamıştır. Ayrıca uluslararası kongrelerde bildiriler sunmuş*, "Anıtların Korunması ve Onarılması I, Bursa Anıtları Albümü, Halim Baki Kunter ile birlikte Fatih Camisi, Fatih Devrinde İstanbul ve Bizans Sarnıcı*" isimlerindeki kitaplarını yayınlamıştır (Yücel, 2015, 33).

Korunması gerekli kültür varlıkları üzerine çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdüren Ülgen, Edirne Selimiye Camii onarımları sırasında iskeleden düşerek kolunu kırmış, uzun süre yatakta tedavi görmüştür. Sonunda bu yoğunluk kalbini zayıf düşürmüş ve kalp kiriz nedeni ile 08.02.1963 tarihinde vefat etmiştir (Yücel, 2015, 33).

Kültür varlıklarına duyduğu ilgi ve sevgi ile tarihi eserlerin bakımı, onarımı ve korunması konusunda yönlendirici olan Ülgen'in çalışmaları dönemlerine göre şu şekilde gruplandırılabilir (Ahunbay, 2015, 03);

- Henüz öğrencilik yıllarında başladığı kültür varlığı envanteri hazırlama çalışmaları (1936-1937),
- Burs ile kazandığı yurt dışı deneyimi ve koruma kitabı yazımı (1938-1940)
- Mimar Sinan eserleri üzerine yaptığı belgeleme çalışmaları (1938-1963)
- Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak EEMGM Anıtlar Şubesi Müdürlüğü (1944-1953)
- VGM anıt restorasyonlarında uzman danışmanlık yapması ve kurumsal örgütlenmeyi gerçekleştirmesi (1953-1963)

Yaşamı boyunca koruma konusunda çok etkin olarak rol alan Ülgen, envanter fişi hazırlamaktan, GEEAYK'nin kuruluşu yasasının oluşturulmasına, Anıtlar Yüksek Kurulu'ndaki yönetici ve yönlendirici çalışmalarına, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde kurumsal ve teknik kadroların oluşturulmasına kadar birçok görevi yerine getirmiş olup, koruma anlayışı 1964 Venedik Tüzüğü'nün yayınlanmasından önceki düşüncelerle şekillenmiştir. Viollet- le Duc etkisi ve sağlamlaştırma amacıyla betonarme ve çimento malzemelerin kullanılması bu yaklaşımın göstergeleri niteliğindedir.

Ülgen, sanat ve mimarlık tarihi bakış açısını, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin önde gelen sanat ve mimarlık tarihçilerinden Celal Esad Arseven gibi Türk tarih tezinin ışığında gerçekleştirmiş ve Türk Mimarisi'nde özellikle Türk İslam Mimarisi başlığı üzerine eğilmiştir. Müslüman Türk Mimarisi başlığı altında Selçuklu, Gazneli, İlhanlı, Beylikler, Osmanlılar gibi devirleri ele alırken, (Aktur, 2010, 53-55) Selçuklu devrini ise; "*Artuk üslubu (Hasankeyf ekolu, Diyarbakır ekolü, Mardin ekolü, Musul ekolü, Halep ekolü), Saltuk üslubu (Divriği ekolü, Niksar ekolü), Danişmend üslubu, Anadolu Selçuklu üslubu (Konya ekolü, Kayseri ekolü, Sivas ekolü, Malatya ekolü)*" şeklinde ele alınmıştır (Aktur, 2010, 55).

Ülgen, Anadolu'daki eski eserlere duyduğu ilgiyi, "*Akademideki vazifem olmasa hemen Anadolu'daki mesaiye koşacağım*" sözleri ile ifade etmiş, 1944 yılında Anılar Şube Müdürlüğü'nü kurduktan sonra bu isteğini gerçekleştirmiştir (ASÜA). Anadolu'daki eski eserlerin onarım çalışmaları yanı sıra, bu eserler ile ilgili arşivlerde tarama yapmış, yapının vakfiyesi ve daha önceki onarımları üzerine araştırmalarda bulunmuştur. Ali Saim Ülgen'in çalışmalarında ayrı bir yere sahip

olan Anadolu Selçuklu Dönemi eserlerine karşı düşüncelerini; Reşit Saffet Atabinen sözleri açıklamaktadır (1963):

> *"…Eğitim Bakanlığı Anıtlar Şubesinin idare ederken, sivil mimarimizin Rumeli ve Anadolu'daki şaheserlerine âmirlerinin kâfi derecede ilgisini çekememiş olması idi. Bilhassa Ankara ile Aksaray arasındaki meşhur Sultan Han'ını kurtarmak isterdi. Elli sene evveline kadar surları ve ortasındaki Fevkanî Mescidi ayakta duran bu tarihî Han, son senelerde büsbütün tahribe uğramış ve kesme taşları etraf köylerine dağılmıştır.*
>
> *Ortaçağ'da Hıristiyan garb memleketlerinde yalnız kilise ve manastırlar yapılırken, Selçuk Türklerinin Konya etrafından denizlere doğru, aynı zamanda ticarî ve askerî mahiyette Kervansaraylar, hastaneler, hamamlar gibi sivil, medenî mimarî eserleri meydana getirmiş olmaları, Avrupa'ya karşı kültür davâmızın başlıca mesnetleri, en bariz vesikalarıdır.*
>
> *Dünya arkeologları Anadolu toprakları altından her sene yeni yeni eserler çıkarırken, her sene yer üstünden Türk eserlerinin silinmesine göz yumulmasını vatan hainliği addederdi.*" (Aktur, 2010, 59).

Yılmaz Önge

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde Ali Saim Ülgen'in vefatından sonra onun yerine geçmiş olan Yılmaz Önge, Dr. Ahmet Kemalettin Bey ve Ayşe Hanım'ın oğlu olarak 01 Ocak 1935 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir (Bayram, 2015, 96). İlk ve ortaokulu Ankara'da Cumhuriyet'in ilk yıllarında VGM Mimarı görevinde bulunmuş olan Mimar Kemal tarafından inşa edilen Mimar Kemal İlkokulu'nda, liseyi Atatürk Lisesi'nde tamamlamıştır (Karpuz, 1993, 53). 1959 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Yüksek Mühendis unvanı alarak mezun olan Önge, 1961 yılında askerlik görevini tamamlamıştır (Bilecen, 1993, 301).

1961 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi'nde mimar olarak göreve başlayan Önge, 1963 yılında Ali Saim Ülgen'in vefatından sonra onun yerine geçerek Mütehassıs Müşavir olarak bu göreve 1971 yılına kadar devam etmiştir (Bayram, 2015, 96). Ali Saim Ülgen'in vefatına kadar birçok tarihi eserde birlikte çalışma fırsatı bulmuş, onarım uygulamalarına katkı koymuştur (Karpuz, 1993, 53).

Mütehassıs Mişavir görevinde bulunduğu süre boyunca Anadolu'nun farklı birçok kentinde vakıf eserlerinin bakım, onarım ve restorasyonu konusundaki işlerin organize edilmesi, bilimsel ilkeler çerçevesinde restorasyonların uygulanması, onarımlarda karşılaşılan teknik problemlerin çözülmesi gibi önemli görevlerde yer almıştır. Bu kapsamda tez kapsamında da ele alınan yapıların yer aldığı pekçok kentte görev almış, Afyon, Amasya, Antalya, Erzurum, Isparta, Kırşehir, Konya, Kayseri, Akşehir vb. yerleşim birimlerinde bulunan onarım uygulamalalarını yakından takip etmiştir (Bilecen, 1993, 301). Söz konusu eserlerin bakım ve onarım uygulamalarının bazılarında tek başına, bazılarında ise Erol Yurdakul, restoratör Ruhi Aydın, Yusuf Erdoğan, Celâl Babacan, Nazım Arpacı, Ahmet Çelik, Mehmet Ölçer, Muzaffer Erdoğan gibi isimler ile görev almıştır. Proje Bürosu başında Orhan Cezmi Tunçer, Mimar Filiz Aydın-Oğuz, Mimar (Doç.Dr.) Emre Madran, Mimar Ömer Özbek, Sanat Tarihçi Erol Yurdakul, Tuna Kaynak bulunmaktadır (Bayram, 2015, 100).

1971 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültes Fakültesi Türk-İslâm Sanatları Tarihi Kürsüsü'ne, Halûk Karamağaralı'nın asistanı olarak göreve başlamış, Vakıflar Genel Müdürlüğün'deki görevi resmi olarak bitmiştir. Ancak tarihi eserlerin onarılması ve restorasyonu konusunda VGM kapsamında gerçekleştirilen onarımlarda yol gösterici ve yardımcı olmaya devam etmiştir (Bilecen, 1993, 301). Önge, "*Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Camilerinde Sebil ve Şadırvanlar*" konulu doktora tezi ile 1972 yılında doktor, "*Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*", konulu tezi ile de 1978 yılında doçent unvanını almıştır (Bayram, 2015, 96). Çalışma konuları su yapıları üzerine yoğunlaşmış olmakla birlikte, Türk İslam Sanatı ve Selçuklu eserleri ile ilgili önemli çalışmaları da bulunmaktadır. Çok sayıda Selçuklu eserinin korunması ve onarılması görevlerinde de aktif olarak bulunmuş, bu konularda da eserler vermiştir (Karpuz, 1993, 85).

1979 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümü öğretim üyeliğine başlayan Yılmaz Önge, 1985 yılında Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Başkanlığı'na getirilmiş, 1987'de Profesör olmuştur (Bilecen, 1993, 302).

Önge'nin koruma alanına katkısı bulunduğu idari görevler sayesinde de devam etmiştir. Selçuklu Araştırma Merkezi Başkanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma

Konya Kurulu Başkanlığı, illetlerarası Anıtlar ve Sitler Koruma Kurulu ICOMOS üyeliği, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün restorasyon konusunda fahrî danışmanlığı gibi görevlerde bulunmuş, koruma konusunda çalışan birçok meslaktaşına çizimler ve onarımlar konusunda yardımcı olmuştur (Bayram, 2015, 96). (Şekil 3. 56).

Şekil 3. 56 VGM Arşivi'nde Sadi Bayram, Abdülkerim Erdoğan, Yılmaz Önge, Süheyl Ünver, Gülbin Mesera (Bayram, 2015, 100)

3.3.2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları

1953-1971 yılları arasındaki dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımlar incelendiğinde, bir önceki döneme göre onarım sayılarının ve onarım yapılan bölgelerinin arttığı görülmektedir. 1950'lilerden sonra Anadolu'da bulunan Orta Çağ Anıtlarında da onarım çalışmaları yoğunlaşmış, Kayseri, Konya, Sivas, Erzurum gibi şehirlerde bulunan pek çok anıtsal yapının onarım çalışmalarına başlanmıştır (Çal, 1990a, 450-552). Maarif Vekaleti'ne bağlı olan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından bu dönemde gerçekleştirilen onarım sayılarının da arttığı ve onarım geçiren yapıların dönem ve işlevlerinin de farklılaştığı gözlenmektedir (Çal, 1990a, 163). 1953 yılından 1971 yılına kadar ise onarım sayısı az da olsa artış göstermiş, onarım gören yapılar cami, imaret, şifahane, türbe vb. gibi işlevsel çeşitlilik kazanmıştır. Konya Karatay Medresesi, Kayseri Sahabiye Medresesi, Niğde Ak Medrese bu dönem onarımına başlanan yapılardan bazılarıdır. 1957 tarih ve 7044 sayılı Kanun sonrasında EEMGM onarımlarında Vakıf eserlerin azaldığı görülmektedir (Çal, 1990a, 656-708). Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan "*Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü 1950-57 Faaliyetleri*" isimli belgede de Kayseri Kalesi'nin onarımı için 9.579 lira, Kayseri Sahabiye

Medresesi'nin etrafının istimlak edilmesi için ise 20.000 lira ayrıldığı not edilmiştir.[114] (Şekil 3. 57).

Arkeoloji Müzeleri onarımı	İstanbul	100.000
Topkapı Sarayı Müzesi onarımı	"	160.000
Çinilikköşk (Fatih Müzesi) "	"	30.000
Ayasofya Müzesi onarımı	"	45.234
Türbeler onarımı	"	10.000
Fatih Türbesi onarımı	"	5.553
Fatih Şehitleri mezarlığı onarımı	"	10.000
Agoranın tanzim ve temizliği	İzmir	5.000
Kültürpark Türk Eserleri Müzesi	"	17.000
Efesos harabeleri tanzimi	"	5.000
Bergama harabeleri "	"	5.000
Müze binası onarımı	Kastamonu	6.780
Kale "	Kayseri	9.579
Sahabiye Medresesi etrafı istimlâki	"	20.000
Şifalı Kümbet onarımı	"	745
Sultan ve Zaratay Hanları onarımı	" Bünyan	4.105
Hacıbektaş Türbeleri onarımı	Kırşehir	19.500
Karatay-Mevlâna Dergâhı "	Konya	40.000
Haymana Türbesi onarımı	Kütahya-Tavşanlı	4.582
Sarıhacılar Türbesi onarımı	[illegible]	[illegible]

Şekil 3. 57 Kayseri'de EEMGM tarafından yapılan onarımlar (BCA, 030.10. 00.91.568.11)

1951-73 döneminde yapılan uygulamalara geçmeden önce dönemin restorasyon kavramına bakış açısının incelenmesi ve proje süreçlerinin nasıl ilerlediğinden bahsedilmesi önem taşımaktadır. 1950-1970'li dönemlerde bugün artık alışılagelmiş rölöve, restitüsyon, malzeme ve hasar tespit analizleri, restorasyon projeleri hazırlanılarak yapılan uygulamalar yok denecek kadar azdır. Restorasyonun nasıl yapılması gerektiği ve bu kavrama kuramsal yaklaşımlarda da farklılıklar olduğu gözlenmektedir.

Ülgen konu ile ilgili görüşlerinde daha önce de bahsedildiği üzere, "*Anıtların Korunması ve Onarılması I (1943)*" isimli kitabında ve Restorasyon dergisinde yayınlanan "*Tarihi Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler (1974)*" başlıklı makalesinde yer vermiştir. Ülgen (1943, 50), restorasyon yapılırken eserlerin özgün inşasındaki kusurlarının muhafaza edilmesi gerektiğini, binanın sağlamlaştırılmasının ve dayanımının sağlanmasının temel yaklaşım olduğunu belirtmiş; bu düşüncesini "*eski bir binada inşaat kusurlarının muhafazası ekseriya müfittir. Zira mimarinin inkişafını, mazideki araştırmaları, tekamülü gösterir. Bir şekilden veya bir tertipten diğerine geçişi anlamamıza yardım edeceği gibi o eserin tarihini de tespit eder*" cümleleri ile dile getirmiştir (Ülgen, 1943, 50). Ülgen

[114] BCA, Fon Kodu: 030.10.00 Kutu: 91 Gömlek: 568 Sıra: 11

özgünlük değerinden bahsettiği bu düşüncesine paralel nitelikte, kitabından sonra kaleme aldığı makalesinde de değinmiştir. Makale çalışması Ülgen'in ölümünden sonra Rölöve ve Restorasyon Dergisi'nin ilk sayısında yayınlanmıştır. Bu çalışmada da eski bölümlerin mümkün olduğunca çok korunması gerektiğine değinen Ülgen, modern işçilik ve malzemenin o anıtın orijinal siluetine zarar vereceğini ve kıymetini düşüreceğini dile getirmiştir. Eğer böyle bir uygulamanın mecbur yapılması gerekiyorsa, yapının gizli bölümlerinde ve konstrüksiyonlarında uygulanmasının doğru olacağını söylemiştir (Ülgen, 1974, 17).

Malzeme konusunda ise çimento ve betonarme kullanımının sakıncalarından bahsetmiş; sert yapılı bu malzemelerin elastik bünyeli tarihi anıtların içine enjekte edildiğinde, yapıların özgün malzemelerine zarar verdiğini açıklamıştır. Ayrıca renk ve doku olarak da uyumsuz olan malzemelerin onarımlarda ancak duvarların, örtülerin, döşemelerin ve iskeletin görünmeyen kısımlarında kullanılabileceğine değinmiştir (Ülgen, 1943, 51). Yayınladığı makale çalışmasında da "*Taşların Tamiri ve Takviyesi*" başlığı altında bu konuyu detaylı bir biçimde ele almış, çimentonun elastiklik özelliğinin az olmasından dolayı suyu çekmediğini, taşlara ve tuğlalara uygulandığında zararlı neticelere sebep olduğunu dile getirmiştir (Ülgen, 1974, 17). Ancak bu açıklamalarına ters düşecek nitelikte uygulamalar yaptığı ve restorasyonlarında stilistik rekompozisyon/üslup birliğine ulaşma kaygısı ile çalışmalar gerçekleştirdiği konusunda eleştiriler aldığı da görülmektedir[115].

Ülgen bu makalede onarım uygulamasında gerekli tedbirleri de dile getirmiş, bu kapsamda ilk olarak eski eserlerin sayım ve kütüğe geçirilmesi, eski eserlerin harita üzerinde tespiti, kamulaştırma, rölöve, fotoğraf ve tarihi belgeler ile tespiti, idari ve mali tedbirlerin alınması gibi işlemlerin yapılması gerektiğini açıklamıştır (Ülgen, 1974, 16). Ayrıca onarım uygulamasında alınacak teknik tedbirleri;

- Binanın kubbe, çatı, dam gibi koruyucu örtülerinin ve bu işlere bağlı unsurların inşasının yapılması,

[115] Bu uygulamalar sırasında bazı eserlere yaptığı restorasyon çalışmaları sonucunda, bazen meslektaşlarından bazen basın ve il yönetimlerinden eleştirilere maruz kalmış, bu eleştirilerin bazıları yargı boyutuna ulaşmıştır (Yücel, 2015, 30).

- Desteklenmediği taktirde çökme tehlikesine maruz kalan bölümlerinin tamirinin yapılması (böyle haller, yeniden inşa ve herhangi şekilde takviye dahil),
- Bir anıtın zamanla üstünden düşen taşların sağlamsa tekrar kullanılması, kullanılamayacak durumda olanların onarımlarının yapılması, eski kısımların mümkün olduğu kadar çok muhafaza edilmesi (yapının özgün güzelliğine tekrar kavuşturulması, modern malzemenin o anıtın orijinal siluetini bozacağı ve kıymetini düşüreceği göz önünde tutulması ve böyle bir hal vukuunda gizli mahallerde ve konstrüksiyonda kullanılması).
- Desteklenmediği taktirde çökme tehlikesi gösteren bölümlerin, onarımlarının mümkün olmadığı durumlarda rekonstrükisyon yapılması,
- Anıtlara zarar veren bitki gibi zararlı zararlı oluşumların yok edilmesi, bunlar için sürekli temizlik ve bakım yapılması,
- Onarımı gerekli olan anıtlarda yapılacak inşaat ve restorasyon maliyeti aynı ise, o eserin restorasyonunun yapılabileceği,
- Tarihi değeri yüksek olan anıtlarda sonradan eklenmiş bölümlerin, periyodik bir kıymet ifade etmiyorsa Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile kaldırılabileceği,
- Anıtların korunması ve geleceğe aktarılabilmesi için modern işlevler verilmesi gerektiği, bunun için de sağlam olanların kamu yararına kullanılabilecek müze gibi işlevlerin verilmesi, harabe olanların ise temiz bir hale getirilerek turistik hizmete açılması,

olarak maddeler halinde açıklamıştır (Ülgen, 1974, 16-17). Ülgen'in açıkladığı tedbirlerden bazılarının günümüz koruma anlayışı ile örtüştüğü görülmektedir. Anıtların temizlenmesi ve devamlı bakımlarının sağlanması gerektiği, bakım onarım kavramlarıyla örtüşmektedir. Anıtların yaşatılması için yeni işlevler verilmesi gerektiğine değindiği madde de bu kapsamda rahatlıkla değerlendirilebilir. Ülgen (1974, 17), yeni işlev verilen müze gibi yapılarda elektrik, ışık vb. tesisatların gizli ve nötr olarak yapılması gerektiğini, binanın özgün özelliklerine zarar vermemesi gerektiğini ifade etmiştir. Burada dikkat çekici maddelerden birisi de inşaat ve restorasyon maliyeti aynı ise eserin restorasyonunun yapılabileceğini söylemesidir. Burada inşaattan kastettiği anlam, projenin gerekmediği günümüzde kullanılan biçimiyle basit onarım şeklinde yorumlanmıştır (İnan Ocak, 2018, 133). Bu kararı destekler nitelikte VGM tarafından hazırlanan kitapçıkta da "*normal tamiri ile*

restorasyon masrafları aynı ise restorasyonun tercih edilmesi" gerektiği söylenmiştir (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1974, 107). Vakıfların onarım fişlerinde yer alan adi tamir, restorasyon gibi seçeneklerin de Ülgen'in inşaat ile kastettiği anlama karşılık geldiği kabul edilebilir.

Makalede "*Harap anıtların takviye ve onarımına dair notlar*" ana başlığı altında "*kazı mahalinin meydana çıkarılması, ek yerlerini temizleme, harçlama ameliyesinin bitirilmesi, duvarların üst kısımları, yerinden çıkarılan taş, kaba takviye, çatlaklar, boşluklar, harçlama, boşlukların muayenesi, sıvama delikleri, duvarın yıkanması, harçlama cihazı, harçlama haritası, .., temizeme aleti*" gibi başlıklar altında onarımların nasıl yapılacağına dair detaylı açıklamalara yer verilmiştir (Ülgen, 1974, 18-20). Harç uygulamalarında yeni harcın renk ve biçim bakımından eski yapı ile uyumlu olması, eski yerlerin doldurulup takviye edildikten sonra satıhların çeşitli yöntemler ile pürüzlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca sıcak havalarda yeni harcın rutubetli olmamasına ve soğuk havalarda ise harçlama işleminin yapılmamasına özen gösterilmesi gerektiğini yazmıştır. Duvar üst kısımlarında rutubetin duvarın iç kısımlarına süzülmesini önlemek için onarım yapılması gerektiği, bazı durumlarda duvarın 5 cm içine kurşun yağmur suyu borularının yapılmasının iyi olacağı ve bu uygulamalar sırasında çimento ve kireç harcının karıştırılarak kullanılmasını tavsiye etmiştir (Ülgen, 1974, 18). Burada da Ülgen'in kitabındaki çelişkiye benzer bir ifade göze çarpmaktadır. Çimento kullanmanın zararlarından bahsettiği halde bazı uygulama detaylarında çimento kullanımını önermesi bu durumun ispatı niteliğindedir.

Dönemin önemli restoratör mimarlarından Orhan Cezmi Tuncer de restorasyon uygulamaları sırasında uyulacak teknik detaylar konusunda büyük katkı koymuş isimlerden biridir. Tuncer, 1966 yılında VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı, Abide Şube Müdürlüğü'nde çalışmaya başlamış ve kısa bir süre sonra Rölöve Restorasyon Bürosunu kurmuştur. O dönem VGM'de çalışan ve restoratör mimarları yetiştirmekle görevli olan Ali Saim Ülgen ve Yılmaz Önge gibi isimlerle birlikte çalışma fırsatı bulan Tuncer, VGM'nde ilk Rölöve yönetmeliğinin oluşturulmasında, ölçü alma teknikleri ve proje üzerinde ölçülerin nasıl işleneceği konularında ve sıfır kotunun belirlenmesinde önemli çalışmalar yapmıştır (Dişli, Günel, Kılcı, 2015, 58-59).

Bu dönem restorasyon çalışmalarında anılması gerekli önemli bir isim olan Cahide Tamer, daha çok İstanbul'da bulunan yapılarda çalışmış olmakla birlikte, restorasyon konusunda, tarihi anıtlara eklenmiş sonraki döneme ait önemli bileşenlerin korunması gerektiğini söyleyerek her dönemin sergilenmesi gerekliliğini dile getirmiştir (Akın, 2008, 11). Ayrıca Tamer, o dönem uygulamalar sırasında, teknik şartname, birim fiyatlar belirlenmesi gibi işlemlerin kendileri tarafından denenerek yapıldığını ancak 1958 yıllardan sonra basılı belgelerin oluşturulduğunu ifade etmektedir (Akın, ,2008, 11).

Dönemin önde gelen uzmanlarından olan Mualla Anhegger de restorasyon ile ilgili görüşlerini "*Benim prensibim, birinci planda, restore ettiğim kısımların görülmemesiydi. Yeni kısımların anlaşılmaması, yeni olduğunun belli olmamasıydı. Fakat görünmeyen yerlerde, yani taşıyıcı kısımlarda en modern, en yeni malzemeyi kullanmak gerekir*" (Çandar, 2003, 103) cümleleri ile yaklaşımını dile getirmiştir. Modern malzemelerin görünmeyen kısımlarda kullanılması gerektiği fikri Ülgen'in bu fikri ile paralellik taşımaktadır.

Kuban da 1970 yılında Vakıflar Dergisi'nde yayınladığı makalesinde, restorasyonun tanımını yapmış, restorasyon sorunlarını ve sanat eseri olan yapıda bütünlük sorunları gibi başlıklar altında düşüncelerini dile getirmiştir. Türkiye'de restorasyon kavramını, bazı özel durumlar haricinde, bilimsel bir araştırma ve tanım düzeyine ulaşamayan, tahrip edici uygulamalar olarak değerlendirmiş, (Kuban, 1970, 341) yapıya sonradan eklenmiş ancak tarihi, estetik ve fonksiyonel olarak değer taşıyan bölümlerin korunması gerektiğine değinerek daha önceki görüşleri desteklemiştir (Kuban, 1970, 345).

Bakırer (1985, 49-50), "*Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler*" makalesinde, 19. yüzyılın başlarına denk gelen dönemde Anadolu Selçuklu anıtsal mimarisinin en önemli ögelerinden olan taç kapılarda basit tamirler yapıldığını ve herhangi bir tamamlama yapılmadığını ifade etmiş; 1951-1973 yılları arasına rastlayan dönemde ise bu ögelerde restorasyon tekniklerinden biri olarak bütünleme tekniğinin sıklıkla uygulandığını dile getirmiştir. Bu dönem bu dönem aralığında restorasyon tekniklerinden bütünleme konusunda yapılan uygulamaları gruplanarak üç başlık altında verilmiştir. Bunlar;

- Yapıdan gelen izler değerlendirilerek yapılan tamamlamalarda aynı veya benzer malzeme kullanılırken, kenar bordüründeki silmelerin devam ettirilip, süslemenin tekrarlanmadığı uygulamalar. Bu uygulama tekniğindeki amaç, özgün yüzeyler ile tamamlana yüzeyler arasında doku farkı oluşturmak olup, bu uygulamaya Kayseri'de bulunan 1205 tarihli Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası, Kayseri'de bulunan 1217 tarihli Sahibiye Medresesi, 1271 tarihli Buruciye Medresesi ve 1250 tarhli Eğirdir Dündar Bey Medresesi'nin taç kapıları örnek olarak verilebilir (Bakırer, 1985, 52). (Şekil 3. 58). Bu örneklerin hepsinde, taç kapıların kenar bordürleri çerçevenin üst kısmında devam ettirilmiş, bordürlerde silmeler devam ettirilmiş ancak süslemeler işlenmeyerek eski ve yeni kısımların ayırt edilmesi sağlanmıştır. Bakırer (1985, 52) Amasya Bimarhanesi'nin taç kapısının da bu düşünce ile tamamlanmadığını, çerçevenin üst kısmındaki bordürlerin yatayda basamaklı olarak bitirildiğini ifade ederken, İnan Ocak (2018, 136), bu durumun bilinçli bir yaklaşım olmadığını, onarımın bitirilememesinden kaynaklı olarak taç kapının da yarım olarak kaldığını belirtmiştir.

Şekil 3. 58 Gevher Nesibe Medresesi Taç Kapısı'nın 1969 yılında onarım sonrası görünümü (VGMA).

- Yapıdan gelen izler değerlendirilerek yapılan uygulamalarda aynı ya da benzer malzeme kullanılırken, kenar bordürlerinin ve süslemelerin de tekrarlandığı uygulamalar. Bu uygulama türünde, herhangi bir belirtme tekniği kullanılmamaış olup, zaman içerisinde taş renkleri arasındaki

farklılığında kaybolması ile özgün ile yeni kısımlar ayıt edilememektedir (Bakırer, 1985, 53). Bu uygulamaya Kayseri Bünyan'daki Karatay Han'ın iç ve dış taç kapıları örnek olarak verilebilir. 1950'li yıllarda taç kapının sağ ve sol kenarlarının yıpranmış olduğu görülürken, 1967 yılında yapılan onarımlar ile sağ ve sol kanattaki kenar bordürleri esas yıpranma sınırının biraz üzerine kadar yenilerek tamamlanmıştır (Bakırer, 1985, 53). Bu uygulamanın en iyi örneklerinden biri de Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medrese kapılarına yapılan onarımlardır. 1960'lı yılların başında Cami'nin taç kapısının kenar bordürlerinde zeminde birkaç sıra yukarda bulunan kısımlar kabaca onarılmış, çerçevenin üst kısmı ise yıkık durumda olup, 1973 yılındaki fotoğrafları gözden geçirildiğinde caminin taç kapısında bordür ve silmelerin yanı sıra geometrik örgü bezemelerin de devam ettirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, çerçevenin üst kısmında da tamamlama yapılmış ancak burada yapılan tamamlamada bir önceki madde de açıklanan teknik kullanılmıştır. Silmeler ve bordürler devam ettirilirken yüzeye bezeme işlenmemiştir. Bu yaklaşıma örnek olarak verilebilecek diğer örnekler Hacı Kılıç Medrese Taç Kapısı ve 1242 tarihli Konya'da bulunan Sırçalı Medrese Taçkapısı'na 1960'lı yıllarda yapılan onarımlardır (Bakırer, 1985, 53). (Şekil 3. 59).

Şekil 3. 59 Hacı Kılıç Cami Taç Kapısı'nın onarım öncesi ve sonrasına ait fotoğraflar (VGMA)

- Yapıdan gelen iz olmadan, belgelere dayanılarak yapılan tamamlamada belirtme tekniği kullanılmaması. Bu yaklaşıma Selçuk İsa Bey Cami Taç kapısı'na yapılan uygulama örnek olarak verilebilir. Kendine özgü nitelikler sergileyen bu yapının taç kapısı 1970'lerde geçirdiği onarımda, resimli belgeler göz önüne alınarak tamamlanmış ve çift renkli taş kullanılarak geometrik bir düzen kurgulanmıştır (Bakırer, 1985, 54). Bu taç kapıda kullanılan yöntemin sonraki yıllarda da onarım yapıldığını belirtmesi açısından olumlu olduğu söylenebilir. (Şekil 3. 60).

Şekil 3. 60 İsa Bey Cami Taç Kapısının onarım öncesi ve sonrası (Antbilgi, 2019, Semerkanddan Bosnaya, 2021).

Bu dönemde koruma çalışmalarına ve restorasyon uygulamalarına yaklaşımların yanı sıra projelerin hazırlanma süreçleri ve detaylarının da nasıl olduğu üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Daha önceki dönemde olduğu gibi, 1951-1973 yılları arasında da günümüzde restorasyon çalışmaları sırasında yapılan takım proje çalışmalarının o dönem pek çok yapı onarımında gerçekleştirilmediği görülmektedir. 1957 tarihli 7044 sayılı kanun öncesinde, EEMGM'nün Rölöve Bürosu'nda Mahmut Akok başkanlığında birçok Selçuklu yapısının rölöve çalışmalarının hazırlandığı görülmektedir. Bu yapılardan bazıları; Kayseri'de bulunan Döner Kümbet, Cafer Ali Kümbeti, Sultanhanı, Köşk Medrese ve Konya'da bulunan Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi, Sahipata Hanigahı ve Altınapa Kervansarayı'dır (Akok, 1969a, 5). Ayrıca Eski Eserler Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışmalarının da takip edildiği belirtilmekle birlikte, 1957 yılında 7044 sayılı "*Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne Devrine Dair 7044 Sayılı Kanun*" ile yapılar VGM tarafından devralınmış ve restorasyon çalışmalarına VGM devam etmiştir (Akok, 1968, 12).

Bu karar ile EEMGM tarafından onarım uygulamalarına başlanan bazı yapıların VGM'ne devri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda etkilenen onarım örneklerinden biri Sivas Buruciye Medresesi'dir. Yapının rölövesi 1956-1958 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanarak, yıkılma tehlikesi olan yerlerinde onarım ve restorasyon uygulaması başlamıştır. Bu kapsamda, bina içindeki enkazlar kaldırılmış, restitüsyon için çalışmalara başlanmıştır. Müzeler Genel Müdürlüğü'nde görevli olan Mimar Muaalle Anheyger, Teknisyen Şükrü Aksoy gibi isimler bu ilk onarımda görevli kişilerdir. 7344 sayılı kanunun getirdiği yenilik ile yapının onarım işi VGM, Anıtlar Şubesine geçmiş ve restorasyon projesi hazırlıklarına başlanmıştır. Ancak, yapının yerinde gözden geçirilmesinden sonra restorasyon projesinin rölöveleri hazırlayan ekip tarafından hazırlanmasının daha uygun olacağına karar verilmiştir (Akok, 1968, 14). Bu kanun ile onarım işlerinin uygulamasında kurum değiştiren diğer Orta Çağ Anıtsal Yapıları, Kayseri Tuzhisar Sultan Hanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescit'tir (Akok, 1969a, 11-15) (Şekil 3. 61). Tuzhisarı Sultan Hanın ilk onarım çalışmaları EEMGM tarafından başlatılmış, bu süreçte eserin içi temizlenerek aksayan yönleri ahşap takviyeler ile desteklenmiştir. Asıl onarım işi ise VGM tarafından gerçekleştirilmiştir (Akok, 1969a, 11). Alaca Mescit onarımları da ilk olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılmış, restorasyon işlemleri VGM uzmanlarının çalışmalarıyla sonuçlandırılmıştır (Akok, 1969a, 15).

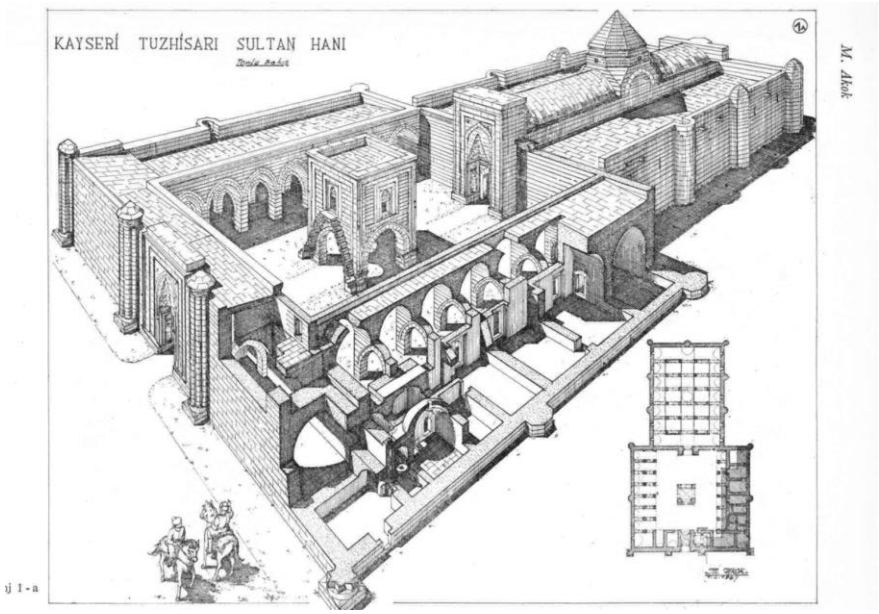

Şekil 3. 61 Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı çizimi (Akok, 1969, 26).

Eski eserlerin tespit ve tescil işlemlerinin yapılması ve onarımının programlanması için eserlerin rölöve, restitüston, restorasyon çalışmaları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 1963-1972 yılları arasında toplam 3687 eserin tescili yapılarak dosyaları hazırlanmıştır (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 35). Vakıflar Genel Müdülüğü'nde çizim çalışmalarının yapılması için 1952 yılında ilk olarak İstanbul'da II. Mahmut Türbesi'nde Rölöve Bürosu kurulmuş, ilerleyen yıllarda Başmüdürlük binasına taşınan büro, İstanbul'daki rölöve çalışmalarını gerçekleştirmiştir. 1961 yılında Ankara'da kurulan Rölöve Bürosu ise, 1966 yılında esaslı bir şekilde düzenlenmiş ve Anadolu'daki eserlerin yıllık programlar dahilinde rölöve ve restoraston projelerini hazırlamaya başlamıştır (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 36). Bu kapsamda, Rölöve Bürosunca yapılan çalışmalara ait rölöve ve restitüsyon projelerinin listeleri hazırlanmıştır. Hazırlanan listede restorasyon projesi başlığı bulunmamakla birlikte, İnan Ocak resstitüsyon başlığının restorasyon olarak yazılacakken yanlış yazıldığını ifade etmiştir (İnan Ocak, 2018, 128). Bu listede tez kapsamında ele alınan, Külük Camisi, Hacı Kılıç Cami ve Medresesi, Hunat Hatun Camisi gibi yapılara ait proje bilgileri de yer almaktadır (Şekil 3. 62).

İLİ	İLÇESİ	ESERİN ADI	RÖLÖVE	RESTİTÜSYON
KARS	Iğdır	Yusufoğlu Kümbeti	X	
KASTAMONU	Merkez	Adil Bey Türbesi	X	
»		Karanlık Evliya Türbesi	X	
»		İsmail Bey Külliyesi	X	
»	Talipler Köyü	Talipler Köyü Camisi	X	X
»	Taşköprü	Aptalhasan Köyü Hamamı	X	X
»	Merkez	Frenkşah Hamamı	X	X
»	»	Bayraklı Med. Sübyan Mektebi	X	X
»	»	Bayraklı Medresesi	X	
»	Merkez	Kurşunlu Han	X	X
»	»	Dedesultan Hamamı	X	
»	Tosya	Abdurrahman Paşa Camisi	X	
»	Küre	Akşemseddin Camisi	X	
»	Merkez	İbni Neccar (Ali Güzel) K.	X	
»	Merkez	Yakup Ağa Külliyesi	X	
»	Taşköprü	Aptal Hasan Köyü Camisi	X	X
»	Merkez	Karanlık Bedesten	X	
KAYSERİ	»	Lala Muhlisittin Camisi	X	X
»	» (Himmedede)	Tekgöz Kaplıcası	X	
»	»	Çifte Medrese	X	X
»	»	Huand Hamamı	X	X
»	Develi	Yukarı Develi Devali Türbesi	X	X
»	Merkez	Vezirhan	X	X
»	»	Hasinli Camisi	X	X
»	Develi	Seyyi-d Şeref Türbesi	X	
»	Merkez	Sahabiye Medresesi	X	X
»	Gesi	Salkunagürpınar Köyü Camisi	X	
»	Tuzhisar	Sultan Hanı	X	X
»	İncesu	Kara Mustafa Paşa Kervansarayı	X	X
»	Merkez	Külük Camisi	X	
»	»	İki Kapılı Cami	X	
»	»	Battal Camii	X	
»	Develi	Yukarı Develi Hızır İlyas Türbesi	X	
»	Merkez	Çifte Kümbet	X	
»	Merkez	Köşk Medrese	X	
»	Merkez	Emir Ali Türbesi	X	
»	»	Hacı Ahmet Paşa Camisi	X	
»	Bünyan	Salih Bey-Ulu Cami	X	
»	Merkez	Kadı Hamamı	X	
»	»	Hatıroğlu Camisi	X	
»	»	İkiz Kümbetler	X	
»	Merkez	Selahattin Hamamı	X	
»	»	Emir Sultan Türbesi	X	
»	»	Hac Kılıç Camisi ve Medresesi	X	
»	Pınarbaşı Malik	Malik Gazi Kümbeti	X	
»	Merkez	Emir Şah Türbesi	X	
»	»	Huant (Honat) Camisi	X	
»	İncesu	Bulgurcu Camisi	X	
»	Merkez	Haydar Bey Türbesi	X	
»	Merkez	Beşparmak Türbesi	X	
»	»	Möncasun Köyü Camii	X	
»	»	Setenönü Hamamı	X	
»	»	Batu Bey Bin Timur ve Anonim türbe	X	
»	»	Bedesten	X	X

Şekil 3. 62 Vakıflar Rölöve Bürosu tarafından hazırlanan projeler listesi (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 37-49).

Bu dönem onarım çalışmaları ve çizim tekniği ile ilgili olarak GEEAYK'nun bazı kararları da dönemin bakış açısını aydınlatması bakımından önem taşımaktadır. Kurul tarafından alınan 10 Mayıs 1952 tarih ve 19 sayılı kararda "*küçük ve alçak kubbelerde kurşun yerine taklit örtü yapılabileceği*" belirtilmiştir. Yaşanılan malzeme sıkıntısı nedeniyle alındığı düşünülen bu kararın ilerleyen yıllarda yapıya çok büyük zararlar verdiği görülmüştür (Coşkun, 2012, 118). Ayrıca kurul tarafından tarihi eserlerin çevresinde yapılan uygunsuz ek ve müdahalelere karşı da birçok karar alınmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri, 7 Ekim 1965 tarih ve 2966 sayılı karar ile 26 Haziran 1966 tarih ve 3234 sayılı kararlardır. 1965'teki kararda tarihi eserle aralarında sokak veya çıkmaz yol bulunan parselde yapılmak istenen inşaatın yüksekliğinin eski eserin yüksekliğinden fazla olmaması gerektiği, 1966'daki kararda ise eski eser yakınında ya da civarında yapılan inşaata Belediyelerce sonradan kat izni verilemeyeceği ifade edilmiştir (Dişli, Günel, 2020, 10).

Bu dönem proje çizim tekniği ile ilgili de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 25 Eylül 1965 tarih ve 2894 sayılı kararında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Bu kapsamda; Kurula gelen eski eserin:

- İlk olarak; Kısa tarihçesi, kitabesi var ise kitabesinin metni ve fotoğrafı, mevcutsa Milli Eğitim Bakanlığından ya da VGM'den eski eser fiş örneği, 1/500 veya 1/100 ölçekli vaziyet planı (varsa esere ait medrese mektep, çeşme, sebil, türbe, hamam, hazire, mezar, avlu veya ihata duvar, şadırvan, meşruta vs gibi müştemilat binaları), diğer komşu bina ve yollar ile ilişkisini gösteren çizimler, güncel halinin rölöve çizimleri (eğer yoksa ölçekli plan krokisi), genel olarak tüm cepheleri ve iç mekanı gösterecek nitelikte çekilmiş olan 9*12'lik fotoğrafları istenmiştir.
- İkinci olarak; eserde değişiklik ya da ilave yapılması durumunda yapılması gerekenler tarif edilmiştir. Böyle bir durumda, 1. maddede istenilenlere ek olarak, vaziyet planının ve plan, kesit ve cepheleri içeren projelerinin hazırlanılması istenmiştir.
- Üçüncü madde de restorasyonu istenen bir yapı için 1. maddede belirtilenler ile birlikte restorasyon projesinin de hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.
- Dördüncü madde de restorasyon projesine esas olacak dokümanların hazırlanması gerektiği,

- 5. maddede ise eserin civarında yapılacak inşaat durumunda kurul kararı alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda; yine ilk madde de istenilen dokümanlara ilave olarak, inşaat yapılacak parselin kadastro haritası üzerinde veya varsa imar planındaki yerini gösteren vaziyet planı, yeni yapılacak inşaatın projesinin olması gerektiği not edilmiştir (İnan Ocak, 2018, 130).

Uygulamalar

20. yüzyılın ortasından itibaren çok partili hayata geçiş, siyaset başta olmak üzere birçok alanda dönüşüm ve değişimlere neden olurken, tüm alanlarla olan ilişkiler ve gelişmeler de bu durumun etkisi altında kalmıştır. Bahsi geçen gelişme koruma alanında da kendisini göstermiş, topluma rağmen aktif olarak var olmaya çalışan bu alan, kentleşmenin ünlenmesi ile ötelenerek tahribatlar yaşamak durumunda kalmıştır. Bu dönem, kurumsal ve yasal yapıların alt yapısı oluşturulmuş olması nedeni ile oldukça önemli olmasına rağmen, 1960'lardan sonraki kentleşme hareketleri sırasında özellikle anıtsal yapıların etrafındaki geleneksel konu dokusu büyük kayıplar vermiş, ciddi yıkımlar gerçekleştirilmiştir (Kayın, 2008, 101).

Tezin odaklandığı bu dönemde, bu gelişmelerin yanı sıra bir önceki döneme oranla anıtsal yapıların koruma, bakım ve onarımları konusunda çalışmaların ölçeği genişletilmiş, ülke genelinde birçok anıtın onarımı yapılmaya çalışılmıştır. 1930-1951 yılları arasında İstanbul ve Osmanlı yapıları ağırlıklı ilerleyen süreçte, bu yıllar arasında Orta Çağ Anıtsal yapılarının en önemli yapılarını oluşturan Anadolu Selçuklu yapılarının da onarım programlarında yer aldığı ve çeşitli müdahaleler gerçekleştirdiği görülmektedir.

1951- 1973 yılları arasını kapsayan dönem aralığında bakım, onarım geçiren ve döneme özgü restorasyon tekniklerinin uygulandığı örneklerden biri Kayseri Sahabiye Medresesi'dir. Sahabiye Medresesi III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Sahipata tarafından 1267 yılında inşa edilmiştir (Eldem, 1982, 120). Halil Edhem yapının harap durumda olduğunu dile getirmiş, Gabriel'de 20. Yüzyıl başlarında yaptığı incelemeler sırasında binanın içinin çok kötü durumda olduğunu, tonozların bir kısmının çöktüğünü bir kısmının ise yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını, revakın ise tamamen yok olduğunu aktarmıştır (Gabriel, 1954, 73). (Şekil 3. 63).

Şekil 3. 63 Sahabiye Medresesi'nin 1930'lu yıllardaki hali (Gabriel, 1954, Planş XV) ve 1970'li yıllarda onarım sonrası hali (VGMA)

Sahipata Medresesi'nin onarımlarına 1950'li yıllarda EEMGM tarafından başlanılmış, ilk olarak Mahmut Akok ve ekibi tarafından rölöveleri hazırlanmıştır. Bu dönemde VGM tarafından Sahabiye Medresesi'nin tescil fişi doldurulmuş, bu fişte ilk olarak yapının tarihi, banisi ve mimari özellikleri anlatıldıktan sonra, eserin güncel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Verilen bilgilere göre 1950'li yılların sonunda yapının harap durumunun devam ettiği, nerdeyse yarısının yok olduğu, birçok hücrenin üst örtüsünün çöktüğü, avluyu çevreleyen revakların ise tamamıyla yok olduğu aktarılmıştır. Tescil fişinin en alt kısmında bulunan netice bölümünde ise yapı, "*korunması gereklidir*" olarak not edilmiştir (VGMA).

Kayseri'de Anadolu Selçuklu Dönemi yapılarının onarımlarına 1950'lerden itibaren başlanmış ve birçok yapının onarım çalışmalarını Ali Saim Ülgen takip etmiştir. Ancak Sahabiye Medresesi'nin onarımlarına Ülgen'in vefatı sonrasında 1966 yılında başlanabilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarım detaylarına VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi tarafından hazırlanan "*Abide ve Eski Eser Onarım Fişleri*" nden ulaşılabilmektedir. Bu onarım fişlerinden en erken tarihli olan ve dönemin mütehassıs müşaviri Yılmaz Önge tarafından hazırlanan belgede, onarım için 100.000,00 TL tahsisat ayrıldığı belirtilmiştir. 1966 yılına ait yapılacak işler ise; yapı üzerindeki etüt ve araştırma işleri tamamlandıktan sonra, avlu içindeki yıkılmış hücre, tonoz, kemer ve ayakların çıkacak izlere göre bütünleneceği ve duvardaki çürük taşların yenileneceği ve medrese giriş kapısı üzerindeki çürük kemerlerin yeniden eski şekline göre inşa edileceği not edilmiştir. Yapılacak işlemler için onarım fişinin altında yer alan restorasyon kısmı işaretlenmiştir. (VGMA). (Şekil 3. 64).

Bu tarihten sonra Y. Mimar Erol Yurdakul ve Restorasyon Teknisyeni Muzaffer Erdoğan tarafından düzenlenen Abide ve Eski Eser Onarım Fişi'nde, Kayseri Sahabiye Medresesi'nin restorasyon çalışmaları kapsamında öneki yıllarda yapılan işler tarif edilmiştir. Bu açıklamalara göre, avlu revakının ayak ve tonozlarının, revak arkasında yer alan tonozların üst örtüsünün elde edilen izlere göre yapıldığı, taç kapı ve hücre odalarının restore edildiği yazılmıştır. Buradan, Yılmaz Önge ve Nedim Onat tarafından tarif edilen onarım çalışmalarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 1970 yılında, medresenin güneydoğu köşesinde yer alan hacimde hafriyat yapılarak, restorasyon projesinin çizildiği de eklenmiştir (VGMA).

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Âbîde ve Yapı İşleri Dairesi

Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : KAYSERİ,Sahabiye medresesi

Ayrılan tahsisat : (100.000.00)TL.

Geçen yıllarda yapılan işler :

1966 da yapılacak işler : Etüd ve araştırma işleri tamamlandıktan sonra medrese avlu içerisindeki sağlı sollu olarak yapılan ve sonradan yıkılan hücre tonoz kemer ve ayaklara çıkaçak izlere göre ikmal edilip dış beden duvarlarındaki çürük taşlar ile medrese giriş kapısı üzerindeki çürük kemerler yeniden eski şekline göre yapılacaktır.

A — Adi tamir : B — Restorasyon : X C — Geçen yıldan devam :

Y.Müh.Mimar
Yılmız Önge

Y. Mimar

ONARIM FİŞİ 380101007-0F003

Şekil 3.64 VGM tarafından hazırlanan 1966 tarihli onarım fişi (VGMA)

Yapılacak işler bölümünde ise, ana eyvanın sol tarafında bulunan odanın yıkılmış olan kubbesinin betonarme olarak yeniden yapılması yazılmıştır. Bu açıklamada

dikkat çekici bölüm, dönemin anlayışı çerçevesinde yapının görünmeyecek şekilde strüktürel bölümlerinde yeni yapım tekniği olan betonarme malzemenin kullanılmasıdır. Yapılması gereken diğer onarımlar; ana eyvanın sağ tarafında yer alan tonozlu odanın dam örtüsü, bu odalara ait pencere onarımları ve sıva yapılması, medresenin güney doğusunda yer alan ve halk tarafından tuvalet olarak kullanılan bölümün onarılarak, harabelikten kurtarılması olarak sıralanmıştır. Yapılacak tüm bu işlemler için restorasyon tanımı kullanılmış olup, 200.000 TL bütçe ayrıldığı belirtilmiştir (VGMA). (Şekil 3. 65).

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Abîde ve Yapı İşleri Dairesi

Abîde ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : Kayseri-Sahibiye Medresesi

Ayrılan tahsisat : 200.000

Geçen yıllarda yapılan işler : Avlu revakının eski izlere göre ayak ve tonozları ile revak ve revak arkasında yer alan tonozların dam örtüsü yapıldı. Taç kapı ve hücre odaları restore edildi. 1970 yılında medresenin güney-doğu köşesinde yer alan hacimde hafriyat yapıldı ve restorasyon projesi çizildi.

196 da yapılacak işler : Ana eyvanın sol tarafında yer alan odanın yıkılmış bulunan kubbesinin betonarme olarak yeniden yapılması, ana eyvanın ve sağ tarafında yer alan tonozlu odanın dam örtüsünün yapılması, bu odalara ait pencerelerin onarımı ile sıva yapılması, medresenin güney doğusunda yer alan ve bugün halk tarafından helâ olarak kullanılan hacmin onarılarak mezbelelikten kurtarılması.

A — Adi tamir :

B — Restorasyon : X

C — Geçen yıldan devam :

Restorasyon Teknisyeni
Muzaffer Erdoğan

Kısmî Mimar
Gurup Müşaviri
Erol Yurdakul

Şekil 3. 65 VGM tarafından hazırlanan onarım fişi (VGMA)

VGM tarafından hazırlanan bir sonraki onarım fişinde, dama çıkış merdiveni hariç medresenin restorasyon çalışmalarının bittiği not edilmiştir. Ayrıca 1977 yılında

yapılması gerekli işler; medresenin dama çıkış merdiveni, medresenin batısında yer alan küçük hacmin üstüne çelik konstrüksiyon çatı yapılması, demir geçme kapı ve elektrik işlerinin yapılması olarak sıralanmıştır. Bu işler için toplam 131.000.000 tl bütçe ayrılmıştır. Burada da modern malzemelerin kullanılarak onarım yapılması önemli bir noktadır.

Bu dönem yapıya ait dikkat çekici bir husus, yapının onarım çalışmaları kapsamında projelerinin takım proje olarak hazırlanmış olmasıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nden ulaşılan belgeler incelendiğinde, yapının 1970'li yıllarda Erol Yurdakul tarafından çizilen Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon projelerine ulaşılmıştır (Şekil 3. 66). 1951-73 döneminde her ne kadar proje çalışmalarına ağırlık verilmişse de her onarım geçiren yapının takım projesinin olduğu söylemek oldukça güçtür. Bu kapsamda ele alındığında, Sahabiye Medresesi'nin şanslı yapılardan biri olduğu ifade edilebilir.

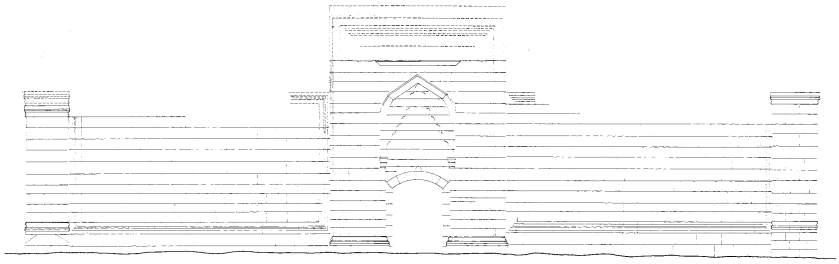

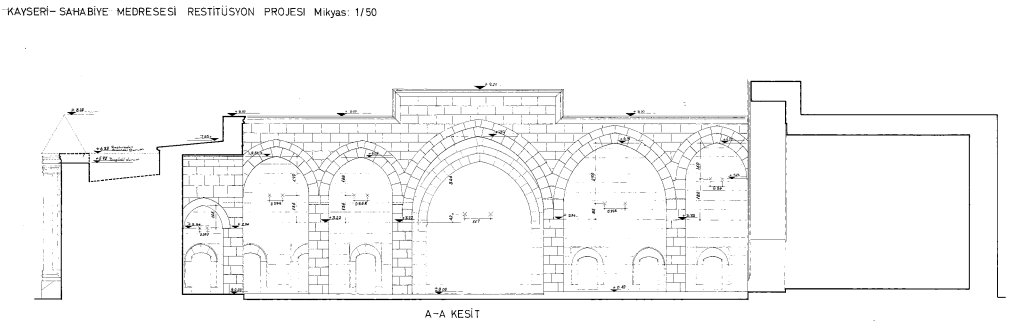

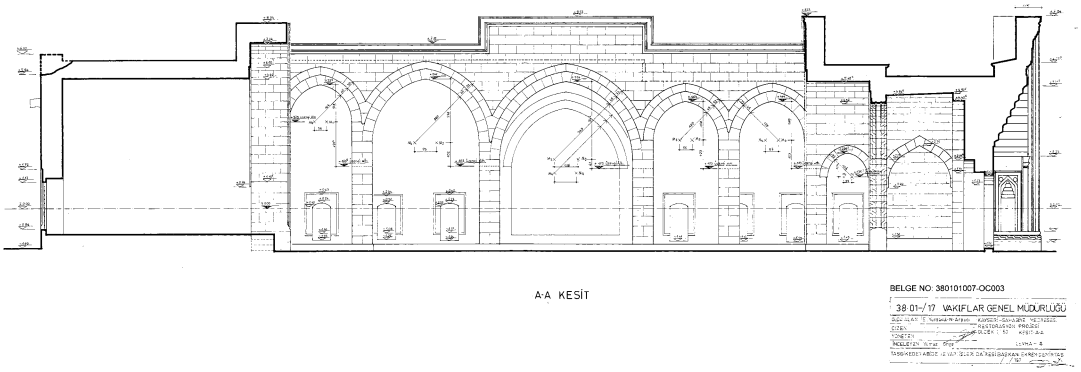

Şekil 3. 66 Sahabiye Medresesi'ne ait rölöve, restitüsyon, restorasyon çizimleri (VGMA)

İncelenen dönem aralığında onarım geçiren bir diğer Anadolu Selçuklu yapısı Kayseri'de bulunan Köşk Medrese'dir. Yapının yapım tarihi ve nedeni hakkında hakkında çeşitli görüşler olmakla birlikte, kitabesine göre 1339 yılında Emir Eretna tarafından eşi Suli Paşa için yaptırılmıştır (Şaman, Yazar, 1991, 302). Yapının incelemesi ilk olarak Halil Edhem tarafından yapılmış (Eldem, 1982, 132), daha sonra Gabriel yapı üzerinde incelemelerde bulunarak, yapının plan özelliklerini, iç ve dış tasvirini, süsleme ve teknik özelliklerini anlatmıştır (Gabriel, 1954, 76-78). (Şekil 3. 67).

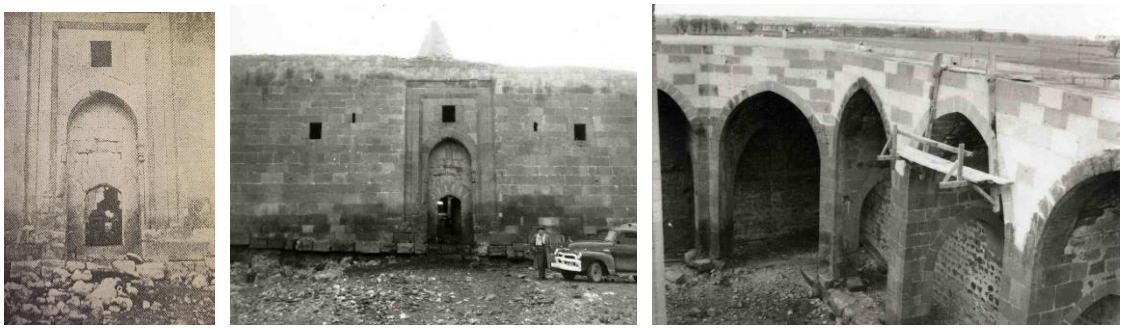

Şekil 3. 67 Köşk Medrese'nin Gabriel tarafından çekilmiş taç kapısı (Gabriel, 1954, Planj XXV) ve 1960'lı yıllardaki onarımları sırasındaki fotoğrafları (VGMA)

İsmi geçen araştırmacılardan sonra yapı üzerinde çalışan ve yapının bu dönem onarımına başlayan isim olan Mahmut Akok, yapının rölöve çalışmalarını gerçekleştirmiş, restorasyon çalışmaları kapsamında neler yapıldığını anlatmıştır (Akok, 1969a, 12-14). Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü'nün Rölöve Şubesi adına çalışmalara başlayan Akok, yapının dıştan sade ve sağlam görünüşlü Selçuk Hanlarına benzediğini ifade etmiş, avlu ortasında Hunat Hatun Kümbeti'nin mimari biçimlenişi ile aynı nitelikte türbe yapısı olduğunu, avlu

etrafında revakların düzeninin ise sade ve ciddi bir yapıda olduğunu belirtmiştir (Akok, 1969a, 13). 1961 yılında yapılan incelemelere ait bu anlatımlardan ve çizilen rölövelerden yapının büyük ölçüde ayakta olduğu ve çok büyük bozulmalar olmadığı görülmektedir (Şekil 3. 68). Yapının türbe bölümünde taş bozulmaları ve eksilmeleri olduğu tespit edilebilmektedir. Akok, yapının restorasyon çalışmalarının VGM onarım programı çerçevesinde gerçekleştirilmeye başlandığını ifade etmiştir. Bu programda ilk olarak yapılması planlanan işin yıkılma tehlikesi gösteren kümbet onarımı olduğunu, daha sonra avlu etrafındaki revaklardaki bozulmalara dair onarımların gerçekleştirileceğini söylemiştir (Akok, 1969a, 14).

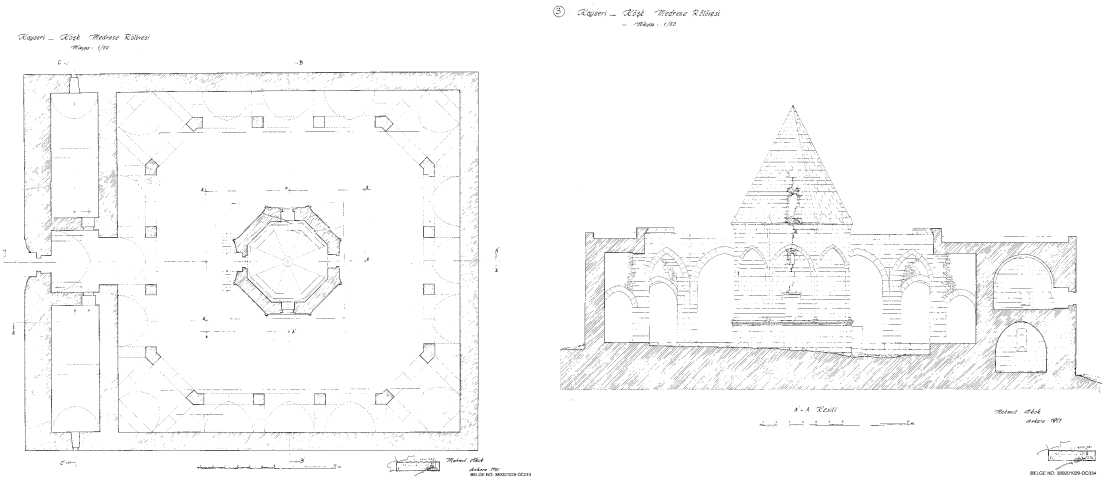

Şekil 3. 68 Köşk Medresesi'nin 1961 yılında Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (VGMA)

Bu açıklamalar doğrultusunda Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yapılan taramalarda VGM Abide ve Yağı İşleri'ne yazılan belgede, Köşk Medrese'nin 1959 yılında geçirdiği onarımlar hakkında bilgi edinilmiştir. Belgede, onarımın hızlı bir şekilde gerçekleştirildiği, şantiyenin faaliyetlerinin düzenli olduğu söylenmiş; kullanılan malzeme miktarının yeterli olduğu ifade edilmiştir. Onarımda kemerlerde bazı kusurlara rastlandığı, derzlerde bazı çatlakların meydana geldiği, taşların bazılarında boşluklar olduğu ve eski imalat ile yeni kısımların birleşim yerlerinde harç yırtılmalarına ve derz boşluklarına rastlandığı belirtilmiş, bu konuda müteahhitin uyarıldığı not edilmiştir.[116] VGM Arşiv taramasında yapının onarımı ile ilgili ilk belgelerin 1963 yılına ait olduğu görülmektedir. VGM tarafından düzenlenen Vakıf Eski Eser Fişi'nde yapının adı, konumu, devri, banisi ve mimari özellikleri

[116] ASÜA, TASUDOC0055001

anlatıldıktan sonra 20 Eylül 1963, korunması gerekli olan anıt olarak not düşülmüş ve yapının tescili gerçekleştirilmiştir (VGMA).

Yapı hakkında VGM tarafından hazırlanan bir sonraki Abide ve Eski Eser Onarım Fişi'nde yapının restorasyon çalışmalarının 1962 yılına kadar devam ettiği ancak tamamlanamadığı notu düşülmüştür. Onarımlar için ayrılan bütçe 232.000.000 lira olarak belirtilmiş olup, 1962 yılına kadar yapılan onarımlar; dış cephede portal seviyesinin üst kısmının restore edilmesi, portal seviyesinin alt kısmında düşen kısımların yenilenmesi, içte, giriş eyvanı, revak kemerleri ve tonozların kısmen, avluyu kuşatan seki ve batıdaki merdivenin ise tamamen yenilenmesi olarak sıralanabilir. Türbede ise, pencereler söveleri hizasından cephe bitimine kadar yenilenmiş, külahta ise temizlik çalışmaları yapılmıştır (Şaman, Yazar, 1991, 302).

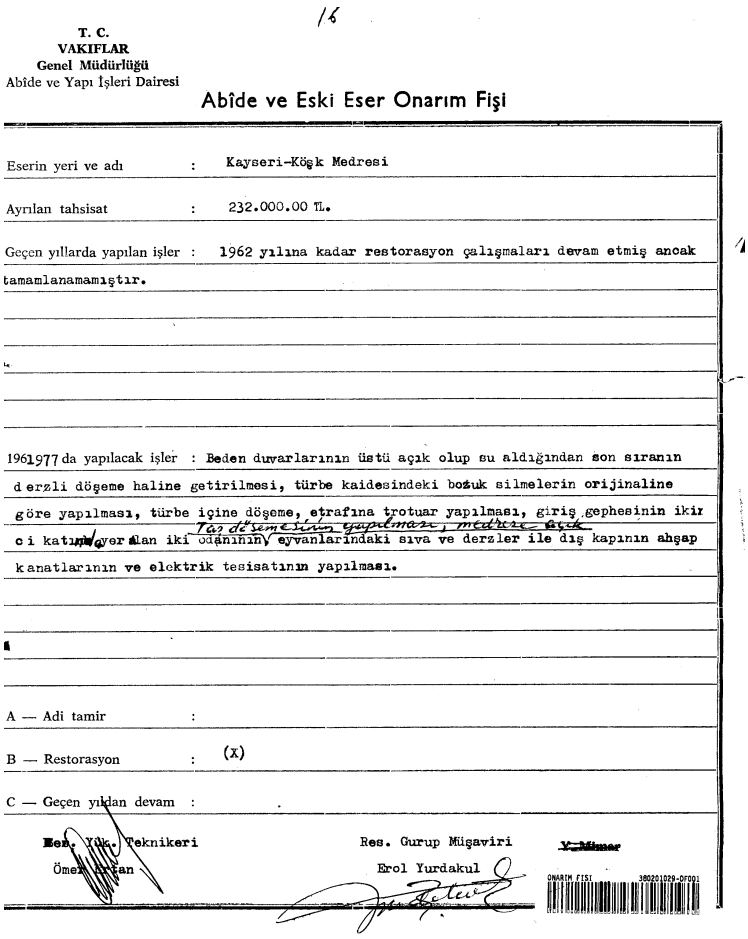

16

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Abide ve Yapı İşleri Dairesi

Abîde ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : Kayseri-Köşk Medresi

Ayrılan tahsisat : 232.000.00 TL.

Geçen yıllarda yapılan işler : 1962 yılına kadar restorasyon çalışmaları devam etmiş ancak tamamlanamamıştır.

1961977 da yapılacak işler : Beden duvarlarının üstü açık olup su aldığından son sıranın derzli döşeme haline getirilmesi, türbe kaidesindeki bozuk silmelerin orijinaline göre yapılması, türbe içine döşeme, etrafına trotuar yapılması, giriş cephesinin ikinci katına yer alan iki odanın eyvanlarındaki sıva ve derzler ile dış kapının ahşap kanatlarının ve elektrik tesisatının yapılması.

taş döşemesinin yapılması, medrese açık

A — Adi tamir :

B — Restorasyon : (X)

C — Geçen yıldan devam :

Ben. Yük. Teknikeri
Ömer Arsan

Res. Gurup Müşaviri
Erol Yurdakul

Y. Mimar

ONARIM FİŞİ 380201029-0F003

Şekil 3. 69 Köşk Medrese'nin VGM tarafından hazırlanan onarım fişi (VGMA)

Yapının restorasyon çalışmalarının 1977 yılında devam edileceği Erol Yurdakul tarafından hazırlanan onarım fişinde not edilmiş, bu doğrultuda yapılacak çalışmalar ise; beden duvarının üstü açık olan ve su alan son sırasının derzli döşeme

haline getirilmesi, türbe kaidesinde bozuk silmelerin orijinaline göre yapılması, türbe içine döşeme etrafına tretuar yapılması, giriş cephesinin ikinci katında yer alan iki odanın taş döşemesinin yapılması, medrese açık eyvanlarındaki sıva ve derzler ile dış kapının ahşap kanatlarının ve elektrik tesisatın yapılması olarak sıralanmıştır (VGMA). (Şekil 3. 69).

Bu dönem onarım görmüş anıtlardan biri de Kayseri Sivas yolu üzerinde bulunan Tuzhisarı Sultan Hanı'dır (Şekil 3. 70). Kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla Han, 1232-1236 yılları arasında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır (Aslanapa, 1991, 118). Yapı üzerine 19. yüzyıl başlarında gözlemler yapan Gabriel, yapının genel itibari ile iyi halde olduğunu ancak giriş kapısının neredeyse tamamen yıkıldığını belirtmiştir (Gabriel, 1954, 108).

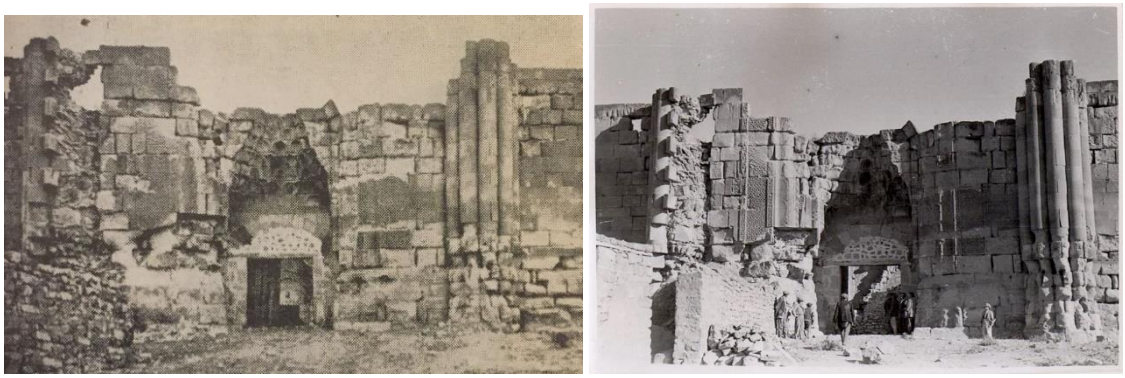

Şekil 3. 70 Tuzhisarı Sultan Han'ın Gabriel (1954, Planj XXVIII) ve Ali Saim Ülgen tarafından çekilmiş fotoğrafları (ASÜA, TASUH0010001)

Yapının ilk onarımları 1938 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmış, ilk koruma ve onarım tedbirleri o zaman kısmen uygulanmıştır (Akok, 1969a, 6). Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarım çalışmalarında, yapının içi kısmen temizlenmiş, yıkılma tehlikesi gösteren kısımlar ahşap destek elemanları ile desteklenmiştir (Akok, 1969a, 11). Eserin 1950'li yıllara ait ilk rölöve çalışmaları Ali Saim Ülgen tarafından gerçekleştirilmiş olup, bu çalışmalar restorasyon uygulamaları yapılacak nitelikte ve detayda olmadığı için, yapının kurtarılmasına yönelik asıl rölöve çalışmaları Mahmut Akok tarafından çizilmiş ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır (Akok, 1969a, 6). Ülgen 1959 yılında yaptığı incelemeler sırasında Tuzhisarı Sultan Han'ı da ziyaret etmiş, burada yaşanılan sorunları not etmiştir. Bu sorunlar; iş yeri teslimi sırasında tutulan protokole aykırı olarak müteahhit tarafından bina cephesinin ahırlar kısmında uygulanan yanlış

kesme ve moloz taş imalatı, tonoz ve kemer imalatında hatalar ve cephede sökülmesine gerek olmayan taşların sökülerek yeniden yapılması olarak tespit edilmiştir Ayrıca cephede belirtilen taş ölçüsünden daha küçük ölçülerde taşların kullanıldığı, bu durumun yapının tüm cephesinin özgünlüğüne zarar vereceği not edilmiş, müteahhit ile olan anlaşmanın bozulması uygun görülmüştür.[117]

Akok tarafından gerçekleştirilen onarımlar öncesinde hanın durumu tasvir edilmiş; dıştan ve içten büyük bir bölümün tahrip olduğu, han ören görünüşünde olduğu, birçok bölümün içine girilemediği belirtilmiştir. İnsan kaynaklı tahribatın yanı sıra uzun süre bakımsız kalmasından ve doğal nedenlerden dolayı hanın üst kısımlarında dağılma meydana gelmiş, kulelerin tepe külahları tamamen yok olmuş, dua kubbesi külahı yıkılmış, avluyu çevreleyen revak kemer ve yakalarında yer yer çöküntüler meydana gelmiş, mescit binası harabe haline gelmiştir. Bunlara ek olarak, hanın dış beden duvarlarına yapılan köy evleri, duvar diplerinde ve yüzeylerinde geniş ölçülerde bozulmalara neden olmuştur (Akok, 1969a, 7). Akok, yapının Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki halini ören yerine benzetmiş, yapının onarılması ve ayağa kaldırılmasını ise yeni Türk idaresinin Anadolu Orta Çağ eserlerine verdiği değer olarak nitelendirmiştir.

Yapının asıl kurtarma ve onarım çalışmaları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, dış yüzeyde bulunan yer yer çürük taş kaplamalar yenilenmiş, ön cephenin cümle kapısının eşik, kaide, giriş kısmı söveleri, iki kenarında bulunan yuvarlak kesitli kulelerin alt ve gövde kısımları eski durumları göz önünde tutularak restore edilmiş, cümle kapısının iç holünün süslü örgüdeki alınlık ve tonoz duvarlarındaki çürümüş parçalar aslına uygun şekilde onarılmıştır (Akok, 1969a, 11).

Yapının avlu kısmında çökmüş revak ve tonozlar, arkadaki odaların tonozları, üst kısımlarındaki dam örtüleri yenilenmiş, hamam dairesinin ayak, kemer ve tonozlarında ciddi yeniden yapımlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sırasında, hanın kapalı kısmında da birçok onarım çalışması yürütülmüş, taç kapısının taç kısmı onarılmış, arkasında orta nefteki tonozun büyük bir kısmı yeniden inşa edilmiştir. Yapının dua kubbesi, gövde ve külahı elden geçirilen bölümler arasında

[117] ASÜA, TASUDOC0055002, 003

olup, damlar etrafında yer alan dereler, çörtenler de onarım geçirmiştir. Yapının kapalı kısmının sekileri ile taban döşemelerine geçildiği sırada ara verildiği belirtilmiş, yapının onarımı VGM tarafından gerçekleştirilen başarılı bir çalışma olarak nitelendirilerek eserin tarihi ve mimari değerini zedelemeyecek bir işlev ile işlevlendirilmesi gerektiği not edilmiştir (Akok, 1969a, 11-12). (Şekil 3. 71).

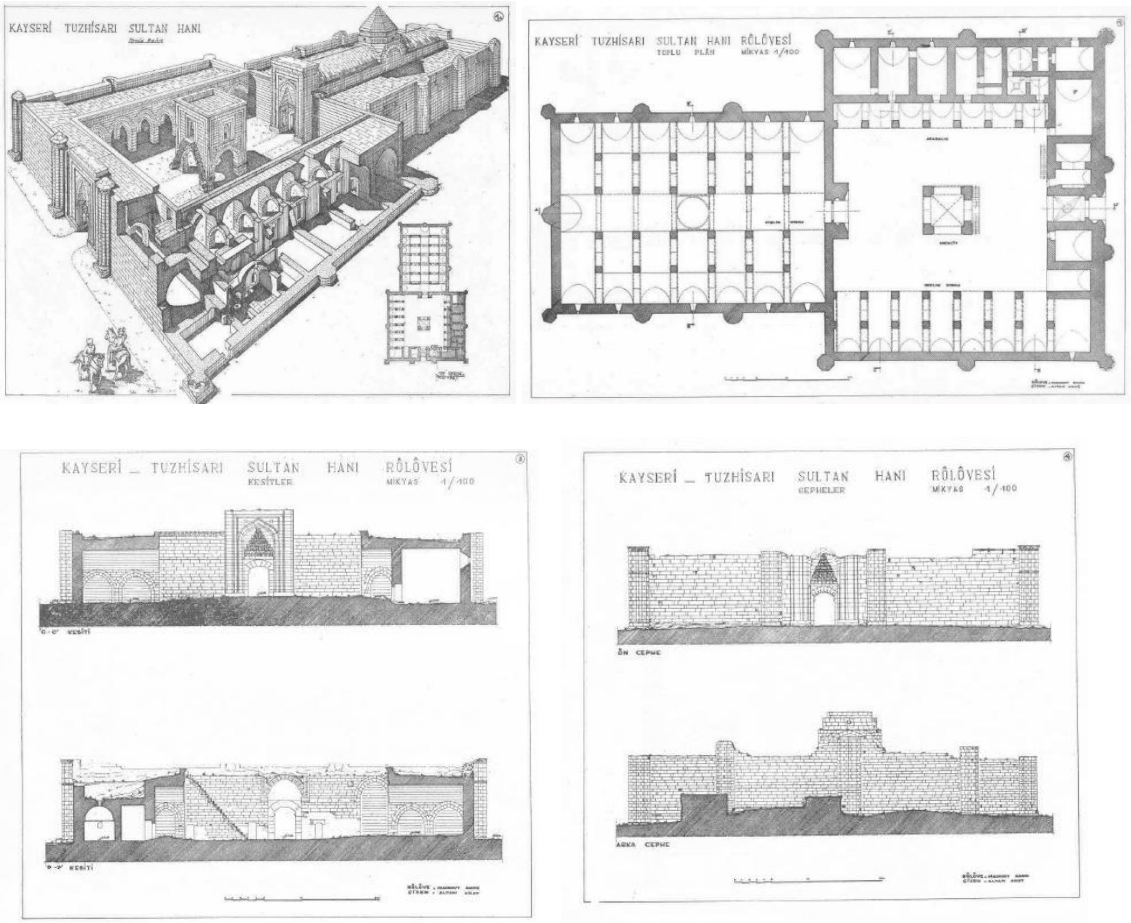

Şekil 3. 71 Tuzhisarı Sultan Han'ın Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (Akok, 1969a, 24-34)

Bu dönem onarımlarına ışık tutacak önemli bir restorasyon çalışması da Konya Akşehir'de bulunan Seyyid Mahmut Hayran Türbesi'nin onarımıdır. (Şekil 3. 72). Anadolu Selçuklu ve Beylikler mimari biçimlenişinde yapılmış olan Türbe'nin yapılış tarihi net olmamakla birlikte, Seyyid Mahmut Hayrani'nin ölüm tarihi olan 1268 yılı, türbenin de inşa yılı olarak kabul edilmektedir (Kozan, 2012, 51). Konyalı (1984, 442), yaptığı incelemeler sırasında 1950'li yıllarda ayakta durduğu hakkında bilgi vermiş, ancak yapının durumu hakkında detaylı açıklamalarda bulunmamıştır.

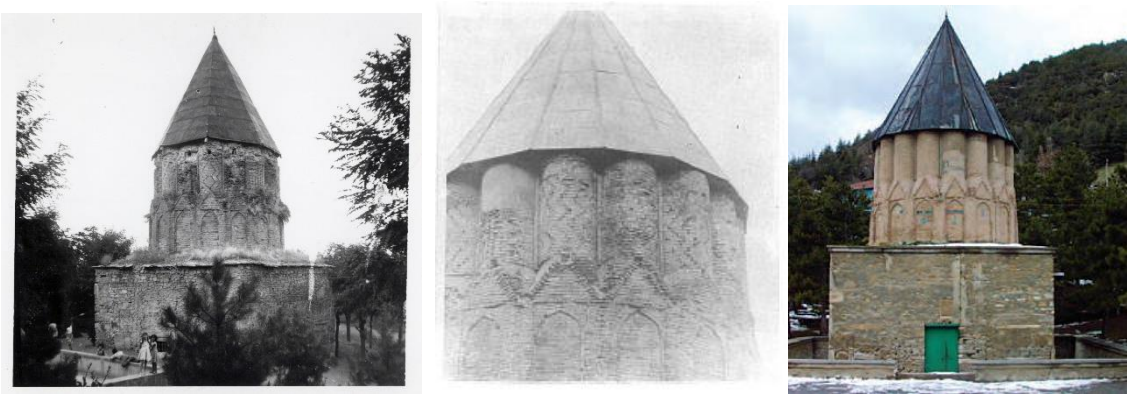

Şekil 3. 72 Seyyid Mahmud Hayrani Türbesinin 1960 yılındaki hali (ASÜA, TASUH5550), 1964 onarımı sonrası (Önge, 1975) ve günümüzdeki hali (Kozan, 2012, 63)

Türbenin kapsamlı ilk onarım çalışmaları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Yılmaz Önge başkanlığında 1964 yılında başlatılmıştır. Yapının onarım çalışmaları sırasında, daha önceki örnekler de de bahsedildiği üzere ilk olarak mevcut durumun belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Önce onarım öncesinde yapılması gereken işler; rölöve projesinin hazırlanması, fotoğraf çekimleri, sondaj ve hafriyat yapılaması ve bu veriler ışığında restorasyon kararlarının ve projesinin hazırlanması olup, türbenin onarımlarında ise bu sıralamaya uyulmadan, projeler elde edilmeden uygulamaya geçilmiştir (Önge, 1975, 82).

Onarım çalışmaları hafriyat ve temel araştırması ile başlamış, yapının strüktürel durumunu tespit etmek için raspa işlemleri yapılmaya başlanmıştır. Yapıda dikkat çeken en önemli onarımlar; yapının iç mekân kemerleri arasında bulunan ahşap gergi elemanlarının ve duvar içindeki ahşap hatılların betonarme olarak tekrar yapılmasıdır. Bu işlemlere paralel olarak türbenin üst örtüsünde külahı taşıyan ahşap asma sistem kaldırılmış yerine demir gergili sistem önerilmiştir. Külah kısmı onarımlarında tuğla rengi çimento ile bakım çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Önge, 1975, 82). Bu uygulamalar, dönemin onarım yaklaşımlarını okumakta oldukça yardımcı olmakta, dönemin restorasyon sorunlarını anlamak için iyi örnek oluşturmaktadır.

Yapının onarımı sırasında malzeme temini ve işçilikte yaşanan sorunlar, müteahhit ile yaşanan anlaşmazlıklar da dönemin önde gelen sorunlarını aydınlatmaktadır. Yapının tuğla gövdesi ve külahının özgün halinde olduğu gibi yapılması istenmiş, ancak yassı tuğlaların hem üretimini hem de işçiliğini yapacak ustalar olmadığından

bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Önge bu uygulamaya alternatif olarak tuğla rengi ince bir harçla örgünün derzlenmesi ile tuğla kaplama yapmayı önermiş, ancak bu uygulama da "ihale sistemindeki eksik ve yetersizlikler ile kontrol mekanizmasının imkânsızlıkları ve müteahhitlik elemanlarının kalitesizliği" nedeniyle uygulanamamıştır. Müteahhit tarafından başlanılan kötü uygulamalar söktürülmüş, son çare olarak on altı kenarlı ahşap primidal külah yapılıp üzeri sacla örtülmüştür. Yapı da dikkat çeken bir diğer karar ise özgünlüğü zedeleyen birçok uygulamadan sonra, yapının özgün haline getirilmesi için restitüsyon çalışmalarına başlanmış olmasıdır (Önge, 1975, 84).

Bu dönem yapılan onarımlar hakkında bilgi edindiğimiz önemli kaynaklardan biri de Kırşehir'de bulunan Cacabey Medresesi'nin geçirdiği onarımlardır (Şekil 3. 73). 1272-73 yıllarında ilk olarak rasathane olarak inşa edildiği düşünülen yapı, daha sonra camiye çevrilmiştir (Aslanapa, 1991,76). Yapı 1942 yılında Ali Saim Ülgen, yapının rölöve çalışmalarını yapmış, mevcut durumu hakkında bilgiler aktarmıştır (Ülgen, 1942, 254-255). Yapı ile ilgili bir diğer çalışma 1940'lı yılların sonunda orta avluda olduğu düşünülen kuyu ile ilgili kazı çalışmasıdır (Sayılı, Ruben, 1947, 673).

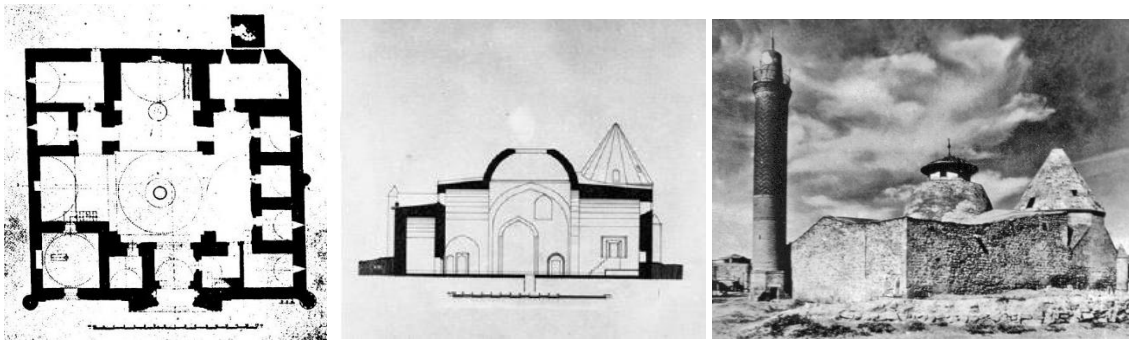

Şekil 3. 73 Kırşehir Cacabey Medresesi'nin plan, kesit ve fotoğrafı (Ülgen, 1942, 261-264).

Bu çalışmalar ardından yapının onarım çalışmaları 1951 yılında devam etmiş, yapının fenni şartnamesi hazırlanmıştır. Şartnameye göre iş kalemleri; kubbenin temizlenmesi, kubbe sıvası yapılması, fenerin yıkılması ve yeni fenerin yapılması, taş kaplamların değişmesi şeklinde sıralanmıştır. Onarım çalışmaları VGM tarafından müteahhite verilmiş ancak uygulamada çıkan problemler sonucunda iş feshi istenmiştir (İnan Ocak, 2018, 264). Belirtilen işlerden ne kadarının uygulandığı bilinmemekle birlikte, yapı 1960 yılında kapsamlı bir onarım geçirmiştir. Bunu doğrulayan bir belge Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde bulunan Cacabey Camii

onarımına ait ihale kabulüdür.[118] 2490 sayılı kanun ile eksiltme usulü ile gerçekleştirilen ihale de onarım tutarı 392.793.10 kuruş olarak hesaplanmıştır (Şekil 3. 74).

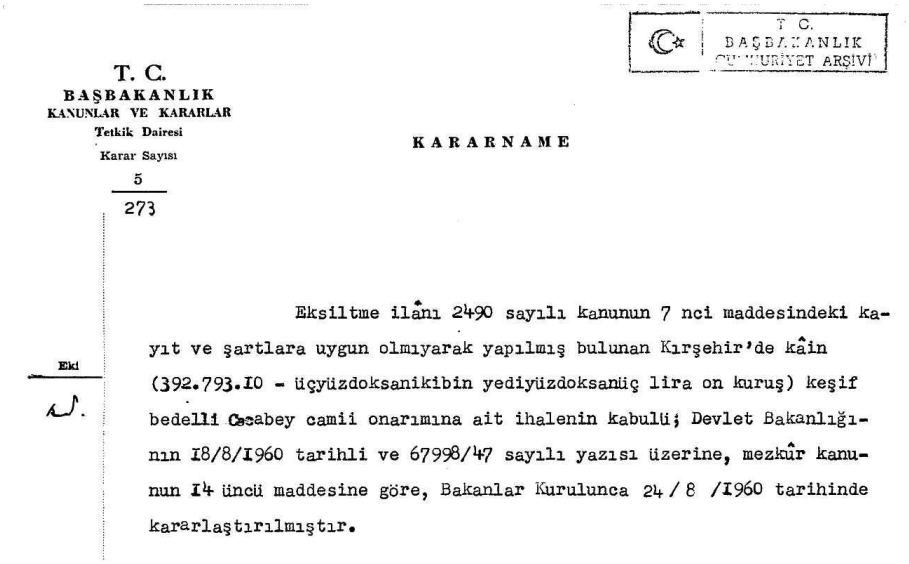

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi
Karar Sayısı
5
273

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

Eksiltme ilânı 2490 sayılı kanunun 7 nci maddesindeki kayıt ve şartlara uygun olmıyarak yapılmış bulunan Kırşehir'de kâin (392.793.10 - üçyüzdoksanikibin yediyüzdoksanüç lira on kuruş) keşif bedelli Cacabey camii onarımına ait ihalenin kabulü; Devlet Bakanlığının 18/8/1960 tarihli ve 67998/47 sayılı yazısı üzerine, mezkûr kanunun 14 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 24 / 8 /1960 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Eki

Şekil 3. 74 Eksiltme Usulü ile yapılan ihale belgesi (BCA, 30.18.01.02.156.14.10)

Cacabey Medresesi'nin 1960 yılına ait onarım detaylarına Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bulunan bazı belgelerden de ulaşılabilmektedir. 1961 tarihli belgede Ülgen yapı ile ilgili olarak, kesme taş harpuştaların eğriliklerinin düzeltilmesi gerektiğini, dış bahçedeki kümbet temeli üstünde harpuşta yapılmamasını, bahçeye iniş merdiveninin sağ tarafındaki basamak ve sahanlığa 40 cm. bindirilen duvarın kaldırılmasını ve kesme taş yüzeylerdeki bozulmalar ve yüzeylerdeki harç kalıntılarının temizlenmesini not etmiştir.[119] Arşivde yer alan başka bir belgede ise; Cacabey Medresesi ile ilgili olarak "*teritli şap yeniden yapılıp üzerine taş kaplanacak; ayrılan tahsisat: 30.000"* yazmaktadır.[120] (Şekil 3. 75).

[118] BCA, Fon Kodu: 030.18.01.02 Kutu: 156 Gömlek: 14 Sıra: 10
[119] ASÜA, TASUDOC0062
[120] ASÜA, TASUDOC0057

Vilâyeti	Cami adı	Yapılacak işler	Ayrılan Tahsisat
I46-Kayseri	Yeşilhisar Hamza paşa C.	Çatı saç kaplaması	5000
I47- "	Tamaz Kazası Camii	Tetkik	
I48- "	Ürgüp Damsa köyü	Taşkın paşa Camii Tetkik	
I49-Kırklareli	Hızırbey Çifte Hamam	İkinci kısım onarım iç kısım açılacak hale gelecek	20000
I50- Kırşehir	Cacabey Camii	Teritli şap yeniden yapılıp üzerine taş kapalanacak	30000

Şekil 3. 75 Ali Saim Ülgen tarafından Cacabey Medresesi Onarımları için hazırlanan belge (ASÜA, TASUDOC0057)

İnan Ocak (2018, 265), yapılan onarımları yapı üzerinde incelemiş ve medresenin onarım öncesinde batı duvarında moloz taş olan kısımların kesme taş ile değiştirildiğini, bu değişimin de anlaşılabilmesi için yeni yapılan örgü ile eskisi arasında yüzey farkı oluşturulduğunu ifade etmiştir. Bu yöntem de dönemin onarım anlayışına ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

Bu dönem onarım geçiren Selçuklu dönemi yapılarına örneklerden biri de Kayseri'de bulunan Lala Muslihiddin Paşa Cami'dir. Caminin kesin yapım yılı bilinmemekle birlikte, XII. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlenmektedir (Özbek, Arslan, 2008, 46). Caminin Cumhuriyet döneminde ilk onarımlarının 1938 yılında gerçekleştirildiği bilgisine ulaşılmış olmakla birlikte, onarımın detayları hakkında bilgi edinilememiştir. Caminin bu tarihten sonraki detaylı onarımları 1968 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda yapının ilk olarak incelenmesi yapılmış, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ismi, yapım yılı ve mimari özellikleri verildikten sonra yapının korunması gerekli yapı olduğu belirtilmiştir (VGMA). Aynı belgede yapının duvarlarındaki ayrılmaların taş pilonlar ile takviye dildiği, kuzey duvarında şakulden ayrılma olduğu, bunun dışında sağlam nitelik sergilediği not edilmiştir (VGMA). 1968 yılında yapılan onarımlar sırasında yapıya sondaj çalışmaları yapılmış ve temel izleri tespit edilmiştir (Özbek, Arslan, 2008, 46). Yılmaz Önge ve Nedim Onat tarafından, bu tarihlerde doldurulduğu düşünülen Abide ve Eski Onarım Fişi'nde yapının onarımı için ayrılan bütçenin 200.000.000 tl olarak

belirtilmiş ve yapılacak işlerin neler olduğu sıralanmıştır (Şekil 3. 76). Bu kapsamda yapılacak işler;

- Damdaki toprak örtünün atılarak az meyilli saç kaplamalı ahşap çatı ile örtülmesi,
- Kıble cephesinden başlanılarak gerekli yerlere istinat duvarı yapılması, kısmen kapanmış pencere ve kapının orijinal zemin seviyesine indirilmesi ve böylece caminin rutubet sorununun çözülmesi,
- İçerdeki kesme taş ayaklarda meydana gelen rutubet sorununun çözülmesi,
- Caminin statik durumunun tespiti, şakülünden kaymış duvarlara takviye yapılması,
- Türbe işlerinde bozuk sıva ve kalem işlerinin özgün hali esas alınarak tamamlanması,
- Cephede çürümüş taşların yenilenmesi olarak sıralanmıştır (VGMA).

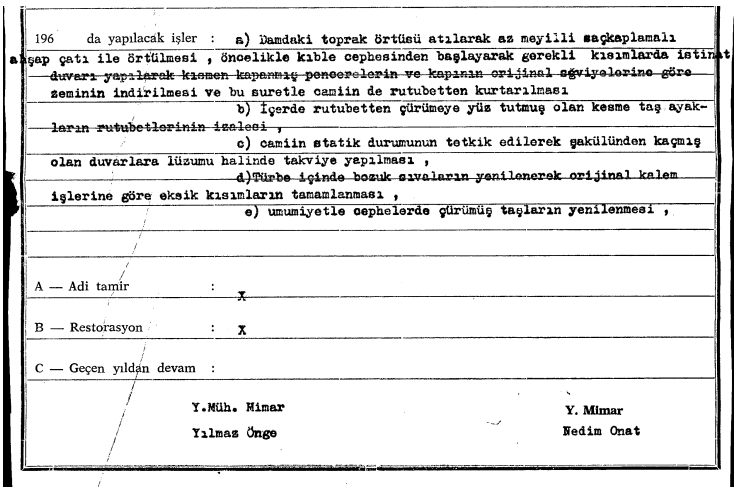
196 da yapılacak işler : a) Damdaki toprak örtüsü atılarak az meyilli saçkaplamalı ahşap çatı ile örtülmesi , öncelikle kıble cephesinden başlayarak gerekli kısımlarda istinat duvarı yapılarak kısmen kapanmış pencerelerin ve kapının orijinal seviyelerine göre zeminin indirilmesi ve bu suretle camiin de rutubetten kurtarılması
b) İçerde rutubetten çürümeye yüz tutmuş olan kesme taş ayakların rutubetlerinin izalesi ,
c) camiin statik durumunun tetkik edilerek şaküllünden kaçmış olan duvarlara lüzumu halinde takviye yapılması ,
d) Türbe içinde bozuk sıvaların yenilenerek orijinal kalem işlerine göre eksik kısımların tamamlanması ,
e) umumiyetle cephelerde çürümüş taşların yenilenmesi ,

A — Adi tamir : X

B — Restorasyon : X

C — Geçen yıldan devam :

Y.Müh. Mimar
Yılmaz Önge

Y. Mimar
Nedim Onat

Şekil 3. 76 Yılmaz Önge ve Nedim Onat tarafından hazırlanan onarım fişi (VGMA).

Yapının bu dönem geçirdiği onarımlar ile ilgili bilgiye ulaştığımız bir diğer kaynak GEEAYK'nun 16 Haziran 1968 tarih 3980 numaralı kararıdır. O dönem GEEAYK Başkanı olan Tahsin Öz imzalı belgede, çatıdaki toprak malzemenin kaldırılarak yerine modern tecrit malzemesi ile eski tonozların üzerine uygun bir şekilde konulması, türbenin kuzeyinde muhdes tonozlu kısımların kaldırılması şartı ile kabul edilmiştir (VGMA). Yapının o dönem gerçekleştirilen onarımlarına dair fotoğraflar incelendiğinde de Yılmaz Önge'nin belirttiği ahşap çatının yapılmadığı, onun yerine betonarme üst örtünün yapıldığı görülmektedir (Şekil 3. 77).

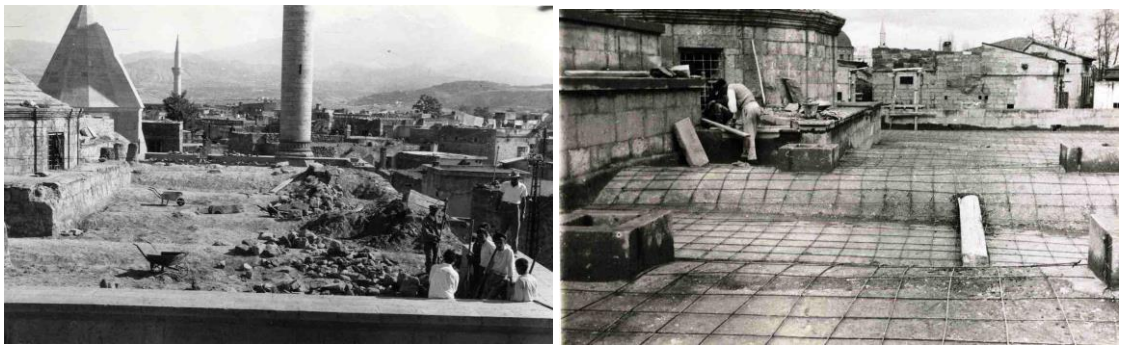

Şekil 3. 77 Yapının 1968 yılı onarımlarına ait fotoğraflar (VGMA)

Yapı ile ilgili önemli bir veride yine VGM Arşivi'nden elde edilen proje çizimleridir. Cami'nin 1969-1970 tarihli rölöve, restitüsyon, restorasyon, betonarme projesi ve elektirik projesi olduğu görülmüş, cephe restorasyonları için farklı iki öneri sunulduğu tespit edilmiştir (Şekil 3. 78, Şekil 3. 79, Şekil 3. 80).

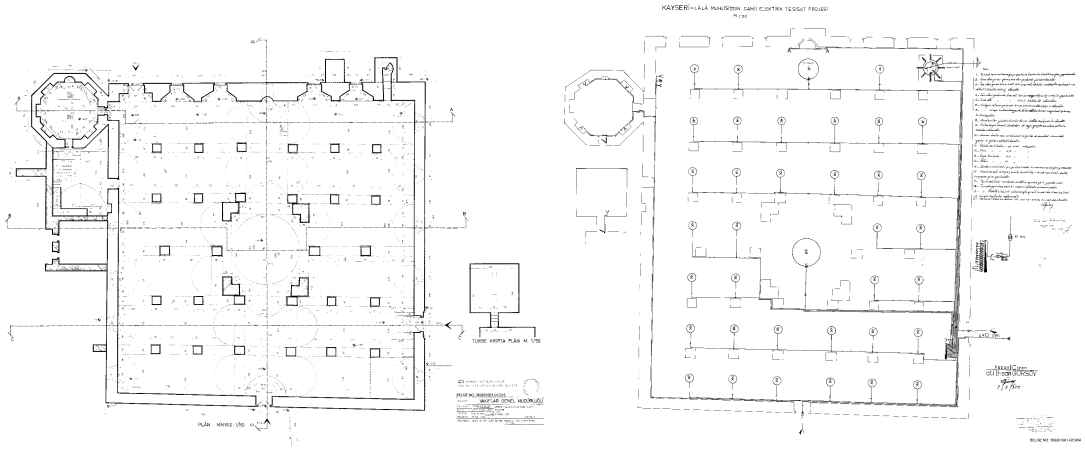

Şekil 3. 78 Lala Muslihiddin Cami rölöve planı ve elektirik tesisat projesi (VGMA)

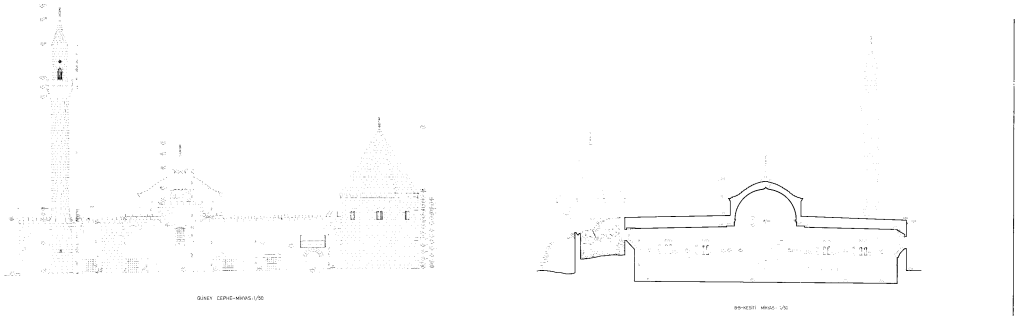

Şekil 3. 79 Lala Muslihiddin Cami rölöve cephe ve kesiti (VGMA)

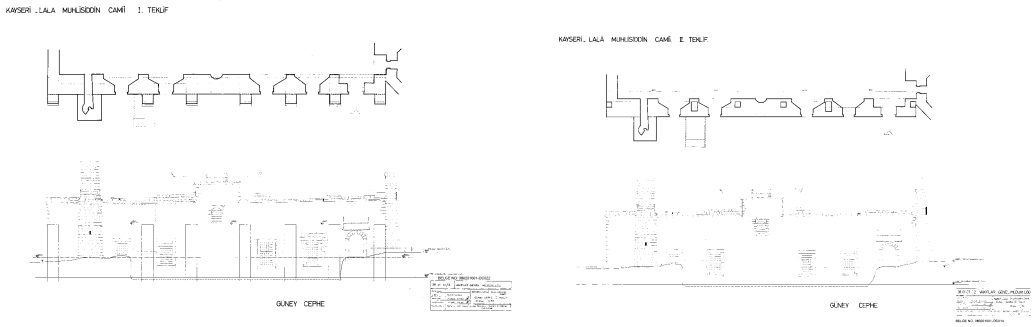

Şekil 3. 80 Lala Muslihiddin Cami Güney Cephesi için hazırlanan iki restorasyon önerisi

Ayrıca projelerde dikkat çeken diğer bir husus, fotoğraflarda görülen betonarme üst örtü uygulamasının projelerinin hazırlanmış olmasıdır. Bu projede detaylar çizilmiş ve tonoz üzerindeki toprağın kaldırıldıktan sonra uygulamaya geçileceği not edilmiştir (VGMA). Bu uygulama da dönemin onarım anlayışında önemli bir yeri olan, görünmeyen kısımların ve strüktürün sağlamlaştırılmasına modern malzeme kullanılabilir mantığına iyi bir örnek oluşturmaktadır (Şekil 3. 81).

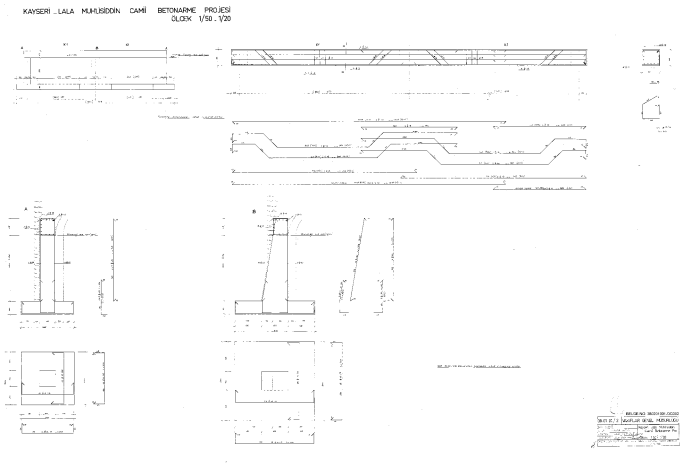

Şekil 3. 81 Lala Muslihiddin Cami güney cephesi için hazırlanan betonarme projesi (VGMA)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv taramasında yapılan incelemeler doğrultusunda 1951-1973 yılları arasında onarım geçirdiği tespit edilen diğer yapılar; Kayseri Han Cami, Döner Kümbet, Hatıroğlu Camii, İkiz Kümbetler ve Seraceddin Medresesi'dir (VGMA). Bu dönem Kayseri dışında bulunan Anadolu Selçuklu yapılarından bazıları; Erzurum Üç Kümbetler, Sivas Şifaiye Medresesi, Amasya Gök Medrese, Amasya Bimarhanesi ve Niksar Ulu Cami'dir (VGMA).

Ayrıca Ali Saim Ülgen Arşivi'nden de bu dönem hangi yapılara onarım yapıldığı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Buna göre, Niksar Sultan Han'ı bu dönem onarım geçirmiştir. Ülgen arşivinde yer alan "Niğde Sultanhanı 1956 büyük onarım keşif özeti" başlıklı belgede 1966-67 yılları arasında yapılacak onarımlar detaylı bir şekilde tarif edilmiş, onarımlar için gerekli bütçe hesaplamaları yapılmıştır.[121] (Şekil 3. 82).

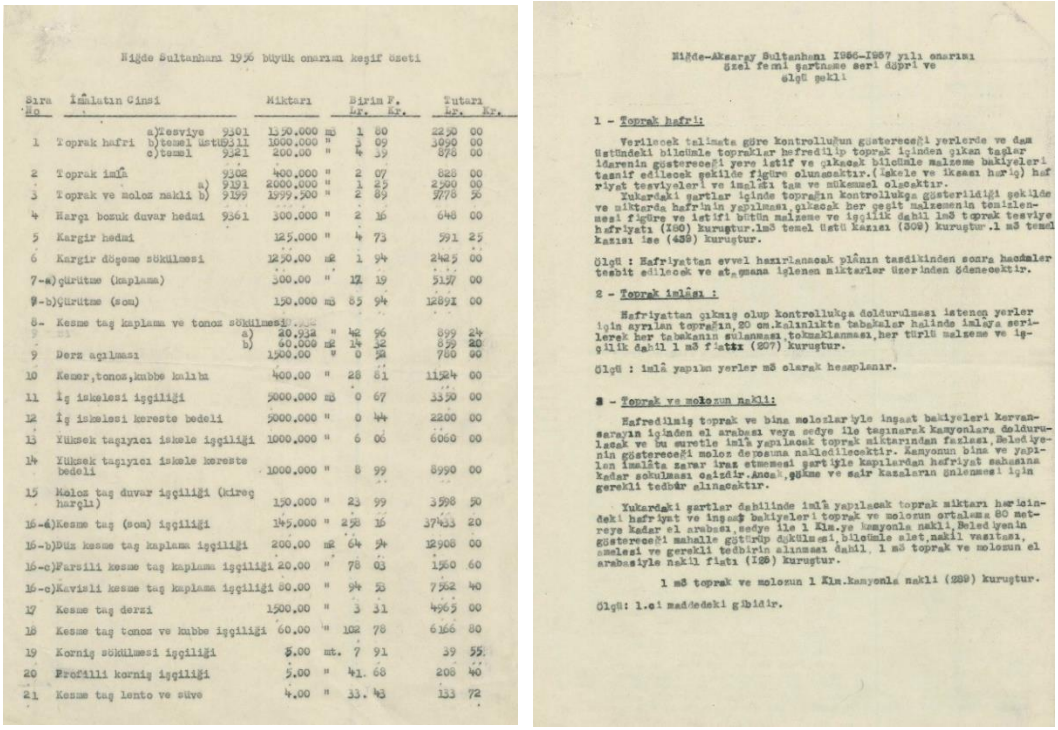

Niğde Sultanhanı 1956 büyük onarım keşif özeti

Sıra No	İmâlatın Cinsi		Miktarı		Birim F. Lr.	Kr.	Tutarı Lr.	Kr.
1	Toprak hafri	a)Tesviye 9301	1350.000	m3	1	80	2430	00
		b)temel üstü 9311	1000.000	"	3	09	3090	00
		c)temel 9321	200.00	"	4	39	878	00
2	Toprak imlâ	9302	400.000	"	2	07	828	00
3	Toprak ve moloz nakli	a) 9191	2000.000	"	1	29	2580	00
		b) 9199	1999.500	"	2	89	5778	56
4	Harçı bozuk duvar hedmi	9361	300.000	"	2	16	648	00
5	Kargir hedmi		125.000	"	4	73	591	25
6	Kargir döşeme sökülmesi		1250.00	m2	1	94	2425	00
7-a)	çürütme (kaplama)		300.00	"	17	19	5157	00
7-b)	çürütme (som)		150.000	m3	85	94	12891	00
8-	Kesme taş kaplama ve tonoz sökülmesi	a)	20.932	"	42	96	899	24
		b)	60.000	m2	14	32	859	20
9	Derz açılması		1500.00	"	0	52	780	00
10	Kemer,tonoz,kubbe kalıbı		400.00	"	28	81	11524	00
11	İç iskelesi işçiliği		5000.000	m3	0	67	3350	00
12	İç iskelesi kereste bedeli		5000.000	"	0	44	2200	00
13	Yüksek taşıyıcı iskele işçiliği		1000.000	"	6	00	6060	00
14	Yüksek taşıyıcı iskele kereste bedeli		1000.000	"	8	99	8990	00
15	Moloz taş duvar işçiliği (kireç harçlı)		150.000	"	23	99	3598	50
16-a)	Kesme taş (som) işçiliği		145.000	"	258	16	37433	20
16-b)	Düz kesme taş kaplama işçiliği		200.00	m2	64	94	12908	00
16-c)	Farsili kesme taş kaplama işçiliği		20.00	"	78	03	1560	60
16-c)	Kavisli kesme taş kaplama işçiliği		80.00	"	94	53	7562	40
17	Kesme taş derzi		1500.00	"	3	31	4965	00
18	Kesme taş tonoz ve kubbe işçiliği		60.00	"	102	78	6166	80
19	Korniş sökülmesi işçiliği		5.00	mt.	7	91	39	55
20	Profilli korniş işçiliği		5.00	"	41	68	208	40
21	Kesme taş lento ve süve		4.00	"	33	43	133	72

Niğde-Aksaray Sultanhanı 1966-1967 yılı onarımı
Özel fenni şartname seri dâpri ve
ölçü şekli

1 - Toprak hafri:

Verilecek talimata göre kontrolluğun gösterecekli yerlerde ve dam üstündeki bilcümle topraklar hafredilip toprak içinden çıkan taşlar idarenin gösterecekli yere istif ve çıkacak bilcümle malzeme bakiyeleri tasnif edilecek şekilde fiğüre olunacaktır.(iskele ve ikmâl harçlı) hafriyat tesviyeleri ve imâlâtı tam ve mükemmel olacaktır.

Yukarıdaki şartlar içinde toprağın kontrolluğa gösterildiği şekilde ve miktarda hafrinin yapılması,çıkacak her çeşit malzemenin temizlenmesi fiğüre ve istifi bütün malzeme ve işçilik dahil 1m3 toprak tesviye hafriyatı (150) kuruştur.1m3 temel üstü kazısı (300) kuruştur.1 m3 temel kazısı ise (450) kuruştur.

Ölçü : Hafriyattan evvel hazırlanacak plânın tasdikinden sonra hacimler tesbit edilecek ve ay,gana işlenen miktarlar üzerinden ödenecektir.

2 - Toprak imlâsı :

Hafriyattan çıkmış olup kontrolluğa doldurulması istenen yerler için ayrılan toprağın,20 cm.kalınlıkta tabakalar halinde imlâya serilerek her tabakanın sulanması,tokmaklanması,her türlü malzeme ve işçilik dahil 1 m3 fiatı (207) kuruştur.

Ölçü : imlâ yapılan yerler m3 olarak hesaplanır.

3 - Toprak ve molozun nakli:

Hafredilmiş toprak ve bina molozlarıyle inşaat bakiyeleri kervansarayın içinden el arabası veya sedye ile taşınarak kamyonlara doldurulacak ve bu suretle imlâ yapılacak toprak miktarından fazlası,Belediyenin gösterecekli moloz deposuna nakledilecektir. Kamyonun bina ve yapılan imlâta zarar irâz etmemesi şartiyle kapılardan hafriyat sahasına kadar sokulması caizdir.Ancak,çökme ve sair kazaların önlenmesi için gerekli tedbir alınacaktır.

Yukarıdaki şartlar dahilinde imlâ yapılacak toprak miktarı hariçindeki hafriyat ve inşaat bakiyeleri toprak ve molozun ortalama 80 metreye kadar el arabası,sedye ile 1 Klm.ye kamyonla nakli,Belediyenin gösterecekli mahalle göstürüp dökülmesi,bilcümle alet,nakil vasıtası, amelesi ve gerekli tedbirin alınması dahil, 1 m3 toprak ve molozun el arabasiyle nakil fiatı (128) kuruştur.

1 m3 toprak ve molozun 1 Klm.kamyonla nakli (289) kuruştur.

Ölçü: 1.ci maddedeki gibidir.

Şekil 3. 82 Ali Saim Ülgen Arşivi'nde Niğde Sultan Hanı onarımları ile ilgili belgeler (ASÜA, TASUDOC0687, TASUDOC70003)

Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bu dönem onarımlarına örnek oluşturacak diğer yapılar; Erzurum'da Ulu Cami, Lala Paşa Cami, Yakutiye Medresesi, Kayseri'de Çifte Medrese, Hunat Camii, Hacı Kılıç Cami ve Medresesi, Karatay Kervansarayı, Konya'da Alaeddin Camii, Sırçalı Mescit, Beyşehir Eşrefoğlu Cami, Niğde'de Sungur Bey Cami, Alaeddin Cami gibi yapılardır.[122]

3. 4 1973-1983 Yılları Arası Koruma ve Onarım Yaklaşımları

Bu bölümde Eski Eser Kanunu'ndan 2863 numaralı kanunun ilanına kadar olan süre ele alınmıştır. 1973 yılında kabul edilen 1710 sayılı Eski Eser Kanununa kadar,

[121] ASÜA, TASUDOC0687
[122] ASÜA, TASUDOC1392- TASUDOC1392016

koruma alanında Osmanlı Dönemi'nde en son 1906 tarihinde güncellenen Asar-ı Atika Nizamnamesi geçerliliğini korumuş, bu tarihe kadar koruma çalışmalarındaki en büyük noksan, birçok çalışma yapılmasına rağmen yeni bir koruma yasasının çıkarılamamış olmasıdır. Eski Eser yasasının çıkarılması için bu kadar uzun süre geçmesinin ardında, koruma alanında gerçekleşen gelişmeler dışında ülkede etkin olan siyasal, politik, ekonomik pek çok olay etkili olmuştur. 1960 ihtilali, 1971 muhturası, kalkınma ve kentleşme politikalarının uygulanmaya konulması, turizm ve sanayi konusunda yapılmaya çalışılan atılımlar gibi nedenler bunlardan bazılarını oluşturmaktadır (Kayın, 2008, 101-102). Türkiye'de korumayla doğrudan ilişkli olan ve tarihi çevreyi bir bütün olarak koruyabilmek için gerekli yasal çerçeve ancak 1970'lerden sonra oluşturulabilmiştir.

3. 4. 1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi

1973-1983 yılları arasında gerçekleştirilen en önemli gelişme, koruma konusunda yaklaşık 70 yıldır eksikliği hissedilen 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Kanun, 25 Nisan 1973 yılında kabul edilmiş ve 6 Mayıs 1973 yılında resmî gazetede yayınlanması ile yürürlüğü girmiştir[123] . Bu tarihe kadar, 1951 tarihli GEEAYK Teşkilat ve Vazifelerine Dair 5805 sayılı kanun ve 157 tarihli 7044 sayılı Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne Devrine dair Kanun, 1961 anayasasınıda yer alan bazı maddeler ile bu konuda çaba sarfedilse de koruma ile doğrudan ilgili bir yasanın olmaması büyük bir problemdir. Bu tarihe kadar daha önceki bölümde değinildiği gibi Ali Saim Ülgen'in Eski Eser Kanun tasarıları vardır. Hatta Ülgen Arşivi'nde yer alan "*Bina restorasyonlarına dair resmi yazışmalar*" başlıklı belgeler içinde kanunların yer aldığı fihristte Asar-ı Atika Nizamnamesi için "(yürürlükte değildir)" ifadesi yer almaktadır.[124] (Şekil 3. 83). Aynı arşivde yer alan GEEAYK ile ilgili başka bir belgede ise Asar-ı Atika Nizamnamesi ile ilgili;

> "*Bu nizamname Saltanat devrinde II. Abdülhamit zamanında yürürlüğe konmuş ve bugünkü inkişafların kabili tel'if olmaktan çoktan çıkarak tamamen eskimiştir…. Bilhassa yazılış bakımından Cumhuriyet kanunlarıyla kabili telif bir*

[123]https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601710.pdf
[124] ASÜA, TASUDOC0443008

durumu da yoktur. Bu sepeple eski eskimiş hukuki bir vesika olan Asarı Atika Nizamnamesi'yle Türkiye'deki eski eserlerin korunmasına imkan bulunmamaktadır"[125]

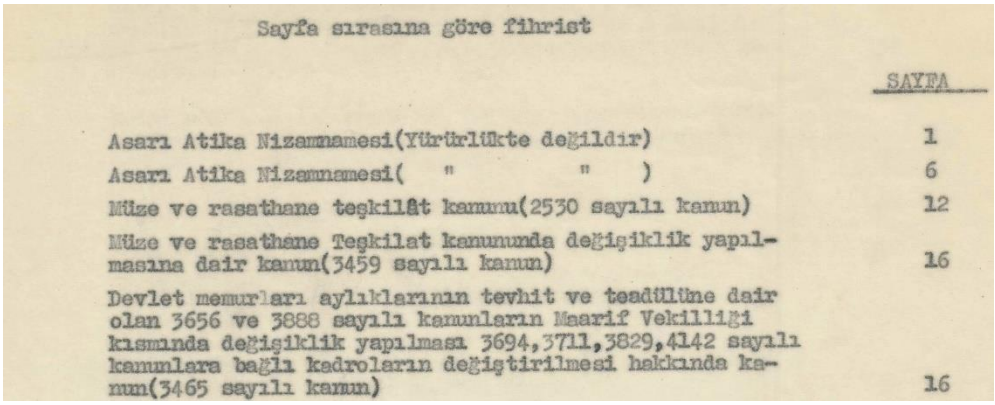

Sayfa sırasına göre fihrist

	SAYFA
Asarı Atika Nizamnamesi(Yürürlükte değildir)	1
Asarı Atika Nizamnamesi(" ")	6
Müze ve rasathane teşkilât kanunu(2530 sayılı kanun)	12
Müze ve rasathane Teşkilat kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun(3459 sayılı kanun)	16
Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 ve 3888 sayılı kanunların Maarif Vekilliği kısmında değişiklik yapılması 3694,3711,3829,4142 sayılı kanunlara bağlı kadroların değiştirilmesi hakkında kanun(3465 sayılı kanun)	16

Şekil 3. 83 Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan belge (ASÜA, TASUDOC0443008).

Bu gelişmeler sonucu, uzun bir hazırlık döneminin ardından 1973 yılında çıkarılan ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk koruma yasası niteliğinde olan 1710 sayılı Kanun, 10 bölüm ve 55 maddeden oluşmaktadır[126]. Genel hükümler başlığı altında toplanan ilk bölüm 7 maddeden; taşınmaz eski eserlerin, tarihi ve tabii Anıtların tespit, tescil, korunma ve onarım işleri ye mülkiyeti başlığı taşıyan ikinci bölüm 12 maddeden; taşınır eski eserlerle ilgili üçüncü bölüm 5 maddeden; eski eser ticareti ile ilgili dördüncü bölüm 4 maddeden, kazılar başlıklı beşinci bölüm 14 maddeden, define araştırması başlıklı altıncı bölüm 1 maddeden, ikramiyeler ve cezalar başlıklı yedinci bölüm 6 maddeden, çeşitli hükümler ile ilgili sekizinci bölüm 1 maddeden, son bölüm olan yürürlük ve yürütme başlıklı onuncu bölüm 2 maddeden oluşmak üzere toplam 55 maddedir. Geçici hükümler başlıklı dokuzuncu bölümde bulunan 5 madde ise, kanunun 55 hükmünden ayrı olarak sıralanmıştır.

1710 sayılı Eski Eser Yasası'nın 1. Maddesinde korunacak kültürel varlıklara ilişkin ayrıntılı tanımlar yapılmış, asar-ı atika nizamnamelerinde kullanılan abide terimleri yerine "eski eser" terimi kullanılmıştır. Çal (2005, 237), 1710 sayılı kanunun zaman sınırı ve eserlerin ait olduğu alanlar açısından 1906 Asarı Atika Nizamnamesi'nin tekrarı olduğunu ifade etmiştir. Akçura da bu görüşe paralel nitelikte (1972, 42) "Koruma" kanununu, bir milletin tarihine, kültürüne, kültürün somut verilerine

[125] ASÜA, TASUDOC0994
[126]https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601710.pdf

gösterdiği ilgiyi yansıran en önemli belgelerden biri olarak yorumlamış, 1710 sayılı tasarıyı ise 1906 Nizamnamesi'nin günümüze uyarlanmış hali olarak yetersiz bulmuştur. Kanunda Asar-ı Atika Nizamnamesi'ndeki eski eser tanımına yeni bir açıklama getirilmediğini, yenilik olarak sadece eserlerin gruplandırıldığını, doğal ve etnografik değerlerin dahil edildiğini ifade etmiştir.

1906 AAN ve 1710 EEK arasındaki en önemli fark, anıtların çevreleri ile birlikte korunmasını sağlayan kavramların getirilmiş olması ve alan korumasına yönelik adımların atılmaya başlanmasıdır. Korunması gerekli miras ögesi olan anıtlar ve çevreleri, külliyeler, çeşitli türde sit alanları (tarihi sit, arkeolojik sit, ören yeri, tabii sit) ilk kez bu yasada yer almış eski eser kapsamında değerlendirilmiştir. Yasada "kentsel sit" tanımına yer verilmemiştir, ancak Umar (1981, 46-53) genel sit tanımının içide olası başka sit tanımlarının da gizli olduğunu vurgulamıştır. Bu gelişmeler ışığında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 1978'lerin sonuna kadar otuza yakın kentte sit koruma kararları alınmıştır (Can, 2011, 81).

Kanunun birinci maddesinde içerikte değişiklikler olmakla birlikte, şekil olarak Asar-ı Atika Nizamnamesi'ne benzer niteliktedir. Mumcu (1969), Nizamnamedeki hataların bu yasada da tekrarlandığını ifade etmiş, Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde eski olan herşeyin eski eser sayıldığını, oysaki eski olan herşeyin eski eser niteliği taşımayacabileceğini, aynı durumun 1710 sayılı kanunda da devam ettiğini söylemiştir. Umar da (1981, 26) taşınmaz Eski Eser Hukuku'nun kendine özgü bir kavram olduğunu ve yapıların arazilerin bir parçası olması nedeniyle araziden bağımsız olarak taşınmaz eski eser olarak sayılamayacağını belirtmiştir.

Yasanın 3. Maddesinde eski eserüzerindeki tasarruf yetkileri belirlenmiş ve tüm taşınır ve taşınmaz eski eserlerin devlet malı olduğu ifade edilmiş, 4. madde eski eser bulunması durumunda yapılması gereken işleri tanımlamıştır. Bu maddeye göre eski eser bulan kişiler en geç 10 gün içinde bildirmekle yükümlü tutulmuş, MEB ise en geç 1 yıl içinde gerekli işlemleri yapmakla görevlendirilmiştir.

Kanunun doğrudan eski eser bakımı ve korunması ile ilgili olan maddelerinden biri 5. maddedir. Bu maddede, tarif kapsamına giren eski eserleri, tarihi anırları bozmak ya da değiştirmek, GEEAYK'dan onay almadan ve Millî Eğitim Bakanlığı'ndan izin almadan onarım, inşaat, sondaj, kazı gibi eylemlerin yapılması yasaklanmıştır.

Madde 6'da ise, eski eserlerin kullanma şekli hakkında bilgiler verilmiş, GEEAYK görüşü ve Millî Eğitim Bakanlığı izni ile anıtların kullanımının değiştirilebileceği söylenmiştir.

1710 sayılı yasada Vakf eski eserlere ait açıklamalar da yer almaktadır. Bu doğrultuda, 7. madde de "*VGM idaresinde bulunan vakıf eski eserlerin kullanılması ve onarımı GEEAYK kararı alındıktan sonra VGM tarafından yapılır*" ifadesine yer verilmiş; 11. maddede ise Vakıflara ait olan eski eserlerin farklı kurumlar tarafından kullanılabilmesinin VGM izniyle olabileceği belirtilmiştir. 12. Maddede, kaynağı vakıf olan ancak çeşitli sebeplerle ksımen ya da tamamen özel ve tüzel kişilerde olan eserlerin kamulaştırılmasının VGM tarafından yapılacağı belirtilmiştir. Bir sonraki madde de ise, mülkiyeti VGM ait olup tüzel ya da özel kişiler tarafından kullanılan eserlerde, onarım masraflarına Vakıfların belirleyeceği oranda kullanıcıların da katılacağı ifade edilmiştir.

Eski Eser Yasası, envanter ve tescil süreci ile başlayan sürecin netleşmesini sağlamış, 8. madde de tespit, tescil, onarım işlerinin nasıl işleyeceği anlatılmıştır. 1951-73 döneminde GEEAYK ilke kararları doğrultusunda çözülmeye çalışılan bu konu, ilk kez bu yasa kapsamında detaylandırılmış; eski eserlerin içinde turizm uzmanlarının bulunduğu uzman tespit kurulları tarafından tasnifleneceği, GEEAYK tarafından onaylandıktan sonra tapu ktüğüne geçirilerek tescil edileceği hükme bağlanmıştır. Tescili yapılan anıt resmi kamu ve kuruluşlarına ait ise, bu kurumların da görüşlerinin alınması gerektiği ifade edilmiştir[127]. Durukan (2004, 59), tespit işlemlerinde turizm uzmanlarına yer verilmesinin, turizm ve koruma arasındaki ilişkiyi ön planda tutma çabasının göstergesi olarak yorumlamıştır. Bir sonraki 9. maddede tescili yapılan eski eserlerin koruma sahalarının tayini ve bu alanlardaki inşaat izinleri GEEAYK'nun iznine bağlanmıştır. 10. maddede ise, korunması gerekli olarak tespit edilmiş hiçbir yerin GEEAYK VE Milli Eğitim Bakanlığı'nın izni olmadan satılamayacağı, yeniden imar ve ihya yapılamayacağı hükme bağlanmıştır.

1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun değindiği önemli konulardan birisi de eski eserlerin belgeleme çalışmalarıdır. Madde 18'de; eski eserlerin, anıtların uzmanlar

---

127 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601710.pdf

tarafından yapılacak inceleme, harita, plan ve rölövesinin yapılması, fotoğraflarının çekilmesi, kalıplarının çıkarılması giibi işlemlerde eser sahiplerinin izin vermesi zorunlu tutulmuştur. Bir sonraki madde de ise, eski serlerin, anıtların bakım, onarım ve restorasyon işlerinin 1050 sayılı Muhasebei Umumiye ve 2490 sayılı Artırma ve Eksiltme ve İhale Kanunları ile yapılacağı hükme bağlanmıştır.

1973-83 döneminde değinilmesi gereken bir diğer konu ise GEEAYK tarafından alınan ilke kararlarıdır. Bunlar arasında en önemlilerinden biri 14 Ocak 1978 gün ve 10200 sayılı ilke kararı olup, bu karar uyarınca taşınmaz kültür varlıkları üç ana gruba ayrılmıştır. Buna göre;

- "*I. Grup: Gelecek kuşaklar için içi ve dışı olduğu gibi saklanması gereken yapılar,*
- *II. Grup: Özellikle çevresel niteliklerinin önemi açısından yalnız dış görünümleri ile korunması gereken yapılar,*
- *III. Grup: Çevresi ve gabari bakımından tümü ile yenilenmiş ve tek başına korunma imkanını kaybetmiş veya kamu yararına kaldırılması gereken ve rölövesi, fotoğrafları arşive konduktan sonra yıkılarak yürülükteki İmar Yasası'na göre uygulama yapılacak yapılar*"

olarak sınıflama yapılmıştır (Örnek Özden, 2004, 52). Ayrıca bu ilke kararı ile yapıların gruplandırılması "I-A, I-B, I-C, II-A.1, IIA. 2, II-A.3, II.A-4, II-B.1, II-B.2, II-B.3, III-A, III-B" olacak şekilde detaylandırılmıştır (Dişli, Günel, 2020, 11). Madran (2009, 166), bu ilke kararı ile yıkımın korumanın bir parametresi olarak kabul edildiğini ifade etmiştir.

Bu dönem alınan önemli ilke kararlarından biri de 12 Kasım 1977 tarihli ve 10170 sayılı karardır. Bu karar;

> *"Kurul tarafından tescil edilen bir eski eser yapının ve onun ayrılmaz bir parçası olan parselinin tescil tarihinden itibaren yapılanma bakımından imar mevzuatına değil eski eserler mevzuatına tabii olduğu ve bu taşınmaz hakkında kurulca alınan kararın olduğu gibi uygulanması gerektiğinin ilgili kurumlara duyurulmasına dairdir."* (Dişli, Günel, 2020, 11).

Bu karar ile İmar Mevzuatı ile yaşanılan çelişki durumların çözümlenmeye çalışıldığı düşünülmektedir.

Bu dönem koruma alanında en etkin kurum olan GEEAYK bünyesinde de düzenlemeler yapılmıştır. 1951-83 yılları arasın etkin bir şekilde göre yapan kurul, 1976 yılına kadar sadece istanbul'da bulunan bürosunda görev yapmıştur. Bu tarihte Ankara'da ikinci bir rölöve bürosu kurulmuş, Marmara Bölgesi dışında kalan tüm iller bu büronun sorumluluğu altına verilmiştir (Durukan, 2004, 75). Ankara'da açılan bürodan sonra toplantılar ayda bir olacak şekilde her iki büroda dönüşümlü olarak gerçekleştirilmiştir (Dişli, Günel, 2020, 6). 1973 yılında çıkarılan Eski Eserler yasası ile korumanın tek yapı ölçeğinden tarihi çevre korumaya doğru gelişmesi, korumaya konu olan eserlerin kapsamının çeşitlenmesi, kurul üyelerinin ikincil görevlerinin bulunması vb. gibi nedenlerle GEEAYK, gündemi takip etmekte zorlanmaya başlamış ve 1981 tarih 13281 sayılı kararla kurulun kaldırılmasını öneren Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanun Tasarısı hazırlanmıştır (Durukan, 2004, 76).

Bu dönem koruma ile ilgili gelişmelerden bir diğeri, 1982 yılında 1961 Anayasası'nın kaldırılması ve yeni anayasanın 63. maddesinde kültür varlıkları ile ilgili koruma konusuna değinilmesidir[128]. Bu madde ile, devletin kültür ve tabiat varlıklarının korunmasından sorumlu olduğu, bu kapsamda teşvik edici tedbirler alması ve tarihi eserlerden özel mülkiyette olanların korunması ile ilgili yapılacak düzenlemeleri gerçekleştirmesi gerektiği ele alınmıştır.

Bu dönemde koruma konusunda uluslararası alanda 1972 yılında Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme imzalanmış, ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi) gibi kurumlar oluşturulmuş ve Türkiye'de bu oluşumlara dahil olmuştur. 1974 yılında, 7/8132 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile, serbes meslek insanları, büroktarlar ve akademisyenlerden oluşan ICOMOS Türkiye Komitesi kurulmuştur (Madran ve Özgönül, 2005, 17-118). 1975 yılının Avrupa Mimari Mira Yılı ilan edilmesi ile Türkiye'den de GEEAYK Başkanı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından görevlendirilmiş ve bu durum koruma konusunda ilginin artmasına sebep olmuştur. 1982 tarih ve 2658 sayılı "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyeti'nin katılmasının uygun bulunduğu hakkındaki kanun" ile

[128] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)

ülkemizde de sözleşme kabul edilmiştir. Yine aynı yıl içinde UNESCO Milli komitesi yönetmeliği kabul edilmiştir (Durukan, 2004, 70).

Vakıflardaki düzenlemeler

Bu dönem Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde de değişim ve dönüşümler gerçekleşmiş, ancak vakıfların çalışmalarını gerçekleştirecek eleman eksikliği devam etmiştir. Tayla (1982, 42), 1970'li yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen rölöve, restorasyon gibi korumaya yönelik çalışmaların yeterli nitelik ve nicelikte olmadığını ifade etmiş, bunun da en büyük sebebini kadroların yetersizliği olarak göstermiştir. Gerçekleştirilen onarımlarda, müteahhitlerin işlerini düzgün yapmaması, kontrollerin eksik yapılması ve ataşman defterlerinin düzenli tutulmaması da o dönem yaşanılan problemlerdendir. Ayrıca, onarımlarda kalıcı çözüm gerektiren strüktür problemlerine çözüm aramak yerine, yapının süsleme detayları olan bezemelerin onarılmasının ilk sıralara alınması gibi yaklaşımlar da eleştirilen konular arasındadır (Tayla, 1982, 42).

Vakıflar Genel Müdürlüğü 1963-1979 yılları arasında onarım için genel bütçe içerisinde %25 ile %38 arasında değişen oranlarda kaynak ayırmış, 1980-82 yılları arasında ise bu oran %18-%22 arasında değişen oranlara düşmüştür. Bu düşüş devletin içinde bulunduğu siyasi karmaşıklığın sonucu olarak yorumlanabilir (Akar, 2011, 15). Çal da (1990, 221) 1952'lerden sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kültür varlıkları onarımlarında büyük artış olduğunu dile getirmiş, 1975 yılında 325, 1977 yılında ise 365 eserin onarıldığını ifade etmiştir. Oğuz da (1984, 50) "*Vakıf Kaynaklı Eski Eserlerin Restorasyonu*" adlı makalesinde, onarımlar için 1978 yılında 148 milyon, 1979 yılında 212 milyon, 1980 yılında 87 millyon harcandığını, 1981'de 238 milyon ile 151 eserin, 1982'de 483 milyon ile 129 eserin, 1983 yılında ise 605 milyon ile 84 eserin onarıldığını dile getirmiştir.

VGM ülke genelinde Orta Çağ Anıtsal yapıların koruma politasının oluştrulmasında ve bilimsel, teknik, uygulama ilkelerinin belirlenmesinde en etkin kurum olmakla birlikte, genelde onarım çalışmlarında nitelik ve nicelik kaygısından çok sayısal kaygı taşıdığı görülmektedir. Yıllara göre onarım sayısının artmış olması başarı olarak değerlendirilebilmektedir. VII. Vakıf Haftası Seminerlerinde, dönemin VGM Abide ve Yapı İşleri Müdürü Ali Işık'da konuşmasında, 1984 yılına kadar DPT Müsteşarlığı'nın onarım için yıllık ödenek tahsis etmesi ile bir yılda 35-40 eser

onarıldığını, bu yıldan itibaren artan ödeneklerle sayıların 90-100'e kadar çıktığını ifade etmiştir (Işık, 1990, 223). Konuşmalar sonrasındaki tartışmalar bölümünde, Yılmaz Önge (1990, 226) "*takıldığımız şeylerden biri bu, öteden beri söylenilir, Vakıflann restorasyon programı bir istatistiki sayımın artırılmasına mı yönelik, yoksa iş, kaliteyle mi alakalı?...*" sorusu ile bu konuya olan eleştirisini dile getirmiştir. Ayrıca teknik eleman yetersizliği ile ilgili olarak da VGM yetişmiş elemanların istihdam edilmesinde sıkıntı yaşadığını, şartlardan dolayı pek çok uzmanın kurumda görev almak istemediğini dile getirmiştir. Aynı toplantıda İlter (1990, 227) ise, teknik eleman ve ödenek yetersizliğinin yanı sıra Vakıf eski eserlerin onarım programlarının ve sürekli bakım çalışmalarının düzenli yapılmadığına değinmiş, eser onarılmış olsa bile bu düzenlemeler yapılmadan kısa sürede tekrar bozulacağını vurgulamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen birçok onarım içinde bu süreçte ödüle layık görülen tek onarım çalışması, Edirne Rüstem Paşa Kervansaray'ının otele dönüşüm projesi olmuş ve 1980 yılında Ağa Han Mimarlık Ödülü'ne layık görülmüştür (Son On Yılda Vakıflar, 1980-1990, 20).

Madran (1982, 21) de Vakıflardaki eleman yetersizliği konusuna değinmiş, Ankara Merkez örgütündeki görevli olan bir mimarın sorumlu olduğu yapı sayısını, eleman ve onarım görmesi gereken kültür varlıkları sayısını oranlayarak 25 olarak tespit etmiştir (Şekil 3. 84).

	Eleman S.			Kişi baş.	
	Mimar	Rest.	Onarım S.	M.	R.
1974	4-5	10	104	25	10
75	4-5	10-12	206	50	20
76	4-5	10-12	104	25	10
77.	4-5	10-12	178	40	15
78	4-5	10-12	219	48	18
79	4-5	10-12	270	60	20
80	6	13			
81	6	13	97	16	8
Ortalama	*5*	*12*	*168*	*33*	*14*

Şekil 3. 84 VGM Ankara Merkez Örgütü'nde mimar başına düşen onarım sayısı (Madran, 1982, 21).

Kadrolardaki eleman eksikliğinin yanı sıra, elemanların koruma konusundaki bilgi donanımlarının da sorgulandığı bu dönemde, Madran (2013), bu konularda da sıkıntılar yaşandığını ifade etmiştir. VGM çalıştığı sırada "*grup müşavir*" unvanı ile görev yapan Madran, görev tanımlarını; sorumlu oldukları teknikerlerin yetişririlmesi, rölöve-restorasyon projelerinin hazırlanması, müteahhtilerin yaptığı işlerin kontrolünü sağlamak ve onarımları yürütmek olarak tanımlamıştır. Ancak, önceki dönemde her şeyi bilen Ali Saim Ülgen imajından sonra, kendilerinin bu konuda acemi kaldıklarını, bazı işlerin şantiyelerde öğrenildiğini dile getirmiştir (Madran, 2013). Oğuz (1984, 50) 1983 sonunda VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi'nde çalışan ekibi; 1 Teknik Müşavir (Y. Mimar), 9 Mimar, 10 Restoratör, 6 Restoratör yardımcısı olarak sıralamıştır. Ayrıca, Abide şubesinin Marmara ve Trakya bölgesi haricinde, Anadolu'da teknik bakımdan 10 gruba ayrılmış, 10 bölgede 1 sorumlu mimar, 1 restoratörden oluşan kontrollüğün görev aldığını ifade etmiş, bu tekbik ekibin Rölöve Bürosu, Tesistat Bürosu, İnceleme ve Kesin Hesap Bürosu ve Tescil ve Arşiv Bürosu ile koordineli çalıştığını aktarmıştır (Oğuz, 1984, 50).

Bu dönem Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde de değişim ve dönüşümler gerçekleşmiş, 1961 yılında VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi'nde mimar olarak işe başlamış, 1963 yılında Ülgen'in vefatından sonra Mütehassıs Müşavir olan Yılmaz Önge, 1971 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Türk-İslâm Sanatları Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak başlamasıyla, vakıflardaki görevinden ayrılmıştır (Bayram, 2015, 96). Emekli olduktan sonra Önge, kurumla iletişimini kesmemeiş, yapılar ile ilgili her türlü problein çözümü, araştıma yapma ve yol gösterme konularında vakıflara yardımcı olmuştur (Bilecen, 1993, 301).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün koruma ve onarım çalışmalarına 1973-1983 yılları arasında katkılarından biri de 1974 yılında çıkarmaya başladığı "Rölöve ve Restorasyon Dergisi" dir. Bu dergide, restorasyon çalışmaları, koruma ile ilgili panel, seminer ve güncel tartışma konularına yer verilmiştir. Ayrıca, 1982 yılında VGM tarafından 1. Restorasyon Semineri gerçekleştirilmiş, ugyulamada çalışan uzmanlar bir araya gelerek koruma ve onarım konusundaki deneyimlerini, düşüncelerini ve yaşanılan problemlere çözüm önerilerini paylaşmışlardır.

3. 4. 2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları

Kültür varlıklarının korunması ve mimari mirasın gelecek nesillere aktarılması konusunda 1973-1983 yılları arasında uluslararası mevcuat açısından önemli gelişmeler olduğu, Türkiye'nin de bu oluşumların gösterdiği iz doğrultusunda hareket etmeye çalıştığı görülmektedir. Kültür varlıklarının korunmasında, özgün durumuna saygılı yaklaşım birçok uzman tarafından dile getirilmiş, yapılan koruma ve onarım uygulamalarında yapıların orijinal özelliklerine zarar verilmemesi gerektiğiği vurgulanmıştır.

Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar (1973, 107) kitapçığında eski eserlerin korunması prensiplerindeki amaç; "*gerekenleri onararak, diğerlerini de koruyarak gelecek nesillere intikal ettirmek*" olarak tanımlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, kültür varlıkları "*Fonksiyonu Mevcut Olanlar*", "*Fonskiyonunu Kaybetmiş Olanlar*" ve "*Harap Vaziyette Olanlar*" olarak üç gruba ayrılmış ve nasıl bir yaklaşımla müdahale edileceği açıklanmıştır.

Fonsiyonu mevcut olan yapılar için;

- Mimari değeri yüksek yapılardan, yapının kimliğini değiştirecek ve çirkinlik verecek bölümlerin, belgelere dayanarak ayıklanması istenmiş, restore edilerek asli hallerine döndürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu maddeden yapının özgün halini zedeleyen eklerden arındırılması düşüncesi açık bir şekilde görülmektedir.
- Normal tamiri ile restorasyon masrafları aynı olan yapılarda, restorasyonun tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Daha önceki bölümde de bahsedildiği üzere, bu madde de proje hazırlanarak onarım yapılmasının önemi vurgulanmıştır.
- Sonradan yapılmış ancak mimari bir dönemi ifade eden eklerin korunması ve onarılması gerektiği dile getirilmiştir.
- Çeşitli devirlerin eklemerini bir arada bulunduruan yapıların, anlam ve bütünlüğünü bozmamak amacıyla, malzeme, biçim vb. özelliklerinin de aslına uygun olması ilkesinin benimsenmesi istenmiştir (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 107). Son iki madde, uluslararası tüzük ve anlaşmalarda da sık sık belirtilen tüm dönemlerin önemli katkılarına saygı

gösterme yaklaşımı okunmakta, onarımdaki amacın "üslup birliğine ulaşma kaygısı" olmadığı anlatılmaktadır.

İkinci başlıkta ele alınan, fonskiyonunu kaybetmiş yapılar için gerçekleştirilmesi gerekn bakım ve onarım çalışmaları için;

- Eserin kendine has özelliklerinin, özgünlüğünün bozulmadan işlevlendirilmesi ve verilecek işleve göre asgari derecede değişikliklerin yapılması gerektiği, yapılacak ilavelerin ise yapının estetiğine zarar vermeyecek şekilde nötr bir biçimde olması tavsiye edilmiştir.
- Yapılacak sıhhi tesisat çalışmalarında, yapının iç ölçülerine ve mimari değerlerine zarar vermeden modern yöntemlerle yapılması gerektiği belirtiliştir (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 107). Bu iki madde de, güncel koruma mevzuatlarının etkisi hissedilmekte, yaklaşım olarak bu prensiplerin takip edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Son başlıkta ele alınan ve harap vaziyette olan yapıların onarım çalışmaları için;

- Çökme tehlikesi gösteren yapıların kısmen veya tamamen takviye edilmesi istenmiş, bu takviyelerin yapılmasında modern malzemelerin kullanılabileceği ve gizli bölümlerde uygulanması gerektiği açıklanmıştır. Sağlamlaştırmaya yönelik olan bu açıklamalarda, özellikle statik durumların çözümleri için önerilen ve bir önceki dönemde de geçerli olan görüşün devam ettiği görülebilmektedir. Bu kapsamda, yapının yok olmasını önlemek amacıyla koruma ilkelerine aykırı olsa da, betonarme hatıl, gergi gibi yapı elemanlarının yapıda görünmeyecek şekilde sağlamlaştırma amacıyla kullanılabileceği en iyi çözüm olarak değerlendirilmektedir.
- Yapıya zarar veren bitkilerin, ağaç köklerinin temizlenmesi gerektiği belirtilmiş, yapının estetik özelliklerine zarar vermeyecek şekilde bina üstlerinin izolasyonunun yapılması tavsiye edilmiştir.
- Ayrıca, yıkılmış eserin içindeki molozların temizlenmesi, giriş çıkışlarının açılması ve önemli mimari ve bezeme ögelerinin tasnif edilerek kaldırılması not edilmiştir. Harap durumdaki yapıların onarımdan sonra yaşayabilmeleri için onlara en uygun işlev verilmesi gerektiği de değinilen önemli konulardandır (Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, 1973, 107). Bu

yaklaşımında güncel koruma anlayışına paralel olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1982'de VGM tarafından gerçekleştirilen Restorasyon Seminerleri'nde de uygulama uzmanları bir araya gelerek kuramsal tartışmalar gerçekleştirmiş, güncel konular ve deneyimleri üzerine bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Panel de uygulamaya yönelik çıkarımlardan en önemlisi kurşun malzeme yerine başka malzeme kullanılamacağı olup, farklı konulara da dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda; Yavuz ve Tayla, koruma uygulamalarında müteahhitlik kurumunun çok iyi olmadığını dile getirmişi bunun yerine emanet usülü ile iş yapılabileceğini tavsiye etmişlerdir. Alsaç, uygulamada çalışacak teknik personel ve ekonomik kaynak yetersizliğine değinmiş, envanter, tescil, bilimsel araştırmalar için kurumların yeterli bütçe ayırması ve kadroların güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

1973-1983 yılları arasında projelerin oluşturulması, çizim teknikleri ve sunumu ile ilgili de açıklamalar yapıldığı ve bu konuda da bazı gelişmeler olduğu görülmektedir. Oğuz (1984, 51), onarım programları netleşen yapıların proje süreçlerini anlatmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, rölövesi hazırlanmamış eserlerin saptanması ve arazi çalışmaları paralelinde rölöve çalışmalarının yapılması ilk aşama olarak tanımlanmış, sonraki aşama ise eseri tanıtacak kadar plan, kesit, görünüş ölçülerinin çizilmesi olarak ifade edilmiştir. Ayrıca gerektiği hallerde eserin vaziyet planı ve çevre ile ilişkilerinin tespit edilmesi çalışmalarının yapıldığını ilave etmiştir (Oğuz, 1984, 51). Bu ifadede yer alan açıklamanın günümüz proje süreçleri ile uyuşmadığı görülmekte, günümüzde bu maddeler de gerektiği durumlarda değil zorunlu olarak yapılması gereken iş kalemleri içinde değerlendirilmektedir.

Eserin detay ölçülerinin alınması, kitabe, rölyef gibi bölümlerinin kopyalarının çıkarılması, eserin tanıtıcı ve çizimde kolaylık sağlayacak şekilde fotoğraflarının çekilmesi gerektiği akratılmış, ayrıca projelerin çiziminde 1/100, 1/50, 1/20 ölçeklerinin kullanılabileceği ifade edilmiştir. Oğuz'un (1984, 51) değindiği önemli bir diğer konu ise restorasyon uygulamalarına başlamadan önce yapılması gereken işlerdir. Bu işler için mimarın iki tür araştırılma yapması istenmektedir. Bunlar;

1. Bizzat restore edilecek eser üzerinde yapılması gerekli incelemeler; yapının geçirmiş olduğu devirlerin saptanması, varsa tamir devirlerinin ve tarihlerinin bulunması, eserin onarılacak bölümlerinin özgünlüğünün

saptanması, onarılacak kısımların malzeme ve işçilik detaylarının belirlenmesi, eserin eksik elemanlarının saptanması ve kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi, statik problemlerin tespiti olarak sıralanmıştır.

2. Arazi çalışması dışında, eser hakkında yapılacak incelemeler; eser hakkında tüm yazılı dökümanların (vakfiye kayıtları, arşivler vb.) araştırılması, eserin eksik kısımları için karşılaştırmalı analiz çalışmalarının yapılması, işlevini kaybetmiş yapılar için yeni işlev araştrılması ve gerekliyse bu kapsamda proje çizilmesi olarak ifade edilmişitr (Oğuz, 1984, 51).

Bu çalışmalar neticesinde restorasyon projesinin hazılanabileceği, uygulanacak işlem ve yöntemlerin belirlenebileceği ve rölöve, restorasyon, satatik ve işlev projeleri ile GEEAYK onayı alınacağı bir sonraki işlem adımı olarak açıklanmıştır. Burada dikkat çekici nokta, her ne kadar yapının özgün durumunun belgelenmesi ve geçirdiği onarmların araştırılması istense de istenilen projeler içinde restitüsyon projesinin istenmemiş oluşudur. Uygulama aşamasında ise, alınan kararlar doğrultsunda onarım keşfi ve şartnamesi hazırlanarak, işin; "*Kapalı zarf usulü ile artırma veya eksiltme- Açık artırma veya eksiltme - Pazarlık - Emanet - Anlaşma veya Mahdut Eksiltme*" usullerinden birine göre ihale yapılmaktadır. İhalelerin onaylanmasından sonra, müteahhit 15 günde içinde iş başı yapmakla görevli olup, müteahhitin belirli aralıklarla kontrol edilmesi, yapılan işlerin yeri, malzemesi, işçiliği, tekniği ve proje uygunluğunun saptanması, çalışma takvimine uyulup uyulmadığının tespiti bölge kontrolluğunun görevidir (Oğuz, 1984, 51).

Cumhuriyet'in 50. Yılında Vakıflar yayınında "Eski Eserlerin Korunması Konusundaki Prensipler" bölümünde de projelerle ilgili yapılması gerekenler anlatılmıştır. Buna göre;

- Eski eserlerin bütün özellikleri ile tescil edilmesi,
- Bütün ayrıntıları içeren renkli, renksiz fotoğaflarının çekilmesi,
- Mimari ve bezemelerin her türlü detaylarının rölövelerinin hazırlanması,
- Restorasyon, restitüsyon projelerini çizilmesi ve bunlara temel olacak belgelerin arşivlenmesi,
- Eserlerin çevre tanzim projelerinin, istimlaklerinin, tarihi ve topografik gelişimlerinin saptanması,

- Kültür varlıklarna ait tarihi, estetik, statik belgelerin (özellikle malzeme durumları göz önüne alınarak) araştırılması,
- Mali ve idari yöntemlerle mülkiyet durumlarının güvenceye alınması,
- Sürekli bakım, onarım araçlarının ve kuruluşlarının belirlenmesi,
- Koruma için gerekli kamulaştırmaların yapılması,
- Yıldırım, yangın gibi doğal afetlere karşı tedbir alınması,
- Tarihi çevrelerde yeni bina ve tesislerin yapılmaması olarak sıralanmıştır.

Bu maddelerden bazıları günümüzde de geçerliliğini koruyan proje hazırlama ilkelerine paralel nitelikte olup, daha önce de belirlendiği üzere bu dönem hazırlanmış takım projeler ve özellikle restitüsyon projeleri oldukça azdır.

Uygulama

1973-83 yılları arasında denk gelen dönemde de Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Anadolu Selçuklu yapıları onarımları gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde EEMGM tarafından gerçekleştirilen önemli koruma ve restorasyon çalışmalarından biri Mahmut Akok'un başkanlığında Konya'daki üç medreseye uygulanan onarımlarıdır. Selçuklu döneminin önemli medreselerinden olan Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medrese o dönem EEMGM tarafından müze olarak kullanılmakta olup, eserlerin sergilenmesi ve daha geniş yer ihtiyacı nedeniyle restorasyon çalışmalarının yapılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla yapılar üzerindeki ilk çalışmalar yine EEMGM tarafından başlatılmış ve 1959 tarihinde rölöve çalışmaları yapılmıştır (Akok, 1977, 42).

Bu medreselerden ilk olarak inceleyeceğimiz Sırçalı Medrese, Konya'da iki katlı, eyvanlı medrese grubunda olup, 1242 yılında inşa edilmiştir (Aslanapa, 1991, 84). Yapı üzerinde bulunan kitabeye göre Medrese Bedreddin Muslih tarafından inşa edilmiş olup, mimari özellikleri ile Konya'da günümüze ulaşan tek medrese örneği olma özelliğini taşımaktadır (Şaman Doğan, 210, 127). (Şekil 3. 85).

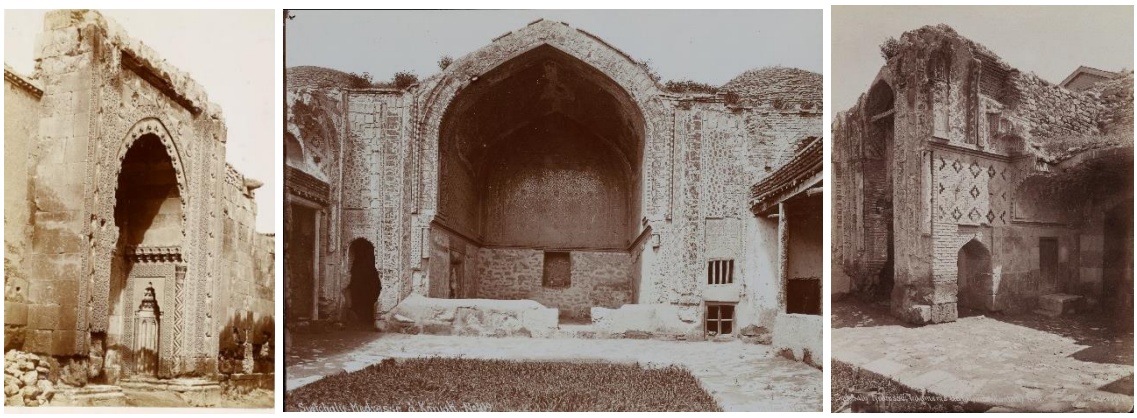

Şekil 3. 85 Konya Sırçalı Medrese'nin 1885 yılındaki hali (sol, Digital Collections, 2021), 1870 yılında G. Berggren tarafından çekilmiş halleri (orta, Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi, 2022a, sağ, Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi, 2022b)

Sırçalı medreseye yönelik ilk bakım ve onarım çalışmaları 1940 yılında Müzeler Genel Müdürlüğü Anıtlar Şubesi tarafından başlatılmış, esaslı onarım ve restorasyon için rölöve çalışmaları ise yine Mahmut Akok tarafından 1959-1960 yıllarında çizilmiştir[129]. (Şekil 3. 86).

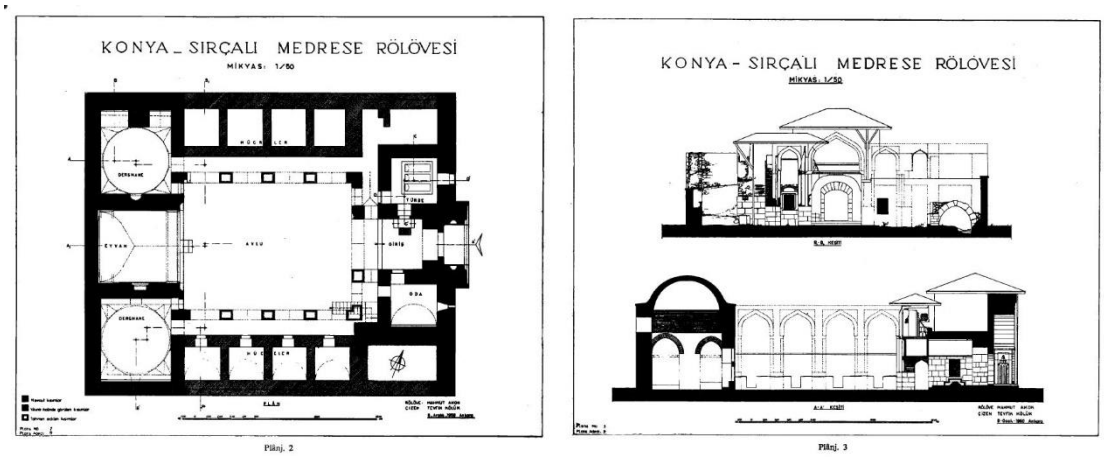

Şekil 3. 86 Konya Sırçalı Medresesi'nin Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (Akok, 1969b, 18-19).

1961 yılında Sırçalı Medrese üzerinde detaylı bir mevcut durum tespiti yapan Akok ve ekibi, 1951 yılında Taç Kapının kaide kısmında geniş onarım çalışmaları yapıldığını, mderesenin hücrelerinin tamamen enkaz altında olduğunu, tonoz ve kubbe üstlerinin yıkılmış olduğunu tespit etmişlerdir (Akok, 1969b, 12). Yıkıntı altında kalan bölümlerde kazı ve sondaj çalışmaları gerçekleştirilerek özgün plan

[129] Bu çalışmalar da detaylı olarak Akok tarafından gerçekleştirilmiş ve Türk Arkeoloji Dergisi'nin 1969 yılında yayınlanan XVIII-I sayısında yayınlanmıştır.

şemasına ulaşılmaya çalışılmış, mudes ekler kaldırılmış ve döneme özgü çizim tekiğiyle "planj" olarak adlandırılan rölöveler hazırlanmıştır. Çizimlerde kot, malzeme, ölçü bilgileri olmamakla birlikte, yapının kayıp bölümlerini ifade edebilmek amacı ile "mevcut kısımlar, yıkıntı halinde görünen kısımlar ve tahmin edilen kısımlar" olarak lejant hazırlanmıştır.

Sırçalı Medrese'nin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1969 yılı onarım ve restorasyon programı içine alınması üzerine Rölöve çalışmalarından sonra, bu tarihlerde ilk restorasyon çalışmaları Akok tarafından gerçekleştirilmiş (Akok, 1969b, 15) (Şekil 3. 87), ancak 1974 yılında uygulama aşamasına geçilmiştir. Müze işlevi verilen anıtlarda, eser sergilenmesi için gerekli fazladan yer ihtiyacı ve strüktürel olarak yapıların sağlamlaştırılması gerekliliği gibi nedenlerle yapılarda restorasyon yöntemlerinden "*bütünleme*" ağırlıklı olarak uygulanan metot olmuştur. Toprak altın kalan ya da tamamen yok olmuş mekanlar, eski izlerine ya da aynı dönem yapılmış benzer örneklerine bakılarak yeniden inşa edilmiş, bu kapsamda çeşitli onarımlar gerçekleştirilmiştir. Eski yazılı belgeler, görsel dökümanlar, aynı tarihte yapılmış benzer örnekler ve yapıdan gelen izler doğrultusunda bir nevi restitüsyon çalışması yürütülmüş, rapor niteliğinde restitüsyonları incelenmiş, ancak bu kapsamda çizilmiş herhangi bir restitüsyon projesine rastlanmamıştır. Restorasyon projelerinin çizimlerinde hem restitüsyon hem de uygulamaya dönük kararların yer aldığı paftaların olduğu görülmektedir. Restorasyon projelerinin çizimleri de yine "planj" olarak adlandırılmış ancak bu sefer planlar üzerinde ölçüler verilmiş, kesit ve görünüşlerde kotlar işlenmiştir.

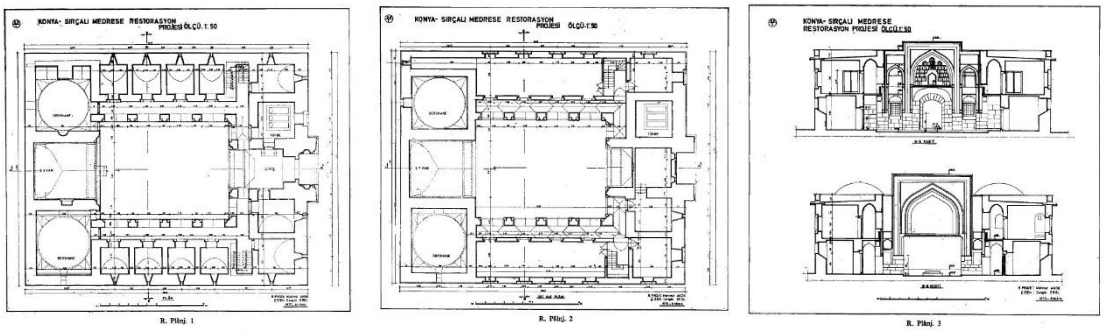

Şekil 3. 87 Konya Sırçalı Medresesi'nin Mahmut Akok tarafından çizilen restorasyon çizimleri (Akok, 1969b, 26-30, Akok, 1977, 48-52).

Sırçalı Medrese'nin restorasyon uygulamaları sırasında; eski merdiven basamaklarının yetersiz bulunması nedeni ile yeni metal merdivenler ilave edilmiş,

avlu, dış cephe yüzeyleri, kat planlarında yapının özgün şekline göre tamamlamalar yapılmış yalnız üst kat odalarının ara duvarları sergi mekânı ihtiyacı nedeni ile yapılmamıştır (Akok, 1977, 42). Medrese'nin gerek kuzey güney doğrultusunda gerek doğu batı doğrultusunda yer alan yıkıntı duvarları, yapıldığı çağın stiline uygun olarak tamamlanmış, iç avluda cümle kapısı, türbe ve baş eyvanın bir kısmı dışında tamamen harap durumda olan hücre odaları, ikinci kat hücre odaları yapılan araştırma ve sondaj çalışmaları sonucunda yeniden inşa edilmiştir. Onarımlar sırasında taş malzeme ile yeniden inşa edilecek yerlerde malzeme açısından sıkıntı yaşanmamış, eski taş ile uyumlu, kaliteli bir taş tercih edilmiştir (Akok, 1977, 43). (Şekil 3. 88).

Şekil 3. 88 Konya Sırçalı Medrese'nin onarım öncesi Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan fotoğrafları (sol, ASÜA,TASUH5888, orta, TASUH6152) Güncel hali (sağ, Okuryazarım, 2017a)

Uygulamada dikat çeken nokta sağlamlaştırma için kullanılan tekniklerdir. Dönemin anlayış ve yaklaşımına uygun olarak, kalın duvarlar içinde bulunan ağaç hatıllar yerine betonarme hatıllar yapılmış, iç avluda revak ayak ve kemerlerinin içine betonarme direk ve kirişleme yerleştirilerek statik sağlamlaştırma yapılmış ve üzerleri tuğla ile kaplanmıştır. Üst odaların tavan örtüsünde de betonarme tabliye ile modern tarzda onarım yapılmıştır. Akok (1977, 44) uygulamalar sırasında, Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kabul ettiği prensipler doğrultusunda hareket edildiğini belirtmiştir.

Bu dönem onarım geçiren bir diğer örnek Konya Karatay Medresesi'dir (Şekil 3. 89). Karatay Medresesi Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykavus döneminde, vezir Celilettin Karatay tarafından 1251 yılında inşa edilmiştir. Medrese, Zengilerden gelen ve ilk defa Alaeddin Camii avlu cephesinde görülen köşe dolguları ve renkli taş kakma düğümlü geçmelere ek olarak, geometrik desenler, Selçuki yazılar, ince mukarnas detayları ile öne çıkmaktadır (Aslanapa, 1991, 75). Karatay Medresesini

kurtarmaya yönelik ilk bakım ve onarım çalışmaları 1936 yılında başlamış olup, 1945 yılında çalışmalara daha çok ağırlık verilerek yıkılma tehlikesi gösteren bölümler yeterli derecede onarılarak kurtarılmıştır (Akok, 1977, 44).

1959 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çalışma programına alınan yapının detaylı rölöve çalışmaları 1963 yılında Mahmut Akok başkanlığında, Ressam Tevfik Kölük, Teknisyen Cengiz Erol ve Fotoğraf Uzmanı Selahattin Öztartan tarafından yapılmıştır (Akok, 1969c, 5).

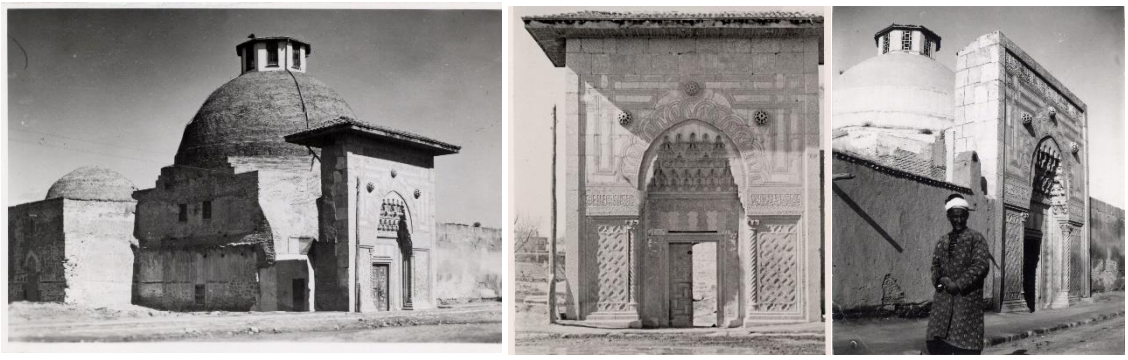

Şekil 3. 89 Konya Karatay Medresesi'nin Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan onarım öncesindeki halini gösteren fotoğraflar (ASÜA, TASUH6166, TASUH6237, TASUH6193)

Daha önce incelenen Sırçalı Medresede olduğu gibi, bu yapının rölöve çizimlerinde de kot, malzeme, ölçü bilgileri verilmemiş, yapının kayıp bölümlerini ifade edebilmek amacı ile *"mevcut kısımlar, yıkıntı halinde görünen kısımlar ve tahmin edilen kısımlar"* olarak lejant hazırlanmıştır. Yapının koruma kapsamındaki çalışmaları 1970 yılında tekrar gündeme gelmiş, yapı etrafından sondaj çalışmaları yapılarak, yıkılmış bölümlerin tespit edilmesi, temellere takviye yapılması ve duvarların bir kısmında onarımların gerçekleştirilmesi sağlanmıştır (Akok, 1977, 44). (Şekil 3. 90).

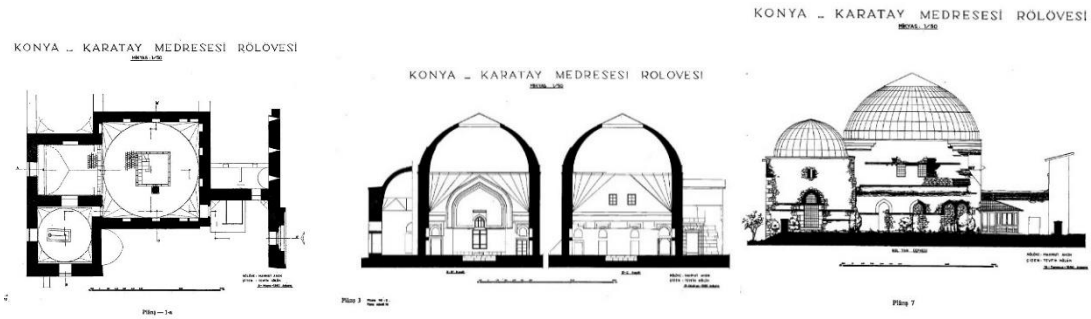

Şekil 3. 90 Konya Karatay Medresesi'nin Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (Akok, 1969c, 12-18).

Yapının asıl restorasyona dönük uygulama çalışmalarına Sırçalı Medresede olduğu gibi 1974 yılında başlanmış, restorasyon projesi hazırlanmıştır. Restorasyon projeleri hazırlanırken, yapıyı özgün haline kavuşturmak amcıyla, ayakta ve yer altında kalan kısımlar üzerine detaylı araştırmalar yapılmış, Akok tarafından diğer yapıda olduğu gibi restitüsyon raporu niteliğinde anlatımlar gerçekleştirilmiş ve uygulama aşamasına geçilmiştir. Bu yapı içinde restitüsyon projelerine ait bir çizim olmamakla birlikte, restorasyon projelerinde hem restitüsyon hem restorasyon verilerine yer verilmiştir (Şekil 3. 91).

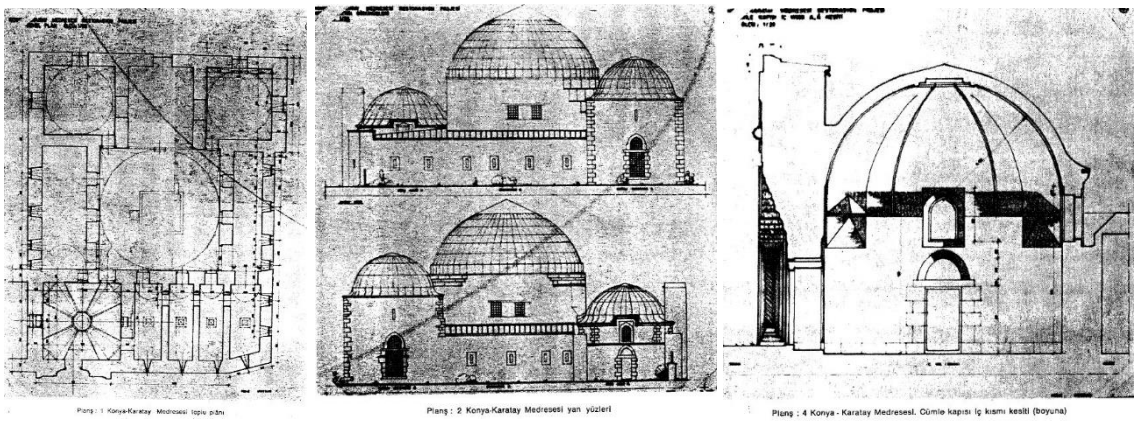

Şekil 3. 91 Konya Karatay Medresesi'nin Mahmut Akok tarafından çizilen restorasyon çizimleri (Akok, 1977, 55-59).

Restorasyon uygulamaları sırasında; medresenin doğu cephesinde ve cümle kapısında eksik olan kısımlar tamamlanmış, cümle kapısı iç kısmındaki kubbe yapısı mevcut izlere göre yeniden inşa edilmiş, kapalı dershane yerdeki ve duvardaki izler takip edilerek tamamlanmıştır. Tüm bu bütünleme işlemleri sırasında yapının özgün özelliklerine dikkat edildiği belirtilmiştir. Ayrıca, yine bu dönemin anlayışına uygun düşecek şekilde yapının içten ve dıştan görünmeyecek ksıımlarında modern malzemeli takviyeler gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Yapıda kullanılacak taş malzemelerin eski örneklere uygun biçimde yapılacağı, tuğla malzemelerde ise modern prese edilmiş cinsten aynı ölçülerde imal edileceği not düşülmüştür (Akok, 1977, 45). (Şekil 3. 92).

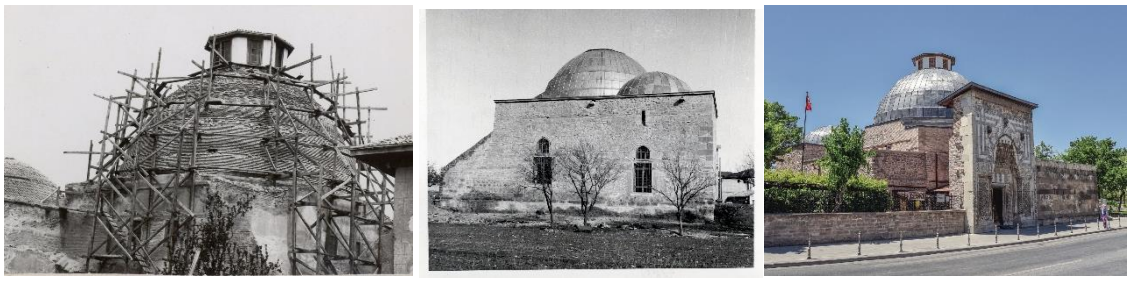

Şekil 3. 92 Konya Karatay Medresesi'nin onarım sırasında ve sonrasında Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan fotoğrafları (sol, ASÜA, TASUH0481001, orta, TASUH5896002) Güncel hali (sağ, Konya Bülteni, 2020)

1973-7983 yılları arasında onarım geçiren bir diğer önemli Selçuklu yapısı, yine Konya'da bulunan İnce Minareli Medrese'dir (Şekil 3. 93). Medrese, 1260-65 yılları arasında Selçuklu veziri Sahip Ata tarafından mimar Kölük bin Abdullah'a yaptırılmıştır (Aslanapa, 1991, 75).

Şekil 3. 93 Konya İnce Minareli Medrese'nin Ali Saim Ülgen Arşivi'nde onarım öncesindeki halini gösteren fotoğraflar (ASÜA, TASUH6065, TASUH6201, TASUH5453002)

Konya İnce Minareli Medrese'nin Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ilk koruma çalışmaları 1938 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yapının büyük bir bölümü yıkılmış olup, sadece cümle kapısı, kapalı holü, baş eyvanı ve yarım minaresi ayakta kalmıştır. Bu tarihlerde kalan bölümlerinde kaybolmaması için onarımlar gerçekleştirilmiş, kubbe kurşun kaplanmış, duvar üstleri izole edilmiş ve orta kısmın yüksek duvarları yanlardan desteklenmiştir (Akok, 1970, 6). Yapı üzerine detaylı rölöve çalışmaları 1959 yılında, EEMGM Rölöve Bürsounda gerçekleştirilmiş, restorasyon çalışmalarına altlık oluşturulmuştur (Şekil 3. 94).

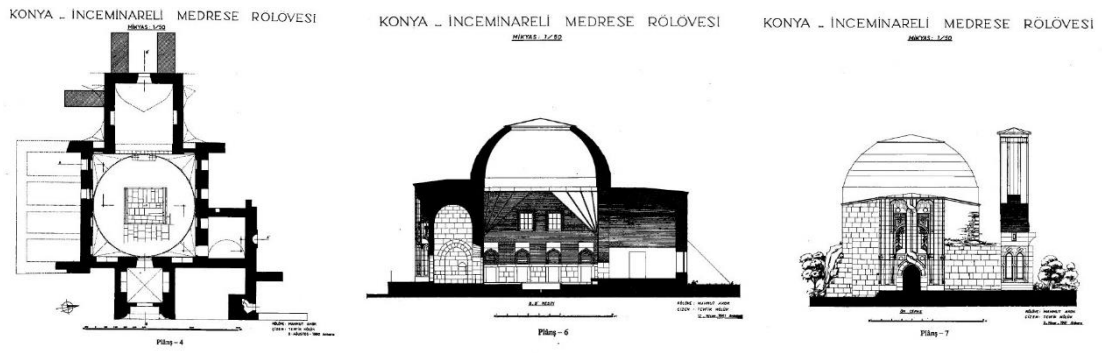

Şekil 3. 94 Konya İnce Minareli Medrese'nin Mahmut Akok tarafından çizilen rölöveleri (Akok, 1970, 16-24).

Yapının uygulaması 1974 yılında başlamış, yaplan sondajlar kapsamında ortaya çıkan temel izlerine göre yapının eksik olan mekanları tamamlanmıştır. Çıkan izlerden yapının plan kurgusunun simetrik olduğu çıkarımı yapılmış, bu nedenle minarenin de yapının ilk halinde simetrik olarak iki adet olduğu düşünülmüştür. Yapı daha önce anlatılan yapılara paralel nitelikte, meydana çıkan izler, aynı çağda yapılmış çok yakın örnekler ve eski fotoğraflar göz önüne alınarak büyük bir bütünleme geçirmiştir. Akok, anlatımlarında nerelerin bütünlendiğini ve özgün hallerinde nasıl olduğuna dair düşüncelerini detalı bir biçimde anlatmış, ancak bunları gösteren restitüsyon niteliğinde bir çizim gerçekleştirmemiştir (Akok, 1977, 45). Akok'un Konya İnce Minareli Medrese için "*restorasyondan sonraki biçimi*" adıyla paylaştığı ön cephe çiziminde paftada yapının mevcut olmayan ikinci minaresinin olması, kubbesindeki mevcut olan ahşap fenerin ise kaldırılması restitüsyon çizimleri ile benzerlik göstermektedir. Ancak restorasyon sonrası fotoğrafları ile bu pafta kıyaslandığında restorasyon önerisi olarak düşünülen durumun uygulanmadığı görülmektedir (Şekil 3. 95).

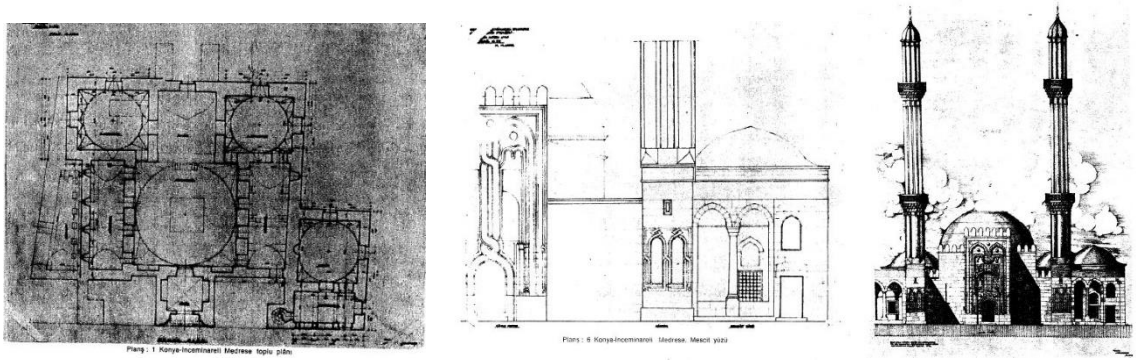

Şekil 3. 95 Mahmut Akok tarafından hazırlanan İnce Minareli Medrese'nin restorasyon plan ve cephe çizimi (sol ve orta: Akok, 1977b, 60-69)

Yapının restorasyon çalışmaları kapsamında, minarenin de 1900'lü yıllarda çekilmiş fotoğraflara göre onarılması düşünülmüş, onarım sırasında eski ağaç kuşaklamalar yerine çelik ve betonarme çatkı kurgusu önerilmiştir. Sağlamlaştırma kapsamında yapının toprak altında kalacak temel kısımlarında da betonarme çatkıların yerleştirilmesi, düşünülmüştür. Kullanılacak taş ve tuğla malzemeler ise özgünle uyumlu olacak renk ve ölçüde seçilmiştir (Akok, 1977, 47). (Şekil 3. 96).

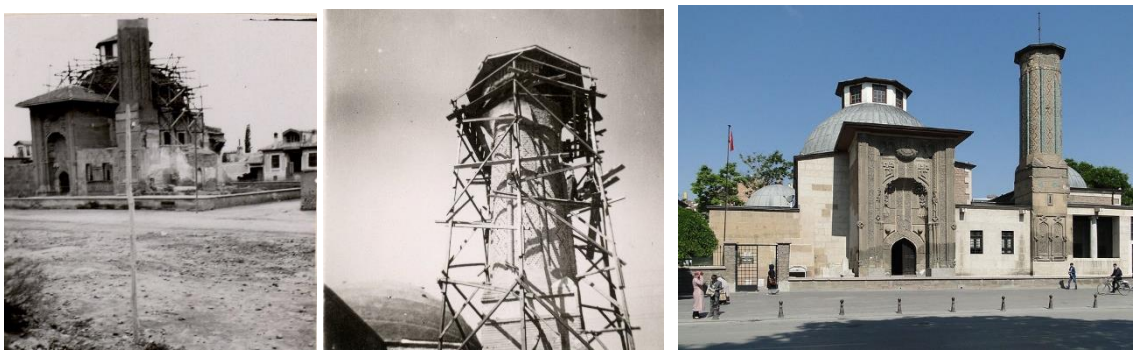

Şekil 3. 96 Konya İnce Mianareli Medrese'nin onarım sırasında Ali Saim Ülgen Arşivi'nde yer alan fotoğrafları (sol, ASÜA, TASUH0481002A001, orta, TASUH5898003) Güncel hali (sağ, Vikipedi, 2021)

3. 5 1983'ten Günümüze Koruma ve Onarım Yaklaşımları

1980'li yıllarda toplum, siyaset, mekân ilişkileri yeniden kurgulanmaya başlamış, mekânsal organizasyonda nüfus-sermayeye bağlı değişiklikler, küreselleşme sürecinin parçası olmaya yönelik atılımlar, üretim bölgelerinin oluşturulması, dış ticarete ve ihracata ağırlık verilmesi dönemin ana belirleyicileri olmuştur (Tekeli, 1998, 20-21). 1980'lerden 2000'li yıllara kadar olan dönemde, ülkede meydana gelen bu geniş ölçekli değişim ve dönüşümlerden koruma alanı da etkilenmiş, kentleşme politikaları, küreselleşme, uluslararası gündemi takip etme çalışmaları artmıştır. Koruma üzerine yapılan çalışmalar konunun popülerleşmesini sağlamış, toplum-siyaset odağında sağlam ilişkiler çerçevesi içinde kurgulanamayan bu alan, koruma adı altında tahribatlara ve yıkımlara maruz kalmıştır (Kayın, 2008, 103). 2000 sonrası dönemde ise, koruma düşüncesi ve eylemi yaygınlaşırken, tüketici ve popülist yaklaşımla konunun ele alınması, bunlara ek olarak koruma paradigmasının 21. yüyzyılın ihtiyaçları doğrultusunda yeterince güncellenememiş olması, koruma alanının derin ikilimlerle baş etme çabası içinde kalmasına neden olmuştur (Kayın, 2008, 104).

Koruma tarihi araştırmalarında bu dönem, 2863 sayılı kanunun kabulü ile başlamaktadır. Bu dönem GEEAYK kaldırılmış, yerine KTVKBK kurulmuş, teknik alanda korumayı etkileyen etkinlikler gerçekleştirilmiş, koruma sürecini ve yapılanmasını etkileyen önemli ilke kararları alınmış ve VGM'ne ait yasal durum ve teşkilat yapılanmasına ait yenilikler gerçekleştirilmiştir.

3. 5. 1 Yasal Çerçeve ve Kurumsal Yapılanma Tarihi ve Etkisi

2863 sayılı yasa

1983'ten günümüze kadar olan süreçte ilk ve en önemli gelişme, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun koruma ve uygulama konusunda eksik kaldığı noktaların düzeltilmesi için hazırlanan 1983 tarih ve 2863 sayılı yeni koruma yasasıdır. 1980'li yıllarda gerçekleştirilen darbe sonucu Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu çalışmalarına ara vermek durumunda kalmış, yeni yasanın çıkarılacağı yıla kadar da tescil kararlarına ara vermiştir (Örnek Özden, 2005, 54). Çeçener (1995), 1980'lerde yaşanılan hızlı kentleşmenin yarattığı spekülatif değer artışlarından yararlanan etkin çevrenin, darbeden de yararlanarak bu kanunun çıkarılmasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Alsaç'da (1984), kanun hazırlanırken Türkiye koruma tarihinde çok önemli bir yere sahip olan GEEAYK ile Kültür Bakanlığı arasında anlaşmazlık çıktığını, kanun oluşturulurken GEEAYk'nun görüşlerine önem verilmediğini dile getirmiştir.

21 Temmuz 1983 tarihinde kabul edilen kanun, 23 Temmuz 1983 yılında resmî gazetede yayınlanrak yürürlüğe girmiştir[130]. Kanun 7 bölüm ve 78 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm genel hükümler; ikinci bölüm korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları; üçüncü bölüm korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları; dördüncü bölüm, araştırma, sondaj, kazı ve define arama; beşinci bölüm Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Bölge Kurulları; altıncı bölüm ikramiye ve cezalar ve son bölüm ise diğer hükümler başlıkları altında toplanmış çeşitli maddelerden oluşmaktadır.

Kanunun 1. maddesinde amaç, 2. maddesinde kapsam tanımı yapılmış ve bu özelliği ile daha önce çıkarılan yasalardan farklılaşmıştır. Bu yönüyle yasanın düzenli, açık ve anlaşılır olduğu söylenebilir (Durukan, 2004, 60). Yasanın 3. maddesinde koruma

[130] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

kapsamının adı ve tanımları ile ilgili değişiklikler yapılmış, Eski Eserler Kanunu'nda geçen "eski eser" kavramı yerine "kültür varlığı" terimi kullanılmıştır. Kanunda Kültür Varlıkları; "*tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır*." şeklinde tanımlanmış, aynı madde içinde sit, koruma ve korunma, korunma alanı, değerlendirme, ören yeri, koruma amaçlı imar planı, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı, yönetim planı, bağlant noktası, doğal(tabii) sit, taşınır tabiat varlıkları, sokak sağlıklaştırma proje ve uygulamaları, etkileşim-geçiş sahası gibi kavramların da tanımlarına yer verilmiştir.

Kanunun 6. maddesi ile 1921 tasarısındaki zaman sınırlaması[131] uygulamaya konulmuş, "*19. yüzyıl sonuna kadar olan yapılmış taşınmazlar*" koruma kapsamı içine alınmıştır. Belirlenen tarihten sonra yapılanların ise Yüksek Kurul kararı ile korunabileceği belirtilmiş, koruma kurullarınca mimari, tarihi, estetiki arkeolojik özellikleri bakımından korunması gerek bulunmayanların, kültür varlığı sayılamayacağı eklenmiştir. 6. maddede nelerin taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olduğu maddeler halinde tek tek sıralanmıştır.

7. maddede tespit ve tescil işlemleri ile ilgili bilgiler verilmekle birlikte madde de yer alan "Devletin imkanları gözönünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir." Belirsiz ifade eleştirilecek bir konudur. Bir sonraki madde de ise, tescil edilen taşınmaz eski eserlerin koruma karalarına ait yetki ve sorumluluklarının Koruma Kurullarına ait olduğu ifade edilmiştir. 9. maddede kararlara aykırı uygulama yapılamayacağı ifade edilmiştir.

Kanunun 10. maddesinde taşınmaz kültür varlıklarının korunması için gerekli tedbirleri almak, denetimi yapmak ve yaptırmak konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkili kılınmış, Koruma Kurulları kararından sonra, VGM idaresinde bulunan yapıların bakım, onarım ve denetiminin, Vakıf kurumuna ait olduğu belirtilmiştir. Bir sonraki madde de ise, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının sahiplerinin hak ve sorumlulukları tanımlanmıştır.

[131] Tasarıda 18.yüzyıla kadar olduğu belirtiliyordu.

18. maddede kültür varlıklarının gruplandırılması yapılmadan onarım yapılamayacağı belirtilmekte tüm taşınmazların proje süreçlerine dair önemli açıklamalar içermektedir. Bu kapsamda "*Tescilli taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri ve bunların uygulanmasında restoratör mimar veya mimarın bulunması zorunludur. Bunlardan I. grup kapsamında olanların rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerinin uygulama çalışmaları, yapının özelliğine göre kalem işleri, ahşap, demir, taş işleri ve restorasyon konularında uzmanlaşmış kişilerce yapılır.*"[132] ifadesine yer verilmiştir. Bu madde ile restorasyon eğitimi almış kişiler tarafından uygulama yapılması zorunlu hale getirilmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu

Yasanın beşinci bölümü altında yer alan 51. maddesi ile yurtiçinde bulunan ve bu kanun kapsamına giren korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere, Bakanlığa bağlı "*Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu*" ile Bakanlıkça belirlenecek bölgelerde "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları" oluşturulmuş ve görev ve yetkileri tanımlanmış, üyelik şartları ve süreleri belirlenmiştir. Buna göre; KTVKYK'nın görevleri;

- Taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve restorasyonundaki ilkeleri belirlemek,
- Koruma bölge kurulları arasında koordinasyon sağlamak,
- Uygulamada karşılaşılacak sorunlar ile ilgili görüş vermek, Bakanlığa yardımcı olmak olarak tanımlanmıştır[133].

Kurul ile ilgili meydana gelen değişikliklerin başında üye sayıları ve tanımları ile ilgili çalışmalar gelmektedir. Daha önceki dönem görev yapan GEEAYK'ta 5 bürokrat ve 16 seçilmiş üyeden oluşmak üzere, toplam 21 olan üye sayısı, 2863 sayılı yasa ile bu kurulun yerini alan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nda 7 bürokrat, 8 seçilmiş üye olmak üzere toplam 15'e düşürülmüştür. Bölge Kurulları ise, ilk örgütlendikleri dönemde 4 bürokrat, 5 seçilmiş üye olmak üzere toplam 9 kişiden oluşmaktadır. Üyeler arkeolog, mimar, sanat tarihçileri ve konu ile ilgili

[132] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf
[133] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

olarak müze müdür, VGM temsilcisi gibi çeşitli kurumlarda görevli kişilerden oluşmaktadır. İlk bölge kurulları üç büyük şehir olan İstanbul, Ankara ve İzmir'de oluşturulmuş, bu tarihlerde Kayseri, Konya, Diyarbakır, Erzurum ve Adana Bölge Kurulları'nın ise kurulması için çalışmalara başlanmıştır (Eski Eserler ve Müzeler Bülteni, 1985, 4). Kurul sayıları 1987'de 15, 2001'de ise 21'e çıkmıştır (Coşkun, 2012, 138).

3386 sayılı ve 1987 tarihli yasa ile 2863 sayılı Koruma yasasında bazı değişiklikler gerçekleştirilmiş, bazı maddeler iptal edilmiş ve eklemeler gerçekleştirilmiştir[134]. Bu düzenlemeler çerçevesinde yapılan değişikliklerden biri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun üye sayısı olup, kurul yapısı 8 bürokrat ve 6 seçilmiş üyeye dönüştürülmüştür. Son yapılan düzenlemeye göre Yüksek Kurul; Bakanlık Müsteşarı, Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı, Bakanlığı İlgili Müsteşar Yardımcısı, EEMGM Müdürü, Turizm Genel Müdürü, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının İlgili Genel Müdürü veya Yardımcısı, Orman Genel Müdürü veya Yardımcısı, Vakıflar Genel Müdürü veya Yardımcısı, Koruma Kurulları başkanlarından Bakanlıkça seçilecek altı üye'den oluşmaktadır. Değişikliklerden sonra kurulun çalışma şekli ve kurul üyelerinin ne kada süre ile görev yapacağı da tarif edilmiş, Yüksek Kurul'un yılda en az iki defa toplanması, bakanlığın gerekli gördüğü durumlarda olağanüstü toplanması kararlaştırılmıştır. Aynı yasa çerçevesinde, Koruma Yüksek Kurulu ve koruma kurullarındaki tabii üyelerin görevleri, kurumlarındaki görevleri süresince, YÖK tarafından seçilen üyelerin görevleri ise 5 yıl devam edecek şekilde ayarlanmıştır. YÖK tarafından seçilen üyeler iki dönemi geçmemek şartı ile tekrar atanabilmektedir.

Bölge kurullarındaki 4 bürokrat ve 5 seçilmiş üye ise, 2 bürokrat, 2'si YÖK tarafından, 3'ü ise Kültür Bakanlığı tarafından atanan 7 üye olacak şekilde değişikliğe uğramıştır. Alsaç (1984), akademik üye sayısının azalıp, politik üye sayısının artmasının kurulların baskıya açık hale gelmesi için bir gerekçe olduğunu vurgulamıştır. Binan da (1994), yeni yasanın getirdiği değişiklikleri içinde en çok eleştiri alan konunun bu değişim olduğuna değinmiş, bu durumun kurulun aldığı kararlara ön yargılı yaklaşılmasının sebebi olduğunu ifade etmiştir. İlerleyen

[134] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19497.pdf

süreçte gerçekleşen olumsuz uygulamaları ise, önyargıların haklı çıkması olarak yorumlamıştır. 3386 sayılı yasa ile Koruma kurullarının görevleri ise;

- Bakanlıkça tespit edilen kültür varlıklarının tescilini yapmak,
- Kültür varlıklarının gruplandırmasını yapmak,
- Sit alanı tescilinden itiaren bir ay içinde geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek,
- Koruma amaçlı imar planları ve bu konudaki değişiklikleri onaylamak,
- Koruma alanlarının tespitini yapmak,
- Korunması gerekli kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanların tescilini kaldırmak,
- Kültür varlıklarının uygulamasına yönelik kararlar almak olarak belirlenmiştir.

Vakıflardaki Düzenlemeler

Bu dönem çıkarılan önemli yasalardan biri 18 Nisan 1984 tarih ve 227 sayılı "*Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*"dir[135]. Bu yasa ile Vakıflar Genel müdürlüğünün ve Müdürlüğü bağlı meclis, genel müdür, Abide ve Yapı İşleri Dairesi gibi birimlerin teşkilat ve görevlerine dair esaslar düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere göre Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı'nın görevleri;

- VGM yönetimindeki eski eserlerin, yapıldığı devrin özgün özellikleri korunarak, onarım ve restorasyon çalışmalarını yapmak,
- Vakıf eski eserlerinin tespit, tescil ve değerlendirmesini yapmak, arşivlemek,
- Rölöve, restitsüyon, restorasyon projelerini hazırlayıp onaylamak,
- Beş yıllık eski eser programlarını hazırlatmak,
- Eski eser biim fiyat analizlerinin hazırlanmasını gerçekleştirmek, hali hazır durumlarının rölövelerini çizmek ve fotoğraflamak, kurul onayı için gerekli işlmeleri yapmak,
- Keşif ve rapor dosyalarını hazırlayarak, ihale işlemlerini yürütmek, malzeme alımı ve şantiye takibini yapmak olarak sıralanmıştır.

[135] https://cdn.vgm.gov.tr/mevzuat/227-sayili-vakiflar-genel-mudurlugunun-teskilat-ve-gorevleri-hakkinda-kanun-hukmunde-kararname-mulga.pdf

Bu dönem, VGM teknik personel sayısında da artışlar gerçekleştirilmiş, 1980 yılında Mütehassıs Müşavir olarak görev yapan Orhan Cezmi Tuncer görevinden ayrılmış, ondan sonraki süreçte Filiz Oğuz gibi isimler bu görev ile ilgilenmişlerdir (Dişli, Günel, Kılcı, 2015, 61).

1983'ten sonra alınan önemli kararlardan biri de Yüksek Kurulun, 04.03.1988 tarihli ve 14 sayılı ilke kararıdır. Bu karar ile korunması gerekli kültür varlıkları 4 ana başlık altında toplanmıştır. Buna göre 1. Grup yapılar, 2863 sayılı yasada belirtilmiş özelliklerin çoğuna sahip olan, üstün değerler taşıması nedeni ile olduğu gibi korunması gerekli yapılardır. Bu yapılarda malzeme değişikliği yapılamamakta, sadece bakım ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmesine izin verilmektedir. 2. Grup yapılar, gabarisinde ve cephesinde değişiklik yapmamak şartıyla taşıyıcı siteminde, iç mekanında ve iç-dış malzemesinde değişiklik yapılabilecek yapılardan oluşmaktadır. 3. Grup yapıların, cephe özelliklerine sadık kalınmak şartıyla, gabarisinde, taşıyıcısında, iç kısmında ve malzemelerinde değişiklik yapılabilmekte, gerekirse yenilenebilmektedir. 4. Grup yapılar ise, mimari, tarihi özelliğini tamamen kaybetmiş yapılar olarak belirtilmiş ve gerekli durumlarda rölöveleri ve fotoğrafları çekilerek, yerine Koruma Kurulu'nun önerisi ile yeni uygulamalar yapılabilecek nitelikteki yapılardır (Ceylan, 2000, 126-131). 1980'lerden 1995 yılına kadar geçerliliğini koruyan bu ilke kararı Ekinci (2000, 291), tarafından yağma kültürünün ve rant beklentisinin korumanın bilimsel özünü yozlaştırıcı etkilerini yansıtan en önemli oluşum olarak yorumlamıştır. 1994'te yürülüğü giren 378 sayılı ilke kararı ile bu kararın geçerliliği kaldırılmış, kültür varlıklarının "yıkılmadan" korunması temel prensip olarak kabul edilmiş, yapı gruplarına ilişkin gruplandırma yeniden yapılmıştır.

1999 yılında alınan 660 sayılı ilke kararında ise 378 sayılı kararda olduğu gibi, daha önce 4 grupta değerlendirilen yapıları "*anıtsal yapılar*" ve "*çevresel değerli yapılar*" olmak üzere iki grupta toplanmıştır. "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları" başlıklı 660 sayılı kararı ile bu gruplar; 1. Grup yapılar *"Toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılar"* olarak, 2. Grup yapılar ise "*Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki*

yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılar" olarak tanımlanmışlardır[136]. Aynı karar içinde yapılara uygulanacak müdahale biçimleri, bakım, onarım (basit onarım, esaslı onarım/restorasyon), yeniden yapma (rekonstrüksiyon) olarak sınıflandırılmış ve onarım ilkeleri açıklanmıştır. Her iki gruptaki yapıların, yıkılmadan, orijinal yerlerinde ve özgün özellikleri ile korunması temel karar olarak kabul edilmiş, rekonstrüksiyon uygulamaları hakkında da kararlar alınmıştır.

1983 sonrası dönemde koruma alanında dış ilişkiler artırılmış, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (1983), Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (1985)'ne taraf olunmuş, Avrupa Tarihi Kentler Birliği ile ilişkili olarak, Türkiye Tarihi Kentler Birliği 2000 yılında kurulmuştur.

2000'li yıllarda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik kapsamında çalışmaları sonucunda, kültürel mirasın korunması konusunda da yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005, 24). Yapılan düzenlemeler içinde en önemlisi, 14.07.2004 tarih ve 5226 sayılı "*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması hakkında Kanun*" dur[137]. 16 Haziran 2005'te yürürlüğe giren bu kanun ile 2863 sayılı yasada eksik olan bölümlerin düzeltilmesi amaçlanmış, korumanın alanı malzeme kimyasından 1/100.000 ölçekli planlara kadar genişletilmiştir. Yasanın 1. maddesinde tanımlanan kavramlar içine "yönetim alanı/planı" gibi ilk kez kullanılan terimler eklenmiş, 6. Madde ile koruma konusundaki bütçe hesaplarına ilişkin detaylar oluşturulmuştur.

Yasanın 9. Maddesi ile 2863 sayılı yasanın 18. maddesinde çeşitli düzenlemeler yapılmış; "*Tescilli taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri ve bunların uygulanmasında restoratör mimar veya mimarın bulunması zorunludur. Bunlardan I. grup kapsamında olanların rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerinin uygulama çalışmaları, yapının özelliğine göre kalem işleri, ahşap, demir, taş işleri ve restorasyon konularında uzmanlaşmış kişilerce yapılır*." ifadesi eklenmiştir.

5226 sayılı yasanın 10. Maddesi ile, 2863 sayılı kanunun 55. Maddesinde düzenlemeler yapılmış, Koruma Kurullarının ismi "*Koruma Bölge Kurulları*" olarak

---

[136] https://teftis.ktb.gov.tr/TR-13918/660-nolu-ilke-karari-tasinmaz-kultur-varliklarinin-grup-.html
[137] https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5226.html

değiştirilmiş, kurullarda görev yapan Bakanlık ve YÖK tarafından seçilen üyelerin görev süreleri 5 yıl olarak belirlenmiştir. Bir sonraki madde de ise, VGM idare ve denetiminde bulunan kültür varlıklarının "*ruhsata tâbi olmayan tadilat ve tamiratları, özgün biçim ve malzemeye uygun olarak Vakıflar Genel Müdürlüğünce yaptırılır*" ifadesi eklenmiş ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tadilat ve tamiratlarından önce ve sonrasına ait rapor ve belgelerinin, VGM tarafından koruma bölge müdürlüklerine verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

5226 sayılı yasa ile yerel yönetimlere koruma faaliyetleri gerçekleştirebilecek uygulama ve denetim büroları kurma yetkisi verilmiş, 11 Haziran 2005 tarihinde çıkarılan yönetmelik ile, Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları'nın (KUDEB) belediyeler ve İl Özel İdareler altında kurulmasına izin verilmiştir. KUDEB korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmakla sorumlu tutulmuş, Bölge Kurullarına bağlı olarak çalışan KUDEB'lerde koruma uzmanı mimar, kent plancısı, arkeolog, mühendislik gibi bilim dallarından uzmanlar görev almıştır (Coşkun, 2012, 171).

Yasa ile getirilen bir diğer yenilik Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarında bulunan üye sayısındaki değişikliklerdir. Yeni düzenleme ile Bakanlıkça seçilecek üye sayısı 3'ten 5'e çıkarılmış, YÖK'ten gelecek 2 üye sayısı ile toplam 7 olmuştur (Coşkun, 2012, 167). Oluşturulan yeni sistemde, üyelerden birinin hukukçu olması zorunlu olup, diğer üyelerin uzmanlıkları konusunda belirleyici bir şart konulmamıştır. Üniversite'den gelecek üyelerin de koruma uzmanı olmaması şartı, koruma kurullarının yetkinliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur (İnan Ocak, 2018, 167).

2000'li yıllarda çıkarılan ve tez kapsamında incelenen yapıları da etkileyen bir diğer önemli yasal düzenleme "*Alan Yönetimi ve Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*[138]" dir. 2005'te çıkarılan bu yönetmeliğin amacı, sit alanları, etkileşim sahalarının belirlenmesinde, geliştirilmesi ve yönetim planlarının hazırlanması ve kurullar oluşturulmasıdır. Bu kurullardan biri de "*Anıt Eser Kurulu*" olup, anıt eser

[138] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=9637&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

niteliğindeki eserlerin korunması ve onarılması için esere özel oluşturulan kuruldur. Kurul yönetimi oluşturulacak eserin Bakanlıkça onaylanması gerekmekte, kurul anıt erserin bulunduğu üniversitelerden en az bir öğretim üyesi, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, yerel idarelerin temsilcileri ve eserin korunmasına katkıda bulunan bağışçılardan Bakanlıkça uygun görülenler olmak üzere en az yedi kişiden oluşmaktadır. Kurul üyelerinin görev süreleri 5 yıl ile sınırlandırılmış, süresi biten üyenin yeniden seçilebileceği belirtilmiştir. Kurul yılda en az iki kere toplanmakta ve anıt esr üzerinde yapılacak her türlü müdahale de koruma bölge kurullarının izni alınmaktadır. VGM koruma kurullarının gündem yoğunluğundan dolayı anıt eser kurullarının özerk olarak çalışmasını önermiş olmakla birlikte, bir denetim mekanizmasının olmayacak olması önemli bir eleştiri konusudur.

Kurulun görevleri ise;

- Anıt eser için mekânsal, fiziksel gelişim vizyonu oluşturmak, eserin korunması, tanıtımı ve geliştirilmesi ile ilgili yıllık ve beş yıllık programları hazırlamak,
- Eserin tanımını yapmak,
- Eserin korunma çalışmaları için bağış toplamak,
- Eserin korunması için katkıda bulunanlara onursal ödül vermek,
- Eserin koruma, onarım ve bakım çalışmaları ile ilgili düzenli raporlar hazırlayarak idarelere göndermek olarak sıralanmıştır.

Bu tarihlerde koruma konusunda oluşturulan bir sonraki düzenleme 2005 tarihli 5366 sayılı "*Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yenilerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun*[139]"dur. Bu yasanın uygulanması konusunda yine denetim mekanizmasının olmaması sorun yatarmış, sivil mimarlık eserleri üzerinde olumsuz etkiler yaratacak restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu alanlarda bulunan anıt eserlerin özgün yapısal çevre düzenine zarar vermiştir (Coşkun, 2012, 144).

2007 yılında çıkarılan "*Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare ve Denetiminde Olan Cami, Mescit, Türbe vb. Kültür Varlıklarının Müdahale Biçimleri Uygulama ve Denetimi*" başlıklı 731 nolu ilke kararı da bu dönem değinilmesi gerken önemli yasal

[139] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5366.pdf

oluşumlardandır. Bu karar ile, vakıf kökenli anıtsal yapıların fonksiyon değişimleri yapılırken vara vakfiyelerindeki belgelerin göz önüne alınması istenmiş, VGM idare ve denetiminde bulunan taşınmaz kültür varlıklarının tescilinde yapının tarihi, esteteik, mahalli, sanat tarihi özelliklerinin tümünün göz önünde bulundurulması belirtilmiştir. Tescili yapılan cami ve mescitlerde, yapıya biişik olarak dükkan, kulübe gibi eklemeler yapılamacayağı, son cemaat mahallerinin camekanla kapatılamayacağı da ilke kararının devamında yer alan maddelerdir. Ancak bu madde, 2015 tarih ve 482 ilke kararı ile güncellenmiş, Doğu Anadolu ve iç Anadolu gibi soğuk iklim bölgelerinde bulunan camilerin özgün mimari özelliklerine zarar vermeyecek şekilde ve Koruma Bölge Kurullarının onayı alındıktan sonra sn cemaat yerlerinin kapatılabileceğine karar verilmiştir. Ancak bu karar daha sonra, "*Danıştay 14. dairesinin 12.10.2017 tarihli, E:2015/10533, K:2017/5273 sayılı kararı ve Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 24.01.2018 tarih ve 874 sayılı kararı ile iptal edilmiştir*".[140]

Kararın devamında, abdest alma yeri, çeşme vb. yerlerde yapısal ve görsel açıdan geleneksel dokuyu zedeleyecek yeni malzeme kullanılamayacağı, minare ve kubbelerde yapıyı tahrip eden hoparlör, aydınlatma elemanlarının yapılamacağı, mianrelerde fiziksel bozulmaya neden olacak ses sistemelerinin olamayacağı ifade edilmiştir. Isıtma sistemi ise, yapının özgün döşemesi ve ısınmadan olumsuz etkilenebilecek iç süsleme elemanları göz önüne alınarak koruma bölge kurullarının onayları ile yapılabilecektir. Ayrıca, anıtsal yapılarda gereçekleştirilen proje ve ruhsatlı esaslı onarım uygulamalarının belirtilmesi için yapının üzerine kitabe konulması ve bu kitabelerin malzeme, şekil, yazı ölçüsü, yazı stilinin vb. özelliklerinin koruma bölge kurulunun onayına sunulması gerektiği vurgulanmıştır.

1983' ten günümüze uzanan zaman aralığında dikkat çekilmesi gereken bir diğer karar 2011 yıl ve 779 sayılı ilke kararıdır. Bu karara göre "*tescile neden olan değerlere sahip olmadığına ilişkin bilimsel nitelikli bilgiler*" içeren yapıların tescil durumları tekrar sorgulanabilmekte, koruma durumları tekrar tartışmaya açılmaktadır. Olumsuz nitelikte bir karar olarak değerlendirilecek bu yaklaşım 2012

---

140 https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/56902,kvkykurulunun24012018tarihve874sayilikararihakkinda3001-.pdf?0

yılında TMMOB Mimarlar odası'nın açmış olduğu dava sonucu, 2012 tarihli ve 52 nolu ilke kararı ile iptal edilmiştir.[141]

2011'de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 648 numaraılı ilke kararı ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün yapılanmasında büyük değişiklikler yapılmıştır. Bu karar neticesinde, Kültür ve tabiat varlıkları ayrılmış, korunması gereken doğa varlıkları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yatkisi altında bulunan Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Bu değişiklik ile birlikte Koruma Kurullarının ismi Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu olarak değiştirilmiş ve yapılanma ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir. En önemli düzenleme, 2863 sayılı yasanın 55. maddesinde yapılan değişiklikler olup, bu karar ile YÖK tarafındn üye atanması bitirilmiş, tüm üyelerin Bakanlıkça atanacağı belirlenmiştir. Kurullarda akademisyen sayısının gün geçtikçe azalması, koruma bölge kurullarının özerkliği ve güvenilirliği konularının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu kararın 50. maddesinde koruma bölge kurullarına itiraz haklarının da kısıtlanması eleştiriye açık bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2018 yılında 992 numaralı ilke kararı ile 1999 yılında alınan ve önemli açıklamalar içeren 660 sayılı ilke kararı üzerinde değişiklikler yapılmıştır. [142] bu karara göre;

> "*Herhangi bir nedenle yok olan korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli cami, mescit ve türbelerin, kültürel mirasımızın yaşatılmasının sağlanabilmesi amacıyla rekonstrüksiyonunun yapılmasının esas olduğuna, kendi parselinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında kaldırılması mümkün olmayan yapıların bulunması veya parselin imar uygulaması görmüş olması (tevhid, ifraz, yola terk vb.) gibi durumlarda ve 05.11.1999 tarih ve 660 sayılı İlke Kararının uygulanamamaması halinde, kendi parselinde farklı konumda veya yakın çevresinde başka bir parselde kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyonunun yapılmasının uygun*" olduğu kararı alınmıştır.

[141] https://teftis.ktb.gov.tr/TR-76355/52-nolu-ilke-karari-779-nolu-ilke-kararinin-iptali.html
[142] https://teftis.ktb.gov.tr/TR-204386/922-no39lu-ilke-karari.html

Bu kararda zaten tartışmalı bir konu olan restitüsyon için en önemli veri olan özgün konumun göz ardı edilmiş olması koruma adına çok olumsuz bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (İnan ocak, 2018, 170).

3. 5. 2 Onarım-Restorasyon Uygulamaları ve Koruma Yaklaşımları

1980 askeri darbesi Türkiye'de siyasal ve demokratik alanda derin etkilere neden olmuş, askeri darbeyi takip eden yıllarda tüm diğer alanlarda olduğu gibi mimarlık alanında da mevcurt anlayış ve değerler tekrar biçimlendirilmiştir (Sey, 1998, 37). Ekinci (2000, 59), 1980'lerden sonra Türkiye'de siyasi rengi farketmeksizin yönetime egemen olan otoritelerin, tarihi ve kültürel mirasa karşı genel anlayışını, "*zenginleşme*" yolunda bir engel olarak görmeye başladığını, hatta kolayca gözden çıkarılabilecek değersiz varlıklar olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir. 2000 sonrası ise, koruma alanının derin ikilemlerle karşılaştığı bir süreç olmuş, bir taraftan kürselleşmenin etkisiyle kültürel mirasa ilgi duyan bir kitle oluşurken, diğer yandan tarih ve kültüreil varlıkları tüketici talepler artmıştır. Koruma düşüncesi katılım-uzlaşma/karşı duruş-savunma ekseninde gelişmeye çalışırken, günümüzde halen topluma yeterince indirgenmiş durumda değildir (Kayın, 2008, 104).

1980'lerden günümüze karar olan koruma konusundaki kuramsal ve uygulama yaklaşımları incelendiğinde, 1984 yılında Cahide Tamer'in "*İstanbul surları nasıl tamir edilmelidir?*" makalesinde önemli konulara değindiği görülmektedir (Coşkun, 2012, 422). Onarım yaparken, mevcut ve yok olan kısımların yeniden inşa edilmesinin tercih edilecek bir yöntem olmadığını belirten Tamer, yapılacak işleri A ve B safhası olarak iki aşamada tarif etmiştir. Buna göre A Safhasında yapılacak işleri, tehlikeli olan kısımların takviye edilmesi, harap vaziyetin giderilmesi için gerekli onarım çalışmalarının yapılması, kitleler halinde çökmüş olan ve zeminde izleri olan duvarların olduğu gibi bırakılması, bir şerit halinde yapının etrafının temizlenmesi, zamanla tarihi ve manevi değer kazanan eklerin korunması, çevre tanzimi ve mimari silüetin güncel hali ile dondurulması şeklinde ifade etmiştir. B Safhası yani ikinci safhada ise, büyük oranda ayakta kalmış eserlerde ileri derecede restorasyon çalışmalarının yapılabileceğini vurgulamıştır. Tamer'in yaklaşımında dikkat çeken nokta, onarımlarda yeni baştan yapımı ve rekonstrüksiyonu eleştirmesidir.

1990'lı yıllarda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen "*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı*"nda da uzmanlar, yöneticiler, akademisyenler bir araya gelerek koruma alanındaki kuramsal tartışmaları ve uygulama konusundaki gelişmeleri paylaşmışlardır[143]. Kurultay sonunda koruma alanındaki sorunlara çözüm üretmek amaçıyal farklı konularda 4 komisyon oluşturulmuş, her komisyon kendi sonuç bildirgesini yayınlamıştır.

1. Komisyon "*Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının yasal ve idari yönden değerlendirilmesi*" konusunu ele almış, sonuç bildirgesinde; ilk ana başlık olarak ülkemizde kültür ve tabiat varlıklarını korunması ile ilgili mevzuatları incelemiştir. 2863 ve 3386 sayılı yasaların yetersiz olduğunu, yasalarda ifade eksikliğinin, kavram karmaşasının olduğunu, kurullarda görev, yetki ve üye sayı belirlemede yetersizliklerin bulunduğunu ifade etmiştir. Bu başlık altında; kültür varlıklarının tespitinden tescil kararı alınıp tapuya işleninceye kadar olan süreçte yapılara müdahale edilmemesi, turizmin yoğun olduğu örenyerleri vb, yerlerde tahribata karşı önlemler alınması, Koruma Yüksek Kurulu tarafından alınan çelişkili ilke kararlarının ayıklanması gibi konular da ele alınmıştır.

1. Komisyonun ele aldığı diğer ana başlıklar ise;

- "Mevcut mevzuatın dinamik bir korumaya yönelik hale getirilmesine ilişkin öneriler,

- Ülkemizde kültür ve tabiat varlıklarının korunmasının çeşitli yönleriyle ilgilenen kurum ve kuruluşların bugünkü yapılarının ve verdikleri hizmetlerin irdelenmesi,

- İhtiyaç duyulan yeni örgütlerin nitelikleri,

- Mevcut kurum ve kuruluşlar arasında etkin bir işbirliği sağlanması için gereken önlemler,

- Yerel yönetimlerin koruma olgusuna etkin bir biçimde katılmalarını sağlayacak düzenlemeler ve önlemler" dir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, 93-95).

---

[143] http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/38971,kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kurultayi.pdf?0

2. Komisyon tarafından ele alınan konu "*Korunacak kültür ve tabiat varlıklarının tesbitindeki kriterler ve korumaya yönelik planlama etkinliklerinde gözönünde tutulacak ilkeler ve izlenecek yöntemler*" olup, sonuç bildirgesinde bu konuyu üç başlık altında incelemiştir. Bu başlıklar;

- Terminoloji oluşturulması ve ölçüt saptanması,
- Planlama yöntemleri, ölçütleri ve eşgüdüm,
- Koruma Kurulları çalışma düzeni biçiminde ifade edilmiş ve her başlık detaylı bir biçimde ele alınmıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, 97-112).

3. Komisyon "*Korumanın eğitim, sosyal ve ekonomik yönü*" başlığını ele almış ve bu kapsamda sonuç bildirgesi hazırlamıştır. Sonuç bildirgesinde "Eğitim" ana başlığı atında, kültürel bilincin oluşumu ve gelişimi için her düzeyde aşamalı eğitim yapılması gerektiği, eğitimi bütünleştirici çalışmaların neler olduğu, yayın konusu ele alınmıştır. Diğer ana başlıklar "*Korumanın Sosyo-Ekonomik Yönü*", "*Korumanın Ekonomik Yönü*" olup, bu başlıklar altında koruma konusunda yer alan sorunlara ve çözüm önerilerine yer verilmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, 113-122).

4. Komisyon ise "*Tek yapı ölçeğindeki restorasyon etkinliklerinde proje ve uygulama sorunları, ilkeler ve müdahale biçimleri*" konusunu ele almış, proje, malzeme korunması, uygulama ve geleneksel yapıların yeni işlevleri ile ilgili sorunları ve olanakları tartışmıştır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, 123-131). Komisyon Başkanı Kemal Gökçe olup, Zeynep Ahunbay, Ahmet Ersen, Yılmaz Önge, gibi isimlerin bulunduğu komisyonun sonuç bildirgesinde bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri getirilmiştir. 4 başlık altında ele alınan sonuç bildirgesinde ilk başlık "*Proje Bazında Sorunlar*" dır. Bu başlık altında yapılması gerekenler;

- Onarım öncesinde araştırma, belgeleme, saptama çalışmalarına önem verilmesi, eserle ilgili tüm tarihi belge, fotoğraf ve yayınların incelenmesi,

- Envanter çalışmaları kapsamında tüm fotogrametrik ve teknolojik yöntemlerden yararlanılması,

- Projelerin mimar, restoratör mimar gibi uzmanlarca hazırlanması, özel sorunları bulunan önemli Orta Çağ yapılarının projelerinin çeşitli konulara hâkim uzmanların

(Mühendis, kimyacı, peyzaj mimarı, jeolog, biolog vb.) ekip çalışması ile gerçekleştirilmesi,

- Hazırlanacak projelein koruma kurulları onayından sonra bilgisayar destekli "Milli Dökümasyon Merkezi" nde toplnması olarak sıralanmıştır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, 129).

İkinci başıkta "*Malzeme ile İlgili Sorunlar*" ele alınmış, "*Özgün malzeme temini mümkün olsa bile, birim fiatlara uymadığı için restorasyonlarda yeni veya imitasyon malzeme kullanımı yaygın olup, tesbit edilmiş ilkelerden uzaklaşılmakta ve yanlış uygulamalar yapılmakta*" olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, restorasyonda bu gini hataların yapılmaması için malzemenin kalite ve uygunluğunun kontrol edilmesi maliyet planlamasının yapılması, malzeme ile ilgili tüm analizlerin yapıalcağı araştırma ve konservasyon laboratuvarlarının kurulması, geleneksel yapı malzemelerinin türlerinin, elde ediliş yöntemlerinin ve standartlarının belirlenmesi, bu konularda sempozyum ve yayınlar yapılması tavsiye edilmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, 130).

4. Komisyonun sonuç bildirgesinde ele aldığı bir diğer başlık "*Uygulama ile İlgili Sorunlar*" dır. Uygulamada sürekliliği esas olduğu, onarımın özellikle devlet yatırımlarında çok fazla yıla bölünmemesi gerektiği, teknik ve yardımcı elamanların uygulama konusunda eğitilmesi zorunluluğu ve uygulamada kararların hızlı bir şekilde alınması ve uygulanmasının önemli olduğu bu başlık altında vurgulanan konulardır. Ayrıca, uygulamaların malzeme ve uygulama teknikleri açısından denetiminin yapılması ve uygulamada danışmanlık hizmeti verilmesinin Bakanlığın sorumluluklarından olduğu belirtilmiştir. Bu başlık altında son olarak, "*Teknik, malzeme ve uzman eleman yetersizliği veya yokluğu sebebiyle gerçekleştirilmesi zor olan onarımlar için, çevre koşullarının kontrolü yoluyla hatalı restorasyon yerine konsolidasyon ile yetinilmelidir*" ifadesine yer verilmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, 130).

Komisyon tarafından ele alınan son başlık "*Kullanım ile İlgili Sorunlar*" olup, bu başlık altında kültür varlıklarının ileriye dönük yaşamlarını sağlamak amacı ile özgün işlevi göz önünde bulundurularak mimarisine ve tarihi özelliklerine en az müdahale ile özgün işleve en yakın işlevin verilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Özgün işlevin devamlılığının sağlandığı durumlarda ise, yeni konfor sistemlerinin,

özgün tasarıma zedelemeden yapılması ve istenildiği zaman sökülebilir nitelikte olması gerektiği ifade edilmiştir. Koruma projelerinde onarım başlamadan önce verilecek işleve karar verilmesi, donatıların buna göre planlanması, kamu kurumlarınca yeni yapmak yerine eski eserlerin restore edilerek kullanımına öncelik verilmesi istenmiştir. Bu başlık altında değinilen önemli bir maddede, tek yapı ölçeğinde kurullarca alınmış ve her yapıyı içerecek standart müdahale biçimleri yerine, her yapıyı kendine özgü sorunları ile etüd edip, restorasyon projelerinin bunlara göre hazırlanması önerisidir. Bu başlık altında ilerleyen maddelerde, birim fiyatların piyasa şartlarına uygun hale getirilmesi, özellikle Anadolu'da teknik personel eksiğinin giderilmesi için Rölöve ve Anıtlar Müdürlüklerinde teknik eleman sayısının artırılması, bakım onarım ekipleri kurularak yapıların sürekli bakım-onarımlarının sağlanması, üniversitelerde koruma konusuna daha çok yer verilmesi, her restorasyon sonunda yapılan çalışmaları belgekeyen raporların hazırlanması konularına değinilmiştir. "Bir başka sorun da restorasyon uygulamalarında değişik kuruluşların, farklı yöntemlerle ve ilkelerle çalışması ve bir kısmının uluslararası örgütlerce ortak kabule ulaşan ve bizde de yasal olarak benimsenen "*restorasyon onarım ilkelerinden (GEEAYK'nun 24 Eylül 1967 gün ve 3674 sayılı kararı) tamamen habersiz oluşu*" olarak tarif edilmiş, restorasyona ters düşen durumlarla karşılaşılmaması için, işin tek merkezden yürütülmesi önerilmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, 1990, 130-131).

Bu dönem koruma anlayışını açıklayan önemli yayınlardan biri de Vakıf İnşaat tarafından yapılan Selimiye Camii onarımları sonrasında Kuban'ın müdahalalelerin detaylarını ve süreci anlattığı "*Restorasyon Belgeleri Dizisi 1*" yayınıdır. Kuban, korumada restorasyon kadar yapıların belgeleme çalışmalarının, sağlıklı rölövelerinin, zaman içindeki değişimlerinin saptanmasının ve tarihi olarlar arasındaki ilişkilerin kurulmasının da önemli olduğunu vurgulamış, uygulamalardaki müdahalenin belgelenmesinin çağdaş restorasyon ilkelerinin başında geldiğini ifade etmiştir (Kuban, Birkan, 1990, 9). Kuban danışmanlığında gerçekleştirilen Selimiye Camii onarımlarında da Koruma kurultayında belirtildiği gibi özgün malzeme ve teknik kullanılması vurgulanmış ancak yine de uygulama aşamasında çimento kullanımı devam etmiştir.

Bu dönem Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Şehzade Cami'nin restorasyonu da aynı ekip tarafından gerçekleştirilmiş, mevcut sıvalar üzerinde dönem analizleri yapılmıştır. Yapılan analizlerde "*sağlam kalmış horasan sıva*", "*direncini kaybetmiş horasan sıva*" ve "*beton sıva*" tespit edilmiş, beton sıva 16.yüzyıl eseri tuğla örtü sistemine zarar verdiği düşüncesi ile yapıdan ayıklanmıştır (Erçağ, 1992, 19). Mevcutta bulunan özgün horasan harç sıva harcının içeriğinin detaylı analizleri yapılmış, bulgulara göre, orijinal sıvanın imalatında kireç, tuğla kırığı ve tozu, küfeki taşı kırığı ve kum olduğu tespit edilmiştir. Onarım sıvasının imalatında ise portland çimentosu ve kumun kullanıldığına analizler sonucu ulaşılmıştır. "*Bu tür sert ve yoğun sıvaların ısı ve nem değişiklikleriyle açığa çıkarttığı güçlere ve baskılara orijinal sıvalar ve tezyinat karşı koyamayarak kısa sürede çatlama, kalkma ve dökülme şeklinde bozulacak*" düşüncesi ile yeni uygulamalarda portland çimento kullanılmayacağı kararı alınmıştır (Erçağ, 1992, 19). Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri olarak nitelendirilebilecek olan bu çimento malzemenin kullanılmasından vazgeçme yaklaşımıdır. Bu doğrultuda, aynı tarihlerde kurulmuş olan Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı ile İTÜ öğretim üyelerinden Ahmet Ersen ortak çalışmalar yaparak, çimento yerine kullanılacak alternatif malzemeler aramaya başlamıştır (Zaimler, 1995, 261).

Şehzade Camii onarımları sırasında şadırvan avlusunda yer alan yedi adet kubbenin kurşun örtüleri yerine, yüksek dozda çimento takviyeli harçla kurşun taklidi örtü yapıldığı belirtilmiş ve bu şap sökülerek yerine kurşun kaplamalar yapılmıştır. Çürüyen ahşap hatıllar çıralı çam ile değiştirilmiş, minarelerde ise daha önceki onarımlarda çeşitli yörelerin taşları ve imitasyonları ile yapılan uygulamalar sökülmüş, ilk aşamada yapılan temizlik sonrasında küfeki ve mermer taşların güncel durumlarına göre tamamlama işlemi gerçekleştirilmiştir. Tamamlama işleminde kullanılan imitasyon harcında; södürülmüş kireç, beyaz çimento, dere kumu ve küfeki tozu, agrega, akrilik reçine, su alazatıcı, hava sürükleyici ve su kullanılmıştır (Erçağ, 1992, 20).

Bu dönem 2002 yılında siyasi iktidarın değişmesi, Vakıflara verilen ekonomik desteğin artırılması gibi etkenler onarım sayılarının da ciddi şekilde artmasına neden olmuştur (İnan Ocak, 2018, 171). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün "*2003-2010 Restorasyonlarımız*" adlı yayınından bu yıllar arasında Marmara Bölgesinde 695,

Akdeniz Bölgesinde 345, Doğu Anadolu Bölgesinde 296, Karadeniz Bölgesinde 609, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 286, Ege Bölgesinde 478 ve İç Anadolu Bölgesinde 775 olmak üzere toplam 3484 yapının onarımının gerçekleştirildiği öğrenilmektedir (2003-2010 Restorasyonlarımız, 2011). Kayseri'de de 117 yapının onarım geçirdiği belirtilmekle birlikte, sayısal olarak artış gösteren onarım uygulamalarının niteliklerinin hala yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Yapılan uygulamalarda "*rekonstrüksiyona varan yeniden yapım uygulamaları*" ve çok fazla bütünleme yapıldığı görülmektedir (İnan Ocak, 2018, 171). Bu anlayışı kitabın önce ve sonra onarım fotoğraflarından okumak mümkündür (Şekil 3. 97).

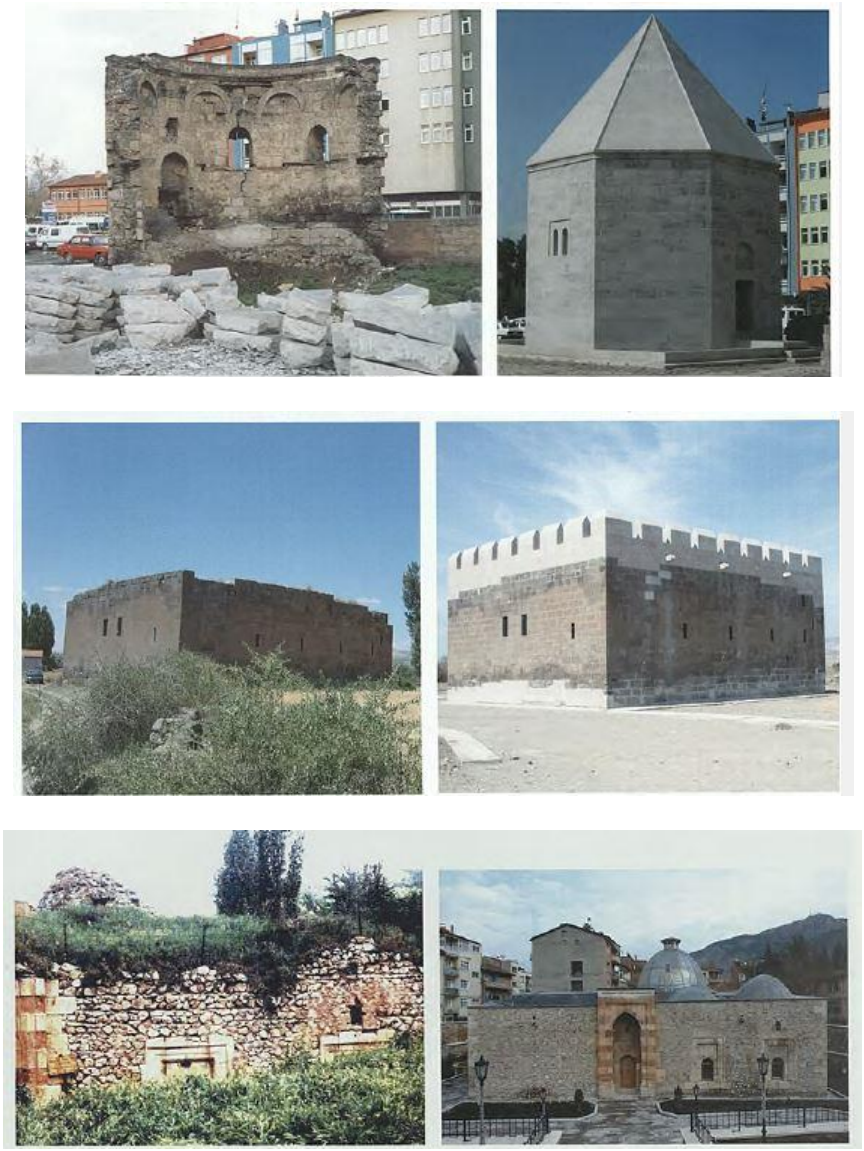

Şekil 3. 97 VGM 2003-2010 arası yaptığı onarımların önce ve sonrası halleri (Kayseri Hacip Çavlı Kümbeti, Kayseri Haydarbey Köşkü, Tokat Halef Sultan Zaviyesi) (2003-2010 Restorasyonlarımız, 2011).

Bu dönem koruma yöntemlerinde de yenilikler meydana gelmiş, sağlamlaştırmadan farklı olarak "güçlendirme" projeleri yapılmaya başlanmıştır (İnan Ocak, 2018, 174). 2008 yılında vakıf kültür varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon, çevre düzenleme ve statik güçlendirme projeleri ve bunların uygulamaları ile konservasyon, kazı çalışmaları ve bunlara yönelik mal ve hizmet alımlarına ilişkin ihaleleri düzenlemek için oluşturulan Vakıf İhale Yönetmeliği'nde "*Statik Güçlendirme Projesi: Vakıf kültür varlığının yapım malzemesi, taşıyıcı sistemi ve üzerinde bulunduğu zeminin sağlamlaştırılmasına yönelik çizimleri ve raporu*" oalrak tanımlanmıştır.[144] 2013 yılında hazırlanan ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde ise güçlendirme "*Bir yapının mevcut güvenlik seviyesinin işlev değişikliği ya da standartların gereği olarak yükseltilmesi amacıyla yapılan strüktürel müdahalelerin tümü*" olarak tanımlanmış, bu uygulama yapılırken kültür varlıklarının mimari bütünlüklerine zarar verilmemesi, özgün strüktürel bünyesini değiştirmemesi, geri döndürülebilir olması gerektiği vurgulanmıştır. [145]

Bu dönemde değinilmesi gereken önemli konulardan biri de projelerin hazırlanma süreçleri ve detaylarının olduğudur. Projelerin hazırlanma kriterleri ilk olarak 1995 tarih ve 378 sayılı ilke kararı ile belirlenmiştir. "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Koruma, Bakım ve Onarımlarına İlişkin İlke Kararı" isimli KTVKYK kararında, taşınmaz kültür varlıklarının korunmasındaki en önemli sorunun yapılacak müdahalenin/restorasyonun niteliği olduğu belirtilmiş, her yapının kendine özgü sorunları ve restorasyon kararları olacağı için, müdahale yöntemlerinin genel sınıflandırma ile yapılmasının olumsuz sonuçlar verdiği ifade edilmiştir (Okar, 2012, 87). Bu nedenle restorasyon kararları tekrar düzenlenmiş ve müdahale biçimleri belirlenmiştir.

Müdahale biçimleri her yapının özgün özellikleri ve kendine ait koşulları göz önünde bulundurularak, bakım ve onarım başlıkları altında iki gruba ayrılmıştır. Bakım çalışmaları *"sadece yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde, mimari ögelerde değişiklik gerektirmeyen müdahaleler"* olarak tanımlanmıştır. Yapıların bozulan malzeme detaylarındaki yenilenmeler bu kapsamda değerlendirilmiş, herhangi bir proje hazırlama şartı getirilmemiştir.

[144] https://www.vgm.gov.tr/mevzuat
[145] http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0605742001542305046.pdf

Sadece uygulama bitiminde, uygulamaya ilişkin raporun ve fotoğrafların koruma kuruluna iletilmesi istenmiş, uygun olmayan onarımların yenileneceği not düşülmüştür.

Onarım çalışmalarında ise, onarımı gereken yapılar için rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin proje hazırlama ilkelerine uygun olarak hazırlanması gerektiği, diğer belgelerin içerik ve detaylarının koruma kurullarınca belirleneceği ifade edilmiştir. Onarım ilkeleri ise;

- Yapının günümüze ulaşan ve tarihi kimliğinin ögelerini oluşturan mekânsal, biçimsel ve yapısal özelliklerinin korunması,
- Yapıların yıkılmadan korunmalarının esas olduğu ve yıkılma tehlikesi arz ettiği durumlarda, yıkılma kararlarının sadece koruma kurulları tarafından alınabileceği,
- Yapıların tarihi değer niteliğindeki eklerinin korunması gerektiği,
- Yeni işlev verilmesi düşünülen yapılarda, yapılacak ekinn tarihi yapıyla olan bütünlüğünü görülebilmesi içi, mimar tarafından avan projenin hazırlanması,
- Yok olmuş yapı ögelerinin, gerekli araştırmalara dayanılarak kurul onayı ile bütünlenebileceği,
- Bütün onarımlarda, restorasyon projesine temel olacak restitüsyon, sıva rapası, kısmi söküm, sondaj ve arşiv belgeleri üzerinde çalışılması gerektiği, onarımdan önce bu çalışmalar yapılamıyorsa, onarım projesinin onaylanmasından sonra ortaya çıkan yeni veriler ışığında restorasyon projesinin revize edilmesi gerektiği,

Olarak sıralanmıştır (Okar, 2012, 88-89). Bu kararlarda dikat çeken en önemli olgulardan biri restitüsyon çalışmalarının şart olarak belirtilmesidir.

Kararın devamında tescil kaydının yeniden değerlendirilmesi ve yok olan tescilli yapılara ilişkin işlemler anlatılmıştır. Tescilli bir yapının yok olmasına neden olan kişi ve kurumlara ceza verileceği belirtimiş, eğer korunması gerekli bir kültür varlığının kültür varlığı değeri, çevre değeri ve tarihsel katkı değeri nedeniyle yeniden yapılması gerekiyorsa, yapıya ait kalıntı, rölöve, fotoğraf, her tür özgün arşiv belgesi gibi mevcut belgelerden yararlanılarak, daha önce bulunduğu özgün yerinde, özgün gabari, malzeme ve yapım tekniği ve eski cephe özellikleriyle,

kapsamlı bir restitüsyon çalışmasının ardından rekonstrüksiyonunun yapılabileceği ifade edilmiştir. Bu çalışmalar için kurul izni şartı koyulmuştur (Okar, 2012, 90).

Kararda "*Uygulamanın Denetlenmesi*" başlığı altında, koruma kurullarınca onaylanan her ölçek ve nitelikteki plan ve projelerin uzmanlarca denetlenmesi gerektiği, bu görevden belediyeler, valilikler ve miellif mimarlar sorumlu tutulmuştur.

1999 tarih ve 660 sayılı ilke kararı ile 378 sayılı ilke kararı revize edilmiş, taşınmaz kültür varlıklarının gruplandırılması, bakım ve onarımları hakkında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu ilke kararında yapı grupları daha önce olduğu gibi iki gruba ayrılmış, müdahale koşulları belirlenmiştir. Müdahalelerde yapının özgün özelliklerinin dikkate alınması gerektiği tekrar vurgulanmış, "*Bakım*", "*Onarım*" ve "*Yeniden Yapma*" olmak üzere üç başlık altında yapılması gerekenler tarif edilmiştir[146]. *Bakım "Sadece yapının yaşamını sürdürmeyi amaçlayan, tasarımda, malzemede, strüktürde, mimari ögelerde değişiklik gerektirmeyen müdahalelerdir. (Çatı aktarımı, oluk onarımı, boya-badana vb.)*" olarak tarif edilmiş, 378 sayılı ilke kararındaki bakım tanımı, 660 sayılı ilke kararında onarım başlığının alt başlığı olan "basit onarım" başlığı altında verilmiştir.

Onarım başlığı altında yer alan diğer alt başlık ise "Esaslı Onarım (Restorasyon)" başlığı olup, bu kapsamda yapılacak müdahaleler *"Yapının rölöveye dayanan restitüsyon ve / veya restorasyon projeleri ile diğer ilgili belgelerin içerikleri ve ölçekleri koruma kurulunca belirlenen müdahalelerdir. [Sağlamlaştırma (Konsolidasyon), Temizleme (Liberasyon), Bütünleme (Reintegrasyon), Yenileme (Renovasyon), Yeniden Yapma (Rekonstrüksiyon), Taşıma (Moving)]."* şeklinde tanımlanmıştır. Esaslı onarım ilkeleri, 378 sayılı İlke Kararı ile ilk 5 maddede benzer olup, ek olarak kamu kurum ve kuruluşlarının idaresi altında bulunan kültür varlıklarının, basit ya da esaslı onarımlarının, kurul kararı doğrultusunda kendi sorumluklarında gerçekleştirileceği, uygulama sonucunda rapor, fotoğraf vb. belgelerin kurula iletilmesi gerektiği ifade edilmiş, onarımın uygun görülmemesi durumunda kurulun tekrarını isteyebileceği not edimiştir. Bir diğer ek madde ise,

[146] https://teftis.ktb.gov.tr/TR-13918/660-nolu-ilke-karari-tasinmaz-kultur-varliklarinin-grup-.html

Kültür Bakanlılığınca yapılacak onarımlarda da uygulamaya başlamadan önce rölöve, restorasyon projeleri için kurul kararı alınması gerektiği belirtilmiştir.

660 sayılı ilke kararında üçüncü ana başlık olarak verilen yeniden yapma (rekonstrüksiyon) tanımı, 378 sayılı ilke kararındaki yok olan tescilli yapıların yeniden yapılmasında tarif edilen ile aynı olup, ek olarak uygulama gerçekleşinceye kadar parselde herhangi bir inşai ve fiziki müdahalenin yapılması yasaklanmıştır.

660 sayılı kararda uygulamanın denetlenmesi 378 kararda izah edilen ile neredeyse aynı olup, tek fark uygulama bittikten sonra müellif mimarın isminin yazılı olduğu tabelanın yapının uygun bir yerine asılması gerektiği ile ilgili açıklamadır.

1999 yılında çıkarılan 660 sayılı ilke kararında en önemli farklılık, *"Rölöve-Restitüsyon- Restorasyon Projesi Hazırlama Esasları*"nın belirlenmesidir. Bu projeler, "yapının mevcut durumunun belgelenmesinin yanı sıra, sorunlarının saptanması, potansiyel ve yeni kullanım olanaklarının araştırılması, onarıma yönelik temel yaklaşım ve müdahale biçimlerinin belirlenmesi ile yeni kullanımın gerektirdiği müdahalelerin anlatımını" sağlayacak şekilde ve çizim, yazılı ve fotoğraf belgeleri açısından yeterli ölçek ve ayrıntıda olacaktır.

Bu kapsamda,

1. Mevcut durumun belgelenmesi:
   Rölöve Çizimleri:

- 1/500, 1/200 Vaziyet Planı (her türlü ağaç, müştemilat, komşu parselde yer alan yapı, bahçe duvarı, döşeme malzemesi vb. işlenmiş şekilde)
- Rölövesi çizilen yapının cephe verdiği sokak veya caddeye sağında ve solunda yeralan en az iki yapıyı içeren 1 / 200 ölçekli silueti,
- 1/50 Kat, Döşeme, Taban ve Görünen Tüm Cephelerin çizimi,
- 1/50 Birbirine dik olarak geçirilecek en az iki kesit
- Fotoğraf albümü,

Kurul gerekli görürse;

- Yapısal sistem ile malzemeyi tanıtmayı amaçlayan yeteri kadar sistem detayı, (Cephe, 1 / 20, Plan, 1 / 20, Kesit, 1 / 20),
- Pencere, kapı, niş, saçak, süsleme elemanları vb. yapı ögelerine ilişkin detaylar (1/10, 1/5, 1/1) hazırlanacaktır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yatay, düşey taşıyıcı elemanlar, dolgıu elemanları, kaplama elemanları, örtü malzemeleri ve süsleme elemanlarının durumunun tespit edilmesi,

Fiziksel Durumun Tespiti: Yapısal ya da malzemeye dönük bozulma ve deformasyonların belirlenmesi, bu sorunların yazılı olarak teslim edilmesi, gerekli durumlarda rölöve üzerine işlenmesi,

Yapının Analizleri: Yapıya çeşitli dönemlerde yapılmış müdahalelerin ve yapıda bugün olmayan mekanlara dair izlerin araştırılması,

2. Restitüsyon Projesi: Yapının analizinden, benzer örneklerden, çeşitli belgelerden elde edilen verilerle özgün durumu ya da belirli dönemlerin tespit edilmesi,
3. Restorasyon ve Yeni Kullanım Projesi: müdahalelere ilişkin ana yaklaşımlar açıklanacaktır. Bunlar;

- Yapının özgün şema, eleman, strüktür ve malzemesine ilişkin müdahaleler,
- Yeni kullanımın gerektirdiği mekansal ve eleman ölçeğindeki müdahaleler,
- Uygulamaya yönelik öneriler ve
- Yapının yeni kullanımı için gerekli ısıtma, aydınlatma, temiz ve pis su sistemlerine ilişkin ana ilkeler olarak belirlenmiştir.

İlke kararları ile proje çizim tekniği, projelerin uygulama boyutunda ciddi gelişmeler kaydedilmiştir.

Uygulama

Bu dönemde Anadolu Orta Çağ anıtlarına yönelik gerçekleştirilen önemli koruma ve restorasyon çalışmalarından biri Kayseri Avgunu (Afgunu) Medrese'ye uygulanan onarımlardır. Avgunu Medresesi'nin kesin yapım tarihi ve banisi bilinmemekle birlikte sade mimari yapısı ve planına göre 13. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir (Aslanapa, 1991, 87). Kayseri'de Çifte Medrese'nin 30 metre kadar batısında bulunan Afgunu Medresesi, Gevher Nesibe Mahallesi'nde bulunmaktadır. Açık medreseler grubu içinde, tek katlı, iki eyvanlı, revaklı avlulu, asimetrik bir plan arz eden ve tamamen kesme taştan yapılmış klasik Selçuklu özellikleri taşıyan bir yapıdır.

Gabriel 1930'lu yıllarda yapıyı incelemiş ve terkedilmiş yapının harap halde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yapının tahmini restitüsyon çizimini

gerçekleştirmiştir. Gabriel medrese planında girişi güneyde göstermiştir. Ancak Sözen ve Kuran, araştırmalar sonucu ana eyvanın güneyde olduğu sonucuna ulaşmış ve hiçbir medreseye ana eyvan yönünden girilemeyeceğinden, medrese girişinin binanın kuzeyindeki türbeye bitişik olan eyvan olduğunu belirtmişlerdir (Kuran 1969, Sözen 1970). (Şekil 3. 98).

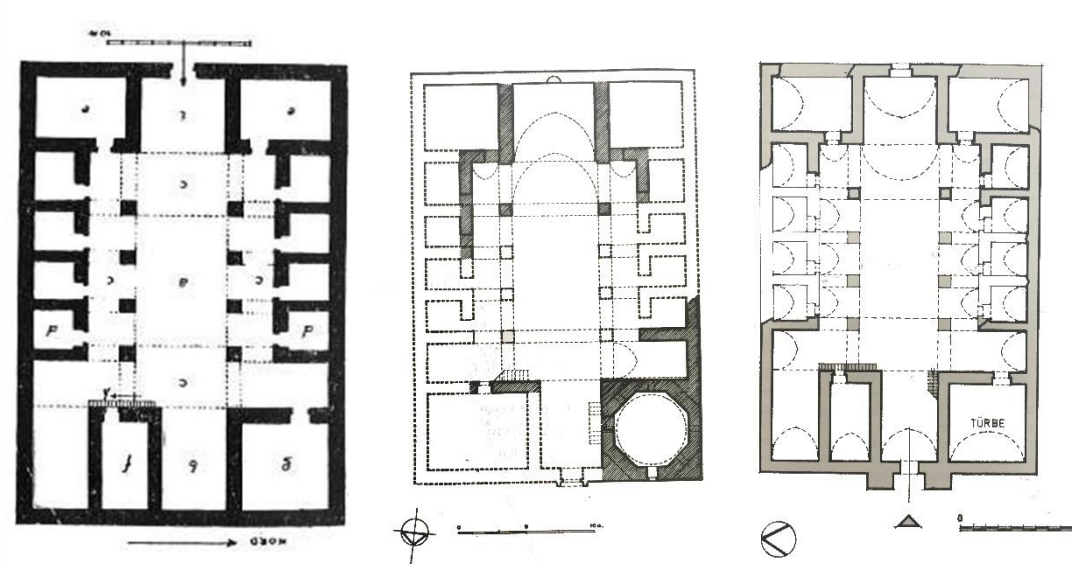

Şekil 3. 98 Afgunu Medrese Planı (Gabriel, 1931, Kuran, 1969, Sözen, 1970)

Avgunu Medresesi'nin Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilmiş onarımlarına ait herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivleri tarandığında yapı ile ilgili ilk çalışmaların 1977 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir. 1977 yılında Restorasyon Grup Müşaviri Erol Yurdakul ve Restorasyon Yüksek Teknikeri Ömer Ertan tarafından hazırlanan Abide ve Eski Onarım Fişi'nde onarıma dair yapılan işlerin yeni başladığı ve bu işler için toplam 352.000 TL bütçe ayrıldığı belirtilmiştir. Yapılacak işler ise, medresenin büyük bir kısmının yıkıldığı için zeminde hafriyat yapılması, ortaya çıkarılan izler doğrultusunda rölöve ve restorasyon projesinin hazırlanması ve tehlikeli kısımların takviye edilmesi olarak not edilmiştir (VGMA). Aynı tarihte GEEAYK'nun 467 sayılı 1977 tarihli kararında da Medrese onarımlarının uygun bulunduğu, ancak onarımlara başlamadan önce rölöve ve restorasyon projelerinin hazırlanarak kurula onaylatılması gerektiği, restorasyon projesi hazırlanmadan önce gerekli kazı ve temizlik işlerinin yapılmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir[147]. VGM 1977 yılında

[147] 08.04.1977 tarih ve 467 sayılı kurul kararı, VGM Arşivi

GEEAYK'na medrese onarımı için başvuruda bulunmuş ancak VGM kamulaştırılması yapılmadığı sebep gösterilerek 1987 yılına kadar çalışma yapılmamıştır (Şekil 3. 99).

Şekil 3. 99 Avgunu Medresesinin 1930'lu yıllarda onarım öncesi hali (VGMA)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan araştırmalarda yapının 14 Şubat 1983 yılnda tescil edildiği ve tescil fişinin hazırlandığı görülmektedir (Şekil 3. 100). Tescil fişinde yapının mimari özellikleri anlatılmış, onarım görmediği belirtilmiş ve güncel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre, zeminin büyük bir bölümünün toprak altında olduğu, yapının giriş eyvanının doldurularak ev haline getirildiği, avlunun yan kanatlarının yok olduğu, portal ve kitabesinin mevcut olmadığı, büyük bir bölümü harabe olan yapının yakın tarihte onarılmadığı taktirde yok olacağı belirtilmiştir. Türbenin medreseye göre bir derece daha iyi olduğu belirtilmiştir. Yapının çevresine yapılan yapıların da istimlak edileceği belirtilmiştir. 1987 yılında onaylanan İmar Planında Mimar Sinan Parkına ait Peyzaj Planlamasına göre 1987-88 yıllarında Avgunu Medresesinin etrafında yapılar istimlak edilerek yıkılmıştır (VGMA). Yapının sonraki yıllarına ait fotoğraflarından da çevredeki yapıların kaldırıldığı ve bu kararın uygulandığı görülebilmektedir.

38.01.01/75

T. C.
VAKIFLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
ABİDE VE YAPI İŞLERİ DAİRESİ
Vakıf Eski Eser Fişi

DOSYA NO. :
KİTABE NO. :
KÜTÜPHANE ve ARŞİV FİŞ NO. :
İL : KAYSERİ
İLÇE : —
BUCAK Merkez

Eserin Adı : (Türlü Ad ve Şöhretleri) Avgunu Medresesi (Tek medrese)
Bulunduğu Yer : (Mahalle, Köy, Sokak, Kapı No.) Yalman mah. Erdem sok.
Yapıldığı Tarih / Devri : XIII. yüzyıl başlarına ait Selçuklu medresesi
Bânisi
Vâkıfı : Vakıflar Genel Müdürlüğü
Mimarı ve Ustası :
Kitabesi : (Varsa ayrıca fiş düzenlenecektir) Bulunamamıştır.
Mahalli Teşkilâttaki Vakfiyesi : Defter No. Sayfa No.

Mimari Özellikleri : Açık avlulu, iki eyvanlı bir plan şeması gösterir. Avlu zemini toprakla örtülü dür. Giriş eyvanı doldurulup ev haline getirildiği için portal mevçud değildir. Boyu 10.60 metre eni 6.30 metre olduğunu tahmin ettiğimiz avlunun karşı tarafında da ortada anaeyvan yeralır. Anaeyvanın genişliği 6.10 derinliği 5.90 metredir. Arka duvarı yıkılmışsada muntazam kesme taştan inşaa edilmiş sivri beşik tonozlu ve duvarlarının orijinal duru mlarını iyi bir şekilde koruduğu görülür.

Ana eyvanın önünde dört metre derinliğinde ikinci bir tonoz vardırki, bu revaktır. Sağında ve solunda yan revaklarla bağlantı kuran kemerli açıklıklar ve 90x90cm ölçüsünde revak ayakları ile kemer başlangıçları revakın avlunun dört yanını dolandığına açıkça işaret eder. Avlunun yan kanatları kaybolmuştur. Fakat türbenin güneyinde bir

Onarıldığı Yıllar ve Onaranlar : Onarım görmemiştir.

Bugünkü Durumu : Ya pının bir kısmı doldurularak ev haline getirilmiştir. Bugün harab durumda bulunmakta olan yapının onarılmadığı takdirde kayboloçaktır. Medrese içinde bulunan türbe medreseye nazaran daha sağlam birdurumdadır.

Tapu ve Kadastro Kaydı : (Mümkün Olanların Çapları da Konacaktır) Ciltno 1 Pafta no19 ada no 295
Çevresi İle İlgili Bilgiler : (İstimlâk Konusu Varmıdırl) Çevresindeki yapılar istimlak planı içerisinde.
Fotograf Sayısı :
Plan, Kesit, Cephe Sayısı : Bir

Sonuç : Eski Eserdir Korunması ve onarılması gerekmektedir.

TESCİLİ YAPAN 14 / 2 / 1983 Emine Müderrisoğlu
İNCELEYEN / / 19
ONANDI / / 19

TESCİL FİŞİ 380101009-TF001

Şekil 3. 100 Avgunu Medresesinin tescil fişi (VGMA)

Avgunu Medresesi'nin esaslı onarım ve restorasyon çalışmaları 1988 yılında Mustafa Abicel tarafından gerçekleştirilmiştir. VGM tarafından tescili yapıldıktan sona acilen 1988 yılı onarım programına dahil edilen yapı, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 21.10.1988 gün ve 292 sayılı kararından sonra 22.09.1988 tarihinde ihale edilmiştir. Arşiv araştırmaları sırasında 292 sayılı kuru kararına da ulaşılmıştır. Karar da Avgunu Medresesi içinde, dışında ve yakın çevresinde yapılacak araştırma hafriyatı ile yapının ana temellerinin tespit edilmesi, bu sırada bulunan orijinal taşların tahrip edilmeden saklanarak restorasyon

sırasında kullanılması ve projelerin onaylanması için kurula getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[148]

Yapının bu tarihlerde gerçirdiği onarım detaylarına, Abicel tarafından VGM Abide Şubesi Müdürlüğü'ne yazılan rapordan ve daha sonra kaleme aldığı "*Kayseri Merkez Avgunlu Medresesi*" makalesinden ulaşılabilmektedir. Alınan kararlardan sonra 24.10.1988 tarihinde müteahhite yer teslimi yapılmış, çıkan temel izlerinin rölövelerinin tespit edilmesi amacıyla 1988 yılının sonu ve 1989 yılının başında yapı üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmiş ve 31.01.1989 yılında rölöve projesi hazırlanmıştır. 1989 yılının Haziran ayında, bölge restoratörü tarafından yapının hafriyat işlerinin tamamlandığı bilgisi verilmiştir. Bunun üzerine Abicel, yapıya ait rölöve projelerini incelemiştir. İncelemeler sonucunda, kazı öncesine ve sonrasına ait rölöve projelerinin karışık, kesit ve cephelerinin de eksik çizildiği tespit edilmiş ve bu rölöve çalışmalarına dayanarak restorasyon projesi yapılamayacağı için Abicel tarafından tekrar rölöve çalışmaları gerçekleştirilmiştir (VGMA). (Şekil 3. 101).

Yapıya ait rölöve çalışmalarının ikinci kez hazırlanması için Temmuz 1989 tarihinde, araştırma hafriyatından sonra ortaya çıkan temel izlerini incelemek, fotoğraf çekimlerini gerçekleştirmek ve tahmini iş süresini hesaplamak için Bölge Sanat Tarihçisi ile birlikte alana gidilmiştir. Bu incelemeler sırasında medrese çevresinde onaylı ve kurul kararlı restorasyon projesi olmadan bulunan izler doğrultusunda moloz taş ve kesme taş kaplamalı duvarların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durum üzerine müteahhitin iş durdurması için talimat verilmiştir (VGMA). Bu durum, 1990'lı yıllar da dahi müteahhitler ile yaşınılan problemlerin devam ettiğini göstermesi açısından önemli bir gelişmedir.

Yapının rölöve çalışmaları 27.07.1989-05.08.1989 tarihleri arasında tekrar gerçekleştirilmiş, önceki çalışmalardaki çizimlere göre revak ayakları, oda ve hücre kalıntılarının temel izleri araştırılmış, önceki çizimler ile gerçek durum arasındaki farklıklıklar tespit edilmiştir (VGMA, Abicel, 1991).

[148] 21.10.1988 tarih ve 292 sayılı kurul kararı, VGM Arşivi

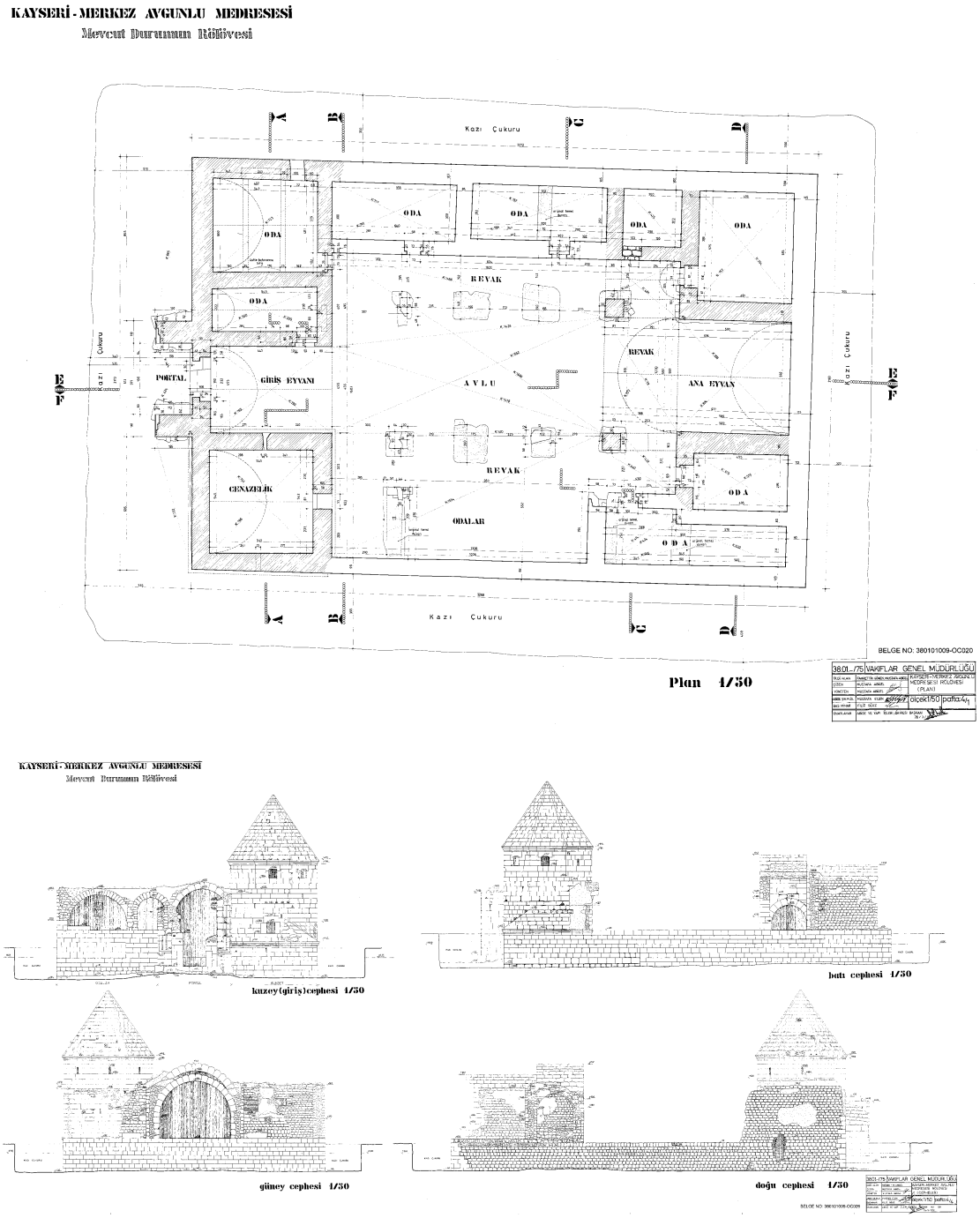

Şekil 3. 101 Avgunu Medresesi'nin Abicel tarafından çizilen rölöve çizimleri (VGMA)

Yapının rölöve çizimleri öncesinde araştırma hafriyatından sonra yapının o anki durumu üzerine tespitler yapılmıştır. Yapının giriş cephesinin doldurularak ev haline getirilmesi, yan cephelerinde çok harap durumda olmasından dolayı yapının planı tam olarak tespit edilememiş, kazı sonrasında medresenin doğı ve batısındaki hücreler ve önündeki revakların haricinde kalan kısımlar temel izlerinden tespit edilmiştir. Medresenin kuzeyinde taç kapı, giriş eyanı, kümbet ve iki oda

bulunmaktadır. Portalın dışa taşkın ve beşik tonoz örtülü olduğu mevcut yan duvarlarından yola çıkılarak tespit edilmiştir. (VGMA, Abicel, 1991, 3). Girişe bitişik bulunan büyük odada iki adet betonarme kiriş ve doğu duvarında muhtes kapı olduğu, odaların duvarlarında ve tonozlarında ise sıva kalıntırları bulunmuştur. Bu durum yapıda daha önce bir onarım gerçekleştirilmiş olduğunu düşündürmekle birlikte, bu onarımın detaylarına ulaşılamamıştır (VGMA, Abicel, 1991, 4).

Bu dönem yapılan incelemeler sırasında, ana eyvanın güney duvarının yıkılmış olduğu, kesme taştan inşa edilmiş beşik tonoz örtüsünün ve duvarlarının orijinal örtüsünün iyi durumda olduğu, bu eyvanın her iki tarafında birer oda bulunduğu tespit edilmiştir. Köşe revaklarından ise doğudaki tamamen sağlam olup, tonoz örtüsünün ve duvarlarının kesme taş olduğu, batıda bulunan köşe revakında ise, ana eyvan önünde revaka açılan kemerler haricinde kalan kısımlar yıkılmış durumdadır. Medresenin doğu ve batısında bulunan hücreler ve önerindeki revaklar yıkılmış durumdadır. Bu mekanlar temel izlerinden ve daha önceki çalışmalardan yararlanılarak çizime aktarılmıştır. Bu aşamada dikkat çeken en önemli durum, yapının neredeyse rekonstrüksiyona varan uygulama çalışmalarında, restitüsyonlarınınbu tarihlerde dahi hazırlanmamış olmasıdır (Şekil 3. 102).

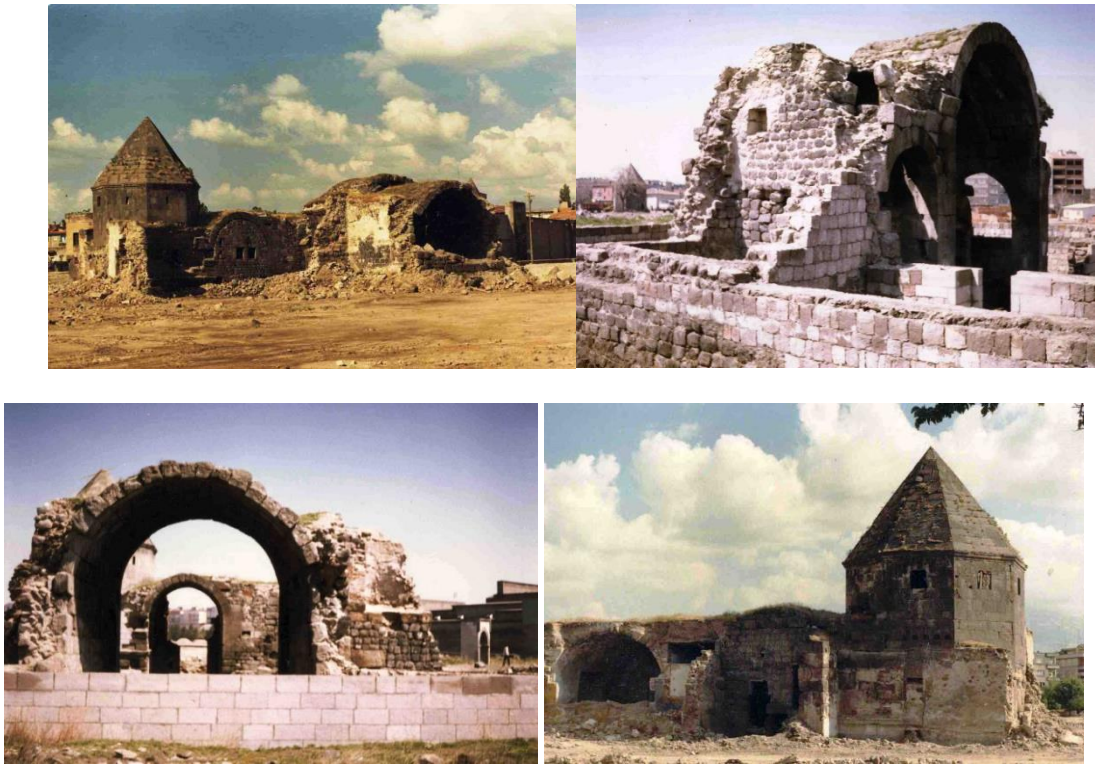

Şekil 3. 102 Avgunu Medresesi'nin 1988-89 yılları çalışmaları sırasındaki durumu (VGMA)

Rölöve çalışmalarının tamamlanmasından sonra yapının restorasyon çalışmaları kapsamında yapılacak olan uygulamalar açıklanmıştır. Bu uygulamanın detaylarına hem VGM Abide ve Eski Onarım Fişleri'nden hem de Abicel tarafından hazırlanan raporlardan ulaşılabilmektedir. Eski Onarım Fişi'nde 1988-89 yıllarında yapılan işler anlatılmış ve 1991 yılı restoasyon projesinde yapılacak işler sıralanmış, aynı şekilde raporda da restorasyon kapsamında yapılacak işler listelenmiştir. Bunlar;

- Portalin eksik kısımları ve beşik tonoz örtünün yonu taş ile tamamlanması,
- Yan eyvanın tonoz ve duvarları ile önündeki basık kemerin yonu taşından yapılması,
- Hücrelerin avluya bakan dış duvarları, revakların tonoz içleri ve ayakları ile revakların arasındaki geçişleri sağlayan kemerlerin yonu taşından inşa edilmesi,
- Hücrelerin dış duvarlarının yonu taş kaplamalı, ara duvar ve tonozların ise moloz taştan inşa edilmesi, sonrasında sıva ve beyaz badana yapılması,
- Pencerelerin mazgel tipinde, tonoz aynasının içine yapılması,
- Hücrelerin kapılarının sövesiz ve dişli olarak, yonu taşından yapılması,
- Kapı üstlerinin betonarme lentolu olması,
- Giriş eyvanından kümbet üst katına çıkmak için betonarme merdiven yapılması,
- Avlunun kuzeyinde bulunan dama çıkış merdivenin mevcut taş basamaklarının blok yonu taştan yapılması, diğerlerinin ise betondan imal edilmesi,
- Yan eyvanın döşemesinde, kümbetin alt katına revaktan inen merdiven yapılması,
- Ana eyvanın her iki yanındaki oda tonozlarının moloz taştan inşa edilmesi, duvar ve tonozlar sıvandıktan sonra beyaz badana ile boyanması,
- Ana eyvanı batısındaki kapının eksik kemerinin yonu taş ile tamamlanması,
- Revakların tonoz ayaklarına ait taş temeller erine betonarme temel yapılması,
- Medrese ve kümbette bozulmuş yonu taşların çürütme yöntemi ile yenileriyle değiştirilmesi,
- Giriş eyvanı, kümbet, oda, hücre, eyvan döşemelerinin traverten yapılması,
- Avlu döşemesinin paladyen tarzda yapılması,

- Avlu ortasında su toplamak için rögar yapılması,
- Dam örtüsünün demirli mozaik ile kaplanması ve damdaki suları toplamak amacıyla betonarme çörten yapılması,
- Parapet duvarlarının üstüne betonarme harpuşta yapılması,
- Medresenin dış cephelerinin yonu taş yapılması,
- Kümbet alt ve üst kapısının demir olması,
- Medrese oda ve hücrelerinin kağılarının ahşap olması,
- Elektirik tesisatı yapılması

Olarak sıralanmıştır (VGMA). (Şekil 3. 103).

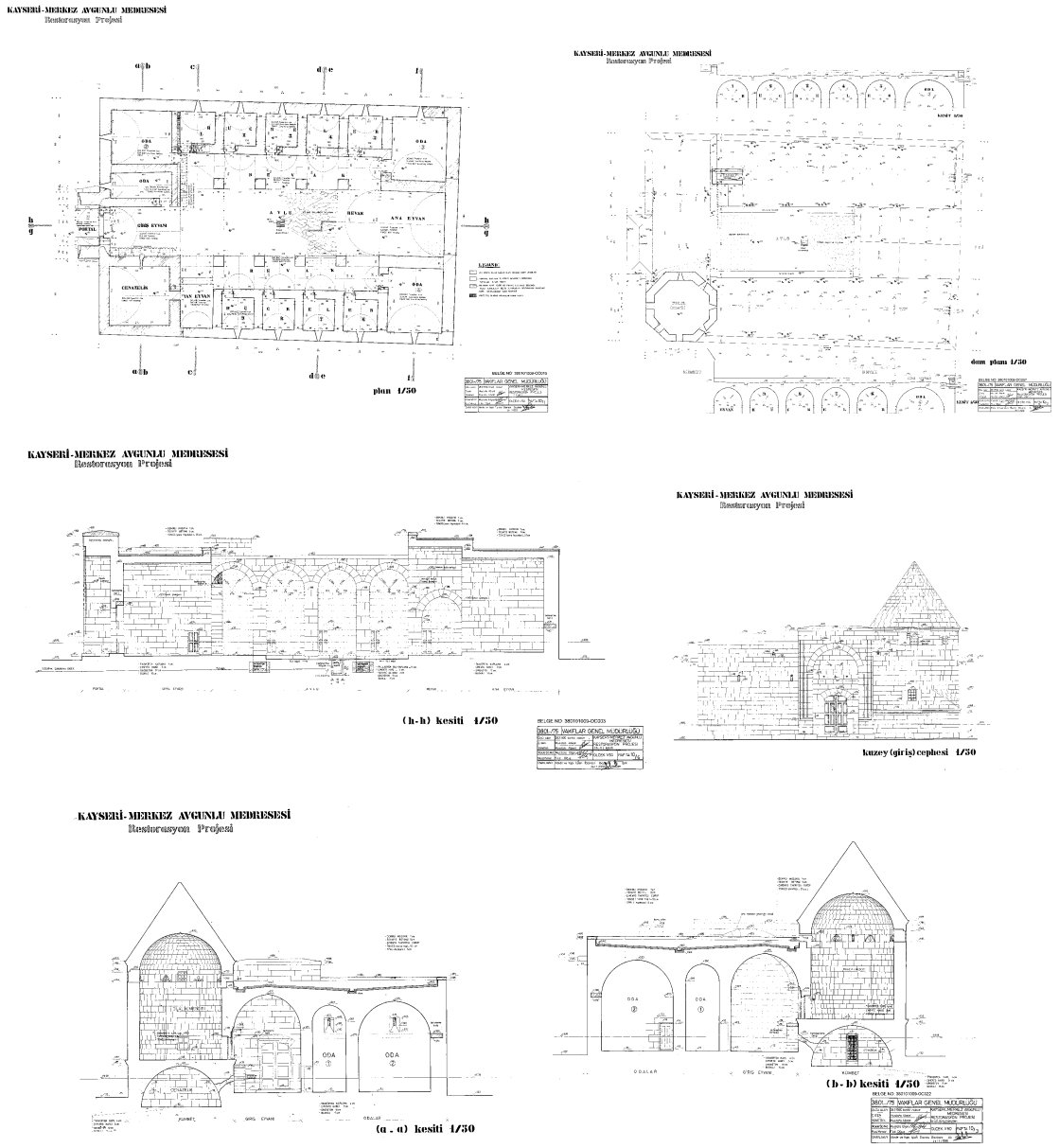

Şekil 3. 103 Avgunu Medresesi'nin 1991 restorasyon projeleri (VGMA)

Restorasyon uygulamaları kapsamında Medresenin giriş kapısının mevcut eşik kotundan 20 cm aşağısındaki kotu, giriş eyvanı ile avlu çevresindeki revak döşemelerinin kotu olarak kabul ettikten sonra, döşemeler buna göre ayarlanmış, ana eyvan döşemesi revak kotundan 25 cm yüksek, avlu döşemesi ise 25 cm alçak olacak şekilde düzenlenmiştir (Şekil 3. 104).

> "*Yeni yapılacak hücrelerin üst örtüsü beşik tonoz olup, ana eyvanın doğusundaki odaya bitişik hücre duvarındaki izler ile doğu ve batıdaki odaların duvarında bulunan tonozun başlangıç izlerine göre, sözkonusu beşik tonoz örtülerin doğu-batı doğrultusunda uzandığı tesbit edilmiştir. Yeniden inşa edilecek olan tonoz örtülerine ait izlere göre, oda ve hücrelerin beşik tonoz örtüsü moloz taşı, revakların tonozları ise kesme taştan inşa edilecektir. Ayrıca, bu tonoz iç kotları, doğudaki köşe revakınm mevcut iç yükseklik kotunda olacak şekilde kotlanmıştır. Hücrelerin avluya bakan cepheleri, revakların tonozları ile ayakları ve yan eyvanın duvarları mevcut izlere göre kesme taştan kaplanacaktır*" (Abicel, 1991, 242).

Şekil 3. 104 Avgunu Medresesi'nin 1991 yılı restorasyonuna ait fotoğraflar (VGMA)

Yapılan restorasyon çalışmaları kapsamında hazırlanan projeler Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 08.03. 1991 tarih ve 971 sayılı kararı ile uygun bulunmuş ve 1/50 ölçekli rölöve ve restorasyon projesine, Abide ve Eski Eser onarım fişinde yeralan bilgilere göre VGM teknik elemanları denetiminde yapılmasına karar verilmiştir.[149] (Şekil 3. 105).

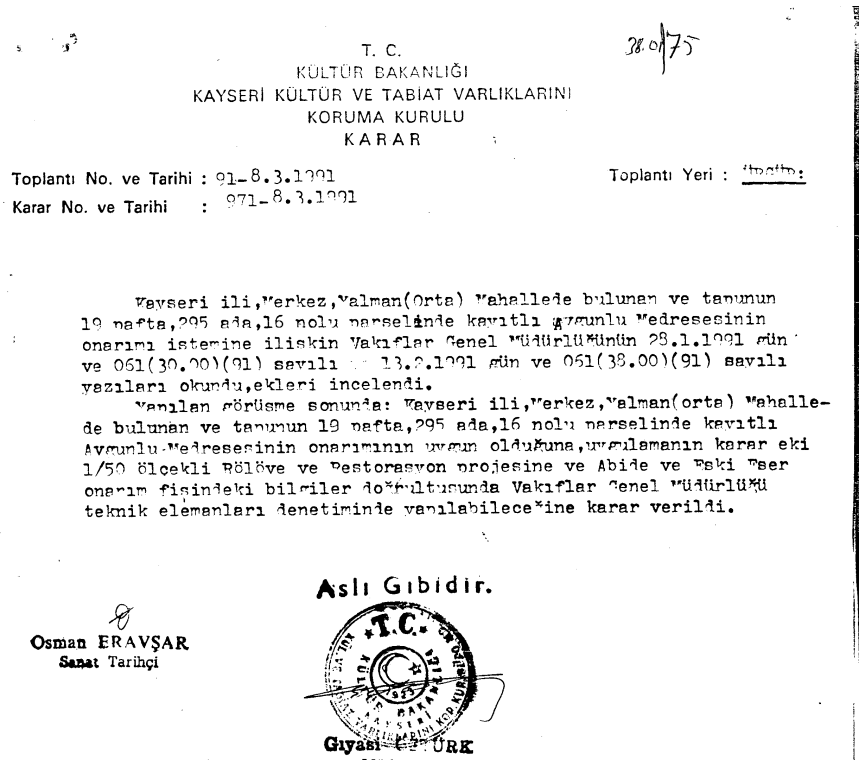

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
KAYSERİ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 91-8.3.1991
Karar No. ve Tarihi : 971-8.3.1991

Toplantı Yeri : İmzalı

Kayseri ili,Merkez,Kalman(Orta) Mahallede bulunan ve tapunun 19 pafta,295 ada,16 nolu parselinde kayıtlı Ayvanlı Medresesinin onarımı istemine ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğünün 28.1.1991 gün ve 061(30.00)(91) sayılı [illegible] 13.2.1991 gün ve 061(38.00)(91) sayılı yazıları okundu,ekleri incelendi.

Yapılan görüşme sonunda: Kayseri ili,Merkez,Kalman(orta) Mahallede bulunan ve tapunun 19 pafta,295 ada,16 nolu parselinde kayıtlı Ayvanlı Medresesinin onarımının uygun olduğuna,uygulamanın karar eki 1/50 ölçekli Rölöve ve Restorasyon projesine ve Abide ve Eski Eser onarım fişindeki bilgiler doğrultusunda Vakıflar Genel Müdürlüğü teknik elemanları denetiminde yapılabileceğine karar verildi.

Aslı Gibidir.

Osman ERAVŞAR
Sanat Tarihçi

Gıyasi [illegible]ÜRK

Şekil 3. 105 08.03.1991 tarih ve 971 sayılı kurul kararı (VGMA)

[149] 08.03.1991 tarih ve 971 sayılı kurul kararı, VGM Arşivi

4
İNCELENEN KÜLLİYELERİN KORUMA VE ONARIM TARİHİ

4. 1 Hunat Hatun Külliyesi

Tablo 4.1 Hunat Hatun Külliyesi Genel Bilgileri

Yapı Kimliği		Külliye Planı
Yapı	Hunat (Huant/ Hant/ Huvand) Hatun Külliyesi	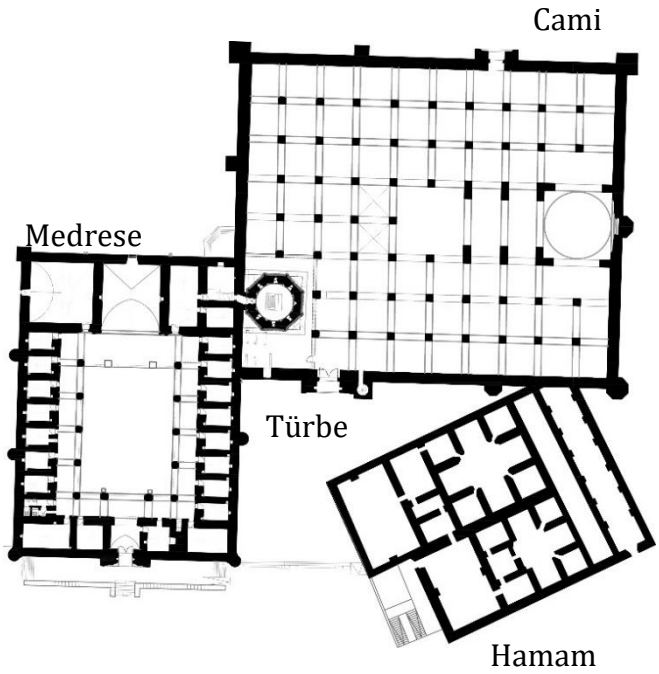
Adres	Kayseri merkez, İç Kale'nin Doğusu Sur Dışı	
Yapım Yılı	635 H. / 1237-38 M.	
Bani	I. Alaeddin Keykubad'ın zevcesi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Huand Hatun	
Tipoloji	İki eyvanlı, revaklı, açık avlulu tek katlı medrese plan tipi, çok ayaklı cami, çifte hamam	
Vakfiye	Vakfiye mevcut değil	
Özgün İşlev	Cami, Medrese, Hamam ve Türbe	
Güncel İşlev	Cami, Hamam, Türbe, Atölye/Çarşı/Kafe	
Konumu		**Fotoğrafları**

4.1.1 Tarihçesi

Kayseri İç Kalesi'nin doğusunda, surların dışında yer alan Hunat Hatun Külliyesi, cami, medrese, türbe ve çifte hamam yapılarının mimari kompozisyonundan meydana gelmektedir (Tablo 4. 1). Evliya Çelebi, aynı zamanda külliyede bulunan bir imaret yapısından bahsetmiş ancak ona dair herhangi bir kanıt günümüze ulaşmamıştır (Kahraman, Dağlı, 2006, s.67).

Külliye Selçukluların en güçlü olduğu dönemde I. Alaeddin Keykubad'ın eşi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun tarafından yaptırılmıştır (Akozan, 1969, 306, Kuran, 1969, 70, Sözen, 1970, 109, Eldem, 1982, 89, Aslanapa, 1991, 46, Gürkan, 1972, 33, Çakmakoğlu Kuru, 1998, 67, Subaşı, 2003, 74) (Şekil 4. 1). Hunat Hatun'un ne zaman Müslüman olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, babası I. Alaeddin Keykubad'ın yerine geçmesini kolaylaştırmak ya da problemleri önlemek amacıyla Müslüman olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçtiği 1237 tarihi ile caminin inşa emrini verdiği 1238 tarihleri arasında geçen sürede Müslüman olduğu düşünülebilir (Kaymaz, 2009, 31,38, Karamağaralı, 1976, 213).

Şekil 4. 1 Hunat Hatun Külliyesinin genel görünümü (Okuryazarım, 2017b, Havadan Kayseri, 2019a)

Sur kapılarının karşısında, şehir merkezinde bulunan ve Mahperi Hunat Hatun'a atfedilmiş külliye yapılarından sadece caminin doğu ve batı taç kapılarındaki kitabeler bani ve inşa tarihi hakkında bilgi vermekte, medrese, hamam ve türbeye ait inşa kitabeleri bulunmamaktadır (Şekil 4. 2). Bu nedenle cami dışındaki yapıların tarihi ve inşa evreleri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

Şekil 4. 2 Hunat Hatun Külliyesi'nin batı taç kapısı (sol), doğu (sağ) taç kapısında bulunan inşa kitabeleri (Akşehirlioğlu, 2019)

Caminin batı taç kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesinde:

> *"Bu mübarek caminin inşasını Keykubad oğlu, yüce sultan, din ve dünyanın koruyucusu, fetihler sahibi, Keyhüsrev Devri'nde, Şevval 635 (Mayıs 1238) yılında büyük, âlim, kanaatkâr, dünya ve dinin yüz akı, hayırlar fatihi Melike oğluna emretti-Allah onun yüce varlığını devamlı kılsın, gücünü arttırsın" ifadesi yer almaktadır* (Eldem, 1982, 89,90).

Doğu taç kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesinde ise; "*Bu mubârek mescidin inşasını Keykubad oğlu, büyük sultan, din ve dünyanın koruyucusu, fetihler sahibi Keyhüsrev devrinde 635 (1238) yılında, büyük melike, din ve dünyanın yüz akı Mahperi Hatun emretti-Allah onun yüce varlığını sürekli kılsın"* yazılıdır (Eldem, 1982, 90).

Gabriel (1954), külliyeyi oluşturan yapılarının hepsinin aynı tarihte yapılmadığını düşünmekte, caminin duvarıyla medresenin, medresenin duvarıyla türbenin birleşimini kanıt göstererek, ilk olarak caminin, sonra medresenin ve en son türbenin inşa edildiğini aktarmaktadır. Türbeyi inşa etmek için, caminin kuzey-güney yönünde iki, doğu-batı yönünde üç sahın, ve bu sahınları oluşturan tonoz ve ayakların yıkıldığını söylemektedir (Gabriel, 1954, 48). Sözen de (1959), Gabriel'e paralel düşüncede, külliyede bulunan yazıtlara göre ilk olarak cami, birkaç yıl sonra medrese ve sonra türbenin yapıldığını kabul etmektedir (Sözen, 1970, 109).

Akok (1968), külliyenin esas yapılarını; düşünülmüş bir program ile gerçekleştirilen ve büyük kütleleri ile geniş alan kaplayan, cami ve medrese olarak belirtmiş olup, türbe yapısının külliyeye ikinci kademe yapı halinde ek olarak inşa edildiği kanısındadır. Hamamın ise, külhan tesisinin bir parçasının külliyenin cami kitlesi altına rastlamış olmasıyla yıktırılmış olması, kuruluş biçimlenişi olarak binalara çok farklı yönde ve açıda oturması gibi nedenleri gerekçe göstererek, külliyenin ilk yapısı olabileceğini ileri sürmüştür. Ancak Akok (1967) bu ifadesiyle çelişki

yaratacak şekilde hamam yapısının daha sonra yapılmış olabileceği yorumunda da bulunmuştur (Akok, 1967, 5) (Şekil 4. 3).

Şekil 4. 3 Hunat Hatun Külliyesi'nin 20. yüzyıl başlarında görünümü (VGMA).

Kuran (1969), cami ve medrese duvarlarının birbirine birleşme şekillerine bakıldığında ilk önce caminin yapıldığını daha sonra medresenin yapılmış olabileceğini ifade etmiştir. Ancak medresenin yapım yılının da çok sonra olmadığını, muhtemelen II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminin (1236-1246) ilk yıllarında, 1240 yılından önce inşa edilmiş olabileceğini kabul etmektedir (Kuran, 1969, 73).

Bu konuda yaptığı araştırmalarda Karamağaralı (1976, 212), külliyenin vaziyet planında görülen düzenin başlangıçta planlanarak kurgulanmadığı, farklı zamanlarda birbirine eklemlenen yapılardan oluştuğu ve bu nedenle her yeni yapı yapılırken var olan yapı ve çevre düzenine göre şekillendiği fikrine sahiptir. Eş zamanlı olmayan yapıların tarihsel dizilimi konusunda detaylı açıklamalarda bulunmuş; cami ve medrese arasındaki ortak duvarın cami duvarından daha ince olduğu halde, medrese duvarı ile aynı kalınlıkta olmasını gerekçe göstererek duvarın medreseye ait olduğunu söylemiştir (Karamağaralı, 1976, 212). Bu nedenle diğer araştırmacıların iddia ettiğinin tam aksine medresenin camiye değil, caminin medreseye eklenmiş olduğunu ileri sürmektedir. Medresenin camiden önce yapılmış olması nedeniyle, yapının banisinin Mahperi Hatun olamayacağının açık şekilde ifade edilebileceğini söyleyen Karamağaralı, yapım tarihi ile farklı görüşler bulunan medresenin yaklaşık yapım tarihini 1235 yılı civarına tarihlemektedir. Caminin batı taç kapısının cephenin en kuzeyinde olması gerekçesiyle, hamamın

erkekler kısmının, camiden önce yapıldığını daha sonra bayanlar kısmının yapıldığını ifade etmiştir (Karamağaralı, 1976, 213).

Türbe konusunda ise diğer araştırmacılardan çok farklı bir görüş ileri sürmüştür. Ch. Texier 1835 yılında yaptığı Anadolu seyahati sonucu Hunat Hatun Türbesi'nin XIV. asrın ortalarında, Hacı Bayram'ın arkadaşı ve bir tarikatın kurucusu olan Hoven adlı bir dervişin hatırasına yaptırıldığını ve şimdiki türbenin yerinde de Hoven adlı kişinin türbesinin bulunduğunu söylemiştir (Texier, 1835, 72). Karamağaralı da bu türbenin zamanla İslami kimlik kazandığını ve bu nedenle cami ve medrese yapılırken, caminin planını bozmak pahasına mevcut olan türbeye dokunulmadığını düşünmektedir. Daha sonra bu türbenin üzerine Hunat Hatun'a ait olan türbenin yapıldığını ifade etmiştir (Karamağaralı, 1976, 213). (Şekil 4. 4).

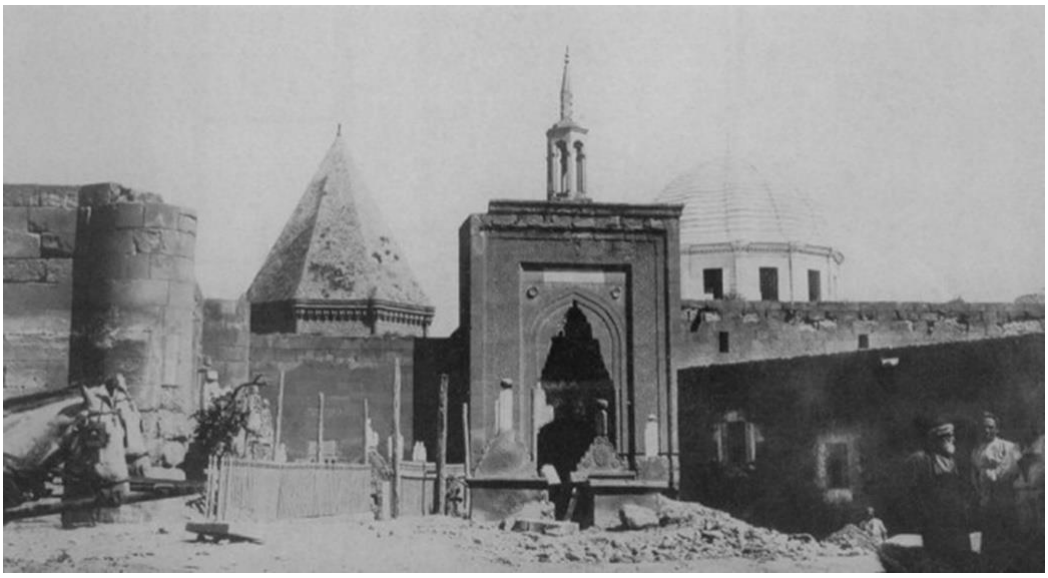

Şekil 4. 4 Hunat Hatun Cami'nin 20. yüzyıl başlarında minaresiz hali (Otuzsekiz, 2021)

Bu açıklamalar doğrultusunda Karamağaralı (1976, 216), yapıların inşa sıralamasını; erkekler hamamı, medrese, cami, bayanlar hamamı ve türbe olarak sıralamaktadır. Hatta hamamın kadınlar kısmındaki çinilerin Kubadabad çinileri ile benzerliğinden dolayı cami ile birlikte yaptırılmış olabileceği üzerinde durmaktadır (Karamağaralı, 1976, 216).

Kuban (2002), ise yapıların vaziyet planı incelendiğinde, birçok araştırmacının hemfikir olduğu düşünce ile paralellik taşıyacak nitelikte, ilk önce caminin, sonra türbe ve medresenin yapıldığını düşünmektedir. Gabriel'in varsaydığı gibi önce cami yapılıp sonra caminin tonozlarının yıkılarak türbe yapılmadığını, türbenin

cami ile birlikte yapıldığını, inşaat sıralamasında program değişikliği olmuş olabileceğini varsaymaktadır (Kuban, 2002, 137).

Çayırdağ (2013, 220), külliyeyi oluşturan yapıların sıralaması ile ilgili olarak; hamamın bir kısmının cami temelinin altında kalması ve medresenin de dilatasyonla camiden ayrılması nedeniyle bu yapıların cami yapısından daha önce yapıldığı kanısındadır. Medrese ve hamam yapılarının Alaeddin Keykubad tarafından yapıldığını, Hunat Hatun'un ise yine caminin yerinde bulunan daha küçük bir cami yerine günümüzdeki camiyi yaptırmış olabileceğini düşünmektedir. Hatta Çayırdağ (2013, 228) bu kabule göre, Hunat Hatun'nun medrese kısmına sadece sonradan yıkılan ana eyvan önündeki revakları yaptırdığını varsaymaktadır. Ancak cami ve medresenin vakıf kayıtlarında geçen bilgiler, yapıların tamamının Hunat Hatun zamanında yapıldığı fikrini kuvvetlendirmiştir.

Kültür varlığı olarak tescilli olan Hunat Hatun Külliyesi, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne bağlı vakıf eseri olup, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün görev alanı içerisinde yer almaktadır (Şekil 4. 5).

Yapı, Anadolu Selçuklularının ilk külliyesi olması, (Aslanapa, 1991, 46, Peker, 2006, 23), şehir surları ve iç kale ile kurduğu ilişki bakımından önem taşımaktadır. Moğol egemenliğinden önce Selçuklu mimarisinin yaygın tasarım düzeyini, yapı tekniğini göstermesi, yapıların mimari kompozisyonunda dönemin kavramsal yaklaşımını sergilemesi ve dönemin eyvan, taç kapı, revak, örtü sistemleri, cephe tasarımı gibi genel karakterini çok iyi açıklaması bakımından da oldukça önemlidir (Kuban, 2002, 134). Hunat Hatun Külliyesi, 13. Yüzyıl Anadolu şehirleri içinde günümüze kadar kurulmuş İmaret örneklerinin olgun bir karakterini göstermektedir (Akok, 1967, 7).

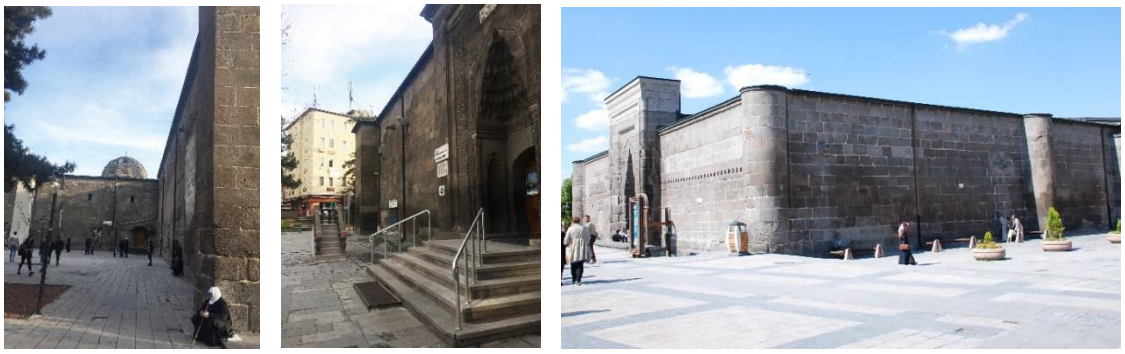

Şekil 4. 5 Hunat Hatun Külliyesi'nin dış mekândan genel görünümü (Akşehirlioğlu,2018)

4.1.2 Mimari Özellikleri

Yapılış tarihi ve meydana geldiği yapıların sıralaması konusunda belirsizliğin olduğu külliye; cami, caminin içinde kuzeydoğu köşede bulunan türbe, caminin batı cephesi önünde çapraz yerleşen çifte hamam ve caminin kuzey cephesinin batısına bitişik medrese yapısından meydana gelen mimari kompozisyondan oluşmaktadır. İnşa evresi hakkında farklı görüşlerin bulunduğu külliyenin plan şeması çizimlerinde de çeşitli değişiklikler söz konusudur.

Külliyeye ait ilk plan çizimlerine 1834 yılında Anadolu'yu ziyaret eden Fransız mimar ve seyyah Texier'in yaptığı çalışmalardan ulaşılmaktadır. Texier külliyeyi oluşturan yapılardan caminin planını hazırlamış ve cami plan çiziminde yapıyı eş aralıklı ve her bölümün üzerini kubbe örtülü olarak göstermiştir. Texier'in planında dikkat çeken önemli noktalardan biri, Osmanlı döneminde yapılan onarımlar neticesinde, camiyi ikiye bölen ortadaki duvarın çizimde yer almasıdır. Orta sahında, camiyi ortadan ikiye bölen duvarın alt tarafında kalan orta açıklık yerinin ise üzerinin açık olduğu çizimde ifade edilmiştir. Duvarın üst tarafında kalan bölüm caminin kışlık bölümü olarak kullanılırken, alt tarafında kalan bölüm ise yazlık mekân olarak düzenlenmiştir. Texier'in Hunat Cami planı incelendiğinde, yapının cephelerinde bulunan kulelerin de farklı olduğu görülmektedir. Günümüzde, yapının güney cephesinde biri mihrap önü kubbesine dayanan iki adet dairesel kesitli destek kulesi görülürken, Texier tüm kuleleri dairesel kesitli olarak göstermiştir. Texier'in planı ve kesiti genel olarak değerlendirildiğinde, caminin üst örtüsünün çok kubbeli olarak gösterilmesi ve Osmanlı dönemi onarımlarının izlenmesi dikkat çekmektedir (Şekil 4. 6). Texier de (2002, s. 69) "Küçük Asya" isimli

eserinin 3. Cildinde Hunat Cami ve Türbesi hakkında gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

> "*Binanın şekli dört köşedir; yuvarlak kuleler konulmuş kalın bir duvarla çevrilidir. Az bir zarafeti olan kapısından girilerek Türklerin harem dedikleri kısma gelinir; burası eski tapınakların ön tarafı ve Hristiyan kiliselerinin kapalı koridoru yerindedir. Bu geniş avlu, Romalıların Atrium dedikleri etrafı kemerli ve direkli bir duvarla çevrili, üzeri açık meydanların aynısıdır... Huand Camisi revaklı kemeri, hem yükseltilmiş kemere hem de sivri İslam tarzı kemere benzeyerek çifte özellik taşır. Cami avlusu esas tapınaktan çok sayıda penceresi olan bir ara duvar ile ayrılır*." (Şekil 6).

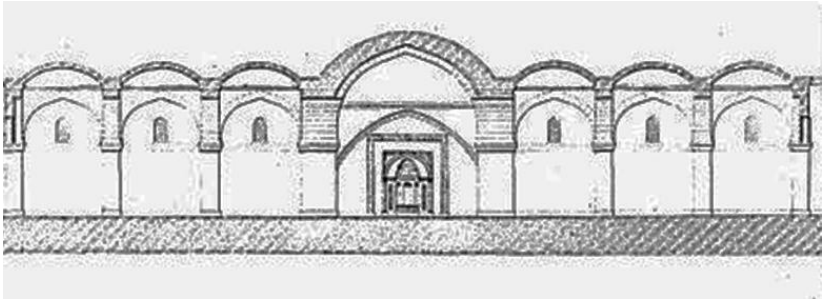

Şekil 4. 6 1834 yılında Texier tarafından yapılmış kesit çizimi (Texier, 1835)

Texier'in incelemelerinden sonra yapı hakkında bilgi edindiğimiz bir diğer kaynak, İngiliz seyyah Getrude Bell'in (1909), Kayseri gezisi sırasında çekmiş olduğu fotoğraflardır (Gertrude Bell Arşivi, 1909)(Şekil 4. 7). Haziran 1909 yılında gerçekleştirilen gezi sırasında çekilmiş fotoğraflar incelendiğinde, 1899 yılında sultan Abdülhamid tarafından yaptırılmış olan minarenin yeni inşa edilmiş olmasından dolayı renk olarak yapıdan farklı olduğu görülmektedir. Fotoğraflarda sonraki onarımlarda yenilenecek olan özgün toprak dam örtüsü görülmektedir. Sonraki onarımlar ile kaldırılacak olan cami önündeki hazire alanı fotoğraflarda görülmektedir. Caminin batı taç kapısı önünde korkuluklarla çevrilmiş hazirenin olduğu, medresenin önüne inşa edilmiş derme çatma yapıların varlığı ve Hunat Hatun Külliyesi'nin o dönem bulunduğu çevrede en yüksek yapı olduğu görülmektedir. Caminin Batı taç kapısı alt sıralarındaki bezemelerin o dönem nispeten daha sağlam olduğu ise dikkat çekmektedir. Külliyenin önemli yapılardan medresenin ise camiye göre daha bakımsız ve harap durumda olduğu resimlerden takip edilebilmektedir. Medrese taç kapısının üst kısmının tamamen yok olduğu,

bezemelerinde de büyük bozulmalar olduğu, kapıyı nerdeyse kapatacak şekilde moloz yığını olduğu görülmektedir.

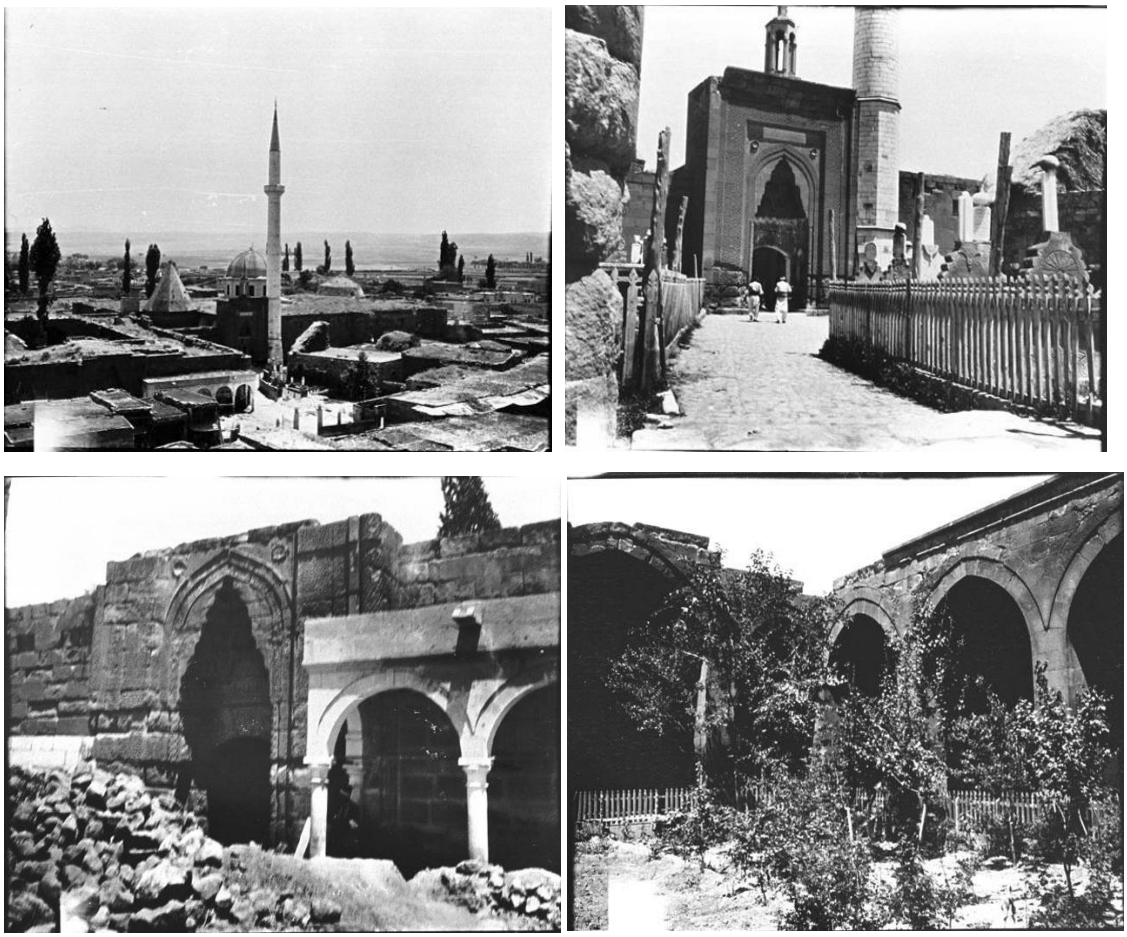

Şekil 4. 7 Hunat Hatun Cami ve Medresesi'nin Haziran 1909'da Getrude Bell tarafından çekilmiş fotoğrafları (Getrude Bell Arşivi, 1909)

Cumhuriyet dönemine denk gelen yıllarda yapı üzerine yapılmış en erken tarihli çalışma Albert Gabriel'e aittir. Gabriel, külliye planında cami, türbe ve medresenin planını çizmiş, hamamı ise kütle olarak göstermiştir. Hunat Hatun Cami'nin planına bakıldığında türbenin etrafının duvarlarla çevrilerek, caminin iç mekânından ayrıldığı ve cami ortasına yapılan duvarın yıkıldığı görülmektedir. Texier'in cami planından farklı olarak mihrap nişini çizmiş ve o cephede sadece köşelerde biri kare, diğeri dairesel kesitli iki köşe payandalarını göstermiştir. Gabriel'in çiziminde caminin medrese ile birleştiği noktada sonradan açılan kapısı görülmemektedir. Gabriel medrese planında ise, hem mevcut durumdaki ana eyvanın kapalı halini hem de özgün halde var olduğunu düşündüğü ana eyvan önündeki revakların devam ettiği halini planda göstermiştir. Gabriel'in çizimlerinde yapının o tarihteki durumunu tam yansıtmayan, özgün biçimine göre yapıya ait olduğunu düşündüğü

bölümler de yer almaktadır. Bu durum, Gabriel'in plan çizimlerini tam bir rölöve çizimi olarak değil, yorumlayarak restitüsyon çizimi gibi ele aldığının bir göstergesi olarak varsayılabilir. Güncel durum çizimi yaparken, aynı zamanda yapının idealize edilmiş hali de çizimlere yansımıştır (Şekil 4. 8).

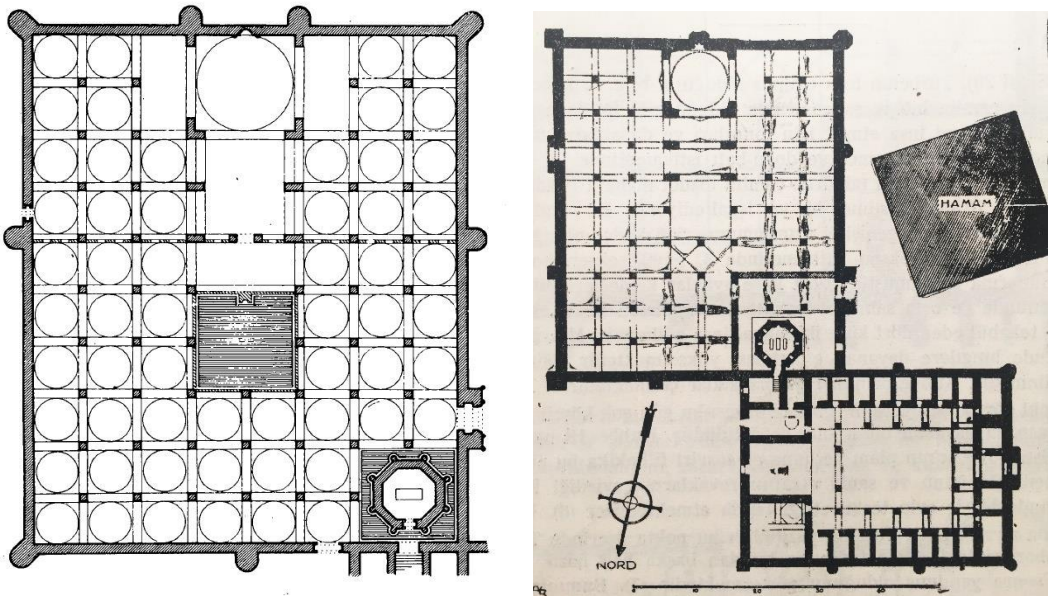

Şekil 4. 8 Hunat Hatun Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla 1834 Ch. Texier (Texier, 1835), 1931 Gabriel (Gabriel, 1954)

Ali Saim Ülgen de yapı üzerinde çalışmalar yapmış ancak bunlar daha çok inceleme ve basit onarım olarak kalmıştır. Çalışma yaptığı dönemde yapının plan çizimini Gabriel'in planından yararlanarak gösteren Ülgen, Gabriel'de olduğu gibi hamam yapısının detaylarını çizmemiştir. Ülgen'in plan çizimleri incelendiğinde, Gabriel'in planında görülen türbe etrafındaki duvarın olmadığı görülmektedir. Ayrıca caminin kıble hizasında bulunan ve özgün halinde açık olan orta açıklık yeri üzerine Osmanlı Döneminde yapılan kubbenin iz düşüm çizimleri de, her iki araştırmacının plan çizimlerinde gösterilmemiştir. Medresede ana eyvan önünde ise, revaklar Gabriel'in çizimine paralel nitelikte devam eder biçimde çizilmiştir. Çizimlerde karşılaştığımız var olan elemanların gösterilmemesi ya da var olmayan yapı elemanlarının işlenmesi gibi durumlar, yapılan çizimlerin tam olarak mevcut hali belgeleyen rölöve çalışmaları niteliğinde olmadığını düşündürmekte, çizimlerin yorumlanarak aktarıldığı konusunda ipucu vermektedir (Şekil 4. 9).

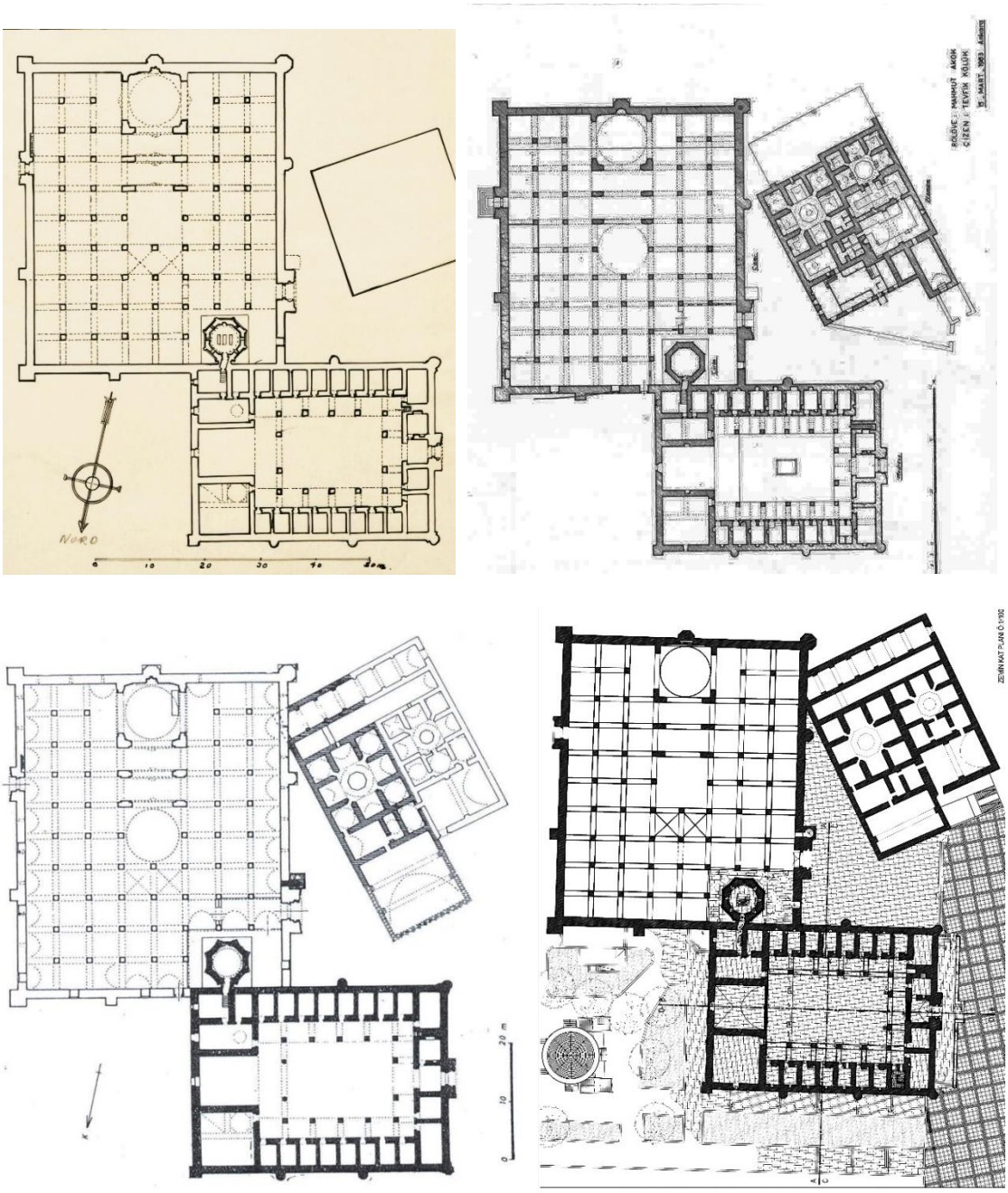

Şekil 4. 9 Hunat Hatun Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla 1955 Ülgen (ASÜA, TASUDOC1146010, 1955), 1967 Akok (Akok, 1967), 1976 Karamağaralı (Karamağralı, 1976), 2007 VGM Arşivi (VGMA)

Yapının detaylı rölöve ve onarım çalışması 1960'larda Mahmut Akok ve Tevfik Kölük tarafından gerçekleştirilmiştir. Akok'un başkanlığını yaptığı ekip, külliyeyi oluşturan tüm yapıların detaylı rölöve çizimlerini gerçekleştirmiş, restorasyon projelerini yapmışlardır. Bu çizimlerden planlar incelendiğinde, cami ve türbe arasında bir bölücü duvar olduğu görülmekte, caminin kuzey cephesindeki pencere açıklıkları ve kapısı gösterilmektedir. Medresede ana eyvan ilk kez mevcut hali ile öndeki revaklar olmadan plan çizimine aktarılmıştır. Hamamın planı çizimlerde ilk

kez detaylı bir şekilde ele alınarak belgelenmiştir. Bu çalışmalardaki plan çizimlerinde yapının ilk kez mevcut hali çizime aktarılmış, restitüsyon çizimleri gibi var olduğu düşünülen bölümlerine yer verilmemiştir. Ancak Mahmut Akok tarafından "Medrese, Cami ve Hamamın Genel Görünüşü" , "Medrese ve Türbe'nin Genel Görünüşü" başlığı altında yapılan üç boyutlu çizimlerde, çizim başlıkları "Kayseri- Hunat Hatun Külliyesi Rölövesi" olarak geçse de, çizimler incelendiğinde çizimlerin daha önceki araştırmacılarda olduğu gibi idealize edilerek, rölöve ve restitüsyon çizimlerinin birlikteliği gibi ele alındığı görülmektedir. Üç boyutlu çizimler incelendiğinde, camiye Osmanlı'nın son döneminde eklenen minare ve kubbe gibi yapı elemanlarının olmadığı, cami ve medresenin özgün hallerinde var olduğu düşünülen dendanlar ile bittiği, medrese avlusunda havuzun bulunduğu ve külliyede bozulmuş ya da yıkılmış hiçbir bölümün olmadığı görülmektedir (Şekil 4. 10). Yapılan çizimlerde külliye birimlerinden cami ve medresenin üst örtüsünün o dönem mevcut halindeki gibi toprak olarak değil, onarımlardan sonraki hali gibi taş döşeme olarak gösterilmesi de yapılan çizimlerin rölöve olarak değerlendirilmesini güçleştirmektedir.

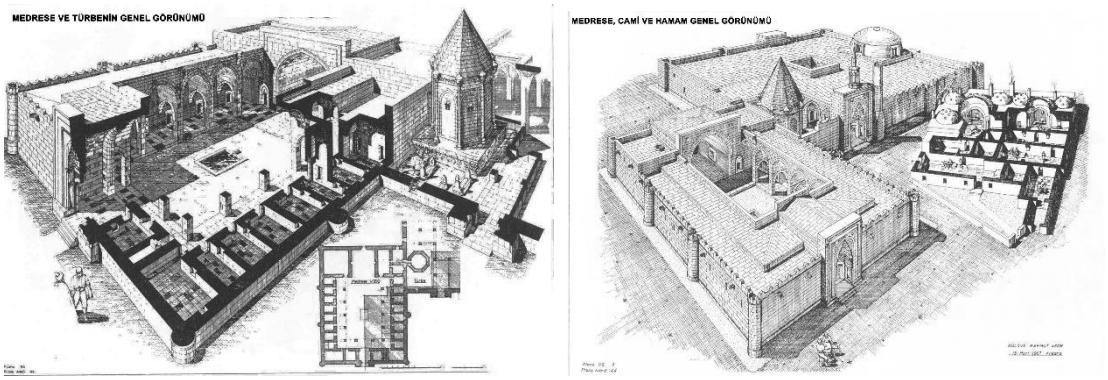

Şekil 4. 10 Hunat Hatun Külliyesi genel görünümü (Akok, 1967)

1970'li yıllarda külliyenin özgünlüğünü neredeyse tamamen kaybetmiş olan hamam yapısının detaylı rölöve, restorasyon çalışmaları Erol Yurdakul ve Yılmaz Önge tarafından gerçekleştirilmiştir (VGMA). Restorasyon projesinde, caminin taç kapısını kapatacağı için, hamamın erkekler kısmının restitüsyon projelerine göre onarılmama kararı alınmıştır.

Karamağralı 1976 yılında yapının kronolojisi ve restitüsyonuna ait bir çalışma yapmıştır. Uygulamaya yönelik olmayıp, restitüsyon çizimi olarak ele alınan çalışmada cami ve medrese planları Akok'un çizmiş olduğu plan ile neredeyse aynı

özelliktedir. Bu çalışma restitüsyon niteliğinde olduğu için medrese kısmında daha önceki çalışmalarda olduğu gibi ana eyvan önünde devam eden revak dizisi burada da görülmektedir. Karamağaralı, külliyenin özgün haline ait olduğunu düşündüğü kronolojik sırasını gösteren lejantı hazırlamış ve buna göre renklendirme yapmıştır. Külliye yapılarından ilk inşa edilen erkekler kısmını taralı olarak göstermiştir. Hamamın cami yapılırken kaldırıldığını düşündüğü, caminin batı taç kapısı önüne gelen erkekler kısmının ılıklık mekanını ise daha açık renkte tarayarak ifade etmiştir. Külliyenin ikinci yapısı olan medreseyi siyah, Mahperi Hatun'un yaptırdığı camiyi beyaz, Osmanlı Döneminde yapılan minareleride farklı şekillerde göstererek yapının kronolojik sıralamasını çizim ile ifade etmiştir.

Külliyeyi oluşturan yapılardan medrese ve türbenin detaylı koruma çalışmaları en son Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007 yılında yaptırılmıştır. Yapıya ait çizimler incelendiğinde, yapılarda çok büyük değişiklikler olmadığı görülmektedir.

Kaynaklarda külliyeyi oluşturan yapılar içinde en önemli bileşen olarak değerlendirilen cami, dikdörtgen planlı ve çok ayaklı cami tipolojisindedir. Yapıya biri doğuda biri batıda olmak üzere, süsleme yönünden oldukça zengin iki taç kapıdan girilmektedir. Ayrıca caminin medrese bile birleştiği noktada sonradan açılmış olan bir girişi daha bulunmaktadır. Caminin en dikkat çeken ve diğer camilerden ayıran özelliği; kalın çevre duvarlarının aralarında ve köşelerinde bulunan yuvarlak ya da dikdörtgen kesite sahip destek kuleleri/payandalardır. Yapının bulunduğu konum, tam Kayseri İç kalesi'nin karşısında olduğundan, askeri mimari ögelerin yapıda estetik kaygılarla kullanıldığı düşünülmektedir.

Cami, 43,67 m. x 52,93 m. kenar ölçülerine sahip dikdörtgen plan şemasına sahip olup o dönem için karakteristik olarak nitelendirilebilecek mihrap aksında kubbeli maksure, aydınlık mekânı ve tonoz örtülü koridorlardan meydana gelmektedir (Kuban, 2002, 135). Mihrap önü kubbesi ve bu kubbenin bulunduğu orta sahın, mihraptan geçen kuzey-güney aksına paralel olan diğer sahınlardan daha geniş ve yüksektir. Yan sahınlar ise daha dar mekanlar halinde olup, mihrap önü kubbesinin iki yanında iki sahın genişliğinde kıbleye dik beşik tonozlu iki sahın, doğu-batı yönünde ve kıble duvarına paralel yine beşik tonozlarla örtülü sahınlar bulunmaktadır. Caminin doğusunda kıbleye paralel on sahın varken, batısında türbe

yapısı bulunduğu için kıbleye paralel yedi, bir de dik sahın bulunmaktadır. Dik olan sahınlar aynı zamanda caminin batı taç kapısının açıldığı yerdir (Şekil 4. 11).

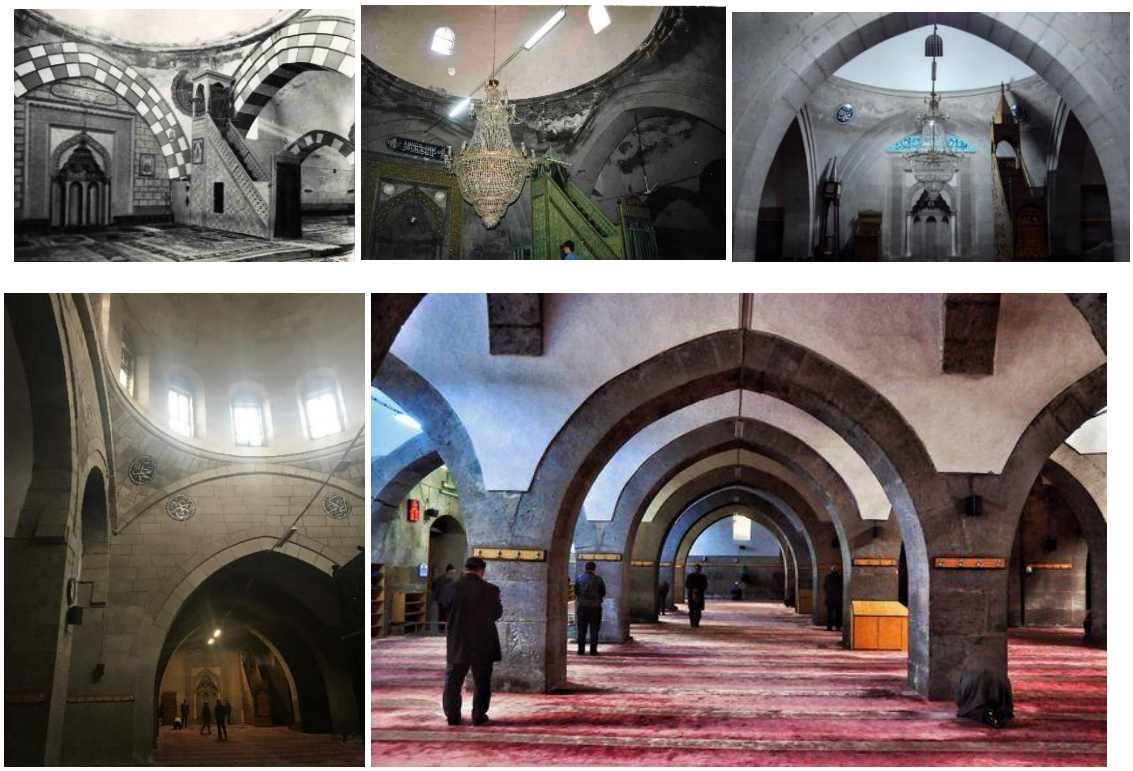

Şekil 4. 11 Hunat Hatun Cami iç mekan fotoğrafları (VGMA, Kişisel Arşiv, Okuryazarım, 2017b)

Caminin mihrap önü kubbesi iki gömme, iki L şeklinde biçimlenmiş ayaklarla, diğer sahınları örten beşik tonozlar ise tekil ayaklar ile taşınmaktadır. Bu ayakların hepsi kâgir yapıdadır. Orta sahnın mihrap üstünde, kemerler ve pandantifler üzerine oturan pencereli kubbesi bulunmaktadır. Orta sahında mihrap önü kubbesi ve sivri beşik tonozların örttüğü alandan sonra caminin orta aydınlık yeri bulunmaktadır ve günümüzde büyük bir kubbe ile kapatılmıştır. Osmanlı döneminde yapıldığı tahmin edilen kubbe, yüksek bir kasnak üzerinde basamaklı taş levhalar ile kaplanmıştır. On ikigen kasnağın her yüzünde dikdörtgen şeklinde pencereler bulunmaktadır. Gabriel (1954, 49) orta açıklığın yapının özgün halinde açık olabileceğini düşünmektedir. Ancak Kuban (Kuban, 2002, 135), bu boyutlardaki açıklıklı bir camide kışın namaz kılmanın mümkün olmadığını, bu açıklığın ahşap fenerle örtülü olabileceğini düşünmektedir. Camideki bütün kemer ve tonozlar sivri kemer şeklindedir.

Caminin cephe düzeni oldukça sade bir biçimlenişle, düz ve muntazam bir çerçeve oluşturmaktadır. Bütün cepheler düzgün kesme taşla kaplanmış ve üstte dışa doğru taşan bir kornişle sınırlanmıştır. Caminin bu biçimlenişi güçlü ve sağlam bir mimari etkiye sahiptir.

Caminin süsleme yönünden en gösterişli mekanı geometrik ve bitkisel süslemelerin birlikteliğinden oluşan batı ve doğu taç kapılarıdır. Yapısal özellikleri bakımından birbirine benzer nitelikte olan kapılardan batıdaki taç kapı, doğudakine göre daha büyük ve daha özenli süsleme kompozisyonuna sahiptir. Kapıların giriş kısımlarının yanlarında mihrabiyeler ve bu mihrabiyelerin üzerinde mukarnaslı yarım kubbeler bulunmaktadır. Kenar çerçevelerinde geometrik süslemelerin hakim olduğu kapılarda, taş işçiliği aynı olgunluk ve ustalıktadır (Akok, 1967, 11). Caminin kuzey, medresenin doğu duvarının birleştiği ve küçük bir avlu oluşturduğu arka taraftan sonradan caminin orta sahnına ulaşan bir kapı daha açılmıştır. Akok (1967, 6) bu kapının, türbenin medrese ve cami arasındaki bağlantıyı kesmesi nedeniyle açıldığını ve mimari yapı ve biçimlenişine göre en erken 14. yüzyıla ait olabileceğini varsaymaktadır. (Şekil 4. 12).

Şekil 4. 12 Hunat Hatun Külliyesi (Havadan Kayseri, 2019a)

Hunat Hatun Cami özgün halinde minareye sahip değildir. Batı taç kapısının üzerinde görülen köşk minare muhtemelen XVIII. yüzyılda, diğer minare ise XX. yüzyılda camiye ek olarak yapılmışlardır (Aydın, 2013, s. 84)

Caminin kuzey duvarına bitişik bulunan medrese, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, iki eyvanlı, açık avlulu plan tipinde tek katlı olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Medresenin dikdörtgen şeklindeki avlusunun üç tarafı revaklarla çevrili olup, ana eyvanın önüne rastlayan kısım ise revaksızdır. Ana eyvan tarafında birinci revak ayaklarının üst tarafında, ana eyvan önünde ayrıca bir revak sırası yapacakmış gibi, karşılıklı iki kemer özengisinin ve kemer ayaklarının bulunduğu görülmektedir. Ayrıca ana eyvan önünde iki adet yarım revak ayağı bulunmaktadır. Yanlarda bulunan kemer izleri bazı araştırmacıların, bu cephenin de revaklı olduğunu düşünmesine neden olmuştur. Texier, yaptığı rölövede eyvanın önünde ayakları ve revakları göstemiş, Gabriel ise 1928 yılında yaptırttığı kazılar neticesinde bu ayakların temellerini bulmuştur (Gabriel, 1954, 54). Bu temel buluntularına dayanarak, Gabriel de ana eyvan önünde revak dizisinin devam ettiğini düşünmüş, çizimlerini de buna göre şekillendirmiştir. Akok (1967, 8), Albert Gabriel'in medrese ana eyvanı önündeki revakları tamamladığı çizimin doğru olmadığını kabul etmektedir. Duvar üstündeki silme korkuluğunun eyvanın tacından geçirilerek yapılmasıyla, eyvan önünde ayrıca revak yapılmasına gerek kalmadığını ve mevcut olan özengilerin bir ön düşünce eseri olduğunu belirtmiştir. Çayırdağ (1998, 262) ise, ana eyvan önüne tek tonozlu revakın, sonradan eklendiğini düşünmekte, yükseklik ve genişliği nedeni ile çok kısa sürede revakın yıkıldığını bir daha yapılmamış olduğunu ifade etmektedir. 2007 yılında Hunat Medresesi Koruma Projesi raporunda ise bu ayakları taşıyan kemerlerin özgün halinde var olduğu kabul edilmiş, bozulma sonucunda bu durumda olduğu *"Taşıyıcı kemer ayaklarının zeminden yaklaşık 140 cm yükseklikteki kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Bu kemer ayaklarının taşıdığı kemerler günümüze kadar gelememiştir. Bu kemerlerin izleri kuzey ve güney revak duvarlarında takip edilebilmektedir"* ifadesi ile belirtilmiştir (VGMA-Proje Raporu) (Şekil 4. 13).

Şekil 4. 13 Huand Hatun Medresesi'nin eski ve yeni iç mekân görünümü (VGMA, Akşehirlioğlu, 2021)

Medresede eyvanlar diğerlerine göre daha geniş açıklıklı olan kemerlerin arkasında, giriş ekseninde yerleştirilmiş şekilde bulunmaktadır. Giriş eyvanının her iki yanında neredeyse eşit ölçülerde ve simetrik olarak yerleştirilmiş dört adet kare oda bulunmaktadır. Bu odalar, Kuban (2002, 135) ve Gabriel (1954, 55) tarafından, kapıcıların ve diğer hizmetlilerin yattığı odalar, erzak ve malzeme odaları olarak ifade edilmiştir (Gabriel, 1954, 55, Kuban, 2002, 135). Akok (1967, 8), giriş eyvanının sağ tarafındaki bölmenin mescid olduğunu kabul etmiştir. Kuran ve Sözen de Akok'un düşüncesine paralel nitelikte farklı örneklerde benzer birimlerin mescid olduğuna dayanarak bu bölümün mescid olarak kullanıldığını düşünmektedir (Sözen, 1970, 109, Kuran, 1969, 71). Giriş eyvanının batısında mescid olarak kabul edilen oda ile bitişiğindeki odanın duvarı kalın yapılmış ve içerisine çatıya çıkan dar bir merdiven yerleştirilmiştir.

Avlu revakları üç yönde ayaklara oturmakta olup, arkalarındaki odaların örtüsünden oldukça yüksek olan bu revaklar, her biri birer bağımsız tonozla avluya açılmaktadır. Medresenin yan revaklarının gerisinde eş büyükte 8'er den 16 adet öğrenci hücresi bulunmaktadır.

Doğuda, giriş eyvanının tam karşısında bulunan ana eyvanın üstü beşik tonozla örtülmüş olup, onun kuzeyinde farklı örtü sistemleri ile örtülü büyük bir salon ve güneyinde iç içe üç odalı kısım yer alır. Ana eyvan, süslü silmeli alın kemeriyle ve içindeki penceresi ile başlı başına monümantal bir varlıktır (Akok, 1967, 8). Büyük eyvanın kuzeyindeki salonda, doğu-batı yönünde atılmış kemer tavanı ortadan ikiye bölerken, kuzeydeki büyük kısım beşik tonozla, güney-doğudaki kare kısım iki parça köşe tonozu ile örtülüdür. Güney- batıdaki kare kısım ise camekan ile örtülmüştür. Aslında açık olduğu düşünülen bu kısım Gabriel tarafından medresenin mutfağı olarak değerlendirilmiştir. Ancak Kuran (1969, 72), Selçuklu medreselerinde mutfağın genelde ön kısımda bulunmasına dayanarak bu görüşe katılmamakta, buranın kışlık dershane olduğunu düşünmektedir (Kuran, 1969, 72). Büyük eyvanın güneyinde bulunan oda grubundan sekizgen gözle aydınlatan odanın, kışlık dershane bu odadan türbeye geçit sağlayan odanın ise türbedar odası olduğu düşünülmektedir (Kuran, 1969, 72).

Hunat Hatun Medresesi, taç kapısı, eyvan kemeri ve birkaç ufak ayrıntının dışında süsleme yönünden yalın bir yapıdır. Medreseye düzgün taş duvar örgülü, köşelerinde yuvarlak destek kulelerinin bulunduğu batı cephesinin ortasında bulunan taç kapıdan girilir. Taç kapının mihrabiyeli nişleri, mukarnaslı yarım kubbesi, onu kavrayan çift sıra sivri kemerli alınlığı ve bunları çevreleyen geometrik süslü kenar silmeleri ve dış köşelerinde oyma süslü yarım sütunları bulunmaktadır. Son onarımlarda üst kısmı yenilenen taç kapıyı günümüzde oldukça bozulmuş durumda olan bezemeli sütunçeler sınırlamaktadır.

Hücre girişlerinin kapıları da yapının sadeliğini bütünleyecek şekilde metin ve sade olup, revakların arkalarında oluşturdukları ritmik dizilim ile yapıya zenginlik katmaktadır. Revakların avlu yüzleri tonoz kemeri ve onun üzerindeki çıkıntı şeklinde bulunan kaş kemerleri ve üst başlarında bulunan geniş ve sade silmeleri ile yapının sadelikten gelen estetiğine katkıda bulunmaktadır. Silme revak üstlerinden, eyvan üstlerine devam etmektedir (Şekil 4. 14).

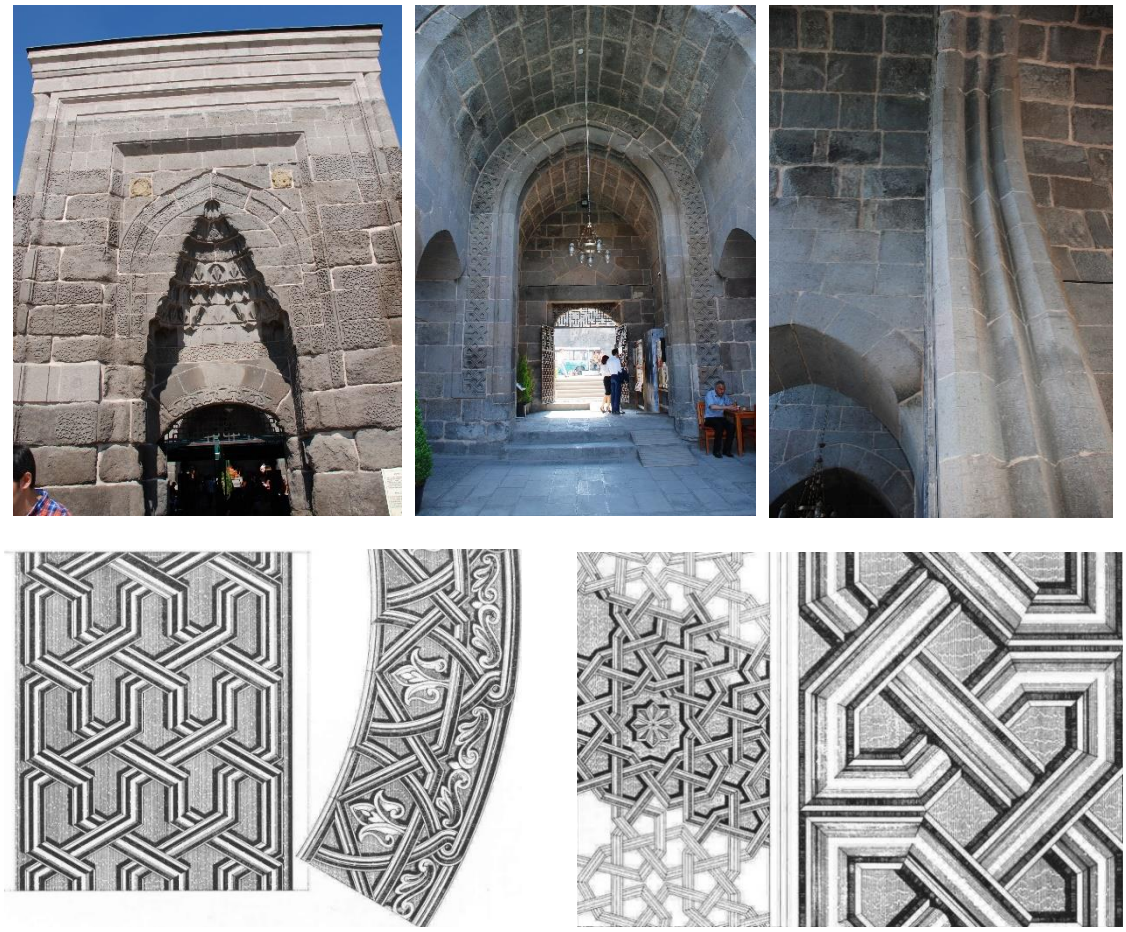

Şekil 4. 14 Hunat Hatun Medrese cümle giriş kapısı ve eyvan motifleri (Akşehirlioğlu, 2019, Akok, 1968)

Camide olduğu gibi medresede de duvarların köşelerinde ve ortalarında estetik görüntüyü artıracak nitelikte dairesel ve dikdörtgen kesitli destek kuleleri bulunmakta olup, her iki yapıda da kullanılan bu mimari ögeler külliyenin kompozisyon olarak bütünlüğe kavuşmasına katkı sağlamıştır. Bu kuleler savunma amacıyla değil, kalenin burçları referans alınarak bir bütünlük yaratmak amacıyla; dayanak ve estetik amaçlarla yapılmışlardır (Sözen, 1959-1962, 113). Gabriel, çatının çevresinde özgün halde korkuluk duvarının mazgallarla çevrili olduğunu düşünür ve mazgal siperi (merlon) biçim ve boyutlarını da verir. Günümüzde bu mazgallar yok olmuştur.

Medrese binasından geçişin sağlandığı türbe, caminin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Olgun mimari karakterli anıtsal bir Selçuklu kümbeti biçimlenişinde olan türbe, (Akok, 1967, 9) kare şeklinde mukarnaslı ve silmeli bir kaide üzerinde yükselen sekizgen bir gövdeye sahiptir. Türbeye çıkış, medresenin ana eyvanının sağındaki odalardan doğuda bulunandan merdiven ile sağlanmaktadır. Kümbet

içinde biri Mahperi Hatun'a, diğeri II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kızı Selçuki Hatun'a ait ve bunların dışında bir diğeri ise adsız olmak üzere üç mezar bulunmaktadır.

Türbe yapısında mihrap, giriş kapısının tam karşısında taş oyma süslü olarak biçimlenmiştir. Mihrap nişinin yarım kubbesi mukarnaslı, kenarları ise geometrik süslemelidir. Türbenin mihrap duvarı dışındaki diğer iç duvarları da kesme taşlarla kaplı olup, kubbeye geçiş elemanı olarak üçgen mukarnaslar kullanılmıştır (Şekil 4. 15).

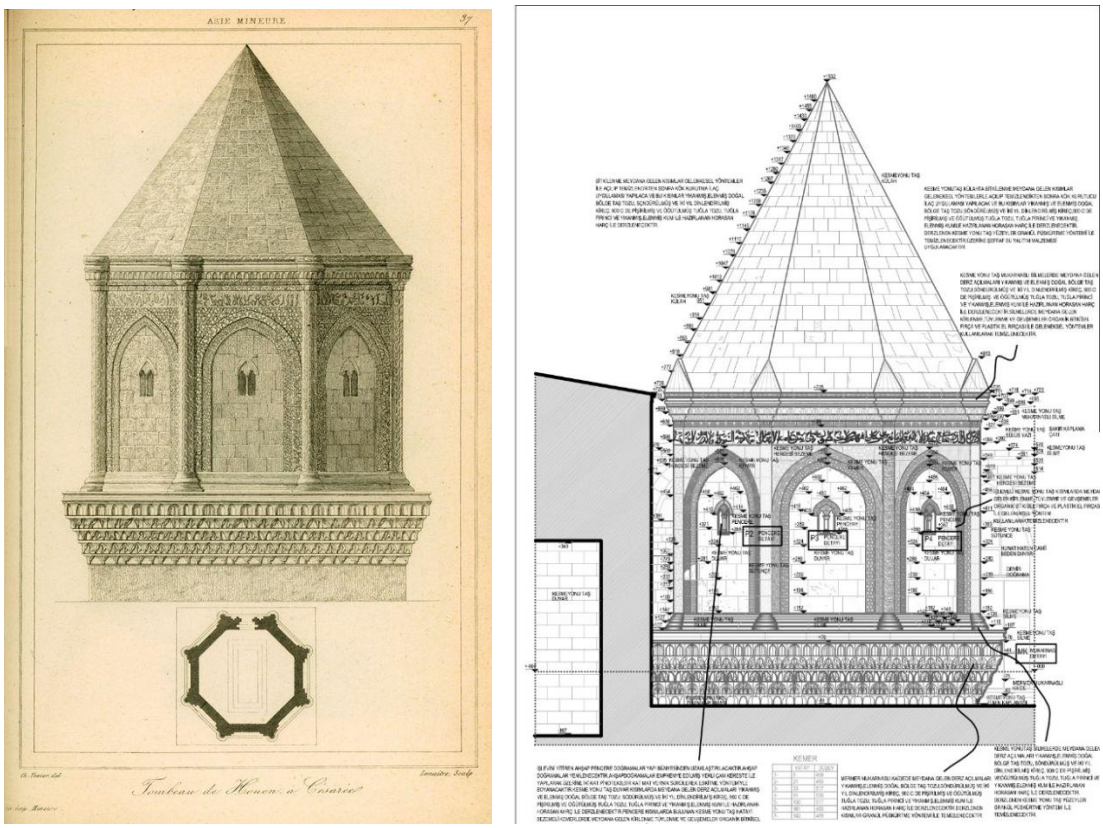

Şekil 4. 15 Hunat Hatun Türbe'nin plan çizimleri, sırasıyla Ch. Texier (1882)(Kültür Envanteri, 2021), Barut İnşaat ve Mühendislik (2007) (VGMA)

Mahperi Hatun Türbesi'nin dış yüzleri oldukça süslü olup, sekiz köşeli ve sekiz yüzlü olan duvarlardan biri ile medreseye bitişik vaziyettedir. Beş sıra mukarnaslı, düz ve oval silmeli kare oturtmalık üzerinde yükselen kümbetin sekiz köşesinde yuvarlak planlı sütunçeler, her yüzde ikişer sıralı kemer çerçevesi ve kemer çerçevesinin içerisine açılan sivri kemerli ikiz pencereler yer almaktadır. Bakıldığında aynı gibi duran her yüzün süsleri, aslında her sütunçede, kemerde ve alınlıkda farklılık göstermektedir. Köşe sütunçelerinin üst başları küçük sivri koni külahlar ile bitirilmiştir. Bu biçimleniş daha sonra Osmanlı mimarisinin Türbe cephelerinde de

kullanılmıştır (Akok, 1967, 9). Bunların üzerinde alt sırası bitkisel bezemeli üç sıra mukarnaslı bordür ve üzerinde kabartma olarak Ayetel Kürsi yazılı bir kuşak bütün duvarları dolaşmaktadır (Şekil 4. 16).

Şekil 4. 16 Hunat Hatun Türbesi görünümleri

Duvarları moloz taş dolgulu kesme taş kaplamalı olan türbe, caminin içinde, kuzey-batı köşesinde küçük bir avlu içerisinde inşa edilmiştir. Araştırmacılardan bazıları caminin bu köşesini örten tonozların yıktırılarak bu küçük avlu elde edildiğini ve türbenin buraya inşa edildiğini ifade etmektedir (Gabriel, 1954, 55). Bu nedenle, medrese ile birleşimindeki ve girişindeki çarpıklığın da bu mecburiyetin bir sonucu olduğunu belirtmişlerdir. Ancak daha sonra yapılan araştırmalar neticesinde, caminin bu köşesinde gayr-i İslami bir yapının mevcut olduğu, daha sonra bu türbenin önemli bir Müslüman türbesi haline getirildiği için korunduğuna dair deliller bulunmuştur (Şekil 4. 17). Caminin bu yöndeki tonozlarının çökmesi ile bu yapının hasara uğradığı ve buraya eski kabri de içine alacak Mahperi Hatun türbesi yapıldığı varsayılmaktadır (Karamağaralı, 1976, 210).

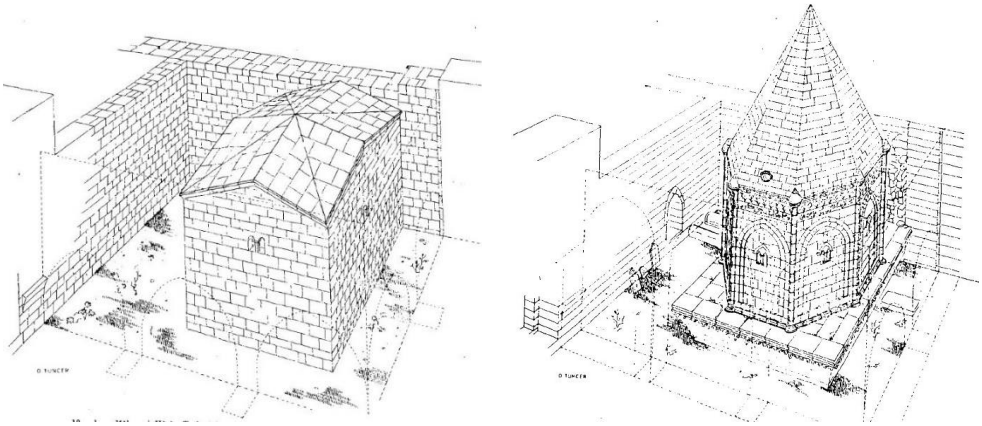

Şekil 4. 17 Hunat Hatun Türbesinden önceki türbe ve günümüzdeki hali (Karamağaralı, 1976)

Külliyenin biçimlenişi ile çarpık bir konuma sahip olan hamam binası, külliyenin güneybatısında, caminin batı cephesinin önüne denk gelmektedir. Hamamın külhan bölümünün bir kısmının caminin altında kalmış olması, bazı araştırmacılar tarafından hamamın, külliyeyi oluşturan yapılar içinde en erken döneme tarihlenmesini sağlamaktadır (Şekil 4. 18).

Kadınlar ve erkekler için ayrı iki bölüme sahip olan hamamın planı, çite hamam şeklinde olup, erkekler bölümü daha geniş ve bütün, kadınlar bölümü ise daha küçüktür. Hamam yapısının, 1956 senesinde, gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun isteği üzerine rölövesi yapılmıştır (Akok, 1967, 12).

Şekil 4. 18 Hunat Hatun Hamamı eski ve günümüzdeki hali (Karamağralı, 1976)

Hamam binası kuruluşundan itibaren kullanılageldiği için birçok değişikliğe uğramış ve genel anlamda özgünlüğünü yitirmiştir. Hamamın erkekler ve kadınlar kısmı klasik tipolojide soyunmalık, ılıklık (veya soğukluk) ve sıcaklık (yıkanma) kısımlarını içerir. Dört eyvanlı iç mekânının örtü sistemi haç biçiminde olduğundan ve halvet adı verilen dört adet kubbeli özel yıkanma odası bulundurduğu için erkekler kısmı, 'haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli tip' olarak adlandırılır (Peker, 2006, 23). Erkekler kısmında soyunma yerinden sonra ılıklık ve yıkanma yeri bulunmaktadır. Yıkanma yerinde, tonoz örtülü dört eyvan ve üzeri küçük kubbeler ile örtülü dört halvet hücresi bulunmaktadır. Sekilerin ortasındaki mekânın üstünde tek fenerli bir kubbe ve zeminde ise sekiz köşeli göbek taşı bulunmaktadır.

Kadınlar hamamına kuzeyde yer alan bir giriş bölümünden girilmekte, buradan ise sivri beşik tonozlu soyunma yerine geçilmektedir. Üzeri aydınlatma deliği bulunan üç küçük kubbe ile örtülü ılıklık mekânından sonra yıkanma bölümüne ulaşılmaktadır. Yıkanma yeri erkekler bölümünden daha küçük olarak kurgulanmış,

üç sivri beşik tonozlu eyvan ve kubbe ile örtülü iki halvet odasından meydana gelmektedir.

1956 senesinde Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve çalışmalarında, bütün yıkanma kısımlarının güney duvarı dibinde ve yapı boyunca uzanan su hazneleri, külhan teşkilatı ve yakacak depolarının bulunduğu ifade edilmiştir (Akok, 1967, 12). Hunat Hatun hamamı gerek planı gerek yapı biçimlenişi bakımında Selçuklu çağı hamam özelliklerini taşımakta olup, düzensiz yapı karakteri ile külliye bütünlüğünü sağlayan diğer yapıların yanında iyi bir görünüm sergilememektedir. Bu durumun bir nedeni de hamamın birçok onarım geçirmiş ve özgün görünümünden oldukça uzaklaşmış olmasıdır.

4. 1. 3 Onarım Tarihi

Selçuklu Dönemi

Hunat Hatun Külliyesi'nin Selçuklu döneminde geçirdiği bakım ve onarım çalışmalarına dair yazılı ya da sözlü bir kaynak mevcut değildir. Külliye yapılarından cami, hamam ve türbede işlev değişikliği olmadığından yaşayış biçimleri tahmin edilebilirken, medresede ne gibi bir eğitim şekli ve yaşayış biçiminin bulunduğu ancak o dönemde yapılmış benzer örneklere bakılarak tahmin edilebilir. Külliye ile ilgili vakıf bilgileri günümüze ulaşamamıştır. Ancak yapı üzerindeki inşa kitabelerinden yapı ile ilgili bazı bilgilere ulaşılabilmektedir.

Osmanlı Dönemi

Hunat Hatun Külliyesi'nin vakfiyesine dair bilgilere ulaşılamamıştır. Ancak Osmanlı tahrirlerindeki 1500 ve 1587 tarihli belgelerde Hunat Hatun Külliyesi'ne vakfedilen gelir bilgileri yer almıştır. 1500 tarihli olan Vakıf Tahrir belgelerinde "*Vakf-ı Cami-i ve Medrese-i Hond (Huand- Hunat) Hatun*" isimli belgede, Hunat Hatun'un I. Alaeddin Keykubat'ın eşi, mütevellinin ise Mevlana Abdurrahman olduğu bilgisi verilmiş ve yapıya vakfedilen malların neler olduğu listelenmiştir. Vakfedilen mallar, birçok köy, Hunat Hatun Hamamı, bahçe, arazi, han, fırın gibi çeşitli akarların gelirinden oluşmaktadır. Vakıf tahrir belgesinde, akarların isimleri ve elde edilen gelirler kaydedilmiş, cami ve medresede görevli kişilerin ve vakıf için gerekli ihtiyaçların karşılanması için yeterli olacak ücretler not edilmiştir. 1584 tarihli Vakıf Tahrir belgesinde ise yine vakfedilen köylerin isimleri verilmiş olup, daha önceki yıla göre

akar sayısında azalma olduğu görülmektedir (Çayırdağ, 2013, 217). Aynı belgenin devamında, Hunat Hatun Türbesi için vakfedilen akarlar da kayıt altına alınmıştır.

Bu tarihten sonra külliye ile ilgili en erken tarihli belgeler sicil defterindeki kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Kayseri Şer'iyye Sicillerinde yapıya vakfedilen gelirlerden bahsedilmektedir. Bunlardan en erken tarihlisi, H.1019/M.1611 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 907 numaralı belgedir. Bu belgede Hunat Hatun Medresesi için Erkilet Köyü'nden elde edilen gelir ile ilgili bilgi verilmektedir. 908 numaralı belgede ise Hunat Hatun Medresesi için Sahur ve Bayati köylerinden alınan mahsul ile ilgili bilgi verilmektedir (Kaya, 1995, 68). Yine aynı Şer'iyye Sicil defterinde bulunan 1161 numaralı belgede ise Sabık Trablussam Kadısı Mevlana Seyyit Hâkim'in Kayseri Kadılığına ve Hunat Medresesi Müderrisliğine tayin edilmesi ile ilgili bilgi bulunmaktadır (Kaya, 1995, 168). Hunat Medresesi ile ilgili belgeler; H.1019/M.1611tarihli Kayseri Ser'iyye Sicil Defteri'ndeki 907 numaralı vakıf gelirlerinin anlatıldığı belge ile başlamaktadır. Medrese için oluşturulan diğer belgeler ise, M. 1616, M. 1617, M. 1618, M. 1652, M. 1655/56, M. 1657, M. 1658, M. 1680, M. 1687/89 yıllarındaki Kayseri Şer'iyye Sicil Defterleri'nde bulunan evraklardan oluşmaktadır (Özgen Fidan, 2007, 48). Medreseye verilen sadaka, müderris tayini, mütevelli değişiklikleri, vakıf tarlalarının kullanımı gibi bilgilere yer verilen bu evraklarda, yapının mevcut durumu, yapılan bakım ve onarım faaliyetleri hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır.

Hunat Hatun Cami, Medrese, Hamam ve Türbesi hakkında Kayseri Şer'iyye Sicillerinde birçok bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler; Hunat Cami için, M.1640, M. 1644, M. 1657, M. 1658, M. 1687, M. 1871 yıllarında oluşturulan Kayseri Şer'iyye Sicil Defterleri'nde bulunmaktadır (Özgen Fidan, 2007, 11). Bu belgedeki bilgiler genel olarak; cemaat arasındaki anlaşmazlıklardan, camiye vakfedilen dükkânların kullanılması, camide dua okutulması, cami hatibindeki ve müezzinindeki değişiklikler ile ilgilidir.

Külliyeyi oluşturan birimlerden türbe hakkında çok fazla bilgi mevcut olmayıp, H. 1027-1028 / M.1617-1618 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 1239 numaralı belgede, türbedarlığın 2 akçe yevmiye ile verildiği kişi not edilmiştir (Süslü, 1995).

Hunat hamamı ile ilgili belgeler ise Kayseri Şer'iyye Sicil Defterlerinden M, 1617, M. 1618, M. 1640, M.1655, M. 1658 tarihli olanlarında bulunmaktadır. Genel anlamda

hamamın eşyaları, hamamda yaşanan tartışma ve yaralanmalar hakkında veriler içeren belgeler de yapının onarımına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır (Özgen Fidan, 2007, 63).

Külliyeye ait o dönemki gözlemlerden biri Evliya Çelebi tarafından yapılmıştır. 17. Yüzyılda yaklaşık 1649 (H. 1059) tarihleri civarında, Kayseri'yi gezen Evliya Çelebi külliyeyi oluşturan yapılar hakkında izlenimlerini aktarmaktadır. Hunat Hatun Cami'den bahsederken *"Eski melik hanımlarından Ahund adında bir melike hatunun camiidir ki medrese ve imareti vardır ve cemaati çok boldur"* demiştir (Kahraman, Dağlı, 2006, 236). Külliyeye ya da camiye ait bir imaret yapısından Evliya Çelebi dışında kimse bahsetmemektedir. Bazı araştırmacılar Evliya Çelebi'nin bahsettiği imaretin sonradan yok olmuş olabileceğini ifade ederken, bazıları ise bu imaret yapısını medresedeki mutfak birimi olarak yorumlamışlardır. Evliya Çelebi'nin verdiği bu bilgilerden yapının o dönemde kendi işlevi ile kullanıldığı ve kalabalık bir kullanıcı kitlesi olduğu öğrenilmektedir.

Evliya Çelebi Hunat Hatun Medresesi için ise; *"Mübarek bir medresedir ki burada bir kere Bismillah diyen mahrum kalmayıp elbette müfessir (Kuran'ı yorumlayan), muhaddis (hadis ilmiyle uğraşan) ve mü'ellif (yazar) olmuştur."* ifadesini kullanmıştır (Kahraman, Dağlı, 2006, 236). Bu bilgilerden de yapının dönemi için oldukça önemli bir eğitim-öğretim kurumu olduğu ve kendi işlevini sürdürdüğü yorumunda bulunulabilir.

Evliya Çelebi'nin Kayseri hamamları kısmında Hundi Hanım Hamamı olarak anlattığı bir hamam bulunmaktadır (Kahraman, Dağlı, 2006, 243). Çayırdağ (2013, 222) bu hamamı Hunat Hatun Hamamı olarak kabul etmiştir. Evliya Çelebi Külliyeye ait cami ve medrese yapılarını anlatırken "Ahund Hanım" isimlendirmesi yaparken, hamam yapısını anlatırken;

> *"Hundi Hanım" ismini kullanması düşündürücüdür. Bu hamam yapısı için kitapta "Gayet eski hamamdır. Hatta bazı tarihçiler Hekim Belinas'ın hikmet ilmi ile yapıp bir siric (meşale, kandil) kandili yağ ile hamam ve suyu ısınıp şiddetli sıcağına yıkananların tahammül edemediği sıcak olan hamam budur, derler. Hazret-i Risalet'in doğduğu gecesi siric kandili sönüp hamam muattal kalmıştır. Daha sonra Danişmendliler melikelerinden Hundi Hanım bu hamamı tamir ettirmiştir diye tarihçiler yazmışlardır, ama nice yaşlı adamlar o Hekim*

Belinas'ın tılsım ilmi ile yaptığı hamam eski Kayseri'de yapı kalıntıları, nice kubbeleri kandilinin külhanı bellidir dediler. Sorumluluk anlatana aittir, ama hakir görmedim." İfadeleri yer almaktadır (Kahraman, Dağlı, 2006, 243).

Yapının Osmanlı tahrir belgelerinde ulaşılan vakfiye bilgilerinin yanı sıra, Osmanlı döneminde gerçekleştirilen onarımlar hakkında da bazı bilgilere ulaşılmıştır. Yapı Osmanlı döneminde farklı tarihlerde onarım ve eklemeler geçirmiştir.

Hunat Hatun Cami'nin Osmanlı onarımlarına dair ilk kayıt, 1726–1727 (H. 1140) tarihine aittir[150]. Halil Edhem (Eldem) 'in Vakfiye Arşivi'nden tespit ettiği dava sonucunu gösterir ilamda, vakıf görevlilerinin vakıf mütevellisi hakkındaki şikâyetleri, yapılan onarım ve eklemeler konusunda bilgiler mevcuttur.

Vakıf çalışanları*; "Cami' mezkûr ma'mur olub inhidamı ve noksanı yok iken vasatında bir dıvar bina idüb ve zemini üzere sal ta'bir olunur taş döşeyüb ve sakf ve dıvarlarını ve kemerlerini kireç ile sıvadub ve müceddeden minare ve mahfil bina idüb bir kubbe-i gayrı mukteziye peyda itmekle suval olunub ihkak-ı hak olunmak matlubumuzdur" (Eldem, 1982, dipnot Göde, 59)*

ifadeleriyle vakıf mütevellisini şikâyet etmişlerdir. Bu ifadelerden; Hunat Cami'nin yıkık ya da eksik bölümü olmamasına rağmen mütevelli tarafından yapıya çeşitli onarımlar yaptırıldığı, yeni bölümler eklendiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, cami ortadan bir duvarla ikiye bölünmüş, duvar, kemer ve üst örtü gibi yapı elemanları kireçle sıvanmış ve zemin döşemesi sal taşları ile kaplanmıştır. Ayrıca yapıya minare, mahfil ve kubbe eklendiği çıkarımı yapılabilmektedir (Eldem, 1982, 59, Aydın, 2013, 86).

Vakıf görevlilerinin bu şikâyetleri üzerine Hunat Hatun Medresesi müderrisi ve vakıf mütevellisi Hacı Ebubekir Efendi kendisini*;*

"Cami' mezkûr sathının ortası kadimden açık olub eyyam-ı şitada şiddet-i bürûdetden eda-yı salavatda usret olub eyyam-ı sayfda dahi kadimi mefruş olan taşları fena bulmağın zeminin toprağını rüzgâr cami' şerifin içüne savurub eda-

[150] Hunat Hatun Cami'nin Osmanlı dönemi onarımlarına dair veriler anlatılırken Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden ulaşılan belgelerden, Aydın'ın doktora tezinden ve bu konuda yapmış olduğu bildiriden yararlanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Aydın, R. (2014), Huvand Hatun Camisi'ne Osmanlı Dönemindeki Müdahaleler, XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Sivas. 35-51., Aydın, R. (2013), Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği, [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.

yı salavat içün hazır olan müslimin müteezzî olub ve cami'' mezkûr mahfuz olmağla mefruş olan döşemeleri zayi' olmağın kabil-i şeri'den bade'l-keşf ortasından müceddeden dıvar bina idüb ve zeminin üzerine taş döşeyüb müceddeden minare ve mahfil bina ve sair ta'mirlerini tekmil eyledim..."

şeklinde savunarak görevlilerin iddiasını reddetmiştir. Mütevelli savunmasında, yapının tavanının ortasının eskiden beri açık olduğunu ve bu nedenle hem kışın hem de yazın yağmur kar, rüzgâr, güneş gibi nedenlerle ibadet edilemediğini ve caminin korunamadığı için zeminde döşeli olan taşların kaybolduğunu ifade etmiştir. Mütevelli tüm bu sebeplerden caminin iç kısmına duvar ördürdüğünü, zemininin yenilendiğini, minare, mahfil, bina vb. onarımları yaptırdığını ifade etmiştir (Aydın, 2013, 86, Eldem, 1982, 89 dipnot: Göde, 1982, 89).

Ayrıca, mütevelli savunmasında caminin durumunu *"... kabl'el-ta'mir işbu cami'in bir kapusı mahalle içinde vaki' ve bir kapusı çarşuya mütefettih olmağla dâhil-i cami' tarik olub rical-i nisvan mürur-ı ubur idüb köşeleri kelb yatağı olduğundan gayrı erazil ..."* sözleriyle betimlemiştir. Bu ifadelerden, caminin mahalle ve çarşı arasında bulunduğu, kapılardan doğunun mahalleye batı kapısının ise çarşıya açıldığı ve bu nedenle caminin içinin gelip geçenler tarafından adeta bir yol gibi kullanıldığı, caminin köşelerinin köpek yatağı haline geldiği anlaşılmaktadır. Mütevelli bu sebeplerden dolayı yapıya onarım yaptırdığını şahitler göstererek, sözü edilen ilama ek olarak ekletmiştir. Bu ilamdan, caminin orta sahnında bulunan aydınlık yerinin üzerinin 1726-1727 yılında yapılan bu tamirat sırasında kubbe ile kapatıldığı anlaşılmaktadır (Aydın, 2013, 86, Eldem, 1982, 89).

Albert Gabriel ise kubbe ile ilgili olarak, Texier'in Anadolu ziyareti sırasında yaptığı çizimden hareketle, avlunun üzerinin 1834 yılında açık olduğunu belirtmektedir. Gabriel bu nedenle, 1726-1727 yılında caminin orta sahnına bulunan avlunun üzerinin bir kubbe ile kapatıldığını ve bu kubbenin daha sonra bilinmeyen bir nedenle yıkılmış olabileceğini ifade etmiştir (Gabriel, 1954, 49-50). Günümüzdeki kubbe 1726-1727 yılında yapılan kubbe değildir.

1726-1727 yılında yapılan onarımlar hakkındaki soruşturma süreci Kayseri Şer'iyye Sicil Defterindeki mahkeme kayıtlarında da karşımıza çıkmaktadır. Camiyi tamir ettiren müderris ve mütevelli olan Hacı Ebubekir Efendi, vakfiye şartlarına uymayan

vakıf görevlileri hakkında şikâyette bulunmuş ve bu görevlilerin yaptıkları yolsuzluklar tespit edilmiştir[151](Aydın, 2013, 87).

1751 yılında, Medrese'nin ana eyvanına da müdahale gerçekleştirilmiş ve yapının özgün plan şemasına ve görünüşüne müdahale edilmiştir. Matbah Emini Hacı Halil Efendi, Hunat Hatun Medresesi'nin ana eyvanını duvar ile kapatarak, duvar üzerine kapı ve pencere açmış ve Kayseri'de bulunan ilk müstakil kütüphaneyi düzenlemiştir (Çayırdağ, 1988, 276, Çakmakoğlu Kuru, 1998, 145). Kütüphaneye vakfedilen kitaplar üzerinde Huand Hatun Medresesi içerisine yaptırdığı kütüphaneye vakfettiği kitaplar ibaresi bulunmaktadır (Çayırdağ, 1998, 276).

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde de Hunat Hatun Külliyesi'ni oluşturan ana yapılardan Hunat Hatun Cami'nin onarım ve bakımı ile ilgili belgeler yer almaktadır. Kayseri Mutasarrıfı Mehmed Hilmi tarafından 24 Aralık 1847 tarihinde Meclis-i Valaya gönderilen belgede, yapının mevcut durumu

> "*Evkaf-ı hümayun-u mülükaneye mülhak evkafdan medine-i Kayseriyye'de vaki' ashab-ı hayratdan Huvand Hatun nam Sahibetü'l- hayratın inşasına muvafik olduğu cami' şerif-i kebirde haricen itmamına muvafik olamayub beyne'l-kubbeteyn açık kalarak kar ve yağmur vuku'unda havlısı bayağı sokak misüllü su ve çamur ile memlu olduğuna ve dahilen mahruse olan tahtalar dahi mürur-ı zeman ile çürüyerek ta'mire muhtac ve kubbeteyn beyninde vaki' olan mahallerin dahi sıvaları dökülüb kara dıvar kalmış idüğü…"* [152](Aydın, 2013, 88)

sözleriyle ifade edilmektedir. Bu ifadelerden yapının mevcut durumunun iyi olmadığı, üst örtüyü oluşturan tonozlardaki açılmalar ve çatlamalar nedeniyle, yapının yağmur ve kar sularını aldığı ifade edilmiş, bu nedenle yapıya ait zemin döşemesinin oluşturan tahtaların çürüdüğü, tavan örtüsü olan kubbe ve tonoz sıvalarının döküldüğü, caminin iç mekânının sokak gibi çamur kaplandığı ve duvarlarda kararma meydana geldiği not edilmiştir. Aynı belgede yer alan *"… haricen hüsn-i istikmaline adem-i muvaffakiyeti cihetiyle minare inşasına dahi dest-res olamayub …"* ifadesi ile yapıya bir minare yapılmak istendiği not edilmiş, ancak

[151] KŞS., 147/79-2
[152] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-1, 2942-2

ekonomik yetersizlikler nedeni ile bu inşa işleminin gerçekleştirilemediği dile getirilmiştir[153] (Aydın, 2013, 88).

Belgenin devamında yer alan bilgilerde, yapının vakıf gelirlerinin yapının bakım ve onarım çalışmaları için yetersiz kaldığı vurgulanmış, bu durumun muhasebe kayıtlarından da doğrulanabileceği not edilmiştir. Yapının yoğun olarak kullanılmasına, tarihi değerine ve kadim bir yapı olmasına vurgu yapılarak, özellikle kışın kullanılamaz durumda olan caminin bakımı ve onarımı için dönemin padişahından yardım istenmiştir (Aydın, 2013, 88). Hunat Hatun Cami'nin onarım bedelinin belirlenmesi için Şehrin ebniye kalfası tarafından keşif ve ölçümler yapılmıştır. Bu durum şu şekilde açıklamnmıştır;

> *"... cami' şerif-i mezkûrun zikr olunan mahallerinin tamiriyle müceddeden bir aded minare inşası ma'rifet-i acizanemle Kayseriyede kain ebniye kalfalarından keşf ü mua'yene itdirilerek merbuten takdim-i hak-payi vala-yı cenab-ı vekaletpenahileri kılınan bir kıta' muhaz keşf defterinde muharrer olduğu üzere mesarif-i inşa ve ta'miriyesi mecmu' yetmiş iki bin guruşa baliğ olmuş ..."* [154]

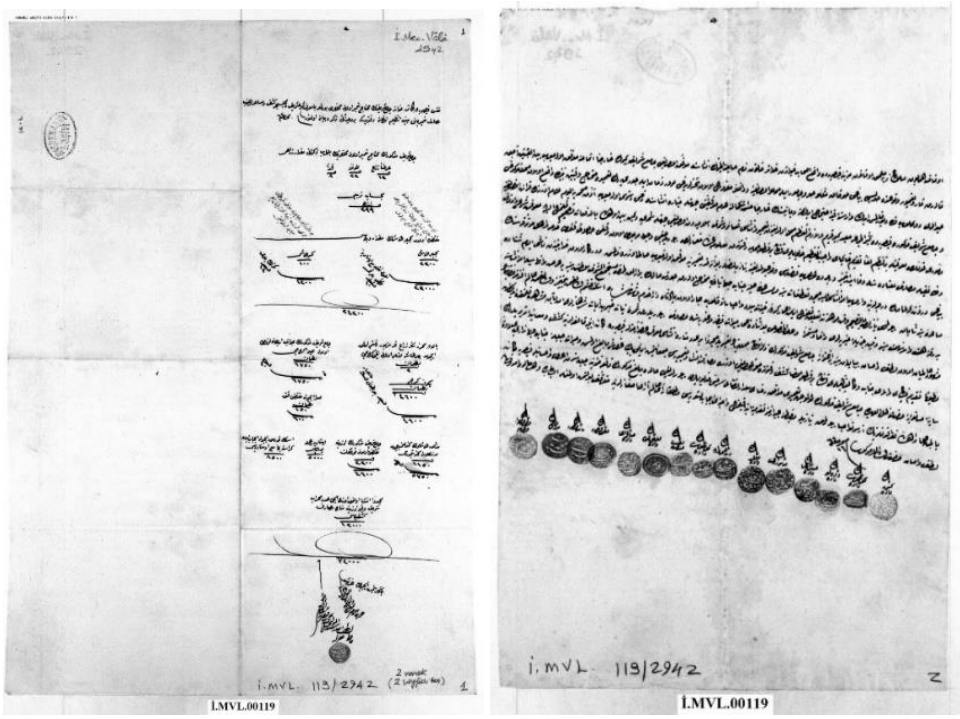

Şekil 4.19 Hunat Cami'nin 1847 yılında yapılan onarımlarına dair belgeler (BOA., İ.MVL. 2942-1, BOA., İ.MVL. 2942-2)

[153] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-1, 2942-2
[154] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-2

Keşif çalışması sonucunda caminin onarımı ve minare inşasının toplam bedeli 72000 kuruş olarak hesaplanmıştır.[155] Keşif defteri; bakım ve onarımda, yeni yapılacak mihrap ve kapı üzerindeki minarede kullanılacak olan malzemeler, miktarları, fiyatları ve işçilik ücretlerine dair de bilgiler içermektedir[156] (Aydın, 2013, 87) (Şekil 4. 19).

Keşif defterinden onarıma ihtiyacı olan toplam alanın 172 m2 olduğu anlaşılmaktadır. Onarım için 36*36 cm ölçülerinde 2300 adet büyük kesme taş ve bu taşların çaplarına uygun ölçülerde 100 adet kemer taşına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Taşların işçilik ve nakliye fiyatları büyük kesme taşlar için 10, kemer taşları için 12 kuruş olarak hesaplanmış ve taşlar için toplam 24200 kuruş ödeneceği ifade edilmiştir. Bu miktar toplam ödenecek miktarın üçte birini oluşturmaktadır (Aydın, 2013, 89).

Taşların onarımında bağlayıcı malzeme olarak alçı kirecinden yapılan harç seçilmiş, taş başına 2 batman olmak üzere toplamda 2300 adet taş için 4600 batman alçı kireci kullanılması öngörülmüştür. Duvar sıvası için batmanı 1 kuruştan 6750 batman sıva kireci alınmıştır. Kirece katkı maddesi için 150 batman, toplam 600 kuruş tutarında kıtık malzeme alınacaktır. Taşların kenetlenmesi için demir malzeme kullanılacaktır. Demir malzemeye 5750, üst örtüye kapatılacak kurşun malzemeye 4600, bu işlerin işçilik masrafları için usta ve amelelere ise 5000 kuruş verileceği not edilmiştir. Onarım sırasında kullanılacak iskele için ise 8500 kuruş bütçe ayrılmıştır (Aydın, 2013, 89).

Keşif defterinde yeniden inşa edilecek bölümler ve bunlar için yapılacak harcama bedelleri de belirlenmiştir. Bu belirlemelere göre yeniden inşa edilecek iki mihrap ve kapı üzerine yapılacak minare için toplam masraf 12000 kuruş olarak hesaplanmıştır. Yapıda gerçekleştirilecek tüm onarımların işçilik, malzeme ve diğer giderlerinin toplam maliyeti 72000 kuruş olup, yapıya ait keşif defteri Kayseri Naibi Esseyyid Reşid Lütfullah tarafından onaylanmıştır (Aydın, 2013, 89). (Şekil 4. 20).

[155] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-2
[156] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-1

Nefsi Kayseriyede kain Huvand Cami' şerifinin muhtac-ı ta'mir olan mahalleri bu defa' ba-ma'rifet-i şer'i şerif meclisce keşf ü mesaha olunub mesarif-i ta'miriyesini mübeyyin tanzim olunan defterdir ki ber-vechi ati zikr ü beyan olunur. Muharrem 1264			
Cami' şerif-i mezkurun muhtac-ı tamir olan mahallerinin bi'l-hesab zikr-i ati mikdar-ı zira'			
Arzen zira'	Tulen	Kaden	
13	23	8	
Behesab terbi' zira' 299			
Muktezi olan kebir taşın mikdar ve bahası			
Zirde muharrer taşların beheri tulen yarım zira' ve arzen on ikişer parmak idüğü şerh virildi.		Bu dahi kebir çaplarına muvafık kemer taş olmak üzere zirde muharrer fiyat ile mübaya' olunacağı	
Kebir taş		Kemer taş	
2300		100	
(ücret-i nakliye ma üstadiye kati' beheri)		(gündelik beheri)	
fi 10		fi 12	
bahası		bahası	
23000		1200	
23200			
Balada muharrer sekiz zira kadd-i mezbur rahne olmak içün beher taşa lazım olan alçı kireci		Cami' şerif-i mezkûrun cevanib-i erba'sına lüzum olan sıva kireci	
Batman 2		Batman 6750	
Fi 1 beher batmanı ____ fi 6		Fi baha 40	
Yekün kireç batman		Bahası	
4600		6750	
		Sıva içün muktezi kıtık batman 150	
		Bahası 600	
Mezkûr taşların kenetlenmesi içün lazım gelen kenet temürü	Cami' şerif-i mezkûrun üzerine muktezi olan kurşun	Üstadiye ve amele yevmiyesi	İskele kurmak içün icab iden kereste baha ma üstadiyesi
Fi 1150	Fi 2300		
Fi baha 5			
Bahası 5750	Bahası 4600	5000	8500
Müceddeden inşa olunmak üzere iki aded mihrab-ı şerif ve kapu üzerine minare masarıf-ı keşfiyesi			
12000			
72000			
Yalnız yetmiş iki bin guruş			
Kayseri Naib-i Hafız Es-seyyid Reşid Lütfullah			

Şekil 4. 20 Hunat Hatun Camisi'nin tamire gereksinim duyan mahallerini gösteren keşif defteri (Aydın, 2013, 88)

30 Aralık 1847 tarihli belge, Keşif defteri ve vakıf muhasebe evraklarının Meclis-i Vâlâ'da görüşüldüğünü ve konunun Evkaf-ı Hümayun'a havale edildiğini göstermektedir. Meclis-i Vâlâ'da ve Evkaf Nezareti komisyonlarınca incelenen belgelerde yapının vakıf gelirlerinden 9200 kuruş arttığı, bu artan ücretin görevliler arasında paylaşıldığı tespit edilmiştir. Evkaf Nazırı, Vakfiye şartlarında gelir fazlasının ne şekilde kullanılacağı net olarak belirtilmemişken, kasada artan paranın görevlilere dağıtılmasının, yapı bakım ve onarıma muhtaçken uygun olmayacağını belirtmiş, yapının mevcut durumunun iyi olmamasının gelir fazlasının onarımlara harcanmaması olduğunu ifade etmiştir. Komisyon, caminin bakım ve onarım masraflarının artan bu ücret ile yapılmasına ve bu ücretten sadece caminin

imamının maaşının ödenmesine karar vermiştir[157] (Aydın, 2013, 89). Ayrıca caminin bakım ve onarım masrafları bitene kadar, vakıf gelirlerinin sonraki yıllara ait fazlalığına da peşinen el konulması kararlaştırılmıştır. Geçmişe yönelik bir soruşturma yapılması durumunda, gelir fazlasının nasıl harcandığı hakkında vakıf çalışanlarının zor durumda kalacakları ifade edilmiştir[158] (Aydın, 2013, 89-90).

15 ocak 1848 tarihinde yapının bakım ve onarımına ilişkin durum sadrazam tarafından padişaha arz edilmiş ve 8 Mart 1848 tarihinde, padişah izni Meclis-i Vâlâ Komisyonu'nun kararı doğrultusunda çıkmıştır.[159] Aynı istek sadrazam tarafından 10 Nisan 1848 tarihinde Padişaha tekrar iletilmiş ve padişah tarafından 12 Nisan 1848'de aynı yönde karar çıkmıştır.[160] (Şekil 4. 21).

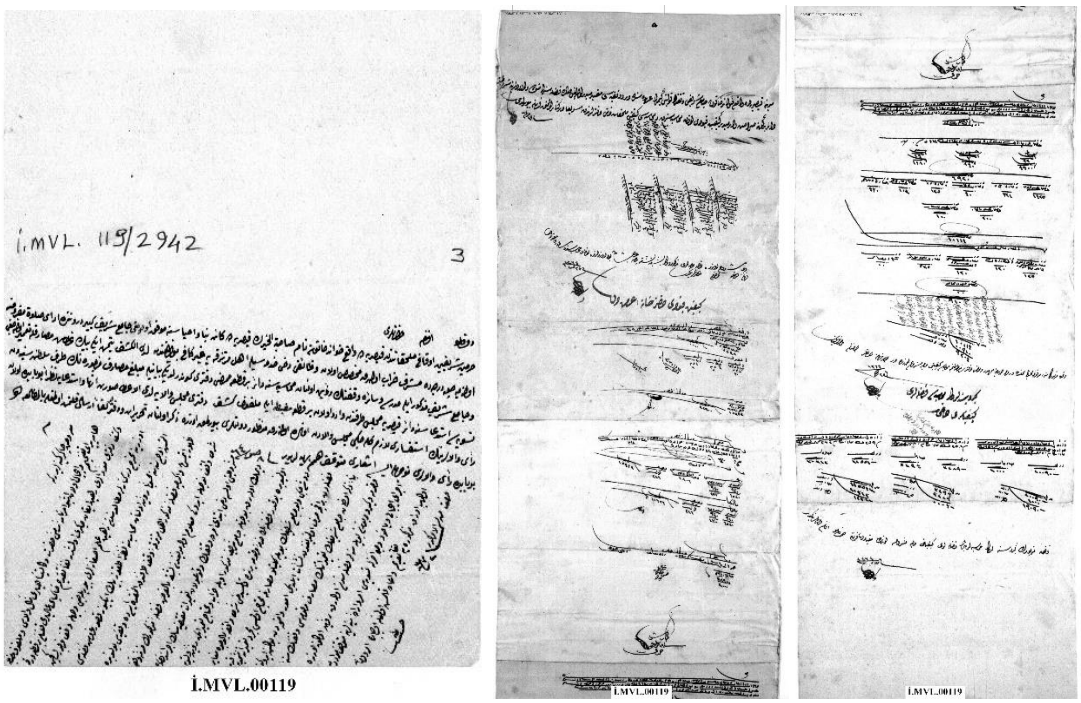

Şekil 4. 21 Hunat Cami'nin 1847-48 yılında yapılan onarımlarına dair belgeler (BOA., İ. MVL. 119/2942-3, BOA., İ. MVL. 119/2942-4, BOA., İ. MVL. 119/2942-5)

Aydın (2013, 90) 1847–1848 yılı onarımları için caminin hangi mahalinde onarım yapıldığının net olarak anlaşılmadığını, bahsi geçen onarımların yapılıp yapılmadığının kesin olmadığını ifade etmiş, ancak belgelerdeki ipuçlarından kapı

[157] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-5
[158] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-5
[159] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-3
[160] BOA., Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942-6

üzerindeki köşk minarenin bu onarımlar sırasında eklendiği yorumunda bulunmuştur.

Külliye yapılarından hamam yapısı da bu dönem onarım geçiren bölümlerden biridir. 1900 tarihli Anlara Vilayeti Salname Defteri'nde Kayseri'ye ait bölümde verilen bilgilere göre, hamamın hem erkekler bölümü hem de kadınlar bölümü 1879 yılında onarım geçirmiştir (Çayırdağ, 2013, 223).

Osmanlı döneminde yapılan onarımlardan bir diğeri de 1898/1899 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Bu onarımlar sırasında yapının doğu taç kapısından karşıya kadar ortasına duvar örülmüş, bu duvarın güneyinde kalan kısım kışlık, kuzeyinde kalan ve orta sahın açıklığının bulunduğu alan ise yazlık ibadet alanı olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu tarihlerde halkın desteği ile yapının açık olan avlusunun üstü kubbe ile kapatılmış, günümüzde batı taç kapısının sağında yer alan minare eklenmiştir (Ahmet Nazif Efendi, 1987, 20).

Minarenin sülüs yazı Arapça kitabe metninde *"Şehriyar-ı a''zamü''l-gazi, Sultan Hamid-i sani, Hazretlerinin müberratındandır. 16 Şaban 1317"* ifadesi yer almaktadır. Bu metinden, minarenin 19 Aralık 1899-1900 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Eldem, 1982, 89). Minarenin inşasının tamamlandığına ilişkin bir başka belge de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1 Mart 1900 tarihli belgedir. Bu belgede (Şekil 4. 22),

> *"... Velini'met-i behiyyet-i a'zim ve halife-i muhterem efendimiz hazretlerinin ahiren inayet ve ihsan buyurdukları mebaliğin Kayseriyyede müceddeden inşasına mübaşeret idülüb saye-i muvaffakiyet-vaye-i hazret-i hilafet-penahide bu kerre ikmal idilen kebir minarenin fotoğrafından bir adedi mabeyn-i hümayun-ı mülükane gönderildiğine dair ..."* [161](Aydın, 2013, 94)

sözleriyle, sultanın gönderdiği parayla yapılan büyük minarenin fotoğrafının çekilerek 19 Şubat 1900 tarihinde padişahın özel kalem dairesine gönderildiği ifade edilmiştir.

[161] BOA., Fon Kodu: DH. MKT. Dosya: 2316 Gömlek: 60

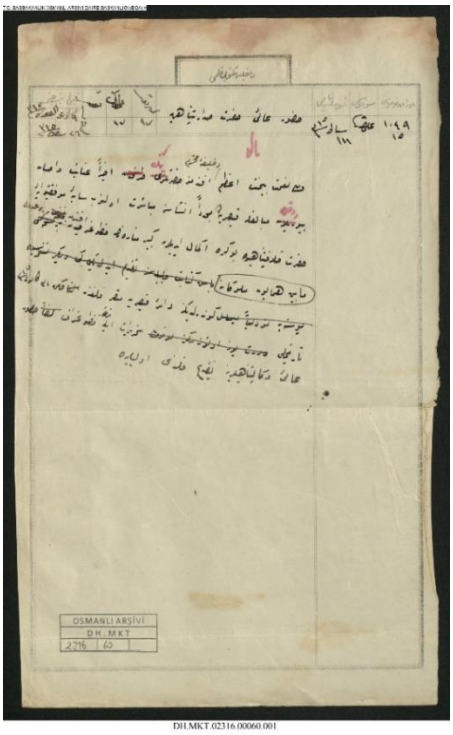

Şekil 4. 22 Büyük Minarenin yapımına ilişkin belge (BOA., DH. MKT. 2316/60)

Caminin orta sahnında mihrap önü kubbesi hizasında bulunan orta açıklık üzerine yapılan kubbe, bazı araştırmacılar[162] tarafından verilen bilgilerde büyük minare ile aynı zamana tarihlenmiştir. Çayırdağ (1998, 261) orta açıklığı örten kubbenin, 1899 yılında Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid tarafından 1726-1727 onarımları sırasında yapılan muhdes kubbenin yerine yaptırıldığını ifade etmiştir. Ancak yapının minaresiz halinde kubbe göründüğü için, kubbe minareden çok az bir farkla önce yapılmış olmalıdır.

Bu dönem gerçekleştirilen onarımlardan bir diğeri medresenin önünde bulunan revaklı çeşmenin eklenmesidir. Çeşme medrese üzerinde günümüzde halen yer alan kitabesine göre 1905 (H. 1326) yılında, Osmanlı'nın son döneminde inşa edilmiştir (Çayırdağ, 2013, 229).

Cumhuriyet Dönemi

Hunat Hatun Külliyesi, Kayseri'nin Osmanlı egemenliği döneminde özgün işlevi ile kullanılmaya devam etmiştir. Kayseri Şer'iyye Sicil Defterleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde verilen bilgilerde cami, medrese, hamam ve türbenin bu

[162] Mehmet Çayırdağ, İslam Ansiklopedisi'nde "*Huand Hatun Külliyesi*" başlıklı yazısı altında bu bilgiye yer vermiştir. Salname-i Vilayet-i Ankara, 197, aktaran: Çayırdağ, 1998, s.261

süreçte kullanıldığı görülmektedir. Camide yapılan onarımlara ait belgelerden, müderris atama yazılarından ve hamamın işletimi ile ilgili bilgilerden bu çıkarım yapılabilmektedir. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerindeki savaşlar, bunlara bağlı olarak gelişen ekonomik darlık ve kaynak yetersizliği gibi nedenler Cumhuriyet'in ilk yıllarında inşaat faaliyetlerinin oldukça kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Bu durumdan Hunat Hatun Külliyesi de kendine düşen payı almış, ilk kapsamlı onarımlar ancak 1960'lardan sonra gerçekleştirilebilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yılları ise, Osmanlı sonrası değişikliğin yaşandığı dönem olmuş ve 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde, külliye yapılarından olan Hunat Hatun Medresesi işlevini kaybetmiş, çok uzun bir süre geçmeden 1929 yılında Arkeoloji Müzesi olarak hizmet vermeye başlamıştır (Kaya, 2018, 69). Bu durumun medrese için olumlu bir gelişme olduğu düşünülebilir. İşlevsiz kalarak bakımsızlıkla harap hale gelen eski eserlere dönüşmeden, bir işlev verilerek yaşatılmasının sağlandığı düşünülebilir (Şekil 4. 23).

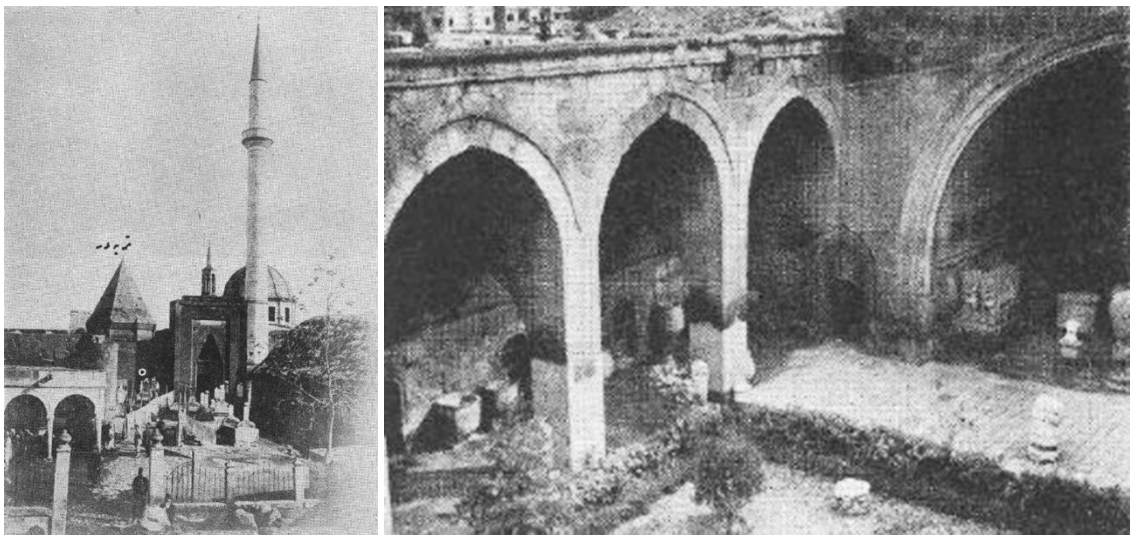

Şekil 4. 23 Hunat Hatun Külliyesi'nin 20. yüzyıl başından fotoğrafları (VGMA)

Cumhuriyet'in ilk yıllarına denk gelen 1930'lu yıllarda yapı üzerine ilk gözlemler Albert Gabriel tarafından gerçekleştirilmiştir. Gabriel'den (1954, 57) külliyenin cami, medrese ve türbe yapılarının iyi durumda olduğu, kısmen harap olan hamam yapısının ise tadilat geçirdiği öğrenilmektedir. Yapıya ait o dönem fotoğraf ve çizimler incelendiğinde, medresenin taç kapısının taç kısmının, bezemelerinin bir bölümünün ve batı cephe duvarlarının bir kısmının yıkılmış olduğu görülmektedir. Medrese yapısının önünde derme çatma kulübelerin yapılmış olduğu, medresenin

üst örtüsünün toprak ile kaplı olduğu ve ana eyvanın bir duvar ile kapatılarak oda haline getirildiği net bir şekilde görülmekte olup, ana eyvan kapatılarak oluşturulan odaya iki adet pencere ve bir kapı açılmıştır. 1928 yılının Nisan ayında Gabriel'in de katıldığı kazılar gerçekleştirilmiş ve kazılar sırasında toprağın biraz altından ayakların temelleri çıkarılmıştır. Bu nedenle Gabriel sondaj neticelerine dayanarak, yaptığı çizimlerde medrese ana eyvanı önündeki sütunları ve revakı çizmiştir. Gabriel'in çizimleri, var olduğunu düşündüğü kısımları eklediği bu gibi özellikleri nedeni ile bir nevi restitüsyon çizimi özelliği gösterirken, mevcut durumu da belirttiği için rölöve niteliği de taşımaktadır (Şekil 4. 24).

Şekil 4. 24 Albert Gabriel tarafından yapılan Hunat Hatun Medrese ve Türbesine ait çizim ve fotoğraflar (Gabriel, 1954)

Gabriel (1954), inceleme yaptığı dönemde medrese duvarlarının kuzey-batı tarafında, köşede birkaç adet mazgal kalkanlarının bulunduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, medrese ve caminin duvarlarının üst kısmının, kale yapısı gibi dendanlar

ile bittiğini düşünmektedir. Medrese ve camideki payandalar ve mazgalların, karşısında bulunan kale yapısını referans alarak, askeri mimari ögelerin süsleme amacıyla kullanılması için yapıldığını ifade etmiş, yaptığı çizimlerde de bu mazgalları göstermiştir. Akok (1967, 7) da Gabriel'i destekler şekilde, medresenin batı yönündeki duvarın üst tarafının taç kapı üzerinden dönen bir korniş ile şeritlenip, dendaneler ile korkulandığını düşünmektedir. Bu yöndeki köşe kulelerin ise alttan kare planlı, üstten ise silme şeritler üzerinde sivri külahlı olabileceğini ifade etmiştir (Akok, 1967. 7). (Şekil 4. 25).

Şekil 4. 25 Albert Gabriel tarafından yapılan yapının üç boyutlu çizimi ve çizimde gösterilen mazgalların fotoğrafı (Gabriel, 1954, Akşehirlioğlu 2021)

Gabriel'in çalışmalarından cami ile türbenin bir duvar ile ayrıldığı, caminin doğu taç kapısında bezemelerde çeşitli bozulmalar meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca caminin kuzey bölümüne açılan kapı bu dönem çizimlerinde yoktur. Hunat Cami'nin çarşı tarafına açılan batı taç kapısının neredeyse yarısının yüksekliğine kadar beyaz boya ile boyandığı görülmekte ve o bölümdeki bezemelerin korunup korunamadığı fotoğraflardan anlaşılmamaktadır. Türbe ise o dönemki fotoğrafları incelendiğinde günümüzdekine yakın bir şekilde, diğer yapılara nazaran daha iyi korunmuş vaziyettedir (Şekil 4. 26).

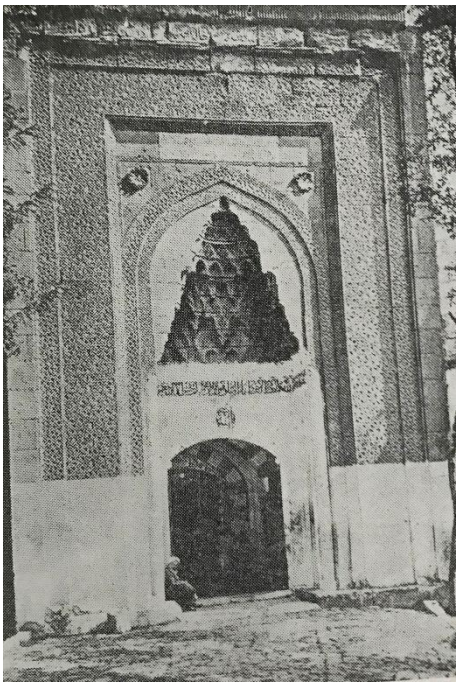

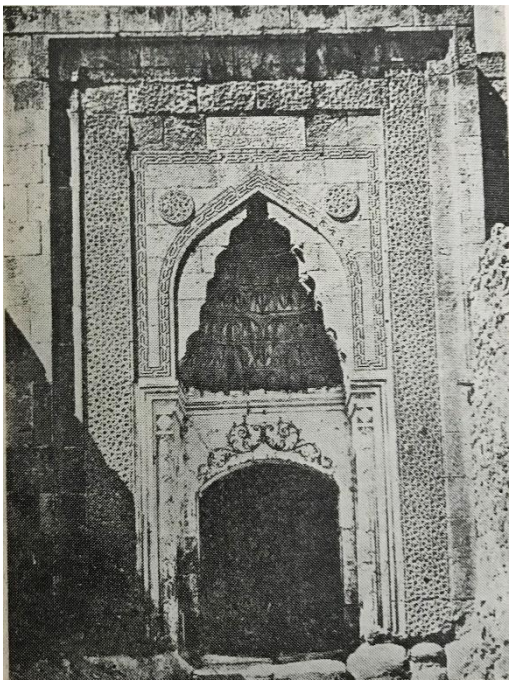

Şekil 4. 26 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde Hunat Hatun Cami'sinin batı ve doğu taç kapısının görünümü (Gabriel, 1954)

1945 sonrası Türkiye'de toplumsal, ekonomik ve sosyal alanlarda önemli değişim dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuş, Kayseri'de bu değişimden payına düşeni almıştır. Kent biçimlenmesi idealleri ile başlayan kentsel ölçekli planlamanın yansıması Kayseri'de 1945 yılı Aru ve Oelsner İmar Planlarıdır. Bu planlarda geleneksel doku dikkate alınmadan, ızgara plan sistemi uygulanmış ve yerel yönetimlerin batılı kentsel dokuya sahip olma düşüncesi tarihi dokuya zarar vererek, yok olmasını hızlandırmıştır (Sönmez, 2012, 47, 48). Batılılaşma düşüncesi ile oluşan bu planlama ile birlikte; 1950'li yıllarda tüm Türkiye genelinde olduğu gibi Kayseri'de de hızlı bir değişim ve dönüşümden bahsetmek mümkündür. Cumhuriyetin ilk yılları ile başlayan bu düşünce insanların yaşadığı çevreyi sorgulamasına ve değiştirmek istemesine neden olmuştur. Bu durumdan ise en çok kentin tarihi dokusu zarar görmüştür. 1947 yılında yayınlanan Kayseri Vilayet Gazetesi'nde çıkarılan bir yazı bu durumu destekler niteliktedir *"Omuz omuza vermiş toprak damları ile ve hendese çizgilerinin tarif edemeyeceği biçimdeki sokakları ile birbirine kenetlenmiş, yalınkat duvarları ile pencereleri tavanlara yakın tokanaları ile Selçuk devrinin pozlarını muhafaza eden bir şehir… Şehir bugünkü durumundan mahcuptur*" (Üzel, 1947). Bu düşünce insanların tarihi dokuyu tahrip etmesine neden olmuş ve kentsel bütünlük içinde değer kazanan anıtsal yapıların yalnız kalmasına, bağlamından kopmasına sebebiyet vermiştir. Hunat Hatun

Külliyesi etrafında olan geleneksel dokular yeni yol hatlarının açılması sırasında yok edilmiş, kalanlar ise yıkılarak yerine yeni binalar yapılmıştır.

1950'li yıllarda yapının durumu, Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanmış raporlardan öğrenilmektedir. Ülgen (1950), "Kayseri Honat Camii Hakkında Rapor" isimli belgede, Hunat Cami'nin üç cephesinde yerlerinden düşmüş, çürümüş taşların olduğunu ve bakım onarım kapsamında bu taşların yerine yenilerinin konulması gerektiğini not edilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 27). Ayrıca damdaki toprağın hafriyatının ve tonozların takviyesinin yapılması gerektiği, bu çalışmalardan sonra ise gerekli izolasyon ve taş döşeme bütünlemesinin yapılmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ancak bu onarımlardan sonra cami içerisindeki perakende işlerin yapılabileceği not edilmiştir. Ayrıca medrese ve türbenin de genel tamirlerinin çatı onarımı sırasında yapılabileceği ifade edilmiştir (VGMA). Vakıflar bünyesinde yapılmış olduğu tahmin edilen bu basit onarımın çizimi bulunmamakla birlikte Ülgen'in tam olarak nasıl bir tadilat yaptığı bilinememektedir.

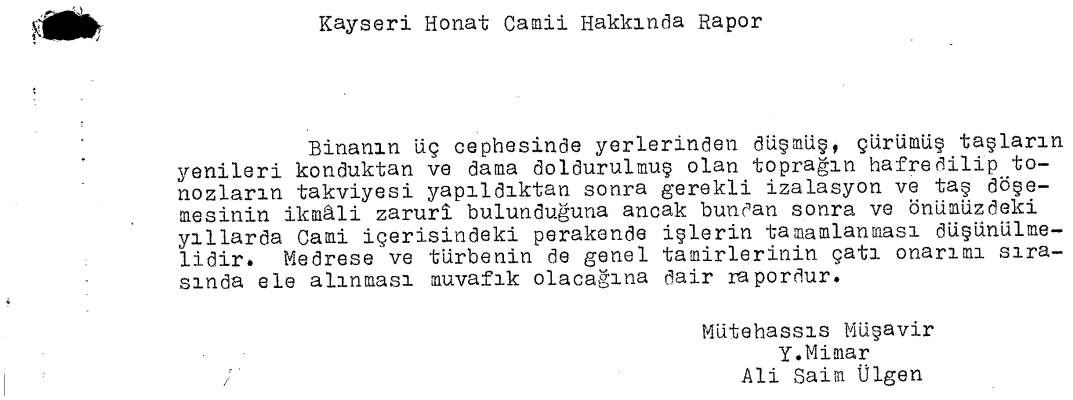

Kayseri Honat Camii Hakkında Rapor

Binanın üç cephesinde yerlerinden düşmüş, çürümüş taşların yenileri konduktan ve dama doldurulmuş olan toprağın hafredilip tonozların takviyesi yapıldıktan sonra gerekli izalasyon ve taş döşemesinin ikmâli zarurî bulunduğuna ancak bundan sonra ve önümüzdeki yıllarda Cami içerisindeki perakende işlerin tamamlanması düşünülmelidir. Medrese ve türbenin de genel tamirlerinin çatı onarımı sırasında ele alınması muvafık olacağına dair rapordur.

Mütehassıs Müşavir
Y.Mimar
Ali Saim Ülgen

Şekil 4. 27 Ali Saim Ülgen'in Hunat Hatun Cami onarımıyla ilgili kısa raporu (VGMA).

Ali Saim Ülgen arşivinde yer alan "Anadolu Abidelerinin Onarımı Hakkında Rapor (25.03.1931)" isimli belgede de Ülgen, Hunat Cami'ye yapılan ve yapılması gerekli onarımları şöyle dile getirmektedir; "

> *Çatının geçen yılda başlanan şekilde batı cephesine nazır tonozların ikmal edildiği, doğu kısmına tasdik edilen projeye devam edilmek üzere hazırlıklara başlandığı, yapıların imalatta derzlerde bozukluklar, taşlarda yükseklik ve*

alçaklık, arkalarında boşluklar bulunduğu görülmüş ve müteahhide birer birer gösterilmiş ve bunların tashihi istenmiştir" [163](Şekil 4. 28).

Bu belirtilen durumların düzeltilip düzeltilmediğinin kontrol edilmesinin zorunlu olduğunu da not etmiştir.

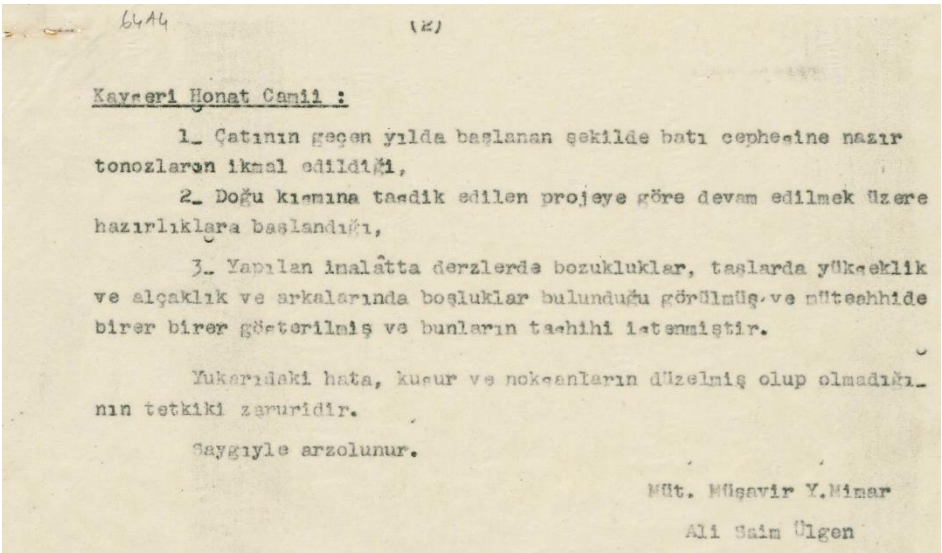

6446 (2)

Kayseri Honat Camii :

1_ Çatının geçen yılda başlanan şekilde batı cepheeine nazır tonozların ikmal edildiği,

2_ Doğu kısmına tasdik edilen projeye göre devam edilmek üzere hazırlıklara başlandığı,

3_ Yapılan inalâtta derzlerde bozukluklar, taşlarda yükseklik ve alçaklık ve arkalarında boşluklar bulunduğu görülmüş ve müteahhide birer birer gösterilmiş ve bunların tashihi istenmiştir.

Yukarıdaki hata, kusur ve noksanların düzelmiş olup olmadığının tetkiki zaruridir.

Saygıyle arzolunur.

Müt. Müşavir Y.Mimar

Ali Saim Ülgen

Şekil 4. 28 Ali Saim Ülgen'in Hunat Cami onarımları hakkındaki raporu (ASÜA, TASUDOC0062004)

Ali Sim Ülgen yapı üzerinde detaylı bir çalışma yapmamış, bakım ve onarım çalışmalarında bulunmuştur. Yazmış olduğu raporlar ve fotoğraflarla yapının mevcut durumunu belgelemiştir. Fotoğraflar incelendiğinde, medrese üst örtüsündeki toprağın kaldırılmadığı net olarak görülmekte, cami üzerindeki toprak tabakanın da bir kısmı görülmektedir. Buradan yola çıkılarak Ali Saim Ülgen'in damdaki toprağın kaldırılması olarak hedeflediği işin yapılmadığı söylenebilir. Fotoğraflarda, medrese önündeki derme çatma birimlerin kaldırıldığı, medrese giriş kotunun günümüzdeki giriş kotundan daha yüksek olduğu, Gabriel'in fotoğraflarında tespit edilen ana eyvanı kapatan duvarın kaldırıldığı görülmektedir. Ülgen'in raporunda bahsettiği türbe onarımına dair fotoğraflar da bulunmaktadır (Şekil 4. 29).

[163] ASÜA, TASUDOC0062004

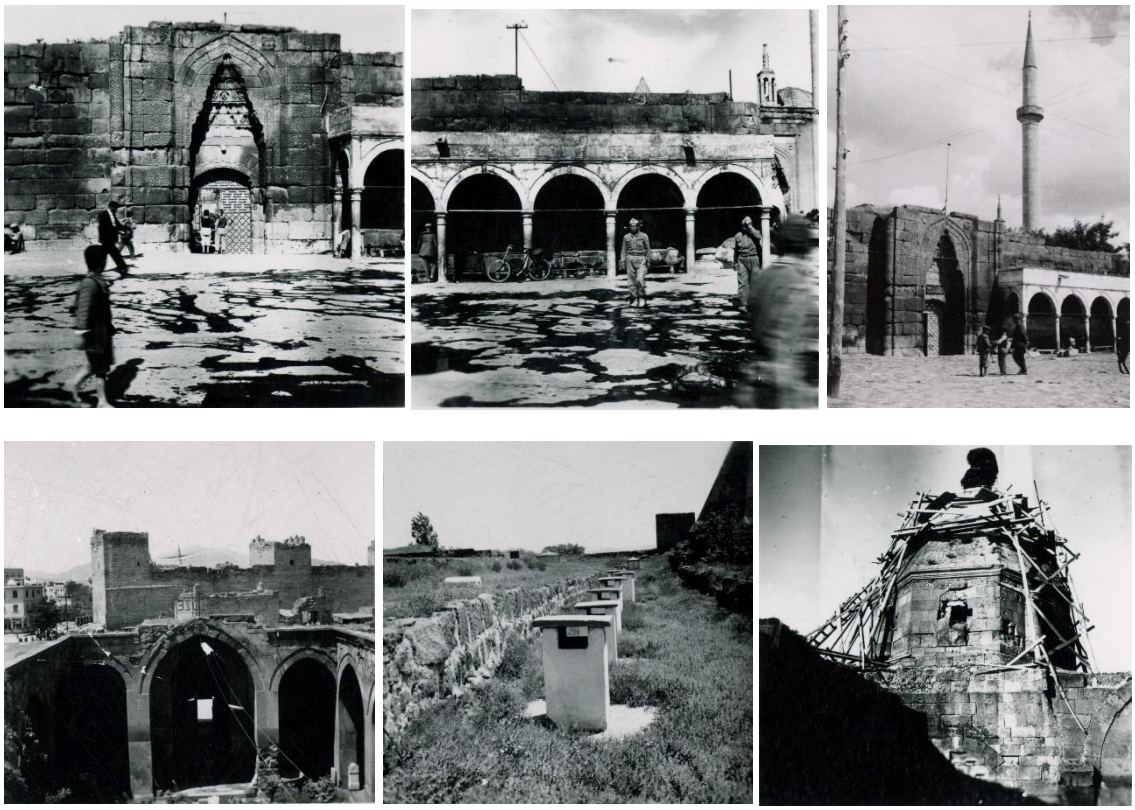

Şekil 4. 29 Hunat Hatun Külliyesi'nin Ali Saim Ülgen'e ait fotoğrafları (ASÜA, TASUH2122017).

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1960'lı yıllarda düzenlenen onarım fişlerinde Hunat Hatun Külliyesi'ni oluşturan yapılar ve uygulanan onarımlar hakkında bilgi edinilebilmektedir. Vakıf Eski Eser Fişlerinin Hunat Hatun Cami için hazırlanan bölümünden, yapının 1960 yılında onarılmaya başlanmış olduğu, onarımların 1961 yılında da devam ettiği öğrenilmektedir. Belgede, yapının faaliyetine devam ettiği, sağlam bir vaziyette bulunduğu ifade edilmiştir. Aynı belgenin devamında yapının mimari özellikleri de anlatılmış; planın dikdörtgen şeklinde olduğu, duvarların gri kesme taştan ve üstünün toprak dam ile örtülü olduğu ifade edilmiştir. 49 dikdörtgen, 25'i duvarlara gömülü 74 fil ayağının üzerinde sivri kemerli tonoz örtü ile örtülü olan caminin, mihrabının çok güzel detaylara sahip olduğu not edilmiştir (VGMA).

1960'lı yıllarda İhsan Akçay tarafından doldurulan Vakıf Eski Eser Fişi'nde Hunat Hatun Medresesi'nin mimari tanımlaması ise şu şekilde yapılmıştır (VGMA);

> *"Kesme taştan yapılmış, avlulu ve eyvanlı medrese tiplerindedir. Dış tarafa pencere olmayıp, içte revaklarla çevrilidir. Yalnız karşı kısma gelen yer büyük, monümental eyvan halindedir. Güneydoğu kısmında camiye bitişiktir ve iki*

arada monümental türbe bulunur ki, kapısı yine medreseden açılırsa da, türbe cami avlusunda bulunmaktadır. Taç kapıdan girilir. Revakların gerisinde tonozlu odaları ve avluya bakan oda, pencereleri bulunmaktadır. Doğudaki eyvanın bitişiği salon tepe pencereli, tonozlu, beşik tonoz tipinde benzer estetik değeri yüksek konstrüksiyonu vardır. Eyvan medresenin en dikkate değer kısmıdır. Taş işçiliğinin, geometrik, nebati motifleriyle yapılmış güzel görünümü bulunur. Eyvanın sağında iki oda müze seksiyonu olarak açılmış olup, birisinden merdivenle çıkılarak Türbe kısmına geçilmektedir. Türbenin başkaca giriş kısmı bulunmaz."

Akçay'ın inceleme yaptığı dönemde medrese yapısının müze olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Medresede avlu, eyvan ve eyvanın iki yanındaki odada sergileme yapıldığı, kuzey-güney revaklarının arkasındaki odaların ise depo olarak kullanıldığı alınan notlar arasındadır. Yapı üzerindeki incelemeler sonucunda restorasyon gerektiği kararı verilmiştir (VGMA).

1960'lı yıllarda İhsan Akçay tarafından külliyenin en çok değişimine uğrayan birimi olan Hunat Hatun Hamamı içinde Vakıf Eski Eser Fişi doldurulmuştur. Fişte eserin mimari tanımlaması yapılmış, çifte hamam olduğu ve işlevini devam ettirdiği belirtilmiştir. Hamamın erkekler ve kadınlar bölümünün çok küçük farklılık taşıdığı, hamamın erkekler kısmının, soyunma, yıkanma ve ılıklık kısımlarından oluştuğu, kâgir ve moloz görünümlü taşlarla inşa edildiği not edilmiştir. Hamam birimlerinden daha özenli yapılmış olan erkekler kısmının soyunma kısmı bilinmeyen bir tarihte yıkılmış ve yerine ahşap, muhdes kısımlar ilave edilmiştir. Bu kısım yeni ve sanat değerinden mahrum olarak belirtilmiştir. Ilıklık bölümünün üst örtüsünü oluşturan iki tonoz ve bir çeyrek kubbenin asimetrik biçimlenişi bu bölümün zaman içerisinde değiştiğini göstermektedir. Erkekle bölümünün yıkanma yerinin ise içten hemen hemen hiç bozulmadan zamanımıza kadar geldiği belirtilmiştir. Yıkanma yeri haç planının en eski örneklerinden sayılmakta olup, ortası kubbeli, dört eyvanlı ve kubbeli halvetlere sahiptir. Kubbelerin daha basık olması mekânın daha sıcak olmasını sağladığı not edilmiştir. Hamam yapısında süslemelerin sade olduğu, üçgen tipinde olduğu belirtilmiştir. Anıt niteliği taşıyan yapıya restorasyon gerektiği not edilmiştir (VGMA). (Şekil 4. 30).

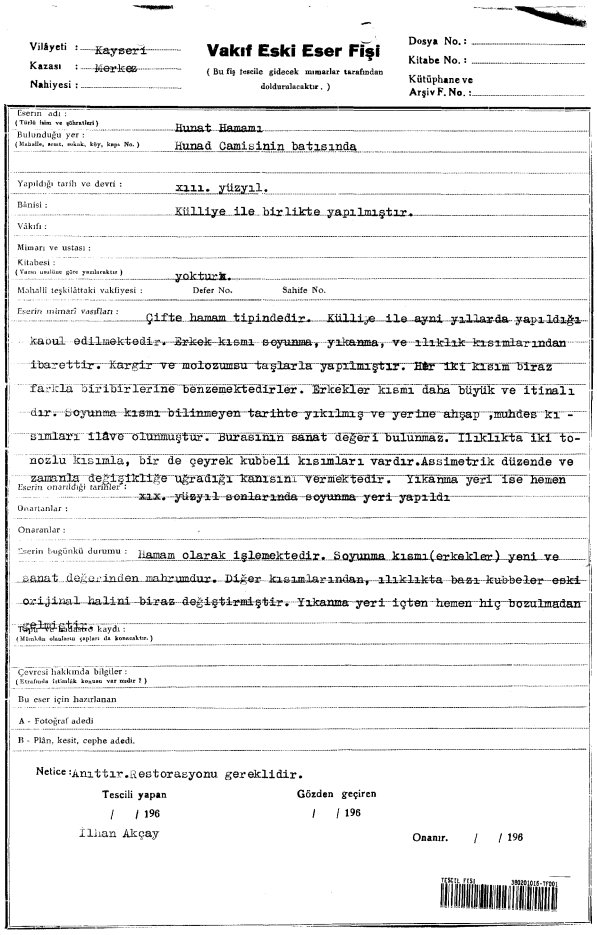

Vilâyeti : Kayseri
Kazası : Merkez
Nahiyesi :

Vakıf Eski Eser Fişi
(Bu fiş tescile gidecek mimarlar tarafından doldurulacaktır.)

Dosya No. :
Kitabe No. :
Kütüphane ve Arşiv F. No. :

Eserin adı : (Türk İslâm ve şöhretleri) Hunat Hamamı
Bulunduğu yer : (Mahalle, semt, sokak, köy, kaça No.) Hunad Camisinin batısında
Yapıldığı tarih ve devri : xiii. yüzyıl.
Bânisi : Külliye ile birlikte yapılmıştır.
Vâkıfı :
Mimarı ve ustası :
Kitabesi : (Varsa umûmî olarak yazılıraktır) yoktur.
Mahallî teşkilâttaki vakfiyesi : Defer No. Sahife No.
Eserin mimarî vasfları : Çifte hamam tipindedir. Külliye ile aynı yıllarda yapıldığı kaoul edilmektedir. Erkek kısmı soyunma, yıkanma, ve ılıklık kısımlarından ibarettir. Kargir ve molozumsu taşlarla yapılmıştır. Her iki kısım biraz farkla biribirlerine benzemektedirler. Erkekler kısmı daha büyük ve itinalı dır. Soyunma kısmı bilinmeyen tarihte yıkılmış ve yerine ahşap ,muhdes kı - sımları ilâve olunmuştur. Burasının sanat değeri bulunmaz. Ilıklıkta iki to- nozlu kısımla, bir de çeyrek kubbeli kısımları vardır.Assimetrik düzende ve zamanla değişikliğe uğradığı kanısını vermektedir. Yıkanma yeri ise hemen
Eserin onarıldığı tarihler : xix. yüzyıl sonlarında soyunma yeri yapıldı
Onarıcılar :
Onarılar :
Eserin bugünkü durumu : Hamam olarak işlemektedir. Soyunma kısmı(erkekler) yeni ve sanat değerinden mahrumdur. Diğer kısımlarından, ılıklıkta bazı kubbeler eski orijinal halini biraz değiştirmiştir. Yıkanma yeri içten hemen hiç bozulmadan gelmiştir.
Tarih ve kaynaklara kaydı : (Mânâlı olabilecek yapıları da kaydınaktır.)
Çevresi hakkında bilgiler : (Etrafında tarihlik binaya var mıdır ?)
Bu eser için hazırlanan
A - Fotoğraf adedi
B - Plân, kesit, cephe adedi.

Netice : Anıttır. Restorasyonu gereklidir.

Tescili yapan / / 196
İlhan Akçay

Gözden geçiren / / 196

Onanır. / / 196

Şekil 4. 30 İhsan Akçay'ın yapıya dair hazırladığı vakıf eski eser fişi (VGMA)

İhsan Akçay tarafından 1960'lı yılların başlarında yapıldığı düşünülen tespit çalışmalarından sonra, 1960 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün merkezindeki Rölöve Bürosunca, Arkeolog Mahmut Akok'un başkanlığında, Desinatör Tefik Kölük, Ressam Cengiz Erol ve Foto uzmanı Selahattin Öztartar'dan kurulu bir heyet, Kayseri'de çeşitli eserler üzerinde rölöve çalışmaları yapmışlardır (Akok, 1967, 5). Bu yapılardan biri de Hunat Hatun Külliyesi olup, 1960 onarımları olarak nitelendirilebilecek koruma çalışmalarında kapsamlı bakım onarım gerçekleştirilmiştir (Şekil 4. 31). Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan fişte bahsedilen Hunat Hatun Külliyesi'nin 1961 yılında gördüğü müdahale de bu kapsamda yapılmış olmalıdır. Akok, yayınladığı "*Kayseri'de Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi*" isimli makalede, Kayseri'de başlıca büyük eserlerden olan yapı üzerine bazı araştırmacıların çalışmaları olduğunu belirtmiş, bu çalışmaların genel anlamda sanat tarihi ve yapıyı tanıtma çerçevesinde kaldığını ifade etmiştir. Bu çalışma ile külliyenin Selçuk Mimari tarihi bakımından öneminin, fonksiyonları

bakımından kuruluş değerinin, süsleme üslubundaki başarısının ortaya çıkarılmasının hedeflendiğini belirtmiştir (Akok, 1967, 5).

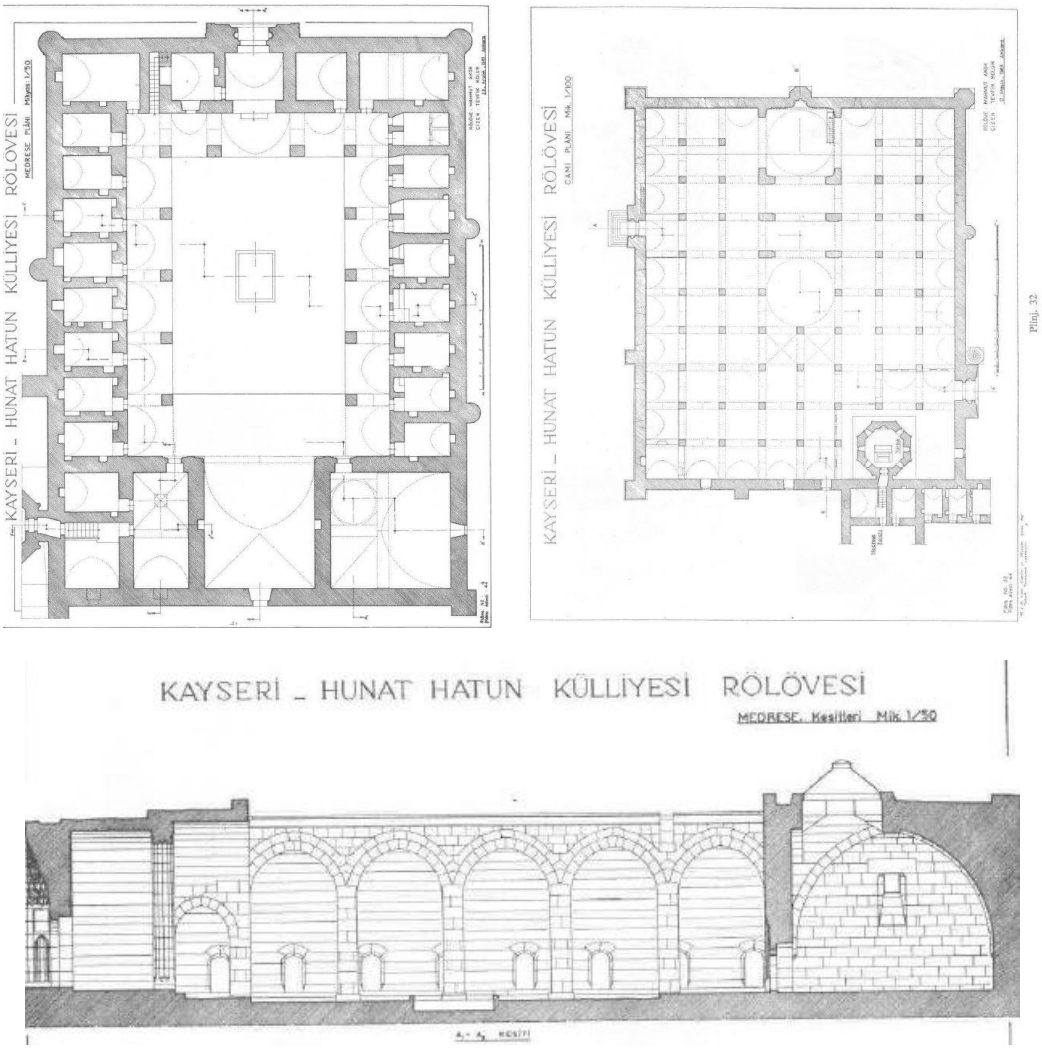

Şekil 4. 31 Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve projesine ait çizimler 1959-1960 (VGMA)

Rölöve bürosunca başlatılan çalışmalar sırasında külliye, yapı bütünlüğünü korumakta, külliyeyi oluşturan birimlerden özgün durumuna en uzak olan yapı ise hamam yapısı olarak nitelendirilmektedir (Akok, 1967, 6). Akok (1967), 20. yy başında medrese, cami, türbe ve hamamın birbirine en yakın oldukları alanı, cami ve medresenin önündeki çevre duvarlarıyla düzenlenmiş ve hazirenin bir bölümünün de bulunduğu kalenin karşısına düşen alan olarak belirtmiştir. Bu düzenleme şehrin merkezinde bulunan külliyeyi, yoğunluk ve sirkülasyonun çok fazla olduğu alanın dezavantajlarından bir ölçüde korumaktadır. Ancak, inceleme yaptığı dönemde bu düşüncenin tam tersi nitelikte, külliyenin işlek asfalt yolun kenarında ve bir asfalt alanın üzerinde konumlandığını aktarmıştır. Külliyenin

çevresinde geniş, yeşil alanlarla sakin bir konumda bulunması gerektiğini ifade etmiş, bu biçimlenişle tarihi anlamından uzaklaştığına dikkat çekmiştir (Akok, 1967, 8). Gelişme ve yenileme içinde olan Anadolu kentlerinde, bu yapıların modern şehir ile iç içe bırakılmalarının, onların tarihi kimliğine zarar verdiğini belirten Akok, 1950'li yıllarda gerçekleştirilen planlamalar ile şekillenmiş olan yapının çevre düzenlemesi hakkında görüşünü bir nevi bildirmiş olmaktadır (Şekil 4. 32).

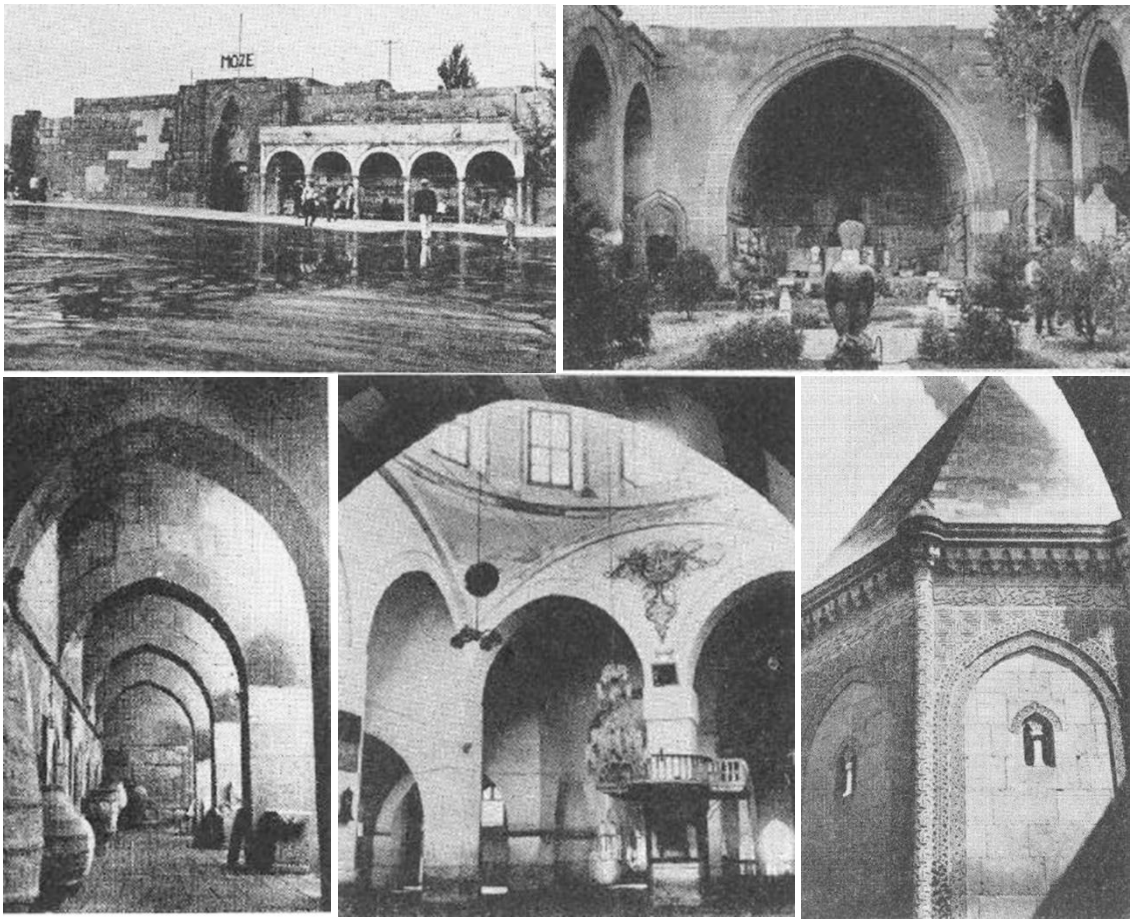

Şekil 4. 32 Yapının 20. yüzyıl başındaki durumu ve 1960'lı yıllardaki durumu (Akok, 1967)

Akok (1967), Albert Gabriel'in medrese ana eyvanı önündeki revakları tamamladığı çizimin doğru olmadığını kabul etmektedir. Duvar üstündeki silme korkuluğunun eyvanın tacından geçirilerek yapılmasıyla, eyvan önünde ayrıca revak yapılmasına gerek kalmadığını ve mevcut olan özengilerin bir ön düşünce eseri olduğunu belirtmiştir.

Medresenin doğu duvarı ile caminin kuzey duvarının çevrelediği alan bir avlu niteliği göstermekte olup, arka avludan caminin orta sahnına ulaşılan bir küçük giriş kapısı yapılmıştır. Türbe yapısının cami ve medrese arasındaki bağlantıyı kesmesi

ile bu kapıya ihtiyaç duyulduğunu belirten Akok, kapının mimari şekli ve yapısı incelendiğinde ancak XIV. yüzyıl ve sonrasına ait olabileceğini ifade etmiştir (Akok, 1967, 6). (Şekil 4. 33).

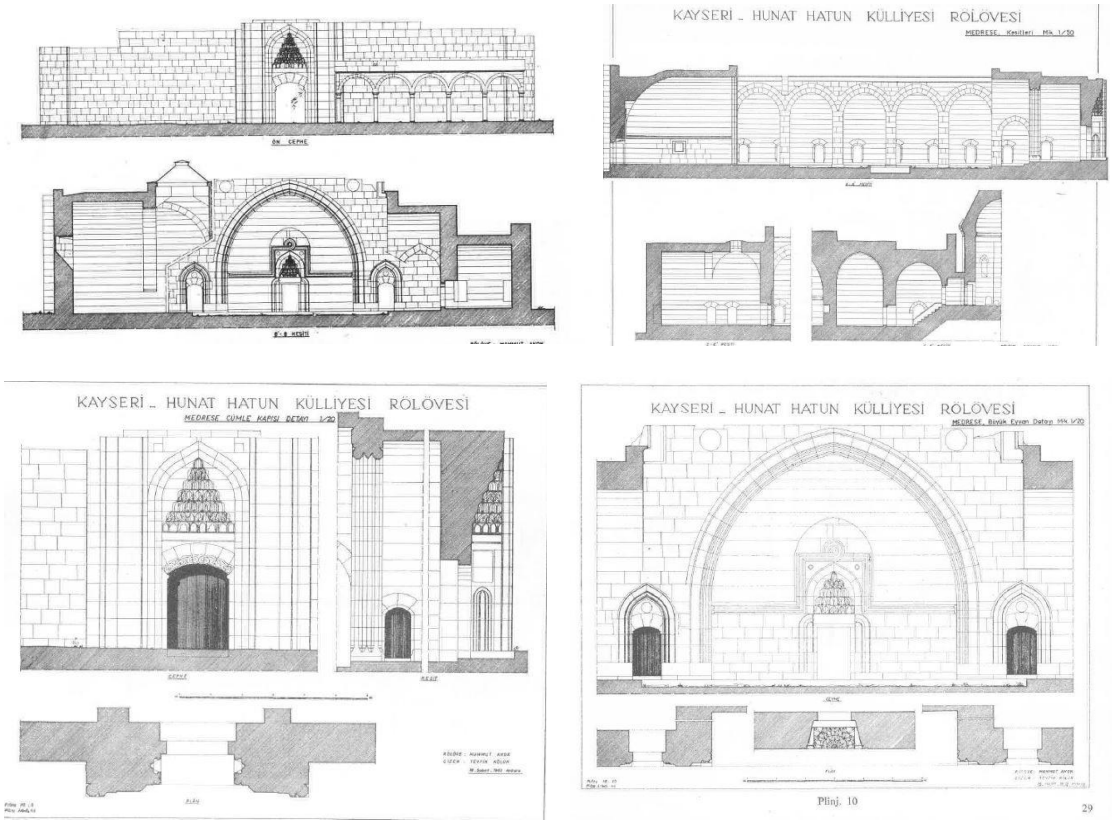

Şekil 4. 33 Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve projesine ait çizimler 1959-1960 (VGMA)

Camide türbenin bulunduğu alandaki hazire avlusunun önceden önü açık bir şekilde revaklarla camiye bağlı olduğunu söyleyen Akok, daha sonra bu bölümün doğudan birinci sıra, güneyden ikinci sıra kemerler arasının kâgir duvarlarla kapatılarak cami iç mekânından ayrıldığını ifade etmiştir. Bu uygulamanın XVIII. Yüzyılda yapılmış olabileceğini düşünmektedir (Akok, 1967, 11).

Yapı ile ilgili onarım çalışmaları 1960'lı yılların sonlarına doğru da devam etmektedir. Gabriel (1954, 58), 1930'larda yaptığı incelemeler sırasında, Hunat Külliyesi'nin en önemli bileşenlerinden Hunat Cami çatısının üzerinden kubbenin sırtının göründüğünü, tonozların bellerine kadar toprak örtülü olduğunu, tonoz sırtlarının aralarında kalan çukurların yağmur sularını toplayıp çörtenlere sevk ettiğini yazmaktadır. Hunat Cami dam örtüsünün, Akok'un gerçekleştirdiği onarım ve restorasyon sırasında taş döşemeli olduğu görülmüştür. Akok (1967, 11) vakıflar

idaresince yapılan restorasyon projesinde yerinde görülen bu durumun uygulandığını belirtmiş, bu dönem onarımlarında tonozlar taş kaplama ile yenilenmiştir. Yapılan onarımlarda toprak örtü kaldırılarak beton dökülmüş ve üzeri taş kaplama ile kaplanmıştır (Şekil 4. 34).

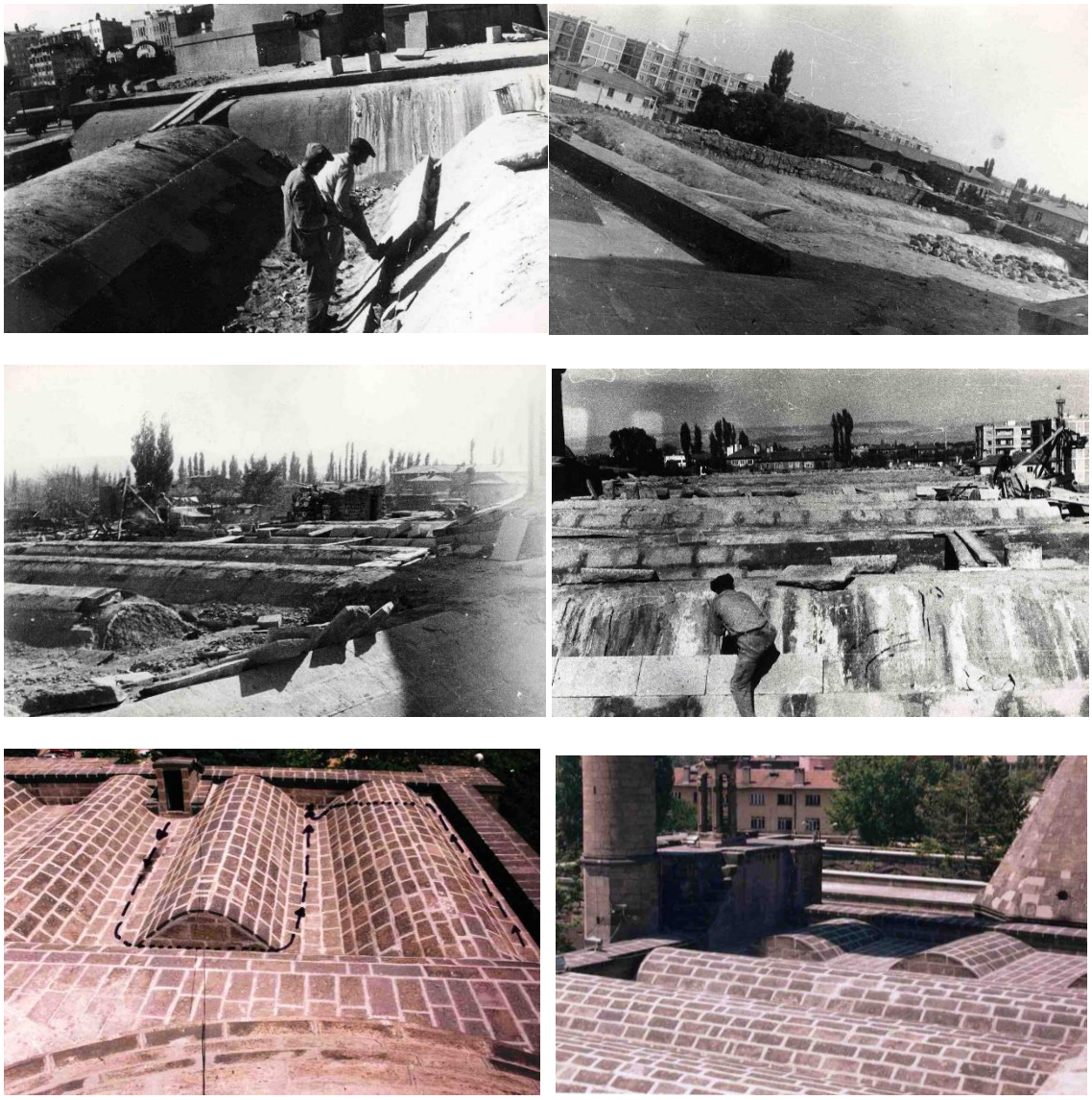

Şekil 4. 34 Üst örtünün Mahmut Akok tarafından yapılan onarımlar sırasında taş kaplama görünümü (Akok, 1967, VGMA).

Karamağaralı (1976, 201) yapılan uygulamayı eleştirmiş, damın onarımı sırasında toprak altından çıkan taş döşemenin fazla kıymetlendirildiğini ifade etmiştir. Toprağın kaldırıldığı sırada çekilen fotoğraflar incelendiğinde, tonoz sırtlarının toprakla örtüldüğü, iki tonoz arasındaki çukur oluşturan tonozun yan kısımlarının ise moloz olduğu görülmektedir. Tonoz sırtlarının aşağısında boydan boya uzanan yarıklar hizasında sal taşı döşeme kaplanmış, salların dar kenarları yanlarda

bulunan açıklıklara yerleştirilmiş ve üstü kireç harçlı sıva tabakası ile örtülmüştür. Böylece kemer ve ayakların üzerine gelen yük azaltılmış, aynı zamanda kar ve yağmur sularının tonozların aralarında toplanması sağlanarak çörtenlere sevk eden kanallar meydana getirilmiştir (Karamağaralı, 1976, 201). (Şekil 4. 35).

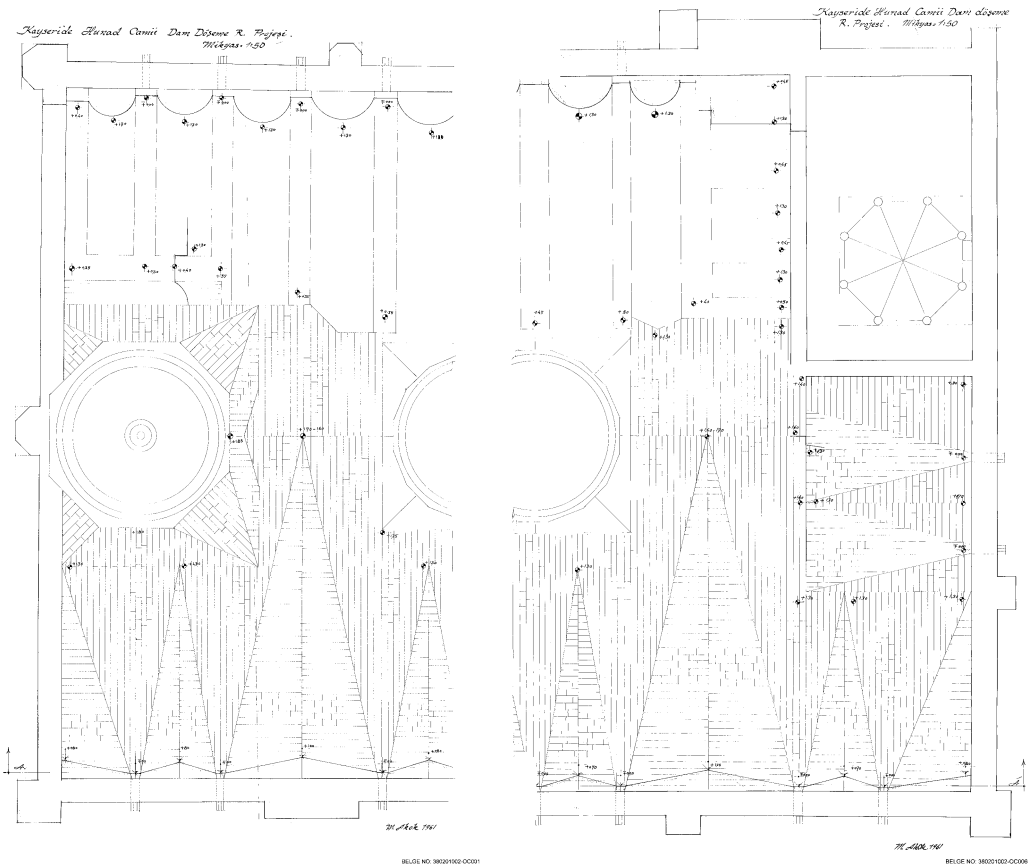

Şekil 4. 35 Mahmut Akok tarafından yapılan çatı projesine ait çizimler 1961 (VGMA)

1960 onarımları sırasında Akok, mihrap üstü kubbesi üzerinde de çalışmalar gerçekleştirmiştir. Akok (1967, 12), bu kapsamda Selçuklu yapı geleneğinde olduğu gibi külahlı bir üst örtü yapmayı düşünmüşse de, bu düşünceyi gerçekleştirmemiştir. Hunat Cami'ye hayırseverler tarafından yapılan onarımlar sırasında, batı taç kapısı girişinin içine revak altı döşemesi olarak anıta uymayan şekilde siyah ve beyaz mermer döşenmiştir. Cami harimindeki döşeme zeminleri, cemaatin ibadetlerini rahat yapabilmesi amacıyla ahşap hale getirilmiştir. Ahşap malzemeden yapılmış olan, eski müezzin mahfilleri, mihrap ve maksure sekileri mermer ve beton malzeme ile yenilenmiştir. Akok (1967, 12), yapının yaşatılması ve geleceğe aktarılması için onarımın gerektiği, ancak bu durumun belki iyi niyetle olmakla birlikte bilinçsizse yapılması, yapının tarihi ve sanat değerini zedelediğini

belirtmiş, onarım ve tamirlerin uzmanlar gözetiminde yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Şekil 4. 36).

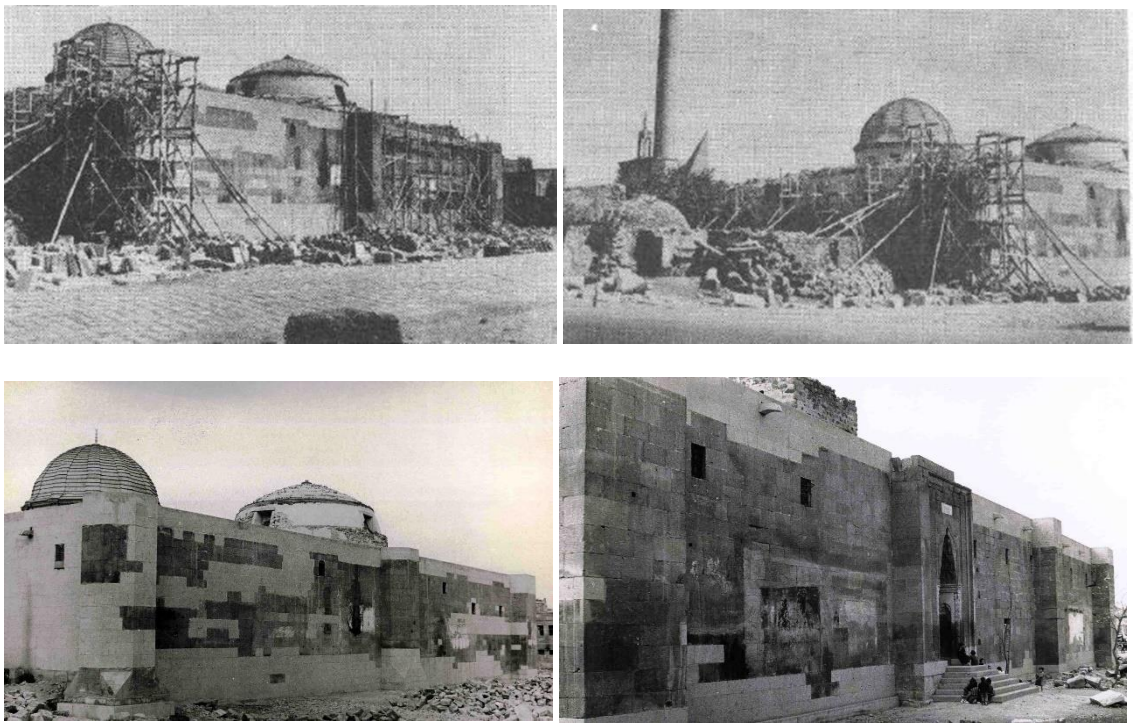

Şekil 4. 36 Mahmut Akok tarafından yapılan onarımlara ait fotoğraflar 1959-1960 (VGMA)

Yapının bakım ve onarım çalışmaları öncesinde ve çalışmalar sonrasındaki fotoğrafları incelendiğinde, ilk olarak kot yükselmesinden kaynaklı gömülü olan taç kapının toprak altında kalan kısmının çıkarıldığı görülmektedir. Düzgün kesme taş olan yapının destek kulelerinde ve beden duvarlarında kırılma, erime, nemlenme, kararma gibi çeşitli bozulmaların meydana geldiği taşlar tespit edilmiş, yeni kesme taşlar ile değiştirilerek onarımları yapılmıştır. Onarımlar sırasında eskimiş olan taş çörtenler yenileri ile değiştirilmiş, yeni kota göre yüksekte kalan taç kapılara çıkışı sağlayan merdivenler yapılmış ve caminin ahşap pencere doğramaları yenilenmiştir (Şekil 4. 37, Şekil 4. 38).

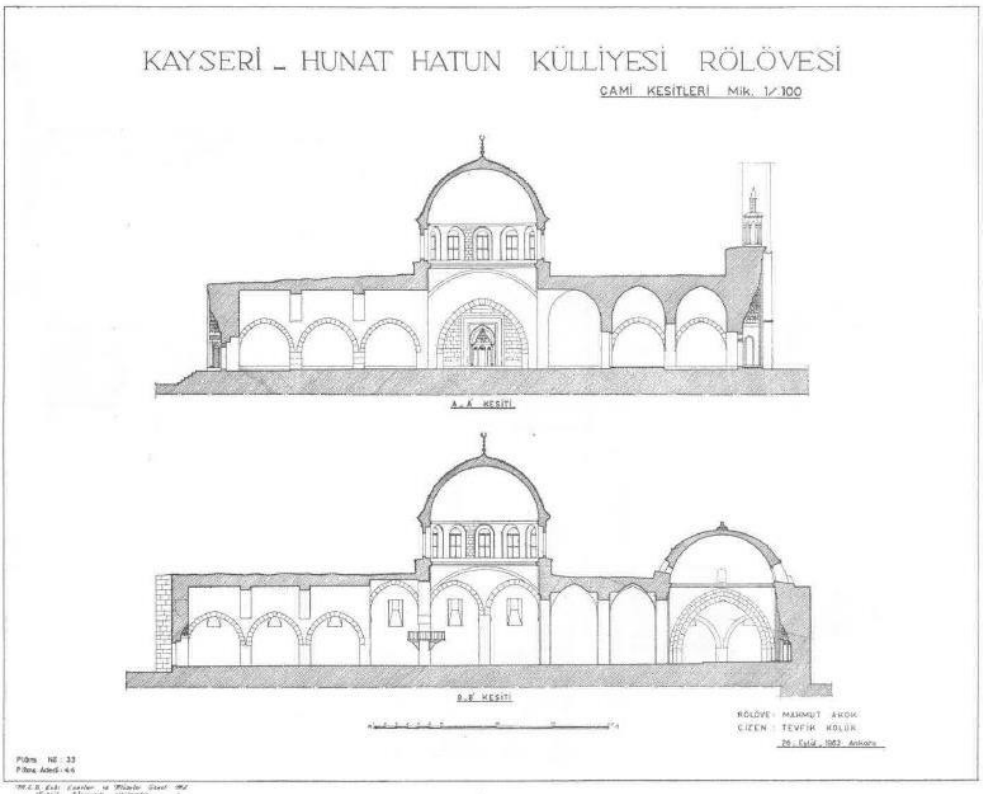

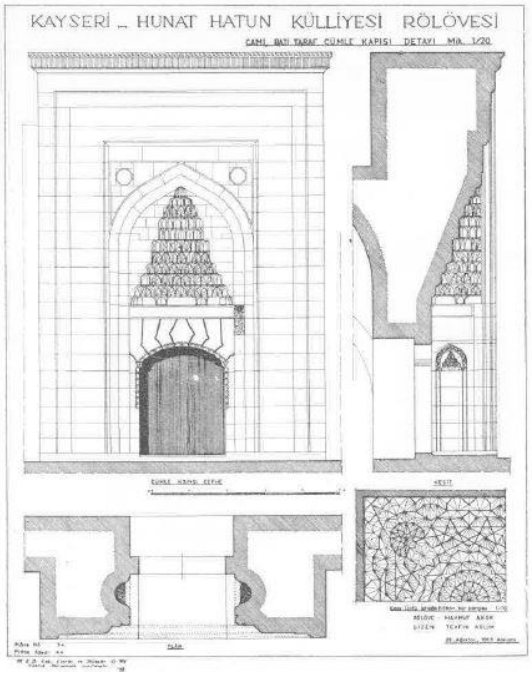

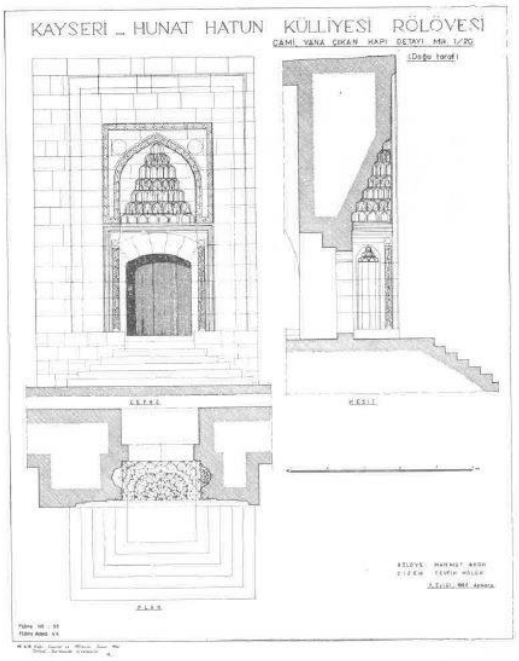

Şekil 4. 37 Mahmut Akok tarafından gerçekleştirilen rölöve çizimleri 1959-1960 (VGMA)

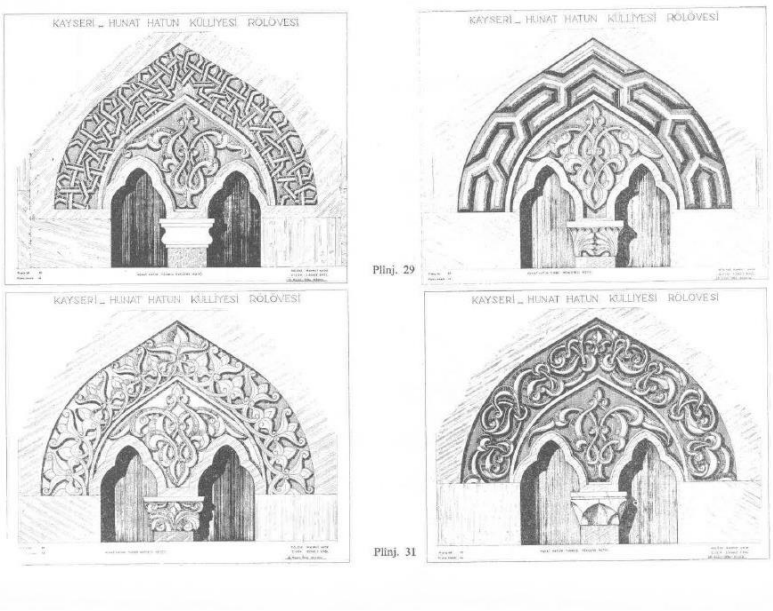

Şekil 4. 38 Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve projesine ait çizimler 1959-1960 (VGMA)

1960'ların sonunda Nedim Onat tarafından hazırlanan Abide ve Eski Onarım Fişinden de bu onarımların gerçekleştirildiği öğrenilmekte, yapılması planlanan yeni çalışmalar ifade edilmektedir. Nedim Onat tarafından hazırlanan Abide ve Eski Eser Onarım Fişinde, Kayseri Hunat Cami'ye 1964 yılından önce yapılan işler not edilmiştir (Şekil 4. 39). 1964 yılından önce, caminin üst küfeki taş döşemesi, kubbe kısmının bozuk olan kısımları, cami ahşap pencereleri ve batı giriş kapılarının tamirleri ve kapı çıkış merdivenlerinin yapıldığı belirtilmiştir. (VGMA) Bu kayıtlarda yapılan onarımlar, muhtemelen Mahmut Akok'un başkanlığında vakıflar tarafından yapılan çalışmalar sırasında gerçekleştirilmiştir. 1964 yılında ise, Cami üst doğu kısmı, düz ve münhani küfeki taş döşemesi, kubbe kısmında yarım kalan küfeki kaplamaları, bütçenin yettiği ölçüde cami içindeki sıva ve badana raspaları ve ahşap döşemesine blokaj betonu yaptırılacağı not edilmiştir. Bu işlemler için toplam 250.000 türk lirası bütçe ayrılmıştır (VGMA).

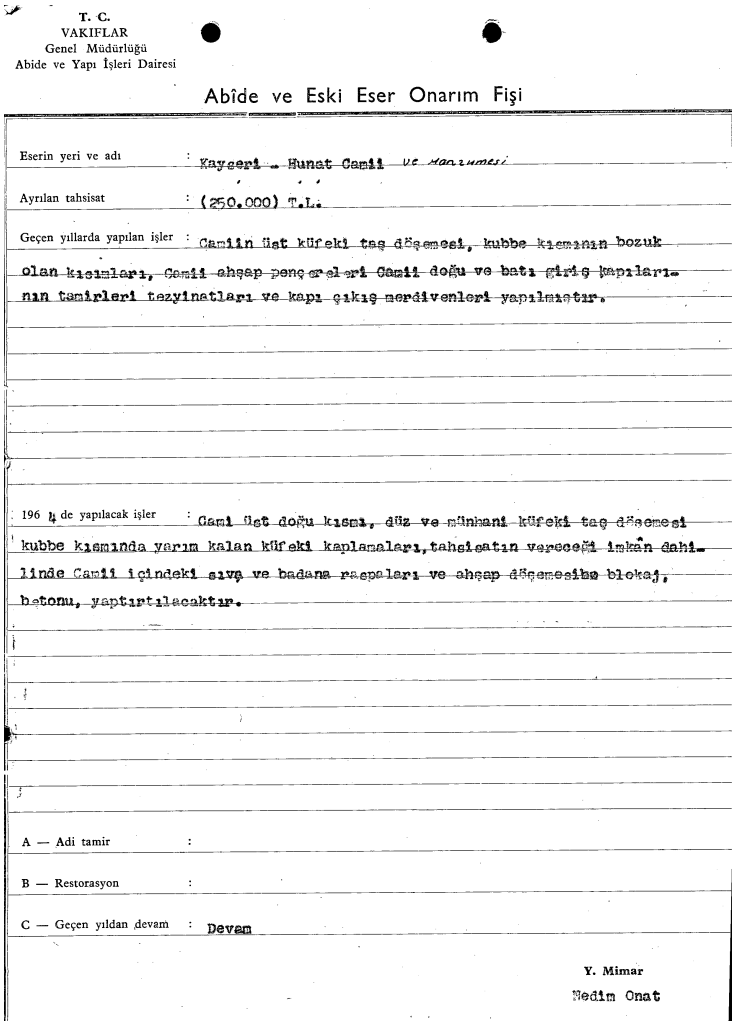

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Abide ve Yapı İşleri Dairesi

Abîde ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : Kayseri - Hunat Camii ve Hamamı

Ayrılan tahsisat : (250.000) T.L.

Geçen yıllarda yapılan işler : Camiin üst küfeki taş döşemesi, kubbe kısmının bozuk olan kısımları, Camii ahşap pencereleri Camii doğu ve batı giriş kapılarının tamirleri tezyinatları ve kapı çıkış merdivenleri yapılmıştır.

196 4 de yapılacak işler : Cami üst doğu kısmı, düz ve münhani küfeki taş döşemesi kubbe kısmında yarım kalan küfeki kaplamaları, tahsisatın vereceği imkân dahilinde Camii içindeki sıva ve badana raspaları ve ahşap döşemesine blokaj, betonu, yaptırılacaktır.

A — Adi tamir :

B — Restorasyon :

C — Geçen yıldan devam : Devam

Y. Mimar
Nedim Onat

Şekil 4. 39 Nedim Onat tarafından yapıya dair hazırlanan Vakıf Eski Eser Fişi (VGMA)

Hunat Hatun Külliyesi'nin özgün durumundan en çok uzaklaşan yapısı hamam yapısı olup, Akok tarafından hamam yapısı üzerine de çalışmalar gerçekleştirilmiştir. GEEAYK isteği üzerine 1956 yılında yapının rölöveleri hazırlanmıştır. Hunat hamamı kurulduğu günden beri kullanıldığı için, sürekli bakım ve onarım geçirmiştir. Bu nedenle özellikle giriş ve soyunma kısımlarında günlük ihtiyaçlara göre sürekli bakım ve onarım yapılmış ve özgün halini büyük ölçüde kaybetmiştir (Akok, 1967, 12). Akok'un yaptığı rölöve çalışmaları sırasında hamamın kadınlar kısmına eklenen giriş kısmı net bir şekilde görülmektedir (Şekil 4. 40).

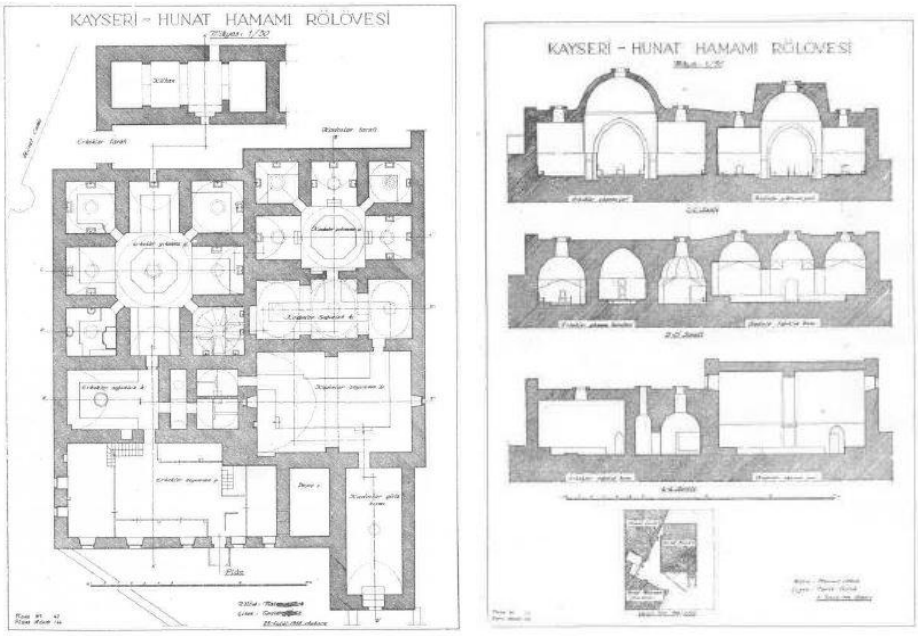

Şekil 4. 40 Mahmut Akok tarafından yapılan Hunat hamamına ait çizimler (VGMA)

Bu dönem gerçekleştirilen ve değinilmesi gerekli bir diğer onarım çalışması, Hunat Hatun Cami Çeşmesi'ne yapılan uygulamadır. Uygulama o dönemki yaklaşımı yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Çeşme medrese üzerinde günümüzde halen yer alan kitabesine göre 1905 (H. 1326) yılında, Osmanlı'nın son döneminde inşa edilmiştir (Çayırdağ, 2013, 229). 1965 yılında Fen Heyeti İmar Müdürü, yapıya Osmanlı döneminde eklenen Hunat Hatun Medresesi önünde bulunan cami çeşmesini çökmekte olduğu gerekçesi ile yıkmak istemiştir (VGMA). Belediye tarafından çeşmenin yıkılmasının istenme nedeni, kendileri tarafından yapılan şadırvanın işletmeye açılma isteğidir (Şekil 4. 41).

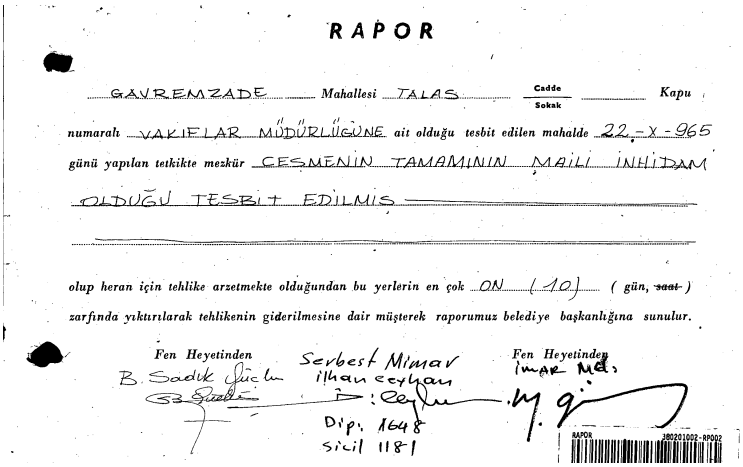

RAPOR

GAVREMZADE Mahallesi TALAS Cadde/Sokak Kapu numaralı VAKIFLAR MÜDÜRLÜĞÜNE ait olduğu tesbit edilen mahalde 22-X-965 günü yapılan tetkikte mezkür ÇEŞMENİN TAMAMININ MAİLİ İNHİDAM OLDUĞU TESBİT EDİLMİŞ

olup heran için tehlike arzetmekte olduğundan bu yerlerin en çok ON (10) (gün, ~~saat~~) zarfında yıktırılarak tehlikenin giderilmesine dair müşterek raporumuz belediye başkanlığına sunulur.

Fen Heyetinden B. Sadık Güçlü — Serbest Mimar İlhan Ceylan — Fen Heyetinden İmar Müd.

Dip. 1648
Sicil 1181

Şekil 4. 41 Çeşme'nin yıkılmasına dair rapor (VGMA)

Bu isteğe karşılık, dönemin Kayseri Vakıflar Bölge Müdürü olan Sebahattin Teomete tarafından rapor hazırlanmış ve Yüksek Dereceli Asliye Hukuk Mahkemesi'ne dilekçe yazılmıştır (Şekil 4. 42) Buna göre; Hunat Cami'nin ayrılmaz parçası sayılabilecek ve caminin onarım stiline uygun olarak dış kapı cephesinde mevcut olan çeşmenin incelenmesini ve çeşmenin:

- Eski eser olup olmadığı,
- Eski eserin yıkılması halinde idareye işlenecek maddi zararın tespitini,
- Manevi kıymeti paha biçilemez olan çeşmenin, gerçekten yıkılma tehlikesi olup olmadığının tespitinin yapılmasını istemiştir (VGMA).

Ayrıca Sabahattin Teomete, eski eserlerin dosyalarına Müze Müdürlüğü'nden ulaşmış ve 74 numaralı tescil cetvelinde cami ve çeşmenin korunacak eserlerden bulunduğu yönünde kayıtlı olduğunu öğrenmiştir.

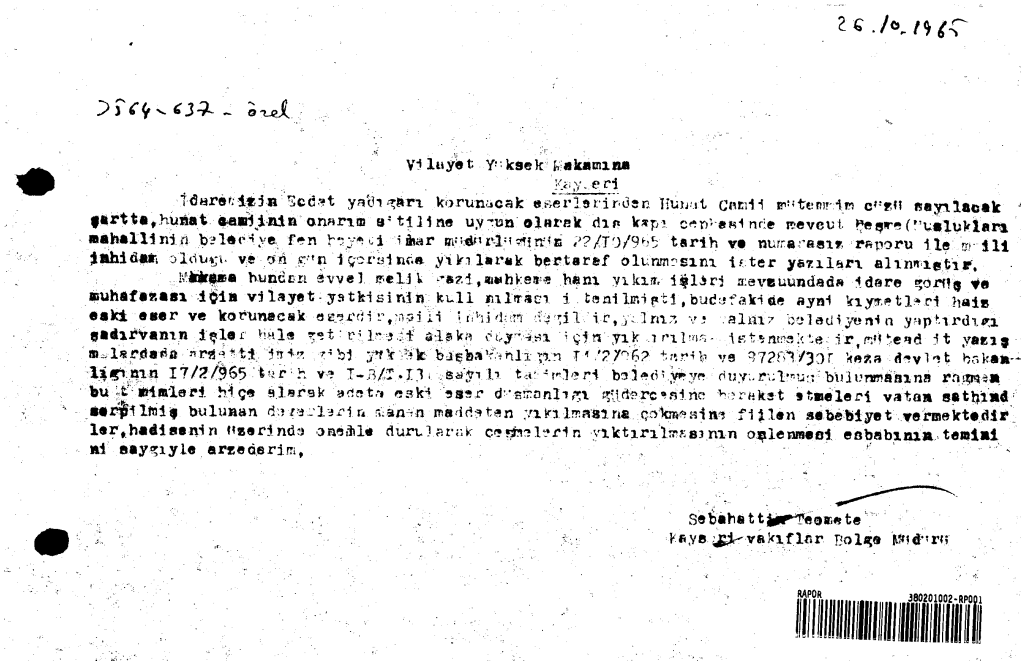
26.10.1965

2564-637 - özel

Vilayet Yüksek Makamına
Kayseri

İdaremizin Sedat yadigarı korunacak eserlerinden Hunat Camii müteemmim olduğu sayılacak şartta, hunat camiinin onarım stiline uygun olarak dış kapı cephesinde mevcut Çeşme(Musluk)ları mahallinin belediye fen heyeti imar müdürlüğünün 22/10/965 tarih ve numarasız raporu ile meşili imhidam olduğu ve on gün içerisinde yıkılarak bertaraf olunmasını ister yazıları alınmıştır.

Mahkeme bundan evvel meşili vazi, mahkeme hanı yıkım işleri mevzuundada idare görüş ve muhafazası için vilayet yatkisinin kull olmacı i temilmişti, bu defakide aynı kıymetleri haiz eski eser ve korunacak eserdir, meşili imhidam değildir, yalnız ve yalnız belediyenin yaptırdığı şadırvanın işler hale getirilmesi alaka duyması için yıkılması istenmektedir, müteakip it yazışmalardada arzettiğim gibi yüksek başbakanlığın 14/2/962 tarih ve 37283/301 kaza devlet bakanlığının 17/2/965 tarih ve T-B/T.13 sayılı tebliğleri belediyeye duyurulmuş bulunmasına rağmen bu tebliğlerde hiçe alarak adeta eski eser düşmanlığı güdercesine hareket etmeleri vatan sathında serpilmiş bulunan dereceleri kanun maddesten yıkılmasına çokmesine fiilen sebebiyet vermektedirler, hadisenin üzerinde önemle durularak çeşmelerin yıktırılmasının önlenmesi esbabının temini ni saygıyla arzederim,

Sebahattin Teomete
Kayseri vakıflar Bölge Müdürü

RAPOR 380201002-RP001

Şekil 4. 42 Çeşme'nin yıkılma istemine karşı Sebahattin Teomete tarafından rapor (VGMA)

Mahkeme tarihi eser niteliği taşıyan bu çeşmenin yıkımına karşı çıkmış, Başbakanlık 11/02/1962 tarih ve devlet bakanlığı 17/02/1965 tarih ve T-B/T.13 sayılı yazıları ile belediyeye duyuruda bulunmuştur. Ancak belediye eski eser düşmanlığı sayılabilecek şekilde, yıkıma olanak vermiştir. Sebahattin Teomete yıkımın acilen durdurulması için dilekçe hazırlamıştır (VGMA) (Şekil 4. 43).

Yuksek Dereceli Asliye Hukuk Mahkemesine

Kayseri

Tesbiti Delail isteyen Davacı :Vakıflar Müdürlüğüne iza etle müdürü sebahattin Teome
Aleyhine Tesbit istenen D vılı:Kayseri Belediyesi

Olay :Kayserinin gevremzede mahallesinde talas caddesinde hunat camii onünde mevcut çeşmelerin maili inhidam olduğunu belirterek on gün içinde yıkılmasını ister belediye imar müdürlüğünün 22/IO/965 tarih ve numarasız raporları mahiyetinin mahkeme yoluile tesbiti,

mevzu :Kayserinin gevremzede mahallesinde talas caddesinde Hunat camii eskieserinin on cephesinde mevcut çeşmelerin maili inhidam olduğundan bahisle on gün içer sinde tehlikenin izalesini isteyen belediye imar müdürlüğünün numarasız rapor ları alınmış durum mahallen incelendikte,Bundan evvelki hadiselerimizdede be lirli olduğu üzre(melikşah medreseleri,mahkeme hanı)yıkımında olduğu üzre bu defada Hunat camii gibi çok büyük kıymet taşıyan eski eserin mütemmimcüzü sey len onun kadar kıymetli çeşmelerin yıkılmasını istemeleri idaremizi tasbit ya tırmaya sorlamıştır,zira belediyenin bu kabil eraketlerinin tevali etmesi ec dat yadigarı eski eser kıymetlerinin zaman zaman yok olmasına ve çokmesini in taç edecektir,belediyenin bu yone gitmesinin sebebi,kendileri tarafından Hunat camii arkasında yapılan çadırvanın işletmeye açılması ve halk te afından elek görerek,çadırvanın yapılmasının zaruret halini aldığınca müttefik olmalarına t mindir,çeşmelerin maili inhidam olacağını kabul etmemekle beraber maili inhi damın çeşmelere teşmilinde sebebte görmemekteyiz,bu sebeble çeşmelerin yüksek me kemece mahallinde incelenmesi yapılarak,

1-Eski eser olup olmadığının

2-Eski eserin yıkılması halinde idareye iva edilecek maddi zararın tesbit

3-manevi kıymetinin tesbitine paha olmayacağına inandığımız çeşmelerin ta ri lüzumu varmıdır,hakikaten maili inhidammıdır,

Hususlarının tesbitini,

Hukuki mesnetler:Eski eser ve anıtlar kurulu kararları,Yüksek Başbakanlıgın ve devlet Bak lıgının muteaddit temimleri,H,U,K,Kanunun 36c ve müteakkip maddeleri 3533 S.K-

Subut delilleri:Belediyeimaramidinlüğününraporuisure Yüksek Başbakanlıgın ve devlet bakan

Netice :Gayrimenkulunemahallenkesfinin,yapılanaskieserintyıkılmasınıteşkil eden sebeblerin mevcut olup olmadıgınınitesbiti il e yıkılması halinde idareye tah mil edece i maddi zararın tesbitinin yapılmasını mahkeme harç ve masraflarını belediye uhdesine tahmilini arz ve istida ederim, 26. 1 -. 965

Sebahattin Teomete
Vakıflar Bolge Müdürü

RAPOR 380201002-RP005

Şekil 4. 43 Çeşme'nin yıkılma istemine karşı Sebahattin Teomete tarafından rapor (VGMA)

1965 yılında İnşaat Mühendisi Kamil Başoğlu tarafından yapılan bilirkişilik sonucu hazırlanan raporda, kemerli sundurmanın yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu belirtilmiş ve tamiri ve sağlamlaştırılmasının çok pahalı olmakla birlikte mümkün olduğu açıklanmıştır. Ayrıca yıktırılması durumunda değerinin o günkü emsallerine göre 5200 lira olacağı belirtilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 44). Tüm çabalara rağmen, Anıtın yaşadığı uzun süreçte, tarihsel katmanlarından birini oluşturan ve yapının özgün değerleri arasında sayılabilecek Osmanlı dönem eki olan ve cami ile birlikte korunması gerekli olan çeşme yok edilmiştir (Şekil 4. 45).

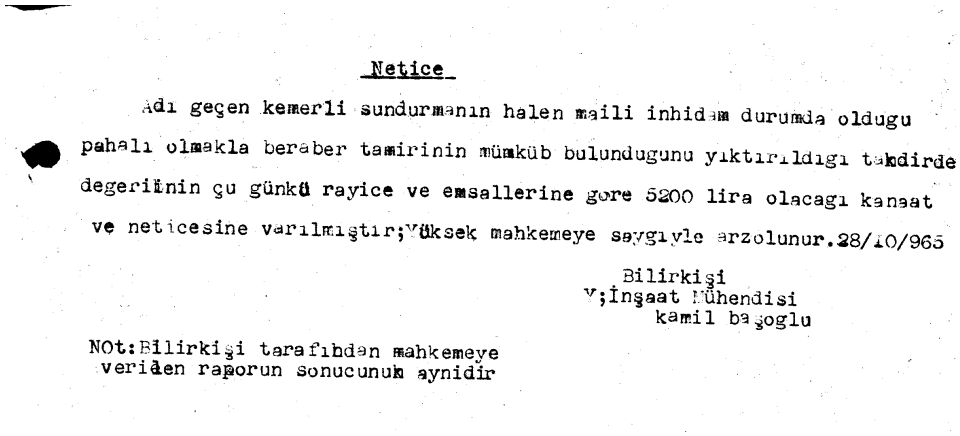

Netice

Adı geçen kemerli sundurmanın halen maili inhidam durumda olduğu pahalı olmakla beraber tamirinin mümküb bulunduğunu yıktırıldığı takdirde değerinin çu günkü rayice ve emsallerine göre 5200 lira olacağı kanaat ve neticesine varılmıştır; Yüksek mahkemeye saygıyle arzolunur. 28/10/965

Bilirkişi
V; İnşaat Mühendisi
kamil başoğlu

NOt: Bilirkişi tarafından mahkemeye verilen raporun sonucunuk aynidir

Şekil 4. 44 Çeşme'nin yıkılma istemine Mühendisi Kamil Başoğlu tarafından hazırlanan rapor (VGMA)

Şekil 4. 45 Çeşme'nin yıkılmadan önce ve sonrasını gösteren fotoğraf (VGMA)

1960'lı yılların sonunda Hunat Hatun Külliyesi'nin özgün haline göre en çok değişim geçiren hamam yapısı üzerine kapsamlı ve detaylı koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 23 Aralık 1966 tarihinde hamam sahipleri, yapının restorasyon çalışmaları kapsamında gerekli olan projelerin hazırlanması için Vakıflar Genel Müdürlüğü Abideler Dairesi Başkanlığı'na başvurmuştur. Hamama ait rölöve ve onarım projelerinin hazırlanması için 10 Ekim 1967 tarihinde Erol Yurdakul ve iki desinatör görevlendirilmiştir (Yurdakul, 1970, 142). Bu tarihlerde belediye, maili inhidam olduğu gerekçesi ve caminin önünün açmak için hamamı yıkma isteminde bulunmuş, ancak Yüksek Kurul'un 24 Mart 1968 tarih ve 3890 sayılı kararı ile yıkım iptal edilmiştir. Kararda; "*XIII ncü yüzyıl eserlerinden Hunat Manzumesine dahil söz konusu hamamın tarihi ve mimari değeri olan ve muhafazası gerekli eser olduğuna karar verildi*" ifadesi ile yıkım engellenmiştir (Yurdakul, 1970, 142).

Kararın iptalinin ardından 9 Mayıs 1968 tarihinde hamamın rölöve, restorasyon çalışmaları ve 355.316.34 liralık keşif bedeli VGM tarafından GEEAYK gönderilmiş,

Kurul 6 Haziran 1968 tarih ve 3981 sayılı karar ile iki ay içinde onarımın başlamasını kabul etmiştir. Onarım dönemin şartları nedeni ile ancak 8.5 ay sonra, Mart 1969 tarihinde başlayabilmiştir (Yurdakul, 1970, 142). (Şekil 4. 46).

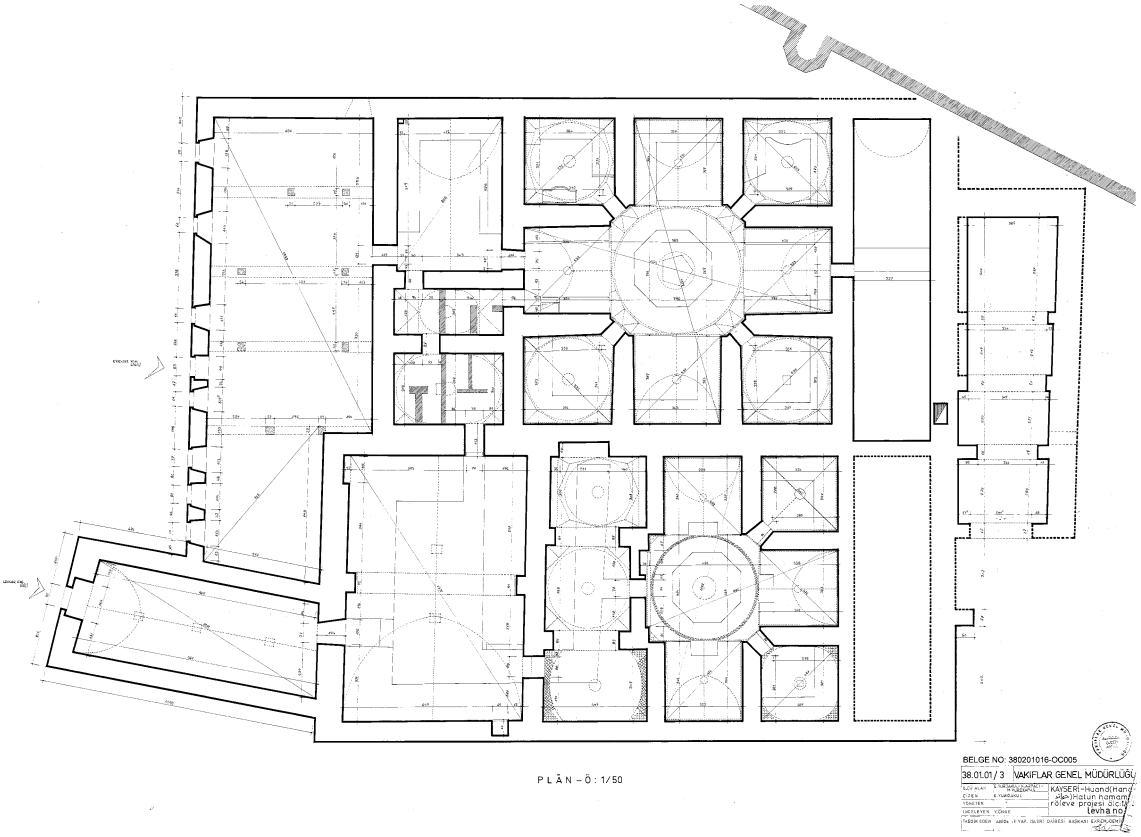

Şekil 4. 46 Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen hamam rölövesi (VGMA)

Onarım çalışması kapsamında yapılan hafriyat sırasında, erkekler kısmının özgün temel duvarlarının izleri bulunmuştur. Erkekler ve kadınlar sıcaklığının güney doğusunda bulunan ve boydan boya sivri tonozlarla örtülü sıcak-soğuk su depolarına bitişik olarak inşa edilmiş külhan kısmında da, zeminde hafriyat yapılmış ve bu çalışma sonucunda külhanın doğu duvarının caminin temeli altında kaldığı görülmüştür (Yurdakul, 1970, 146) (Şekil 4. 47, Şekil 4. 48).

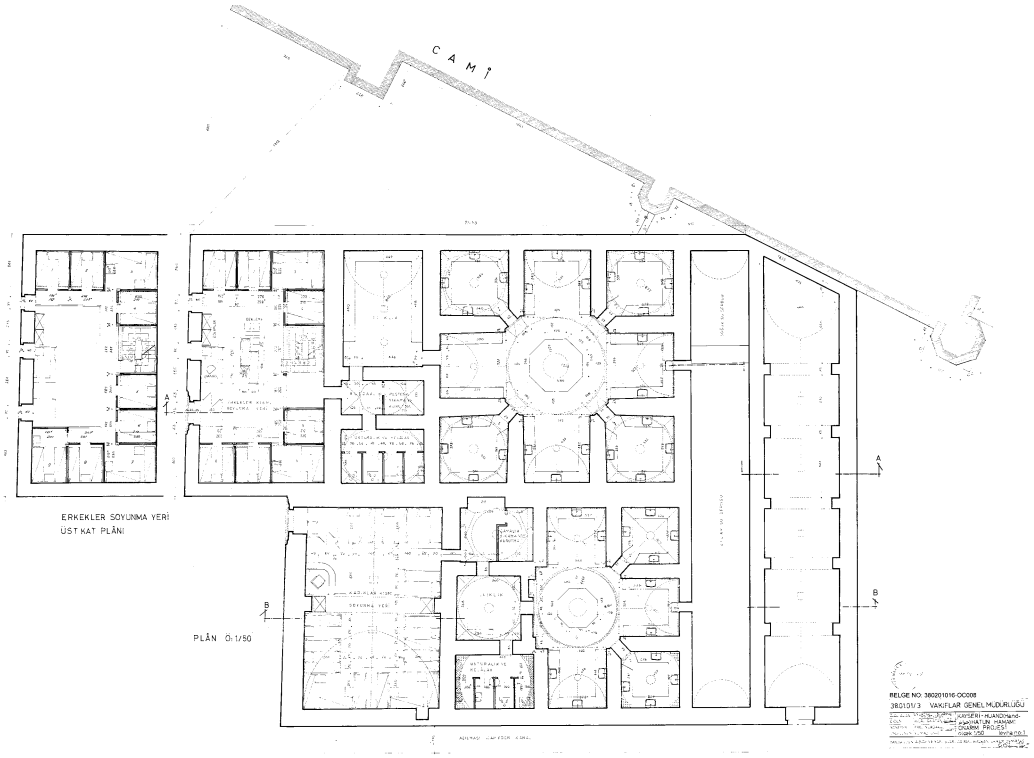

Şekil 4. 47 Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen hamamın onarım projesi plan çizimleri (VGMA)

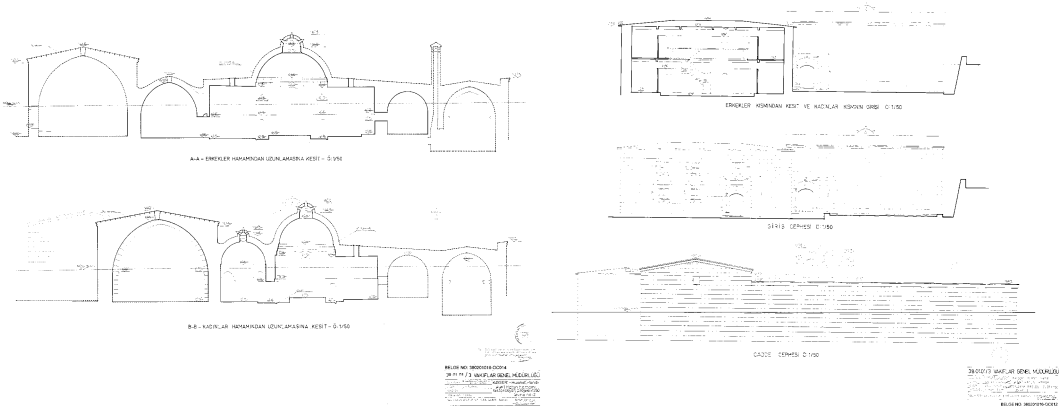

Şekil 4. 48 Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen hamamın onarım, restorasyon projesi kesit ve görünüş çizimleri (VGMA)

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 28 Aralık 1969 gün ve 5199 sayılı Kayseri'deki Hunat Hatun Hamamı restorasyonuna dair kararında "*caminin kapısını kapatmayacak şekilde soğukluğun tek katlı olarak inşası suretiyle planın tadil edilmesine tek kat kâfi gelmediği takdirde ılıklığın üstüne çıkılabileceğine ve hamamın diğer kısımlarında restorasyona eski proje gereğince devam edilmesine*" sözleri ile tarif edilmiştir (VGMA).

Bu karara cevap niteliğinde 23 Ocak 1970 tarihinde Hamam Sahipleri Umum Vekili Avukat Mustafa Kızıklı tarafından yazılan raporda;

- Tarihi Hunat Hamamının erkekler kısmının 27 kurnadan ibaret olup, karar gereğince sadece 8 kabin yapılabileceği ve yeterli olmayacağı,

- Soyunma mahalli yeterli gelmediği durumda ılıklığın üzerine bir kat çıkma durumunda, ılıklığın aydınlığının kaybolacağı ve eski eserin mukavemetinin buna izin veremeyeceği, hamamın bütünlüğünün zedelenme tehlikesinin olduğu,

- Kurul kararına uygun restorasyon yapıldığında ihtiyaca cevap verilemeyeceği, mümkünse soyunma mahallinin tek katlı olarak daha geniş bir alana inşa edilmesi,

- Belediyenin son kurul kararına uymadığı ve kurulun yetkisiz bulunduğu belirtilmiştir ve gereğinin yapılması talep edilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 49).

Kayseri:23.1.1970

Vakıflar Genel Müdürlüğü
Ankara

Gayrımenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu başkanlığının Kayseri Huand hamamı restorasyonuna dair 28.12.1969 tarih 51/9 sayılı kararını 22.1.1969 tarihinde tebellüğ etmiş bulunuyoruz.

Mezkür kararda" Camiin kapısını kapatmıyacak şekilde soğukluğun tek katlı olarak inşaası suretiyle planın tadil edilmesine tek kat kafi gelmediği takdirde ılıklığın üstüne de çıkılabileceğinevve hamamın diğer kısımlarında restorasyona eski proje gereğince devam edilmesine " denilmektedir.

1- Tarihi huand hamamının erkekler kısmı 27 kurnadan ibaret olup mezkür karar gereğince soyunma mahalli yapıldığı takdirde 8 kabine yapılabilecektir. 27 kurna bulunan hamamın ihtiyacını 8 adet her biri azami 2 kişi alabilen kabinenin ihtiyaca kafi gelip gelemiyeceğini yüksek takdirlerinize arzederim.

2- Kurul kararında tek kat soyunma mahalli ihtiyaca kafi gelmediği takdirde ılıklığın üzerine bir kat çıkalabileceği kaydedilmektedir. Ilıklığın üzerine bir kat çıkılması eski eser yönünde mahsurlu olup alamıyacağı mütehassıs kimselerin bileceğibbir konu olmakla beraber ,ılıklığın aydınlığının ortadan kaldıracağı ,eski eserin mukavemetinin buna müsade etmeyeceği;hamamın bütünlüğünü zedeleyip ,zedelemiyeceğinide takdirlerinize arz ederim.

3- Bütün bu durumlar muvacehesinde kurul kararına uygun bir restorasyon yaptığımızda hiç bir şekilde ihtiyaca cevap verecek soyunma mahalli olmuyacağından , mümkünse soyunma mahallin tek katlı olarak daha geniş bir alana inşaasının düşünülmesine ve bu hususta gereğinin yapılması için ilgililere emir ve müsade buyrulmasını,

4- Kayseri Belediyesi son kurul kararınada uymıyacağını ve kurulun yetkisiz bulunduğunu bildirerek onarım inşaatına devamımıza müsade etmemektedir. Durumu arz eder; buna görede gereğinin ifasını arz ve talep ederim.

Saygılarımla

Hamam Sahipleri Umumi Vekilleri
Avukat
Mustafa Kızıklı

Aslı Gibidir

Şekil 4. 49 1970 yılına ait hamam sahiplerinin avukatına ait dilekçe (VGMA)

11 Şubat 1970 yılında konu ile ilgili olarak Erol Yurdakul'un hazırladığı raporda; 1969 yılının Ağustos ayında sözü geçen soyunma yerinde hafriyat yapıldığı ve özgün soyunma yerine ait temel duvarlarının bir kısmının bulunduğu ifade edilmiştir (Şekil 4. 50). Bulunan temel duvarlarının soyunma sınırları dışına çıktığından ve cami girişini daha çok kapatacağından orijinal soyunma yerinin aynen eski biçimine getirilmesi uygun olmadığı belirtilmiştir.

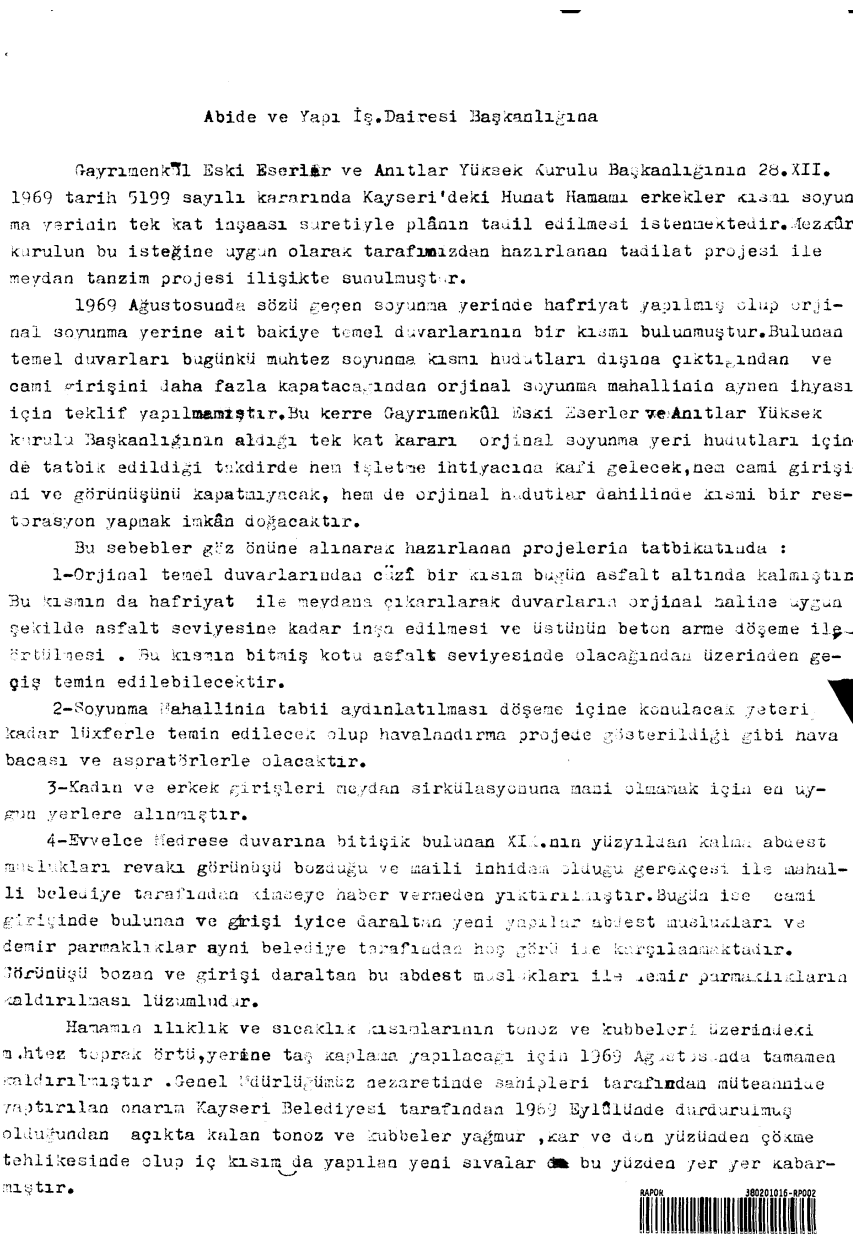

Abide ve Yapı İş.Dairesi Başkanlığına

Gayrımenkûl Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığının 28.XII. 1969 tarih 5199 sayılı kararında Kayseri'deki Hunat Hamamı erkekler kısmı soyunma yerinin tek kat inşaası suretiyle plânın tadil edilmesi istenmektedir.Mezkûr kurulun bu isteğine uygun olarak tarafımızdan hazırlanan tadilat projesi ile meydan tanzim projesi ilişikte sunulmuştur.

1969 Ağustosunda sözü geçen soyunma yerinde hafriyat yapılmış olup orjinal soyunma yerine ait bakiye temel duvarlarının bir kısmı bulunmuştur.Bulunan temel duvarları bugünkü muhtez soyunma kısmı hudutları dışına çıktığından ve cami girişini daha fazla kapatacağından orjinal soyunma mahallinin aynen ihyası için teklif yapılmamıştır.Bu kerre Gayrımenkûl Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek kurulu Başkanlığının aldığı tek kat kararı orjinal soyunma yeri hudutları için de tatbik edildiği tekdirde hem işletme ihtiyacına kafi gelecek,hem cami girişini ve görünüşünü kapatmayacak, hem de orjinal hudutlar dahilinde kısmi bir restorasyon yapmak imkân doğacaktır.

Bu sebebler göz önüne alınarak hazırlanan projelerin tatbikatında :

1-Orjinal temel duvarlarından cüzî bir kısım bugün asfalt altında kalmıştır Bu kısmın da hafriyat ile meydana çıkarılarak duvarların orjinal haline uygun şekilde asfalt seviyesine kadar inşa edilmesi ve üstünün beton arme döşeme ile örtülmesi . Bu kısmın bitmiş kotu asfalt seviyesinde olacağından üzerinden geçiş temin edilebilecektir.

2-Soyunma Mahallinin tabii aydınlatılması döşeme içine konulacak yeteri kadar lüxferle temin edilecek olup havalandırma projede gösterildiği gibi hava bacası ve aspratörlerle olacaktır.

3-Kadın ve erkek girişleri meydan sirkülasyonuna mani olmamak için en uygun yerlere alınmıştır.

4-Evvelce Medrese duvarına bitişik bulunan XIX.nın yüzyıldan kalma abdest muslukları revakı görünüşü bozduğu ve maili inhidam olduğu gerekçesi ile mahalli belediye tarafından kimseye haber vermeden yıktırılmıştır.Bugün ise cami girişinde bulunan ve girişi iyice daraltan yeni yapılar abdest muslukları ve demir parmaklıklar ayni belediye tarafından hoş görü ile karşılanmaktadır. Görünüşü bozan ve girişi daraltan bu abdest muslukları ile demir parmaklıkların kaldırılması lüzumludur.

Hamamın ılıklık ve sıcaklık kısımlarının tonoz ve kubbeleri üzerindeki muhtez toprak örtü,yerine taş kaplama yapılacağı için 1969 Ağustosunda tamamen kaldırılmıştır .Genel Müdürlüğümüz nezaretinde sahipleri tarafından müteahhide yaptırılan onarım Kayseri Belediyesi tarafından 1969 Eylûlünde durdurulmuş olduğundan açıkta kalan tonoz ve kubbeler yağmur ,kar ve don yüzünden çökme tehlikesinde olup iç kısmda yapılan yeni sıvalar da bu yüzden yer yer kabarmıştır.

Şekil 4. 50 1970 yılında Erol Yurdakul'un hamam onarımına dair hazırladığı rapor (VGMA)

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığının aldığı tek kat kararının hem işletmenin ihtiyacını karşılayacağı hem de cami girişini ve

görünüşünü kapatmayacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan projelerin uygulanmasında dikkat edilecek hususlar şu şekilde açıklanmıştır:

- Orijinal temel duvarlarının asfalt altında kalan az bir bölümünün de çıkarılarak, asfalt seviyesine kadar özgün durumuna uygun olarak yapılması ve üstünün betonarme döşeme ile örtülmesi. Bu kısmın bitiş kotu asfalt seviyesinde olacak ve üzerinden geçişe imkân verecektir.
- Soyunma bölümünün aydınlatılması döşeme içine konulacak lüxferle, havalandırması ise hava bacaları ve aspiratörlerle sağlanacaktır.
- Kadın ve erkek girişleri meydan sirkülasyonuna engel olmayacak şekilde düzenlenecektir.

Yazılan raporda, daha önceden maili inhidam gerekçesi ile belediye tarafından habersiz şekilde gerçekleştirilen çeşme yıkımı eleştirilmiş, onun yerine yapılan ve cami girişinde bulunan abdest musluklarının görünüşü bozduğu ve kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir (VGMA).

Ayrıca, Hamamın ılıklık ve sıcaklık kısımlarının tonoz ve kubbeleri üzerindeki muhdes toprak örtü, yerine taş kaplama yapılacağı için 1969 yılının Ağustos ayında tamamen kaldırılmıştır. Ancak onarım 1969 Eylül ayında durdurulmuş ve tonozlar, kubbeler yağmur, kar ve don yüzünden çökme tehdidi ile karşılaşmıştır (VGMA). Soyunma yeri için hazırlanmış proje ile tehlikeli durumda bulunan üst örtünün de tamamlanması isteminde bulunulmuştur (Şekil 4. 51).

1970 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11 Nisan 1970 gün ve 5283 sayılı kararında Hamamın erkekler soğukluk kısmının (soyunma yeri) cami kapısı önündeki yaya kaldırımı hizasını geçmemek şartıyla kaldırım seviyesinden itibaren bir metre yükseklik vermek suretiyle hazırlanan projesine göre tamamlanmasına karar verilmiştir (VGMA).

Şekil 4. 51 Erol Yurdakul tarafından yapılan hamam onarımları sırasındaki fotoğraflar (VGMA)

Hunat Hatun Hamamı'nın tarihi değerlerinden biri de, çini duvar kaplamalarıdır. Kadınlar kısmının ılıklık bölümünde bulunan çini duvar kaplamaları yıldız ve haçvari şekilleri birleşmesinden meydana gelmektedir (Yurdakul, 1970, 146). İran

Selçukluları'nın çini tekniğinden farklı olan bu çiniler, Anadolu'da hâkim olan şeffaf sır altına renkli boyama tekniğinin en erken örneklerini oluşturmaktadır (Yurdakul, 1970, 147). Hunat hamamında açığa çıkan bu çinilerin çoğu figürlü olup bir kısmı ise düz renktedir. Yıldız çinilerin figür dekorasyonunda kaplan, atmaca, köpek, şahin, kaz ve ördek gibi tek hayvan, Türk usulü oturan Melike gibi tek insan, lale küfi ve nesih yazılar işlenmiştir (Yurdakul, 1970, 147-148). Haçvari çiniler ise düz turkuaz veya turkuaz sır altında siya boyama tekniği ile geometrik motifler, lale motifleri ile dekore edilmiştir. Döneminin önemli örneklerini oluşturan bu çini kaplamaların korunarak gelecek nesillere aktarılması önem taşımaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14 Haziran 1969 gün ve 4762 sayılı kararında da bu kapsamda tedbirler alınmıştır. Hunat Hatun Hamamında yapılmakta olan restorasyon sırasında, tarihi bakımdan değerli çiniler çıktığı belirtilmiş ve bu çinilerin zarar görmeden yeni bir fonksiyon verilmesi için bilimsel restorasyon yapılması kararı alınmıştır (VGMA) (Şekil 4. 52).

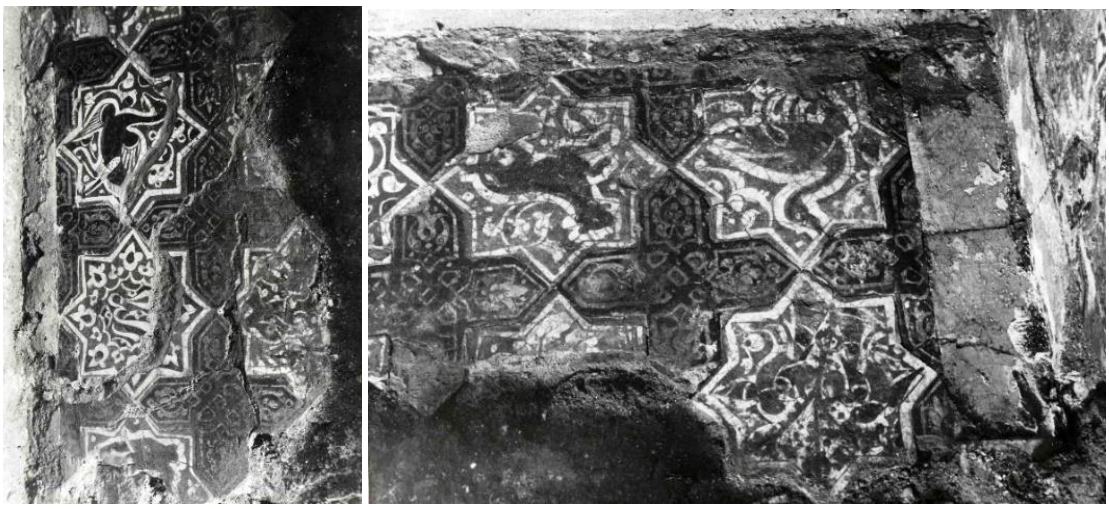

Şekil 4. 52 1969 yılına ait hamam çinilerine ait fotoğraflar (VGMA)

Ayrıca Yüksek Kurulu'nun 19 Ekim 1969 gün ve 5009 sayılı kararında, tarihi ve estetik değeri yüksek olan çinilerin korunmasında güçlükler çıktığı belirtilmiş ve Vakıflarca hazırlanmış olan proje ve fotoğraflardan faydalanılarak Kayseri Müzesi çalışanları tarafından numaralanıp itinayla yerlerinden kaldırılması ve Kayseri Müzesinde muhafaza edilmesine karar verilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 53).

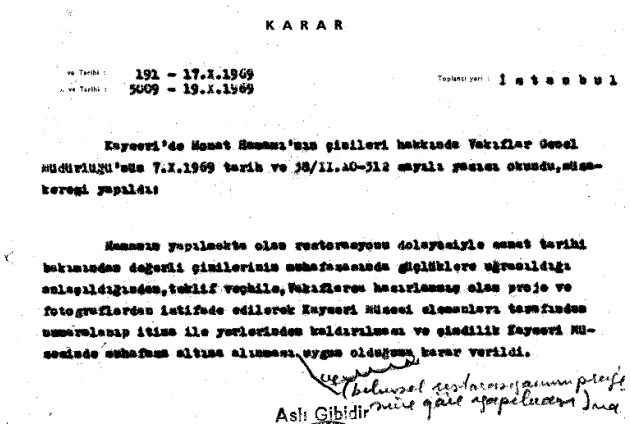

KARAR

Toplantı yeri : İstanbul

Kayseri'de Hunat Hamamı'nın çinileri hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 7.X.1969 tarih ve 38/11.AO-512 sayılı yazısı okundu, müzakeresi yapıldı:

Hamamın yapılmakta olan restorasyonu dolayısıyle sanat tarihi bakımından değerli çinilerinin muhafazasında güçlüklere uğrandığı anlaşıldığından, teklif vechile, Vakıflarca hazırlanmış olan proje ve fotoğraflardan istifade edilerek Kayseri Müzesi elemanları tarafından numaralanıp itina ile yerlerinden kaldırılması ve çinidilik Kayseri Müzesinde muhafaza altına alınması uygun olduğuna karar verildi.

Aslı Gibidir

Şekil 4.53 1969 yılına ait hamam çinilerine ait kurul kararı (VGMA)

1970'li yıllara onarım geçiren külliyeye ait bir başka yapı ise Hunat Hatun Medresesi'dir. Medrese 1976 yılında, müze işlevi ile kullanıldığı dönemde çatı onarımı geçirmiştir. Medresenin özgün halinde toprak olan üst örtüsü, bu onarımlar sırasında Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünce kaldırılmış, yerine taş döşeme yapılmıştır. Ancak taş döşeme yapıldığı halde akıntı devam ettiği için mozaik ile kaplanmıştır (Proje Raporu- VGMA). Ayrıca yapılan çalışmalar sırasında, medresenin taç kapısı altından giren pişmiş toprak su künklerinin eyvan içine kadar devam ettiği tespit edilmiştir (Çayırdağ, 2013, 229). Bu durum, avlu ortasında şadırvan olduğu olasılığını düşündürmektedir.

Hatun Külliyesi'nin 1970'lerde onarım gören bir diğer yapısı, Halit Çal tarafından düzenlenen ve 1977 yılında onarım görmüş yapılar listelerinde yer alan Hunat Cami'dir. Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 8 Nisan 1977 gün ve 479 sayılı kararı ile Hunat Cami Minaresi Külahının onarılmasına karar verilmiştir (VGMA). Restorasyon Yüksek Teknikeri Ömer Ertan ve Restorasyon Grup Müşaviri Erol Yurdakul bu onarımın maliyetini 87.000 tl olarak belirtmiştir.

Minare onarımından üç yıl sonra, 1980 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından H. Akmaydalı'ya, Hunat Medresesi'nin güney duvarına paralel ve caminin batı taç kapısı önüne gelecek şekilde bir çeşme projesi hazırlatılmıştır (Şekil 4. 54). Hazırlanan proje medresenin güney duvarına bitişik şekilde, Hunat Cami batı taç kapısı önüne gelecek şekilde yapılmıştır. Osmanlı dönemi özgün çeşmenin 1965 yılında tüm itirazlara rağmen yıkılmasının ardından, Hunat Cami'nin girişini daraltacak şekilde ve eskiye öykünen biçimlenişi ile bu çeşmenin yapılmak

istenmesi, var olan koruma yaklaşımı hakkında fikir vermesi açısından dikkate değer bir gelişmedir.

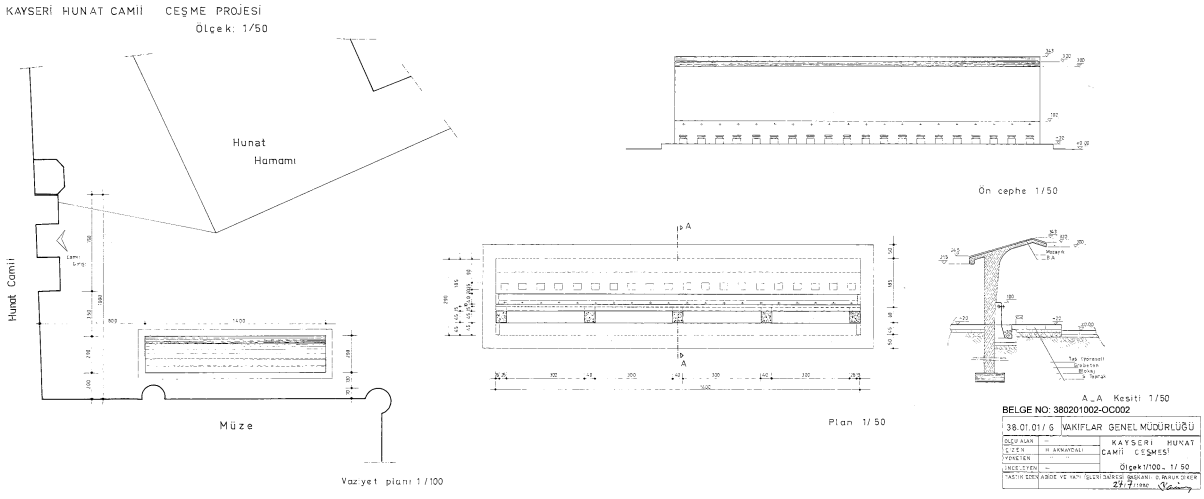

Şekil 4. 54 H. Akmaydalı tarafından hazırlanan çeşme projesi (VGMA)

Bu onarım sonrasında 1984 yılında, Hunat Hatun Cami'nin çevre düzenlemesi ile ilgili bir konu daha gündeme gelmiş, bu kapsamda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 29 Mart 1984 gün ve 67 sayılı kararı ile Kayseri Hunat Camisi doğu tarafında bulunan Cenaze-Musalla taşları üzerine siperlik yapılması önerisi kabul edilmemiştir (VGMA).

Hunat Hatun Cami'ni etkileyen bir diğer gelişme 1993 yılında Restorasyon Uzmanı Mustafa Altan ve Semih Tuncer tarafından yapılan Kayseri Hunat Hatun Cami Çatı Yenileme Projesi olmuştur. Söz konusu projede ilk olarak çatının rölöve ölçümleri alınmış ve mevcut durumu belgelenmiştir. Yatay ölçüler running yöntemiyle alınmış ve çapraz ölçüler yardımıyla açılar kontrol edilmiştir. Düşey ölçüler orta kubbenin doğusundaki pencere altı 0.00 kotu olarak kabul edilmiş, düşey ölçülerin hortum terazi ile röper noktasına bağlanması suretiyle diğer ölçümler gerçekleştirilmiştir (VGMA).

Yazılan mevcut durum raporunda (Şekil 4. 55):

- Yapının 1960'lı yıllarda geçirdiği onarımlar ile özgün halinden oldukça uzaklaştığı, tonozlarının ortaya çıkarıldığı ve derelerin hepsinin sorun yarattığı bir onarım ile taş kaplandığı,
- Bazı yerlerde çok uzun dereler oluştuğu,

- Su akışının ufak delikler ile yapılmaya çalışılması sonucu deliklerin tıkanması ile bu çözümün sorun haline geldiği ve su birikintilerinin oluştuğu,
- Çörten ağızlarına yakın yerlerde taş kaplama dere eğimlerinin az olmasına bağlı olarak kışın donan taşların ufalandığı ve su akışının engellendiği,
- Birbirine dik yöndeki tonozların arasında suyun zorluklarla dolaştırıldığı ve bu nedenle derelerin tahrip olduğu,
- Tüm bu yanlış uygulamalar neticesinde yapı dışına atılamayan su, buz vb. iç kısımlarda iç sıva ve taş işçiliğini tahrip ettiği tespit edilmiştir (VGMA).

Yapılan durum tespiti sonucunda restorasyon yaklaşımı belirlenmiştir. Restorasyon ilkesi; yapının özgün özelliklerine zarar vermeden, yapının su problemini en iyi şekilde çözüme kavuşturmak olarak açıklanmış, bunu sağlayabilmek için bazı muhdes eklerin yıkılmasından kaçınılmadığı belirtilmiştir.

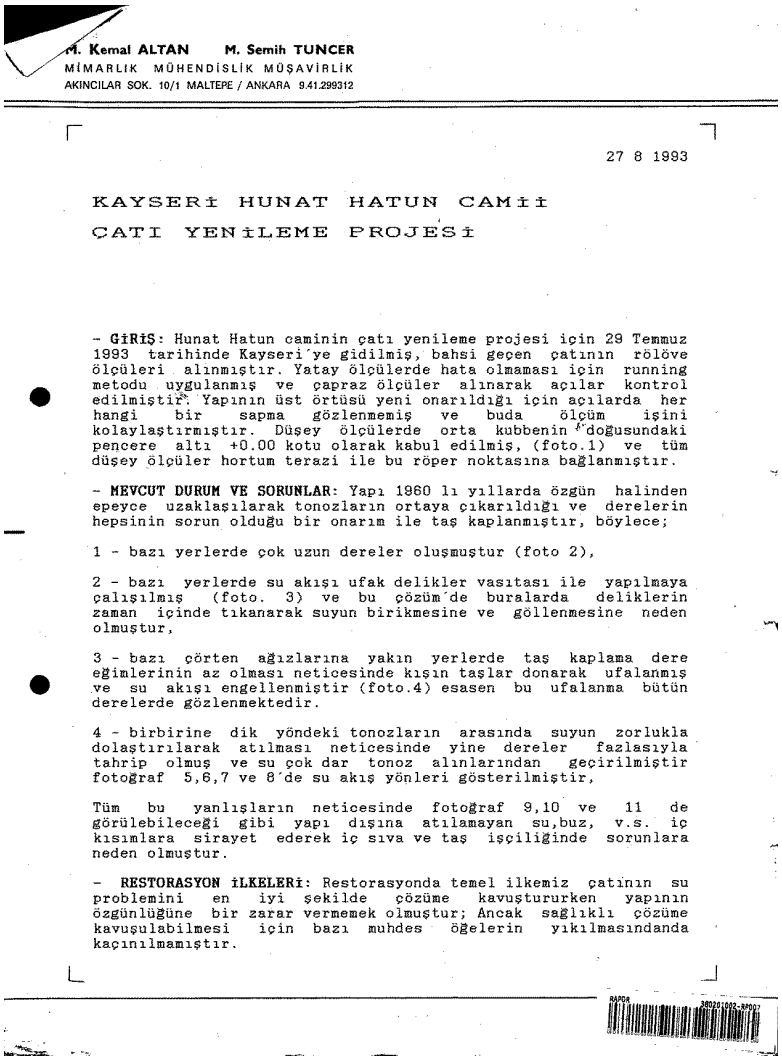

M. Kemal ALTAN M. Semih TUNCER
MİMARLIK MÜHENDİSLİK MÜŞAVİRLİK
AKINCILAR SOK. 10/1 MALTEPE / ANKARA 9.41.299312

27 8 1993

KAYSERİ HUNAT HATUN CAMİİ
ÇATI YENİLEME PROJESİ

- **GİRİŞ:** Hunat Hatun caminin çatı yenileme projesi için 29 Temmuz 1993 tarihinde Kayseri'ye gidilmiş, bahsi geçen çatının rölöve ölçüleri alınmıştır. Yatay ölçülerde hata olmaması için running metodu uygulanmış ve çapraz ölçüler alınarak açılar kontrol edilmiştir. Yapının üst örtüsü yeni onarıldığı için açılarda her hangi bir sapma gözlenmemiş ve buda ölçüm işini kolaylaştırmıştır. Düşey ölçülerde orta kubbenin doğusundaki pencere altı +0.00 kotu olarak kabul edilmiş, (foto.1) ve tüm düşey ölçüler hortum terazi ile bu röper noktasına bağlanmıştır.

- **MEVCUT DURUM VE SORUNLAR:** Yapı 1960 lı yıllarda özgün halinden epeyce uzaklaşılarak tonozların ortaya çıkarıldığı ve derelerin hepsinin sorun olduğu bir onarım ile taş kaplanmıştır, böylece;

1 - bazı yerlerde çok uzun dereler oluşmuştur (foto 2),

2 - bazı yerlerde su akışı ufak delikler vasıtası ile yapılmaya çalışılmış (foto. 3) ve bu çözüm'de buralarda deliklerin zaman içinde tıkanarak suyun birikmesine ve göllenmesine neden olmuştur,

3 - bazı çörten ağızlarına yakın yerlerde taş kaplama dere eğimlerinin az olması neticesinde kışın taşlar donarak ufalanmış ve su akışı engellenmiştir (foto.4) esasen bu ufalanma bütün derelerde gözlenmektedir.

4 - birbirine dik yöndeki tonozların arasında suyun zorlukla dolaştırılarak atılması neticesinde yine dereler fazlasıyla tahrip olmuş ve su çok dar tonoz alınlarından geçirilmiştir fotoğraf 5,6,7 ve 8'de su akış yönleri gösterilmiştir,

Tüm bu yanlışların neticesinde fotoğraf 9,10 ve 11 de görülebileceği gibi yapı dışına atılamayan su,buz, v.s. iç kısımlara sirayet ederek iç sıva ve taş işçiliğinde sorunlara neden olmuştur.

- **RESTORASYON İLKELERİ:** Restorasyonda temel ilkemiz çatının su problemini en iyi şekilde çözüme kavuştururken yapının özgünlüğüne bir zarar vermemek olmuştur; Ancak sağlıklı çözüme kavuşulabilmesi için bazı muhdes öğelerin yıkılmasındanda kaçınılmamıştır.

Şekil 4. 55 1993 yılında yapılan çatı yenileme projesine ait belge (VGMA)

Yenileme projesi kapsamında, bahsi geçen çatının yenilenmesi için olası çözümler düşünülmüş, bunun için ilgili daire ve özel firmalar ile görüşülmüştür. Kayseri gibi çok soğuk ve yağışlı iklimde yapının çatı çözümünde yatay dere, gizli dere oluşturulmaması kararı alınmıştır.

Karşılaştırmalı çalışma yapılmış ve tonozların eğimlerinin üzerinin metal kaplanması (bakır, kurşun, alüminyum v.b) o dönem sorun kaynağı olan derelerin yine sorun olarak devam etmesi sonucunu doğuracağından, bu çözümden vazgeçilmiştir. Ayrıca tonoz alınlarının geçişlerinde malzeme montajının sorun çıkaracak olması da bu çözümden vazgeçilmesinin bir diğer nedenidir (VGMA). Mevcut taş döşeme kaplamasının membran sistemler ile kaplanması ise, yukarıda bahsedilen sorunlara ek olarak, en üstte kullanılması zorunlu mineralli yalıtım tabakasının zaman içinde dökülerek dere ve çörtenlerde tıkanmalara sebep olacağı düşünülerek tercih edilmemiştir.

Seçilen öneride, mevcut damın üzerine ahşap oturtma çatı yapılıp dört bir tarafa eğim verilerek yağışın en kısa yoldan engelsiz bir şekilde yapı dışına atılması düşünülmüştür. Bu öneride mevcut dam üst örtü üzerine ahşap oturtma çatı yapılmaktadır. Bu çatıda bazı noktalar hariç, hemen hemen her yerde dikme araları 2.30 m, aşık araları 2.00 m ve mertek araları 46 cm. olarak tasarlanmış, aşıklar göğüslemelerle takviye edilmiş, dikmeler kuşaklamalarla desteklenmiştir.

Oturtma çatı üzerine en az bir yüzü rendeli kaplama tahtası çakılıp, üzerine 15 cm üst üste gelecek şekilde TS 114, tip 36 kumsuz rüberoit serilmiş ve ek yerlerinde alt tabakadan çakılmıştır. Bu uygulamanın üzerine +140 dereceden sonra yumuşamaya başlayan BTM CP 2000 serilmiş ve ek yerleri üst üste 15 cm gelecek şekilde bindirilerek çakılmış, ayrıca ek yerleri şalome ile birbirine yapıştırılmıştır. Bunun üzerine ise klasik yöntemlerle bakır kaplaması yapılmıştır. Bu kaplamanın tüm detayları çizimlere uygun olarak uygulanması gerektiği belirtilmiş, verilecek eğim ise %10 olarak tespit edilmiştir (VGMA).

Çatı eğiminin kalkan duvarlarının sökülmeden yapılması durumunda eğim Bayındırlık Bakanlığı'nın Kayseri için önerdiği %15'den iyice uzaklaşarak %8'e kadar düşmektedir. (VGMA). Bu nedenle kalkan duvarları üzerinde araştırma yapılmış ve özgün olmadığı tespit edilerek, çatı eğimini sağlayabilmek için duvarların ortalama 40 cm indirilmesine karar verilmiştir. O dönem mevcut

durumda taç kapı ile yan duvar yükseklikleri eşit olarak görünmektedir. Yapılacak bu uygulama ile taç kapıdan biraz daha alçaltılan duvarın yapının özgün haline daha yakın bir görünüme kavuştuğu ifade edilmiştir (VGMA).

Anlatılan çatı çözümünün sağlıklı yapılabilmesi için mevcut çatı çıkış yeri, çatı arasına çıkışı engellemeyecek kadar yıkılmış ve aynı şekilde özgün olmadığı tespit edilen mihrap önü kubbe kenar duvarı ve kubbe çevresindeki silme kaldırılmıştır (VGMA).

Hazırlanan proje, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun gündemine girmiş, Kurul'un 9 Ekim 1993 gün ve 1589 sayılı kararında, Hunat Hatun Cami'nin taş kaplama olan üst örtüsünün bakır kaplama çatı ile yapılması isteminin, kurul üyelerince yerinde incelendikten sonra değerlendirilebileceğine karar verilmiştir (VGMA).

Söz konusu proje, Kayseri KTVKBK'nun 9 Ekim 1993 gün ve 1589 sayılı kararında görüşülmüş, Hunat Hatun Cami'nin mevcut durumda taş kaplama olan üst örtüsünün bakır kaplama çatı yapılabilmesi için yerinde inceleme yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 6 Kasım 1993 gün ve 1615 sayılı kararında, çatı yenileme projesinde yapılması planlanan uygulamalara yönelik karar alınmıştır. Bu karar doğrultusunda, Hunat Cami'nin çatısının eğimin %8 olması, kalkan duvarlarının yıkılmaması ve mihrap önü kubbesinin bakır kaplama yapılmaması koşulu ile projenin uygun olduğu belirtilmiştir. Ayrıca uygulamanın Vakıflar Genel Müdürlüğü teknik elemanları denetiminde yapılabileceğine karar verilmiştir (VGMA).

Uygulamanın yapımından hemen sonra 1994 yılında Sanat Tarihçisi Emine Altıntaş tarafından denetim yapılmış ve mihrap önü kubbesinin önceden yapıldığı gibi bakır kaplama olmamasına karar verildiği halde, mahallinde yapılan incelemede mihrap önü kubbesinin de bakır kaplandığı tespit edilmiştir (VGMA). (Şekil 4. 56). Bu kapsamda Kayseri KTVKBK'nun kararına uyulması için bir an önce gereğinin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Aynı belgede, Hunat Hatun Cami ve hamamı arasında, Caminin batı taç kapısının güneyinde Vakıfların hiç görüşü alınmadan 2.5*2.5 ebatlarında betonarme bir yapı inşa edildiği belirtilmiş, yapılan betonarme yapının eski eser niteliği taşıyan Külliye içinde Külliyenin bütünlüğünü bozacak yerde ve tarzda inşa edildiği belirtilmiştir. Yapılan betonarme yapının eski eser

niteliği taşıyan Külliyenin bütünlüğünü bozacak yerde ve tarzda inşa edildiği belirtilmiş ve acilen bu yapının yıktırılması istenmiştir. Ayrıca Hunat Camiinin çatısı hakkında alınan Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 6.11.1993 gün ve 1615 sayılı kararına uyulması için bir an önce gereğinin yapılmasını istemiştir (VGMA). Yazılan rapordan, koruma alanında proje ve uygulama arasındaki koordinasyon eksikliği görülebilmektedir. Kurul kararını yok sayarak uygulama yapılması ve yeni ek yapılar inşa edilmesi düşündürücüdür.

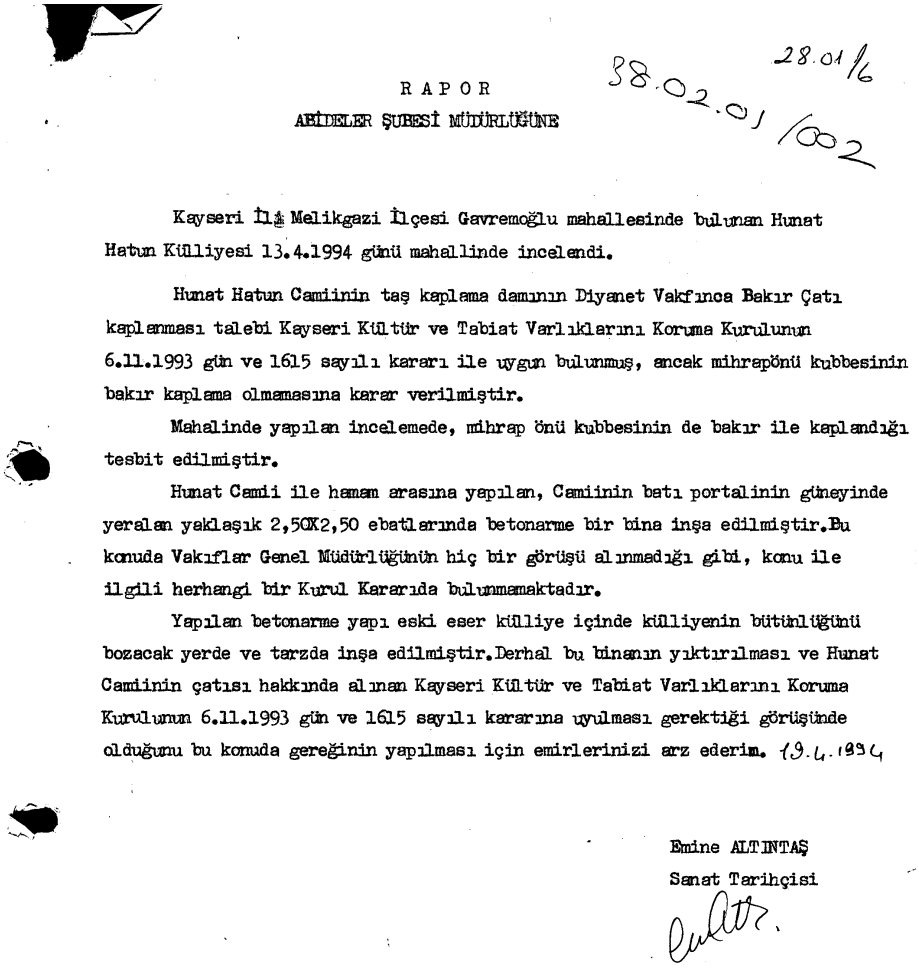

RAPOR

ABİDELER ŞUBESİ MÜDÜRLÜĞÜNE

38.02.01/002 28.01/6

Kayseri İli Melikgazi İlçesi Gavremoğlu mahallesinde bulunan Hunat Hatun Külliyesi 13.4.1994 günü mahallinde incelendi.

Hunat Hatun Camiinin taş kaplama damının Diyanet Vakfınca Bakır Çatı kaplanması talebi Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 6.11.1993 gün ve 1615 sayılı kararı ile uygun bulunmuş, ancak mihrapönü kubbesinin bakır kaplama olmamasına karar verilmiştir.

Mahalinde yapılan incelemede, mihrap önü kubbesinin de bakır ile kaplandığı tesbit edilmiştir.

Hunat Cami ile hamam arasına yapılan, Camiinin batı portalinin güneyinde yeralan yaklaşık 2,50X2,50 ebatlarında betonarme bir bina inşa edilmiştir. Bu konuda Vakıflar Genel Müdürlüğünün hiç bir görüşü alınmadığı gibi, konu ile ilgili herhangi bir Kurul Kararıda bulunmamaktadır.

Yapılan betonarme yapı eski eser külliye içinde külliyenin bütünlüğünü bozacak yerde ve tarzda inşa edilmiştir. Derhal bu binanın yıktırılması ve Hunat Camiinin çatısı hakkında alınan Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 6.11.1993 gün ve 1615 sayılı kararına uyulması gerektiği görüşünde olduğunu bu konuda gereğinin yapılması için emirlerinizi arz ederim. 19.4.1994

Emine ALTINTAŞ
Sanat Tarihçisi

Şekil 4. 56 1994 yılında yapılan çatı yenileme projesi hakkında Emine Altuntaş tarafından yazılan rapor (VGMA)

Hunat Cami çatı örtü projesinden üç yıl sonra, 1997 yılında, Medrese üst örtüsü ve avlu kullanımı için de kurula istekte bulunulmuştur. Hunat Hatun Medrese üzerinin bakır örtü ile kaplanması ve avlu üzerinin kapatılması istenmiş, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 20 Haziran 1997 gün ve 2177 sayılı kararında

kullanıma yönelik açık bir önerinin bulunmadığını gerekçe göstererek öneriyi kabul etmemiştir (VGMA).

Hunat Hatun Cami ve çevresi ile ilgili bir çalışma yine kurul kararlarından öğrenilmektedir. Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kurulu'nun 29 Mart 2001 gün ve 2769 sayılı kararında; Hunat Camii, Kale ve Sur duvarları üçgeni içinde yer alan, araç ve yaya trafiğinin kesişim noktalarının yoğun olduğu bölgede, pasajlı ve yürüyen merdivenli alt geçit yapılmasına onay verilmiştir. Onaylanan projede Alaca Kümbet 'in korunması ve uygulama sırasında etkilenmemesi için gerekli önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu aşamada, Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün eklerinden konunun Belediyesince ihaleye çıkarıldığı anlaşılmış ve uygulamanın nasıl yapılacağına dair projenin kurula sunulmadan, Yoğunburç Kavşağı için hiçbir uygulamanın yapılamayacağı kararlaştırılmıştır (VGMA).

21 Haziran 2002 gün ve 3057 sayılı Kurul kararı ile Hunat Hatun Cami'nin avluyu sınırlayan duvarlarında drenaj yapılması, avlu zemininin taş kaplanması, cami-medrese-hamam etrafında sonradan yapılmış salaş haldeki eklentilerin kaldırılması konusunda istekte bulunulmuş ancak avluda yapılmak istenen onarımlar için hazırlanan projenin yeterli olmadığına karar verilmiştir. Cami girişinin sağında yer alan kitap satış ünitesinin ise, caminin görünümünü olumsuz etkilemesi nedeniyle kaldırılmasına karar verilmiştir (VGMA).

2002 yılında, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 18 Temmuz 2002 gün ve 3082 sayılı kararında da, bir önceki karar aynen kabul edilmiş ve cami girişinin sağında yer alan kitap satış ünitesinin, caminin görünümünü olumsuz etkilemesi nedeniyle kaldırılmasına tekrar karar verilmiştir.

Kurulun 01 Kasım 2002 gün ve 3179 sayılı kararı doğrultusunda, Hunat Cami avlusundaki abdest alma ünitesinin yenilenmesi ve Hunat Cami çevre düzenleme projesinin Zeynel Abidin Türbesi ve Okburcunun sınırladığı Cumhuriyet Meydanı düzenleme projesi ile bütünleşmesi için yeni proje hazırlanması istenmiştir (VGMA). 14 Mart 2003 gün ve 3258 sayılı karar ile Hunat Cami çevre düzenleme projesinin ilke olarak uygun olduğuna, 1/500 ölçekli mevcut durum analizi ve önerilerinin hazırlanmasına ve abdest alma kısımlarının ise yapılan düzeltmelerden sonra uygun olacağına karar verilmiştir (VGMA). Kurul'un 11 Nisan 2003 gün ve 3280 sayılı kararında ise Hunat Cami çevre düzenlemesine ilişkin çeşitli kararlar alınmıştır.

Bunlar; yapıya zarar verdiği belirtilen ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yerleri tespit edilen ağaçların kaldırılabileceği, söz konusu alanda bitkisel tasarım için kurul izni gerektiği, yapısal tasarım ve detayların Vakıflar Bölge Müdürlüğü yazısında yapılan düzeltmeler doğrultusunda olması gerektiğidir. Ayrıca uygulama öncesi ve sonrası rapor ve fotoğrafların Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanları tarafından kurula iletilmesi gerektiği ifade edilmiştir (VGMA).

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinden elde edilen bilgilere göre 2003 yılında Külliye yapılarından medrese yapısında da çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Hunat Hatun Medresesi avlu iç mekânında kanalizasyon gideri yapım işi için 14.000,00 TL. bütçe ile onarım yapılmıştır (VGMA). 2004 yılında Hunat Hatun Medresesi avlu taş döşemesi işi 24.426,00 TL harcanarak tamamlanmıştır (VGMA).

2004 yılında, Yegan Kahya'nın başkanlık yaptığı Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 27 Şubat 2004 gün ve 3517 sayılı kararında, Hunat Cami'nin doğusunda yer alan cenaze alanında sundurma yapılması istemi, anıtsal yapının görünümünü engellemesi ve kentsel silüeti olumsuz etkilemesi nedeniyle reddedilmiştir (VGMA).

2004 yılında Hunat Hatun Hamamı'nın cephesinde de onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 30 Ocak 2004 gün ve 3505 sayılı kararında özel mülkiyete ait tescilli Hunat Hamamında çürüyen taşların değiştirilmesi için hazırlanan rölöveleri incelemiştir (Şekil 4. 57). Taşların hasar nitelikleri ve düzeylerinin belirlenerek lejantlarla gösterildiği cephe rölövelerine göre, harç kompozisyonunda 1 birim hidrolik kireç + 3 birim ince öğütülmüş adı geçen taşın kırıklarının kullanılması ile onarımın yapılmasına karar verilmiştir (VGMA).

E.E.U
38.14.016

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 305 - 30.01.2004
Karar No. ve Tarihi :3505- 30.01.2004

Toplantı Yeri
KAYSERİ

Kayseri İli, Melikgazi İlçesinde, sit alanı dışında bulunan, tapunun 28 pafta, 247 ada, 67 parselinde kayıtlı özel mülkiyete ait tescilli Hunat Hamamında çürüyen taşların değiştirilmesi ve onarılmasına ilişkin 31.10.2003 gün, 3458 sayılı kararımızla istenen taşların hasar nitelikleri ve düzeylerinin belirlenerek üzerinde lejantlarla gösterildiği cephe rölövelerini ve bu doğrultuda hazırlanan onarım önerilerini içeren Mehmet OKUT'un 06.01.2004 günlü başvurusu okundu, raportörünün açıklamaları dinlendi, dosyasındaki bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşme sonunda;

Kayseri İli, Melikgazi İlçesinde, sit alanı dışında bulunan, tapunun 28 pafta, 247 ada, 67 parselinde kayıtlı özel mülkiyete ait tescilli Hunat Hamamında çürüyen taşların değiştirilmesi için hazırlanan, taşların hasar nitelikleri ve düzeylerinin belirlenerek üzerinde lejantlarla gösterildiği cephe rölöveleri görülmüş olup eki raporda belirtildiği şekilde ve harç kompozisyonunda (hacim olarak) 1 birim hidrolik kireç+3 birim ince öğütülmüş adı geçen taşın kırıklarının (< 5mm Ø) kullanılması koşuluyla onarımlarının yapılmasının uygun olduğuna, uygulamaların Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 12/03/1997 gün, 534 sayılı ilke kararı uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanları denetiminde yapılmasına, uygulama sonrası rapor ve fotoğrafların hazırlanarak Kurulumuza iletilmesine karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Selma Ünlüdil
Mimar

Gazi ŞAHİN
Müdür

BAŞKAN
Yrd. Doç. Dr. Yegan KAHYA
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
(İMZA)

ÜYE
Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN
(İMZA)

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.Y.Bahri ERGEN
(İMZA)

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.S.Sarp TUNÇOKU
(İMZA)

ÜYE
Mehmet YEREBASAR
Melikgazi Bld. Bşk. Yrd.
(İMZA)

ÜYE
Kazım ERDOĞAN
Kayseri Vakıflar Blg. Md.Tem.
(İMZA)

ÜYE

KARAR 200301016-K0001

Şekil 4. 57 2004 yılı Hunat Hamamı onarımına dair karar (VGMA)

Bu tarihten sonra külliye yapılarının en yakın onarım tarihi 2007 olup, bu tarihte medrese ve türbe yapısına kapsamlı bakım ve onarım çalışmaları yapılmıştır. 2007 yılında Hunat Hatun Medresesi ve Türbesi'nin rölöve, hasar-tespit, restitüsyon ve restorasyon çalışmaları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Barut İnşaat ve Mühendislik firmasına hazırlatılmıştır (Şekil 4. 58).

Bu çalışmalar kapsamda ilk olarak Hunat Hatun Medresesi'nin ölçümleme ve belgeleme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Yapıların mevcut durumları hem elektronik ölçümleme yöntemleri hem de geleneksel yöntemler kullanılarak belgelenmiştir. Arazi ölçümleri ve yapı ölçümlemesi tedololit (total station) ile okutularak elektronik, geleneksel ve fotogrametrik ölçüm yöntemlerinin karma kullanımı ile gerçekleştirilmiştir (Proje Raporu-VGMA).

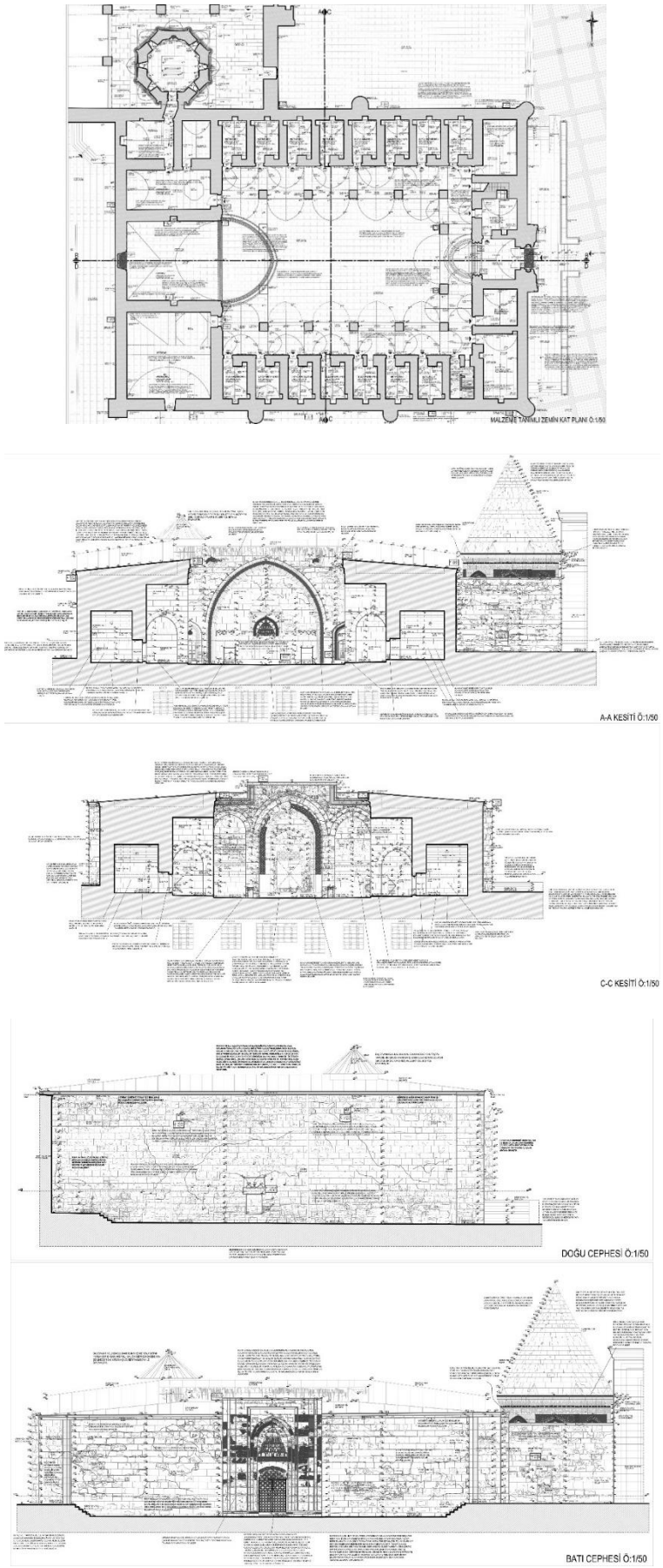

Şekil 4. 58 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan rölöve çalışması (VGMA)

Hunat Hatun Medresesi'nin inceleme yapılan dönemde iyi durumda olduğu belirtilmiş, çevresel ve insan kaynaklı fiziksel bozulmalar tespit edilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda; Hunat Hatun Medresesi'nin etrafının kesme yonu taş ile kaplandığı ve dış beden duvarlarının özellikle zemine yakın kısımlarında kapiler su ilerlemelerinin meydana geldiği görülmektedir. Don çözülme döngüsü sonucu, duvarların zemin kısımlarında bozulmalar oluşmuştur (VGMA- Proje Raporu) (Şekil 4. 59).

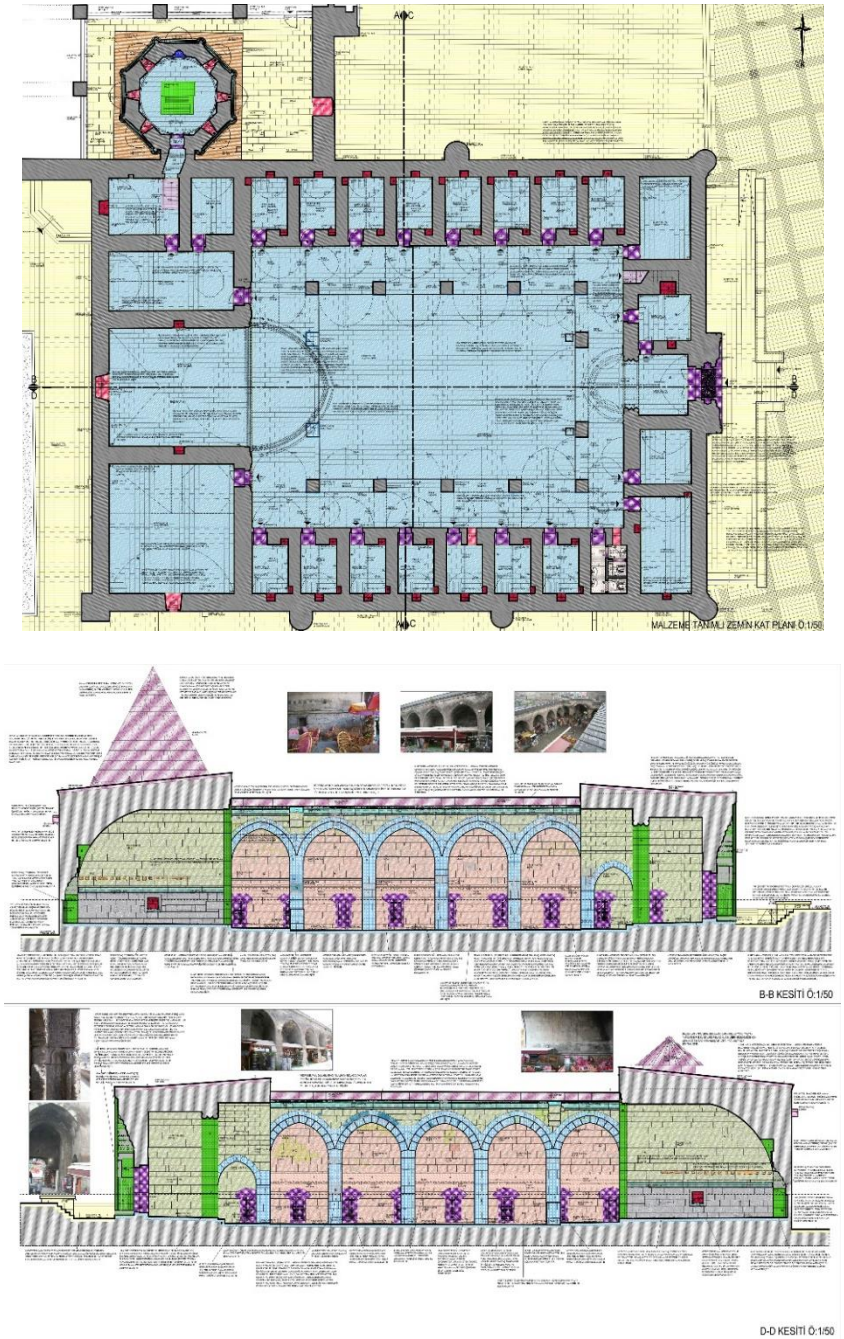

Şekil 4. 59 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan hasar- tespit çalışması (VGMA)

Hunat Hatun Medresesi'nde dış beden duvarlarının tezyinatlı kısımlarında insan kaynaklı ve hava kirliliğinden kaynaklanan bozulmalar olduğu görülmekte olup, duvarlarda aynı zamanda noktasal derz açılmaları ve derz bozulmaları izlenmektedir. Medrese kesme yonu taş beden duvarlarında çevresel faktörler, kapiler su ilerlemeleri ve don çözülme döngüleri nedeniyle kesme yonu taş yüzeylerin et kalınlığında 0-5 cm arası ya da daha büyük olarak 5-10 cm arası kayıplar meydana gelmiştir (VGMA- Proje Raporu).

Medrese'nin avlu revaklarını taşıyan ayaklarında da çevre ve insan kaynaklı nemlenme, tuzlanma ve doku kaybının oluşturduğu bozulmalar mevcuttur. Medresenin özgün toprak dam şeklindeki üst örtüsü günümüze kadar gelememiştir. Yapılan incelemeler sırasında bakır kaplı olan üst örtü, zaman içerisinde deformasyona uğramış ve işlevini yitirmiştir. Çatı kısmında gerekli yalıtım sağlanamadığı için yapı o kısımlardan su almaktadır (Proje Raporu-VGMA).

Medresenin avlu, revaklar ve baş eyvan kısmı zeminleri yapılan onarımlar sırasında özgününe uygun olarak kesme yonu taş ile kaplanmış, ancak kaplamalar çimento esaslı malzeme ile derzlenmiştir. Medrese odalarının da özgün zemin kaplaması kesme yonu taş iken, dükkân olarak işlev verildiği için, odalar laminant parke kaplanmıştır.

Medrese özgün işlevinden uzak bir işlevde kullanıldığı için medreseye bazı eklentiler yapılmıştır. Medresenin kuzey revakları arkasında bulunan ilk odası, yığma tuğla duvarlar ile bölünerek wc olarak kullanılmaktadır. 2007 yılında yapılan çalışmalar sırasında odalar dükkân, baş eyvan ve avlu ise kafeterya olarak kullanılmaktadır (VGMA).

Hasar tespit sırasında medresenin taç kapısının üst kısmının günümüze kadar gelemediği, bezemeli kısımların büyük ölçüde tahribata uğradığı, özgün ahşap kapının daha önceki onarımlarda demir kapı ile değiştirilmiş olduğu ifade edilmiştir. Taç kapının silmeli üst bölümü günümüze kadar gelememiş, bu bölüm bakır kaplama yapılmıştır. Medrese de çok fazla pencere açıklığı bulunmamakla birlikte, baş eyvanın doğu beden duvarında bulunan pencere zaman içerisinde kesme yonu taş ile kapatılmıştır.

Medresenin silme, çörten, revak gibi bölümlerinde zaman içerisinde deformasyonlar gerçekleşmiş, doku kayıpları ve derz açılmaları meydana gelmiştir.

Hunat Medresesi'nin restitüsyon raporunda, Çayırdağ'ın düşüncesine yer verilmiş ancak kaynak gösterilmemiştir. Bu görüşe göre, medrese ve cami duvar kalınlıklarının farklı olması, usta işaretlerinin farklı olması gibi nedenler gerekçe gösterilerek medresenin camiden daha önce inşa edildiği düşünülmektedir. Alâeddin Keykubad'ın medrese ve hamam ile birlikte ilk olarak küçük bir cami yaptırdığı, Hunat Hatun'un ise bu camiyi yıktırıp yerine günümüzde mevcut olan cami ve türbeyi yaptırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca, Hunat Hatun tarafından medrese ana eyvanı önüne ihtiyaç nedeniyle sonradan revak eklendiği, bu revağın avlu tarafı açık ve desteksiz olduğu için yıkıldığı düşüncesi aktarılmıştır. Raporun devamında, Gabriel'in yaklaşımı da aktarıldıktan sonra, bugün yan revakların ana eyvana en yakın bölümünde görülen revak başlıklarının, inşaat sırasında karar verilen ve gereksiz olduğu için devam edilmeyen, düzeltilmeden bırakılan konstrüksiyon hataları olabileceği olasılığı üzerinde durulmuştur (Şekil 4. 60).

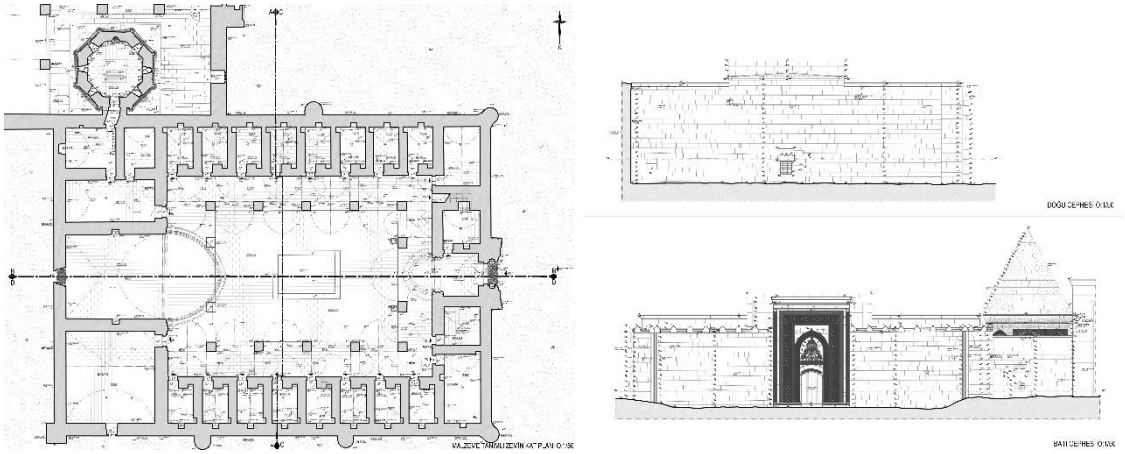

Şekil 4. 60 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan restitüsyon projesi (VGMA)

2007 yılında hazırlanan Restorasyon projesi kapsamında, proje müdahale kararları incelendiğinde 1960'larda yapılan onarımlardan kaynaklı sorunların çözümleri için öneriler getirildiği görülmektedir. Bu kapsamda özellikle çimento esaslı harçların kullanıldığı yerler, zemin ve üst örtüye yönelik müdahale kararlarının çoğunlukta olduğu görülmektedir (Şekil 4. 61).

Bu kapsamda, yağmur ve zemin sularının neden olduğu bozulmalara karşı gerekli önlemlerin alınması için, drenaj ve su toplama sistemleri yapılmıştır. Yapı bünyesinde kesme yonu taşlarda meydana gelen çürüme ve erimeler, taş dokusu ve taş ebatları göz önünde bulundurularak tamamlanmış, kesme yonu taş kısımlarda

meydana gelen derz açılmaları özgün horasan harç kullanılarak derzlenmiştir. Kesme yonu taşlarda meydana gelen kirlenmeler ise granül püskürtme yöntemi kullanılarak temizlenmiştir (VGMA, Proje Raporu)

Medrese üst kısmına daha önceki onarımlar sırasında yapılan bakır üst örtü kaldırılmış, gerekli yalıtımlar yapıldıktan sonra bakır kaplama çatı yeniden yapılmıştır. Medresenin eyvan, avlu, revak içleri gibi bölümlerinin zemin döşemesi olan kesme yonu taşta meydana gelen bozulmalar önceki onarımlarda çimento esaslı malzeme kullanılarak onarılmıştır. Zemin döşemelerine yapılan çimento esaslı derzler temizlenerek, kesme yonu taş döşemeler yıkanmış ve horasan harç ile derzlenmiştir[164]. Bozulan, çürüyen ve işlevini yitiren kesme yonu taş kaplamalar kesme yonu taş ile yenilenme kararı alınmıştır. Medrese odalarının ise özgün zemin kaplaması kesme yonu taş iken, günümüzde laminant parke kaplanmıştır. Restorasyon kararları doğrultusunda medrese odalarının zeminleri olduğu gibi bırakılmıştır.

Medrese içerisinde güncel işlevi gereğince yapılan ancak yapı bünyesinde görüntü kirliliği yaratacak olan muhdes eklerin kaldırılacağı belirtilmiş, ancak bu kapsamda tam olarak neler yapılacağına dair detaylı bilgi verilmemiştir.

Medresenin ana eyvanında bulunan kesme yonu taş pencere, önceki onarımlarda kesme yonu taş ile kapatılmıştır. Kapatılan pencere özgün haline döndürülmüş, açılan pencereye ahşap kepenk yapılmıştır. Ahşap kepenk ise üzerine iki kat pinoteks, bir kat mat vernik sürülerek eskitme yöntemiyle boyanmıştır. Pencere dış kısmına ise geçmeli demir parmaklık yapılmıştır.

Medresenin karakterine en büyük etkiyi yapan taç kapısının ise eksik olan kısımları özgün haline uygun olarak kesme yonu taş ile bütünlenmiştir. Bozulan bezemeli kısımlar da, diğer bölgelerde kullanılan özellikteki horasan harç ile derzlenmiştir. İç mekânlardaki medrese odalarının kapıları ise incelenen dönemde ahşaptır. Bu ahşap kapılar da pencerelere yapılan yöntemle eskitme yöntemiyle boyanmıştır.

[164] Horasan harç; elenmiş doğal bölge taş tozu, 900 C de pişirilmiş ve öğütülmüş tuğla tozu, söndürülmüş ve iki yıl dinlendirilmiş kireç, tuğla pirinci ve yıkanmış, elenmiş kum ile hazırlanmıştır.

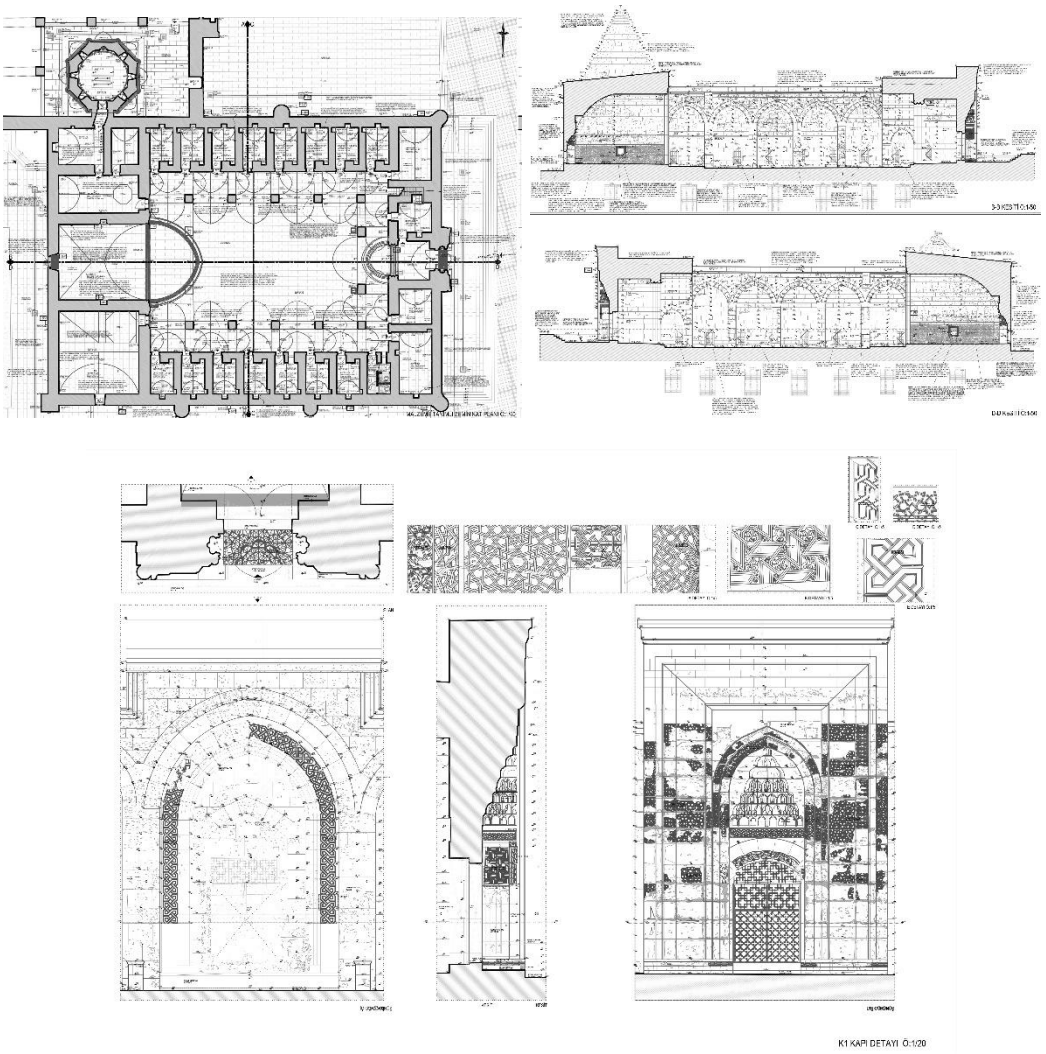

Şekil 4. 61 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan restorasyon projesi (VGMA)

Tüm taş yüzeyler granül püskürtme yöntemiyle temizlenmiş, deformasyona uğramış olan taş basamaklar aşılama yöntemi ile restore edilmiş, boşalan ve eksilen harçlar, horasan harç ile derzlenmiş, bezemeli taş yüzeylerde meydana gelen kirlenme, tüylenme ve gevşemeler organik bitkisel fırça ve plastik el fırçası ile geleneksel yöntemlerle temizlenmiştir.

Medrese kesme yonu taş beden duvarlarında çevresel faktörler ve don çözülme döngüleri nedeniyle kesme yonu taş yüzeylerin et kalınlığında 0-5 cm arası ya da 5-10 cm arası kayıplar meydana gelmiştir. Doku kayıplarının 0-5 cm arası olan bölümlerde horasan harç ile derzleme işlemi uygulanmış, 5-10 cm arası olan bölümlerde ise doku kayıpları çürütme yöntemi kullanılarak kesme yonu taş malzeme ile yeniden yapılmıştır. Medrese kesme yonu taş beden duvarlarında

çevresel nedenler ile taş kayıpları meydana gelmiş olup, taş kayıpları kesme yonu taş malzeme ile yeniden yapılmıştır.

Medresenin onarıldığı dönemin paralelinde, Hunat Hatun Türbesi de restorasyon geçirmiştir. Hunat Hatun türbesi, medrese de olduğu gibi teodolit, fotogrametrik ve geleneksel ölçüm yöntemleri ile ölçümlenmiştir (Şekil 4. 62).

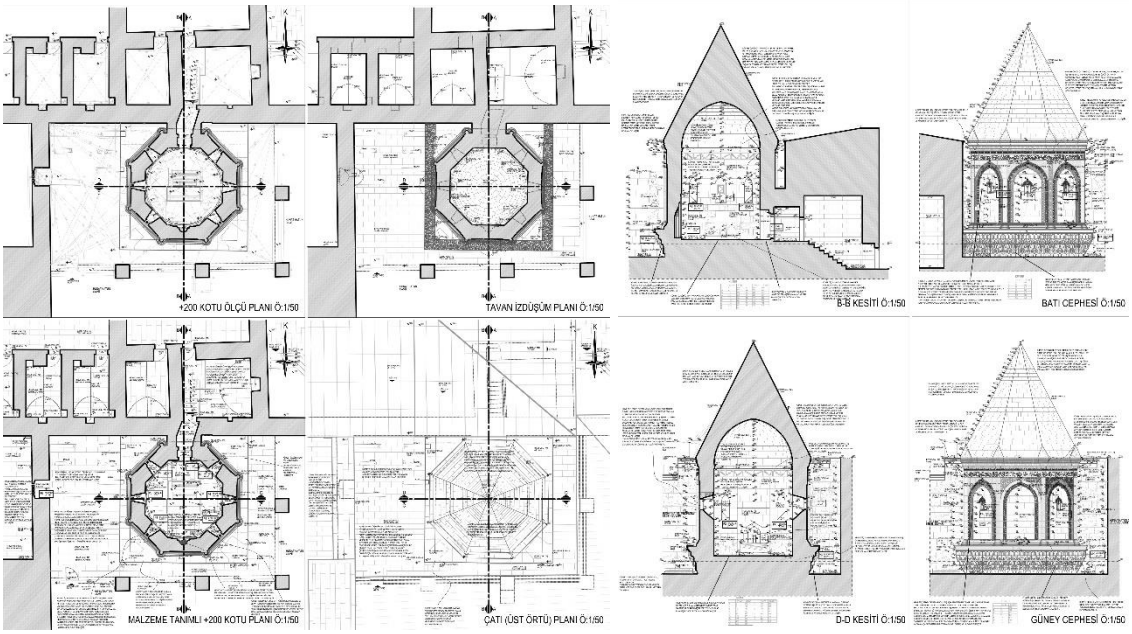

Şekil 4.62 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan türbenin rölöve projesi (VGMA)

2007 yılında rölöve ölçümlemesi paralelinde yapının hasar tespit çalışmaları yapılmış ve medresede olduğu gibi fiziksel ve insan kaynaklı bozulmalar tespit edilmiştir. Kümbetin etrafındaki kesme yonu taş döşemeler, önceki onarımlarda çimento derz ile derzlenmiştir. Ayrıca zemin kısımlarında don etkisiyle bozulmalar meydana gelmiştir.

Kümbetin üst örtüsü özgün halini korumakla birlikte, külah kısmında derz açılmaları, boşalmaları, bitkilenme, doku kaybı, taş kaybı gibi bozulmalar tespit edilmiştir. Dış tarafta hava koşulları ile direk temasta olan kubbe altı silmesi, avlu duvarı silmesi, dış duvarlarda kirlenme, tuzlanma, derz boşalmaları, taş erimeleri ve taş kayıpları mevcuttur. Medrese de olduğu gibi burada da 0-5 cm arası ya da daha büyük bozulmaların olduğu yerlerde 5-10 cm arası doku kayıpları mevcuttur. Bozulma etkilerine daha çok maruz kalan alanlarda ise taş kayıpları mevcuttur (Şekil 4. 63).

Pencereler önceki dönemlerde ahşap doğrama olarak yenilenmiş ancak onlarda zamanın etkisinde deformasyona uğramıştır. O dönemde yapılan incelemelerde kümbetin orijinal ahşap kapısının bulunduğu belirtilmiş, ancak bu kapıda da bazı bozulmalar olduğu ifade edilmiştir.

Şekil 4. 63 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan türbenin hasar- tespit çalışmaları (VGMA)

Barut İnşaat ve Mühendislik tarafından yapılan restitüsyon projesinde kümbet Selçuklu döneminde yapılmış hali ile çizilmiştir. Son araştırmalarda ortaya çıkan ve Haluk Karamağralı tarafından doğruluğu çizimlerle desteklenen, kümbetin daha önceki haline ait herhangi bir çizim ya da bilgiye, yapılan çalışmalarda rastlanmamıştır (Şekil 4. 64).

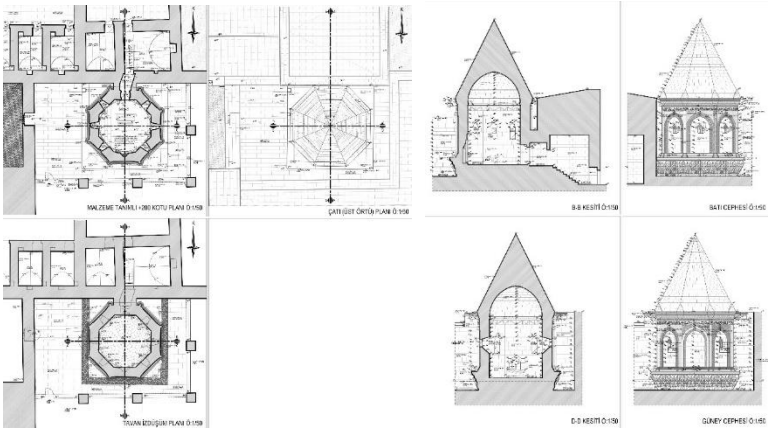

Şekil 4. 64 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan türbenin restitüsyonu (VGMA)

Türbenin restorasyon kararları, hasar-tespit çalışmalarına göre belirlenmiştir. Bu doğrultuda, külah kısmında meydan gelen derz açılmaları özgün horasan harç ile derzlenmiş, bitkilenme kök kurutucu ilaç uygulaması ile kurutulmuştur. Derz kaybı, doku kaybı ve taş kaybı olan bölümlerde medrese de uygulanan yöntem uygulanmıştır (Şekil 4. 65).

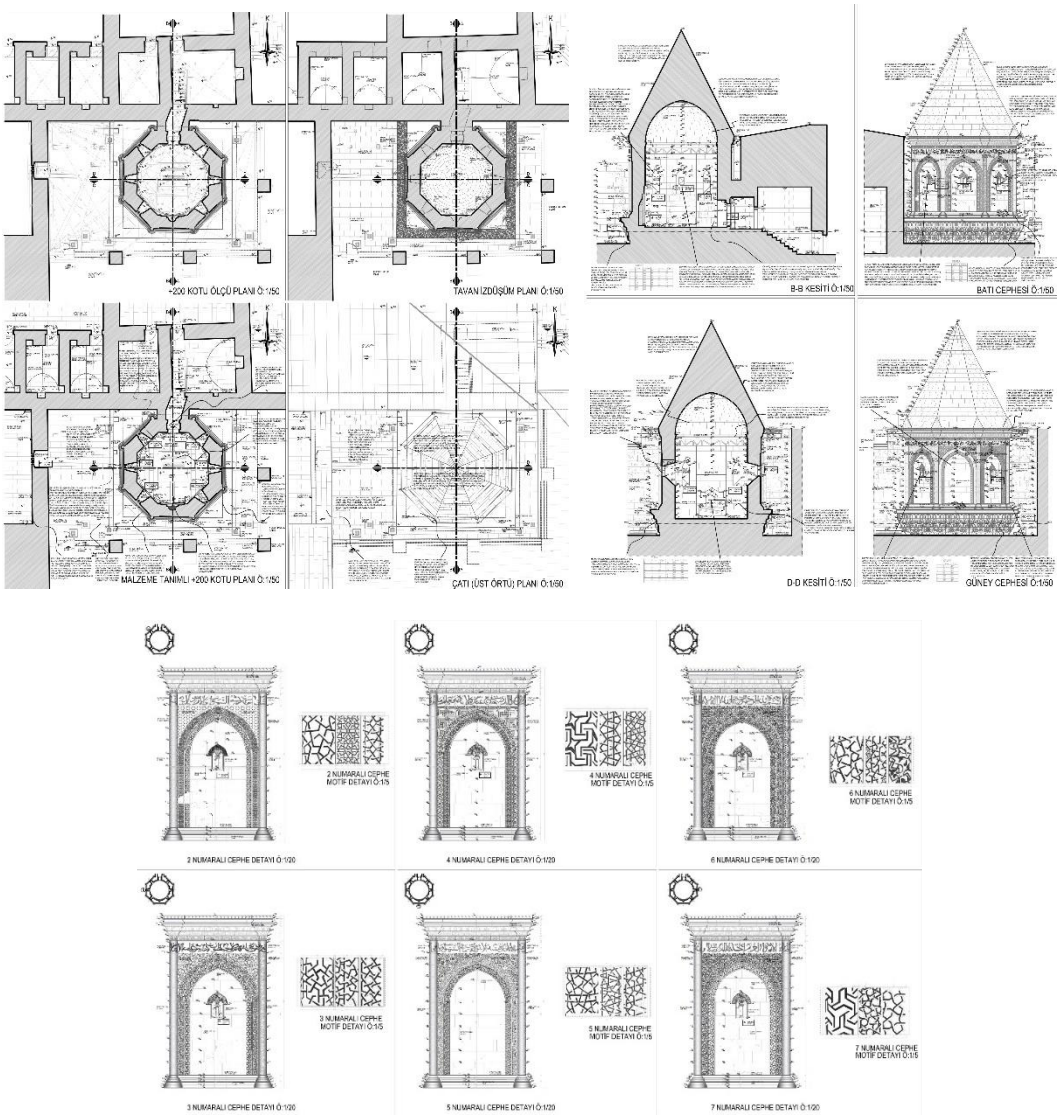

Şekil 4. 65 2007 yılına Barut İnşaat tarafından hazırlanan türbenin restorasyon projesi (VGMA)

Türbenin zeminde meydana gelen bozulmalarını engellemek için, medresede yapıldığı gibi su toplama sistemi ve drenaj yapılması kararı alınmıştır. İşlevi ve dokusunu kaybeden kesme yonu zemin döşemeleri aynı malzeme ile tekrar yapılmıştır. Kümbetin iç mekanının zemin döşemesinde çimento esaslı derzler temizlenerek, horasan harç ile onarım yapılmış, çürüyen taşlar değiştirilmiştir.

Kümbetin üst örtüsünde de koruma çalışmaları gerçekleştirilmiş, bu kapsamda külahta meydana gelen bitkilenme, kirlenme vb. bozulmalar temizlenerek, derzler horasan harcı ile derzlenmiş, üzeri şeffaf su yalıtım malzemesi ile kaplanmıştır.

Türbenin kesme yonu taş kısımlarında, bezemeli kısımlar hariç, meydana gelen kirlenmeler granül püskürtme yöntemi kullanılarak temizlenmiş, bezemeli kısımlarda meydana gelen kirlenmeler ise organik bitkisel fırça ve plastik el fırçasıyla geleneksel yöntemler kullanılarak temizlenmiştir. Kümbetin silmelerinde meydana gelen bozulmalarda ise işlevini yitiren silmeler kaldırılarak su yalıtımı yapılmış ve kaldırılan kesme yonu taş silmelerin yerine kesme yonu taş malzeme ile aynı ebat ve formda taş silme yapılmıştır.

Türbede kapı ve pencere gibi doğramalarda işlevini yitiren ahşap doğramalar yenilenmiştir[165]. Pencere kısımlarda bulunan kesme yonu taş hatayi bezemeli kemerlerde meydana gelen kirlenme, tüylenme ve gevşemeler organik bitkisel fırça ve plastik el fırçasıyla geleneksel yöntemler kullanılarak temizlenmiştir. Türbedeki mevcut ahşap kapı kaldırılmış, yerine pencerede kullanılan ahşap ile aynı özelikte, iki kanatlı lamba zıvanalı ahşap kapı yapılmıştır.

Hunat Hatun Medresesi ve Türbesine ait proje ve raporlar incelendiğinde birtakım hataların olduğu görülmektedir. Medrese restitüsyon raporunda ana eyvan önünde bulunan ayaklar ile ilgili olarak "*bugün görülmekte olan arkad başlangıçlarının, inşaat esnasında bazı değişikliklere karar verilmek sureti ile lüzumu kalmayan fakat düzeltilemeyen konstrüksiyon hataları olması muhtemeldir*" ifadesi yer alırken, restorasyon müdahale kararları kısmında aynı ayaklar için "*Avlu kısmında bulunan ve baş eyvanın hemen önünde yer alan iki adet kesme yonu taş kemer ayağı tahribata uğramıştır. Taşıyıcı kemer ayaklarının zeminden yaklaşık 140 cm yükseklikteki kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Bu kemer ayaklarının taşıdığı kemerler günümüze kadar gelememiştir. Bu kemerlerin izleri kuzey ve güney revak duvarlarında takip edilebilmektedir*" anlatımına yer verilmiştir. İki ifade arasındaki çelişki yeterli araştırmanın yapılmadan raporların hazırlandığı ve aynı mimarlık bürosu

[165] Yenileme işleminde, ahşap doğramalar emprenye edilmiş yerli çam kereste ile yapılmış ve üzerine iki kat pinoteks, bir kat mat vernik sürülerek eskitme yöntemiyle boyanmıştır.

tarafından hazırlanan raporlar arasında bile koordinasyon eksikliği olduğunu göstermektedir.

Diğer dikkat çeken eksikliklerden biri de restitüsyon raporunun hazırlanma şeklidir. Raporda, hangi kurumlarda ve kütüphanelerde araştırma yapıldığı bilgisini verilmemesinin yanında verilen bilgilerin de hangi kaynaktan olduğu bilinmemektedir. Hernagi bir referans ve kaynakça bölümü bulunmamakta, verilen bilgiler yazara mı ait yoksa daha önce araştırma yapan kişilere mi ait ayırt edilememektedir. Bu durum, 2007 yılında hazırlanan bir restitüsyon raporunun kailtesini ve yapılacak olan uygulamanın niteliğini sorgulamaya neden olmaktadır.

Proje müdahale kararları incelendiğinde ise, 1960'lı yıllarda betonarme ve çimento esaslı malzemeler ile yapılan onarımlardan kaynaklı sorunların çözümüne yönelik kararlar alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle çimento harçların kullanıldığı duvar örgüsü, zemin ve üst örtüye yönelik müdahaleler belirlenmiş, yapıda nemlenme, kararma ve taş kaybına kadar uzanan sorunların temek nedeni olan çimento malzeme yapıdan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Çimento malzemenin kullanıldığı yerlerde, horasan harç kullanılmış, malzeme bozulmalarında ise yer yer yeni malzeme ile değişim yapılmış, genel itibari ile sadece basit onarım ve temizlik önerilerinde bulunulmuştur.

Bu çalışmalardan sonra Hunat Hatun Medresesi ile ilgili en yakın bilgiye Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26 Mayıs 2011 tarihli ve 2068 sayılı kararından ulaşılmaktadır. Kararda, Hunat Hatun Medresesi ve Kümbetin onarımına yönelik çalışmalar sırasında tespit edilen geçmişe ait uygulamalar için öneriler doğrultusunda çalışmalar yapılabileceği, drenaj yapılması isteminin ise daha önce yapıda drenaj yapıldığı ve zeminde su problemi olmadığı için gerekli olmadığı belirtilmiştir. Kurul 6 Ekim 2011 tarih ve 22 sayılı kararında, Hunat Hatun Medresesi hücre kapılarının yenilenmesine yönelik hazırlanan 1/20 kapı detay projesinin uygun olmadığını belirtmiştir. Hücre odalarının zemin kaplaması ile ilgili projelerin kurula iletilmesine ve elektrik projesinin de tekniğe uygun olarak düzeltilmesini istemiştir. İstenilen değişiklerin hazırlandığı projeler kurulun 1 Aralık 2011 tarihli toplantısında görüşülmüş ve 88 numaralı kararında sonuç belirtilmiştir. Buna göre; Hunat Hatun Medresesinin hücre oda kapılarının yenilenmesine yönelik hazırlanan 1/20 kapı detay projenin ve hücre oda zemin

kaplamalarının yenilenmesine yönelik hazırlanan detay projenin uygun olduğuna karar verilmiştir. Elektrik projesinde ise klimaların uygun olmadığı, elektrik projesinin kesit ve görünüşlerinde priz ve aplik yerlerinin belirtilmesi gerektiği, elektrik panosunun yerinin tekrar düşünülmesi gerektiği ifade edilmiştir. (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011).

Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 20 Nisan 2012 gün ve 229 sayılı kararında GEEAYK'ın 09.07.1976 gün ve 75 sayılı kararı ile korunması gerekli anıtsal yapı olarak tescil edilmiş olan Hunat Hatun Medresesi'nin 1. Grup olarak güncellenmesi yapılmıştır. Aynı kararda, Hunat Hatun Medresesi giriş zemininde geçecek olan elektrik projesinin ve Medrese taç kapı üst örtü detay projesi Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından uygun bulunmuştur (VGMA).

Medrese ve türbe restorasyonu sonrasında, yapıya Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16 Temmuz 2012 tarihli 290 sayılı kararı doğrultusunda, Hunat Cami'nin kuzey doğusunda yer alan, şadırvan ve tuvaletlerin tadilatına yönelik çeşitli çalışmalar istenmiştir. Bu kapsamda hazırlanan rölövede kesitlerde şadırvan kubbesinin çizilmesi ve cephe çizimlerinin tamamlanması, öneri projede kesitlerin, uygulama detaylarının ve kanal bağlantı detayının çizilmesi bunlardan bazılarıdır. Ayrıca şadırvan-tuvalet ünitesinin tescilli Hunat Cami ve Medresesi ile ilişkisini gösteren siluet çizimi istenmiştir (VGMA).

26 Kasım 2012 gün ve 418 sayılı kararda, şadırvan ve tuvalet tadilatına yönelik ikinci kez hazırlanan projede hem mevcut duruma ilişkin çizimlerde hem de tadilat önerisinde plan, kesit ve görünüşler arasında uyumsuzluk bulunması nedeniyle uygun olmadığına karar verilmiş ve çizim kurallarına uygun biçimde tekrarı istenmiştir (VGMA). Aynı proje ile ilgili olarak kurulun 26 Aralık 2012 gün ve 455 sayılı kararında Şadırvan ve tuvaletlerin tadilatlarına yönelik hazırlanan proje, yapım sistemine yönelik bilgileri içermemesi, hangi elemanların korunup hangilerinin değiştirileceğinin anlaşılmaması, ölçülerin eksik olması, tescilli yapı ile olan mesafenin belirtilmemesi ve uygulama detaylarını içermemesi gibi nedenlerle uygun bulunmamıştır (VGMA).

Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 18 Nisan 2013 gün ve 568 sayılı kararında, Şadırvan ve tuvalet tadilatlarına yönelik hazırlanan projede, ölçü,

kot ve çizim eksiklerinin tamamlanması, tarihi çevreyle uyumlu malzemeler seçilmesi, süslemelerin azaltılarak daha sade bir öneri yapılması isteminde bulunulmuştur. ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 05.11.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararında belirtilen proje hazırlama esasları doğrultusunda hazırlanarak kurula teslim edilmesi kararlaştırılmıştır (VGMA). Hunat Cami Şadırvan ve tuvaletlerinde tadilat istemine yönelik istenilenlerin yapılmaması nedeni ile projede Kurulun 13 Haziran 2013 tarih ve 633 sayılı kararı ile tekrar revize istenmiştir.

Kurulun 5 Temmuz 2013 gün ve 709 sayılı kararında Hunat Cami Şadırvan ve tuvaletlerinde tadilat istemine yönelik hazırlanan projenin uygun olduğuna karar verilmiştir (Şekil 4. 66). Uygulamanın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 22.03.2001 gün ve 680 sayılı ilke kararı uyarınca Belediye ve proje müellifi denetim ve sorumluluğunda yapılması gerektiği not edilmiştir (VGMA).

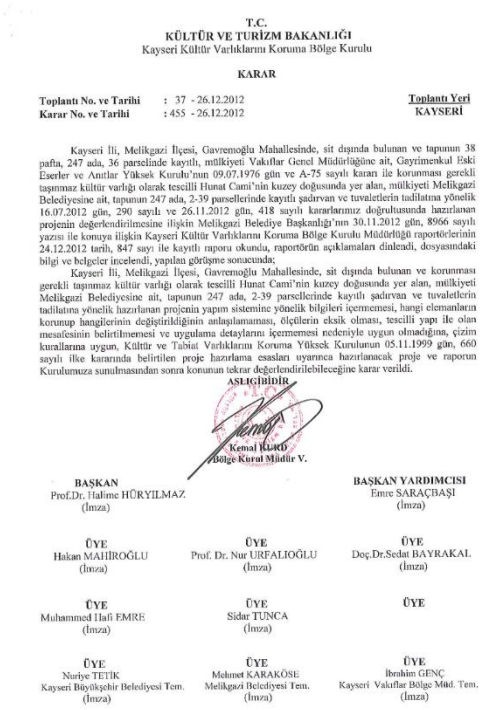

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 37 - 26.12.2012
Karar No. ve Tarihi : 455 - 26.12.2012

Toplantı Yeri
KAYSERİ

Kayseri İli, Melikgazi İlçesi, Gavremoğlu Mahallesinde, sit dışında bulunan ve tapunun 38 pafta, 247 ada, 36 parselinde kayıtlı, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 09.07.1976 gün ve A-75 sayılı kararı ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Hunat Cami'nin kuzey doğusunda yer alan, mülkiyeti Melikgazi Belediyesine ait, tapunun 247 ada, 2-39 parsellerinde kayıtlı şadırvan ve tuvaletlerin tadilatına yönelik 16.07.2012 gün, 290 sayılı ve 26.11.2012 gün, 418 sayılı kararlarımız doğrultusunda hazırlanan projenin değerlendirilmesine ilişkin Melikgazi Belediye Başkanlığı'nın 30.11.2012 gün, 8966 sayılı yazısı ile konuya ilişkin Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü raportörlerinin 24.12.2012 tarih, 847 sayı ile kayıtlı raporu okunda, raportörün açıklamaları dinlendi, dosyasındaki bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşme sonucunda;

Kayseri İli, Melikgazi İlçesi, Gavremoğlu Mahallesinde, sit dışında bulunan ve korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Hunat Cami'nin kuzey doğusunda yer alan, mülkiyeti Melikgazi Belediyesine ait, tapunun 247 ada, 2-39 parsellerinde kayıtlı şadırvan ve tuvaletlerin tadilatına yönelik hazırlanan projenin yapım sistemine yönelik bilgileri içermemesi, hangi elemanların korunup hangilerinin değiştirildiğinin anlaşılamaması, ölçülerin eksik olması, tescilli yapı ile olan mesafesinin belirtilmemesi ve uygulama detaylarını içermemesi nedeniyle uygun olmadığına, çizim kurallarına uygun, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 05.11.1999 gün, 660 sayılı ilke kararında belirtilen proje hazırlama esasları uyarınca hazırlanacak proje ve raporun Kurulumuza sunulmasından sonra konunun tekrar değerlendirilebileceğine karar verildi.

ASLIGİBİDİR
Kemal KURD
Bölge Kurul Müdür V.

BAŞKAN
Prof.Dr. Halime HÜRYILMAZ
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI
Emre SARAÇBAŞI
(İmza)

ÜYE
Hakan MAHİROĞLU
(İmza)

ÜYE
Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU
(İmza)

ÜYE
Doç.Dr.Sedat BAYRAKAL
(İmza)

ÜYE
Muhammed Hafi EMRE
(İmza)

ÜYE
Sidar TUNCA
(İmza)

ÜYE

ÜYE
Nuriye TETİK
Kayseri Büyükşehir Belediyesi Tem.
(İmza)

ÜYE
Mehmet KARAKÖSE
Melikgazi Belediyesi Tem.
(İmza)

ÜYE
İbrahim GENÇ
Kayseri Vakıflar Bölge Müd. Tem.
(İmza)

Şekil 4. 66 2012 Yılına Ait Kurul Raporu (VGMA)

2015 yılında kurulun 29 Haziran tarihli ve 1617 sayılı kararında Hunat Hatun Medresesi'ne yatay yağmur oluğu yaptırma işi görüşülmüştür (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015).

2017, 2018 yıllarında Hunat Hatun Cami'nin koruma alanında yapılması istenilen yeni yapılara dair alınmış mevcut kararlar bulunmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2017, 2018). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 10 Ocak 2019 tarihli ve 3672 sayılı kararında ise Hunat Hatun hamamında yönelik izinsiz gerçekleştirilen uygulamalar görüşülmüştür (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019).

2021 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından Çağ Restorasyon şirketine Hunat Hatun Cami'nin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması işi verilmiş ve proje çalışmalarının hazırlıklarına başlanmıştır. Ancak tezin tamamlandığı dönemde proje çalışmaları nihayetlenmediği için detaylara ulaşılamamıştır.

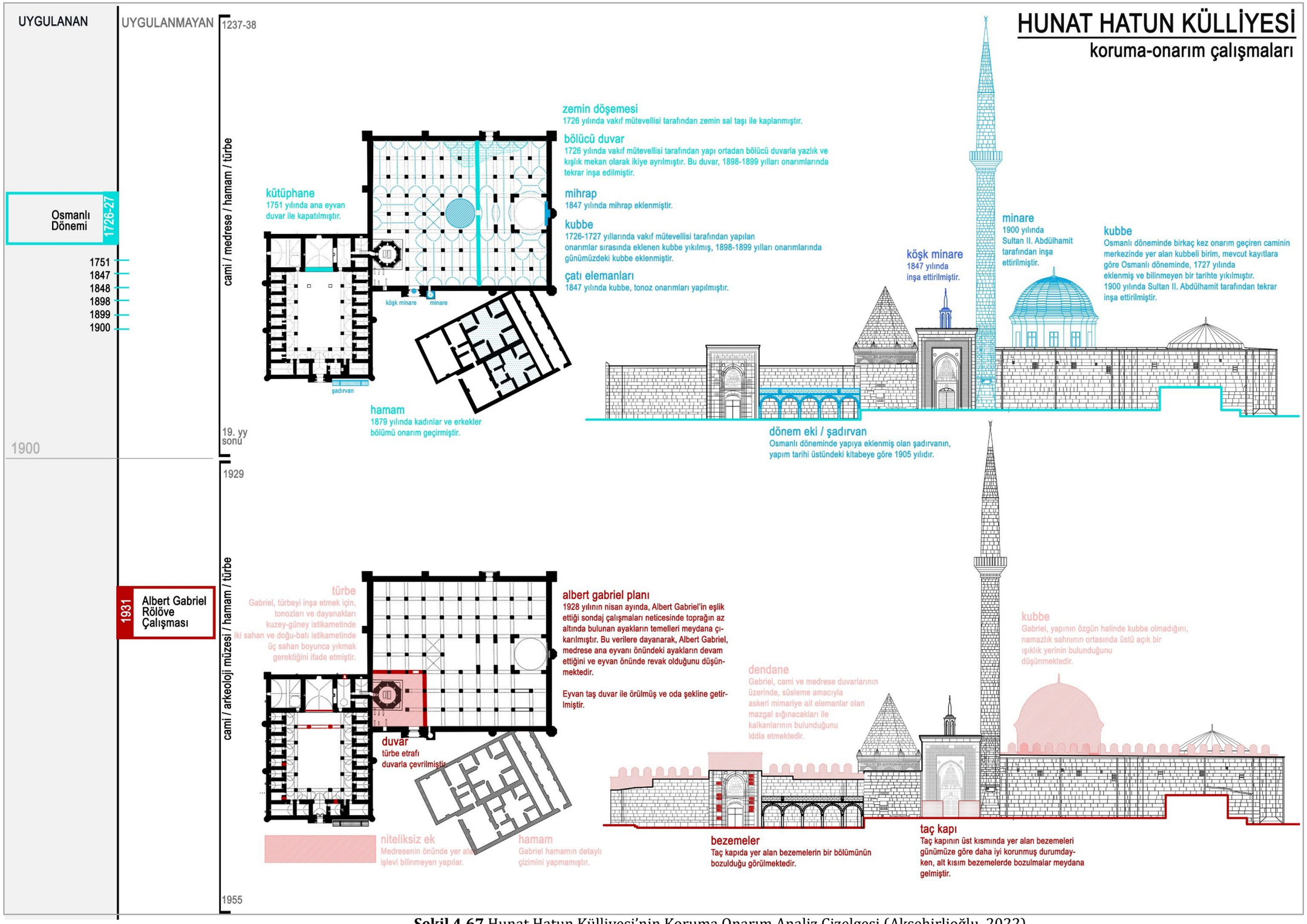

Şekil 4.67 Hunat Hatun Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022)

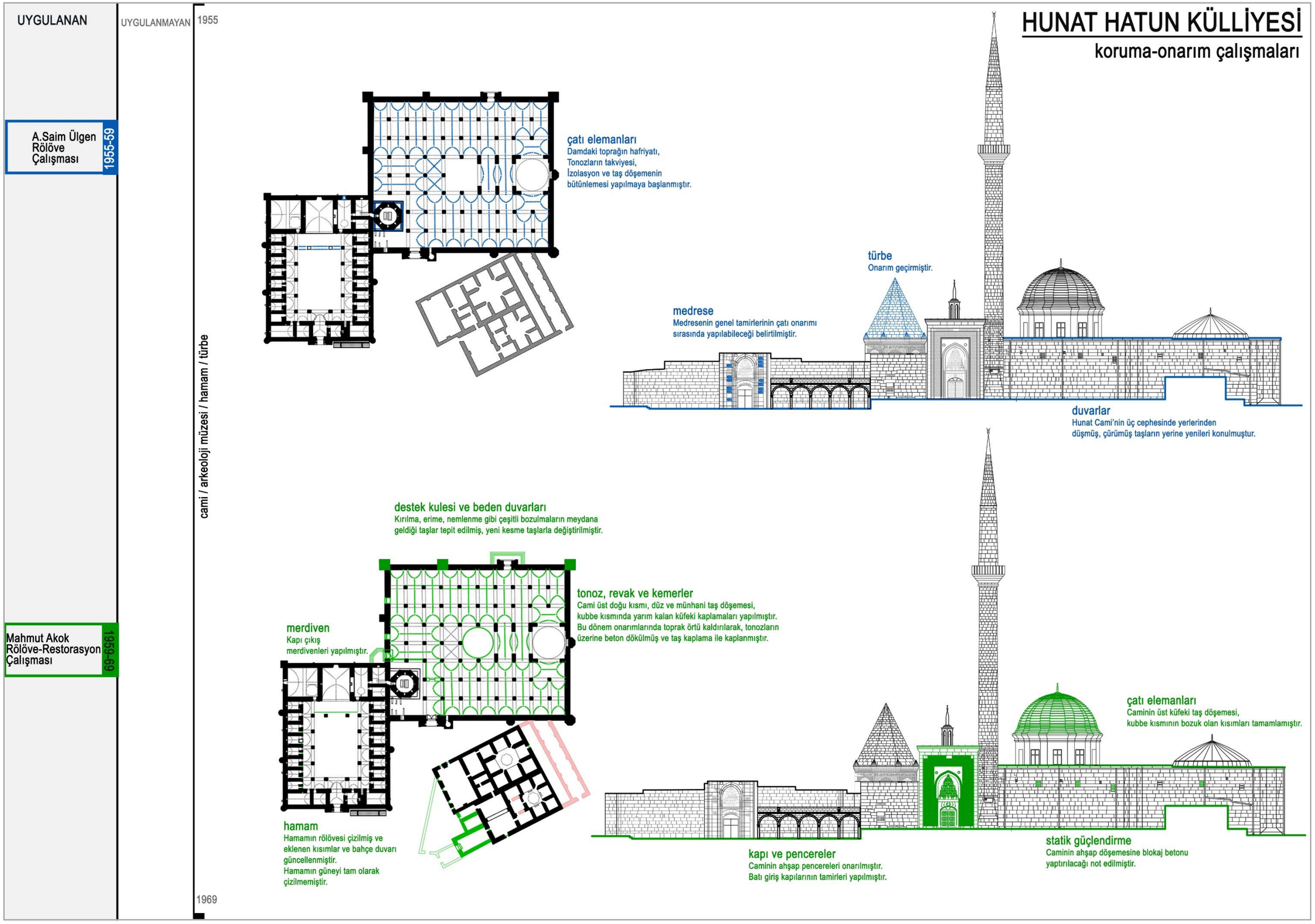

Şekil 4. 67 Hunat Hatun Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (devamı) (Akşehirlioğlu, 2022)

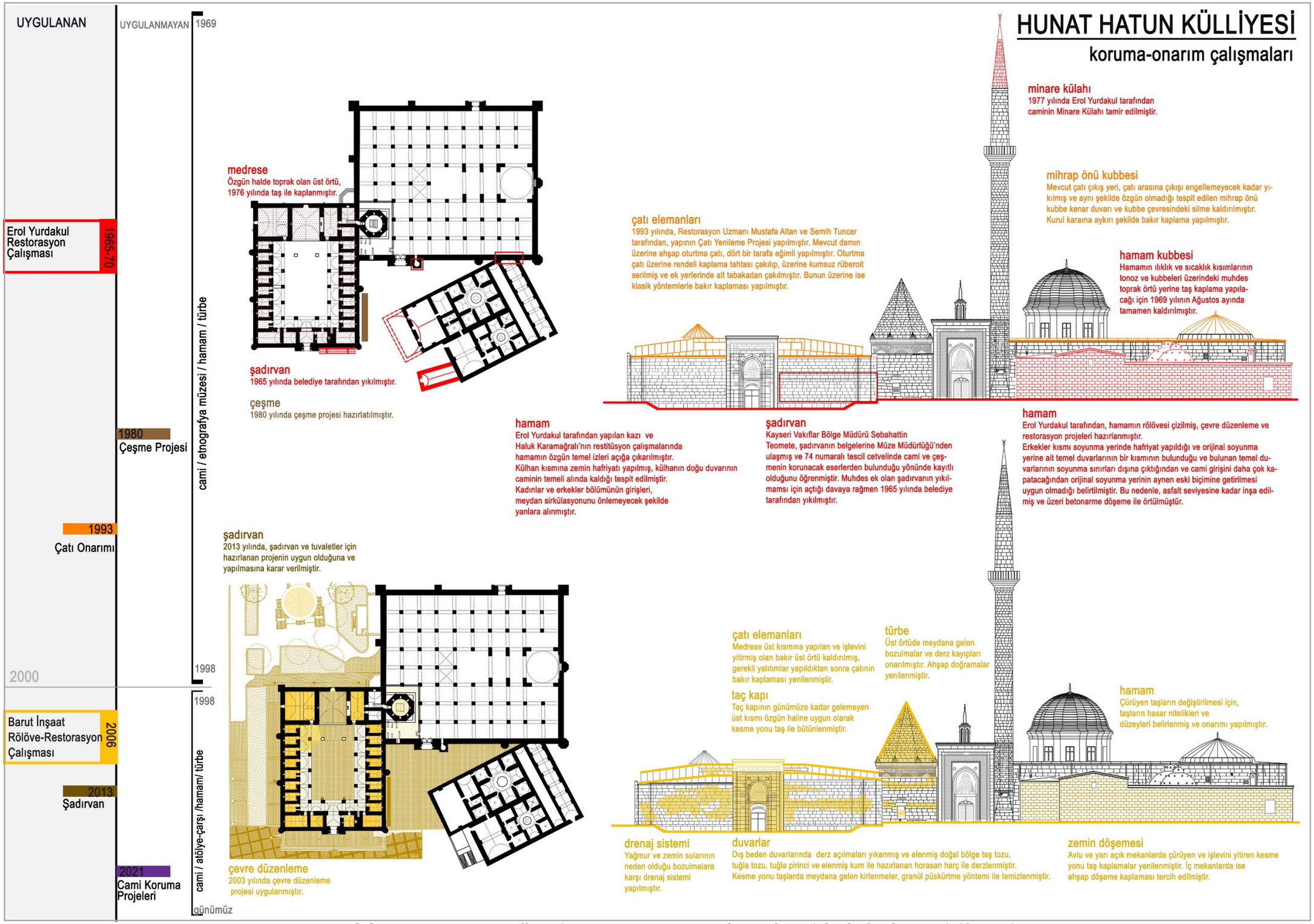

Şekil 4.67 Hunat Hatun Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022) (devamı)

4.2 Gevher Nesibe Külliyesi

Tablo 4.2 Gevher Nesibe Külliyesi Genel Bilgileri

Yapı Kimliği		Külliye Planı
Yapı	Gevher Nesibe (Çifte) Külliyesi	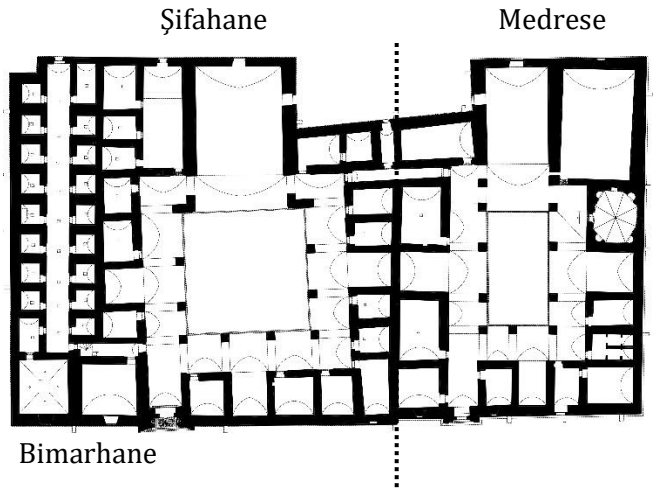
Adres	Yenice Hacı İkiz (İsmail) Mahallesi, Mimar Sinan Parkı içindedir.	
Yapım Yılı	602 H. / 1205-6 M.	
Bani	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	
Tipoloji	Dört eyvanlı, revaklı, açık avlulu çifte medrese plan tipi	
Vakfiye	Vakfiye mevcut değil	
Özgün İşlev	Darüşşifa ve Tıp Medresesi	
Güncel İşlev	Selçuklu Medeniyet Müzesi	
Konumu		**Fotoğrafları**

4. 2. 1 Tarihçesi

Sur dışında Kayseri İç Kalesi'nin kuzeybatısında, Hacı İkiz Mahallesi'nde bulunan Kayseri Gevher Nesibe (Çifte) Külliyesi, Kayseri'de yapılmış en erken tarihli Selçuklu yapı topluluğu olarak bilinmektedir (Tablo 4. 2). Yapıya çifte medrese ya da "çifteler" denmesini sebebi, yapının bünyesinde hem medrese hem de hastanenin bulunmasından dolayıdır (Eldem, 1982, 59). Külliye çifte medrese isminin yanı sıra farklı isimler ile de anılmaktadır. Bunlar, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yapıldığı için aldığı "*Gıyasiye*" ve yapının hastane hizmetinde kullanılmasından

dolayı aldığı "*Şifaiye*" isimleridir (Eldem, 1982, 59, Gabriel, 1954, 68). Edhem (1982, 59), yapının kitabesinde geçen "maristan" sözünden yapının işlevinin ve buna bağlı olarak isminin net bir şekilde anlaşılabileceğini belirtmiştir. "*Maristan*" sözü Farsça kökenli olup, hastane anlamına gelmektedir (Eldem, 1982, 58). Peker (2014,116) de benzer şekilde, Gevher Nesibe Külliyesi'nin medrese kısmını I. Gıyaseddin Keyhüsrev inşa ettirdiği için Gıyasiyye Medresesi, hastane işlevi gören diğer kısmı ise Şifaiyye Medresesi olarak isimlendirmiş olup halk arasında Çifteler, Darüşşifa Medresesi, Çifte Medrese gibi diğer isimlere de sahip olduğunu ifade etmiştir (Peker, 2014, 116). Bu isimler dışında bu iki bina birçok değişik isim ile anılmıştır. Şifa Hatun Medresesi, İkiz Medreseler, Kayseri Darüşşifası, Kayseri Tıbbiyesi, Darüşşifa Medresesi, Şifaiye Hastanesi, Çifteler, Medresei Darüşşifa ve Kayseri Maristanı bunlardan bazılarıdır (Ünver, 1940, 52-53, İnan, 1956, 219, Çakmakoğlu Kuru, 1998, 95) (Şekil 4. 68).

Şekil 4. 68 Gevher Nesibe (Çifte) Külliyesinin genel görünümü (Havadan Kayseri, 2019)

Darüşşifa taç kapısı üzerindeki kitabeye göre H. 602 / M. 1206 tarihlerinde inşa edilen yapı, sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatında, kız kardeşi Gevher

Nesibe'nin vasiyeti üzerine yaptırılmıştır[166]. Yapı hastane hizmeti veren Şifahane, akıl hastalarının müzikle tedavi edildiği bölüm olan Bimarhane, ilk tıp fakültesi olarak eğitim hizmeti veren Tıp Medresesi ve Kümbet yapılarının mekânsal organizasyonundan oluşan mimari topluluktur. Bu binalar sadece işlevsel ya da mimari açıdan değil, evren ve insan ilişkisi arasındaki dinamiği ve dönemin dünya görüşünü açıkça sergilemesi bakımından oldukça önemlidir. Yapı günümüzde, Mimar Sinan Parkı içinde bulunmakta olup, bu park 1980'li yıllarda imar hareketliliği sonucu yıkılan konut dokusunun yerine yapılmıştır.

Şehir merkezinde bulunan ve Gevher Nesibe Hatun'un vasiyeti üzerinde yapılmış olan külliyenin Şifahane kapısı üzerinde kitabe bulunmakta, Gıyasiye Medresesi'ne ait inşa kitabesi bulunmamaktadır. Edhem (1982, 57) mermer kitabenin alt silmesinin olmaması ve yerine tam olarak uygun olmamasını gerekçe göstererek, yazıyı içine alan bölümün sonradan oraya eklendiği kanısındadır. Gabriel (1954,70) is bu görüşe katılmamakta, taç kapının yapım stilinin kitabe tarihi ile uygun olduğunu düşünmektedir. Çakmakoğlu Kuru (1998, 114) da inşa kitabesinin özgün yerinde olduğunu kabul etmektedir. Şifahane taç kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesinde (Şekil 4. 69);

> "*Kılıçarslan oğlu, dinin ve dünyanın koruyucusu, büyük sultan Keyhüsrev zamanında –zamanı daim olsun- Kılıçarslan'ın kızı, din ve dünyanın ismeti Melike Gevher Nesibe'nin –Allah sizin için onu razı kılsın- vasiyeti olarak 602(1205) yılında bu hastahanenin inşasına ittiak etti (inşa ettirdi)*" (Eldem, 1982, 58).

Şekil 4. 69 Gevher Nesibe Külliyesi'nin şifahane kapısında bulunan kitabe (Akşehirlioğlu, 2021)

[166] Eldem, 1918 (1982), 60, Sözen, 1970, 82 Kuran, 1969, 65, Aslanapa, 1990, 226, Gürkan, 1972, 33, Çakmakoğlu Kuru, 1998, 95, Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 1

Kitabede Melike Gevher Nesibe isminin yazılmış olması oldukça önemli bir bilgi olarak kabul edilmektedir. O devirde Selçuklu sultanlarının isimleri özellikle yazılmaz onun yerine "*ismetüddünya veddin*" unvanı kullanılmasına rağmen, (İnan, 1969, 20) Gevher Nesibe Sultan hakkında İbni Bibi dahi, hiçbir kaynakta bilgi olmayıp, kitabe de isminin geçiyor olması bilginin kıymetini göstermektedir (İnan, 1959, 218).

Külliyeyi oluşturan yapıların işlevsel dağılımı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Birbirine bitişik olarak yapılan iki medreseden hangisinin Şifahane, hangisinin tıp medresesi olduğu konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Akok (1968a, 136-137), Gevher Nesibe Külliyesi'ni oluşturan medreselerden doğu kanadının darüşşifa olduğunu, batı kanadının ise tıp medresesi olduğunu kabul etmektedir. Gabriel (1954, 70) bu düşüncenin tam tersine külliyeyi oluşturan medreselerden doğu kanadını tıp medresesi, batı kanadını ise şifahane olarak varsaymaktadır (Şekil). Yapı üzerine çeşitli tarihlerde araştırma ve incelemelerde bulunan Ünver (1940 (2014), 52) ise Gabriel ile paralel şekilde yapının doğusunu tıp medresesi, batısını ise şifahane olarak kabul etmektedir. Kuran, İnan, Sözen, Cantay, Köker, Çakmakoğlu Kuru, Kuban ve Peker gibi araştırmacılar ise Ünver ile paralel olacak şekilde Çifte Medrese'nin doğu kanadını tıp medresesi, batı kanadını da şifahane olarak adlandırmaktadır[167]. Bununla birlikte Büyükmıhçı ve Kozlu (2008, 91) çalışmalarında, Çifte Medrese'nin doğu kanadını medrese, batı kanadını şifahane, hasta odaları olarak adlandırılan bölümü ise bimarhane olarak ele almıştır. Kutlu (2017, 368) ise, bu konuda hazırlamış olduğu makale çalışmasında Gevher Nesibe Medresesi'ni oluşturan yapıların dikkatle incelendiğinde yapının ekleme yapılarak günümüzdeki halini aldığını ifade etmiştir. Külliye'nin medrese, şifahane ve bimarhaneden oluştuğunu, ilk olarak doğu kanatta bulunan medresenin, sonra batıdaki medresenin inşa edildiğini kabul etmiş, bu iki medrese arasındaki bağlantının sağlanması için ise aradaki koridorun açıldığını kabul etmiştir. En batıda bulunan ve hasta odaları olarak da anılan bimarhanenin ise yapıya ek olarak yapıldığını düşünmektedir. Bimarhane bölümünün özgün girişinin uzun koridorun

[167] Kuran, 1969, 65; İnan, 1969, 18; Sözen, 1970, 80-89; Cantay, 1992, 41; Köker, 1996, 40; Çakmakoğlu Kuru, 1998, 95; Kuban, 2002, 178-179; Peker, 2014, 116.

kuzeyinde olduğunu, sonradan yapılan düzenlemeler ile batıda bulunan medrese ile bağlantının sağlandığını öngörmektedir.

Gevher Nesibe Külliyesi'nde eğitimin tıp medresesinde teorik, şifahane kısmında ise pratik bilgiler üzerine olduğu, medresede bulunan ve revaklara açılan küçük odalarda öğrencilerin, şifahanede bulunan ve beşik tonozlarla örtülü farklı büyüklükteki odalarda ise hastaların kaldığı kesin olmamakla birlikte kabul edilmektedir (Şekil 4. 70). Ayrıca şifahane bölümünde bulunan bazı odaların ise cerrah, eczacı odaları ve ameliyathane olduğu varsayılmaktadır (Köker, 1996, 40). Dişli (2014, 148), 2014 yılında yaptığı doktora çalışmasında Gevher Nesibe Külliyesi'nin mekânsal çözümleme çalışmalarını yapmıştır. Şifahane bölümünde tedavi mekânları (akıl hastası odaları, hasta muayene odaları, ameliyat odaları, poliklinik vb.), idari mekânlar (başhekim odası) bulunduğunu, Tıp Medresesi bölümünde; eczane, eğitim öğretim mekânları (talebe odası, müderris odası, kışlık/yazlık dershane), servis mekânları (hela, hamam, tesisat odası vb.) bulunduğunu ifade etmiştir. Sargutan (1976, 316) ise şifahane ve tıp medresesi olarak inşa edilen yapının sonradan ikisinin de medrese olarak kullanıldığını söylemiştir (Sargutan, 1976, 316).

Şekil 4. 70 Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1950'lerin sonunda görünümü (VGMA).

Yapının tarihini dikkate aldığımızda Anadolu'da bilinen en eski tıp medresesi olduğu görülmektedir (İnan, 1956, 218). Ancak, külliyeyi oluşturan yapıların işlevleri konusunda belirsizliğe paralel olarak, yapıların inşa sıralaması hakkında da farklı görüş ve düşünceler mevcuttur.

Gabriel (1954, 68) külliye oluşturan medrese ve şifahane kısmının aynı tarihlerde yapılmadığını düşünmekte, ilk olarak şifahane, daha sonra ise medrese kısmının yapıldığı fikrini ileri sürmektedir. Gabriel işçi işaretlerinin büyük oranda medrese kapısında bulunduğunu, şifahane binasında benzer işaretlerden hiçbirine rastlayamadığını ifade etmiştir (Şekil 4. 71). Bu durumdan ve Gıyasiye adından hareket ederek yapıların aynı tarihte yapılmadığını, yapıyı oluşturan birimlerden şifahane bölümünün Gevher Nesibe Sultan'ın Vasiyeti üzerine kitabe belirtildiği gibi M. 1205 (H. 602) yılında inşa edildiğini ifade etmiştir. Medrese kısmının ise M. 1205-1211 (H. 601-607) tarihleri arasında Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmış olabileceğini ileri sürmektedir (Gabriel, 1954, 68).

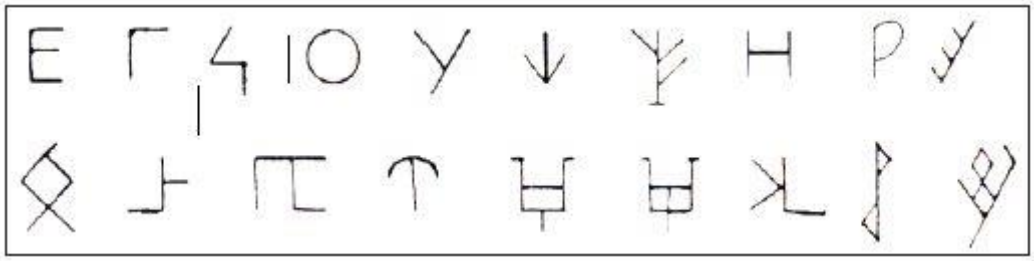

Şekil 4. 71 Gevher Nesibe Külliyesi, tıp medresesi bölümündeki taşçı işaretleri (Gabriel, 1954)

Kuran (1969, 65) külliyeyi oluşturan birimlerden tıp medresesinin taç kapı kitabesi günümüze gelemediği için, yapım tarihi ve banisi hakkında kesin bilgiye ulaşılamayacağı kanısındadır. Selçuklu çağında, yan yana fakat değişik fonksiyona sahip iki yapının farklı tarihlerde, ayrı şahıslarca da yapıldığına dair örneklerin bulunması bu düşünceye neden olmaktadır (Kuran, 1969, 65).

Sözen (1970, 80) ise konu ile ilgili olarak, medrese kısmında şifahanede görüldüğü gibi yapının tarihini verecek bir yazıtın olmadığını ifade etmiş, bu duruma neden olarak ise taç kapının geç bir devirde elden geçmiş olmasını, kapısıyla birlikte varsa bile kitabesinin de yok olduğunu belirtmiştir. Şimdiye kadar bu yapının Gıyaseddin Keyhüsrev I tarafından aynı tarihte yani 1206 M. (602 H.) yılında yaptırıldığı kabul edildiğini belirtmiş, kendisi de iki yapı hemen hemen aynı yıllarda yapılmış olduğunu kabul etmiştir (Sözen, 1970, 80). Yapıların plan düzenleri, onarımı sırasında ortaya çıkan duvar bağlantılarını gerekçe göstererek, yapılar arasında büyük devir farkının olmadığı kanısındadır. Sözen (1970, 80) iki kardeşten birinin medreseyi, diğerinin şifahaneyi aynı yıllarda yaptırdığı kabul etmiştir (Şekil 4. 72).

Şekil 4. 72 Gevher Nesibe Külliyesi'nin dış mekândan genel görünümü (Akşehirlioğlu, 2018)

Sipahioğlu (1981, 10), yapıların yapım tarihi sıralaması hakkında ilk önce şifahane kısmının daha sonra ise medrese kısmının yapıldığını söylemiştir. Ancak şifahanenin doğu tarafına tıp medresesini yaptıran kişinin Gevher Nesibe Sultan'ın diğer erkek kardeşi olan İzzet Keykavus (1210-1219) olduğunu aktarmıştır (Sipahioğlu, 1981, 10). Rafet Yinanç (1984, 299) yapıyı oluşturan birimlerin ikisinin de aynı tarihte yapıldığını düşünmektedir. Sühely Ünver de Yinanç ile aynı fikirdedir (Kılıç, 2018, 41).

Köker (1996, 39) ise, Gabriel'in aksine külliyeyi oluşturan yapılardan ilk önce medresenin, daha sonra darüşşifanın yapıldığını ifade etmektedir (Köker, 1996, 39). Kuban (2002, 178), tıp medresesinin kitabeye göre 1205-1206 yıllarında yaptırıldığını ifade etmiştir. Şifahane kısmının ise I. Keyhüsrev'in Konstantinopolis'ten dönüşünden sonraki iktidarında yani 1204-1210 yılları arasında yapıldığı düşünülerek yapının Gıyasiye adını taşıdığını belirtmiş, aslında külliyenin iki aşamada yapılan birlikte düşünülmüş tek bir yapı olduğunu açıklamıştır (Kuban, 2002, 178).

İnan ise, külliyenin yapım tarihi olarak ilk hükümdarlık dönemi 1192-1197 tarihleri arasında olan Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'in sekiz yıl aradan sonra ikinci defa devletin hükümdarlığına geçtiği 1205-1211 tarihleri arasındaki zamana denk geldiğini ifade etmiş, ancak iki yapı arasında tarih farklılığından bahsetmemiştir (İnan, 1969, 20-21).

Yapılar birlikte incelendiğinde, belirli özelliklerinden dolayı aynı devirde veya kısa aralıklarla yapıldığı görülmektedir. Mimari gelişim açısından, iki yapıyı birleştiren temel ilke düzen değil düzensizlik olup, bu durum iki yapının da erken devir özelliklerini ortaya koymaktadır (Kuran 1969, 65). Bu iki yapının önemli olmasını sağlayan bir diğer özellik, Anadolu'da tarihi bilinen ve ayakta kalmış ilk çift yapılmış medrese olmalarıdır (Özbek, Arslan 2008, 321). Anadolu Selçukluları zamanında bir kadın tarafından yaptırılan ilk Medrese ve ilk tıp medresesi olması açısından da en önemli yapılardan biri konumundadır (Ünver, 1940 (2014), 53, Erkiletlioğlu, 1993, 151-153).

Tüm bu bilgiler ışığında yapının genel plan şeması incelendiğinde şifahane ve tıp medresesinin birlikte düşünülüp planlandığı, ancak yapıların başlangıç tarihleri arasında farklılıklar yaşandığını söyleyebiliriz. Her iki yapının da dört eyvanlı, açık avlulu, revaklı plan tipolojisinde olması, giriş kapılarının kaydırılarak sol revak hizasına alınması, kuzeydeki ana eyvanları bağlayan dar bir geçir bulunması ve en önemlisi ortak duvarı kullanıyor olmaları bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir.

Kültür varlığı olarak tescilli olan Gevher Nesibe (Çifte) Külliyesi, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne bağlı vakıf eseri olup, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün görev alanı içerisinde yer almaktadır.

4.2.2 Mimari Özellikleri

Yapılış tarihi, işlevlerin yapıdaki konumu ve isimlendirilmesi konusunda farklı görüşlerin bulunduğu külliye; şifahane, tıp medresesi, bimarhane işlevlerini taşıyan aynı duvar üzerinde birbirine bitişik iki yapıdan ve tıp medresesi içinde yer alan bir türbeden meydana gelmektedir. Gevher Nesibe Külliyesi'nde genel kabullerin fazlalığı da göz önünde bulundurularak tez anlatımında batıdaki bina şifahane, doğudaki ise tıp medresesi olarak kabul edilmiştir. Tek bir duvar ile bağlı olan birbirinden farklı büyüklükte iki ayrı dikdörtgen yapıdan oluşan külliyede, hem şifahane hem de tıp medresesi kısmı dört eyvanlı, açık avlulu plan tipinde tek katlı

olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Külliyede medrese kısmı, şifahane kısmına göre daha küçük olup, ortak bir duvar üzerinde bulunan dar bir geçitle birbirine bağlanmaktadır. Yapıya güney cephede eksenin batısına kaymış olan ve sol revaklara denk gelen, biri şifahane diğeri tıp medresesine ait olmak üzere iki ayrı taç kapıdan girilmektedir. Her iki yapının ortasında düz ve sade biçimlenişte havuz yer almaktadır.

Akok (1968a, 135) Gevher Nesibe Sultan Külliyesi'nin diğer klasik medreselerden plan tipolojisi olarak oldukça farklı olduğunu belirtmekte, bu farklıların kaynağını ise diğer medreselerden daha çok hücre bölmelerine, büyük ve geniş eyvan biçimlenmesine, külliye yapısı içinde türbe olmasına ancak mescid olmamasına bağlamaktadır (Akok, 1968a, 135). Yapının plan oluşumundaki bu değişiklik yapının işlevinden kaynaklanmakta olup, darüşşifalarda yatılı hastalar düşünülerek tesisler yapılmıştır. Kuban ise Gevher Nesibe Tıp medresesi'ni İslam mimarisinden bu güne gelmiş en erken tarihli dört eyvanlı medrese olduğunu belirtmektedir (Kuban, 2002, 178).

Külliyeye ait çizimler mevcut olmasa da ilk bilgilere İngiliz seyyah Getrude Bell'in (1909), Kayseri gezisi sırasında çekmiş olduğu fotoğraflardan ulaşılabilmektedir (Gertrude Bell Arşivi, 1909)(Şekil 4.73).

Şekil 4. 73 Gevher Nesibe Külliyesi Şifahane Taç Kapısının Haziran 1909'da Getrude Bell tarafından çekilmiş fotoğrafları (Getrude Bell Arşivi, 1909, URL 13)

Fotoğraflar incelendiğinde, Şifahane bölümünün neredeyse harap durumda olduğu, taç kapının büyük oranda yok olduğu ve yarısına kadar toprak altında kaldığı görülmektedir. Yapıya ait imajdan planlara dair herhangi bir çıkarım yapılamamakla birlikte, yapının o dönemki durumuna göre plan yapısında da ciddi bozulmalar olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Külliye'nin şimdiye kadar yayınlanmış planları incelendiğinde, Cumhuriyet döneminde yapının planlarına ulaşabildiğimiz en erkten tarihli çalışma Albert Gabriel tarafından gerçekleştirilmiştir (Şekil 4. 74). Gabriel'in planında külliyeyi oluşturan medreselerin kuzeyde bulunan ve birbirinden farklı büyüklükte olan ana eyvanları arasında kalan hücre bölmelerinin boyutlarının farklı olduğu görülmektedir. Bu durum yapının arka cephesinde girinti çıkıntı olmadan düz olarak gösterilmesine neden olmuştur. Sondaj çalışması yapılmadığından ve yapının bir kısmının yıkıntı şeklinde toprak altında kaldığından, çizimde tıp medresesi ve şifahane bölümlerindeki eksikliklerin yanı sıra, Bimarhane ve Hamam kısmı yer almamıştır. Gabriel şifahanenin günümüzdeki taç kapısına ek olarak bir de aynı cephe üzerinde eyvandan girişi sağlayan bir kapı göstermiştir. Gabriel incelediği diğer yapılarda olduğu gibi Gevher Nesibe Külliyesi'nde de plan çizimlerini mevcut durumu gösteren rölöve çizimi olarak değil, bir nevi var olduğunu düşündüğü bölümleri gösterdiği restitüsyon çizimi gibi ele almıştır.

Ali Saim Ülgen ve Nedim Onat'ın 1955 yılında yaptığı çalışmada yapı daha detaylı olarak ele alınmıştır. Ancak, bu çalışma sırasında da yapının harabe durumda bulunması ve ölçümler için gerekli hafriyatın yapılamamasından çizimler çok sağlıklı olmamakla birlikte, yapının kuzey cephesindeki biçimlenme güncel şemasına daha yakın şekilde ifade edilmiştir. Gabriel'in tahmini olarak çizmiş olduğu şifahane kısmı avlu sol revakları arkasında bulunan hücreler ve ana eyvan yanındaki büyük oda bu planda görülmemekte, Osmanlı döneminde avluyu çevreleyen revakların kaldırıldığı haliyle görülmektedir. Plan çizini incelendiğinde Çifte Medrese'yi meydana getiren Şifahane bölümünün Tıp Medresesine göre harap durumda olduğu ve avlunun sol tarafında bulunan hücre odalarının, revakların ve üst örtülerin tamamen yok olduğu tespit edilebilmektedir. Ülgen'in çiziminde Gabriel'in çiziminde yer alan ve şifahane ana eyvanına açılan kapının varlığını sürdürdüğü dikkat çekmektedir. Ülgen'in plan çizimi rölöve çizim tekniğine daha

yakın nitelikte olup yapının mevcut halini belgelemesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca çizim üzerinde ölçü, kot bilgisinin olması, var olan zemin döşemelerinin işlenmesi, toprak altında var olduğu tespit edilen bölümlerin kesik çizgi ile gösterilmesi de çizimlerin çok fazla idealize edilmeden gerçekleştirildiğini göstermesi bakımından dikkate değer özelliklerdir.

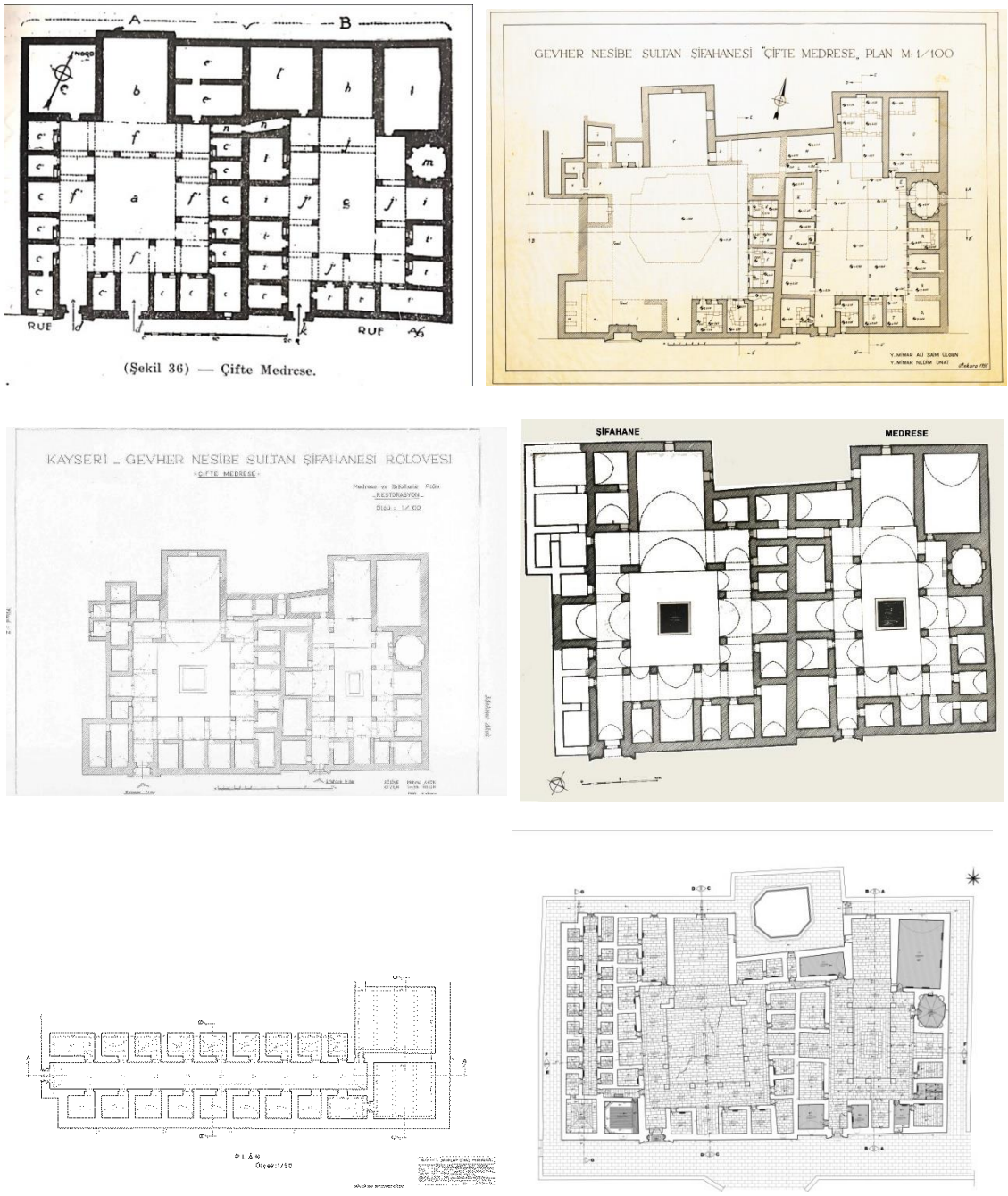

Şekil 4. 74 Gevher Nesibe Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla Gabriel (1954), Ülgen (1955), Akok (1968a), Kuran (1969), Yurdakul, Onat (1970), Erciyes Üniversitesi (2006)

Gevher Nesibe Külliyesi'nin detaylı rölöve ve restorasyon çalışmaları Hunat Hatun Külliyesi'nde olduğu gibi Mahmut Akok başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilmiştir[168]. Akok (1968a, 133) inceleme yaptıkları dönemde yapının varlığını %65 oranında kaybettiğini belirtmiş, yapı üzerine ilk çalışmaların Ali Saim Ülgen tarafından gerçekleştirildiğini ancak bu çalışmalar sırasında yapının iç kısmının yeterince temizlenemediğinden yapı üzerine yapılan çalışmaların tüm gerçeği yansıtamadığını ifade etmiştir. Akok ve Kölük'ün yayınladığı rölöve çizimlerinde arka cephede bulunan girinti ve çıkıntılar gösterilmiş, bu duruma neden olarak ise Şifahane yapısının kuruluş sırasında bulunduğu yere uydurulma kaygısı ve sonradan yapılan değişikler gösterilmiştir (Akok, 1968a, 135).

Çizimlerde batı cephesinde iki çıkıntı halinde yer alan ve Bimarhane ve hamam bölümüne ait olan farklı mekânlara yer verilmiştir. Ayrıca avluyu çevreleyen revak ve bu revakları taşıyan ayaklar çizilmiş, revakları oluşturan kemer ve tonoz iz düşünleri gösterilmiştir. İki yapının ana eyvan bağlantısını sağlayan odalar çözümlenmiştir. Akok tarafından çizilen üç boyutlu çizim ve planlar incelendiğinde çizimlerin tam anlamıyla rölöve niteliği taşımadığı görülmektedir. Yapıda rölöve çizim tekniğinde olması gerektiği gibi var olmayan yerlerin çizilmediği görülmekle birlikte, taç kapının nerdeyse %30'luk bölümü o dönem ayakta kalmasına rağmen hiç bozulmamış şekilde özgün hali ile çizime aktarıldığı, yapının toprak altında kaldığından görülmeyen kısımlarının var gibi çizildiği görülmektedir. Akok'un rölöve amacıyla yaptığı bu çizimlerin, bu gibi nedenlerden dolayı, dönemin anlayışını yansıtacak biçimde "idealize" edilerek gerçekleştirildiği çıkarımı yapılabilir. Çizimlerin rölövenin mevcut durumu belgelemesi ötesinde restitüsyona ait verileri içerdiği de söylenebilir (Şekil 4. 75).

[168] Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü merkez teşkilatında kurulu Rölöve bürosu tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, Kayseri'deki yapılar için görevlendirilen ekip; Mahmut Akok başkanlığında, Ressam Tevfik Kölük, Tekniker Ressam Cangiz Erol, Foto Uzmanı Selahattin Öztartar'dan oluşmaktadır.

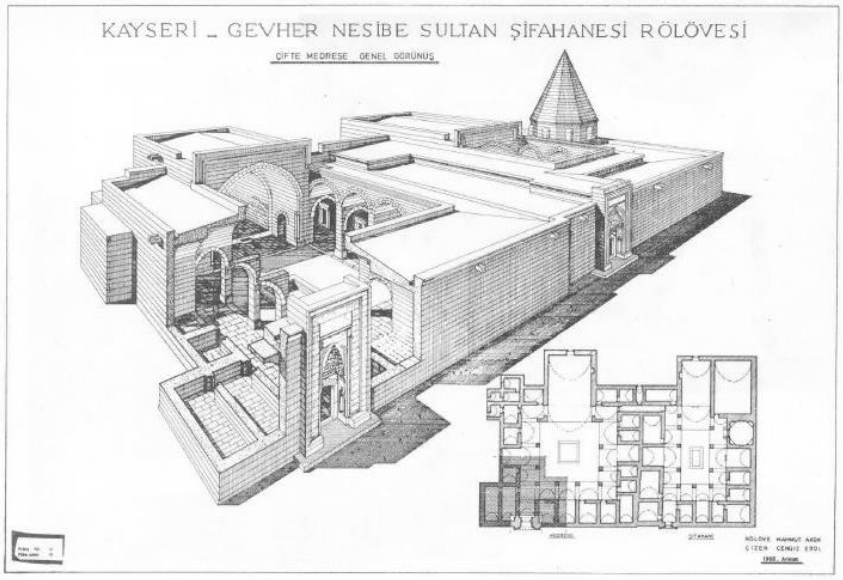

Şekil 4. 75 Huand Hatun Külliyesi genel görünümü (Akok, 1968a)

Yapının Kuran tarafından yapılan çizimleri incelendiğinde, Kuran'ın çizmiş olduğu planda şifahanenin batı kanadındaki hücrelerin boyut ve şekillerinde, tonoz örtülerin yönlerinde değişiklik yaptığı izlenebilmektedir. Medreseyi şifahaneye bağlayan odalar ve şifahane ana eyvan önündeki ayaklarda da farklılıklar mevcuttur. Akok'un L olarak verdiği ayakları, Kuran dikdörtgen olarak çizmiştir. Ayrıca çizimde var olduğunu düşündüğü duvarları taramadan beyaz olarak ifade etmiştir.

Külliyenin Bimarhane bölümü ile ilgili kapsamlı çalışmaları ancak 1970'li yıllarda Erol Yurdakul ve Yılmaz Önge tarafından gerçekleştirilmiştir. 1970 yılında toprak altında kalmış olan Bimarhane kısmı, sondaj ve kazı çalışmaları sonucu açığa çıkarılmış ve mevcut yapı izlerine göre tamamlanmıştır. Yapıya ait en son çizimler ve koruma çalışmaları 2006 yılında Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapıya ait çizimler incelendiğinde, yapının Şifahane, Tıp Medresesi, Hamam ve Bimarhane bölümlerinin tam olarak ilk kez çizime aktarıldığı görülmektedir.

Külliyeyi oluşturan temel birimlerden biri olan Şifahane, dış ölçüleri 41 m. x 32,5 m. olan dikdörtgen bir yapı olup, açık avlulu, dört eyvanlı, tek katlı plan tipolojisindedir. Kare şeklindeki avlusunun üç yanı üç kemerli revaklarla çevrili olup, ana eyvanın önüne rastlayan dördüncü revak tek açıklıklı ve ön gölgelik tonozlu olarak yapılmıştır. Eyvanlar diğerlerine göre daha geniş ve yüksek açıklıklı olan orta kemerlerin arkasında bulunmaktadır. Yan eyvanlar tam karşılıklı olarak

yerleştirilmemiş, eksenden biraz kaymış vaziyette yer almaktadır. Yan eyvanların derinlikleri hücre duvarlarıyla aynı hizadadır ancak, eyvan önlerindeki kemerlerin yükseklik ve genişlik olarak farklılaşması yan eyvanların yapıda okunmasını kolaylaştırmıştır.

Bir köşesi 12.5 m. olan dört köşe avluda kuzeyde bulunan ana eyvan 10.5 m. x 9 m. ölçülerinde yüksek bir mekandır. Ana eyvanın güney ve doğu duvarında niş içerisinde pencereler yer almaktadır. Ana eyvanın doğusuna eczane ve ilaç hazırlama işlevleri için kullanıldığı düşünülen küçük bir oda, batısında ise ameliyat hazırlık ve ameliyathane olarak kullanıldığı düşünülen birinden ötekilere geçilen biri büyük diğerleri ise ona göre daha küçük ve birbiriyle eşit sayılabilecek üç oda konulmuştur. Şifahanede yan eyvanlara bitişik muayene/yatılı hasta odası olduğu düşünülen beşik tonozlu odalar bulunmaktadır. Güney cephede bulunan eyvanın yanlarındaki odaların ise başhekim ve tabip odaları olduğu varsayılmaktadır (Dişli, 2014, 148). Şifahanenin eyvanları, hücreleri, büyük mekânları ve avlu revakları hafif sivri beşik tonozlarla örtülmüş, ana eyvanda ön kısımdaki tonozun alın kemeri sade yapıda silmeli olarak yapılmıştır (Şekil 4. 76).

Şekil 4. 76 Şifahane avlu ve ana eyvan görünümü (Akşehirlioğlu, 2021)

Şifahanenin girişine yakın bir koridorla Bimarhane ve Hamam bölümüne geçilmektedir. 1970 yılında Erol Yurdakul ve Yılmaz Önge tarafından hazırlanan projeler doğrultusunda yeniden yapılan bu bölümde hamam ve akıl hastalarına ayrılan 18 adet özel hücre bulunmaktadır. Bu kısımda koridoru örten beşik tonoz üzerinde dokuz adet ve her hücre tonozunda bir adet kare şeklinde açılmış ışıklıklar mevcuttur. Bimarhane koridorunun kuzeyinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Yapım yılı 13. Yüzyıl başına tarihlenen ve İslam mimarisinde plan öğelerinin dizilişi ve birbiriyle ilişkisi açısından oldukça önemli olan bu akıl hastanesi, İslam tıp tarihi

açısından da o dönemi anlamamıza yardımcı olan önemli bir örnektir (Kuban, 2002, 179). Bimarhane bölümünün güneybatı ucunda bulunan hücresinden bir kemer ile üzeri aynalı tonoz örtülü hamam yapısına geçilmektedir (Şekil 4. 77).

Şekil 4. 77 Şifahane Öğrenci Odaları, Tedavi Odaları, Revaklar ve Hamam Görünümü (Akşehirlioğlu, 2021)

Külliye'nin Çifte Medrese olarak anılmasına neden olan diğer önemli birimi olan Tıp Medresesi Şifahaneye bitişik olarak yaklaşık bir metre geride yapılmış olup, derinlikler neredeyse eşittir. Eni daha dar olan medresede, avlu da kare biçiminde değil 14 m. x 8 m. ölçülerinde olan dikdörtgen biçimdedir. Şifahanede olduğu gibi burada da revaklar, avlunun uzun kenarlarında üç kemerli, güneyde iki kemerli, ana eyvanda ise tek kemerli olacak şekilde yapının dört tarafını çevrelemiştir (Şekil 4. 78).

Şekil 4. 78 Medrese Ana Eyvan Görünümü (Akşehirlioğlu, 2021)

Girişin olması gereken yerde, orta eksenden biraz kaymış olan ana eyvan yer almakta, bu nedenle medreseye giriş tam ana eksen üzerinde olmayıp, sol yandaki avlu revaklarına açılmaktadır. Avlunun dar kenarı kuzeyde, ana eyvanın önünde, tek kemerli, güneyde ise iki kemerli olarak yapılmış ve medrese ana eyvanı da şifahanenin ana eyvanına göre daha küçük olarak 9.70 m. x 7.5 m. olarak inşa

edilmiştir. Yazlık dershane olarak kullanıldığı düşünülen ana eyvanın kuzey ve batı duvarında bir niş içinde pencereleri bulunmaktadır.

Simetrik bir biçimlenmenin olmadığı avlu etrafında, ana eyvana bitişik şekilde biri batıda biri doğuda olmak üzere kışlık dershane olarak kullanıldığı düşünülen iki büyük oda yer almaktadır. Sağ yanda bulunan beşik tonozlu oda, ana eyvandan daha büyüktür. Bu durum Sözen tarafından eleştirilmekte ve yapıda belli bir düzen ve sistematik kaygının olmadığını, ana eyvanın küçük kalmasının eyvanın vurgusunu azalttığını ifade etmektedir (Sözen, 1970, 80). Yan eyvanlar bir aks üzerinde bulunmakta, yan eyvanlara bitişik olarak farklı büyüklüklerde talebe ve müderris odası olduğu düşünülen beşik tonozla örtülü hücreler yer almaktadır.

Sözen medresede var olan bu düzensiz oluşumun iki yapıyı meydana getiren ana etken olduğunu, yapıların bir bakıma denge ve düzen ile değil düzensizlikle var olduğunu ifade etmiştir. Bu aksamaları yapıların erken devir yapısı olmasına bağlamıştır (Sözen, 1970, 80).

Ana eyvanla kışlık dershane arasında arasında bulunan ve altlı üstlü mezar mahzeniyle mescid kapıları avluya bakan türbe, dönemin bağımsız örneklerine benzer nitelikte iki katlı, içten sekizgen planlı, kubbe ile örtülü ve dıştan piramidal külahlıdır. Kışlık dershanenin önündeki revak kısmında üçer basamakla Gevher Nesine Hatun Kümbetinin üst katına çıkılmakta, altında ise mezar odası bulunmaktadır. Medresenin içinde yer alan bu türbenin kapısı Selçuklu mimarisinde önemli bir yere sahip taş işçiliğinin nitelikli örneklerindendir. Türbenin gövdesinde her kenarda yarım silindir şeklinde ışıklık feneri bulunmaktadır (Şekil 4. 79).

Şekil 4. 79 Gevher Nesine Hatun Kümbetinden görünüm (Kayseriden Biz, 2006, Akşehirlioğlu, 2018)

Selçuklu yapılarında genelde düz ve muntazam bir çerçeve olmasına rağmen, Gevher Nesibe Külliyesi'nde kuzey yöne denk gelen arka cephe girintili çıkıntılıdır (Şekil 4. 80). Akok bunun nedeninin yapının kuruluşu sırasında orda bir türbenin varlığına bağlı olduğunu söylemiş, Köker ise bu girinti içerisinde yedigen türbe kaidesi görünümde olan ve yapıya künklerle gelen suyu ayırmak için kullanılan su terazisinin bulunduğunu ifade etmiştir (Akok, 1968a, 137, Köker, 1996, 40). Yapılan kazılarda binaların yakındaki bir hamamdan getirilen buharla alttan ısıtma sistemiyle ısıtıldığı anlaşılmaktadır (Köker, 1996, 40).

Medrese ve şifahanenin en gösterişli mekânı geometrik ve bitkisel bezemelerin bir arada kullanıldığı şifahanenin taç kapısıdır. Taç kapıyı yanlarda ve üstte çevreleyen bordürde birbiri üstüne geçmiş sekiz kollu yıldız, bordür altında madalyonlar ve on iki kollu yıldızlar bulunmaktadır. Ayrıca şifahanelerin çoğunda yer alan yılan motifinin yanı sıra, Selçuklularda çok kullanılan aslan ve boğa figürlerine de rastlanmaktadır.

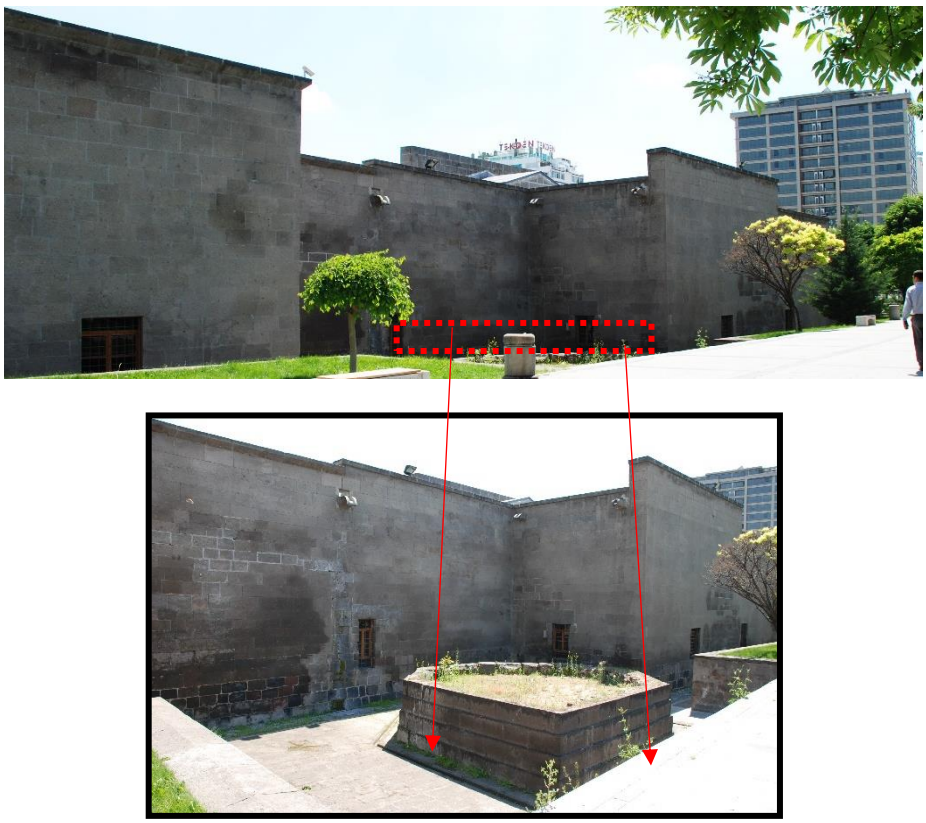

Şekil 4. 80 Yapının güney (üst) kuzey (alt) cephesinden görünümler (Akşehirlioğlu, 2018)

Şifahane giriş kapısı duvarının sağ iç kısmında bulunan kabartma aslan resminin Gevher Nesibe ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in babaları II. Kılıç Arslan'ın anısına duvara işlendiği düşünülmektedir. Kapıda kitabenin altında taştan işlenmiş birisi daire üzerine birbirine sarılmış iki yılanı andıran Selçuklu motifleri vardır. Bu motiflerden esinlenerek Gevher Nesibe Şifahanesinin çift yılanlı amblemini oluşturulmuştur (Sipahioğlu, 1981, 8). (Şekil 4. 81).

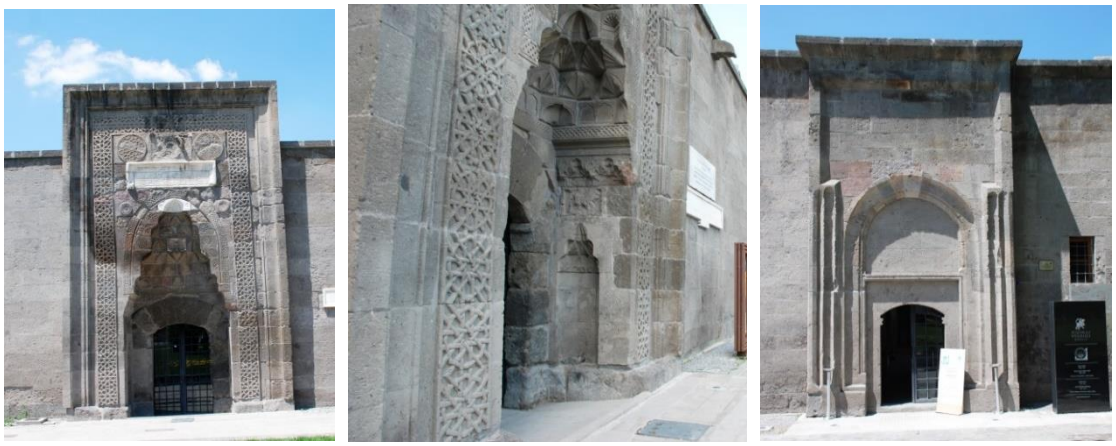

Şekil 4. 81 Gevher Nesine şifahane kapısı (sol), medrese kapısı (sağ) (Akşehirlioğlu, 2018)

Kayseri çevresinde Selçuklu dönemindeki yapılarda genellikle taş, kâgir malzeme kullanıldığı ve işçilik özelliklerinde benzer nitelikler görülmektedir. Erciyes volkanının tüfünden yapılan taş malzemenin yörede bol miktarda bulunması, bu malzemenin hafif olması, kolay şekil alması, işlenmeye elverişli olması nedeniyle en çok kullanılan yapı malzemesidir. Bu özellikleri sayesinde kemerler, tonozlar bu malzeme ile rahat bir biçimde oluşturulmuş, ağaç malzemenin yapım sisteminde kullanıldığı gergi, hatıl gibi yapı elemanları yerine dahi taş malzeme kullanılmıştır. Bu taş türünün kargir yapıda çok elverişli olmasından, bölgede bulundan birçok Selçuklu yapısında kireç harç dahi kullanılmadan kenetleme yöntemi ile yapılar temelden, dam ve kubbenin bitiş noktasına kadar taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Akok, 1968a, 136).

Gevher Nesibe Külliyesi de bu taş malzemenin avantajları ile inşa edilmiştir. Avlulara ve dış cepheye bakan yüzlerde genelde kesme taş kaplama, kalın ve geniş ara duvarlarında moloz taş duvar içerisine kireç harçlı kırma taş, kemer, tonoz, revak gibi eğrisel örtü elemanlarının yapımında iyi hesaplanmış blok taş kullanılmıştır. Külliye'nin üst örtüsünde 1960'lar da yapılan onarım sırasında yassı

taşlar kaplama olarak kullanılmış, ancak daha sonra çatı örtüsü değiştirilmiştir. Damlar dört taraftan korkuluk duvarları ile çevrilmiştir. Avlu döşemeleri, revak, eyvan zeminleri sal taşı (yassı yonu) ile kaplı olup, revak kemerlerinin oturduğu ayakların pabuç taşları tek taştan, üst sıralar ise iki taş sırasından oluşmuştur. Revak kemerlerinde iki sıra kemer sırası çok az çıkıntı yapacak biçimde yapılmıştır (Akok, 1968a, 136-137).

4.2.3 Onarım Tarihi

Selçuklu Dönemi

Gevher Nesibe Darüşşifası hakkında Seçluklu dönemine ait onarımlar ya da bilgileri barındıran yazılı ya da sözlü bilgi mevcut değildir. Bu binadaki eğitim ve yaşayış şekli ancak aynı dönemde yapılmış benzer örneklere bakılarak tahmin edilebilir. Kitabesi dışında o dönem Gevher Nesibe Külliyesi ile ilgili bilgi edindiğimiz en önemli belge, Selçuklu devri hekimlerinden Zeki oğlu Ebubekir Sadr-i Kunevi'nin şiir ve mekuplarıdır. 1279 yılında tamamladığı Farsça Ravzatu'l-küttâb ve Hadîkatü'l-elbâb adlı eseri, yurt içinde ve yurtdışında emirlere, başhekimlere ve vezirlere yazılan 58 mektup ve 27 manzum parçadan oluşmaktadır (İnan, 1969, 11). Bu eserde daha çok tıp bilimi üzerine yazışmalar, çalışan hekimler hakkında bilgiler mevcut olup, yapının o dönem kullanım şekli konusunda fikir edinilebilmektedir. Yapının onarımına dair bu belgelerden herhangi bir çıkarım yapılamamaktadır.

Gevher Nesibe Külliyesi'nde Anadolu Selçuklu zamanında ve Osmanlı Devleti zamanında görev yapan hekimlerden bazıları şu şekildedir; Muzaffer el- Kuresi, Abdüllatîf el-Baggadî, Ekmeleddin en- Nahcivanî, Ebubekir Sadreddin Konevî, Kutbûddîn-i Sîrâzî, Ebû Bekir b. Yûsuf Re'sül'aynî, İbrâhim Gazanfer, Ali Sivasî, Sücâüddin Ali b. Ebû Tâhir, Ebû Sâlim b. Kûrebâ, Rıdvân b. Ali, İnâyetullah, Seyyid Samed Efendi, Yeniçeri Ağası Fahri Paşa, Abdülkerim Ağa, Deli Müderris, Âlim Efendi, Müderris Pamukhâfızoglu, Emin Müjdeci, Rauf Efendi, Hilmi Efendi, Emir Efendi, Ali Nesai Efendi (Köker, 1996, 40).

Osmanlı Dönemi

Gevher Nesibe Külliyesi'nin vakfiyesine dair bilgilere ulaşılamamıştır. Fakat 1500, 1530, 1584 yıllarına ait Kayseri Tahrir ve Evkaf Defterlerinde yapının vakıfları ve yapıda görev alanlar kayıt altına alınmıştır (Yinanç, 1984, 301).

1500 yılına ait olan maliyeden müdevver defter içinde bulunan 20 numaralı bu belgede, yapıya vakfedilen yapılardan bahsedilmekte, 1530 yılına ait olan tahrir defterinde ise medrese vakıflarının gelirleri verilmektedir. Bu gelirler Talas, Erkilet, Acıkuyu, Yozgat ve Sultan Hamamından elde edilmekte olup, toplam miktarı 26.490 akçedir (Yılmaz, 2013, 37).

1584 yılındaki belgelere göre ise yapının vakfiyeleri şu şekildedir:

1. Talas köyünün malikânesi: Talas'ın altı mahallesinde bulunan 485 vergi nüfusu ve 10.800 akçelik yıllık geliri vardır.

2. Erkilet köyünün malikânesi: Sahra nahiyesine bağlı 272 vergi nüfusa sahip olup yıllık geliri ise 8310 akçedir[169] (Yinanç, 1984, 300).

3. Yozgat köyü malikânesi: yine Sahra nahiyesine bağlı 26 vergi nüfuslu ve 2862 akçe yıllık gelirli köydür. Bu köyün gelirlerinin üçte biri, Gevher Nesibe Hatun Türbesine, üçte biri belgede adı geçen medreselere ve kalanı ise Hacı Kılıç Camisi'ne vakfedilmiştir[170] (Yinanç, 1984, 300).

4. Acı Kuyu mezrası: Malya nahiyesine bağlı olup, 1584 yılında geliri 300 akçedir[171] (Yinanç, 1984, 300).

5. Saslu mezrasının malikanesi: Erciyes (Ali dağı) nahiyesine bağlı olarak kaydedilen mezranın geliri yıllık 500 akçedir[172] (Yinanç, 198, 300).

6. Sultan hamamının yıllık ihalesinden alınan 8520 akçelik geliri[173] (Yinanç, 1984, 301).

7. Hamamın darüşşifa yanındaki arsanın 50 akçelik geliri[174] (Yinanç, 1984, 301).

8. Gıyasiyye medresesi yanındaki arsanın yıllık 30 akçelik geliri[175] (Yinanç, 1984, 301) (Şekil 4. 82).

1584 yılında bu belgelerde görüldüğü üzere Darüşşifa ve Gıyasiye Medresesi'ne vakfedilmiş yıllık gelir toplamı 43.643 akçedir.

---

[169] Kayseri Tahrir Defteri, 54-55
[170] Kayseri Tahrir Defteri, 42
[171] Kayseri Tahrir Defteri, 202
[172] Kayseri Tahrir Defteri, 162
[173] Konya Evkaf Defteri, no. 584, 87
[174] Konya Evkaf Defteri, no. 584, 87
[175] Konya Evkaf Defteri, no. 584, 87

Bu vakıf bilgilerinden yapının o dönem geçerli olan vakıf hükümlerine göre varlığını devam ettirdiği, akarlardan sağlanan bu gelirler ile yapının hem fiziksel hem işlevsel devamının sağlandığı düşünülebilir. Yapının yaşamına devam edebilmesi için o dönem onarımlar yapılmış olması muhtemel olmakla birlikte, yukarıda sözü edilen belgelerden onarımlar hakkında herhangi bir çıkarım yapılamamaktadır.

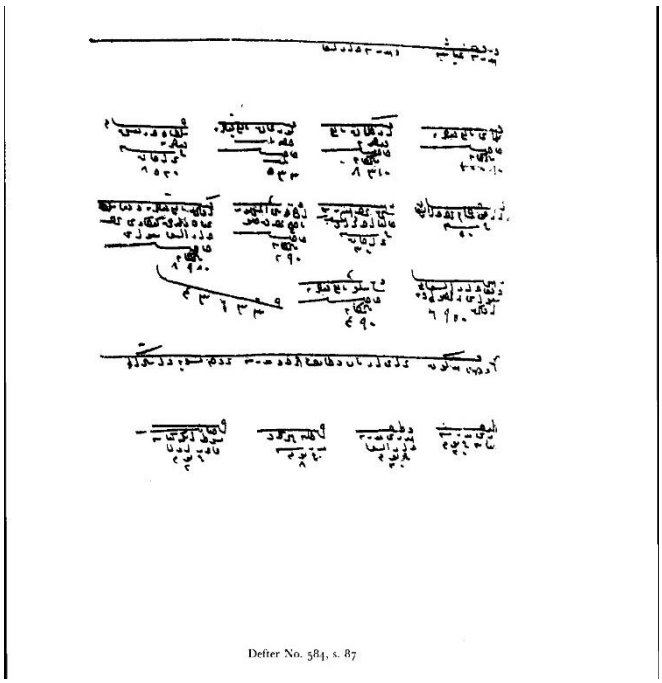

Şekil 4. 82 Konya evkaf defteri no. 584, s.87 (Yinanç, 1984)

Külliye'nin Osmanlı Dönemine ait onarımlarının ilk karşımıza çıktığı kayıtlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Kayseri Şeriyye Sicilleri'nde bulunmaktadır.

17 Ekim 1645 yılındaki mahkeme kaydında yapının durumu şu şekilde not edilmiştir:

> *"Mahrûse-i Kayseri'yede vaki' Şifaiye Medresesine bi'1-fiil müderris ve evkâfete meşrûtiyetle mütevellî olan umde'ül-ulemâil müderrisin Mevlânâ Hüseyin Efendi târîhi kitâbda mahfil-i kazâya hazır olub sâbikûn medrese-i Şifaiye ve Gıyasiyeye mâen müderris olub on sene mikdar iki medresenin mahsûlatını müstakilen ahz ve kabz eden es-Seyyid Ahmed Efendi müddet-i mezbûre zikr olunan medreselerin ve hamametin meremmetlerinde ihmal ve taksir eylemekle nice mevâdı haraba müteveccih olub tamirine ziyâde meblağ lâzım olmuşdur kıbel-i şer'îden üzerine varılub ne mikdar akçe ile ta'mîr ve meremmet mümkündür vuku' üzre tahrîr olunmak murâdımdır dedikde canib-i şer'î şerifden umde'ül-*

kuzat Mevlânâ Cafer Efendi mimar üstad ve zeyli kitâbda mestûr'ul-esâmî olan ehl-i vukûf müslümanlar ile medreseteyn-i mezbûreteyn ve hamamı mezbûr üzerine irsâl olunub varub nazâr etdiklerinde fi'1-vâki' cümlesi meremmet ve tamire muhtâç olub medreseteyn-i mezbûreyn dıvarlarına ve hücreleri şakkıyete ve içerülerine ve taşrasına kemakan meremmet ve ta'mirine dört yüz guruş lâzımdır ve hamamın dâhî camekanı ta'mirine ve kazganına kemakan meremmet ve ta'mire yüz guruş lâzımdır zikr olunan meremmetler noksan ile mümkün değildir deyü ittifâk etdiklerin Mevlânâ'yı mezbûr mahallinde keşf ve tahrîr edüb ba'dehû gelüb mahkeme-i şer'îde vuku' üzere ihbâr eylemekle …"[176] (Aydın, 2013, 317).

Belgede geçen bu ifadelerden yapının müderrisi Seyid Ahmet Efendi'nin on yıllık vakıf gelirini topladığı ancak bu süreçte Külliye'nin bakım onarım çalışmalarını göz ardı ettiği iddia edilmiş ve bunun üzerine yapıya keşif çalışması yapmak için bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyete kadı başkanlık yapmakta olup, heyet mimar ve kadıya yardım amacıyla bulunan ehl-i vukuftan oluşmaktadır. Keşif sırasında yapılan incelemeler ve araştırmalar sonucunda, darüşşifa ve medresenin dış duvarları ve hücre duvarlarında çatlama ve yarıklar olduğu tespit edilmiş ve bu bozulmaların tadilat ve onarımı için ise 400 kuruşa ihtiyaç olduğu, hamam onarımı için ise 100 kuruş gerektiği kayıt edilmiştir (Aydın, 2013, 317).

1667 yılındaki mahkeme kayıtlarına göre, Osmanlı döneminde bakım onarım geçiren Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1669 yılındaki onarımını Vakıf yöneticisi İsmail Efendi mimar Cukadar Ömer Beşe' ye yaptırılmıştır (Köker, 1996, 40). Köker'in 1669 yılı onarımları olarak bahsettiği bu çalışmaların, 1645 yılı mahkeme kayıtlarında geçen ve keşif sonucu yapılması kararlaştırılan onarımlar olması muhtemeldir.

Gevher Nesibe Külliyesi ile ilgili arşivlerde bulunan bir diğer belge 1745 tarihli "Kayseri'de Gıyasiye Medresesinde sülüsan hisse ile müderris olan Mehmet Efendi'ye Haric İtibarı tevcihi" isimli belgedir (Kılıç, 2018, 82).

Devlet başbakanlık arşivlerinde bulunan belge Cevdet tasnifinin Tıp ve Maarif dosyalarında bulunan 1768-1876 yılları arasındaki döneme ait olan belgeler de

[176] KŞS., 55/86-225

Gıyasiye Medresesindeki müderrislerin tayini ile ilgilidir (İnan, 1969, 23. Köker, 1996, 39). Bu belgelerden onarım sürecine dair fazla bilgi edinilememekle beraber Gevher Nesibe Külliyesi'nin Osmanlılar devrinde de medrese işlevini sürdürdüğü çıkarımı yapılabilmektedir.

Külliye'nin onarımına ait diğer belgeler ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Bunlar Osmanlı arşivinde çeşitli maliye kalemleri hakkında tutulan oluşan maliyeden müdevver defterler içinde bulunmaktadır. Külliye onarımı hakkında belge barındıran bu defterlerden ilki 1878 yılına aittir[177] (Aydın, 2013, 317).

Diğer belge ise yapının 1886 yılındaki durumunu göstermektedir. Evkaf Nezareti'nden gönderilen belgedeki bilgilerden yapıdaki bozulmaları tespit etmek için keşif yapıldığı ve bu incelemeler sonucunda yapının onarımı için 32670 kuruş gerekli olduğu ifade edilmiştir[178] (Aydın, 2013, 317). Bu bilgiler 18 ocak 1886 tarihli belgede şu şekilde ifade edilmiştir:

> "*Kayseriyede vaki Şifaiye ve Kubasiye medreselerinin harab olan mahallerini mahallince icra olunan keşfini mübeyyin tanzim ve leffen takdim olunan deftere nazaran tamirat-ı muktezanın otuz iki bin altı yüz yetmiş guruşla vücuda geleceği anlaşılmış ve vakf-ı mezkurun Kayseriyye de mal sandığında doksan yedi senesinden üç yüz senesi nihayetine değin mecidi on dokuz guruş hesabıyla dört senelik yetmiş üç bin yüz altmış guruş müterakim aşar-ı bedel maktu'ı olduğu işaret-i mahalliyeden münfehim olmuş olduğundan tamirat-ı merkumenin keşfinden noksanıyla ve kemal-i metanet ve rasanetle mahalli evkaf müdiri marifeti ve meclis-i idare ve mütevellisi nezareti ile emaneten icrasıyla hitamında ale'l-usul keşfi sanisi bil icra masarıf-ı vakıa vakf-ı mezburun ruiyyet olunacak muhasebesine marsa kayd olunmak üzere meblağ-ı mezburun sarfına mazuniyet itası ve bunun salifü'z-zikr mal sandığında müterakim olan dört senelik yetmiş üç bin bu kadar guruş bedel-i maktuadan mecidi on dokuz guruş hesabıyla ifası zımnında maliye nezaret-i celilesine emr virilmesi ...*"[179] (Aydın, 2013, 317) şeklinde not alınmıştır (Şekil 4. 83).

[177] BOA., Fon Kodu: MAD. Defter: 12888
[178] BOA., Fon Kodu: İ. Ş.D. Dosya: 80 Gömlek: 4724
[179] BOA., Fon Kodu: İ. Ş.D. Dosya: 80 Gömlek: 4724-1, 4724-2

Vakıf mütevellisi, idare meclisi ve mahalli evkaf müdürü yapının vakfından dört yıllık peşin alınan bedelin 73160 kuruş olduğunu belirtmiş ve keşif defterinde belirtilen miktardan daha az para harcamak şartı ile külliyenin onarımına başlamak için izin istemişlerdir. Onarım bittikten sonra ise, onarım için harcanan miktarı vakıf masrafları olarak belirteceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine onarım konusu bugünkü danıştayın temelini oluşturduğunu söyleyebileceğimiz Şuray-ı Devlet Dâhiliye Dairesi'ne havale edilmiş ve bu kurumda konu 3 Şubat 1886'da görüşülmüştür. Karar Maliye Nezareti'nden fikir alınması olarak belirlenmiştir. 16 Şubat 1886'da padişaha arz edilen konu, 17 Şubat 1886 yılında çıkan padişah izni ile neticelenmiştir (Aydın, 2013, 318).

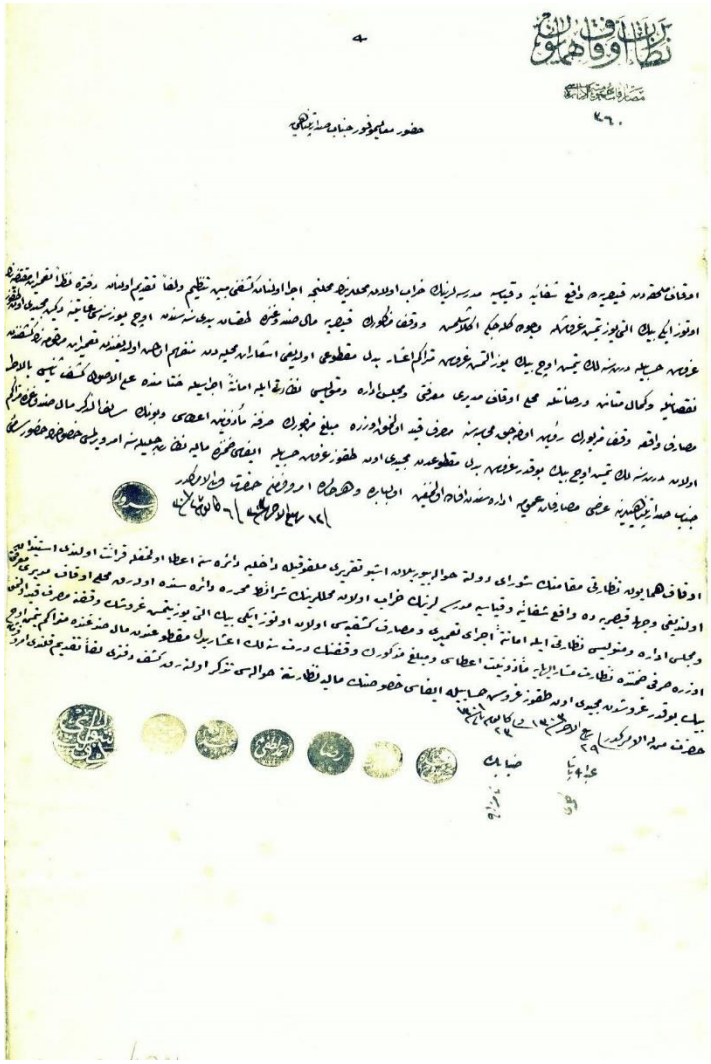

Şekil 4. 83 Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1886 yılı onarımına dair keşif evrakı (BOA., İ. Ş.D. 80/4724–1)

Yapıya ait en son onarımın 1889 yılında gerçekleştirildiği ve son müderris belgelerinin de 1890 yıllarında verildiği çeşitli kaynaklardan bilinmektedir (İnan, 1969, 23).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait 3089 numaralı defterde yapı ile ilgili 1910 yılına ait bazı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilere göre yapı iyi durumda ve eğitimin devam ettiği belirtilmiştir. Ayrıca aynı defter içinde 1912-1916 yıllarına ait müderris ataması ile ilgili bilgiler de yer almaktadır (VGM, Yılmaz, 2013, 53).

Mahkeme sicilleri, vakıf defterleri ve arşiv belgelerinde Gevher Nesibe Külliyesi hakkında çok fazla kayıt olmakla birlikte, bunların çoğu, çeşitli personel atamaları ve mali sorunlar, vb. gibi konuları içermektedir. Bu veriler ışığında külliyenin zaman zaman onarım görmesine rağmen, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar şifahane ve medrese işlevini devam ettirdiğine ulaşılabilmektedir.

Elde edilen bu belgeler bize onarım konusunda çok detaylı bilgi sunmamakla birlikte, yapının Osmanlılar döneminde de medrese olarak kullanıldığını anlamamızı sağlamaktadır. Ayrıca incelenen belgeler yapının onarımları hakkında kesin bir veri sağlamamakta hatta onarımın gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği de kesin olarak bilinmemektedir. Onarımın gerekli olduğunun belirtildiği izin belgeleri olmasına rağmen, onarımın gerçekleştirilip gerçekleştirilmesi kesin olarak bilinememektedir. Yapının hangi bölümünde onarım gerçekleştirildiği günümüzde ulaşılması imkânsız bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapı varlığını devam ettirebilmek için yapıldığı dönemden günümüze birçok onarım geçirmiş, cumhuriyetin ilk dönemlerinde kullanılmamaktan kaynaklı yıpranmış, harabe durumuna gelmiş ve günümüze kadar Osmanlı onarımları üzerine birçok, basit ve esaslı onarım uygulamaları yapılmıştır.

Bu belgelerden sonra ilk defa yapıyı ele alan bir çalışmayı 1918 yılında "*Kayseriye Şehri*" kitabında dönemin İstanbul Müzeler Müdürü Halil Edhem bey gerçekleştirmiş, 1931 yılında Prof. A. Gabriel "Büyük Anadolu Eserleri" kitabında yapının planının da bulunduğu detaylı bilgi vermiştir.

Cumhuriyet Dönemi

Gevher Nesibe Külliyesi, elde edilen bilgi ve belgelere göre Osmanlı döneminde de işlevini sürdürmüştür. Ancak cumhuriyetin ilk yıllarında ülkedeki ekonomik ve

siyasi gelişmeler sonucunda yapı uzun yıllar işlevsiz kalmış ve zamanında etkisi ile büyük kayıplar vererek harap duruma düşmüştür. Nitekim Cumhuriyet ile birlikte başlayan eski eser koruma çalışmaları kapsamında hazırlanan Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde yer almıştır. Yapının bu yıllardaki fotoğrafları ve çeşitli uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmeler de yapının onarıma ihtiyacı olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. 1930'larda yapı üzerine inceleme yapan Gabriel (1954, 57) yapının plan şemasını hazırlamış ve yapıyı fotoğraflayarak belgelenmesini sağlamıştır. Gabriel'den yapının iyi durumda olmadığı, harap yapının giriş cephesinin bir bölümünü koruyabildiği ve bakımsız kaldığı öğrenilmektedir (Gabriel, 1954, 57) (Şekil 4. 84).

Yapıya ait o dönem fotoğraflar incelendiğinde, yapının yarısından çoğunun harabe durumda olduğu, avluyu çevreleyen revakların yok olduğu, Şifahane taç kapısının yarısının mevcut olmadığı ve yapının etrafındaki toprak seviyesinin yükselerek taç kapının orijinal kotundan aşağıda kaldığı net bir şekilde görülmektedir. Fotoğraflarda hem şifahane hem de Tıp Medresesi bölümünün iç mekânlarının moloz ve benzeri malzemeler ile dolu olduğu, hücrelerin ve eyvanların kapatılarak yeni kapı ve pencere boşluklarının açıldığı tespit edilebilmektedir. Türbe bölümüne ulaşımı sağlayan merdivenlerde ve türbenin piramidal üst örtüsünde bozulmalar ve kayıplar mevcuttur.

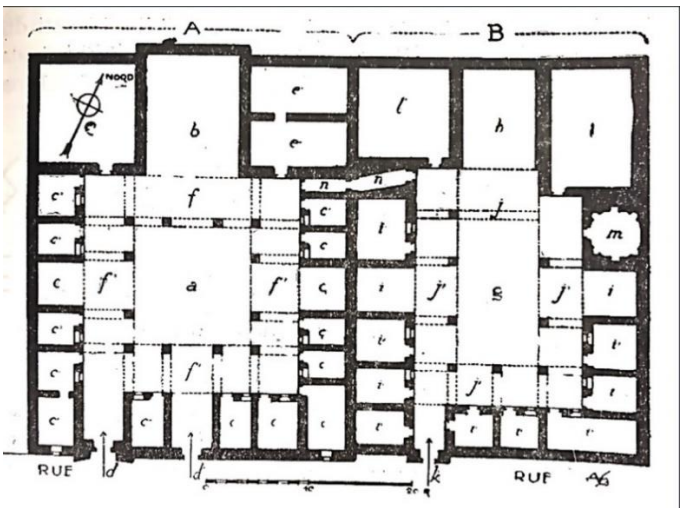

(Şekil 36) — Çifte Medrese.

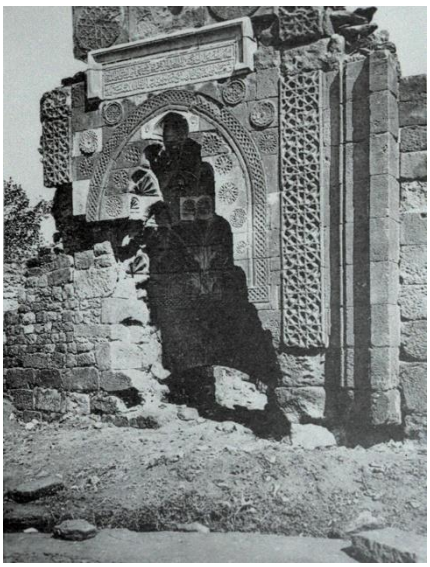

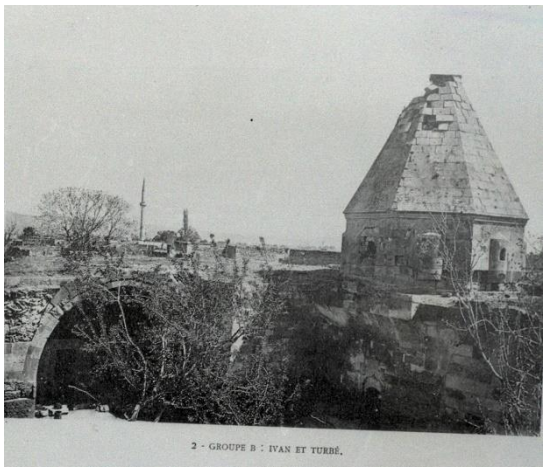

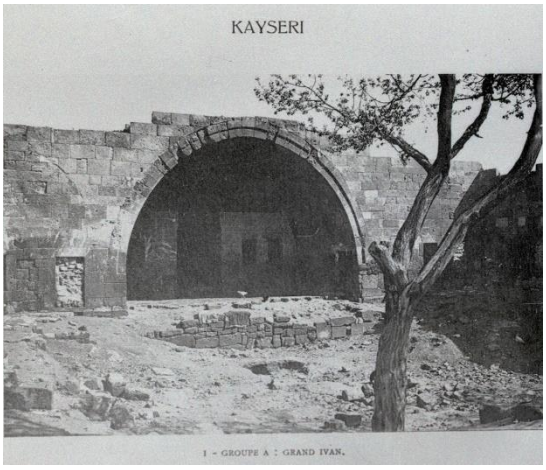

Şekil 4. 84 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde yapı planı ve fotoğrafları (Gabriel, 1954)

1942 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü şifahane taç kapısını onarmıştır (VGMA). Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinden ulaşılan belgede, taç kapı onarımlarının detayları hakkında bilgi verilmemiştir.

Afet İnan, "*Kayseri'nin 749 yıllık Şifaiye Tıp Medresesi*" isimli makalesinde Gevher Nesibe Külliyesi'ni 1946 yılında ziyaret ettiğini ve o dönemde Külliye'nin harap bir durumda olduğunu ifade etmiştir (İnan, 1956, 218) (Şekil 4.85, Şekil 4. 86). İnan, 1946 yılının 23 Mayıs-11 Haziran tarihleri arasında öğrencisi ile gerçekleştirdiği tarih gezisinden sonra yapının kötü durumunu anlatan bir makale yazmıştır (İnan, 1969, 26-27). Bu makale yanı sıra İnan, Gevher Nesibe Külliyesi'nin onarımı için birçok yazı yayınlamış ve resmi kurumlar ile iletişim geçerek bu yapıya dikkat çekmeye çalışmıştır. Bu çalışmalardan biri de 27 Eylül 1954 tarihinde İzmir Milli Türk Birliği Kongresi Başkanlığı'na çektiği telgraftır. Telgrafta:

> "*1956 yılı, Anadolu'da en eski Selçuklu Tıbbiyesinin kuruluşunun 750. yıldönümüdür. Kayseri'de Şifaiye medresesinin bu yıldönümü vesilesiyle restore ettirilmesine teşebbüs edilir ve büyük bir Tıp kongresinin aynı yerde toplanması kararlaştırılırsa, milli tarihimizin şerefli bir yılı kutlanacağı gibi, bu değerli eski Şifa yurdumuzu bütün tıp âlemine tanıtmak fırsatı da elde edilecektir*" ifadelerini kullanmış, yapının tarihi ve kültürel önemine vurgu yapmıştır.

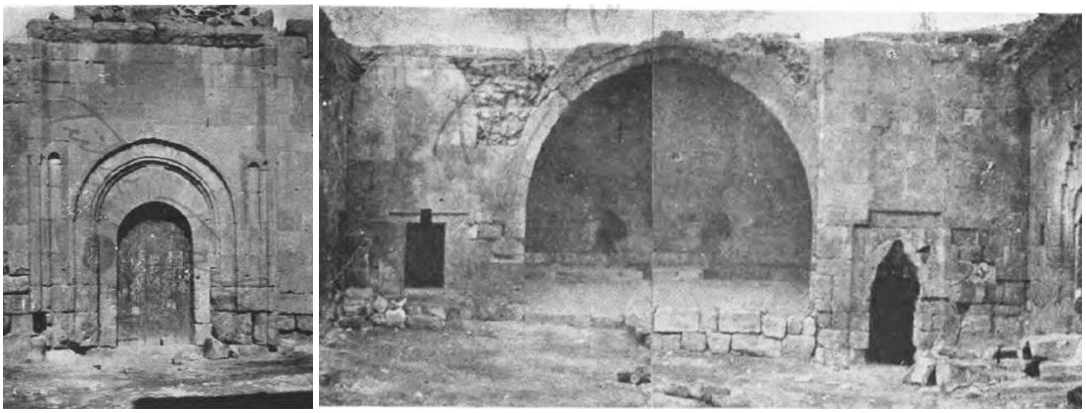

Şekil 4. 85 Afet İnan'ın 1946'da çektiği yapıya ait fotoğraflar (Tıp Medresesi taç kapısı- Tıp Medresesi ana eyvanı) (İnan, 1956)

Şekil 4. 86 Afet İnan'ın 1946'da çektiği yapıya ait fotoğraflar (Üst şifahane eyvanı- şifahane avlusundan taç kapı tarafı) (İnan, 1956)

Afet İnan'ın 1946 yılında yaptığı gezide çektiği fotoğraflardan şifahaneye ait kapının sağ tarafındaki bezemelerin onarıldığını ancak taç kısmının üst tarafına dair herhangi bir onarımın olmadığı görülmektedir. Bu fotoğraflarda tespit edilen onarımların Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden ulaşılan, 1942 yılında Milli Eğitim

Bakanlığı tarafından yapılan onarımlar olması muhtemeldir. Taç kapı onarımında sağ taraftaki bezemelerin ve silmelerin tüm detayları ile tamamlanması dikkat çekicidir. Bakırer (1985, 49-50) Gevher Nesibe Şifahanesi taç kapısının tamamlanma şeklini yaptığı sınıflandırma içerisinde Yapıdan gelen izler değerlendirilerek yapılan tamamlamalarda aynı veya benzer malzeme kullanılırken, kenar bordüründeki silmelerin devam ettirilip, süslemenin tekrarlanmadığı uygulamalar grubunda değerlendirmiştir. Bakırer'in değerlendirdiği onarım 1960'ların sonunda Mahmut Akok tarafından yapılan tamamlama çalışmalarıdır. Taç kapının 1942 yılı onarımlarının fotoğrafları incelendiğinde, yaptığı gruplandırma içerisinde, aynı ve benzer malzeme kullanılarak kenar bordürlerinin ve süslemelerin de tekrarlandığı uygulamalar grubunda yapıldığı görülmektedir. Taç kapının eksik olan sağ alt bölümündeki bezeme ve silmeler aynen kopya edilmiştir (Şekil 4. 87).

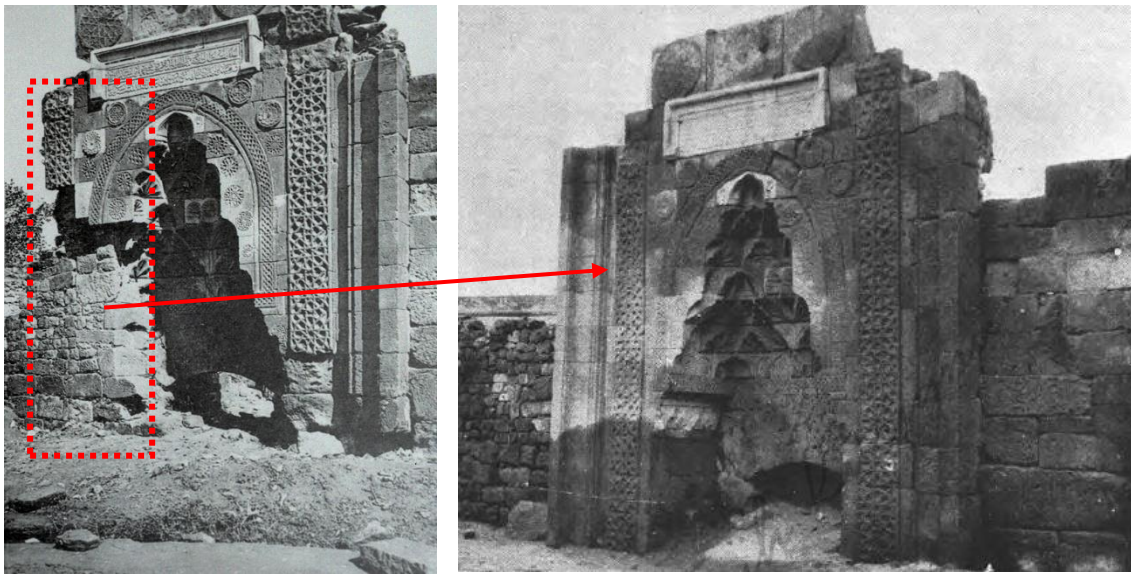

Şekil 4. 87 Taç kapının 1930'larda ve 1940'lardaki görünümü (Gabriel, 1954, İnan, 1969)

İnan'ın fotoğrafları incelendiğinde yapının plan şemasına dair hiçbir şeyin okunmadığı, iç mekânların harap durumda olduğu, hücre açıklıklarının tamamen değiştirildiği, revak ayakları ve üst örtüsünün tamamen yok olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca yapının etrafına hatta bitişiğine kadar yapılaşma olduğu da fotoğraflardan izlenebilmektedir (Şekil 4. 88).

İnan'ın bu girişimleri etkili olmuş, Darüşşifanın 750. yılı ve tamiri hakkında haberler 2 Ekim'de Kayseri gazetelerinde, 7 Ekimde Cumhuriyet gazetesinde yer bulmuştur.

1955 yılının ilk aylarında Ankara'da gerçekleştirilen bir toplantıda Gevher Nesibe Külliyesi gündeme gelmiştir. Toplantıdan sonra F.N. Uzluk ve Prof. Dr. Sühely Ünver Sağlık Bakanı Dr. Behçer Uz ile görüşmüştür. Uzluk bu görüşme için Kayseri Belediye başkanının yapı ile ilgili gönderdiği plan ve fotoğrafları göstererek Kayserililerin bu mücadelede yer almaya başladığını ifade etmiştir. Bu girişimlerden sonra 1955 ayının Mart ayında Kayseri Gevher Nesibe Külliyesi gezi ve incelemesi için ödenek çıkmış, Haziran ayında Afet İnan, Feridun Nafik Uzluk ve Sühely Ünver tarafından yapı gezilerek, incelemelerde bulunulmuştur (Kılıç, 2018, 89).

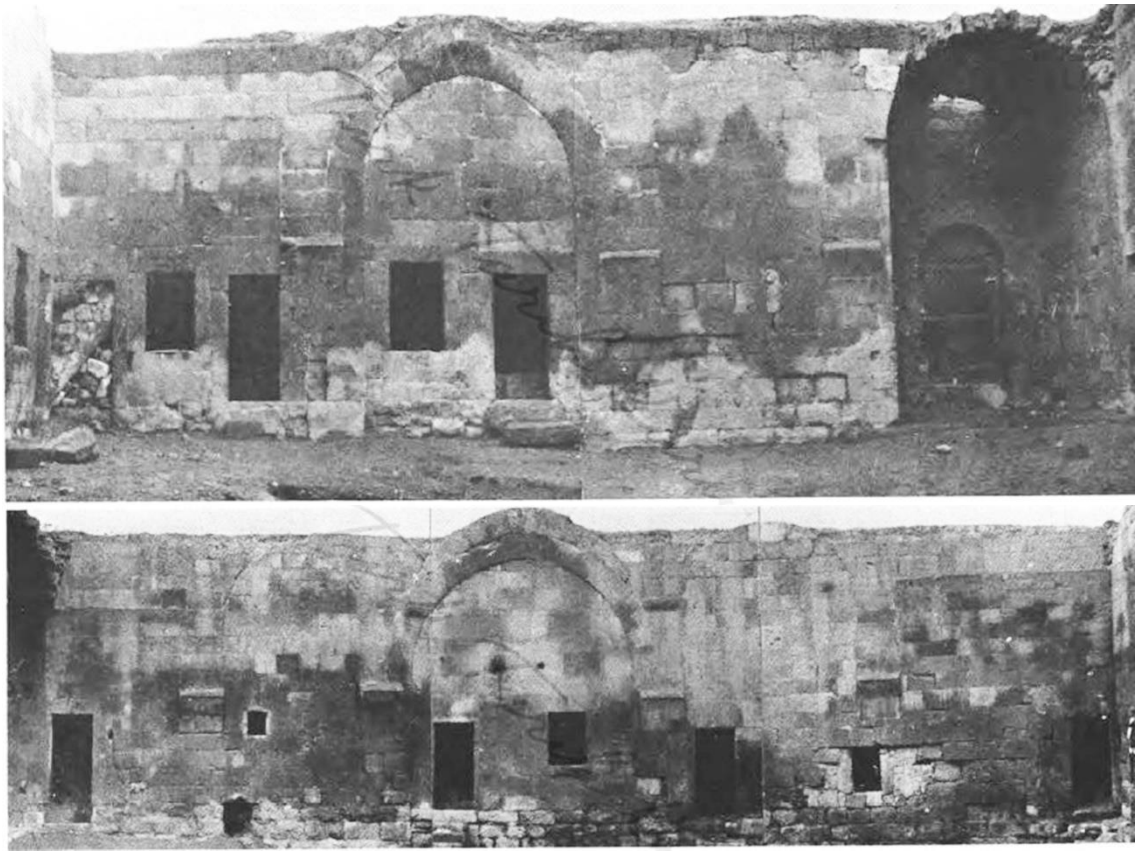

Şekil 4. 88 Afet İnan'ın 1946'da çektiği yapıya ait fotoğraflar (üst- tıp medresesi giriş cephesi, alt- tıp medresesi giriş sol cephe) (İnan, 1956)

İnan, "*Türk-Amerikan Üniversiteliler Derneği"*nin yaptığı çalışmalarda, Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası üzerinde inceleme yapmak, restorasyonunu gerçekleştirmek ve kuruluşunun 750. Yıl dönümü için bir toplantı organize etmeyi teklif etmiştir. Başlatılan bütün bu girişimlerden ciddi bir sonuç alınamayınca, İnan Kayseri Belediyesi'nin ve Türkiye Anıtlar Birliği'nin devreye girmesini talep etmiş, bu kapsamda Belediyenin doğrudan yapının bakım ve onarım işini ele almasını, Türkiye Anıtlar Derneği'nin bir şubesinin açılarak, yerel halkın da bu konuya

ilgisinin çekilmesini istemiştir. Bu kapsamda hazırladığı çalışmada, Ali Saim Ülgen ve Nedim Onat tarafından çizilen yapı rölövesine yer vermiş ve yapının mimari özelliklerini anlatmıştır. Ayrıca yapının onarımı ve restorasyonunun yapılarak ayağa kaldırılması için belediyeye doğrudan bağlı bir derneğin kurulmasını ve yeniden işlevlendirme kapsamında yapıya çocuk polikliniği işlevinin verilmesini önermiştir (İnan, 1956, 218).

Gevher Nesibe Külliyesi'nin bu durumu dikkate alınmış, yapının bakım ve onarım çalışmaları için girişimler başlatılmıştır. Bu kapsamda Ali Saim Ülgen tarafından 1940'lı yıllarda başlanarak hazırlanan onarımı yapılan yapılar ve onarım programı listelerinde Kayseri Şifaiye Medresesi'nin 1953 yılında ancak yer aldığı görülmektedir (Aktur, 2010, 449). Ali Saim Ülgen'in hazırladığı listelerde pek çok yapı olmakla birlikte, bütçenin imkânları doğrultusunda onarımlara başlandığı, bütçe ve personel eksikliğinden bazı yapıların açıkta kaldığı tespit edilebilmektedir[180] (Aktur, 2010, 414). Bu durum göz önünde bulundurulduğunda 1950'li yıllarda da olsa Gevher Nesibe Külliyesi'nin listeye girmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Nitekim 23 Kasım 1955 tarihinde Türkiye Anıtlar Derneği Kayseri Şubesi Başkanı Osman Kavuncu ve Ali Saim Ülgen arasında Gevher Nesibe Külliyesi onarımları kapsamında yapılacak işler için bir sözleşme imzalanmıştır.[181]12 maddeden oluşan sözleşmenin ilk maddesinde işin tanımı:

> "*Kısmi restorasyon keşfi ile, tam restorasyon projelerinin ve ayrıca tam restorasyon ameliyesini tedvir ederek inşaat hesap ve metrajları ve bunlarla ilgili bilcümle evrakın hazırlanması ve müteakiben bu inşaatın fenni ve mimari bakımdan murakabesinin yaptırılması*" olarak açıklanmıştır.[182]

İkinci madde de ise yapılacak işler A, B, C ana başlıkları altında şu şekilde sıralanmıştır:

A başlığı:

---

[180] Açıkta kalan yapılar arasında o dönem Kayseri Müzesi işlevinde kullanılan Hunat Hatun Medresesi ve Gülük Hamamı da bulunmaktadır (Aktur, 2010, 414). Bu listeye SALT Arşivi'nden ulaşılamamış, Aktur'un (2010, 414) çalışmasında verdiği bilgilerden yararlanılarak ulaşılmıştır.
[181] ASÜA, TASUDOC00600
[182] ASÜA, TASUDOC00600

- Yapının onarım esaslarının raporlanması,

- Yapının güncel durumunu gösteren fotoğraf albümü,

- 1/100 ölçekte avan rölöve çizimleri,

- 1955 yılında yapılması planlanan hafriyat, temizlik, güçlendirme ve acil onarım işlerinin keşif dosyası,

B başlığı:

- Sondaj sonrasında 1/50 ölçek plan, 3 kesit ve kesitlerde görülmeyen tüm avlu çephe resimleri,

- 1/10 ölçek kapı rölövesi (plan- kesit- cephe),

- Rölöveye göre hazırlanmış restorasyon projeleri,

-1/10 ölçek Tamamlanmış kapı projesi,

- Yapıya ait güçlendirme ve askıya alma resimleri,

- Tıp medresesinin verilecek işleve göre onarılması ve buna dair tüm projeler (tesisat projesi dahil)

- Külliyenin tüm restorasyonunun imalat metrajı ve mahal listesi,

- Şifahenenin güçlendirilmesi, Tıp medresesinin verilecek işleve göre restorasyonu ve keşif dosyasının hazırlanması,

C başlığı:

- Tıp medresesinin restorasyonunun mimari esaslara göre kontrol edilmesi[183],
- Onarım inşaatının sorumlu şantiye kalfası tarafından ataşman defterlerinin tutulması ve mimar tarafından kontrol edilmesi,

Hazırlanan sözleşmede de dikkat çeken bir diğer unsur ise, projelerin teslim edileceği kağıt özelliğinin detaylı bir şekilde açıklanmasıdır. Buna göre, proje ve hesapların orijinallerinin aydınger kâğıdına, tesisat projelerinin ise şeffaf ozalit üzerine yapılması istenmiştir.

[183] Şantiyenin idari sorumluluğu hariç olmak üzere, bu kontrolün 15 günde bir mimar veya vekili tarafından Kayseri'ye gidilerek yapılması gerektiği, gidiş ve geliş günleri hariç Kayseri'de bir gün kalarak, gerekli talimatların inşaat kalfasına verilmesi gerektiği şartı konulmuştur (ASÜA, TASUDOC0060).

Sözleşmenin üçüncü maddesinde maliyet hesabı yapılmıştır. Tıp Medresesinin restorasyonu, dispanser işlevi için gerekli tadilatları ve şifahanenin güçlendirilmesi için toplam ödenek miktarı tahmini 600.000 lira olarak hesaplanmış, nihai hesabın inşaat sonrasındaki keşif sonucunda belli olacağı not edilmiştir. Mimarın ücreti ise son hesaplanan miktarın %3 olacak şekilde ayarlanmıştır.[184]

Dördüncü madde proje süreleri ile ilgilidir. Süreler ikinci maddede ki A, B, C başlığındaki iş kalemlerine göre belirlenmiştir. A başlığında yer alan işler için 1.5 ay, B başlığında yer alan işler için 3 ay, C başlığı altında yer alan kontrol işleri için ise 2 yıl süre belirlenmiştir. Mimarın ödemesinde gecikme durumu olursa kontrollükten ayrılmasının serbest olduğu da ifade edilmiştir.[185]

Beşinci madde ödeme şartlarının nasıl olması gerektiği konusunda düzenlenmiş, mimarın A, B, C başlığı altında yapacağı işlere karşılık alacağı ödenek miktarı, yapılacak onarımların toplam maliyeti ve kontrollük sırasında mimara verilecek avans miktarı açıklanmıştır.

Sözleşmenin altıncı maddesinde şantiye işleri ile ilgili düzenlemeler yer almış, şantiyede mimarın isteklerini yerine getirebilecek ve resimden anlayacak sorumlu bir kalfanın bulundurulması, kalfanın ücretinin dernekçe karşılanacağı, mimarın ödemede herhangi bir sorumluluğu olmadığı not edilmiştir. sözleşmenin diğer altı maddesinde ise sözleşmenin ne koşullarda fesh edileceği, gecikme durumunda mimara uygulanacak yaptırımlar ve çizimleri yayınlama hakkı gibi konular aydınlığa kavuşturulmuştur.[186]

Bu sözleşme sonrasında, 25 Aralık 1955 yılında Ali Saim Ülgen tarafından sözleşmenin ikinci maddesinde belirtilen rapor "*Kayseri Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası "Çifte Medrese" hakkında rapor*" başlığı ile düzenlenmiştir (VGMA) (Şekil 4. 89). Ülgen (1955) raporda, Kayseri Gevher Nesibe Sultan Külliyesi'nin Osmanlılar döneminde aslına sadık kalınmadan onarıldığını belirmiştir. Zamanın etkisi sonucu şehir arazi seviyesinin yükselmesi ile yapının 1.90-2.00 m kadar toprağa gömüldüğü ve bu nedenle binanın içindeki rutubetin engellenmesi için zeminde yapılan

[184] ASÜA, TASUDOC006001
[185] ASÜA, TASUDOC006001
[186] ASÜA, TASUDOC06001-02

yükseltme neticesinde yapının orijinal planının anlaşılmasının dahi çok zor duruma geldiği ifade edilmiştir (VGMA).

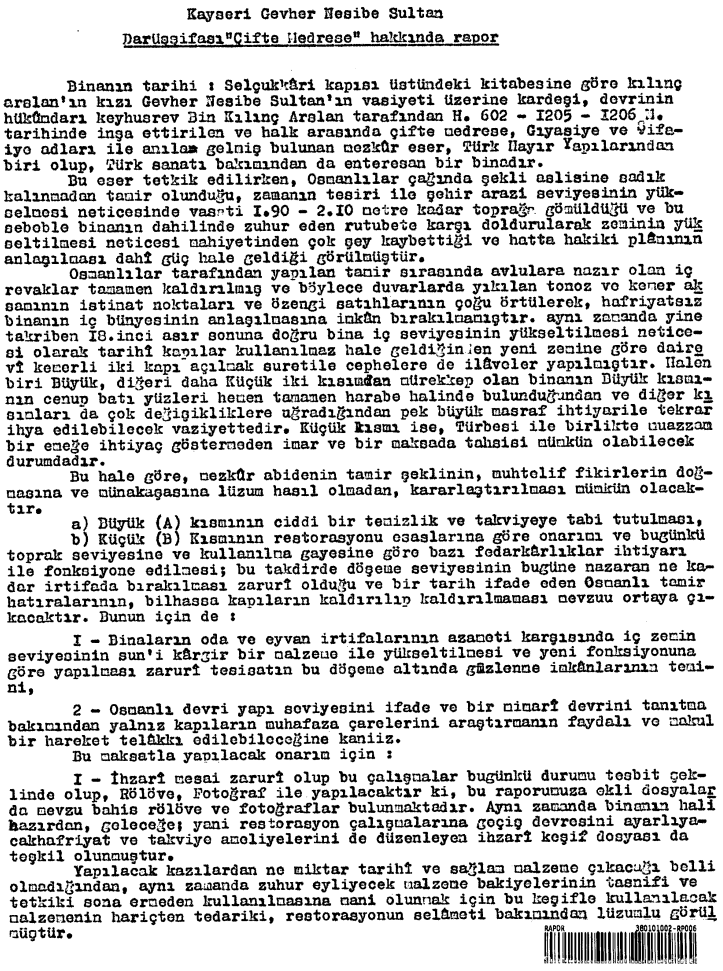

Kayseri Gevher Nesibe Sultan

Darüşşifası"Çifte Medrese" hakkında rapor

Binanın tarihi : Selçukkâri kapısı üstündeki kitabesine göre kılınç arslan'ın kızı Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti üzerine kardeşi, devrinin hükûmdarı keyhusrev Bin Kılınç Arslan tarafından H. 602 - 1205 - 1206 M. tarihinde inşa ettirilen ve halk arasında çifte medrese, Gıyasiye ve Şifaiye adları ile anılan gelmiş bulunan mezkûr eser, Türk Hayır Yapılarından biri olup, Türk sanatı bakımından da enteresan bir binadır.

Bu eser tetkik edilirken, Osmanlılar çağında şekli aslisine sadık kalınmadan tamir olunduğu, zamanın tesiri ile şehir arazi seviyesinin yükselmesi neticesinde vasati 1.90 - 2.10 metre kadar toprağa gömüldüğü ve bu sebeble binanın dahilinde zuhur eden rutubete karşı doldurularak zeminin yükseltilmesi neticesi mahiyetinden çok şey kaybettiği ve hatta hakiki plânının anlaşılması dahî güç hale geldiği görülmüştür.

Osmanlılar tarafından yapılan tamir sırasında avlulara nazır olan iç revaklar tamamen kaldırılmış ve böylece duvarlarda yıkılan tonoz ve kemer aksamının istinat noktaları ve üzengi satıhlarının çoğu örtülerek, hafriyatsız binanın iç bünyesinin anlaşılmasına imkân bırakılmamıştır. aynı zamanda yine takriben 18.inci asır sonuna doğru bina iç seviyesinin yükseltilmesi neticesi olarak tarihî kapılar kullanılmaz hale geldiğinden yeni zemine göre daire vî kemerli iki kapı açılmak suretile cephelere de ilâveler yapılmıştır. Halen biri Büyük, diğeri daha Küçük iki kısımdan mürekkep olan binanın Büyük kısmının cenup batı yüzleri henüz tamamen harabe halinde bulunduğundan ve diğer kısımları da çok değişikliklere uğradığından pek büyük masraf ihtiyarile tekrar ihya edilebilecek vaziyettedir. Küçük kısmı ise, Türbesi ile birlikte muazzam bir emeğe ihtiyaç göstermeden imar ve bir maksada tahsisi mümkün olabilecek durumdadır.

Bu hale göre, mezkûr abidenin tamir şeklinin, muhtelif fikirlerin doğmasına ve münakaşasına lüzum hasıl olmadan, kararlaştırılması mümkün olacaktır.

a) Büyük (A) kısmının ciddi bir temizlik ve takviyeye tabi tutulması,

b) Küçük (B) Kısmının restorasyonu esaslarına göre onarımı ve bugünkü toprak seviyesine ve kullanılma gayesine göre bazı fedarkârlıklar ihtiyarı ile fonksiyone edilmesi; bu takdirde döşeme seviyesinin bugüne nazaran ne kadar irtifada bırakılması zarurî olduğu ve bir tarih ifade eden Osmanlı tamir hatıralarının, bilhassa kapıların kaldırılıp kaldırılmaması mevzuu ortaya çıkacaktır. Bunun için de :

1 - Binaların oda ve eyvan irtifalarının azameti karşısında iç zemin seviyesinin sun'i kârgir bir malzeme ile yükseltilmesi ve yeni fonksiyonuna göre yapılması zarurî tesisatın bu döşeme altında güzlenme imkânlarının temini,

2 - Osmanlı devri yapı seviyesini ifade ve bir mimarî devrini tanıtma bakımından yalnız kapıların muhafaza çarelerini araştırmanın faydalı ve makul bir hareket telâkkı edilebileceğine kaniiz.

Bu maksatla yapılacak onarım için :

1 - İhzarî mesai zarurî olup bu çalışmalar bugünkü durumu tesbit şeklinde olup, Rölöve, Fotoğraf ile yapılacaktır ki, bu raporumuza ekli dosyalar da mevzu bahis rölöve ve fotoğraflar bulunmaktadır. Aynı zamanda binanın hali hazırdan, geleceğe; yani restorasyon çalışmalarına geçiş devresini ayarlıyacakhafriyat ve takviye ameliyelerini de düzenleyen ihzarî keşif dosyası da teşkil olunmuştur.

Yapılacak kazılardan ne miktar tarihî ve sağlam malzeme çıkacağı belli olmadığından, aynı zamanda zuhur eyliyecek malzeme bakiyelerinin tasnifi ve tetkiki sona ermeden kullanılmasına mani olunmak için bu keşifle kullanılacak malzemenin hariçten tedariki, restorasyonun selâmeti bakımından lüzumlu görülmüştür.

RAPOR 380101002-RP006

Şekil 4. 89 Ali Saim Ülgen'in onarıma dair hazırladığı rapor (VGMA)

Osmanlılar zamanında yapılan onarım sırasında, avlulara bakan iç revaklar tamamen kaldırılmış ve duvarlarda yıkılan tonoz ve kemer aksanının birleşim noktaları ve üzengi noktalarının çoğu örtülerek binanın hafriyatsız anlaşılmasına imkân kalmamıştır. 18. asırda bina iç seviyesinin yükseltilmesi neticesinde özgün taç kapılar kullanılamaz hale gelmiş, yeni zemine göre daire kemerli iki kapı açılmak suretiyle cephelere de değişiklikler yapılmıştır (Ülgen, 1955, VGMA). Ali Saim Ülgen aynı tarihlerde yapının mevcut durumlarını gösteren rölöve çizimlerini de gerçekleştirmiştir (Şekil 4.90).

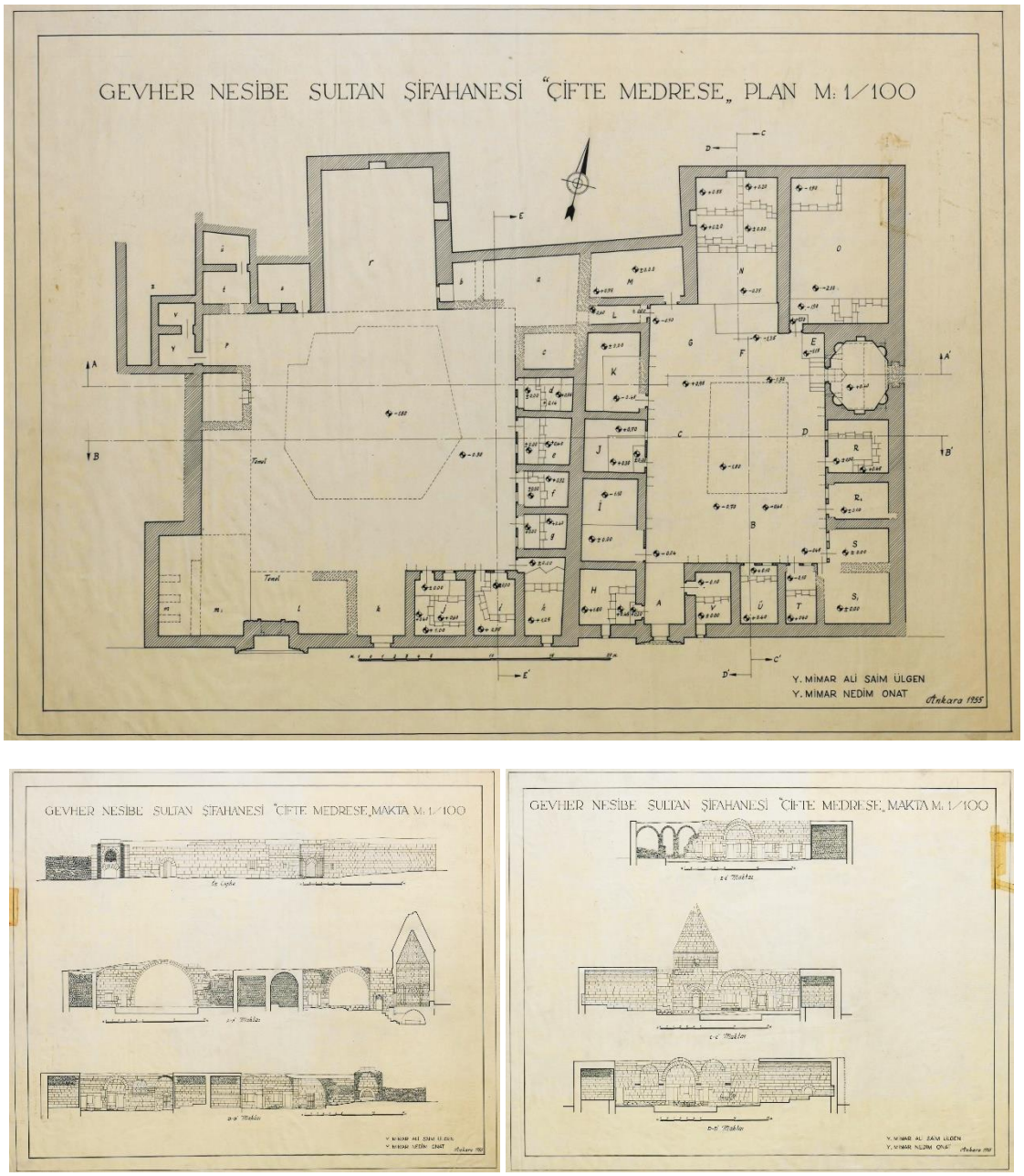

Şekil 4.90 Ali Saim Ülgen'in 1955 yılında yaptığı yapıya ait çizimler (VGMA)

1955 yılında hazırladığı raporun devamında Ülgen, binanın Şifahane yapısına denk gelen büyük kısmının batı cephesinin nerdeyse harap durumda olduğunu, diğer kısımlarının da çok değişikliğe uğradığını, bunun için büyük masraf ile onarım yapılması gerektiğini, küçük kısmın ise türbesi ile birlikte daha az emekle tamir edilebileceğini söylemiştir (VGMA).

Çifte Medresenin Şifahane bölümünde kapsamlı bir temizlik yapılması ve strüktürel olarak da ciddi bir güçlendirmenin gerektiği belirtilmiştir. Küçük kısım olan tıp medresesinde ise restorasyon esaslarına göre onarımı, o günkü toprak seviyesine

ve verilmesi gereken işleve göre döşeme seviyesinin belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Döşeme seviyesi belirlenirken tarihi değer niteliği taşıyan Osmanlı onarımlarının ve kapılarına nasıl bir yaklaşım yapılacağı konusunda çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bunlar:

- Binaların oda ve eyvan yükseklikleri nedeniyle iç zeminler suni kâgir bir malzeme ile yükseltilmeli, yeni fonksiyonu için yapılması zorunlu tesisatın bu döşemenin altından geçirilmeli,

- Osmanlı devri yapı seviyesini ifade etme ve bir mimari devri tanıtma bakımından yalnız Osmanlı döneminde yapılan kapılar olduğu gibi korunmalı,

kararları alınmıştır (VGMA). Bu kapsamda çalışmalar için rölöve ve fotoğraf dosyaları, hafriyat ve onarımda çalışacak iş ve işçileri düzenleyen keşif dosyaları oluşturulmuştur (VGMA).

Ayrıca, yapılacak kazılar sonucu tarihi nitelik taşıyan ne kadar sağlam ve kullanılır durumda malzeme çıkacağı bilinmediğinden, açığa çıkarılan malzemelerin tasnif ve tetkiki sona ermeden kullanılmasına engel olmak için, yapılan keşifte kullanılacak malzemelerin dışardan tedarik edilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır (VGMA).

1955 yılında Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan raporda, binanın toprağa gömülü olması nedeniyle yer altı suyu seviyesinin uygun olduğu yerde drenaj yapılması, bu uygulamanın gerçekleştirilebilmesi için ise krokide belirlenen komşu binaların tahliyesi ve istimlak edilmesi gerektiği yazılmıştır. Ancak bu uygulamalar yapılırken, bu eserin tek başına kalmaması, mümkün olduğunca mimari niteliğini kaybedecek bir muhitin içinde düşünülmemesi gerektiği vurgulanmıştır (VGMA). Ali Saim Ülgen'in raporda not düştüğü bu düşünde daha sonra koruma konusunda çıkarılacak birçok tüzükte ye alan ana prensiplerden biri olarak karşımıza çıkacaktır. Ülgen'in bu düşünceyi 1955 yılında dile getirmiş olması yapı için oldukça şanslı bir yaklaşım olmakla birlikte, bu düşünceye ilerleyen yıllarda yer verilmemiş ve yapı bağlamından koparılarak tek başına bırakılmıştır.

1955 yılında Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan bu raporda, yapının onarım ve restorasyon işlerinin veriliş yöntemlerinden de bahsedilmiştir. Bu kapsamda emaneten ya da taşeron usulü ile işlerin verilebileceği belirtilmiş, bu raporda bahsi geçen ilk onarım çalışmalarında şifahane kısmının temizleneceği, medrese kısmında

ise yıkılma tehlikesi gösteren yerlerin onarılacağı ve türbenin tamamen restore edileceği belirtilmiştir (VGMA).

1956 yılında Ali Saim Ülgen tarafından Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'na yazılan dilekçe de yukarıda bahsi geçen işlerin yapıldığını doğrulamaktadır.[187](Şekil 4. 91)

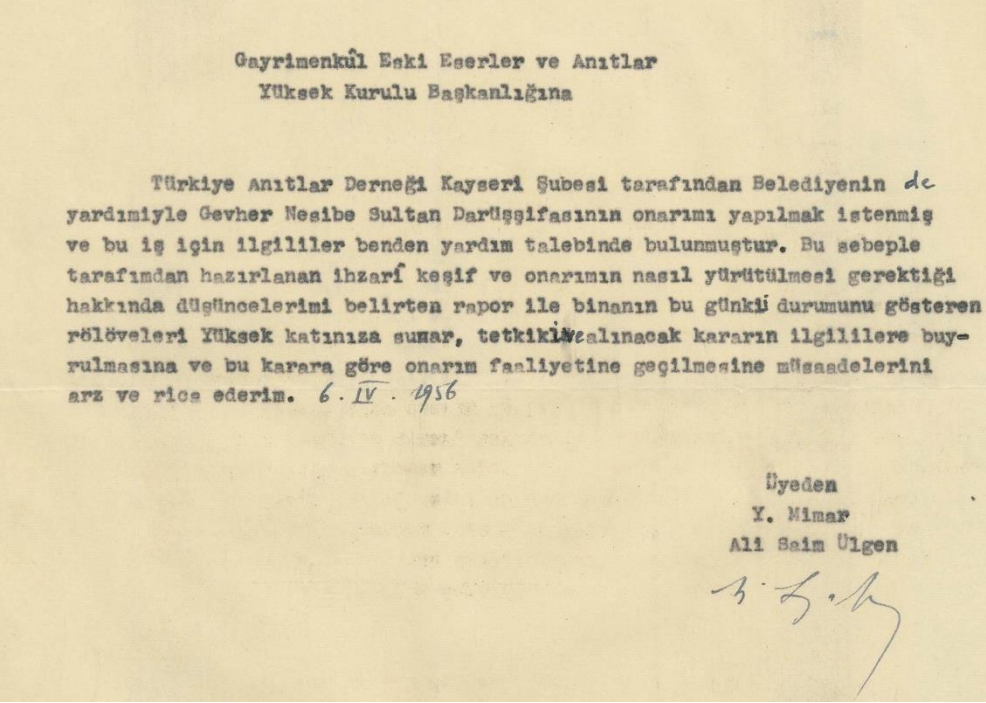

Gayrimenkûl Eski Eserler ve Anıtlar
Yüksek Kurulu Başkanlığına

Türkiye Anıtlar Derneği Kayseri Şubesi tarafından Belediyenin de yardımiyle Gevher Nesibe Sultan Darüşşifasının onarımı yapılmak istenmiş ve bu iş için ilgililer benden yardım talebinde bulunmuştur. Bu sebeple tarafımdan hazırlanan ihzarî keşif ve onarımın nasıl yürütülmesi gerektiği hakkında düşüncelerimi belirten rapor ile binanın bu günkü durumunu gösteren rölöveleri Yüksek katınıza sunar, tetkikinde alınacak kararın ilgililere buyrulmasına ve bu karara göre onarım faaliyetine geçilmesine müsaadelerini arz ve rica ederim. 6. IV. 1956

Üyeden
Y. Mimar
Ali Saim Ülgen

Şekil 4. 91 Ali Saim Ülgen'in 1956 yılında yazdığı dilekçe (VGMA)

Köker de (1996, 40) 1955-6'da 750.yıl nedeniyle Vakıflar Genel Müdürlüğü adına İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nden A. Süheyl Ünver, Ankara Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nden Feridun Nafiz Uzluk ve İstanbul Güzel Sanatlar Enstitüsü başkanı Ali Saim Ülgen'in yapının büyük tamirini yaptığını ifade etmiştir. Bu onarım sırasında merkezi Ankara'da olan Anıtları Koruma Derneği, bazı yerel kuruluşlar da katkı koymuştur (Köker, 1996, 40).

1955 yılında yapılan bu girişimler Türk Tabipler Birliği'ni hareket geçirmiş, ilk tıp okulu olarak Kayseri Darüşşifası seçilmiş ve tıp eğitiminin bu Darüşşifa ile başlatılması kararlaştırılmıştır. Nisan 1956'da V. Türk Tarih Kongresi sırasında yapının 750. Yıl kutlama komitesi toplantı yapmış, Sühely Ünver sonrasında 3 Eylül 1956'da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü'ne yazdığı mektupta;

[187] ASÜA, TASUDOC1375

"*Memleketimizde Kayseri Tıbbıyesi 750. Yılı 1956 yılında idrak edilmiştir. Bu münasebetle mahallinde şimdilik 65.000 liralık tamire başlanmıştır*." (Kılıç, 2018, 93) ifadelerini kullanmıştır. Ünver yazdığı mektuplarda bu konuda emeği geçen kişilere de teşekkür etmiştir (Kılıç, 2018, 94). (Şekil 4. 92).

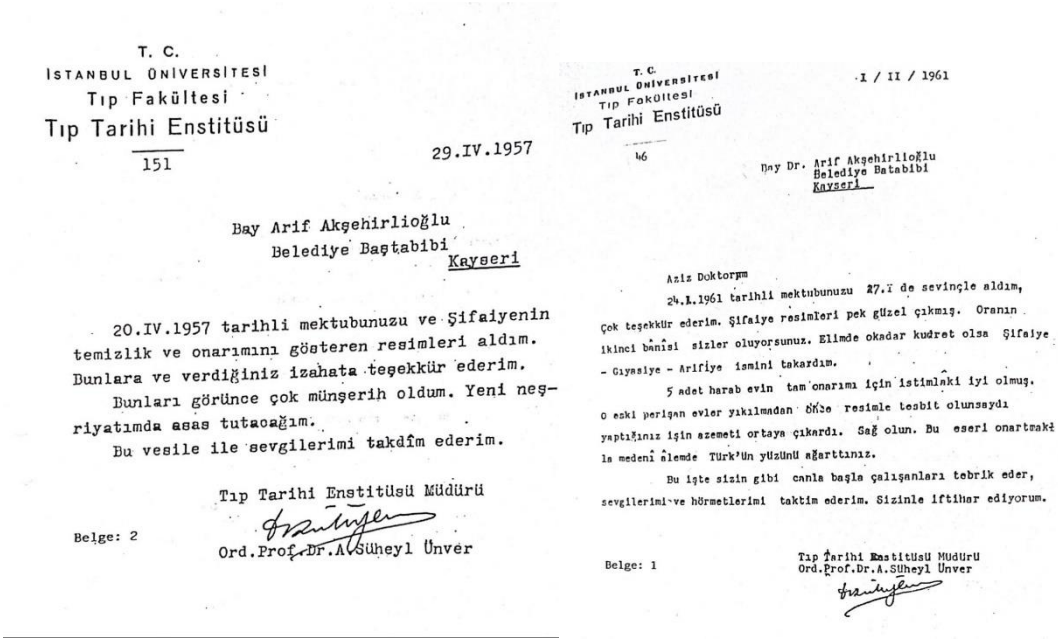

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Tıp Fakültesi
Tıp Tarihi Enstitüsü
151

29.IV.1957

Bay Arif Akşehirlioğlu
Belediye Baştabibi
Kayseri

20.IV.1957 tarihli mektubunuzu ve Şifaiyenin temizlik ve onarımını gösteren resimleri aldım. Bunlara ve verdiğiniz izahata teşekkür ederim.

Bunları görünce çok münşerih oldum. Yeni neşriyatımda asas tutacağım.

Bu vesile ile sevgilerimi takdîm ederim.

Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü
Ord.Prof.Dr.A.Süheyl Ünver

Belge: 2

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Tıp Fakültesi
Tıp Tarihi Enstitüsü
46

1 / II / 1961

Bay Dr. Arif Akşehirlioğlu
Belediye Batabibi
Kayseri

Aziz Doktorum

24.I.1961 tarihli mektubunuzu 27.I de sevinçle aldım, Çok teşekkür ederim. Şifaiye resimleri pek güzel çıkmış. Onanın ikinci banisi sizler oluyorsunuz. Elimde okadar kudret olsa Şifaiye - Gıyasiye - Arifiye ismini takardım.

5 adet harab evin tam onarımı için istimlaki iyi olmuş. O eski perişan evler yıkılmadan önce resimle tesbit olunsaydı yaptığınız işin azemeti ortaya çıkardı. Sağ olun. Bu eseri onartmakla medenî âlemde Türk'ün yüzünü ağarttınız.

Bu işte sizin gibi canla başla çalışanları tebrik eder, sevgilerimi ve hörmetlerimi taktim ederim. Sizinle iftihar ediyorum.

Belge: 1

Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü
Ord.Prof.Dr.A.Süheyl Ünver

Şekil 4. 92 Ünver tarafından yazılan mektuplar (Kılıç, 2018, 90)

1959-60 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Mahmut Akok başkanlığındaki bir heyete yapının rölöve ve restorasyon çalışmaları yaptırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı Ankara'da bulunmaktadır ve bu birime bağlı bir Rölöve komisyonu vardır. Rölöve komisyonu elemanları 1960 yılında Kayseri'ye giderek, çeşitli Anadolu Selçuklu yapılarında inceleme ve tetkik yapmışlardır. O dönem yapılan araştırmalarda, komisyona arkeolog Mahmut Akok başkanlık etmekte olup, Ressam Tevfik Kölük, Tekniker Ressam Cengiz Erol, Foto Uzmaanı Selahattin Öztartar komisyonu oluşturan diğer kişilerdir (Akok, 1968a, 133). (Şekil 4. 93). Yapılan incelemeler sonrasında yayımladığı makalesinde Mahmut Akok yapıların acınacak durumda olduğunu belirtmiş, bu yapılar hakkında teknik, bilimsel çalışmalar yapılması gerektiğini, böylece tanıtımlarının ve korunmalarının sağlanabileceğine vurgu yapmıştır.

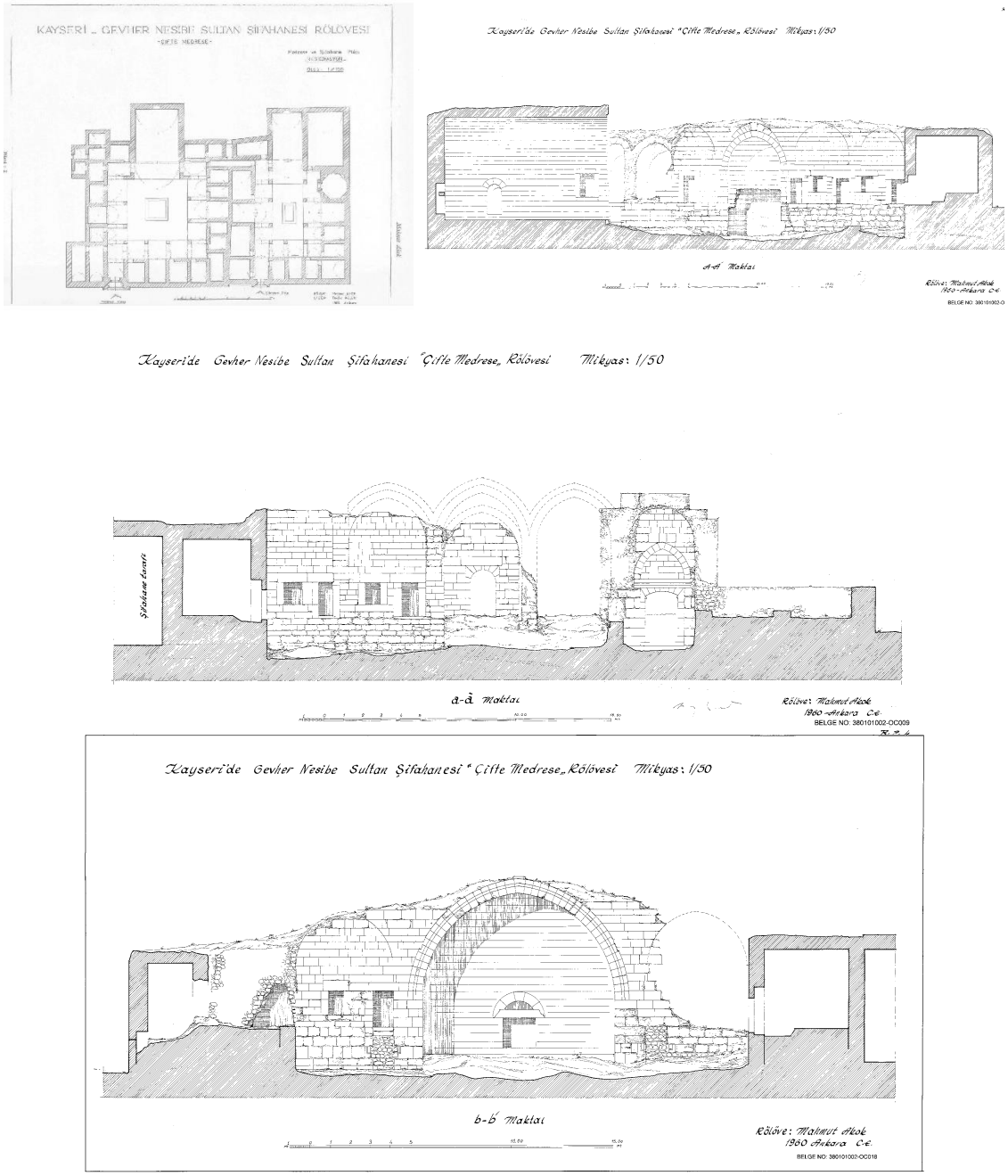

Şekil 4. 93 Mahmut Akok'un 1960 yılında yaptığı yapıya ait rölöve çizimleri (VGMA)

Türk sanat ve mimarlık tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Gevher Nesibe Külliyesi o dönem varlığının %65'ini kaybetmiş durumdadır. Akok (1968a, 133) tarih ve sanat açısından böyle önemli bir yapının korunması zaruretine işaret etmiştir. Bu kapsamda Vakıflar Genel Müdürlüğü Külliye'nin restorasyon işinin yapılmasına kararı vermiş ve yapıda sondaj, inceleme çalışmalarına başlanmış, elde edilen dokümanlar neticesinde rölöve çalışmaları ve restorasyon projeleri oluşturulmuştur (Akok, 1968a, 133) (Şekil 4. 94).

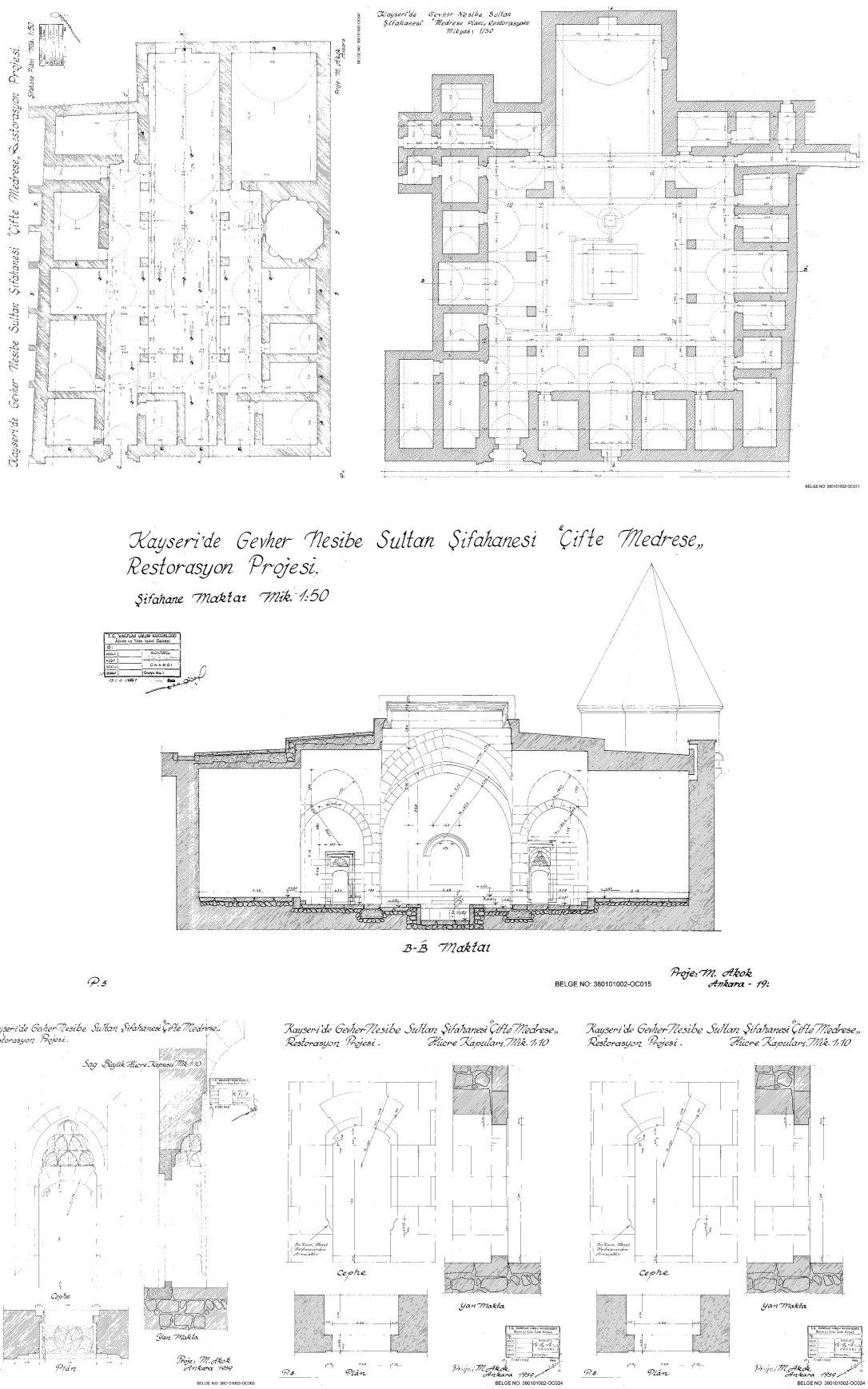

Şekil 4. 94 Mahmut Akok tarafından yapılan restorasyon projesine ait çizimler 1959-1960 (VGMA)

Mahmut Akok yayımladığı "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve Mimarisi" isimli çalışmasında, bu yapı üzerine mimari ve teknik çalışmaları yapan ilk kişinin Y. Mimar Ali Saim Ülgen olduğunu söylemektedir. Ancak Ali Saim Ülgen'in çalışma yaptığı sırada yapının iç tarafı sağlıklı ölçüm alınamayacak şekilde harabe niteliğinde olduğundan, bu çalışmalar sonrasında oluşturulan dokümanların yeterli nitelikte olmayabileceği ifade edilmiştir (Akok, 1968a, 133) (Şekil 4. 95). Ali Saim Ülgen ile belediye arasında yapılan sözleşmede gerekli sondaj çalışmalarının yapıldıktan sonra yapıların rölöve çalışmalarının yapılması ile ilgili iş kalemleri 2. Maddenin B başlığı altında yer almakla birlikte, Akok'un bu ifadelerinden sözleşmede söz konusu olan bazı iş kalemlerinin tam anlamıyla bitirilemediği çıkarımı yapılabilir.

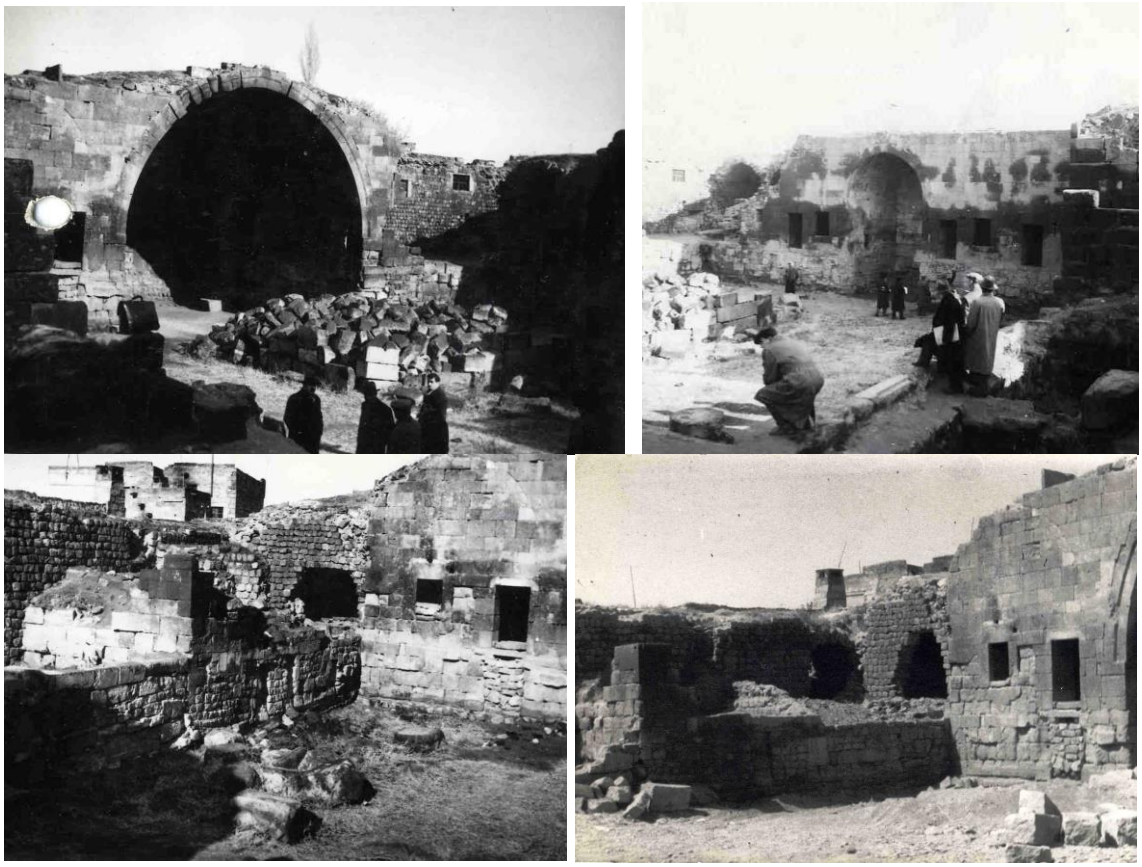

Şekil 4. 95 Mahmut Akok'un incelemeleri sırasında çekilen yapıya ait fotoğraflar (VGMA)

Akok tarafından başlatılan çalışmalar sırasında külliyenin yapı bütünlüğü büyük ölçüde yok olmuş, zaman içerisindeki eklentiler ve yapılan değişiklikler ile özgün durumundan oldukça uzaklaşmıştır. Yapının bazı bölümlerinde yapılan eklentiler ile üst kat oluşturulmuş, rastgele yerlere yeni kapı ve pencere boşlukları açılmıştır. Bu

durum yapının özgün birçok özelliğini kaybetmesine, özgün plan şemasının değişmesine neden olmuştur. Ayrıca külliye çevresindeki yeni yapılaşmanın yapının varlığını tehdit eder nitelikte yaklaşması, ayakta kalabilen kısmında evsiz ve göçebelerin yaşıyor olması, yıkılmış kısımların ise çöplük işleviyle kullanılması eseri yok olma tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır (Akok, 1968a, 134).

Külliyeyi oluşturan birimler içinde o dönem en iyi korunmuş kısım manevi niteliği ile ön plana çıkan türbe yapısı olup, Tıp medresesi[188] kısmında hücreler, eyvanlar, orta avlu etrafındaki revaklar harap olarak nitelendirilmiştir. Sadece ana eyvan ayakta durmaktadır. Şifahane kısmına ise medresede olduğu gibi harap bir görüntü hâkimdir. Yapının diğer tarafında olduğu gibi yalnız baş eyvan ve cümle kapısı belirli oranda ayakta durmakta olup, avluyu çevreleyen revaklar, hücreler, tonozlar tamamen yıkılmıştır (Akok, 1968a, 134).

Şekil 4. 96 Mahmut Akok tarafından yapılan incelemeler sırasında çekilen yapıya ait fotoğraflarda Osmanlı Döneminde eklenen kapı görünüşü (1960)

Tıp Medresesi kapısı tamamen değiştirilmiş olup, yeni yapılmış olan kapının hangi mimari stile karşılık geldiği söylenememektedir. Muhtemelen bu kapının özgün hali

[188] Akok (1968a, 134), makalede bu yapıdan Şifahane olarak bahsetmektedir. Yapının işlev dağılımı anlatılırken de bahsedildiği üzere, Akok Küçük olan medreseyi Şifahane, büyük olan medreseyi ise Tıp Medresesi olarak kabul etmektedir. Ancak tezin anlatım akışında kafa karışıklığı yaratmamak amacıyla Akok'un verdiği bilgiler anlatılırken genel kabuller doğrultusunda büyük olan bölüm Şifahane, küçük olan bölüm ise Tıp Medresesi ismi ile aktarılmıştır.

şifahane taç kapısı ile benzer nitelikteydi. Tekrar inşa edilen yeni kapı yeni sokak seviyesine eşit olarak kurulduğundan, eski kapıya göre daha yüksek seviyede bulunmakta ve medresenin döşeme seviyesine bu kapıdan basamaklarla inilmektedir (Akok, 1968a, 137). Yapılan araştırma ve kazı çalışmaları sırasında eski taç kapının arka kısımlarının yerinde bulunduğu tespit edilmiştir (Şekil 4. 96).

Şifahane taç kapısı ise Selçuklu mimari sanatının iyi bir örneği olarak özgün nitelikte bir biçimleniş ile cepheden az bir çıkıntı yaparak belirginleşmektedir. Yapının rölöve ve restorasyon çalışmaları öncesinde yapılan incelemelerde, bu taç kapının da yarısına kadar toprakla gömülmüş ve taç kısmında da yer yer bozulmalar mevcut olduğu tespit edilmiştir. O dönemde Kayseri Arkeoloji Müzesi tarafından medreseye bir bekçi konulmuş ve medresenin içindeki harabede çalışmalar yapılmış, harabelerde bulunan ve özgün taç kapıya ait olan parçalar ile taç kapı onarımları gerçekleştirilmiştir (Akok, 1968a, 138).

Tıp medresesi kısmında birbirinden farklı biçim ve mimari özellikte hücre kapıları mevcuttur. Medresenin sağdaki en büyük hücresinin ve soldaki büyük odasının kapıları ayakta olup, işçilik ve mimari bezeme bakımından niteliklidir. Akok (1968a, 138) türbe tarafındaki kapının mimari nitelik olarak üstün olmasını türbe ile sağlanmak istenen kompozisyondan kaynaklandığını düşünmektedir. Medresenin hücre kapıları ise tamamen yok olduğu için, o dönemde yapılmış benzer örneklerin araştırılması yapılarak Huand Hatun Medresesi'nde ki hücre kapılarının benzerleri uygulanmıştır. Şifahane kısmının hücre kapılarında sade bir yapılanma tercih edilmiş, tek tip olacak şekilde inşa edilmiştir (Akok, 1968a, 138). İncelemeler sırasında türbe külliyenin diğer bölümlerine oranla nispeten daha sağlam ve bakımlı durumdadır.

1959 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Mahmut Akok'a yaptırılan restorasyon sırasında, medresenin hücre odalarının temel ve beden parçalarının kısmen ayakta ve sağlam olduğu, revakların yan mesnedi olan kolonların altlarında elverişli temeller bulunduğu belirtilmiştir. Yeni yapılan düzenlemeyle bu mesnetler kuvvetlendirilerek, üst kısımların iyileştirilmesine geçilmiştir. Ayrıca binanın etrafındaki çevre duvarlarının da temel kısımları dışarıdan takviye edilmiştir (Akok, 1968a, 139).

Şifahane binasının avlusunu çevreleyen revakların ve hücrelerin iç taraf duvar temellerinin çok güçsüz olduğu, temeller ile alt toprak arasında geniş boşluklar tespit edilmiştir. Bu kısımlar için betonarme sömel ve temel projesi hazırlanmış, betonarme sömeller hücre duvarları alt kısmına kadar sürdürülmüştür. Böylece avlunun iç çerçevesine denk gelen toprak altında satranç çatkı kurulmuştur. Restorasyon çalışmaları kapsamında, revaklar ve baş eyvanın ön kısmı yeniden inşa edilmiştir (Şekil 4. 97).

Her iki yapıda da revak ve eyvan alt döşemeleri orijinalinde olduğu gibi yassı taşlarla, medresenin avlu ve havuz zemini ise yonu taşlarla kaplanmıştır. Avlu yüzeyi ve dış yüzeydeki bozulmuş taşlar, çürütmek suretiyle yenileriyle değiştirilmiştir. Akok (1968a, 140) bu uygulamaların yapımında dikkatle üzerinde durulan konunun, tarihi eserin çağına ait mimari özelliği kurup yansıtmak olduğunu ifade etmiştir (Akok, 1968a, 140).

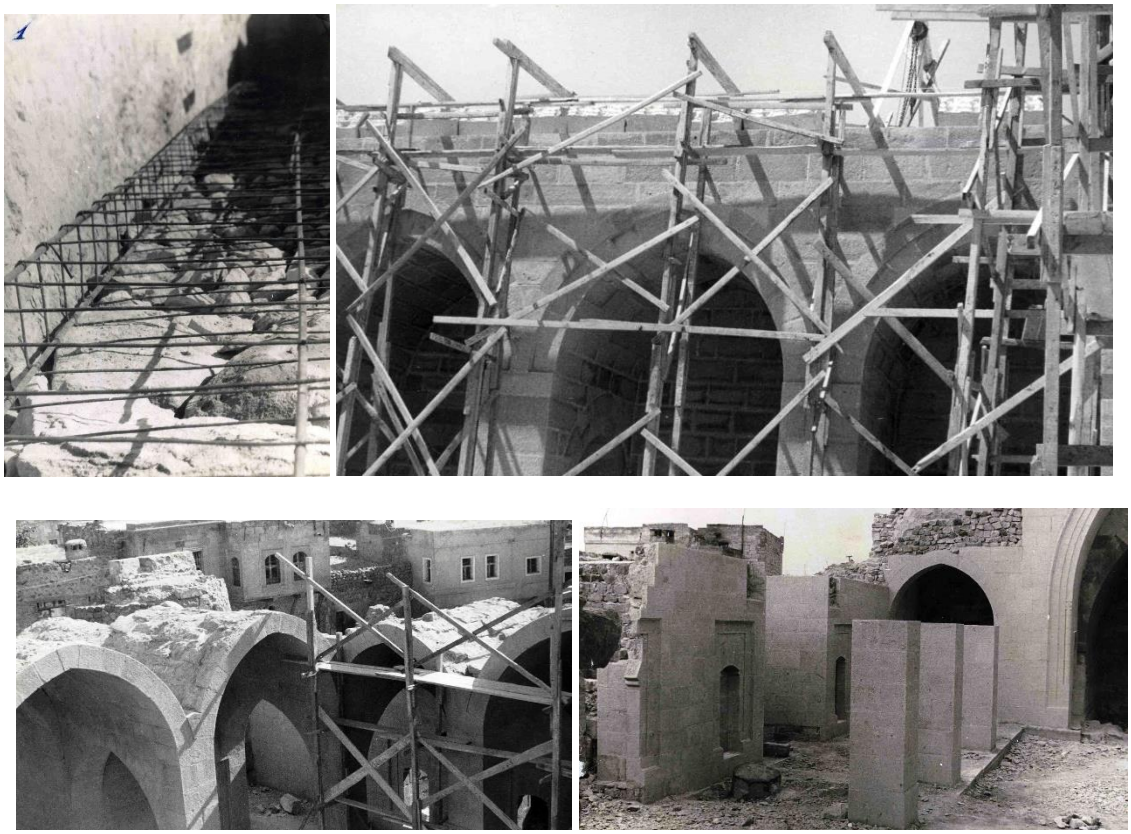

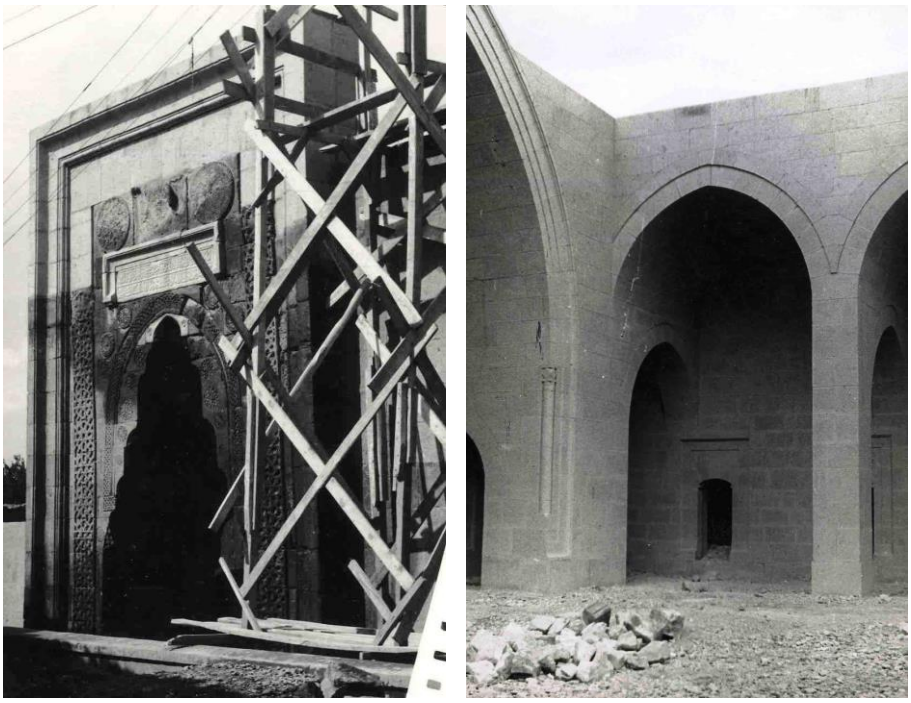

Şekil 4. 97 Mahmut Akok'un restorasyon uygulamasına ait fotoğraflar (VGMA)

Dam kısmında ise örtünün görünmez kısımlarında modern malzeme kullanılarak, üzerleri ise özgün halindeki gibi yassı taşlarla kaplanmıştır. Dere ve çörtenler aynı dönem örneklerine bakılarak yeniden yapılmıştır (Akok, 1968a, 139). (Şekil 4. 98).

Şekil 4. 98 Restorayon sonrası 1990'lı yıllarda üst örtünün yassı taşlarlar kaplanmış hali (VGMA)

20. yüzyılın ortalarına denk gelen yıllarda Mahmut Akok tarafından gerçekleştirilen onarımlar, daha sonra Türk Arkeoloji Dergisi'nde yayımlandığı için, onarımın detaylarına ulaşmak mümkün olmuştur. Bu kapsamda onarımda kullanılan malzeme ve yöntemlerin yanı sıra, o dönemki koruma anlayışı ile ilgili bilgilere de ulaşılabilmektedir. Projelendirme sürecinden önce yapının detaylı bir biçimde tanıtıldığı, özgün yapı detaylarının ve tekniklerinin incelendiği, bilinmeyen veya

toprak altında kalan bölümler için kazı ve araştırma çalışmalarının önerildiği bir yaklaşım görülmektedir.

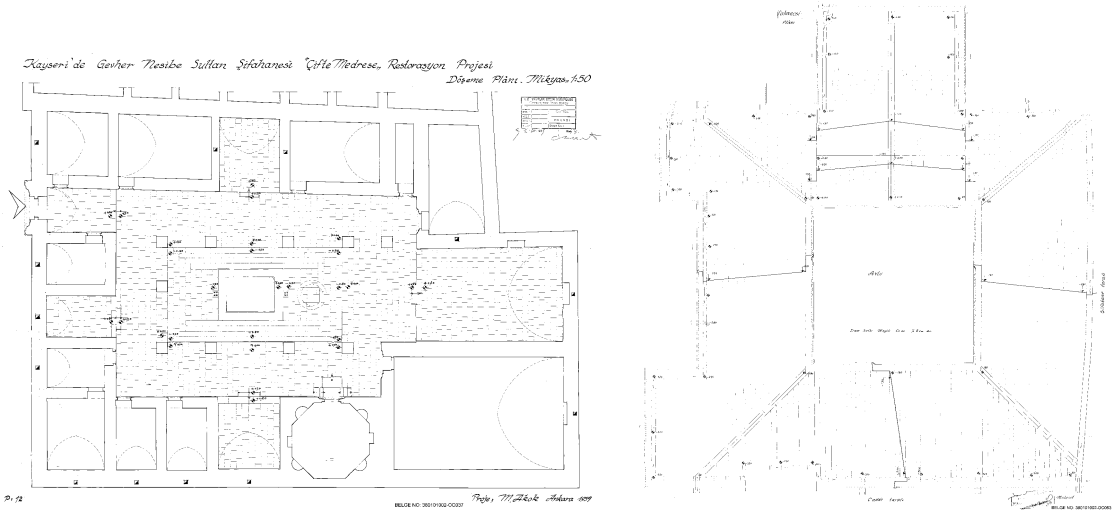

Şekil 4. 99 Mahmut Akok tarafından yapılan restorasyon projesine zemin döşemesi ve dam planı çizimleri 1959-1960 (VGMA)

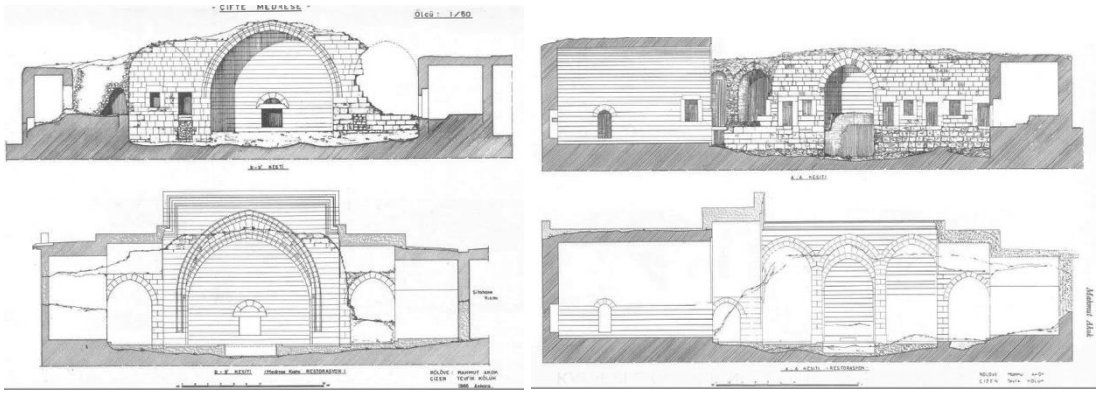

Şekil 4. 100 Mahmut Akok tarafından yapılan rölöve - restorasyon çizimlerinin birlikte gösterilmesi (Akok, 1968a)

Yapının rölöve ve restorasyon çizimleri 1959-1960 yıllarında Ankara'da Mahmut Akok tarafından gerçekleştirilmiştir. Bazı çizimlerde Tevfik Kölük'ün de ismi yer almaktadır. Rölöve çizimlerinde ölçü, kot bilgisi bulunmamakla birlikte, bazı rölöve paftalarında yapının yıkılan ya da toprak altında kalan kısımları kesik çizgi ile gösterimi yapılmıştır. Bazı rölöve paftalarında ise yapının yok olmuş kısımları gösterilmiştir. Rölöve çizimlerin taşıdığı bu gibi nitelikler, çizimlerin bir bakıma restitüsyon gibi ele alındığı konusunda da ipucu vermektedir. Restorasyon çizimlerinde ise planlarda ölçü ve kot bilgisi detaylı bir şekilde işlenmiş, restorasyon yapılacak yerlerin detaylı tüm plan çizimleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda zemin ve dam döşemesi için önerilen restorasyonların çizimleri yapılmış, hücre

kapıları ve diğer bezemeli derslik kapılarının detay çizimleri hazırlanmıştır (Şekil 4. 99, Şekil 4. 100).

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Nedim Onat tarafından Gevher Nesibe Külliyesi onarımlarına dair çeşitli raporlar mevcuttur. Bu onarım belgelerinde tarih olmamakla birlikte, içeriği incelendiğinde Ali Saim Ülgen ve Mahmut Akok'un çalışmaları sonrası onarım uygulamalarının yapıldığı döneme denk geldiği düşünülmektedir. Hazırlanan rapor "Kayseri'de Çifte medreseler (Şifaiye ve Gıyasiye) onarımı" ismini taşımakta olup, yapıların bulunduğu durumu tasvir etmekte ve yapılan onarımları aktarmaktadır. Onat, külliyenin zaman içerisinde çukurda kaldığını, içinin mezbaha haline geldiğini, hatta ahır olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Bu kapsamda, Şifahane kısmına göre daha sağlam ve yalnız revakları çökmüş durumda olan medrese kısmının projelerinin ve uygulamasının mevcut örneklere göre yapılarak restore edildiği ifade etmiştir. Şifahane kısmında ise hafriyat yapılmış, bu kapsamda temellerin ortaya çıkarılması restorasyon projesinin hazırlanmasına imkan sağlamıştır. Bu projelere göre, muallakta kalan kemer ve tonozlar ile istinatsız kalan revaklar 1959 programındaki esaslar dâhilinde inşa edilmiştir. Onat, bu uygulamalar sonucunda Şifahanenin büyük bir bölümünün harap durumdan kurtarılarak kullanılabilir duruma getirildiğini aktarmıştır (VGMA).

Onat tarafından yazılan diğer raporda ise Şifahane bölümünün çatı ve zemin döşemesinde yapılması planlanan işler için gerekli bütçe verilmiştir (Şekil 4. 101). Buna göre, harap durumda olan revakların tamamlanmasından sonra cüruf dolguların yapılması, izolasyonun ve sal kaplama taşların kesme taş olarak inşa edilmesi kararlaştırılmış, hava etkisinden korumak için tüm çatı döşemesinin bezirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca ön cephede yapılacak hafriyata göre, taç kapının eski seviyesine inilerek drenaj yapılması gerektiği ve tüm bu onarımlar için gereken ödenek tutarının ise 250.000 lira olduğu not edilmiştir (VGMA).

KAYSERİ:

Çifte Medrese: (Şifahiye ve Gıyasiye):

Şifahiye kısmının bakıye revakların tamamlanmasından sonra curuf dolgularının yapılması, izalasyonun ve sal kaplamalarının kesme taş olarak yapılması, bütün çatı döşemesinin bezirlenerek tesirat haveiyeden muhafazası, ön cephede hafriyat yapılarak vecçk bir istinat duvarı inşası ile cümle kapısı eski seviyesine inilip drenaj yapılması için --- (250.000) lira sarfedilecektir.

Y.Mimar
Nedim Onat

Şekil 4. 101 Nedim Onat tarafından hazırlanan rapor (VGMA)

1960'lı yılların sonunda yine Nedim Onat tarafından yazılan raporda belirtildiği üzere, şifahane kısmı tamamen bütünlenmiş, medrese kısmının ise taş tonozları, hücre odaları tamamlanmıştır. Bu işlemlerin yapılması için gerekli olan maddi tutar 130.000 lira olarak abide ve eski eser onarım fişine kayıt edilmiştir. Ayrıca, kamulaştırma yapılacak kısımda yola tonozlar yapılacağı ve yarım kalan dam döşemesi, hücre odaları, sıva ve benzeri onarımlar yapılacağına dair notlar alınmıştır (VGMA).

1955 yıllarında bakım çalışmaları için ön hazırlıkların yapıldığı külliyenin uygulamaları, 1958 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğünce başlanmıştır (VGMA). Bu onarımlar 10 yıldan fazla devam etmiş, 1958-1968 yılları arasında onarımı için harcanan bütçe kayıt altına alınmıştır. 1958 yılı onarımı için 404.303.39, 1960 yılı onarımı için 361.180.52, 1961 yılı onarımı için 87.054.77, 1962 yılı onarımı için 206.192.39, 1963 yılı onarımı için 116.406.55, 1965 yılı onarımı için 42.959.11, 1966 yılı onarımı için 89.025.00, 1967 yılı onarımı için 76.916.97 ve 1968 yılı onarımı için 107.872.75 lira ödenek tutarı kayıt edilmiştir (VGMA). Toplam ödenek ise 1.491.861.45 lira olarak hesaplanmıştır (Şekil 4. 102).

Kayseri Gevher Nesibe Sultan Giyasiye ve Şifahiye Medreselerine
1958-1968 Yıllarında sarfedilen para miktarı

Yılı	Onarım Bedeli
1958	404.303.39
1960	361.180.52
1961	87.054.77
1962	206.192.39
1963	116.406.55
1965	42.959.11
1966	89.025.00
1967	76.916.97
1968	107.872.75
	1.491.861.45

Şekil 4. 102 Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1958-1968 yılları arasında onarımına harcanan giderler (VGMA)

Yukarıda ki tabloda görülen 1960'lı yıllara ait onarım bütçe giderleri, 1965 yılından sonra VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi bünyesinde Yüksek Mimar Yılmaz Önge ve Yüksek Mimar Nedim Onat tarafından hazırlanan Abide ve Eski Eser Onarım Fişinde de karşımıza çıkmaktadır. Hazırlanan fiş de, 1965 yılında klasik lokmalı pencere demir parmaklıkları, klasik ahşap kapılar ve avlu zemin döşemesi yapıldığı belirtilmiş, bu onarım için 41.000.00 lira bütçe ayrılmıştır. Gelecek yıllarda yapılacak işler kısmına ise, toprak hafriyatı ve çevre tanzimi yapılması notu düşülmüştür (VGMA). EK

Nedim Onat ve Yılmaz Önge tarafından doldurulan fiş de bahsedilen çevre tanzimi yapılma çalışmaları sırasında yapının kuzey dış duvarı etrafında külliye ile ilgili bazı yapı izleri çıkarılmıştır (VGMA). 1966 yılında İlhan Akçay tarafından doldurulan Vakıf Eski Eser Fişi'nde bu durum açıklanmış ve yapının durumu restore edilmiş ve edilmektedir şeklinde not edilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 103).

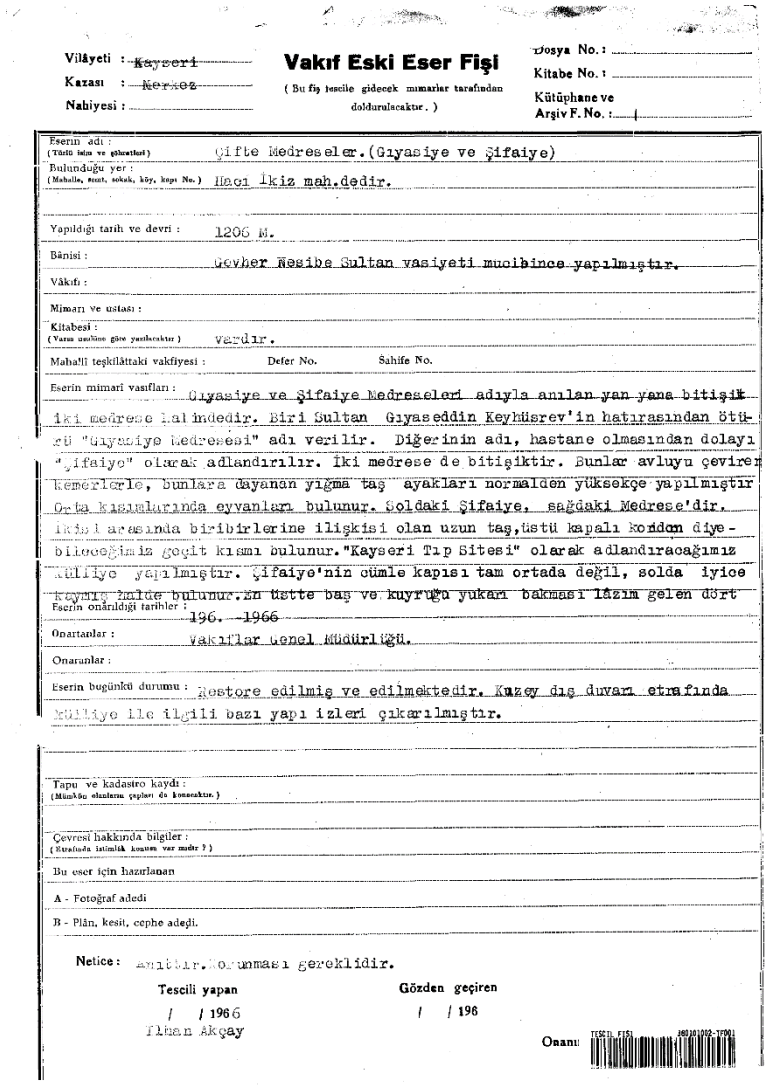

Vilâyeti : Kayseri
Kazası : Merkez
Nahiyesi :

Vakıf Eski Eser Fişi

(Bu fiş tescile gidecek mimarlar tarafından doldurulacaktır.)

Dosya No. :
Kitabe No. :
Kütüphane ve Arşiv F. No. :

Eserin adı : (Türü ismi ve şöhreti) Çifte Medreseler.(Gıyasiye ve Şifaiye)

Bulunduğu yer : (Mahalle, semt, sokak, köy, kapı No.) Hacı İkiz mah.dedir.

Yapıldığı tarih ve devri : 1206 M.

Bânisi : Gevher Nesibe Sultan vasiyeti mucibince yapılmıştır.

Vâkıfı :

Mimarı ve ustası :

Kitabesi : (Varsa usulüne göre yazılacaktır) vardır.

Mahalli teşkilâttaki vakfiyesi : Defer No. Sahife No.

Eserin mimari vasfları : Gıyasiye ve Şifaiye Medreseleri adıyla anılan yan yana bitişik iki medrese kalmıştır. Biri Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in hatırasından ötürü "Gıyasiye Medresesi" adı verilir. Diğerinin adı, hastane olmasından dolayı "Şifaiye" olarak adlandırılır. İki medrese de bitişiktir. Bunlar avluyu çevirem kemerlerle, bunlara dayanan yığma taş ayakları normalden yüksekçe yapılmıştır Orta kısımlarında eyvanları bulunur. Soldaki Şifaiye, sağdaki Medrese'dir. İkisi arasında biribirlerine ilişkisi olan uzun taş,üstü kapalı koridor diye-bileceğimiz geçit kısmı bulunur."Kayseri Tıp Sitesi" olarak adlandıracağımız Külliye yapılmıştır. Şifaiye'nin cümle kapısı tam ortada değil, solda iyice kaymış halde bulunur.En üstte baş ve kuyruğu yukarı bakması lâzım gelen dört

Eserin onarıldığı tarihler : 196. -1966

Onartanlar : Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Onaranlar :

Eserin bugünkü durumu : Restore edilmiş ve edilmektedir. Kuzey dış duvarı etrafında Külliye ile ilgili bazı yapı izleri çıkarılmıştır.

Tapu ve kadastro kaydı : (Münkâşf olanlarına çapları da konacaktır.)

Çevresi hakkında bilgiler : (Etrafında intimlâk konusu var mıdır ?)

Bu eser için hazırlanan

A - Fotoğraf adedi

B - Plân, kesit, cephe adeti.

Netice : Anıttır.Korunması gereklidir.

Tescili yapan / / 1966 İlhan Akçay

Gözden geçiren / / 196

Onanı

Şekil 4. 103 1966 yılında İlhan Akçay tarafından doldurulan Vakıf Eski Eser Fişi (VGMA)

İlhan Akçay tarafından külliyenin kuzey dış duvarı etrafında yapılan çalışmalara ait rölöve çizimleri 1968 yılında Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilmiştir (Şekil 4. 104).

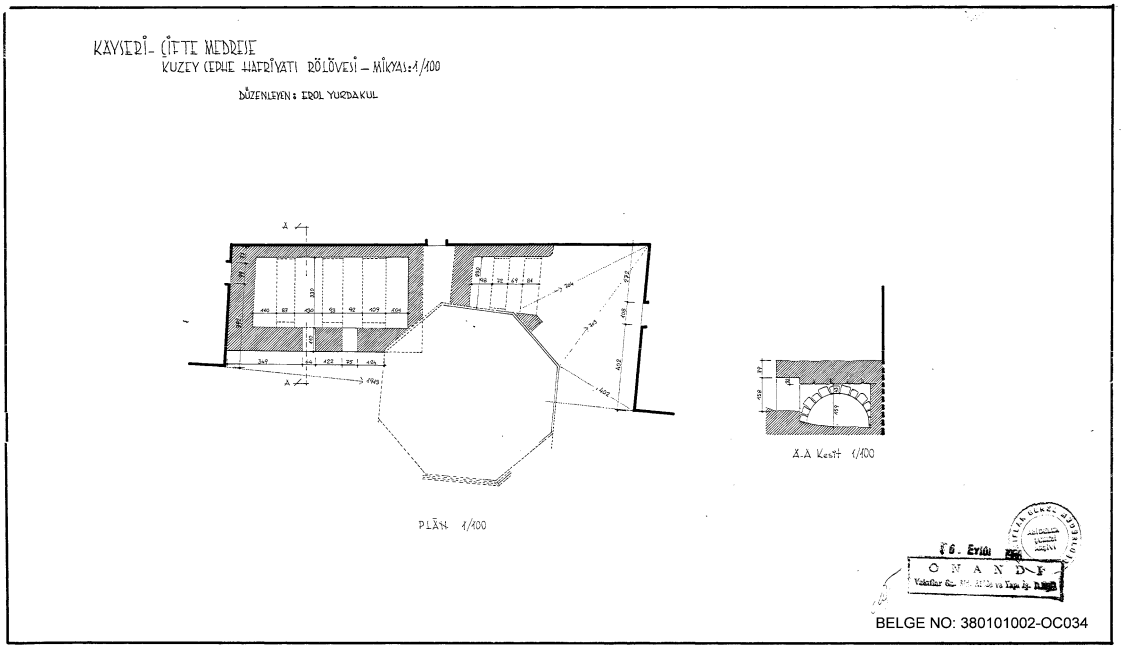

Şekil 4. 104 1968 yılında Erol Yurdakul tarafından çizilen kuzey cephesi hafriyat rölövesi (VGMA)

1966 yılında A. Sühely Ünver tarafından Arapça kitabenin tercümesi ve bakımı yapılmış ve Vakıf Eski Eser Fişine tercüme yazılarak belgelenmiştir (VGMA).

20 Nisan 1969 yılında Kayseri Tıp Bilimleri Araştırma Enstitüsü temel atma töreni ile yapı Hacettepe Üniversitesi'nin bir kolu olarak hizmete açılmış, ardından Erciyes Üniversitesi'ne devredilmiştir (Tekiner, 2006, 66). Aynı yıl içinde "Çifte Medrese (Gıyasiye Darüşşifası ve Tıp Medresesi)" isimli T.R.T' ye verilen notta yapının mimari tanımlaması yapılmış, yapının o dönemki durumu anlatılmıştır. Avluyu çevreleyen önleri revaklı oda ve eyvanların oluşturduğu, dar bir koridorla birbirine bağlanan iki yapıdan oluşan külliyenin restorasyonu için Vakıflar Genel Müdürlüğünce 1.500.000 tl sarf edildiği de notun sonuna eklenmiştir (Şekil 4. 105).

1970 yılında, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı'nca görevlendirilen Erol Yurdakul tarafından, yapının restorasyon çalışmaları devam etmiştir. 1969 Haziranında başlayan hafriyat çalışmaları aynı yılın Ağustos ayında sonuçlanmış, restorasyon projesi ortaya çıkarılan izlere göre hazırlanmıştır.

(T.R.T ye 10.3.1969 tarihinde verilmiş)

Kayseri - Çifte Medrese
(Gıyasiye Darüşşifası ve Tıp Medresesi)

1206 M. yılında Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhusrev tarafından, kızkardeşi Gevher Nesibe Sultan adına ve biri darüşşifa,diğeri tıp medresesi olmak üzere yaptırılmıştır.

Dar bir koridorla birbirine bağlanmış olan bu iki bina, ortadaki iç avluyu çerceveliyen ,önleri revaklı odalar ve eyvanlardan ibaret plan komposizyonlarına sahiptir.

Batıdaki şifahaneye güney cepheden,içteki kare avlunun köşesine rastlayan ve devrinin tipik Selçuklu tezyinatı ile işlenmiş güzel bir cümle kapısı ile girilir.Kapının üzerinde,darüşşifanın sembolü olarak kabul edilen yılan veya ejder motiflerine havi kabartma rozetin bugün ancak bazıizleri görülebilmektedir.Ortasında kare planlı bir havuz bulunmaktadır. Ve kare şeklindeki iç avluyu üç taraftan kesme taş ayaklara müstenid tonozlu revaklar çevirir. Bunların gerisinde, cepheleri yine kesme taşla kaplanmış ve bazıları dikdörtgen birer pencere ile avluya açılan, muhtelif büyüklükteki tonozlu hücreler yer almıştır. Avlu akslarına yerleştirilmiş olan eyvanlardan kuzeydeki bilhassa geniş ve yüksek tutulmuştur.

Medrese kısmına ,iç avlunun yine köşesine rastlayan fakat şifahaneninkine nisbetle çok daha sade bir şekilde tertiplenmiş ve yine güney cephey açılan ikinci bir kapı ile girilir. Bu kısımda dikdörtgen bir iç avlu etrafı da şifaheneninkinin benzeri bir plan şamasına göre aksiyal dört eyvan ve ta ayaklara müstenid revaklar gerisinde muhtelif büyüklükte hücreler mevcuttur. Medresenin doğu tarafındaki hücreler arasında, sekizgen bir gövde üzerinde piramidal kesme taş külahla yükselen kümbetin ,Gevher Nesife Sultan için yaptırıldığı tahmin olunmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünce restore edilen bu eser için 1.500.00 TL. sarf edilmiştir.

Şekil 4. 105 T.R.T' ye verilen not (VGMA)

Bu restorasyon projesi hazırlanması sırasında, şifahanenin yeni çıkan kısmında bir koridor üzerinde sağlı sollu 18 adet oda tespit edilmiştir. Bu odalardan 2 adeti sağlam vaziyette olup, diğerlerinin temel duvarlarıyla kapı eşikleri ve söveleri tespit edilebilmiştir. Bu kısmın doğu yönünde, büyük portalin sol tarafında yer alan 2 büyük odanın temel duvarları ortaya çıkarılmıştır. Bu odalardan ilki 6.60 m. * 6.96 m. ebadında olup, şifahane girişine kapısı bulunmakta ve giriş vazifesi görmekte, ikinci bir kapı ile yeni bulunan koğuşların koridoruna geçit vermektedir. 5.52 m. * 6. 12 m. ebadındaki ikinci büyük oda ise zeminden çıkan suyollarına istinaden hamam veya hela grubundan olduğu düşünülmektedir. Bu kısımların restorasyonu için:

- Koridor ve koğuşların ebatları ile kapı ve tonozların izleri mevcut olduğundan projesine göre yapılmasına,
- Güneydoğu köşede yer alan iki odanın üst örtülerinin şekli ve malzemesi tespit edilemediğinden, bu mekânların üstlerinin betonarme plak ile örtülmesine,

- Şifahane ve medrese damlarının taş kaplamaları işçilik ve proje bakımından hatalı olduğundan düzeltilmesine,
- Şifahane ve medresenin aynı yıllarda planlanmadığı tahmin edilmektedir. Medrese tarafında bulunan türbe kasnağının, medrese duvarı ile birleştiği kısmında orijinal silmeye rastlanmıştır. Bu silmenin medrese kısmının dış duvarları üzerinde devam etmesi, şifahane duvarları üstüne konulacak silmenin ise örneğinin bulunamadığından duvarların iddiasız şekilde, basit bir harpuşta ile bitirilmesine,

karar verilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 106).

Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığına

Kayseri-Çifte medresenin güney kısmında yapılan istimlâkten sonra 1969 Haziranında başlıyan hafriyat çalışmaları ayni yılın Ağustos ayında tarafımızdan neticeye bağlanarak meydana çıkarılan izlere göre hazırlanan restorasyon projeleri ile hafriyata ait fotoğraflar ilişikte sunulmuştur.

Anadoludaki Selçuklu Dar-üş Şifalarından en eskisi olup 1206 tarihide Gevher Nesibe Sultan tarafından inşa ettirilen şifahanenin yeni çıkan kısmında bir koridor üzerinde sağlı sollu 18 adet oda tesbit edilmiştir.Bu odalardan 2 adeti sağlam vaziyette olup diğerlerinin temel duvarlariyle kapı eşikleri ve kapı söveleri tespit edilebilmiştir.Bu kısmın doğu yönünde,büyük portalin sol tarafındanyer alan 2 büyük odanın temel duvarları meydana çıkarılmıştır.Bunlarda ilki şifahane medhaline kapısı olan 660X696 ebadındaki odadır.Bu oda adeta bir vestibül vazifesi görmekte ve ikinci bir kapı ile yeni bulunan koğuşların koridoruna geçit vermektedir.

552X612 ebadındaki ikinci büyük oda ise zemininden çıkan su yollarına istinaden hamam veya helâ gurubu intibaını uyandırmaktadır.

Bu kısımların restorasyonu için:

1-Koridor ve koğuşların ebadları ile kapı ve tonozlarının izleri mevcut olduğundan projesine göre ihyasına,

2-Güney-Doğu köşede yer alan iki odanın üst örtülerinin şekli ve istikameti tesbit edilemediğinden bu mekânlarının üstlerinin beton-arme plâk ile örtülmesine,

3-Şifahane ve Medrese damlarının taş kaplamaları işçilik ve proje bakımından hatalı olduğundan düzeltilmesine,

4-Bu mevzudaki araştırmalarımıza istinaden şifahane ile medrese tahminimize göre birlekte plânlanmamıştır.Medrese tarafında bulunan türbe kasnağının,medrese duvarınıle birleştiği kısmında orijinal silmeye rastlanmiştir Bu silmenin medrese kısmının dış duvarları üzerinde devam etmesi .Şifahane duvarları üstüne konulacak silmenin ise örneği bulunamadığından duvarların iddiasız şekilde basit bir harpuşta ile nihayetlendirilmesi uygun görülmüştür.

Durum bilgilerinize saygı ile arz olunur.

Erol Yurdakul
12. 2. 1970

Şekil 4. 106 Erol Yurdakul tarafından 1970 yılında yapı hakkında yazılan rapor (VGMA

Erol Yurdakul'un çizimleri daha önceki çizimlere göre daha detaylı şekilde hazırlanmış olup, rekonstrüksiyon olarak nitelendirilebilecek çalışma için arşiv araştırmalarında restitüsyona ait çizimlere rastlanmamıştır. Bu dönemde kapı ve

pencere detayları için de çizimler gerçekleştirilmiş, uygulamaların bu çizimlere göre yapılması istenmiştir (Şekil 4. 107).

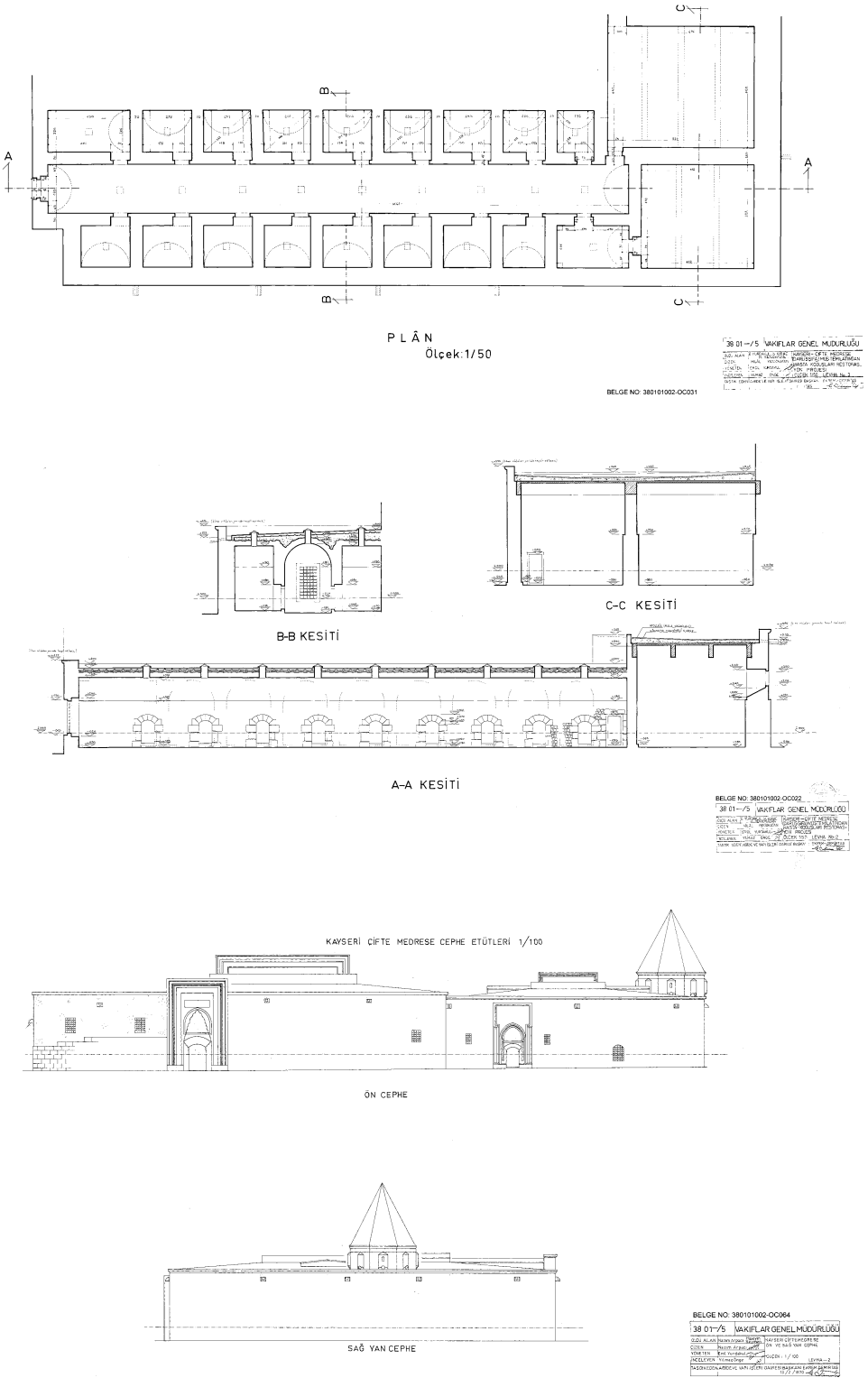

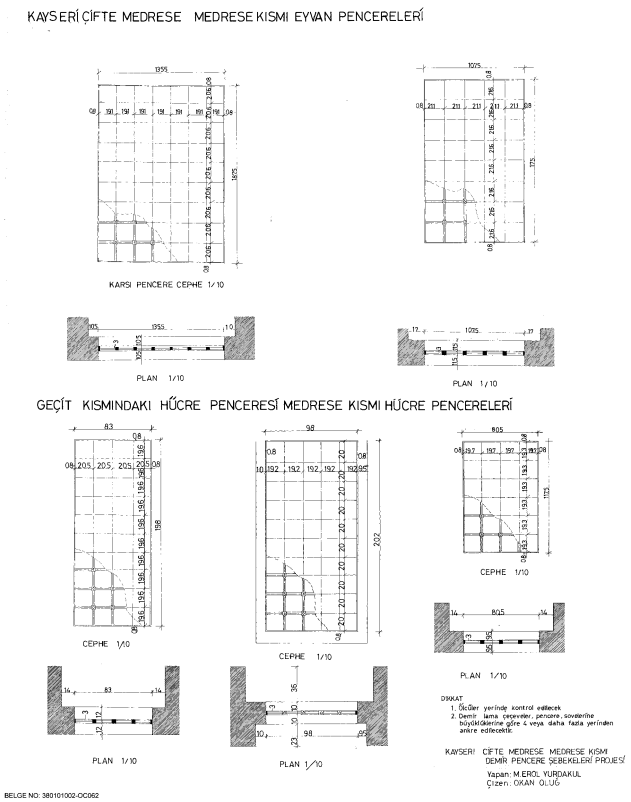

Şekil 4. 107 Erol Yurdakul tarafından yapılan restorasyon çizimleri (VGMA)

1970'lerin sonunda 1977 yılında, restorasyon süreci tamamlanmış olan proje Prof. Orhan Alsaç başkanlığında, GEEAYK'nun 08.07.1977 gün ve 669 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Fonksiyon projesinde bazı değişiklikler yapılması ve tesisatlarında buna göre düzenlenmesi istenmiştir (VGMA). Bu karardan yaklaşık iki ay sonra aynı yıl, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 20.09.1977 gün ve 787 sayılı kararı ile Çifte Medresenin onarımının daha önce alınan 669 sayılı karar gereğince ve hazır bulunan tadilat projesine göre yapılmasına karar verilmiştir (VGMA). (Şekil 4. 108).

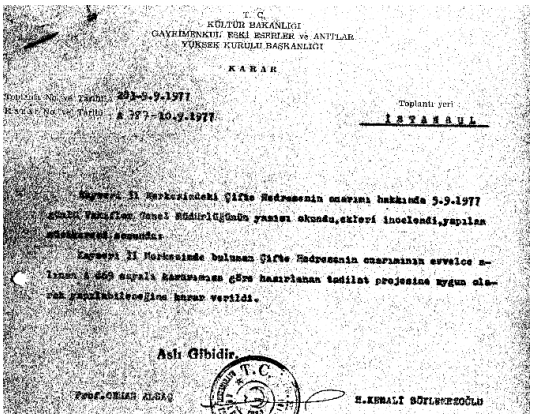
T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi: 201-5.9.1977
Karar No. ve Tarihi: 787-20.9.1977

Toplantı yeri
İSTANBUL

Kayseri İl Merkezindeki Çifte Medresenin onarımı hakkında 5.9.1977 günlü Vakıflar Genel Müdürlüğünün yazısı okundu, ekleri incelendi, yapılan müzakereler sonunda:

Kayseri İl Merkezinde bulunan Çifte Medresenin onarımının evvelce alınan 669 sayılı Kurulumuzca göre hazırlanan tadilat projesine uygun olarak yapılabileceğine karar verildi.

Aslı Gibidir.

Prof. OKTAR ALSAÇ — H. KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU

Şekil 4. 108 1977 yılına ait kurul kararı (VGMA)

1980'li yıllarda yapılan çevre düzenlemeleri de Külliye'nin kentsel konumu ve algısını etkileyen ve değinilmesi gereken çalışmalardandır. 1950'li yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi Kayseri'de de hızlı bir imarlaşma, yıkım, yeniden yapım çalışmaları başlamış ve bu durumdan Gevher Nesibe Külliyesi'nin etrafındaki yapılarda etkilenmiştir. 1973 yılında hazırlanan İmar planlarında Gevher Nesibe Külliyesi'nin etrafı park olarak belirlenmiş, park sınırları 1985 yılında yapılan plan ile daha da genişletilmiştir. Ayrıca, kentin farklı yönlerde gelişmesi ile yaşanan hareketlilik sonucu yapı çevresi çöküntü bölgesi durumuna düşmüş ve gerçek sahipleri tarafından terk edilmiştir. Bu etkiler 1980'li yıllarda en üst seviyeye ulaşmış, Gevher Nesibe Külliyesi etrafındaki mahalle dokusu büyük bir yıkımla yüz yüze gelmiş ve kültürel sürekliliğin önemli bileşenlerinden olan yapının çevresiyle birlikte korunması durumu göz ardı edilmiştir. Külliye çevresinde ticaret işlevli yapıların artması, rant odaklı yaklaşımların çoğalmasına ve çevredeki yapıların daha hızlı kaybedilmesine neden olan bir diğer önemli etkendir. Bu uygulamalar sonucunda yapı kentsel bütünlüğünden ve bağlamından koparılarak yalnız bırakılmış ve çevresi ile oluşturduğu bütünlük deneyimine zarar verilmiştir (Asiliskender, Gökmen Balcı, Yılmaz, 2005, 56).

Külliye çevresine yapılan bu düzenleme, anıtın değerlerini ve kent içindeki önemini yansıtmak konusunda yetersiz kalmıştır. Külliye yapılan düzenlemeler ile çevre düzenleme kotunun 1.50 m altında kalmış, bu durum külliyeyi çevresinde yükselen yapılara karşı daha korunmasız bırakmıştır. 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nün 6. Maddesinde de anıtların korunmasında çevresinin bakımına önem verilmesi gerektiği vurgulanmış, geleneksel ortam varsa olduğu gibi dokunulmadan bırakılması tavsiye edilmiştir (URL A). Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1980'li yıllardaki çevre düzenlemesinin bu koşula da zıt bir şekilde şekillendiği, kentsel doku içinde yalnızlığının belirginleşmesine neden olduğu söylenebilir.

Bu durum 1976'lı yıllarda yapının tasvirini yapan Kılıç'ın sözleri ile daha net anlaşılabilmektedir. Kılıç o dönem yaptığı Kayseri şehir gezisi sırasında Külliyeyi şu şekilde tariflemektedir:

> "*Yapı; şehrin merkezindeki eski Kayseri mahalleleri arasında vakur, sakin, huzur veren haliyle dimdik duruyordu. Mahalle hayatının o kadar doğal bir parçasıydı ki sanki bir vücudun büyük bir uzvu gibiydi. Yani birlikte var olduğu kültürün*

izleri hala üzerinde taşıyordu… 1980'li yılların başına kadar Gevher Nesibe, etrafında yüzyıllarca birlikte oldukları mahallelerle böylece yaşadılar. Ancak ne olduysa ondan sonra oldu" (Kılıç, 2018, 12).

1980 yılında Erciyes Üniversitesi ve çeşitli yerel kuruluşlar katkısı ile yapı tekrar bir onarım geçirmiş ve Tıp Tarihi Müzesi haline getirmiştir. 1980 yılında yapılan ve işlev olarak Tıp Tarihi Müzesi'ne dönüştürme işleminin gerçekleştirildiği onarımlar sırasında yerde suyu taksim etmeye yarayan spiralli künkler bulunmuştur (Köker, 1992, 28, Peker, 2014, 123). Aynı yıllarda Mezar yapısı da Selçuklu genç kız mezar tipinde yenilenmiştir (Köker, 1996, 40).

Yapı Tıp Tarihi Müzesi işlevi ile yaklaşık 13 yıl kullanıldıktan sonra, yapının işlev değiştirmesi gündeme gelmiştir. Bu kapsamda dört kişiden oluşan bir ekip tarafından 2 ay ara ile benzer içerikli iki rapor hazırlanmış, Abide Şubesi Müdürlüğü'ne başvuruda bulunulmuştur. Bu kapsamda hazırlanan ilk rapor 02 Şubat 1993 tarihli olup, Yüksek Mimar Hayati Binler, Sanat Tarihçisi (Halı Uzmanı) Suzan Bayraktaroğlu, Kimya Mühendisi Tayfun Büyükküpçü ve Kimyager Semra Büyüktaşkın tarafından yapı 31 Mart 1993 tarihinde işlev değişikliği için yerinde incelenmiştir. Tıp Tarihi Müzesi işlevinin yapı için yetersiz kaldığını tespit etmiştir. Her iki raporda da, binanın o tarihteki işlevinin "*Tıp Tarihi Müzesi*" olduğu belirtilmiş, çok büyük oturuma sahip olan binanın bu işlev ile tam olarak doldurulamadığı ve değerlendirme noktasında eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, Yapıda faaliyet gösteren müze yetkilileri, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü ve Etnografya Müzesi yetkilileri, bu binanın VGM ait Halı Kilim Müzesi olarak kullanılması için işlev değişikliği talep etmekte ve bu yapının halı-kilim müzesine dönüştürülmesine istemektedir. O tarihlerde Kayseri'de Halıcılık Yüksek Okulu'nun da kurulacak olması bu fikrin daha etkili olmasına neden olmuştur. Ancak bu işlevin verilebilmesi için binada bazı değişikliklerin yapılması gerekli görülmüştür. Bunlar raporlarda:

- Binada halı-kilim sergilemek için uygun olduğu düşünülen avlu, revak ve eyvanlarda sergi yapılabilmesi için, dış hava şartlarından etkilenmemesi, yağmur ve karın girmemesi, içerideki ısı ve nem dengesinin sağlanabilmesi için avlu üzerindeki açıklığın metal konstrüksiyon ve yarı saydam malzeme (pleksiglas) ile kapatılması,

- Nemin önlenmesi için, önceki restorasyonlarda yapılan taş kaplama çatı örtüsünün ve derzlere yapılan ve tuzlanmaya neden olan çimento harcın kaldırılması ve çatının ahşap konstrüksiyondan yapılmış bir çatı ile kapatılması, çatı kaplama malzemesinin ise bakır olması, böylelikle rutubetin önlenmesi,
- Isıtma için kalorifer sisteminin uygun olduğu belirtilmiş, ancak revak ve avlular için ek tesisat kurulması,
- Aydınlatma avluların doğal aydınlatılması yöntemi ile iç mekânlardaki aydınlatmada ise elektrik tesisatına gerekli duruma göre ek yapılması,
- Havalandırma için, yazın ve kışın kapı ve pencerelerin açılması ile doğal havalandırma sağlanması,
- Taş döşemelerin yenilenmesi, sıva, boya-badana yapılması,
- Müze işlevi için gerekli olan sergileme, dekorasyon, alarm sistemlerinin kurulması

şeklinde maddeler halinde sıralanmıştır (VGMA). Bu incelemeler sonucunda yapılacak işlemler ilk raporda şu şekilde sıralanmıştır:

- Nemin yok dilmesi, çatı yalıtımı, ısıtma ve aydınlatma sistemlerinin çözümü hızlı bir şekilde yapılacak,
- Araştırmaların sonucuna göre proje hazırlanacak, onarım ve fonksiyon için ilgili kurumdan izin alınacak,
- Gerekli izin alındıktan sonra ihale düzenlenecek ve onarıma başlanacak,
- Kararın olumlu olması durumunda sergilenecek halı ve kilimler belirlenecektir (VGMA).

21 Nisan 1993 tarihli ikinci rapor ile Abide Şubesi Müdürlüğü'ne başvurulmuş ve işlev değişikliği konusunun incelenmesi için yapılan çalışmaların Kayseri Koruma Kurulu'na gönderilmesi istenmiştir.

05 Mayıs 1993 tarihinde Kimyager Semra Büyüktaşkın ve Kimya Mühendisi Tayfun Büyüküpçü tarafından Abide Şubesi Müdürlüğü'ne yazılan raporda restorasyon sırasında yapılması gereken işlemler tekrar sıralanmıştır. "Çatı, Çörten ve Yapı Malzemeleri" başlıkları altında öneriler getirilmiştir. Bu kapsamda çatıda mevcut bulunan taş kaplamanın kurşun, mümkün değilse bakır ile kaplanması önerilmiş,

böylelikle taş kaplama malzemenin dere ve çörtenlerinden kaynaklanan nem ve tuzlanma sorununun giderilebileceği ifade edilmiştir (VGMA). (Şekil 4. 109).

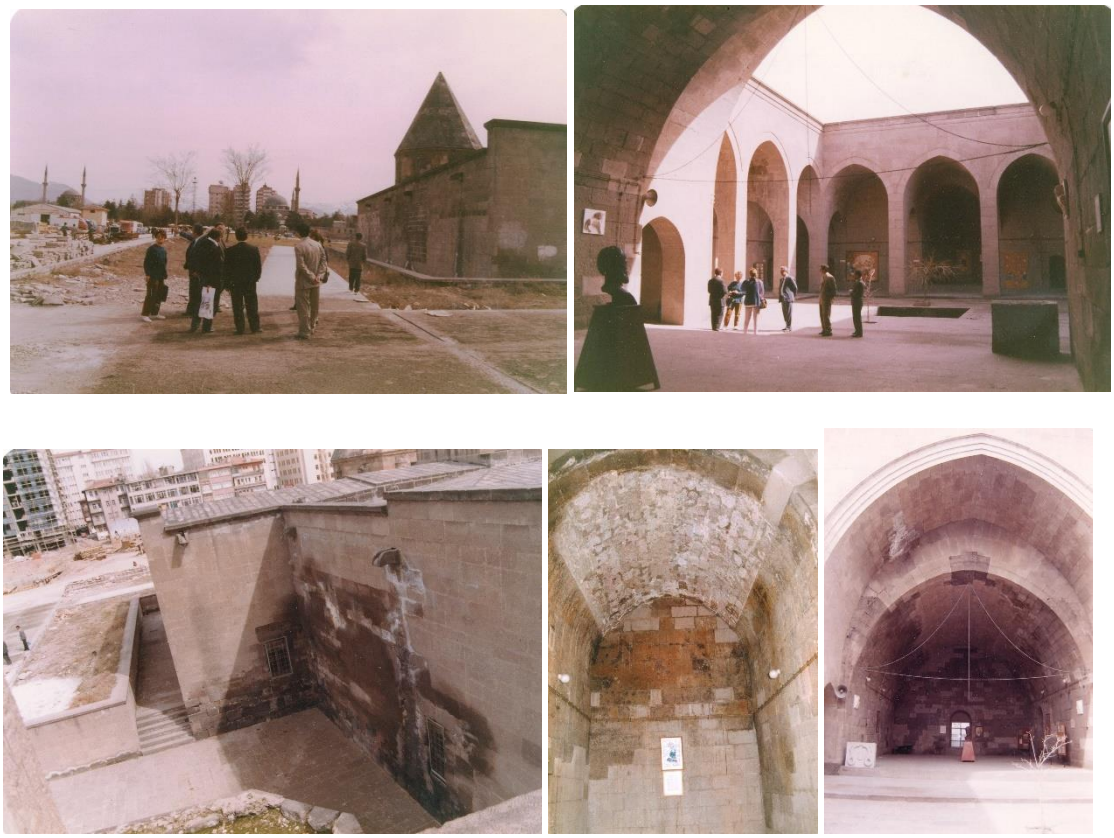

Şekil 4. 109 1993 yılındaki incelemeler sırasında yapının durumu (VGMA)

Yapıda çörtenlerde biriken sudan kaynaklı rutubet, kılcal çatlaklar ve bu rutubetin neden olduğu tuzlanmanın engellenmesi için gerekli projelendirmenin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Çörtenlerden akan suyun beton tretuvarda birikmesi, binanın beden duvarlarında da nemlenme ve tuzlanmaya neden olduğundan, beton tretuvarın, su emici olabilmesi için kaldırılması ve bunun yerine toprak örtülüp, çakıl taşı döşenmesi ve böylelikle çevre drenajı sağlanmasına karar verilmiştir.

Yine bu kararda, yapıl malzemesi seçimi ile ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur. Restorasyon uygulamalarında yeni yapılacak bölümlerde özgün taş ve harç kullanılması, kesinlikle çimento kullanılmaması ifade edilmiştir. Kullanılacak uygun malzemelerin belirlenmesi için harç analizleri yaptırılması gerektiği vurgulanmış, daha önceki onarımlarda kullanılan çimento malzemeden kaynaklı olarak yüzeyde oluşan tuzlanmanın, taşlara zarar verip, parçalanmasına neden olmadan temizlenmesi gerektiği belirtilmiştir (VGMA). 1950 ve 1960'larda çimento malzemenin zararları tam olarak bilinmeden çimento malzeme ile onarım görmüş

yapıların kötü durumları ancak 1990'larda hatta 1990'ların sonunda konuşulmaya ve fark edilmeye başlanmıştır. İlk olarak Şehzade Camii'nin 1990 yılı onarımlarında çimento malzemeden vazgeçilmiş, bu konuda uzman Ahmet Ersen, Ahmet Güleç gibi kişiler tarafından harçlarda çimento oranın azaldığı yeni karışımlar denenmiş, kireç oranı artırılmaya çalışılmıştır (Zaimler, 1995, 261). Bu rapor içeriğinde geçen bu karar da bunu örneklemesi bakımından önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Raporda öneride bulunulmuş olması hemen uygulamaya yansıdığını garanti etmemekte, uygulama aşamasında karşılaşılan başka çeşitli sıkıntılar bazen kararların birebir uygulanmasını engellemektedir.

Gevher Nesibe Külliyesi'nin halı-kilim müzesi işlevi ile kullanılması kararı, 1993 yılında Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 26.06.1993 gün ve 1503 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Ancak bu işlev ile kullanım için bazı tereddütler olduğu belirtilmiş, yapının mevcut plan tipinin bozulmaması istenmiştir. Avlu çatısının kapatılması konusunda ise projelerin geri dönülebilecek nitelikte ve binanın karakterini zedelemeyecek şekilde öneri proje ve raporlarının kurula sunulmasından sonra, değerlendirilmesine karar verilmiştir (VGMA).

Kurulun 1503 sayılı kararı üzerine 18 Nisan 1995'te Arkeolog Sanat Tarihçisi Ali Kılcı ve Yüksek Mimar Ayşın Yakup Kesici tarafından kararda belirtilen prensiplere göre avlu üst örtüsü için avan proje hazırlanmış, Abideler Şubesi Müdürlüğü'ne kurula sunulmak üzere bu konu hakkında rapor yazılmıştır. Projede çelik makaslamalarla uzay kafesin birleşiminden oluşan bir taşıyıcı sistem ve üstünün polikarbonat denilen şeffaf, hafif ve kırılmaz bir malzeme ile örtülmesi öngörülmüştür. Sadece makasların oturtulması planlanan taş duvarın üstüne 30*30 ebatında kare şeklinde betonarme ayakların konulması düşünülmüştür. Betonarme ayakların kabul edilmemesi durumunda taş ayak olabileceği söylenmiştir. Yapılması düşünülen üst örtüde kalkan duvar seviyesine kadar %37 eğim, kalan yerlerde ise yarım daire tonoz örtü yapılması planlanmaktadır. Kalkan duvar görünüşlerinin en az bu şekilde kapatıldığı not düşülmüş, üst örtünün istendiği zaman kalkabilecek nitelikte olacağı vurgulanmıştır (VGMA). Medreselerin orta avlularının kapatılması için Aydın Y. Kesici tarafından 1/100 ölçekte çatı planı rölövesi çizilmiş ve çizilen rölöve 18 Nisan 1995 tarihinde Abide Şubesi Müdürü Hayati Binler ve Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanı Tahsin Ada tarafından tasdik edilmiştir. Aynı tarihte avluların

üst örtüsü için hazırlanan polikarbonat kaplanacak metal strüktürlü yarım daire tonozlu çatı planı üst örtü proje önerisi de ismi geçen kişiler tarafından onaylanmıştır (Şekil 4. 110).

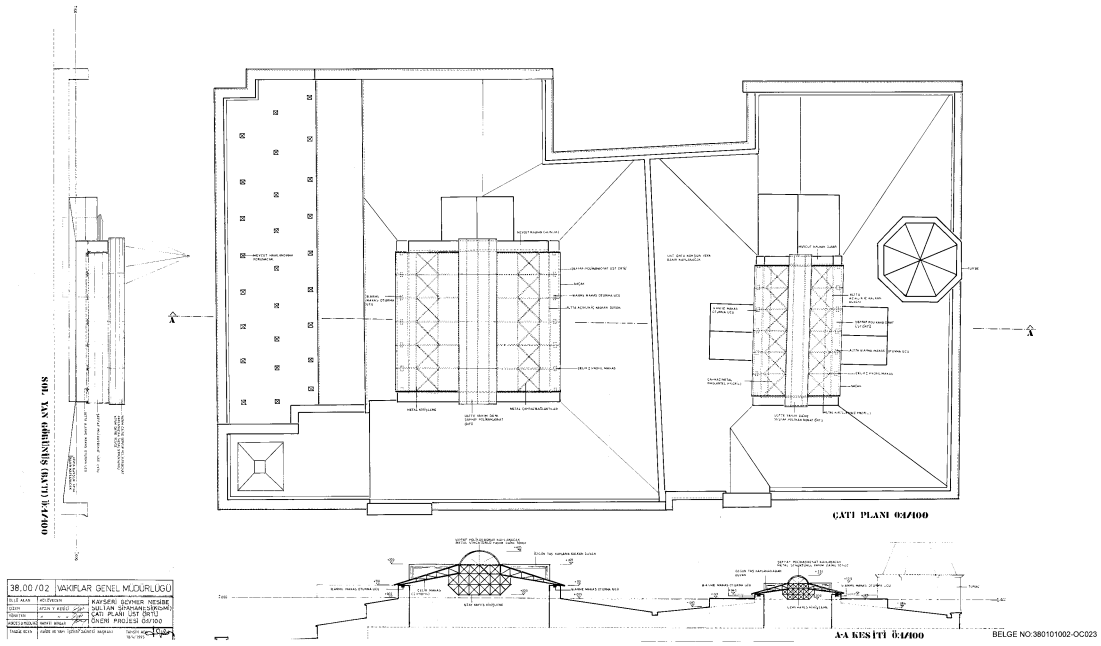

Şekil 4. 110 1995 yılında avlu üst örtüsü için önerilen proje (VGMA)

Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 26 Mayıs 1995 tarihli ve 1879 numaralı toplantısında medreselerin açık avlu ve çatı üst örtü kaplaması konusunu tekrar gündeme gelmiştir. EK Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 20.04.1995 gün ve R-219-95 sayılı yazısı ve konuya ilişkin kurulun daha önce aldığı 26.6.1993 gün ve 1501 sayılı kararı incelemiş ve yapılan görüşmeler sonucu karara varılmıştır. Çifte Medrese'nin çatı üst örtüsünün kurşun olarak kaplanması uygun bulunmuştur. Avlunun kapatılması ile ilgili projenin detaylandırıldıktan sonra tekrar kurula gönderilmesi gerektiği ve konunun tekrar görüşülmesine karar verilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Kenan Bilici bu karara muhalefet şerhi koymuştur. Kenan Bilici yazdığı raporda alınan karara şu ifadeler ile karşı çıkmıştır (Şekil 4. 111):

> "*Külliyenin çatı kaplamasının kurşun olarak tasarlanması ilk bakışta benzer uygulamaların çokluğuna bakarak, makul bir öneri gibi düşünülebilir; ne var ki, çağdaş koruma uygulamaları (söz gelişi kerpiç gibi dayanıksız bir malzemenin dahi korunabildiği düşünülürse), yeterince ve derinlemesine araştırılmadan, böyle bir işe girişmenin pek sağlıklı olacağı kanısında değilim. Unutulmamalıdır*

ki, koruma hem pahalı hem de ciddi bir iştir, alelacele yapılan işlerin anıtları ne hale getirdiği de herhalde ülkemizde rahatlıkla görülebilir.

Öte yandan, anılan binanın açık avlularının çelik konstrüksiyon ve esaslı bir şeffaf çatı kütlesi ile kapatılmasının da, hem çirkin bir uygulamayı legalize edeceği, hem de binanın orjainalitesine büyük bir zarar vereceği ve uyuşmayacağı kanısındayım. Kaldı ki, bugün müze olarak fonksiyon gören Konya- Sırçalı Medrese ya da Tokat Gök Medrese gibi açık avlulu ve üstelik avlu cephelerinde çini kaplamanın yer aldığı örneklerin varlığı da düşünülürse, avlunun ister kalıcı ister geçici çözümlerle dahi olsa, kapatılmadan da bu şekliyle varlığını sürdürmesi pekala mümkündür." Sözleri ile karşı çıkmaktadır (VGMA).

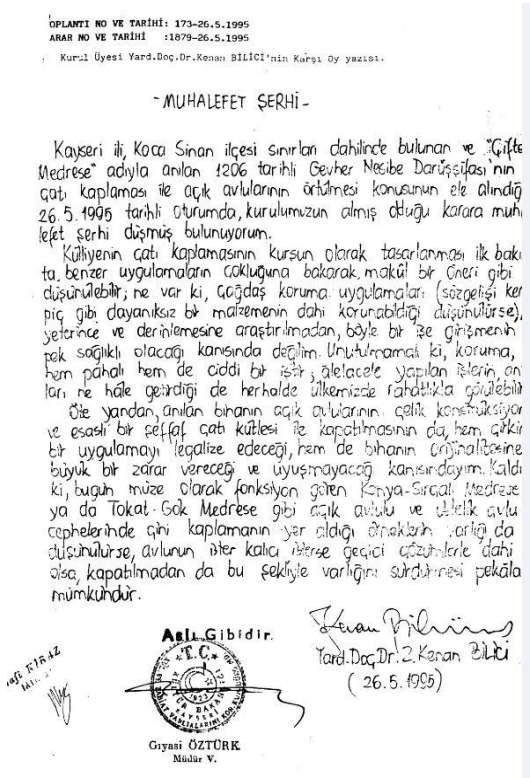

TOPLANTI NO VE TARİHİ: 173-26.5.1995
ARAR NO VE TARİHİ :1879-26.5.1995

Kurul Üyesi Yard.Doç.Dr.Kenan BİLİCİ'nin Karşı Oy yazısı.

-MUHALEFET ŞERHİ-

Kayseri ili, Kocasinan ilçesi sınırları dahilinde bulunan ve "Çifte Medrese" adıyla anılan 1206 tarihli Gevher Nesibe Darüşşifası'nın çatı kaplaması ile açık avlularının örtülmesi konusunun ele alındığı 26.5.1995 tarihli oturumda, kurulumuzun almış olduğu kararına muhalefet şerhi düşmüş bulunuyorum.

Kültüyenin çatı kaplamasının kursun olarak tasarlanması ilk bakıta benzer uygulamaların çokluğuna bakarak makul bir öneri gibi düşünülebilir; ne var ki, çağdaş koruma uygulamaları (sözgelişi kerpiç gibi dayanıksız bir malzemenin dahi korunabildiği düşünülürse), yeterince ve derinlemesine araştırılmadan, böyle bir işe girişmenin pek sağlıklı olacağı kanısında değilim. Unutulmamalı ki, koruma, hem pahalı hem de ciddi bir iştir; alelacele yapılan işlerin, onları ne hale getirdiği de herhalde ülkemizde rahatlıkla görülebilir.

Öte yandan, anılan binanın açık avlularının çelik konstrüksiyon ve esaslı bir şeffaf çatı kütlesi ile kapatılmasının da, hem çirkin bir uygulamayı legalize edeceği, hem de binanın orjinalitesine büyük bir zarar vereceği ve uyuşmayacağı kanısındayım. Kaldı ki, bugün müze olarak fonksiyon gören Konya-Sırçalı Medrese ya da Tokat-Gök Medrese gibi açık avlulu ve üstelik avlu cephelerinde çini kaplamanın yer aldığı örneklerin varlığı da düşünülürse, avlunun ister kalıcı isterse geçici çözümlerle dahi olsa, kapatılmadan da bu şekliyle varlığını sürdürmesi pekala mümkündür.

Yard.Doç.Dr. Z. Kenan Bilici
(26.5.1995)

Aslı Gibidir.
T.C.
Gıyasi ÖZTÜRK
Müdür V.

Şekil 4. 111 1995 yılında Kenan Bilici tarafından yazılan muhalefet şerhi

Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu başkanlığında aldığı 28.03.1997 gün ve 2147 sayılı kararı ile Çifte Medrese avlu üstünün kapatılması ve projenin uygulanabileceği kararı alınmıştır. Düşey taşıyıcı ve uzay kafes sisteminin boyutlarının, detaylarını ve kullanılacak renklerin belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir (VGMA).

1998 yılında Nimet Özgönül'ün başkanlık yaptığı, 29 Kasım 1998 tarihli Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 2107 sayılı kararı ile avlu üst örtüsü için önerilen projenin uygun olmadığına ve çağdaş bir sistemin önerilebileceğine karar verilmiştir (VGMA). Bu kararda VGM 28 Ağustos 1996 gün ve R-746/96 sayılı yazının ve kurulun daha önce almış olduğu kararların okunduğu belirtilmiştir. Arşivde teknik dosyaların yer aldığı klasörde Hilal Angay tarafından hazırlanan ve yine Abide Şube Müdürü Hayati Binler ve Daire Başkanı Nadir Abay tarafından onaylanan 22 Ağustos 1996 tarihli Çifte Medrese Çelik Çatı Öneri Projesi bulunmaktadır (Şekil 4. 112). Bu projenin söz konusu karar ile red edilen üst örtü projesi olduğu görülmektedir.

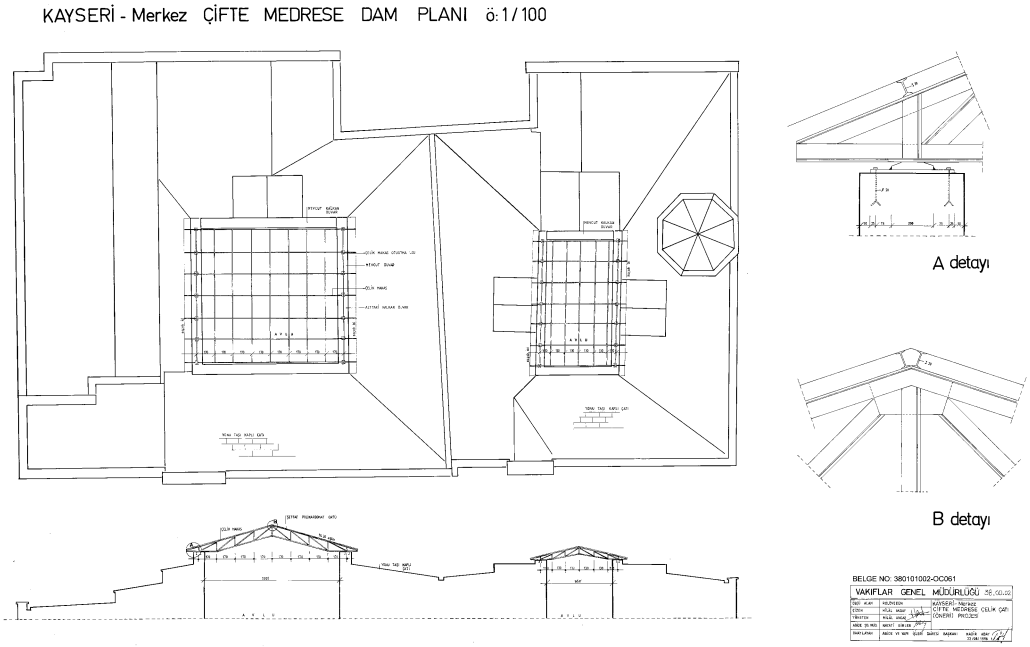

Şekil 4. 112 Hilal Angay tarafından 1996 yılında hazırlanan üst örtü projesi

Gevher Nesibe Külliyesi'nin son kapsamlı bakım ve onarım çalışmaları Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı koordinasyonunda gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak yapının ilk tespitleri ve incelemeleri yapılmıştır. Yapının inceleme yapıldığı dönemde zamanın etkisi ve önceki onarımların yıpratıcı izleri nedeniyle kötü durumda olduğu tespit edilmiştir. Yapının 1960'lı yıllarda geçirdiği onarımlar sırasında düz toprak damın eğimli kesme taş kaplamalı çatıya çevrilmesi, duvarlara yönlendirilen hata eğimler sonucu yapıdaki nem ve tuzlanma etkisi, iç mekânlarındaki çimento sıva kaplama, çevre düzenlemeleri sırasında inşa edilen havuz ve su motorunun titreşim etkisi, yapının

daha önce de bahsedildiği üzere 1980'li yıllarda yapılan çevre düzenlemeleri ile bulunduğu alanda tek başına bırakılması, yapının yol kotundan düşük olması ve şehir su-kanalizasyon hattının yapıdan yüksekte bulunması o dönem tespit edilen sorun başlıklarından bazılarıdır (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 2).

Yapılan ilk incelemelerden sonra yapının rölöve çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Şekil 4. 113, Şekil 4. 114). Rölöve çalışmalarının hızlı ve güvenilir olması amacıyla uygun teknolojik ölçüm yöntemleri kullanılmış, malzeme bozulmalarının ayrıntılı hasar tespit çalışmaları yapılmış, tonoz, duvar, döşeme gibi yapı elemanlarının bozulma türleri detaylı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Yapının nem haritası çıkarılmış, çatlakların özellikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalardan birisi ise yapının strüktürel durumu ve zemin analizleri için gerekli karot ve kazı çalışmalarının yapılması ve yapıya büyük ölçüde zarar veren çimento sıvaların kaldırılması işlemi olmuştur. Bu kapsamda gerekli izinlerin alınması için kurula başvuruda bulunulmuştur (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 3). Nitekim Koruma Bölge Kurulunun 25.01.2006 gün ve 480 sayılı kararında yapının onarımına ilişkin Rölöve ve restorasyon projelerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda:

- Rölöve raporları doğrultusunda restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması için iç mekandaki çimento harçların kaldırılması,
- "Kayseri Kültürü ve Araştırma Merkezi" olarak kullanılmasına karar verilmiştir (VGMA). EK

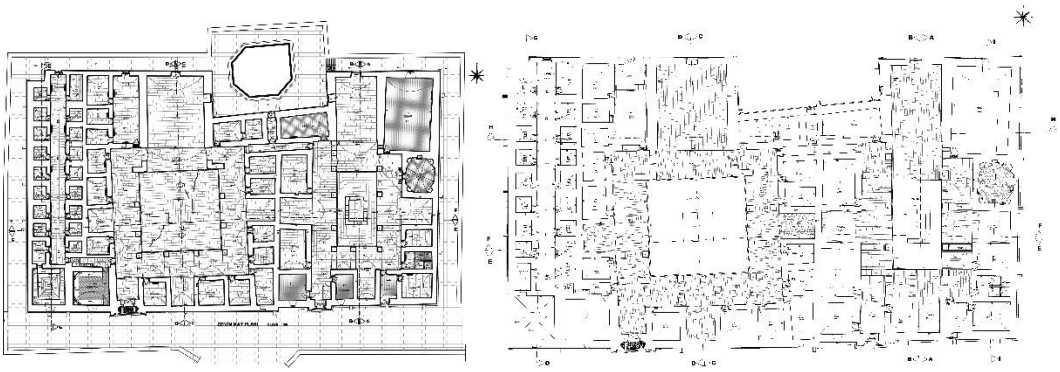

Şekil 4.113 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan rölöve çalışmasına ait planlar (VGMA)

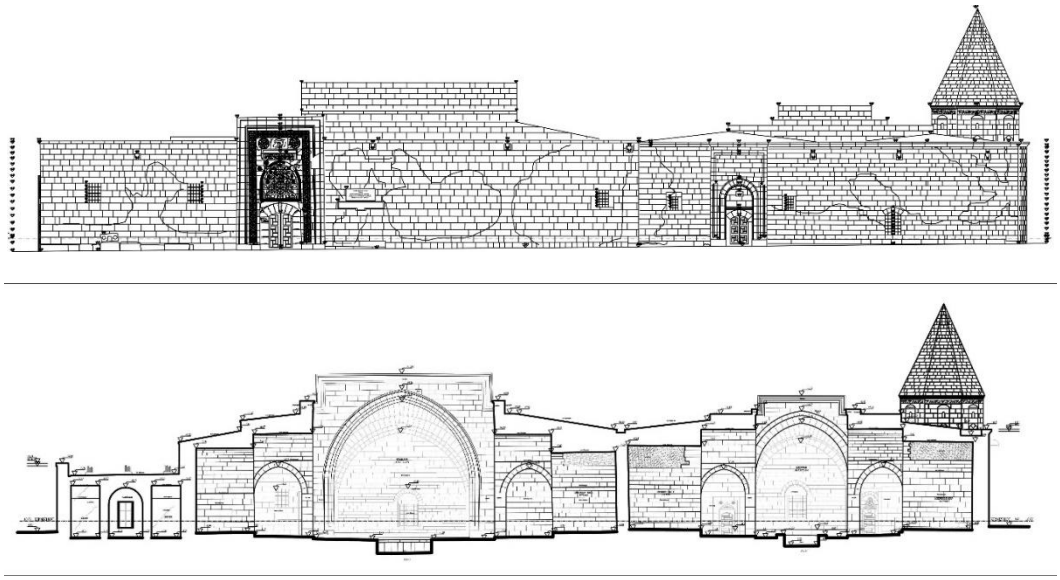

Şekil 4. 114 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan rölöve çalışmasına ait kesit ve cephe çizimleri (VGMA)

Kuruldan alınan izinler sonrasında yapının nefes almasını sağlayabilmek, özgün izlerini tespit etmek, strüktürel durumunu analiz etmek amacıyla çimento sıvılar, yapının özgün elemanlarına zarar vermeden dikkatli bir şekilde arındırılmıştır. Çalışmalar sonucu sıvaların kalınlığının 20 cm aştığı yerlerin olduğu ve plan-kesit ölçülerini etkilediği ve sıvaların arkasından çıkan yeni akustik kanalları, çatı pencereleri ve niş izleri de göz önünde bulundurulduğunda rölöveler yeniden çizilerek Koruma Kurulu onayı alınmıştır (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 3). 2006 yılında Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26 Mayıs 2006 yılı ve 540 sayılı kararı ile yapılan sıva raspası sonucu rölöve çalışması revize edilmesi kararından da bu bilgi doğrulanabilmektedir (VGMA) (Şekil 4. 115).

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından yapılan proje çalışmalarında yapının ilk kez gerçek anlamda restitüsyon çalışmaları yapılmış, bu kapsamda bir çok arşiv taranmış, daha önceki onarımlarda görevli kişilerle görüşmeler yapılmış ve günümüze kadar yapılan onarımlar kısaca aktarılmıştır (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 5).

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 44 - 26.05.2006 **Toplantı Yeri**
Karar No. ve Tarihi : 540 - 26.05.2006 **KAYSERİ**

Kayseri İli, Kocasinan İlçesi, Yenice İsmail Mahallesinde, sit alanı dışında yer alan tapunun 22 pafta, 240 ada, 5 parselinde kayıtlı, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait ve Erciyes Üniversitesine tahsisli korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Gevher Nesibe Medresesinin (Çifte Medrese) onarımına ilişkin hazırlanan revize rölöve ile restitüsyon ve restorasyon projelerinin ve raporlarının değerlendirilmesi hususunda Erciyes Üniversitesi Rektörlüğünün 17/04/2006 gün, 01518-0186 sayılı yazısı ile Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 22/05/2006 gün, 3127 sayılı yazısı okundu, raportörün açıklamaları dinlendi, dosyasındaki bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşme sonunda;

Kayseri İli, Kocasinan İlçesi, Yenice İsmail Mahallesinde, sit alanı dışında yer alan tapunun 22 pafta, 240 ada, 5 parselinde kayıtlı, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait ve Erciyes Üniversitesine tahsisli korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Gevher Nesibe Medresesinde (Çifte Medrese) 07/04/2006 gün, 510 sayılı kararımız uyarınca yapılan sıva raspası sonrasında açığa çıkan duruma ilişkin hazırlanan revize rölöve görülmüş olup tarihsel araştırma ve kronolojik analiz raporu ile paftalarının uygun olduğuna, restorasyon projesinin ve getirilen müdahale önerilerinin yerinde yapılacak inceleme sonrasında değerlendirilmesine karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Selma ÜNLÜDİL
Mimar

Kemal KURD
Müdür V.

BAŞKAN Doç. Dr. Yegan KAHYA *(İMZA)*	**BAŞKAN YARDIMCISI** Mimar Mehmet KASAP *(İMZA)*	**ÜYE** Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN *(İMZA)*
ÜYE Yrd.Doç.Dr. Y. Bahri ERGEN *(İMZA)*	**ÜYE** Avukat Cahit OKUR *(İMZA)*	**ÜYE** Y.Şhr.Pln M. Nezihi LİVTOPUZ *(İMZA)*
ÜYE Mehmet EVEREKLİ Kocasinan Bld. İmar Md. *(İMZA)*	**ÜYE** İsa GÜVEN Kayseri Vakıflar Bölge Md. *(İMZA)*	**ÜYE** Ömer TEKİNER Büyükşehir Bel. Tem. *(İMZA)*

Şekil 4. 115 Kurulun 2006 tarihli 540 sayılı kararı (VGMA)

Restorasyon yaklaşımı "*Yapıya en az müdahale en iyi müdahaledir*" ilkesine göre kurgulanmıştır. 2006 yılında yapılan restorasyon çalışımları sırasında, yapıya büyük etki ederek zarar veren çatı restorasyonu, çimento sıvalar, taş bozulmaları, drenaj problemleri, zemin çalışmaları ilk ele alınan problemler olarak belirlenmiştir (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 5) (Şekil 4. 116).

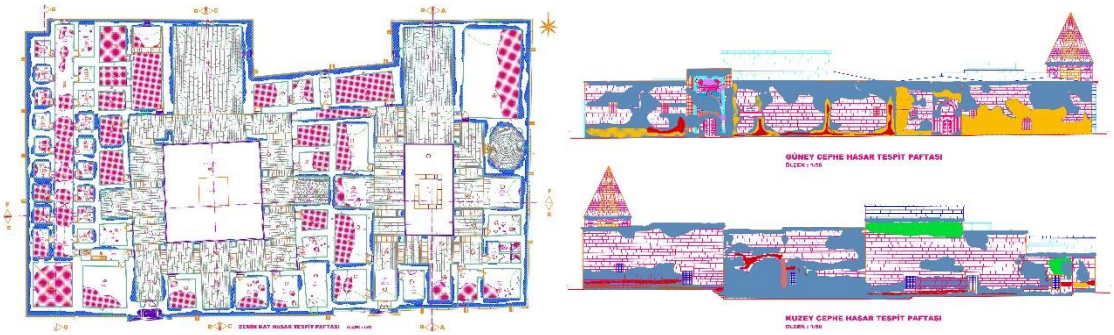

Şekil 4. 116 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan hasar tespit çalışması (VGMA)

Restorasyon kararları kapsamında, işlev dönüşümü önerilmiş ve medrese bölümünün Vakıf Eserleri Müzesi, şifahane bölümünün Tıp Müzesi, Bimarhane bölümünün ise Kayseri Tarihi Araştırma Enstitüsü olarak kullanılması önerilmiştir. İç avluların ise kafeterya işlevi ile kullanılması, eyvan ve revaklarda geçici, iç mekanlarda ise kalıcı olmak üzere iki tür sergileme sistemi kurulması alınan kararlar arasındadır. Bu kapsamda, yapıya mümkün olduğunca zarar vermeyecek

şeffaf tefriş elemanlarının kullanılması, duvara tespit noktalarının derzlere denk getirilmesine karar verilmiştir (Şekil 4. 117). Kafeterya bölümünde ise 80 cmlik şeffaf panolarla revak avlu bağlantısının kesilmesi düşünülmüştür (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 5).

Gevher Nesibe Külliyesi'nin restorasyon çalışmalarında yapı genelinde plan şeması ve yapı kotlarında hiçbir değişiklik yapılmamış, Mahmut Akok'un 1960 yılında yaptığı restorasyonlar sırasında eklediği kapı kanatları, pencere doğramaları ve döşemelerde değişiklik yapılmış, modern malzeme kullanımı tercih edilmiştir. Mekân kalitesini düşüren radyatör petekleri, aydınlatma, ısıtma, elektrik gibi tesisat sistemleri tekrar elden geçirilmiş ve yapıya mümkün olduğunca zarar vermeden yenilenmiştir. Aydınlatma, internet, güvenlik sistemleri için gerekli kablo vb. elemanlar süpürgeliklere gizlenmiştir (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 6).

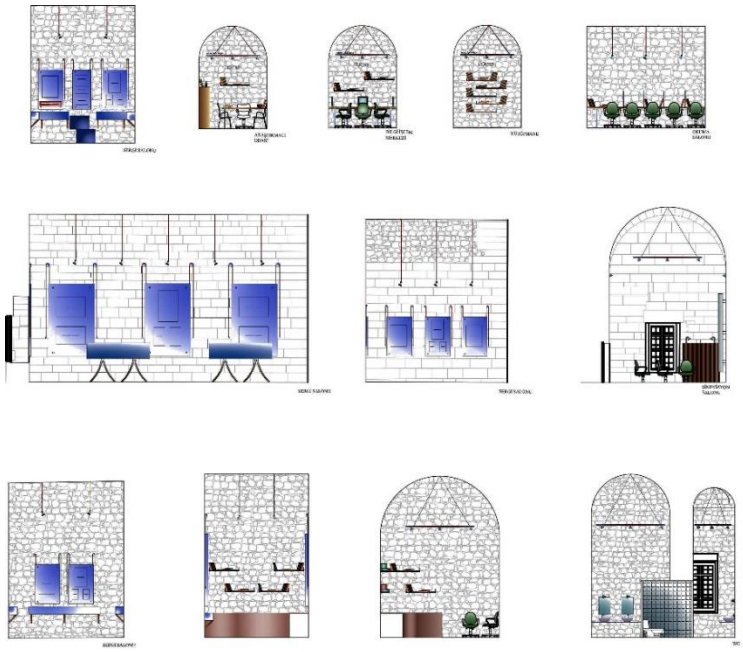

Şekil 4. 117 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından yapılan restorasyon projesi detay çizimleri (VGMA)

Özgün yapının mekânsal bütünlüğüne zarar vermeden ıslak hacim çözümlemeleri yapılmaya çalışılmış, bu doğrultuda Medrese bölümünde bu işlevle kullanılan mekân yine aynı işleviyle devam ettirilmiş, Şifahane bölümü için ise iki yapıyı birbirine bağlayan koridor üzerinde bulunan ve orijinal olmadığı belgelenen 2 mekan birleştirilerek WC çözümü sağlanmıştır. Bu çözümde iç kabuk yapılmış, böylece yapıya temas en aza düşürülmüştür (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 6).

Hatalı çözümlenen, betonarme dolgu ile eğimlendirilen ve kaplama malzemesi olarak andezit tüfü taş kullanılan çatı, yapıdaki nem problemlerinin ve bozulmaların kaynağı olarak tespit edilmiştir. Çözüm olarak, çatı kaplama taşlarının ve betonarme dolgunun kaldırılması, çatı eğimlerinin tekrar belirlenmesine karar verilmiş, çatının farklı yerlerinden karot alınarak mukavemet değerlendirmesi yapılmıştır. Bu işlemler sonunda, dökülen betonun yer yer 60 cm. ye varan kalınlıkta olduğu saptanmıştır. Yapının sağlıklı bir şekilde nefes alması için bu betonun kaldırılması zorunlu olmakla birlikte yapının strüktürel olarak hasar görmesi tehlikesi bulunduğu için temel araştırmaları yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda temel hattı altında sömellerin bulunmadığı tespit edilmiş ve çatı kaldırma işleminin yapıya statik açıdan ciddi hasar vereceği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle mevcut çatının doğru olmadığı bilindiği halde, mecburen var olduğu şekliyle korunması kararı alınmıştır. Yapının daha fazla su almasını engellemek için yeni çözüm önerileri düşünülmüş, yapıya yük getirmemek, görsel etkiyi zedelememek ve bozulmaları engellemek için elastomerik reçine esaslı şeffaf bir su yalıtım malzemesinin kullanılması uygun görülmüştür. Yapının bozulmasına neden olan betonarme dolgunun zararlarının en aza indirgenebilmesi için, her mekânın orijinal taş dokusuna kadar, su girişini engelleyecek bir forma sahip olan metal havalandırma boruları indirilmesi düşünülmüştür. Mevcut parapet duvarları ve çörtenler korunmuş ancak taşları sudan korumak amacıyla su itici malzeme uygulamıştır. Mevcut çatı pencerelinde bulunan uyumsuz demir doğramalar yerine şeffaf fanuslar önerilmiştir (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 7) (Şekil 4. 118).

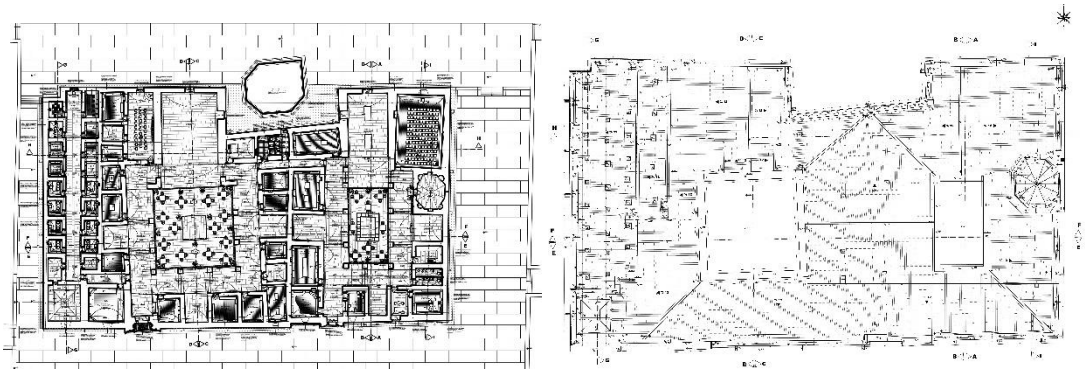

Şekil 4. 118 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından hazırlanan restorasyon projelerine ait plan zemin kat ve çatı planı çizimleri (VGMA)

Yapı genelinde gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında taş duvar ve tonozlar tek tek ele alınmış ve hasar tespit çalışmaları yapılarak müdahale yöntemleri

belirlenmiştir. Duvarlarda ciddi bozulmanın görülmediği yapıda, Medrese batı eyvanı ve Şifahane doğu eyvanını bağlayan duvarın düşey ekseninde sapma tespit edilmiştir. Bu nedenle duvarın askıya alınması ile duvarın sökülmesi ve orijinal taş ve harç malzemeleri ile tekrar örülmesi kararlaştırılmıştır. Taş çatlaklarında ise puzolanik katkılı kireç agregalı bağlayıcı malzemelerle ve paslanmaz metal kenetlerle dikiş yöntemi ile onarımlar yapılması önerilmiştir (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 8).

Daha önce yapılan onarımlar sırasında yapının tüm kapalı mekânlarının tavan ve duvarları çimento sıva ile sıvanmış ve boyanmıştır. Sıvalı yüzeylerde çatı neminin etkisiyle dökülmeler, çiçeklenmeler, renk değişimleri olmuştur (Şekil 4. 119). Bu durumlar göz önünde bulundurularak çimento sıvanın sökülmesi ve boşalan derzlerin özgün harcıyla doldurulmasına karar verilmiştir. Hasar tespit paftalarında duvar ve tonozdaki taşlar tek tek incelenmiş, taştaki bozulmaya göre sağlamlaştırma ya da çürütme yöntemiyle çıkarılarak orijinal taş ve harç ile tekrar yapılmasına karar verilmiştir. Çok büyük bozulmalara sahip olmayan taşlarda ise, genel temizliğin önce su ile yıkama şeklinde, gerekli olan yerlerde ise mikro kumlama yöntemi ile yapılması önerilmiştir. Çatıdaki betonarme dolgu ve duvarlardaki çimento harçlara müdahale edilemediğinden, bu bölümlerde restorasyon sonrasında belirli aralıklarla kağıt hamuru ile emdirme yapılması not edilmiştir (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 8).

Şekil 4. 119 Restorasyon öncesinde meydana gelen bozulmalar (VGMA)

Yapının iki taç kapısında da ana strüktürle ilgili bir işlem yapılmamış, orijinal olmayan ve önceki restorasyonlar sırasında yapıya eklenen geometrik ahşap desenlere sahip ahşap kapı kanatları değiştirilmiştir. Bu değişim yapılırken Mahmut Akok tarafından çizilen restorasyonlarda sadece demir lokmalı parmaklıklar olduğu göz önüne alınmış ve bu nedenle kapı kanatlarının şeffaf olacak şekilde lokmalı demir parmaklıklı olarak tekrar yapılması düşünülmüştür. İç mekân kapılarında da benzer yaklaşımla cam kapıların kullanımı öngörülmüş, özgün olmayan pencereler kapatılmış, pencere doğramaları yerli çam kereste kullanılarak özgün birleşme detaylarına göre tekrar üretilmiştir (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 8).

İncelemeler ve araştırmalar sonucu tüm döşemelerin geçmişteki onarımlar sırasında yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu nedenle avlu ve yarı açık mekânlar olan revaklar, eyvanlarda mevcut taş döşeme korunması, iç mekânlarda ise ahşap kaplama yapılması önerilmiştir. Ancak yanıltıcı olmamak adına bu uygulamaların geri dönüştürülebilir nitelikte olmasına özen gösterilmiştir. Metal profillerle yükseltilen ahşap kaplamanın etrafında cam bir çerçeve oluşturulmuş, bu çerçevenin altından mevcut taş döşemeler aydınlatılarak vurgulanmıştır. Avlu ve yarı açık mekanların zemin döşemelerinde değişikliğe gidilmemiştir. Yapıdaki taş yüzeylerde meydana gelen çatlaklar ve çeşitli kirlenmeler için tüm yüzeylerde zımparalama yöntemi ile temizlik önerilmiş, ayrıca yosunlanma, çiçeklenme gibi durumların önlenmesi için su itici malzemelerle bakım önerilmiştir (Şekil 4. 120).

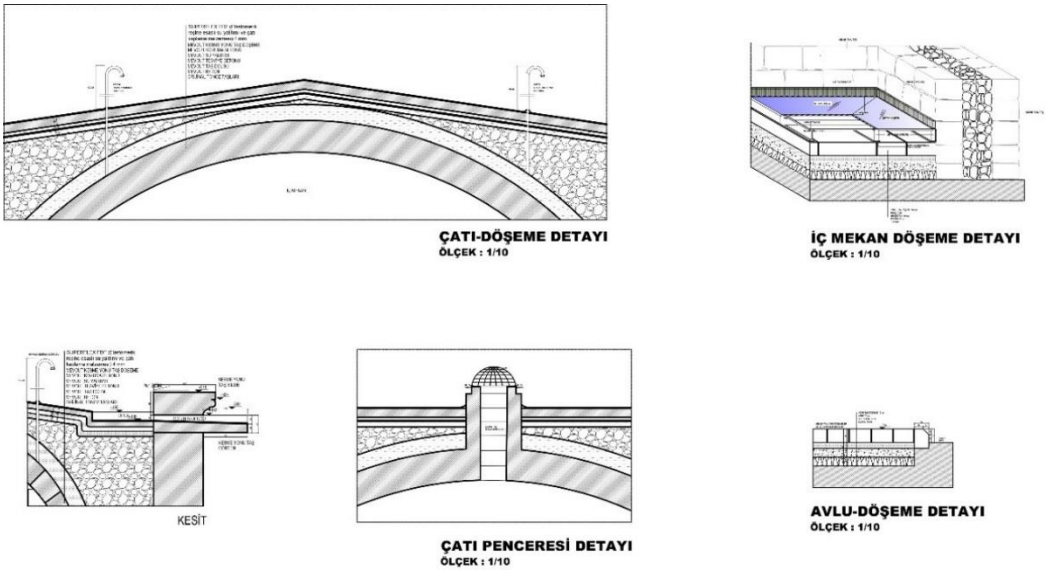

Şekil 4.120 2006 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından yapılan restorasyon projesi detay çizimleri (VGMA)

Yapının zemin özelliklerini belirlemek amacıyla 6 adet sondaj kuyusu açılmış, bu araştırmalar sonucunda yapının zemininin taşıma gücünün düşük olduğu tespit edilmiştir. Zeminde temel duvarlarının alt hizasına kadar beyaz çimento enjeksiyonu ile sağlamlaştırma yapılması önerilmiş, çimentonun temel duvarına değdirilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca yapıyı suyun zararlı etkilerinden korumak için tüm yapıyı çevreleyen drenaj sistemi oluşturulmuştur. Açık avlulardaki suyu almak için ise revak-avlu birleşimlerinde kapalı drenaj sistemi önerilmiştir (Şekil 4. 121). Ayrıca park içindeki su motoru ve kuyusunun titreşimlerinin yapıya zarar verdiği tespit edilmiş ve bu kuyunun taşınması kararı kurul tarafından alınmıştır (Büyükmıhçı, Kozlu, 2008, 9).

2006 yılında, yukarda da anlatıldığı üzere, Koruma Bölge Kurulunun 07 Nisan 2006 gün ve 510 sayılı kararında yapıda sondaj yapılması ve karot alınması için izin verilmiş, yapıya asılacak tabelaların boyut, biçim ve renklerine Erciyes Üniversitesi ekibiyle birlikte karar verileceği ifade edilmiştir (VGMA). Aynı yılın haziran ayında gerçekleştirilen Kurul toplantısının 01 haziran 2006 tarihli ve 551 sayılı kararında ise Erciyes Üniversitesi ekibi tarafından yapının restorasyon projesi onaylanmış ve yapı çevresindeki parkta bulunan su kuyusunun kapatılması kararları alınmıştır (VGMA).

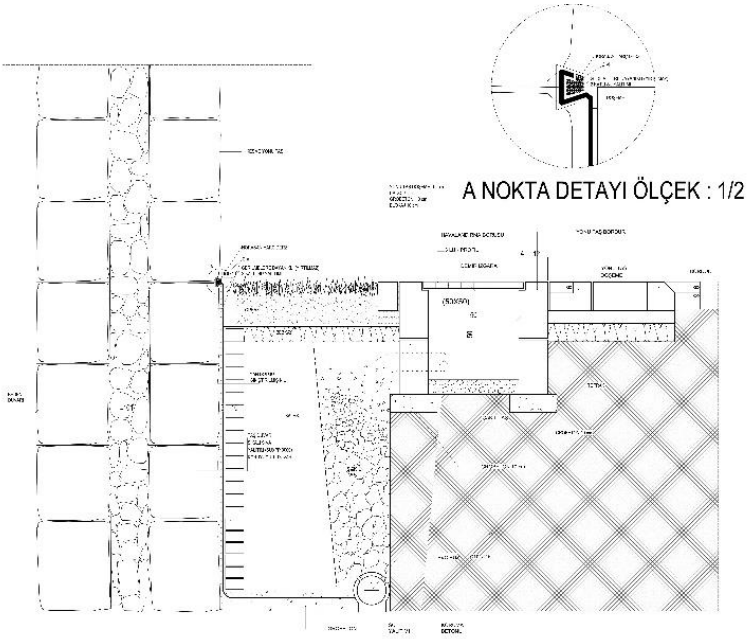

Şekil 4. 121 Restorasyon projeleri kapsamında önerilen drenaj detayı

Restorasyon projesinin onaylanmasından yaklaşık bir yıl sonra Gevher Nesibe Külliyesi'nin medrese bölümünün avlu üstünün kapatılması, eyvan, avlu ve revak bölümlerinde zemine yükseltilmiş ahşap ve cam birleşimi yeni döşeme yapılması gündeme gelmiştir. 22 Mayıs 2007 tarihinde gerçekleştirilen Koruma Bölge Kurulu toplantısının 805 numaralı kararında, bu işlemlerin 2006 yılında projeyi gerçekleştiren müellifin izni ile olabileceği belirtilmiştir (VGMA). EK

22 Haziran 2007 tarihli ve 846 numaralı Kurul kararında bir önceki görüşmede talep edilen avlu üst örtüsü için müellif izninin alındığı, üst örtü ve zeminde yapılması istenilen yeniliklerin yerinde inceleme sonucu karara bağlanabileceği ifade edilmiştir (VGMA).

Gevher Nesibe Külliyesi'nin medrese kısmında avlunun üstünün kapatılması ve eyvan, avlu, revak bölümlerinde zemine yükseltilmiş ahşap ve cam birleşimi yeni döşeme yapılması istemine ait projeler VGM arşivinde tespit edilmiştir (Şekil 4. 122).

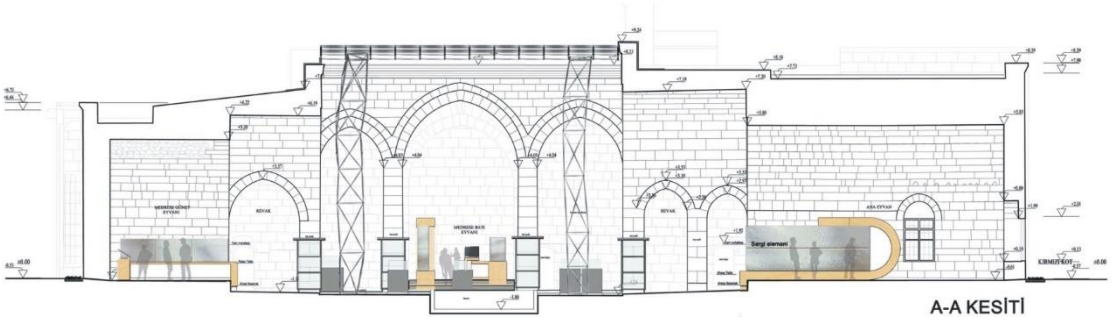

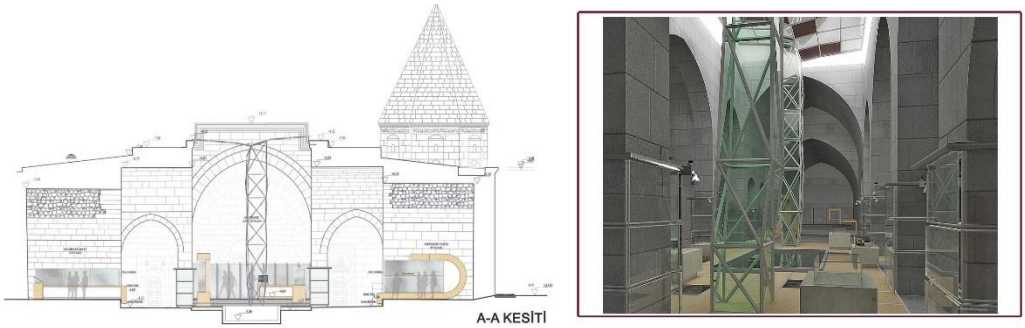

Şekil 4. 122 Medrese avlu, eyvan, revak üst örtü ve zemin için önerilen proje (VGMA)

Bu istek 1 ay sonra kurul gündemine tekrar gelmiştir. Ancak Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 10.07.2007 gün ve 581 sayılı kararı ile bu istek reddedilmiştir. Medresenin özgünde açık bir medrese olarak planlanmış olmasından soalyı, avlunun üstünün kapatılmasının yapının orijinal plan tipine zarar vereceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, mevcutta kesme taş kaplı olan eyvan, avlu, revak bölümlerinde zemine yükseltilmiş ahşap ve cam birleşimi yeni döşeme yapılması isteminin, yapının özgünlüğünü ortadan kaldırır nitelikte olması ve yapının ömrünün sürdürmesi içinde zorunlu bir ihtiyaç olmaması sebebiyle karar onaylanmamıştır (VGMA) (Şekil 4. 123).

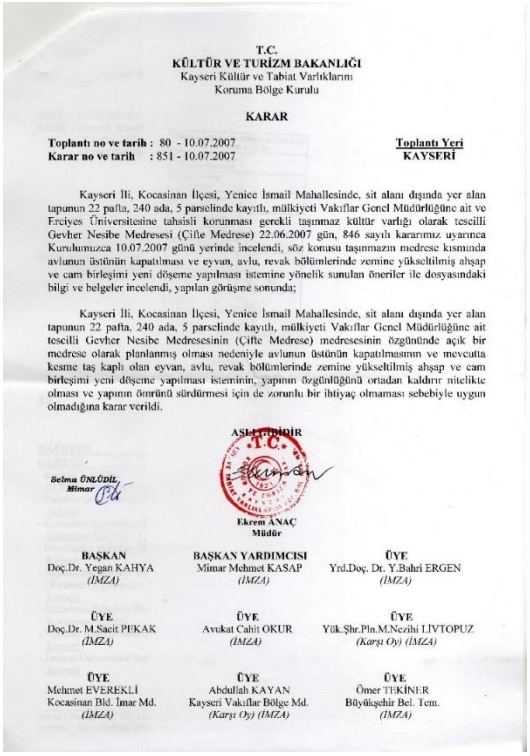

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı no ve tarih : 80 - 10.07.2007
Karar no ve tarih : 851 - 10.07.2007

Toplantı Yeri
KAYSERİ

Kayseri İli, Kocasinan İlçesi, Yenice İsmail Mahallesinde, sit alanı dışında yer alan tapunun 22 pafta, 240 ada, 5 parselinde kayıtlı, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait ve Erciyes Üniversitesine tahsisli korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Gevher Nesibe Medresesi (Çifte Medrese) 22.06.2007 gün, 846 sayılı kararımız uyarınca Kurulumuzca 10.07.2007 günü yerinde incelendi, söz konusu taşınmazın medrese kısmında avlunun üstünün kapatılması ve eyvan, avlu, revak bölümlerinde zemine yükseltilmiş ahşap ve cam birleşimi yeni döşeme yapılması istemine yönelik sunulan öneriler ile dosyasındaki bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşme sonunda;

Kayseri İli, Kocasinan İlçesi, Yenice İsmail Mahallesinde, sit alanı dışında yer alan tapunun 22 pafta, 240 ada, 5 parselinde kayıtlı, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait tescilli Gevher Nesibe Medresesinin (Çifte Medrese) medresesinin özgününde açık bir medrese olarak planlanmış olması nedeniyle avlunun üstünün kapatılmasının ve mevcutta kesme taş kaplı olan eyvan, avlu, revak bölümlerinde zemine yükseltilmiş ahşap ve cam birleşimi yeni döşeme yapılması isteminin, yapının özgünlüğünü ortadan kaldırır nitelikte olması ve yapının ömrünün sürdürmesi için de zorunlu bir ihtiyaç olmaması sebebiyle uygun olmadığına karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Selma ÜNLÜDİL
Mimar

Ekrem ANAÇ
Müdür

BAŞKAN Doç.Dr. Yegan KAHYA *(İMZA)*	**BAŞKAN YARDIMCISI** Mimar Mehmet KASAP *(İMZA)*	**ÜYE** Yrd.Doç. Dr. Y.Bahri ERGEN *(İMZA)*
ÜYE Doç.Dr. M.Sacit PEKAK *(İMZA)*	**ÜYE** Avukat Cahit OKUR *(İMZA)*	**ÜYE** Yük.Şhr.Pln.M.Nezihi LIVTOPUZ *(Karşı Oy) (İMZA)*
ÜYE Mehmet EVEREKLİ Kocasinan Bld. İmar Md. *(İMZA)*	**ÜYE** Abdullah KAYAN Kayseri Vakıflar Bölge Md. *(Karşı Oy) (İMZA)*	**ÜYE** Ömer TEKİNER Büyükşehir Bel. Tem. *(İMZA)*

Şekil 4. 123 10.07.2007 sayılı kurul kararı (VGMA)

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde Gevher Nesibe Külliyesi için 2007 yılında üst örtü projelerinin yanı sıra elektrik ve aydınlatma projeleri, güvelik sistemleri projeleri, kiosk ve bilgisayar sistemleri projeleri, teşhir tanzim ve tefriş projeleri hazırlandığı görülmektedir. Bu projelerin o dönem restorasyon projesinde karar verilen Kayseri Kültürü Araştırma Merkezi kullanımı içinde yer alan işlevlere göre düzenlenmiş olduğu yapılan çizim ve önerilerden anlaşılmaktadır (Şekil 4. 124).

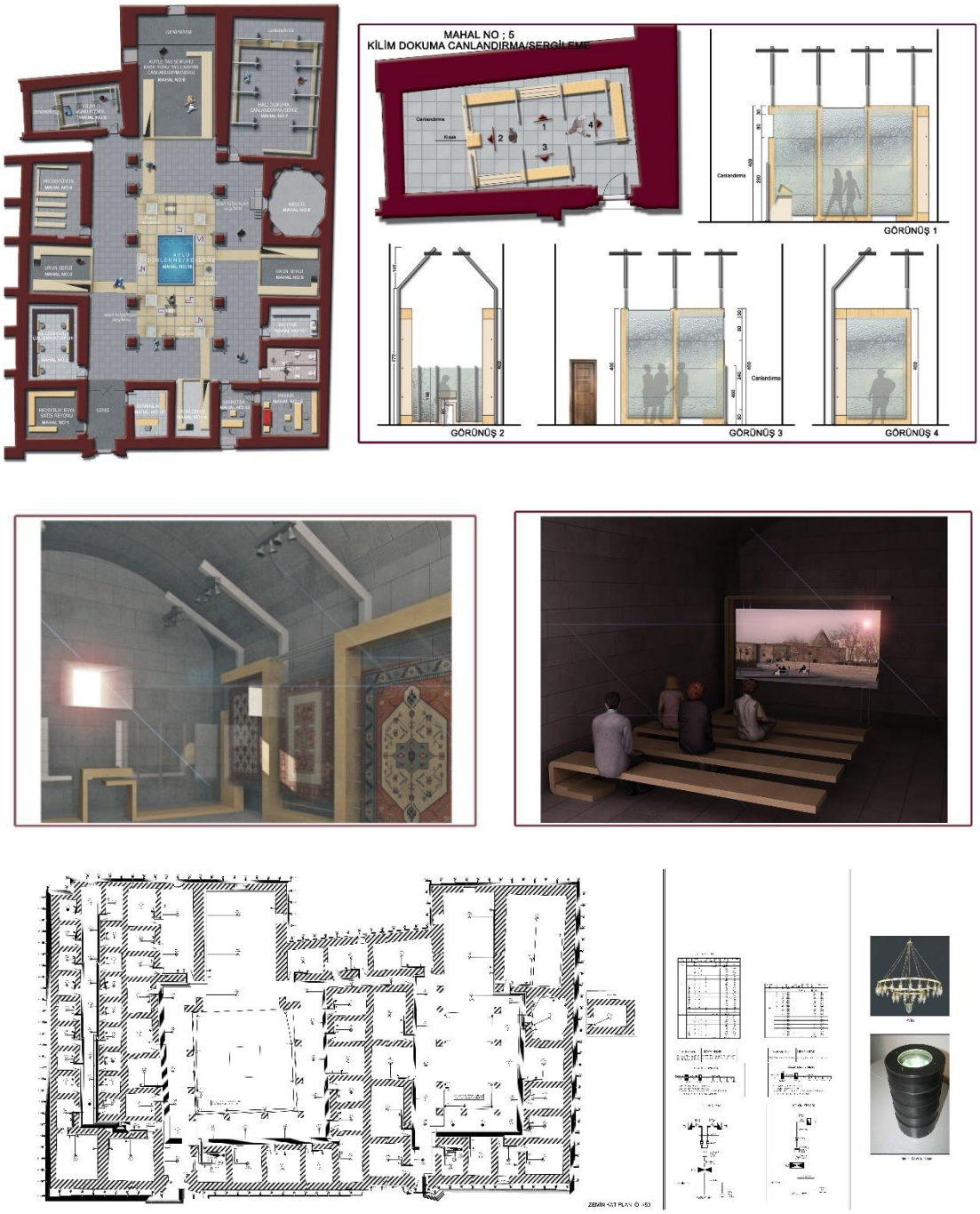

Şekil 4. 124 Gevher Nesibe Külliyesi için hazırlanan teşhir, tanzim, tefriş projesi ve elektrik projesi (VGMA)

Gevher Nesibe Külliyesi ile ilgili arşivde ulaşılan bir sonraki belge 2009 tarihlidir. 30 Ocak 2009 yılında gerçekleştirilen 1279 numaralı kurul kararından 2006 yılında hazırlanan restorasyon projesine aykırı uygulamaların gerçekleştirildiği öğrenilmektedir. Sorumlular hakkında 5226 sayılı kanun ile "izinsiz müdahale ve kullanma yasağı" başlıklı 9. Maddesi doğrultusunda işlem yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca yapıdaki değişikliklerin uygun hale getirilmesi istenmiş, bu işlemlerden sonra yapılması düşünülen projelerin kurula sunulup onay alındıktan sonra uygulanabileceği belirtilmiştir (VGMA). Kararda "elektrik projesi de dahil olmak üzere" ibaresinin bulunması, 2007 yılında yapılan projelerin kurul izni olmadan uygulandığı konusunu akılara getirmektedir. EK

Gevher Nesibe Külliyesi'nin zemin onarımı 2010 yılında tekrar gündem olmuş, bu kapsamda hazırlanan raporlar, dosyalar, bilgi ve belgeler kurula sunulmuştur. Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.04.2010 tarihli ve1725 sayılı ve kararı ile yapının bazı bölümlerinde zemin döşemesinin değiştirilmesi kabul edilmiştir. Bu uygulamanın Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Koruma Uygulama Denetim Bürosu uzmanları ve proje müellifleri sorumluluğunda yapılmasına karar verilmiştir (VGMA).

2011 yılında doğrudan külliye ile ilgili olmasa da koruma alanı içinde bulunan bir yapının tadilat projesi için kurula başvuruda bulunulmuştur. 29 Temmuz 2011 tarihli ve 2136 sayılı kurul kararı ile tadilat projesinin uygun olduğu ve uygulamanın uzmanlar, proje müellifleri denetiminde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (VGMA).

Külliye'nin işlev değişimi konusu 2012 yılında tekrar söz konusu olmuş, bu kapsamda "Selçuklu Müzesi" işlevi ile kullanılması önerilmiştir. Koruma Bölge Kurulunun 16 Temmuz 2012 tarih ve 304 sayılı kararı ile medresenin Selçuklu Müzesi olarak işlevlendirilmesine ve buna yönelik hazırlanan Müzeolojik raporun uygunluğuna karar verilmiştir (VGMA). Çifte Medrese yapı grubunun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 05.01.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararı doğrultusunda I. grup olarak belirlenmiştir. Bu karar doğrultusunda Külliyenin iç mekan tefriş, tanzim ve teşhir yerleşimi yeniden kurgulanmış, sergileme birimleri, yerleşim planı, aydınlatma gibi detaylar çözümlenmiştir.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden elde dilen arşiv belgelerinde bu çalışmaların iç mekanlarına ait görsellere ulaşılmıştır. (Şekil 4. 125).

Şekil 4. 125 İç Mekan üç boyutlu görseller (VGMA)

Gevher Nesibe Külliyesinin Selçuklu Müzesi olarak kullanımına yönelik hazırlanan proje, rapor ve belgelerin kurula teslim edilmiştir. 2013 yılında gerçekleştirilen 18 Nisan 2013 tarihli ve 572 sayılı Koruma Bölge Kurulu'nda bu doğrultuda alınan kararlar şu şekildedir:

- Selçuklu Müzesi olarak kullanımına yönelik üst örtü koruma projesi ve raporunun (üzerindeki düzeltmeler sonrasında) uygunluğuna,
- Elektrik projesi ve raporunun,
- Mekân yerleşim ile sergileme ve tasarım raporunun uygun olduğu,
- Yapının cephelerinde taşlar değiştirilmeden sadece temizlik yapılmasına,
- Üst örtünün derzleme yapılmadan kurşun kaplama yapılmasına,
- Tüm bu uygulamaların uzmanlar ve proje müellifleri gözetiminde yapılmasına karar verilmiştir (VGMA). ek

2013 yılında alınan bir başka karardan Gevher Nesibe Külliyesi'ne tuvalet ünitelerinin eklenmesi için başvurulan projelerin onandığı öğrenilmektedir. Söz konusu karar 11 Ekim 2013 tarihli ve 810 sayılı Kurul kararıdır. (VGMA). ek

23 Aralık 2013 tarihli ve 879 sayılı kurul kararında, Gevher Nesibe Külliyesi'nin mekân yerleşim projesi ile ilgili yeni kararlar alındığı görülmektedir. Bu karar doğrultusunda, mekan yerleşim projesinde gösterilen H10 mekânında bulunan ahşap zarların yapının çeşitli dönemlerde kullanıldığının kanıtı olması ve Kayseri'de sivil mimarlık örneklerinde bezemenin bir gelenek olması nedeni ile "nitelikli dönem eki" olarak yerinde korunması gerektiği belirtilmiştir. Aynı karar ekinde krokide gösterilen yere jeneratör yerleştirilerek kablo tesisatının çekilmesi ve yine krokide belirlenen yere görme engelliler için hissedilebilir yüzey yapılması istemlerinin uygun olduğu ifade edilmiştir (VGMA). ek

Bu karardan yaklaşık bir ay sonra 09 Ocak 2014 tarihli ve 906 numaralı kurul kararında, H10 mekânında bulunan ahşap zarların üzerindeki yağlı boyaların ahşaba zarar vermeden kaldırılmasına ve bu mekânda bulunan ahşap balıksırtı parkelerin kaldırılmasına karar verilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 126).

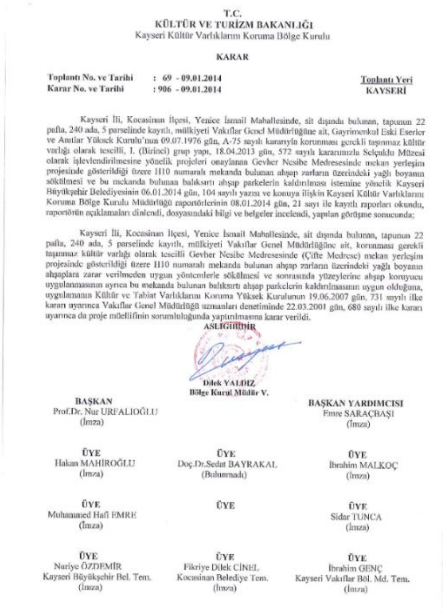

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 69 - 09.01.2014
Karar No. ve Tarihi : 906 - 09.01.2014

Toplantı Yeri
KAYSERİ

Kayseri İli, Kocasinan İlçesi, Yenice İsmail Mahallesinde, sit dışında bulunan, tapunun 22 pafta, 240 ada, 5 parselinde kayıtlı, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 09.07.1976 gün, A-75 sayılı kararıyla korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli, I. (Birinci) grup yapı, 18.04.2013 gün, 572 sayılı kararımızla Selçuklu Müzesi olarak işlevlendirilmesine yönelik projeleri onaylanan Gevher Nesibe Medresesinde mekan yerleşim projesinde gösterildiği üzere H10 numaralı mekanda bulunan ahşap zarların üzerindeki yağlı boyanın sökülmesi ve bu mekanda bulunan balıksırtı ahşap parkelerin kaldırılması istemine yönelik Kayseri Büyükşehir Belediyesinin 06.01.2014 gün, 104 sayılı yazısı ve konuya ilişkin Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü raportörlerinin 08.01.2014 gün, 21 sayı ile kayıtlı raporları okundu, raporlardın açıklamaları dinlendi, dosyasındaki bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşme sonucunda;

Kayseri İli, Kocasinan İlçesi, Yenice İsmail Mahallesinde, sit dışında bulunan, tapunun 22 pafta, 240 ada, 5 parselinde kayıtlı, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Gevher Nesibe Medresesinde (Çifte Medrese) mekan yerleşim projesinde gösterildiği üzere H10 numaralı mekanda bulunan ahşap zarların üzerindeki yağlı boyanın ahşaplara zarar vermeden uygun yöntemlerle sökülmesi ve sonrasında yüzeylerine ahşap koruyucu uygulanmasının ayrıca bu mekanda bulunan balıksırtı ahşap parkelerin kaldırılmasının uygun olduğuna, uygulamanın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 19.06.2007 gün, 731 sayılı ilke kararı uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanları denetiminde 22.03.2001 gün, 680 sayılı ilke kararı uyarınca da proje müellifinin sorumluluğunda yapılmasına karar verildi.

ASLIGÜDÜR

Dilek YALDIZ
Bölge Kurul Müdür V.

BAŞKAN
Prof.Dr. Nur ÜRFALIOĞLU
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI
Emre SARAÇBAŞI
(İmza)

ÜYE
Hakan MAHIROĞLU
(İmza)

ÜYE
Doç.Dr.Sedat BAYRAKAL
(Bulunmadı)

ÜYE
İbrahim MALKOÇ
(İmza)

ÜYE
Muhammed Hafi EMRE
(İmza)

ÜYE

ÜYE
Sidar TUNCA
(İmza)

ÜYE
Nuriye ÖZDEMİR
Kayseri Büyükşehir Bel. Tem.
(İmza)

ÜYE
Fikriye Dilek CİNEL
Kocasinan Belediye Tem.
(İmza)

ÜYE
İbrahim GÜNÇ
Kayseri Vakıflar Böl. Md. Tem.
(İmza)

Şekil 4. 126 2014 Yılına Ait Kurul Raporu

Yapı 21 Şubat 2014 tarihinde Selçuklu Müzesi olarak Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından hizmete açılmıştır (Kılıç, 2018, 99).

Kurul kararlarında Gevher Nesibe Külliyesi ile ilgili karşımıza çıkan son karar 17 Ocak 218 tarihli ve 3021 sayılı karardır. Bu karar direkt Külliye ile ilgili olmayıp, Gevher Nesibe Külliyesi önünde yer alan tescilli çeşmeye aykırı uygulamaların yapıldığına dair düzenlenmiştir (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018).

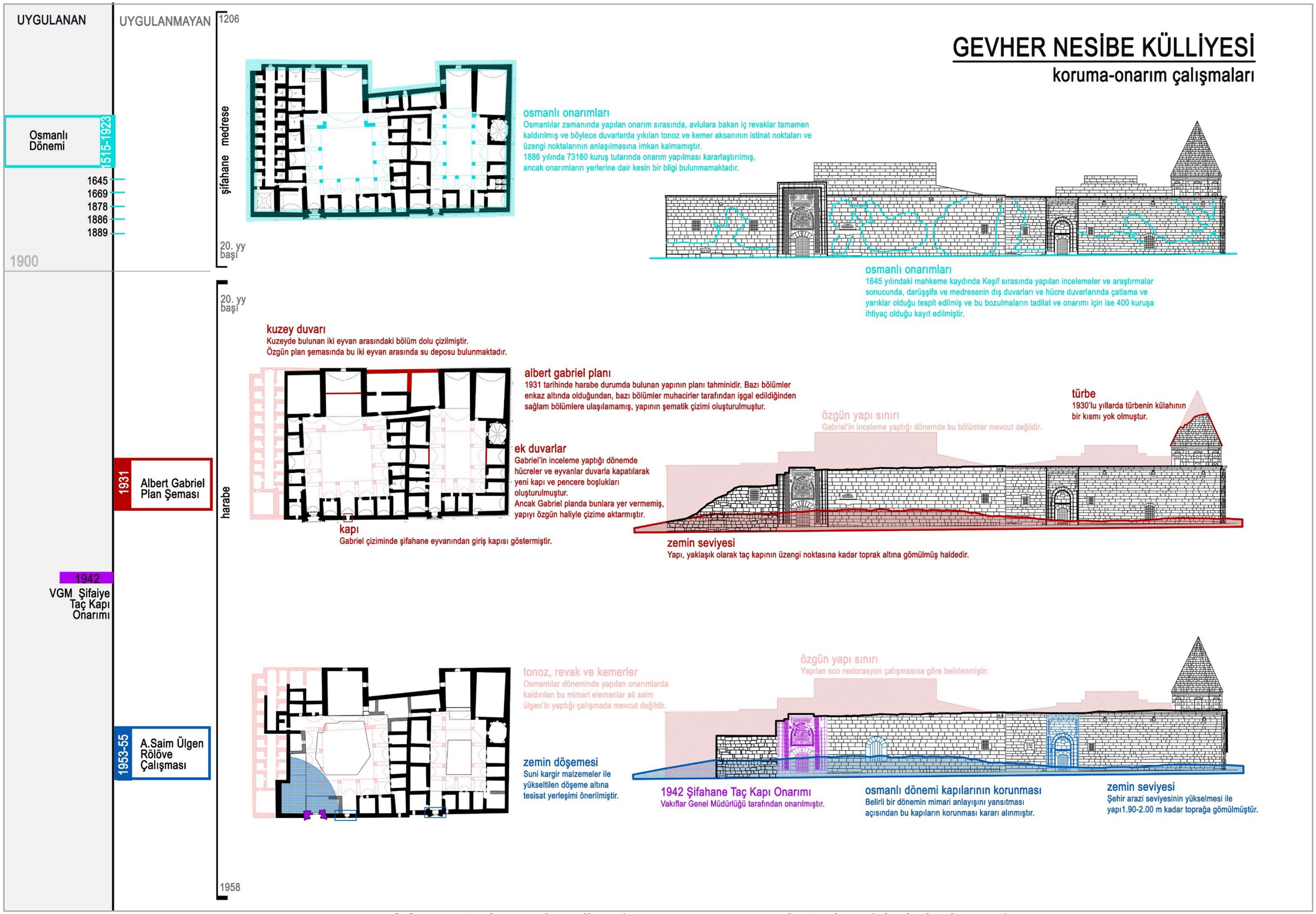

Şekil 4. 127 Gevher Nesibe Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022)

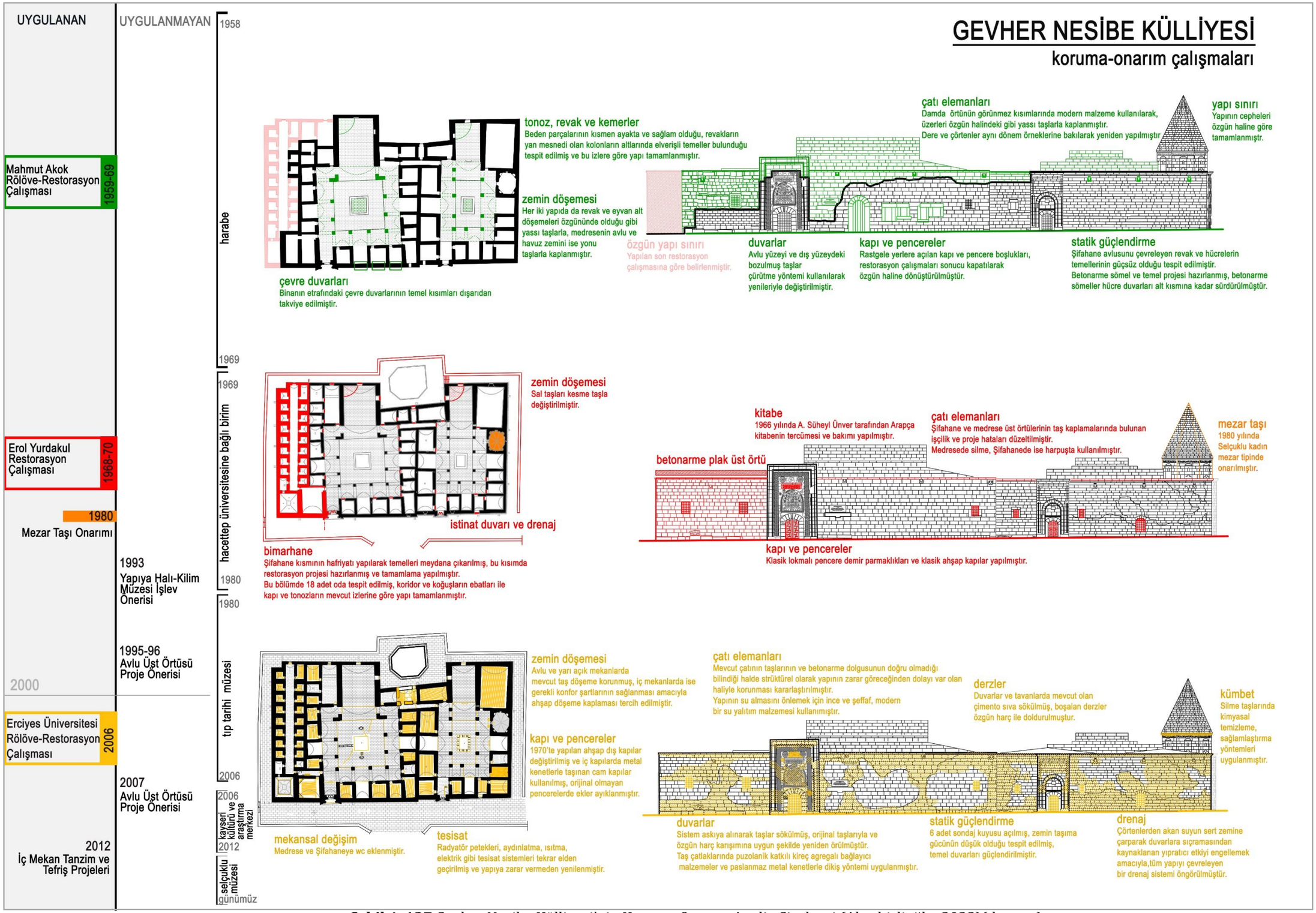

Şekil 4. 127 Gevher Nesibe Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022)(devamı)

4.3 Gülük Külliyesi

Tablo 4.3 Gülük Külliyesi Genel Bilgileri

Yapı Kimliği		Külliye Planı
Yapı	Gülük (Külük / Kölük) Külliyesi	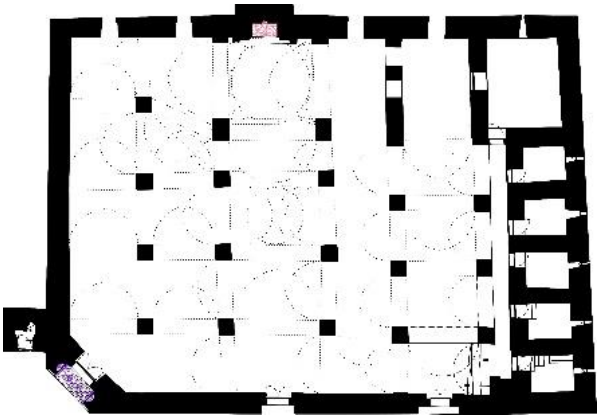 Cami Medrese
Adres	Kayseri merkez, Melikgazi İlçesi, Gülük Mahallesi	
Yapım Yılı	XII. Yüzyılın ilk yarısı (1135-1142)	
Bani	Belli değildir. Atsız Elti Hatun ve Kölük Şemseddin tarafından onarılmıştır.	
Tipoloji	Kapalı avlulu, medrese plan tipi, çok ayaklı cami, çifte hamam	
Vakfiye	1335 M. tarihli vakfiyesi vardır	
Özgün İşlev	Cami, Medrese, Hamam ve Çeşme	
Güncel İşlev	Cami, Kütüphane	
Konumu		**Fotoğrafı**

4.3.1 Tarihçesi

Kayseri kalesinin batısında, surların dışında, Gülük Şemseddin Mahallesinde yer alan Cami, Medrese, Hamam ve yapıya daha sonra ilave edilen çeşme yapılarının mimari kompozisyonundan oluşan yapı topluluğudur (Tablo 4. 3). Külliyeyi oluşturan cami ve medrese yapıları birleşik olarak tek yapı gibi inşa edilmiş, hamam yapısı ise bu yapılardan ayrı olarak kuzeye konumlandırılmıştır. Yapı Dış Kale Sur girişlerine uzak olmakla birlikte, Boyacı Kapısı'nın 400 m kuzeyinde yer almaktadır. Yapı, H. 735 / M.1334 yılında meydana gelen ve ağır hasara neden olan depremin

ardından Alameddin oğlu Gülük Şemseddin tarafından tamir ettirildiği için onun adını taşımaktadır (Eldem, 1982, 60, Kuran, 1969, 12). Yapı çeşitli kaynaklarda Gülük, Kölük, Külük, Güllük isimleri ile de anılmaktadır (Şekil 4. 128). Aslanapa (1991, 17), yapının doğru adının cesur anlamına gelen ve eski bir Türk adı olan Kölük olduğunu ifade etmiştir (Aslanapa, 1991, 17). Yapının yapılış tarihini içeren inşa kitabesi günümüze ulaşamamış olup, yapının yapılış tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamakta, külliyeyi oluşturan yapıların tarihi ve inşa evreleri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

Şekil 4. 128 Gülük Külliyesi'nin genel görünümü 2018-2021 (İlan.gov, 2018)

Yapıya ait en eski kitabe, caminin kuzeydoğu köşesinde yapının duvarlarını 45 derecelik açıyla kesen taç kapının üzerinde olup, ilk olarak M. Van Berchem tarafından yayımlanmıştır (Berchem, 1912, 90, Yurdakul, 1974, 172). Bu kitabe H. 607-8/ M. 1210-11[189] yıllarına ait, I. İzzettin Keykavus zamanında Yağıbasanoğlu Mahmud'un kızı Atsız Elti Hatun'un yaptırdığı onarıma aittir (Çakmakoğlu Kuru, 1998, 200). Yağıbasan ailesi Kayseri'de önde gelen ailelerden olup, Atsız Elti Hatun'un babası da Kayseri Ulu Cami'nin onarımını yaptırmıştır (Eldem, 1982, 61).

Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan (1155-1192), 1169 yılında Kayseri'de Danişmendlileri ortadan kaldırdığı için yapının inşa edildiği yıllarda Danişmendlilerin siyasi gücü yoktur (Turan, 1984, 200-205). Bu kitabe, hâlâ Danişmendli ailesinden bazı kişilerin şehirlerin imarına yönelik görev üstlendiklerini ya da çalışmayı sürdürdüklerini göstermesi açısından değer taşır.

[189] Bu tarih M. V. Berchem, A. Gabriel, A. Çakmakoğlu Kuru tarafından H.608, H. Edhem, D. Kuban, A. Kuran, M. Sözen, O. Aslanapa, tarafından ise H. 607 olarak gösterilmiştir (Berchem, 1912, 90, Eldem, 1982, Gabriel, 1954, 45, Kuban, 2002, 133, Kuran, 1969, 12, Sözen, 1972, 93, Çakmakoğlu Kuru, 1998, 200).

Ayrıca kitabede Selçuklu sultanından söz edilmesi Selçukluların varlığı ve hâkimiyetini tanıdıklarını vurgulamaktadır (Eldem, 1982, 60-61).

Caminin taç kapısı üzerinde üç satır kalın Selçuklu sülüsü ile yazılan tamir kitabesinde (Şekil 4. 129):

> "*Bu binayı Keyhüsrev'in oğlu, dünya ve dinin şerefi, fetihler sahibi, Mü'minlerin Emîri'nin ortağı, büyük Sultan Keykâvus'un hâkimiyeti zamanında, Allah'ın en zayıf kulu, iffetli kadın, Yağıbasan oğlu Mahmud'un kızı Atsuz Elti Hatun 607(1210–11) yılında onartmıştır*" yazılıdır. (Eldem, 1982,60).

Şekil 4. 129 Gülük Külliyesi'nin köşe taç kapısında bulunan onarım kitabesi (Akşehirlioğlu, 2019)

Yapılış tarihi konusundaki belirsizliklerin bulunması ile birlikte, bu kitabe orijinal yapının bu tarihten daha önce Danişmendliler çağına ait olduğunu göstermektedir. Konu ile ilgili olarak Gabriel (1954, 38), *"Hicri altıncı asrın ilk yarısına (12 inci Miladi asra) denk gelmektedir"* ifadesini kullanırken, Kuran (1969, 12), Kayseri Ulu Cami gibi bu caminin de, Kayseri'nin Danişmendli başkenti olduğu 1135-1142 yılları arasında, XII. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini düşünmektedir.

Sözen (1970, 93) yapının inşa tarihi ile ilgili olarak XII. yüzyıl Danişmendliler Devri olarak söz ederken, Aslanapa (1991, 17) daha detaylı bir tarih vermekte, Danişmendli Devrinde 1142-1164 yılları arasına denk gelen Nizameddin Yağınbasan dönemi olabileceğini söylemektedir. Yapı hakkında derinlemesine araştırma yapmış olan Yurdakul (1996, 23) Kuran'ın düşüncesine paralel nitelikte yapının Kayseri'nin Danişmendli başşehri olduğu 1135-1142 yılları arasında yaptırılmış olabileceğini kabul etmiştir. Çakmakoğlu Kuru (1998, 200) da bu görüşü desteklemiş, ilk yapılışını bu tarihlerde Kayseri Ulu Cami'den sonra olacak şekilde

göstermiştir. Kuban (2002, 133), "*Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*" isimli kitabında yapının inşa tarihi için "*12. yüzyıl camisidir*" ifadesini kullanmıştır (Şekil 4. 130).

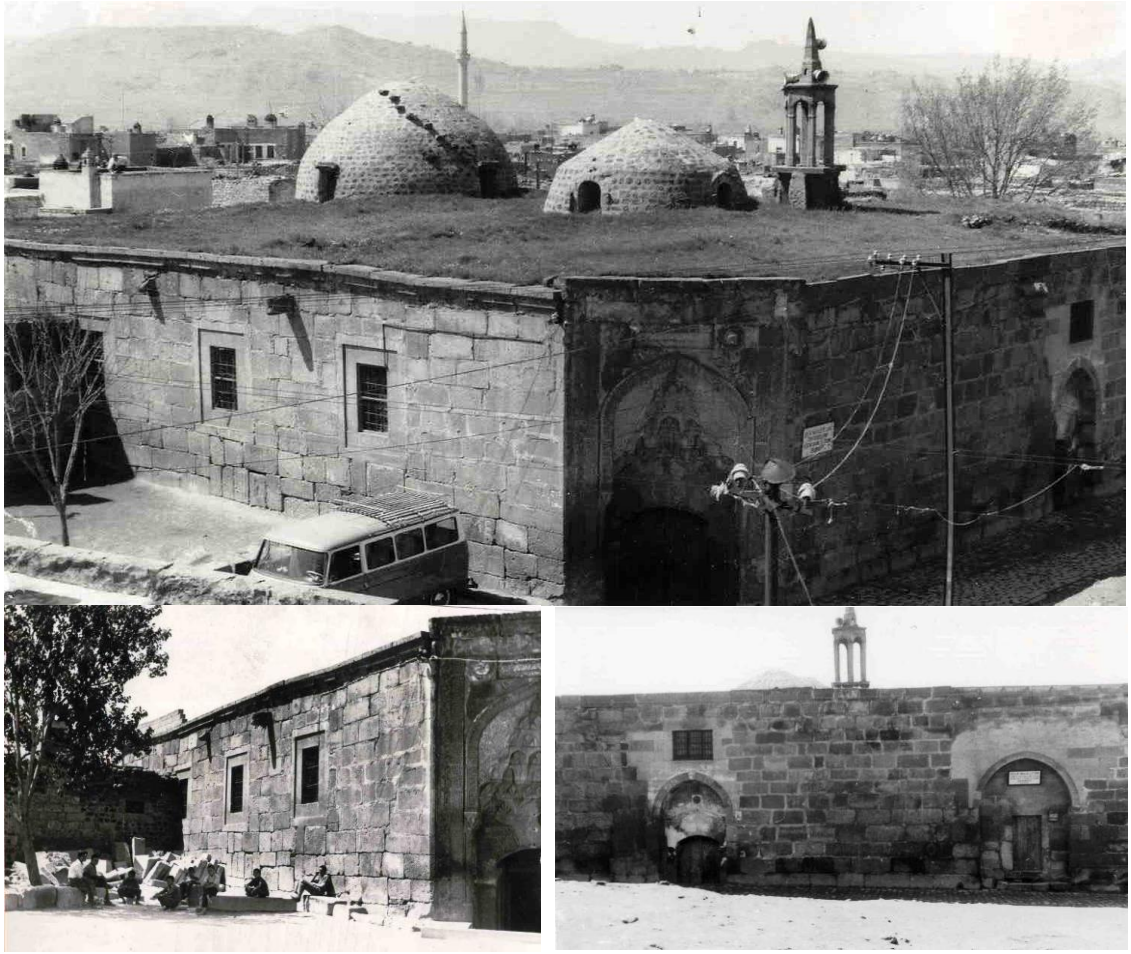

Şekil 4. 130 Gülük Külliyesi'nin 1960'larin sonunda görünümü (VGMA).

İnşa tarihi ve banisi kesin olarak bilinmeyen Gülük Camii ve Medresesi'nin kuzeyinde bulunan hamam ise çevre zeminin zamanla yükselmesine bağlı olarak toprağa gömülmüş olup bugün harabe durumdadır. Üst örtüsünden hiçbir iz olmayan hamamın, beden duvarlarının da az bir kısmı varlığını sürdürmektedir. Çayırdağ (2018, 44) hamamın 1335 yılında yapıyı tamir ettiren Gülük Şemseddin tarafından klasik Selçuklu tarzında yapıya eklendiğini, 16. yüzyılda tekrar onarım geçirdiğini ifade etmiştir. Bu bilgiye Kölük Şemseddin'e ait vakfiye bilgilerinden de ulaşılabilmektedir[190]. Tek hamam olarak inşa edilen yapı, tarihsel süreç içinde yapılmış değişikliklerle genişletilmiş ve XVI. yüzyılda çifte hamama dönüştürülmüştür (Çayırdağ, 2018, 44). Yurdakul (1996, 96) ise Gülük Hamamını

[190] Kölük Şemseddin Cami-i Şerifi Vakfı, H. 735 tarihli olup, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nin 584 No.lu Defterinin 252-253. Sayfasında yer almaktadır.

Anadolu'da inşa edilmiş en eski Türk- İslam hamamlarından biri olarak nitelendirmiş, ancak inşa tarihi ile ilgili bilgi vermemiştir. Denktaş (2010, 426) hamamın var olan bölümleri üzerinde inceleme yapıldığını ve buna göre hamamın farklı dönemlerde yapılmış üç bölümden meydana geldiğini ifade etmiştir. Yapılan incelemelerde ulaşılan H. 1005/ M.1 1597 tarihli Seyyid Mehmet Efendi vakfiyesinde hamamın çifte hamam olarak tarif edildiği saptanmış, özgününde tek hamam olarak inşa edilen yapının bazı mekânların eklenmesi ve bölünmesiyle çifte hamama dönüştürüldüğü görülmüştür. Arşivde yer alan tahrir defterleri ve Şer'iyye Sicil Defterleri'nde de hamamdan bahsedilmekte olup, Denktaş (2010, 426) bu bilgilere dayanarak Gülük Hamamının XII. yüzyıl ortalarında cami ve medrese ile birlikte küçük bir külliye şeklinde yapıldığını düşünmektedir. Hamamın mülkiyetinin yarısı özel şahıslar da olduğu için uzun yıllar bakımsız kalan hamam yapısı günümüzde harabe durumundadır (Şekil 4. 131).

Şekil 4. 131 Gülük Hamamının 1935, 1950-60 görünümü (Wowturkey, 2006, Kayseri yenihaber, VGMA).

Külliyeyi oluşturan cami ve medresenin inşa tarihleri yanı sıra, inşa sıralaması ve yapının orijinal planı hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Yapının özgün durumunda en çok üzerinde durulan ve farklı görüşler belirtilen durum, caminin sahın sayısı, sahınların düzenlenişi ve medrese bölümüdür. Halil Edhem binanın ilk şekli ve plan şemasına ait hiçbir bilgi vermemekte, Gabriel (1954, 43) ise verdiği plan çizimlerinde medrese kısmının yarısını göstermekte ve medresenin camiye

sonradan eklendiği fikrini taşımaktadır (Gabriel, 1954, 43). Caminin orta sahına denk gelen aydınlık yeri üstünü örten kubbenin ise Külük Şemseddin'in onarımları sırasında yapılmış olabileceğini varsaymaktadır (Gabriel, 1954, 46).

Kuban (1965, 136-137), külliyenin plan şemasındaki asimetriyi, 13. yüzyıl başında ve 14. yüzyılda geçirdiği yıkımlara bağlamaktadır. 1210 tarihinde yapılan taç kapının asimetrik konumuna göre, caminin batı bölümünün yıkıldığını düşünmekte, caminin doğu kısmının orijinal olduğunu kabul etmektedir. Kuban (1965, 136-137, 2002, 133) medreseyi bir yakıştırma olarak nitelemekte ve yapının özgün halinde kuzey-doğu köşedeki taç kapı haricinde caminin doğudaki düzeninin batıda da devam ettiğini ileri sürmektedir (Kuban, 1965, 136-137, Kuban, 2002, 133) (Şekil 4. 132).

Kuban'ın düşüncesi analiz edilecek olursa, Danişmendli döneminde yapılan cami beş sahınlı, düzgün bir plana sahip olup, Atsız Elti XIII. Yüzyılda yaptırdığı tamirler sırasında kuzeydoğu köşede bulunan taç kapıyı inşa ettirmiştir. Caminin batı kısmı 1334 yılında meydana gelen depremde çöktükten sonra, Külük Şemşeddin yıkılan kısmı onarmış ve bir sıra hücre yaptırarak camiye medrese ilave ettirmiştir (Kuran, 1969, 14).

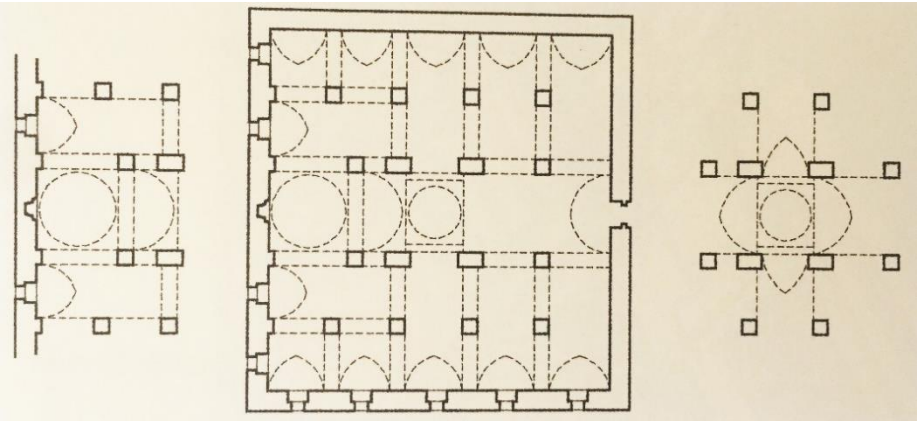

Şekil 4. 132 Kuban'ın Gülük Camisi plan analizi (Kuban, 2002, 133).

Kuban bu analizi destekler şekilde, caminin ilk plan şeması olarak verdiği çizimde, mihrap duvarına paralel beş sahınlı bir cami şeması görülmektedir. Medresenin sonradan ek olarak yapıldığı kanısında olduğu için, özgün plan şeması olarak düşündüğü çizimde medrese yer almamaktadır. Mihrap önünde kubbe ve mihrap aksında da bir taç kapı görülmektedir. Kuban, çizdiği plan şemasında kapının özgün halini göstermiş, Külük camisinin asıl kapısının yıkılmış olduğunu ve cami ortasında

aydınlık yerini örten pandantifli kubbenin ise yeni olduğunu ifade etmiştir (Kuban, 1965, 136-137).

Kuran (1969, 14), Kuban'ın aksine cami ve medresenin aynı zamanda inşa edildiğini düşünmektedir. Cami ve medrese dış duvarları incelendiğinde, taş duvar karakterinde, örgü tekniğinde, yontma taş ebatlarında, profilli saçak ve çörten şekillerinde bir fark olmaması bu fikri güçlendirmektedir. Kuran (1969, 14), yalnız doğu duvarındaki pencerelerin Atsız Elti Hatun tarafından yapılan onarım sırasında büyütüldüğü görüşündedir (Kuran, 1969, 14). Kuban'ın düşüncesine zıt bir şekilde caminin günümüzdeki halinin yapının özgün durumunu gösterdiği kanısındadır. Külliyenin batı kısmının ilk yapıya ait olduğunu ve Danişmendliler tarafından yapıldığını, Atsız Elti Hatun tarafından inşa ettirilen kuzeydoğu köşedeki taç kapıyı kanıt göstererek, doğu kanadının yenilendiğini düşünmektedir. Gülük Cami'nin özgün plan şemasına doğru bir şekilde ulaşmak için cami içinde kazı yapılması gerektiğini ifade eden Kuran' a göre medrese cami ile birlikte XII. yüzyılda inşa edilmiş olup, 1210 yılında Atsız Elti Hatun cami ve medreseye onarım yaptırmış ve onarımlar sırasında kuzeydoğu köşesine taç kapı ilave ettirmiştir. 1334 yılında meydana gelen depremde ise yapı zarar görmüş ve Külük Şemseddin tarafından tekrar onarım görmüştür (Kuran, 1969, 14).

Kuran (1969, 14) cami ve medrese planındaki düzensizliğin XII. Yüzyıl için garipsenmeyecek bir durum olduğunu ve medresenin eyvansız olmasının normal olduğunu belirtmiştir. Bu durumun derslerin camide verilmesinden ve Anadolu'da henüz tekil medrese mimarisinin tam olarak ortaya çıkmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Gülük Külliyesinde ki eyvansız medrese planın ek olmasından değil, gelişmemiş bir bina tipinin denemesi olduğunu belirtmiştir. Medresenin düzensizliğinin ilave olmasından değil bu nedenden kaynaklandığını açıklamıştır (Kuran, 1969, 14).

Sözen (1970, 93), yapının restitüsyonu konusunda Kuran ile paralel düşünmekle birlikte, gerçek sonuca varılabilmesi için yapılan sondaj çalışmalarının neticelerine göre karar verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Sözen, 1970, 93). Aslanapa, yapının Danişmendliler döneminden kaldığını belirtmekle yetinmiş, külliyeyi oluşturan birimlerin inşa sıralaması hakkında herhangi bir fikir ileri sürmemiştir (Aslanapa, 1991, 17).

Yurdakul (1974, 173), yapının batı bölümünde yer alan medreseyi eyvanı, avlusu, revak ve hücreleri ile özgün olarak kabul etmiş, medresenin cami ile birlikte XII. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini belirtmiştir. Camide ise değişik bir fikir ileri süren Yurdakul, sahınların mihrap duvarına dik olarak konumlandığı ve günümüz cami planına göre bir aks eksik olan öneri restitüsyon projesi hazırlamıştır. Yaptığı araştırmalar sonucu, Atsız Elti Hatun tarafından yapının doğu bölümünün tekrar inşa edildiği, bu yenileme sırasında da yapının bir aks büyütülerek köşeye taç kapı eklendiği sonucuna ulaşmıştır (Yurdakul, 1974, 173) (Şekil 4. 133).

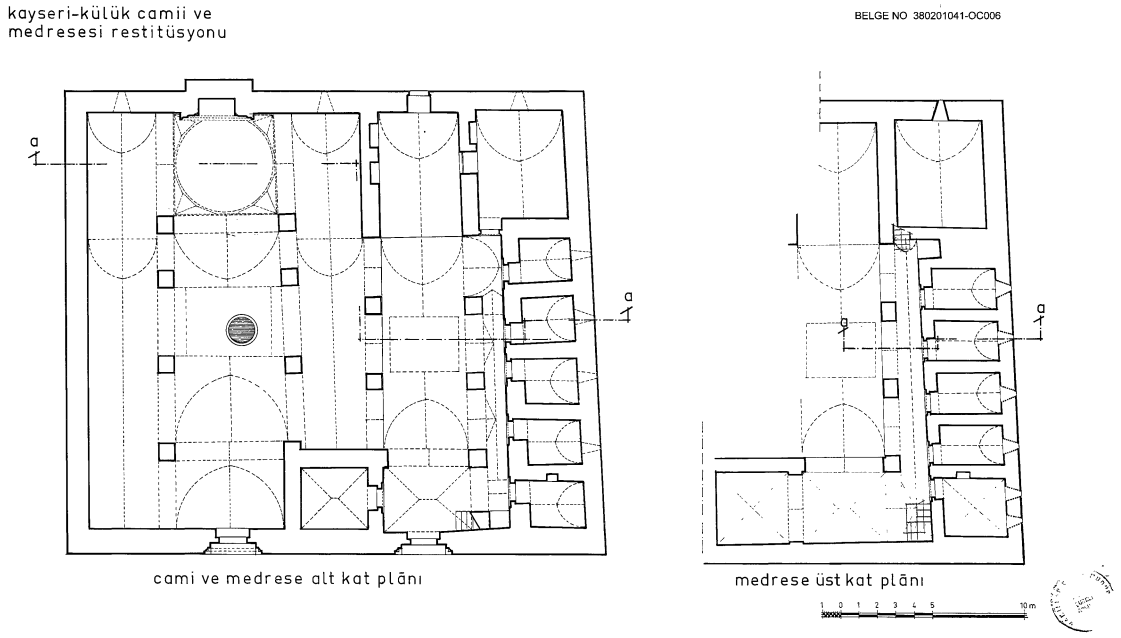

Şekil 4. 133 Gülük Külliyesi'nin Yurdakul tarafından çizilmiş restitüsyonu (VGMA).

Çakmakoğlu Kuru (1998, 202) ise, Yurdakul ile aynı görüşü paylaşmakta olup, yapının cami ve medrese ile bir bütün olarak inşa edildiğini, genel hatlarıyla medrese kısmının orijinalliğini koruduğunu düşünmekte, medresenin en fazla değişikliğe uğrayan bölümlerinin hücre pencerelerinin açıklıkları olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca medrese eyvanının doğu duvarında bulunan kapı şeklindeki iki açıklığın, yapının özgün halinde olmadığı, sonradan açıldığı kanısındadır. Caminin mihraba dik üç sahından oluştuğunu, mihrap önü kubbesi bulunan orta sahnın daha geniş olduğunu ifade etmektedir. Orta sahında ortada bulunan açıklığın özgün halinde aydınlık feneri ile örtülüyken, sonradan doğu ve batı yönlerinde yapılan kemerler ile kareye dönüştürülerek kubbeyle örtüldüğünü ve bu kubbe ile mihrap

önü kubbesinin dıştan özgün halinde primidal bir külah ile örtülü olması gerektiğini belirtmiştir (Çakmakoğlu Kuru, 1998, 202) (Şekil 4. 134).

Şekil 4. 134 Gülük Külliyesi'nin dış mekân görünümü (Akşehirlioğlu,2018)

Kültür varlığı olarak tescilli olan Hunat Hatun Külliyesi, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne bağlı vakıf eseri olup, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün görev alanı içerisinde yer almaktadır.

4. 3. 2 Mimari Özellikleri

Yapıların inşa tarihleri ve inşa sıralamaları konusunda belirsizliğin olduğu külliye; cami ve harimin batısından bitişen iki katlı medrese ve kuzeyinde bağımsız konumlanmış hamam yapılarından meydana gelen mimari kompozisyondur. Yapının plan incelemelerinde bulunan birçok araştırmacı, yapının plan şeması çizimlerinde değişik görüşler ileri sürmüştür.

Külliye hakkında yapılan en erken tarihli çalışma Halil Edhem tarafından gerçekleştirilmiş ancak yapının plan şemasına dair herhangi bir çizim ya da anlatıma yer verilmemiştir. Yapıya ait ilk plan çizimleri, erken cumhuriyet döneminde Albert Gabriel tarafından gerçekleştirilmiştir. Gabriel külliye planında cami bölümünün çizimini yapmış ancak medrese ve hamam bölümünü çizime aktarmamıştır.

Gabriel'in çizdiği Gülük Cami planı, beş sahınlı olup, orta sahın diğerlerine göre daha geniştir. Mihrap önü kubbesi ve ortada aydınlık kubbesi gösterilen çizimde, aydınlık kubbesinin ilk yapıya ait olmadığı düşünülmektedir (Gabriel, 1954, 44). Orta sahnın doğusunda kalan tonozlar mihrap duvarına paralel, batısında kalan tonozlar ise dik olarak ifade edilmiştir. Gabriel güney duvardaki mihrap çıkıntısını göstermemiş, güney ve doğu cephelerinde dört pencere açıklığı göstermiştir. Gabriel, köşedeki ve kuzey duvarında yer alan cami girişlerini gösterirken, sonradan ekleme olarak kabul ettiği medrese girişini ve medrese hücrelerini çizime aktarmamıştır. Bu dönem yapının medrese kısmının toprak altında kalması çizimin böyle şekillenmesinin temel nedeni olarak düşünülebilir. Cami girişinin sağ tarafında iki duvarla sınırlanmış bir bölme göstermiş ve burasının uzun zaman önce yıkılmış olan minarenin yeri olarak nitelendirmiştir (Gabriel, 1954, 44). Ayrıca çizimde bu bölmenin hemen yanında yer alan ve girişi güneyden olan bir oda göstermiştir.

Kuran da yapı üzerinde çalışmalarda bulunmuş ve yapıyı bir bütün olarak çizime aktarmıştır. Ancak Kuran'ın çiziminde medresenin tek katlı olarak ele alındığı, medrese bölümünün sadece üst kat planının verildiği görülmektedir. Kuran medrese kotunu cami kotundan 1.5 m yüksekte göstermiş, medrese eyvanını ve avlusunu camiye dahil etmiştir. Kuran (1969, 13) cami ve medresenin ahşap bir merdiven ile irtibatlı olduğunu düşünmektedir. Plan çiziminde, Gabriel tarafından gösterilmeyen medrese giriş kapısı, medrese kapısından girince dar bir merdivenle çıkılan küçük bir avlu, avlunun doğusunda bir oda, batısında ise medrese hücreleri ve hücrelerin açıldığı dar koridor gösterilmiştir. Altı adet medrese hücresi gösteren Kuran, güney yönündeki son hücreyi penceresiz olarak ifade etmiş ve bu hücre önünde dama çıkan merdiveni göstermiştir. Cami bölümü neredeyse Gabriel'in çizimi ile aynı olup, sadece girişin yanında Gabriel'in minare kaidesi bulunan bölüm olarak nitelendirdiği alan Kuran tarafından bir oda olarak gösterilmiş ve üst örtüsü kubbe olarak gösterilmiştir (Şekil 4. 135).

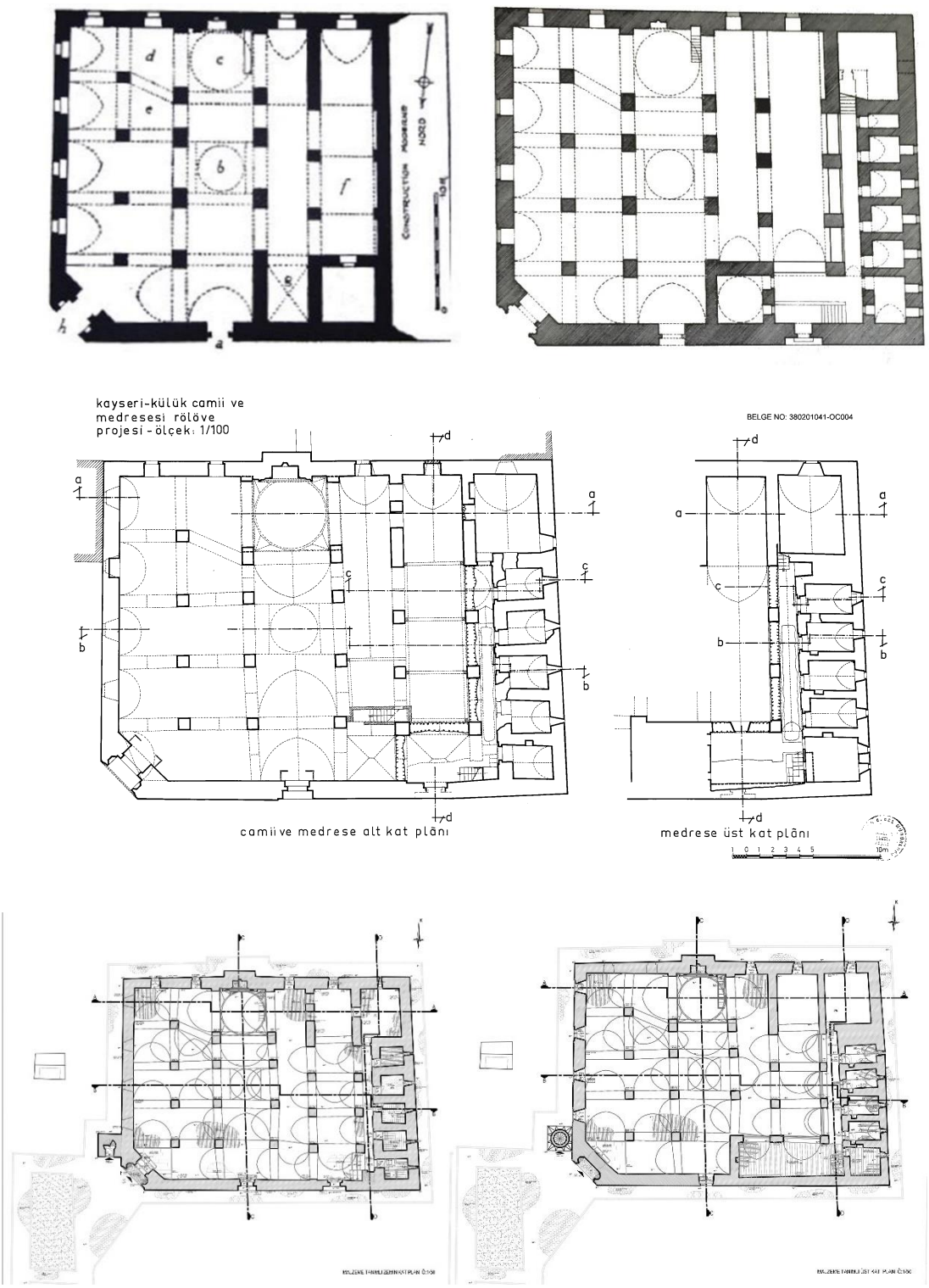

Şekil 4. 135 Gülük Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla Gabriel (1954), Kuran (1969) Yurdakul (1970), VGM (Barut İnşaat, 2007)

Yapının detaylı rölöve ve onarım çalışması 1960'ların sonunda Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilmiştir. Yurdakul'un başkanlığını yaptığı ekip, külliyeyi oluşturan cami ve medresenin detaylı rölöve çizimlerini gerçekleştirmiş,

restorasyon projelerini hazırlamışlardır. Rölöve çalışmalarına başlamadan önce yapıda kazı ve araştırma kazıları yapılmış, yapıya ait izler çıkarılmıştır. Bu çizimlerde ilk dikkat çeken; külliyeyi oluşturan medrese bölümünün ilk kez tam olarak zemin kat ve üst kat planlarının çizilmiş olmasıdır. Çizimler incelendiğinde, cami bölümünün kuranın çizimine yakın olduğu görülmekle birlikte, küçük değişiklikler bulunmaktadır.

Caminin kapılarının ve medrese kapısının görüldüğü çizimde, Gabriel ve Kuran'ın planlarında izlenen ve caminin kuzey kapısının sağında yer alan oda planda görülmemekte, burada çapraz tonoz örtülü bir bölüm ve bir merdiven göze çarpmaktadır. Bu bölümün hemen sağında ise medrese girişinin açıldığı, küçük dikdörtgen ve çapraz tonoz örtülü hol yer almaktadır. Bu holün batısında üst kata çıkan merdiven bulunmakta, hol güneyinde ise bir kemerler medrese avlusuna açılmaktadır. Kuran'ın plan çiziminde üst kat (kot) ile ilişki kurulması sağlayan merdivenin yeri farklı olup, Kuran 6 adet medrese hücresi göstermiş, Yurdakul ise 5 adet medrese hücresini çizime aktarmıştır. Medrese hücrelerinin pencere açıklıklarında da farklılıklar bulunmaktadır. Yurdakul'un çizdiği planda medrese ile cami arasındaki kemer boşluklarının doldurulduğu ve iki yapının iç mekanda birbirinden ayrıldığı görülmektedir.

Külliyeyi oluşturan yapılardan medrese ve türbenin detaylı koruma çalışmaları en son 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından özel bir inşaat firmasına yaptırılmıştır. Yapıya ait çizimler incelendiğinde, yapılarda çok büyük değişiklikler olmadığı görülmekte, cami ve medrese arasındaki duvarın kaldırılarak iç mekanın tek mekan haline getirildiği görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer değişiklik ise, medrese giriş holünün üst örtüsünün ahşap kirişlerle yenilenmiş olmasıdır.

Külliyeyi oluşturan yapılardan cami, Büyük Selçuklu cami geleneğindeki plan tipine sahip olup, çok ayaklı cami tipolojisindedir. 34 m. x 25 m. boyutlarında dikdörtgen bir alan kaplayan cami, mihrap duvarına dik beş sahından oluşmakta olup, orta sahın diğer sahınlara göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Orta sahnın batısındaki yan sahınlar mihrap duvarına dik olacak şekilde, doğu tarafındaki yan sahınlar ise paralel olacak şekilde düzenlenmiştir. Doğu tarafında paralel uzanan beş sahının ölçüsü birbirinden farklı olup, taç kapının açıldığı son sahın hariç, sahınların hepsinin doğu duvarında birer adet pencere yer almaktadır. Camiye

kuzey doğu köşesinde bulunan taç kapı ve kuzey cephesinde bulunan taç kapılardan girilmektedir (Şekil 4. 136).

Orta sahın kemerlerin oluşturduğu beş bölümden meydana gelmekte olup, bu birimlerden güney duvarına bitişik olan mihrap önü, üçüncü birim ise ışıklıktır. Mihrap önü ve ışıklık kubbe ile örtülü iken diğer birimlerin üst örtüsü beşik tonozdur. Mihrap önü kubbesi, kubbe güneyde beden duvarlarına oturmakta, batı, kuzey ve doğuda ise sivri kemerlere oturmaktadır. Kubbeye geçiş üçgen elemanlarla sağlanmakta ve kubbede her yönde birer adet pencere bulunmaktadır. Mihrabın doğu tarafındaki ilk sahın, güneyden harim duvarı, kuzeyde iki adet ayak ile sınırlanmakta, kuzeydeki ayaklar aynı hizada olmadığından çarpık bir kemer ile bağlanmaktadır. Gabriel (1954, 46) bu durumu, yapının geçirdiği depremler sonrası yapılan onarımlara bağlamaktadır.

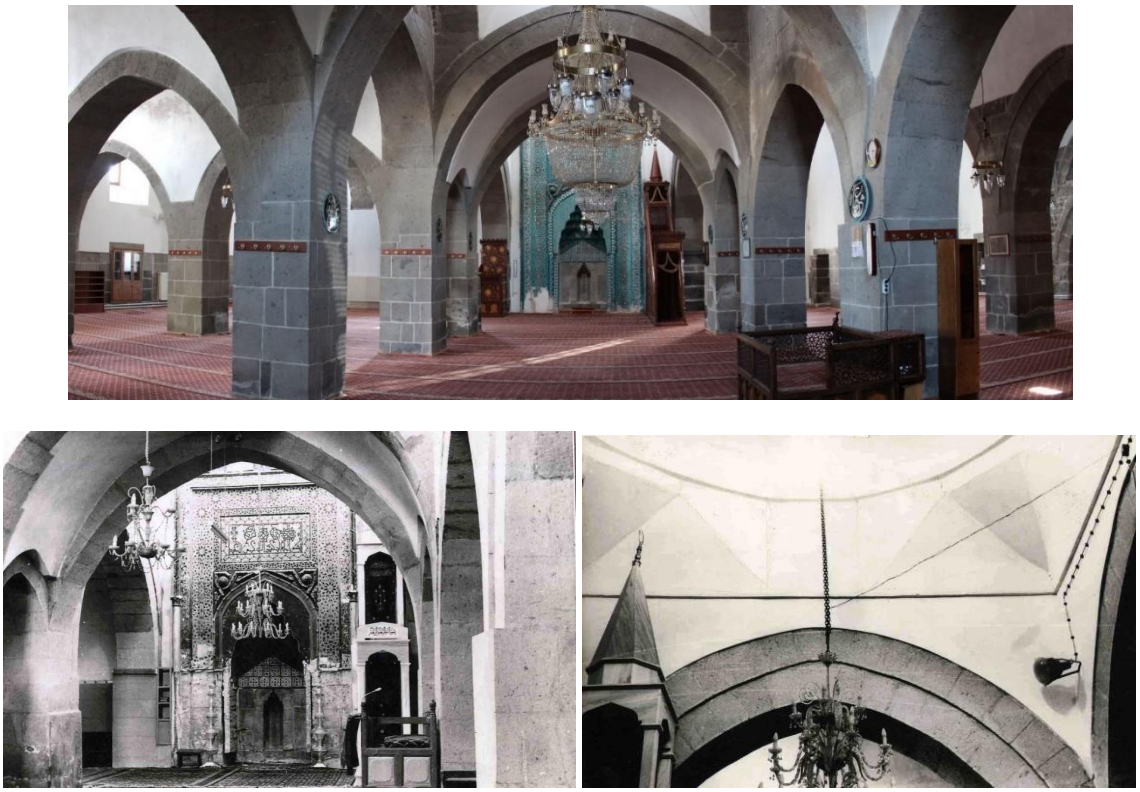

Şekil 4. 136 Gülük Camii İç Mekan (VGMA, Kişisel Arşiv, Wowturkey, 2021)

Orta sahın ortasında bulunan ışıklık, ayakları birbirine bağlayan kemerler ve doğu batı yönündeki ikinci sıra kemerler ile kare açıklığa dönüştürülmüş, köşedeki pandantiflerle kubbeye geçiş sağlanmıştır. Kubbede, her yönde birer adet olmak üzere dört adet kör pencere bulunmaktadır. Orta açıklığı örten kubbeli bölümün altında su kuyusu bulunmaktadır. Orta sahnın batı tarafında ikinci sırada ve

medresenin ön tarafında bulunan sahın, yaklaşık mihrap önü hizasına kadar kısmen örülmüş olup, burada bir eyvan bulunmaktadır. Sahnın batı tarafındaki medrese iki katlı olduğundan, batı tarafındaki kemerler de üst üste iki sıra halindedir.

Caminin en önemli ve süslü bölümlerinden biri mihraptır. Kubbe eteğine kadar yükselen mihrap, çini mozaik tekniği ile süslenmiştir. Dikdörtgen şeklinde üzerinde dendanları bulunan mihrap restorasyon sırasında ortaya çıkan caminin asıl taş mihrabının üzerine sonradan yapılmıştır (Yurdakul, 1974, 173, Çakmakoğlu Kuru, 1998, 194). Selçuklu geleneğini motif ve teknik olarak yansıtan mihrap, Bakırer tarafından XIII. yüzyıl sonlarına tarihlenmiştir (Bakırer, 1976, 192). Araştırmacılar tarafından, bitkisel motiflerin nitelikleri ve mozaik çini tekniğinde yapılmış çok sayıdaki mihrap örneği incelendiğinde mihrabın 1210-11 yıllarındaki tamir sırasında yapılmış olması erken olarak değerlendirilmiş ve mihrap XIII. Yüzyıl sonuna tarihlenmiştir (Yetkin, 1972, 32). Yurdakul (1974, 173) da yaptığı araştırmaların sonucuna göre mihrabı XIII. yüzyılın ikinci yarısında, köşede bulunan taç kapının yapımından 50-60 yıl sonrasında yapıldığını düşünmektedir. Orijinal mihrabın tamir edilemeyecek derecede harap olmasından ya da zengin bir hayır sahibinin devrin meşhur çini ustalarına bu mihrabı yaptırmış olabileceğini ifade etmiştir. Çakmakoğlu Kuru (1998, 196) ise, mihrabın 1335 yılında Kölük Şemseddin tarafından yapılan tamirler sırasında yapıya eklendiği fikrini ileri sürmektedir (Çakmakoğlu Kuru, 1998, 196). Mihrabın kenarı, içte kalın geometrik geçmeli dışta ise bitkisel motiflerle süslü iki bordürle çevrilidir. Tacı sivrilen zikzak çıkmalarla süslü olup, altında Selçuklu sülüsü bulunmaktadır. Mukarnaslı mihrap nişinin üzerinde geçmeli bordürler içinde iki rozet görünmekte, mihrap içinde ise küçük bir niş bulunmaktadır (Şekil 4. 137).

Şekil 4. 137 Gülük Cami Mihrabı (VGMA, Akşehirlioğlu 2021)

Caminin batı tarafına basit profilli üç kemerle birleşik durumdaki medrese, kapalı medreseler grubu içinde, iki katlı, kapalı avlulu şema tipine sahiptir. Medresenin girişi de caminin girişinin bulunduğu kuzey cephesinde, cami girişinin batısında yer almaktadır. Geçirdiği değişimler ile yol katının altında kalan taç kapıya üç basamak ile ulaşılmakta, aynı şekilde üç basamakla medresenin girişine ulaşılmaktadır. İki katlı olan medrese, dar ve uzun revak şeklindeki bir koridor ve odalardan meydana gelmektedir. Medrese giriş kapısı basit profilli sivri kemerler ile avluya açılmakta, kapının batı tarafında üst kata çıkan bir merdiven bulunmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki avluyu, batıda kare kesitli üç ayak üzerindeki basit profilli sivri kemerle oturan revak sınırlamaktadır (Şekil 4. 138).

Şekil 4. 138 Gülük Medresesi İç Mekan Fotoğrafları (Akşehirlioğlu, 2021)

Avlunun güneyinde, giriş kapısının karşısında medresenin iki kat yüksekliğindeki tek eyvanı yer almakta, eyvanın güney ve batı duvarında pencere, doğu duvarında ise yan yana iki kapı bulunmaktadır. Eyvanın batısında büyük bir oda bulunmakta ve koridora daha küçük dikdörtgen şeklinde beş oda açılmaktadır. Medresenin ikinci katına giriş kapısının hemen sağında bulunan merdivenler ile ulaşılmakta, merdivenlerin ulaştığı revak alttaki düzeni takip eden üç ayak üzerine basit profilli sivri kemerler ile avluya açılmaktadır. Üst katta da beş medrese odası ve revakın güneyin sekiz basamaklı dama çıkmayı sağlayan bir merdiven yer almaktadır. Medresede üst katta bulunan odalardan güneydeki ilk oda ahşap kirişleme diğerleri ise beşik tonoz ile örtülüdür (Şekil 4. 139).

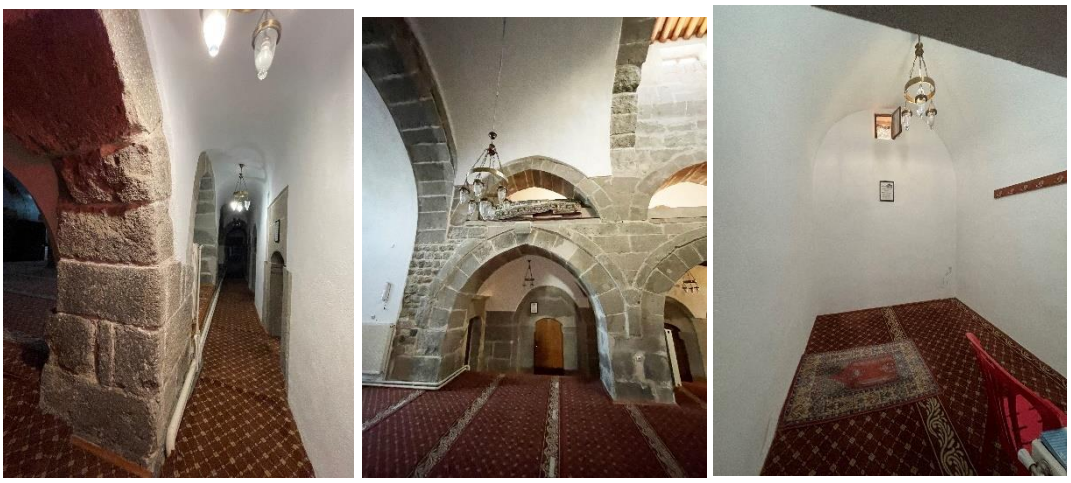

Şekil 4. 139 Gülük Medresesi İç Mekan Fotoğrafları (Akşehirlioğlu, 2021)

Gülük cami ve medresesinin her ikisi de kesme taşla inşa edilmişse de muhtelif zamanlarda yapılmış onarımlar ara ara belli olmaktadır. Külliyede batı cephesi medrese kısmına, doğu cephesi ise camiye ait olup, batı cephede altta üç üstte ise farklı genişlikte beş adet pencere bulunmaktadır. Batı cephesinin güney tarafında kalan bölüm kesme taş örgü olmakla birlikte, kuzey tarafında kaba yonu ve moloz taş örgü tekniği görülmektedir. Külliyenin doğu cephesinde ise, her biri bir sahna açılan, cami içinde yuvarlak kemerli dikdörtgen nişler içinde yer alan duvarın üst kısmında dört pencere yer almaktadır. Kornişin altında ise üç adet çörten bulunmaktadır (Şekil 4. 140).

Şekil 4. 140 Gülük Cami Batı Cephesi (solda), doğu cephesi (sağda) (Akşehirlioğlu, 2021)

Külliyenin güney cephesinde mihrap kısmı çıkıntı yapmakta, cephede farklı biçimde ve büyüklükte yedi pencere yer almaktadır. Bunlardan beş adeti camiye açılırken iki adeti ise medreseye açılmaktadır. Mihrap çıkıntısının solundaki pencerelerden ikisi yuvarlak kemerli, diğerleri ise dikdörtgen biçimli olup, sağındakiler zemine yakın ve dikdörtgen biçime sahiptir (Şekil 4. 141).

Şekil 4. 141 Gülük Cami güney cephesi (solda), kuzey cephesi (sağda) (Akşehirlioğlu, 2021)

Kuzey cephesinde cami girişi ve yenilendiği anlaşılan sivri kemerli bir niş içinde medrese girişi yer almaktadır. Kuzey cephenin doğu tarafında, medrese kapısına çok benzer nitelikte, sivri kemerli kapı nişi içinde cami kapısı bulunmaktadır. Eski cami kapısının sivri kemerinin üzerinde yatık dikdörtgen şeklinde 0.93 cm. x 1,40 cm. boyutunda bir penceresi bulunmaktadır. Duvarın kuzey batı köşesinde dikdörtgen biçiminde mermer tamir kitabesi bulunmaktadır (Şekil 4. 142).

Şekil 4. 142 Gülük Cami kuzey cephesinde cami ve medrese kapıları (Akşehirlioğlu, 2021)

Yapının en gösterişli mekânlarından biri kuzey doğu da bulunan taç kapıdır. Taç kapıyı izlerinden anlaşılan iki sütunçe sınırlamakta, en dışta iki ince şeritten sonra yer alan iç bükey geniş bordürün içi birbirini izleyen üç köşeli yarım yıldızlarla bezenmiştir. Bunun iç kısmında yüzeyi geometrik geçmeli örgü motifi ile dekore edilmiş bordür ve sivri kemerin üzerinde mermerden yapılan kitabe ve kitabenin her iki yanında rozetler bulunmaktadır. Kapının yedi sıra mukarnaslı kavsarası, yüzü palmet ve lotuslarla çevrili iç bükey kavisli sivri kemerle çerçevelenmiştir. Geometrik bordürün iç kısmında sütunçeler bulunmakta, sütunçeler yarım daire

şeklindeki sütun başlıkları ile son bulmaktadır. Buranın üzerinde iki sıra mukarnaslı konsol olup, bu konsol girişteki basık kemer taşlarına kadar devam etmektedir. Bu bordürün hemen altında ve girişin her iki yanında beş sıra mukarnaslı kavsaralı mihrabiyeler yer almaktadır. Mihrabiyelerin kemerlerinde taç kapının kemerindeki bitkisel bezemeye benzer süsleme yer almaktadır. Ahşap kanatlara sahip olan kapı, camekânlı bir bölüm ile camiye açılmaktadır (Şekil 4. 143).

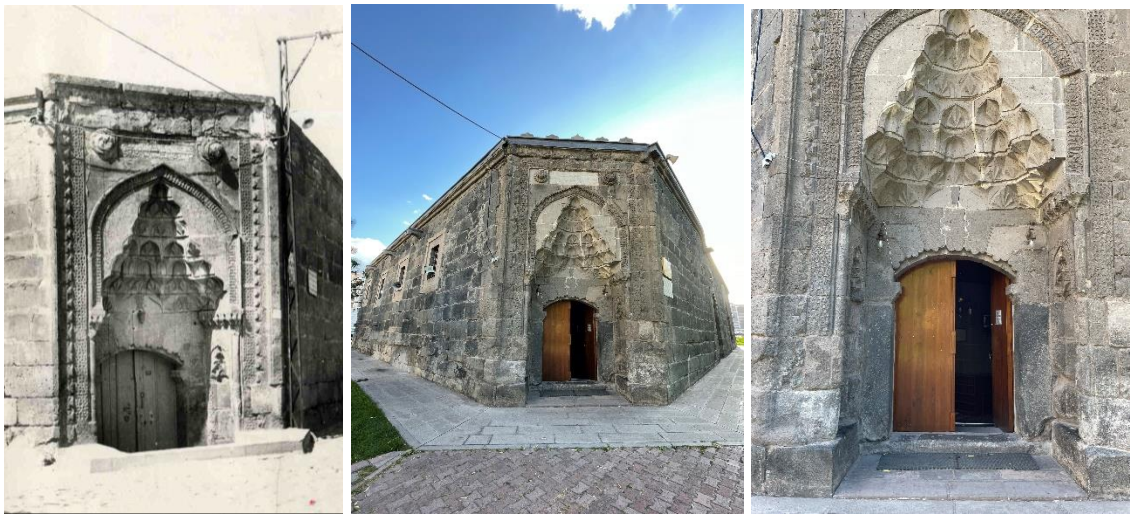

Şekil 4. 143 Gülük Cami Taç Kapısı (VGMA, Akşehirlioğlu 2021)

Cami ve medresenin kuzeyinde yer alan hamam günümüzde harap şekilde olup, planına dair hiçbir veri okunmamaktadır. Yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilere göre, hamam yaklaşık 30 m. x 30 m. bir alana oturmakta, özgününde tek hamam olarak inşa edilmiş ve sonradan zaman içinde yapılan ilaveler ile çifte hamama dönüştürülmüştür. Bu nedenle muntazam bir plana sahip olamayan hamamın merkezinde daire şeklinde sıcaklık bulunmakta olup, sıcaklığı yıldızvari plan tipinde inşa edilmiştir. Hamamın güney cephesinde soyunmalık yer almakta, hamamın aralık mekânına soyunmalığın doğusunda bulunan kapıdan girilmektedir. Aralığın batı cephesinden soğukluk bölümüne, kuzeyinden ise sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Sıcaklığın kuzey duvarında açılan bir bölme ile su deposu ile bağlantısı sağlanmıştır (Denktaş, 2010, 426). Hamamın kuzeyinde yan yana sıralanmış iki ayrı su deposu yer almaktadır. Bu kuyulardan ilk yapılan doğu taraftakinin sıcak su deposu, mevcut izlere göre sonradan eklendiği anlaşılan batıdaki deponun ise soğuk su deposu olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca hamamın güney batısında ve cami ile aralarında ve cami içinde su kuyularını bulunmaktadır. Su kuyularının aynı doğrultuda olması birbiri ile ilişkili olduklarını

düşündürmektedir. Denktaş (2010, 426) bu durum ve cami, medrese ve hamamdaki mimari detaylardaki benzerlikleri kanıt göstererek hamamın XII. Yüzyıl ortalarında cami ve medreseye yakın tarihlerde küçük bir külliyenin birimi olarak inşa edildiği kanısını taşımaktadır. Hamam genel olarak kaba yonu taş ile inşa edilmiş olmakla birlikte sıcaklık mekanında bazı ayak ve kemerlerde ise düzgün yonu taş kullanıldığı görülmektedir (Denktaş, 2010, 423) (Şekil 4. 144).

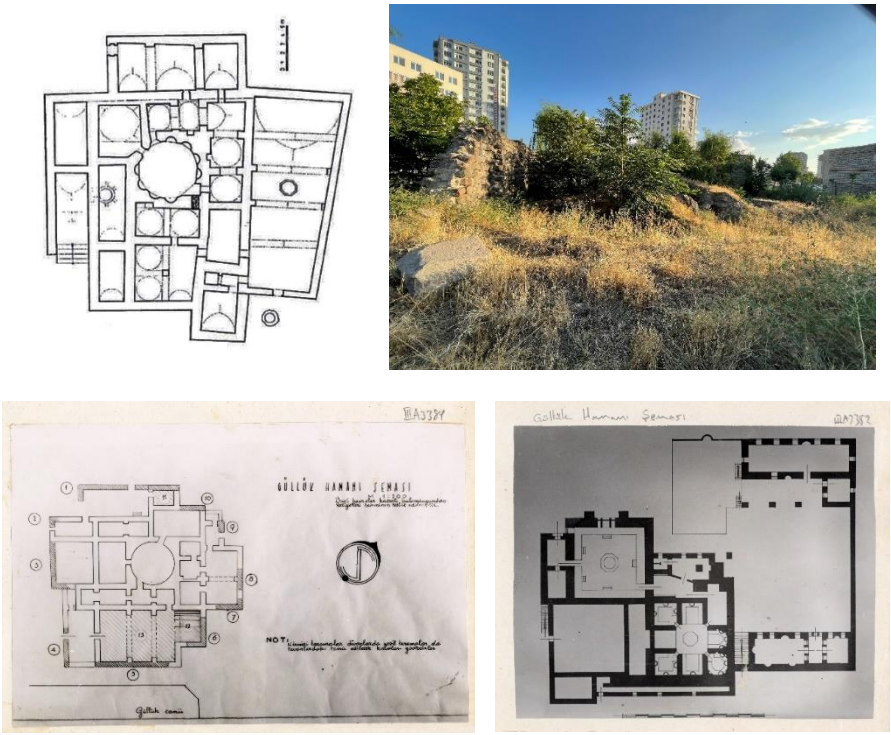

Şekil 4. 144 Gülük hamamının restitüsyon planı, günümüzdeki hali, Ali Saim Ülgen tarafından çizilmiş krokiler (Toker, 1994, Akşehirlioğlu, 2021, ASÜA, TASUH5967001-2)

Külliye cami ve medrese bütünlüğü içerisinde tasarlanmış en erken tarihli örnek olması açısından büyük önem taşımaktadır. Yapı Danişmendliler devri olarak kabul edilecek olursa, ilk kez cami ve medresenin birlikte düşünüldüğü bir Danişmendli yapısı olarak kabul edilecek olup, bu dönemde bu tip bir biçimlenmenin başka örneği bulunmamaktadır (Sözen, 1970, 94). Bu yapı tipine en yakın örnek tez kapsamında da incelediğimiz örnekler içinde yer alan Hacı Kılıç Cami ve Medresesi'dir. Her iki yapıda da medrese kısımlarının bir tarafı eksik olarak kurgulanmış ve bu bölüme cami bölümü ilave edilmiştir. cami ve medrese kapıları ayrı ayrı olmakla birlikte, iç mekan üç kemer açıklığı ile birleştirilmiştir. Ancak yapılarının konumlanışından dolayı, Hacı Kılıç Külliyesi'nde medrese kuzey tarafta,

Külük Külliyesi'nde ise batı tarafta yer almaktadır. Külük Külliyesi kapalı avlulu ve iki katlı olarak kurgulanırken, Hacı Kılıç Medresesi tek katlı ve açık avlulu plan şemasına sahiptir.

4. 3. 3 Onarım Tarihi

Selçuklu Dönemi

Gülük Külliyesi'nin ilk yapıldığı tarih net olmayıp o döneme ait vakıf bilgilerine de ulaşılamamıştır. Gülük Külliyesi'ne dair Selçuklu döneminde en erken bilgi veren kaynak, kuzeydoğu köşesindeki taç kapı üzerinde bulunan tamir kitabesidir. Kitabeye göre; yapı Keyhüsrev'in oğlu Keykavus zamanına denk gelen 1210 yılında, Yağıbasan oğlu Mahmud'un kızı Atsız Elti Hatun tarafından onarılmıştır.

Bu kitabe Atsız Elti Hatun'un yapıya 1210-11 yıllarında tamir yaptırdığını net bir şekilde ifade etmekte ancak tamirin kapsamı ve nereye yapıldığı konusunda herhangi bir bilgi içermemektedir. Bu konuda daha önceki bölümde de değinildiği gibi farklı görüşler bulunmakta; Kuban (1965, 136-137) bu onarımlar sırasında caminin yıkılan batı bölümü üzerine iyileştirmeler yapıldığını varsaymaktadır. Kuran (1969, 14) ise bu düşüncenin tam tersi şekilde bu tamir sırasında yapının doğu kısmında değişiklikler yapıldığını, doğu duvarındaki pencerelerin büyütüldüğünü ve caminin kuzey-doğu köşesine de bir taç kapı eklendiğini düşünmektedir. Kuran o dönem çizmiş olduğu yapı planında, medreseyi tek katlı olarak, camiden 1.5 m yukarda göstermiş, medrese eyvanı ve avlusunu da cami kısmına dahil etmiştir. Sözen (1970, 93) bu konuda Kuran ile paralel düşünmektedir. Aslanapa (199), 1968 restorasyon çalışmaları sırasındaki araştırmaları baz alarak, planın cami ve medrese plan tipine uygun olduğunu ifade etmiştir. Ancak Yurdakul (1996, 70) 1968 yılında yapılan dernek tamirinde cami tarafında çalışmalar yapıldığını, medresenin zemin katının 1970'li yıllarda yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarıldığını ifade etmiştir.

Yurdakul (1974, 167) bu yaklaşımların yapı üzerine yapılmış önemli çalışmalar olduğunu belirtmiş, ancak o güne kadar detaylı araştırmalar yapılmadığından bu önerilerin hipotez niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Erol Yurdakul, Gülük Cami ve Medresesi üzerine 1965 Temmuz ayında başlayarak detaylı çalışmalar yapmıştır (Yurdakul, 1996, 10). Bu çalışmalar neticesinde 1210 yılında Atsız Elti Hatun tarafından yapılan onarımlar, yıkılmış ya da yıkılma tehlikesinde olan doğu bölüme

ait duvar, kemer, kubbe ve tonozların yeniden inşa ettirilmesi olarak düşünülmektedir. Onarımlar sırasında camiyi doğu yönde bir aks büyüterek bu bölüme 45 derecelik açıyla konumlanmış olan taç kapıyı ilave ettirildiği ileri sürmektedir (Yurdakul, 1974, 173) (Şekil 4. 145).

Şekil 4. 145 Külük Cami Yurdakul tarafından yapılan restitüsyon- rölöve çizimleri (VGMA)

Yurdakul bu görüşü şu verilere dayanarak oluşturmuştur;

- Araştırmalar sırasında, güney duvarın doğu kısmı çökmek üzere olduğundan yapılan hafriyatta duvarın doğu tarafa yakın temelinin daha yukarda başladığı tespit edilmesi, bu durumun doğu tarafa ilave yapıldığına delil olması,
- Doğu duvar, köşedeki taç kapı ve kuzey duvarın orta kapıdan taç kapı yönündeki taş kaplamasının batı duvarından farklı olması,
- Yapının kuzey duvarının batı üst köşesinde H. 1301 / M. 1883 yılına ait bir tamir kitabesi daha yer almaktadır. Bu kitabeye göre; yapının kuzey duvarının medrese kapısından itibaren batı tarafı ve batı duvarının da kuzey bölümünün taş kaplamaları yenilenmiştir. Bu yenileme işleminin medrese kapısında yapılan hafriyatla da doğrulanması, özgün kapı eşiği yol kotundan 90 cm aşağıda bulunmuş olması,
- Kuzeydoğu taç kapısının eşik üstü kotunun özgün taş mihraptan 80 cm, orijinal medrese kapısından 53 cm yukarda bulunması,

- Yapının içinde doğudaki tonozların, batıdakilerden 0.86- 1.44 m aşağıda bulunması ve doğu taraftaki tonozda yapılan araştırmada batıdaki ile benzer inşa edildiğini gösteren izlere rastlanması (Şekil 4. 146).

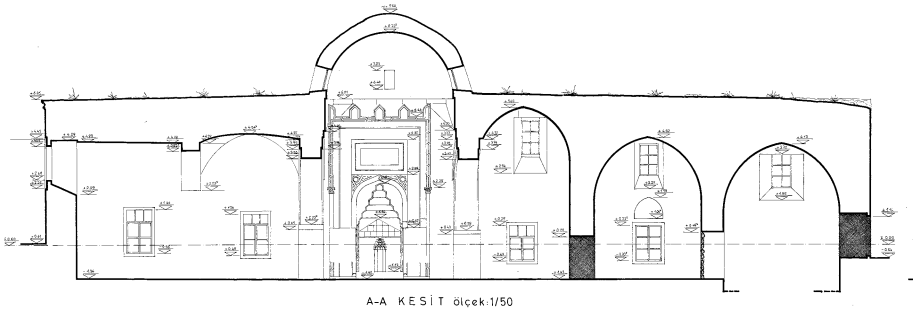

Şekil 4. 146 Medresenin doğu ve batı tonozlarının gösterildiği kesit (VGMA)

- Mihrap önü kubbesini taşıyan kemer ve ayaklardan doğu ve batı yönlerinde yer alanların iç kısmına takviye kemer yapılması ve kemerlerin bastığı ayaklar arasındaki dilatasyon bağlantısı,
- Çinili mihrabın altından orijinal mihrabın çıkarılması,
- Çini mihrap yapılırken özgün taş mihrabın 70 cm üzerinden yapılmaya başlanması, bu durumun delil gösterilecek cami zeminin 37-70 vm aralığında olmuş olduğunun tespit edilmesidir (Yurdakul, 1974, 172-173).

Gülük Cami'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 584 numaralı defterin 252-254 sayfalarında kayıtlı olan H.735/ M. 1335 tarihli vakfiyesi vardır. Yurdakul (1996, 9), bu vakfiyede sadece camiden bahsedildiğini, medreseden kesinlikle söz edilmediğini belirtmiştir. Hamamın akar[191] olduğu düşünülse bile medreseden hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir. Çünkü, medrese işleyişinin devam edebilmesi için müderris, diğer görevlilerin ataması, öğrencilerin iaşe ve ibadet masraflarının vakıf gelirlerinden karşılanması gerekmektedir. Yudakul (1996, 9-10), bu konulara dair herhangi bir idari ya da hukuki hükmün yer almamasını iki nedene bağlamıştır. Bunlar;

- Vakfiyenin kurulduğu 1335 yılında medresenin tamamen harap durumda olması, öğrenci ve görevlilerin bulunmaması, tamir içinde fazla miktarda para gerektiğinden sadece caminin onarılmış olabileceği,

[191] Akar: Gelir getiren bina

- Medresenin cami ile tamir edilmiş olması ve bu onarımlar sırasında medresenin eyvan ve avlusunun cami harimine dahil edilerek medrese odalarının cami görevlerine verilmiş olacağı, bu nedenle medrese masraflarına vakıf giderlerinde yer verilememesidir.

Gülük Külliyesi'nin Selçuklu döneminde geçirmiş olduğu ikinci müdahalenin 1335 yılında gerçekleşmiş olduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Gülük Camii H. 735/ M. 1335 yılında meydana gelen bir deprem neticesinde yıkılmış olup, Külük Şemseddin tarafından tamir ettirildiği, kuzeyine de hamam yapısı yaptırıldığı vakfiyesinde belirtilmektedir (Kuran 1969, 14). Bu onarım Külük Şemseddin'in 1335 Şubat'ında düzenlettirdiği vakfiyesinde *"…..mahsullerini Kayseri beldesindeki camiin imam ve hatibine.. vakfetti….mezkur arazinin mahsullerini mezkur camii şerifin imamet ve kitabet cihetlerine tayin ve tahsis eyledi"* sözleri ile ifade edilmiştir (Yurdakul, 1996, 74). Bu onarımlar sırasında yapılan uygulama ve bölgelerin detayları kesin olarak bilinmemekle birlikte, caminin örtü kısmının, kemerlerin, duvarların, mihrap önü kubbesinin yenilendiği ve çinili mihrabın ilave edildiği düşünülmektedir (Çakmakoğlu Kuru, 1998, 205).

Osmanlı Dönemi

Kayseri'nin idari yapısına bakıldığında 13. yüzyıldan sonra değişiklikler geçirdiği, 15. yüzyıldan sonra Osmanlı egemenliğinde uzun yıllar kaldığı görülmektedir. Bu süreçte vakıf eseri olarak yapının vakıf hükümlerine göre kullanımının devam ettiği düşünülmekte, bozulmadan meydana gelen tamirler ve düzenli bakım onarımlar bu kapsamda yapılmış olmalıdır.

Külliye'nin Osmanlı dönemine ait bilgilerinin en erken tarihlisi 1584 yılındaki vakfiye kayıtlarında mevcuttur. Kesin yapım yılı bilinmeyen eserin günümüze ulaşan 1584 yılına ait vakfiyesine göre gelir kaynaklar:

- 1584'de geliri 200 akçe olan Talas nahiyesine bağlı bir köy,
- 1584'de geliri günde 1800 olan Gülük Hacı Mehmet Hamamı,
- " …. mahallesinde bir ev, geliri senede 20 akçe,

Bu bilgilere göre caminin yıllık geliri toplam 2020 akçedir" (Demircan, 1992, 68). Bu bilgilerden cami ve medresenin onarımları hakkında bir çıkarım yapılamamakla birlikte, yapının kullanımının devam ettiği, bu kapsamda vakıf himayesinde

yapılmış olması gereken düzenli bakım ve onarım çalışmalarının yapıldığı çıkarımı yapılabilmektedir.

Gülük cami, medrese, hamam ve çeşmesi hakkında Kayseri Şer'iyye Sicillerinde birçok bilgi yer almaktadır. Bu bilgilerden Gülük Camisi için en erken tarihli olan, H. 1018-19/ M. 1609-10 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'nde bulunan 689 numaralı belgedir. Bu belge, caminin hitabetinin Molla Ebubekir Halife'ye verildiği hakkındadır. Külük Cami İle ilgili; H. 1035-6/ M. 1625-6 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'nde bulunan 727, 782, 1079, 1080, 1083, 1119 numaralı belgelerde çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler sırasıyla, vakıf tarlası üzerindeki anlaşmazlığın çözümü, caminin mülkiyetinin iki kişi arasında paylaştırılması, camiye hatip atanması, hatip atamasına kadı tarafından berat verilmesi, günlük bir akçe ile çalışan hatibin atanma tekrarı ve hatip atamasın hakkındadır (Özgen Fidan, 2007, 8).

H. 1061/ M. 1651 tarihli defterde de cami ile ilgili birçok bilgi bulunmaktadır. Bu tarihlere ait Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'nde bulunan 232 numaralı belge Kayseri'de Seyyid Mehmet Efendi Vakfında pazartesi ve perşembe günleri bir akçe karşılığı Kur'an-ı Kerim okuyan 10 kişinin ve Gülük Cami-i hatibi, imamı ve müezzini olanların almaları gereken ücretlerini mezkur hamamın kiracısı olan kimseden almaları konusundadır. Yine aynı tarihli defterdeki 232, 414 tarihli belgelerde de hatip, imam, müezzin ücretleri ve imam değişikliği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Özgen Fidan, 2007, 9).

H. 1065/ M. 1651 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 242 numaralı belgede Gülük Cami önünde gerçekleşen yaralama olayı, H. 2016-8/ M. 1656-7 tarihli defterdeki 376, 419 numaralı belgelerde ise hatip değişikliği, bu değişikliğe verilen berat konu edilmiştir (Özgen Fidan, 2007, 9).

H. 1068/ M. 1657 tarihli sicil defterindeki 428, 450 numaralı belgeler sırasıyla hatip değişikliği, hatibin yönetici olmasına dair bilgiler içermektedir. Gülük Cami ile ilgili diğer belgeler, H. 1077/ M. 1677, H. 1084-7/ M. 1674-7, H. 1109/M. 1697, H. 1157/ M. 1744, H. 1288-90/ M. 1871-73, H. 1319-22/ M. 1901-4 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki belgelerde bulunmaktadır. Bu belgedeki bilgilerde genel olarak; cemaat arasındaki anlaşmalar, camiye vakfının mütevelli değişimi, cami hatibindeki ve müezzinindeki değişiklikler ile ilgilidir (Özgen Fidan, 2007, 9).

Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'nde Gülük Hamamı ile ilgili de bilgiler mevcuttur. H. 1035-6/M. 1625-6, H. 1067-M. 1657, H. 1084-7/ M. 1674-7 tarihindeki defterlerde (Özgen Fidan, 2007, 62) mevcut olan bilgiler genellikle hamamda yaşanan kazalar ve hırsızlık olayları ile ilgili olup, yapının onarımına dair bir bilgi içermemektedir. Bu belgelerden sadece yapının aktif olarak kullanıldığı bilgisi çıkarılabilmektedir. Hamamın onarımı ile ilgili bilgilerin geçtiği belge H 1095 (M 1683) tarihli 92 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'nde ki 49 numaralı belgede bulunmaktadır. Bu belgeden hamamın külhan bölümünün ve kazanının onarılması gerektiği anlaşılmaktadır. Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'nde bulunan 1750 tarihli bir başka belgede ise hamamın harap durumda olduğu öğrenilmektedir (Denktaş, 2010, 426).

H.1135/M. 1722 yılında Matbah Emini Hacı Halil Efendi, kuzeydoğu kapısının yanındaki çeşmenin onarımını yaptırmıştır (Ahmed Nazif, 1987). Kesin inşa tarihi bilinmeyen çeşme nişinin içinde onarımında dair inşa kitabesi yer almaktadır. Kitabedeki bilgilerden çeşmenin 1722-23'ten önce harap durumda olduğu belirtilmiş ve sarayda eskiden düğün-dernek ve mutfak emini olan Hacı Halil Efendi, bahsi geçen tarihi çeşmeyi tamir ettirmiştir. Çeşmenin onarımına dair başka bir kayıt ise Ankara Vilayeti Salnamesi'nde 1900-1901 yıllarına ait belgede bulunmaktadır (Aydın, 2013, 375). Bu belgeye göre çeşme 1887-1888 yıllarında bir onarım daha geçirmiştir (Kocabaşoğlu, Ulutekin, 1998, 139). Çeşme 1905 yılında tamamen sökülerek günümüzde bulunduğu konuma taşınmıştır (Denktaş, 2010, 422) (Şekil 4. 147).

Şekil 4. 147 Gülük çeşmesinin eski ve yeni hali (VGMA, Akşehirlioğlu, 2019)

H. 1251/ M. 1835 yılında meydana gelen bir deprem neticesinde, caminin kuzey duvarı eğilmiş ve H. 1273/ M. 1856 yılında, bazı bölümlerin tamiri

gerçekleştirilmiştir (Ahmet Nazif, 1987, Denktaş, 2010, 421). Bu bilgiler arşiv belgelerinde tespit edilememekle birlikte, duvarın tam olarak hangi bölümlerinde onarım gerçekleştirildiği konusunda da fikir yürütülememektedir.

Yapıyla ilgili Osmanlı dönemine ait yazılı onarım kaydı arşivlerde bulunmamakla birlikte, yapının geçirdiği onarımlara ait bilgiler yapı üzerindeki kitabelerde bulunmaktadır. Yapı üzerinde kuzey cephenin batı köşesinde bulunan iki satırlık kitabede, yapının H.1301/M. 1883 yılında bir onarım geçirdiği ifade edilmektedir. Bu onarımın 1835 yılında gerçekleşen deprem sonrası yapılan onarımların devamı olarak değerlendirilebilir (Şekil 4. 148).

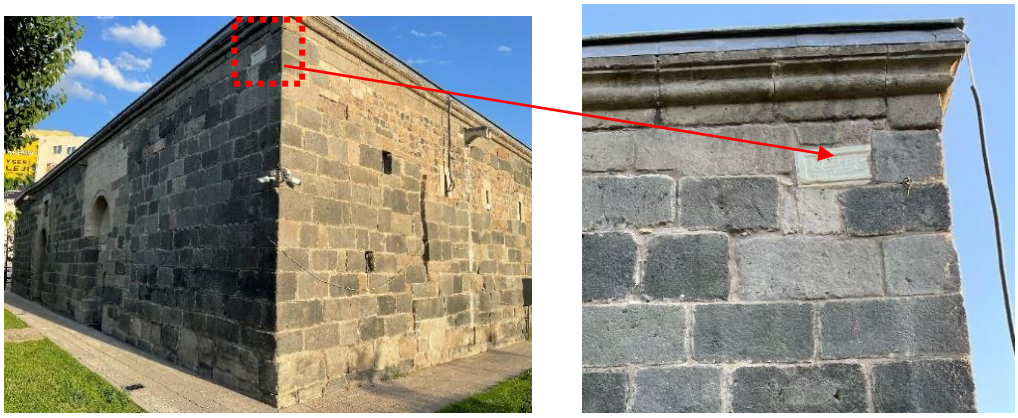

Şekil 4. 148 Gülük Cami kuzey cephenin batı köşesindeki tamir kitabesi (Akşehirlioğlu, 2021)

Yapı ile ilgili onarım bilgisine ulaştığımız bir diğer kitabe ise, kuzey cephesinde mihrap ekseni üzerinde bulunan giriş kapısının kuşatma kemerinin alt tarafındadır. Bu tamir kitabesine göre de yapı, H. 1325/M.1907 yılında bir onarım daha geçirmiştir. Kitabelerde onarım tarihleri verilmekte ancak bu onarımların yapının neresinde gerçekleştiği ve detaylarına ait herhangi bir yazılı belge bulunmamaktadır.

Bu belgelerden sonra ilk defa yapıyı ele alan bir çalışmayı 1918 yılında "Kayseriye Şehri" kitabında dönemin İstanbul Müzeler Müdürü Halil Edhem bey gerçekleştirmiş, caminin düz ve toprakla örtülü damı olduğunu ve 32 kemer ayağı üzerine oturduğunu kayıt etmiştir. Ancak caminin plan şeması incelendiğinde 16 kemer ayağı olduğu görülmekte olup, Edhem'in sayımda bir hata yaptığı varsayılmalıdır.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilk yılları, Osmanlı döneminin son zamanlarında ve Osmanlı sonrasında uzun süren bakımsızlıkla harap duruma gelmiş eski eserlere ilginin arttığı ve çalışmaların başladığı zamandır. Yapının bu yıllardaki fotoğrafları ve çeşitli anlatımlar yapının onarıma ihtiyacı olduğunu net bir şekilde göstermektedir. 1930'larda yapıyı gözlemlenen Gabriel, yapının medrese ve hamam bölümünün iyi durumda olmadığını, uzun süredir bakımsız kaldığından harabe haline geldiğini ifade etmektedir (Gabriel, 1954, 43) (Şekil 4. 149).

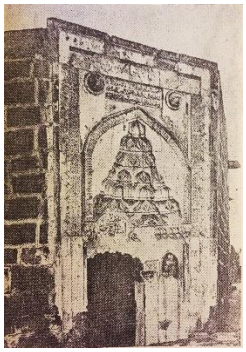

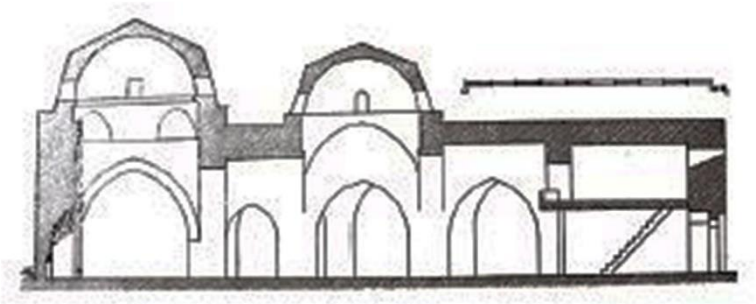

Şekil 4. 149 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde yapı taç kapısı ve yapının kesiti (Gabriel, 1954)

Gabriel, planın düzensizliğini daha önce yapılan onarımlara bağlamış, caminin orta sahnının sivri tonozla örtülü olduğunu, mihrap önü kubbesinin ve orta açıklığın ise kubbeler ile örtülü olduğunu ifade etmiştir. Bu kubbelerden orta açıklık üzerinde bulunan kubbenin ilk yapıya ait olmadığını, buranın ilk yapımında açık olduğunu, Külük Şemseddin tarafından yapılan onarımlar sırasında kapatılmış olabileceğini düşünmektedir (Gabriel, 1954, 44).

Gabriel caminin kuzey cephesinde bulunan kapısının sağında yer alan bölümde daha önce bir minare olduğunu ve yakın zamanda da kapının üzerindeki tahta mahfelin yapıldğını, caminin birçok kere bakım ve onarım geçirdiğini ifade etmiştir. Halil Edhem'in de belirttiği gibi, çatının kalın bir toprakla örtülü, kubbenin taşlarla kaplı olduğu, taç kapının ise arı peteği gibi çukurları olan bir tepeliğin altında yer aldığını anlatan Gabriel, vermiş olduğu kapı fotoğrafının 1920'li yıllara ait olduğunu da belirtmiştir. 1927 yılında kapının caminin içi ile birlikte boyandığından bahsetmiştir (Gabriel, 1954, 44).

Gülük Külliyesi'ne ait Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde bulunan en erken kayıtlı belge, 11 Aralık 1941 yılında tercüman Abdullah Tanrıkulu tarafından yapılan tercümeyi içeren belgedir (Şekil 4. 150).

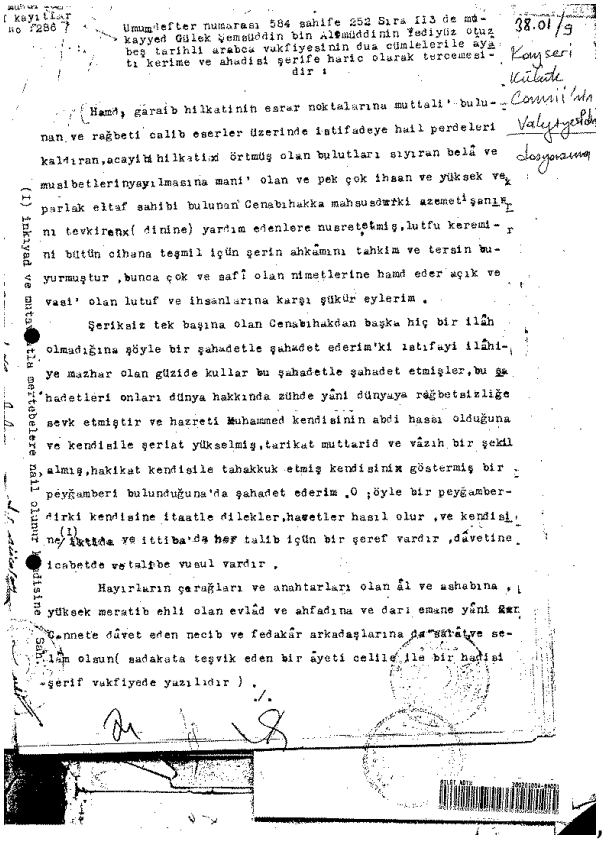
(kayıtlar no 7286)

Umum defter numarası 584 sahife 252 Sıra 113 de mukayyed Gülek Şemseddin bin Alâmüddinin Yediyüz otuz beş tarihli arabca vakfiyesinin dua cümlelerile ayatı kerime ve ahadisi şerife haric olarak tercemesidir :

38.01/9

Hamd, garaib hilkatinin esrar noktalarına muttali' bulunan ve rağbeti calib eserler üzerinde istifadeye hail perdeleri kaldıran, acayib hilkatini örtmüş olan bulutları sıyıran belâ ve musibetlerin yayılmasına mani' olan ve pek çok ihsan ve yüksek ve parlak eltaf sahibi bulunan Cenabıhakka mahsus olarak azametî şanını tevkirenk(dinine) yardım edenlere nusretetmiş, lutfu keremini bütün cihana teşmil için şerin ahkâmını tahkim ve tersin buyurmuştur, bunca çok ve safî olan nimetlerine hamd eder açık ve vasi' olan lutuf ve ihsanlarına karşı şükür eylerim.

Şeriksiz tek başına olan Cenabıhakdan başka hiç bir ilâh olmadığına şöyle bir şahadetle şahadet ederim'ki istıfayı ilâhiye mazhar olan güzide kullar bu şahadetle şahadet etmişler, bu şahadetleri onları dünya hakkında zühde yâni dünyaya rağbetsizliğe sevk etmiştir ve hazreti Muhammed kendisinin abdi hassı olduğuna ve kendisile şeriat yükselmiş, tarikat muttarid ve vâzih bir şekil almış, hakikat kendisile tahakkuk etmiş kendisinin göstermiş bir peyğamberi bulunduğuna'da şahadet ederim. O, öyle bir peyğamberdirki kendisine itaatle dilekler, hacetler hasıl olur, ve kendisine iktida ve ittiba'da her talib için bir şeref vardır, dâvetine icabetde ve talibe vusul vardır.

Hayırların çerağları ve anahtarları olan âl ve ashabına, yüksek meratib ehli olan evlâd ve ahfadına ve darı emane yâni Cennete dâvet eden necib ve fedakâr arkadaşlarına da salât ve selâm olsun(sadakata teşvik eden bir âyeti celile ile bir hadisi şerif vakfiyede yazılıdır).

./.

Kayseri Külük Cami'nin Vakıf yerleri Dosyasına

(I) İktiyad ve muhtelif mertebelere nail olunur kimsine Sah.

Şekil 4. 150 H. 735 tarihli Külük Şemseddin Vakfı tercümesi (VGMA)

Bu belgede, H. 735 tarihli, Vakıf defterleri 584. Sayfa, 252. Sıra'da yer alan Külük Şemşeddin vakfiyesinin tercümesi bulunmaktadır (VGMA). Bu belgede Gülük Şemseddin'in vakfettiği tarlalar, yapılar, mahsüller sıralanmış, vakfedilen bu akarların gelirlerinin caminin imamet ve hitabet gelirlerine harcanması gerektiği, vakfın şartlarını kimsenin değiştirmeye, iptal etmeye hakkı olmadığı belirtilmiştir.

Ali Saim Ülgen cumhuriyet sonrasında Anadolu Selçuklu yapılarının durumlarını tespit etmek, onarımlarını denetlemek için görevlendirilmiş ve bu kapsamda Kayseri'de de birçok yapıyı ziyaret etmiştir. Kayseri'de yaptığı çalışmalar daha çok 1950-60 yılları arasına rastlamakta olup, o döneme ait olduğunu düşünülen fotoğraflar Salt Galata Arşivi'nden edinilmiştir. Ancak Ali Saim Ülgen'in Gülük Külliyesi üzerine yaptığı herhangi bir çalışma ya da çizime rastlanmamış, ancak fotoğraflara ulaşılabilmiştir (Şekil 4. 151).

Şekil 4. 151 Ali Saim Ülgen'e ait fotoğraflar (ASÜA- TSUH2991, ASÜA-TASUH238001-2)

Ali Saim Ülgen Arşivi'nde ulaşılan fotoğraflar incelendiğinde, o tarihlerde Gülük hamamının kısmen ayakta olduğu, caminin üst örtüsünün toprakla kaplı olduğu ve camiye bitişik olarak yapılmış yapıların bulunduğu net bir şekilde görülmektedir. Gabriel de (1954, 44) 1930'larda yapmış olduğu gözlemler sırasında yapının tonozlarının toprak ile örtülü olduğunu, böylece yapının su almasının engellenmiş olduğunu aktarmış, duvar derzlerinin ise intizamsız ve harç sıvası ile örtülü olduğunu belirtmiştir. Fotoğraflarda bu durumun bu tarihlerde de devam ettiği tespit edilebilmektedir. Gabriel'in çektiği fotoğraflar göz önüne alındığında yapının taç kapısının üst bölümünde bozulmaların ve kayıpların meydana geldiği açık bir şekilde izlenebilmektedir.

Külliyenin bu dönemki fotoğraflarında dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise doğu ve güney duvara bitişik olarak yapılmış olan yapılardır. Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi'nde Külliyeye bitişik durumda olan bu yapıların istimlakı için hazırlanan

çizim yer almaktadır. Ancak bu yapıların tam olarak ne zaman istimlak edildiğine dair bir bilgi verilmemiştir (Şekil 4. 152).

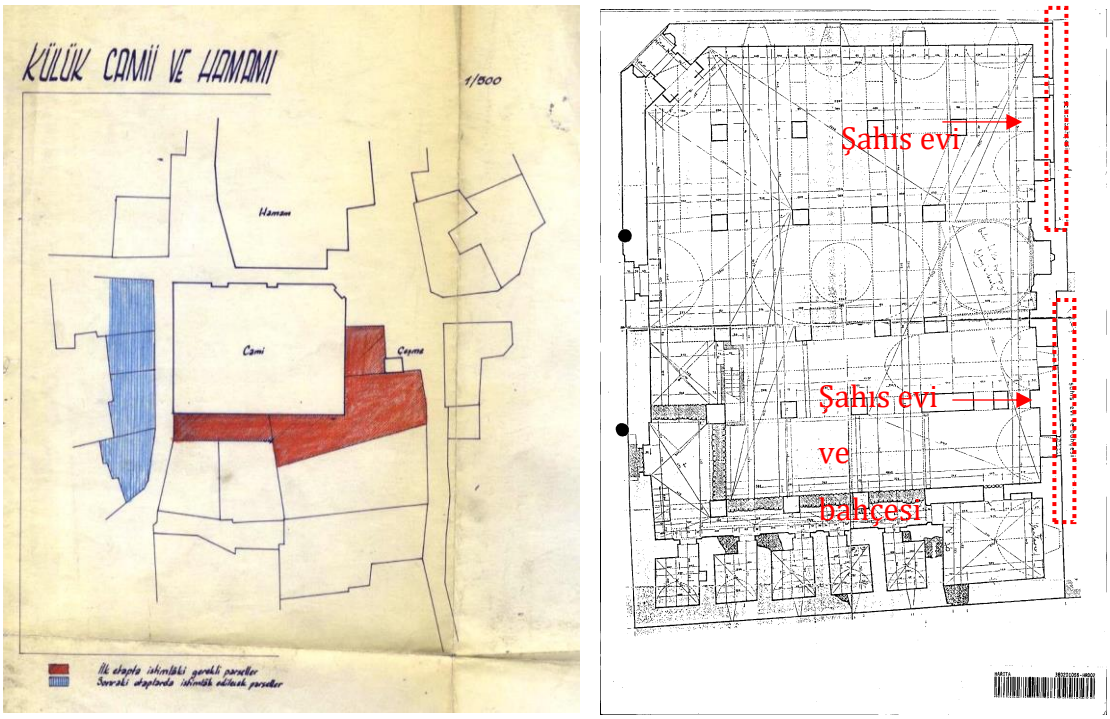

Şekil 4. 152 İstimlak Edilecek alanları Gösteren Çizim (VGMA)

Çizimde ilk aşamada istimlak edilecek yapılar kırmızı ile gösterilmiş, ikinci aşamada istimlak edilecek alanlar ise mavi ile taralı olarak gösterilmiştir. 1950'li yıllardan sonra imar hareketinin hızlanmasından sonra bu yapıların kaldırılmış olmalıdır. 1970'li yıllarda yapının Erol Yudakul tarafından hazırlanan rölöve çizimlerinde güney duvarına bitişik yapıların olduğu tespit edildiğinden, bu işlemin 1970'lerden sonra gerçekleştirildiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Gülük Külliyesi'ne ait Cumhuriyet Dönemi'nde geçirmiş olduğu onarımlarla ilgili ilk kayıtlar, yapının tescilini belgeleyen Eski Eser Onarım Fişlerinde bulunmaktadır. 1966 yılında İlhan Akçay tarafından doldurulan incelemede Gülük Hamamının çifte hamam olduğu belirtilmiş, soyunma yerlerinin toprak yığını haline geldiği ifade edilmiştir. Ilıklıkların tonozlu kısımlarının tespit edilebildiği, dıştan kesme taş, içten moloz taşlarla inşa edildiği, kubbelerin tuğladan yapıldığı ve yıkanma yerinin çokgen olduğu eserin mimari tanımlaması bölümüne not edilmiştir. Eserin güncel durumu için ise; toprak yığını halinde olduğu, bazı kısımlarının seçilemeyecek halde olduğu yazılmıştır. Sonuç olarak eski eser ve

korunması, onarım yapılması gerektiği ifade edilmiştir (VGMA). Ancak, bu belgeden ancak 10 yıl sonra 1977'li yıllarda hamamın onarım çalışmalarına başlanabilecektir.

Gülük Külliyesi'nin ilk kapsamlı onarım çalışmalarına Erol Yurdakul ve ekibi tarafından 1965 yılının Temmuz ayında başlanmıştır. Bu ilk çalışmalar sırasında külliyede detaylı incelemeler yapılmış, daha önceki onarımlara dair veriler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, eserin cami kısmında önemli değişiklikler olduğu, medrese kısmının ise özgün halini koruduğu görülmüştür. Bu değişiklikler şu şekildedir:

- Binanın yapılış tarihine uymayan çini mihrap,
- Mihrap aksında sonradan inşa edilmiş ikinci kubbe,
- Mihrap üstü kubbesini taşıyan iki ayağın iç tarafında sonradan inşa edildiği aralarındaki dilatasyondan anlaşılan takviye kemerleri ve kemer ayakları,
- Doğu tarafta aksından kaymış kemerler,
- Mihrabın sol tarafında hacmin üstünü örten tonozdaki aksaklıklar olarak sıralanabilir[192].

Medrese kısmında ise, hücre odalarının mimari biçimlenişi Selçuklu tarzının yansıtmakla birlikte, medrese zemini ve cami zemini arasında bulunan 2 metreye yakın kot farkı bu yapıda aydınlanmamış problemler olduğunu göstermiştir (Yurdakul, 1996, 10).

Külliyenin o dönem yapılan incelemeleri sırasında, batı duvarının güney ucundaki kapı fark edilmiş ancak kapının bina ile nasıl bir bağlantı kurduğu yapının mevcut durumundan dolayı tespit edilmiştir. O dönemde bu oda, içi ot dolu, üstü beşik tonoz örtülü, güney duvarda sonradan açılmış bir pencereye sahip olup kuzey duvarının batı köşesinde moloz taşlarla harçsız kapatılmış kapı ve pencere boşluğu bulunmaktadır. Cami ve medrese incelemeleri sırasında iç taraftan fark edilmemiş olan bu mekân, batı cephenin dış kısmındaki moloz taşlarla kapatılmış 12 cm. x 50-55 cm. lik pencerelere sahiptir. Ancak bu konuda kesin bilgiye ulaşabilmek için toprak altında kalmış medresenin zemin kısmında hafriyat, cami kısmında ise sondaj ve araştırma kazıları yapmak gerekmiştir (Yurdakul, 1974, 167). Bu

[192] Bu değişikliklerin hepsinin daha sonra yapılan kazılar ve araştırmalar sonucunda yukarıda da detaylı bir şekilde anlatılan Selçuklu ve Osmanlı Dönemi onarımları sırasında yapıldığı tespit edilmiştir.

kapsamda, 1968 yılında mahalli dernek tarafından yapılan onarımlar sırasında yapının orijinal izleri tespit edilmiş ve bu verilere göre plan rölöveleri hazırlanmıştır (Yurdakul, 1996, 10) (Şekil 4. 153).

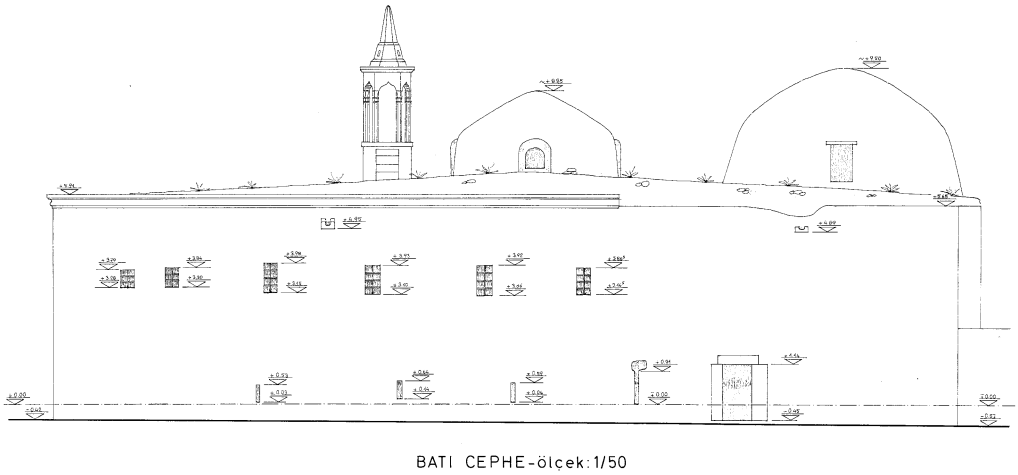

Şekil 4. 153 Yurdakul tarafından batı cephede tespit edilen kapı (VGMA)

1968 yılında mahalli dernek tarafından yapılan onarımlar Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan "Abide ve Eski Eser Onarım Fişi" nden de doğrulanmaktadır. 1968-1969 yıllarında, 1. Grup Müşaviri Erol Yurdakul ve Restorasyon Teknisyeni Muzaffer Erdoğan tarafından hazırlanan belgede mahalli dernek tarafından muhtelif sıva, badana ve döşeme tamirleri ile betonarme kadınlar mahfili yapıldığı belirtilmiştir. 1970 yılında ise, VGM tarafından medrese kısmında hafriyat yapılarak, medresenin rölöve ve kısmi restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Bu onarımlar için ise 100.000 tl ödenek ayrıldığı not edilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 154).

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Âbide ve Yapı İşleri Dairesi

Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : KAYSERİ -KÜLÜK CAMİİ VE MEDRESESİ.

Ayrılan tahsisat : 100.000 TL.

Geçen yıllarda yapılan işler : 1968-1969 yıllarında mahalli dernek tarafından muhtelif sıva badana ve döşeme tamirleri ile betonarme kadınlar mahfeli yapılmıştır. 1970 yılında ise Vakıflar Genel Müdürlüğünce medrese kısmında hafriyat yapılarak rölöve ve kısmî restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

19 71 da yapılacak işler : Medrese iç kısmında halen yıkılmış olan duvarların, kapıların, kemerlerin, tonozların mevcut izlere ve projesine göre tamamlanması, kemer aralarındaki muhtes dolguların açılması, camii kısmında dernek tarafından yaptırılmış olan betonarme kadınlar mahfelinin camiye zarar vermeden kaldırılması, Camii güney-doğu duvarı dışa doğru şaküldan 30-40 cm. inhiraf etmiş olup bu duvara dayanan iç kısımdaki tonoz açılarak tehlikeli duruma gelmiştir. İç kısmı daki bu duvarla alakalı tonoz ve kemerlerin askıya alınarak bu duvarın şaküle getirilmesi.

A — Adi tamir : B — Restorasyon : C — Geçen yıldan devam :

Restorasyon Teknisyeni
Muzaffer Erdoğan

1.ci Grup Müşaviri
Erol Yurdakul

Şekil 4. 154 Erol Yurdakul tarafından 1968-70'de yapılan onarımlar (VGMA)

Hazırlanan eski eser fişinde ayrıca, külliyenin medrese kısmında yapılacak işler 1971 yılı restorasyon programına dahil edilmiştir. Bu kapsamda 19 Haziran 1970 ve 20 Temmuz 1970 tarihleri arasında hafriyat yapılmış ve medrese binasının rölövesi çıkarılmıştır (Yurdakul, 1974, 167). 1971 yılında ise medrese iç kısmında yıkılmış olan duvarların, kemerlerin, tonozların, kapıların mevcut izlere ve projelerine göre tamamlanması, kemer aralarındaki muhdes dolguların açılması, cami tarafında dernek tarafından yapılmış betonarme kadınlar mahfilinin camiye zarar vermeden kaldırılması gerektiği not edilmiştir. Ayrıca, caminin güney doğu duvarının dışa doğru 30-40 cm eğim yaptığı ve bu duvara dayanan tonozların açılma yaparak tehlikeli durumda olduğu belirtilmiş ve iç kısımdaki bu duvarla alakalı tonoz ve kemerlerin askıya alınarak bu duvarın şaküle getirilmesi gerektiği belirtilmiştir (VGMA). 1971 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 1977 yılına dek sürmüştür (Yurdakul, 1996, 12) (Şekil 4. 155).

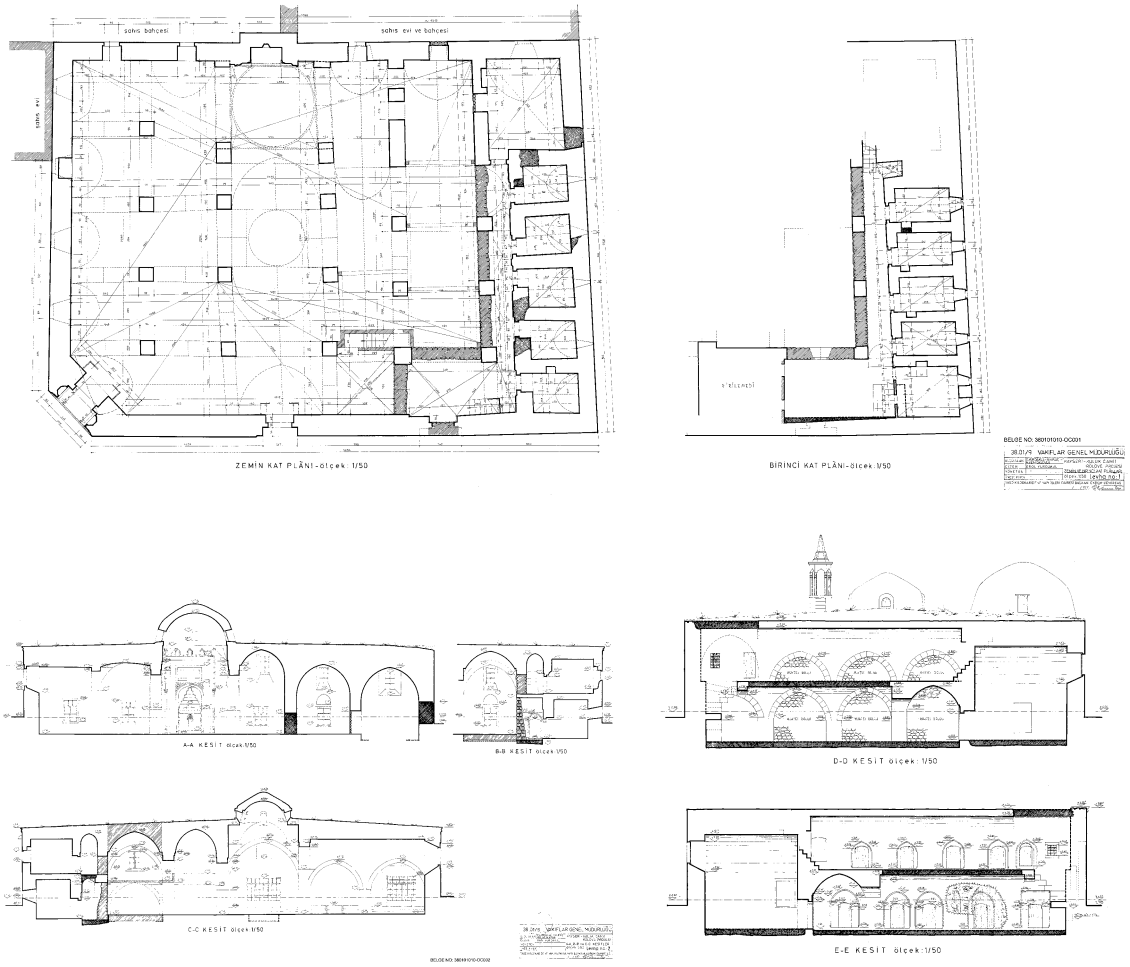

Şekil 4. 155 Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen rölöve çizimleri (VGMA)

Bu dönem hazırlanan çizimlerde E. Yurdakul, N. Kıraç, H. Yeniokutan ölçü almış, E. Yurdakul çizmiş ve o dönem Abide ve Yapı işleri Daire Başkanı olan Ekrem Demirtaş onaylamıştır. Projelerin çizim tekniği incelendiğinde mevcut durum dışında ilave bilgilerin yer almadığı, rölöve niteliğine daha yakın olduğu, ölçü ve kot bilgilerinin verildiği görülmektedir.

1970'li yıllarda gerçekleştirilen onarıma dair belgeler Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde de tespit edilebilmektedir. Yurdakul tarafından doldurulan Vakıf Eski Eser Fişi'nde eserin kimlik bilgileri ve mimari özellikleri verildikten sonra, onarıldığı yıllar not edilmiş ve güncel durumu aktarılmıştır. Buna göre, cami bölümünün kullanımda olduğu, 1971 yılınsa başlanılan onarımların 1974'te bitirileceği not edilmiş, doğu ve güney cephelerdeki şahıs binalarının istimlak edildiği belirtilmiştir. Sonuç olarak ise; "*Korunması gerekli çok mühim eski eser olup gayet itinalı restore edilmesi gereklidir*" kararı verilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 156).

T. C.
VAKIFLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
ABİDE VE YAPI İŞLERİ DAİRESİ
Vakıf Eski Eser Fişi

DOSYA NO. : 38-01/17 İL : KAYSERİ
KİTABE NO. : İLÇE : MERKEZ
KÜTÜPHANE ve ARŞİV FİŞ NO. : BUCAK

Eserin Adı : (Türü Ad ve Şöhretleri) Külük Camii ve Medresesi
Bulunduğu Yer : (Mahalle, Köy, Sokak, Kapı No.) Külük mahallesi (Borkurt) No 69
Yapıldığı Tarih / Devri : Tahminen 1135-1142 Milâdi (XII.Y.Y.Danişmend oğulları devri)
Bânisi
Vâkıfı :
Mimarı ve Ustası :
Kitabesi : (Varsa ayrıca fiş düzenlenecektir) M.1210(H.607),M.1903.4(H.1321) ve M.1907-8(H.1325) tarihli üç adet tamir kitabesi vardır.
Mahalli Teşkilâttaki Vakfiyesi : H.735 Tarihli arapça vakfiye Defter No. 584 Sayfa No. 252/254
Mimari Özellikleri : Külliye olarak inşa edilmiş bina gurubunun batısında medrese, doğusunda cami ve kuzey tarafında hamam bölümleri yer almaktadır. Hamam bugün çok harap durumda olup kubbe ve tonozlarının tamamı, duvarların ise bir kısmı yıkılmış durumdadır. Mülkiyeti ise tamamen vakıflara ait değildir. cami ve medrese bölümleri tek bina gibi inşa edilmiştir. Bu binanın kuzeyi- doğu köşesinde bir, kuzey cephesinde iki adet olmak üzere üç kapısı vardır. Bu kapılardan cephenin batı tarafında olanı medreseye, diğerleri ise cami bölümüne aittir. Caminin mihrap ekseni üzerindeki ve danişmentli devrine ait olduğun tahmin edilen kapının iç bölümü orijinal şeklini muhafaza etmekte isede dış kemer içine konulmuş kitabeye nazaran(rumi 1325) tarihinde tamir edilmiştir Kuzey-doğu köşede yer alan stalaktitli taç kapı ise Milâdi 1210 (Hicri 607) tarihin-
Onarıldığı Yıllar ve Onaranlar : (M. 1210) H.607 tarihinde Adsız Elti, (Kitabesi mevcut)
(M.1334) H.735 " Külük Şemseddin vakfiye mevcut
(M.1903-4) H.1321 "
Bugünkü Durumu : (M.1907-8)H.1325 "
(1968-69 " mahalli dernek
1971 -74 " Vakıflar Genel Müdürlüğü
Cami bölümü halen kullanılmakta olup 1971 yılında başlanılan onarım 1974 yılında bitirilecektir. Hamam kısmı ise çok harap durumdadır.
Tapu ve Kadastro Kaydı : (Mümkün Olanların Copları da Konacaktır) Pafta-72, Ada-281, Parsel-1, (897,50 m2)
Çevresi İle İlgili Bilgiler : (İstimlâk Konusu Varmıdır?) Doğu ve güney cephelerindeki şahıs binaları istimlâk edilerek çevresi açılmıştır.
Fotograf Sayısı : 62 adet
Plan, Kesit, Cephe Sayısı : Rölöve, Restorasyon ve Restütisyon projeleri komple

Sonuç : Korunması gerekli çok mühim eski eser olup gayet itinalı restore edilmesi gereklidir.

TESCİLİ YAPAN / / 19 — Erol Yurdakul
İNCELEYEN / / 19
ONANDI / / 19

TESCİL FİŞİ 380201004-17001

Şekil 4. 156 Gülük Külliyesi için düzenlenen Vakıf Eski Eser Fişi (VGMA)

Yurdakul tarafından 1970'lerde külliye yapılan detaylı onarım çalışmaları sırasında gerçekleştirilen uygulamalar şu şekildedir:

Güney cephe duvarı doğu tarafından 25-30 cm dışa doğru eğilmiş olduğundan, bu duvarın dış kaplaması değiştirilmiş ve duvarın dış kısmında hafriyat yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, bu kısmın temelinin kot bakımından farklı olduğu tespit edilmiş, eğilen kısmın temel kotunun daha yüksekte olduğu görülmüştür (Yurdakul, 1974, 168).

Batı cephe duvarında bulunan ve medresenin güneybatı köşesindeki odaya girişi sağlayan, 83 cm genişliğindeki kapının muhdes olduğu anlaşılmış ve bu kapı yapılan onarımlar sırasında kapatılmıştır. Batı cephe duvarının üst tarafında muhtelif yer ve ölçülerde bulunan altı adet pencere medresenin üst katına ait olup bu pencerelerin

etrafından genel duvar örgüsüne uymayan moloz taş örgüsü, pencerelerin genişletilmesi için müdahale yapıldığını göstermektedir (Yurdakul, 1996,13).

Kuzey-doğuda bulunan erken devir Selçuklu özelliklerini taşıyan taç kapının eşik üstü kotu cami zemininden 72 cm yukarıda, o günkü yol kotundan ise 70 cm aşağıdadır (Yurdakul, 1974, 168) (Şekil 4. 157).

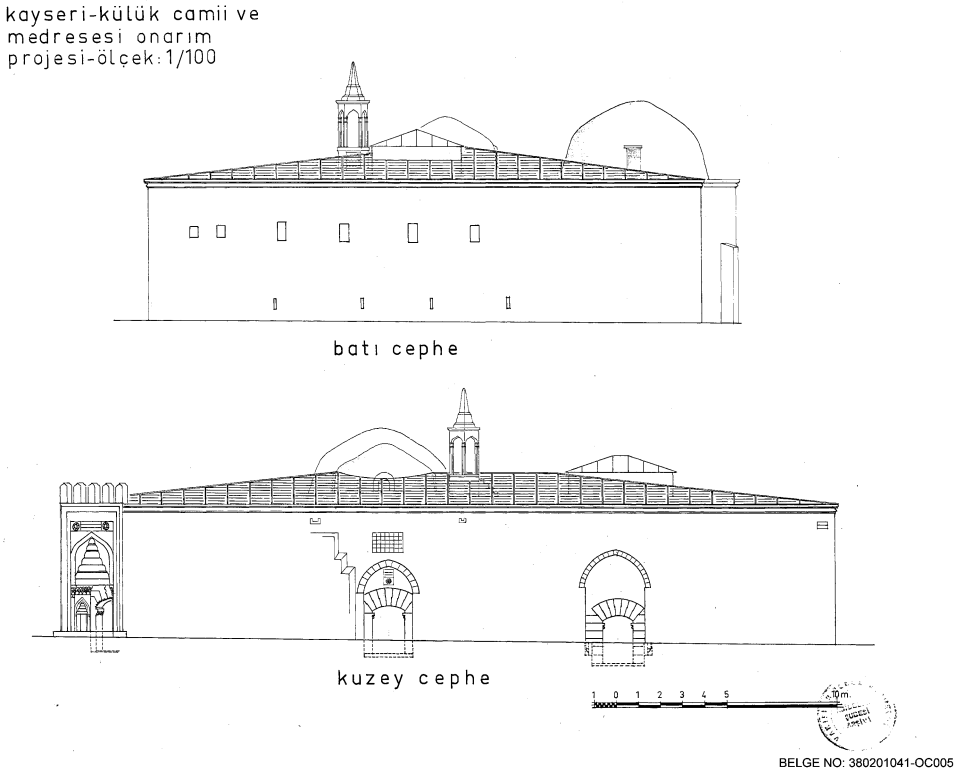

Şekil 4. 157 Batı cephe duvarının onarım projesinde kapatılmış halinin ve taç kapının kotunun gösterilmesi (VGMA)

Kuzey cephe duvarı, aynı zamanda medrese ve caminin ön cephe duvarı olduğundan yapının orijinal giriş kapıları bu cephe üzerinde yer almaktadır. Cami kapısının eşik üstü kotu cami zemininden 63 cm yukarıda, yol seviyesinden ise 67 cm aşağıda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kapı kemeri ile üstündeki pencerenin etrafındaki duvar örgüsü ve kullanılan taşların cinsi orijinal karakterden farklı olduğu, bu kısmın sonradan yapıldığı anlaşılmıştır. Kuzey duvarın batı kısmında bulunan medrese kapısı ise son yıllarda yapılan tamirler ile tamamen değiştirildiği görülmüştür. 1970 yılı haziran ayında yapılan kazılarda orijinal medrese kapısına ait eşik, cephe profilleri ve kemer taşları bulunmuş olup kemer taşının ölçüleri cami kapısınınki ile aynıdır. Medrese kapısının kazılar sonucu ortaya çıkarılan orijinal eşik kotu caminin zemininden 19 cm yukarıda, yol seviyesinden ise 91 cm aşağıdadır

(Yurdakul, 1974, 168, 1996, 26). Yurdakul (1996, 100) kendilerinin gerçekleştirdiği onarımlar sırasında yeni yapılan medrese kapısının kilit taşının da usta tarafından yanlış yere yerleştirdiğini ve bu durumun düzeltilmediğini ifade etmiştir. Günümüzde de bu durumun devam etmektedir (Şekil 4. 158).

Şekil 4. 158 Kuzey cephede cami ve medrese kapısına yapılan onarımlar (VGMA, Akşehirlioğlu, 2021)

Medresenin giriş holünün doğusunda üstü çapraz tonozlarla örtülü olan, Gabriel'in yıkılmış minare yeri olarak nitelendirdiği oda, uzun yıllar camiye dâhil kabul edilmiştir. Ancak yapılan kazılarda odanın kapı söveleri, eşiği ve kemer arasının dolgu duvarı toprak altından çıkarılmış olup restore edilirken medrese kısmına ilave edilmiştir. Holün sağ tarafında bulunan üst kata çıkmayı sağlayan merdivenler ve bu merdivenlerin üzerinde kuzey-güney istikametinde bulunan kemer de yapılan hafriyatlar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Bu kemerin kuzey ve güney üzengi hizaları merdivenin baş kurtarması düşünülerek aynı hizada inşa edilmemiş, kuzeydeki üzengi güneye göre 1.10 m yukarıda yapıldığı tespit edilmiştir (Yurdakul, 1996, 32) (Şekil 4. 159).

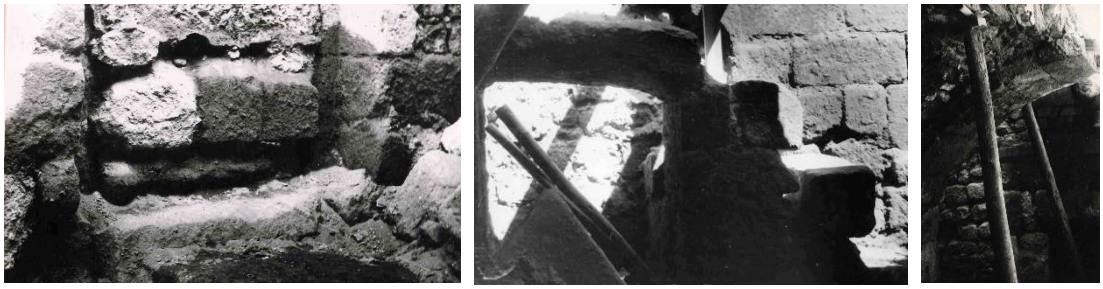

Şekil 4. 159 Hafriyatta çıkarılan Medreseye ait orijinal giriş kapısının eşiği, üst kata çıkan merdiven, merdiven üstündeki kemer (VGMA)

Medrese avlusu, güneyinde eyvan, doğu, batı ve kuzey yönlerde ise ayaklarla sınırlandırılmış olup, üstü çift merkezli beşik tonozla örtülüdür. Araştırma yapılan dönemde, tonozun ortasında bulunan ışıklığın güney ve kuzeyindeki orijinal tonozlar seviyesinde betonarme bir tonozla kapatıldığı, üstünün sıva ve badana yapıldığı görülmüştür. Bu nedenle tek bir tonoz olarak algılanmaktadır. Bu doğrultuda yapılan onarımlar sırasında, sıva raspası yapılmış ve sonradan yapılan tonoz yıkılarak özgün ışıklık ortaya çıkarılmıştır. Ancak, açık olarak bırakılması hava şartlarından dolayı mümkün olmadığından ışıklık, demir konstrüksiyonlu camekan ile örtülmüştür (Yurdakul, 1996, 33) (Şekil 4. 160).

Medrese avlusunun zemini cami zemininden 50 cm aşağıda olup, taş kaplama olarak yapılmıştır. Avluda hafriyat yapılmadan önce Yurdakul, ışıklığın altına gelen bölümde havuz veya kuyu bulunabileceğini belirtmiş ancak kazılar sonucu kuyu ya da havuz izine rastlanmamıştır. Avlunun güneyinde bulunan eyvanın güney duvarında bulunan pencerelerden üstteki şevli pencere sonradan yapıldığı, üstü kemerli ve sağır niş şeklindeki pencerenin ise orijinal olduğu araştırmalar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Eyvanın doğu duvarında bulunan ve cami ile bağlant kuran iki kapının ise özgün halinde dolap nişi olduğu tespit edilmiştir (Yurdakul, 1974, 169, 1996, 37).

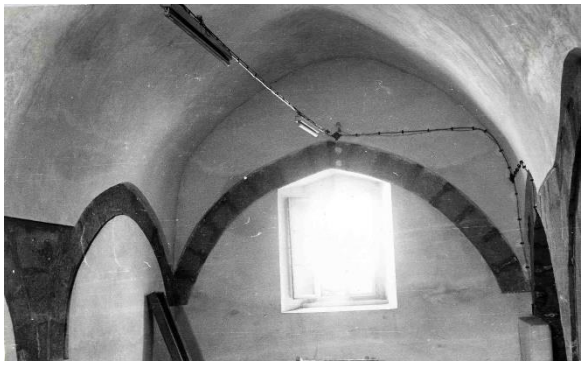

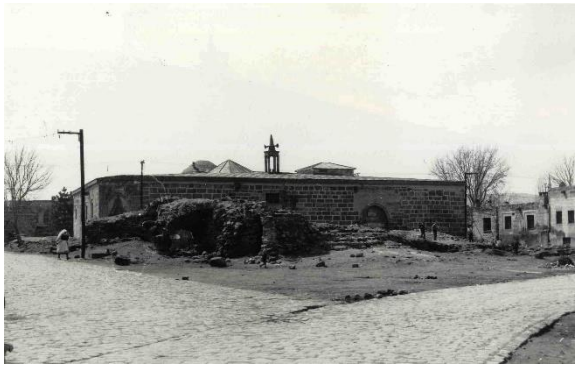
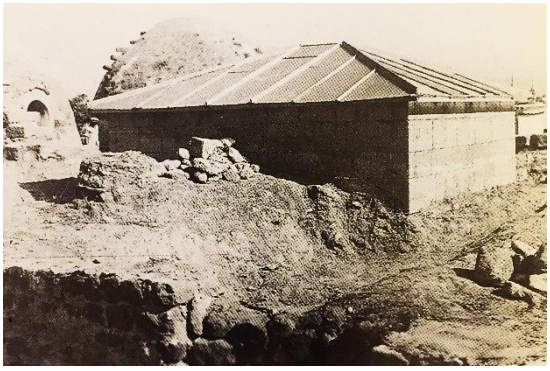

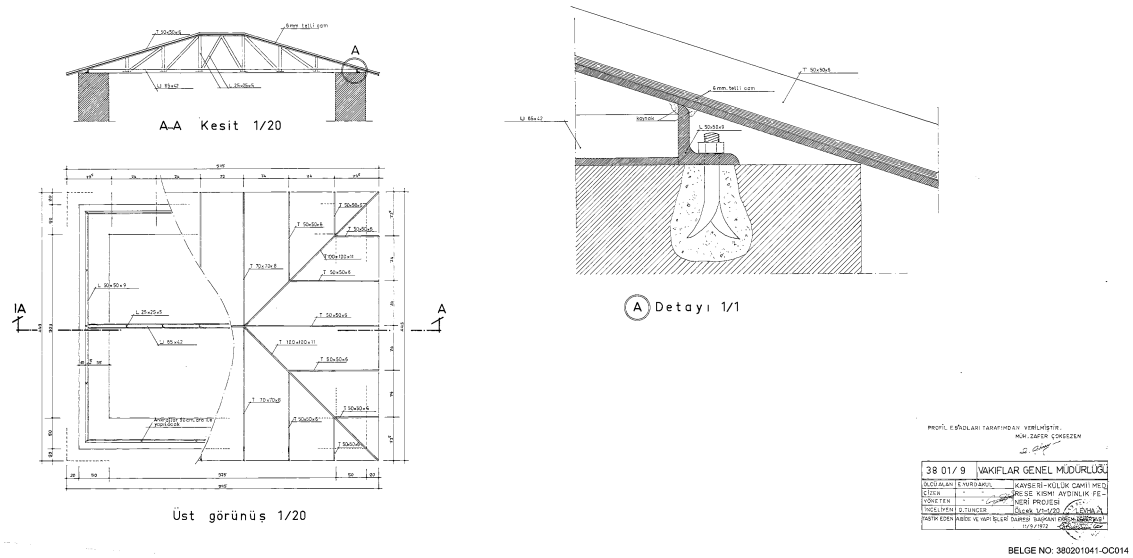

Şekil 4. 160 Işıklık iç mekanda sıva raspası yapılmadan önce ve sonra, dış mekanda avlu ışıklığını örten camekan fotoğrafları ve projesi (VGMA)

Eyvanın batı yönündeki kemer iki katlı inşa edilmiş, bu kemerlerin arkasında ise dar bir koridor bulunmaktadır. Revak şeklindeki bu koridora açılan altı odadan güney-batı köşede bulunan ve ölçü olarak diğerlerinden daha büyük olan oda iki kat yüksekliğindedir. Üstü çift merkezli beşik tonoz ile örtülü olan bu odanın doğu duvarında bulunan 1.15m.* 1.92 m. ölçülerindeki pencere özgün olup ana eyvana açılmaktadır. Aynı odanın güney duvarında bulunan ve sonradan yapıldığı tespit edilen pencerenin altında sıva raspası yapılmış ve özgün mazgal pencere açığa çıkarılmıştır. Odanın batı duvarında sonradan açılan kapı ise restorasyon sırasında kapatılmıştır (Yurdakul, 1974, 169, 1996, 37)(Şekil 4. 161).

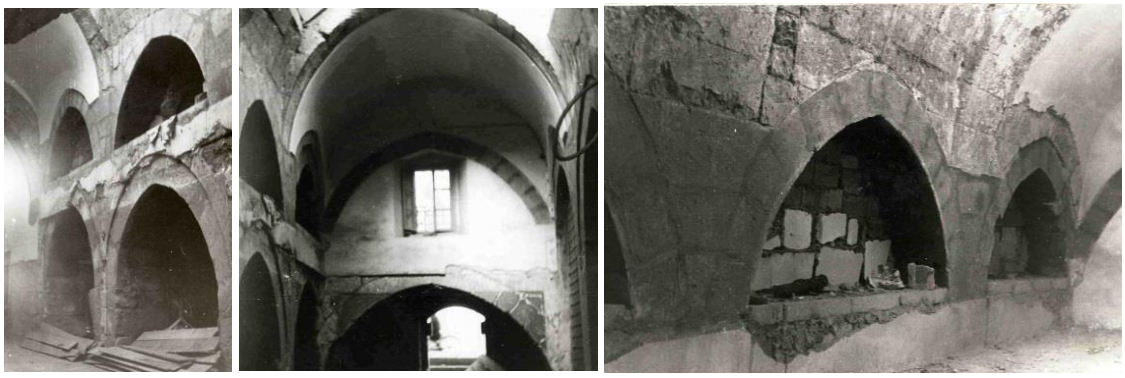

Şekil 4. 161 Medrese avlusu, giriş eyvanı ve üst kat koridorundan görünüm (VGMA)

Medrese kapısının sağında merdivenlerden üst kattaki hole çıkılmakta olup bu hol kuzey-güney doğrultusunda bir koridora bağlanmaktadır. Giriş holü, güney

duvarında bulunan çift merkezli bir kemer ile avluya açılmakta olup, o dönem kemer arası sonradan örülmüş ve muhdes bir pencere açılmıştır. Holün üst örtüsü yıkılmış olup, yapılan araştırmalarda bu kısmın çapraz tonoz ile örtülü olduğu tahmin edilmektedir. Holün doğu kısmında bulunan oda ile hol birbirine kemer ile bağlanmakla birlikte, yapılan sıva raspalarına rağmen bu mekanın üst örtüsü hakkında bilgiye ulaşılamamıştır (Yurdakul, 1974, 169, 1996, 37).

Merdiven çıkışının karşısında yer alan koridor doğu taraftan üç kemerle medrese avlusuna açılmaktadır. Bu koridorun üst örtüsü beşik tonoz olup koridorun batı yönünde beş medrese hücresi yer almaktadır. Bu hücrelerden merdiven çıkışındaki ilk hücrenin cephesinin sonradan değiştirildiği tespit edilmiş, yapılan sıva raspaları sonucu üst örtüsüne dair bir iz bulunamamıştır. Bu hücrenin pencerleri sonradan genişletilmiş olduğu, tüm hücrelerde bulunan ocakların da sonradan ilave edildiği tespit edilmiştir. Beş hücrenin sonunda ve koridorun dama çıkış merdivenin oradaki niş temizlik malzeme yeri olarak değerlendirilmiş olup, günümüzde mevcut değildir (Yurdakul, 1974, 169, 1996, 37) (Şekil 4. 162).

Kuzey cephede bulunan ve eşik üstü kotu o günkü yol kotundan 67 cm aşağıda bulunan kapıdan camiye girilmekte olup bu giriş aynı zamanda mihrap aksında bulunan sahna denk düşmektedir. Cami giriş mekanının zemin döşemesi caminin zemin döşemesinden 58 cm yukarıda olup, batı yöndeki kemerin arası daha önce duvar örgüsü ile kapatılarak medrese bölümüne dahil edilmiştir. 1968 yılında ise mahalli dernek tarafından yapılan tadilatlarda duvar yıkılarak, bu bölüm betonarme kadınlar mahfili olarak camiye dahil edilmiştir. Bu yapılan ilaveler Yurdakul tarafından yapılan restorasyonlar sırasında kaldırılmıştır (Yurdakul, 1974, 169, 1996, 50).

Şekil 4. 162 Medrese alt kat revak tonozu izleri (sol-bu kısım tamamen toprak altından çıkarılmıştır), medrese hücresinin sonradan yapılan cephesi (sağ) (VGMA)

Caminin orta sahnında bulunan ve özgün halinde ışıklık olduğu tahmin edilen bölüm, doğu ve batı yönlerinde yapılan ek kemerlerle kareye dönüştürülmüş ve üstü kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbeli kısmın altında ise kazı sırasında kar kuyusu izine rastlanmış ancak mahalli dernek tarafından yapılan onarımlar sonunda döşeme altında kalmıştır (Yurdakul, 1974, 169, 1996, 51) (Şekil 4. 163).

Şekil 4. 163 cami giriş kısmı, alçak olan kemer (sol), cami orta sahnı ve arkada mahalli dernek tarafından yapılan betonarme kadınlar mahfili (VGMA)

Caminin güney duvarında kubbe eteğine kadar yükselen mihrap bulunmakta olup, mihrap üstü kubbesinin eteğinde bulunan dekoratif olarak yapılmış olan dişli friz dernek tamiri sırasında sıvanmış ve badana ile kapatılmıştır. Kubbenin dış kısmı ise sonradan moloz taş ile kapatılmış olup, dört yöne açılan pencerelerin de sonradan ilave edildiği görülmüştür. Moloz taştan yapılmış basamaklar ile kubbenin tepesine kadar çıkılabilmektedir (Yurdakul, 1974, 169, 1996, 37) (Şekil 4. 164).

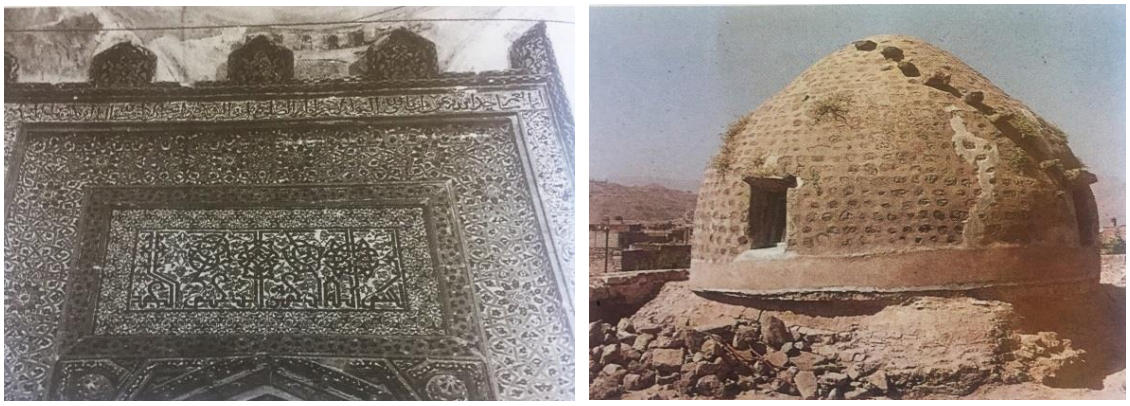

Şekil 4. 164 Çini mihrap üst kısmı ve kubbe eteğindeki dişli friz, mihrap üstü kubbesi dıştan görünüş (VGMA)

Yapım tarihi ve ustası kesin olarak bilinmeyen mihrap, sanat tarihçileri tarafından XIII. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmekte olup, caminin yapıldığı tarihle ilgisi bulunmamaktadır. Mihrabın ön kısmında yapılan hafriyat ve sıva raspası sonucu orijinal taş mihrap bulunmuştur. Çini mihrabın taş mihrap yontularak üstüne gömlek gibi giydirilmiş olduğu tespit edilmiştir (Yurdakul, 1974, 169, 1996, 37) (Şekil 4. 165).

Şekil 4. 165 Sıva raspası altından çıkarılan orijinal taş mihrap (VGMA)

Orta sahnın doğusunda bulunan yan sahınlardaki düzensizliğin sonradan ilave edilmesinden kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Bu sahınlardan mihrabın doğusunda kalan ilk sahının duvarında ve tonozunda deformasyonlar söz konusudur. Bu kısımda yapılan sondajlardan bu kısmın sonradan ilave edildiği ve çıkan izlere göre orijinal tonozun mihrabın batı yönündekiler gibi mihrap duvarına dik doğrultuda yapıldığı anlaşılmıştır (Yurdakul, 1996, 65) (Şekil 4. 166).

Şekil 4. 166 Mihrabın doğu tarafındaki en güneydeki deformasona uğramış sahın (sol), mihrabın doğusundaki çarpık kemer (orta), mihrabın doğusundaki kemerler (sağ)(VGMA)

Medrese girişinin sol tarafında yer alan ve Albert Gabriel tarafından yıkılmış minarenin yeri olarak kabul edilen bölümde yapılan araştırmalara göre külliyenin minaresiz olarak inşa edildiği açığa çıkarılmıştır. Külliye bu özelliğini yüzyıllarca korumuş, sonradan damda bir kubbe ile kapatılan bölümün kuzeybatısına bir köşk minare inşa edilmiştir (Yurdakul, 1996, 66).

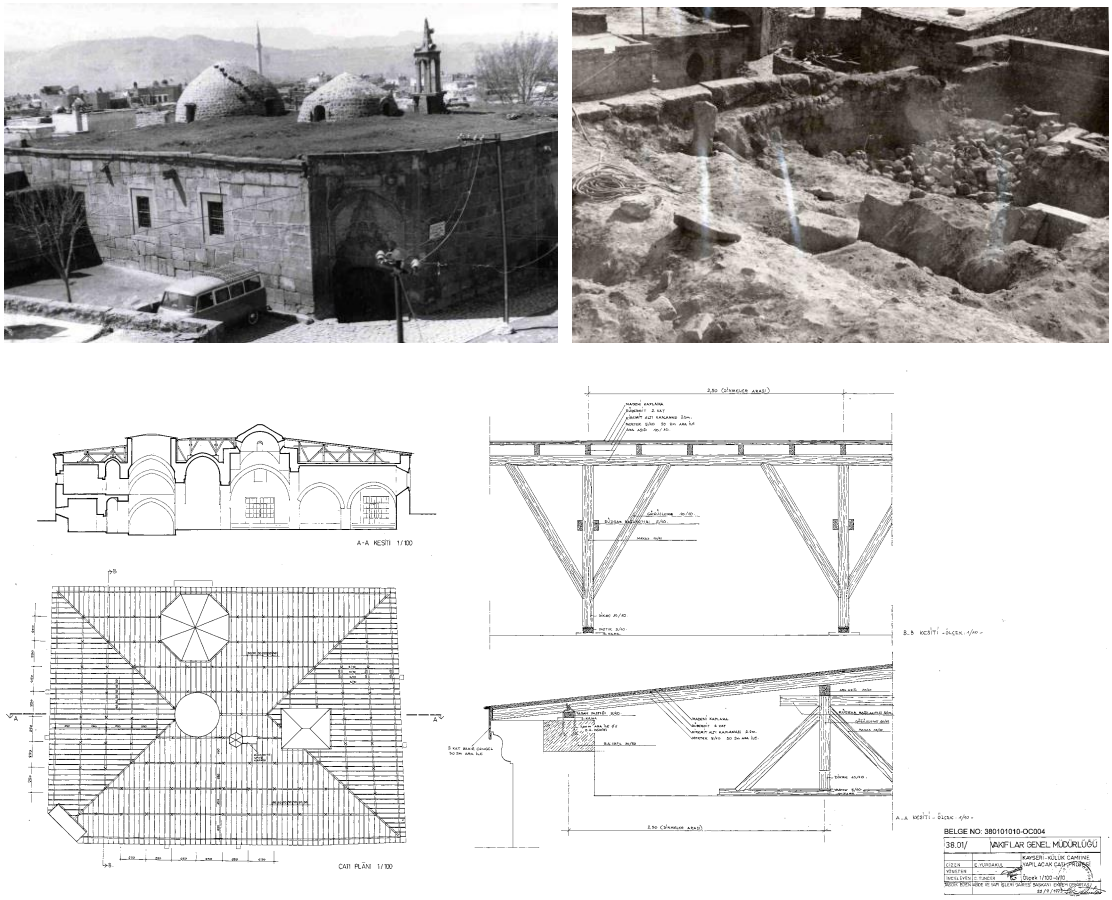

Şekil 4. 167 Köşk minare ve dam hafriyatından görünüş, ahşap çatı projesi VGMA)

1973 yılında yapılan hafriyat sırasında, tonoz üzengi noktalarının üst hizalarının büyük sal taşları ile kaplı olduğu görülmüş ve bu teknik sayesinde koltukların

toprakla dolarak tonozlara fazla yük binmesi engellenmiştir. Ayrıca dam hafriyatı sırasında taştan yapılmış dört adet dendan bulunmuştur. Bu dendanların sadece taç kapı üzerindeki bölüme ait olduğu düşünülmektedir (Yurdakul, 1996, 67). Külliyenin üzeri düz toprak dam ile örtülüdür. Çalışmalara başlandığı sırada bakımsızlık nedeni ile tamamen ot kaplı olduğundan, cami içinde akıntı yapmaktadır. Bu toprak örtü kaldırılmış ve yerine ahşap çatı yapılarak üzeri bakır kaplanmıştır (Şekil 4. 167).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bu döneme ait dikkat çeken bir çizimde, Gülük Külliyesi'ne eklenmesi düşünülen minare projesidir. 1970'li yıllarda Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen çizimlerde minarenin yeri kuzeydoğu taç kapısının hemen doğu yanı olarak görülmektedir. Yaklaşık 25 metre yükseklikte yapılması planlanan minarenin, kaide planı, küp planı ve şerefe planı da 1/20 ölçekte hazırlanmıştır. Çizimler üzerinde ölçü ve koy bilgisi yer almakta, cephe ile ilişkisi gösterilmektedir. Bu dönem minare çizimleri gerçekleştirilmiş olsa da uygulaması yapılmamış, minare yapımı 1990'lı yılların sonunda tekrar gündeme gelmiştir (Şekil 4. 168).

Bu dönem yapılan onarımlar içinde hamam yapısı yer almamıştır. Hamam yapısı için 1977 yılında Restorasyon Teknikeri Ömer Erten ve Restorasyon Grup Müşaviri Erol Yurdakul tarafından onarım fişi düzenlenmiş, yapının onarımı için "yeni başlıyor" ifadesi düşülmüştür. Bu kapsamda; hamamın büyük bir kısmı yıkıldığı ve toprak altında kaldığı için hafriyat yapılması gerektiği, meydana çıkarılacak izlere göre rölöve ve restorasyon projesi hazırlanacağı, tehlikeli kısımların takviye edileceği belirtilmiştir. Bu işlemler için toplam 259.000 lira bütçe ayrılmıştır. Vakıf onarım fişinde yer alan işlerin yapılamadığı Erol Yurdakul'dan öğrenilmektedir. 1978 yılında emekli olduğunu ve bu tarihe kadar bir kısmı özel mülkiyette olan hamam yapısı üzerine herhangi bir çalışma gerçekleştirilemediğini ifade etmiştir (Yurdakul, 1996, 4-5). Halit Çal'ın onarım listelerinde de Gülük Hamamı ilk kez 1969 yılında geçmiş ancak daha sonraki yıllarda cami ve medrese yapıları yer alırken hamamdan bahsedilmemiştir.

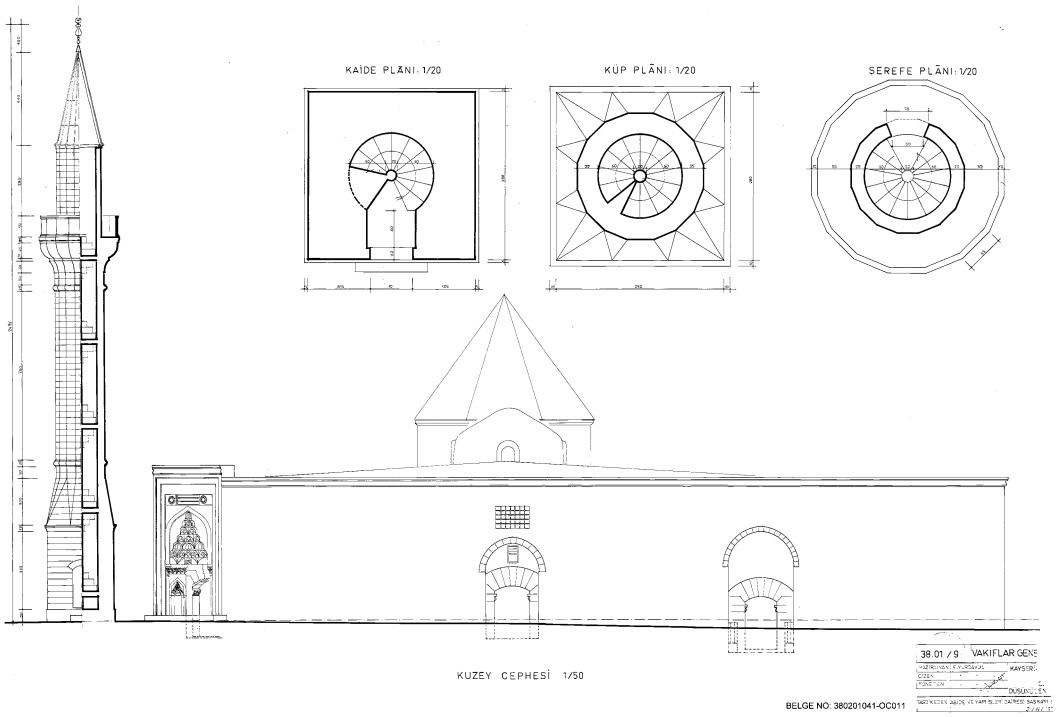

Şekil 4. 168 Yapılması düşünülen minare çizimleri (VGMA)

Yapının onarım ile ilgili bir sonraki belge yaklaşık 10 yıl sonra hazırlanmıştır. 1985 yılı onarım programında Kayseri Gülük Camisi bulunmaktadır. Perin Girgin tarafından hazırlanan onarım fişinde 1984 yılında, mihraptaki rutubeti önlemek için drenaj ve tecrit yapıldığı, cephelerde derz onarımı gerçekleştirildiği not edilmiştir. 1985 yılı kapsamında ise, caminin kuzeydoğu köşesinde bulunan portalin, girişe göre sağ ekseninde kalan bölümünde büyük ölçüde çatlama ve eksenden kayma olduğu belirtilmiş ve giriş portali askıya alınarak çatlak olan taşların sökülerek, kullanılır durumda olanlar kullanılmak suretiyle, eksene göre kaymanın giderileceği ve portalin onarılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca yol ve portal kot farkı nedeniyle portal sahanlığına toplanan su sorunun çözüme kavuşturulacağı da belirtilmiştir. Bu işlemlerin için ayrılan toplam ödenek tutarı 1.000.000 lira olarak not edilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 169).

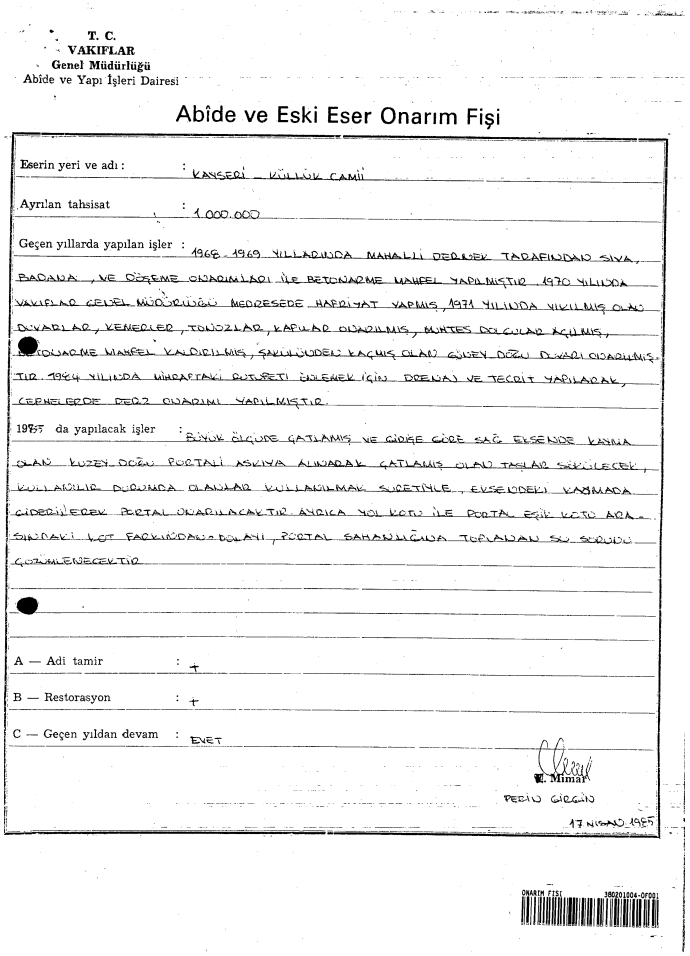

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Abide ve Yapı İşleri Dairesi

Abîde ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : KAYSERİ – KÜLLÜK CAMİİ

Ayrılan tahsisat : 1.000.000

Geçen yıllarda yapılan işler : 1968-1969 YILLARINDA MAHALLİ DERNEK TARAFINDAN SIVA, BADANA, VE ÇEŞME ONARIMLARI İLE BETONARME MAHFEL YAPILMIŞTIR. 1970 YILINDA VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ MEDRESEDE HAFRIYAT YAPMIŞ, 1971 YILINDA YIKILMIŞ OLAN DUVARLAR, KEMERLER, TONOZLAR, KAPILAR ONARILMIŞ, MUHTELİF DOLGULAR AÇILMIŞ, BETONARME MAHFEL KALDIRILMIŞ, ŞADIRVANDELİ KAÇMIŞ OLAN GÜNEY DOĞU DUVARI ONARILMIŞTIR. 1974 YILINDA MIHRABTAKİ RUTUBETİ ÖNLEMEK İÇİN DRENAJ VE TECRİT YAPILARAK, CEPHELERDE DEDZ ONARIMI YAPILMIŞTIR.

1985 da yapılacak işler : BÜYÜK ÖLÇÜDE ÇATLAMIŞ VE GÖÇME GÖRE SAĞ ELSENDE KAYMA OLAN KUZEY DOĞU PORTALİ ASKIYA ALINARAK ÇATLAMIŞ OLAN TAŞLAR SÖKÜLECEK, KULLANILIR DURUMDA OLANLAR KULLANILMAK SUREETİYLE, ELSENDEKİ KAYMADA GİDERİLEREK PORTAL ONARILACAKTIR. AYRICA YOL KOTU İLE PORTAL EŞİK KOTU ARASINDAKİ KOT FARKINDAN DOLAYI, PORTAL SAHANLIĞINA TOPLANAN SU SORUNU ÇÖZÜMLENECEKTİR.

A — Adi tamir : +

B — Restorasyon : +

C — Geçen yıldan devam : EVET

Mimar
PELİN GİRGİN
17 NİSAN 1985

ONARIM FİŞİ 38020100 4-0F001

Şekil 4. 169 1985 yılına ait onarım fişi

Bu onarımlar sırasında, 1986 yılı başında Gülük Çeşmesi'nin rölöve çizimleri de gerçekleştirilmiştir. H. Sağpazar ve Ö. Özçilingir tarafından alınan ölçüler, H. Sağpazar tarafından çizime aktarılmış ve Pelin Girgin tarafından proje yönetilmiştir. Proje o dönem Abide ve Şube Müdürü Mustafa Elgin ve Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanı Ali Işık tarafından onaylanmıştır (Şekil 4. 170).

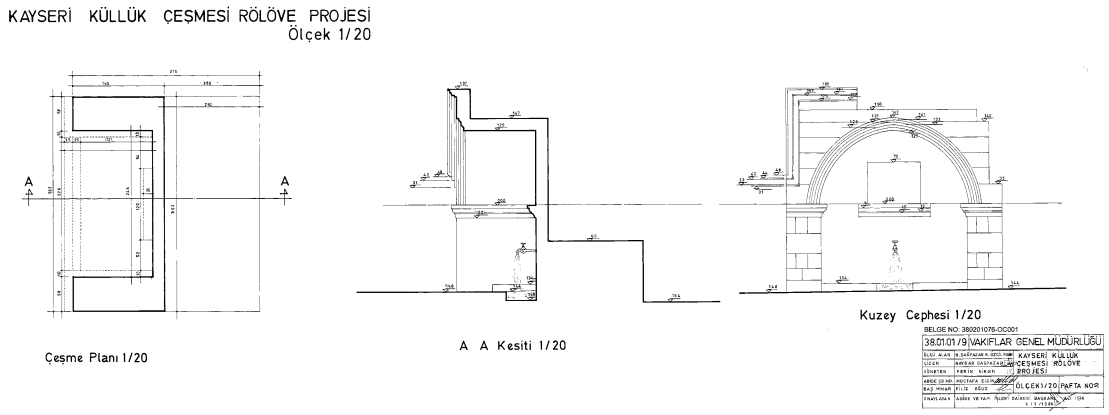

Şekil 4. 170 Gülük Çeşmesi'nin 1986 yılında çizilen rölövesi (VGMA)

1997 yılında yapıya ciddi bir müdahalede bulunulmuş ve yapının kuzeydoğu taç kapısına bitişik şekilde, kesme yonu taştan, iki şerefeli bir minare yapılmıştır. Erol Yurdakul'un çizimde önerdiği minarenin neredeyse iki kat yüksekliğinde inşa edilen minare, yapı ile hem mimari bütünlük kuramamış hem de cami beden duvarına çok yakın inşa edildiğinden, zemin oturmalarına neden olmuş ve strüktür olarak camiye tehlike yaratmıştır (VGMA-Hasar Tespit Paftası) (Şekil 4. 171).

Şekil 4. 171 Gülük Külliyesi'ne 1997 yılında eklenen minare (VGMA)

Yapı ile ilgili onarım belgeleri incelendiğinde inşa tarihi kesin olarak bilinmeyen çeşmenin 2002 yılında Koruma Kurulu kararlarında geçtiği görülmektedir. Kayseri Koruma Kurulunun, 1 Kasım 2002 tarihli ve 3180 sayılı kararında, Gülük Çeşmesi'nin onarımına ilişkin rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ve raporlarının 660 sayılı ilke kararına göre hazırlandıktan sonra kurula teslim edilmesi istenmiştir (VGMA). 660 sayılı ilke kararına göre, onarımı yapılacak olan yapının dosyasında rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ve raporları bulunmalıdır. Bu karardan çeşme ile ilgili dosyalarda eksiklik olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. ek

2003 yılında Gülük Çeşmesi'nin onarımı kurulda tekrar görüşülmüş ve 14 Mart 2003 tarih ve 3260 sayılı karar doğrultusunda, çalınma girişimi sırasında çevresi tahrip edilen kitabesinin, yapıdaki onarım çalışması tamamlanıncaya kadar geçici olarak ilgili Müze Müdürlüğü tarafından koruma altına alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca çeşmenin onarılması için rölövede tespit edilen eksikliklerin giderilmesi ve analiz raporlarının hazırlanması talep edilmiştir (VGMA). ek

Bu karardan yaklaşık bir ay sonra, Kurulun 11 Nisan 2003 tarih ve 3281 sayılı kararında, Gülük Çeşmesi'nin onarımına ilişkin ilgili uzmanlık alanında hazırlanacak Restitüsyon önerisi ve onarım sürecinde getirilecek müdahalelerin proje üzerinde

işlenmesi talep edilmiştir. Bu isteklerin tamamlanıp teslim edilmesinden sonra 25 Eylül 2003 tarihinde toplanan Kurulun 3402 sayılı kararında Restitüsyon önerisindeki detayların eksik olduğu tespit edilmiş, bu eksikliklerin giderilmesi istenmiştir. Bu kapsamda hazırlanarak kurula sunulan restitüyon önerisi Kayseri Koruma Kurulu'nun 31 Ekim 2003 tarihli ve 3456 sayılı kararı ile uygun olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir (VGMA).

Gülük Külliyesi'nin onarımları ile ilgili karşımıza çıkan bir diğer bilgi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Gülük Cami İdari Dosyalar klasöründe bulunmaktadır. Bu belgeye göre, 2004 yılında 24.348,00 TL. harcanarak bakır kaplamasının onarımı yapılmıştır (VGMA).

2007 yılında Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından Barut İnşaat ve Mühendislik Ltd. Şirketine yapının rölöve, restitüsyon, restorasyon, statik ve elektrik projeleri hazırlatılmıştır. Rölöve çizimlerinde renkler ve dokular ile lejant oluşturulmuş; "siyah taş kısımlar, sıvalı kısımlar, yakın zamanda yapılan çimento esaslı betonarme kaplamalar, çimento esaslı kabarma derzler" cephe çizimleri üzerinde gösterilmiştir. Rölöve çalışmaları kapsamında, taç kapıların, pencere açıklıklarının, minber ve mihrabın 1/20 ölçekte detay çizimleri gerçekleştirilmiştir (Şekil 4. 172).

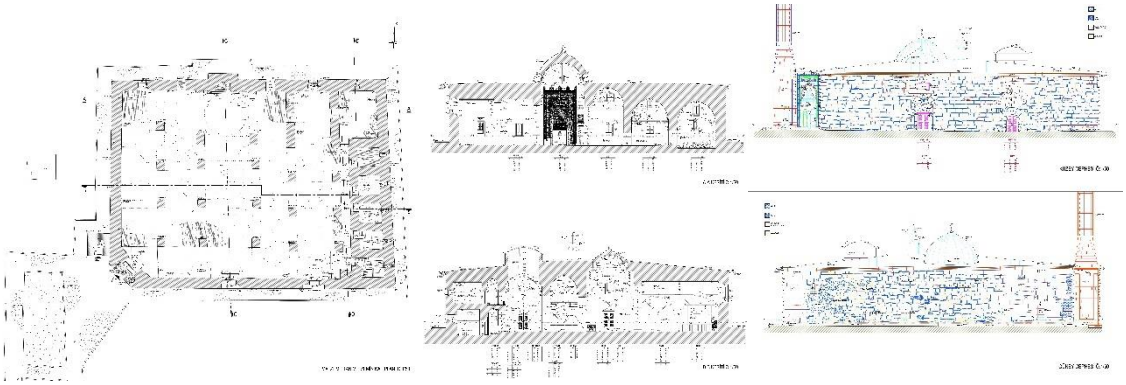

Şekil 4. 172 Gülük Külliyesi'nin 2013 yılı rölöve çizimleri (VGMA)

Detaylı onarımlar için hazırlanan restitüston projesinde, yapının özgün halinde olmayan minare çizilmemiş, üst örtü toprak dam olarak gösterilmiş, kuzeydoğu taç kapısının üzerindeki dendanlar yerleştirilmiş ve mihrap önü ve orta açıklık üstleri ise taş kaplama kubbe olarak çizime aktarılmıştır. Restitüsyon çizimlerinde özgün yerinden taşınan çeşmenin günümüzdeki konumunda çizilmiş olması dikkat çekicidir.

Yapının restorasyonu için müdahale kararlarını içeren çizimler yapılmış, restorasyon müdahale lejantı hazırlanmış ve yapılacak müdahaleler renklerle gösterilmiştir. Bu kapsamda yapılacak müdahaleler:

- Zemin Suları; Yapının beden duvarlarında özellikle doğu ve güney cephelerinin zemin kısımlarında kapiler su ilerlemesi, don çözülme döngüsü kaynaklı fiziksel bozulmalar tespit edilmiş, cami etrafına tretuvar yapılmasına karar verilmiştir.
- Zemin sularının bozulmasına, doğu ve güney cephe zeminlerinde yakın zamanda yapılmış olan betonarme desteklerin neden olduğu belirtilmiş ve betonarme kaplamaların kaldırılarak, yapıyı desteklemek için tretuvar kotu altında tekrar yapılacağı aktarılmıştır.
- Külliyenin beden duvarlarında meydana gelen derz boşalmalarının özgün harç ile doldurulması kararlaştırılmıştır.
- Dış beden duvarlarına yapılan çimento esaslı kabartma derzlerin temizlenmesi ve horasan harç ile gömme derz uygulaması yapılması gerektiği belirtilmiştir. Cami iç beden duvarlarında gerçekleştirilen çimento esaslı sıvaların da temizlenmesi ve yine özgün horasan harç ile sıvanması gerektiği ifade edilmiştir.
- Caminin özellikle güney duvarında meydana gelen taş kayıpları, daha önceki onarımlarda çimento esaslı sıva ile sıvanarak giderilmeye çalışılmıştır. Bu durumun taşlara daha çok zarar verdiği ifade edilmiş ve bozulan kısımların çürütme yöntemiyle yenileceği açıklanmıştır.
- Yapıda kesme taş yüzeylerde meydana gelen kirlenmelerin granül püskürtme yöntemiyle temizlenmesi düşünülmüştür.
- Caminin özgün halinde mevcut olan güney cephesinin batı ucunda bulunan kapatılmış pencerenin açılmasına, işlevini yitirmiş ahşap doğramaların yenilenmesine ve demir parmaklıkların şeffaf koruyucu ile kaplanmasına karar verilmiştir.
- Cami ve medrese giriş kapılarında ve hücre kapılarında daha önceki uygulamalarda yapılmış olan ahşap kapıların korunması, vernik sürülerek eskitme yöntemiyle boyanması gerektiği belirtilmiştir.

- Yapının ahşap iç zemin kaplamaları korunmuş, cami çevresine yapılan beton kilit parkenin kaldırılarak yerine kesme yonu taş kaplama yapılmasına karar verilmiştir.
- Caminin çini mihrabının zemin kısmında meydana gelen bozulmaların boyama tekniği ile tamamlanması kararlaştırılmıştır.
- Yapının üst örtüsü 1970'lerde Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilen restorasyon uygulamaları sırasında ahşap çatı üzerine bakır kaplama olarak yapılmıştır. Müdahale kararları kapsamında çatının kesme yonu taş çatı olarak yapılması düşünülmüştür (VGMA).

Detaylı onarımlar kapsamında yapının statik güçlendirme projeleri ve elektrik projeleri de hazırlanmıştır (Şekil 4. 173).

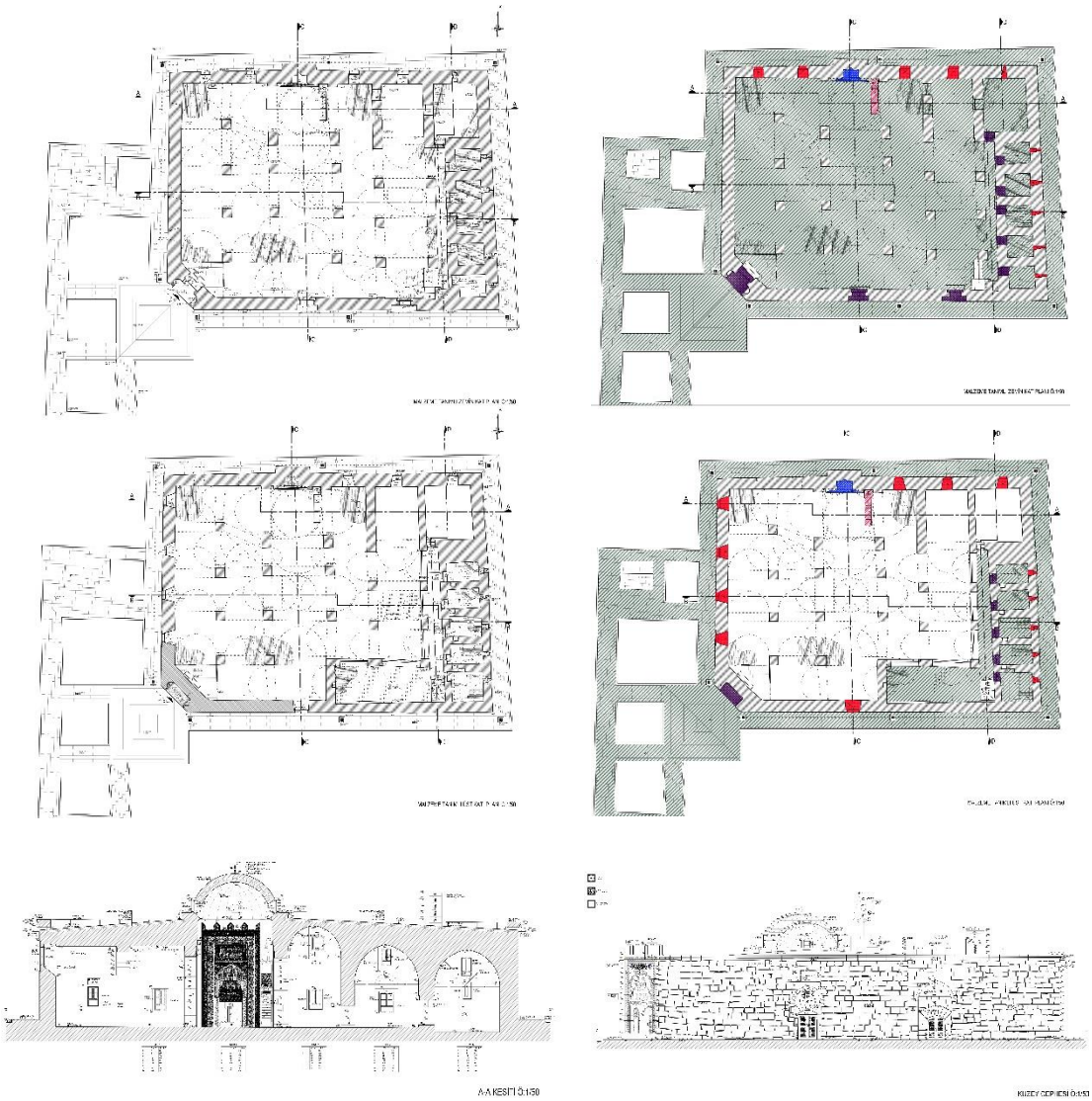

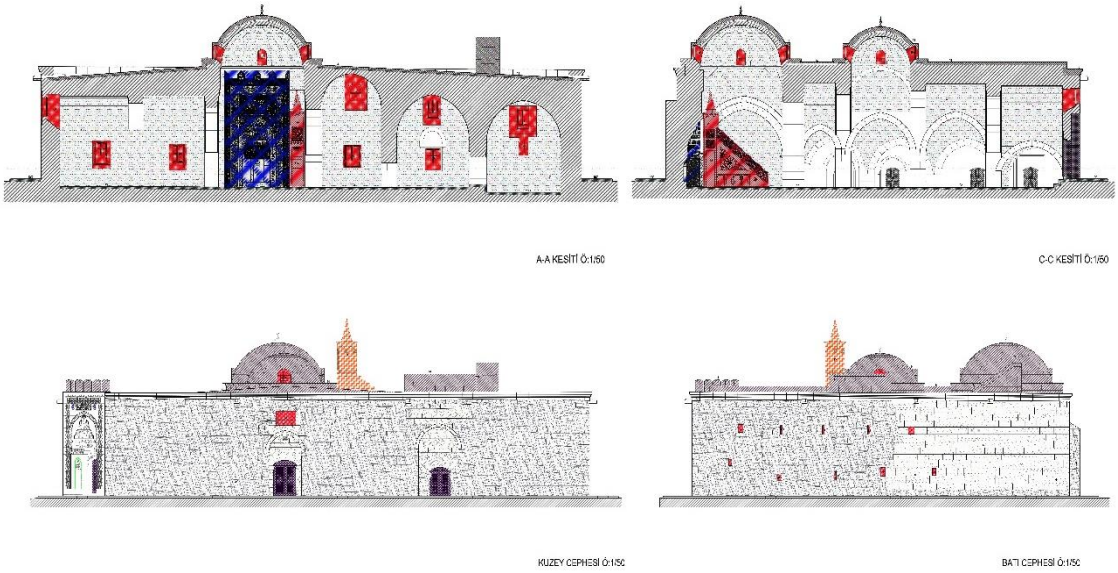

Şekil 4. 173 Gülük Külliyesi Restorasyon ve Müdahale Çizimleri (VGMA)

Detaylı onarımlardan sonra yapının üst örtüsündeki problemlerden dolayı 2013 yılında üst örtü onarımı gündeme gelmiştir. 2013 yılında Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 13 Aralık 2012 tarih ve 864 sayılı kararı ile Gülük Cami'nin üst örtüsünün kurşun kaplama isteği, yapının Selçuklu eseri olması ve kurşun kaplama örtünün Osmanlı eserlerine özgü bir teknik olması nedeniyle reddedilmiştir. Taş kaplama olan üst örtünün yalıtımına yönelik detay çalışması yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, cami mihrabında bulunan özgün çinilere yönelik bir onarıma gidilmeden önce mevcut durumun ayrıntılı bir şekilde belgelenerek hangi çinilere müdahale edileceğinin tespit edilmesi ve çini olmayan kısımlarda tamamlama yapılmadan bir öneri geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 9 Mart 2017 tarih ve 2550 sayılı kararında, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli Gülük Cami'nin yapı grubu "I. Grup" olarak belirlenmiştir. Aynı kararda kubbenin çatı örtüsünün kurşun kaplanması isteğinin uygun olmadığı ancak kubbe harici çatının diğer bölümlerinin ise kurşun ile kaplanmasının prensip olarak uygun olduğuna ve buna yönelik detay çizimlerinin hazırlanması gerektiğine karar verilmiştir (VGMA). Bu karardan yaklaşık dört ay sonra 25 Temmuz 2017 tarih ve 2750 sayılı karar ile Gülük Cami'nin çatısın kurşun kaplama projesinin uygun olduğuna karar verilmiştir.

2017 yılında Kayseri Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından, külliyeyi oluşturan birimlerden hamam yapısı içinde karar alınmıştır. 11 Ocak 2017 tarih ve

2425 sayılı karar ile Hamam yapısı da "I. Grup" yapı olarak belirlenmiş ve Gülük Hamamına yönelik rölöve, restitüsyon, restorasyon çalışmalarının yapılabilmesi için yapı kalıntılarının temel ve eşik seviyelerinin tespiti için gerekli yerlerde iş makinası kullanılmadan araştırma kazısı yapılmasına izin verilmiştir (VGMA).

26 Mayıs 2017 tarihli 2699 sayılı kurul kararında Gülük Cami ve Gülük Hamamının koruma alanında yapılacak yeni yapılar ile ilgili konu görüşülmüş, bundan yaklaşık 1,5 yıl sonra ise 13 Eylül 2018 tarih 3454 sayılı kararda Gülük Cami Mihrabında restorasyon yapmak için numune alınması istemi değerlendirilmiştir (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

2018 yılında Gülük Hamamının rölöve çalışmaları kurula sunulmuş, kurul 18 Ocak 2018 tarih ve 3052 sayılı kararında bu rölöve çalışmalarını değerlendirmiştir (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 11 Haziran 2020 tarihli 278 numaralı toplantı gündeminde, Gülük Hamamında yönelik hazırlanan onarım projeleri görüşülmüş, projelere dair 4486 sayılı karar alınmıştır (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020).

Kurulun 27 Ağustos 2021 tarihli ve 5409 sayılı kararında ise Gülük Çeşmesine yönelik hazırlanan rölöve projeleri incelenmiş, 25 Ekim 2021 tarihli 5625 sayılı kararında ise Gülük Çeşmesinin restitüsyon projesi ve raporların değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

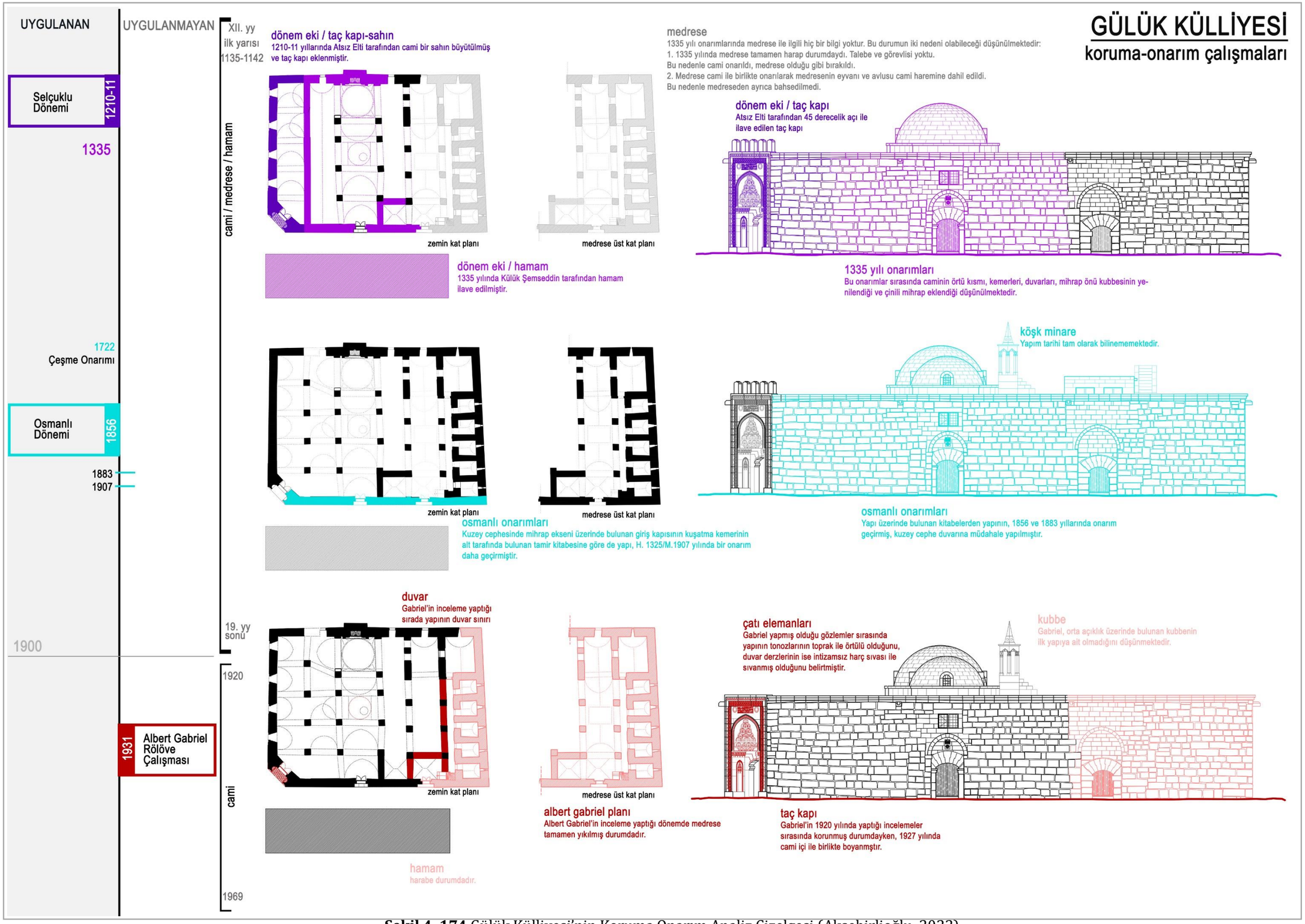

Şekil 4. 174 Gülük Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022)

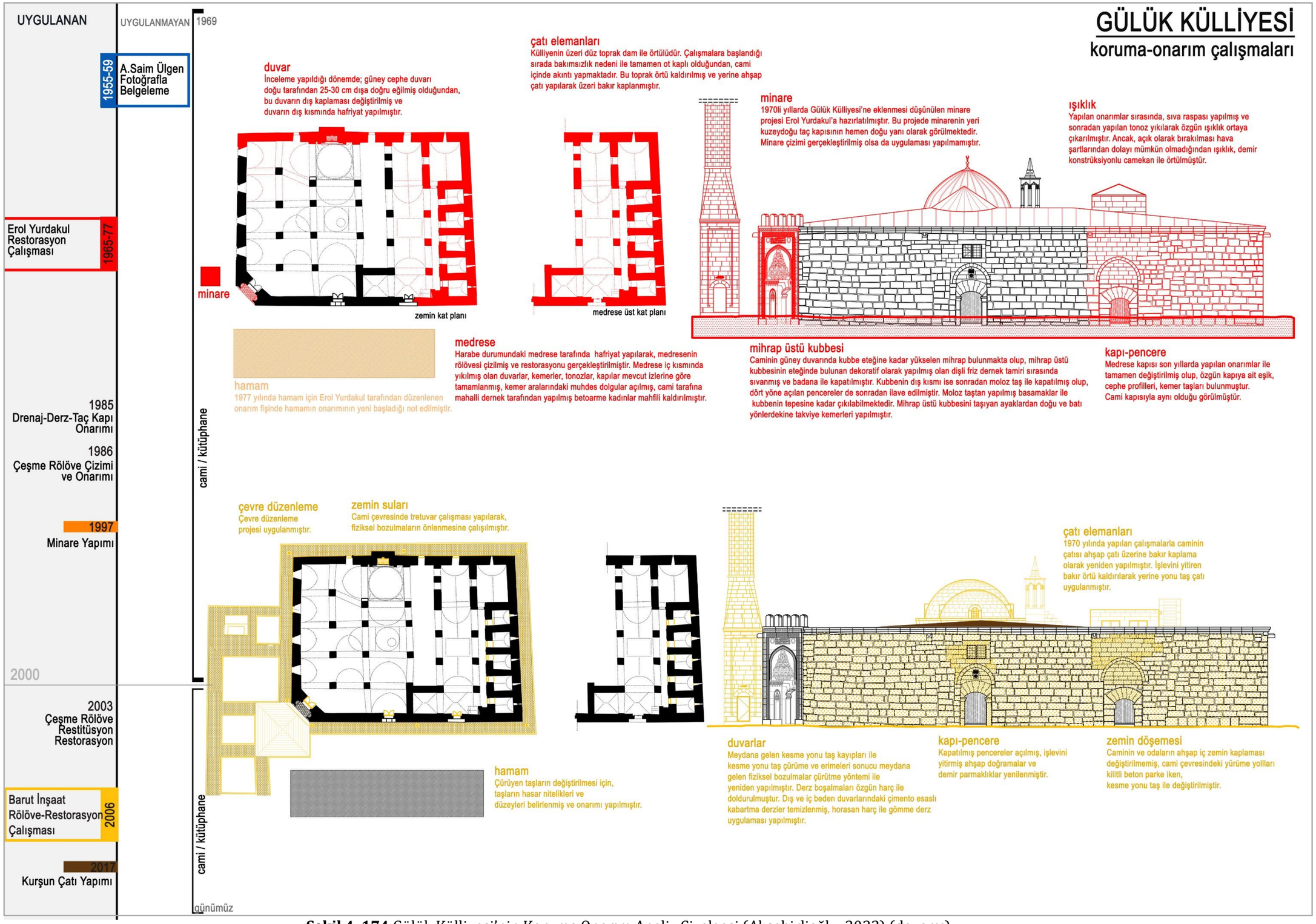

Şekil 4. 174 Gülük Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022) (devamı)

4.4 Hacı Kılıç Külliyesi

Tablo 4.4 Hacı Kılıç Külliyesi Genel Bilgileri

Yapı Kimliği		Külliye Planı
Yapı	Hacı Kılıç Külliyesi	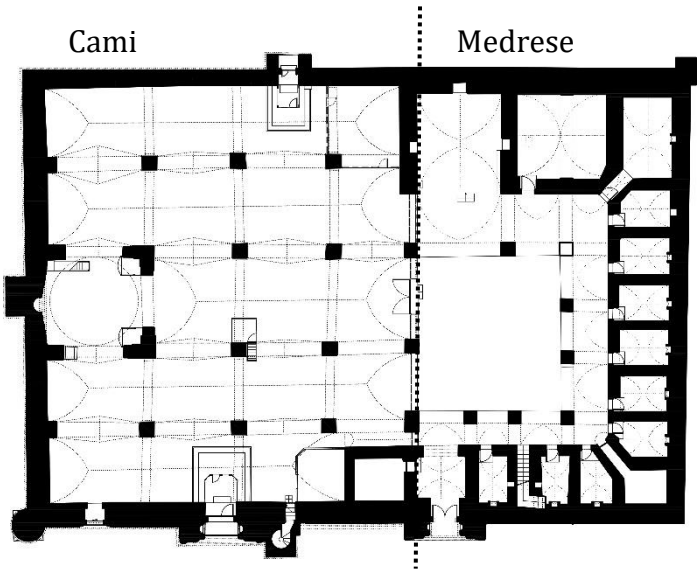
Adres	Kayseri merkez, Surun dışında, İç Kalenin doğusu	
Yapım Yılı	647-8 H. / 1249-50 M.	
Bani	Ebül- Kasım ibn Ali Eltusi	
Tipoloji	İki eyvanlı, revaklı, açık avlulu tek katlı medrese plan tipi, çok ayaklı cami	
Vakfiye	Vakfiye mevcut değil	
Özgün İşlev	Cami, Medrese, Türbe	
Güncel İşlev	Cami, Türbe, Atölye/Çarşı	
Konumu		**Fotoğrafları**

4.4.1 Tarihçesi

Kayseri İç Kalesi'nin kuzeyinde, surların dışında, İstasyon Caddesi'nde yer alan Hacı Kılıç Külliyesi, medrese ve cami yapılarının mimari kompozisyonundan oluşmaktadır. Yapının Hacı Kılıç Medresesi olarak isimlendirilmesinin nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hacı Kılıç'ın Ebü'l-Kâsım-ı Tûsî'nin lakabından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir (Gabriel, 1954, 61). Hacı Kılıç isminin yanı sıra, bazı kaynaklarda Medrese Bölümü, medreseyi yaptıran kişiye ithafen Mevlana

Tusi (Eravşar, 1998, 139-140), cami bölümü ise Hacı Hasan Bin Hacı Hüseyin Camii (Demircan, 1992, s. 60; Özgen Fidan, 2007, 12-14) ve Cami Kılıç Beğ olarak da geçmektedir (Demir, 2011, 29).

Plan biçimlenişi bakımından Selçuklu mimarisinde başka bir örneği olmayan (Öney, 1966, 377), Hacı Kılıç Külliyesi, taç kapılar üzerinde bulunan kitabelere göre II. İzzeddin Keykavus döneminde, H.647-8 / M. 1249-50 yılında yaptırılmıştır. (Eldem, 1918 (1982), 73, Gabriel, 1954, 60, Öney, 1966, 377, Sözen, 1970, 109, Akozan, 1969, 306, Kuran, 1969, 70, Aslanapa, 1991, 46, Çakmakoğlu Kuru, 1998, 207, Kuban, 2002, 138). Banisi, İbn Bibi tarafından, "Melikü'z-züamâ"(tımar sahiplerinin meliki) olarak adlandırılan Ebül- Kasım ibn Ali Eltusi'dir. I. Alaeddin Keykubad'ın yönetimi sırasında önemli işlerde görev alan Ebül- Kasım, ölmeden önce H.631/ M. 1234 yılında Tokat'ta kendisi için bir türbe yaptırmış olup, türbe Selçuklu eserlerinin en dikkat çeken örneklerinden biridir (Edhem, 1918 (1982), 73) (Şekil 4. 175).

Şekil 4. 175 Hacı Kılıç Külliyesi'nin genel görünümü (Havadan Kayseri, 2019, Akşehirlioğlu, 2021)

Selçuklu Devleti'nde siyasi bozulmaların yaşandığı dönemde yapılan külliyede, cami ve medrese taç kapılarının ikisinde de inşa kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabelerdeki metin üslupları oldukça sade ve gereksiz ifadelerden arınmış şekildedir. Eldem

(1982, 72) bunun nedenini, çok ciddi bir adam olduğu tarihçe bilinen banisi Ebu'l Kasım'ın karakter yapısından kaynaklandığı düşünmekte, asıl şaşırtıcı olanın çöküş devrinde böyle nitelikli bir binanın yapılması olarak ifade etmektedir (Eldem, 1918 (1982), 72).

Cami taç kapısındaki beyaz mermer üzerine neshi yazı ile yazılan dikdörtgen şeklindeki kitabede (Şekil 4. 176):

> "Bu mubârek mescidin yapılmasını Keyhüsrev oğlu, yüce sultan, din ve dünyanın şerefi, fetihler sâhibi, Burhanu Emîri'l-Mü'minin (Müslümanların emîrinin delili), Keykâvus Devri'nde 647(1249) yılında, zayıf ve Allahu Teâla'nın rahmetine muhtaç kul, Tuslu Ali oğlu Ebu'l-Kasım emretti" yazılıdır (Eldem, 1918 (1982), 71).

Şekil 4. 176 Hacı Kılıç Cami Kitabesi (Akşehirlioğlu, 2021)

Hacı Kılıç Medresesi kitabesinde ise (Şekil 4. 177):

> "Bu mübarek medresenin yapılmasını Keyhüsrevoğlu yüce sultan, din ve dünyanın şerefi, fetihler sahibi, Keykâvus Devri'nde 647(1249) yılında zayıf kul Tuslu Ali oğlu Ebu'l-Kasım eliyle emretti." ifadesi yer almaktadır (Eldem, 1918 (1982), 71).

Şekil 4. 177 Hacı Kılıç Medresesi Kitabesi (Akşehirlioğlu, 2021)

Yapı günümüzde İstasyon Caddesinde, ana cadde üzerinde bir park içerisinde bulunmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki yapı güneyinde çok ayaklı cami, kuzeyinde ise revaklı, avlulu, tek katlı medreseden meydana gelmiştir. Ayrıca yapının medrese kısmında, girişin solunda bir türbe bulunmaktadır. Bu türbe, vakfiyesinde yazan bilgilere göre, caminin zarar görmesinden sonra H.954/ M. 1547-48 yıllarında

yeniden onarımını yaptıran, H.959 / M. 1552 tarihinde vefat eden Kayseri Mirlivası Hüseyin Bey'e aittir (Eldem, 1918 (1982), 76). İlk olarak cami önünde bulunan mezar, İstasyon Caddesi'nin açılması üzerine minarenin bitişiğindeki odaya taşınmış ve mezar taşları da minare kaidesine yerleştirilmiştir (Çayırdağ, 2001, 244). Ahmet Nazif, Halil Edhem gibi araştırmacılar Hüseyin Bey'in Kayseri Mirlivası olduğunu söylemiştir. Ancak, Bolak (2012, 10), Hüseyin Bey'e ait mezar kitabesinin dikkatli okunduğu durumda kitabede Kayseri değil Aksaray yazdığını, bu nedenle Aksaray Mirlivası olduğunu ifade etmektedir. 1584 yılına ait tahrir defterlerinde de Hacı Kılıç Cami vakfından bahsedilirken, Hüseyin Bey'in Aksaray beyi olduğundan açıkça bahsedildiğini belirtmektedir (Bolak, 2012, 10) (Şekil 4. 178).

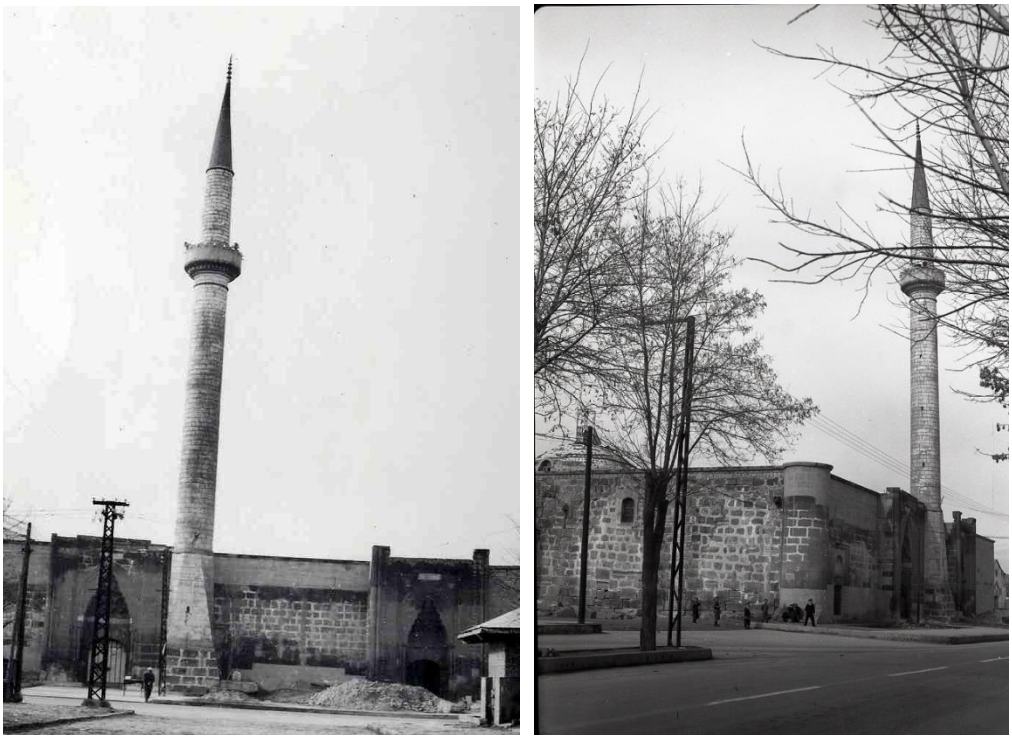

Şekil 4. 178 Hacı Kılıç Külliyesi'nin 1950'lerin sonunda görünümü (VGMA).

Hüseyin Bey zamanında yaptırılan onarımlar sırasında yapının neredeyse yenilendiği, birçok akarın bağışlandığı ifade edilmektedir. Çakmakoğlu Kuru (1998, 225), Hüseyin Bey tarafından yapının kuzeyine bir de imaret yaptırılmış olduğunu, imaret yapısının faaliyeti sona erince, yapının Sultan Aziz zamanında güherçile[193] fabrikası (baruthane) olarak kullanılmaya başlandığını belirtmiştir (Çakmakoğlu Kuru, 1998, 225). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki inşa sürecine ait yazışmalardan

[193] Tarımda gübre, hekimlikte ilaç olarak kullanılan, barut vb. patlayıcı maddeler yapımına yarayan, beyaz renkte ve ince billurlar durumunda birleşik bir madde, potasyum nitrat (KNO3).

fabrikanın 1844 yılında tamamlandığı öğrenilmektedir[194] (Aydın, 2003, 152). Bolak ise, Sultan Abdülaziz zamanında yapılan bu değişikliğin 1844 yılında değil H. 1281/M.1864 yılında olduğunu ve yapının baruthane olarak kullanılmaya başlandığını ifade etmektedir (Bolak, 2012, 10). Bolak, Güherçile fabrikası (baruthane) yapılan bu değişikliğe ait kitabe resminin, II. Abdülhamit devrinde oluşturulan Yıldız Albümlerinden Ankara Vilayeti'nin Kayseri Sancağı'na ait bölümünde yer aldığını belirtmektedir (Bolak, 2012, 10). Arşivlerdeki belgeler incelendiğinde, fabrikanın da kısa aralıklarla çeşitli onarımlar geçirdiği anlaşılmaktadır. Medreseye bitişik olarak yapılan güherçile fabrikasının harap hale gelmesinden sonra, 1960'lı yıllarda belediye tarafından kalan kısımları yıkılmış ve yerine park yapılmıştır (Şekil 4. 179).

Şekil 4. 179 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde İnşa Sürecine Ait Yazışma (BOA., İ. DH. 87/4340., ve Güherçile Fabrikası'nın 1897 yılındaki görünüşü (Karakaya, 2002, 63).

Eldem, H.1322/ M. 1906 yıllarında medresenin, güherçile fabrikasının odun kömür deposu olarak kullanıldığını, fabrika ve medrese arasına kapı açıldığını ifade etmiştir (Eldem, 1918 (1982), 71,72). Gabriel, 1930'larda yaptığı inceleme sırasında yapının silah deposu olarak kullanıldığını ifade etmiştir (Gabriel, 1954, s,61). Bolak (2012, 10) Hacı Kılıç Medresesi'nin kullanımı ile ilgili olarak; 1950'lerin başında askeri portal ve elbise deposu olarak kullanıldığı, 1952-54 yılları arasında kısa bir süre, Kayseri Teknik Ziraat Müdürlüğü (İl Tarım Müdürlüğü) tarafından tamirhane olarak kullanıldığı bilgisini vermektedir (Bolak, 2012, 20). Göde, Hacı Kılıç

[194] BOA., Fon Kodu: İ. DH. Dosya: 87 Gömlek: 4340

Medresesi'nin 1982 yılında Diyânet İşleri Başkanlığı- Kayseri Müftülüğü- Hacı Kılıç Kız ve Erkek Kur'an Kursu binası olarak kullanıldığını ifade etmiştir (Eldem, 1918, Göde, 1982, 71).

Kültür varlığı olarak tescilli olan Hacı Kılıç Külliyesi, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne bağlı vakıf eseri olup, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün görev alanı içerisinde yer almaktadır (Şekil 4. 180).

Şekil 4. 180 Hacı Kılıç Külliyesi'nin dış mekândan genel görünümü (URL 19, Akşehirlioğlu, 2018, 2021)

4. 4. 2 Mimari Özellikleri

Yapı, dıştan birbirine bitişik vaziyette, tek duvar üzerinde güney tarafı cami, kuzey tarafı medrese olacak şekilde kurgulanmıştır. Plan dikkatli incelendiğinde, yapıların birbirinden bağımsız olarak düşünülmediği, birlikte çözümlendiği görülmektedir (Sözen, 1970, 119). Birbirinden farklı büyüklükte iki dikdörtgen yapıdan oluşan külliyede, medrese kısmı cami kısmına göre daha küçük olup; cami; kuzeyinde bulunan medrese avlusuna, üç kemerli açıklık ile bağlanmaktadır. Sözen (1970, 119, 120) medresenin ilk bakışta caminin avlusu izlenimi verdiğini, daha detaylı incelendiğinde medrese olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. Medresenin orta

avlusunun aynı zamanda caminin de avlusu gibi kullanılmasından bu izlenimin çok yanlış olmadığını düşünmekte, başlangıçta belki sadece medrese için yapılan avluya, camiden üç büyük kemerle güçlü bir açılma sağlayan bu biçimlenişin avlunun ikisi için de kullanıldığı izlenimini verdiğini aktarmaktadır. Medresenin güneyinde medrese odalarının ve revakların olmayışı da bu görüşü desteklemektedir (Sözen, 1970, 119).

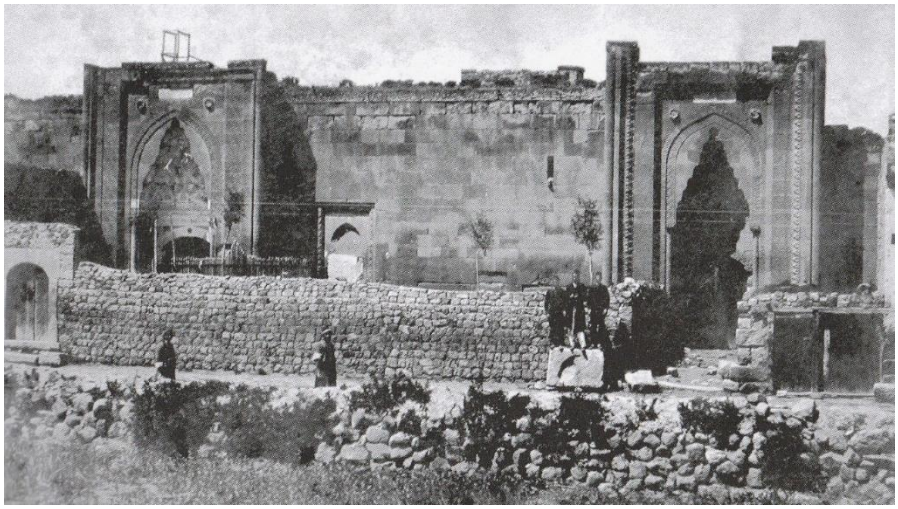

Şekil 4. 181 Hacı Kılıç Külliyesi'nin minaresiz halinin görünümü (Kültür Envanteri, 2020)

Yapıya doğu cephesinde bulunan biri camiye biri medreseye ait olan iki ayrı taç kapıdan girilmektedir. Bu taç kapılardan camiye ait olan caminin tam ana ekseni üzerinde olmayıp, doğudaki sahnın ikinci bölümüne açılmakta, medreseninki ise biraz orta eksenden kayık olacak biçimde ana eyvan karşısına denk gelmektedir. Cami ve medreseye aynı yönden, aynı duvar üzerindeki kapılardan girilmesine rağmen, cami güney-kuzey, medrese ise doğu-batı yönünde kurgulanmıştır. Cami girişinin sağ yanına yapının mimari üslubu ile uyuşmayan minare sonradan 1901 yılında ilave edilmiştir (Ahmet Nazif Efendi, 24, Gabriel, 1954, 61). Medresenin kuzeybatı köşesinde kare, caminin güneybatı yönünde silindirik biçimli köşe kuleleri bulunmakta olup, bu özelliği külliyeye savunma yapılarından kale izlenimi kazandırmaktadır (Şekil 4. 181).

Yapı hakkında araştırma yapan birçok araştırmacı yapının plan biçimlenişi ve mimari özellikleri bakımından özel bir konuma sahip olduğunu belirtmektedir. Sözen (1970, 120) Hacı Kılıç cami ve medrese birleşiminin, Osmanlı mimarisindeki

avlunun aynı zamanda medrese olarak kullanılmasının erken örneğini teşkil ettiğini ifade etmiştir (Sözen, 1970, 120).

Öney (1966, 387) ise, cami ve medrese birleşiminin çok orijinal olduğunu, Anadolu'da benzer bir örneğin olmadığını ifade etmektedir. Bu yapı tipi özelikle Şam'da medrese olarak üç eyvanlı yapılmakta, medresenin bir tarafı mescide ayrılmaktadır. Bu plan tipinin, Anadolu Selçuklularının yorumu ile farklılaşması sonucu oluşan Hacı Kılıç Külliyesi'nden farkı, medresenin daha ağırlıklı olması ve caminin enine planlı olmasıdır. Hacı Kılıç Külliyesinde esas ağırlık merkezi cami olduğu gibi caminin bazilikal karakter göstermesi önem taşımaktadır (Öney, 1966, 387).

Kuban ise külliye hakkında çok daha farklı bir görüşe sahiptir. Kuban (2002, 138), Hacı Kılıç Külliyesi ile Hunat Hatun Külliyesi planlarında aynı strüktürel şemanın kullanıldığını ve aynı ustalar tarafından yapılmış olabileceğini düşünmektedir. Gabriel'e ve diğer görüşlere katılmayarak, böyle bir cami ve medresenin tasarlanamayacağı görüşündedir. Cami Kuban'a göre, 5*6 açıklıklı, orta aydınlığa sahip ve güney bölümün kuzey bölümde tekrarlanması ile oluşmuştur (Kuban, 2002, 138).

Kuran (1969, 75) ise Hacı Kılıç Medresesi mimari düzeni itibariyle çok önemli bir konumda olduğunu düşünmektedir; çünkü Anadolu'da cami ile medresenin bir avlu etrafında kaynaştığı pek az sayıda olan binalardan biridir.

Günümüze kadar yapı üzerine birçok araştırmacı çalışmalar yapmıştır. İngiliz Seyyah W.F. Ainsworth, 1842 tarihinde yayınladığı kitabında Hacı Kılıç Külliyesi'nin de zarar gördüğü 1835 tarihli deprem hakkında bilgi vermiştir (Ainsworth, 1842, 219-233; Eravşar, 2000, 126-127, Demir, 2011, 3). Bununla birlikte Hacı Kılıç Külliyesi'nin mevcut plan durumu ile ilgili ilk bilgilere Alman seyyah H. Barth'ın 1858 yılında yaptığı Kayseri ziyareti sırasında verdiği bilgilerden ulaşılabilmektedir. Seyyah o dönem medrese bölümünün içinin harap durumda olduğunu belirtmiştir (Barth, 1860, 55-58, Eravşar, 2000, 142, Demir, 2011, 3).

Külliyenin plan çizimleri olmasa da 20. Yüzyıl başındaki görsel ilk bilgilere İngiliz seyyah Getrude Bell'in (1909) Kayseri Gezisi sırasında Hacı Kılıç Cami ve Medresesi'ne ait fotoğraflardan ulaşılabilmektedir. Fotoğraflar analiz edildiğinde, 20. Yüzyıl başlarında yapıya eklenen minarenin hem renk hem doku olarak yeni

olduğu tespit edilebilmektedir. Külliyeye ait cami ve medrese taç kapılarının her ikisinin de taç kısımlarında kayıplar ve bozulmalar olduğu görülmekte, medresenin doğu duvarının farklı olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca yapının silmelerinde ve taç kapı bezemelerinin alt sıralarında bozulmalar olduğu anlaşılabilmektedir (Şekil 4. 182).

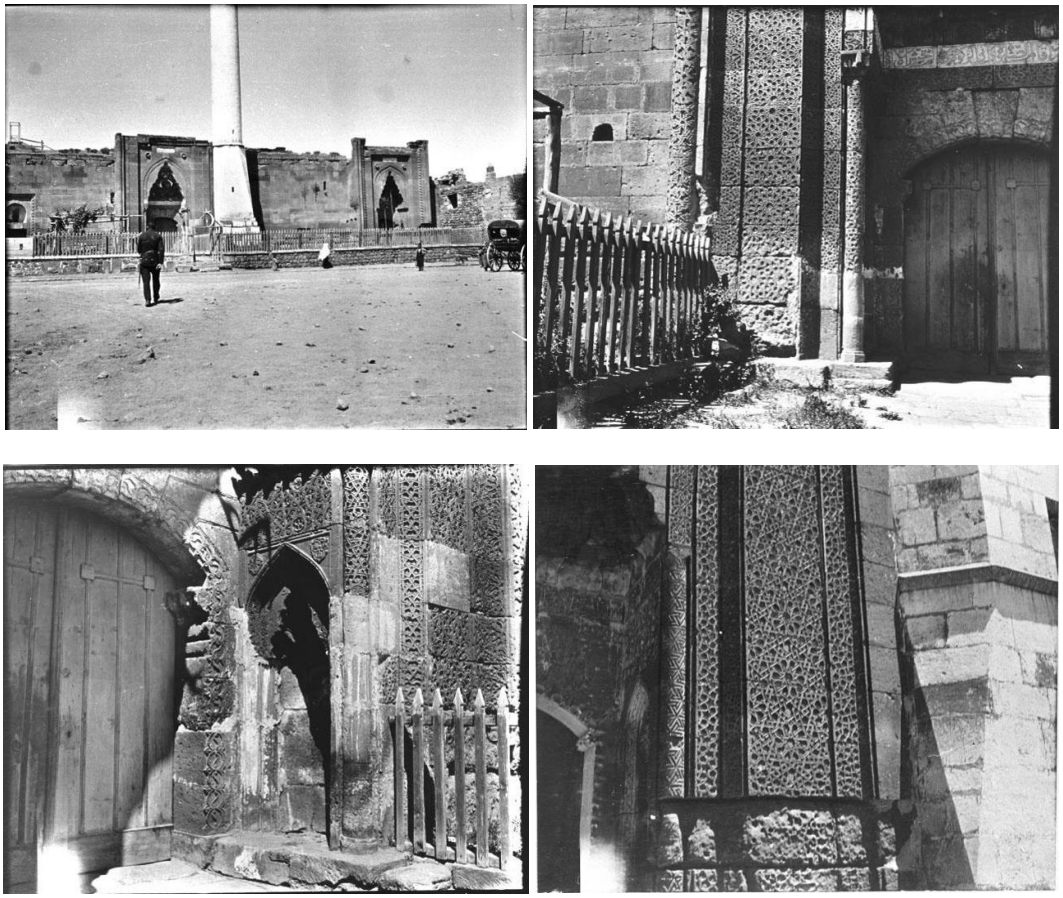

Şekil 4. 182 Hacı Kılıç Cami ve Medresesi'nin Haziran 1909'da Getrude Bell tarafından çekilmiş fotoğrafları (Getrude Bell Arşivi, 1909).

Külliyenin şimdiye kadar yayınlanmış planları incelendiğinde, ilk plan çizimlerinin Cumhuriyetin erken dönemlerinde Albert Gabriel tarafından yapıldığı görülür. Gabriel, planda külliyenin sadece cami kısmını çizebilmiştir. Camiyi de iç mekanında mevcut olan değişiklik ile göstermiştir. Medrese, barut fabrikasına çevrildikten sonra o dönem silah deposu olarak kullanıldığı için, medrese kısmını çizime aktaramamıştır. Gabriel'in planı incelendiğinde, cami ve medrese birleşimindeki kemerleri ve ayakların mevcut olmadığı ve batı cephesindeki taç kapının görülmemesi dikkat çekmektedir. Planda o dönem mevcut olmadığı için Hüseyin Bey'e ait türbe bölümü de çizilmemiştir. Yapının içinde bulunduğu durumda

ölçüsünü alabildiği yerleri çizen Gabriel, caminin mihrap kısmını da günümüzden farklı şekilde çizime aktarmıştır (Şekil 4. 183).

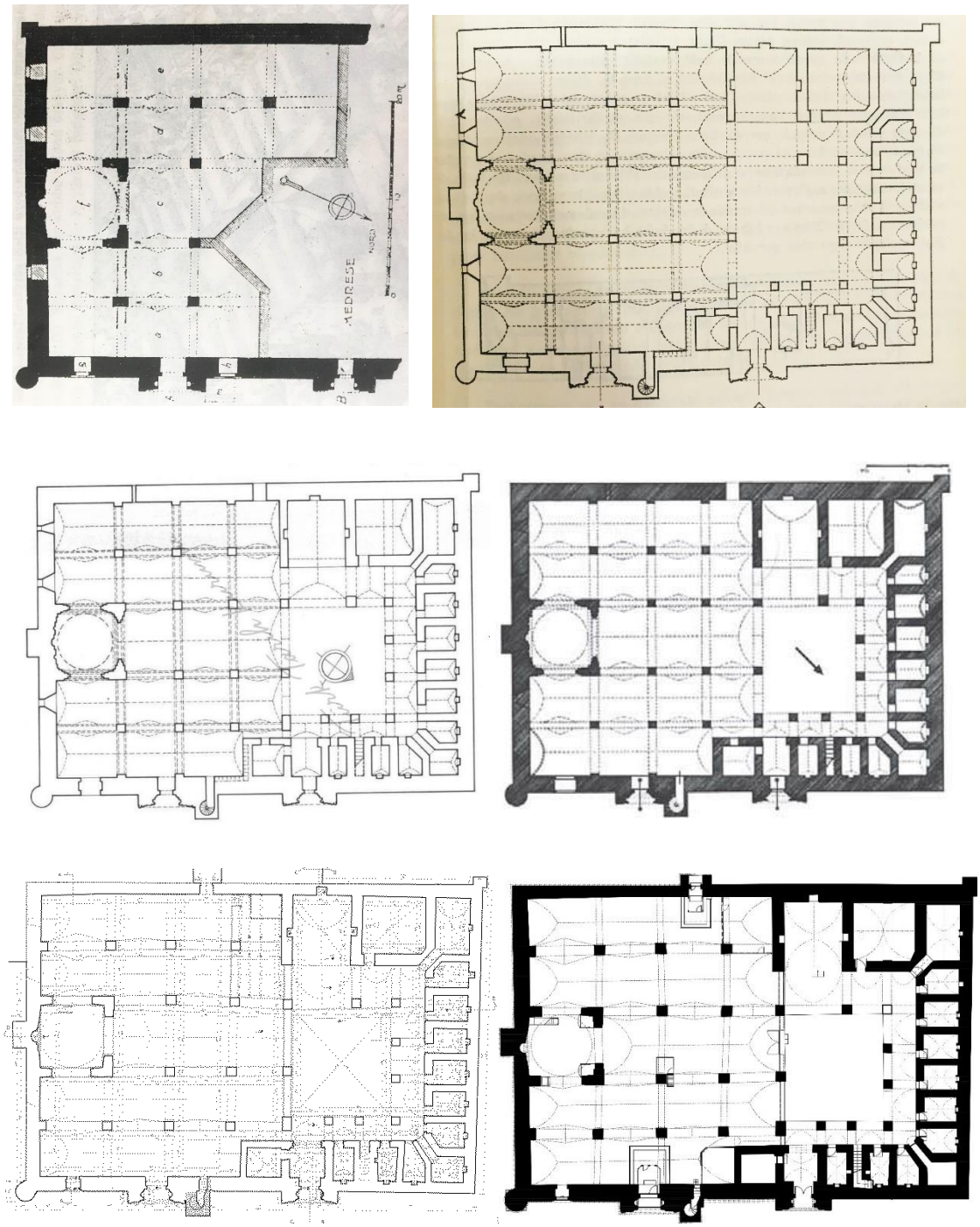

Şekil 4. 183 Hacı Kılıç Külliyesi'nin plan çizimleri, sırasıyla Gabriel (1954), Sözen (1959-62), Öney (1966), Kuran (1969), VGM (1971), ERÜ Res. ABD (2018)

Yapı 1959-1962 yılları arasında Sözen tarafından incelenmiş ve planı çizilmiştir. Külliyede bir önceki çizimde eksik olan medrese kısmının çizimi yapılmış olup, türbe olarak kullanılan bölümde çizimde yer almıştır. Yapı kısa bir süre sonra 1966 yılında Gönül Öney tarafından incelenmiş ve plan çizimleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan

çizim Sözen'in çizimi ile neredeyse aynıdır. Daha sonra Abdullah Kuran tarafından külliyenin medrese kısmına ait çalışmalar yapılmıştır. 1971 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce Erol Yurdakul, Nazım Arpacı tarafından ölçümlenerek yapının rölövesi alınmıştır. Bu planda dikkat çeken en önemli husus, batı cephesindeki pencerenin gösterilmemiş olmasıdır. Yapı 2017-2018 Bahar döneminde Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı tarafından ders kapsamında çalışılmış ve rölöve çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çizimlerde, cami ve medrese arasına yapılan metal parmaklıklı cam bölmenin eklenmiş olduğu görülmektedir.

Külliye 52 x 37 m. ölçülerinde dikdörtgen bir yapıdan meydana gelmekte olup, cami, Anadolu Selçuklular döneminde görülen ve gelişen "bazilikal tip" isimli, uzunlamasına planlı, dikdörtgen, çok ayaklı plan tipinin, avlusuz ve yarım medrese ile kaynaşmış farklı bir kurgusudur (Öney, 1966, 378). Cami, kıble duvarına dik uzanan, sivri beşik tonozlu, beş sahına sahiptir. Orta sahın diğer sahınlardan daha yüksek ve daha geniş tutulmuş, mihrap ve mihrap önündeki kubbe ile belirtilmiştir. Camide, Anadolu Selçuklu bazilikal tip camilerinin genel özelliklerinden olan "aydınlık kubbesi" yer almamaktadır (Öney, 1966, 378). Mihrabın önünde yer alan, pandantif geçişli mihrap önü kubbesi, kuzeyde "L" şeklinde iki ayağa, güneyde iki gömme ayağa oturmaktadır. Yapının dışından da görülen kubbede üç küçük dikdörtgen pencere yer almaktadır. Orta sahnın her iki yanında da, daha dar ve daha alçak ikişer yan sahın bulunmaktadır. Kıble duvarına dik uzanan beş sahın, kare ayaklar üzerine oturan dörder sivri kemerden oluşmaktadır. Uzunlamasına tonozlardan doğudaki kıble duvarına pararel üç sıra sivri kemerle desteklenirken, türbenin bulunduğu sahın dışındakiler dördüncü sivri kemerle desteklenmektedir (Şekil 4. 184).

Şekil 4. 184 Hacı Kılıç Cami iç mekan genel görünümü (Akşehirlioğlu, 2021)

Cami taç kapısı doğu cephesinde bulunmakta ve doğudaki sahnın ikinci bölümüne açılmaktadır. Taç kapının solunda türbe olan odanın hemen yanı camekân ile kapatılmıştır. Bu mekânın önünde kalan dar bir koridor yuvarlak bir kemer ile medresenin giriş eyvanına açılmaktadır. Camekan ile taç kapı arasında kalan alandan ise minarenin merdivenlerine ulaşılmaktadır. Kapının hemen sağında 1901tarihli minare, mevcut pencerenin önüne, kaidesi taç kapıya bitişik olarak yerleştirilmiştir. Minarenin yapımı ile kapatılan pencerenin bordürünün bir kısmı görülmektedir. Bu bordürün biçimlenişinden taç kapının solunda bulunan diğer pencerenin benzeri olduğu çıkarılmaktadır (Şekil 4. 185).

Şekil 4. 185 Hacı Kılıç Cami iç mekanda camekan ve minarenin kapattığı pencere (Akşehirlioğlu, 2021)

Cami hariminde, kuzeyde türbe olarak kullanılan bir oda bulunmakta, caminin harimi kuzeyde iki ayakla desteklenen profilli üç kemer açıklığı ile medreseye açılmaktadır. Günümüzde lokmalı demir parmaklık ve cam ile kapatılmış bu bölümü ortasında yer alan kapı ile medrese bölümüne geçiş sağlanmaktadır (Şekil 4. 186).

Şekil 4. 186 Cami ve medrese birleşiminin görünümü (Akşehirlioğlu, 2021)

Camiye bitişik konumda bulunan medrese, açık medreseler grubu içinde iki eyvanlı, açık avlulu şema tipindedir. Tek katlı olarak inşa edilen medrese, Anadolu medreseleri içinde farklı bir plan tipi ve görünümüne sahiptir (Sözen, 1972, 119). Medresenin girişi de cami girişi gibi doğu cephesinde yer alan taç kapı ile

sağlanmıştır. Taç kapıdan girince beşik tonozlu giriş eyvanı ve eyvana güneyden bir kapı ile açılan türbe yapısı bulunmaktadır. Giriş eyvanı avlunun ortasında olmayıp, ana eyvan da giriş eyvanının tam karşısındadır. 12.30 m x 11.50 m ölçülerindeki dikdörtgen şeklindeki avlunun, üç yanı sivri kemerli revaklarla çevrili olup, ana eyvan önüne rastlayan revaklar iki açıklıklı, kuzey ve doğu yöndeki revaklar üç açıklıklı olarak yapılmıştır. Ayaklar kuzey tarafta eşit aralıklı olmakla birlikte, doğu ve batıda ayak aralıkları ve kemer yükseklikleri farklılaşmaktadır. Avlu ve revaklar arasında bir basamaklık kot farkı bulunmaktadır (Şekil 4. 187).

Şekil 4. 187 Medrese ana eyvan, giriş eyvanı, revak görünümleri (Akşehirlioğlu, 2018)

Girişin hemen karşısında sivri beşik tonoz örtülü ana eyvan yer almakta olup, ana eyvan önündeki ayaklar arasındaki mesafenin daha geniş olması ile vurgulanmıştır. Ana eyvana kuzeyden bitişik beşik tonoz örtülü oda dışında diğer tüm odalar daha küçüktür. Bu mekânın hemen yanında pahlı köşede dar bir koridorla geçilen bir oda bulunmakt olup, köşelerin yanındaki odaların düzgün dikdörtgen geometrisi, köşe odalara girişi sağlamak amacı ile bozulmuştur. Medresenin kuzey yönünde iki adet pahlı köşe odası ve altı adet normal oda olmak üzere sekiz adet oda bulunmaktadır. Medresenin doğusunda ise üç adet oda ve dama çıkan merdiven bulunmaktadır. Ana

eyvan yanında bulunan büyük oda haricindeki bütün odaların dış duvara rastlayan kısmına ocak konmuştur.

Bütün odalar yönleri avluya doğru olan beşik tonozla örtülüyken, sadece ana eyvanın yanındaki oda avluya paralel ve ortadan kemerle destekli beşik tonoz örtülüdür. Bu büyük odanın kışlık dershane olduğu, giriş eyvanının güneyinde bulunan ve bugün türbe olarak kullanılan odanın ise, türbe olmadan önce giriş çıkışı kontrol eden görevlilerin kullandığı oda olduğu düşünülmektedir (Sözen, 1970, 121).

Külliyeyi oluşturan cami ve medrese yapılarının her ikisi de kesme taştan inşa edilmiş olup, caminin güney cephe duvar örgüsünde devşirme malzeme kullanılmıştır. Caminin diğer cephelerinde de devşirme malzemeler ile birlikte kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. Cami duvarları orijinalliğini büyük ölçüde korurken, medrese yapısının batı cephesindeki küçük bir kısım haricindeki duvarları çok harap hale geldiğinden, 1950'lerde yapılan onarımlarla nerdeyse tamamen yenilenmiştir (Öney, 1966, 377).

Külliyede caminin doğu cephesinde taç kapının solunda büyük bir pencere mevcuttur. Minarenin kapattığı pencere ile aynı olduğu düşünülen pencerenin içi iki bölmeli olup, alt bölüm dikdörtgen formlu, üst bölüm ise sivri kemerlidir. Caminin kıble duvarı olan güney duvarında üç, batı duvarında ise yukardan açılmış iki adet pencere bulunmaktadır.

Külliyenin en gösterişli mekânı, her iki yapının taç kapılarıdır. Her iki taç kapı da, Anadolu Selçuklularının klasik taç kapı tipine uygundur (Aslanapa, 1991, 49). İki taç kapı da, cepheden yüksek ve ileriye doğru taşmaktadır. Cami taç kapısını yanlarda ve üstte çevreleyen bordürde, üst kısımda dikine yivlerin olduğu görülmekte ve bir kornişle sonlanmaktadır. Kapıyı yanlarda sütunçeler sınırlamaktadır. Dokuz sıra mukarnaslı kavsara altında beyaz mermerden dikdörtgen şeklinde bir kitabe yer almaktadır. Taç kapıların her ikisinde de Selçuklu süslemelerinin klasik öğelerinden olan örgülü geçmeli motifler, altı kollu yıldızlar gibi geometrik süsler ve kıvrık dallar, rumi motifleri, palmet motifleri gibi bitkisel süslemeler bulunmaktadır (Şekil 4. 188).

Şekil 4. 188 Camii ve Medresenin taç kapıları (Akşehirlioğlu, 2021)

4.4.3 Onarım Tarihi

Selçuklu Dönemi

Hacı Kılıç Külliyesi'nin Selçuklu dönemine ait vakıf bilgilerine ve yapının o dönem geçirdiği bakım ve onarım çalışmalarına dair yazılı veya sözlü bilgilere ulaşılamamıştır. Yapının medrese bölümündeki eğitim şekli ve işleyişi ancak benzer dönem örneklerine bakılarak açıklanabilir. Yapı günümüze kadar varlığını devam ettirebildiğine göre, belli aralıklarla bakım ve onarım yapılmış olması gerekmektedir.

Hacı Kılıç Külliyesi'ne ilişkin en erken bilgi içeren kaynak, 1277 tarihli tarihçi Kadı Muhyiddin İbn' Abdü'z-Zair'in Risalesidir. Memluk Sultanı Baybars, Türk beylerinin daveti üzerine, Anadolu'daki Moğol egemenliğine son vermek amacıyla gelmiş ve Kadı Muhyiddin İbn'Abdü'z-Zair'i yanında getirmiştir. Şehirde yaklaşık bir hafta kalan tarihçi, şehirde Hacı Kılıç Cami'nin de içinde olduğu toplam yedi camide namaz kılındığından bahsetmiştir (Sümer, 1985, 85).

Osmanlı Dönemi

Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi'nin 647 H./1249 M. yılına ait vakfiyesi bulunmamaktadır. Külliye hakkında bilinen en eski tamir H.954/M.1547-48 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında Aksaray Mirlivası Hüseyin Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Caminin vakfiyesinden edinilen bilgiler, bu onarımın çok geniş kapsamlı olduğu, caminin neredeyse baştan yapıldığı şeklindedir. Ayrıca Hüseyin Bey tarafından yapıya çeşitli mülk ve akar vakfedilmiş, yapının kuzey tarafına bir imaret yapısı yapılmıştır (Çakmakoğlu Kuru, 1998, 225). H. 954/ M. 1547 tarihli, Aksaray Mirlivası Hüseyin Bey'e ait vakfiyeye göre; Hüseyin Bey zamanın etkisi

sonucu harap olan Hacı Kılıç Cami'nin onarımını yaptırmış ve Sarımsaklı ve Yorgat köylerinin gelirlerini camiye vakfetmiştir (Tok, 2014, 1122). Medrese tarafına da bir İmaret yapısı yaptıran Hüseyin Bey, bu imarete de birçok hamamın, köyün ve bahçenin gelirlerini vakfetmiş, cami imamı, müezzini, mütevellisi, aşçısı, kayyumu, mutfak nazırı ve diğer çalışanlara da belirli bir maaş bağlamıştır. Ayrıca imaretin ısınma, aydınlatma ve mutfak masrafları için de ödenek tahsis edilmiştir (Tok, 2014, 1123).

Hacı Kılıç Külliyesi'ne ait Kayseri Şer'iyye Sicillerinde de çeşitli bilgiler mevcuttur. Bunlardan en erken tarihli olan, H. 1055/ M. 1645 tarihli Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 137 numaralı belgedir. Belge mütevelli değişikliği hakkındadır. Hacı Kılıç Cami için hazırlanan diğer belgeler, 1645 M., 1651 M., 1657 M., 1658 M., 1680 M., 1746 M., 1748-9 M., 1787-8 M., 1856-7 M., yıllarında oluşturulan Kayseri Şer'iyye Sicil Defterleri'nde bulunmaktadır (Özgen Fidan, 2007, 11). Bu belgelerden sadece H. 1091/ M. 1680 tarihinde düzenlenen Kayseri Sicil Defteri'ndeki 43 nolu belgede caminin çeşmesinin bakım ve onarıma ihtiyaç duyduğu belirtilmiş, imaretinde bazı yerlerinin harap olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine kâtip Mustafa Efendi bin Ali ile İvaz Bekir bin Abdullah ve mimar El-Hac Hasan bin El-Hac Mehmet cami ve imarethaneyi incelemiş ve tamire gerek olduğunu onaylamışlardır (Özgen Fidan, 2007, 13). Diğer belgelerdeki bilgiler genel olarak; müezzin, kapıcı, hizmetli ücretleri, müezzin ataması, mütevelli değişikliği, imam tayini, vakıf kaynaklarının kullanımına dair bilgiler içermektedir.

Bu tarihten sonra yapı ile ilgili bilgi edindiğimiz kaynak Evliya Çelebi Seyahatnamesi'dir. H. 1059/ M. 1649 yılında 17. Yüzyılın önemli seyyahlarından olan Evliya Çelebi, Kayseri'ye gelmiş ve kentte bulunduğu süre içerisinde birçok yapıyı ziyaret etmiş, kenti ve gezdiği yapıları tasvir etmiştir. Seyyah, dış kaleyi dışardan çevreleyen ve Hacı Kılıç Külliyesi'ni de içine alan bir duvardan bahsetmektedir. Hacı Kılıç Cami ile ilgili olarak *"…Medrese ve imareti vardır. Tabhane yakınında bulunduğundan cemaati çoktur, evkafı gayet sağlamdır, imamları, hademeleri mevcuttur…"* ifadesini kullanmıştır. Seyyah ayrıca Sivas kapısı yakınlarında bir Hacı Kılıç Medresesi'nden daha bahsetmektedir (Kahraman, Dağlı, 2006, 236).

Aksaray Mirlivası Hüseyin Bey'e ait vakfın muhasebe kayıtlarından da yapıya çeşitli bakım ve onarım yapıldığı çıkarımı yapılabilmektedir. 31 Ekim 1655 tarihinde yapılan vakıf muhasebesine göre; vakfın toplam geliri 39.781 akçe olarak hesaplanmış, ücret, maaş vb. giderler için harcanan miktar 22.140 akçe, çeşitli onarım ve tadilat işleri için harcanan miktar ise 19.006 akçe olarak belirtilmiştir. Bu hesaplamalara göre vakfın 1365 akçe açık verdiği görülmekle birlikte, yapının onarım giderlerinin yaklaşık vakfın gelirinin yarısını oluşturduğu görülmektedir[195] (Tok, 2014, 1124). Bu bilgilere göre, onarımların detaylarına ve hangi bölümlere yapıldığı bilgisine ulaşılamamaktadır. Ancak harcama miktarlarının fazlalığı onarıma verilen önemin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Vakfın 1658 yılına ait muhasebe kayıtları incelediğinde; toplam gelirin 44.834 akçe olduğu, bu gelirin 21.420 akçesinin görevlilerin maaş ve ücretleri için kullanıldığı, 21.979 akçesinin ise tamir ve onarım masraflarına harcandığı görülmektedir[196] (Tok, 2014, 1125).

1668 yılına ait 78 numaralı Kayseri Kadı Sicilinde, caminin ve vakfedilen birimlerin muhasebe kayıtları, mimar, müderris, mübaşir ve tüccardan oluşan bir heyet tarafından kontrol edilmiş ve caminin ve akarların muhasebe defterinde belirtilen hususlara uygun olduğu tespit edilmiştir. Cami ve diğer akarların toplam 4100 kuruş ile eksiksiz tamir edilebileceği kayıt edilmiştir. Söz konusu muhasebeye göre önceki mütevelli Hüseyin Bey'in tamir için harcadığı miktar 75 kuruş, ondan sonraki mütevelli Derviş'in tamir için ayırdığı bütçe ise 447 kuruştur. Bu durumda 3578 kuruş harcanacak miktar kaldığı belirlenmiştir[197] (Tok, 2014, 1125).

H. 1080/M. 1670 yılında vakıf muhasebesine ait belgelerin analizinden edinilen bilgilere göre, vakfın kira gelirleri bahçe, dükkan, tabakhane ve hamamlardan sağlanırken, mahsul gelirleri köy ve mezralardan sağlanmakta olup, toplam gelir miktarı 41. 996 akçedir. Cami görevlilerine yapılan 6480 akçe, vakfın görevli ve mürtezikalarına yapılan 9000 akçe, vakıf akarlarının bakım ve tamir harcamalarına yapılan 12.640 akçe ise gider kalemini oluşturmaktadır (Tok, 2014, 1126-1130). Vakfa ait hamam, bedesten, vb. çeşitli akarların ayakta kalabilmesi için bakım ve tamirler yapıldığı ve bunların harcama bütçesinde önemli bir gider kalemi

[195] 66 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s.48
[196] 69 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, 90
[197] 78 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, 118

oluşturduğu görülmektedir. Bu belgelerden yapının onarım detaylarına ulaşılamamakla birlikte, yapının belirli aralıklarla bakım ve onarımlarının yapıldığı çıkarılabilmekte, Hüseyin Bey tarafından kurulan vakfın külliyenin ayakta kalması ve devamlılığını sağlayabilmesi için oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Bu tarihten sonra yapı ile ilgili bilgi edindiğimiz en yakın tarihli çalışma, İngiliz jeolog ve seyyah William Francis Ainsworth, 1842 yılında yayınladığı ve Kayseri seyahatini anlattığı "*Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, Armenia*" adlı kitabıdır. Seyyah, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin de hasar gördüğü 1835 depremi ile ilgili detaylı bilgi vermiştir (Ainsworth, 1842, 219-233, Eravşar, 2000, 126-127, Demir, 2011, 3).

Alman seyyah H. Barth ise 1858 yılında Kayseri'yi ziyaret etmiş ve seyahatnamesinde kentte ilk karşılaştığı yapıların Hacı Kılıç Cami ve Medresesi olduğunu ifade etmiştir. Taç kapıların bezemelerinin güzelliğinden bahseden seyyah, Medrese bölümünün içinin çöktüğünü belirtmiştir (Barth, 1860, 55-58, Eravşar, 2000, 142, Demir, 2011, 3).

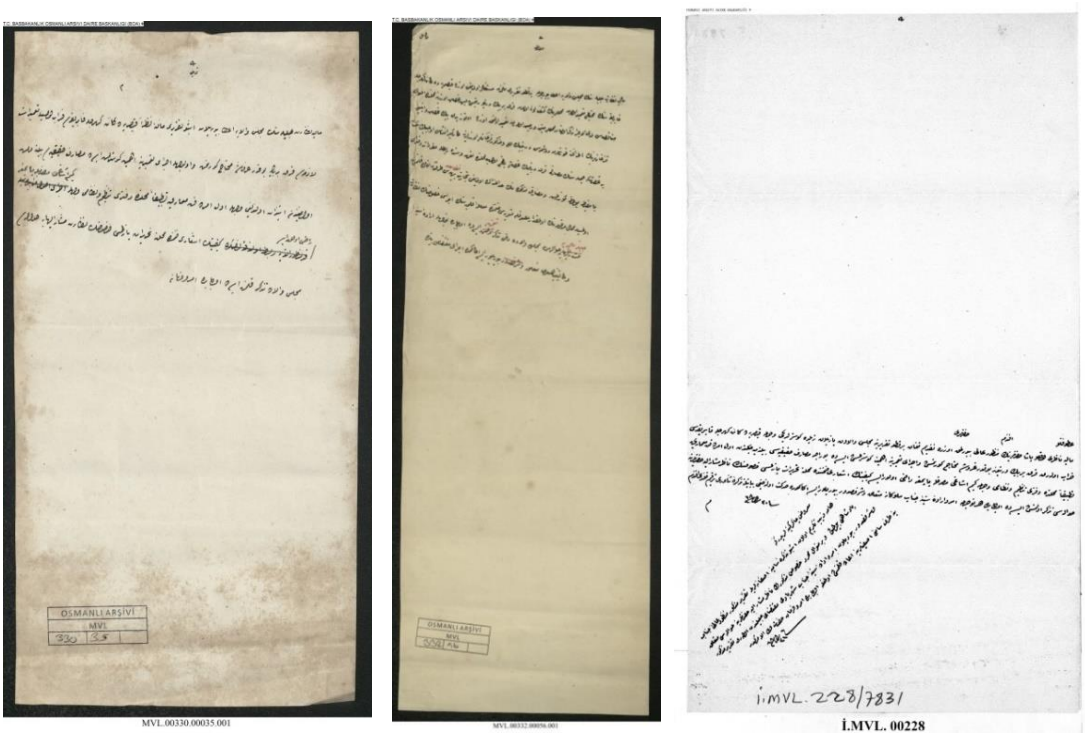

Şekil 4. 189 Yapının onarımına ve onarım maliyetine ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan evraklar (BOA., MVL. 330/35., BOA., MVL. 332/56, BOA., İ. MVL. 228/7831)

Külliyeye Hüseyin Bey tarafından ilave edilen ve 1960'larda tamamen ortadan kaldırılan İmaret yapısı da Osmanlı döneminde birçok bakım onarım geçirmiştir. Külliye ile doğrudan bağlantılı olmamakla birlikte, imaret yapısına yapılan onarımlara ait bilgiler dönemin koruma anlayışı ve işleyiş sistemi hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir (Şekil 4. 189).

Bu onarımlara ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan yazışmalardan en erken tarihlisi 9 Aralık 1851'de Maliye Nezareti'nden Meclis-i Vala'ya gönderilen evraktır. Bu belgede, yapının bakım ve onarımı için gerekli miktarın 41475 kuruş olduğu ifade edilmiştir. Ancak yapıda keşif yapılmadığından masrafın net değerinin kesin olarak bilinmediği, yapının keşif defterinin hazırlanması ve en düşük teklif verene onarımın yaptırılması gerektiği belirtilmiştir[198] (Aydın, 2013, 153). 4 mart 1852 tarihli belgede, Maliye Nezareti tarafından yapının birinci keşif defterlerine göre 41475 kuruştan onarım ihalesine açıldığı ancak onarımın toplam maliyetinin 44000 kuruş olduğu belirtilmiştir[199] (Aydın, 2013, 153). 10 Mayıs 1852'de durum padişaha arz edilmiş, 11 Mayıs 1852'de Padişah evrakları inceleyerek gerekli izni vermiştir[200] (Aydın, 2013, 153).

8 Eylül 1863 tarihli, Sadaretten Maliye Nezareti'ne gönderilen evrakta, Tophane-i Amire'nin fabrikanın onarımı için ve gerekli olan 40000 kuruş için başvurduğu belirtilmektedir[201] (Aydın, 2013, 153). Bu başvuruda sadrazam, yapılan keşif sonucunda yapının onarımı için 41000 kuruşa ihtiyaç olduğunu ve onarım sonrasında müteahhidin belirtilen şartlara göre tamirat yapıp yapmadığının kontrol edileceğini de bildirerek, 7 Aralık 1863'te padişahtan izin talep etmiştir. 8 Aralık 1863'te onarım izni çıkmıştır[202] (Aydın, 2013, 154).

Fabrikanın bakım ve onarımı ile ilgili keşif defterlerini, onarım miktarlarını ve padişah izinlerini içeren 1865, 1882, 1897, 1903 tarihli belgeler de düzenlenmiştir. 1865 yılında Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda, fabrikanın onarımı için 15000 kuruş gerektiği ifade edilmiştir[203] (Aydın, 2013, 154)

---

[198] BOA., Fon Kodu: MVL. Dosya: 330 Gömlek: 35
[199] BOA., Fon Kodu: MVL. Dosya: 332 Gömlek: 56
[200] BOA., Fon Kodu: İ.MVL. Dosya: 228 Gömlek: 7831, BOA., Fon Kodu: İ.MVL. Dosya: 242 Gömlek: 8740-1, 2.
[201] BOA., Fon Kodu: A. MKT. MHM. Dosya: 279 Gömlek: 92
[202] BOA., Fon Kodu: İ. DH. Dosya: 517 Gömlek: 35233
[203] BOA., Fon Kodu: A. MKT. MHM. Dosya: 341 Gömlek: 22

1 Ağustos 1882 tarihli Tophane-i Amire'den Sadaret'e gönderilen belgede ise, keşif sonucu tamir masrafının 14600 kuruş olduğu ve tamir masrafının tophanenin yıllık bütçesinden karşılanması talep edilmiş[204], konu 8 Ağustos 1882'de padişaha arz edilmiş ve bir gün sonra izin çıkmıştır[205].

1897 yılında yine aynı birimden gönderilen evrakta, fabrika tamiri için yapılan keşif defteri sonucu gerekli meblağ 15423 kuruş olarak hesaplanmış, tamir için hesaplanan miktarın fabrikanın gelirinden karşılanacağı belirtilmiş ve bu talep 1897 yılında padişah tarafından onaylanmıştır[206] (Aydın, 2013, 154). Bu konu hakkında Tophane-i Amire'ye 25 Mayıs 1897 tarihinde bilgi verilmiştir[207] (Aydın, 2013, 154) (Şekil 4. 190).

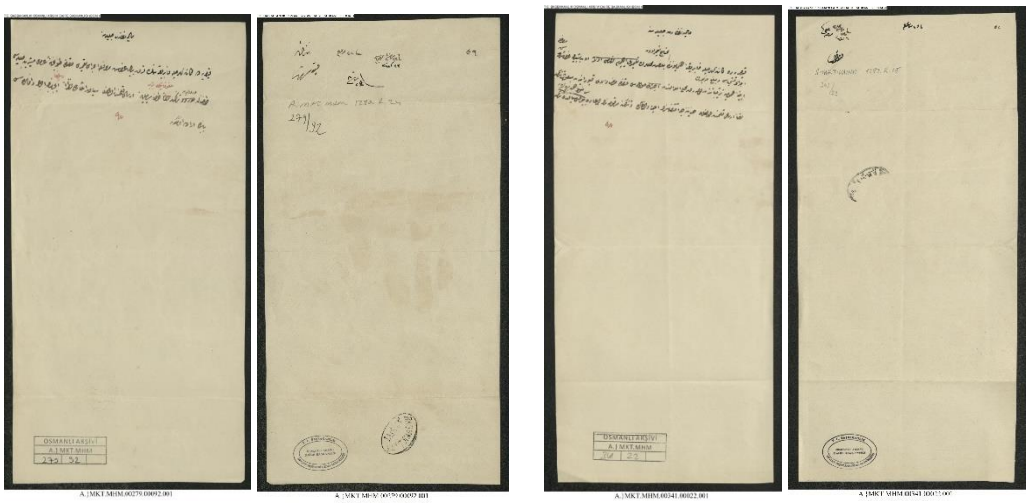

Şekil 4. 190 1863 ve 1865 yıllarında Güherçile fabrikasının bakım ve tamiri için gerekli olan meblağ için yapılan talepler (BOA., A. MKT. MHM. 279/92-001/002., BOA., A. MKT. MHM. 341/22-001/002.)

1 Temmuz 1903 tarihli Tophane-i Amire'den Sadaret'e gönderilen belgede ise, fabrikanın kalem odası ve muhtelif yerlerinin tamiri için 15423 kuruşa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, bu gelirin 8526 kuruşunun tamire harcandığı, kalan miktarın kalem odalarına harcanmasının uygun olmadığından, harcanmadığı belirtilmiştir. Ancak kalem odalarının harap durumda olduğu belirtilerek, bu meblağın karşılanmasının fabrika gelirinden sağlanması talep edilmiştir.[208] Sadaret makamı

[204] BOA., Fon Kodu: İ. DH. Dosya: 858 Gömlek: 68732–1
[205] BOA., Fon Kodu: İ. DH. Dosya: 858 Gömlek: 68732–1
[206] BOA., Fon Kodu: İ. TPH. Dosya: 5 Gömlek: 1314 Z02, BOA., Fon Kodu: BEO. Dosya: 955 Gömlek: 71581-1,
[207] BOA., Fon Kodu: BEO. Dosya: 955 Gömlek: 71581-2
[208] BOA., Fon Kodu: BEO. Dosya: 2146 Gömlek: 160917-2

bu isteği Maliye Nezareti'ne havale etmiş[209], Maliye Nezareti 17 Ağustos 1903 tarihli yazıda bu isteğe olumlu cevap vermiştir.[210] (Şekil 4. 191).

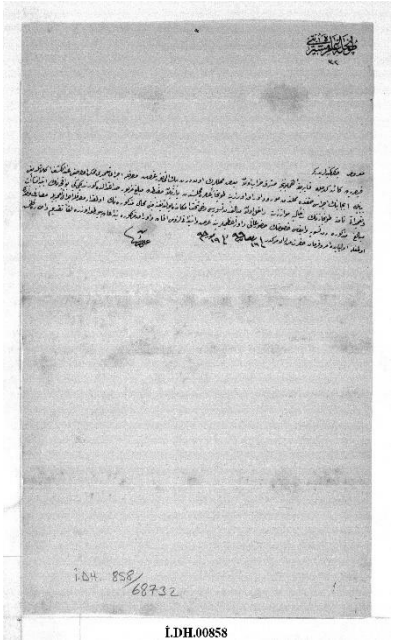

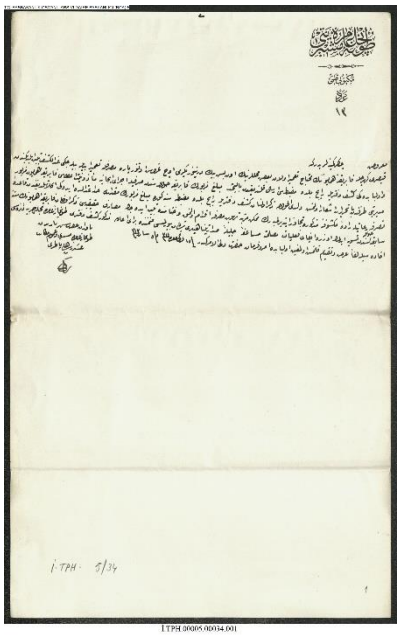

Şekil 4. 191 Güherçile Fabrikası'nın 1882 ve 1897 tarihli tamir masraflarının tesviyesi (BOA., İ. DH. 858/68732–1., BOA., İ. TPH. 5/1314)

Belgeler incelendiğinde fabrikanın kısa aralıklarla çeşitli onarımlar geçirdiği görülmektedir. Onarımların tam nitelikleri bilinmemekle birlikte her onarımda keşif yapıldığı, ihale sisteme göre işin en düşük ücret verene tahsis edildiği, onarım sonrasında kontrollerin yapıldığı ve onarım maliyetlerinin karşılanmasında fabrika gelirlerinden yararlanıldığı dikkat çekmektedir (Aydın, 2013, 155).

Tanzimat döneminde gerçekleştirilen kent reformları, diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Kayseri'de de 19. yüzyıl son çeyreğinde etkisini göstermiş ve merkezileşme eğilimi artan Osmanlı Devleti'nin yeni taşra bürokrasisi oluşturulmuştur. Tanzimat sonrasında 1839-1909 yılları arasında, mutasarrıflar tarafından gerçekleştirilen imar hareketleri incelendiğinde; camilere minareler eklendiği görülmektedir (Ahmet Nazif, 1987, 14-41, Çabuk, 2012, 66). Cami girişinin sağ yanına yapının mimari üslubu ile uyuşmayan minare de bu dönemde, 1901 yılında ilave edilmiştir (Ahmet Nazif Efendi, 24, Gabriel, 1954, 61). 1911 yılında Hacı

[209] BOA., Fon Kodu: BEO. Dosya: 2112 Gömlek: 158335

[210] BOA., Fon Kodu: BEO. Dosya: 2146 Gömlek: 160917–1

Kılıç Medresesi'ne Güherçile Fabrikası tarafından yapılan müdahalenin yasaklanması istenmiştir.[211]

Bu belgelerden sonra ilk defa yapıyı ele alan bir çalışmayı 1918 yılında "*Kayseriye Şehri*" kitabında dönemin İstanbul Müzeler Müdürü Halil Edhem bey gerçekleştirmiş, 1906 yılında bu çalışma için yaptığı araştırmalar sırasında medrese ve bitişiğindeki Güherçile Fabrikası arasına kapı açıldığını tespit etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde koruma kapsamında yapılan ilk çalışmalar sırasında "Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi" hazırlanmış olup, Hacı Kılıç Cami ve Medresesi de bu listede yer almaktadır (Eldem, 1933, 12-18). Yapıyı o dönemde inceleyen Gabriel'den de yapının durumunun çok iyi olmadığı öğrenilmektedir (Gabriel, 1954, 61) (Şekil 4. 192).

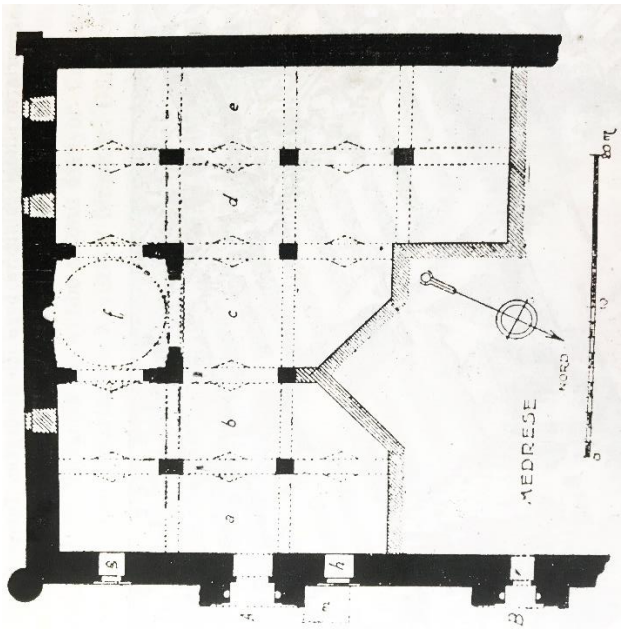

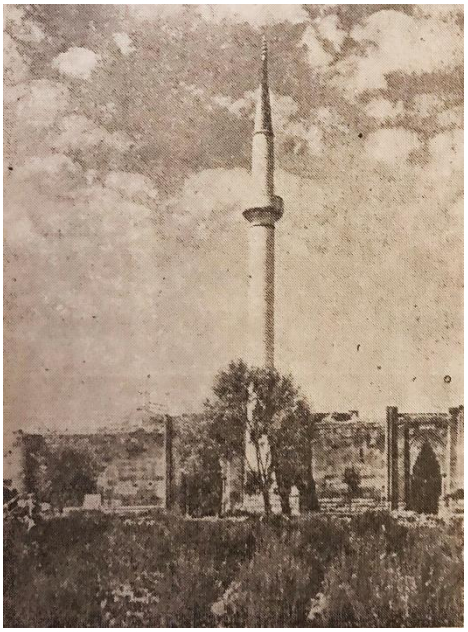

Şekil 4. 192 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde yapı planı ve yapının yol cephesinden görünüm (Gabriel, 1954)

1931 yılında yapı üzerine gözlemlerde bulunan Albert Gabriel, binanın yola bakan cephesinin kısmen iyi durumda olduğunu ancak binanın plan şemasının büyük oranda değiştirildiğini ifade etmiştir. Medresenin depo olarak kullanıldığı ve

[211] BOA., Fon Kodu: İ. DH. Dosya: 34 Gömlek: 25-1, 10.

medresenin özgün halinin hiç okunmadığı da Gabriel'in verdiği bilgilerdendir. Caminin ise alanının yapılan inşaatla daraltıldığını, bu müdahalenin asıl planın nasıl olduğunu tahmin etmeyi oldukça zorlaştırdığını belirtmiştir (Gabriel, 1954, 61). Yapıya ait o dönem fotoğraflar ve çizimler incelendiğinde, cami ve medresenin taç kapısının üst bölümünden bir kısmının yıkılmış olduğu, yol cephesine bakan duvarda silmelerin eksilmiş olduğu görülmektedir (Şekil 4. 193).

Gabriel araştırma yaptığı dönemde mihrap önü kubbesinde dört aydınlatma penceresi olduğunu ifade etmiş olup, günümüzde üç adet pencere bulunmaktadır. Medrese yapısının önünde bahçe duvarlarının olduğu ve medresenin yol kotuna göre daha aşağıda kaldığı net bir şekilde görülmekte olup, medrese ve caminin taç kapılarının alt bölümündeki bezemelerde bozulma olduğu izlenebilmektedir. O dönem silah deposu olarak kullanılan medresenin ölçüm ve çizim çalışmaları yapılamamış, sadece caminin plan çizimleri gerçekleştirilmiştir.

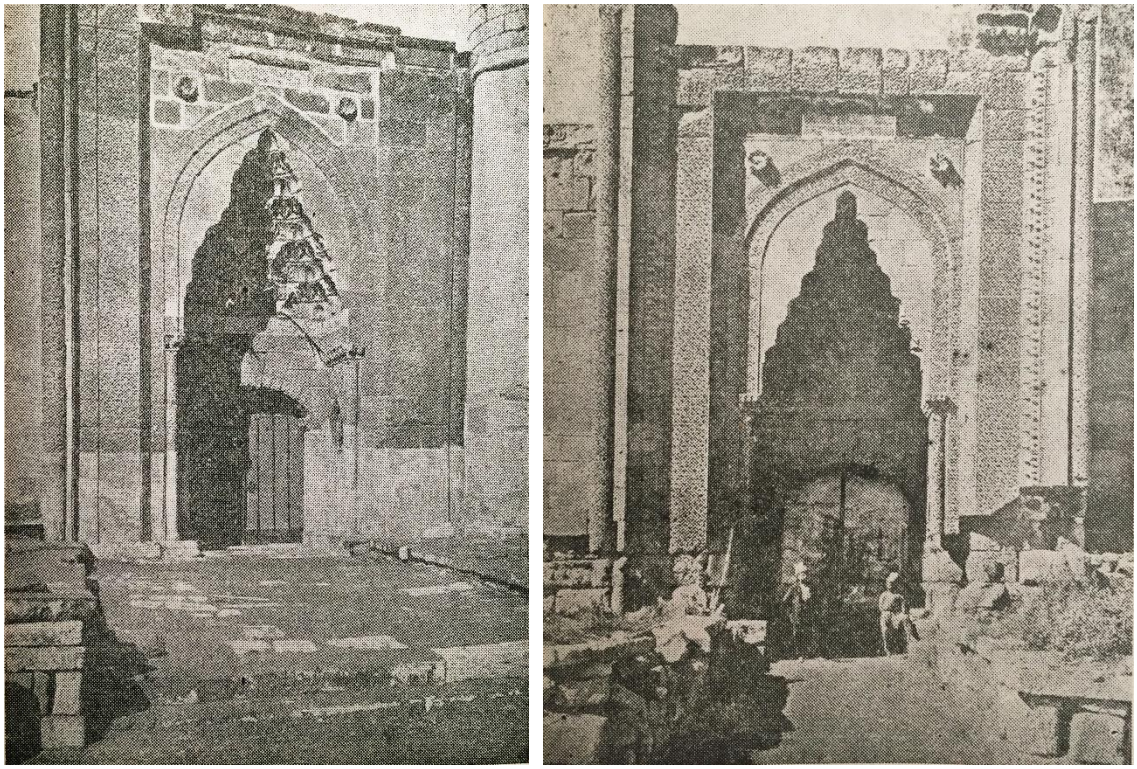

Şekil 4. 193 Albert Gabriel 'in gözlem yaptığı dönemde cami ve medrese taç kapıları (Gabriel, 1954)

Cumhuriyetin ilanı ile batılı kent modeli uygulamasının hızlanması, Osmanlı kentlerindeki geleneksel dokunun büyük ölçüde tahrip edilmesine neden olmuş ve anıtsal yapılar bağlamından koparılarak yalnızlaştırılmışlardır. Gabriel'in

incelemelerinden hemen sonra 1933 yılında Kayseri kent merkezi için hazırlanan Çaylak Planında, Hacı Kılıç Külliyesi'nin yer aldığı İstasyon caddesinin genişletilmesi ve çevre düzenlemesi yapılması önerilmiştir (Çabuk, 2012, 76-78). Ancak Çaylak'ın Kayseri için hazırladığı imar planı uygulamaya konulamamıştır. Bunun nedeni ise Sahir Üzel tarafından, 6 Eylül 1937 tarihli "Bugünkü Kayseri" başlıklı yazıda şu şekilde ifade edilmiştir:

> "*Müstakbel plan geldikten sonra görüldü ki, planı yapan mühendis şehrin bu günkü mevcudiyetini hiçte göz önüne almamış, yalnız şehir içindeki eski eserleri nirengi noktası yaparak mevcut olan şehri yollarla, caddelerle, bulvarlarla şerha şerha etmiş ve Kayseri Belediyesi'ne sanki dümdüz bir alan üzerinde yapılacakmış gibi bir şehir planı sunmuştur.*" (Üzel, 1937).

Kentin fiziksel çevresinin ve sınırlarının belirlenmesinde o dönem geçerli imar kanunları da göz önüne alınarak, 1930-1940 yılları arasına kente yeni akslar, kamu ve konut alanları yapılması sağlanmıştır (Sönmez, 2012, 43). 1936-1941 yılları arasında Hacı Kılıç Külliyesi önünden geçen sokağın kuzey doğusunda kalan mezarlık alanları istimlak edilmiş, sokak lineer bir aks olarak genişletilmiştir. 1938 yılında İstasyon Caddesi kesin bir şekilde açılmıştır (Sönmez, 2012, 38-45) (Şekil 4. 194).

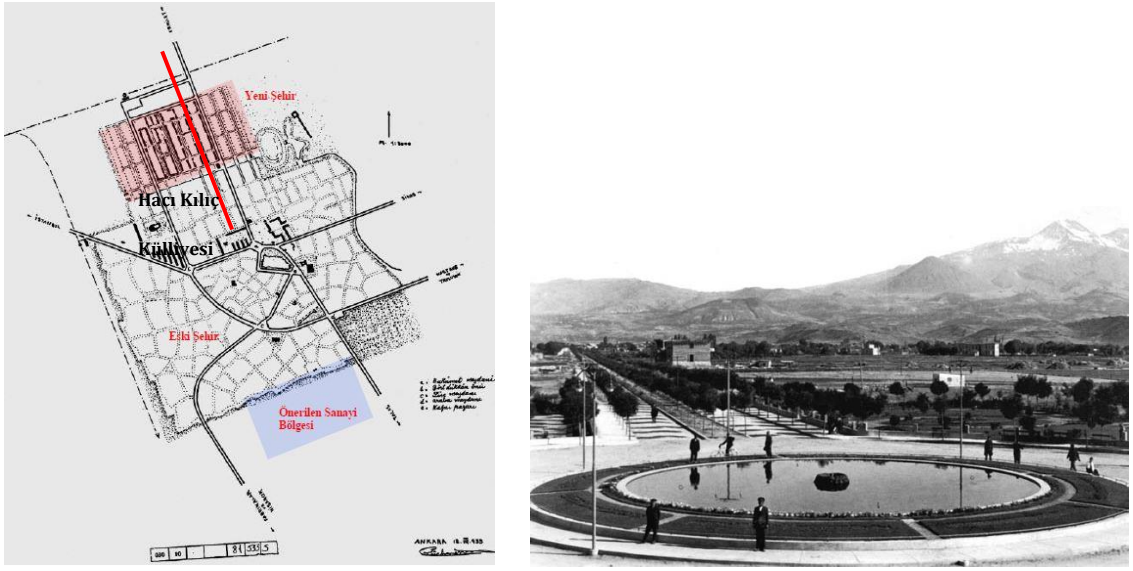

Şekil 4. 194 1933 yılı imar mühendisi Burhanettin Çaylak'ın 1/2000 ölçekli Kayseri Şehrinin Müstakbel Planı-Avan Projesi ve İstasyon Meydanı (Sönmez, 2012, TCBCA- 1933).

Kayseri planlama çalışmaları, 1933 Çaylak Planından sonra 1945 yılında Oeslner ve Aru tarafından Kayseri'nin İmar Planı hazırlanmış, hazırlanan plan geleneksel dokunun tamamen değişimine neden olacak şekilde ızgara planlı olarak düzenlenmiştir (Kocatürk, 2009, 49). Aru planı ile yolların araçların geçeceği şekilde planlanması ve kavşakların oluşturulması, geleneksel dokunun üzerine kurgulandığından, kentin organik dokusunu kaybetmesine neden olmuştur. İstasyon Caddesi, Cumhuriyet döneminde modernleşen ana arterlerden biri olarak, modern konut ve mahallelerin oluştuğu alan haline gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Hacı Kılıç Külliyesi'nin de içinde bulunduğu organik kent dokusunu oluşturan bir çok tarihi yapı büyük zarar görmüş ve Külliye'nin etrafı boşaltılmış, anıt tek ve bağlamından kopuk bir şekilde ana caddenin üzerinde bırakılmıştır (Şekil 4. 195).

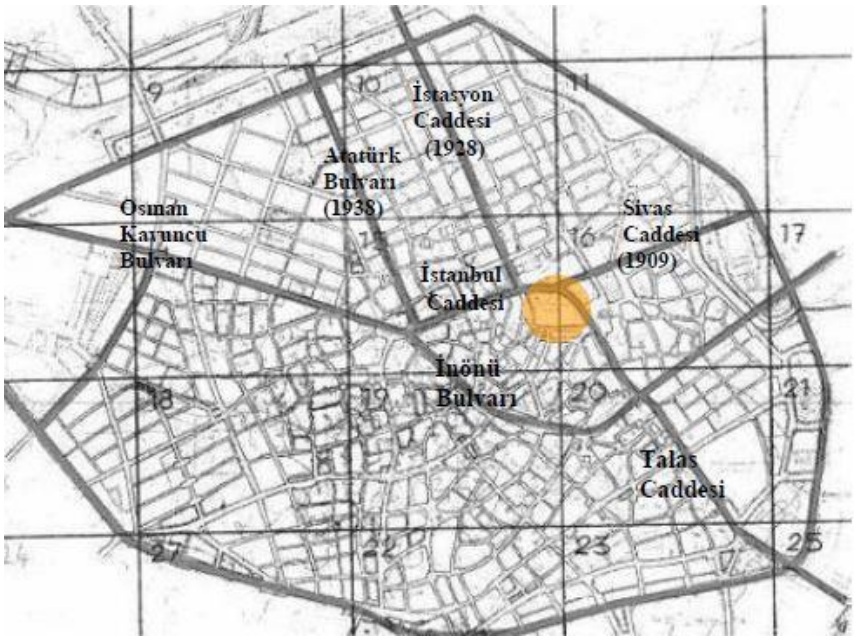

Şekil 4. 195 1945 yılı, 1/5000 ölçekli, Aru İmar Planı (Sönmez, 2012, 49)

Hacı Kılıç Külliyesi'nin onarımlarına dair Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde tespit edilen ilk belge 1950'li yılların sonuna denk gelmektedir. Hacı Kılıç Cami için Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi tarafından doldurulan Vakıf Eski Eser Fişi'nde 1956 yılında bina damının ve medreseye bitişik olan yıkık kemerlerin tamir edildiği, çalışmaların 1960-1961 yıllarında da devam edeceği yazmaktadır. Caminin faal ve sağlam olduğu, medresenin bulunduğu kuzey bölümün yıkık ve içe doğru girinti yaptığı ifade edilmiştir (VGMA). Salt Galata'da bulunan Ali Saim Ülgen Arşivleri'nde de yapı ile ilgili onarım raporlarına ulaşılmış olup, bu

onarım çalışmalarına ait plan çizimleri Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde ve Ali Saim Ülgen Arşivi'nde tespit edilememiştir (Şekil 4. 196).

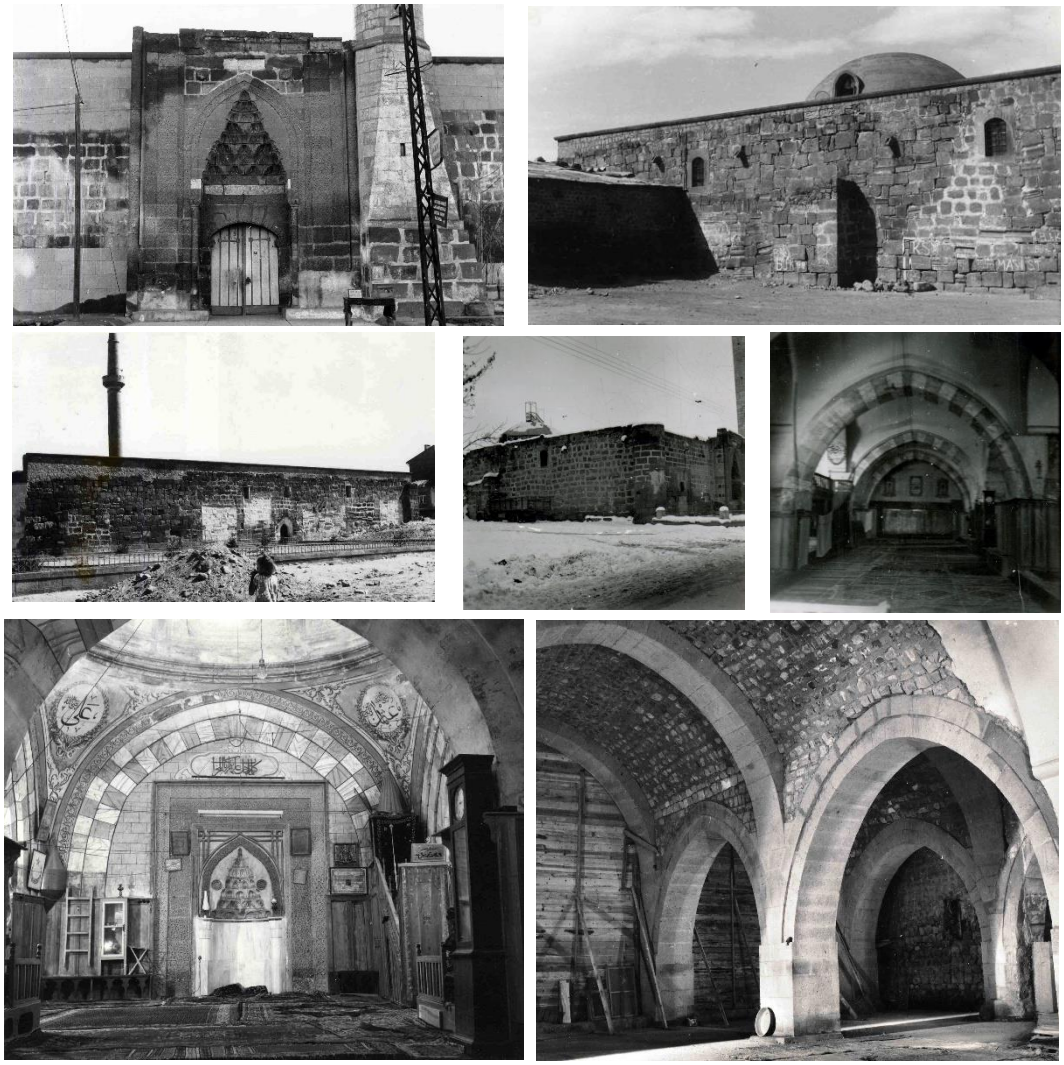

Şekil 4. 196 1956 yılı onarımları sırasında Hacı Kılıç Cami'ye ait fotoğraflar (VGMA, ASÜA, TASUH2120036, TASUH2126002)

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Hacı Kılıç Medresesi için hazırlanan Vakıf Eski Eser Fişi'nde de medresenin mimari özellikleri anlatılmış ve yapının 1958-59 yıllarında Medrese onarımları devam etmiştir. Medrese bölümündeki avlu, revak ve hücreler yeniden inşa edilmiştir. Medrese bölümünde, kuzey-batı tarafta küçük bir bölüm hariç yapı tamamen yenilenmiştir. 1958-1959 yıllarında onarılan yapının onarımlarına 1960 ve 1961 yıllarında devam edileceği not edilmiştir. Eser'in mevcut durumu için "*harabiyetten kurtarılmıştır*" notu düşülmüştür. Verilen tarihler göz önüne alındığında bahsedilen tarih 1959 yılının sonlarına denk geliyor olmalıdır.

1960-1964 yılları arasında yapının restorasyon çalışmaları devam etmiş ve yapı harap olmaktan kurtarılmıştır (VGMA) (Şekil 4. 197, Şekil 4. 198).

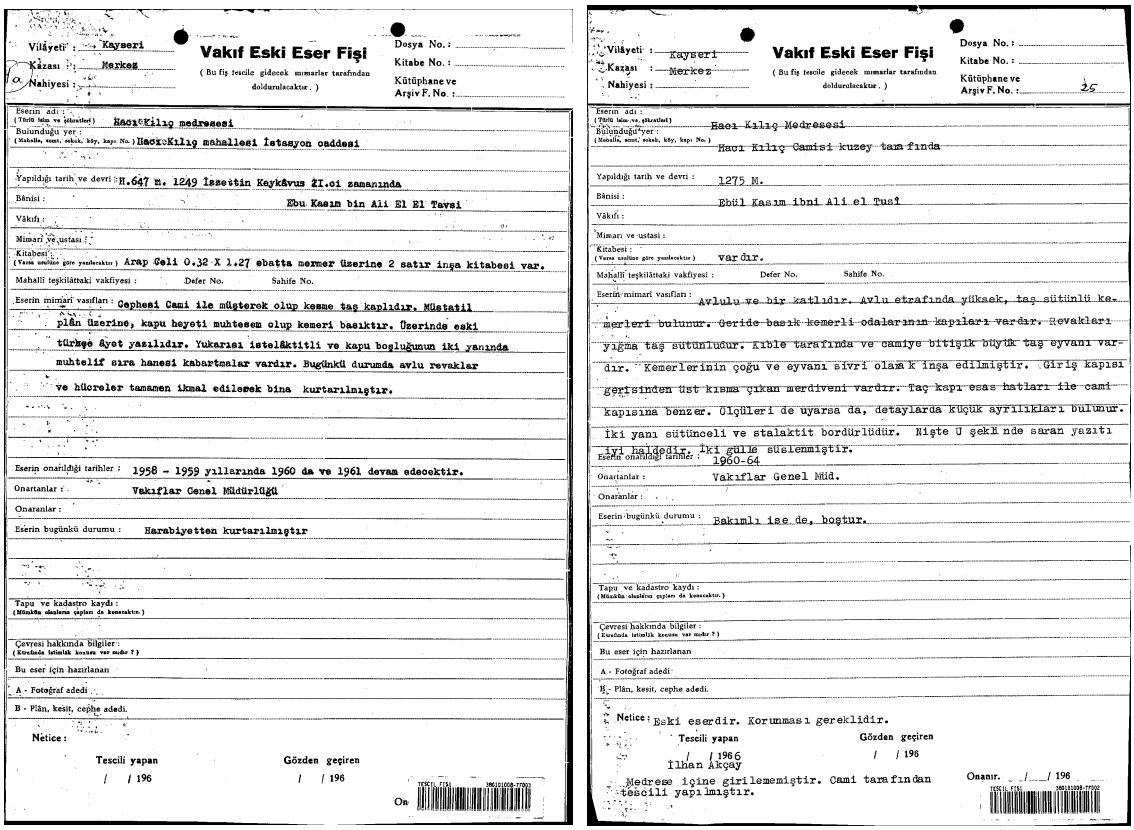

Vakıf Eski Eser Fişi
(Bu fiş tescile gidecek mimarlar tarafından doldurulacaktır.)

Vilâyeti : Kayseri
Kazası : Merkez
Nahiyesi :
Dosya No. :
Kitabe No. :
Kütüphane ve Arşiv F. No. :

Eserin adı : Hacı Kılıç medresesi
Bulunduğu yer : Hacı Kılıç mahallesi İstasyon caddesi
Yapıldığı tarih ve devri : H.647 M. 1249 İzzeddin Keykâvus II.ci zamanında
Bânisi : Ebu Kasım bin Ali El El Tusi
Vâkıfı :
Mimarı ve ustası :
Kitabesi : Arap Celi 0.32 X 1.27 ebatta mermer üzerine 2 satır inşa kitabesi var.
Mahallî teşkilâttaki vakfiyesi : Defer No. Sahife No.
Eserin mimari vasıfları : Cephesi Cami ile müşterek olup kesme taş kaplıdır. Müstatil plân üzerine, kapu heyeti muhtesem olup kemeri basıktır. Üzerinde eski türkçe âyet yazılıdır. Yukarısı istalâktitli ve kapu boşluğunun iki yanında muhtelif sıra hanesi kabartmalar vardır. Bugünkü durumda avlu revaklar ve hücreler tamamen ikmal edilmesek bina kurtarılmıştır.
Eserin onarıldığı tarihler : 1958 - 1959 yıllarında 1960 da ve 1961 devam edecektir.
Onarıtanlar : Vakıflar Genel Müdürlüğü
Onaranlar :
Eserin bugünkü durumu : Harabiyetten kurtarılmıştır
Tapu ve kadastro kaydı :
Çevresi hakkında bilgiler :
Bu eser için hazırlanan
A - Fotoğraf adedi
B - Plân, kesit, cephe adedi.
Netice :
Tescili yapan / / 196
Gözden geçiren / / 196
On.

Vakıf Eski Eser Fişi
(Bu fiş tescile gidecek mimarlar tarafından doldurulacaktır.)

Vilâyeti : Kayseri
Kazası : Merkez
Nahiyesi :
Dosya No. :
Kitabe No. :
Kütüphane ve Arşiv F. No. : 25

Eserin adı :
Bulunduğu yer : Hacı Kılıç Medresesi Hacı Kılıç Camisi kuzey tarafında
Yapıldığı tarih ve devri : 1275 M.
Bânisi : Ebül Kasım ibni Ali el Tusî
Vâkıfı :
Mimarı ve ustası :
Kitabesi : vardır.
Mahallî teşkilâttaki vakfiyesi : Defer No. Sahife No.
Eserin mimarî vasıfları : Avlulu ve bir katlıdır. Avlu etrafında yükseek, taş sütünlü kemerleri bulunur. Geride basık kemerli odalarının kapıları vardır. Revakları yığma taş sütünlüdür. Kıble tarafında ve camiye bitişik büyük taş eyvanı vardır. Kemerlerinin çoğu ve eyvanı sivri olarak inşa edilmiştir. Giriş kapısı girişinden üst kısma çıkan merdiveni vardır. Taç kapı esas hatları ile cami kapısına benzer. Ölçüleri de uyarsa da, detaylarda küçük ayrılıkları bulunur. İki yanı sütünceli ve stalaktit bordürlüdür. Nişte U şekli nde saran yazıtı iyi haldedir. İki gülle süslenmiştir.
Eserin onarıldığı tarihler : 1960-64
Onarıtanlar : Vakıflar Genel Müd.
Onaranlar :
Eserin bugünkü durumu : Bakımlı ise de, boştur.
Tapu ve kadastro kaydı :
Çevresi hakkında bilgiler :
Bu eser için hazırlanan
A - Fotoğraf adedi
B - Plân, kesit, cephe adedi.
Netice : Eski eserdir. Korunması gereklidir.
Tescili yapan / / 1966 İlhan Akçay
Gözden geçiren / / 196
Medrese içine girilememiştir. Cami tarafından tescili yapılmıştır.
Onanır. / / 196

Şekil 4. 197 Hacı Kılıç Medresesi'nin onarımlarına dair hazırlanan Eski Eser Fişleri (VGMA)

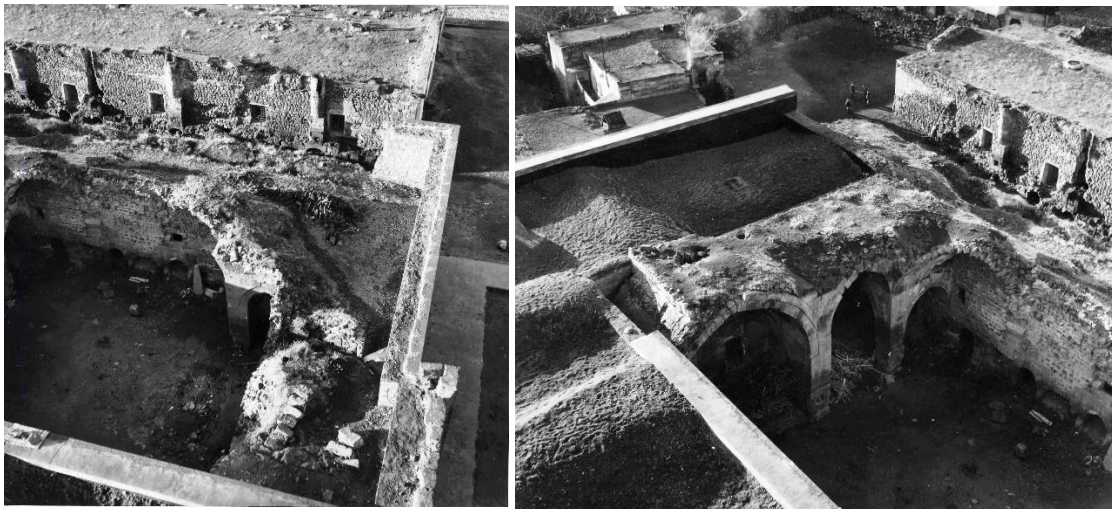

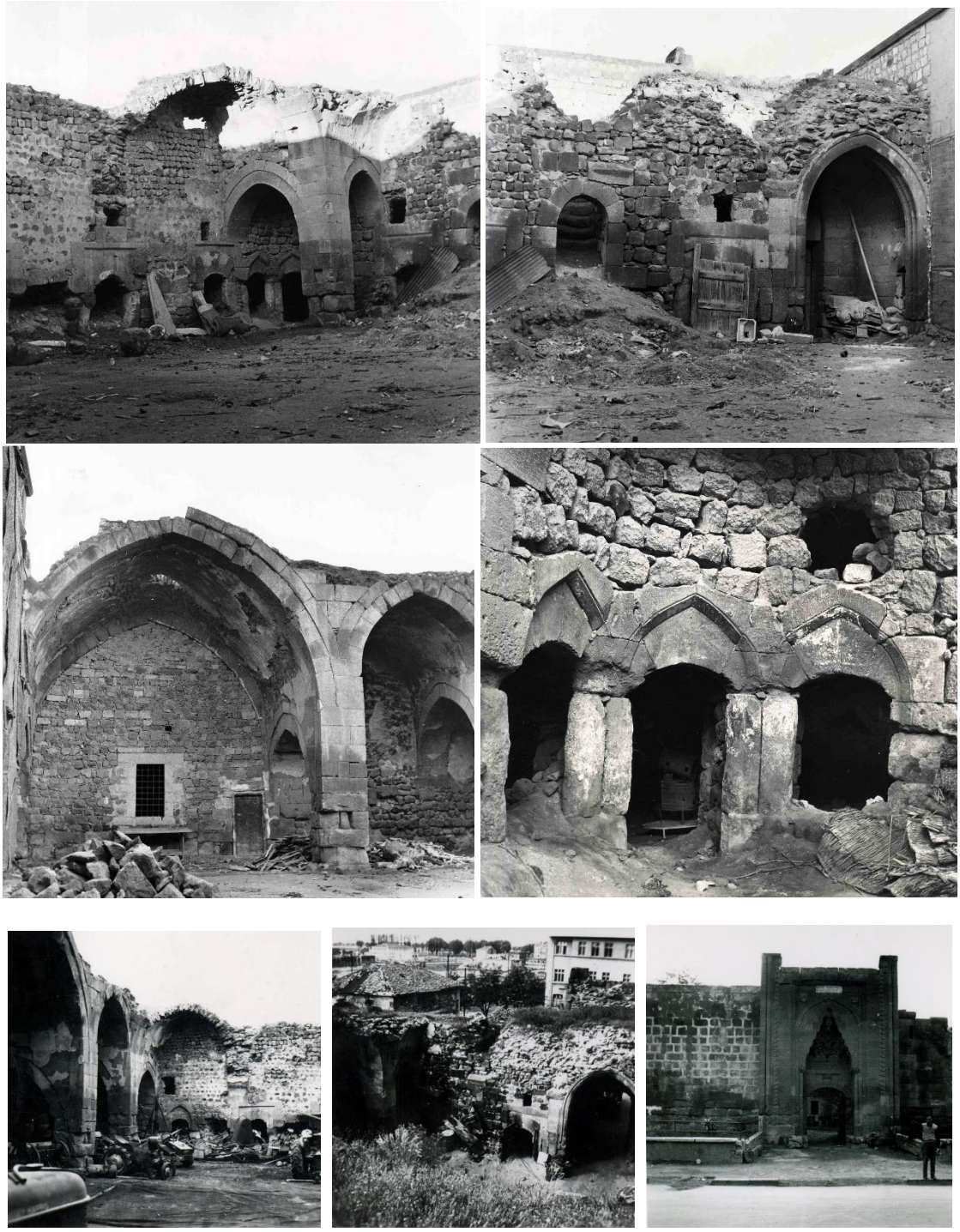

Şekil 4. 198 1958-9 yılı onarımları sırasında Hacı Kılıç Medresesi'ne ait fotoğraflar (VGMA, ASÜA TASUH2120003, TASUH2120015, TASUH2120029)

Ali Saim Ülgen Arşivi'nde, Hacı Kılıç Cami onarımlarına dair raporlar mevcuttur. 1958- 1959 yılında hazırlandığı düşünülen raporda Ülgen, çatının başlanan şekilde yürütülmediği, imalatın bitmek üzere olduğu, kaplamada yükseklik ve enginlik olduğunu, bazı kısımlarda şerbetleme işleminin yapılmadığını ve derzler

temizlenmemiş, harçla bulaşık şekilde yapıldığını tespit etmiştir. Bu hataların düzeltilmesi için müteahhittin ikaz edildiğini not edilmiştir[212]. (Şekil 4. 199).

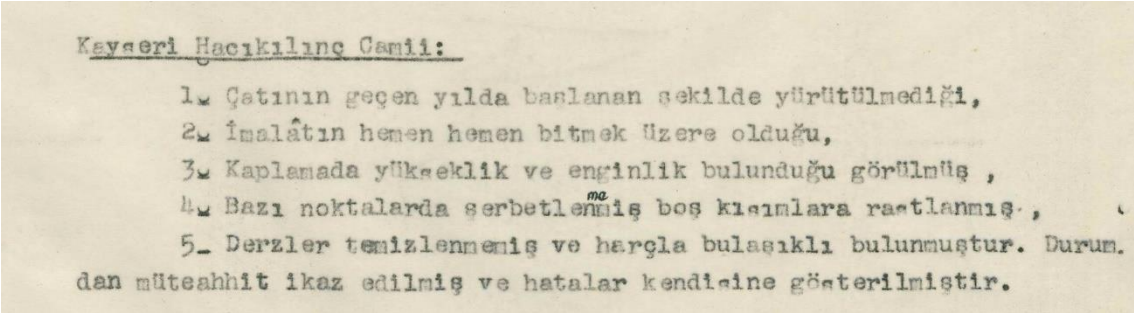

Kayseri Hacıkılınç Camii:

1- Çatının geçen yılda başlanan şekilde yürütülmediği,
2- İmalâtın hemen hemen bitmek üzere olduğu,
3- Kaplamada yükseklik ve enginlik bulunduğu görülmüş ,
4- Bazı noktalarda şerbetlenmiş boş kısımlara rastlanmış ,
5- Derzler temizlenmemiş ve harçla bulaşıklı bulunmuştur. Durum. dan müteahhit ikaz edilmiş ve hatalar kendisine gösterilmiştir.

Şekil 4. 199 Ali Saim Ülgen tarafından yazılan rapor (ASÜA- TASUDOC0055002)

Bu incelemelerden sonra, 20 Haziran 1959'da Ali Saim Ülgen, Orta Anadolu'daki onarımları yerinde incelemek üzere tekrar gönderilmiş ve Kayseri'de o dönemde gerçekleştirilen Hacı Kılıç Cami ve Medresesi'nin onarımlarını da incelemiştir. Bu inceleme kapsamında; şantiyenin idarece anlaşma yapılmış müteahhit Şaban Şahin'den başkalarının elinde olduğu belirlenmiş ve bu onarımın hiçbir şekilde fenni şartlara uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle yapılan işlerin tamamen yıkılıp yeniden inşasının zorunlu olacak kadar kötü ve hatalı olduğu görülmüştür.[213] Bu kapsamda Medrese bölümündeki bozukluklar şu şekilde ifade edilmiştir (Şekil 4. 200):

- Kemerler mevcut tarihi örneklerinden kalıp alınmadan imal edildiği için çarpık vaziyette olup, tekrar yapılması gerekmektedir.
- Kemer şekilleri ve kavisleri tamamen yanlış yapılmıştır.
- Kemerlerde kilit taşları kimi yerlerde kusurlu yapılmış, kimi yerde yapılmamış olup, kemer taşlarının da büyüklükleri birbirinden farklı şekilde imal edilmiştir.
- Tam olması gereken ayakların ortası moloz taş ve cepheleri taş kaplamadır.
- Avlu zemininde yapılan hafriyatta fazla derine inilmiş ve binanın temelleri ortaya çıkarılmıştır,
- Kemerler bir projeye ya da bir rölöveye bağlı kalmadan gelişigüzel yapıldığı için, yeni kemer seviyeleri eskilerini tutmamakta ve birbirlerine birleşmeleri mümkün görülmemektedir.

[212] ASÜA-TASUDOC0062003
[213] ASÜA- TASUDOC0055001

- Kemerlerin de içi moloz taşla doldurulmuş, masif taşla yapılması gerekirken taş kaplama olacak şekilde imal edilmiştir.
- Taş derzleri bozuktur[214]

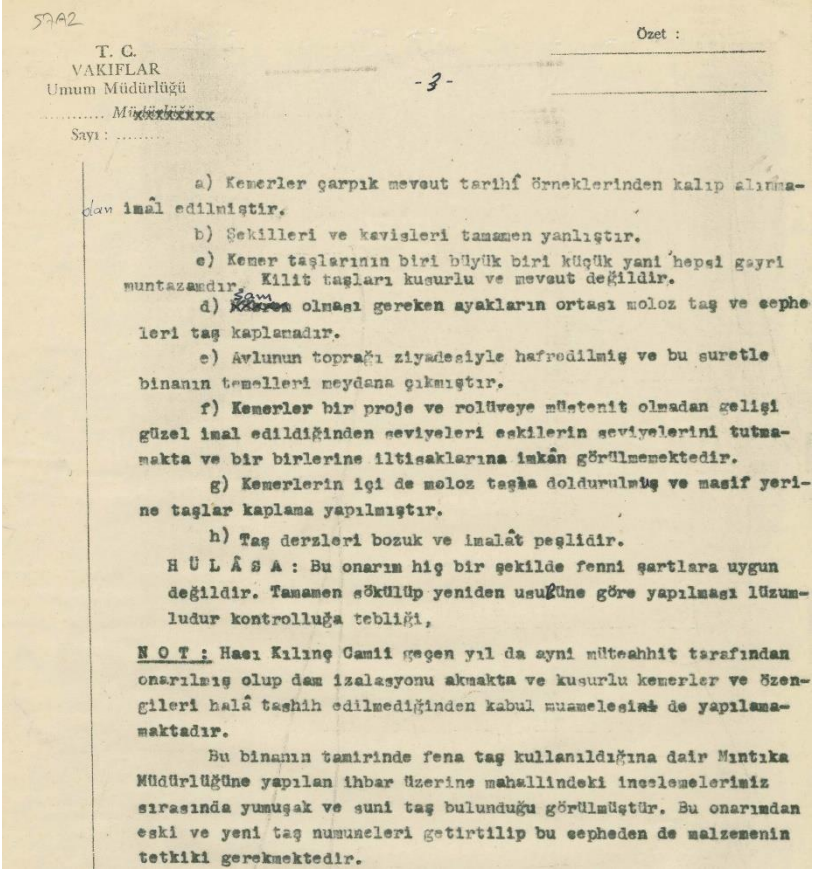

5942

T. C.
VAKIFLAR
Umum Müdürlüğü
..... Müdürlüğü
Sayı : .....

Özet :

-3-

a) Kemerler çarpık mevcut tarihî örneklerinden kalıp alınmadan imâl edilmiştir.

b) Şekilleri ve kavisleri tamamen yanlıştır.

c) Kemer taşlarının biri büyük biri küçük yani hepsi gayri muntazamdır. Kilit taşları kusurlu ve mevcut değildir.

d) Sam olması gereken ayakların ortası moloz taş ve cephe leri taş kaplamadır.

e) Avlunun toprağı ziyadesiyle hafredilmiş ve bu suretle binanın temelleri meydana çıkmıştır.

f) Kemerler bir proje ve rolüveye müstenit olmadan gelişi güzel imal edildiğinden seviyeleri eskilerin seviyelerini tutmamakta ve bir birlerine iltisaklarına imkân görülmemektedir.

g) Kemerlerin içi de moloz taşla doldurulmuş ve masif yerine taşlar kaplama yapılmıştır.

h) Taş derzleri bozuk ve imalât peşlidir.

H Ü L Â S A : Bu onarım hiç bir şekilde fenni şartlara uygun değildir. Tamamen sökülüp yeniden usulüne göre yapılması lüzumludur kontrolluğa tebliği,

N O T : Hacı Kılınç Cami geçen yıl da aynı müteahhit tarafından onarılmış olup dam izalasyonu akmakta ve kusurlu kemerler ve özengileri halâ tashih edilmediğinden kabul muamelesiâ de yapılamamaktadır.

Bu binanın tamirinde fena taş kullanıldığına dair Mıntıka Müdürlüğüne yapılan ihbar üzerine mahallindeki incelemelerimiz sırasında yumuşak ve suni taş bulunduğu görülmüştür. Bu onarımdan eski ve yeni taş numuneleri getirtilip bu cepheden de malzemenin tetkiki gerekmektedir.

Şekil 4. 200 1959 yılında Ali Saim Ülgen tarafından yazılan rapor (ASÜA-TASUDOC0055002)

Aynı raporda Ali Saim Ülgen, Hacı Kılıç Cami için de notlar almıştır. Daha önce hazırladığı raporda da belirttiği üzere, caminin geçen yıl da aynı müteahhit tarafından onarılan damı izolasyonunun akıntı yaptığını, kusurlu kemer ve üzengi taşlarının mevcut olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bina da kalitesiz taş kullanıldığı ihbarı üzerine incelemelerde bulunulmuş ve yumuşak ve suni taş kullanıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen durumların müteahhit tarafından hala düzeltilmediği için kabul muamelesinin yapılamadığı belirtilmiştir.[215] (Şekil 4. 201).

[214] ASÜA- TASUDOC0055002
[215] ASÜA- TASUDOC0055002

Şekil 4. 201 Hacı Kılıç Külliyesi'nin Ali Saim Ülgen'e ait fotoğrafları (ASÜA, TASUH2120001).

Ali Saim Ülgen tarafından ve Vakıflar tarafından çekilen fotoğraflarda, Hacı Kılıç Külliyesi'nin medrese kısmının büyük ölçüde yıkılmış olduğu net bir şekilde görülmekle birlikte, Hacı Kılıç Cami, medreseye göre kısmen iyi durumdadır. Fotoğraflarda camiye bitişik olarak yapılmış konut yapıları dikkat çekmekte, yapının etrafındaki geleneksel doku görülebilmektedir. Onarım çalışmaları esnasında külliyeye bitişik olarak yapılmış yapılar temizlenmiştir. Caminin iç mekânında cami harimi ve ayaklarının olduğu kısım sıva ile örtülü olup yer yer bozulmalar görülmektedir (Şekil 4. 202).

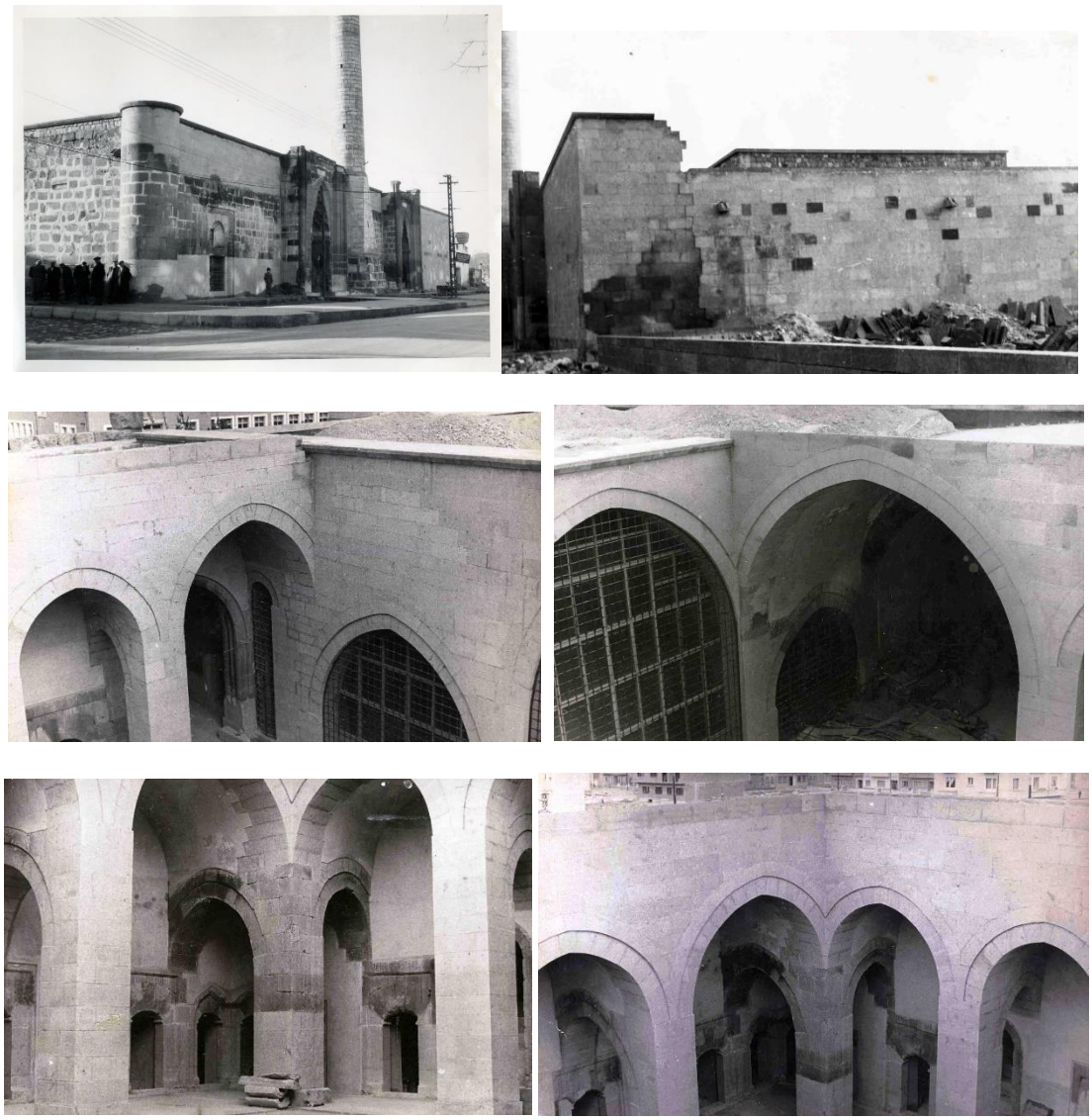

Şekil 4. 202 Hacı Kılıç Külliyesi'nin 1959-64 restorasyon sonrası fotoğrafları (VGMA, ASÜA TASUH2120001).

Medrese bölümünde, giriş eyvanı ve ana eyvan okunmakla birlikte, kuzey tarafta yer alan hücrelerin önündeki avluya açılan revakların ve revakları taşıyan ayakların yıkılmış olduğu görülmektedir. Medrese bölümünde, kuzey-batı tarafta küçük bir bölüm hariç yapı tamamen yenilenmiştir. 1960-1964 yılları arasında yapının restorasyon çalışmaları devam etmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bu tarihten sonra külliyeye ait en erken tarihli belge 1966 yılında düzenlenmiştir. 1966 yılında İlhan Akçay tarafından Hacı Kılıç Cami ve Medresesi için doldurulan fişte yapıların tescili yapılmış, cami tescil fişinde caminin mimari özellikleri anlatıldıktan sonra, 1960-1964 yılları arasında onarım geçildiği ve bakımlı olduğu yazılmıştır. Medrese tescil fişine "medrese içine

girilememiştir, cami tarafından tescili yapılmıştır" ibaresi not düşülmüştür. Eserin o dönemki durumu için ise "bakımlı ise de boştur" ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeden Ali Saim Ülgen'in yaptığı onarımların tamamlandığı ve yapının harabe görünümden kurtarıldığı çıkarımı yapılabilmektedir. O dönem yapılan onarımlara ait çizimler tespit edilememiş olmakla birlikte, Ülgen'in Arşivi'nde tespit edilen fotoğraflar da bu düşünceyi desteklemektedir.

Külliye'nin onarımları ile ilgili bir sonraki çalışma Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapının 13 Ocak 1971 tarihli E. Yurdakul, N. Arpacı ve M. Yurtyapan tarafından çizilen rölöve çizimleri bulunmaktadır. Çizimler Yılmaz Önge tarafından incelenmiş, dönemin Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanı Ekrem Demirtaş tarafından onaylanmıştır (VGMA) (Şekil 4. 203).

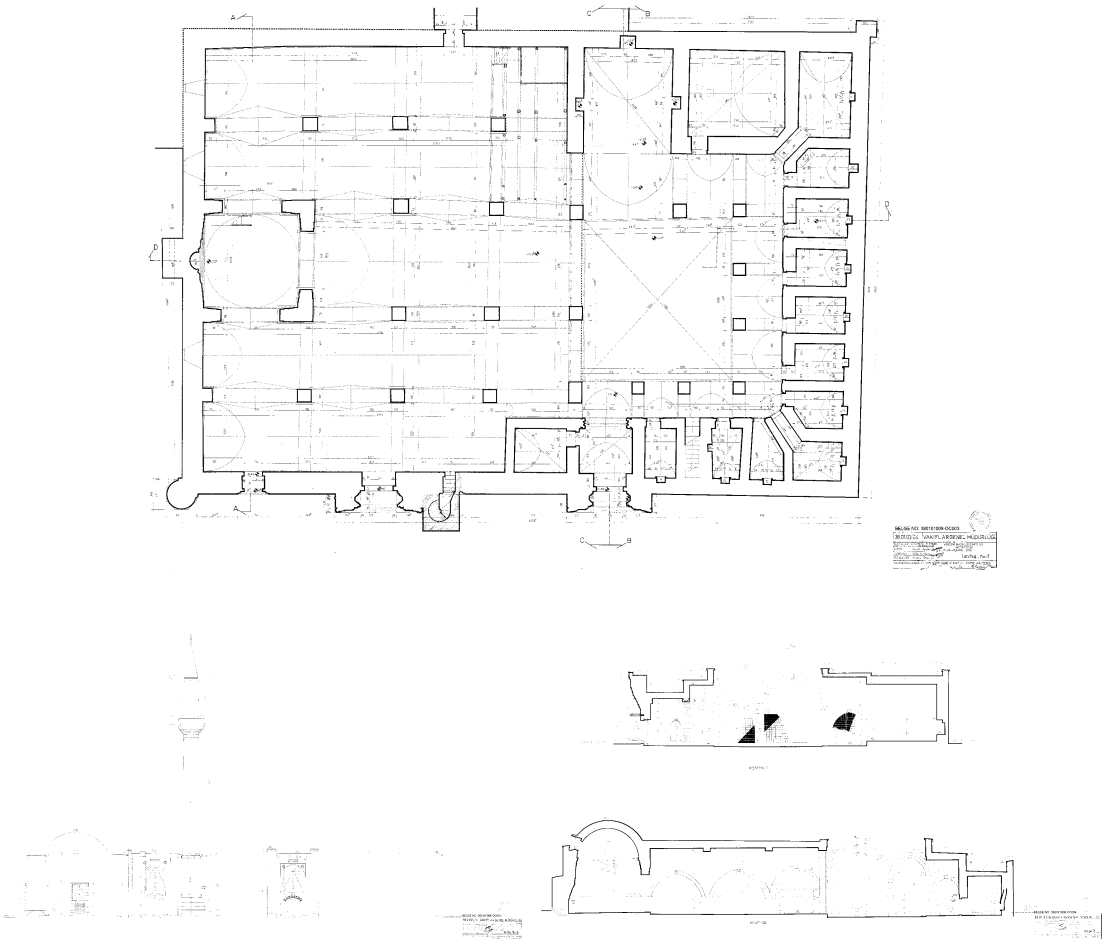

Şekil 4. 203 Erol Yurdakul tarafından yapılan külliyeye ait rölöve çizimleri (VGMA)

5 paftadan oluşan çizimlerin, 4 paftası yapının plan, kesit ve görünüş rölövelerinden oluşurken 1 adet pafta ise yapının batı kapısının restorasyonuna aittir. Hazırlanan rölöve projeleri incelendiğinde, cami ve medrese kısmının 1958-64 yıllarında Ali Saim Ülgen tarafından yapılan çalışmalar sırasında tamamlandığı görülmektedir. Projeye ait çizimler incelendiğinde, güney-doğu köşe kulesinin külahı, hem medrese hem de cami taç kapılarının üst bölümü ve çatının olmadığı gözlemlenmektedir (VGMA) (Şekil 4. 204).

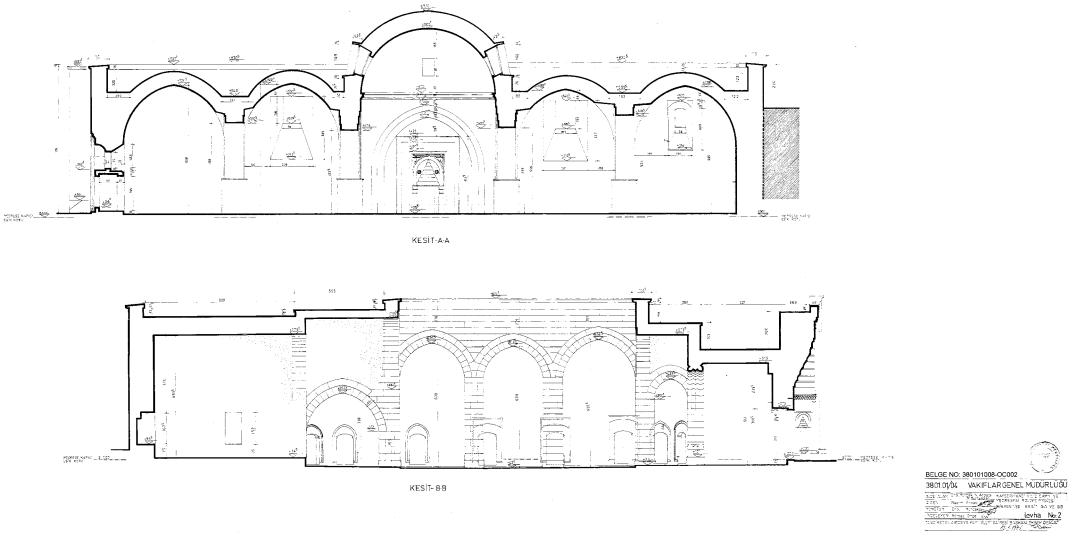

Şekil 4. 204 Erol Yurdakul tarafından yapılan külliye rölöve çizimleri (VGMA)

Erol Yurdakul'un yaptığı çizimler incelendiğinde diğer yapılarla paralel olacak şekilde ölçü ve kot bilgisinin detaylı verildiği, rölöve niteliği taşıdığı görülmektedir. Yapının rölöve çizimlerinden sonra restorasyon çizimlerinin ve uygulamasının yapılıp yapılmadığına dair bilgi ve belge arşivlerde tespit edilememiştir.

1995 yılında Hacı Kılıç Külliyesi için tekrar çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 23 Haziran 1995 gün ve 1886 sayılı kararında belirtildiği üzere, Kayseri Valiliği İl Müftülüğü çatının kurşun ya da bakır çatı ile örtülmesi talebinde bulunmuştur. Bu talep kurul tarafından kabul edilmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce hazırlanacak rölöve ve restorasyon projeleri ile yapılmasına karar verilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 205).

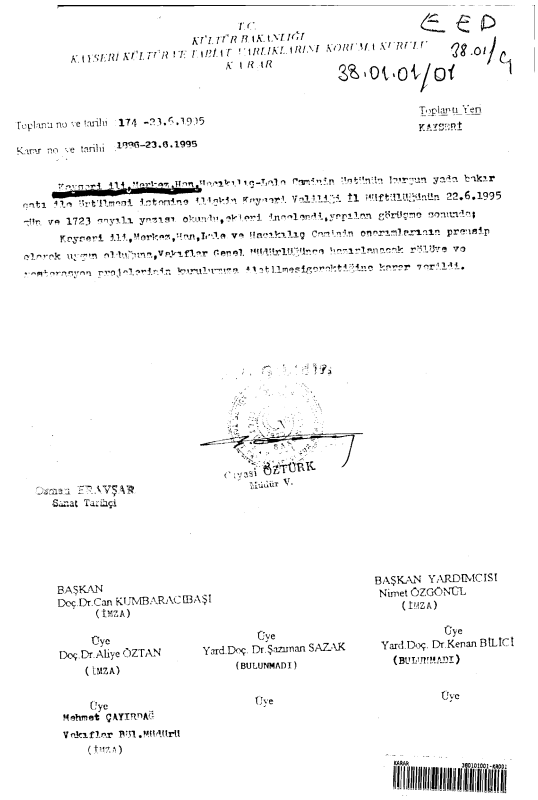

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
KAYSERİ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU
KARAR

Toplantı no ve tarihi 174 -23.6.1995

Karar no ve tarihi 1996-23.6.1995

Toplantı Yeri
KAYSERİ

Osman ERAVŞAR
Sanat Tarihçi

Ziyaşi ÖZTÜRK
Müdür V.

BAŞKAN
Doç.Dr.Can KUMBARACIBAŞI
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Nimet ÖZGÖNÜL
(İMZA)

Üye
Doç.Dr.Aliye ÖZTAN
(İMZA)

Üye
Yard.Doç. Dr.Şazıman SAZAK
(BULUNMADI)

Üye
Yard.Doç. Dr.Kenan BİLİCİ
(BULUNMADI)

Üye
Mehmet ÇAYIRDAĞ
Vakıflar Bil.Müdürü
(İMZA)

Üye

Üye

Şekil 4. 205 1995 Hacı Kılıç Cami üst örtü onarımına dair karar (VGMA)

16 Temmuz 1995 tarihli Prof. Dr. Ayşıl Tükel Yavuz'un itiraz dilekçesi üzerine, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından inceleme yapılmıştır. 22 Eylül 1995 gün ve 1928 sayılı karar ile Kocasinan ilçesinde bulunan Hacı Kılıç Cami'nin üstünün kuruldan izin alınmadan kurşun çatı ile kapatıldığı belirtilmiştir. Kurulun 23 Haziran 1995 tarihinde aldığı kararda istenen projelerin kurula sunulmadığı tespit edilmiş ve kuruldan izin alınmadan yapılan çatı uygulamasının sökülerek kaldırılmasına, uygulamayı yapan ve yaptıranlar hakkında soruşturma açılmasına karar verilmiştir. Aynı kurul kararında dikkat çeken bir ifade ise "*bölgemizde kurulumuz onayı olmaksızın birçok anıt yapıda benzeri uygulamalar yapılmaktadır*" cümlesidir (VGMA). 1995 yılında, Prof. Dr. Ayşıl Tükel Yavuz tarafında yazılan dilekçeye Kurul tarafından verilen cevapta, kurulun onayı olmaksızın birçok anıt yapıda benzer uygulamaların yapıldığı ve Genel Müdürlüğün bu konuda bilgilendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir (VGMA).

Yapı aynı konu ile yaklaşık beş ay sonra tekrar kurul gündemine gelmiştir. 17 Kasım 1995 tarih ve 1952 sayılı kurul kararında, Hacı Kılıç Cami'nin üstünün bakır çatı malzemesi ile kapatılarak uygulama yapıldıktan sonra projelerin kurula iletildiği ifade edilmiştir. Bu nedenle yapılan çatı uygulamasının kaldırılmasına ve

uygulamayı yapan ve yaptıranlar hakkında yasal soruşturulma açılmasına karar vermiştir (VGMA). Çok kısa aralıklarla aynı uygulamanın yapılmış olması sorgulanması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. ek

Bu yıkım kararına, İnşaat Mühendisi Nejat Uçak karşı çıkmıştır. Uçak, Hunat Cami'nin çatı üzeri bakır örtü ile örtülmesinin kurul tarafından uygun görülmesi ve projesinin tasdik edilmesi temel alınarak Hacı Kılıç Cami'ye de İnşaat Mühendisleri tarafından aynı şekilde proje hazırlandığını ancak projede mimar imzası bulunmadığı için kurul tarafından kabul edilmediğini ifade etmiştir. Bu nedenle proje Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. İnşaat Mühendisi Uçak, benzer uygulamaların Hunat Camisi'ne yapılmasını ve kış şartlarından dolayı uygulamanın devam ettirilmesini gerekçe göstererek yapılan uygulamayı savunmuştur (VGMA) (Şekil 4. 206).

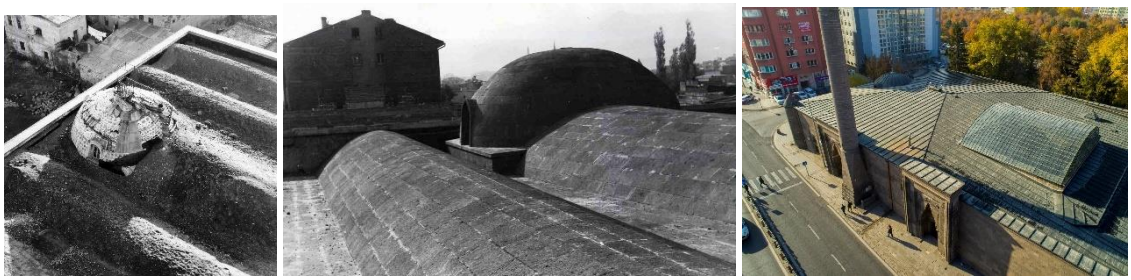

Şekil 4. 206 Hacı Kılıç Cami üst örtüsünün yıllar içindeki değişimi (VGMA)

Yapının onarımı ile ilgili bir sonraki belge yaklaşık on yıl sonra düzenlenmiştir. 30 Haziran 2004 gün ve 3622 sayılı Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararında, Hacı Kılıç Medresesi'nin revak ve iç mekan duvarlarında raspa edilen çimento katkılı sıva yerine horasan harçlı sıva ile yenilenmesi isteminde bulunulmuştur. Bu isteğin değerlendirilmesi için kurul tarafından üniversite sanat tarihi bölümünde konunun uzmanları ile görüşülmesi gerektiğine karar verilmiştir (VGMA).

2004 yılında, yaklaşık üç ay sonra Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 30 Eylül 2004 gün ve 33 sayılı kararında, Hacı Kılıç Medresesi'nin revakları ile iç mekân duvarlarında yapılan raspa sonucu açığa çıkan duvar örgüsündeki derz açıklıklarının özgün harcıyla derzlenebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Hacı Kılıç Külliyesi'nin temel drenajının üzerindeki düzeltmeler dikkate alınarak gerçekleştirilmesi gerektiği ve uygulamaların Vakıflar Bölge Müdürlüğü

denetiminde yapılması ve uygulama sonrasında rapor ve fotoğraf verilmesi gerektiği belirtilmiştir (VGMA) (Şekil 4. 207, Şekil 4. 208).

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 3 – 30.09.2004
Karar No. ve Tarihi : 33 - 30.09.2004

Toplantı Yeri
KAYSERİ

Kayseri İli, Merkez, Kocasinan İlçesi, Hacı Kılıç Mahallesinde bulunan sit alını dışında yer alan, tapunun 100 pafta, 809 ada, 4 parsel numarasında Ebülkasım Bini Ali Ettusu Vakfı adına kayıtlı, tescilli Hacı Kılıç Camii ve Medresesinin temel tecrit'inin yapılması ve Medresenin revak ve iç mekan duvarlarında yapılan raspa sonuç raporunun değerlendirilmesi istemine ilişkin Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğünün 23.08.2004 gün ve 398 sayılı, 18.08.2004 gün ve 4546 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğünün 14.07.2004 gün ve 11185 sayılı yazıları, Konu ile ilgili Kurulumuzun aldığı 30.06.2004 gün ve 3622 sayılı karar okundu, raportörünün açıklamaları dinlendi, dosyasındaki bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşme sonunda;

Kayseri İli, Merkez, Kocasinan İlçesi, Hacı Kılıç Mahallesinde bulunan sit alını dışında yer alan, tapunun 100 pafta, 809 ada, 4 parsel numarasında Ebülkasım Bini Ali Ettusu Vakfı adına kayıtlı, tescilli Hacı Kılıç Camii ve Medresesine ilişkin kurulumuza sunulan drenaj detayının üzerine düşülen notlar doğrultusunda uygun olduğuna ,Medresenin revak ve iç mekan duvarlarında yapılan raspa sonucu açığa çıkan duvar örgüsündeki derz açıklıkların özgün harcıyla derzlenebileceğine,uygulamaların Kayseri Vakıflar bölge Müdürlüğü denetiminde yapılmasına, uygulama sonrası rapor ve fotoğrafların Kurulumuza iletilmesine karar verildi.

Nafi KIRAZ
Mimar

ASLI GİBİDİR

Gazi ŞAHİN
Müdür

BAŞKAN
Yrd. Doç. Dr. Yegan KAHYA
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
(İMZA)

ÜYE
Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN
(İMZA)

ÜYE

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.Y.Bahri ERGEN
(İMZA)

ÜYE
Mehmet EVEREKLİ
Kocasinan Bel.İm.Müd.
(İMZA)

ÜYE

ÜYE
Nejat UÇAK
Kayseri Vakıflar Böl.Müd.Tem.
İnşaat Mühendisi
(İMZA)

Şekil 4. 207 Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 30 Eylül 2004 tarih ve 33 sayılı kararı

Şekil 4. 208 Medresenin 2004 yılına ait fotoğrafları (VGMA)

Hacı Kılıç Cami ve Medresesi ile ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv'inde bulunan Fotoğraf dosyalarında 2007 yılına ait onarım öncesi ve sonrasına ait fotoğraflar bulunmaktadır. Ancak bu onarımlara dair rapor ya da çizim gibi bir bilgiye rastlanmamıştır. Fotoğraflar incelendiğinde, cami iç mekanındaki tonozlara da sıva

raspası yapıldığı ve özgün taş örgünün ortaya çıkarıldığı tespit edilebilmektedir. Ayrıca caminin dış beden duvarlarındaki derz sıvalarının kaldırıldığı, caminin dış zemin döşemesine aydınlatma elemanlarının yerleştirildiği, caminin iç mekanının ahşap parke yapıldığı ve medresede daha önceki onarımda sıva raspası yapılmayan bölümlerinin de temizlendiği görülmektedir (Şekil 4. 209).

Şekil 4. 209 2007 yılı onarım öncesi ve sonrasına ait fotoğraflar (VGMA)

2012 yılında, Kayser, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma kurulu tarafından 29 Mart 2012 gün ve 201 sayılı kararda, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin yapı grubu "I. Grup" olarak belirlenmiştir. Ayrıca kararda, batı ve kuzeyini çevreleyen parkta yolların kiremit kırmızı renginde beton parke taşla döşenmesi ve bordürle çevrelenmesi, tescilli yapılara olumsuz etki etmemesi ve özgün herhangi bir malzemenin değiştirilmemesi gerekçesiyle kabul edilmiştir (VGMA). Külliye ile ilgili son onarım verilerine kurulun 27 Ekim 2016 tarih ve 2331 sayılı kararından ulaşılmaktadır. Bu karar ile caminin önünde oluşan su sızıntısının önlenmesi için tadilat yapılması istenmiştir (Şekil 4. 210).

Şekil 4. 210 Hacı Kılıç Külliyesi'nin Güncel Hali (Akşehirlioğlu, 2019)

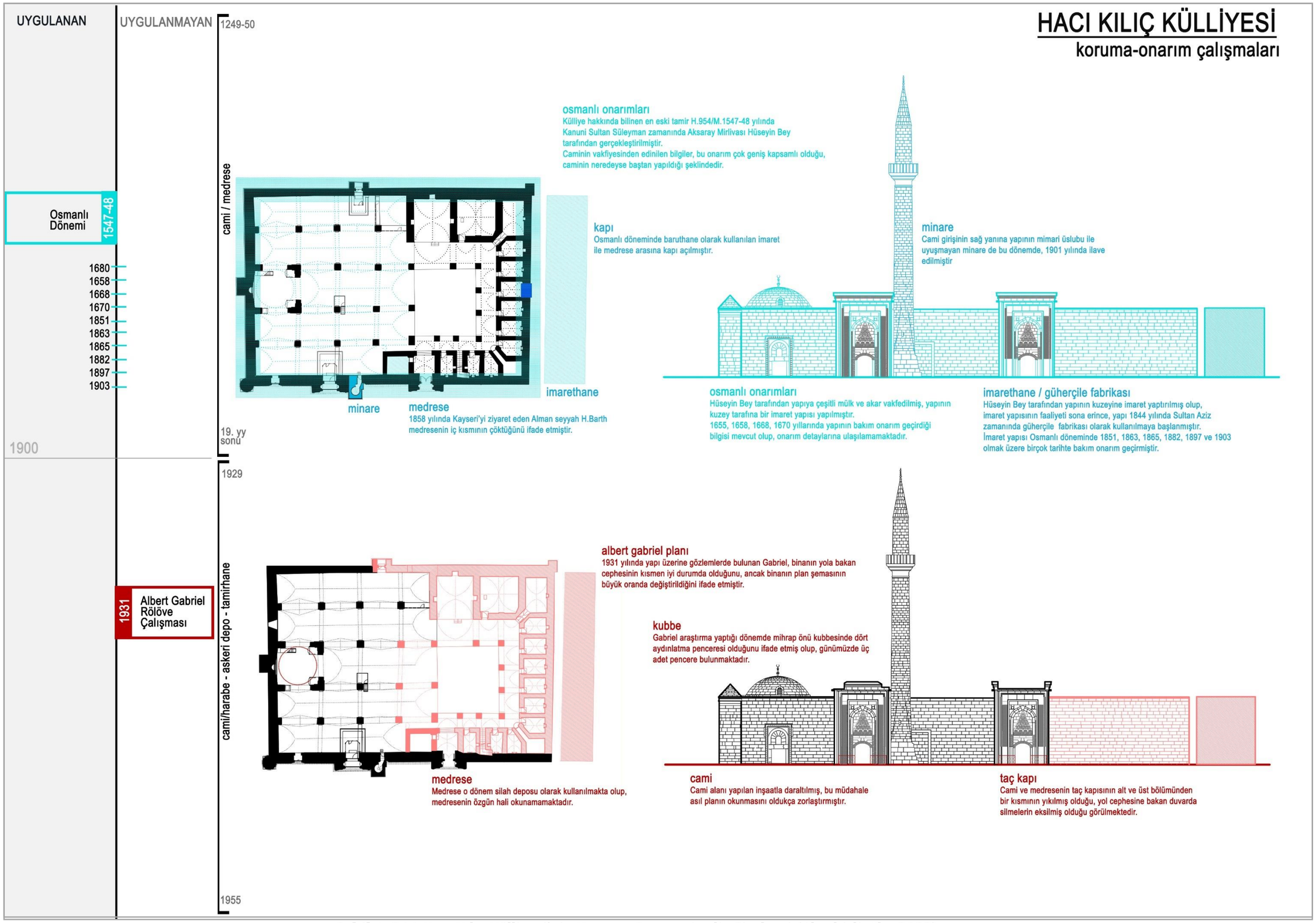

Şekil 4. 211 Hacı Kılıç Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022)

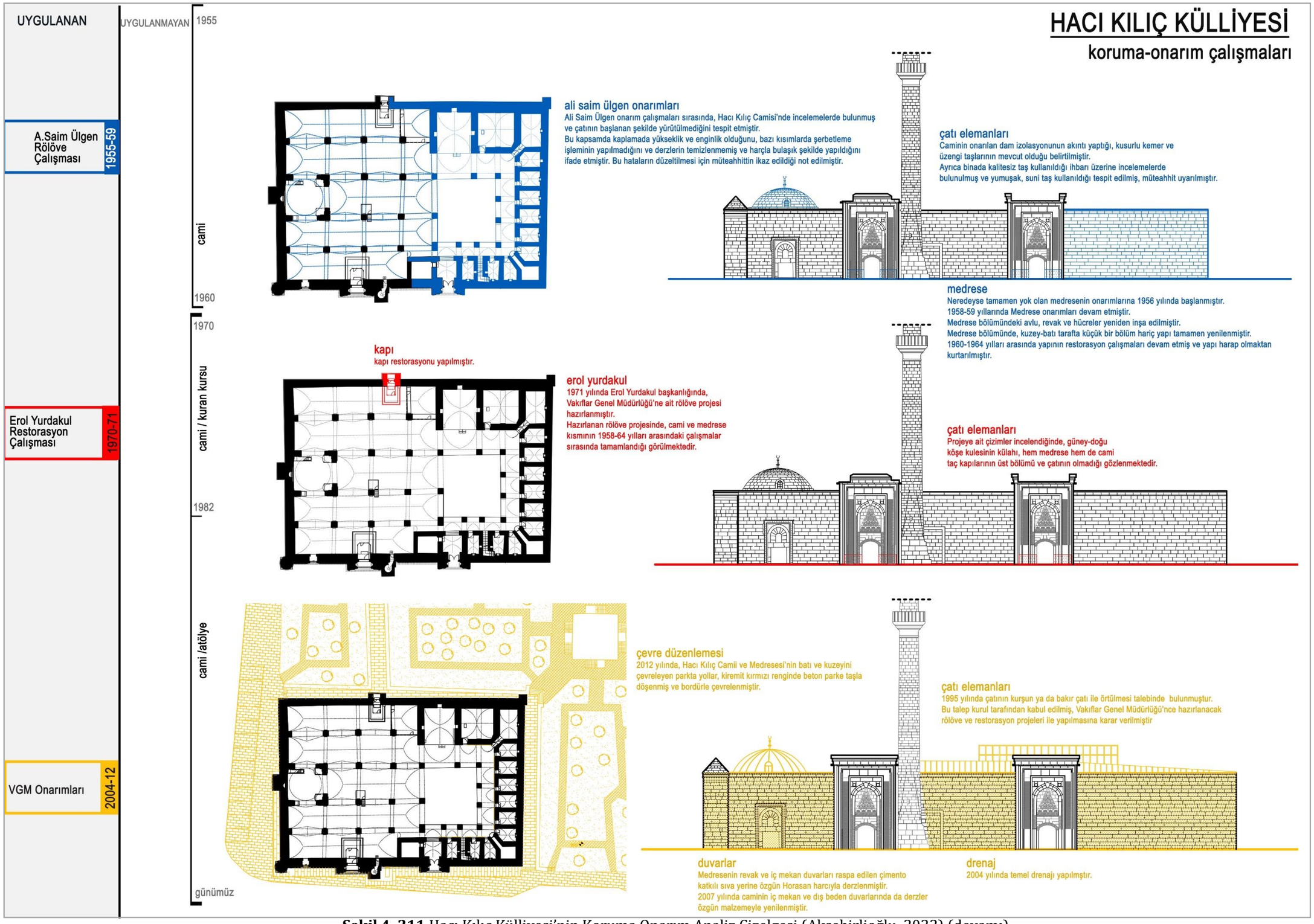

Şekil 4. 211 Hacı Kılıç Külliyesi'nin Koruma Onarım Analiz Çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2022) (devamı)

5
SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 Değerlendirme

Korumayı etkileyen yasal, ekonomik, teknik ve toplumsal şartlar ve bunların yarattığı etkilerin Anadolu Selçuklu anıtsal yapıları üzerindeki yansımaları tespit edilmeye çalışılmış, bu kapsamda ilk olarak koruma konusunda önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı zaman aralıkları, koruma tarihindeki kırılma noktaları ve süreç içinde koruma yaklaşımında meydana gelen gelişim ve devinim değerlendirilmiştir.

Değerlendirme bölümünde ele alınan diğer başlık, Kayseri'de bulunan, tez kapsamında detaylı onarım tarihlerinin anlatıldığı dört Anadolu Orta Çağ anıtsal yapısının süreç içinde geçirdiği onarımlar ve bu onarım süreçlerinin benzerlikleri ve farklılıkları olmuş; bu doğrultuda kesiştikleri ve ayrıldıkları noktaların hangi şartlar altında, hangi bakış açısı ve yaklaşımı ile oluştuğu irdelenmiştir.

5.1.1 Koruma Yaklaşımları ve Onarım/Restorasyon Tarihi Değerlendirmesi

Anıtsal yapılar, tarih katmanında yer almış kültür ve medeniyetlerin kanıtını oluşturan tarihi belge niteliğindeki önemli kültürel varlıklarımızdır. Yapıldıkları dönemin inanışları, yapım teknikleri, yaşam biçimleri, mimari üslubu, yapı malzemeleri ve sanatsal özellikleri gibi pek çok konuya ışık tutan bu yapıların, belge niteliğini kaybetmemeleri; taşıdıkları tarihi, mimari, kültürel değerlerin zarar görmemesine ve özgün nitelikleriyle korunmalarına bağlıdır. Anıtsal yapılarda koruma yaklaşımının ve bakım, onarım çalışmalarının değerlendirilebilmesi de korumanın zaman çizelgesinde yer alan önemli dönem aralıklarının ve süreci etkileyen kritik dönemeçlerin bilinmesi ile mümkün olabilmektedir.

Toplumların yüzlerce yıllık birikimi ile oluşturdukları sosyal, kültürel, estetik, otantik ve özgün özelliklere sahip anıtların geleceğe aktarılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlayan koruma kavramı eski çağlardan günümüze kadar süregelmiş bir olgudur. Bu doğrultuda koruma kavramında değinilmesi gereken temel nokta, neyin korunması gerektiği ve korunacak alanların

sahip olması gereken değerlerdir. Koruma kapsamını oluşturan bu değerler; tarihi, dini, sanatsal, teknik, mimari, ekonomik, özgünlük, kullanım, belge değeri gibi çok geniş yelpazede konumlanmaktadır.

İlk Onarımlar/Selçuklu ve Beylikler

Osmanlı'nın Anadolu'daki bütüncül idari yapılanmasını kurmasına kadar tez kapsamında incelenen yapılar da dâhil olmak üzere birçok özgün mimari yapıt yapan ya da bunların yer aldığı yerleşim yerlerini fethederek yenileyen Selçuklu ve Beylikler döneminde de, anıtsal eserlere karşı koruma ve kullanma anlamında bir duruş geliştirilmiş olmalıdır. Bu duruşun, dönemin anlayışı çerçevesinde, günlük kullanım değeri ağır basan taşınmazların, aynı işlevle kullanılmasından ve kullanım değerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Bu varsayımların yapılması ile birlikte Selçuklu Dönemi, yapıların onarım tarihi hakkında bilgi verecek yazılı kaynaklar yönünden oldukça fakirdir. Bu döneme ait temel kaynaklar yapının inşa ya da onarım kitabelerinden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra yapıların vakıflarından elde edilen bilgiler anıtların onarımı ile ilgili bazı veriler içermektedir. Bakım ve onarım çalışmalarında günümüz koruma bilinci ile hareket edilmeyen bu dönemde, yapıların varlığını sürdürmesi ve günümüze ulaşmasında ki en büyük etken vakıf sisteminin işleyiş şartları olarak değerlendirilebilir. Vakıf şartları ve usullerinin belirtildiği temel ilkelerde binaların devamlı bakım ve onarımlarının yapılmasını şart koşan maddelerin bulunması, onarım masraflarının tüm giderlerden önde kabul edilmesi, dönemi için oldukça çağdaş bir yaklaşım olup, günümüz koruma yaklaşımındaki sürekli (periyodik) bakımın bir nevi benzer uygulaması olarak düşünülebilir. Nitekim 1987 yılında yayınlanan SPAB[216] Manifestosu'ndan başlamak üzere günümüze kadar pek çok uluslararası ve ulusal metinde tek yapı ölçeğinde sürekli bakımın önemine dikkat çekilmektedir.

Selçuklu dönemindeki koruma anlayışına dair kısıtlı bilgimiz bulunmasına rağmen, yapıların tarihsel süreklilik içerisindeki varlıklarını devam ettirdikleri dikkate alındığında, yapıların vakıf şartlarındaki ilkelerin de etkisiyle belirli periyotlarla basit ya da kapsamlı onarım gördüğü çıkarımı yapılabilir. Onarımın vakıf

[216] Society of Protection of Ancient Buildings (Tarihi Yapıları Koruma Derneği)

hükümlerinde yeri ve önemi bilinmekle birlikte, onarımın içeriğini, süreç ve yöntemini tanımlamak zordur. Selçuklu döneminde onarımlar dönemin mevcut yapım sistemi ile yapılmış, onarımda kullanılan teknik ve yöntem ise o döneme ait metotlarla gerçekleştirilmiş olmalıdır. Bu dönemde vakıf eserlerindeki onarım anlayışını şekillendiren en önemli etken vakfın devamlılığını sağlamak içindir. Vakfın devamlılığı, vakıf eserinin sağlam ve kullanılabilir olması ile ilgili olması; eserlerin bakım, onarım uygulamalarının her dönem belli bir oranda gerçekleştirilmiş olduğunun somut bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Klasik Osmanlı Dönemi

Osmanlı döneminde de Selçuklu ve Beylikler döneminde olduğu gibi vakıf kurumu önemini korumuş, özellikle Klasik Osmanlı Dönemi'nde bakım ve onarım uygulamaları için vakıf kurumu çerçevesinde gelişmiş güçlü bir örgütlenme kurgulanmıştır. Bu kapsamda, Osmanlı döneminde vakıf eserlerinin onarımları 19. yüzyılda gerçekleştirilen köklü değişimlere kadar belli bir sistematik ve kurumsal yapılanma bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Kurgulanan sistemde bakım ve onarım işleri, onarım öncesi, onarım ve onarım sonrası süreç olarak üç aşamada gerçekleştirilmektedir. Onarım sürecinin başlayabilmesi için onarım isteğinin resmi olarak Divan-ı Hümayun'a bildirilmesi gerekmektedir. Tamire ihtiyaç olan yapının onarım isteği genellikle vakıf mütevellisi tarafından yapılmakla birlikte kadılar, vakıf nazırları, yöre halkı, naibler de bu görevi yerine getirebilmektedir. Vakıfların herkesin malı olması ve farklı kişiler tarafından onarım başvurusu yapılabilmesi, vakıf yapılarının korunması ve geleceğe aktarılmasında yararlı olduğu savunulabilir.

Başvurudan sonra onarımın nitel ve nicel özelliklerini, bozulma durumlarını ve müdahale kararlarını içeren keşif raporları kadıların başkanlık ettiği keşif heyeti tarafından hazırlanmaktadır. Onarılması gereken yapılar için hazırlanmış hasar tespit çalışmaları niteliğindeki keşif raporlarında, yapıların durumları, kullanılacak malzemeler, işçi ücretleri ve tamirlerin hangi üsluba göre yapılacağı belirtilmekte, gerçekleştirilen müdahaleler tamir, tadilat, tecdid (yenileme) şeklinde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Farklı terimlerle ifade edilen onarım faaliyetinin ölçek ve niteliği, bakım ve onarımı gerektiren nedenlere göre çeşitlenmektedir. Günümüz koruma anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde yapılan onarımların yapıda esaslı müdahale gerektirmeyen, günümüzde tanımlanmış şekli ile daha çok basit

onarım[217] niteliğinde kurgulandığı ve bu doğrultuda beden duvarları, zemin, derz ve üst örtüde gerçekleştirilen küçük ölçekli bakım uygulamaları olduğu söylenebilir. Yapılarda yenileme ya da yeniden yapım uygulamalarının ise daha çok yapılarda büyük kayıplara neden olan afetlerden sonra yapıldığı çıkarımı da yapılabilmektedir. Görevlendirilen ekibin uygulamayı gerçekleştirdikten sonra, uygulama sonucunda hazırlanan ikinci keşif raporunun ilk keşif ile tutarlı olması ve durumun Divan'a bildirilmesi ile süreç sonlandırılmaktadır.

Klasik dönemde, onarım sürecinde yapılan uygulamaların denetlendiği belirli bir işler kontrol mekanizmasından oluşan bir düzen olmakla birlikte, bu dönemde koruma konusunda kuramsal ve sistemli bir düşünsel yaklaşım ve tavrın kurgulanmadığı görülmektedir. Osmanlıda Tanzimat öncesi Klasik Dönem koruma ve onarımlarındaki temel yaklaşım da, dini değerler, ata yadigârı ve yaşam biçimi gibi soyut değerler çerçevesinde şekillenmiş, yapıların gündelik yaşamın parçası olması ve inanç konusunda değerli olması bu yapıların geleceğe aktarılmasında her dönem teşvik edici rol oynamıştır. Binan (1994, 281) da, yapım üretim sistemlerinin/teknolojilerinin, toplumsal yapının biçimlenişindeki değişim ve dönüşümlerin yavaş olduğu bu dönemde; yapıların kullanım değerlerinin korunmaları için itici güç oluşturduğunu, Osmanlı onarımlarındaki genel tutumun yapıların ömrünü uzatan faydacı yaklaşım olduğunu söyler. Bu durumda anıtsal yapıların günümüzdeki tarihsel değer niteliğine karşılık gelen, geleceğe aktarılma kaygısından çok geçmişi yaşatma isteği ile korunmuş olduğu kabul edilebilir. Bu bağlamda, koruma kavramının modern döneme ait olduğu göz önünde bulundurularak, 19. yüzyıla kadar yapılan anıtsal yapı onarımlarının koruma örneği olarak değerlendirilmesi noktasında dikkatli ve titiz bir yaklaşım takınılmalıdır.

Koruma konusunda güncel koruma anlayışı ile değil dönemin anlayışı çerçevesinde yaklaşılmış olsa da, mevcut yapılardan en iyi şekilde yararlanma ve vakıf yapılarının

---

[217] Kültür varlıklarının bakım ve onarımını gerektiren durumlarda uygulanan yöntemler ve tanımlanan çeşitli müdahale yöntemleri bulunmaktadır. Bu konu Koruma Onarım Tarihi'nin anlatıldığı ikinci bölümde detaylı bir biçimde ele alınmış olmakla birlikte, günümüzdeki müdahale yöntemlerinin tanımları ilk olarak 1995 tarihli 378 sayılı İlke kararı ile düzenlenmiş, 1999 tarihli 660 sayılı ilke kararı ile son halini almıştır. Bu tanımlamalar içinde ilk kez "basit onarım" ifadesinin onarım başlığı altında açıklamasının yapıldığı görülmekte, daha önceki dönemlerde bakım ve onarım ifadelerinin kullanıldığı tespit edilmektedir. Madran ise "Korumada İki Eski/Yeni Kavram: Bakım ve Basit Onarım" başlıklı makalesinde, onarım uygulamalarındaki iki temel pratiğin "bakım-basit onarım" ve "esaslı onarım" olduğunu belirtmiş, bakım ve basit onarımı aynı çerçevede değerlendirmiştir (Madran, 2011, 25).

sürekliliğini sağlama isteğiyle oluşan bu tutum, yapılara düzenli periyotlarla sürekli bakım ve onarım yapılmasını sağlamıştır. Sürekli bakım ve onarım kavramları çağdaş koruma ilkelerinin bir parçası olmakla birlikte, bu anlayış çağdaş yaklaşımların nispeten Osmanlı Dönemi uygulamalarında gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Günümüz koruma çalışmalarında ilk tercih her zaman özgünlüğe zarar verecek kapsamlı müdahaleler yerine, periyodik bakımlarla yapıları yaşatmak olmaktadır. Uluslararası ve ulusal düzeyde birçok çalışmada, sürekli bakım yaklaşımının, kültürel mirasın özgün özelliklerini kaybetmeden varlığını sürdürmeleri için en uygun çözüm olduğu konusuna vurgu yapılmakta olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Döneminde vakıflar eliyle, Batılılaşma Döneminde ise Evkaf Nezareti aracılığıyla yapılan onarımlarda, belli aralıklarla gerçekleştirilen küçük ölçekli çalışmalar, neredeyse arkeolojik miras olarak nitelendirilebilecek Selçuklu anıtsal yapılarının yüzyıllarca ayakta kalarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

Osmanlı Batılılaşma (Modernleşme) Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok alanda olduğu gibi koruma alanında da yasal düzenlemelerin en önemli dönüm noktası, Tanzimat Fermanı'nın ilanı olarak kabul edilmektedir. Avrupa'da koruma konusunda oluşan ilkesel, yönetsel, örgütsel yaklaşıma yasal olarak katılma süreci 1839 yılında Tanzimat Fermanının ilanı ile oluşmaya başlamış ve Osmanlı modernleşme (batılılaşma) döneminde gerçekleşmiştir. Koruma kavramı modern dünyaya ait niteliği ile Türk toplumunun kültürel söylemine 19. yüzyıl ortalarında girmiş, çeşitli düzenlemeler ile koruma alanı için yasal bir zemin oluşturulmaya başlanmıştır.

İlk kez 1858 tarihli Ceza Kanunu'nda anıtsal yapılara zarar verenlerin cezalandırılması öngörülmüş, doğrudan eski eserler ile ilgili olarak ise Asar-ı Atika Nizamnameleri düzenlenmiştir. 1869'da ilki yayınlanan Asar-ı Atika Nizamnameleri, 1874, 1884, 1906 yıllarında tekrar düzenlenmiş ve koruma konusunda yeni bir yasal, kurumsal ve yönetsel zemin kurulmaya çalışılmıştır. İlk üç nizamnamede, ata yadigârı olarak görülen Anıtsal yapılara dair bir düzenleme yer almamış, koruma konusunda oluşmaya başlayan hassasiyetin ilgi alanı arkeolojik miras üzerine yoğunlaşmıştır. İlk kez dördüncü nizamnamede İslam çağına ait yapılar kapsam içerisine alınmış; Anadolu Ortaçağ eserlerinin korunması

gerekli eski eserlere dâhil edilmesi için, ilk nizamnamenin ilanından son nizamnamenin ilan edildiği 1906 tarihine kadar, yaklaşık 40 yıl beklemek gerekmiştir. Bu durum, modern kavram olarak gelişmekte olan koruma anlayışının ve kapsamının Osmanlılarda henüz içselleştirilmediğinin ve korumanın seçkin bir grup tarafından siyasi bir olgu olarak ele alındığının hatta Avrupalı devletlerin arkeolojik miraslara yönelik talanına dair savunma mekanizmasının göstergesi olarak yorumlanabilir. Nizamnamelerin kapsamının tümüyle arkeolojik alanlar ve kazılara yönelik olması, henüz Anadolu'da yer alan anıtsal bir yapının korunması konusuyla ilişkilenmeyecektir. Ancak, nizamnamelerde anıtsal yapılara yer verilmemiş olsa da kültürel bir söylem olarak koruma kavramının modern dünyaya ait olduğu şekliyle gündeme getirmesi bakımından Asar-ı Atika Nizamnamelerinin önemi açıktır.

Tanzimat ile başlayan yasalaşma hareketleri ile birlikte kurumlaşma çalışmaları da hız kazanmış, her konu ve düzeyde yeni kurumların oluşturulması 19. yüzyıla etki eden önemli eylemler dizisini oluşturmuştur. Dönemi biçimlendiren en önemli yenilik nitelik ve işlevini kaybeden kuruluşlar yerine, yeni kurumların oluşturulması olmuş, vakıflarda da kurumsallaşma ve merkeziyet eğilimi kendini göstermiştir. Bu bağlamda vakıfların bakım, tamir ve onarımına ilişkin görevleri yerine getirecek olan "Evkafı Hümayun Nezareti" kurulmuş, vakıfların özerk yapısı sonlandırılmıştır.

Kurumsallaşma ile yaşanan önemli gelişmelerden biri mimar Kemalettin Bey'in Evkaf Nezareti'nde İnşaat ve Tamirat Müdürü ve Halil Edhem (Eldem) Bey'in Müze-i Hümayun Müdürü görevine getirilmesi olmuştur. Kemalettin Bey ve Halil Edhem Bey, o dönem yapılan uygulamalarda etkin görev almış, fikirleri ve girişimleri ile koruma alanına önemli katkı sağlamışlardır. Özellikle Anadolu'da bulunan anıtsal yapılar üzerine birçok çalışma gerçekleştiren ve konuya özel ilgi duyan Halil Edhem Bey'in bu göreve getirilmesi, o dönem arkeolojik miras odaklı gelişen koruma yaklaşımında, bu alan dışında kalan yapıların onarımı ve bakımı için kaynak ayırılmasını sağlamıştır. Bu dönem, Halil Edhem Bey'in girişimleri ile kurulan Muhafaza-i Asarı Atika Encümeni Komisyonu'nun kurulması da değinilmesi gereken gelişmelerdendir. Yetki alanı İstanbul olsa da, Türkiye'de korumayı denetleyen ve karar organı olarak görev yapan ilk kurum olması açısından oldukça önemli olan

komisyonun kurulması Halil Edhem Bey'in, taşınmaz eski eserlerin yıkımı karşısında ki duyarlı yaklaşımı sonucu gerçekleşmiştir.

Klasik Osmanlı Döneminde bakım, onarım sebebiyle yapılan uygulamaların günümüz koruma anlayışı ve restorasyon uygulamalarıyla paralel olmadığı gibi korumaya ilişkin doğrudan veya dolaylı yasaların çıktığı ve kurumsallaşmanın başladığı modernleşme sürecinde de bazı aşamalarda benzer yaklaşımların devam ettiği görülmektedir. Bu durum, modern dünyaya ait bir kavram olan koruma olgusunun kapsam ve niteliğinin Osmanlı Batılılaşma Döneminde de tam karşılığını bulamadığının bir göstergesidir. Anıtsal yapıların korunması ve geleceğe aktarılması kaygısı ile bazı girişimlerin olduğu, yeni bir örgütlenme kurulmaya çalışıldığı görülmekle birlikte bu çabalar uygulama boyutunda tam olarak yer edememiş, Cumhuriyet dönemine zayıf temellere oturan bir koruma alanı miras bırakılmıştır.

1923-51 Erken Cumhuriyet Dönemi

Eski eserler ve koruma konusunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e kalan en önemli miras batılılaşma döneminde gerçekleştirilmiş olan yasal düzenleme ve kurumsallaşma çabalarıdır. Yeni kurulan hükümetin de her konuda olduğu gibi bu konuda da başarısını ve yetkinliğini göstermesi için çalışmalar yapması gerekmektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'na ait tüm düzenlemelerin kaldırılıp yenilerinin oluşturulması ve bu düzene göre uygulamaya geçilmesi zaman alacağı için mevcut sistemin yok sayılması mümkün olamamış, bazı yasalar, kurumlar ya da kurumlarda görev alan uzmanlar küçük düzenlemelerle varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında savaşın yıkıntıları üzerinde modern bir ülke kurmaya çalışan yönetim, tüm bu olumsuzluklara rağmen koruma alanındaki yasal, yönetsel ve uygulama boyutundaki çalışmalarla koşullarını zorlaşmış, elindeki sınırlı kaynakları en verimli şekilde kullanmaya çalışmıştır. 1923-1950 aralığında koruma devlet merkezli ve Cumhuriyet ideolojisini destekleyecek bir içerikle yürütülmüş, yönetim koruma konusunda ilgisini Osmanlı anıtsal mirası ve ihmal edildiğini düşündüğü Anadolu'ya yönlendirmeye çalışmıştır (Kayın, 2008, 100). Tüm bu çabalara rağmen, bu dönemde daha çok Osmanlı anıtsal yapıları üzerine koruma

uygulamalarının gerçekleştirildiği görülmekte, Selçuklu Dönemi anıtsal yapılarının önde gelenlerinde korumaya dair çalışmalar başladığı tespit edilebilmektedir.

Anıtsal yapıların korunması kapsamında bu dönem başlayan çalışmalarda, farkındalık düzeyi ne kadar artsa da uygulamaya dönüşmesi yok denecek kadar az olmuştur. Bunun en önemli nedeni ülkede savaşın neden olduğu ekonomik zorluğun vakıflara da yansımadır. Ayrıca yeni kurulan modern Türkiye'nin imar ve inşa çalışmalarının da bu dönemde yoğun bir şekilde başlatılıp, uygulandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu dönem, kurumların örgütsel biçimlenişi için oluşturulan yeni kanunların da anıtsal yapılara etkisi olmuştur. Bu kapsamda dikkat çeken en önemli gelişme, eski eserlerin bakım ve onarım sorumluluklarının farklı kurumlara dağıtılmış olmasıdır. Bu kapsamda 1924 yılından tarihi eserlerin farklı kurumların yönetimlerine bırakılması, Anadolu'da bulunan anıtsal yapılar da dâhil olmak üzere, koruma çalışmalarında sağlıklı bir çalışma elde edilememesine, keşif, proje, uygulama ve bütçelendirme aşamalarının hepsinde sorun yaşanmasına neden olmuştur. Vakıf malı olan yapıların farklı kurumlara dağıtılmasından doğan dağınıklık, koruma çalışmalarının yok denecek kadar az olmasındaki önemli bir sebep olmuştur. Nitekim 1946'da Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı)" isimli çalışmada ve koruma konusunda proje, uygulama ve kuramsal alanda birçok katkı koyan Ali Saim Ülgen'in raporlarında; anıtların bakım ve onarım sorumluluğunun farklı kurumlara dağıtılması eleştirilmiş ve bu durumun tarihi eserlerin hızlı bir şekilde bozulmasına zemin hazırladığına değinilmiştir.

Konya Telgrafı

Koruma alanının mimari nesnesi olan anıtsal yapıların kültür mirası olarak nitelendirilmesi ve korunmasının asıl başlangıcı cumhuriyet dönemi ile başlamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1931 yılında, Konya'da incelediği Anadolu Selçuklu Uygarlığına ait anıtsal yapıları kültürel mirasımız olarak tanımlaması ve anıtsal yapıların ihmal edildiği belirtilerek acilen koruma çalışmalarının başlatılmasını istemesi koruma etkinliklerine büyük ivme kazandıran en önemli gelişmedir. Bu telgrafta eserlerin gelecek nesillere aktarılması gerektiğinin belirtilmesi ve bu kapsamda onarımları yapacak kişilerin mimar, arkeolog gibi uzmanlardan oluşturulmasının istenmesi dönem için oldukça ileri

görüşlü bir yaklaşım olduğunun kanıtıdır. Bu geziden sonra kurulan komisyonun koruma kapsamı içerisinde daha çok anıtsal yapılar yer almıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet'in kurulmasından 1950'lere kadarki süreçte mimari koruma konusundaki temel yaklaşım, tek yapı ölçeğindeki anıtsal yapıların bakım, onarım ve tamirat işlerini kapsayan koruma uygulamaları olmuştur. Tez kapsamında incelenen Orta Çağ anıtsal yapıları da, ülke koruma tarihi sürecindeki önemli aralıkların ve kırılma noktalarının izlenebildiği örneklerdendir.

Kurumsallaşma çabaları sonucu telgrafın hemen ardından 1933 yılında görev alanı tüm Türkiye olan Anıtları Koruma Komisyonu göreve başlamış, onarımlar sırasında izlenecek yöntemleri açıklamıştır. Bu konuda benimsedikleri yöntemleri; tahkim etmek, muhafaza etmek, anıtların hüviyetini bozmadan onlara yaşama imkânı vermek ve bu konuda o günkü tekniğin anlayışıyla eski ve aslına uygun malzemeyi birleştirmek olarak açıklamıştır (Binan, 2001, 111). Dönemi için oldukça çağdaş bir yaklaşım olan bu görüşlerin eylemlere dönüşümlerinde dönemin şartlarından dolayı aksaklıklar ve kopukluklar yaşandığı görülmektedir.

1936 Vakıflar Fenni Şartnamesi

1936 yılında çıkarılan ve tek yapı ölçeğindeki koruma uygulamaları detaylarında kılavuz niteliğinde olan "Camilerin ve Bunlara Şumulü Olan Binaların Tamir ve İnşalarına Ait Fenni Şartname" bu durumu örneklemesi açısından önemlidir. VGM ve EEMGM tarafından ortak olarak çıkarılan şartname onarım ve restorasyon anlayışını, imalat türlerini, uygulama sürecini tanımlamaktadır. Şartnamede onarılacak bölümlerin özgünlüğünün zedelenmemesi gerektiği belirtilmişse de, onarılacak bölümün mevcut olmaması durumunda o devre ait aynı tarz mimari ile tamamlanabileceği öngörülmüştür. Bu yaklaşımın "stilistik rekompozisyon" yani üslupsal bütünleme anlayışı ile paralel olduğu görülmekle birlikte, şartnameden çok önce Avrupa'da bu görüşün doğruluğu tartışılmış ve zıt görüşte yeni akımlar oluşmuştur. Onarımların uygulama sürecine de açıklamalar getiren şartnamede, sağlamlaştırma ve dayanıklılık için kemer, kubbe, tavan, saçak gibi yapı elemanlarının orijinalliğine zarar verilmeden çimento harcın ve betonarmenin kullanılmasını önermektedir. Çimento malzemenin tarihi yapılara verdiği zararın o dönem için bilinmiyor oluşu, özgünlüğün zedelenmesinden kaçınılması ve uluslararası tüzüklerde de o dönem için betonarme malzemenin önerilmesi bu

yaklaşımın iyi niyetle yapıldığını düşündürmektedir. Şartnamenin tartışmaya açık bir önerisi ise, "tarihi kıymeti olmayan ve mimari açıdan binaya çirkinlik veren" gibi belirsiz ifadeler ile yapılardan fazla bölümlerin kaldırılmasına izin vermesidir. Bu durum, birçok anıtsal yapıda kıymetli bölümün kaybedilmesine neden olmuştur.

1923-51 dönemi yayınlar ve koruma yaklaşımları

Ülkede o dönem anıtsal yapıların mevcut durumlarını ve koruma konusundaki yaklaşımları saptamak, tartışmak ve değerlendirmek için en önemli araçlardan biri de konu hakkında hazırlanmış yayınlardır. Albert Gabriel, Ali Saim Ülgen gibi tez kapsamında incelenen Selçuklu anıtsal yapıları üzerinde de birçok çalışma yapmış olan isimlerin bu dönemde yazmış olduğu metinler dönemin korumaya bakış açısını tariflemesi bakımından oldukça önemlidir. Şartnamede de bahsi geçen restorasyon yöntemleri ve uygulamaları konusunda Gabriel hem hazırlamış olduğu makalede hem de Ülgen'in kitabına yazdığı bölümde görüşlerini dile getirmiştir. Gabriel (1938), onarımlarda çimentonun asla kullanılmaması gerektiğini ancak sağlamlaştırma amacı ile betonarme malzemenin saklanmamak kaydı ile kullanılabileceğini düşünmektedir. Ülgen (1943) ise, konu ile ilgili olarak uygun yöntemlerle ve uzmanları tarafından yapılırsa çimentonun da kullanılabileceğini düşünmektedir. Ülgen kitabında, sağlamlaştırma, restorasyon teknikleri gibi onarıma yönelik düşüncelerinin yanı sıra anıtın kimliğine saygı, özgünlüğün korunması gibi kuramsal yaklaşımlara da yer vermiştir. Anıtların asli şeklinin değiştirilmeden gelecek nesillere aktarılması gerektiğini düşünen Ülgen, bu bakış açısı ile "Stilistik rekompoziyon" anlayışına yakın olduğunu hissettirmektedir. Viollet le Duc'e olan beğenisinden de cumhuriyet koruma tarihinin önemli bir ismi olarak bir döneme damgasını vuran Ülgen'in koruma yaklaşımında bu anlayışın etkilerinin olduğu görülmektedir. Gabriel ise bu konuda Ülgen ile farklı bir görüşe sahip olup, belgesel değerlere dayanmayan uygulamaların gerçekleştirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar bu görüşleri paylaşmış olsalar da metinlerin bazı bölümlerinde kendileri ve birbirleri ile çeliştikleri dikkat çekmektedir. Bu durum, o dönem için henüz tam anlamı ile oluşmamış koruma anlayış, teknik ve yöntemlerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. O dönem için tezde incelenen yapılarda da görüldüğü üzere, anıtsal yapıların bütünlüklerinin büyük ölçüde yok olmuş olması da koruma anlayışını, yapılan uygulamaların

yöntem ve boyutunu etkileyen önemli bir veri olmuştur. Yapıların 19. Yüzyıldaki mevcut durumlarının, onarım süreçlerinin kapsam ve içeriğini oluşturduğu görülmekte, anıtın durumunun harap niteliği arttıkça uygulama boyutunda da o denli büyük müdahaleler geçirdiği tespit edilmektedir. O dönem yapıların yıkılmış olan revak, avlu, üst örtü, duvar, taç kapı gibi yapı elemanlarının yeniden inşa edilmesi bu durumu açıklayan iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar yapılar kapsamlı onarımlar görmüş olsa da, dönemin şartları ve anlayışı göz önünde bulundurulduğunda korumaya dair yapılan çalışmaların çok kıymetli olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Bahsi geçen dönemde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde görev yapan Ali Saim Ülgen'in kişisel Arşivi'nden elde edilen belgeler de bu dönemin koruma onarım konusuna yaklaşımı tarif etmekte önemli veriler sağlamaktadır. Ülgen o dönem hazırladığı raporlarda, yapıların durum tespitlerinin yapılması, envanter hazırlanması, rölöve çalışmalarının çizilmesi, sürekli bakım ve kontrollerin yapılması, anıtlara ait arşivlerin oluşturulması, anıt korumada yetkili uzmanların yetiştirilmesi, halkın bu konuda bilinçlendirilmesi, anıtların çevreleri ile birlikte düşünülmesi gibi pek çok gereklilikten söz etmiştir. Bu konularda birçok eksik, yanlış ve kuralsız uygulamaların olduğunu belirtmiştir. O gün yapılan bu olumsuz tespitlerin günümüzde tam olarak ortadan kaldırılmış olduğunu söylemek maalesef mümkün gözükmemektedir.

Belgeleme ve proje süreci (1923-51)

Bu dönem için değinilmesi gerekli bir diğer nokta ise projelerin hazırlanması ve çizim tekniğidir. Süreç içerisinde yapıların onarımlarına yönelik projeler değerlendirildiğinde, projelerin kapsamında, içeriğinde, çizim tekniğinde değişim ve dönüşümler yaşandığı görülmektedir. Güncel koruma uygulamalarında rölöve, restitüsyon, restorasyon, statik, elektrik gibi kapsamlı projelendirme süreçlerinden o dönem için bahsedilememekle birlikte, tüm yapıların o döneme ait tam anlamıyla rölöve niteliği taşıyan çizimlerinin dahi olmadığı görülmektedir.

1930'larda Albert Gabriel tarafından yapılan belgeleme çalışmaları, yapıların o dönemki durumlarını öğrenmemize katkı sağlamıştır. Halil Edhem Bey'in 1911 yılında yazdığı makalede de belirttiği gibi Anadolu'da bulunan birçok anıtsal yapının maddi olanaksızlıklar nedeni ile büyük ölçüde harap olmuş ya da yıkılmış olduğu bu

fotoğraf ve çizimlerden tespit edilebilmektedir. Tez kapsamında incelenen yapılar için 1950'li yılların sonuna kadar geçerliğini sürdüren bu durum düşünüldüğünde, bütünlüklerini kaybeden yapıların projelendirme çalışmalarında çizim ve ifade konusu ayrı bir önem arz etmektedir.

Restitüsyon ve restorasyon projelerine ait bir çizimin yapılmadığı bu dönemde, rölöve çalışmaları üzerinden hem mevcut durum gösterimi yapılmış, hem de bir nevi restitüsyon özelliği gösteren ve önceki dönemlerde var olduğu düşünülen bölümler gösterilmiştir. Aslında restitüsyon, restorasyon ve rekonstrüksiyon gibi terimler 1935 yılında Salahaddin Kandemir tarafından çağdaş tanımlamalarına çok yakın bir şekilde açıklanmış olsa da, projelerin o dönem tam olarak yapılamamasında en önemli etken uzman kadro yetersizliği ve ekonomik sıkıntılar olduğu görülmektedir. Ülgen (1943), büro mesaisinde yapılması gereken işler kısmında restorasyon projelerinin detaylarını anlatmış, en küçük onarım uygulamasında dahi restorasyon projelerinin hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir. Restitüsyon çiziminin yapılması gerektiğini ise "binanın mütaaddit devirlerde yapılmış tamirleri e ilaveleri varsa bunların hususi işaretler ile gösterilmiş resimleri" sözleri ile ifade etmiş olsa da, o dönem İstanbul ve Anadolu'da sayısız yapının onarımlarından ve denetlemesinden sorumlu olduğu için çizimlerin detaylandırılması konusunda istediği seviyeye ulaşılamadığı düşünülebilir.

1945 yılında gerçekleştirilen Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu (EEMDK) toplantısı da dönemde anılması gereken gelişmelerdendir. Toplantı Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in yaptığı konuşmada eski eserlerin koruma tarihi, bakım ve onarımı, korumanın nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği gibi konularda birçok tespit yapmıştır (EMDK, 1945,1-9). Onarımlar için eserin rölöve, restorasyon projelerinin hazırlanması, verilecek yeni işlevlerin sürekli olması ve onarımları denetleyen bir komisyonun gerekliliği önemli üzerinde durulan başlıklar olmuştur. Dönemin şartları ve yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde proje aşamasının istenilen kapsama gelmesi için uzun yıllar beklenmesi gerekse de, korumanın farklı boyutlarını değerlendirecek karar ve denetim mekanizması arayışının göstergesi olan kurul isteğinin, toplantıdan yaklaşık 6 yıl sonra kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Antlar Yüksek Kurulu'nun öncül adımları olarak nitelendirilebilir. Ancak örneklerde de izlenebileceği gibi bu kurul kurulana kadar yapılan koruma

uygulamalarında onarımı yapan mimarın etkinliğini ve eğiliminin etkili olduğu tespitinde bulunmak büyük ölçüde doğru olacaktır.

1951-1973 Dönemi

GEEAYK

Anıtsal binaların korunması ile ilgili bakım, onarım, restorasyon ilkelerini belirleyecek, uygulamaları denetleyecek bir kurumun eksikliği önceki toplantılarda da dile getirilmiş, Osmanlı'dan beri bu konuda görülen büyük boşluğu doldurmak ve bahsi geçen gereksinimleri yerine getirmek için 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuştur. Kurul uzun zamandır eksikliği hissedilen birçok alanda etkin sorumluluk almış, bu bağlamda hazırlanacak projeleri değerlendirme ve geçerlilik kazandırma, koruma ilke ve yöntemlerini belirleme, tespit, tescil, envanter hazırlama ve uzman yetiştirme gibi koruma alanında ihtiyaç duyulan tüm konulara eğilmiştir. Kurul her ne kadar her konuda etkin rol almaya çalışsa da, yasal süreçler üzerindeki yetkisinin uygulama ve denetim alanlarında yeteri kadar hissedilmediği, eylemsel alanda istenilen başarıya ulaşılamadığı görülmektedir. Önemli anıtların tahrip olması ve yıkılmasında kurulun haberi olmadan işlemler yapıldığı bilinmektedir.

7044 sayılı kanun

Bu dönem gerçekleştirilen en önemli düzenlemelerden biri, uygulamalarda olumsuz gelişmelere neden oluşturan mülkiyet sorunlarını çözmek amacını da taşıyan, 1957 tarihinde çıkarılan ve 7044 sayılı kanundur. 21. yüzyıl başında çeşitli kanunlarla başka kurumların sorumluluğuna bırakılan tarihi anıtlar, bu kanun ile tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde toplanmıştır. 1957'ye kadar sadece ibadet amaçlı kullanılan yapılardan sorumlu olan Vakıflar Genel Müdürlüğü kararı takiben, yoğun bir program çerçevesinde sorumluluğuna geçen diğer yapıların koruma çalışmaları kapsamında bakım, onarım, restorasyon çalışmalarına başlamak durumunda kalmıştır. Bu kapsamda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bütçe planlamaları ve kurum içi personel düzenlemeleri yapılmış, kurumda çalışan mimarların sayısı ve etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Yeni örgütlenmiş GEEAYK'ın etkisi ve anıtsal yapılara ait korunması gereken proje sayılarının artması, mimarların koruma alanında daha etkin rol almasına neden olması bakımından da önemli olmakla birlikte, vakıflarda uzman personel sayısının yetersizliği, var olan

personelin proje çiziminden denetlemeye birçok konuda iş yüküne sahip olması, bunlara ek olarak ekonomik kaynak konusunda yaşanan sıkıntılar anıtsal yapıların restorasyonu konusunda gecikmeler yaşanması, uygulamaların istenilen nitelikte olmaması, denetlemelerin düzenli yapılamaması gibi birçok olumsuzluğa neden olmuştur.

1960'lı yıllardaki bir diğer üzerinde durulması gerekli konu ise Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıdır. DPT kurulmasından sonra birçok kurum için yıllık planlamalar oluşturulmuş, bu kapsamda VGM'nin onarım çalışmaları için de planlı döneme geçilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün onarımlara ayırdığı bütçe oranları değerlendirildiğinde, 1950'lere kadar çok fazla kaynak ayrılamadığı, 1950-1960 yılları arasına ise planlı döneme geçişle birlikte onarımlar konusunda büyük bir atılım gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna bağlı olarak onarım bütçeleri en üst seviyeye ulaşsa da, yapı sayısının fazlalığı bu ödeneğin ancak bakım çalışmaları için yeterli olmasına neden olmuştur. Bu nedenle, her ne kadar 5 yıllık programlar yapılmış olsa da, yapıların korunmasına ayrılan ödeneğin yetersiz olması, VGM kadrolardaki teknik eleman yetersizliği, uygulama aşamasında nitelikli müteahhitlerin sayısının azlığı, korunması gereken yapı sayısının fazlalığı ve onarım malzemesini karşılayacak nitelikli esnaf sayısının bulunmaması gibi sebepler VGM tarafından gerçekleştirilen onarımların nitelik ve niceliklerinin sorgulanması konusunu gündeme getirmektedir.

1951-73 dönemi yayınlar ve koruma yaklaşımları

Bu dönem uygulamaların nitelik olarak istenilen seviyede olmamasının arka planındaki sebeplerden biri de, uygulamayı yapacak nitelikli usta ve müteahhitlerin olmamasıdır. Ülgen, Akok gibi Orta Çağ Anıtsal yapılarının bu dönem onarımlarında etkin rol alan isimlerin hazırladığı raporlarda ve yazışmalarda bu konular ile ilgili oldukça çok sorun tespit edilebilmektedir. Onarım uygulamaları sırasında bu kapsamda karşılaşılan sorunlardan bazıları; işin istenilen zaman aralığında yapılmaması, kalitesi ve niceliği belirtilen malzemelerden farklı malzeme kullanılması, uygulama aşamasında yapının özgünlüğüne zarar verecek müdahalelerde bulunulması olarak ifade edilebilir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra mimari koruma alanındaki uygulamaların niteliksel özellikleri yanında, anıtsal yapı ölçeğinde koruma yaklaşımlarının temellendiği

çizim tekniği ve kuramsal zeminin okumasını yapmak için, bu dönem etkin olan mimarların restorasyon konusundaki eğilimlerini ve düşüncelerini bilmek önem arz etmektedir. Ali Saim Ülgen, Mahmut Akok, Yılmaz Önge, Mahmut Akok, Erol Yurdakul gibi isimler 1950'lerden sonra Vakıf eserlerin onarımlarında ön plana çıkmaktadır. Ülgen 1970'li yıllarda yayınlanan makalesinde kuramsal yaklaşımını, eski bölümlerin korunması ve modern işçilik ve malzemenin anıtın orijinalliğine zarar vermesi olarak belirtmesi, özgünlük değerine verdiği önemin göstergesi olarak yorumlanabilir. Çağdaş malzeme kullanımı için ise Venedik Tüzüğü'nde anıta ek olarak yapılacak kısımların özgünden ayırt edilebilecek nitelikte olması belirtilmesine rağmen, yapının gizli bölümlerinde ve konstrüksiyonlarında uygulanmasının doğru olacağını söylemesi özgünlük değeri ile çelişmektedir. Her ne kadar bunlar düşünce ve niyet olarak dile getirilmiş olsa da, bu açıklamalara ters düşecek nitelikte uygulamalar yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda ismi geçen uzmanlar tarafından gerçekleştirilen çalışamaları, o günün şartlarına göre değerlendirmek gerektmektedir. Her açıdan kısıtlı imkanların bulunduğu o dönemde koruma konusunda atılan adımların kıymeti gözden kaçırılmaması gereken önemli bir noktadır.

Belgeleme ve proje süreci (1951-73)

1950-1970'li dönemlerde bugün artık alışılagelmiş rölöve, restitüsyon, malzeme ve hasar tespit analizleri, restorasyon projeleri hazırlanılarak yapılan uygulamalar yok denecek kadar azdır. Restorasyonun nasıl yapılması gerektiği ve bu kavrama kuramsal yaklaşımlarda da farklıklar olduğu gözlenmektedir. 1970'lere kadar EEMGM adına pek çok Anadolu Selçuklu yapısının onarımlarını yürüten Mahmut Akok yayınladığı makalelerde, restitüsyon verilerine detaylı bir şekilde yer vermiş olmakla birlikte, rölöve ve restorasyon çizimlerinin yapıldığı ancak restitüsyon çizimlerinin olmadığı dikkat çekmektedir. Yılmaz Önge zamanında yapılan koruma çalışmalarında, restitüsyon projelerinin daha sık hazırlanmaya başlandığı görülmektedir. Ülgen ve Gabriel döneminde var olduğu düşünülen bölümler rölöve çizimleri üzerinde gösterilmiş ve uygulama aşamasında bu verilere göre birçok anıtsal yapıda tamamlama gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde de, restitüsyon projelerine yaklaşımda kavramsal bir sorun olduğu söylenebilir. Restitüsyon araştırmaları sonrasında hazırlanan projelerin, anıtların yok olan kısımlarının

bütünlenmesi için gereklilik olarak görüldüğü söylenebilir. Yılmaz Önge bu konu ile ilgili olarak yapının eski durumu bilinmiyorsa herhangi bir belgeye dayanmadan yapılan tasarıların hatalı sonuçlar vereceğini söylemiştir. Güvenilir belgeler ile kanıtlansa bile retitüsyon aşamasındaki her verinin uygulamaya dönüşmemesi gerektiği çağdaş koruma anlayışında kabul edilen bir yaklaşım olsa da, o dönem onarımları için bu durum çok geçerli olamamaktadır. 1971'de konu ile ilgili olarak Madran da restitüsyon aşamasındaki her fikrin restorasyona dönüşmesinin hatalı bir yaklaşım olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu dönem restorasyonlarında öne çıkan yaklaşımın bütünleme olduğu, bu kapsamda yapının yok olan kısımlarından taç kapı gibi detaylarına kadar bütünlemeler yapıldığı görülmektedir.

Projelerin çizim tekniği incelendiğinde, 1970'lere kadar EEMGM adına Anadolu Selçuklu yapıları onarımlarını yürüten Mahmut Akok'un kendi üslubu olduğu, çizimlerde perspektiflere yer verdiği görülmektedir. Çizimlerde ölçü, kot, mekân isimleri gibi teknik detayların olmadığı izlenmektedir. 1965'lerden sonra Yılmaz Önge ve Erol Yurdakul tarafından hazırlanan çizimlerde bu bilgilerin daha düzenli verildiği görülmektedir. Bu dönem proje çizim tekniğinin nasıl olması gerektiği GEEAYK'nın 2894 sayılı kararı ile de detaylandırılmıştır.

1951-1973 yılları arasındaki dönemde, bir önceki döneme oranla anıtsal yapıların koruma, bakım ve onarımları konusunda çalışmaların ölçeği genişletilmiş, ülke genelinde pek çok anıtın onarımı yapılmaya çalışılmıştır. 1930-1951 yılları arasında İstanbul ve Osmanlı yapıları ağırlıklı ilerleyen süreçte, bu yıllar arasında Orta Çağ Anıtsal yapılarının en önemli bölümünü oluşturan Anadolu Selçuklu yapılarının da onarım programlarında yoğun bir şekilde yer aldığı ve çeşitli müdahaleler gerçekleştirdiği görülmektedir.

1973-1983 Dönemi

Türkiye'de mimari koruma alanına dair ilgili mevzuatın oluşması çok uzun bir süreçte gerçekleştirilmiş, bu tarihe kadar en büyük noksan koruma alanında pek çok çalışma yapılmasına rağmen yeni bir koruma yasasının çıkarılamamış olmasıdır. 1973 yılında kabul edilen 1710 sayılı Eski Eser Kanununa kadar, koruma alanında Osmanlı Dönemi'nde en son 1906 tarihinde güncellenen Asar-ı Atika Nizamnamesi yaklaşık 70 yıl geçerliliğini korumuştur. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk koruma yasası niteliğinde olan 1710 sayılı Kanun, maalesef beklentileri tam olarak

karşılayamamış, 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin eksikliklerini giderecek belirgin bir yenilik getirememiştir. 1973-1983 yılları arasında çıkarılan çeşitli ilke kararları ile bu eksiklik giderilmeye çalışılsa da bu niyetler de tam anlamı ile çözüm olamamıştır. Özellikle, 1978 tarih ve 10200 sayılı ilke kararı ile yapıların üç ana gruba ayrılarak korunması kararı ile yıkım kavramının korumanın bir parametresi olarak literatüre girdiği ifade edilmiştir.

Anadolu Selçuklu Yapılarının bakım ve onarımlarından sorumlu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde de değişim ve dönüşümler gerçekleşmiş olmakla birlikte önceki dönemlerde var olan sorunlar tam olarak çözüme kavuşturulamamıştır. Rölöve, Restorasyon, projelerinin nitelik ve nicelik eksikliği, takım projelerin tam olarak hazırlanmaması, kadro ve eleman yetersizliği, çalışma şartlarının zorluğu, elemanların bilgi ve uzmanlık donanımlarındaki yetersizlik, gerçekleştirilen onarımlarda müteahhitlerin işlerini gerektiği gibi yapmaması, kontrollerin eksik yapılması gibi problemler onarım konusunda bu dönemde önde gelen konu başlıklarından olmuştur. Bahsi geçen dönemde düzenlenen Vakıf Haftası Seminerlerinde yapıların sürekli bakım ve onarımlarının yapılması gerekliliğine değinilmesi de üzerinde durulması gerekli bir konudur. Aslında vakıf oluşumunun temelinde var olan düşüncenin, çağdaş koruma ilkeleri ile tekrar vakıf gündemine girdiği görülmektedir.

Kültür varlıklarının korunması ve mimari mirasın gelecek nesillere aktarılmasında konusunda 1973-1983 yılları arasında uluslararası mevzuat kapsamında da önemli gelişmeler olmuş, bu bağlamda Türkiye'de de tarihi eserlerin özgün özelliklerine ve orijinalliğine zarar verilmeden korunması gerektiği gündemi daha sık meşgul etmeye başlamıştır. Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar kitapçığında da, vakıfların bu konu hakkındaki amacı ve izlenmesi gereken yöntemler üzerine detaylı açıklamalar yapılmıştır. Bu kapsamda, işlevi devam eden, işlevini kaybetmiş ve harap durumda olan yapılar için ayrı ayrı müdahale kararları belirlenmiştir. Bu kararlarda dikkat çeken önemli noktalardan biri, "stilistik rekompozisyon" yaklaşımının onarımlarda kabul edilemez olduğu ve tüm dönemlerin önemli katkılarına saygı gösterilmesi gerektiğidir. Nitekim vakıflar tarafından gerçekleştirilen daha önceki onarımlarda anıtlarda dönem eki niteliğinde tarihi değer taşıyan bazı bölümlerin kaybedildiği görülmektedir. Kararlarda modern malzeme kullanılması ve sağlamlaştırmaya

yönelik yaklaşımda ise, bir önceki dönemde de geçerli olan görüşün devam ettiği görülebilmektedir. Bu kapsamda, yapının yok olmasını önlemek amacıyla koruma ilkelerine aykırı olsa da, betonarme hatıl, gergi gibi yapı elemanlarının yapıda görünmeyecek şekilde sağlamlaştırma amacıyla kullanılabileceği en iyi çözüm olarak değerlendirilmektedir.

Belgeleme ve Proje Süreci (1973-1983)

Bu dönem proje hazırlama ve çizim tekniklerinde de gelişmeler olmuş, yapının restorasyonu için istenilenler detaylandırılmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda günümüz koruma projeleri aşamalarının oluştuğu görülmekte, restorasyon öncesinde eserin geçirmiş olduğu onarım dönemlerinin ve tarihlerinin saptanması, eser hakkında tüm yazılı dokümanların hazırlanması istenmiştir. Burada dikkat çekici nokta, her ne kadar yapının özgün durumunun belgelenmesi ve geçirdiği onarımların araştırılması istense de, istenilen projeler içinde restitüsyon projelerinin hala zorunlu hale gelmemesidir. Günümüzde restitüsyon için araştırmalardan oluşan rapor ve proje çizimi zorunlu olsa da, yapılan araştırmaların detayı ve çizilen projelerin yeterliliği sorgulanabilir durumdadır. Araştırma genelinde incelenen pek çok anıtsal yapının da onarım dönemlerine ait bilgilerin yüzeysel olarak ele alındığı ve gerekli derinliğe inilmediği tespit edildiğinden, tezin bu açığı kapatmakta etkili olması ümit edilmektedir. Her ne kadar, özgünlük konusunda vurgu yapılmış ve restitüsyon projeleri çizilmemiş olsa da bu dönem uygulamalarında da önceki dönemlerde olduğu gibi restorasyon tekniklerinden bütünleme metodunun en sık başvurulan yöntem olduğu izlenebilmektedir.

1983- Günümüz

Bu süreçteki en önemli gelişmelerden biri de, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun koruma ve uygulama konusunda eksik kaldığı noktaların düzeltilmesi için hazırlanan 1983 tarih ve 2863 sayılı yeni koruma yasasıdır. Bu yasa ile GEEAYK görevine son verilmiş, yerine Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu getirilmiştir. Bu gelişme ile merkezi sisteme sahip kurul yapısından bölgesel sisteme geçilmiştir. Anıtsal yapıların bakım ve onarımları konusunda karar verici konumda olan Yüksek Kurul'a bağlı Bölge Kurulları sistemine geçiş sürecinde çeşitli sorunlar yaşanmıştır. GEEAYK deneyimlerinin ve bu kurulun yaptığı çalışmalara ait bilgi ve belgelerin aktarımının tam yapılamaması, Bölge Kurulları arasında yaşanan

yaklaşım farklılıklarının olması ve alınan benzer durumlarda alınan çelişkili kararlar ile kurulların saygınlığının ve güvenilirliğinin sorgulanması bunlardan bazılarıdır. Yüksek Kurul tarafından bu dönem alınan ve korumadan çok korumama içeriğine sahip olan 1988 tarihli 14 sayılı ilke kararı da değinilmesi gereken gelişmelerdendir. Bu karar ile korunması gereken yapılar dört gruba ayrılmış, ilk grup dışındaki tüm grupların malzeme, cephe, iç mekan ve plan kurgusunda değişiklik yapılmasına izin verilmiştir. Hatta dördüncü grup yapıların rölöve ve fotoğraf çizimlerinden sonra kaldırılabileceği öngörülmüştür. 1994 yılına kadar geçerliliğini koruyan bu karar doğrultusundaki uygulamalarda pek çok tarihi yapı zarar görmüş, özgün plan şemasını kaybetmiştir. Türkiye'de koruma alanında oluşturulan kanunların sürekli revize edilmesi, kanunların yaptırımlarının geçerliliğinin sorgulanmasına ve delinmesine zemin hazırlamıştır.

20. yüzyıl sonlarına doğru yapıların onarım projelerinin hazırlanması kapsamında olumlu bir gelişme yaşandığı görülmektedir. 1999 yılında alınan 660 sayılı ilke kararı, bu konuda atılan pozitif bir adım olmuş, anıtsal yapıların onarımına yönelik hazırlanan projelerin esasları belirlenmiştir. Buna göre, projelerin kurul onayı alması için rölöve, restitüsyon, restorasyon ve bu projelere ait raporlardan oluşmaktadır. Bu tarihe kadar yok denecek kadar az hazırlanan restitüsyon projelerinin yapılması bu karar ile zorunlu hale getirilmiştir.

Bu karara kadar olan onarım süreci değerlendirildiğinde incelenen yapılar için rölöve, restitüsyon ve restorasyondan ve bu projelerin raporlarından oluşan bütüncül bir proje hazırlanmadığı görülmektedir. Daha önceki dönemlerde yapılan incelemelerde de görüldüğü üzere, özellikle restitüsyon çok nadir hazırlandığı tespit edilmektedir. 20. yüzyıl ortalarında GEEAYK'nın çabaları ile bu duruma çözüm getirilmeye çalışılsa da, restitüsyon projelerinin sadece büyük ölçekli bütünleme ya da rekonstrüksiyonu yapılan eserler için hazırlanmış olması, restitüsyon projesine yaklaşımda sıkıntılar olmasına neden olmuştur. Bu yaklaşım ile restitüsyon projesi yapılan her yapının bu projeye göre yeniden inşa edilmesi gerektiği gibi yanlış bir izlenim yerleşmiş, nitekim pek çok onarım uygulamasında da gerçekleştirilmiştir.

20. yüzyıl sonlarından itibaren yapıların onarımlarına yönelik projelendirme çalışmalarının ve çizim tekniğinin detaylandırılmasının yanında uygulamadaki temel yaklaşım ve malzeme tercihlerinde de değişiklik yaşandığı görülmektedir. Bu

kapsamda çimentonun koruma alanındaki zararlarının kabul edilmesi ve bu malzemenin anıtların restorasyon uygulamalarında kullanılmaması gerektiği dile getirilmiştir. Onarımlarda kullanılan harç karışımlarında çimento malzeme kullanılmadan yapılabilecek yöntemler denenmeye başlanmış, önceki onarım ve restorasyonlar sırasında kullanılan çimentonun yapıdan uzaklaştırılması istenmiştir. Ancak önceki dönem onarımlarında anıtsal nitelikli pek çok yapı da dahil olmak üzere, yapıların kemer, duvar, tonoz gibi bölümlerinde çimento harç kullanılmıştır. Yapıların yıkık ya da sağlamlaştırma ihtiyacı duyan bölümlerinde betonarmeden yararlanılmış, üst örtüde özgün toprak üst örtü yerine çimento harçla derzlenmiş taş üst örtü ya da şap kullanılmıştır. Bu durum önceki dönem onarımlarındaki çimento malzemelerin temizlenmesinde ki sorunları da beraberinde getirmiştir. Çimento malzeme ya da betonarme kullanılarak yapılan bölümlerin yapıdan uzaklaştırılması yapının statik durumunu ve yapısal davranışını etkilediği için, her zaman için mümkün olamamış, bazı restorasyon uygulamalarında yapıdan kaldırılmaması yönünde kararlar alınması gerekmiştir.

Koruma ve onarıma dair anlatılan süreç göz önüne alındığında günümüzde koruma alanında yasal olarak uluslararası düzeydeki gelişmelere uyum sağlamaya çabası, devlet kurumlarında görev alan uzmanların eğitim ve sayı olarak artması pozitif yönde yaşanan gelişmelerdendir. Ancak her ne kadar bu konuda çalışmalar yapılıyor olsa da, kurumlar arasında yaşanan iletişimsizlik, kurumların bağımsız yürüttükleri uygulamaların bir araya getirilememesi, yeterli sayı ve nitelikte eleman sayılarının sağlanamamış olması, yapılan onarımlara ait arşivleme çalışmalarının belirli bir sisteme oturtulamaması gibi sorunlar hala mevcut durumda varlığını sürdürmektedir.

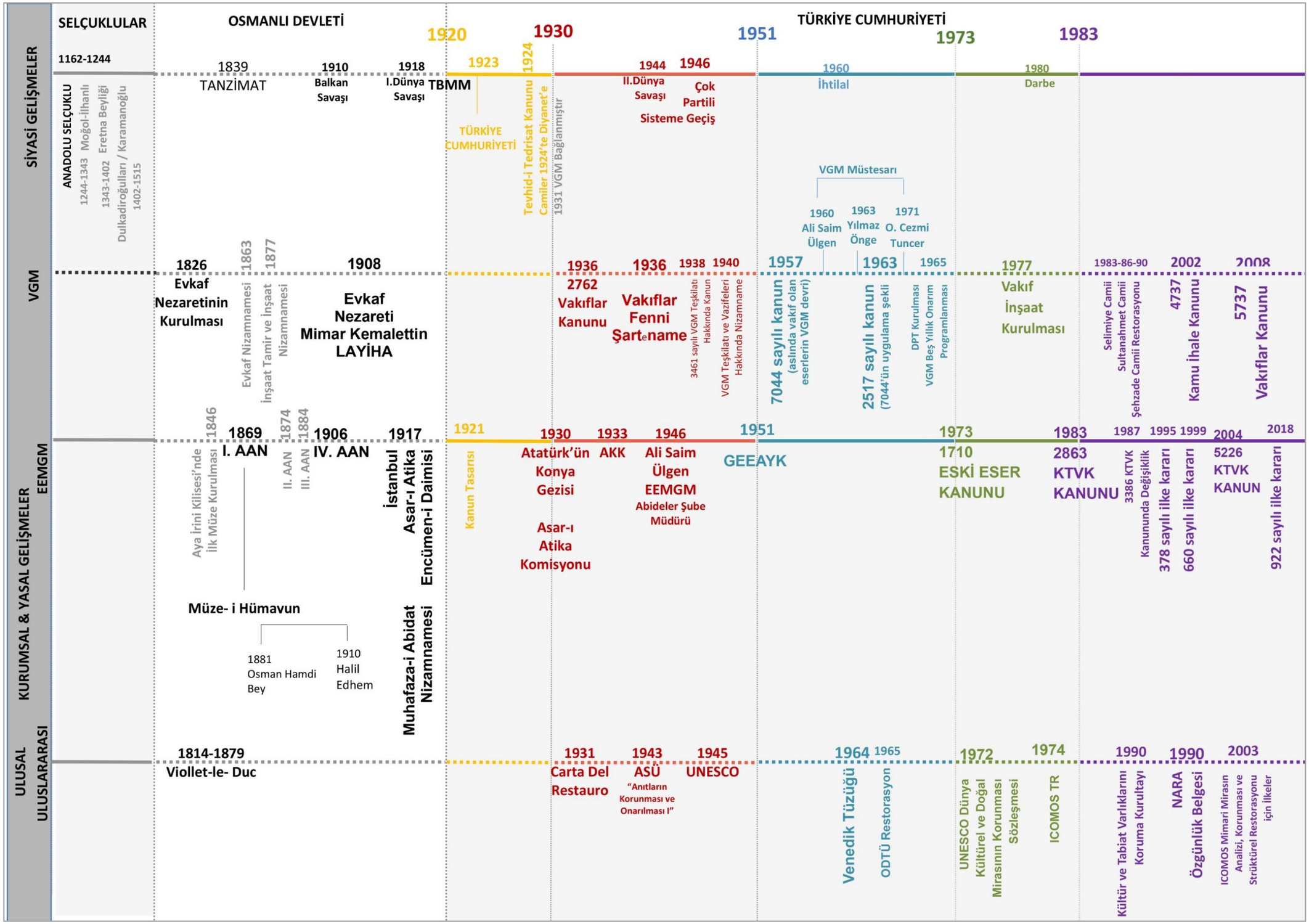

Şekil 5.1 Koruma tarihinde önemli zaman aralıkları ve kırılma noktalarının zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021)

5.1.2. İncelenen Yapıların Koruma Onarım Süreçlerinin Değerlendirilmesi

İlk Onarımlar/Selçuklu ve Beylikler

Tez kapsamında, Kayseri'de bulunan dört Anadolu Selçuklu Dönemi anıtsal yapısının yapıldıkları dönemden günümüze kadar geçirdikleri onarım süreçlerinin detaylı araştırması göz önüne alındığında, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi onarımlarının tespiti için gerekli bilgi ve belgenin oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle yapıların inşa edildiği Selçuklu Dönemine ait bilgiler yok denecek kadar azdır. Yapıların koruma ve onarım belgeleri kronolojilerinin gösterildiği tablolar takip edildiğinde de bu durum açık bir şekilde görülebilmektedir. Dönem onarımları, yapıların kullanım biçimleri ve yapının işleyiş sistemi hakkında bilgi edinebileceğimiz temel kaynak niteliğindeki vakıf belgelerinin günümüze kadar ulaşamamasının bu durum üzerindeki etkisi büyüktür.

Yapılar arasından yalnızca Gülük Külliyesi'nin Selçuklu Döneminde onarım geçirdiği tamir kitabelerinden ve yapımından yaklaşık 120 yıl sonra onarımını yaptıran Külük Şemseddin'e ait vakfiyelerden tespit edilebilmektedir. Bu bilgilerden, onarımın tarihi hakkında kesin bilgi edinilebilirken müdahalenin kapsam ve boyutu konusunda ancak çok sonra gerçekleştirilen araştırmalar doğrultusunda çıkarımlar yapılabilmektedir. 1210 yılında Atsız Elti tarafından yapılan ilk onarımda da, 1335 yılında Külük Şemseddin tarafından yapılan onarımda da yapı kapsamlı müdahaleler geçirmiş, neredeyse yeniden inşa edilmiş, bir de hamam yapısı ilave edilmiştir. Dönemin teknik şartları, malzeme özellikleri, ustaların nitelikleri ve sayısı gibi değişkenler inşa edildiği şartlar ile benzerlik gösterdiğinden, onarımlarda da benzer süreç ve yaklaşım izlenmiş olmalıdır. Tam anlamıyla kullanım değeri göz önüne alınarak, işlevsel süreklilik ve yararlılık kaygısı ile vakfın devamlılığı amacı doğrultusunda onarım ve eklemeler yapıldığı düşünülebilir. Bu bağlamda, yapılan onarımları modern dünyaya ait olan koruma kavramı ve örneği olarak değerlendirmek hatalı olup, dönem şartları içinde değerlendirmek en doğru yaklaşım olacaktır.

Klasik Osmanlı Dönemi

Osmanlı döneminde de benzer yaklaşım ile onarımlar gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, önceki döneme göre onarımların kapsam ve niteliğine dair daha detaylı bilgi

edinilebilmektedir. Yapıların Koruma ve Onarım Kronolojisini gösteren tablolar incelendiğinde, tüm yapıların Osmanlı Döneminde onarım geçirdiği, bazı onarımların kapsamlı onarım niteliğindeyken bazılarının ise yapıların bakımlarının yapılması olarak ele alındığı sonucu çıkarılabilmektedir. Elde edilen verilere göre Osmanlı Döneminde gerçekleştirilen onarımların Batılılaşma Döneminde yoğunlaştığı görülse de, her yapının Klasik Dönemde de onarım geçirdiği tespit edilebilmektedir. Tablolardan yapıların Osmanlı Dönemi onarımlarında en fazla önceliği ve sürekliliği olan müdahale yönteminin sürekli bakım ve onarım olduğu takip edilebilir. Bu durum dönemin korumdaki itici gücünü oluşturan işlevsel süreklilik ve kullanım değeri ile ilişkili olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Osmanlı Klasik döneminde en erken onarım geçirdiği tespit edilen yapı Hacı Kılıç Külliyesi'dir. Külliye 1547-48 yıllarında çok geniş kapsamlı bir onarım geçirmiş, neredeyse yapı baştan ele alınmış yapıya bir de imaret yapısı eklenmiştir. Bu onarımın, tam olarak kapsam ve niteliği bilinemese de Gülük Külliyesi'nin 1210 ve 1335 yıllarındaki onarımı ile paralel nitelikte olduğu izlenebilmektedir. Buna göre, Osmanlı'nın ilk dönem onarımlarının da Selçuklu Döneminde olduğu gibi daha çok yapının ayakta kalmasını sağlayacak nitelikte olduğu görülmektedir.

Bu dönemde, Hunat Hatun Külliyesi'nin 1726-27 yılında kapsamlı bir onarım geçirdiği görülmektedir. Bu onarım sırasında, Osmanlı'nın Klasik Dönem vakıf sistemi işleyişinin basamakları izlenmiş ve Hunat Cami'ye kapsamlı bir müdahale yapılmıştır. Bu onarımda; günümüzdeki koruma anlayışı kapsamında yeni ek olarak nitelendirilebilecek uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Caminin ortasına örülen duvar, mahfil ve orta açıklığı kapatmak için yapılan kubbe yeni ek uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Eklenen bu elemanlar ile yapının hem kütle algısı hem de planı değişikliğe uğramıştır. Ayrıca yapının genel bakımı için günümüz basit onarımları niteliğinde değerlendirilebilecek kapsamda, yapının duvarları, kemerleri ve üst örtüsü kireçle sıvanmış ve zemin ise sal taşlarıyla kaplanmıştır. Vakıf görevlilerinin bu onarımların gerekli olmadığı konusundaki şikâyetlerine karşı, onarımı yaptıran mütevelli caminin harap vaziyette bulunduğunu, kullanımının zor olduğunu gerekçe göstermiştir. Binan (1994), Osmanlı'da 19. Yüzyıl öncesi onarımlarının genellikle bozulmaya neden olan etkenlerin kaldırılmasına yönelik uygulamalar olduğunu ifade etmiştir (Binan, 1994, 281). 1726-27 yılında

gerçekleştirilen onarımlar bu görüşü destekler niteliktedir. Onarımı yaptıran mütevellinin, caminin onarımları konusundaki savunmasından, caminin kullanılamadığı, harap durumu geldiği anlaşılmakta, sürekliliği sağlamak için bu onarımları gerçekleştirdiği çıkarımı yapılmaktadır. Günümüz koruma anlayışında yapıyı özgün değerleri ile gelecek kuşaklara aktarma amacı, o dönem özelinde düşünülememekte, yararcılık düşüncesiyle hareket edildiği izlenebilmektedir. Ayrıca külliyeyi oluşturan yapılar içinde Osmanlı Döneminde en çok onarım faaliyeti yürütülen yapının cami yapısı olması da, dönemin anlayışı ve korumaya bakışını tariflemesi açısından önem taşımaktadır. Bu durum, Anıtsal yapıların ata yadigari ve dini değerlerinin göz önüne alınarak devamlılığının sağlanması isteğinin, koruma konusundaki baskınlığının somut bir göstergesidir.

1726-27 yıllarında gerçekleştirilen onarımlara dair yapı üzerinde bir iz kalmamasına rağmen, belgenin diğer bir önemli özelliği ise onarım zincirini ve vakıf gelirlerinin nasıl kullanıldığını göstermesidir. Kamu yararı gözetilerek kurulan vakıfların en büyük amacı, vakıf yapılarının korunması ve sürekliliğin sağlanmasıdır (Bakırer, 1973, 113). Vakıf şartlarının olup olmasına bakılmaksızın, mütevellinin en önemli görevi vakıf yapılarını tamir ettirmektir (Akgündüz, 1994, 115). Onarıma ihtiyaç olan bir yapı için, vakfın giderlerinin kısıtlanabileceği, hatta çalışanların ücretlerinin dahi ödenmeyebileceği bildirilmiştir. 1726-27'de gerçekleştirilen onarım ile ilgili Kayseri Şer'iyye Sicil Defterindeki mahkeme kayıtları incelendiğinde, vakfiye şartlarına aykırı olarak yapının bakım ve onarımlarının aksatıldığı, fazla para alan vakıf görevlilerinin yolsuzlukları ortaya çıkarılmıştır. Vakıf sistemi için birincil öneme sahip olan bakım onarım ilkesine uyulmadığı hatta belirtilenin tam aksine davranıldığı net bir şekilde görülmektedir. Onarım sürecinde insan kaynaklı aksamaların okunabildiği bir diğer örnek Gevher Nesibe Külliyesi'nin 1645 yılı onarımlarıdır. Dönemin müderrisinin on yıllık vakıf gelirlerini topladığı halde yapının bakım ve onarım çalışmalarını yaptırmadığı, kurulan heyetin yaptığı keşif çalışmaları sonucu belgelenmiştir.

Her ne kadar onarımlarda insan kaynaklı ya da ekonomik aksamalar yaşansa da, yapıların varlığını sürdürüyor olması bir şekilde sürekli bakım onarımlarının yapıldığının kanıtıdır. Nitekim 17. Yüzyılda Kayseri'yi ziyaret eden Evliya Çelebi

incelenen örnekler içinde yer alan Hunat Hatun Külliyesi'nin çok yoğun bir şekilde kullanıldığını belirtmiştir.

Osmanlı Batılılaşma Dönemi

Batılılaşma (Modernleşme) Dönemi'nde tüm alanlara paralel nitelikte, Osmanlı'nın mimari ve koruma anlayışında da köklü değişimler olmuştur. Bu değişimden vakıflar ve vakıf onarımlarında izlenen süreç de etkilenmiştir. Vakıflardaki yönetsel değişim de genel dönüşüm etkisinde şekillenmiş ve vakıfların özerk yönetimi sonlandırılmıştır. 1838 yılında tüm vakıflar Evkaf Nezareti'nin idaresi altında birleştirilmiş, nezaret için ayrı bir bütçe ve hazine oluşturulmuştur. Yapılan düzenlemeler ile mütevellilerin yetkileri kısıtlanmış, 500 kuruşa kadarki onarımları yapabilecekleri, bunun üzerindeki harcamalarda Evkaf Müdüründen, 2500 kuruşun üzerindeki harcamalarda ise Evkaf Nezareti'nden izin alınması şartı getirilmiştir (Madran, 2002, 9).

Yapıların koruma ve onarım belgelerine ait tablolar takip edildiğinde, bu yeniliklerden sonra koruma onarım çalışmalarının arttığı ve yeni sürece göre şekillendiği tespit edilebilmektedir. Bu onarımlar; yapıların bakım çalışmaları olarak nitelendirilecek iç mekân, üst örtü, beden duvarlarına uygulanan çalışmalar yanında, Osmanlı Dönemi eki olarak nitelendirilebilecek minare, kubbe, kapı, şadırvan gibi yeni eklenen bölümleri de kapsamaktadır. Osmanlı Batılılaşma Dönemi onarımları kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, görülmektedir ki, yapıların onarımlarında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri vakıf kaynaklarının onarımlar için gerekli kaynağı sağlayamaması ve ekonomik yetersizliklerdir. Bu dönem var olan bu sorun maalesef uzun yıllar artarak devam edecek, ekonomik durumun sıkıntı olarak algılanmaması için 20. yüzyıla kadar beklemek gerekecektir.

Hunat Külliyesi'nin koruma ve onarım belgelerinin gösterildiği tablo takip edildiğinde, 1847 yılında kapsamlı bir onarım daha geçirdiği görülmekte, elde edilen bilgilerden sürecin yetkili otoritenin kararları doğrultusunda gerçekleştirildiğine ulaşılmaktadır. 1847 yılında, yapının üst örtüsünün, zemin döşemelerinin iç ve dış etkenlerden kaynaklı nedenlerle kullanılamaz hale geldiği ve yapıya bir minare eklenmek istediği belirtilmiştir. Belgede yapının vakıf gelirlerinin yapının onarımı için yetersiz kaldığı açıklanmakta ve yapının onarımı için padişahtan yardım

istenmektedir. Yapının onarım talebinden sonra, onarım öncesi keşif defteri şehrin ebniye kalfası tarafından hazırlanmış ve toplam tutar 72000 kuruş olarak hesaplanmıştır. Evkaf Nezareti komisyonu iletilen onarım belgeleri ve keşif raporları incelemiş ve vakıf gelirlerinden artan 9200 kuruşun görevliler arasında paylaşıldığını tespit etmiştir. Evkaf Nazırı, yapının onarım masraflarının vakıf gelirlerinin fazlasıyla karşılanması ve bu onarım süreci boyunca sadece caminin imamına ücret ödenmesini önermiş ve bu öneri Meclis-i Vala'da kararlaştırılmıştır. Ayrıca caminin bakım ve onarım masrafları bitene kadar, vakıf gelirlerinin sonraki yıllara ait fazlalığına da peşinen el konulması kararlaştırılmıştır. Yapının 1847-48 yıllarına ait bu belgeler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nde koruma ve onarımdan sorumlu yeni kurumun rol aldığı görülmektedir. Tamir için gerekli miktarın 500 kuruştan fazla olması konunun Evkaf Nezareti'nde görüşülmesine neden olmuştur. Ancak bu görüşmelerde dikkat çeken, 1726-27 yıllarındaki onarımlar da olduğu gibi vakıf yolsuzluklarıdır. Onarım için harcanması gereken paraların, başka şekilde kullanılması nedeniyle yapılar neredeyse kullanılamaz hale gelmiştir.

1847 yılında yazılan raporlara göre, yapının kapsamlı bir bakım onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda yapının bozulan taş tonozları yenilenmiş, dökülen sıvalar tekrar yapılmış, taşların strüktürel sağlamlığını sağlamak amacıyla demir kenetleme yapılmıştır. Ayrıca camiye köşk minare ve mihrap eklendiği yapılan keşif belgelerinden ulaşılabilmektedir. Yapılan bu yeni eklentiler ile yapının kütlesel algısında değişim meydana gelmiş olup, malzemenin o döneme ait ve özgün malzeme olduğu görülmektedir. Osmanlı Dönemi'ndeki bakım onarımların restorasyon mantığı ile yapılmadığı açık olup, ortak görüş genelde yapının niteliğine, yerine, onarımın yapıldığı döneme ve sahibinin kim olduğuna göre farklı yaklaşımların olduğu yönündedir.

1898-99 yılındaki onarımlar, Osmanlı Dönemi'nde yapılan bir başka kapsamlı bakım onarım çalışmasıdır. Yapılan çalışmalar sırasında 1727 yılında caminin ortasına örülmüş olan duvar kaldırılmış, yapının orta açıklık yerine yapılıp yıkılan kubbe yerine günümüzde hala varlığını sürdüren kubbe yapılmış ve batı taç kapısının hemen yanına büyük bir minare eklenmiştir. Minareye eklenen kitabe de minarenin dönemin padişahı II. Abdülhamit tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Bu dönemde yapılan müdahaleler hem niteliksiz ekleri kaldırmak hem de yeni ekler

yapmak şeklinde gerçekleştirilmiş olup, onarımlar için vakıf gelirlerinin yetersiz olduğu, padişahtan yardım istendiği görülmektedir. 1847-1899 yıllarındaki kapsamında da yapının kullanımı ve sürekliliğinin sağlanması için onarıma ihtiyaç olduğunun belirtilmesi, dönemin koruma anlayışı ile uyuşmaktadır.

Bu tez kapsamında incelenen dört örnekten 1800'lü yıllarda kapsamlı onarım gören bir diğer yapı Gevher Nesibe Külliyesi'dir. 1886 yılında hazırlanan belgelerde yapının bozulmaları için keşif yapılmış, keşif sonucunda yapının onarımı için gerekli olan bedel hesaplanmıştır. Bu bedel ancak yapının dört yıllık gelirinin büyük bir kısmı ile karşılanabilecek miktarda olup, gelirin onarım masrafları için harcanması için padişahtan izin alınmıştır.

Bu dönem onarım sisteminin ve sürecinin izlenebildiği en iyi örnek 1960'larda tamamen yok olan Hacı Kılıç Külliyesi imaret yapısının onarım belgeleridir. Tablolardan da okunabileceği gibi, bu dönemde yapının onarımları için birçok maliyet ve keşif hesabı yapılmış, yapının onarımı için gerekli bedel hesaplanmış, fazla bedellerde Maliye Nezareti'ne başvurulmuş ve en son padişahtan izin istenmiştir. Bu onarım belgelerinde dikkat çeken en önemli bilgilerden biri onarım sonrasında müteahhidin belirtilen şartlara göre tamirat yapıp yapmadığının kontrol edileceğinin belirtilmesidir. Nitekim müteahhitler ile onarım uygulamalarında yaşanılan problemler Cumhuriyet'in ilk yıllarında da en önemli sıkıntılardan olacaktır. Bir diğer önemli bilgi ise işin ihale sistemine göre verilmesi olup, eldeki kısıtlı imkânlardan en faydacı şekilde yararlanılmaya çalışıldığı izlenebilmektedir.

Gülük Külliyesi'nin bu dönem onarımlarına ancak yapı üzerindeki onarım kitabelerinden ulaşılmakta, arşivlerde bu onarımlara ait belgelere ulaşılamamaktadır. Bu tarihlere ait onarım kaydına ulaşılmamış olması, bu tarihlerde camiyle ilgili en azından kapsamlı bir onarım çalışmasının yapılmadığını düşündürmektedir. Ayrıca incelenen yapılar arasında en küçük boyutlu ve az bilinen bir yapı olması, anıtsal nitelik olarak diğerlerinden daha geri planda kalması gibi durumlarında bu konuda etkin olduğu söylenebilir.

Osmanlı onarımlarını kendi dönemi içinde değerlendirmek gerekmekte olup, o döneme ulaşmış birçok yapı türünün gündelik yaşantı içerisinde aynı işlev ile kullanıldığı göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle onarım koruma amacı ile değil, yapının işe yarar durumu düşünülerek yapılmaktadır.

19. yüzyılda koruma konusunda etkili dönüşümler yaşanmış, yasal ve yönetsel zemin tekrar inşa edilmiştir. Bu kapsamda Asar-ı Atika Nizamnameleri çerçevesinde oluşturulan yasal düzenlemelerde Orta Çağ yapıları ile herhangi bir ilişki kurulmadığı görülmektedir. İlk kez dördüncü nizamnamede koruma kapsamında dahil edilen yapılar, o dönem koruma konusunda etkin olan kişilerin özel eğilimleri ve merakları doğrultusunda koruma gündemine gelebilmiştir. Nitekim o dönem Müze Müdürü görevinde bulunan Halil Edhem Bey'in Osmanlı Dönemi'nin sonlarına denk gelen 1918 yılında, Osmanlı dönemi onarım belgelerinden sonra yapıları ele alan ilk çalışmasını yayınlaması bunun önemli bir örneğini oluşturmaktadır. "Kayseriye Şehri" kitabında yapıların mevcut durumlarını belgelemiştir.

1923-51 Erken Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren anıtları korumak için yoğun çalışmalar başlatılmış ancak ekonomik sıkıntılar, uzman kadroların yetersizliği, kurumsal yapılanmanın tam anlamıyla düzenlenememiş olması gibi sebeplerle sınırlı sayıda yapı bakım ve onarım görmüştür. Tez kapsamında incelenen yapıların onarım süreçlerini gösteren tablolar da takip edildiğinde, kapsamlı koruma çalışmalarının ancak 1950'lerden sonra başladığı görülmektedir. Anıtların koruma çalışmaları geciktikçe, bozulma ve özgünlük kayıpları artmış, geç müdahaleler ağır uygulamaları beraberinde getirmiştir.

Erken yıllarda mimari koruma alanında en önemli kurumlardan olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün malı olan yapıların Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile farklı kurumlara dağıtılması, vakıfların koruma konusunda etkinliğini azaltırken yapıların da bozulma sürecini hızlandırmıştır. İncelenen örnekler göz önüne alındığında, özgün işlevi ile kullanılan ve vakıflar bünyesinde bulunan yapıların koruma adına daha avantajlı konumda olduğu tespit edilebilmektedir. Nitekim Hunat Hatun Cami, Gülük Cami ve Hacı Kılıç Cami, aynı yapıların medrese ve hamam yapılarına oranla çok daha iyi durumda varlıklarını sürdürmüştür. Kanun sonrası işlevini kaybeden medrese yapılarından ise, Hunat Hatun Medresesi'nin 1929 yılında müze olarak işlevlendirilmesi, incelenen medrese örnekleri içinde en az bozulma geçiren, bu doğrultuda da en hafif müdahale gören yapı olmasını sağlamıştır. Gevher Nesibe Medresesi'nin 1950'li yıllarda neredeyse %70'nin yok olduğu göz önüne alındığında, Hunat Hatun Medresesi'nin erken yıllarda işlev verilerek

kullanılmasının önemi daha net görülmektedir. Bu örnekler korumada sürekli bakımın ve yapıların işlevsel sürekliliğini sağlamanın öneminin somut göstergeleridir.

Bu saptamayla birlikte, yapıların cumhuriyet dönemi koruma ve onarım çalışmalarına ait verileri aktaran tablolarda, dört külliye için de kapsamlı onarım çalışmalarının ancak 1950'li yıllardan hatta 1960'lardan sonra yapıldığı tespit edilebilmektedir. Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde vakıfların tüm taleplere karşılık verecek donanımda olmaması, İstanbul başta olmak üzere Anadolu'da birçok anıtsal yapının bakıma muhtaç durumda olması, personel sayısındaki yetersizlik, mevcut uzmanların iş yüklerinin fazlalığı, koruma konusundaki yasal ve kurumsal örgütlenmenin yeni oluşturulmaya çalışılması gibi sebepler bu duruma neden olmuştur. Acil onarıma ihtiyacı olan yapılara dahi ancak yıllar sonra müdahale edilebilmiştir.

Bu duruma paralel olarak incelenen örnekler için hazırlanan projelerin nitelikleri de günümüzde beklenenden çok farklıdır. 1930'larda yapılara ait en önemli belgeleme Albert Gabriel tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapıların projeleri hazırlanmamış olsa bile, Gabriel'in Anadolu'yu gezip yapıları fotoğraflaması ve çizimlerini yapması yapıların o dönemki durumlarını öğrenmemize katkı sağlamıştır. İnceleme yapılan dönemde yapıların çoğu, ülkenin mevcut durumuna dayalı olarak bakımsız kalmış, bazılarında çok büyük hasarlar meydana gelmiş, hatta belli bölümlerini kaybetmişlerdir. Bu nedenle yapıların tamamlanması düşünülen eksik kısımlarının ifade edilmesi önemli bir gerekliliktir. Gabriel, bu durumu ifade edebilmek için restitüsyon ya da restorasyon çizimlerinin yasal bir zorunluluğu olmadığı zamanlarda, rölöveler üzerinde restitüsyon ve restorasyona ait verileri göstermiştir.

1951-1973 Dönemi

Ali Saim Ülgen Çalışmaları

Yapılara ait koruma onarım belgeleri kronolojisinden oluşturulan tablolar incelendiğinde, ülke koruma tarihinin de en yoğun süreçleri olan 1951-1973 yılları arası, incelenen örnek yapıların ilk kapsamlı onarım çalışmalarının yapıldığı dönem olduğu görülmektedir. GEEAYK'nun kurulması ile başlayan süreçte, Hunat Hatun Külliyesi, Gevher Nesibe Külliyesi ve Hacı Kılıç Külliyesi'nin ilk koruma

çalışmalarının Ali Saim Ülgen tarafından yapıldığı görülmektedir. Gülük Külliyesi'nin ise Ali Saim Ülgen tarafından çekilmiş fotoğrafları mevcut olsa da, proje ya da rapor gibi verilere ulaşılamamıştır. İncelenen örneklerden Hunat Hatun ve Hacı Kılıç Külliyelerinin 1950'li yıllardaki onarımları hakkında Ülgen tarafından hazırlanmış raporlar ve fotoğraflar varken, Gevher Nesibe Külliyesi'nde farklı olarak 1955 yılında Ülgen ve Kayseri Belediyesi arasında imzalanan sözleşme mevcuttur. Bu sözleşmeye göre yapının tüm restorasyon projesi ve uygulamasının yapılması, bunlarla ilgili tüm belgelerin hazırlanması karara bağlanmıştır. Her ne kadar bu kapsamda sözleşme imzalanmış olsa da, Gevher Nesibe Külliyesi'nin kapsamlı restorasyonları Ülgen tarafından gerçekleştirilmemiş, bakım ve onarım çalışmalarına başlanmıştır.

Ülgen tarafından hazırlanan onarım raporlarından Ülgen'in koruma teknik ve anlayışı okunabilmektedir. Bu kapsamda, Hunat Cami toprak dam örtüsü kaldırılarak, yerine çimento esaslı harç ile taş döşeme olarak yapılması gerektiği not edilmiştir. Gevher Nesibe Külliyesi bütünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiş olduğundan, yapının tamamlanması ve tamamlamada çıkarılan malzemeler yerine yeni taş kaplama yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Hacı Kılıç Külliyesi'nde de benzer yaklaşımla büyük bir tamamlama gerçekleştirilmiş, nerdeyse yok olmuş olan medrese bölümünde kemerler, ayaklar ve beden duvarları yeniden inşa edilmiştir. Ülgen bu müdahaleleri yapıdan gelen izler doğrultusunda yapmaya çalışmakla birlikte, özgün detayların yok olması bu dönem onarımlarının temel sorunlarındandır. Restorasyonlar kapsamında gerçekleştirilen "yeniden yapım" ve "yenileme" müdahaleleri anıtsal yapıların özgünlüğünü büyük ölçüde zedeleyen yaklaşımlar olduğu günümüzde net olarak kabul edilse de, yapıların o dönemki harap durumlarının kurtarılması isteği nedeniyle, bu yöntemlerin her örnekte aynı boyutta olmamakla birlikte uygulandığı görülmektedir. Bu durum yapıların o dönem iyi niyetle gerçekleştirilen onarım çalışmalarında malzeme ve teknik detay özgünlüğünün belli oranda kaybedilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, Ülgen'in Gevher Nesibe Külliyesi'nde Osmanlı dönemi zamanında açılmış kapıları dönem eki olduğu için korumak istemesi ve Hunat Hatun Medresesi ana eyvanındaki muhdes eki kaldırmak istemesi, müteahhitlerin yaptığı yanlış uygulamaları özgünlüğe zarar verdiği için eleştirerek düzelttirmesi ise özgünlük konusunu dikkate aldığının göstergesi olarak yorumlanabilir. Ülgen'in çalışmalarının kıymeti,

onarılması ve belgelenmesi gerekli birçok yapının bulunduğu ve bunu gerçekleştirecek teknik personel sayısının yetersiz olduğu dönem şartları göz önüne alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

Mahmut Akok Çalışmaları

İncelenen örneklerin onarım belgelerini gösteren tablo takip edildiğinde, Hunat Hatun Külliyesi ve Gevher Nesibe Külliyesi'nin Ali Saim Ülgen'den sonra detaylı onarımlarının Mahmut Akok tarafından yapıldığı görülmektedir. Külliyelerin Akok tarafından çalışılmış olmasının en önemli avantajı yapının hem dönemine özgü çizimleri hem de yapının güncel durumunu ve yapılan uygulamaları anlatan raporlarının bulunmasıdır. Akok'un onarımları arasında en dikkat çekenlerden biri Hunat Cami'nin üst örtüsüne uyguladığı onarımdır. Hunat Cami dam örtüsünün incelemeler sırasında taş olduğunu tespit eden Akok, rölövede kırma çatı taş kaplama olarak göstermiş, uygulamada tonozlar kesme taşlarla kaplanmıştır. Yapılan onarımlarda toprak örtü kaldırılarak beton dökülmüş ve üzeri taş kaplama ile kaplanmıştır.

Dönemin anlayışı ve çizim tekniği kapsamında rölövenin aslında uygun olarak değil idealize edilmiş olarak çizildiği görmekle birlikte, yapının özgün dam örtüsünün değiştirildiği bir uygulama ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca çizilen proje ile uygulama arasında farklılığın bulunması da, dönemin koruma sisteminin tam oturmadığını gösteren uygulamalardandır. Dam üst örtünün altındaki taşların referans olarak alınıp yapılan uygulama daha sonra Haluk Karamağralı tarafından da, altta bulunan taşların fazla kıymetlendirildiği gerekçesi ile eleştirilmiştir. Akok, üst örtü olarak mihrap üstü kubbesini de Selçuklu yapı geleneğinde olduğu gibi külahlı bir örtü ile kapatmayı düşünmüş ancak uygulamamıştır. Akok'un yapmış olduğu projelerde stilistik rekompozisyon izleri görülmekle birlikte, proje ve uygulama arasında da uyumsuzluk söz konudur. Ancak, tüm bu tutarsızlıklarına rağmen projelerle ilgili araştırmalar göz önünde tutulduğunda, Akok tarafından yapının o tarihe kadar en kapsamlı projesinin hazırlanmış olması önemlidir. Nedim Onat tarafından 1964 yılında doldurulan Abide ve Eski Eser Onarım Fişi incelendiğinde Mahmut Akok'un uygulamalarının gerçekleştirildiği çıkarımına varılmaktadır. Bu onarımlar kapsamında küfeki taş döşemesi, kubbe kısmının bozuk kısımları, batı taç kapıları, ahşap doğramaları ve merdivenler yenilenmiştir.

Akok'un Hunat Hatun Cami onarımları kapsamında üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise dernek tarafından yapılan müdahaleleri eleştirmesidir. Bu kapsamda anıtın özgün durumuna uygun olmayan uygulamaların iyi niyetle bile olsa bilinçsizse yapılmasına engel olunması ve uzmanlar denetiminde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, Hunat Hatun Cami'nin etrafına yapılan çevre düzenlemesini eleştirerek, anıtsal yapıların bulundukları bağlam içinde varlıklarını devam ettirmesi gerektiğini belirtmiştir. Ülgen'de olduğu gibi Akok'un da yaptığı bazı uygulamalar açıklamaları ile çelişmektedir. Bu durumun, mevcut dönemde koruma alanındaki yönetimsel ve uygulama boyutundaki belirleyicilerin tam olarak çözülememesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

İncelenen örnekler içinde Akok tarafından en fazla müdahale gören yapı Gevher Nesibe Külliyesi olmuştur. Yapının uzun süre bakımsız kalması, ağır müdahaleler görmesine neden olmuştur. Bütünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiş olan yapının, şifahane kısmında betonarme sömel ve temel projesi hazırlanmış, bu projelere göre sağlamlaştırma uygulamaları yapılmıştır. Medrese ve şifahane bölümlerinde tamamen yok olan revaklar, revakları taşıyan ayaklar, hücre odalarının büyük bir bölümü yeniden inşa edilmiş, üst örtü ise Hunat Hatun Cami'de olduğu gibi çimento harçlı taş kaplama olarak yapılmıştır. Gevher Nesibe Külliyesi onarımlarında üzerinde durulması gereken müdahalelerden biri Şifahane taç kapısının tamamlanmasıdır. Yapılan bütünlenmede bezemelerin tekrar edilmemesi, kapının ana hatları ile tamamlanması dikkat çekicidir. O dönemde yıkılan, yok olan kısımların bütünlenmesi genel kabul gören uygulamalardan biridir. Özellikle yapıların taç kapılarında meydan gelen bozulmalarda, taç kapı bordürleri devam ettirilirken, bezemeler tamamlanmamaktadır. Bu durumun günümüzde tamamlama yapılması gerekliliğinin daha çok sorgulandığı yaklaşıma yakın nitelikte olması önemlidir.

Tablolardan da takip edilebileceği gibi, yapı üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmalar, dönem onarımlarının ortak özelliği olan yeniden yapıma varan tamamlama müdahalelerine örnek niteliktedir. 1960'lı yıllarda yapılan onarımların en belirgin özelliklerinden biri bütünleme ve çağdaş malzeme kullanımıdır. Türkiye'de uzun yıllar, restorasyonda kullanılması uygun görülen çağdaş malzeme olarak bağlayıcı harç için çimento ve güçlendirme için betonarme tercih edilmiştir. Nitekim

gerçekleştirilen yenileme, bütünleme ve yeniden yapım müdahalelerinde geleneksel yapım tekniği ve malzemesi ile birlikte ya da tamamen çağdaş malzemeden faydalanıldığı gözlemlenmiştir. Onarım belgeleri kronolojisinde de bu dönemde özgün ve yeni malzemelerin birlikte kullanıldığı izlenebilmektedir. Özgün özellikleri ile korunması gereken anıtsal yapılara özgün olmayan çimento harç ile onarım ve daha sonra statik problemlere neden olduğu tespit edilecek betonarme ile sağlamlaştırma yapılması dönemin bakış açısını tariflemektedir. Çimentonun yapıya verdiği zararın tam olarak bilinmemesinden dolayı, o dönem iyi niyetli uygulamalar olarak onarımlarda kullanılmıştır. 1964 yılında çıkarılan Venedik Tüzüğü'nün 10. Maddesindeki *"Geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı yerlerde, koruma ve inşa için bilimsel verilerle ve deneylerle geçerliliği saptanmış herhangi çağdaş bir teknik kullanılarak anıt sağlamlaştırılabilir* (URL4). " ilkesinde de belirtildiği gibi bakım ve onarım uygulamalarında kullanılacak yöntemlerin geçerliliği saptanmış, tarihi yapıya zarar vermeyecek nitelikte olması ön planda tutulmuştur. Çimento malzemenin anıtsal yapılara verdiği zarar ne yazık ki ülkemiz koruma alanında ancak 1990'lı yıllardan sonra anlaşılacak, bu durumun uygulamaya geçirilmesi ise 2000'li yılları bulacaktır.

Onarımlar konusunda değinilmesi gereken noktalardan biri yapıların ilk tescil çalışmalarının 1960'lı yılların sonunda Vakıflar Genel Müdürlüğü adına İhsan Akçay tarafından yapılmasıdır. Bu durumda 1957 tarihli 7044 sayılı kanunun etkili olduğu düşünülebilir. İncelenen dört örnekte de yaklaşık aynı tarihte yapılan tescil çalışmaları sırasında, yapının mevcut durumu tasvir edilmiştir. Bu kapsamda Akok ve Ülgen'in yaptığı onarımlar sonrasında tamamlanan bölümler için "bakımlı" olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir.

Hunat Hatun Medresesi'nin koruma sürecinde 1965 yılında alınan müdahale kararının türü ve kapsamı da üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. Tablolar takip edildiğinde Dönem Eki'nin kaldırılmasına dair tek kararın bu onarım sırasında yapıldığı görülmektedir. 1965 yılında yapılan uygulama koruma anlayışına tamamen aykırı bir uygulama olarak nitelenecek bir örnektir. Bahsi geçen onarım, Hunat Hatun Medresesi önünde bulunan, üstündeki kitabesine göre 1905 yılında yapılan ve dönem eki olan Hunat Cami'nin revaklı çeşmesinin kaldırılmasıdır. Söz konusu uygulamanın gerçekleştirildiği yıl kabul edilen Venedik

Tüzüğünün 11. Maddesinde stil birliğinin restorasyon sırasında ulaşılması gerekli bir amaç olmadığı vurgulanmış, bir anıtın meydana gelişinde yer almış bütün devirlerin değerli katkılarına saygı duyulması gerektiği belirtilmiştir. Cumhuriyet'in 50. Yılında Vakıflar yayınındaki "Eski Eserlerin Korunması Konusundaki Prensipler" bölümünde de yapıların onarımlarına dair prensipler belirlenmiş ve sonradan yapılmış olmakla beraber mimari periyot ifade eden kıymetli unsurların da özgün olarak kabul edildiği ve bunların da korunması gerektiği belirtilmiştir. Dünyada koruma alanındaki söylemlerde kabul gören bu görüşler, ülkemizde ancak 1970'lerin sonunda konuşulmaya ve kabul edilmeye başlanmıştır. Bu nedenle, yapının bünyesiyle kaynaşmış olan ve kendisi de tarihi değer taşıyan dönem eki niteliğindeki çeşmenin korunması gerekliliği 1965 yılındaki uygulamada göz ardı edilmiştir. 1965'te hazırlanan raporda, çeşmenin tamirinin çok pahalı olduğu ve yıktırıldığındaki maddi değeri belirtilmiştir. Burada tamire harcanacak masrafın gereksiz olduğu onun yerine yenisinin yapılmasının daha iyi olacağı gibi bir düşüncenin varlığı ile koruma konusuna dönem yaklaşımını aydınlatması açısından kayda değerdir.

1960'lı yıllarda dönemin koruma anlayışını belirleyen en önemli girdilerden bir tanesi de ekonomidir. Buna en büyük etken 1957 yılında çıkarılan 7044 sayılı "*Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanun*"dur. Yasa öncesinde vakıflar sadece ibadet amacı ile kullanılan yapıların onarımlarını yaparken, yasa ile birlikte medrese, han, hamam, kervansaray gibi Orta Çağ anıtsal yapıları tekrar vakıflara devredilmiştir. Böylece vakıfların sorumluluğundaki yapı sayısı birden çoğalmış ve bu durum, yapıların onarımlarında teknik ve maddi zorluklar çekilmesine neden olmuştur. Nitekim külliyelerin onarım raporlarında yer alan *"Bütçenin yettiği ölçüde devam edilecektir"* gibi ifadeler, müteahhitlerle parasal anlamda yaşanan problemler, eskiyi onarmak yerine yeniyi daha uygun bütçeye yapma tercihleri bu durumu açıklamaktadır.

Erol Yurdakul Çalışmaları

Yapıların onarımlarında Ali Saim Ülgen ve Mahmut Akok'dan sonra damga vuran isim Erol Yurdakul'dur. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında, Hunat Hatun Hamamı, Gevher Nesibe Külliyesi'nin Bimarhane bölümü, Gülük Külliyesi'nin ilk

kapsamlı onarımları ve Hacı Kılıç Külliyesi'nin ilk rölöve çizimleri Erol Yurdakul tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma çerçevesinde geliştirilen tablolardaki verilerde de 1970'li yılların incelenen örneklerde onarımların yoğunlaştığı yıllar olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, en erken Gülük Külliyesi onarımlarında görev alan Yurdakul, yapının detaylı araştırmasını yapmış, koruma projelerini hazırlamış ve uygulamasını gerçekleştirmiştir. Yaptığı çalışmalarda, cami derneği tarafından cami içine yapılan betonarme kadınlar mahfili kaldırılmış, caminin özgün halinde ışıklık olan ancak kapalı bulunan bölümü kemerlerle kareye dönüştürerek üstünü kubbe ile örtmüş, medrese eyvanında kapatılmış olan ışıklığı açarak üstünü demir konstrüksiyonlu camekân ile örtmüştür. Yapının özellikle medrese bölümünde yok olan kısımları tamamlanmış, kapatılmış pencereler ve kapılar açılmıştır. Dam hafriyatı yapılmış, hafriyat sırasında bulunan dendanlar ile köşe taç kapısı tamamlanmıştır. Ayrıca yapının özgün toprak dam örtüsü yerine, ahşap çatı yapılarak üstü bakır kaplanmıştır. Caminin en önemli bölümlerinden olan çini mihrabın ortaya çıkarılması da bu dönem yapılan önemli çalışmalardandır. Bu onarım da diğer isimlerin yaptığı örneklerde olduğu gibi özgünlük kaygısı ve uygulamadaki bazı çelişkileri içinde barındırmaktadır.

Erol Yurdakul tarafından yapılan uygulamalardan biri Gevher Nesibe Külliyesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Gevher Nesibe Külliyesi'nin Şifahane bölümündeki kazılar sırasında ortaya çıkarılan Bimarhane bölümünün temel izleri ve kalıntıları dikkate alınarak yapılan bütünleme uygulamasında, üst örtülerin şekli ve malzemesi bilinmediğinden betonarme plak yapılmıştır. Hunat Hatun Hamam'ının 1970'li yıllardaki onarım çalışmalarında da benzer bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Hamamın temel izleri ortaya çıkarılmış, ancak aslına göre bütünleme yapılırsa hamam camiyi tamamen kapatacağı için, hamam asfalt seviyesine kadar özgün durumuna göre inşa edilmiş üstü ise betonarme döşeme ile örtülmüştür. Hamamın var olan bölümlerinin üst örtüsünde ise toprak dam dönemin genel yaklaşımı doğrultusunda kaldırılmış ve taş kaplama örtüyle yenilenmiştir. Ancak uygulamanın teknik ve yasal süreçler etkisi ile durdurulması, toprak örtünün kaldırılması ile açıkta kalan tonozlar ve kubbelerin daha çok bozulmasına neden olmuştur. Sonraki yıl kurul kararı ile projenin tamamlanmasına karar verilmiş olsa da, yaşanan bir yıllık süreçte, yapı tüm dış etkilere açık ve korunmasız olarak çıkacak kararı beklemiştir. Burada koruma onarım sistemindeki koordinasyon eksikliğinden söz

etmek mümkündür. Planlı bir işleyiş sistemi ile yapılmayan uygulamalar neticesinde yapıyı korumaktan ziyade zarar vermek mümkün olabilmektedir.

Hunat hamamı onarımları sırasında hamamda çıkan çinilerin korunması için mevcut çiniler müzeye taşınmıştır. Bu çinilerin üslup birliği yaklaşımıyla tamamlanmaya çalışılmaması ve özgün halleriyle korunması olumlu bir yaklaşım olmakla birlikte, bağlamından koparılarak müze ortamında korumaya alınması dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Bu onarımlar ve hazırlanan tablolar takip edildiğinde bu dönem de sıkça başvurulan yöntemlerin çağdaş malzeme kullanılarak bütünleme ve yeniden yapım olduğu görülmektedir. Özgünlüğün korunması kaygısı güdülerek yapılan uygulamalar bu düşünce ile pek bağdaşmamaktadır. Bu dönem yapılan onarımlardaki yaklaşımların bir önceki dönemle paralel nitelikte rekonstrüksiyona varan onarımlar olduğu ifade edilebilir.

1973-1983 Dönemi

Kronolojik onarım tabloları ve arşiv belgeleri izlendiğinde, incelenen yapılara 1973-83 yılları arasındaki dönemde, önceki dönemlere göre daha küçük kapsamlı bakım onarım çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Hunat Hatun Medresesi'nin özgün toprak dam örtüsü 1977 yılında önceki örneklerle benzer şekilde taş döşeme olarak değiştirilmiştir. Aynı yıl Cevat Erder'in 1977 yılında konuya dair yazdığı makalede de, önceliğin geleneksel yöntemler olduğu, ancak zarar vermediğine dair kesin araştırma ve onay alındıktan sonra çağdaş yöntemlerin uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. 1977 yılında ülke koruma söylemine girerek dikkat çekilmeye çalışılan bu duruma rağmen, çimento kullanımının restorasyon uygulamalarında uzun yıllar tercih edilmesi, koruma alanındaki güncel söylemlere tam anlamıyla katılamamanın getirdiği sonuçlardandır.

Bu dönemde Hunat Hatun Cami'nin batı taç kapısının önüne bir çeşme projesi hazırlanmıştır. Anıtsal yapıların çevresiyle birlikte değerlendirilmesi düşüncesinin filizlendiği ve korumanın çok boyutlu bir olgu olduğunun fark edilmeye başlandığı dönemde, bu öneri talihsiz olarak nitelendirilebilir. Dönem eki niteliğindeki asıl çeşmenin kaldırılıp, yerine caminin en önemli girişini kapatacak nitelikte bir çeşme eklenme fikri ulusal söylemlerde dile getirilen koruma anlayışından uzak kalındığının göstergesidir. Gevher Nesibe Külliyesi'nin de bu dönem çevre düzenlemesi projeleri kapsamında bağlamından koparılarak yalnızlaştırılması,

anıtın çevresi ile korunması düşüncesinin henüz benimsenmediğine işaret etmektedir. Venedik Tüzüğü'nün 6. Maddesinde de, anıtın çevresi ile birlikte düşünülmesi ve eğer geleneksel bir ortam var ise, olduğu gibi bırakılması gerektiği, anıtın kütle-renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir eklenti ve yok etmeye izin verilmemesi gerektiği belirtilmiştir (Venedik Tüzüğü, 1964). Venedik Tüzüğü'nün ülkemiz koruma söyleminde de yer etmeye başladığı dönemde, yapılan çevre düzenlemeleri sırasında külliye etrafındaki geleneksel dokunun, kent planlamaları ve düzenlemeleri kapsamında yok edilmiş olması dikkat çekicidir.

1983- Günümüz

İncelenen örneklerde 20. Yüzyıl ortasında çimento esaslı malzemeler kullanılarak yapılan onarımların sebep olduğu sorunlar ancak 1990'larda hatta 1990'ların sonunda konuşulmaya ve fark edilmeye başlanmıştır. 1993 yılında Gevher Nesibe Külliyesi'nin işlev değiştirme kararı neticesinde yapılan çatı onarımları sırasında hazırlanan raporda ilk kez bu konuya dikkat çekilmiş, önceki restorasyonlarda yapılan taş kaplama çatı örtüsünün ve derzlere yapılan ve tuzlanmaya neden olan çimento harcın kaldırılması öngörülmüştür. Restorasyon uygulamalarında yeni yapılacak bölümlerde özgün taş ve harç kullanılması, kesinlikle çimento kullanılmaması gerektiğine dair ifadeler, çimento malzemenin zararlarının kabul edildiğinin göstergesi niteliğindedir.

Bu kapsamda çatıda mevcut bulunan taş kaplamanın kurşun, mümkün değilse bakır ile kaplanması önerilmiş, böylelikle taş kaplama malzemenin dere ve çörtenlerinden kaynaklanan nem ve tuzlanma sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Aynı onarım uygulamasında zemin suyunun yapıya verdiği zararın engellenmesi için drenaj sistemi yapılması hedeflenmiştir. Hunat Hatun Külliyesi de 1993 yılında aynı sorunla gündeme gelmiş, önceki onarımlar sırasında yapılan taş çatı örtüsünün yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda restorasyon ilkesi yapının özgün özelliklerine zarar vermeden en iyi çözüm yapılması olarak belirlenmiş, mevcut dam üstüne ahşap oturtma çatı yapılarak bakır kaplama kararı alınmıştır. 1993 yılında proje koruma kuruluna sunulmuş ve kurul kalkan duvarlarının yıkılmaması ve mihrap önü kubbesinin bakır kaplama olmaması koşulu ile projeyi onaylamıştır. Ancak daha sonra yerinde yapılan incelemelerde mihrap önü kubbesinin de bakır kaplandığı görülmüştür. Bu uygulama da her ne yasa ile oluşturulmaya çalışılan

koruma sistemi uygulanmaya çalışılsa da, uygulama da kurul kararının hiçe sayılması dikkat çekicidir.

Çağdaş koruma anlayışının ilkeleri doğrultusunda verilmeye çalışılan kararlar olsa da bu dönem Gevher Nesine Külliyesi'ni oluşturan medreselerin avlularının kapatılması isteği gündeme gelmiş, bunun için çelik taşıyıcılı şeffaf üst örtülü proje önerileri getirmiştir. Uzun yıllar kurul gündeminde kalan konu 1998 yılında projenin uygun olmadığı gerekçesi ile red edilmiş, çağdaş bir sistem önerilmesi istenmiştir. Bu istemlerden biri de 1997 yılında Hunat Hatun Medrese üst örtüsüne ilişkin istektir. Medresenin üst örtüsünün bakır kaplama olması ayrıca medrese avlusunun kapatılması istenmiştir. Medrese avlusunun kapatılması istemi medresenin özgün plan şemasına ve algısına zarar vereceğinden dolayı kurul tarafından kabul edilmemiştir. Avlunun kapatılması isteği anıtsal yapının özgünlüğüne zarar verici nitelikte olup, koruma anlayışından uzak olmakla birlikte, kurulun bu isteği reddetmesi ve engellemesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, işlevin gerektirdiği kapalı mekân oluşturma kaygısının korumanın önüne geçebildiğini göstermektedir. Korumada yapıların yaşatabilmesindeki temel gerekliliklerden birinin işlevsel süreklilik olduğu kesin olmakla birlikte, verilecek işlevin de yapıya uygun olması gerektiğinin bir o kadar önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Çağdaş koruma kriterlerinde uyumda sıkıntılar yaşandığının bir diğer göstergesi 1997 yılında Gülük Külliyesi'ne eklenen minare yapısıdır. Minare zemin oturmalarına neden olmuş ve strüktür olarak camiye tehlike yaratmıştır. Caminin en özgün birimi olan köşe taç kapısında ayrılmalara neden olan uygulama, 2007 yılında yapılan restorasyonlar sırasına kaldırılmış olsa da, güncel koruma söylemlerinin hız kazandığı böyle bir dönemde bu uygulamanın yapılabiliyor olması, anıtsal yapıya yaklaşım ve bakışın bir kez daha sorgulanmasına sebep olmuştur.

Tez kapsamında ele alınan örneklere ait 660 sayılı ilke kararındaki esaslara göre takım projelerin hazırlanması ancak 2000'lerden sonra gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Hunat Hatun Külliyesi'nin Medrese ve Türbe birimlerinin projeleri ve uygulaması 2007 yılında gerçekleştirilmiş, Hunat Hatun Cami'nin proje çalışmalarına ise 2020 yılında başlanmıştır. Gevher Nesibe Külliyesi'nin projesi ve

uygulaması 2006 yılında, Gülük Külliyesi'nin proje ve uygulamaları ise 2007 yılında gerçekleştirilmiş, Hacı Kılıç Külliyesi'ne ait proje çalışması hala yapılmamıştır.

Anadolu Selçuklu yapılarının en önemli örneklerinden olan yapıların detaylı olarak analiz edilmesi ve belgelenmesi günümüzden ancak 15 yıl önce gerçekleştirilebilmiştir. 2006-7 yıllarında kurul onaylı olarak gerçekleştirilen bu projeler uzun tarihsel süreç içinde ilk detaylı belgeleme çalışmaları olması ve yasal ve yönetsel sürecin gerektirdiği koşullar doğrultusunda hazırlanması açısından oldukça önemlidir. Ancak her ne kadar bu sisteme uygun hazırlanmaya çalışılsa da projelerde ve raporlarda çeşitli eksiklikler göze çarpmaktadır. Özelikle süreç boyunca sık sık başvurulan yöntemlerden olan yeniden yapma, bütünleme yaklaşımlarında oldukça önemli olan restitüsyon raporlarının yeterli kapsam ve içerikte olmadığı görülmüş, bu durum yapının onarım tarihi araştırmalarındaki eksikliği bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır.

2000'li yıllarda finansman yaratılması sorunu önceki dönemlere göre çözüme kavuşturulmuş olsa da, Vakıflardaki projelendirme süreçleri ve nitelikten çok nicel verilerle proje yapma isteği gerçekleştirilen uygulamaların istenilen düzeyde olamamasına neden olmuştur. Projelerin zaman kısıtı içerisinde çok hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilmesi isteği, yapıya ilişkin sorunların uygulama aşamasında çözülmesini neden olmaktadır. Bunun aksine proje aşamalarındaki özen ve titizliğin uygulama aşamasında gösterilmemesi, yetkin yüklenicilerle çalışılmaması da koruma projelerinin istenilen sonuca ulaşmasında en büyük etkenlerdendir. Sözü edilen tüm bu durumlar özgün anıtsal yapıların hak ettiği korumaya hala tam anlamıyla ulaşamamasıyla sonuçlanmaktadır.

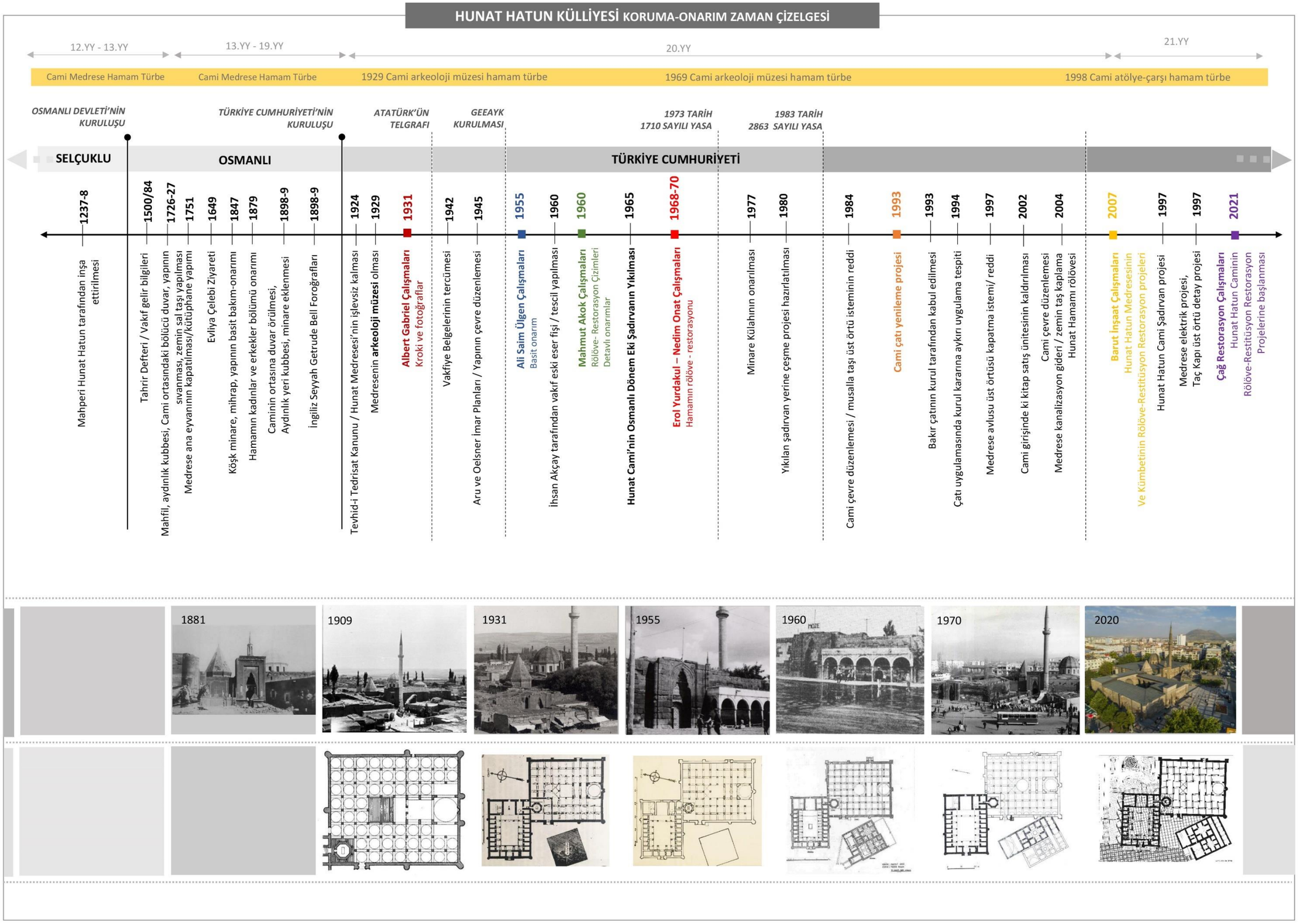

Şekil 5.2 Hunat Hatun Küliyesi koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021)

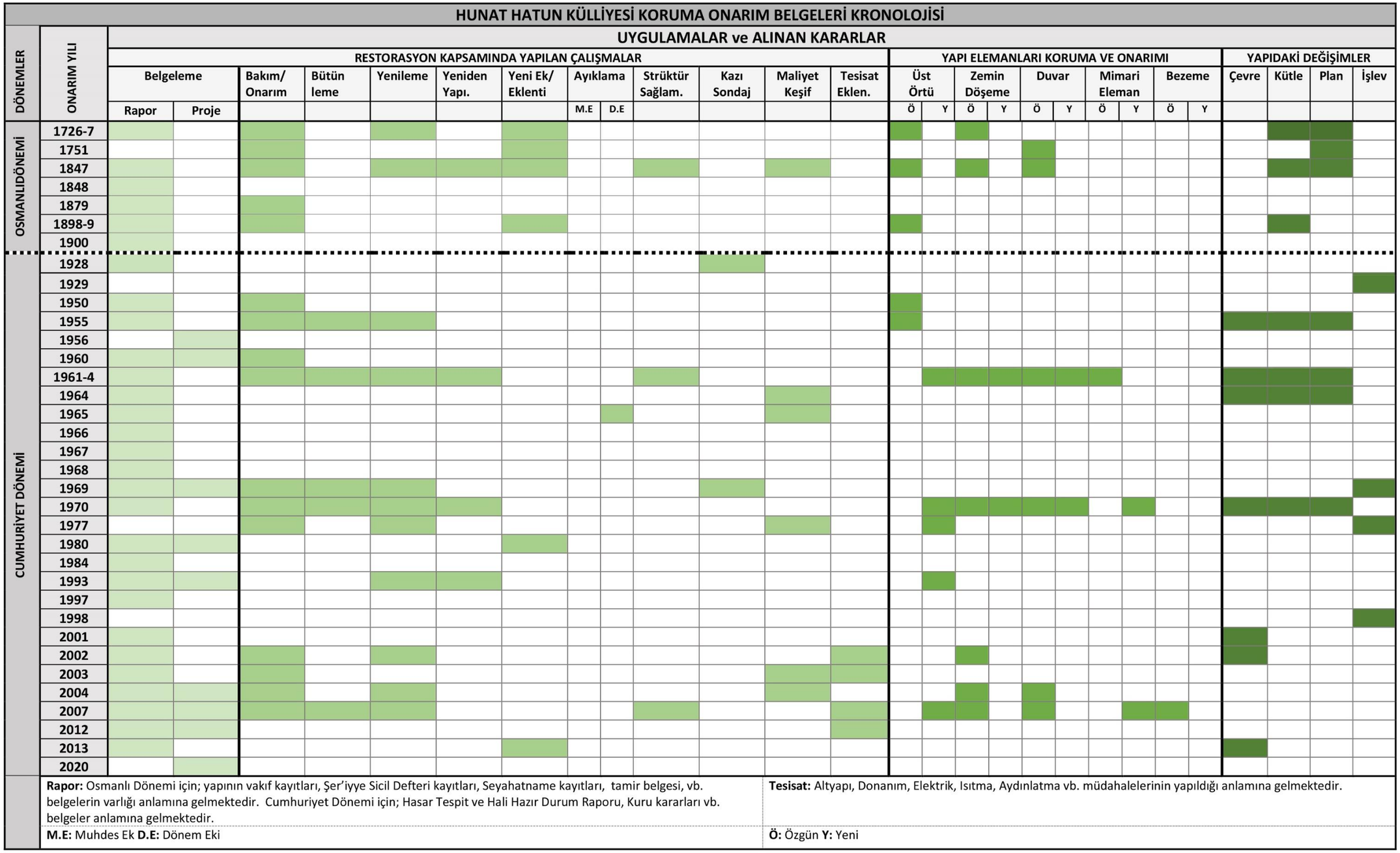

Şekil 5.3 Hunat Hatun Küliyesi koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021)

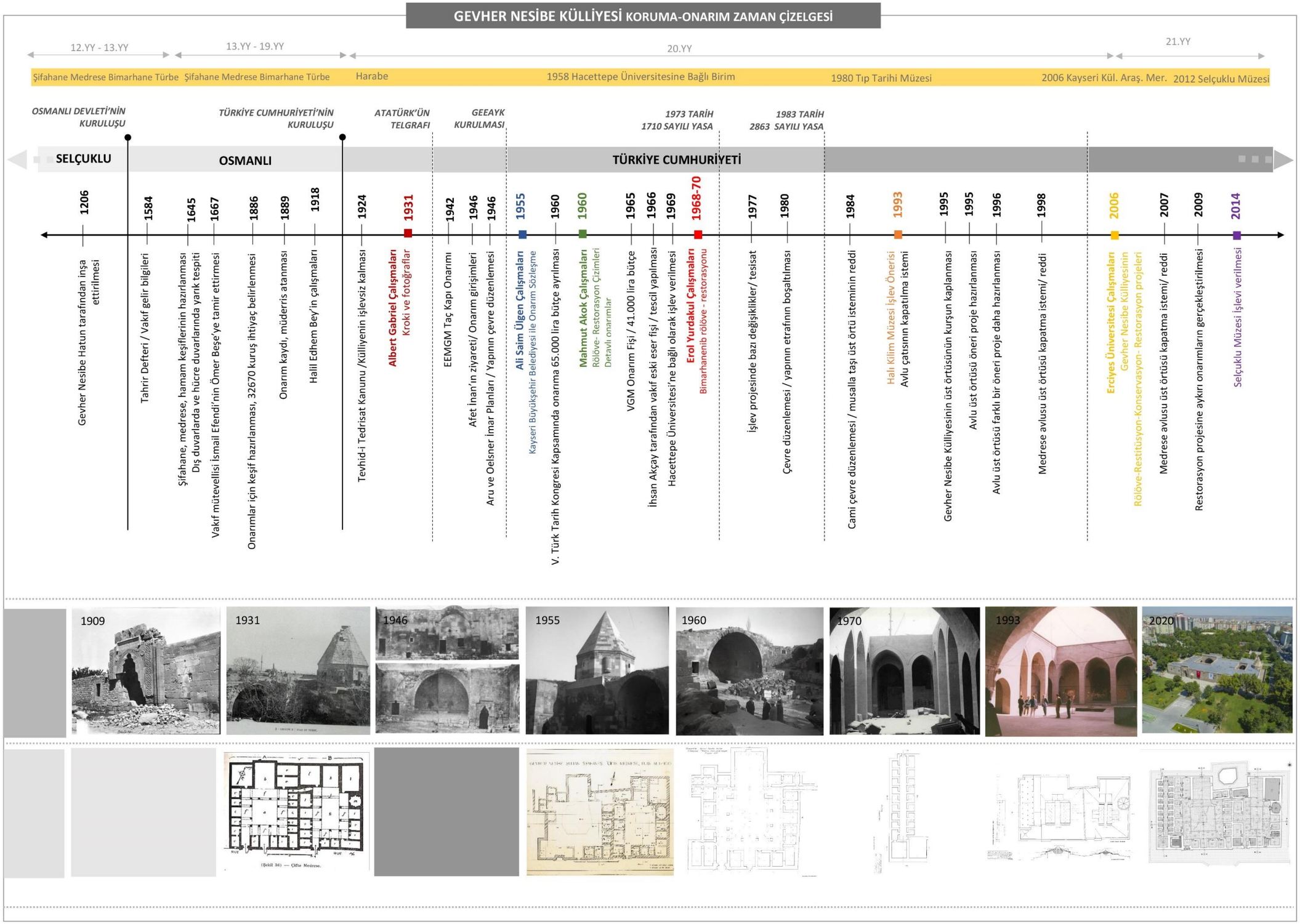

Şekil 5.4 Gevher Nesibe Küliyesi koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021)

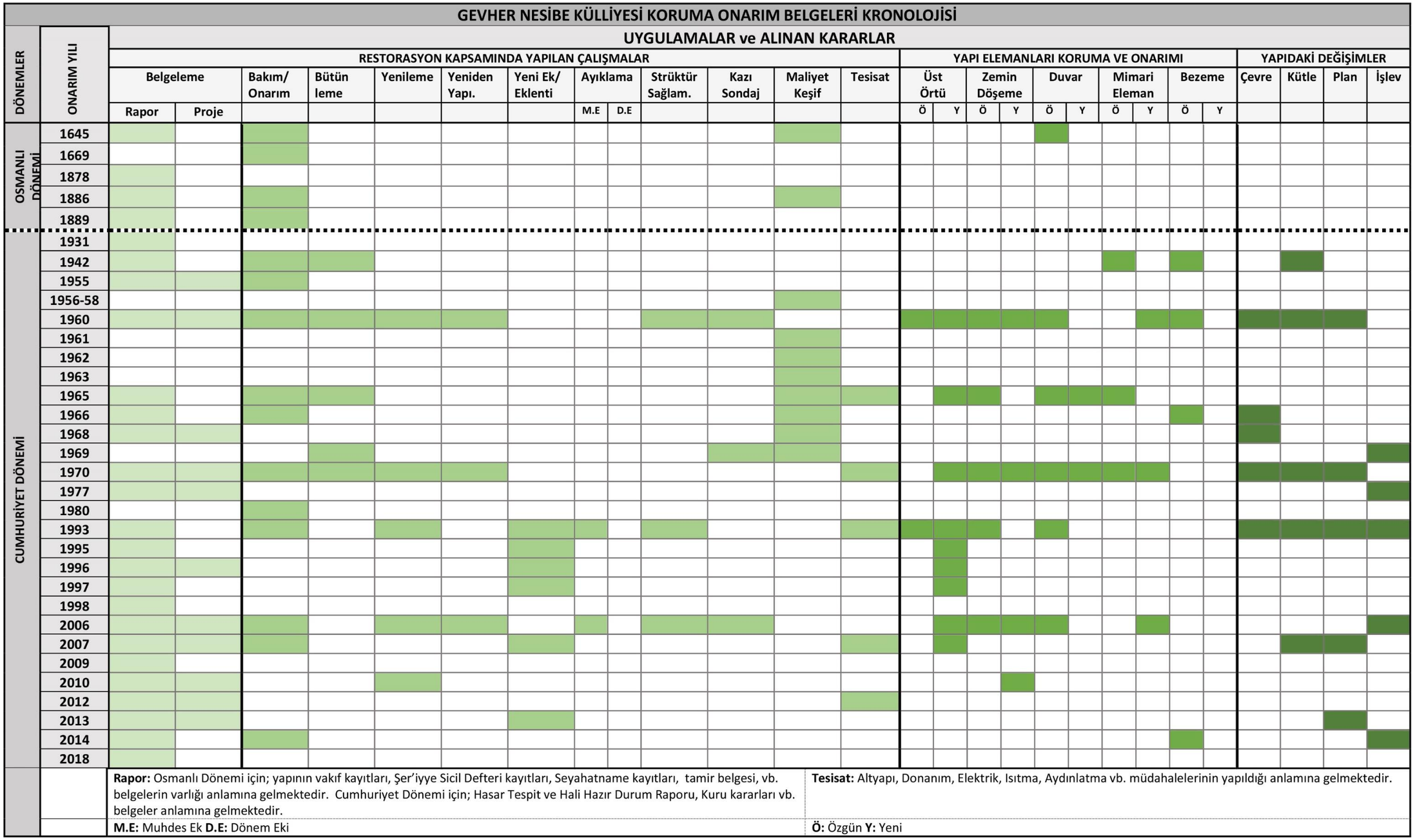

Şekil 5.5 Gevher Nesibe Küliyesi koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021)

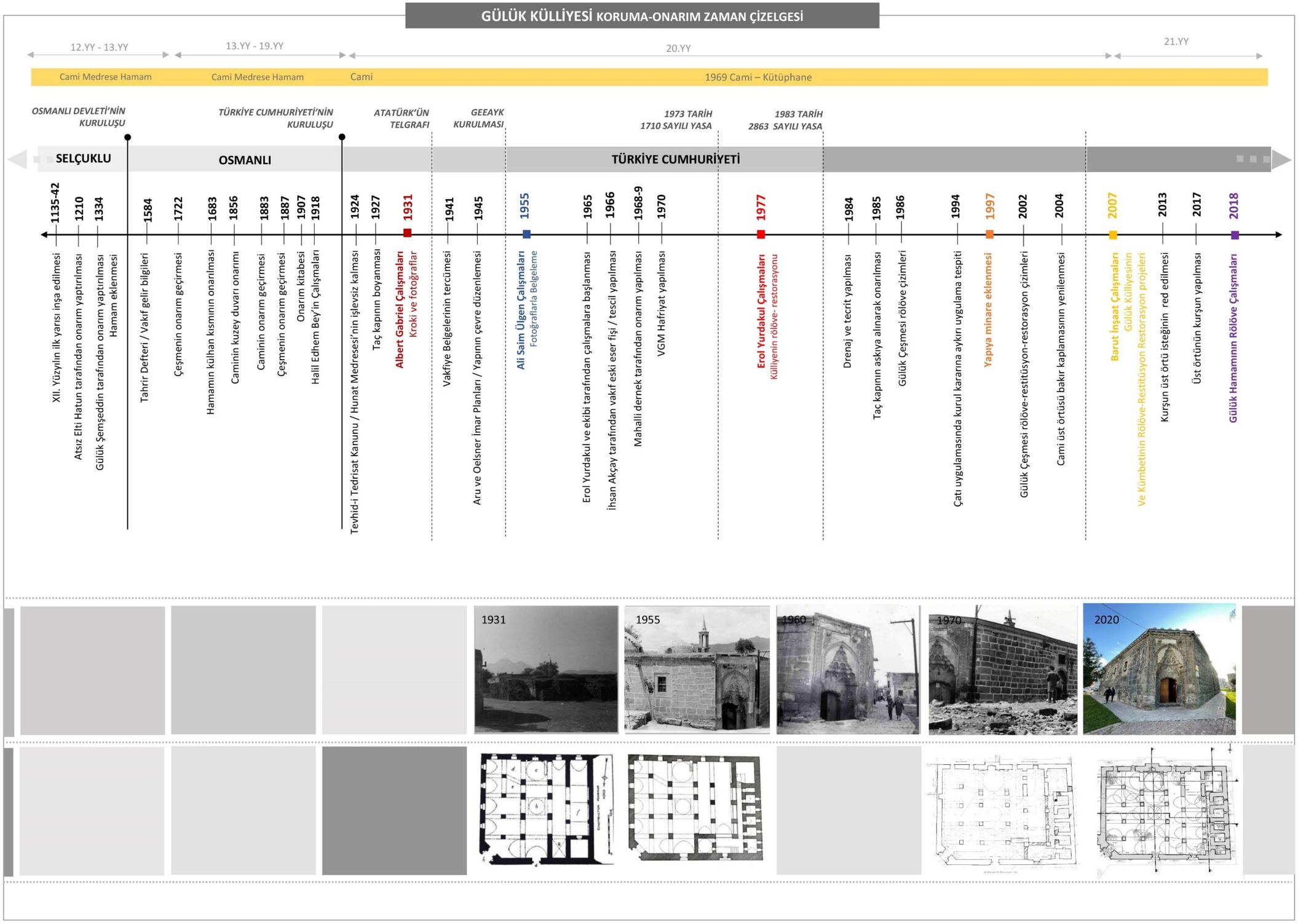

Şekil 5.6 Gülük Küliyesi koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021)

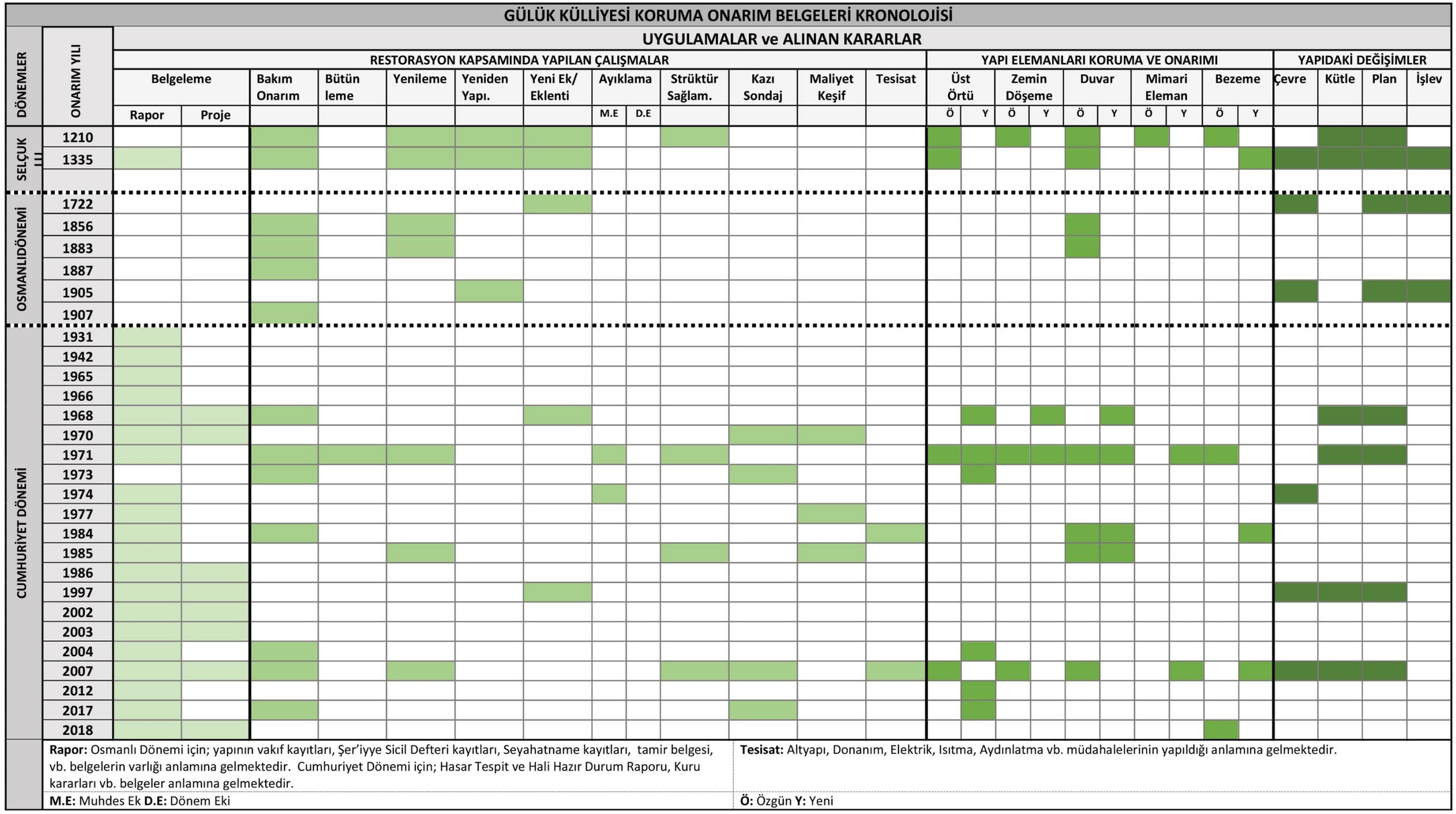

Şekil 5. 7 Gülük Küliyesi koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021)

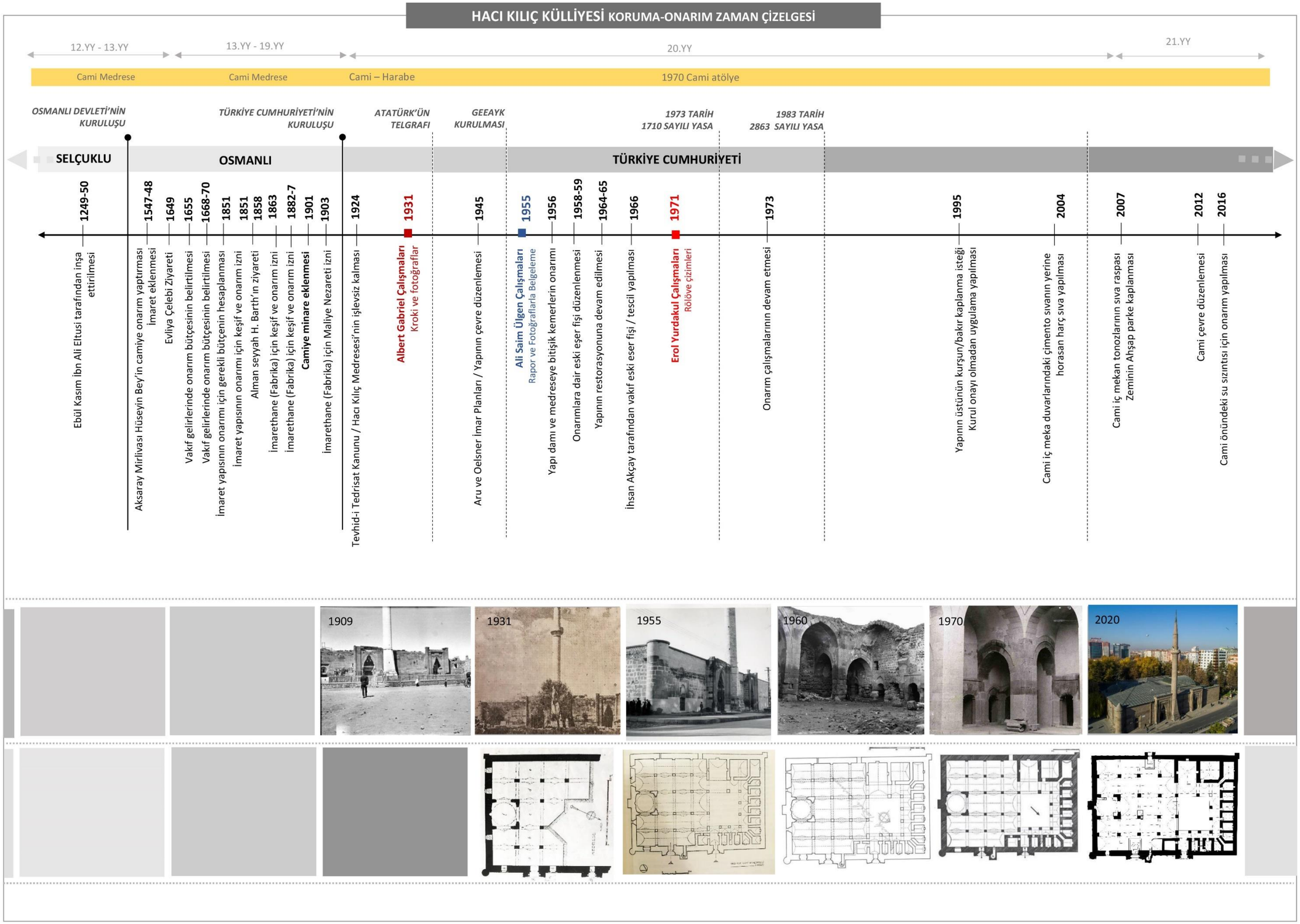

Şekil 5.8 Hacı Kılıç Küliyesi koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021)

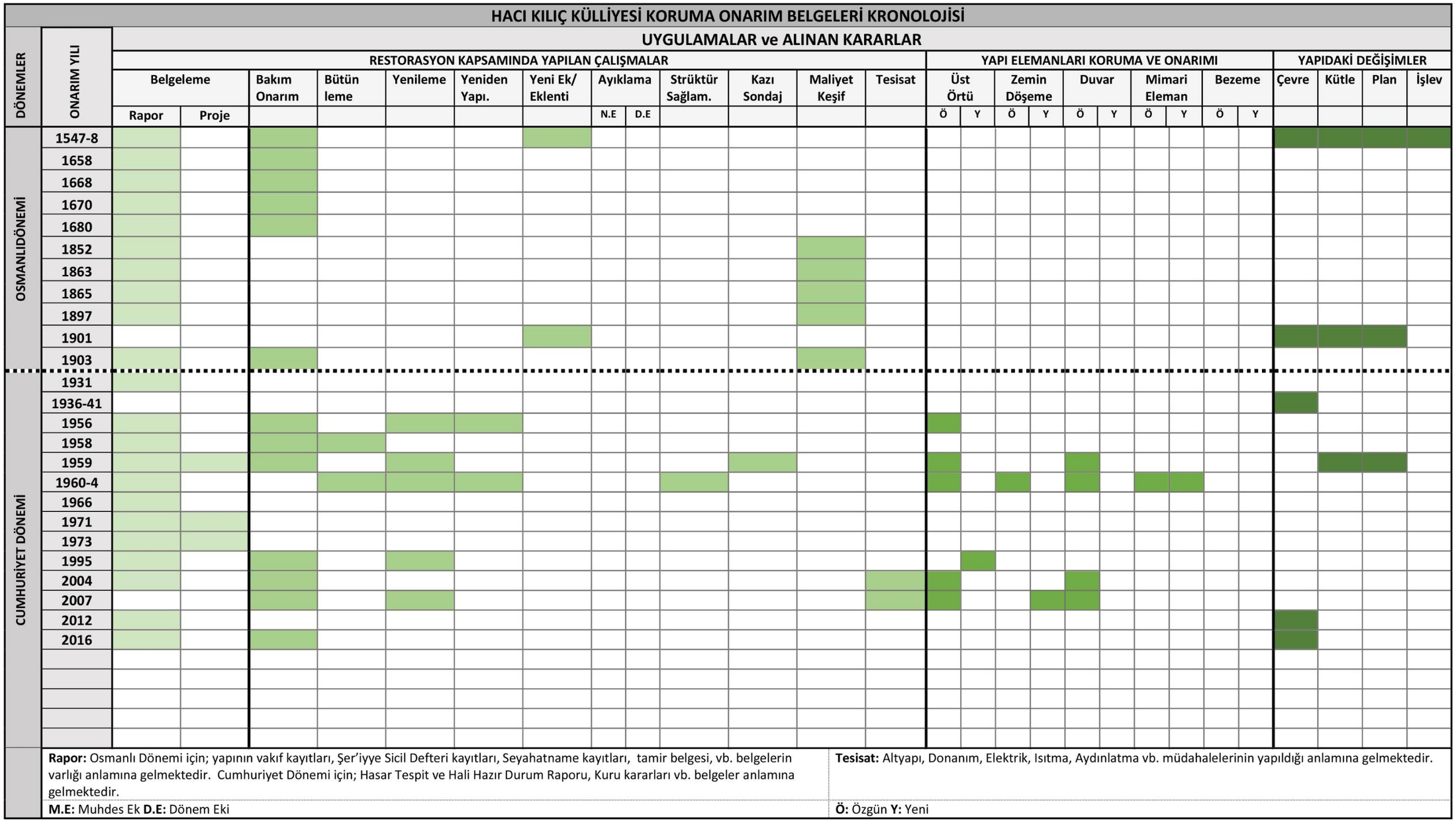

Şekil 5. 9 Hacı Kılıç Küliyesi koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021)

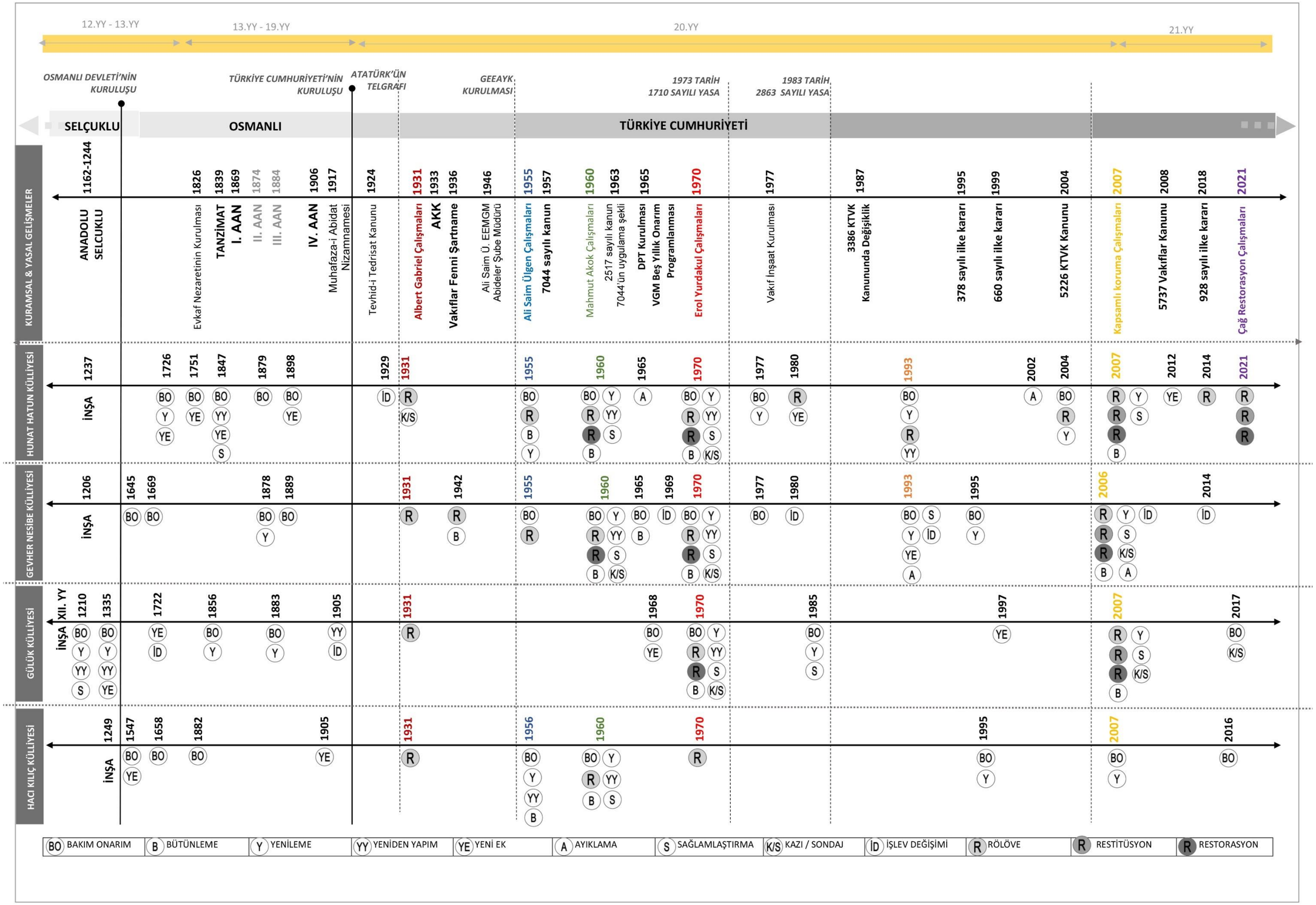

Şekil 5.10 İncelenen dönem ve yapıların karşılaştırmalı koruma-onarım zaman çizelgesi (Akşehirlioğlu, 2021)

	Dönemler	Bakım/Basit Onarım	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım	Yeni Ek	Ayıklama (Dönem Eki)	Sağlamlaş.	Proje (Röl. Res. Resto)	İşlev
Hunat Hatun Külliyesi	Selçuklu									
	Osmanlı									
	1923-1951									
	1951-1973									
	1973-1983									
	1983-Günümüz									
Gevher Nesibe Külliyesi	Selçuklu									
	Osmanlı									
	1923-1951									
	1951-1973									
	1973-1983									
	1983-Günümüz									
Gülük külliyesi	Selçuklu									
	Osmanlı									
	1923-1951									
	1951-1973									
	1973-1983									
	1983-Günümüz									
Hacı Kılıç Külliyesi	Selçuklu									
	Osmanlı									
	1923-1951									
	1951-1973									
	1973-1983									
	1983-Günümüz									

Şekil 5. 11 İncelenen yapıların koruma-onarım belgeleri kronolojisi (Akşehirlioğlu, 2021)

5.2 Sonuç

Yapıların Özgünlüğü Üzerine

Anıtsal yapılara koruma müdahalesinde bulunmak, geçmişte gerçekleştirilen tüm onarım süreçlerini ve nedenlerini anlamayı gerektirmekte, bu da anıtın tüm özellikleri ve değerleri ile tarihsel bir perspektifte incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Selçuklu anıtsal yapılarının yapıldığı günden bugüne varlığını sürdürebilmesi geçirdiği bu tarihsel onarım süreci ile mümkün olabilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, uzun yıllar var olmayı başarmış Orta Çağ kültürel mirasını özgün özellikleri ve bileşenleri ile korumak ve geleceğe aktarılmasını sağlamak olmalıdır.

Yapılan her türlü bakım ve onarım çalışmasında, Ruskin'in önderliğini yaptığı Anti-restorasyon hareketinden günümüze, özgünlük kavramının önemi göz önünde tutularak adımların atılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Carta del Restauro (1931), Venedik Tüzüğü (1964) ve diğer birçok uluslararası metinde özgünlük kavramına değinilmiş, Nara Özgünlük Belgesi'nde ise özgünlük kavramını içeren kaynaklar *"tasarım ve biçimi, malzeme ve nesneyi, kullanım ve işlevi, gelenek ve teknikleri, konum ve yerleşimi, ruh ve anlatımı, ilk tasarım ve tarihsel evrimi"* şeklinde ifade edilmiştir. Bu kaynaklar sayesinde kültür mirasının, sanatsal, teknik, tarihsel ve toplumsal tanımlamalarının yapılabileceği belirtilmiştir (Nara Özgünlük Belgesi, 1994).

Tez kapsamında ele alınan Anadolu Selçuklu anıtsal yapılarının geçmişten günümüze geçirdikleri mimari koruma uygulamaları göz önüne alındığında, yapılan onarımların yapıların fiziksel bütünlüğünde, plan biçimlenişinde, işlevinde çeşitli değişiklikler meydana getirmesi kaçınılmaz olmuştur. Yapıların kültür mirası olarak nitelendirilmediği Osmanlı Klasik ve Batılılaşma Döneminde, yapının özgünlüğünden ziyade varlığını sürdürme kaygısı ön planda olduğu için, bu kapsamda yapılan müdahalelerin günümüz özgünlük anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak tercih edilen onarım yöntemlerinin çoğunlukla yenileme ve yeniden yapım gibi uygulamalar olduğu düşünüldüğünde, yapının özgünlüğünün zedelendiği çıkarımı yapılabilmektedir. Bu uygulamalar, yapının zamanla kazandığı ve özgünlüğün en önemli belirleyicilerinden olan patinaların kaybedilmesine neden olmuştur. Ancak o dönem

onarımlarında kullanılan malzeme ve tekniğin aynı olması, işlevin devam etmesi gibi durumlar Nara Özgünlük Belgesi'nde de değinilen kullanım, işlev, teknik ve malzeme kriterlerindeki özgünlük değerleri ile ilişkilendirilebileceğinden, yapının özgünlüğünün korunmasına katkı sağladığı düşünülebilir.

Yapıların Cumhuriyet Dönemi ile geçirdiği onarım süreçleri değerlendirildiğinde, malzeme ve yapım tekniğinde yenileme, bütünleme ve yeniden yapım yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Özellikle 1950'lerden sonra yapılan onarım uygulamalarında yapıların yeniden kullanılma isteğinin de etkisiyle yeniden yapım olarak nitelendirilebilecek bütünleme çalışmaları yapıldığı görülmektedir. Yapıdan gelen izler doğrultusunda yapılmaya çalışılan bu müdahalelerde malzeme ve teknik detaylarda, özgünden farklı malzemeler seçilmiş, o dönem koruma uygulamalarında sıkça kullanılan modern malzemelerden faydalanılmıştır. Bu kapsamda, yapıların duvar örgüsündeki harç onarımlarında, hatıllarda, revak ve kemerlerde, üst örtü kaplamalarında çimento esaslı malzemeler kullanılmış, statik olarak sağlamlaştırma işlemlerinde ise betonarme tercih edilmiştir. Bu yaklaşımla yapılan onarımlar, anıtsal, tarihi, simgesel ve teklik gibi birçok değer taşıyan bu yapılarda onarım uygulamalarının gerçekleştiği bölümlerde malzeme ve teknik detay özgünlüğünün büyük ölçüde kaybedilmesine neden olmuştur. Bu durumun, yapıların belge ve eskilik değerine zarar vermesi olarak da yorumlanması mümkündür. Tüm bu olumsuzluklarla birlikte dönemin şartlarında yapıları koruma kaygısı ile yapılan çalışmalar oldukça kıymetlidir.

Bu uygulamalar günümüz koruma anlayışındaki temel ilkelerden biri olan geri alınabilirlik ilkesine de uygun değildir. "ICOMOS Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (2003)" Tüzüğü'nde yer alan "*mümkün olan yerlerde, yapılan müdahalenin geriye dönüşe uygun olması (reversible), böylece yeni bilgiler edinildiğinde yapılan müdahalelerin esere zarar vermeden kaldırılarak daha uygun olanlarla yer değiştirmesi arzu edilir. Geriye dönüsü olmayan müdahalelerin, ileride yapılması olası işlemleri engellememesi istenir*" maddesi de bu yaklaşımı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Tez kapsamında ele alınan örnekler bu kapsamda değerlendirildiğinde, yüzeyde bulunan çimento esaslı harçlar her ne kadar temizlenmeye çalışılsa da, betonarme bölümlerin ve üst örtüde kullanılan beton

kısımların yapı ile bütünleşmesi ve temizlenmelerinin statik dengeye zarar verecek nitelikte olması geri döndürülemez onarımlar olarak yapıda kalmaktadır.

Cumhuriyet döneminde 1950-70 yılları arasında restorasyon geçiren anıtsal yapıların hepsinde farklı oranlarda olmakla birlikte, özgünlük kaybına neden olan düşüncenin temelinde yapının sadece fiziksel varlığını sürdürme kaygısının olması da önemli bir etkendir. Yapılan uygulamalardaki yaklaşımların, yapının fiziksel sürdürülebilirliğini önceleyerek estetik, geleneksel, tasarımsal ve mekânsal özelliklerini geri plana atması, yapıların özgün detaylarının birçoğunun da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda yapılan bütünlemelerde yapıdan gelen izler doğrultusunda, orijinal haline uygun olduğu düşünülerek gerçekleştirilen uygulamalarda, özgünlüğe zarar vermiştir. Onarım tarihi araştırmaları da göz önüne alındığında, son yıllardaki onarımların bile zor tespit edilebildiği veriler ile anıtların özgün halinin saptanması mümkün görünmemektedir. Nitekim eldeki kısıtlı veriler birçok anıtın özgün hali konusunda, araştırmacıların çok farklı görüşte olmasına neden olmuştur. Gevher Nesibe Külliyesi'nin hangi kolunun Şifahane ve Tıp Medresesi olduğu konusunda birçok farklı yaklaşım olması ile beraber, bir kabul yapılarak neredeyse tamamımın 1950'lerde yeniden yapılması, yapım sürecinde çimento malzeme tercih edilmesi, ulaşılamayan bilgilere benzer yapılardan çıkarımlar yapılarak yaklaşılması bu duruma örnek niteliğindedir. Bu örnek, özgün olarak kabul edilen verilerin güvenilir kaynaklara bağlı olmasının önemini açık bir şekilde göstermekte, yapıların geçirdiği bakım, onarım ve restorasyonların belgeleme çalışmalarının düzenli ve titiz yapılmasının değerinin güçlü bir şekilde vurgulamaktadır.

Yapıların özgünlüğünü zedeleyen bir diğer yaklaşım ise, yapıların yeniden kullanım kararlarında karşımıza çıkmaktadır. Yeniden kullanım yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir girdi olmakla birlikte, yeniden kullanımda temel şart anıtların özgünlüğünün korunması olmalıdır. Bu noktada verilecek işlevin yapı için bir amaç değil, yapının devamlılığını sağlayan bir araç olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Carta Del Restauro'dan başlayarak birçok uluslararası metinde bu konuya değinilmiştir. Amsterdam bildirgesinde de bu konuya "yapılara, onların karakterine, saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş

yaşamın gereklerine uyan işlevler vermeli; böylece yaşatılmalarını garanti altına almalı" cümlesi ile yer verilmiştir.

Yeniden işlevlendirme anıtların aktif olarak korunmasını sağlarken, cumhuriyetin başında işlevini kaybeden medrese yapılarından yeni işlev verilmeyenler büyük kayıplar vererek harap hale gelmiş, bu durum ise 20. yüzyılda gerçekleştirilen ve özgünlüklerine büyük ölçüde zarar veren kapsamlı onarımlara maruz kalmalarına neden olmuştur. Yeniden işlevlendirilen yapılarda ise, açık avluların kapatılması için yapılan çalışmalar, yeni mekânlar oluşturmak için eklenen duvar vb. elemanlar, özgün plan şemasının göz ardı edildiğinin göstergesi niteliğindedir. Yeniden işlevlendirme kararlarında yapının sadece fiziksel varlığının devamı düşünülmemeli, yapının tarihi, estetik, kültürel, mekânsal tüm özellikleri ile sürdürülebilirliğinin sağlanması için bir araç olduğu dikkatten kaçmamalıdır. 1990'lı yıllarda kültür mirasının tekrarlanamaz olduğu düşüncesi yaygınlaşmaya, küreselleşmeye karşı duruşlar oluşmaya başlamıştır. Bu kapsamda özgünlük kavramı koruma söylemlerinde daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmış olsa da, tez kapsamında ele alınan örneklerde aynı tarihlerde bu düşüncelerin tam tersi nitelikte çalışmalar yapılmak istendiği görülmektedir.

İncelenen örneklerde onarımlar sırasında anıtların dönem eki niteliğindeki bölümlerinin kaldırılması da özgünlük konusunda gerçekleştirilen olumsuz yaklaşıma örnek oluşturmaktadır. Günümüz koruma anlayışında önemli kriterlerden biri yapıya sonradan eklenen ve dönem eki niteliğindeki bölümlerinin de devamlılığının sağlanmasıdır. Bu durum Nara özgünlük belgesinin "Değerler ve özgünlük" başlığı altında; *"Kültür mirasının tüm biçimleri ve tüm tarihsel dönemleriyle korunabilmesi, bu mirasa değerler atfedildiği ölçüde kolaylaşır. Bu değerleri olabilecek en doğru bir biçimde algılama yeteneğimiz, bu değerler hakkındaki bilgi kaynaklarının inanılır olmasına ve doğru anlaşılmasına da bağlıdır. Bu değerleri tanımak, anlamak ve kültür mirasının ilk tasarımına ve sonradan kazandığı özelliklerine, tarihsel varlığına ve anlamına bağlı olarak yorumlamak, söz konusu yapıtın özgünlüğü konusunda varılacak yargının temelini oluşturur ve hem biçimle, hem de malzemeyle ilgilidir"* cümleleri ile ifade edilmiştir (Nara Özgünlük Belgesi, 1994). Bu ifade de dikkat çeken diğer önemli nokta ise, yapının özgün hali ve dönem ekleri ile ilgili bilgi veren kaynakların doğruluğuna dikkat çekilmesidir.

Bu noktada, yapıların koruma ve onarım tarihinin araştırılmasının önemi bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır.

Tez kapsamında incelenen Anadolu Selçuklu anıtsal yapılarının önemli temsilcilerinden olan külliyeler özgün konumlarında yer almakla birlikte, çevreleri boşaltılmış ve bulundukları bağlamdan uzak bir şekilde tek başlarına kalmışlardır. Anıtların çevresi ile birlikte korunması gerekliliği 1931 yılında oluşturulan Carta Del Restauro'da "*Anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır. Anıtın çevresindeki yapılar yıkılarak uygunsuz bir biçimde yalnız bırakılmasına veya çevresinin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmasına engel olunmalıdır*" ifadesi ile belirtilmiştir. Aynı yaklaşım sonraki tüzüklerde de yinelenmiştir. Maalesef incelenen yapıların çevresinin boşaltılması bu tüzüklerden çok daha sonra, 1980'li yıllarda gerçekleştirilmiştir. Bu durum koruma konusunda uluslararası söylemlerin Anadolu'da yer alan yapılar üzerindeki etkinliğinin düşük olduğunun bir göstergesi olmakla birlikte, özgünlük konusunun da tam olarak idrak edilmediğinin kanıtı niteliğindedir.

Anıtların koruma ve onarımında özgünlük konusunda, değinildiği gibi uluslararası ölçekte belirlenmiş temel ilkeler ve alınmış yaklaşım kararları mevcuttur. Ancak her tarihi anıtın taşıdığı otantik özellikler birbirinden farklı olduğundan bu kararlar ancak bir üst çerçeve çizmekte detayda ise kabul edilen yasaların ülkeden ülkeye hatta bazen bölgeden bölgeye tekrar değerlendirilip, yapısal kimlik verilerine bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanması gerekebilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün anıtsal ölçekli yapıların onarımlarında Bilim Kurulu kurulmasına dair çeşitli yasal çalışmaları bulunmaktadır. 5526 sayılı kanunun Ek madde 2 (c) bendinde taşınmaz kültür varlığı niteliğindeki anıt eserler için o esere özel öğretim üyeleri, meslek odaları, sivil toplum örgütü temsilcileri, yerel yönetimler ve eserin korunması için bağış yapanlardan oluşan anıt eser kurulu oluşumu öngörülmüştür. Ancak maalesef günümüzde bile, özellikle Anadolu'da bulunan anıtsal yapıların onarımı için karar üretebilecek sağlıklı bir kurulun ve işler-kontrol mekanizmasının varlığından söz etmek mümkün değildir.

Tez kapsamında incelenen örneklerinde içinde yer aldığı Ortaçağ Anadolu mirasının en önemli bölümünü oluşturan Selçuklu Anıtsal yapıları, onarımlar açısından katmanlı bir niteliğe sahip olup, günümüze kadar geçirdikleri birçok onarım

sayesinde varlıklarını sürdürmektedir. Doğal olarak, zaman içerisinde gerçekleştirilen onarımlar sırasında yapıların bünyelerinde birçok değişiklikler gerçekleşmiş, özellikle 20. yüzyıl ortasında yapılan kapsamlı müdahaleler ile yapıların özgünlükleri ciddi oranda zedelenmiştir. Bu nedenle, arkeolojik miras niteliğinde değerlendirilebilecek bu yapıların özensiz onarımlar ile kendilerine özgü özelliklerini kaybetmeye en ufak tahammülü kalmamıştır.

Tüm bu durum göz önünde bulundurularak, Selçuklu Anıtsal yapıları nitelikli onarımlar ile uluslararası koruma düzeyinde özgün bileşenleri ile korunmalı, bu yapı gruplarında koruma çalışmalarının daha hassas yürütülmesine özen gösterilmelidir. Koruma amacıyla yapılan çalışmalar, kültür mirası üzerinde önemli kayıplara neden olmamalı, özgün özelliklerin kaybedildiği bir zarara dönüşmemelidir. Yapılacak olan uygulamaların ve detay çözümlerinin yapının özgünlüğüne zarar verip vermeyeceği iyi irdelenmelidir. Kültür varlığının korunmasında esası teşkil eden özgünlük kavramının korumaya yönelik bakım, basit onarım ve esaslı onarım çalışmalarında ön planda tutulması ve eserin özgün özellikleri korunarak kullanımının devamı sağlanmalıdır. Bu yaklaşım ile özgün yapının kendine özgü teknik, tarihi, sanatsal özellikleri korunurken, aynı zamanda geliştirilen yeni yaklaşımlar ile koruma alanına katma değer üretilmiş olacaktır. Sonraki çalışmalar, geçmişte yapılan yanlışlardan ders alan ve en küçük hata payı içermeyen bir yaklaşımla, alanında yetkin uzmanlar eliyle ve gerekli kurumsal koordinasyonlar ile gerçekleştirilmelidir.

Arşiv ve Kaynaklara Erişim

Kültürel mirasımız olan anıtsal yapıların belgelenmesi koruma ve onarım çalışmalarının ilk aşamasını oluşturmaktadır. Anıtsal yapıların belgelenmesi yapının güncel durumu, geçmişi, strüktürel özellikleri, bozulma miktarları, materyal analizi gibi bilgilerin yanı sıra, geçmişten günümüze geçirdiği onarım süreçleri hakkında bilgi edinmeye de yardımcı olmaktadır. Günümüzde çağdaş kullanım gerekliliğinin belirlenmesi, hazırlanacak olan koruma projeleri için gerekli verileri elde etmek için de belgeleme önem taşımaktadır.

Koruma onarım tarihi araştırmalarında yapılan belgeleme sürecinde, genel bilgilere ulaşmak ve görsel kaynaklara erişim, konunun doğası gereği temel çalışmalardandır. Belgeleme aşamasında anıt ile ilgili belgeler eski fotoğraflardan,

gravürlerden, eski çizimlerden, haritalardan, seyahatnamelerden elde edilebilmektedir. Bu kapsamda anıtsal yapı ölçeğinde gerçekleştirilecek koruma çalışmalarında bu belge ve bilgilerin depolandığı arşivler hayati önem taşımaktadır. Ancak, arşivlerin varlığı ve içindeki belgelerin miktarı ve yeterliliği maalesef tesadüfi hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tez kapsamında ele alınan Anadolu Selçuklu Dönemi'nin önemli külliyelerinin Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ndeki durumu ve geçirdiği onarımlar konusundaki bilgilere en doğru şekilde özgün vakfiyelerinden ulaşılabilmektedir. Ancak özgün vakfiyelerinin de günümüze ulaşabileceği arşiv çalışmalarının yeterli düzende olmaması, bu belgelerin kaybolmasına ya da farklı kurumlarda değişik kategorilerde kalmasına sebep olmuştur. Bu gibi durumlar Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki onarımlara ait kayıtların hepsine eksiksiz ulaşılmasının önündeki engellerden biridir.

Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalar incelendiğinde, yakın bir geçmiş olmasına rağmen maalesef o dönemde kapsamlı ve nitelikli bir arşivleme yapılmadığı görülmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında korumadan sorumlu iki kurumun var olması, 1950'li yıllarda 7044 sayılı kanun ile vakıf yapılarının tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmesi ve korumadan sorumlu bakanlıkların da o dönem sıkça değişmesi birçok arşiv belgesinin yitirilmesini beraberinde getirmiştir. GEEAYK projelendirme ve arşivleme konusunda özel kararlar almış olsa da, bu kararların uygulanması tam olarak gerçekleştirilememiş, kurul arşivlerinde ulaşılması gereken birçok belgenin mevcut olmadığı görülmüştür. Vakıflar Genel Müdürlüğü de çeşitli yıllarda oluşturduğu düzenlemeler ile araştırmacıların kolay ulaşacağı arşiv mekanizması kurmak istemiş olsa da, günümüzde hala sorunsuz işleyen yönetim sistemi mevcut değildir. 2000'lerden itibaren artan koruma çalışmalarının belirlenen yasal düzenlemelere göre hazırlanmış olan proje, rapor ve fotoğraflarının bile arşivlerde bazı yapılar için eksik olduğu tespit edilmiştir. Koruma Kurulları ile ilgili arşiv taramaları sırasında karşılaşılan sorun ise var olan belgelerin paylaşılmaması ve dijital ortamda kayıt altına alınmamış olmasıdır.

Bilgi edinme konusunda çok önemli yer tutan arşivler ile ilgili bir diğer sorun, kurumsal arşivlerin yeterince tasnif edilmemesi, arşivlerin yedeklenmemesi ve araştırmacıların kullanımına tam olarak açık olmamasıdır. Tez kapsamında yapılan

arşiv çalışmaları sırasında, son dönem gerçekleştirilen güncel onarım belgelerinin bile arşivlerde yer almadığı, olan belgelerin teknik problemler ile silindiği ve yedeklenme yapılmadığı için kaybedildiği, basılı belgelerin dijitale aktarılmadığı görülmüştür. Yapılan onarımların sözlü olarak aktarıldığı ancak bunlara dair belge düzenlenmediği de arşivleme konusunda tespit edilen sorunlardan biridir. Koruma söyleminin uluslararası tartışmalara katıldığı andan beri belgeleme çalışmalarının öneminin vurgulanmasına rağmen, koruma ve onarım tarihi araştırması konusunda en önemli yere sahip olan arşivlerin günümüzde hala bu durumda olması ülkede koruma alanında yaşanan olumsuz sürecin ve korumanın hala bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmediğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Nitekim arşivleme de yaşanılan bu gibi sorunlar ele alınan yapıların onarım tarihi araştırmalarına yeni elde edilecek bulgulara göre güncellenmesi gerektiği gerçeğini de beraberinde getirmektedir.

Yapıların 1950'li yıllardaki gerçekleştirilen onarım araştırmalarında önemli verilere ulaşılan, Ali Saim Ülgen'in kişisel arşivinin erişime açılması bu konuda atılmış olumlu bir adımdır. Yapıların Cumhuriyet Dönemi onarımlarına ait birçok veriye bu arşiv üzerinden ulaşılmış; hem Ali Saim Ülgen hem de o dönem onarım çalışmaları yürüten diğer uzmanların yapılar üzerine yapmış olduğu çizimler, çekmiş olduğu fotoğraflar ve yazmış olduğu raporlardan yararlanılmıştır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Vakıflar Dergisi, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanan Türk Arkeoloji Dergisi'nde anıtsal yapı onarımları ile ilgili çalışmalarda görev alan uzmanların oluşturduğu metinlerin bulunması da bu konuda bilgi edinmeyi sağlayan avantajlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Koruma ve onarım tarihi araştırmaları sırasında yapılan belgeleme ve arşiv çalışmaları, yapıların geleceğe aktarılması için gerekli işlemlerin ve projelerin yapılmasında ilk ve en önemli adımdır. Arşivden elde edilecek verilere göre yapıların koruma çalışmalarında çevre ve yapı ölçeğinde gerçekleştirilecek teknik ve kuramsal yaklaşım belirlenmektedir. Bu nedenle kültür mirasımızın en önemli temsilcilerinden olan Selçuklu Dönemi anıtsal yapıları ile ilgili bütün bilgi ve belgelerin muntazam bir şekilde derlenmesi ve bir araya getirilmesi son derece önemli bir yer tutmaktadır.

Belgeleme, Proje ve Uygulama

Yapıların koruma ve onarım çalışmaları öncesinde yapılan arşiv çalışmaları ve ön araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler ışığında, belgeleme yapılması, projelerin hazırlanması ve uygulama aşamasına geçilmesi büyük önem taşımaktadır. Koruma faaliyetlerinin başlangıcındaki temel ve zorunlu aşama proje süreci olup, bu kapsamda hazırlanan projelerin bilimsel nitelikte olmasına öze gösterilmelidir. Doğru ve sağlıklı bir koruma çalışmasının gerçekleştirilmesi, projelendirme sürecinde gerekli karar ve yöntemlerin titizlikle verilmesi, uygulamada ise bu kararların düzgün bir şekilde kontrolü ile gerçekleştirilebilmektedir.

Günümüzde bir anıtın restorasyonu için gerekli projelerin neler olduğu yasalar ile belirlenmiş olmakla birlikte, Cumhuriyet'in erken yılları da dahil olmak üzere Osmanlı Dönemi'nde böyle bir yaklaşımın varlığından söz edilememektedir. Osmanlı Klasik döneminde anıtların bakım ve onarımı için vakıflar tarafından kurgulanan bir sistemin var olduğu, bu kapsamda keşif defterlerinin ve onarım kayıtlarından oluşan belgelerin hazırlandığı görülmektedir. Vakıf kurumunun temel anlayışına bağlı olarak sürekli ve periyodik bakım çalışmaları sırasında projelendirme yapılmadığı, malzeme ve işçilik ücretlerinin belirlendiği ve onarım yapılacak bölümlerin tespit edildiğine ulaşılmaktadır. Batılılaşma Dönemi ile birlikte uluslararası alandaki koruma çalışmalarına dahil olunmaya çalışılmış olsa da, bu dönem onarımlarında da projelendirme çalışmalarının olmadığı görülmektedir. Bu dönemde yapıların onarımlarına dair maliyet, malzeme, mimar ve işçi bilgilerinin yer aldığı keşif raporları yapılmış, onarıma dair veriler bu şekilde belgelenmiştir. İstanbul'da bulunan anıtsal yapıların onarım süreçlerine dair yürütülen çalışmalar kapsamında projelerin hazırlanması gerektiği görülse de, bu bilginin Anadolu'ya yansıması çok uzun yıllar alacaktır.

Cumhuriyet dönemi onarımları incelendiğinde de, tez kapsamında ele alınan yapıların proje çalışmalarının ancak 1950'li yıllardan sonra gerçekleştirilebildiği görülmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmaların koruma uygulamaları için yeterliliği ise sorgulanabilir durumdadır. Bu dönem yapılan ve rölöve olarak nitelendirilen çalışmalar, restitüsyon ve restorasyon projelerinin göstermesi gereken bazı verilere sahip olarak ele alınmış, bazı onarımlar sadece bu veriler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu dönem yapılan restorasyon uygulamalarında tercih edilen

ciddi boyuttaki bütünleme çalışmaları düşünüldüğünde, restitüsyon projelerinin önemi açığa çıkmaktadır. Ancak o dönem yapılan proje çalışmalarına bakıldığında, restitüsyon projeleri yok denecek kadar azdır. Bu durumun arka planında dönemin şartlarındaki zorlukların büyük payının olduğu da unutlamamalıdır.

GEEAYK kurulması ile her ne kadar restorasyon çalışmaları kapsamında proje hazırlanması şartı getirilse de, ele alınan örnekler de dahil olmak üzere projesiz onarım uygulamalarının gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Mahalli dernekler tarafından projesiz olarak gerçekleştirilen onarımlar bu durumu örnekler niteliktedir.

Anıtsal bir yapının ileriye dönük koruma projelerinin başarısı gerçekleştirilen mevcut durumu analizi ve projelerin kapsam ve içeriği ile doğru orantılıdır. Bu kapsamda, restitüsyon ve restorasyon projelerine altlık oluşturacak rölöve ve hasar tespit çalışmalarının doğru ve eksiksiz yapılması, restitüsyon projelerinin hazırlanmasında ise arşiv araştırmalarının kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmesi çok büyük önem taşımaktadır. Bu aşamaların titizlikle gerçekleştirilmiş olması restorasyon yaklaşımı ve uygulamasının başarısını belirleyecek en büyük etkendir.

Koruma projelerinin kapsam ve niteliğinin artması ancak 660 numaralı ilke kararından sonra, 2000'li yıllarda gerçekleştirilebilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan "*Tek Yapı Ölçeğinde Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri Teknik Şartnamesi (2011)"*nde de koruma kapsamında hazırlanması gereken projeler ve belgeler detaylı bir biçimde anlatılmış olsa da, son dönem hazırlanan projeler incelendiğinde de ne yazık ki eksik bilgi ve belgelerin varlığı görülmektedir. Bu duruma neden olan etkenlerin başında, projelendirme sürecinde hazırlanan çizim ve raporların gerekli detayları içermemesi, yetersiz bilgi birikimine ve tecrübesine sahip kişiler tarafından hazırlanması, ekonomik ve politik bazı nedenlerle projelendirme sürecinin çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, uygulama aşamasında projeden kopuk hareket edilmesi gelmektedir. Projelendirme aşamasının ilk basamağı olan rölöve çalışmalarının hatasız ve eksiksiz olması sürecin doğru planlanmasına ve doğru aktörlerle çalışılması ile sağlanabilir. Ancak bu doğrultuda hazırlanan çalışmalar değerlendirildiğine beklenen seviyeye tam olarak ulaşılamayan birçok örnek tespit edilmektedir. Bir sonraki aşama olan ve restorasyon kararlarının doğruluğunda temel oluşturan restitüsyon çalışmalarında

detaylı ve kapsamlı araştırmalar yapılması beklenirken, raporların belirli kaynaklardan elde edilen bilgilerle hazırlandığı, zaman kısıtlaması nedeni ile güvenilir kaynaklara dayanmadığı görülebilmektedir.

Restorasyon projeleri ise yine zaman kısıtlaması ve belli bir anlayışa bağlı kalarak hazırlanmasından kaynaklı sorunlar yaşamaktadır. Bazı detayların proje üzerinde gösterilmeden uygulama aşamasında çözülmeye çalışılması, projelerin uygulamadan kopuk ve bağımsız bir şekilde yürütülmesi gibi nedenler uygulama sırasında ortaya çıkan bazı detayların kaybedilmesine neden olabilmektedir. Restorasyon projeleri ile paralel şekilde gerçekleştirilmeyen ve koruma kurulları tarafından onaylanmadan uygulanabilen tesisat, elektrik, iç mekan tefriş, tanzim projelerinin hazırlanması da koruma çalışmalarını olumsuz etkileyen önemli nedenlerdendir. Koruma alanındaki tüzük ve yasalarla da vurgulandığı gibi yapıların işlevi ile korunup korunamayacağı, korunması mümkün değilse gerekli işlev değişikliği restorasyon projesi aşamasında öncelikle belirlenmesi gereken konu olmasına rağmen, bu çalışmaların restorasyon projelerinden bağımsız şekilde gerçekleştirilmesi yaşanılan bir diğer önemli sorundur.

Bahsi geçen sorunların temellendiği en önemli nokta, koruma proje ve uygulamalarının yönetimsel süreci arasında yaşanan kopukluklardır. Kanun kapsamında hazırlanan projeler ve ekleri koruma kurullarına onaylatıldıktan sonra, ihalede en az bedeli veren yüklenici tarafından uygulama gerçekleştirilmektedir. Bu iki aşamanın birbiri ile bağlantısı oldukça zayıf kalmakta, uygulama aşamasında ortaya çıkan yeni verilerin belgelenmesi ve buna göre öneri getirilmesi uygulama süreci içinde gerçekleştirilmektedir. Oysa elde edilen yeni bulgulara göre projelerin revize edilerek tekrar kurul onayına sunulması bu noktada oldukça önemlidir. İncelenen örneklerden Gevher Nesibe Külliyesi'nin Erciyes Üniversitesi öğretim elemanları tarafından gerçekleştirilen projelerinde, sıva raspasından sonra ortaya çıkan yeni bulgulara göre rölövelerin güncellenip tekrar kurula onaylatılması bu durumu örnekleyen iyi bir çalışmadır. Böyle olumlu örnekler olmakla birlikte maalesef genellikle proje ve uygulama aşamalarındaki koordinasyon eksikliği restorasyonların niteliğini etkileyen sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uygulama aşamasında projelerin güncellenmesi ile ilgili yaşanılan sorunların bir diğer nedeni proje müelliflerinin haklarının proje hazırlanan kurumlara

devredilmesi olmaktadır. Bu durumda uygulamada ortaya çıkan ve proje üzerinde gerçekleştirilmesi gereken değişiklikler ve bunların tekrar kurul onayına sunulması sorumlu kuruma kalmakta, bu da sürecin aksamasına neden olmaktadır.

Proje ve uygulama aşamasında yaşanan sorunlardan biri de işin veriliş yöntemidir. Yüklenici seçiminde, ihale kapsamında en düşük fiyat esas alınmakta, buna göre müteahhit firma belirlenmektedir. Bu durum, çok düşük bütçe ve kısıtlı süre ile gerçekleştirilen restorasyon uygulamalarının işin ehli tarafından yapılamamasına ve nitelikli sonuç ürünler elde edilememesine neden olmaktadır. Proje sorumlusu mimarın müelliflik haklarının uygulama aşamasını kapsamaması, bu süreçte yer almamasına neden olmakta, yüklenicinin uygulama tek sorumlu olarak işi yürütmesi sürecin olumsuz durumuna katkı koymaktadır. Anıt eserlerin proje ihalelerinin süresinin genellikle eserin alan büyüklüğü gibi nicel verilere dayanılarak hazırlanması da süreçte karşılaşılan problemlerden olup uygulamanın sağlıklı bir şekilde yapılmasına engel olmaktadır. Nitekim bu sorunlar Cumhuriyet'in erken yıllarında günümüze kadar gerçekleştirilen onarım uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır. 1950'li yıllarda Ali Saim Ülgen'in müteahhitlerle yaşadığı problemlere benzer nitelikte süreçler günümüzde varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle mevcut ihale sistemine yeni bir düzenleme getirilmeli, işin niteliği ve kalitesi esas alınarak, işin uzmanları tarafından uygulamaların gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Koruma uygulamalarından sağlıklı bir sonuç alınması için sağlıklı bir projelendirme aşaması ve projelerin uygulamada belli düzen ve koordinasyon ile gerçekleştirilmesi gerektiği görülmektedir. Çok disiplini gerçekleştirilen koruma projelerinde, sürecin bütünleşik olarak ele alınması, korumadan sorumlu çok sayıda paydaşın birlikte ve koordineli hareket etmesi, proje ve uygulama aşamasında işin profesyonelleri tarafından gerçekleştirilmesi zorunluluğu göz ardı edilmemelidir. Anadolu'nun kültürel mirasının çok önemli bir kolunu oluşturan bu yapıların korunması ve geleceğe aktarılmasında olabildiğince titiz ve detaycı çalışılması gerektiği göz önüne alınarak, bu aşamalarda hata payının olmamasına dikkat edilmelidir.

Yasal, Kurumsal Yapılanma Ve Kurumlararası Koordinasyon

19. yüzyılda Osmanlı Devleti mimari koruma alanında gerçekleşen yeniliklere uyabilme çabası ile belli kurumsallaşma süreçlerinden geçmiş, koruma ve onarım konusunda yeni yasal, yönetsel sistemler kurgulamaya çalışmıştır. Her ne kadar bu konuda bir sistem kurulma çabası yoğun bir şekilde görülse de, koruma yaklaşımı ve uygulaması konusunda yaşanan problemlerin önüne geçilememiştir.

Cumhuriyet döneminde koruma etkinliklerine büyük bir ivme kazandıran ve kurumsallaşmaya katkı koyan gelişmelerden biri Atatürk'ün 1931 tarihli telgrafı olsa da, koruma projelerinin hazırlanması ve denetlenmesinden sorumlu en önemli otorite olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kurulması 1951 yılında gerçekleştirilebilmiştir. GEEAYK 1982 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kuruluncaya kadar ülkede koruma konusunda en etkin kurum olarak varlığını sürdürmüş olmasına rağmen, bu dönem yapılan koruma ve onarım çalışmalarında da kurulun etkin olarak yer alamamasından kaynaklı çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Belediyeler fen heyeti çalışanlarının mail-i inhidam raporlarıyla dönemin koruma konusundaki yetkin kurumunun kararlarına karşı gelerek anıtsal yapılara zarar veren uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Bu duruma örnek verilecek uygulamalardan biri Hunat Hatun Medresesi önünde bulunan ve Osmanlı Dönem eki olan şadırvanın kurul kararlarına rağmen yıktırılmasıdır.

Bu dönem koruma çalışmalarında etkin rol alan iki kurum olan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Vakıflarda görev alan uzmanların kurumlar arasında geçiş yapması ve birbirlerini yakından tanımasının kurumlar arası koordinasyonun sağlanmasına olumlu katkı sağladığı görülmektedir. Sonraki süreçte anıtsal yapıların korunması konusunda etkin olan kurumların arasındaki iletişim ve koordinasyonun azaldığı görülmekte, bu durum koruma konusunda çeşitli sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Kurumlar arasında yaşanan eşgüdümsüzlüğün yanı sıra, kurumların kendi yönetimlerindeki düzensizlik, kadrolardaki süreksizlik, uzman eleman azlığı ve onarımlar için yeterli bütçelerin olmaması da korumayı olumsuz yönde etkileyen nedenlerden bir kaçıdır.

Ülkede koruma alanında uzun süre Osmanlı Dönemi'nde oluşturulan mevzuat yürürlükte kalmış, ilk koruma yasası olan 1710 sayılı kanun ancak 1973 yılında çıkarılabilmiştir. Bu yasa ile gerekli düzenlemelerin tam olarak yapılamaması 1982

yılında 2863 sayılı kanunun çıkarılmasını gerektirmiş, bu kanun ile koruma konusunda kurumsallaşma çabaları tamamlanmaya çalışılmıştır.

2863 sayılı yasa ile GEEAYK yerine kurulan KTVKYK'na bağlı Koruma Bölge Kurulları oluşturulmuş, anıt eserlerin koruma projelerinin onama yetkisi bu kurullara verilmiştir. Ancak Koruma Bölge Kurullarının da istenilen düzeyde etkili olamadıkları, kurumlar arası iletişimi tam olarak sağlayamadıkları görülmektedir. Koruma Bölge Kurulları ve Vakıflar Bölge Müdürlükleri arasında yaşanılan iletişimsizliğe, yapılara uygulanan onarımlar ve alınan kararlar konusunda arşiv belgelenmesindeki farklılıklar örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, bazı onarım uygulamalarında Koruma Bölge Kurullarının devre dışı bırakıldığı görülmekte, belediyelerin daha etkin ve yetkin bir pozisyonda rol aldığı görülmektedir. Nitekim Gevher Nesibe Külliyesi'nin Belediye tarafından gerçekleştirilen son işlev değişikliği ile Selçuklu Müzesi'ne dönüştürüldüğü işlev değişikliği sırasında gerçekleştirilen bazı projelerin kurul onayı olmadan uygulandığı tespit edilmiştir. Süreçteki bu olumsuzluğun temel nedeni, koruma bölge kurularının projeleri onayladıktan sonra uygulama aşamasında söz sahibi olmamalarıdır. Kurulların uygulama takibi ve denetimi yapamaması, anıtsal yapıların onarım süreçlerinde yaşanılan aksaklıklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1987, 2004 ve 2005 yıllarında oluşturulan kanunlar ile 2863 sayılı kanuna ek maddeler ilave edilmiş ve tam olarak oturtulamayan sisteme bir düzen getirilmeye çalışılmıştır.

Uluslararası metin ve sözleşmelere üye olan Türkiye'de, bu sözleşmelerde yer alan tanımlamaların ve maddelerin koruma mevzuatında tam olarak karşılığını bulamaması, ya da bazı durumlarda yetersiz kalması da yapılan uygulamaların niteliğini etkilemektedir. Korumaya yönelik uluslararası ölçekteki kararlar, gelişmeler ve bilimsek araştırmaların takip edilmesi ve koruma alanına dair hazırlanan politikalarda içselleştirilmesi şüphesiz restorasyon sürecinin daha sağlıklı bir şekilde işlemesini sağlayacaktır.

2863 sayılı yasa ile belirtilen ve 2004 tarihli 5226 sayılı yasa ile mevzuatta koruma ve onarım için katkı payı düzenlenmesi ve bunun için gerekli bütçe oluşturulması hükmü bulunmaktadır. Ancak mevzuatta belirtilen bu durum kültür varlıklarının bakım ve onarımı için yeteri kadar bütçenin aktarılamaması ve yaşanan sıkıntılar ile ilgili mevzuatta bir yaptırım bulunmaması nedeni ile uygulama boyutunda istenilen

sonucu vermemiştir. Bu durum anıtsal yapıların özgün değerlerini ve otantik özelliklerini kaybetmeden korunmaları ve sürekliliklerinin sağlanması için en ideal çözümün sürekli bakım ve onarım olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed Nazif Efendi. (1987). *Mir'ât-ı Kayseriyye*. M. Palamutoğlu (Haz.), Kayseri: Kayseri İli Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları.

Ahunbay, Z. (1999). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Ahunbay, Z. (2015). Genç Cumhuriyetin Koruma Alanındaki Öncülerinden Y. Mimar Ali Saim Ülgen 1913-1963, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 16, 3-20.

Ainsworth, W. F. (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, Armenia.* London: John W. Parker, West Strand.

Akar, T. (2010). Tanzimat Öncesinde Vakıf Kurumu ve Yapıların Korunması, *Vakıflar Dergisi,* 33, 89-110.

Akar, T. (2011). Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Vakıf Kültür Varlıklarının Korunması, *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 59, 1-36.

Akçura, N. (1972). Türkiye ve Eski Eserler, *Mimarlık Dergisi*, 8, 39-42.

Akgündüz, A. (1994). Eski Hukukumuzda Vakıf Malların Tamiri ve Muhafazası, *XI. Vakıf Haftası Kitabı,* 115-122.

Akgündüz, A. (1988). *İslâm Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akın, N. (2006). Koruma Alanının Büyük Kaybı: Cahide Tamer, *Mimarlık,* 328, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası yayını.

AKK, (1933). Anıtları Koruma Komisyonunun 1933- 1935 Yıllarındaki Çalışmaları, Türkiye Antiketeler Yurdudur, İstanbul.

Akman, M. (2007). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I. Tertip Düstür'un Tarihi Fihrist ve Dizini, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3, 67-224.

Akok, M. (1967). Kayseri Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi,* XVI-I, 5-44, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Akok, M. (1968). Sivas'ta Buruciye Medresesinin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XV-2, 5-38.

Akok, M. (1968a). Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVII-1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Akok, M. (1969a). Kayseri'de Tuzhisarı Sultanhanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescit diye tanınan üç Selçuklu Mimari Eserin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVII-2, 5-41.

Akok, M. (1969b). Konya'da Sırçalı Medresenin Rölöve ve Mimarisi, *Türk Arkeoloji Dergisi,* XVIII-1, 5-35.

Akok, M. (1969c). Konya'da Karatay Medresesi Rölöve ve Mimarisi, *Türk Arkeoloji Dergisi,* XVIII-2, 5-28.

Akok, M. (1970). Konya'da İnce Minareli Medrese'nin Rölöve ve Mimarisi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX-1, 5-36.

Akok, M. (1977). Konya'da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılması Düşünülen Üç Selçuklu Eseri. Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Restorasyon Projeleri, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXIV-1, 41–69.

Akozan, F. (1969). Türk Külliyeleri, *Vakıflar Dergisi,* VIII, 303-308.

Akozan, F. (1977). *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını.

Akşit, A. (1996). Türkiye Selçukluları Devrinde Kayseri Şehri, (Doktora tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Aktepe, M. (1971). Manisa Ayanlarından Kara Osman Oğlu Mustafa Ağa ve Üç Vakfiyesi Hakkında Bir Araştırma, *Vakıflar Dergisi,* IX, 367-385.

Aktur, H. (2010). *Ali Saim Ülgen Arşivi üzerinden erken Cumhuriyet Dönemi'nin Türk Mimarisine bakışı: Malatya Ulu Camisi örneği* (Yüksek lisans tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Akurgal, E. (1992). Osman Hamdi'den Günümüze Değin Eski Eserler Sorunumuz, *1. Osman Hamdi Bey Kongresi, 2-5 Ekim 1990*, İstanbul: MSÜ Yayınları.

Alsaç, O. (1984). Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine, *Mimarlık,* 201, 8-11, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası yayını.

Alsaç, Ü. (1992). *Türkiye'de Restorasyon,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Alsaç, Ü. (2001). Korumacılığa Adanmış Bir Yaşam, Mimar Orhan Alsaç'ın özgeçmişi ve etkinlikleri", H. Sezgin (Ed.), *TAÇ Vakfı'nın 25 yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, 3-11, İstanbul: TAÇ Vakfı Yayını.

Antbilgi, Kültür Sanat (2019). İzmir- İsa Bey Cami, https://www.antbilgi.com/isa-bey-cami/, Erişim tarihi: 11.02.2022

Arık, R., O. (1953). *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Arsebük, E. (1938). *Başlangıç ve Şahsın Hukuku*, Ankara: Tan Matbaası.

Arslanoğlu, İ. (1984). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938).* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

Asiliskender B., Yilmaz Bakir N., Gökmen H. (2005). Anıt Kavramı, Kimliğin Sürekliliği ve Değişim; Gevher Nesibe Medresesi Deneyimi, *Mimarlık*, 55-59.

Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı,* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aslanapa, O. (1990). *Türk Sanatı,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Aslanapa, O. (1991). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi,* Sayı:43, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

ASÜA. TASUDOC0696, Amasya Bimarhanesi Restorasyonuna ait belgeler.

ASÜA. TASUDOC0062, Anadolu abidelerinin onarımı hakkında rapor.

ASÜA. TASUDOC0123, Anıtlar Şube Müdürlüğünün yapısıyla ilgili yazışma ve notlar.

ASÜA. TASUDOC1306, Anıtların onarımı bütçeleri.

ASÜA. TASUDOC0443, Bina restorasyonlarına dair resmi yazışmalar.

ASÜA. TASUH3838007, Divriği Ulu Camii onarım öncesindeki durumu.

ASÜA. TASUDOC0709, Divriği Ulu Camii Rölöve Krokileri.

ASÜA. TASUDOCA0234, Ermenak Tol Medresesi fotoğraf ve notları.

ASÜA. TASUDOC1444, Erzurum'un Şehircilik ve Anıtları yönünden incelenmesi.

ASÜA. TASUDOC0655, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu karar suretleri.

ASÜA. TASUDOCA00600, Gayrımenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

Talimatnamesi.

ASÜA. TASUDOC0994, "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve Bu Teşekkülün Doğuşunu Hazırlayan Akiller ve Tarihçesi".

ASÜA. TASUDOC1375, Gevher Nesibe Sultan Darüşşifasının onarımı ile ilgili mektup.

ASÜA. TASUH5967001, Güllük Külliyesi'ne ait planlar.

ASÜA. TASUDOC0055001, Hacıbektaş, Kayseri ve Kırşehir çevresindeki onarım çalışmaları ile ilgili rapor.

ASÜA. TASUDOC0055, Hacıbektaş, Kayseri ve Kırşehir çevresindeki onarım çalışmaları ile ilgili rapor.

ASÜA. TASUH6201, İnce Minareli Medrese'nin genel görünüşü.

ASÜA. TASUH5453002, İnce Minareli Medrese'nin restorasyon sırasındaki durumu.

ASÜA. TASUH6166, Karatay Medresesi.

ASÜA. TASUH6193, Karatay Medresesi.

ASÜA. TASUH5896002, Karatay Medresesi'nin dış cepheleri

ASÜA. TASUH6237, Karatay Medresesi'nin Taç kapısı

ASÜA. TASUDOC0060, Kayseri Çifte Medrese ile ilgili restorasyon raporu

ASÜA. TASUH2126002, Kayseri Hacı Kılıç Camii iç mekân fotoğrafları.

ASÜA. TASUH2120001, Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin çeşitli yerlerinden çekilmiş fotoğraflar.

ASÜA. TASUH2122001, Kayseri Huand Hatun Külliyesi'nin çeşitli yerlerinden çekilmiş fotoğraflar.

ASÜA. TASUH2991, Kayseri Kölük (Gülük) Camii giriş kapısı.

ASÜA- TASUH2388001, Kayseri Kölük (Gülük) Camii.

ASÜA. TASUH0010001, Kayseri-Sivas Sultanhanı Taç kapısı.

ASÜA, TASUDOC1030, Kişisel evraklar.

ASÜA. TASUH6065, Konya İnce Minareli Medrese'nin minaresi yıkılmadan evvelki vaziyeti.

ASÜA. TASUH0481001, Konya Karatay Medresesi fotoğrafları ve İnce Minareli Medrese.

ASÜA. TASUDOC1353, Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde çalışan Y. mimarlar.

ASÜA. TASUDOC0057, Muhtelif camilerle ilgili restorasyon işlerini gösteren tablo

ASÜA. TASUDOC0687, Niğde Sultanhanı 1956 büyük onarım keşif özeti.

ASÜA. TASUDOC70003, Niğde Sultanhanı onarımları ile ilgili belge.

ASÜA. TASUH5550, Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi.

ASÜA. TASUH6152, Sırçalı Medrese dershane eyvanının restorasyon öncesi vaziyeti.

ASÜA.TASUH5888, Sırçalı Medrese'nin Taç kapısı.

ASÜA. TASUDOC1146, Sivas, Akşehir, Diyarbakır, Niksar, Kayseri, Konya, Tokat, Kastomunu, Amasya ve Niğde'de bulunan camii ve medreseler hakkında notlar.

ASÜA. TASUDOC1162, Sivas Gök Medrese fotoğrafları ve notlar.

ASÜA. TASUDOC1063, Sivas Ulucami ve Şems Türbesi onarımı ile ilgili belgeler.

ASÜA. TASUDOC0486, Türkiye'deki eski eserlerin durumu ve restorasyon çalışmaları hakkında yazışma ve raporlar.

ASÜA. TASUDOC1392, Vakıflar Umum Müdürlüğünün 1960 yılına ait abide onarım programı.

ASÜA. TASUDOC1419, Yapı listeleri ve onarımlarıyla ilgili notlar.

Atçeken, Z. (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Aydın, R. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği* (Doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ayverdi, E. H. (1969). Yıldırım Beyazid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnamesi, *Vakıflar Dergisi,* VIII, 37-74.

Avcı, N. (2001), Kültürel ve Doğal Mirasımızın Korunmasında Örgütlenme ve Koruma. Sorunları, *TAÇ Vakfı'nın 25 yılı anı kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras,* 67-71, Haluk Sezgin (Ed.), İstanbul, TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.

Bakırer, Ö. (1973). Vakfiyelerde Binaların Tamiratı ile İlgili Şartlar Ve Bunlara Uyulması. *Vakıflar Dergisi,* X, 113-126.

Bakırer, Ö. (1976). *Anadolu Mihrapları,* İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bakırer, Ö. (1985). Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler, *II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984*, 49-64, Ankara.

BARTH, H. (1860). *Reise Von Trapezunt Durch Die Nördliche Halfte Klein-Asiens*

Baş, E. (2011). Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Din Kültürü ve Hayatı (Tarih Yazarı Neşrî'nin Anlatılarına Göre), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2), 55-84.

Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* 4, 1038-1090, İstanbul: İletişim Yayınları.

Berki. A. H. (1958) İslam'da Vakıf, Zağanos Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri, *Vakıflar Dergisi,* IV, 19-39.

Bayram, S., Karabacak A., H. (1981). Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 13, 21-69.

Bayram, S. (2015). Hayatını Vakıflara Vakfeden, Y. Mimar-Mühendis Prof. Dr. Yılmaz Önge*, Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 11, 94- 105.

BCA. Fon Kodu: 030.18.01.02 Kutu: 1 Gömlek: 12 Sıra: 025, Edirne'deki 3 şerefeli cami kubbelerinin, kıymetli eserler olması sebebiyle tamir ettirilmesi (09.01.1929).

BCA. Fon Kodu: 030.10.00 Kutu: 213 Gömlek: 445 Sıra: 12, Konya'daki Türk medeniyet ve sanatını gösteren cami, medrese ve mescitlerin askeriye tarafından boşaltılmaya başlanıldığı ve bu eski eserlerin korunmasıyle ilgili tedbirlerin alındığı (23.02.1932)

BCA. Fon Kodu: 030.10.00 Kutu: 213 Gömlek: 445 Sıra: 11, Türkiye'de mevcut eski eserlerin korunması ve zarar görenlerin de tamir ettirilmesi için alınacak tedbirleri tespit etmek gayesiyle bir komisyon kurulması.

BCA. Fon Kodu:030.18.01.02 Kutu: 68 Gömlek:76 Sıra:5, Tarihi eserlerin rölövelerini yapmak için kurulan Rölöve Bürosu'nda çalıştırılacaklara ait kadronun tasdiki (15.09.1936)

BCA. Fon Kodu:030.11.00 Kutu:168 Gömlek:20 Sıra:18, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'ne Hamit Zübeyir Koşay'ın tayini. (24.07.1944)

BCA. Fon Kodu:030.10.00 Kutu:213 Gömlek:447 Sıra:8, Eski eserlerin korunması ve tamiratı için bütçeye konan tahsisatla yapılması düşünülen tamirat programı. (24.05.1938)

BCA. Fon Kodu:030.10.00 Kutu:213 Gömlek:447 Sıra:6, Tamir ettirilen camilerin tekniğe uygun yapılıp yapılmadığının tespiti için kurulan komisyon ve bu komisyonun vermiş olduğu rapor. (13.08.1937)

BCA. Fon Kodu:030.10.00 Kutu:117 Gömlek:737 Sıra:2, Kırşehir'in çeşitli ihtiyaçları ile Cacabey Medresesi'nin tarihi önemi ve restorasyonu hakkında, T.T.K tarafından hazırlanan rapor. (1947).

BCA. Fon Kodu:030.10.00 Kutu:192 Gömlek:318 Sıra:7, Divriği'de Ulu Cami tamiratında kullanılacak hafif taşların Kayseri'den nakliyesi için kafi miktarda vagon verilmesi. (05.11.1940)

BCA. Fon Kodu:030.18.01.02 Kutu:86 Gömlek:25 Sıra:12, Konya'daki İplikçi Camii restorasyon işi için gelecek yıla geçici taahhüde girişilmesi. (25.03.1939)

BCA. Fon Kodu:180.09.00 Kutu:31 Gömlek:168 Sıra:16, Eski eserlerin korunması, yıkılmaması, cami ve medreselerin işgal edilmemesi ile ilgili tamim.

BCA. Fon Kodu:030.10.00 Kutu:213 Gömlek:446 Sıra:06, Edirne, Lüleburgaz, Bursa'daki tarihi eserlerin iyi korunmaması sebebiyle, Mimar Sedat Çetintaş tarafından Cumhurbaşkanlığı'na sunulan rapordan sonra Vakıfların konu üzerindeki çalışmaları ve tedbirler alınması (15.10.1935).

BCA. Fon Kodu:030.01.00.00 Kutu:91 Gömlek:568 Sıra:11, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nün faaliyetleri. (1957)

BCA. Fon Kodu:030.18.01.02 Kutu:156 Gömlek:14 Sıra:10, Kırşehir'de bulunan Cacabey Camii onarımına ait ihalenin kabulü. (24.08.1960)

Berchem, M. V. (1912). Epigrafie des Danishmendides*, Zeitschrift Für Assyriologie*, XXVII, İstnabul: İTÜ Mimarlık Fak. Yayınları.

Berki. A. H. (1958) İslam'da Vakıf, Zağanos Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri, *Vakıflar Dergisi,* IV, 19-39.

Berki, A. H. (1962). Hukuki ve İçtimai Bakımdan Vakıf, *Vakıflar Dergisi*, V, 9-15.

Bilecen, G. (1993). Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin Biyografisi, *Vakıflar Haftası*, 10, 301-304.

Binan, C. (1990). *13. yüzyıl anadolu kervansarayları koruma ölçütleri üzerine bir araştırma* (Doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Binan, C. (1994). Türkiye'de Koruma Konusundaki Temel Çelişkiler ve Toplumsal Yansımaları Üzerine Saptamaları, *Ulusal Koruma Planlaması Semineri II*, *ICOMOS Türkiye Milli Komitesi*, İstanbul: YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

Binan, C. (2001). Türkiye'de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler, Haluk Sezgin (Ed.), *TAÇ Vakfı 25. Yıl Kitabı*, 109-117, İstanbul: TAÇ Vakfı Yayınları.

Binan, C. (2005). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimari Koruma Üzerine Yorumlar, *Sinan Genim'e Armağan,* 197-208, İstanbul: Ege Yayınları.

Binan, D. ve Kıraç, B. (2011). Mimar Sinan İzi'ni Tanımlama, Koruma ve Sürdürülebilir Kılma: Mimar Sinan Araştırma Merkezi ve Müzesi Projesi*, VII. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 28-29 Nisan*, Edirne: Trakya Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi.

BOA. Fon Kodu: İ. MVL. Dosya: 119 Gömlek: 2942, Kayseri'deki camiinin tamirine dair tezkire.

BOA. Fon Kodu: DH. MKT. Dosya:2316 Gömlek:60, Kayseri'de padişahın ihsanıyla inşasına başlanıp tamamlanan büyük minarenin gönderilen fotoğrafının takdimi.

BOA. Fon Kodu: Ş.D. Dosya:1344 Gömlek:18, Kayseri'ye tabi Überek karyesindeki Ermeni kilisesinin tamiri için ruhsat talebi.

BOA. Fon Kodu: İ. MVL. Dosya:83 Gömlek:1669, Kayseri'deki kışla-i hümayunun tamiri.

BOA. Fon Kodu: İ. DH. Dosya:151 Gömlek:7847, Silistre'de süvari alayının ikamet eylediği zeminlikler ile ahır, Kayseri'de kışla ile birlikte bir de hastahane inşası.

BOA. Fon Kodu: MVL. Dosya:330 Gömlek:35, Kayseri'de Güherçile Fabrikası'nın tamiri.

BOA. Fon Kodu: MVL. Dosya:332 Gömlek:56, Kayseri'de vaki Güherçile Fabrikası'nın tamir masrafı.

BOA. Fon Kodu: İ. MVL. Dosya:228 Gömlek:7831, Kayseri'de güherçile fabrikasının tamiri.

BOA. Fon Kodu: İ. MVL. Dosya:242 Gömlek:8740,

BOA. Fon Kodu: A. MKT. MHM. Dosya:279 Gömlek:92, Kayseri'de bulunan güherçile fabrikasının bakım ve tamiri için gerekli olan meblağın tesviyesi.

BOA. Fon Kodu: İ. DH. Dosya:517 Gömlek:35233, Kayseri'deki küherçile fabrika-i hümayunu ile Sivas Hükümet Konağı'nın harem dairesinin tamiri

BOA. Fon Kodu: A. MKT. MHM. Dosya:341 Gömlek:22, Kayseri'de bulunan Güherçile Fabrikası'nın tamir masraflarının tesviyesi.

BOA. Fon Kodu: İ. DH. Dosya:858 Gömlek:68732, Kayseri Güherçile Fabrika-i Hümayunu'nun tamiri

BOA. Fon Kodu: İ. TPH. Dosya:5 Gömlek:34, Kayseri Güherçile Fabrika-i hümayununun bazı mahallerinin tamiri.

BOA. Fon Kodu: BEO. Dosya:955 Gömlek:71581, Kayseri Güherçile Fabrika-i Hümayunu'nun muhtac-ı tamir olan mahallerinin tamiri.

BOA. Fon Kodu: BEO. Dosya:2146 Gömlek:160917, Kayseri Güherçile Fabrikası Kalem Odası ile sair mahallerinin tamir masrafları olan meblağın mütebaki kısmının Fabrika-i Hümayun'un sene-i haliye tahsisatı için muhavvel mebaliğden ifası zımnında Ankara Defterdarlığı'na tebligat icra kılındığı.

BOA. Fon Kodu:BEO. Dosya:2112 Gömlek:158335, Kayseri Güherçile Fabrika-i Hümayunu kalem odalarının tamiri için gerekli mebaliğin fabrikanın tahsisat havalesinden sarfı.

BOA. Fon Kodu: DH.İD. Dosya:34 Gömlek:25, Kayseri'de Selçuklu zamanından kalma Hacı Kılıç Medresesi'ne Güherçile Fabrikası tarafından yapılan müdahalenin meni.

BOA. Fon Kodu: İ. MVL. Dosya:119 Gömlek:2942, Kayseri'deki camiinin tamirine dair tezkire.

BOA. Fon Kodu: DH. MKT. Dosya:2316 Gömlek:60, Kayseri'de padişahın ihsanıyla inşasına başlanıp tamalanan büyük minarenin gönderilen fotoğrafının takdimi.

BOA. Fon Kodu: İ. DH. Dosya:87 Gömlek:4340, Kayseriye'de inşa olunan güherçile fabrikasının katib ve amelesine maaş tahsisi ve "Karatepeli" isimli mantık risalesinin takdimi.

BOA. Fon Kodu: Y. MTV. Dosya:214 Gömlek:149, Kayseri'de bulunan Ulucami ile, Şeyh Burhaneddin Dergahı'nın tamiratına dair, Kayseri Mutasarrıflığı'nın maruzatı.

BOA. Fon Kodu: Y. MTV. Dosya:234 Gömlek:79, Karahisar nahiyesindeki camiin tamir ettirilmesi talebi.

BOA. Fon Kodu: MAD. Dosya:12888, Aydın Vilayeti'nin 1295 senesi şehriye cetvellerine, esham-ı mütenevvia taksiti havalesinin gönderilmesine, Edirne'de vaki Hacı Mehmed Ağa Vakfı'na, 9868'den 9955 numaraya kadar olan sergilere, esham-ı cedide ve mübeddele faizleri için havalename gönderilmesine, Edirne Valisi Ahmed İzzet Paşa'nın uhdesinde bulunan esham ve mukataa, Kayseri'de vaki Şifaiye ve Kubasiye Medreseleri'nin tamirine ve saireye dair Düyun İdaresi'nin müsvedde defteri.

BOA. Fon Kodu: İ.Ş.D. Dosya:80 Gömlek:4724, Kayseri'de vaki Şifaiye ve Kıyasiye Medreselerinin icra-yı tamiri.

Bolak, H. S. (2012). *Hacı Kılıç Mahallesi,* Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Büyükmıhçı, G., Kozlu, H. (2008). Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Şifahanesi Restorasyon Çalışmaları, *Yapı,* 88-96.

Can, A. (2011). *Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Koşulları ve Kadıköy- Rasimpaşa Mahallesi Örneği* (Yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Can, S. (2010). Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı, *Sanat Dergisi*, 12, 103-112.

Cansel, E. (1988). Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı, *Vakıflar Dergisi*, XX, 321-329.

Cantay, G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Cengizkan, A. (2009). Mehmet Nihat Nigisberk'in Katkıları, Evkaf İdaresi ve Mimar Kemalettin, *Mimar Kemalettin ve Çağ, Mimarlık/ Toplumsal Yaşam/ Politika* (ed. Ali Cengizkan), 177-208, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Cevdet, M. (1938). Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi, *Vakıflar Dergisi*, I, 35-39. Ankara.

Ceylan, O. (2000). Koruma Grupları Üzerine Gözlem ve Düşünceler, *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri, 7-10 Mart 1994,* Banu Mahir (Ed.), 127-131, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Ceylan, O., Arapcıoğlu, U. (2017). Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarında Edilgen Yangın Korunumu, İstanbul Örneği, *Megaron,* 12 (1), 145-156.

Cezar, M. (1963). Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler*, Türk Sanat Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri I,* 327-414.

Cezar, M. (1971). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi Bey,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cezar, M. (1983). *Typical CommercialBuildings of the Ottoman ClassicalPeriodand The Ottoman Construction System*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Cultural Publications.

Cirtil, S. (2001). *Eretna Beyliği Mimarisi* (Basılmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Coşkun, B. S. (2012). *İstanbul'daki anıtsal yapıların Cumhuriyet Dönemindeki koruma ve onarım süreçleri üzerine bir araştırma* (Doktora tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çabuk, S. (2012). Kayseri'nin Cumhuriyet Dönemindeki İlk Kent Düzenlemesi: 1933 Çaylak Planı, *METU JFA*, 29:2, 63-87.

Çakmakoğlu Kuru, A. (1997). *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi*, Ankara: İlköz Matbaası.

Çal, H. (1990a). *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası* (Doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çal, H. (1990b). Türkiye'de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı Ve Sebepleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (34) 1.2 353-378.

Çal, H. (1997). Osmanlı Devleti'nde Asar-ı Atika Nizamnameleri, *Vakıflar Dergisi,* 26, 391-400.

Çal, H. (2005). Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları, *Prof. Dr. Kazım Yasar Kopraman'a Armağan*, 234-270.

Çandar, T. (2003). *Hitit Güneşi Mualla Eyuboğlu Anhegger,* İstanbul: Doğan Kitap.

Çayırdağ, M. (1988). Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri Ve Matbah Emini Hacı Halil Efendi Kütüphanesi, *Vakıflar Dergisi,* XX, 265-288.

Çayırdağ, M. (1998). Huand Hatun Küllyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi,* 18, 261-262.

Çayırdağ, M. (2001). *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Çayırdağ, M. (2013). Hunat (Huvand/Huand) Külliyesi, *Kayseri Ansiklopedisi,* 3, 213-132. http://kutuphane.kayseri.bel.tr/Content/ebook/kays-ansiklopedisi-cilt-3/kays-ansiklopedisi-cilt-3.html#p=226

Çayırdağ, M. (2018). Kayseri'nin Tarihi Hamamları, *Şehir Kültür Sanat Dergisi,* 15, 36-46, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Çeçener, B. (1992). Ülkemizde Taşınmaz Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Olayı ve Bu Konuda Bazı Eleştirel Görüşler, *Ege Mimarlık Dergisi*, 2, 47, İzmir.

Çeçener, B. (1995). Eski Eser'den Taşınmaz Kültür Varlığına Taşınmaz Kültür Varlıkları Mevzuatı, *İstanbul*, 13, 64-66, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası yayını.

Çetin, Y., (2007). Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze Ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar, *Sanat Dergisi*, 12, 117-121. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi yayını.

Dağıstan Özdemir, M. (2005). Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış, *Planlama,* 1, 20-25.

Dastarlı, E. (2015). *Mimar Kemaleddin Bey, Türk Mimarisinde İz Bırakanlar*, Ankara: Çevre Şehircilik Bakanlığı Yayınları.

Demir, H. (2011). *Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi,* (Yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demircan, Y. (1992). *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları,* Kayseri: Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları.

Denizli, H. (1995). *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas: Özbelsan A.Ş.

Denktaş, M. (2010). Gülük Hamamı. *Kayseri Ansiklopedisi*, C.2, 422-427, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Develioğlu, F. (1988). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Digital Collections. (2021). Two Wievs in Konya. https://rosettaapp.getty.edu/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE2907755, Erişim tarihi: 11.01.2022

Dişli, G. (2014). Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifalarında İşlevsel Sistemlerin ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi, (Doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dişli, G., Günel, G., Kılcı, A., (2015). Orhan Cezmi Tuncer ile Vakıflarda Elli Yıl, *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 11, 56-71.

Dişli, G., Günel, G. (2020). Constitution and Development of High Council of Real Estate Antiquities and Monuments in Turkey and Comparison of its Decisions with Current Resolutions, *GRİD Architecture, Planning and Design Journal*, (3)1, 2-27.

Durukan, İ. (2004). *Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Sonrası Kültür Mirası Korumasının Gelişimi ve Uygulama Sorunları* (Doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dündar, A. (2000). *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi XVIII. ve XIX. Yüzyıl*, Osmanlı Eserler Dizisi 21, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dündar, A. (2001). Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar, I*. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, C.1, Konya: Selçuklu Araştırmaları Merkezi.

EEMUM, (1945). *1943-44 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu*, Ankara: Maarif Matbaası.

Ekinci, O. (2000). Türkiye'de "Korumama" Politikaları, *Mimarlık*, 292, 56, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası yayını.

Eldem, E. (2010). *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Eldem, H. E. (1911). Asar-ı Atika-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor? *Şehba*l, 36, İstanbul. s. 226.

Eldem, H. E. (1933). *Tarihî Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Eldem, H. E. (1982) *Kayseri Şehri*, Kemal Göde (Haz.), No: 93, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Eldem, S. H. (1931). İstanbul ve Şehircilik, *Mimar*, I, 1-4.

Eravşar, O. (1998). *Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi. (*Doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Eravşar, O. (2000). *Seyahatnamelerde Kayseri.* Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.

Erçağ, B. (1992). Mimar Sinan Eseri Olan Şehzade Mehmet Camii ve Rüstem Paşa Camii Restorasyonları, *Mimarlık Dergisi*, 248, 18-21.

Erdoğan, M. (1968). Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri, *Vakıflar Dergisi,* VII, 149-207.

Ergezen, H. R. (1963). Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen, *Arkitekt*, 311, 87-88.

Erkiletlioğlu, H. (1993). *Kayseri Tarihi (En Eski Zamandan Osmanlılara Kadar),* Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü Yayınevi.

Ertop, K. (1985). Tanzimattan Cumhuriyete Dil Sadeleşmesi, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* 3-4, 333-341, İstanbul: İletişim Yayınları.

Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu-EEMDK (1945*). Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu*, 15.02.1945- 23.02.1945.

Eski Eserler ve Müzeler Komitesi Raporu (1961), Ankara: MEB Yayınlar.

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü (1985). Eski Eserler ve Müzeler Bülteni, 1-6, Ankara.

Eski Sivas Resimleri (2015). Sivas Çifte Minare, 1924. http://1.bp.blogspot.com/-d3I7pz6VA6Q/VeiHiUc3s4I/AAAAAAAAH_c/Y5Iwmrv49Zk/s1600/Sivas_Cifte_Minare_Nat_Geo_George_M_Kyprie_Oct_1924.jpg , Erişim tarihi: 10.01.2022

Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi. (2022a). Konya Sırçalı Medrese / 1870'ler / G. Berggren Fotoğrafı, http://www.eskiturkiye.net/4117/konya-sircali-medrese-1870-ler-g-berggren-fotografi#lg=0&slide=0, Erişim tarihi: 11.01.2022

Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi. (2022b). Konya Sırçalı Medrese / 1870'ler / G. Berggren Fotoğrafı, http://www.eskiturkiye.net/4112/sircali-medrese-konya-1870-ler-g-berggren-fotografi#lg=0&slide=0, Erişim tarihi: 11.01.2022

Eyice, S. (1993). Tahsin Öz, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6, 197-198, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Eyice, S. (1994), Ülgen, Âli Saim, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7, 336, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Gabriel, A. (1938). Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası, *Vakıflar Dergisi*, 1, 7-15, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.

Gabriel, A. (1954), *Kayseri'de Türk Anıtları*, A.A. Tütenk (çev.), Ankara: Güneş Maatbası.

Gerçek, F. (1999). *Türk Müzeciliği*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayını.

Gertrude Bell Arşivi. (1909). Kayseri Fotoğrafları. http://gertrudebell.ncl.ac.uk/search_photos_results.php?search_photos=kayseri&Submit=Search+photos, erişim tarihi:12.01.2022

Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti.* Ankara: Onur Yayınları.

Görgün, T. (2011). Tecdid, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt.40, 234-239.

Gülekli, N.,C. (1948). *Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun Nizamname Ve Emirler*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Gürkan, K., İ. (1972). *Selçuklu Hastaneleri,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Hasol, D. (2016). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* İstanbul: Yem Yayınları.

Hatemi, H. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Vakıf*", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 6, 1657-1678, İstanbul: İletişim Yayınları.

Havadan Kayseri. (2019). Hacı Kılıç Cami ve Medresesi. http://www.havadankayseri.net/portfolio/haci-kilic-camii/, erişim tarihi: 12.01.2021

Havadan Kayseri. (2019). Mimarsinan Parkı ve Selçuklu Uygarlığı Müzesi. http://www.havadankayseri.net/portfolio/mimarsinan-parki-ve-selcuklu-uygarligi-muzesi/, erişim tarihi: 12.01.2022

Havadan Kayseri. (2019a). Hunat Hatun Camii ve Külliyesi. http://www.havadankayseri.net/wp-content/uploads/2017/11/hunat-hatun-camii-ve-kulliyesi-havadan-kayseri multikopter.jpg?fbclid=IwAR1mA24uPAX3yak7Kh-ioCoIx2UIhyIDv6b-55K7Xvjyc1HNHBFbM391l6s, Erişim tarihi: 12.01.2022

Hızlı, M. (1993). Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 219-232.

Hızlı M. (1994). Osmanlı Vakıf Sisteminde Rakabe, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (6)6, 53-70.

ICOMOS. (1964). *Venedik Tüzüğü. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf, Erişim tarihi: 07.01.2022*

Işık, A. (1990). Türk Vakıf Medeniyetinde Vakıf Eski Eserlerin Restorasyonu Semineri Açış Konuşması, *VII. Vakıf Haftası*, 223-231, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

İlan. gov.tr. (2018). Kayseri İli Melikgazi İlçesi Gülük Camii Çatı Üst Örtüsü Yapımı İşi. https://www.ilan.gov.tr/detay-vakiflar-genel-mudurlugu-yapim-ve-onarimlar-kayseri-ili-melikgazi-ilcesi-guluk-camii-cati-ust-ortusu-yapimi-isi-452586.html#adgallery-1, erişim tarihi: 12.01.2022,

İnan, A. (1956). Kayseri'nin 749 yıllık Şifaiye Tıp Medresesi, *Belleten*, C.XX, 78, 217-222.

İnan, A. (1969). *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

İnan Ocak, Z. (2018). *Anadolu Selçuklu Dönemi anıtsal yapılarında 20. Yüzyıl başından itibaren gerçekleştirilen onarımlar* (Doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İnbaşı, M. (2000), Kayseri Kalesi, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, 841.

Kaçar, M., (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e kadar), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II,* 69-137.

Kahraman, S.A., Dağlı, Y. (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Konya, Kayseri, Antalya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne)*, 3. Cilt, 1. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kandemir, S. (1935). *Tarihi Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu*, İstanbul: Devler Basımevi.

Karaduman, H. (2004). Halil Ethem ve Eski Eserlerimizin Korunmasına Yönelik Bir Yaklaşım, *Vakıflar Dergisi*, 28, 291-306.

Karakaya, N. (2002). *Anımsamalar 2002,* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Karamağaralı, H. (1976). Kayseri Hunad Camii Restitüsyonu ve Huand Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 199-245.

Karpuz, H. (1993). Prof. Dr. Yılmaz Önge (1935-1992) Biyografisi, *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1, 53-61.

Kaya, A. (2018). *Anadolu Selçuklu Medreseleri ve Bugünkü Durumlarının Tespiti (Başlangıcından 1243 Yılına Kadar)* (Yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, İ. (1995). *15/2 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili, (H.1019/20-M.1611/12)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Kayaoğlu, İ. (1978). Turumtay Vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi,* 12, 91-112.

Kayın, E. (2008). Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Türkiye Koruma Tarihindeki Kırılmalar*, Mimarlık*, 343, 98-105.

Kaymaz, N. (2009). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-DînKeyhüsrev ve Devri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kayseri Kadı Sicilleri, 69.

Kayseri Kadı Sicilleri, 78.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri, 55/86- 225.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri, 55/87- 230.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri, 66/88- 185.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri, 63/125- 428.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri, 55/27- 75.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri, 126/136- 2.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri,147/79-2.

Kayseri Tahrir Defteri, 42, 54, 55,152,154, 162, 202.

Kayseri yenihaber. 881 yıllık tarihi Gülük Hamamı restore ediliyor. http://www.kayseriyenihaber.com/haber/881-yillik-tarihi-guluk-hamami-restore-ediliyor/5068/, erişim tarihi: 07.12.2021

Kayseriden biz. (2006). Gevher Nesibe Kümbeti. http://kayseriden.biz/icerik.asp?ICID=235, erişim tarihi: 12.01.2022

Kejanlı, T., Akın, C. T., Yılmaz, A. (2007). Türkiye Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (6)19, 179-196.

Kılıç, A. (2018). *Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi*, İstanbul: Ege Basım.

Kocabaşoğlu, U., Ulutekin M. (1998). *Salnamelerde Kayseri, Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminin Eski Yıllıklarında Kayseri*, Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.

Kocatürk, F. (2009). Kayseri'nin Kentsel Değişim Süreci, *TOL Dergisi,* 7, 49-56.

Koç, K. (2019). *Tanzimattan Sonra Evkaf İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması Kapsamında Maraş Evkaf Müdürlüğü'nün Kuruluşu*, İstanbul: Mikyas Basım Yayın Matbaacılık.

Konya Bülteni. (2020). Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi, https://konyabulteni.com/karatay-medresesi-cini-eserler-muzesi/, Erişim tarihi: 11.01.2022

Konyalı, İ. H. (1969). Kanuni Sultan Süleyman'ın Annesi Hafse Sultan'ın Vakfiyesi ve Manisa'daki Hayır Eserleri, *Vakıflar Dergisi,* VIII, 47-57.

Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi*, İstanbul: Fatih Yayınevi.

Konyalı, İ. H. (1984). *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihi Turistik Kılavuz*, İstanbul: Numune Matbaası.

Koşay, Z. (1932). *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, CHF Neşriyatı, Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.

Konya Evkaf Defteri, no. 584, s. 87.

Kozan, A. (2012). Türkiye Selçukluları Döneminde Akşehir'de Bir Sufi: Seyyid Mahmud Hayrânî ve Zâviyesi, *Vakıflar Dergisi,* 38, 43-64.

Köker, A. H. (1992). Gıyasiye ve Şifaiye Yapısının Mimarisi, *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi (Tıp Mektebi, 1206) Kongresi*, Ed. Ahmet Hulusi Köker, Erciyes üniversitesi, Kayseri.

Köker, A.H. (1996). Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Tıp Medresesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*,14, 39-42.

Kuban, D. (1965). *Anadolu Türk Mimarisi Tarihi 1, (Anadolu- Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları),* İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Kuban, D. (1970). Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, *Vakıflar Dergisi,* VIII, 341-354, Ankara: VGM Yayını.

Kuban, D. (1973). Sanayileşmemiş Bir Ülke Olarak Türkiye'de Tarihi Çevre Korunması ve Restorasyon, *Mimarlık*, 8, 5-7, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası yayını.

Kuban, D., Birkan C. (1990). *Edirne Selimiye Camii Restorasyonu*, İstanbul: Vakıf İnşaat Restorasyon Yayınları.

Kuban, D. (2002). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kunter, H. B. (1938). Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri, *Vakıflar Dergisi,* I, 103-131.

Kunter, H. B. (1959). Türk Abidelerinin İdare, Muhafaza, Bakım ve Onarım Mevzuunda Tatbik Edilmiş Olan Esaslar, *Uluslararası I. Türk Sanatları Kongresi*, 260-267, Ankara.

Kunter, H. B. (1969). Türk-İslam Sanat Eserlerine Vücut Veren Manevi Amiller, *Vakıflar Dergisi,* VIII, 9-15.

Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri. I. Cilt,* Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Kutlu, M. (2017). Kayseri Çifte Medrese'de Gevher Nesibe Darüşşifası'nın Konumu Üzerine Bir Değerlendirme, *Sanat Tarihi Dergisi,* C.26, 2, 363-377.

Küçükdağ, Y. (1997). *Karapınar Sultan Selim Külliyesi,* Konya: Karapınar Belediyesi Yayınları.

Kültür Envanteri. (2020). Hacı Kılıç Cami ve Medresesi. h https://kulturenvanteri.com/yer/haci-kilic-camii-ve-medresesi/#15.41/38.727019/35.485118 , erişim tarihi: 12.01.2021

Kültür Envanteri. (2021). Mahperi Hunat Hatun Kümbeti. https://kulturenvanteri.com/yer/mahperi-hunat-hatun-kumbeti/hunat-hatun-turbesi/, erişim tarihi: 07.12.2021

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, (1990). Ankara: Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü

Madran, E., (1982). Yıllık ve Beş Yıllık Programlarda Kriter ve Uygulama Sorunları, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 4, 9-22, VGM Yayını.

Madran, E. (1985). Osmanlı Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler, *Belleten Dergisi*, *49* (95), 503-546.

Madran, E. (1996). Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16 (1-2), 59-97, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını.

Madran, E. (1997). Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi – II, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,* (17)1-2, 75-97.

Madran, E. (2002). *Tanzimat'tan Günümüze Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi yayını.

Madran, E. (2004). *Osmanlı İmparatorluğunun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi. 16.-18. Yüzyıllar*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Madran, E., Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.

Madran, E., (2009). Tarihi Çevrenin Tarihi, Osmanlı'dan Günümüze Tarihi Çevre: Tavırlar-Düzenlemeler, *Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar*, Dosya 14.1, 6-16, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.

Madran, E. (2011). Korumada İki Eski / Yeni Kavram: Bakım ve Basit Onarım, *Güney Mimarlık*, 3, 25-27.

Madran, E. (2013). Ali Saim Ülgen ve Sonrası: Türkiye'de Koruma, Restorasyon ve Mimarlık Tarihi (Konferans), *Salt Galata Oditorium,* 08.02.2013.

Mazlum, D. (2001). *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları* (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Meriç, R. M. (1963). Kaybettiğimiz Ali Saim Ülgen, *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, 787.

Mimar Kemalettin. (1908). Evkaf-ı Hümayun Tamiratının Suret-i İcrası Hakkında Mimar Kemaleddin Beyefendi Tarafından Nezarete Takdim Olunan Layiha", *İstişare,* 17, 786-790.

Mimar Kemalettin. (1917). Konya'da Alaeddin Sarayı Asar-ı Bakiyesi Karatay Medresesi, *Yeni Mecmua*, C.1, 2, 29-31.

Mimar Kemalettin. (1917). Bir Türk Akropolü, *Türk Yurdu*, C.1, 11, 330-333.

Mumcu, A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (3-4), 45-78, Ankara.

Mülayim, S. (2000). İplikçi Camisi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* 22, 373-375.

Nach Scutari Im Herbst. Gotha: Justus Perthes.

Naima Mustafa Efendi (1968). *Naima Tarihi*, 3 (10). İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

Necipoğlu, G. (2013). *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ogan, A. (1947). *Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıldönümü*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Ogan, A. (1948). Halil Edhem, *Halil Edhem Hatıra Kitabı II*, 81-104, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Ogan, A. (1956). Aydın Oğullarından İsa Bey Cami'i, *Vakıflar Dergisi,* 3, 73-81. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Oğuz, F. (1984). Vakıf Kaynaklı Eski Eserlerin Restorasyonu, *Vakıf Haftası Dergisi,* 1, 49-51.

Okar, E. (2012*). Koruma Yöntemi Olarak Yeniden Yapım Kavramının İncelenmesi: İstanbul Örnekleri* (Yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Okuryazarım. (2017a). Konya Sırçalı Medrese. https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2017/02/Konya-S%C4%B1r%C3%A7al%C4%B1-Medrese-19.jpg, Erişim tarihi: 11.01.2022

Okuryazarım. (2017b). Hunat Hatun Cami (Huand). https://okuryazarim.com/hunat-hatun-cami/, erişim tarihi: 12.01.2022

Okuryazarım. (2017b). Hunat Hatun Cami (Huand). https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2017/01/Hunat-Hatun-Genel.jpg, erişim tarihi: 12.01.2022

Orhonlu, C. (1981). Şehir Mimarları, *Osmanlı Araştırmaları,* II, 1-30.

Ortaylı, İ. (1974). *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878),* Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü yayınları.

Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri,* Ankara: TTK Yayını.

Otuzsekiz. (2021). Faruk Yaman Eski Kayseri Fotoğrafları, https://www.otuzsekiz.org/nostalji/faruk-yaman-eski-kayseri-fotograflari-95, erişim tarihi: 12.01.2022

Ömer Hilmi Efendi (1977). *İthaf-ül-Ahlâffi Ahkâm-il-Evkaf.* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Önder, M. (1989). Atatürk ve Müzeler, *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (3)*, 1837-1841.

Öney, G. (1966). Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi. *Belleten*, C.XXX, 119, 377-390. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Önge, Y. (1975). Konya-Akşehir-Seyyid Mahmûd Hayran Türbesinin Restorasyonu, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, II, 78-82.

Önge, Y., Ateş, İ., Bayram.,S. (1978). *Divriği Uu Camii ve Darüşşifası,* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

Önge, Y. (1985). Modern Restorasyon Prensiplerinin Anadolu Türk Abidelerindeki En Eski Uygulamaları, *II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 (Konuşmalar Ve Tebliğler)*, 41-46, Ankara.

Önge, Y. (1990). Konya Mevlana Dergahında Yapılan Son Onarımlar Hakkında Bazı Düşünceler, *VII. Vakıf Haftası*, 305-319, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Önge, M. (2018). Kültür Mirasını Tanımlamak İçin Türkiye'de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-I Atîka, *Amasya Terim Dergisi,* 6 (1), 8-14.

Öngül, A. (1994). Tarih-i Cami-i Nuruosmani, *Vakıflar Dergisi*, 24, 127-147.

Örnek Özden, E. (2005). *Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunmasında Planlama-Koruma İlişkisi Üzerine Yeni Bir Sistem Önerisi* (Doktora tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özbek Y., Arslan C. (2008). Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Özdural, A. (1968). *Sivas-Gökmedrese,* Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özgen Fidan, S. (2007). *Kayseri Şer'iyye Sicilleri'nde Adı Geçen Yapılar* (Yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.

Özdemir, R. (1998). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, N. (2019). Vakıflar Hangi Statüde Bir İdarî Yapı ile Yönetilmelidir? *Vakıflar Dergisi*, 80. Yıl Özel Sayısı, 11-73.

Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Peker, A.U. (2006). Hunad Külliyesi. *Tasarım Merkezi Dergisi,* 1, 23-29.

Peker, A.U. (2014). Anadolu'da Selçuklu Mimarisi ve Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası Örneği, M.B. Tanman (Editör), *Anadolu Selçuklu Uygarlığının İzinde*, 105-127, Kayseri: M Grup Matbaacılık.

Refik, A. (1977). *Türk Mimarları,* İstanbul: Sander Yayınları.

Sargutan, E. (1976). Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları, *Vakıflar Dergisi*, C. XI, 313-323.

Sayılı, A., Ruben W. (1947). Türk Tarih Kurumu adına Kırşehir'de Cacabey Medresesinde yapılan araştırmanın ilk kısa raporu, *Belleten*, (XI) 44, 673-691.

Semerkanddan Bosnaya (2021). Selçuk İsa Bey Cami, http://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/selcuk-ulucamii/, Erişim tarihi: 11.02.2022

Sey, Y. (1998). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Mimarlık ve Yapı Üretimi, *75 Yılda değişen kent ve mimarlık,* 25-38, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Singer, A. (2004). *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*, (Çev.) Dilek Şendil, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Sipahioğlu, H. (1981), *Kayseri Gevher Nesibe Sultan Tıp Sitesi*, Kayseri: Akın Maatbası.

Sönmez, F. (2012). *Kayseri Barınma Kültüründe Değişim: 1930-1970* (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sözen, M. (1970). *Anadolu Medreseleri I; Selçuklular ve Beylikler Devri,* İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Subaşı, M.İ. (2003). *Dünden Bugüne Kayseri*. Kayseri: Kıvılcım Yayınevi.

Sümer, F. (1985). *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

Süslü, M. (1995). *20/2 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili, (H.1027/28-M.1617/18)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Şahin, K. (2008). Karahanlılar Dönemi Darul Merda Hastanesi Vakfiyesi. *Vakıflar Dergisi,* XXXI: 227-245.

Şaman Doğan, N. (2010). Konya Sırçalı/Muslihiye Medreseleri Taçkapı Bezemeleri, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 127-162.

Şaman Doğan, N. (2012). Kayseri'deki Selçuklu Külliyeleri, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 191-214.

Şaman, N., Yazar, T. (1991). Kayseri Köşk Hânikâhı, *Vakıflar Dergisi,* 22, 301-314.

Şenyurt, O. (2011). *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm,* İstanbul: Doğu Kitapevi.

Şişman, F. (1985), Vakıf Eski Eserlerin Bakımı Onarımı Restorasyon ve Korunması, *II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984*,113-114, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tahiroğlu, B. (1985). Tanzimat'tan Sonra Kanunlaştırma Harketleri, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 3, 588-601, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tamer, V. (1958). Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfiyeleri ve Vakıfları, *Vakıflar Dergisi,* IV, 107-125.

Tanyeli, G., Kâhya, Y. (2015). Sivas Gök Medrese'nin Acıklı Hikayesi 1997-2014, *Kagir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri VII Bildiri Kitabı, 01-02 Aralık 2015*, Kudeb, İstanbul.

Tanyeli, U. (1987). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11- 15. Yüzyıl)* (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tanyeli, U. (2007). *Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000*, İstanbul: Garanti Galeri Yayını.

Tayla, H. (1982). 1950'den Bu Yana Restorasyon Uygulamaları, Kurumlaşma Çabaları ve Geleceği İçin Bir Öneri, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi,* 4, 41-42 Ankara.

Tekeli, İ., İlkin, S. (1997). *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları,* Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Tekeli, İ. (1998), "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Y.Sey (Ed.), 1-24, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tekiner, H., 2006. Gevher Nesibe Darüşşifası Ortaçağda Öncü Bir Tıp Kurumu., Kalkan Maatbası, Ankara.

Texier, Ch. (1835). *Küçük Asya*, C.2, Ali Suat (Çev.), Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.

Tok, Ö. (2014). Kayseri Hacı Kılıç Camii'ine Tahsis Edilen Hüseyin Bey Vakfı'nın H. 1080-1090 (M. 1670-1680) Yıllarına Ait Muhasebesi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9, 1119-1132.*

Toker, İ. (1994). *Kayseri-Gülük hamamının restitüsyonu ve restorasyon önerileri*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tuncer, O.C., 1986, Anadolu Kümbetleri, C.I, Güven Matbaası, Ankara

Turan, O. (1948). Selçuk Devri Vakfiyeleri; Celâlettin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri. *Belleten*, 46, 17-170.

Turan, O. (1984). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

Turan, Ş. (1963). Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, 159-202. Ankara.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1999). Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları, (660 nolu İlke Kararı), https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44311/ilke-karari--karar-no-660--karar-tarihi-05111999.html, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2012). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kurul Gündemleri, 2012 Temmuz Kurul Toplantı Gündemleri, https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-89424/2011-yili-kurul-toplanti-gundemleri.html, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2015). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kurul Gündemleri, 2012 Temmuz Kurul Toplantı Gündemleri, https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-248400/2015-yili-kurul-toplanti-gundemleri.html, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kurul Gündemleri, 2012 Temmuz Kurul Toplantı Gündemleri, https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-245863/2017-yili-kurul-toplanti-gundemleri.html, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kurul Gündemleri, 2012 Temmuz Kurul Toplantı

Gündemleri, https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-245864/2018-yili-kurul-toplanti-gundemleri.html, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kurul Gündemleri, 2012 Temmuz Kurul Toplantı Gündemleri, https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-245865/2019-yili-kurul-toplanti-gundemleri.html, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kurul Gündemleri, 2012 Temmuz Kurul Toplantı Gündemleri, https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-251220/2020-yili-kurul-toplanti-gundemleri.html, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2021). Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kurul Gündemleri, 2012 Temmuz Kurul Toplantı Gündemleri, https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-294797/2021-yili-kurul-toplanti-gundemleri.html, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1973). *Eski Eserler Kanunu.* https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601710.pdf, *Erişim tarihi: 07.01.2022*

Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı) (1946), Ankara: Milli Eğirim Basımevi.

Ubicini, F.A. (1977). 1855'te Türkiye, *Tercüman 1001 Temel Eser*, 98, İstanbul.

Uğural, H. R. (1990). Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eski Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne Devrine Dair 7044 Sayılı Kanun, *Vakıflar Haftası,* 137-141, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Umar, B. (1981).Yeni Bir 'Eski Eserler Kanunu' Metni Önerisi ve Gerekçesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 3-59.

Uzunçarşılı, İ. H., Edgüer, R. N. (1928). *Sivas Şehri,* Ankara: Maarif Vekaleti Yayınları.

Uzunçarşılı, İ., H. (1942). Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi, *Vakıflar Dergisi,* II, 45-81.

Uysal, A. O. (1987). XVII. Yüzyıla Ait Mahkeme Sicillerine Göre Onarımlar Sonucunda Konya Alaeddin Camiinde Meydana Gelen Değişikliklerin Tahlili ve Bazı Düşünceler, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 99- 125, Ankara.

Ülgen, A.S. (1942). Yeni Camii, *Vakıflar Dergisi,* II, 387-399.

Ülgen, A. S. (1943). *Anıtların Korunması ve Onarılması*, Ankara: Maarif Vekilliği.

Ülgen, A. S. (1974). Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 1, 16-20, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını.

Ünver, A.S. (2014), *Selçuk Tababeti,* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Üzel, S. (1947). Bugünkü Kayseri, Kayseri Vilayet Gazetesi, 5 Haziran 1947.

Vikipedi. (2021). Çifte Minareli Medrese (Sivas) https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ifte_Minareli_Medrese_(Sivas)#/media/Dosya:%C3%87ifte_Minareli_Medrese,_Sivas.jpg, Erişim tarihi: 10.01.2022

Vikipedi. 2021). Konya İnce Minareli Medrese. https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Ince_Minareli_Medrese_01.jpg, Erişim tarihi: 11.02. 2022

Vikipedi. (2021). Sivas Ulu Camii. https://tr.wikipedia.org/wiki/Sivas_Ulu_Camii, erişim tarihi: 10.01.2022

Vakıflar Genel Müdürlüğü (1936). Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşalarına Ait Vakıflar Fenni Şartname, İstanbul: Osmanbey Matbaası.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (1937). *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (1991). *Son On Yılda Vakıflar,* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Vakıflar Genel Müdürlüğü (2011). *2003-2010 Restorasyonlarımız*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Wowturkey. (2006). Kayseri Gülük Cami. (http://wowturkey.com/t.php?p=/tr89/Burhanettin_Akbas_guluk_mahhamami_ve_camii1935.jpg, erişim tarihi: 07.12.2021

Wowturkey. (2012). Kayseri Gülük Cami. http://wowturkey.com/t.php?p=/tr513/onurnazliaka_gulukcamisi.jpg, erişim tarihi: 12.01.2022

Yanar, Ş. (2008). Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Kayseri'de Kültürel Hayat, (Yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Yavuz, Y. (1981). Mimar Kemalettin Bey (1870-1927), *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (7)1, 53-76.

Yavuz, Y. (2015). Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi İlk Başmimarı Mimar Kemalettin, *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 11, 6-24.

Yediyıldız, B., (1986). Vakıf maddesi. *İslam Ansiklopedisi,* 13, 153-172, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yediyıldız B. (1999). Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi. G. Eren (Ed.), *Osmanlı*, V, 17-33, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yetkin, Ş. (1972). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, No:1631, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.

Yerasimos, S. (2005). Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Kültürel Mirası Koruma Söylemi, *İstanbul*, 54, 41-55, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yıldız, K. (2015). Osmanlı'da Mimarinin Sınırları: Yeniden İnşa Faaliyetlerinde "Vaz'-ı Kadîm" Kavramı, *Osmanlı İmparatorluğunda çevre ve şehir (371-379)*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

Yılmaz, İ. (2017). Osmanlı Klasik Döneminde Vakıf Yapıların Korunmasında Onarım Aşamaları, *Journal of Ottoman Civilization Studies,* 4, 36-61.

Yılmaz, S. (2013). The Prominent Health Institutions (Darü'ş-Şifas) And Their Functions In Anatolia From The Turkic Conquest Through The Ottoman Era, (Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Yiğitgüden, G. (1984). Vakıflar*, II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 (Konuşmalar ve Tebliğler)*, 103-106, Ankara.

Yinanç, R. (1982). Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları. *Vakıflar Dergisi,* 15, 5-22.

Yinanç, R. (1984). Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları, *Belleten*, C. XLVIII, 189, 299-307.

Yurdakul, E. (1970). Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunat Hamamı, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, 141-151, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yurdakul, E. (1974). Kayseri Külük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları ile İlgili Yeni Görüşler, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, C.I, 1, 167-208, Ankara: Pan Matbaası.

Yurdakul, E. (1996). *Kayseri Külük Camii ve Medresesi,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yücel, E. (1970). Mimar Sinan Mescidi, *Sanat Tarihi Yıllığı*, III, 49-58, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü.

Yücel, C. (1997). Çetintaş, Sedat, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 1, 397, İstanbul: YEM Yayınları.

Yücel, E. (1998). Vakıflarda Onarım Çalışmalarını Yürüten Mimarlar, *Vakıflar Dergisi*, XXVII, 231-240, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yücel, E. (1999). *Türkiye'de Müzecilik*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yücel, E. (2004). Restoratör Mimarlardan Y. Mimar Ali Saim Ülgen, *Yapı*, 270, 55- 58, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi yayını.

Yücel, E. (2015). Vakıf Restoratör Mimarlarından Ali Saim Ülgen, *Restorasyon Dergisi: Ahde Vefa Özel Sayı*, 11, 27-33.

Zaimler, A. (1995). *Osmanlı dönemi anıtsal kagir yapılarda duvar ve içinde yer alan elemanların bozulmaları ve restorasyonları konusunda araştırma (Şehzade Mehmet Camii örneği* (Yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zeren, N. (1981). *Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği* (Doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

Zübeyr, H. (1932). Tarihi Abidelerimizi Koruyalım. Ankara: C.H.F Neşriyatı, Hakimiyeti Milliye Matbaası.

A

KAYSERİ MERKEZDE BULUNAN ANITSAL YAPI ONARIMLARI (1923-GÜNÜMÜZ)

Ek A'da yer alan tablo oluşturulurken, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan bilgiler ve görsellerden yararlanılmıştır (VGMA).

Tablo A. 1 Kayseri Merkezde Bulunan Anıtsal Yapıların Onarımları (1923-Günümüz)

Eski Eser Adı	Onarım Yılı	Açıklama
1. Hunat (Huand-Hant- Huvant) Hatun Külliyesi	**1931**	Albert Gabriel Planı
	1942	Hunat Hatun'a ait vakfiyeden Külliye'nin kurulduğu yer ve diğer bilgileri içeren belge
	1955	Cephedeki taş onarımı Damdaki toprak hafriyatı-tonoz takviyesi Medrese ve Türbenin Genel Tamiri Taş döşemenin bütünlemesi
	1960	İhsan Akçay tarafından yapının tescil edilmesi
	1960	Hunat Cami'nin onarımı Mahmut Akok tarafından caminin rölövesinin çizilmesi
	1961	Mahmut Akok tarafından caminin rölövesinin çizilmesi
	1963	Kayseri Hunat Cami'nin üst küfeki taş döşemesi, Kubbe kısmının bozuk olan kısımlarının tamiri, Cami ahşap pencereleri ve batı giriş kapılarının tamirleri Kapı çıkış merdivenlerinin yapılması
	1964	Cami üst doğu kısmı, düz ve münhani taş döşemesi, Kubbe kısmında yarım kalan küfeki kaplamaları, Cami içindeki sıva ve badana raspaları Ahşap döşemesine blokaj betonu
	1965	Hunat Cami'nin ayrılmaz parçası sayılabilecek ve caminin onarım stiline uygun olarak dış kapı cephesinde mevcut olan Çeşme'nin yıkım istemi, Buna karşı açılan dava ile yıkımın önlenmesi Kemerli sundurmanın tamiri
	1968	E. Yurdakul, N. Arpacı, M. Yurdyapan tarafından hamamın rölövesi çizilmesi
	1969	Huand Hatun Hamamı restorasyonu Restorasyon sırasında çıkan çinilerin Kayseri Müzesi'nde muhafaza edilmesi Hamam soğukluğunun iki katlı yapılabileceği kararı Erol Yurdakul, Hüseyin Seymen tarafından hamamın rölövesi çizilmesi
	1970	Erol Yurdakul, Hüseyin Seyme, Hilal Okatan tarafından hamamın rölövesi çizilmesi Hamamın erkekler soğukluk kısmının (soyunma yeri) kaldırım seviyesinden itibaren bir metre yükseklikle yapılması kararı

		Bu karara itiraz dilekçesi Hamamın ılıklık ve sıcaklık kısımlarının tonoz ve kubbeleri üzerindeki muhdes toprak örtü yerine taş kaplama yapılması
	1977	Hunat Cami minare külahının tamiri
	1980	H. Akmaydalı tarafından caminin batı taç kapı önüne çeşme projesi hazırlanması
	1984	Hunat Camisi önünde bulunan Cenaze-Musalla taşları üzerine siperlik yapılması istemi
	1993	Hunat Hatun Camii Çatı Yenileme Projesi Mevcut çatı çıkış yeri, çatı arasına çıkışı engellemeyecek kadar yıkılması Kubbe çevresindeki silmenin kaldırılması
	1994	Hunat Hatun Cami'nin taş kaplama damının Diyanet Vakfınca Bakır Çatı kaplaması talebi
	1997	Hunat Hatun Medrese üzerinin bakır örtü ile kaplanması ve avlu üzerinin kapatılması istemi
	2002	Hunat Camii'nin avlusuna Medresenin güney duvarına paralel yapılmış olan abdest alma ünitesinin yenilenme projesi önerisi, Hunat Camii çevre düzenleme projesinin Zeynel Abidin Türbesi ve Okburcu'nun sınırladığı Cumhuriyet Meydanı düzenleme projesi ile bütünleşmesi, Hunat Camii'nin Medrese ve Caminin avluyu sınırlayan duvarlarında drenaj yapılması, Avlu zemininin taş kaplanması, Cami-Medrese-Hamam etrafında sonradan yapılmış salaş haldeki eklentilerin kaldırılması Cami girişinin sağında yer alan kitap satış ünitesinin kaldırılması
	2003	Hunat Camii çevre düzenleme projesinin ve Abdest alma kısımlarının uygun olduğu kararı
	2004	Hunat Cami'nin doğusunda yer alan cenaze alanında sundurma yapılması istemi, Anıtsal yapının görünümünü engellemesi ve kentsel silüeti olumsuz etkilemesi nedeniyle bu istemin reddedilmesi Hunat avlu taş döşemesi işleminin yapılması
	2007	Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapının rölöve-restitüsyon-restorasyon projelerinin hazırlatılması
	2011	Hunat Hatun Medresesi Çatı Onarımı Hunat Hatun Medresesi Elektrik projesinin tekniğe uygun olarak çizilmesi kararı Hunat Hatun Medresesi'nin hücre oda kapılarının ve hücre oda zemin kaplamalarının yenilenmesi için çizilen projelerin onaylanması
	2012	Hunat Hatun Medresesi giriş zemininde geçecek olan elektrik projesi Medrese taç kapı üst örtü detay projesi
	2013	Şadırvan ve tuvalet projesi
	2015	Hunat Hatun Medresesi'ne yatay yağmur oluğu yapımının görüşülmesi
	2017	Hunat Hatun Cami koruma alanı içinde yeni yapılar yapma istemi
	2019	Hunat Hamamında yönelik izinsiz uygulamalar
	2021	Hunat Hatun Cami'nin rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerinin hazırlatılmaya başlanması
2. Gevher Nesibe	**1931**	Albert Gabriel planı
	1942	Şifaiyye taç kapı onarımı
	1946	Afet İnan'ın yapıyı ziyaret etmesi ve onarımlar için girişimde bulunması

	1955	Ali Saim Ülgen ve Türkiye Anıtlar Derneği Kayseri Şubesi Başkanı Osman Kavuncu arasında sözleşme, Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan rapor, Rapor kapsamında; Külliyenin Büyük kısmının batı yüzlerinin hemen hemen harap durumda olduğu, diğer kısımlarının da çok değişikliğe uğradığı, bunun için büyük masraf ile onarıl yapılması gerektiği, Küçük kısmın ise türbesi ile birlikte daha az emekle tamir edilebileceği Çifte Medresenin büyük kısmında ciddi bir temizlik yapılması Küçük kısmın restorasyon esaslarına göre onarımı Döşeme seviyesinin belirlenmesi Tarihi değer niteliği taşıyan Osmanlı onarımlarının, kapılarının kaldırılmaması İç zeminin suni kâgir bir malzeme ile yükseltilmesi, yeni fonksiyonu için yapılması zorunlu tesisatın bu döşemenin altından geçirilmesi, Binanın toprağa gömülü olması nedeniyle drenaj yapılması, Komşu binaların tahliyesi ve istimlak edilmesi
	1956	Onarımının başlaması
	1959	Mahmut Akok tarafından yapının rölöve ve restorasyon çizimleri Çifte Medrese dam örtüsünün görünmez kısımlarında modern malzeme kullanılarak eskisi gibi düz, yassı taşlarla kaplanması Şifahanenin etraf odalarının temel ve kısmen beden parçalarının ayakta ve sağlam olduğu Revakların yan mesnedi olan kolonların altlarında elverişli temeller bulunduğu ve bu mesnetlerin kuvvetlendirilmesi Binanın etrafındaki çevre duvarlarının temel kısımlarının takviyesi Revak ve hücre duvarları altına betonarme sömel ve temel projesi Dam, dere ve çörtenlerin benzer örneklere bakılarak yeniden yapılması Revak ve eyvanların alt döşemelerinin özgün biçimde yassı taşlarla kaplanması Şifahanenin avlu zemin döşemesi ve havuzunun özgünde olduğu gibi yonu taşı ile yenilenmesi Avlu yüzeyi ve dış yüzeydeki bozulmuş taşların çürütülmesiyle yenileriyle değiştirilmesi
	1960	Mahmur Akok tarafından yapılan rölöve çizimlerinin devam etmesi
	1965	Klasik lokmalı pencere demir parmaklıkların Klasik ahşap kapılar ve avlu zemin döşemesinin yapılması Toprak hafriyatı ve çevre tanzimi yapılması kararı
	1966	İhsan Akçay tarafından yapının tescil edilmesi A. Sühely Ünver tarafından Arapça kitabenin tercümesi Kuzey dış duvarı etrafında külliye ile ilgili bazı yapı izlerinin ortaya çıkarılması
	1968	Erol Yurdakul tarafından kuzey dış duvarı etrafında yapılan çalışmalara ait rölövelerin çizilmesi
	1969	Nedim Onat tarafından yazılan raporda belirtildiği üzere; İzolasyon yapılması Sal kaplama taşları kesme taş olarak tekrar yapılması Bütün çatı döşemesi bezirlenerek hava etkilerinden önlenmesi Türbeye bitişik medrese kısmının proje ve tatbikat resimleri ve mevcut örneklere göre hazırlanması restore edilmesi Dengesiz duran tonoz ve kemerlerle istinatsız kalan revakların inşası Ön cephede hafriyat yapılması Alçak bir istinat duvarı inşası ile cümle kapısı eski seviyesine indirilmesi ve drenaj yapılması

	1970	Erol Yurdakul tarafından yapının rölövesinini ve restorasyon projesinin hazırlanması Şifahanenin yeni çıkan kısmında bir koridor üzerinde sağlı sollu 18 adet oda tespiti Koridor ve koğuşların ebatları ile kapı ve tonozların izleri mevcut olduğundan projesine göre yapılması Güney-Doğu köşede yer alan iki odanın üstlerinin betonarme plak ile örtülmesine
	1977	Çifte Medresenin onarımının önceden hazırlanan tadilat projesine göre yapılması
	1980	Erciyes Üniversitesi'nin yapıyı onarması ve Tıp Tarihi Müzesi haline getirilmesi
	1985	Külliyenin çevre düzenlemesi kapsamında yalnızlaştırılması
	1993	Yüzeyde oluşan tuzlanmanın temizlenmesi Beton tretuvarın kaldırılması ve toprak örtülüp, çakıl taşı döşenmesi Çifte Medrese'nin halı-kilim müzesi işlevinde kullanılması kararı Avlu çatısının kapatılması istemi Çatı kaplama malzemesinin kurşun ile kaplanması kararı
	1995	Çifte Medrese'nin çatı üst örtüsünün kurşun olarak kaplanması
	1996	Çifte Medrese avlu üstünün kapatılması ile ilgili öneri proje kabulü
	1997	Çifte Medrese avlu üstünün kapatılması kararı ve Düşey taşıyıcı sistemin ve uzay kafes sisteminin boyutları, detayları ve kullanılacak renklerin belirlenmesi
	1998	Avlu üst örtüsü için önerilen projenin uygun bulunmaması
	2006	Sondaj yapılması ve duvarlardan karot alınması Erciyes Üniversitesi tarafından rölöve-restitüsyon-restorasyon proje ve raporlarının hazırlanması Kayseri Kültürü ve Araştırma Merkezi olarak kullanılması kararı
	2007	Avlunun üstünün kapatılması ve revak bölümlerinde zemine yükseltilmiş ahşap-cam birleşimi yeni döşeme yapma isteğinin reddedilmesi
	2009	Restorasyon projesine uygun olmayan onarımlar
	2010	Medresenin bazı bölümlerinde zemin döşemesinin değiştirilmesi
	2012	Medresenin Selçuklu Müzesi olarak işlevlendirilmesi ve buna yönelik Müzeolojik raporu
	2013	Ahşap zarların yerinde korunması gerektiği kararı Üst örtünün derzleme yapılmadan kurşun kaplama yapılmasın kararı Elektrik projesi ve raporu, sergileme ve tasarım raporu Tuvalet, jeneratör ve görme engelliler için hissedilebilir yüzey uygulaması
	2014	Ahşap zarların üzerindeki yağlı boyanın temizlenmesi Medresede bulunan balıksırtı ahşap parkelerin kaldırılması Külliyenin Selçuklu Müzesi olarak hizmete açılması
	2018	Gevher Nesibe Medresesi(Selçuklu Müzesi) Önünde yer alan tescilli çeşmeye yönelik aykırı uygulama
3. Gülük (Külük-Gülük)	**1931**	Albert Gabriel çizim ve fotoğrafları
	1941	Gülük Külliyesi'ne ait Vakfiyenin Abdullah Tanrıkulu tarafından tercüme edilmesi, Külliye'nin akarları hakkında bilgi veren belge
	1950	Ali Saim Ülgen tarafından yapının incelenmesi ve fotoğraflanması
	1965	Erol Yurdakul ve ekibi tarafından yapının kapsamlı onarım çalışmalarına başlanması

	1966	İhsan Akçay tarafından yapının tescil edilmesi ve raporla mevcut durumunun anlatılması Bu kapsamda; Gülük Hamamının toprak yığını halinde olduğu, bazı kısımlarının seçilemeyecek halde olduğu ve onarım yapılması gerektiği
	1968	Mahalli dernek tarafından muhtelif sıva, badana ve döşeme tamirleri yapılması Betonarme kadınlar mahfili tamirleri
	1969	Muhtelif sıva, badana ve döşeme tamirleri yapılması Betonarme kadınlar mahfili tamirlerinin devamı
	1970	Medresede hafriyat yapılması Medresenin rölöve ve kısmi restorasyon projelerinin hazırlanması
	1971	E. Yurdakul, N. Kıraç, H. Yeniokatan tarafından yapının rölövesinin çizilmesi Medrese iç kısmında yıkılmış olan duvarların, kapıların, kemerlerin, tonozların mevcut izlere ve projesine göre tamamlanması Kemer aralarındaki muhdes dolguların açılması, Cami kısmında dernek tarafından yaptırılmış olan betonarme kadınlar mahfilinin camiye zarar vermeden kaldırılması İç kısımdaki şakülünden ayrılan duvarla alakalı tonoz ve kemerlerin askıya alınarak bu duvarın şaküle getirilmesi
	1971-4	Erol Yurdakul tarafından Medrese kısmının aydınlık feneri projesinin çizilmesi
	1973	Erol Yurdakul tarafından Gülük Cami çatı projesinin çizilmesi Külliyenin toprak dam örtüsünün kaldırılarak yerine ahşap kırma çatı üzerine bakır kaplanması
	1974	Doğu ve güney cephelerindeki şahıs binalarının kamulaştırılması ve yapının çevresinin açılması Orijinal eşik ve kemer taşlarından bir adet ve cephe profillerinin meydana çıkarılması Mihrap aksında bulunan kubbenin orijinal olmadığı
	1977	Gülük Hamamının büyük bir kısmının yıkılmış ve toprak altında kaldığının belgelenmesi, Zeminde yapılacak hafriyatla meydana çıkarılacak duvar ve izlere göre rölöve-restorasyon projesinin hazırlanacağı Tehlikeli kısımların takviye edileceği
	1985	Pelin Girgin, Mustafa Erdim tarafından yapının rölövesinin çizilmesi Giriş portali askıya alınarak çatlak olan taşların sökülmesi, kullanılır durumda olanlar kullanılmak suretiyle, eksene göre kaymanın giderilmesi Portalin onarılması
	1986	Pelin Girgin, Mustafa Erdim tarafından yapının çeşmesinin rölövesinin çizilmesi
	1997	Gülük Cami taç kapısı yanına minare eklenmesi
	2002	Külük Çeşmesi'nin onarımına ilişkin rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ve raporlarının hazırlanması
	2003	Gülük Çeşmesi'nin onarımına ilişkin ilgili uzmanlık alanında hazırlanacak Restitüsyon önerisi ve onarım sürecinde getirilecek müdahalelerin proje üzerinde işlenmesi Restitüsyon önerisinin uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmesi Gülük Çeşmesi'nin tahrip edilen kitabesinin ilgili Müze Müdürlüğü tarafından koruma altına alınmasına

	2007	Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapının rölöve-restitüsyon-restorasyon projelerinin hazırlatılması Restorasyon uygulamaları kapsamında minarenin kaldırılması
	2013	Camiinde üst örtünün kurşun kaplama isteği, yapının Selçuklu eseri olması ve kurşun kaplama örtünün Osmanlı eserlerine özgü bir teknik olması nedeniyle reddedilmesi Taş kaplama olan üst örtünün yalıtımına yönelik detay çalışması yapılmasına dair karar Cami mihrabında bulunan özgün çinilere yönelik bir onarıma gidilmeden önce mevcut durumun ayrıntılı bir şekilde belgelenmesi
	2017	Kubbenin çatı örtüsünün kurşun kaplanması isteğinin tekrar reddedilmesi Kubbe harici çatının diğer bölümlerinin ise kurşun ile kaplanması Gülük Camii ve Gülük Hamamı Koruma Alanında yeni yapılanma istemi
	2018	Gülük hamamı rölöve çalışmalarının kurula sunulması Gülük camii Mihrabında restorasyon yapmak amaçlı numune alma istemi
	2020	Gülük Hamamına yönelik hazırlanan onarım projelerinin görüşülmesi
	2021	Gülük Çeşmesine yönelik hazırlanan rölövelerinin, restitüsyon projelerinin ve raporlarının değerlendirilmesi
4. Hacı Kılıç Camii Ve Medresesi	**1931**	Albert Gabriel planı
	1956	Bina damı ve medreseye bitişik olan yıkık kemerlerin tamiri Yapının faal ve sağlam olmakla birlikte, kuzey kısmının yıkılmış olduğu
	1958	Medrese onarımı
	1959	Medrese onarımı Ali Saim Ülgen tarafından hazırlanan rapor Bu kapsamda; Çatının başlanılan şekilde yürütülmediğinin tespit edilmesi, Kaplamada yükseklik ve enginlik olduğu, Bazı kısımlarda derzlerin istenilen nitelikte yapılmaması Müteahhitin istenilen malzemeleri kullanmadığının tespit edilmesi Kemer kilit taşlarının ve kavislerinin yanlış yapılması Binaların temellerinin hatalı şekilde ortaya çıkarılması Yeni ve eski kemer seviyelerinin farklı olması Cami bölümünde yumuşak ve suni taş kullanılması
	1960	Medrese onarımı
	1961	Medrese onarımı
	1960	Medrese bölümündeki avlu, revak ve hücrelerin yeniden inşa edilmesi
	1966	İhsan Akçay tarafından yapının tescil edilmesi
	1971	Erol Yurdakul başkanlığında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait rölöve hazırlanması
	1973	Restorasyon projesinin devam etmesi
	1995	Orijinalinde toprakla örtülü olan çatının kurşunla kaplanması İzinsiz onarım gerekçesiyle kurşun kaplamanın yıkılması
	2004	Hacı Kılıç Camii ve Medresesinin temel drenajının yapılması Medresenin revakları ile iç mekân duvarlarında yapılan raspa sonucu açığa çıkan duvar örgüsündeki derz açıklıklarının özgün harcıyla derzlenmesi
	2007	Cami iç mekanda tonoz ve duvarlara sıva raspasının yapılması Cami dış zemin döşümesinde aydınlatma elemanlarının yerleştirilmesi Caminin dış beden duvarlarındaki derz sıvalarının kaldırılması

	2012	Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin batı ve kuzeyini çevreleyen parkta yolların kiremit kırmızı renginde beton parke taşla döşenmesi ve bordürle çevrelenmesi
	2016	Caminin önünde oluşan su sızıntısının önlenmesi için tadilat yapılması
5. Sahabiye (Sahibiye- Sahip Ata) Medresesi	**1931**	Albert Gabriel Planı
	1966	Restorasyon projesinin hazırlanması kararı Bu karar ile medrese avlu içerisindeki sağlı sollu olarak yapılan ve sonradan yıkılan hücre, tonoz, kemer ve ayakların tekrar yapılması Dış beden duvarlarındaki çürük taşlar ve medrese giriş kapısı üzerindeki çürük kemerlerin yeniden eski haline getirilmesi
	1969	Restorasyon işlemi için kaynak ayrılması Avlu içerisindeki yıkılmış hücre, tonoz, kemer ve ayakların yapılması Taç kapı ve hücre odalarının restorasyonu Tonoz dam örtünün onarılması
	1970	Medresenin güney-doğu köşesinde yer alan hacimde hafriyat yapılması
	1971	Erol Yurdakul, N. Arpacı ve H. Okatan tarafından yapının rölövesinin ve restorasyon projesinin çizilmesi Erol Yurdakul, H. Okatan tarafından dam projesinin çizilmesi Yılmaz Önge tarafından çizimin onaylanması Ana eyvanın sol tarafında yer alan odanın yıkılmış kubbesi betonarme olarak tekrar yapılması Ana eyvan ve sağ tarafındaki odanın dam örtüsünün yapılması Bu odalara ait sıva ve pencere onarımı Medresenin güney-doğusunda yer alan ve tuvalet olarak kullanılacak hacmin onarılması
	1972	Hücre kapılarının ahşap kapılarının doğrama projesinin hazırlanması
	1974	Eyvanların restorasyon projesinin hazırlanması
	1977	Medresenin dama çıkış merdiveninin yapılması Merdivenin batı yöndeki küçük hacmin üstüne çelik konstrüksiyon çatı yapılması Demir geçme kapı yapılması Elektrik tesisatı yapılması
	2011	Sahabiye Medresesi elektrik projesinin hazırlanması
	2014	Sahabiye Medresesi'nin revize restorasyon projesinin hazırlanması
	2015	Sahabiye Medresesi'ndeki uygulamaların değerlendirilmesi Sahabiye Medresesine yönelik derz temizliği raporu ve revize restorasyon projesi
	2017	Sahabiye Medresesi içerisinde yer alan kitabevinde havalandırma sorununa çözüm istemine ilişkin
6. Avgunu (Avgunlu-Afgunu) Medresesi	**1931**	Albert Gabriel Planı
	1976	Yapının tescil edilmesi
	1977	Hafriyat yapılması, rölöve restorasyon projelerinin hazırlanması, tehlikeli kısımların takviyesi kararları
	1983	Yapının bir kısmının doldurularak ev haline getirildiğine ve bugüne kadar onarım görmediğine dair rapor Emine Müderrisoğlu tarafından tescil edilmesi
	1988	Medresenin içinde, dışında ve yakın çevresinde hafriyat yapılması Döşeme izlerinin ve gerekli izlerin tespit edilmesi Yıkık beden duvarlarının tamamlanması kararı

		Üst örtü, hücreler, iç sıvaların yapılması ve elektrik tesisatı, ahşap kapı-pencere doğramaları, boya, badana, iç dış duvarların yapılmasına ait karar alınması
	1989	Yapının ana temellerinin izlerinin bulunması
	1990	Mustafa Abicel tarafından rölöve projesinin hazırlanması
	1991	Mimar Mustafa Abicel tarafından Restorasyon projesine göre yapılacak kararlar listesinin oluşturulması Bu kararlar; Portalin ve beşik tonozun yonu taşıyla tamamlanması, Yan eyvan tonozunun, önündeki basık kemerinin yonu taşıyla yapılması, Hücrelerin avluya bakan dış duvarları, ayakları, revak içleri yonu taştan inşa edilmesi Hücrelerin ara duvarları ve tonozlarının moloz taşla inşa edilmesi ve sıva kaplanıp, badana yapılması Pencerelerin mazgal şeklinde, tonoz aynası içine yapılması Kümbet merdiveninin betonarmeden yapılması Hücre kapılarının yonu taş, kapı üstlerinde betonarme hatıl yapılması Dama çıkış merdiveninin betondan yapılması Kümbetin alt katına revaktan inip çıkmak için merdiven yapılması Ana eyvanın iki yanındaki odaların tonozlarının moloz taş yapılması, sıvanarak boyanması Tonoz ayaklarının temellerinin betonarme yapılması Medrese ve kümbette bozulmuş yonu taşlarının değiştirilmesi Avlu döşemesinin paladyen, diğer döşemelerin traverten kaplanması Dam örtünün demirli mozaik ile kaplanması Parapet duvarları üzerine tek meyilli harpuşta yerleştirilmesi Medresesin odaları ve hücrelerine ait kapılarının ahşaptan yapılması Elektrik tesisatının yapılması
7. Han Camii	**1957**	İmar hareketleri nedeni ile yapının çevresindeki evlerin yıkılması
	1958	Mahmut Akok tarafından projelerinin hazırlanması
	1960	Han kısmı bakımsız, yerler beton, dış kısımların onarıldığına dair rapor
	1961	Mahmut Akok tarafından yapının rölövesinin çizimine devam edilmesi
	1966	Cami kısmının onarılması, bitişik duvarları olan han kısmının kısmen kurtarılmış olmasına dair rapor hazırlanması
	1975	Sebahattin Yılmaz tarafından Han Camii Rölövesi Çizilmesi
	1976	Raşit Özçilingir tarafından Han Camii odasının ahşap-demir doğrama projesinin çizilmesi
	1977	Taş dam döşemenin ıslah edilip derzlenmesi, Beden duvarlarındaki bozuk kısımların çevresine uygun şekilde onarılması, İç kısımda sıva ve badana tamirleri
	1981	H. Akmaydalı tarafından yapının restorasyon projesinin çizilmesi Tonoz aralarının boşaltılması Ahşap döşeme yapılması Elektrik tesisatının yapılması
	1982	H. Akmaydalı tarafından yapının restorasyon projesinin çizilmesi Kemer aralarındaki sonradan yapılan bütün bölme duvarların kaldırılması Doğu ve batı girişlerinin onarılarak ahşap kapı yapılması Dam zemininin demirli mozaik yapılması

	1995	Caminin güney revakı içine izinsiz yapılan kaloriferin kaldırılması İzinsiz yapılan kurşun çatı örtüsünün kaldırılması
	1996	Han cami ve türbesinde basit onarım yapılması
	2019	Han Camii Onarım Projelerinin Değerlendirilmesi
	2020	Han Camisi'ne yönelik hazırlanan rölöve, malzeme ve hasar analizlerinin değerlendirilmesi
	2021	Han Camisi'ne yönelik hazırlanan hasar analizi paftası, restitüsyon projelerinin ve sanat tarihi raporlarının değerlendirilmesi
8. Seraceddin (Küçük Hunat) Medresesi ve Türbesi	**1931**	Albert Gabriel Planı
	1974	Erol Yurdakul tarafından rölövesinin çizilmesi Restorasyon yapılması Duvarların üst kısımlarının, dendanların, revaklar ve kapıların onarılması
	1976	Erol Yurdakul, Raşit Özçilingir tarafından yapının restorasyon projelerinin çizilmesi Çatı üst örtüsünün mozaik olmasına itiraz edilmesi Medreseye özgündeki gibi kesme taş üst örtü yapılması
	1984	Girişin tam karşısındaki eyvanın ortasına tuvalet yapılması kararı Medrese odalarına ahşap kaplama yapılması
	2012	Bodrum, zemin ve 1. Kata tadilat yapılması
9. Lala Musluhittin Paşa (Lale) Camii	**1968**	Munir Doğan, Uğur Erim tarafından Camii betonarme projesinin hazırlanması Çatı toprağı kaldırılarak, teorit malzeme kaplanması
	1969	Erol Yurdakul, Hilal Yeniokatan, Nurhan Kıraç, N. Arpacı ve M. Yurtyapan tarafından rölövesinin, restitüsyon ve restorasyon projesinin çizilmesi Toprak örtü yerine, ahşap çatı yapılması Gerekli kısımlarda istinat duvarı Zeminin orijinal seviyesine indirilmesi Kesme taş ayaklarının rutubetlerinin onarımı Şakülünden kaçmış duvarların onarılması Türbe içindeki bozuk sıvaların orijinal kalem işlerine göre onarılması Cephelerde çürümüş taşların çıkarılması
	1970	Ali İhsan Gürsoy tarafından elektrik projesinin çizilmesi Duvarlardaki ayrılmalar taş pilonlarla takviye
	2001	Minberin orijinal olduğunun tespiti
	2014	Kentsel tasarım projesi
10. Hatuniye (Şamiler) Medresesi	**1966**	Yapının genel incelemesinin yapılması Bu inceleme sonucu; Tanınmayacak derecede olması Yapının kiraya verilmesi ve cephenin sol tarafında dükkanlar yapılması Sağdaki çeşmenin yıkılarak tahrip olması Üst tarafına korkuluklu ev yapılmasının belgelenmesi
	1976	Rölöve ve restorasyon projesinin çizilme kararı H. Akmaydalı ve R. Özçilingir tarafından yapının rölöve projesinin çizilmesi
	1980	H. Akmaydalı ve R. Özçilingir tarafından yapının rölöve projesinin çizilmesi

	1984	Eski eserin üstünün kapanmaması gerektiği
	1988	Yapının çatısının daha iyisi yapılana kadar kalması Binan çevresindeki bütün kapalı ve yarı açık bölümlerin kaldırılması Çevre düzenlemesinin yapılması
	1989	Medresenin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce kamulaştırılması kararı Yapının etrafında şahıslara ve belediyeye ait yapıların istimlak edilmesi Yapının çevresinin koruma sağlıklaştırma planı ile birlikte düşünülerek yapılması
	1990	Yapının imar durumunun çizilmesi Medresenin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce kamulaştırılması
	2018	Hatuniye Medresesinde yapılan izinsiz uygulamaların değerlendirilmesi
11. Ulu (Cami Kebir) Camii	**1966**	İkinci sınıf eser olarak sınıflandırılması Bakımsız, çatısının yenilendiği ve renk renk boyalı olduğunun tespiti
	1976	A-75 sayılı karar ile korunması gerekli kültür varlığı tescili
	1984	Külah ve peteğin çatlak olan bölümünün onarımının gerektiğine dair belgeleme
	1985	Raşit Özçilingir ve Pelin Girgin tarafından yapının rölöve projesinin çizilmesi Minare peteğinin külah silmesinden aşağıya 8 sıra sökülmesi, petek kısmın onarılması Alemin kaldırılması ve onarımdan sonra tekrar yerine konması Minareye elektrik tesisatı yapılması
	1998	Ulu Camii ve çevresindeki parsellerin birleştirilmesi
	2003	Ahşap minberin onarılması Üst örtü bakır kaplama projesinin reddedilmesi Zemin döşemesine geleneksel yöresel taş kaplama istemi
	2005	Çatı üst örtüsünün kurşunla kaplanması
	2012	Şadırvan ve tuvalet tadilat projelerinin yapılması
	2013	Şadırvan ve tuvalet tadilat projelerindeki süslemenin azaltılması
	2021	Ulu Camiye yönelik hazırlanan rölöve, rölöve raporu, malzeme analiz paftalarının değerlendirilmesi Camiikebir'in (Ulu Camii) rölöve, hasar analizi ve malzeme analizi paftaları, restitüsyon projeleri ve raporlarının değerlendirilmesi.
12. Kurşunlu (Hacı Ahmet Paşa) Camii	**1940**	Cami Şadırvanının rölövesinin çizilmesi
	1942	Yapının A. Özaktaş tarafından rölövelerinin çizilmesi
	1943	Yapının A. Özaktaş tarafından rölövelerinin çizilmesi
	1945	Yapının A. Özaktaş tarafından rölövelerinin çizilmesi
	1966	Anıt ve korunması gerekli olduğunun belgelenmesi Bakımlı ve etrafının açık olarak kaydedilmesi
	2014	Hamam ve okul olmadığına dair yazışma
13. Hatıroğlu (Katıroğlu)	**1913**	Büyük çapta onarım yapılması
	1965	Yılmaz Önge tarafından rapor hazırlanması Rölöve ve restorasyon projesinin hazırlanması kararı Çıkacak izlere göre tahkim ve dam kısmının örtüsünün yapılması
		Alper Doğan tarafından rölövesinin çizilmesi

	1966	Damın malzeme tespiti yapılmadığı için, şapla örtülmesi Minare gövdesinde ezilme yapmış kesme taşların değiştirilmesi
	2008	Doğu-Güney ve Batı cephelerinde drenaj yapılması Temel konumu gösterir rölöve planlarının hazırlanması
	2012	Şadırvan, abdesthane ve tuvalet projelerinin uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmesi
	2013	Şadırvan, abdesthane ve tuvalet projelerinin kabul edilmesi
	2014	Çevre düzenlemesinin yapılması
14. Selahattin Hamamı	**1966**	Eski eser olup, korunması gerektiğinin belgelenmesi Dokuma yeri olarak kullanıldığının belirtilmesi
	1970	Erol Yurdakul, Hilal Okatan tarafından rölöve projesinin hazırlanması Sondaj, hafriyat ve sıva raspası yapılması
	1971	Hamam sahasında yapılan muhdes binaların yıkılması Hamamın cehennemlik külhan kısımlarının onarılması Soyunma yerindeki ahşap kabinlerin yenilenmesi Elektrik ve su tesisat projelerinin yapılması Döşeme ve sıva yapılması
	1974	Erol Yurdakul, Mustafa Arslan tarafından restorasyon projelerine başlanması
	1975	Erol Yurdakul, Mustafa Elgin tarafından restorasyon projelerinin hazırlanması
	2014	Yapının bulunduğu adanın bütününe yönelik kentsel tasarım projesinin hazırlanması
	2015	Selahattin Hamamında Onarım İstemi
	2019	Lalapaşa mahallesinde yer alan Tescilli Selahattin Hamamı duvarında meydana gelen çökme
15. İç Kale (Fatih) Camii	**1960**	Banisi Fatih Sultan Mehmet olan eski eser olduğunun belgelenmesi
	1984	Fahrettin Gönen, Hayati Binen tarafından rölöve projesinin hazırlanması
	2013	Kayseri Arkeoloji müzesi yapılması kararının kabulü Arkeoloji kazı yapılmasının müze denetiminde olması
	2015	Fatih Cami'nin rölövesinin yapılması
	2018	İç Kale İçerisinde yer alan Fatih Camiine drenaj yapılması istemi
16. Raşit Efendi Kütüphanesi	**1953**	Kütüphane işlevinin ne zaman verildiği belli olmamakla birlikte, onarımın yapıldığı yıl
	1963	Ali Saim Ülgen tarafından Vakfiyesine ait belgelerin tercümesi
	2010	Rölöve, restitüsyon, hasar tespit-müdahale, restorasyon, elektrik, klima projelerinin ve raporlarının hazırlanması
	2011	Raşit Efendi Kütüphanesinin Uygulama Detayı Dolap sisteminin montaj projesinin kabulü Elektrik ve klima tesisatı projelerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü uzmanları denetiminde yapılması
	2012	Yapının korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak 1.grup olarak belirlenmesi Çevre düzenleme projesinin yapıyı etkileyeceği öngörülerek Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan görüş alınması
	2015	Raşit Efendi Kütüphanesi Elektrik Hattının Yenilenmesi İstemi

17. Kapalı Çarşı	**1976**	Korunması gerekli 1.grup yapı olarak belirlenmesi
	1985	Yapıya ait rölöve projesinin hazırlanması
	1990	Parsellerinde kayıtlı dükkânların, mevcut parsellerinde, Kapalıçarşının orijinal planına uygun şekilde tamamlanması Tek sıra ve çift cepheli olarak yapılması
	1991	Çarşıya dair hazırlanan avan projelerin kentsel, çevre, hukuk ve ekonomik parametreler çerçevesinde değerlendirilmesi
	1994	Kapalı Çarşının onarımı sırasında ortaya çıkan Pervane bey medresesinin yerinde korunması kararı
	2007	1985 te hazırlanan rölöve projelerini yetersiz olması Restitüsyon projelerinin bulunmaması üzerine, Yapının rölöve-restitüsyon restorasyon projelerinin hazırlanması Çarşı genelinde tüm aykırı uygulamaların VGM uzmanları denetiminde düzeltilmesi kararı
	2008	Kapalı Çarşı girişlerinden 11 girişe kapı projelerinin hazırlanması
	2010	Kapalı Çarşının Katrancılar sokağında bulunan özel mülkiyete ait yerlerde izinsiz yapılan uygulamaların düzeltilmesi Kapalı Çarşının Vezirhan, Bedesten ve Peynirciler kapısının rölövelerinin düzeltilmesi
	2011	Kapalı Çarşının Börekçiler ve Kadınlar Çarşısı bölümünün altında kalan Pervane bey Medresesi için önerilen üst örtünün uygun olmadığı kararı
	2012	Kapalı Çarşının Saraçlar Çarşısı tarafında özel mülkiyette bulunan parsele yönelik onarım kararı
	2016	Kapalı Çarşının tarihi dokusuna zarar veren tabelaların kaldırılması Katrancılar Sokakta tamirat talebi
	2017	Kapalı Çarşının tarihi dokusuna zarar veren tabelaların değerlendirilmesi
18. Pervane Medresesi Kalıntısı	**1978**	Kapalı çarşı restorasyonu planlaması
	1988	Kapalı çarşı restorasyonu sırasında kalıntıların çıkması Kalıntıların Kayseri Müze Müdürlüğü tarafından temizlenmesi
	1991	Kalıntının düzenlenrek projesinin hazırlanması görevinin Gazi üniversitesi Mimarlık Fakültesine verilmesi Bu kapsamda; Bütün kalıntıların ortaya çıkarılarak projelendirme yapılması Özel mülkiyet alanlarının kamulaştırılması Özel mülkiyet alanlarında kalıntıların zarar görmemesi için yeni yapılaşmaya izin verilmemesi
	1994	Kalıntıların yerinde korunarak, üzerine proje yapılması kararı
	2011	Pervane Medresesi girişinde kapı yapılması ve üstünün kapatılması
	2015	Kapalıçarşı Pervane Medresesi giriş rölövesi
19. İç Bedesten	**1969**	Filiz Aydın, H. Seymen tarafından yapının rölövesinin çizilmesi
	1974	Mustafa Arslan tarafından yapının iç kısımlarına yapılacak dükkan detayları Bedestenin rölövesi ve içine yapılacak dükkanlara ait projelerin hazırlanması
	1976	Orta bölümün Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir edilmesi Turudu Ürün tarafından elektrik projesinin hazırlanması
	1977	Erol Yurdakul, Raşit Özçilingir tarafından yapının rölövesi
	1978	Bahri Sarıkaya tarafından yapının rölövesinin çıkarılması
2 0	**1966**	19. yy da onarım geçirdiğine ve çok harap olduğuna dair rapor

		Büyük avlu, orta şadırvan ve batı revaklarının tanınmayacak derecede olması Çarşı tarafından girişin özgünlüğünü kaybetmesi
	1967	Nejat Birey ve Ecvet Üçer tarafından yapının rölövesinin çıkarılması
	1969	Orhan Tuncer tarafından yapının restorasyon projesinin hazırlanması
	1986	Gerekli hafriyatın yapılarak Rölöve-restorasyon projelerinin hazırlanması kararı Bu karar kapsamında özel mülkiyetlerin kamulaştırılması Özel mülkiyetteki yapıların tapu-kadostro planlarının çıkarılması
	2014	Restorasyon projesi detayının görüşülmesi Elektrik ve Mekanik Projelerinin değerlendirilmesi
	2018	Vezirhanına yönelik revize restorasyon projesi ile statik raporun değerlendirilmesi
	2019	Vezirhanına yönelik revize restorasyon ile elektrik projelerinin değerlendirilmesi
	2020	Vezir Hanının revize çatı planının değerlendirilmesi

B
İNCELENEN YAPILAR İLE İLGİLİ BELGE VE FOTOĞRAFLAR

Şekil B. 1 Hunat Hatun Hamaı onarımları sırasında görünümler (VGMA)

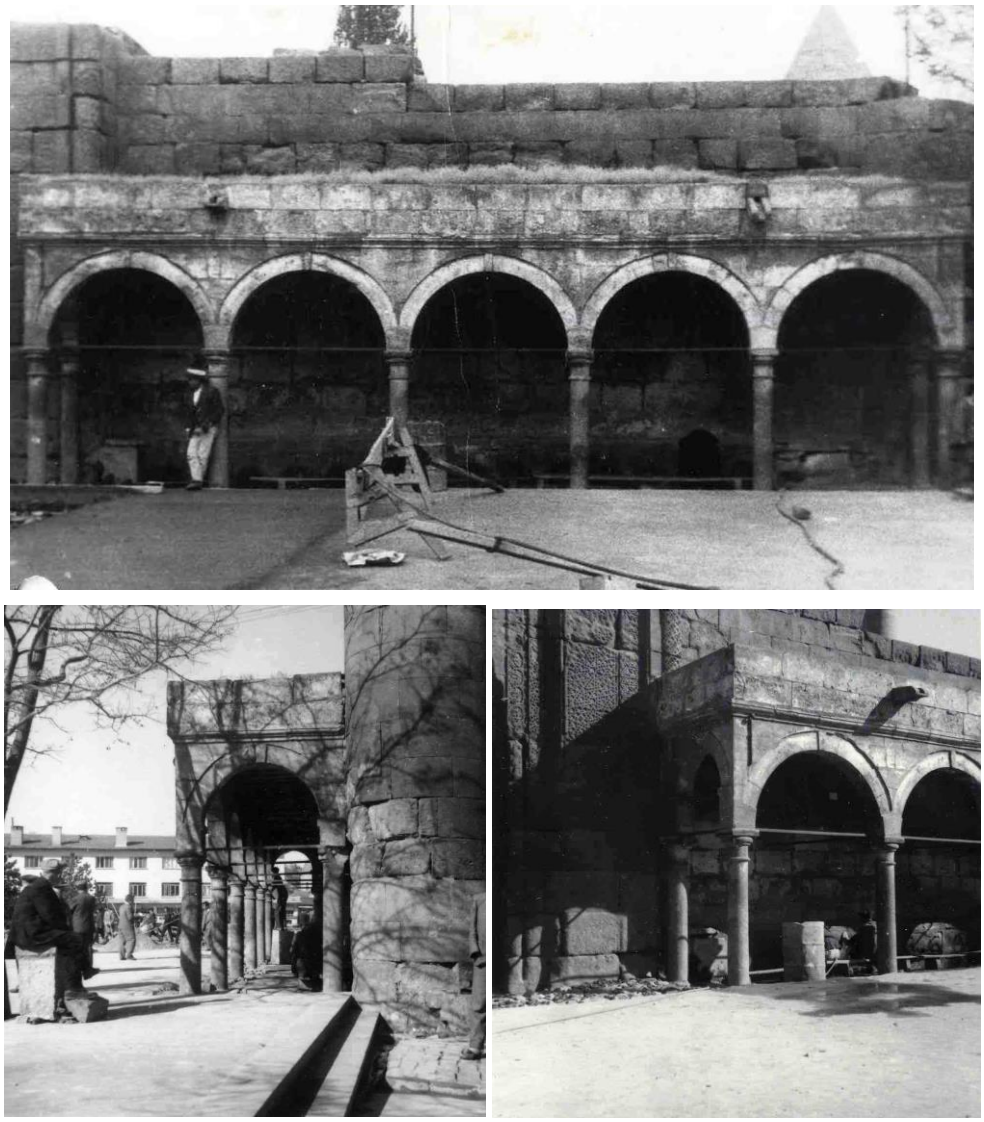

Şekil B. 2 Hunat Hatun Medresesi'nin önünde bulunan revaklı çeşme (VGMA)

Şekil B. 3 Hunat Hatun Medresesi'nin müze olarak kullanldığı dönem (ASÜA, TASUH2122020, TASUH2122039,VGMA)

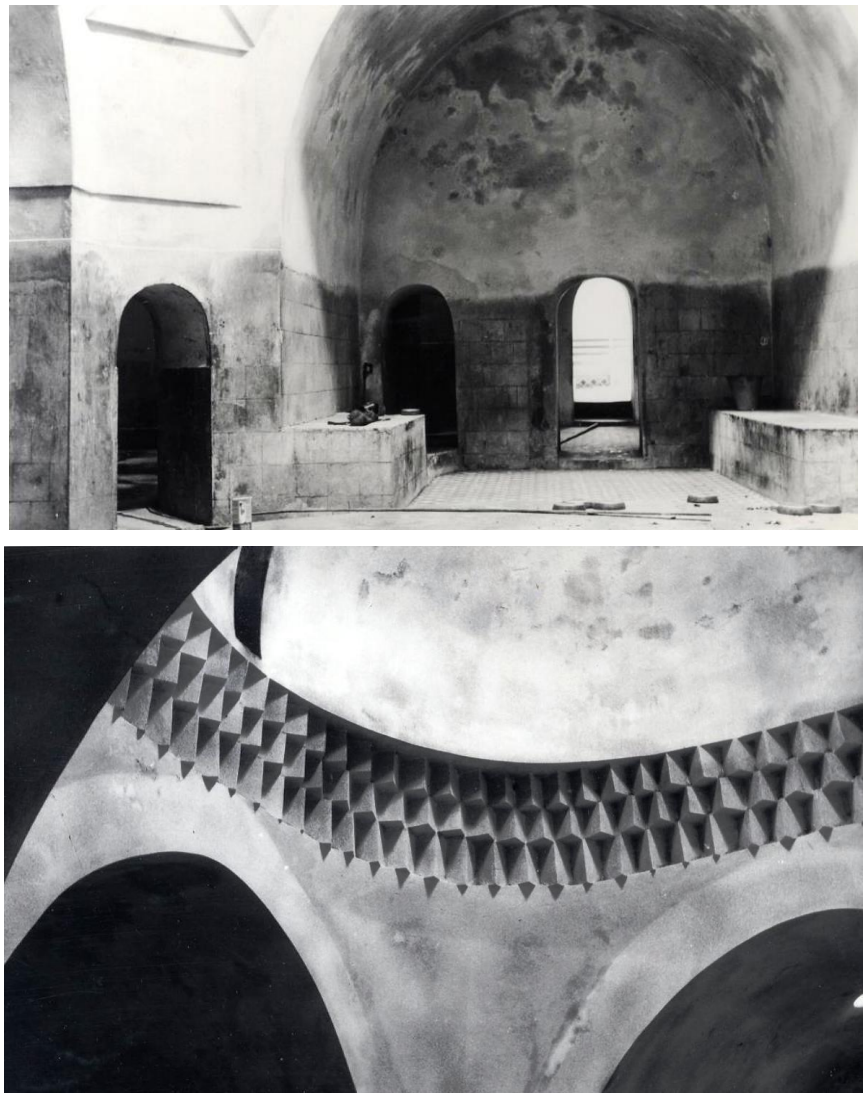

Şekil B. 4 Hunat Hatun Hamamı'nın onarım öncesi aifotoğrafları (VGMA)

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Abide ve Yapı İşleri Dairesi

Abîde ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : Kayseri - Hunat Camii ve Medresesi

Ayrılan tahsisat : (250.000) T.L.

Geçen yıllarda yapılan işler : Camiin üst küfeki taş döşemesi, kubbe kısmının bozuk olan kısımları, Camii ahşap pencereleri Camii doğu ve batı giriş kapılarının tamirleri tezyinatları ve kapı çıkış merdivenleri yapılmıştır.

196 4 de yapılacak işler : Cami üst doğu kısmı, düz ve münhani küfeki taş döşemesi kubbe kısmında yarım kalan küfeki kaplamaları, tahsisatın vereceği imkân dahilinde Camii içindeki sıva ve badana raspaları ve ahşap döşemesine blokaj, betonu, yaptırtılacaktır.

A — Adi tamir :

B — Restorasyon :

C — Geçen yıldan devam : Devam

Y. Mimar
Nedim Onat

ONARIM FİŞİ 380201002-0F001

Şekil B. 5 Hunat Hatun Medresesi'ne ait onarım fişi (VGMA)

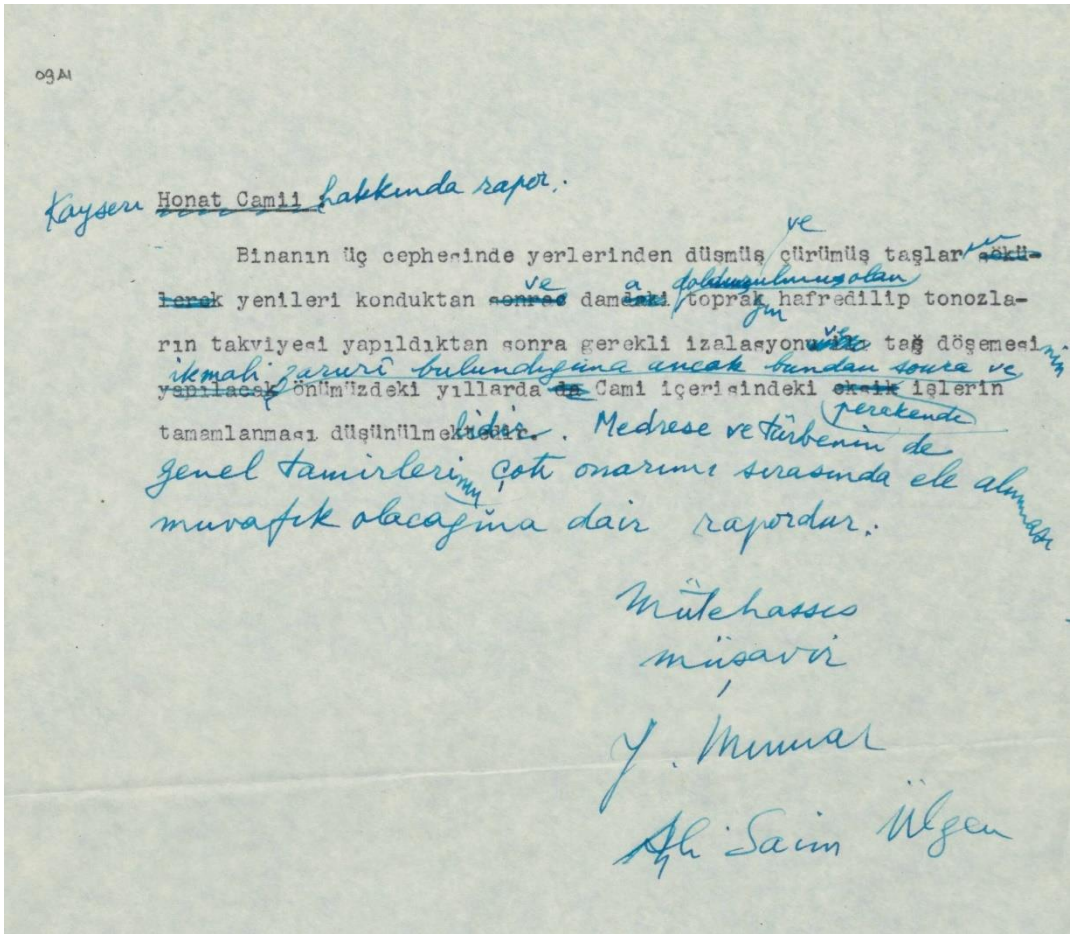

09A1

Kayseri Honat Camii hakkında rapor.

Binanın üç cephesinde yerlerinden düşmüş ve çürümüş taşlar ~~sökülerek~~ yenileri konduktan ve ~~sonra~~ damda dolduruluvmuş olan toprak hafredilip tonozların takviyesi yapıldıktan sonra gerekli izalasyonun ve taş döşemesi ikmali zaruri bulunduğuna ancak bundan sonra ve ~~yapılacak~~ önümüzdeki yıllarda ~~da~~ Cami içerisindeki ~~ekik~~ işlerin tamamlanması düşünülmektedir. Medrese ve türbenin de perakende genel tamirleri çok onarımı sırasında ele alınmalı muvafık olacağına dair raporlar.

Mütehassıs
müsavir
Y. Mimar
Ali Sain Ülgen

Şekil B. 6 Hunat Cami hakkında rapor (ASÜA, TASUDOC0083001)

Şekil B. 7 Hunat Hatun Külliyesi 2021 genel görünümler (Akşehirlioğlu, 2021)

Şekil B. 8 Hunat Hatun Medresesi ve Türbesi iç mekan fotoğrafları (Akşehirlioğlu, 2021)

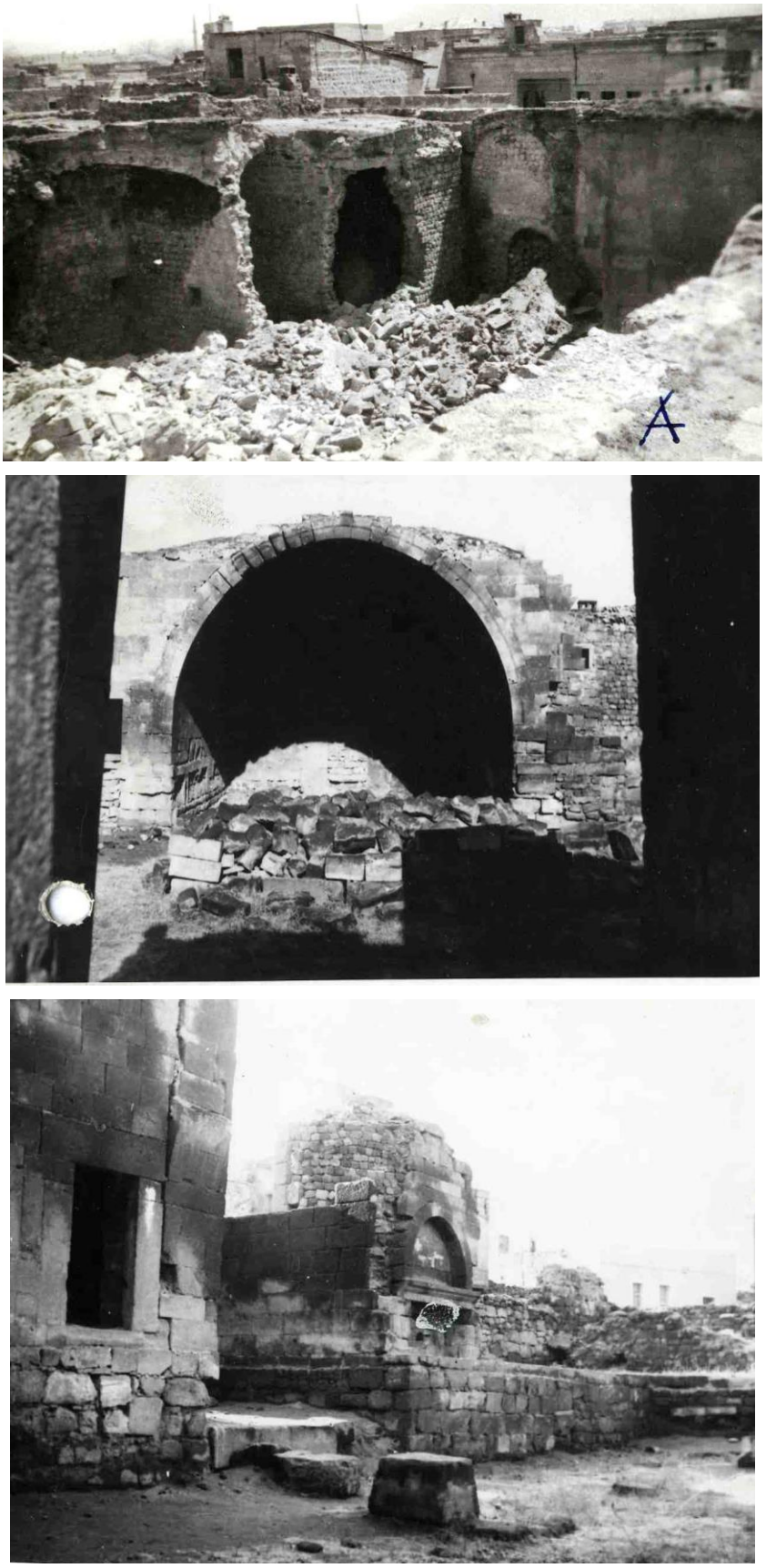

Şekil B. 9 Gevher Nesibe Külliyesi'nin onarım öncesi fotoğrafları (VGMA)

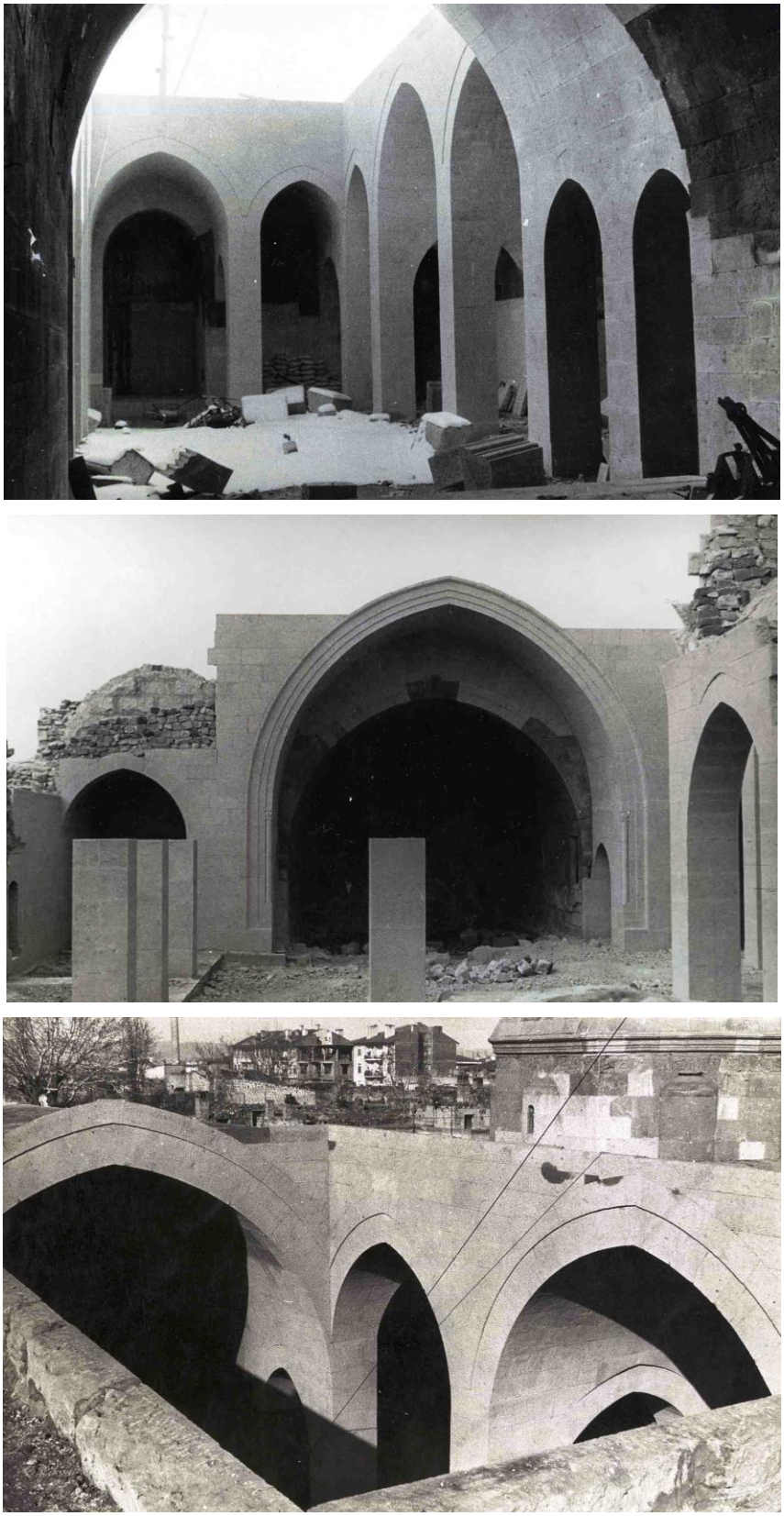

Şekil B. 10 Gevher Nesibe Külliyesi'nin onarım sonrası fotoğrafları (VGMA)

Vilâyeti : Kayseri
Kazası : Merkez
Nahiyesi :

Vakıf Eski Eser Fişi

(Bu fiş tescile gidecek mimarlar tarafından doldurulacaktır.)

Dosya No. :
Kitabe No. :
Kütüphane ve Arşiv F. No. :

Eserin adı : (Türlü isim ve şöhretleri) Çifte Medrese (Şifahiye- Gıyasiye Medresesi)

Bulunduğu yer : (Mahalle, semt, sokak, köy, kapı No.)

Yapıldığı tarih ve devri : 1205 Miladi

Bânisi : Selçuk hükümdarı I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in 2. saltanatında kızkardeşi Gevher Nefise Sultan

Vâkıfı :

Mimarı ve ustası :

Kitabesi : (Varsa usulüne göre yazılacaktır)

Mahallî teşkilâttaki vakfiyesi : Defer No. Sahife No.

Eserin mimarî vasıfları : Medrese ve hastane olmak üzere yanyana bitişik ve bir geçitle bağlı iki kısımdan ibaret bulunduğu için Çifteler veya Gıyasiye ve Şifahiye medreseleri diye anılır. Medrese kısmı eyvanlı tip medrese tipidir. Ve bu kısımda üzeri dıştan sivri külahla örtülü bir türbede olup bu türbede Selçuk hükümdarı Gıyaseddin Keyhusrevin kızkardeşi Gevher Nesibe Sultan'ın medfun bulunduğu tahmin edilmektedir. Medrese kısmı bir büyük eyvan kapının karşı cephesinde ama tam kapı karşısında değil,bu eyvanın yanında bir büyük oda daha (bu oda eyvanla türbe arsında köşededir.) Avlunun üç tarafında önü revaklı odalar ve büyük oda ile bir

Eserin onarıldığı tarihler :

Onartanlar :

Onaranlar :

Eserin bugünkü durumu : 1958 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarıma başlanmıştır

Tapu ve kadastro kaydı : (Mümkün olanların çapları da konacaktır.)

Çevresi hakkında bilgiler : (Etrafında istimlâk konusu var mıdır ?)

Bu eser için hazırlanan

A - Fotoğraf adedi

B - Plân, kesit, cephe adedi.

Netice : Korunması ve onarımı gerekli bir anıttır.

Tescili yapan / / 196

Gözden geçiren / / 196

Onanı

TESCİL FİŞİ 380101002-7F002

Şekil B. 11 Gevher Nesibe Külliyesi'ne ait onarım fişi (VGMA)

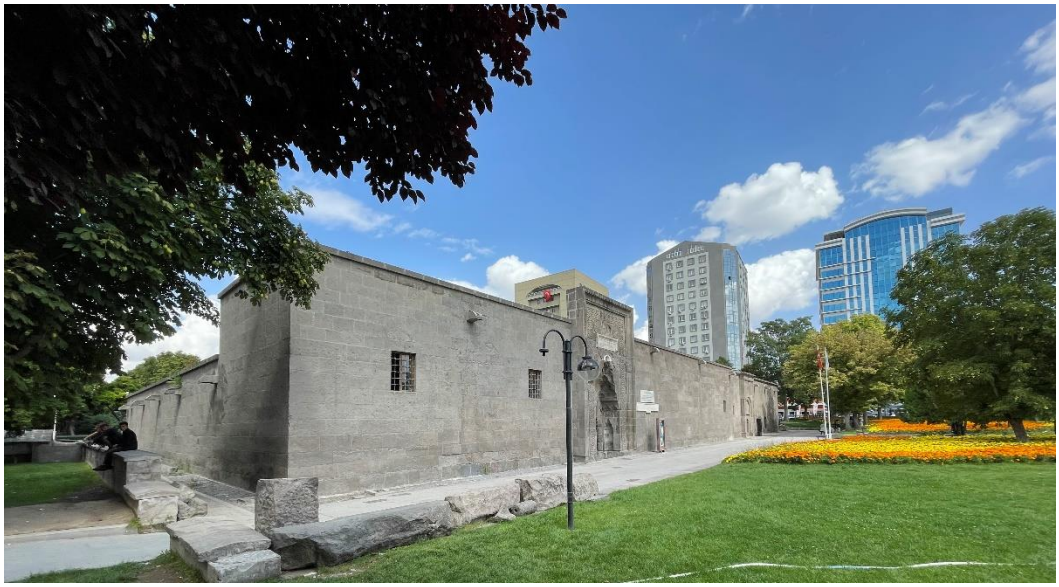

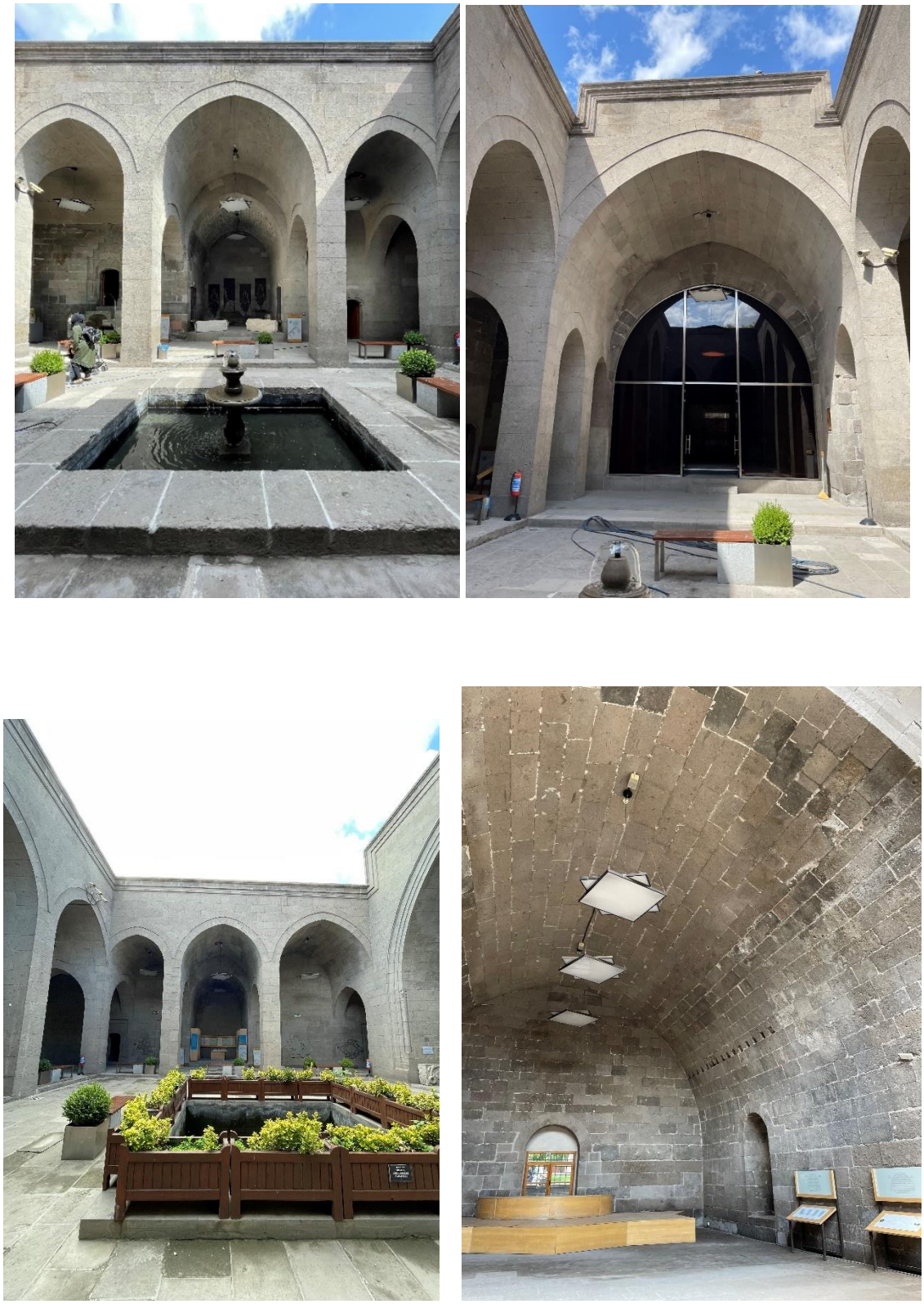

Şekil B. 12 Gevher Nesibe Külliyesi genel görünümler (Akşehirlioğlu, 2021)

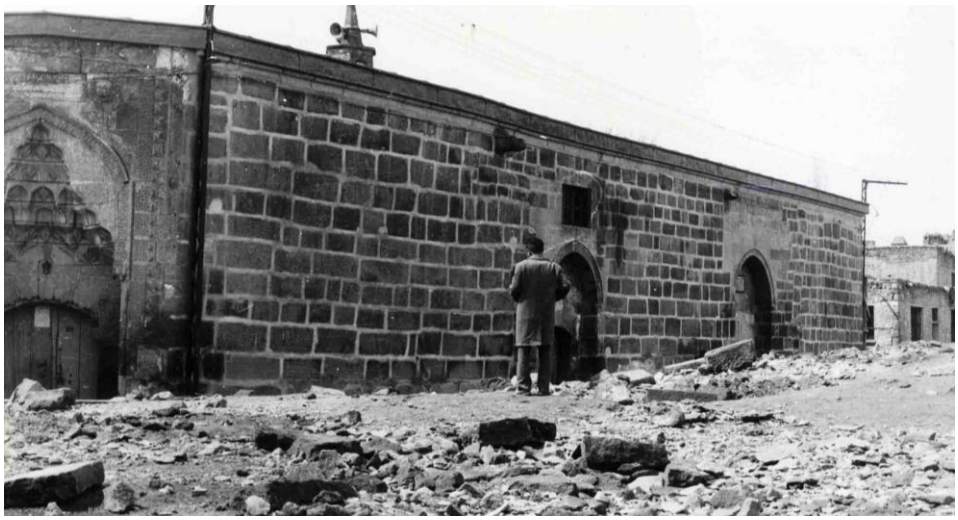

Şekil B. 13 Gülük Külliyesi onarım öncesi genel görünümler (VGMA)

T. C.
VAKIFLAR
Genel Müdürlüğü
Âbide ve Yapı İşleri Dairesi

Abide ve Eski Eser Onarım Fişi

Eserin yeri ve adı : KAYSERİ -KÜLÜK CAMİİ VE MEDRESESİ:

Ayrılan tahsisat : 100.000 TL.

Geçen yıllarda yapılan işler : 1968-1969 yıllarında mahalli dernek tarafından muhtelif sıva badana ve döşeme tamirleri ile betonarme kadınlar mahfeli yapılmıştır. 1970 yılında ise Vakıflar Genel Müdürlüğünce medrese kısmında hafriyat yapılarak rölöve ve kısmî restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

19 71 da yapılacak işler : Medrese iç kısmında halen yıkılmış olan duvarların, kapıların, kemerlerin, tonozların mevcut izlere ve projesine göre tamamlanması, kemer aralarındaki muhtes dolguların açılması, camii kısmında dernek tarafından yaptırılmış olan betonarme kadınlar mahfelinin camiye zarar vermeden kaldırılması, Camii güney-doğu duvarı dışa doğru şakûlden 30-40 cm. inhiraf etmiş olup bu duvara dayanan iç kısımdaki tonoz açılarak tehlikeli duruma gelmiştir. İç kısmındaki bu duvarla alakalı tonoz ve kemerlerin askıya alınarak bu duvarın şakûle getirilmesi.

A — Adi tamir : B — Restorasyon : C — Geçen yıldan devam :

Restorasyon Teknisyeni
Muzaffer Erdoğan

~~XXXMimarXX~~
1.ci Gurup Müşaviri
Erol Yurdakul

ONARIM FİŞİ 380201004-0F002

Şekil B. 14 Gülük Külliyesi'ne ait onarım fişi (VGMA)

Şekil B. 15 Gülük Külliyesi genel görünümler (Akşehirlioğlu, 2021)

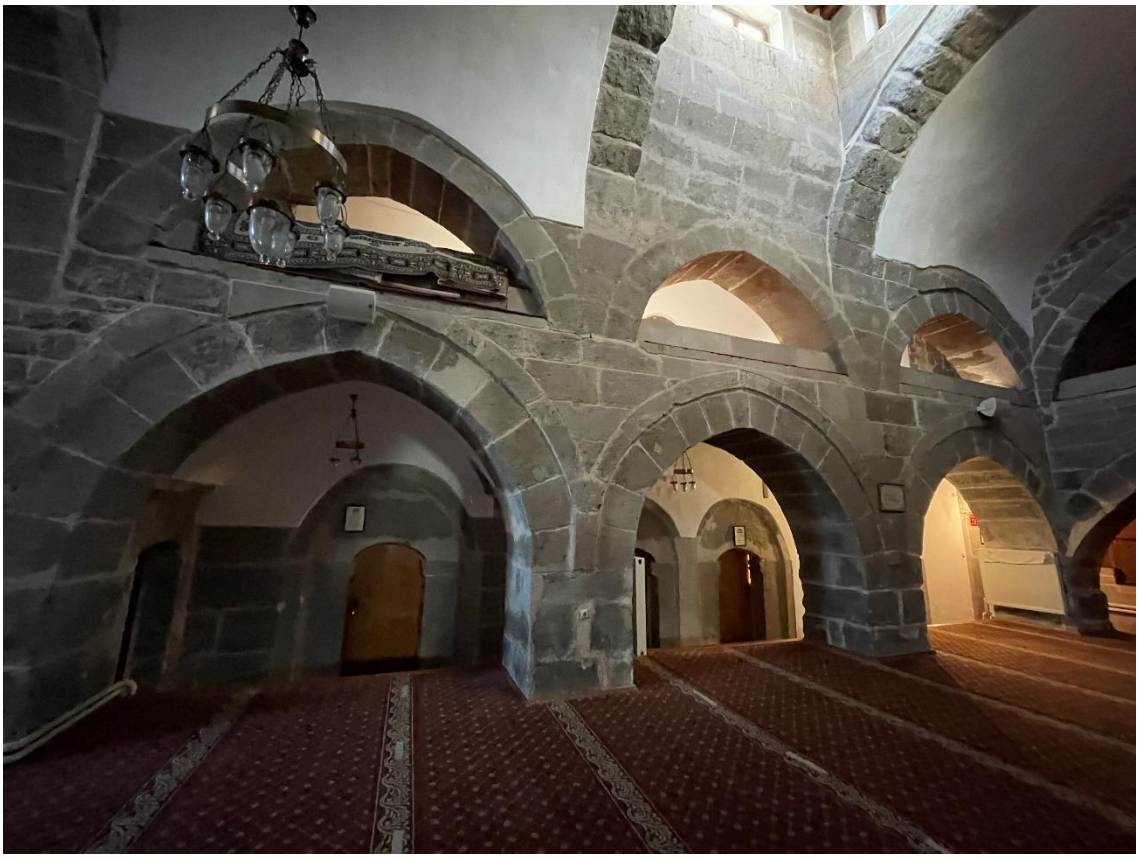

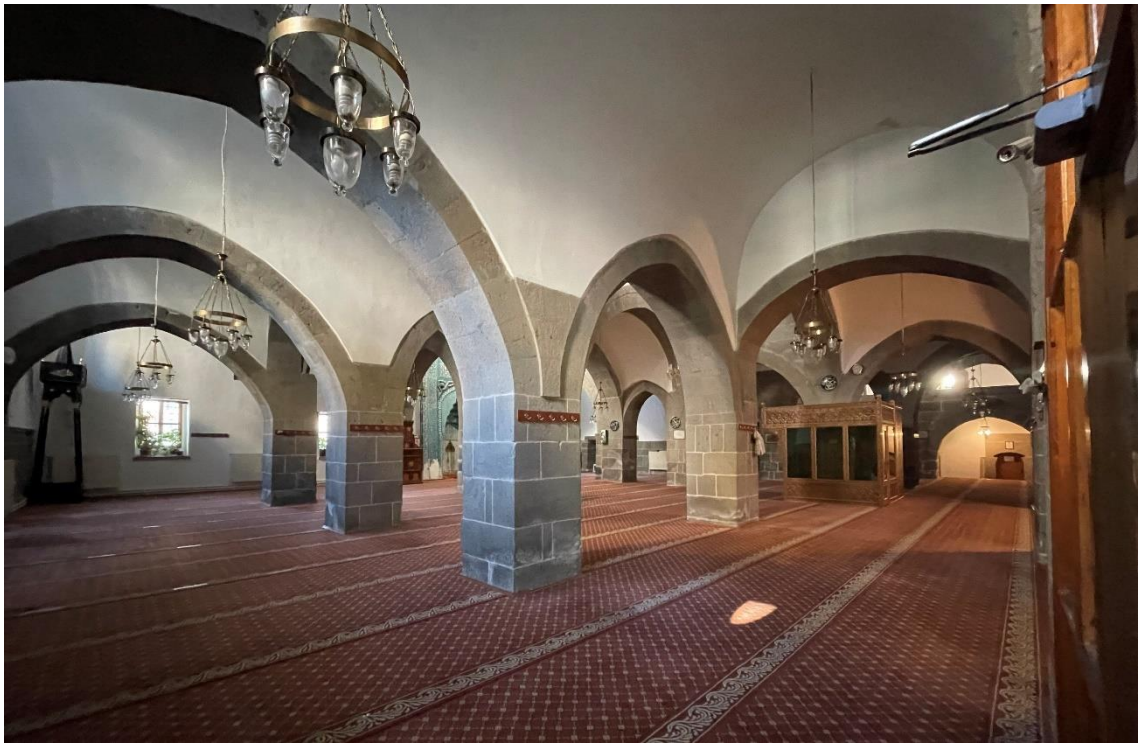

Şekil B. 16 Gülük Külliyesi iç mekân görünümler (Akşehirlioğlu, 2021)

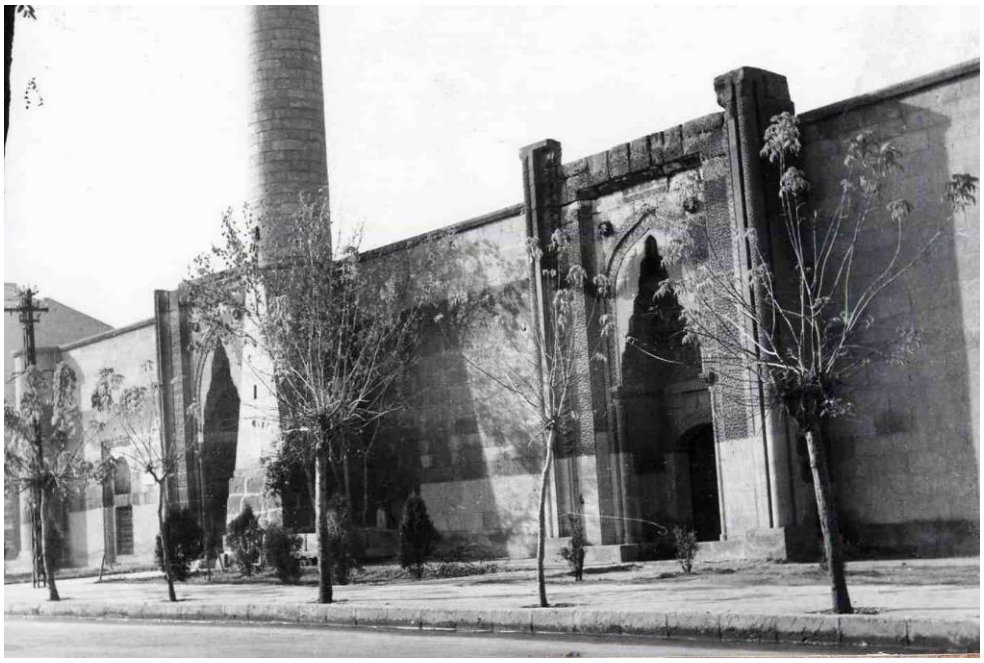

Şekil B. 17 Hacı Kılıç Külliyesi onarım öncesi genel görünümler (VGMA)

Vilâyeti : Kayseri
Kazası : Merkez
Nahiyesi :

Vakıf Eski Eser Fişi

(Bu fiş tescile gidecek mimarlar tarafından doldurulacaktır.)

Dosya No. :
Kitabe No. :
Kütüphane ve Arşiv F. No. :

Eserin adı : (Türlü isim ve şöhratleri)	Hacı Kılıç camii
Bulunduğu yer : (Mahalle, semt, sokak, köy, kapı No.)	İstasyon caddesi Hacıkılıç Mahal
Yapıldığı tarih ve devri :	H. 647 (M. 1249) İzzettin Keykavus zamanında
Bânisi :	Ebulkasım bin ali tavsi (Melikuzzama) Kayseri Şehri (sa.91)
Vâkıfı :	
Mimarı ve ustası :	
Kitabesi : (Varsa usulüne göre yazılacaktır)	Arapca celi (O.3lX 1.24) Mermer inşa kitabesi vardır.
Mahallî teşkilâttaki vakfiyesi :	Defer No. Sahife No.
Eserin mimarî vasıfları :	Planı cenah mihveri istikametinde bir müstatil olup dışı kesme taş kaplı ve cephesi satıh mimarisinin güzel örneklerindendir. Dai kemerli süslü kapısının üstünde bir ayet dolaşmaktadır. İçi mihrap istikametinde 4 müstatil ve yine aynı istikamete paralel 3 sıra halinde 16 filayağı vardır. Yan duvarların üstünde sivri to lar bulunmaktadır. Kaideli ve sivri külahlıdır, Fakat cami ile als kası yoktur. Halk tarafından inşa ettirilmiştir.
Eserin onarıldığı tarihler :	1956 da bina damı ile medreseye bitişik kıkık kemerler tam
Onartanlar :	lanmıştır.
Onaranlar :	Vakıflar Genel Müdürlüğü 960da dam kısmı 1961 de devam edecek
Eserin bugünkü durumu :	Faal ve sağlam olduğundan kullanılmaktadır. Kuzeyi yıkılmış içine girintilidir.
Tapu ve kadastro kaydı : (Mümkün olanların çapları da konacaktır.)	
Çevresi hakkında bilgiler : (Etrafında istimlâk konusu var mıdır ?)	
Bu eser için hazırlanan	
A - Fotoğraf adedi	
B - Plân, kesit, cephe adedi.	

Netice :

Tescili yapan / / 196

Gözden geçiren / / 196

TESCİL FİŞİ 380101001-TF001

Şekil B. 18 Hacı Kılıç Külliyesi'ne ait onarım fişi (VGMA)

Vilâyeti KAYSERİ
Kazası M
Nahiyesi

Vakıf Eski Eser Kitabe Fişi

İstampaj No.

Dosya No.
Tescil Fişi No.
Kütüphane ve arşiv fişi No.

(Bu fiş tescile gidecek epigraf tarafından doldurulacak)

Kitabenin bulunduğu eser :	Hacı Kılıç Cami ve Medresesi
» mevzu olduğu mahal :	Kapı üstü
» yazıldığı sathın cinsi :	mermer
» yazı cinsi :	Hatti cali
» satır adedi :	
» eb'adı :	
» fotoğrafı :	

Kitabenin Kopyası

Cami:

١- امر بعمارة هذا المسجد المبارك في ايام سلطان المعظم عز الدنيا والدين ابو الفتح كيكاوس بن كيخسرو برهان امير المؤ

٢- منين العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى ابي القسم بن على الطوسى بتاريخ سنة سبعة واربعين وستماية (648H)

Medrese:

١- امر بعمارة هذه المدرسة المباركة في ايام سلطان المعظم عز الدنيا

٢- والدين ابو الفتح كيكاوس بن كيخسرو بيد العبد الضعيف ابي القسم بن على الطوسى تاريخ سنة سبعة واربعين وستماية

Kitabeyi okuyan epigrafın adı ve imzası
/ / 196
Halil Ethem, Kayseriyye Şehri
İst- 1324 - s. 90

KITABE FİŞİ 980101001-KF001

Şekil B. 19 Hacı Kılıç Külliyesi'ne ait kitabe fişi (VGMA)

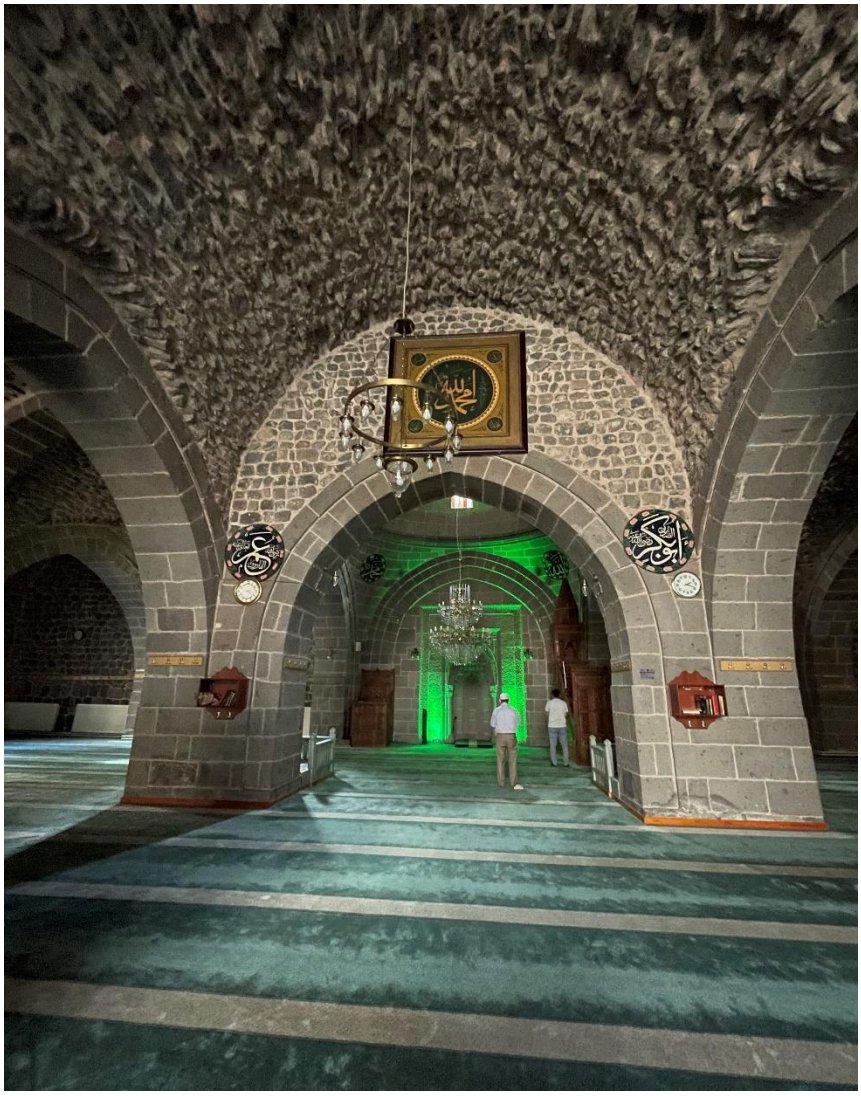

Şekil B. 18 Hacı Kılıç Külliyesi genel görünümler (Akşehirlioğlu, 2021)

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Makaleler

1. Akşehirlioğlu A., Binan C. Ş., (2021). Hunat Hatun Cami'nin Osmanlı'dan Günümüze Geçirdiği Onarımlar, Bilimname Dergisi, 45, 379-426. doi: 10.28949/bilimname.952124, Kayseri.